

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

FJERDE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDL. G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1882—4.

I n d h o l d.

	Side
Uddrag af Biskop N. E. Balles Visitatsbog for Aarene 1799 og 1800. Ved <i>Udgiveren</i> . Med Tillæg af Pastor <i>L. Koch</i>	1
Mag. Ægidius Lavritsens Optegnelser. Ved <i>Udgiveren</i>	30
Magister Morten Caspar Wolfburg. Et Livs-Billede fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Provst <i>C. E. Thorup</i>	51
Fra den pietistiske Tid. Ved <i>Udgiveren</i>	64
Bidrag til vort århundredes kirkehistorie. Ved <i>L. Koch</i>	88
I. Bruddet mellem Grundtvig og Mynster	88
II. En betænkning af biskop Mynster om gudelige forsamlinger	96
III. Biskop Münter og stiftsprovst Clausen ved biskop Balles begravelse	379
IV. Anders Sandøe Ørsted 1826.	395
V. Om det gamle testamentes revision og Grundtvigs ansættelse ved Frelasers kirke	401
Livet i Skjoldeløv Præstegaard i det 17de Aarhundrede. Ved <i>Udgiveren</i>	105
Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere. Af Cand. jur. <i>C. Nyrop</i>	157
Lærere og Præster i Helsingør fra Reformationen til 1617. Ved <i>Udgiveren</i>	308
Biskop, Mag. Peder Villadsen og hans Bidrag til Viborg Skoles Historie. Ved <i>samme</i>	481
Separatisten M. Niels Svendsen Chronich og hans Tilhængere (Slutning). Ved <i>samme</i>	561
Præsten Ludvig Boesens Levned, optegnet af hans Søn, Jens Fred. Boesen	629
Provst Daniel Peter Smiths Erindringer fra hans Skolegang og Lærertid i Roskilde. Ved <i>Dan. Smith Thrup</i> , Sognepræst i Kristiania	657
Et lille Stykke Kirkehistorie fra Stænderinstitutionens Tid. Ved Adjunkt <i>C. G. V. Faber</i>	697

	Side
Biskop Balles Indberetning om hans Visitats i Aaret 1785. Medd. af Sognepræst <i>Gabriel Heiberg</i>	756
Tvende mærkelige Provstevalg. Ved <i>Udgiveren</i>	783
Smaaestykker:	
I. En sørgelig Historie fra Fortiden. Ved <i>Udgiveren</i>	402
II. Et Sammenstød mellem Autoriteter 1781. Ved Sogne- præst <i>Imm. Barfod</i>	412
III. En Ægteskabssag fra 1568. Ved <i>Udgiveren</i>	426
IV. Efterretninger om Bregninge Sognekald paa Taasinge. Ved <i>samme</i>	434
V. Lidt til det 16de Aarhundredes Salmehistorie. Ved <i>samme</i>	458
VI. Sammenstød mellem Præsten i Gjentofte og Calvinisterne. Meddelt af Sognepræst <i>A. Jantzen</i>	466
VII. Den ældste bekendte Form for Præsteeden i den danske Kirke. Ved <i>Udgiveren</i>	469
VIII. To Minder fra Middelalderens Slutning. Ved <i>samme</i> ...	478
IX. Nogle Brudstykker af et Skrift og hellig Thøger	646
X. Udtog af tre gamle Skrivkalendere	649
XI. Hr. Jakob Sørensen Skive. Ved Overlærer <i>J. Kinch</i>	813
XII. Optegnelser af Mag. Peder Skjelderup. Ved Prof., Dr. <i>L. Daae</i>	836
Tillæg og Rettelser...	837
Navne- og Sagregister	841

Uddrag af Biskop N. E. Balles Visitatsbog

før Aarene 1799 og 1800.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Nærværende Visitatsantegnelser af Biskop Balle ere fra en Tid, der i kirkelig Henseende var en Opløsningens Tid. Det gamle, fra Fædrene nedarvede havde, navnlig blandt de dannede, for en stor Del tabt sin Magt over Sindene, og man stræbte derfor at finde et nyt Grundlag for Livet. Det, der varmede den yngre og i intellektuel Henseende mere fremskredne Slægt af Præster, var ikke Kristendommen, men Oplysningsidealene. Dyden og dens Løn, Lyksalighed, hvorved forstodes et aandeligt og materielt Velvære, var Omkvædet paa deres Prædikener. Blandt de mange rosende Prædikater, som den mildtdømmende Biskop, der langt hellere berømede end dadlede, gav Præsternes Prædikener, hørte »kristelig« ingenlunde til de hyppigst forekommende, og naar han saa alligevel jevnlig dertil maatte føje: »uden Liv og Varme«, saa taber jo hint Prædikat sin væsentlige Betydning. Det maa ikke have været en let Opgave for Biskoppen at bevare Sagtmodigheden overfor Præster, der, i deres Antagelse om selv at staa paa et vidt fremskredent Stade af Oplysning og Fordomsfrihed, lode ham føle, at de i Grunden betragtede ham som en Obskurant, der ikke havde formaat at følge med Tiden. Men det hørte dog vist til Sjælden-

hederne, at det gik saa vidt som i Ledøje Præstegaard, hvor Præsten — en Fader til afd. Biskop Bindsbøll — overvældede sin Biskop med Grovheder, fordi han ved Middagsbordet havde tilladt sig nogle spøgende Ytringer om den ny Tids Filosofi og politiske Idealer. — Forøvrigt kan Biskop Balles eget Stade jo ikke frikjendes for en vis Uklarhed. Thi paa den ene Side ønskede han jo oprigtig at holde paa den gamle Kristendom; paa den anden Side arbejdede han ivrig for adskillige liturgiske Forandringer af tvivlsomt Værd, særlig for Indførelsen af den ny («evangeliske») Salmebog. Man skulde mene, at han maatte være bleven betænkelig, naar han saa', at de Præster, som med størst Begjærlighed greb denne, for det meste var dem, der i deres Prædikener stod Kristendommen fjærnest.

Hvad de Prædikener angaar, som Præsterne holdt ved Bispevisitatsen, er det ganske lærerigt at agte paa de valgte Texter, da de vise, at Børneopdragelse har været et af de mest yndede Emner. Troen synes der at have været talt meget lidt om, men desto mere om Kjærlighed. Biskoppens Dom om Prædikenerne, og hvad der forøvrigt præsteredes, synes at have været i høj Grad hensynsfuld og mild. Streng i Fordringerne til sig selv og pligt-opfyldende til det yderste, var han glad, naar han blot kunde finde noget, han kunde rose hos Præsterne og Lærerne. Undertiden bryder der dog et Suk frem om, hvad han maatte savne paa de fleste Steder, som naar han siger om en Præst (i Butterup og Tudse): »Han prædikede tydelig, ordentlig og med god Røst; hans Prædiken var vel udarbejdet, men savnede evangelisk Trøst og Opmuntring, som nu er sjelden at høre.« Naar man gennem Visitatsbogen har faaet et næsten overvældende Indtryk af den utrolige Flid og Samvittighedsfuldhed, der prægede Biskop Balles Tilsynsgjerning, saa gjør det et vemodigt Indtryk ved Slutningen af hans fjerde store Visitatstur gennem hele Stiftet, tilendebragt i 5¹/₂ Aar, at læse følgende:

Da jeg d. 23 Oct. 1798 havde endt tredie Omrejse, haabede jeg ved Guds Naade at vorde afløst. Min himmelske Fader og Herre bød mig at vedblive, saa at jeg d. 30 Juli 1804 har kunnet fuldende min fjerde Omrejse. Ogsaa paa denne Bane i dette Tidsløb mødte mig Besværligheder, Fortrædeligheder, Kamp og mangefold Lidelse. Min uforglemmelige Kones hastige Død d. 11 April 1802 var mig det haardeste Stød, som aldrig forvindes. Udenfor Embedsarbejde kjender jeg ingen Glæde mere. Fader! tilgiv af Naade for din Søns Jesu Christi Skyld mine mange Ufuldkommenheder, Svagheder og Overilelser! Var det nu din Vilje at kalde mig hjem til mine hjemgangne tvende Hustruer og fem Børn, fulgte jeg inderlig gjærne. Ske din Vilje!

De Uddrag, som her meddeles, indskrænke sig nærmest til det, som Biskoppen bemærker om Præsternes Prædiken og den ved Kirkevisitatsen fremstillede Ungdoms Kristendomskundskab, idet vi dog jevnlig have foretaget Forkortelser. Bemærkningerne om Skolerne have vi af Hensyn til Pladsen maattet forbigaa. Der var naturligvis stor Forskjel paa deres Tilstand. Neppe nogen Skole overgik den paa Jægersborg, om hvilken Biskoppen (1799) ytrer: »Børnenes Antal er ikke stort. Adskillige havde gjort megen Fremgang i Christendoms Kundskab, og svarede med en udmærket Færdighed. De havde Kundskab om den bibelske Historie, vidste noget af Geographi og Naturlære, læste meget vel i Bog, skrev og regnede godt. End havde de ogsaa opsat egne Fortællinger. Psalmer og moralske Viser sang de meget vel. Skoleholder og Kirkesanger Erslev, Seminarist, underviser meget vel, catechiserer saare godt, og er en duelig Lærer.« Fra en saadan Skole var der et stort Spring til den i Kornerup, om hvilken det (1801) hedder: »Faa Børn vare tilstede. Ingen vidste noget af Lærebogen. Catechismi første Part var ikkun lært af de fleste. De smaa [som endnu kunde lidt

fra Hjemmet] læste bedst i Bog. De andre slet. Psalmer havde ingen lært. [Om bibelsk Historie, Regning og Skrivning var der slet ikke Tale]. Skoleholder Bille kan nok undervise, men han er doven og gjør sig ingen Flid. Han fik skarp Advarsel. Men jeg frygter for, at det hjælper ikke. Stundom skal han svire endnu«. I Almindelighed kan bemærkes, at det hørte til Sjeldenhederne, at Børnene i Landsbyskolerne dengang kunde regne og skrive; bibelsk Historie hørte ogsaa til det, som man kunde lade ligge eller medtage efter Behag. Om Psalmer, som lærtes paa de allerfleste Steder, siger Biskoppen (1800) under Højetostrup Skole: »Nogle kjendte Psalmer af den nyeste Psalmebog. Men ellers havde de lært de gamle Julepsalmer, uagtet Læreren er Seminarist, som tykkedes mig underligt«. Den gode Biskop kunde altsaa, som man ser, ogsaa undertiden være Ironiker, eller skulde det være hans Alvor? — Da der paa den Tid endnu ikke eksisterede nogen Skoletvang, var det hyppig Tilfælde, at mange af Børnene slet ikke mødte til Visitatsen; ofte var der kun den halve Del af Sognets Børn tilstede i Skolen, og undertiden færre. Da Biskoppen den 13de Juli 1804 kom til Ordrup Skole i Krogstrup Sogn, var ikke et eneste Barn tilstede, uagtet hans Komme var tillyst to Gange i Kirken, og Skoleholderen Dagen i Forvejen var gaaet omkring i Distriktet for at minde Børnene om at møde. Han maatte da atter ud, og først efter en Times Forløb lykkedes det at faa 12 Børn samlede. For at opmuntre Lysten og Fliden, uddelte Biskoppen stadig Bøger til Børnene, hvor han kom i Skolerne. I hvilken Grad den retsindige og uegennyttige Mand øvede denne gavmilde Virksomhed, ses deraf, at han i det 5½aarige Tidsrum, som hans fjerde Visitatstur varede, paa egen Bekostning uddelte 9703 Bøger til Børn i Sjælands Stifts Almueskoler. Regne vi, at Bøgerne, der uden Tvivl altid have været indbundne, i Gjennemsnit have kostet en Rigsort Stykket, bliver det en

betydelig Sum, som Balle paa den Maade aarlig gav ud for at fremme Folkeoplysning.

Af nærværende Visitatsbog, som gjemmes i Sjælands Bispearkiv, har tidligere været meddelt nogle faa Uddrag i Pastor Kochs Skrift: Biskop N. E. Balle, S. 193—94. Den omfatter i det hele Tiden fra Maj 1799 til Udgangen af Juli 1807, da Biskop Balle holdt sin sidste Visitats i Skjörpinge i Vester Flakkebjerg Herred. En af samme Biskop ført ældre Visitatsbog gjemmes nu i Sorø Akademis Bibliothek.

Sokkelunds Herred (Maj 1799).

Frederiksberg og Hvidovre. Sognepræsten Hr. Liebenberg prædikede over 1 Joh. 2, 15 ordentlig og sammenhængende, men uden Liv. Evangeliske Bevæggrunde gik han forbi, og satte Christum efter Moden ud af Øjnene. Vore ny Præster ville være blotte Moralister, og blive derved til slet intet baade for dem selv og deres Tilhørere. Han catechiserer meget vel og messer skikkelig. Af Ungdommen vare meget faa tilstede fra begge Sogne, og faa af Menigheden havde indfundet sig. Imidlertid svarede de tilstedeværende ganske vel, helst fra Annexet, og gjorde Rede for Lærebog (o: Balles) og Catechismus med Forstand. De vidste lidet af den bibelske Historie, læste vel i Bog, paa nogle faa nær, og havde lært Psalmer. — Ingen svarede, da der blev spurgt, om noget var at andrage.

Brønshøj og Rødovre. Sognepræsten Hr. Westergaard prædikede over Epistelen paa 1ste Trin. Søndag: Gud er Kjærlighed; tydelig, ordentlig, bibelsk, opbyggelig, med god Stemme. Saa vidt jeg kan mærke, holder han sig endnu til evangelisk Christendom. Af Menigheden vare kun faa tilstede; men Vejret var ogsaa slet. Ungdommen havde samlet sig i skikkelig Mængde. En god Del deriblandt gjorde Rede med Indsigt for Lærebogen, og

svarede meget vel. Alle havde godt Begreb om Catechismi Indhold. Bøglæsning var for det meste ret god. Man havde ogsaa lært den bibelske Historie. En Del havde lært Psalmer af den ny Psalmebog. Ellers vidste man og i Almindelighed at gjøre Rede for gode Psalmer. — Der svarede, at ej noget var at klage.

Gladsaxe og Herlev. Sognepræsten Hr. Bentzen prædikede over 1 Joh. 4, 16 ordentlig, grundig, bibelsk, opbyggelig. Han catechiserer og messer meget godt.

Gjentofte. Sognepræsten Hr. Høegh prædikede over Evang. paa 2den Sønd. e. Trin. homiletisk, grundig og opbyggelig. Hans Gaver ere maadelige, og han messer slet, men catechiserer grundig og vel. Som en forstandig og omhyggelig Landmand virker han saare meget til Agerbrugets, saa vel som Vindskibeligheds og Moralitetens Forbedring; han er tillige meget hjælpsom og gavmild.

Lyngby. Sognepræsten Hr. Mag. von Haven prædikede ordentlig, christelig, smukt, men uden indtrængende Varme. Hans Bryst er svagt.

Søllerød. Sognepræsten Hr. Nyeholm prædikede med Veltalenhed og moralsk Eftertryk, men lidet evangelisk. Han catechiserer meget godt og messer vel. Degnen Müller spiller Orgelet, men begynder at blive uefterrettelig, da han skal være forfalden, og han kan slet intet catechisere. Den ny Psalmebog blev her brugt; men Degnens Forvirring voldte Uorden. Ungdommen var ikke talrig. Adskillige svarede meget godt, med Forstand og Færdighed. Men en stor Del viste Tegn paa Svaghed og Ligegyldighed. Her er ej mere det forrige Liv og Lys — en Følge af Religionsforagt, som forplantes fra Kjøbenhavn ved Dagens Pjecer og ved de lysterende Kjøbenhavnere.

Magleby paa Amager. Den danske Præst, Hr. Provst Endorph, prædikede over Sach. 6, 13 gammeldags evangelisk, uden Opbyggelse. Den tydske Præst, Hr. Schmitto, catechiserer meget godt og er duelig, men stolt og trodsende. Den hollandske Ungdom svarede for det meste ret

vel efter Præstens tyske Lærebog og viste Forstand. Den danske Ungdom gjorde ligeledes i Almindelighed skikkelig Rede efter Lærebog og Catechismus. Nogle udmærkede sig.

Taarnby. Sognepræsten Hr. Bruun prædikede opbyggelig og grundig. Han catechiserer godt. Den resid. Capellan Hr. Lund catechiserer meget godt og messer nogenledes. Ungdommen var ikke forsamlet i Mængde, især savnedes Karle. Men Høstens Besværlighed havde Skyld (her visiteredes 6 Okt. 1799).

Møens Herred (Juli 1799).

Steg. Sognepræsten Hr. Provst Stauning prædikede efter Eph. 5, 8 meget om Oplysning, uden at forklare bestemt, hvad der hører til christelig Oplysning, og det synes, at den ny Philosophi har blindet ham. Hans svage Stemme fylder ikke Kirken. Som Catechet er han mere maadelig end god. Ved hans Tilkomst fra Maribo har Stiftet ikke vundet. Den residerende Capellan Hr. Panum er en tro og retskaffen Lærer og har al Fortjeneste af Ungdommens gavnlige Oplysning.

Kjeldby. Sognepræsten Hr. Lund prædikede grundig, smukt, ordentlig. Han catechiserer meget godt og messer skikkelig. Ungdommen var vel oplyst.

Borre. Sognepræsten Hr. Kirchheiner prædikede over Ps. 119, 47 grundig, opbyggelig, christelig. Ungdommen svarede i Almindelighed meget fermt og til stor Fornøjelse.

Magleby. Sognepræsten Hr. Gad prædikede grundig, ordentlig, smukt, evangelisk. Han catechiserer meget vel og messer godt. Den voxne Ungdom, da den var bleven opvakt, svarede fermt. Mange gjorde smukt Rede for Lærebogen, og mange svarede med Forstand af Forklaringen (o: Pontoppidans). Adskillige udmærkede sig.

Elmelunde. Sognepræsten Hr. Holm prædikede over Gal. 5, 6 godt og opbyggelig. Ungdommen viste sig meget ferm.

Damsholt. Sognepræsten Hr. Hegelund prædikede over 1 Thes. 2, 12 grundig, ordentlig, opbyggelig. Han catechiserer meget vel. Ungdommen var talrig. Den største Del udviste god Kundskab.

Baarse Herred (Juli 1799).

Kallehave. Sognepræsten Hr. Mag. Schiønning, gammel og svag, kom ikke til Kirken. Den pers. Capellan Hr. Maagh prædikede over Salomons Ord: Oplær den unge — ordentlig og opbyggelig. Den største Del af Ungdommen havde god Kundskab. Mange svarede meget vel af Lærebogen, og adskillige ret godt af Forklaringen.

Mern. Sognepræsten Hr. Mag. Cramer prædikede om Forældres Pligter mod Børn, ordentlig og praktisk, men uden Christendom. En Del af Ungdommen svarede meget vel efter Lærebogen, med god Forstand. Ogsaa svarede adskillige meget vel efter Forklaringen. Hos mange var Kundskaben ikkun antagelig. Nogle vidste lidet af den bibelske Historie. Alle havde lært Psalmer. Den ny Kirkepsalmebog er for saa vidt her ført i Brug, at Hovedpsalmen synges deraf.

Alleslev. Sognepræsten Hr. Hansen prædikede over Eccl. 12, 1: Tænk paa din Skaber — opbyggelig og ordentlig. Ungdommen havde for en Del læst Lærebogen med godt Begreb. En Del svarede efter Forklaringen temmelig. Hos en Del var Kundskaben liden. De læste dog vel i Bog og havde lært mange Psalmer.

Jungshoved. Sognepræsten Hr. Faber prædikede efter Matth. 18, 3 over Fordom og Overtro, uden al Grund i Texten. Men han taler vel, skjønt skarpt, og røber ellers, at Christendom ikke er hans Sag. Han catechiserer meget godt og messer skikkelig. Kirkesanger og Skoleholder Ditzel catechiserer vel nok, men indblander Nyheder, saasom at Børn ikke skulde døbes førend ved deres

Confirmation. Jeg sagde ham ikke imod, for ej at volde Opsigt; men tog strax fat paa Boglæsning og gjennemgik derved nogle Psalmer om Daaben, hvorved hans Vildfarelse blev svækket og bortryddet. — Den ny Psalmebog er her indført ved J.-Raad Thestrups Velgjørenhed, som har givet 50 Exemplarer. — Ingen svarede, da der blev spurgt, om noget var at klage. — Alteret er her blevet forandret til et Bord, som har gjort nogen Opsigt. Men Choret er blevet lysere, og det ser smukt ud. Præsten staar bag ved med Ansigtet vendt til Folket.

Præstø og Skibbinge. Sognepræsten Hr. Bøgh prædikede over Evang. paa 10de Sønd. efter Trin. ordentlig og opbyggelig, men, som Skik nu er hos de yngre, saa at han gik Jesu Forsoning forbi, uagtet der var nær Anledning til at erindre derom. Ungdommen var i Almindelighed noget sagtfærdig. Dog viste de fra Kjøbstæden god Kundskab og godt Begreb efter Lærebogen, samt læste Psalmer. De fra Laudet havde ogsaa, hvad nogle angaar, god Kundskab efter Lærebogen; men de fleste svarede efter Forklaringen ganske vel, og vidste Psalmer, endog af den nyeste Psalmebog.

Everdrup. Sognepræsten Hr. Wedel prædikede grundig, ordentlig, opbyggelig. Ungdommen var ikke talrig, men de fleste svarede meget fermt. Psalmer havde man lært, ogsaa af den nyeste Psalmebog, som allerede her er bleven indført ved Baron Selbyes Velgjørenhed, som har skjænket 50 Exemplarer.

Snesere. Sognepræsten Hr. Brandt prædikede over Rom. 4, 5 godt og christelig, men ikke med megen Følelse. Han catechiserer temmelig vel og messer maadelig. Degnen L. Almstrup synger nogenledes, men catechiserer ypperlig. Den halve Ungdom svarede meget fermt efter Lærebogen; dog syntes Eftertanken at behøve Opvækkelse. Den anden halve Del svarede efter Forklaringen, eller Udtoget, eller Catechismus, nogle fermt

og andre til Husbehov. De læste vel i Bog og havde lært Psalmer.

Baarse og Beldringe. Den gamle Sognepræst Hr. Staal er saa skrøbelig, at han ej engang kan komme i Kirken. Hans Capellan Hr. Sou prædikede over Matth. 7, 24 grundig, ordentlig og lærerig.

Udby og Ørslev. I Stedet for Sognepræsten Hr. Grundtvig prædikede Candidat Tømmerup grundig, lærerig, smukt. Hr. Grundtvig catechiserede vel og messer skikkelig, kun alt for hurtig. Ungdommen var i Begyndelsen noget saftfærdig. En Del gjorde dog god Rede for Lærebogen med skikkelig Forstand. Adskillige svarede vel efter Forklaringen. En Hob var maadelig. Boglæsning fandtes i Almindelighed god.

Østeregesborg. Sognepræsten Hr. Provst Platou prædikede over 1 Cor. 15, 12 ordentlig og sammenhængende. Men hans Maal er ikke ret tydeligt og hans Tone ikke behagelig. Han catechiserer skikkelig.

Vordingborg og Kastrup. Sognepræsten Hr. Grubbe prædikede over Rom. 12, 1 ordentlig og opbyggelig. Han catechiserer nogenledes. Den resid. Capellan Hr. Nascou catechiserer meget vel. Ungdommen svarede for en Del meget godt af Lærebogen, baade med Forstand og Færdighed. Ogsaa svarede nogle ret vel efter Forklaringen. Adskillige fandtes svage.

Hammer Herred (Oktober 1799).

Togsværd. Sognepræsten Hr. Meyer prædikede over 1 Tim. 4, 8 ordentlig og vel nok, men uden at røre ved nogen egentlig Christendoms Sandhed. Han catechiserer ganske maadelig, men messer godt. — Degnen Sr Petersen er ganske døv. Han synger slet, men catechiserer godt. — Den halve Ungdom var borte (11 Okt.), efterdi Sparresholms Forpagter skulde have sit Korn bjerget, som i denne overmaade besværlige Høst ej kunde mistydes

ham. Iblant de tilstedeværende fandtes dog en Del, som svarede ret godt. — Ingen svarede, da der blev spurgt, om noget var at klage.

Rønnebæk og Olstrup. Sognepræsten Hr. Hertel prædikede opbyggelig og christelig, men ikke grundig. Han catechiserer godt, og messer maadelig.

Nestelsø og Mogenstrup. Sognepræsten Hr. Mariager prædikede over Ps. 128, 1 opbyggelig og vel.

Hammer og Lundby, se Kirkehist. Saml. 3. R. III, S. 834—37.

Kjøng. Sognepræsten Hr. Windekilde prædikede over Gal. 3, 22 dogmatisk rigtig, men uden Liv. Han catechiserer godt og messer skjønt. — Nu er den ny Psalmebog indført. Men fra Menigheden leveredes mig skriftlig Indsigelse derimod, som skal undersøges.

Sværdborg. Sognepræsten Hr. Westengaard junior prædikede over Ps. 126, 3 passende, opbyggelig og vel. Men om Christo intet Ord.

Vejlø og Vesteregesborg. Sognepræsten Hr. Provst Hersom prædikede ordentlig og christelig, men uden Liv og Varme.

Ølstykke Herred (Okt. 1799).

Stenløse og Vexø. Sognepræsten Hr. Provst Bille-skou prædikede over 1 Tim. 2, 4 opbyggelig og christelig. Ungdommen var meget ferm. Den nyeste Psalmebog er her indført ved Gudstjenesten.

Ølstykke. Sognepræsten Hr. Bagger prædikede over Eph. 5, 15 ordentlig og med heftig Iver, men ikke til Opbyggelse. De af Ungdommen, som havde læst Lærebogen, svarede ypperlig, baade med Forstand og Færdighed. De ældre vidste noget af Forklaringen. Man havde Kundskab om den bibelske Historie.

Snodstrup. Sognepræsten Hr. Sepstrup prædikede over Matth. 16, 26 ordentlig, grundig, lærerig og opbyggelig.

Slagslunde og Gandløse. Sognepræsten Hr. Pram er svag og kan ej forrette noget mere. Capellan pro persona Hr. Randrup prædikede grundig, lærerig, opbyggelig og smukt.

Farum og Værløse. Sognepræsten Hr. Kampman prædikede over Rom. 8, 15 grundig, opbyggelig, lærerig og smukt. Han catechiserer meget godt og messer skikkelig. Ungdommen var for det meste meget ferm. Den nyeste Psalmebog er her indført.

Visiteret i Aaret 1799 52 Menigheder i 40 Kirker, 80 danske Skoler, 1 latinsk Skole, 1 Fattighus.

Ljunge-Kronborg Herred (April 1800).

Hørsholm. Sognepræsten Hr. Zimmerman prædikede over Luc. 2, 52 grundig og lærerig, men af Papiret. Den nyeste Psalmebog er her bleven indført.

Birkerød. I den svagelige Hr. Trydes Sted prædikede Skibspræst Hr. Smith over Ps. 144, 15 ordentlig, grundig og smukt. Han catechiserer godt, og messer skikkelig. Den ældgamle Degn Sr Petresch kan endnu synge temmelig, men andet formaar han ikke. Iblandt den voxne Ungdom fandtes adskillige, som svarede meget vel af Lærebog og Catechismus, samt vidste noget af den bibelske Historie og læste vel i Bog. Men en Del var svag, og jeg fik Mistanke om, at Hr. Tryde lader mange slippe for let igjennem til Confirmation, hvorom jeg og siden i Enrum advarede ham. Faa Psalmer havde man lært. — Embedsbøgerne fandtes rigtige for saa vidt. Dog havde den gl. Degn ingen Læsningsbog, fordi han ej længere kan taale at læse i Byerne. Præsten havde heller ingen Catechisationsbog.

Blovstrød og Lillerød. Sognepræsten Hr. Jonge prædikede over Ps. 119, 9 ordentlig, grundig og vel.

Karlebo. Sognepræsten Hr. Provst Hølegaard prædikede over Rom. 10, 14 jævnt og simpelt til Opyggelse.

Hans Maal er ikke tydeligt. Ungdommen var i Almindelighed meget ferm.

Asminderød og Grønholt. Den resid. Capellan Hr. Bang prædikede over 1 Cor. 1, 4—9 sammenhængende og grundig, men ikke evangelisk nok. Her er fem Kirkesangere, af hvilke ingen udmærker sig ved Sang. Den nyeste Psalmebog er her indført.

Fredensborg Slotskirke. Den resid. Capellan Hr. Bang prædikede over Evang. paa 3. Sønd. e. Paaske smukt, grundig og opbyggelig. Cantor Hersleb synger skikkelig og catechiserer vel.

Tikjøb og Hornbæk. Den resid. Capellan Hr. Menden prædikede over Luc. 2, 52, men rørte ikke Texten; hans Tale var skjøn, philosophisk og opvækkende, ej heller utydelig; men Guds Ord savnedes. Sognepræsten Hr. Fangel catechiserer skikkelig. Den nyeste Psalmebog er her indført.

S. Olai Kirke i Helsingør. Sognepræsten Hr. Provst Schrøder prædikede over Ps. 119, 19 ordentlig, opbyggelig, men ikke med Liv. Han catechiserer godt. Den resid. Capellan Hr. Jørgensen catechiserer meget godt og mæsser vel. Af Ungdommen mødte kun faa confirmerede.

Helsingørs latinske Skole. Hebraisk, Græsk, Latin, Historie, Religion, Geographi blev examineret i alle Lectierne, og hos de fleste sporedes god Kundskab. Kun havde nogle tilvant sig en syngende Tone, som blev advaret imod. Mesterlectien fik Stil og gjorde den vel. Rector Loft er en duelig Lærer, ligesaa Conrector Hansen, og Collegerne Olrik, Schieving især, Luja.

S. Mariæ Kirke i Helsingør. Sognepræsten Hr. Sandal prædikede over Højmesstexten paa den alm. Bededag; hans Tale var en skarpsindig philosophisk Afhandling over Bedring til Lyksalighed, men uden Bibel og Christendom. Han catechiserer meget godt. Den resid. Capellan Hr. Grüner prædikede over Dagens Aftensangstext, ligeledes i philosophisk Form og Tone, men ikke

med hin Skarpsindighed. Han catechiserer ganske godt og messer ypperlig. Her mødte blot Skolebørn. De havde ej lært noget udenad og kunde derfor heller ikke svare bestemt. Dog fandtes de at være anførte til nogen Tænksomhed og kunde modtage fornuftig Vejledning. Med Boglæsning gik det an. Psalmer havde man ikke lært.

Ljunge-Frederiksborg Herred (Maj 1800).

Ude- og Oppesundby. Sognepræsten Hr. Føns prædikede over Jer. 31, 33—34 noget tørt og langsomt, dog med Grundighed.

Græse og Sierslevvester. Sognepræsten Hr. Eiler prædikede over Matth. 6, 33 ordentlig, grundig og vel.

Slangerup og Uvelse. Hr. Provst Raben prædikede over Evang. paa Christi Himmelfartsdag sammenhængende, opbyggelig, vel. Han catechiserer meget godt. Den resid. Capellan Hr. Wanting catechiserer godt og messer skikkelig. Kjøbstædningdommen svarede meget fermt; blandt Landsbyungdommen fandtes og adskillige vel oplyste; men nogle vare hel svage, som derfor alvorligen bleve paamindede om at søge Catechisation.

Hjørlande. Sognepræsten Hr. Hulegaard prædikede over Psal. 119, 9 tydelig, ordentlig og opbyggelig. Ungdommen svarede for det meste meget fermt.

Ljunge og Uggeløse. Sognepræsten Hr. Kier prædikede over 1 Joh. 2, 28 opbyggelig, godt og christelig. Han catechiserer meget fermt og messer vel. Ungdommen havde ypperlig Kundskab.

Frederiksborg og Herlev. Slotspræsten Hr. Provst Jensen prædikede over Evang. paa 6te Sønd. e. Paaske opbyggelig, grundig og vel. Han catechiserer godt og messer smukt. Den resid. Capellan Hr. Platou catechiserer ret vel. Kjøbstædningdommen svarede meget fermt og havde fuldstændig Kundskab saa vel efter Lærebog som Catechismus. Ogsaa fandtes mange blandt Landsby-

ungdommen, som gjorde meget god Rede, dels efter Lærebogen, dels efter Forklaringen; 1 blev antegnet til at læse om igjen. Man læste for det meste vel i Bog og havde lært Psalmer.

Frederiksborg latinske Skole. Disciplene i Mesterlectie bleve prøvede i Hebraisk, Græsk, Latin og for en Del i Religion, samt Historie og Astronomi. Nogle svarede skikkelig. Provst Rabens Søn udmærkede sig. Men nogle røbede Uvidenhed. Disciplene i næste Lectie gjorde skikkelig Rede for Latin, Religion efter Lærebogen og Græsk. Disciplene i sidste Lectie havde gjort god Begyndelse i Latin og Historie samt i Lærebog. — Rector Bendtsen er duelig og flittig. Collega Wedel er ferm, men søger Præstekald. Collega Brammer er sygelig, men underviser med Flid.

Tybjerg Herred (Juli 1800).

Sandby og Vrangstrup. Sognepræsten Hr. Andresen prædikede over Joh. 17, 3 ordentlig, grundig, christelig og med Veltalenhed. Han catechiserer meget godt og messer skjønt. Den voxne Ungdom svarede i Almindelighed til Fornøjelse. Nærværende Præssts Confirmantere udmærkede sig ved en fuldstændig og færdig Kundskab.

Aversie og Thestrup. Sognepræsten Hr. Mag. Koefoed prædikede grundig, tydelig, frugtbart og smukt. Han catechiserer meget vel og messer godt. Ungdommen var meget ferm.

Vester- og Østeregede. Sognepræsten Hr. Frogner prædikede over Col. 3, 17 efter nyeste Maner om Dyd og dens Lyksalighed, uden at hente Kraft fra Evangelio, og uden at gjøre Brug af Christendommens herlige Bevæggrunde. Hans Stemme er ellers god og hans Sprog tydeligt. — Den nyeste Psalmebog er her i Brug. — Ikkun 6 Karle og 5 Piger traadte frem af Vesteregede Sogn, slet

ingen mødte fra Østeregede Sogn. Aarsagen til, at faa mødte, laa deri, at Forpagteren paa Gisselfeldt havde sagt Vesteregede Sogn til Hove, og Herskaket paa Jomfruens Egede havde sagt Østeregede Sogn til Hove. Da dette Exempel er alt for skadeligt, erklærede jeg i Kirken, at jeg vilde gjøre Indberetning derom til Cancelliet. Dette er og sket samme Dag ved en udførlig Forestilling, som gik ud paa ikke at kræve Mulct, men at bede om Fornyelse af Forordningen af 28 Febr. 1691 med visse Forandringer.

S. Peders Sogn i Næstved. Sognepræsten Hr. Holm prædikede over Rom. 12, 1 christelig, opbyggelig og godt. Ungdommen bestod for det meste af Børn. Meget faa confirmerede vare tilstede. Saare faa af Menigheden viste sig. Her er megen Lunkenhed.

S. Mortens Kirke i Næstved. Sognepræsten Hr. Fog prædikede over 2 Pet. 3, 18 grundig, ordentlig, smukt og opbyggelig. Her var dog en Del af den voxne Ungdom tilstede iblandt Børnene.

Fensmark og Rislev. Sognepræsten Hr. Winther ¹⁾ prædikede over Rom. 11, 13—14 opbyggelig, grundig og smukt. Han catechiserer meget vel og messer godt. Den største Del af Ungdommen svarede ypperlig. Den nyeste Psalmebog er her indført.

Skjelby og Gunderslev. Sognepræsten Hr. Hee prædikede over Evang. paa 5te Sønd. e. Trin. tydelig, opbyggelig og vel.

Herlufmagle og Tybjerg. Sognepræsten Hr. Dr. Hammer prædikede over Ps. 119, 9—10 tydelig, grundig, christelig, smukt. Han catechiserer ret godt, men kan ikke messe. Iblandt Ungdommen, som var talrig, svarede en Del meget godt af Lærebogen. Mange gjorde Rede for Catechismus med god Indsigt. 1 Dreng blev udtegnet til at læse om igjen, som havde glemmt alt.

¹⁾ Digteren Chr. Winthers Fader.

Glumsø og Bavelse. Hr. Provst Vellejus prædikede over Syrach 1, 5 opbyggelig, men ikke med Grundighed.

Næsby og Tjuvelse. Sognepræsten Hr. Bryndum prædikede over Luc. 11, 28 opbyggelig, ordentlig og med Eftertryk.

Thune Herred (Juli 1800).

Greve og Kildebrønde. Sognepræsten Hr. Mellerup prædikede over Ep. paa 7de S. e. Trin. opbyggelig, ordentlig, smukt. Den ny Psalmebog er her i Brug.

Karlslunde og Kagstrup. Sognepræsten Hr. Aulum prædikede over Phil. 2, 14—16 ordentlig, opbyggelig og godt. Han catechiserer og messer godt. Degnen Sr Hammer synger maadelig og catechiserer nogenledes. Den ny Psalmebog er her i Brug. Ungdommen var ikke saa forfremmet i Kundskab som andensteds. Kun faa vidste lidt af Lærebogen. Adskillige svarede vel af Forklaringen. De fleste holdt sig til Catechismus, men havde skikkeligt Begreb.

Havdrup og Skjensved. Sognepræsten Hr. Kynde prædikede over Act. 8, 30 frugtbart, tydelig og smukt. Ungdommen var meget ferm.

Jersie og Solrød. Capellan pro pers. Hr. Gammerød prædikede over Ordsp. 22, 6 opbyggelig, men med Ængstelighed. Han catechiserer meget vel, men messer slet. Den gl. Sognepræst Hr. Gammerød er sygelig og melancholsk. Degnen Sr Lassen synger temmelig og catechiserer godt. Blandt Ungdommen udmærkede sig en Del ved Færdighed og klar Indsigt i deres Svar af Lærebog og Catechismus. Adskillige ældre svarede ogsaa meget vel efter Forklaringen. Nogle vidste adskilligt af den bibelske Historie. Man læste meget godt i Bog og havde lært mange Psalmer.

Snoldelev og Thune. Sognepræsten Hr. Knudsen prædikede over Eph. 6, 4 frugtbart og tydelig, men uden Christendom.

Rørslev og Vindinge. Sognepræsten Hr. Høyer, en gammel, men rørig og munter Mand, prædikede over **Evang. paa 8de S. e. Trin.** Han har megen **Bibelkundskab** og bringer mange gode Tanker frem. Men Orden savnes nu og da, fordi Hukommelsen slaar ham fejl. Han catechiserer opvækkende og messer ret godt. — En Del af Ungdommen var borte. Jeg spurgte om Aarsagen, og fik til Svar, at maaske Træthed fra den foregaaende Uges Arbejde kunde være Aarsag deri, og Hvile nu behøvedes til Styrke ved det forestaaende Høstarbejde. Jeg lod dem ved Degnen anbefale nogle kjærlige Paamindelser, og gav mig forresten tilfreds, da hverken Ligegyldighed eller Trods havde holdt dem tilbage. Antallet af de tilstedeværende gik desuden over 50, og disse svarede for det meste meget vel.

Smørum Herred (Sept. 1800).

Ballerup og Maaløv. Sognepræsten Hr. Dr. Fleischer prædikede over 1 Thes. 1, 12 opbyggelig og christelig. Den ny Psalmebog er her kommen i Brug.

Ledøje og Smørum. Sognepræsten Hr. Bindeshølle prædikede grundig og lærerig og i en Tone, som underholdt Opmærksomheden fra Begyndelsen til Enden. — Degnen Sr Krol synger kunstlet, men catechiserer ganske vel. Han havde forsømt Bylæsning i de seneste Aar, fordi ingen mødte; men jeg opmuntrede ham til at begynde nu igjen med nyt Forsøg. — Iblandt Ungdommen fandtes adskillige vel oplyste. Hos Mængden var antagelig Kundskab. Nogle vidste ej stort mere end Catechismus. — Den ny Psalmebog er her bragt i Gang. — Jeg fik her ved Præstens Bord en Lection, som for Eftertiden bør ligge mig dybt i Sindet. Efter Sædvane var jeg munter og spøgede vist i al Uskyldighed, uden at mene ringeste ondt, med Philosophi, Kantianisme, Republikanisme og andet saadant. Min eneste Vederkvælgelsestid er den Time, jeg tilbringer paa Visitats i fro Venners Selskab ved Bordet.

Men se! Præsten blev opbragt, blev vred, blev grov imod mig ved sit eget Bord, i Nærværelse af sin Degn, sin Nabopræst og flere. Jeg tabte vel ikke min Blidhed; men gid jeg dog aldrig maa glemme dette Anstød! De stolte Præster have ingen Ærbødighed eller Kjærlighed mere tilovers for deres Biskop. Deres Animosité imod ham bliver tit kjendelig.

Herstedøster og vester. Sognepræsten Hr. Bendtsen prædikede over Luc. 24, 29 grundig, christelig, opbyggelig. En talrig Ungdom var tilstede. Den største Del svarede meget fermt, med god Forstand efter Lærebog og Catechismus. De kjendte den bibelske Historie. De læste meget vel i Bog og havde lært mange Psalmer, og saa af den nyeste Psalmebog.

Om Eftermiddagen rejste jeg ind til Kjøbenhavn for at døbe den 17de September Hertugen af Augustenborgs Prinds, som blev kaldet Friederich Emil August, og kom igjen til Herredet Torsdag Morgen d. 18de Sept.

Glostrup. Sognepræsten Hr. Provst Nyrop prædikede over Joh. 19, 27 opbyggelig og rørende; men hans Maal faldt mig vanskeligt. Den ny Psalmebog er her indført.

Brøndbyvester og øster. Sognepræsten Hr. Hammond prædikede opbyggelig og smukt. Han catechiserer meget fermt og messer godt. Ungdommen svarede meget fermt. Den nyeste Psalmebog er her bragt i Gang.

Vallensbæk. Sognepræsten Hr. Schouboe prædikede over Ps. 112, 1 opbyggelig og opvækkende. Han catechiserer forstandig og messer meget godt. Ungdommen var noget sagtfærdig. Enkelte udmærkede sig ved Forstand og Færdighed i deres Svar. Hoben havde skikkelig Kundskab. Nogle vidste lidet eller intet. To unge Karle bleve antegnede til at læse om igjen, før de komme til Guds Bord. — Den nyeste Psalmebog brugtes her første Gang.

Thorslunde og Ishøj. Sognepræsten Hr. Flind

prædikede over 1 Thes. 1, 12 tydelig, ordentlig, opbyggelig og vel. Han catechiserer nogenledes.

Højetostrup. Sognepræsten Hr. Provst Buch prædikede over Act. 14, 17 tydelig, ordentlig, grundig, med god Stemme. Ungdommen synes at have tabt noget i Kundskab og Færdighed fra forrige Gang.

Sengeløse. Sognepræsten Hr. Giertsen, som er bleven lam i begge sine Ben, sad paa en Stol for Alteret og prædikede over 1 Thes. 5, 11 opbyggelig og rørende. Han er meget elsket af sin Menighed, som og derfor har forlangt, at han ej vil bruge Hjælpepræst, men selv forrette, hvad han kan, da den gjerne lemper sig efter ham. Han sidder for Alteret og døber Børn, indleder Kirkegangskoner, skrifter, uddeler Sakramentet, alt efter Menighedens Ønske. — Degnen Luffe synger godt og catechiserer meget vel. Ungdommen var i Almindelighed meget ferm. — Der blev ikke spurgt, om noget var at klage, fordi den svage Præst, som ogsaa skulde være spurgt, om noget fra hans Side var at andrage, var bragt hjem igjen.

Østerflakkebjerg Herred (Okt. 1800)

Herlufsholm. Sognepræsten Hr. Mag. Fog prædikede over Eph. 6, 4 grundig, ordentlig, lærerig og godt. Han catechiserer vel, skjønt med nogen Ængstelighed. Ungdommen var i Mængde forsamlet. De fleste svarede meget vel.

Vallensved. Sognepræsten Hr. Korn prædikede ordentlig, grundig, godt og opbyggelig. Ungdommen svarede meget fermt ¹⁾.

¹⁾ Paa Rejsen ud til Herlufsholm var Biskoppen bleven forkjølet, og dette ytrede sig ved heftig Tandpine og Ildebefindende. Under Vallensved 12. Oktober skriver han: »Da min venstre Kind og Munden selv var overordentlig hoven, maatte jeg gaa hele Dagen i Kirke og Skole med Krydderpose indsvøbt i et Klæde om Hovedet; og i Stedet for at spise til Middag, maatte jeg lægge mig et Par Timer, efterdi en Feber havde indfundet sig. Men veder-

Fodby. Præsten Hr. Nyeboe prædikede over Joh. 8, 12 tydelig, opbyggelig, christelig og smukt. Han catechiserer godt og messer vel.

Karrebæk. Sognepræsten Hr. Bast prædikede over Act. 10, 33 bibelsk, kraftig og rørende. Iblandt Ungdommen fandtes nogle vel oplyste. Mængden havde antagelig Kundskab. Adskillige vare kun svage.

Marvede og Hyllinge. Sognepræsten Hr. Faber prædikede over Col. 1, 9—10 grundig, smukt, lærerig og opbyggelig. Han catechiserer meget godt og messer skikkelig. Ungdommen svarede for det meste meget fermt.

Kvislemark og Fjurendal. Sognepræsten Hr. Bøtcher prædikede over Evang. paa 19de S. e. Trin. christelig, opbyggelig og rørende.

Førslev. Sognepræsten Hr. Brasch prædikede over Col. 1, 9 uden synderlig Sammenhæng, men dog opbyggelig. Han catechiserer meget godt. Ungdommen udmærkede sig næsten helt igjennem ved rigtige, fuldstændige, forstandige og færdige Svar efter Lærebog og Catechismus. De vidste noget af den bibelske Historie, havde lært mange Psalmer, ogsaa af den nyeste Psalmebog, og læste meget vel i Bog.

Krummerup og Fuglebjerg. Sognepræsten Hr. Bagger prædikede over Ps. 100, 2 opbyggelig, men monotisk, uden Liv. Ungdommen var i det hele meget ferm.

Tjustrup og Haldagerlille. Sognepræsten Hr. Provst Wædelée prædikede over 1 Pet. 2, 21 opbyggelig og godt. Ungdommen svarede meget fermt, da den først var kommen lidt i Aande.

Jeg har i Aaret 1800 visiteret 80 Menigheder i 49 Hovedkirker og 105 danske Skoler, samt 2 latinske Skoler, 3 Hospitaler og 2 Fattighuse.

kvæget af Søvn stod jeg op og gik i Skolen og holdt ud til Kl. 8. Saa spiste jeg lidt Vandgrød og gik til Sengs igjen. Min Geburtsdag var mig besværlig. Denne Tilstand fortsattes i flere Dage; men Biskoppen vedblev ikke desto mindre ufortrødent med Visitatsen.

Som Tillæg til ovenstaaende Uddrag af Balles Visitatsbog føje vi nogle kirkehistoriske Aktstykker omtrent fra samme Tid. De to sidste af dem ere os meddelte af Hr. Pastor L. Koch i Brønshøj.

1.

Efterfølgende Skrivelse fra det theologiske Fakultet til Professor Abr. Kall handler om Udsættelse af en Pris for Udarbejdelse af en ny Lærebog i Religionen for Ungdommen. Om de Forhold, hvorunder dette Forslag fremsattes, kan henvises til Kochs Skrift: Biskop N. E. Balle, S. 84 ff.

P. M.

De af Deres Velbyrdighed til det Theologiske Facultet indsendte Forslag til Priis-Opgaver, Liturgiens Indretning og Religions-Øvelser betreffende, ansees billig som et Beviis paa, at den ubenævnedes Correspondent ønsker Sandhedens Oplysning, og fra den Side betragtet erkiender Facultetet med tilbørlig Agtelse og Taknemmelighed den Tillid, som derved tillige er viist, i det man begiærer vor Bedømmelse over de foreslagne Spørsmåale og sammes Besvarelse. Vi troe ikke andet, end at Hensigten derved er reen og ædel, endskiønt vi ogsaa formode, at en Præmie af 12 hollandske Dukater neppe vil bevæge mange for Lærdom og Indsigt bekiendte anseelige Mænd til at skrive Afhandlinger over de fremsatte Materier, men at maaskee tillige en Mængde umodne Forsøg derved vil foranlediges. Dog siges dette ingeniunde for at lægge Hindringer i Veien, da vi meget meere ikke allene ønske den beste Virkning af dette meget ædle Forehavende, men og ere villige til at paatage os den forlangte Bedømmelse og med al mulig Fliid at undersøge de Afhandlinger, der maatte indsendes, om nogen iblant dem findes skreven med den Indsigt og Lærdom, saa og med den Beskedenhed og Upartiskhed, man billig kan fordrø, og altsaa fortiene Prisen, eller være nærmest dertil. Dog maae det tillades os at erindre:

1) I Henseende til Spørsmåalene selv ønsker Facultetet, at derved saa meget mueligt maatte undgaaes alt, hvad der kunde synes allerede forud at sigte til eet eller andet,

som i de nuværende Stridigheder er kommet for Lyset. Altsaa ved det første Spørgsmaal, om Luthers liden Catechismus, maatte det Ord: Mesterstykke udelades, og heller sættes: een til Underviisning i vore Tider passende Lærebog, eller om i samme med Grund noget kunde tillægges eller forandres? — Hvad de andre Spørgsmaal angaaer, forbeholder Facultetet sig derom siden at sige sin Mening, naar man først haver seet, hvilke Udarbejdelser over det første ere udkomne.

2) Afhandlingerne maatte indsendes uden at man i nogen Maade kan vide, hvo Forfatterne ere, hvis Navne aldeles maae være skjulte, og de blot bemerkes hver med en Devise, som det i slige Tilfælde er brugeligt.

I øvrigt haver man intet imod de af den ubekjendte Sandheds Elsker i denne Sag foreslagne Poster, og overlades det til Deres Velbyrdighed saavel i hans Navn at bekjendtgjøre hver Gang den Priis-Materie, hvorover der forlanges grundig Oplysning, som og at imodtage Afhandlingerne, hvis Bedømmelse, efterat de ere blevne os tilstillede, skal udfærdiges, saa snart det er mueligt. Det os tilsendte Brev følger herved tilbage.

Kiøbenhavn den 13de Julii 1785.

D. G. Moldenhawer,
qva Notar. Fac. Theolog.

Udskrift: Deres Velbyrdighed Herr Professor Abraham Kall.

Orig. i Kgl. Bibl., Kallske Saml. 517. 4. Det Brev, hvortil ovenfor hentydes, findes ikke mere vedlagt.

2.

Den nedenfor meddelte skrivelse fra biskop Balle har ingen adresse; men der kan ikke være tvivl om, at den er rettet til kancellipræsident Brandt. Den er et nyt bidrag til at vise, hvilken uhyggelig følelse der den gang havde grebet biskoppen og med ham vel alle, der endnu bevarede en virkelig tro på, hvad der er hovedsagen i kristendommen. Det var den gang som nu, man troede at mærke varsler for, at de sidste dage vare nær. Men skrivelserne indeholder

tillige biskoppens djærve betænkning over et udkast til latin-skolens reform, der var sendt ham fra den 1790 nedsatte kommission, samt et ret mærkeligt citat af dette udkast. Det er næppe uforstående at bemærke, at dette virkelig er rigtig gengivet efter biskoppens brev; ti dets stil er så slet, at det næsten er uforståeligt. Da skoleplanen det næste år (1797) indførtes i Frue skole, udtalte den sig både på bedre dansk og mindre revolutionært om religionsundervisningen, om den end mere end nogen anden offentlig foranstaltning bærer sin tids præg. Hvor megen del biskoppens betænkning har i den skete forandring, kan ikke afgøres.

Deres excellence, nådige herre!

Da en skarlagensfeber har angrebet et par af mine børn, og denne sygdom er smittende, bør jeg ikke personligen uejlige med min nærværelse for at gøre min underdanige opvartning, som ellers var pligt.

Et skrift under titel „Nachrichten von einem grossen aber unsichtbaren Bunde gegen die christliche Religion und die monarchischen Staaten“, som indeholder mangelhænde oplysninger om tidsalderens forfatning af den yderste vigtighed, leverer også iblandt andet i det 7de bilag s. 44 udtoget af „den neuesten Arbeiten des Spartacus und Philo in dem Illuminatenorden“, hvori det hedder:

„Man solle fremde Gelehrte, ohne dass sie es bemerken, zum Nutzen des Ordens in Bewegung setzen. — Man soll zusehen, wie man die Hände in Erziehungswesen, geistliche Regierung, Lehr- und Predigtstühlen bekomme. Man muss besorgt seyn, dass die Grundsätze des Ordens zur Mode gemacht werden, damit junge Schriftsteller desgleichen unter das Volk verbreiten, und ohne dass sie es wissen dem Orden dienen. Auch das gemeine Volk muss aller Orten für den Orden gewonnen werden; dies geschieht am Besten durch Einfluss auf Schulen. Der Präfect soll i seinem Lande um die Schulen-Erziehung der Jugend und ihre Lehrer sich bewerben, und dieselben mit Ordens-Mitgliedern zu besetzen suchen. Eben so wichtig als die Schulen, sind dem Orden die Seminarion der

Geistlichkeit, deren Vorsteher man zu gewinnen suchen soll.“

Om noget deslige har uformærket havt indflydelse i den nye plan til det lærde skolevæsens reform, véd jeg ikke. Men hvad her findes bestemt angående religionsundervisning i skolerne, kan ikke med hensyn til tidens ånd betragtes uden opmærksomhed. Det lyder således:

3 § 8. 1. „Kristelig religionsteori, som den af enhver kristelig mening kunde antages, og altså tilligemed de for alle kristne fælles religionslærdomme, den i evangelisternes og apostlenes skrifter indeholdte anvisning til dyd og retskaffenhed, foredraget og fremstillet efter kristendommens sande ånd og sind, og altså fornuftig og op-
højet som denne og dette, hvad den formeldte hensigt angår, med hensyn til tidligen at fremkalde religiøse følelser og tanker, at grunde og befæste religiøs tænke måde og sindelag, og hvad denne undervisnings materielle hensigt angår, til i hukommelsen at indpræge et på religionens lærdomme bygget, og ved disse en større nytte og indtrængende kraft bekommende system af moralske grundsætninger.“

Efter som den ggl. kommission havde tilsendt mig bemeldte plan med anmodning om at prøve den og meddele resultaterne af denne prøvelse, samt strengelig at påanke dens fejl, kunde og burde jeg ikke undlade i forhold til det embede, jeg beklæder, og den ed, jeg har aflagt, at skrive som følger:

„Hvilke tros lærdomme der nu måtte være tilfælles for alle kristne, véd jeg ikke. Tilforn have de alle, med al deres forskjellighed, dog antaget symbolum apostolicum, som ligger til grund i Luthers katekismus. Men den overordentlige måde, på hvilken Guds enbårne søn er bleven menneske, og hans opstandelse, himmelfart, regering over menneskeslægten, samt de dødes opvækkelse til at fremstilles for hans domstol med de levende på den yderste dag — idel sætninger in symbolo apostolico — forkastes eller bortforklares af mange teologer eller filosofer, som dog endnu ville anses for kristne. Den anvisning til dyd og retskaffenhed, som indeholdes i evangelisternes og apostlernes skrifter, er unæg-

telig den frugtbarste og mest opvækkende, men den er bygget på grundlæren om Jesu forløsning og leder til at erkende ham for menneskeslægtens af Gud beskikkede saliggører, alt i overensstemmelse med hans eget ukunstlede foredrag. Hvor dette ikke indskærpes efter bibelske forestillinger til praktisk anvendelse paa bibelsk måde, finder jeg ingen uforfalsket kristendom“.

„Lovens bud i 7de bogs 1. kap. er ikke blevet ophævet, og det synes i følge af kongeloven, at Danmarks og Norges monark ej heller kan ophæve det efter eget behag. Det danske folk har ikke efter kongebud eller efter befaling fra højskolen, men ved frit valg, formedelst sine repræsentanter højtideligen antaget den Augsburgske konfession, og i håb om at beholde sin religion og sin samvittighedsfrihed uforkrænket, har det frivilligen overgivet al anden frihed i sin konges magt ved enevældens overdragelse. Kongen har ikke ret til at fritage religionslærerne fra hensyn til den Augsburgske konfession, eller til at henstille i deres eget godtbefindende, om de ville foredrage noget under navn af religion, som strider ganske derimod. Skal landets offentlige religion forandres, må folket selv offentligen give sit samtykke dertil. Basedow har engang vist, hvortledes sligt kunde ske. — Og da beholder jeg vel min tro ubeskåret med nedlæggelse af mit embede, men har forresten ikke et ord at sige imod folkets villie, efterdi kristendom ikke påtrænger sig.“

„Det er ikke intolerance eller hierarkisk ånd, som byder mig at skrive dette, men agtelse for medborgeres samvittighedsfrihed og borgerlig troskabspligt. Da tænke-, tale- og skrivefrihed er et almindeligt gode for os alle, bør ingen mistyde, at jeg benytter mig deraf efter min overbevisning så fuldt som nogen anden, og her er desuden ikke sagt andet, end hvad jeg for længst offentlig har skrevet i mit Pligtanker 2. bind, 3. hefte s. 12, s. 130.“

„For resten er sagen af den betydenhed, at den kongelige kommission selv vil finde det fornødent aller underdanigst at fremlægge ved sin forestilling for Hans maj., hvad

jeg i denne anledning som biskop har skrevet. Jeg står selv til ansvar for hvert ord.“

At man i tidens længde vil have det hele undervisningsvæsen hen draget under samme bestyrelse, står tydeligt nok i disse planens ord, at man ønsker det, men finder det endnu at være for tidligt og forbeholder sig at indkomme siden med en udførligere fremstilling desangående.

Jeg skrev herved kun følgende bemærkning for ej at gå ud over min grænse:

„Hvorledes bestyrelsen af den samfulde offentlige undervisning skal kunne henlægges til det lærde skoledepartement, forstår jeg ikke, og ser ej heller, til hvad nytte. I så fald blive biskopperne ikke andet end erklæringskrivere eller cancelliets fuldmægtige, og hertil behøves just ikke videnskabsmænd. Vi måtte heller rent afskaffes.“

„Efter planen får Oberdirektionen så meget at bestille med det lærde skolevæsen, at, når den består af mænd, som have andre vigtige embeder, må tiden blive kort nok for dem til at være på de latinske skoler alene. Med de danske skoler eller med kirkeundervisningen kan den ingenlunde befatte sig.“

Hvad her nu fremdeles vil regne ned over mig ligesom hidindtil for troskab mod ed og pligt, må jeg forvente. Men Deres Excellence, som elsker bibelsk kristendom og våger så trolig for Guds kirke, vil måske finde, at noget nærmere tilsyn med den offentlige undervisning han behøves. Mit råd i slig henseende vilde være upassende. Dog fordrister jeg mig til at indstille underdanigst, om ikke alle religionslærere ved et kongeligt mandat skulde opmuntres til hver efter sin ævne og lejlighed at undersøge og opløse de mange tvivl og indvendinger, som udbredes i mangehånde skrifter, så vel imod den hellige skrift selv, som imod de lærdomme, til hvilke vor kirke bekender sig, da Hs. maj. ej tvivlede på, at de jo efter deres aflagte ed redeligen forkyndte den rene evangeliske lære, som folket lønner dem for at vedligeholde, og altså måtte forvente, at intet arbejde skulde være dem kærere end at lægge for dagen, hvor velgrundet lærdommen er, og forsvare den.

Udsigterne ere meget dunkle. Den groveste spot over bibelen udøves uden ophør i Samleren og Politiske magasin, samt stundom i de lærde tidender med, og en stor del af de studerende samt ikke få præster hendrages alt mere og mere af tonen, som hersker i dagens skrifter. Al agt for værdighed, al subordination ligger nedbrudt. Borgerlig ære angribes offentligen for udvist retsindighed; hemmelig efterstræbelse fordobles. Borgeren forvildes, og letsindigheden forplantes til bønderne. Skrivefrihed er bleven til skrive-tyranni. Mon dette kan forandres?

Loven giver mig ingen adgang til at gøre regeringen opmærksomhed på spotternes frækhed. Den gav mig adgang til at gøre dette *ex officio* ved angreb på kongens myndighed — og det bekom mig såre ilde¹⁾. Værre bekom det mig at ville gøre det i første henseende, da jeg hverken har lov eller bibel at væрге for mig med, og religionen måtte lide derunder. Imidlertid lærer jeg og forklarer og forsvarer, mundtlig og skriftlig, efter bedste ævne, uden at agte på spot i skrifter eller bitterhed i selskaber; men følgen bliver, at jeg går til grunde, fordi ingen hjælper. Jeg har alene til hensigt ved denne min underdanige skrivelse at gøre rede for mit forhold ved skoleplanens prøvelse, og det, som sagt, for ej at vorde miskendt ved mundtlig beretning andensteds fra, som måske ikke var så omstændelig. I samme henseende har jeg også tilskrevet Hans excellence hr. geheimeråd greve Bernstorff, og ellers er jeg tavs for alle. København d. 21 nov. 1796.

Deres excellence, min nådige herres
underdanige tjener

Nic. Edinger Balle.

3.

Under 11. december 1797 tilmeldte konsistorium kancelliet, at det havde kaldet Fallesen til første og H. G. Clausen til anden kapellan ved Vor Frue kirke. Med

¹⁾ Her sigtes til angivelsen af Aristokraternes katekismus.

anmeldelsen sendtes en afskrift af følgende skrivelse, i hvilken vi måske finde en udtalelse fra den kreds, hvis fromhed i den tid søgte næring ved at slutte sig til Herrnhuterne.

Højærværdige religionsfædre!

Af alle de prædikanter, som have ladet sig høre på valg til Vor Frue menigheds kapellani, er der ingen, som står menigheden mindre an end fornuftsværmeren og oplysningshelten hr. Clausen, der prædikede til højmesse afvigte søndag. Ingen af dem alle har talt mere om religion end han; men uden tvivl er det også ham alene, der aldrig har følt eller havt noget rigtigt begreb om den sande lyksaliggørende religion, som er redelige danske mænds ypperligste og elskeligste klenodie; og just denne mand, der allerede forud er menigheden forhadet og afskyelig, er det, som De, højærværdige religionsfædre, efter det gående rygte, har bestemt det ledige kald.

Dersom det altså er muligt at forekomme dette, som vi anse for et stort uheld og den ubodeligste skade, da bede vi, som ere medlemmer af menigheden, i den ganske menigheds og en stor del andre af Københavns indvåneres navn meget kærligt, indstændigt og hjærteligt: Forskån os for dette vor Gud faders evangeliske kirkes uhyre! Giv os hellere den ringeste og usleste af dem alle, og vi ville endda være tilfreds. Men vil De bevise den store velgerning mod menigheden og give os hr. Cl. Pawels, da skal vi altid takke og prise Dem, højærværdige religionsfædre! og fæste lid og tro til Deres omsorg, og denne mand især skal vi elske, ynde og høre.

Til at blive hørte i denne vor billige anmodning sætte vi især tillid til vor gamle, redelige filosof, hr. prof. Riisbrigh, til vore ærlige evangeliske professorer Moldenhawer, Hornemann og Münter og vor over alle ting elskede biskop. Gud velsigne dem alle!

København d. 6. decbr. 1797.

I menighedens navn og på dens vegne

Møller. Lund. Schow. Holm.

Mag. Ægidius Lavritsens Optegnelser.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Det var i ældre Tid nok saa almindeligt som nu til Dags, at Folk gjorde Optegnelser om deres egne Livsforhold og om deres Slægt og øvrige Omgivelser. Paa den Maade ere mange Efterretninger om Fortidens Personligheder og Forhold blevne os opbevarede, skjønt det neppe kan betvivles, at Tidens Tand har fortæret endnu flere, som det vilde have været af megen Interesse nu at kjende. Det synes derfor vel værd at opsamle og opbevare, hvad der ved heldige Omstændigheder er levnet af slige gamle Optegnelser. Eftertiden vil maaske vide os Tak derfor, selv om Samtiden ikke altid paaskjønner det.

Den i Overskriften nævnte Mand hørte vel ikke til de særlig fremragende, men indtog dog en ret anset Stilling i sin Samtid, først som Rektor ved Ribe Skole og siden som Ærkedegn i Kapitlet sammesteds. Han var en Svigersøn af vor fortjente Mester Anders Sørensen Vedel, og har bidraget ikke uvæsentlig til, at denne Mands ærværdige Skikkelse er bevaret i Eftertidens Erindring, idet han har givet os en lille men indholdsrig Skizze af hans Levned, uden hvilket Forarbejde C. F. Wegener maaske neppe i vore Dage havde vovet sig til sin for det litterærhistoriske Studium hos os saa befrugtende Skildring af den gamle kgl. Historieskriver. For nylig har Overlærer J. Kinch i

»Ribe Bys Historie og Beskrivelse fra Reformationen indtil Enevoldsmagtens Indførelse«, der indeholder saa mange fortræffelige og karakteristiske Efterretninger om Livet i hin gamle Stad og de Personligheder, som her bevægede sig i Fortiden, ogsaa (S. 248—9) meddelt Oplysninger om M. Ægidius Lavritsen. Blandt andet gjør han opmærksom paa, at naar Nyerup (Lit. Lex. S. 339) og efter ham forskellige andre (disse Samlingers Udgiver ikke undtagen) have gjengivet Navnet Ægidius ved Gjøde, da er det i dette Tilfælde ikke rigtigt, da Samtiden (ligesom det engelske Sprog) gjengav hans Navn ved Giles, hvilket da undertiden atter latiniseredes til Gellius, et Navn, der ellers hos os forekommer som en Latinisering af det fra Holland stammende Mandsnavn Jelle.

At M. Ægidius Lavritsen har været en Mand med historisk Sands, fremgaar noksom af den »historiske Relation« om Kalmarkrigen, som han efterlod i Haandskrift (udg. af Abr. Kall i Nye danske Mag. II, 9—56), der indeholder mange højst mærkelige og betegnende Træk af hin Krigs Historie, indsamlede af Breve fra Deltagere eller fra Mænd, der stode Begivenhederne nær.

Af de fire Stykker fra M. Ægidius Lavritsens Haand, som nedenfor skulle meddeles, har det tredie (Vedels Levned) tidligere været trykt i P. Paludans Magazin for Lidende (Kbh. 1790) I, 2, 35—45, men da dette Tidsskrift, hvorefter der i det hele udkom to Bind, indeholdende en underlig Blanding af uensartede Emner, nu kun er i faa Hænder, har jeg anset det for passende atter at fremdrage denne smukke Skildring her, saa meget mere som det fjerde Stykke, indeholdende Oplysninger om Vedels Børn — hvilket ikke hidtil synes at have været sønderlig kjendt, da f. Ex. Wegener ikke har benyttet det — nøje slutter sig dertil.

Til Grund for Ægidius Lavritsens Optegnelser om hans Faders Levned ligger dennes latinske Autobiografi, som Albert Thura i sin Tid ejede, og hvorefter han har

indført et Udtog i sit bekendte Haandskrift »Valvæ scholarum apertæ« (i Univ.-Bibl.), gjennem hvilket Mellemed den er benyttet af Wegener og Kinch.

Nærværende Udgave er besørget efter en Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1210. 4to, som den flittige Litterærhistoriker, Rektor Ol. Henr. Møller i Flensborg 1768 har taget efter Originalmanuskriptet, der da tilhørte Justitsraadinde Ambders, men rimeligvis nu ikke mere eksisterer¹⁾. Vedels Levned findes dog ikke deri, men det er her aftrykt efter Paludans Udgave, der ifølge Wegeners Vidnesbyrd stemmer med de forhaandenværende Afskrifter.

Denne Bog blev mig foræret af min gode Ven Fridrich Hansen Friis. 1647 15. Julii. *Viviche Ægidius Daatter.*

I.

M. Ægidii Lauritsens Optegnelse om hans Forældres Lejlighed, Levned og dødelige Afgang.

A. 1531 paa Laurentii Aften blev min sal. Fader M. Laurits Ægidiisen fød udi Billum Præstegaard i Kjelst By, og blev derfor kaldet Laurits efter Dagen. Hans Fader var Hr. Ægidius Christensen, forudm Sognepræst i Billum i Vesterherred, som deraf bekom dette Navn, at han paa S. Ægidii Dag blev født, som er den 1. Sept.²⁾

¹⁾ Da O. H. Møller ikke gjengiver Originalens Retskrivning, har jeg foretrukket at bruge vor Tids Skrivemaade. — Det er forøvrigt kjendeligt, at han har oversat noget af Optegnelserne fra Latin til Dansk. Ventelig har Æg. Lavritsen selv blandet Latin og Dansk sammen, som Skik dengang var, og som han ogsaa har gjort i Vedels Levned (se nedenfor).

²⁾ Det er denne Hr. Ægidius i Billum, der skiftevis med tre andre Præster fulgte Tydskeren M. Johan Vandal som Tolk, naar han som Superintendent rejste om paa Visitats i Ribe Stift (Dän. Bibl. I, 178—79).

A. 1561 [11. Martii] blev han første Gang Skolemester her udi Riber Domskole, endog han ikke da var promotus Magister, og stod den for 4 Aar.

A. 1565 rejste han anden Gang ¹⁾ til Wittenberg og blev promoveret til Mester næste Aar derefter, som var A. 1566 den 5. Martii, og stod da øverst iblandt 38 fine lærde Mænd, som da med hannem bleve promoverede, iblandt hvilke M. Anders Vedel, hans Kones Broder, havde den tredje locum a supremo.

A. 1566 begav han sig her hjem igjen til Ribe og der bekom til Ægte min kjære Moder Sofia, Iver Stubs, Raadmand i Ribe, Datter, sal. Søvren Svendsens ²⁾ efterladte Hustru, og stod deres Bryllup den 24. Nov. 1566.

A. 1567 blev han anden Gang Skolemester her i Riber Domskole, og stod Skolen for i 2 Aar.

A. 1569 St. Martini Dag den 11. Novemb. blev han af menige Kapitelet kaldet til Læsemester her i Riber Domkirke ³⁾.

A. 1580 den næste Dag for vor Herres Himmelfarts-

¹⁾ Om hans første Ophold i Wittenberg se Kinch, anf. Skr., S. 164.

²⁾ Søren Svendsen i Ribe fik 1554, Tirsdag efter Lambertii, kgl. Bestilling paa, mod en vis Løn, Hofklædning og Foder til en Hest, »at lade sig bruge udi vor Bestilling, hvor vi eller vor Rentemester paa vore Vegne tilsigendes vorder« (Regist. o. a. L. 6, Fol 338).

³⁾ Som Prøve paa M. Lavrits Ægidiusens Autobiografi kan følgende Stykke anføres efter A. Thuras anf. Hdskr.

Anno Christi Dei 1569, die Novembris 11, Ipso die Martini, Dei beneficio vocarunt me Capitulares ad Lectionem Theologicam, in quo gravissimo munere mihi ut Deus Pater, Filius et Spiritus S. adsit, oro, ut illi grata et auditoribus profutura proponam. Eodem anno 1569, die Novembris 15. resignavi Scholam, succedente mihi doctissimo viro, Dño Magistro Petro Hegello anno Chr. 1570. Ordinatus a viro doctrina præstanti, M. Johanne Lagoulo, Anno 1572 primam habui concionem sacram et administravi Sacramenta Baptismi et Sacræ Coenæ in Templo Vester Widsted 23 Martii, qui incidebat in dominicam Judica anno Jesu Christi filii Dei opt. max. ac virginis Mariæ Delparæ.

dag, den 11. Maji, blev han kaldet til Sognepræst her udi Ribe ¹⁾ efter sal. Ib Sørensens dødelige Afgang.

A. 1587 den 21. Februarii blev han af Kong Frederik den anden naadigst forlent med en Kannikedom her udi Riber Kapitel, som Friderich Svane var med forlenet og fradøde til Wittenberg in studiis.

A. 1596 Løvedag Aften den 9. Jan. blev han rørt af Apoplexi, saa at han mistede sit Mæle hartad, maatte derfor afstaa sit Kald, som han trolig og vel havde forestaaet i 15 Aar.

A. 1591 den 4. Mart. tilforne, om Morgen, mellem 4 og 5, kaldte Gud hans Kone, min Moder, fra hannem, som døde ganske sagtelig og stille, efter som hun med idelig Suk og Bøn havde tilforn begjært en mild Helsot. Siden hen ved 2 Aar derefter giftede han sig igjen og bekom Maren, sal. Peder Hegelunds, fordem Kannikes og Borgmesters, Hustru her i Ribe.

A. 1597 16. Sept., ret som Klokken slog 3 Eftermiddag, døde min sal. Fader og blev 18. Sept. begravet i S. Catharinæ ret midt for Alteret i Koret hos min salig Moder. Gud give dem en glædelig Opstandelse!

II.

M. Ægidii Lauritsens Beretning om sin egen og sine Børns Lejlighed.

A. 1568 15. Sept. henved en halv Kvarter for 6 om Morgen, da Solen droges, blev jeg født her udi Ribe i Puggaard, Skolemestrenes Residens, og blev døbt om anden Dagen her i Riber Domkirke af M. Jacob Matthson, den Tid Sognepræst, og blev opnævnet efter min sal. Farfader Hr. Ægidius Christensen, fordem Sognepræst til Billum i Vesterherred.

¹⁾ Se herom Kinch, anf. Skr., S. 164 f., hvor der i det hele findes flere nærmere Oplysninger vedrørende M. Laur. Ægidisens Levned.

A. 1586 udi Junii Maaned rejste jeg fra Riber Skole til Kjøbenhavn at studere, udi min Alders 18. Aar, og kom til Kjøbenhavn med min Morbroder Thomas Jørgensen, kongel. Tolder, den næste Søndag efter Trinitatis ¹⁾.

A. 1591 udi Maj Maaned rejste jeg her fra Ribe ind i Tydskland der at studere, og blev der i 4 Aar ²⁾.

A. 1595 7. Maj blev jeg promoveret in Magistrum i Kjøbenhavns høje Skole af D. Hans Reysen, som den Tid var Professor ³⁾.

A. 1596 den 13. Febr. ved 9 slet Formiddag blev jeg kaldet til Skolemester her i Riber Domskole med Kapitels-herrers Samtykke af hæderlig og højlærd Mand Mag. Peder Hegelund ⁴⁾.

A. 1603 26. Junii blev jeg af K. M. Christian 4 naadigst forlent med Ærkedegndommens Prælatur her udi Riber Kapitel, som da var ledigt efter M. Rasmus Heytmands dødelige Afgang, og gjorde jeg min Ed her paa Riber Kapitel den 9. Julii 1603 ⁵⁾.

¹⁾ Fra hans Ophold i Kjøbenhavn findes nogle Notitser i Peder Christensens Almanakoptegnelser, Kirkehist. Saml. 3. R. II, 480. 482. 495.

²⁾ I Zerbst i Anhalt udgav han 1593 en •Oratio de Cometarum genere et subjecto• (Suhms Saml. I, 3, 153).

³⁾ Af Ny kirkehist. Saml. V, 69—70 ses, at han tog Magistergraden for at opnaa det kgl. Rejsestipendium, hvorpaa der ogsaa synes at være givet ham Løfte, efter at hans Fader havde henvendt sig til Regjeringsraadet for ham.

⁴⁾ Det kgl. Rejsestipendium har M. Ægidius da neppe villet vente paa. — Som Rektor forfattede han 1597 nogle Julesange, som Terpager ejede i Haandskrift; ventelig vare de bestemte til at af-synges af Skolens Disciple, naar de paa Højtidsaftener gik om og sang for Dørene. — Om et Overfald, M. Ægidius i Aaret 1599 nær var blevet udsat for, fordi han i en Prædiken havde talt djærvt mod Drankere og Gadebasser, fortælles hos Kinch, S. 249. — Et Brev, dat. 16. Aug. 1602, fra Prof. J. J. Venusinus til ham findes trykt i Kirkehist. Saml. 3. R. I, 288.

⁵⁾ Den 29. Maj 1603 blev han tillige forlenet med S. Margrete Vi-karie i Aarhus Domkirke (Kinch, S. 249. Kirkehist. Saml. 3. R. II, 758).

A. 1605 den 21. Mart., som var Torsdagen, opsagde jeg Riber Skoletjeneste, som jeg havde forestaaet paa 10de Aar, og da udi min Sted blev indsat hæderlig Mand M. Povæl Mortensen af Østrup, som siden blev Biskop i Lund i Skaane og tilforn Professor i Kjøbenhavn.

A. 1599 den 26. Aug. blev jeg gift i Ribe med Maren, M. Anders Vedels ældste Datter ¹⁾.

[Han døde 1627 21. Apr.; hun 1639 28. Junii ²⁾].

Børn.

I. A. 1600, den 25. Sept. om Aftenen 1 Kvarter efter 8 blev min Søn Laurits Ægidisøn født, og blev døbt Søndagen derefter af M. Mads Pors, Sognepræst til Riber Domkirke. Hans Faddere vare 1. velbyrdige Frue Magdalenæ Sehested, afg. Moritz Podebuskes Frue, her paa Korsbrødregård. 2. Velbyrdige Christen Lange til Braming, Cantor og Canonicus her i Riber Capitel. 3. M. Peder Hegelund, Biskop. 4. M. Anders Vedel, min Svigerfæder, og 5. Dorthe M. Hans Laussens, min Kones Mormoder. — Denne unge Søn levede ikke et Aar om; thi Gud henkaldte ham den 18. Aug. om Morgenen ved 5 slet A. 1601, og ligger begravet her i Domkirken udi den øverste Gang ved Choret, paa den søndre Side, ret neden ved den Pille,

¹⁾ I den Anledning udgav Jens Pedersen Hegelund (Søn af Biskop H.) et latinsk Digt, der findes i Hjelmstjernes Saml. I dette kaldes M. Ægidius Lavritsen med (hans Moders) Tilnavn Stub, som han ellers ikke vides at have brugt. — Den Passus af M. Ægidius's Optegnelser, som ovenfor er anført, gives saaledes i Thuras Valvæ Sch. apertæ: »Anno 1599 Augusti 28 (h) in uxorem duxi honestissimam virginem Mariam, M. Andreæ Velleji, Canonici Ripensis, filiam natu maximam. Deus adst nobis spiritu suo sancto et gratia. Amen.« (Wegener, And. Sør. Vedel, S. 285, Not. 2). Af Hegelunds Kalendere ses, at Thuras Datum for Bryllupsdagen er urigtig. Men forøvrigt er han jo lidt fuldstændigere, hvorefter det vises fremgaar, at O. H. Møller undertiden har nøjedes med et Udtog (her i Oversættelse).

²⁾ Tilføjet af Datteren Vivike. (O. H. Møllers Anm.).

som M. Anders Vedels første Hustru ligger begravet, tvert over for Lensmandens Stol.

II. A. 1601, Tirsdagen den 27. Oktober om Morgenen 1 Kvarter før 4 slet blev min Søn Hans Ægidiisen ¹⁾ født, blev døbt om anden Dagen her i Ribe Domkirke af M. Mads Pors. Hans Faddere vare: 1. velbyrdige Fru Berthe Friis, Slotsfruen. 2. D. Hans Laussen, Kannik. 3. Thomas Jørgensen, Raadmand her i Ribe. 4. Jena Laussen, Raadmand, og 5. Mette M. Anders Vedels, min Swigermoder. Han blev opnævnt efter M. Hans Laussen, Biskop her udi Riber Stift.

III. A. 1602, den 18. Decemb., ret som Klokken var 5 om Morgenen, blev min Søn Laurits Ægidiisen født; blev døbt om anden Dagen her udi Domkirken af Hr. Jacob Buck, Medtjenere eller Kapellan. Hans Faddere vare: 1. M. Mads Pors, Kannik og Sognepræst til Domkirken. 2. M. Niels Glud, Kannik og Sognepræst til St. Catharinæ Kirke. 3. Anders Olfen i Flensborg ²⁾. 4. Maren, M. Jens Cancelers, afgangne Ærkedegns, Hustru, og 5. Lene Lydich Andersens. Han blev opnævnt efter hans Farfader.

IV. A. 1604, den 21. Februar, ret som Klokken var 6 om Aftenen, medens jeg var i Haderslev til Herredagen, blev vor Søn, Søren Ægidiison, født, og blev døbt om anden Dagen her i Domkirken af Hr. Jacob Buck, Kapellan. Hans Faddere: 1. Kjeld Jørgensen, Borgmester. 2. Berthel Struch, Raadmand. 3. Ebbe Jensen, Borger her i Ribe. 4. Anna, M. Peder Hegelunds, Biskoppens, Hustru, og 5. Else Iversdatter, Morten Limes Hustru. Han blev opnævnt efter hans Moders Farfader, Søren Sørensen, for-dum Raadmand i Vedel.

V. A. 1605, den 11. Mart. om Morgenen henved halvgaaen 4, blev vor Datter Sophia Ægidii Datter født og

¹⁾ Om denne se Kirkehist. Saml. 3. III, S. 679—91. 771.

²⁾ Om denne, der ogsaa forekommer nedenfor som Fadder til et af M. And. Vedels Børn, se Wegener, A. S. Vedel, S. 238, Not. 11.

om anden Dagen døbt her i Domkirken af M. Mads Pors. Hendes Faddere vare: 1. M. Iver Iversen Hemmet, Læsemester. 2. Hans Hegelund, Raadmand. 3. Kiersten Anders Sørensens. 4. Maren Peder Strudvads. 5. Maren Svane Datter (!), Søren Friis's Hustru. Hun blev opnævnt efter min salig Moder.

VI. A. 1606, den 9. Junii, $\frac{3}{4}$ efter 5 om Morgen, blev vor Søn, Anders Ægidiiøn, født og blev døbt om anden Dagen her i Domkirken af M. Mads Pors, og blev opnævnt efter hans Morfader M. Anders Vedel, som endda levede og var 63 Aar gammel. Hans Faddere vare: 1. M. Povl Mortensen. 2. Lydich Andersen, Raadmand. 3. Morten Lime, Raadmand og siden Borgmester. 4. Lene Finds Datter, Søren Andersens Hustru. 5. Anne Berthel Strucks, hans Moders Søster.

VII. A. 1608, Søndag Jubilate, den 17de April, lidet efter 8 slet Formiddag, blev min Datter Dorthe Ægidii Datter født, og døbt den 19. April. Hendes Faddere vare: 1. Velbyrdige Jomf. Lisbeth Rosenkrands. 2. M. Søren Andersen, hendes Morbroder. 3. Hans Lassen Lime. 4. Dorthe Svane, Jens Laussøns Hustru. 5. Zidse M. Povels, hendes Moster. Blev opnævnt efter hendes Moders Mormoder, Dorthe M. Hans Laussøns, fordum Biskops, Hustru. Hun levede ikkun et Aar og 20 Uger, thi Gud henkaldede hende den 2. Sept. 1609, om Formiddagen imellem 9 og 10 slet, af Børnekopper; hun blev begravet i Domkirken hos sin Broder Lars.

VIII. A. 1609, imellem Fredag og Lørdag den 22. og 23. Maji, om Natten $\frac{1}{4}$ før 2 slet, blev vor Datter Anne Ægidii Datter født, og blev døbt Søndagen derefter den 24. Maji udi Domkirken af M. Mads Pors. Hendes Faddere vare: 1. Søren Andersen. 2. Niels Hansen. 3. Anne M. Mads Porses. 4. Fru Mette Vogenfeld. 5. Anne Ebbe Jensens. Hun blev opnævnt efter Anne Jørgen Vejemeesters og Anne M. Hans Tausens, fordum Biskops, Hustru her i Ribe.

IX. A. 1610, om Natten imellem Torsdagen og Fredagen, den 8. November, som Klokken slog 2, blev Iver Ægidiisøn født, og døbt her i Domkirken den 11. November af M. Mads Pors. Hans Faddere vare: M. Jørgen Hege-
lund, Skolemester. Søren Fris, Slotskriver. Johan Hen-
ningsen, Vintapper. Maren M. Niels Gluds. Karen M.
Mads Rode[s]. Han blev opnævnt efter min Morfader,
Iver Stub, Raadmand i Ribe.

X. A. 1612, Onsdagen den 20. Maji, $\frac{1}{2}$ Kvarter
efter 3 slet om Morgen, blev vor Datter, Dorthe Ægidii
Datter, født. Hendes Faddere vare Fru Mette Vogenfeld,
Jfr. Else Norby, Jfr. Eline Corvitz Datter, Slotsjomfru, M.
Anders Vedel, min Svigerfader, og Hans Christensen Bil-
lum. Hun blev opnævnt efter den første Dorthe, som døde.

XI. A. 1613, om Natten imellem Mandagen den 26.
og Tirsdagen den 27. Julii, henved $\frac{3}{4}$ efter 1 slet, blev
Zidseel Ægidii Datter født, og døbt Torsdagen derefter af
M. Mads Pors. Hendes Faddere vare: 1. velbyrdige Fru
Kiersten Styge. 2. Anne Olf Badskjærs. 3. Sara Hans
Lassens. 4. Hr. Iver Holm. 5. Las Jensen Bomme. Hun
blev opnævnt efter min Svigerfaders Moder.

XII. A. 1615, Kyndelmisse Dag, som var Torsdagen
den 2. Febr., $\frac{1}{2}$ Kvarter før 3 slet Eftermiddag, blev Mette
Ægidii Datter født, og døbt Søndagen den 5. Febr. i Dom-
kirken af M. Mads Pors. Hendes Faddere vare: 1. hen-
des Morbroder M. Hans Tausen. 2. Bagge Pedersen.
3. Christine Niels Grisbecks. 4. Gunner Mogens Graae's
og 5. Maren Porsdatter. Hun blev opnævnt efter min
Svigermoder, Mette M. Anders Vedels.

XIII. A. 1616, den 8. Febr., fødte min kjære Hustru
et dødt Pigebarn, som havde været død hos hende paa
3die Uge. Dette skede nogle faa Dage, før end hendes
sal. Fader døde, som da laa hartad maalløs og hensov
derefter den 13. Febr. ved 8 slet. Dette navnløse Barn
er begravet ved de andre i Domkirken.

XIV. A. 1617, den 5. Mart., 1 Kvarter efter 9 slet Formiddag, blev Vivike Ægidii Datter født, og døbt Søndagen derefter den 9. Mart. her i Domkirken af Sognepræsten M. Søren Andersen, hendes Morbroder. Faddere vare: Mette Kragdsdatter, Hans Hegelunds Hustru. Karen M. Ivers, Bispens Hustru. Anne M. Hans Olfsens, Læsemesterens, Hustru. M. Lauge Andersen, hendes Morbroder, og Baltzer Knudsen, Raadmand her udi Ribe. Hun blev opnævnt efter Vivike Gyldenstjerne, Niels Friis's Frue til Hesselager, vor Slotsfrues, Berthes, Moder. (A. 1648 kom jeg Vivike Ægidii D. i Ægteskab med M. Christen Rasmussen Brod, den Tid Rektor her i Ribe, og stod vort Bryllup den 9. Juni. Skreven af mig selv 1673, 15. April).

XV. A. 1620, Tirsdagen den 28. Febr., $\frac{1}{4}$ for 9 slet Formiddag, blev Karen Ægidii Datter født, og døbt her i Domkirken Torsdagen den 2. Mart. af Hr. Jacob Hansen Buck, Medtjener. Hendes Faddere vare: M. Søren Andersen, Sognepræst til Domkirken, hendes Morbroder. M. Christen Friis, Skolemester. Maren Olf Kalfsøns. Maren Hans Billums. Margrete Lydichs Datter. Hun blev opnævnt efter min Farmoder, Karen Ægidii'ses.

III.

Curriculum vitæ M. Andreae Welleji, hinc 13 Febr.
Anni 1616 in coelestem patriam migrantis.

Denne salige Dannemand, hæderlig og højlerde M. Anders Sørensen Vedel, Senior her udi Riber Kapitel, er barnfødt udi Vedel den 9de November Anno 1542 af ærlige, gudfrygtige og velagtede Forældre. Hans Fader Søren Sørensen, Raadmand udi Vedel, hans Moder Citze Anders Datter, som var Datter af afgangne Anders Bertelsen, fordm Borgmester udi fornævnte Vedel; efter hvilken sin Morfader den salige Mand er opnævnt. Disse fornævnte

fromme og gudfrygtige Forældre have strax udi første Ungdom sat denne deres Søn til latinsk Skole udi Vedel, under hæderlig og vellærd Mand, Hr. Niels Bredal, fordum Skolemester der sammesteds. Og eftersom samme Hr. Niels Bredal var en fin, lærd og skikkelig Mand til Ungdommens Optugtelse, da haver han med Flid i al Troskab oplært denne sin unge Discipel med andre i Gudsfrygt og andre gode Lærdomme, saa at han i sin Alders 11te Aar kunde skrive ustraffeligen Latin og begyndte at gjøre latinske Vers. Der han nu var bleven oplært udi Vedel Skole, indtil han var fuldt 14 Aar gammel, og fornævnte hans Skolemester formærkede, at han havde et drabeligt godt Ingenium og Nemme til at begribe, hvad ham forelæstes, og at han kunde ikke meget forbedre sig der udi Skolen, da haver han tilraadt hans Forældre, at de skulde forskikke ham til Riber Skole, som da var i stor Flor og meget berømt for den drabelig lærde Mands M. Hans Thomesens Skyld, som den Tid var Skolemester her udi Ribe. Blev derfor udi sin Alders 15de Aar, ved St. Povlsdags Tide, hidført af sin kjære sal. Fader, og kom i Herberg hos sin Frænde, den fine, drabelige, lærde Mand Hr. Jens Pedersen Grundet, fordum Kannik og Sognepræst her til Domkirken, og frekventerede saa Skolen her udi 4 ganske Aar. Imidlertid haver han under fornævnte sin Skolemesters Haand, og af sin kjære Frændes Hr. Jens Grundets daglige Omgjængelse (qui ipsum loco Filii habuit et dilexit) gjort saadan mærkelig Progres, at det sig noksom lod tilsyne, at han vist skulde i Fremtiden blive en drabelig og mærkelig Mand. For sin Flittigheds, Lærdoms og Skikkeligheds Skyld blev han meget afholdt af M. Hans Tausen S. R. saa og af Prælater og Kanniker, som da her ved Kirken assisterede, og i Særdeleshed var han afholdt af M. Jens Cantseler, fordum Erkedegn, som læante ham af sine Bøger præcipue Historiographos, Herodotum, Thucydidem, Plutarchum, Livium et alios, hvilke han alle post Homerum igjennemlæste med stor Flid, og annoterede

det bedste af dem, saa at fornævnte Hr. Jens Cantseler engang haver sagt til Hr. Jens Grundet, at han forundrede sig over, at dette unge Menneske kunde lære at forstaa saadanne Skribenter, som fremlærde Mænd, og de som paa høje Skoler studeret have, aleneste have Forstand til at læse cum aliquo iudicio. — Efterat fornævnte Hans Thomesen resignerede her Skolen Anno 1561 og rejste til Kjøbenhavn, da have nogle af hans Disciple fulgt ham, og iblandt andre afgangne M. Peter Hegelund og denne sal. Mand Anders Vedel, hvilke han for deres Lærdoms og Skikkeligheds Skyld elskede fremfor andre Disciple. Da han nu var kommen til Kjøbenhavns Skole, blev han inden kort Tid bekjendt med de fornemste Professorer, formedelst hvis Befordring og Angivelse han inden Aarsdag blev tilbetroet at være den vidt berømte Herres, ærlig og velbaarne Tyge Brahes Tugtemester, med hvilken han henrejste til Leipzig Anno 1562 og var der hans Informator et Studiorum Director in annum quartum.

Qalis Præceptor talis Discipulus,
Ex ungue Leonem.

Derefter drog han ind i Landet igjen med sin Discipel, og efterat han havde ført ham til sine Forældre igjen, og derfra bekommet sin gode Afsked, da rejste han til Wittenberg, og der udi sin Alders 24de Aar tog gradum Magisterii, inter 38 viros pietate et eruditone insignes, iblandt hvilke var sal. M. Laurits Ægidius, qvi locum primum habuit, og, denne sal. Mand locum tertium, qui est locus eruditionis.

Næste Aar derefter, som var udi hans 25de Aar, rejste han hjem igjen og blev saa hos sine Forældre henved et Aars Tid, indtil han af Guds Eorsyn ved gode Venners Befordring blev kaldet til Hofprædikant ¹⁾ paa Kjøbenhavns Slot udi sin Alders 26de Aar, hvilket Embede han forestod med Flid og Troskab udi 11 Aar. — Imidlertid havde han

¹⁾ Skal være: Slotsprædikant.

stor Yndest og Gunst hos de bedste og fornemste, som da var til Hove, og i Synderlighed haver han altid med allerstørste Taknemmelighed bekjendt den store Befordring, som han havde af de gode Herrer, velbaarne Johannes Friis, fordem Cantsler, velbaarne Peder Oxe, fordem Hofmester, velbaarne Christoffer Valkendorf, den Tid Rentemester, velbaarne Bjørn Andersen, Slotsherre, hvilke alle gjærne havde ham i daglig Omgjængelse, og hyldede ¹⁾ og yndede ham baade for sin Lærdom Skyld og store Gaver, som han havde i Prædikestolen, tum etiam propter historiarum cognitionem egregiam. Og der Gud henkaldte fornævnte M. Hans Thomesen hans kjære Skolemester Anno 1573, som da var Provst og Sognepræst til Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og derhos ogsaa Kannik her i Riber Domkirke, da er han for saadan sin Lærdoms og Skikkeligheds Skyld af Kong Frederik den 2den, højlovlig Ihukommelse, naadigst forlenet hans Kannikedom her udi Kapitlet, hvilket han haver nu nydt udi 43 Aar.

Udi sin Alders 34. Aar haver han efter Guds Forsyn og Venners Raad faaet i Sinde at forandre sig, og haver bedet om hæderlig og højlerde Mands M. Hans Svanes, fordem Domdegn her udi Kapitlet, hans Datter Marine, hvilken blev ham samtykt, saa at deres Bryllup stod her udi Ribe næste Aar derefter, anno ætatis 35. Men denne hans første Hustru haver Gud henkaldt næste Aar, efter at de ere komne tilsammen udi Ægteskab, hvis Lig er ogsaa her nedsat udi Domkirken. Efter hendes dødelige Afgang haver han siddet Enkemand udi 3 Aar. Og der han fik i Sinde atter igjen at forandre sig, da haver han det begyndt af Guds Paakaldelse og med sin forrige Hustrues Moders, Søkendes og Venners Raad, Fuldbyrd og Samtykke, (vilde ikke, at man skulde sige om ham: naar Datteren er død, da er Svogerskabet glemt). Men ligesom han inderlig elskede samme sin forrige Hustru, saa holdt han ogsaa

¹⁾ Paludan har: fyldede.

efter hendes Død en god, tryk Svogerskab med hendes Moder og Søskende, saa længe han levede, hvilket var Gud behageligt og ham stor Ære, saa at andre deraf bør tage sig Exempel. Haver han derfor bedt om den ¹⁾ sal. Dannemand, hæderlig og højlærde Mand M. Hans Laugesens, fordum Superintendent her udi Riber Stift, hans eneste Datter, Mette Hans Datter, og haver bekommet hende til Ægte det næste Aar efter Branden, som var Anno 1581, som nu var paa det femte og tredivte Aar.

Deres Ægteskab har Gud velsignet med 9 dejlige Børn, 6 Sønner og 3 Døtre. De to Sønner døde i deres første Barndom, de 4 leve endnu, som ere: 1. M. Søren Andersen, nu værendes til London udi England. 2. M. Hans Andersen Tausanus, som nu er her tilstede. Viri juvenes, eruditi admodum et modesti. Men 3. Lauge Andersen, og 4. Hans Andersen Lagonius, som nu udi disse Dage ere komne til Wittenberg, ut gradum Magisterii voluntate et jussu beatæ memoriæ Patris ibi suscipiant. De tre Døtre leve endnu: 1. Marine, M. Aegidius Lauritsens Hustru, Erkedegn her udi Riber Kapitel. 2. Anna, Bertel Strucks, Raadmands, Hustru her i Ribe. 3. Citze, M. Povl Mortensens, Superintendents, Hustru udi Skaane. Gud dennem alle naadelig spare og bevare, og trøste dennem med deres bedrøvede Moder i denne deres store Sorg for Christi Skyld! Amen.

Og eftersom denne salige Mand var selv en gudfrygtig og drabelig grundlærd Mand, saa haver han ogsaa haft allerstørste Omsorg for, at hans Børn ere blevne oplærte udi Gudsfrygt og christelig nyttelig Øvelse, og efterdi han formærkte, at der var saare godt Haab om hans Sønner, og at de toge ganske godt afsted, da haver han heller ikke sparet ved dem, hvad tilhørte, men haver af et godt faderligt Hjærte rundeligen meddelt dem, hvis de til deres Studering og Vandrings Behov havde fornøden. Sine

¹⁾ For «om den» har Paludan «til».

Døtre haver han ogsaa udgiven og forset hæderligen og vel, saa at baade de og hans Svogre det med al Taknemlighed bekjende. In tota vita sua fuit pius, gravis, constans et pertinax recti. Haandhævede Sandhed, turde vel staa paa Retten og sige nej for Uret. Neque solum fuit præclara eruditione præditus; id quod ex scriptis ab ipso editis apparet, sed etiam admodum prudens et consiliis dives. Item in distribuendis eleemosynis quam ille semper fuerit largus, testabuntur in extremo die pauperes, quos aluit, vestivit et fovit. Fattige, syge, ældgamle og senge-liggende Mennesker havde han altid stort Mod til at se til Gode, sendte dem baade Penge og tilmed varm Mad tit og mange Sinde. In summa: vere in illum quadrat illud: Vir bonus publicum bonum. Dog kunde han ikke være hver Mand til Maade, sed iudicium melius posteritas erit. Item: Virtutem in oculum odimus, sublata ex oculis quærimus invidi. Item: Tum demum nostra intellegimus bona, quando, quæ in potestate habuimus, amisimus. Naar saadanne graahærdede, forstandige og raadrige Mænd ere borte, da faar man først at vide, hvortil de have været tjenlige.

Anlangende hans Sygdom og Endeligt, da haver han nu udi nogle forgangne Aaringer af og til været flux syg, besynderlig udi sin Side og Ben, i hvilke hans Ben sad Aarsagen til hans Død, som nu klarligen kan kjendes. Men nu siden sidst forgangne St. Mortensdag haver hans Syge jo mere og mere forøget sig, saa at han siden den Tid altid haver holdt det ved Sengen. Nu forgangen Mandag var Maaned ¹⁾, om Aftenen, der han var opkommen at lade sin Seng rede, er han hasteligen falden udi en lang Besvimelse, saa at fire Folk havde nok at komme ham i Sengen igjen. Siden den Tid var han aldrig saa stærk, at han kunde være saa længe oppe, at hans Seng kunde

¹⁾ D. i. e. for en Maaned siden.

blive redt under ham, men laa ved¹⁾ den en ganske Maaned, indtil Gud naadeligen kaldte ham. Hvor gudfrygtig, taalmodig og vel han haver holdt sig i sin Helseng, vide de, som ham imidlertid besøgte, baade velbyrdige Adelspersoner, hæderlige lærde Mænd og andre fromme Dannemænd og Dannekvinder. Udi sin Velmagt, naar han skulde trøste andre paa deres Sotteseng eller udi andre Maader, da havde han nogle faa og smaa Sprog af Skriften, hvilke han nu i sin Helseng idelig brugte, og dermed trøstede baade sig selv og andre. Sagde, Bibelen var saa fuld af trøstelige Sprog [og] Forjættelser, at man maatte gaa vild der udi, derfor vilde han blive ved disse faa og smaa Trøsteord: Sic Deus dilexit mundum etc. Sangvis J. C. mundat nos ab omni peccato. Item: Scio, quod Redemptor meus vivat. Og i Synderlighed repeterede han ofte: In manus tuas Domine commendo Spiritum meum. Item Apoc. [22, 20]: Etiam veni Domine Jesu! Quæ verba ita reddiderat:

Kom Herre! kom snart,
kom mild og blid,
og gjør os salig til evig Tid²⁾.

Eftersom hans Sygdom formeredes jo mere og mere Dag efter Dag, da raabte han ikke aleneste selv ideligen til Gud om Forløsning, men ogsaa bad sin kjære Hustru, Børn, Svogre og Venner, at de skulde bede Gud med ham om en naadig Hjemfart. Paa Kyndelmisse Aften sagde han til sin Datter Marine: Gud være lovet, nu er Kyndelmisse forhaanden, nu kommer Gud snart og forløser mig og lader sin Tjener fare udi Fred med den gamle Simeon. Hvilket ogsaa skete efter hans inderlige Attraa og Begjæring; thi nu imellem Søndag og Mandag om Natten ved

¹⁾ Paludan tilføjer: i.

²⁾ Med disse Ord slutter det smukke gamle Rim, som er optaget i Tillæget til Kirkesalmebogen, Nr. 764. Skulde And. Vedel mulig være Forfatter deraf?

tolv slet, da kom det rette, visse Bud, saa at det syntes, han blev rørt paa den venstre Side. Thi den Arm kunde han fra den Tid aldeles intet røre, sine Øjne lukte han da selv tilsammen, som han siden den Tid aldrig mere oplukte, men laa saa stille hen, taledede intet uden det, man ham tilspurgte, da gav han Svar derpaa. Paa Tirsdag Morgen den 13de Februarii blev hans Mæle slet borte, og begyndte da at arbejde til Forløsning, hvilken Gud efter hans Begjæring ham naadelig meddelte imellem 8 og 9 om Morgenen, saa han hensov sagtelig i Herren udi sin Alders 74de Aar. Forventer med alle tro Kristne en glædelig Opstandelse paa den yderste Dag.

Dette er saa kortelig sagt om hans Levned og Endeligheds Historie, hvilken han dog ikke begjærede at ske saa vidtløftigt; thi der han blev adspurgt i sin Sygdom, om han intet havde optegnet om sit Liv og Levned, sagde han vel ja, at der fandtes vel noget optegnet derom, men at det var nok, at man prædikede om ham, at han var et Guds Barn, troede og at være en Arving til det evige Liv. Hvilket unde ham Gud og os alle for Jesu Christi Skyld. Amen!

Desideratissimo suo Socero et Collegæ incomparabili, optime de se merito, posuit Aegidius Laurentius Archidiaconus Ripensis, 15 Febr. Anno 1616.

IV.

M. Ægidii Lauritsens Optegnelse om M. Andreæ Velleii regii Conc. aul. et Historiogr., Canonici, Senioris, Decani & Præpositi Ripensis, hans Hustrues og Børns Fødsel og anden Lejlighed.

A. 1542 blev M. Anders Vedel født i Vedel By. Hans Fader var Søren Sørensen, Raadmand, og hans Moder Zidsel Andersdatter, fordum Borgmesters Datter i Vedel.

A. 1562, den næste Søndag efter Kyndelmisse, den 5. Febr., blev Mette sal. M. Anders Vedels født her udi Ribe i Læsemesterens Gaard i Skolegade. Hendes Fader var M. Hans Lausøn, den Tid Læsemester, men siden Biskop her udi Riber Stift; hendes Moder Dorethe, M. Hans Tausens, fordum Biskop her i Ribe, Datter. A. 1561, 11. Nov. ved 4 slet om Morgen døde M. Hans Tausen, Biskop i Ribe.

A. 1581 stod M. Anders Vedels og Mette Lausøns (1) Bryllup her paa Riber Raadhus, og til samme var den ypperlige og vidtherømte Astronomus, velbyrdige Tyge Brahe, som havde været M. Anders Vedels Discipel.

Deres Børn.

I. A. 1582, 22. Jun., som var Torsdagen for S. Hans Dag, om Morgen imellem 5 og 6, blev min Moder Maren Andersdatter født i Ribe. Hendes Faddere vare: 1. hendes Morfader M. Hans Laussøn. 2. M. Hans Svaning, Domdegn her udi Riber Domkirke. 3. Niels Bang¹⁾ i Bogense. 4. velbyrdig Frue Abild Her Niels Langes til Kiergaard. 5. Fru Magdalene Moritz Podebuskes her paa Korsbrødreggaard. 6. Mariche Lange af Flensborg.

II. A. 1583, den 23. Julii om Tirsdag udi Fuldmaaned ved 6 slet Formiddag, blev Lauge Andersen født. Hans Faddere vare: 1. Moritz Podebusk. 2. Albert Friis, Lensmand. 3. M. Christoffer Knoph, Kong. Maj. tyske Prædikanter. 4. M. Lars Pedersen, de unge Frøkeners Tugtemester. 5. Marine Lauritsdatter, Borgmester Peder Hegelunds Hustru. 6. Maren M. Hans Svanes. Men dette Barn blev ikkun 16 Uger.

III. A. 1585, Torsdagen den 18. Maji om Aften ved 10 slet, blev Anne Andersdatter født. Hendes Faddere

¹⁾ Om denne se Kinch, Ribe By eft. Ref., S. 158. 174. I dette Værk vil man i det hele kunne finde Oplysninger om de allerfleste af de Personer, der nævnes som Faddere baade til Vedels og til Æg. Lavritsens Børn.

vare: 1. Christen Lange til Braming. 2. Lauritz Tøgersen, Borgmester. 3. Christen Laussøn. 4. Jomfru ZidseL Podebusk. 5. Karen M. Jørgens¹⁾ i Odense. 6. Dorthe M. Hans Lausøns, hendes Mormoder. 7. Dorthe Svane Jens Lausøns Hustrue.

IV. A. 1586, Løverdagen den 6. Augusti, om Aften imellem 6 og 7 slet, blev ZidseL Andersdatter født. Hendes Faddere vare: 1. Doctor Anders Christensen. 2. Søren Sørensen, hendes Farfader. 3. Maren M. Jens Cantzellers. 4. Susanna Iver Vandels, og 5. Kiersten Anders Sørensen[s].

V. A. 1587, den 11. Julii om Tirsdag ved 4 slet i Dagning, blev Søren Andersen født. Hans Faddere vare: 1. M. Jacob Madsen. 2. Doctor Hans Lausøn [Amerinus]. 3. M. Mads Pors. 4. Dorthe Peder Baggesens. 5. Maren Baggesdatter.

. VI. A. 1588, 2. Jun. ved 6 slet om Morgen, blev Hans Andersen født. Hans Faddere vare: 1. Anders Sørensen. 2. Ingeborg Lars Tøge[r]sens. 3. Jens Lausøn. 4. Jens Olfen. 5. Fru Ingeborg Gyldenstjerne. 6. Karen M. Jacobs. Dette Barn døde paa S. Voldborgdag næsteften.

VII. A. 1590, den 7. Jan. om Morgen imellem 3 og 4, blev Hans Andersen født, siden kaldet Tausanus. Hans Faddere vare: 1. Christoffer Friis. 2. M. Lauritz Ægidii-sen. 3. Hans Riber, Borgmester i Horsens. 4. Margrete M. Peder Hegelunds. 5. Anne Peder Baggesens Datter.

VIII. A. 1592 blev Lauge Andersen født S. Thomas Aften den 20. Dec. imellem 3 og 4 Eftermiddag. Hans Faddere vare: 1. M. Peder Hegelund. 2. Peder Christensen. 3. Lydich Andersen. 4. Jomfrue Anna Friis. 5. Lene Jacobsdatter.

¹⁾ Hun var en Datter af Biskop Hans Tavsen og Enke efter M. Jørgen Rasmussen Ydsted, Sognepræst for S. Albani Menighed i Odense.

IX. A. 1595, Torsdagen den 2. Oct. blev Hans Andersen født. Hans Faddere vare: 1. Albert Friis, Lensmand. 2. M. Jacob Svane. 3. M. Ægidius Laussen [o: Lauritsen]. 4. Anders Olufsen i Flensborg. 5. Lene Findsdatter. 6. Elsebe Andersdatter.

A. 1594, 16. Aug. ved 3 slet Eftermiddag døde M. Hans Laussøn Superintendens.

A. 1601, 15. April. imellem 6 og 7 Formiddag, døde af Sprinkler Dorthe M. Hans Laussøns.

A. 1604, 26. Aug., stod Berthel Struckes og Anne Andersdatters Bryllup her paa Riber Raadhus.

A. 1605, 13. Oct., stod M. Povel Mortensens og Zid-sel Andersdatters Bryllup.

A. 1616, Søndagen den 6. Oct., blev M. Søren Andersen ordinerit til Sognepræst i Riber Domkirke ¹⁾).

A. 1617, Søndagen den 24. Aug., blev M. Lauge Andersen ordinerit til Visby Kald ved Trøjborg.

A. 1618, 26. Julii, stod M. Lauge Andersens Bryllup i Tønder med Elisabeth, Provstens Hr. M. Johannis Mauritii Datter sammesteds.

A. 1618, 23. Aug., stod M. Søren Andersens og Susannæ Pedersdatters Bryllup her paa Riber Raadhus.

¹⁾ Se dennes Brev af 28. Aug. 1616, hvori ogsaa M. Ægidius Lavritsen omtales (Ny kirkehist. Saml. VI, 393—97).

Magister Morten Caspar Wolfburg.

Et Livs-Billede fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede.

Af C. E. Thorup.

Foruden de udmærkede Navne, som den theologiske Literatur har at opvise her i Danmark i det saakaldte »lærde Tidsrum«, d: fra 1560 til 1710, Navne som Niels Hemmingsen, Hans Povelsen Resen, Jesper Brochmand o. fl., er der andre Mænd af lavere Rang og mindre Betydning, som dog netop ved Beskaffenheden af deres Lærdom og den Maade, hvorpaa den fremtraadte, bidroge til at give Tiden dens særegne Præg, og iblandt disse er da ogsaa den Mand, som her fremstilles for Læserne. Meddelelsen tør egentlig ikke sige, at han har vundet nogen levende Interesse for den Personlighed, af hvis Liv og Virksomhed han her vil give et Omrids, og det er derfor heller ikke at vente, at han ved denne Skildring vil kunne vække Sympathi hos Andre for en Mand, der mere synes at have været Gjenstand for sine Samtidiges Forbauselse end for deres Beundring; men da Meddelelsen har haft Lejlighed til at blive bekjendt med forskjellige hidtil ubenyttede Bidrag til Mag. Wolfburgs Levnet, og da dette dog i flere Henseender ikke er uden Betydning for den danske Kirkes Historie og specielt for dens Missions- og Personalhistorie, saa fremlægges herved Resultatet af et Forsøg paa at samle de spredte Træk af en i sig selv temmelig uklar

Skikkelse til et nogenlunde tydeligt og lignende, om end ikke just meget tiltalende Billede¹⁾.

Morten Caspar Wolfburg (saaledes skrev han selv sit Navn) blev født den 22de Maj 1686²⁾ i Fjellerup Præstegaard i Fjelsted og Harrendrup Pastorat, Vends Herred, i Fyen, hvor hans Fader Jochum Frederik Wolfburg, en lærd og vel studeret Mand (senere Præst i Alsted og Fjennesløv i Sjælland, afsat paa Grund af Misbrug af Kirke-disciplinen 1717, døde paa Avernakø 1718) dengang var Præst. Hans Moders Navn var Lisbeth. I en af ham selv under den besynderlige, til Forbogstaverne i hans Navn hentydende Titel: »Miri (andidi Welttømmels Levnetsbeskrivelse«, forfattet Udsigt over sine Ungdomsaar, som Professor Vedel Simonsen har ejet i Manuskript, og hvoraf der i »Bidrag til Avernakøes Historie« i »Topografisk Conceptbog af H. H. Bondo«, Avernakø Præstearkiv tilhørende, er meddelt adskillige karakteristiske Træk, fortæller han, at han som spæd diede i 9 Uger en Amme, som siden befandtes at være letfærdig, i hvilken Anledning han fremsætter det Spørgsmaal, om man vel tør antage, at en Ammes Melk kan bidrage til, at visse Tilbøjeligheder siden med tiltagende Alder tage Overhaand. Hertil føjer Vedel Simonsen den Bemærkning, at i Følge det Rygte, han har hørt af gamle Folk fra den Egn i Fyen, hvor Wolfburg sidst var Præst, kunde det være helt sandsynligt, at han ved at opkaste det Spørgsmaal har, som man siger, grebet i sin egen Barm. I sine spæde Aar var han meget svagelig; han kunde tale sit Modersmaal rent, da han var 2 Aar

¹⁾ Af trykte Skrifter ere hertil benyttede: J. Worms Lexicon over lærde Mænd, N. M. Petersens danske Literaturhistorie, L. Helvegs danske Kirkehistorie, F. Fengers den Trankebarske Missions Historie, Wibergs Bidrag til en alm. Præstehistorie, tvende Skrifter af Mag. Wolfburg, hvis fulde Titler paa sit Sted ville findes anførte, og af utrykte Kilder, hvad der i Salling Herreds Provste-Arkiv og i Avernakø Præste-Arkiv findes af Bidrag til Wolfburgs Levnet.

²⁾ Wolfburg angiver selv dette Aar; J. Worm har 1685.

gammel, men ikke gaa ene, før han var over 4 Aar. Fra hans fjerde Aar af havde hans Fader ham hos sig paa sit Studerekammer og begyndte med hans Undervisning. Drengen fik nu i 5 Aar kun 5 Timers Søvn hvert Døgn baade Vinter og Sommer. Hans Frokost bestod om Morgen i 4 $\frac{1}{2}$ Lod Brød med tyndt Smør paa, og om Middagen fik han ikke Lov til at spise sig mæt. Paa Sognejser med Faderen forkjølede han sig, fik Katharr og ondt i Øjnene, hvilket gav Anledning til, at han fra sit sjette Aar blev vant til at bruge Snustobak. For sin Læsning fik han, eftersom han forklarer, aldrig Hug af sin Fader, men mangfoldige Gange for sin Vildskab og sine Spilopper. Engang da Faderen saa ham begaa en slem Streg, nemlig at sprøjte Vand paa Kokkepigen, greb han i sin Hidsighed (som han da overhovedet beskrives som en meget kolerisk Mand) Ildklemmen og slog sin sexaarige Søn over Ryggen dermed saaledes, at denne maatte ligge under Barts kjær-Haand et Fjerdingsaar derefter, og tilstaaer han ved denne Lejlighed, at han aldrig i sine Dage havde fældet Taarer ved nogen legemlig Plage eller Lykkens Modgang, men at han vel havde grædt af Bitterhed og Vrede, dog siden han kom til Skjønsonhed aldrig uden i sin Devotion og Gudfrygtigheds Øvelser. Hvor vidt han ellers bragte det under denne sin Faders private Information, skjønnes deraf, at da Biskop Kingo engang kom der at visitere, skal han efter Faderens Begjæring have overhørt Sønnen hjemme; men da denne ikke alene begyndte at tale Græsk, men endogsaa i æoliske og andre Dialekter, maatte Faderen sige til ham: *Simpliciter, mi fili, ut intelligat episcopus!*

1695, altsaa, hvis hans egen Angivelse af hans Fødselsaar er rigtig, i sit 10de Aar, »9 Aar og 2 Maaneder gammel« (!), blev han af Faderen dimitteret til Akademiet. Hvor vidt han den Tid havde bragt det i Videnskaberne, gjør han selv Rede for:

»1) Jeg talte Latin og Græsk som mit Modersmaal.

2) Jeg havde læst alle de historiske Bøger i Osiandri Bibel paa Latin, saa at mangel, som gaar til Attestats, skulde ønske sig at vide *historias, chronologiam* og *topographiam* i Bibelen saa godt, som jeg den Tid vidste.

3) Jeg havde saaledes læst det nye Testamente paa Græsk, at hvor paa Lav nogen vilde begynde, skulde jeg være god for at recitere og følge Kapitelet ud indtil Enden.

4) Gud havde givet mig det *Judicium*, at jeg kunde føre *dicta probantia* frem i Hovedsprogene, naar jeg blev spurgt *in articulis fidei*.

5) Jeg kunde gjøre Rede for alle 7 Dialekter udi det græske Sprog, hver for sig, og havde i Særdeleshed gennemgaaet *Xenophon, Ælian, Aristophanes* og *Homer*.

6) Jeg forstod *Logicam* saaledes, at aldrig noget *Sophisma* kunde mig *proponeres*, det var jo opløst i mine Tanker, førend jeg havde repeteret det.

7) Af *Metaphysica* havde jeg saa meget, at jeg forstod alle *terminos* til deres Brug.

8) Hvad endelig *Latinen* angaar, da talte jeg den ikke blot som Dansk, men førte i *Pennen Livii Stil*, hvis *historia romana* jeg ret havde forlibet mig i.*

Strax efter at han var bleven Student, forsvarede han en af *Mag. Jørgen Ursins Disputatser* (*Diss. V. de scholis & academiis Hebræorum*) med en saadan *Indsigt* og *Færdighed*, at det som noget særdeles mærkværdigt blev omtalt i de lærde *Tidender*¹⁾.

1697 tog han *Bakkalaurograden* og den 16de Novbr. 1699 *theologisk Attestats* med h. ill. uden *Faderens Vidende*, hvorfor denne alvorligt irettesatte ham, da han kun var 13^{1/2} Aar gammel og ikke fik bedste *Karakter*. Det

¹⁾ Angaaende *Jørgen Ursin*, der ogsaa i sin Tid ansaaes for et *Vidunder* af *Lærdom*, henvises til *J. Worms Lexikon* over lærde *Mænd*. Han var født d. 19de Decbr. 1670 i *Jerslev Præstegaard* i *Aalborg Stift* og døde i *Kjøbenhavn* d. 12te Aug. 1727 som *Sognepræst* i *Nakskov*. Han kunde tale 9 à 10 forskellige Sprog og var vel forfaren i mange *Videnskaber*.

er altsaa kun naar, som billigt er, der tages Hensyn til hans unge Alder, at J. Worm har Ret i at sige, at han tog examen theologicum »med megen Berømmelse«.

Det følgende Aar (1700) stillede han sig som Frivillig til Fædrelandets Forsvar; men da Freden samme Aar blev sluttet, kom han hjem og foretog nu en Sørejse til Frankrig. Han havde kun 28 Skilling i Lommen, da han gik under Sejl; men da han kom tilbage sidst i Aaret 1702, havde han 50 Dukater, 10 Louisdorer og 80 franske Specier. Paa hvilken Maade han havde erhvervet denne lille Formue, omtales ikke. I Aarene 1704—06 var han Alumnus paa Borchs Collegium, og i sidstnævnte Aar tog han Magistergraden d. 11te Maj. Ved Siden af sine Studeringer forsømte han ikke legemlige Øvelser; han var allerede dengang og vedblev at være indtil sine ældre Dage en sikker Skytte, en dristig Rytter og en øvet Fægter. Efter at han i Aaret 1710 havde konkurreret til Embedet som Sognepræst for Vester-Hæsinge og Sandholts-Lyndelse i Fyen, hvortil, da Kaldsretten frakjendtes Kirkepatronen, Niels Christensen Nykirke (senere Provst for Salling Herred, døde 1765) blev ham foretrukken, blev han under 6te August 1712 beskikket til Sognepræst paa Avernakø under Fyens Stift. Den 26de Juni 1714 ægtede han Sidsel Kirstine Jensdatter Riber, Datter af Urtekræmmer Jens Pedersen Riber i Kjøbenhavn og Enke efter Hof-Glarmester og Possementmager Peder Hagedahl (hun var født 1663 og døde 1743). Hans Hustru bragte ham gode Midler, som han dog snart forødede, da han forlod sit Embede uden Tilladelse og begav sig til Tyskland for at besørge en kritisk Udgave af det Ny Testamente, hvorpaa han gav en Prøve ved Udgivelsen af Judæ Brev¹⁾. Fra 1714

¹⁾ •S. Judæ Almindelige Sendebrev. Paa Latinsk, Dansk, Tydsk, Fransøsk, Italiensk og Hollandsk, med Forklaring ved hvert Vers. 1716. 4. Det var hans Hensigt paa samme Maade at udgive hele det nye Testamente. (N. M. Petersens Literaturhistorie IV, S. 205).

til 1721 synes han mest at have opholdt sig i Udlandet, om han end af og til har været paa Avernakø for at faa sit Embede nogenlunde besørget under sin Fraværelse (i Salling Herreds Provsterets-Protokol nævnes han saaledes som Assessor i en Provsteret 1717), og i disse Aar falder da hans Deltagelse i den hæftige Polemik, der førtes imod Kong Frederik den Fjerdes Missions-Bestræbelser eller rettere imod den Maade, hvorpaa disse bleve ledede i pietistisk Aand af det den 10de Decbr. 1714 oprettede Missions-Kollegium: Collegium de cursu Evangelico promovendo. Hans ældre Ven, den ældste theologiske Professor, Hans Bartholin, havde i Aaret 1715 udgivet i Manuskript: *Anonymi Sententia de hodierna conversione Indorum*, og dertil sluttede sig nu Wolfburgs paa samme Maade udgivne: *Kurze und wahrhafte Relation von dem Ursprung und Fortgang der Dänisch-Malabarischen Missionariorum. Aus Liebe zur reinen Wahrheit ausgefertigt von Christiano Aletophilo. Anno 1715*¹⁾. Han bestrider ikke som Bartholin Missionen i Almindelighed; han indrømmer endogsaa, at alle Kongens Foranstaltninger til dens Fremme vare meget priselige; men han paastaar kun, at det vilde have været hensigtsmæssigere, om der fra Begyndelsen af var antaget »dygtige, rene og umistænelige Subjekter«, hvorved der aabenbart er sigtet til Ziegenbalg og Plütschau, og en Anklage rettet imod Lützens, Kongens tyske Hofpræst, der som Missionskollegiets Inspektør havde befordret disse Missionærers Afsendelse. Det er nærgaaende Beskyldninger, Wolfburg fremfører imod dem, idet han navnlig paastaar, at de kun kristnede Fattige og Slaver, der lode sig lokke ved den Understøttelse, der fra alle Sider blev Missionen til Del. Iblandt dem, som toge til Gjenmæle imod dette Skrift, var ogsaa den theologiske Professor Hans Trelund, der følte sig personlig

¹⁾ Findes efter Manuskript paa det kongelige Bibliothek trykt som Bilag A. i F. Fengers: *Den Trankebarske Missions Historie*.

fornærmet ved dette Angreb, da han en Tid lang havde forestaaet Missions-Inspektionen. Han udgav et Modskrift under følgende vidtløftige Titel: »Vindiciæ Veritatis contra Personatum quendam Christianum Aletophilum, qui in negotio Missionis Regiæ et speciatim in Corollaris Tertiarum de Pastoribus et Doctoribus Dissertationi sub junctis ab Orthodoxis Theologis Danis ipsum recessisse, in Relatione Germanica Manu scripta sub titulo: Kurze und wahrhafte Relation &c., passim volitante asserere non dubitavit. Havnæ 1717«. I Dedikationen og Fortalen til dette Skrift lader Trelund paa en temmelig spydig Maade sin ældre Kollega Hans Bartholin forstaa, at han antager ham for at være Forfatter eller dog i Ledtog med Forfatteren til hint anonyme Angreb.

Efter at adskillige, mest utrykte, Stridsskrifter vare vevlede fra begge Sider, standsedes Fejden ved Forordn. af 28de Januar 1718, der bød, »at alle nærgaaende Bøger og Skrifter, som mod Missionscollegium enten nu ere eller efterdags vorde trykte og udgivne, skal være konfiskerede«, hvilket Forbud blev gjentaget i et Reskript til Biskopperne med følgende Ord: Saasom nogle onde og vanvittige Mennesker ikke have undsæt sig for at lade en Del Skrifter udgaa imod det indstiftede Missionsværk, saa paalægges det Bisperne med al Flid at vigilere, at de med Calumnier opfyldte Skrifter ikke vorde i Stiftet til Trykken befordrede ¹⁾. Dette Forbud kunde dog ikke forhindre, at Mag. Wolfburg, der endnu for det Meste opholdt sig i Udlandet, lod trykke et Modskrift mod Trelund under følgende meget smagløse Titel: »Veritas suimet ipsius Vindex contra Johannis Trelund professoris theologi Hafniensis sic dictas Vindicias Veritatis, qui immaturo istiusmodi foetu viris emunctæ naris illudere, Orbique literato

¹⁾ Se herom F. Fenger: Den Trankebarske Missions Historie, S. 130 ff., og L. Helveg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen, I, 533 ff.

imponere non dubitavit. Amstelodami Anno 1718«. I dette Skrift, som findes paa Universitetsbibliotheket, formaner Forfatteren Trellund til at tage sig i Agt, at det ikke gaar ham som Asael (2. Sam. 2), der forfulgte Abner og ikke ved dennes Advarsel vilde lade sig bevæge til hellere at indlade sig med en Anden, men som derfor maatte lade sit Liv for Abners Spyd. Trellund, hedder det, udfordrer, stikker, støder ved sin spydige Tilegnelse en gammel, erfaren, dygtig Theolog og tilmed sin aldeles uskyldige Embedsbroder, Bartholin, som umulig hurtigere end Trellund selv kunde faa nogen Kundskab om Aleophilus og hans Skrift. Wolfburgs hele Maade at polemisere paa er vel ikke uden en vis Dygtighed, men den gjordog et uhyggeligt Indtryk ved sin Lidenskabelighed og ved de dristige Beskyldninger, der fremføres imod Missionærerne, uden at de understøttes af noget Bevis. Han kalder saaledes den ædle og dygtige Ziegenbalg en Pietist og vanhellig Idiot (*«pietista pariter ac idiota profanus»*), der i Trankebar snarere opfører sig som Gjæstgiver og Handelsmand (*cauponarii et mercatoris magis quam missionarii officio fungitur*) og bryder sig kun lidet om Omvendelsen, men desto mere om skiden Vinding.

Strax efter sin Hjemkomst fra Udlandet blev Wolfburg Gjenstand for et meget hæftigt Angreb af næsten alle Kjøbenhavns Theologer. Han havde nemlig udgivet et lærd Værk: *«Observationes sacræ in Novum Testamentum, 1717»*, et Lexikon til det Nye Testamente, som Biskop Worm tilligemed Professorerne Steenbuch og Trellund paa-stode var opfyldt af mange vildfarende Lærdomme, og de indgave desangaaende en Klage til Kongen, medens Hans Bartholin tog ham paa det Ivrigste i Forsvar og bad kun om, at der maatte blive anstillet en Disputats, hvorved Wolfburg kunde faa Lejlighed til nærmere at udtale sig¹⁾.

¹⁾ Jvnfr. L. Helvegs: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen, I, 543.

Udfaldet af Sagen er ikke bekendt; men det er rimeligt, at den gav Anledning til, at W. ikke alene mistede sit Embede paa Avernakø, til hvilket Peder Marcussen Monrad blev kaldet d. 31te Marts 1721, men at der endog blev beordret en Provsteret nedsat over ham, saaledes som det fremgaaer af Salling Herreds Provsterets Protokol, hvoraf her meddeles følgende Udskrift:

»Anno 1721 d. 11. Junij blev Prouste-Retten holden udi Wester Schjerninge Vaabenhusz, overværende Prousten i Salling-Herret Mag. Christopher Wielandt og de ærværdige, hæderlige og vellærde Mænd Hr. Anders Christensen, Sogne-Præst for Espe og Vantinge Menigheder og Hr. Hieronymus Sparre, Sognepræst for Aabye og Aastrup Sogner som rettens Assessorer.

Samme tid blev af Ærværdige, hæderlige og vellærde Hr. Niels Nykirch, Sogne-Præst for Wester-Hæsinge og Sandholts-Lyndelse Menigheder, som af hans velædle Høyærværdighed Hr. Biscop Lodberg haffde ordre efter Kongl. allernaadigste befaling at agere Sagen imod velærværdige og høylærde Mag. Martin Caspar Wolfburg produceret en Stefning, efter Kongl. given beneficium paupertatis, paa slet papir, lydende ord til andet som følger:

Christopher Wielandt, Proust over Salling-Herret og Sogne-Præst for Wester-Schjerninge og Ulbølle Meenigheder, gjør vitterligt, at for mig haver ladet andrage Ærværdige, Hæderlige og vellærde Mand Hr. Niels Nykirch, Sogne-Præst til Wester-Hæsinge og Sandholts-Lyndelse Meenigheder, hvorledes hand efter een Hans Kongl. Mays^{tes} til hans velædle Høyærværdighed Hr. Biscop D. Jacob Lodberg allernaadigst ergangen ordre og derpaa fra Høyærværdige Hr. Biscopen hannem tilstillede Missive skal være forarsaget for Prouste-Retten at lade indstefne Eder Ærværdige og Høylærde Mag. Martin Wolfburg, hid indtil Sogne-Præst til Auernakke Meenighed, for Eders imod Hans Kgl. Mays^{tes} lou og befaling desertion og unddragelse af Riget fra dend Eder anbetroede Meenighed og Præste-

Embede paa Auernakke. Thi stefnis I Mag. Martin Wolfburg, og giver Eder her med fra Eders sidst iboende Sted Auernache Præstegaard, hvor I eders virkelige Bopæl og sidste tilhold haffte, og derfra er bortveget og bortreist, og iche siden har ladet eder finde eller indfinde igien, efter forelagde tid saavel som fra Landstinget Sex ugers loulig kald og varsel, for mig og mine Assessoribus udj Wester-Schjerninge Kirches vaabensuz at møde Onsdagen d. 11. Juni førstkommende imod beskyldning og Dom at lide, hvor da efter sagens Leylighed, som Lou og Rett medfører, skal omgaaes.

Datum Wester-Schjerninge d. 18. April 1721.

C. Wielandt.

Denne Stefning er for Mag. Wolfburgs sidste Boepæl udi Auernache Præstegaard d. 19. April Ao 1721 loulig forkyndet af os underskrefne, hvilchet vi med egne hænder bekrefter og testerer.

Datum ut supra.

Jens Rasmusen Krog. Anders Hansen Faaborg.

Læst inden Fynboe Landsting Onsdagen d. 30. April 1721.

C. Schouboe.

Iligemaade protocolleret. Test. N. Federsen.

Efter indførte Stefne-Maal producerede Hr. Niels Nykirch eet fra Biscopen til hannem udstæd bref under dato 2den April 1721, hvor udj Hr. Biscopen ordinerer ham Sagen imod Mag. Wolfburg at agere, hvilchet for Retten blef læst, paaskreven og skal i Acten vorde indført.

Saa vidt Provsterets-Protokollen, der fremdeles udviser, at Mag. Wolfburg personligen mødte for Retten, men protesterede imod Sammes Competence, saa længe den kongelige Resolution denne Sag betræffende saavel som det paaberaabte beneficium paupertatis ikke in originali

bleve fremlagte i Retten. Han gjorde desuden gjældende, at Sagen imod ham burde bortfalde, som Følge af at han maatte betragtes som entlediget fra sit Embede som Sognepræst paa Avernakø, efter at Hans Majestæt havde kaldet en anden Præst dertil i hans Sted, ligesom han og selv »frivilligen af ganske Hjerter renoncerede ald dend adgang, som hand forhen haver haft til Auernache Kalds tjeneste og oppebørsel derfor i alle optænkelige maader«, og vidste Mag. Wolfburg »ydermere ikke paa anden Maade at rette for sig end allerunderdanigst at tilbyde og vedligeholde sin tro (!) tjeneste og pligt, udj hvis Embede eller bestilling det allernaadigst skulle behage Hans Kongl. Mayestæt hannem herefter at tilforordne«.

Denne Protest fastholdt Wolfburg trods alle Aktors Modbemærkninger, og Sagen blev derefter udsat til Torsdagen d. 3die Juli samme Aar, til hvilken Tid den dog ikke findes at være gjenoptagen, hvorimod følgende er tilført Protokollen:

»Derpaa er Efterfølgende kommen fra Hans Velædle Høyærværdighed Hr. Biscopen:

Hans Kgl. Maj^t hafver af synderlig Kongl. Mildhed og Naade tilgifvet og efterladt Mag. Morten Wolfburg sin begangne Forseelse, og derhos allernaadigst bevilget, at den imod ham begyndte Process maa ophævis, paa det hand igien kand søge at faa et Præste-Kald paa eet andet Sted. Hvilchen Hans Kongl. Majest^s Allernaadigste Villie og befaling jeg hermed Eders Velærværdighed som Proust i herredet til kiende gifver, paa det den begyndte Process imod fornefte Mag. Wolfburg gandske kand ophøre.

Odense d. 17. Decembr. Ao 1721.

J. Lodberg.*

Om efterfølgende egenhændige Brev fra Mag. Wolfburg til Provsten i Salling Herred, Mag. Christopher Wielandt, der opbevares i Salling Herreds Provste-Arkiv,

staar i Forbindelse med den imod ham anlagte Rets-Sag, er uvist; men da det dog i ethvert Tilfælde har nogen Interesse som en Prøve paa Wolfburgs Stil og Udtryksmaade, meddeles det herved i nøjagtig Afskrift:

Velædle og Velærværdige Hr. Provst.

Jeg sender forfaldne expenser efter medfølgende specification. De andre collecter skal vorde indsamled. Som Jeg sagde sidst, vil Jeg, nest Guds hielp, solenniter ved tilstundende Lande-Mode protestere og fuldbringe det, Jeg har baaret mit raad til Eders Velædle Velærværdighed om. Betencher Eder imidlertid, hvordan I vil med det kostelige og tilstrechelige opere, ifald Monsr Wielandt¹⁾ ey sig det paatager. I maa jo iche selv myrde Eders eget saa ypperligt et foster; vil Pharao ødelægge børnene, maa mand jo finde paa en rørkiste. Tencher derhos paa de particularia, Jeg insinuerte Eders trofaste og ædle hjerte. Jeg ønsker ofver Eder og gandske ædle Familie ald Guds naade med dette nye og mange paafølgende aaringer, forblifvende

Ed. Velædle Velærv.

Aurnache

ydmye tiener

d. 2 Janv. 1720.

og trofaste client

M. C. Wolfburg.

Medens W. endnu var Præst paa Avernakø, havde han i flere Aar en hæftig literær Strid med Prof. Trelund om Fortolkningen af 2 Cor. 5, 19, uden at denne Polemik dog stod i videre Sammenhæng med Missionen og Missions-Kollegiets Virksomhed. Imod Wolfburgs ved Trelunds Exercitationes biblicæ VII foranledigede Skrift: »Examen sententiæ Johannis Trelundii de vero sensu verborum 2 Cor. 5, 19. Havn. 1721« skrev Trelund sin: »Justa defensio Sect II Exercit. biblic. de loco 2 Cor. V, 19

¹⁾ Vistnok Justits-Sekretær i Højesteret Jochum Wielandt, Djrektør for det kongelige Bogtrykkeri. (Se J. Worms Lexikon over lærde Mænd, 2den Del, S. 583).

contra anonymi cujusdam retorsionem. Havn. 1721«, hvor-
paa Wolfburg svarede med: »Condimenta latinitatis gulæ
Trellundianæ porrecta, occasione scripti de dicto 2 Cor.
5, 19. Havn. 1721«; men denne Strid frembyder Intet af
videre Interesse.

Den 26de Oktbr. 1722 blev han beskikket til Sogne-
præst for Ølgod og Strelluf Menigheder i Ribe Stift og
derefter under 15de April 1724 til Sognepræst for Sølles-
ted og Vedtofte i Fyen, et Bytte, der, som J. Worm be-
mærker, ikke var fordelagtigt. Han døde i Søllested den
1ste Juni 1729 uden at efterlade sig Børn. Paa sit Yderste
skal han have forlangt at begraves i Kirkegaardsporten,
for at Hvermand kunde træde paa ham, et Forlangende,
som vistnok mindre var fremgaaet af Ydmyghed end af en
vis fortvivlet Ringeagt for sig selv, der synes ikke at
være uden Grund og at retfærdiggjøre saavel Samtidens
foranførte Dom om ham som det ham senere givne Efter-
mæle: »Hos ham vare store, ja de største Naturens Gaver,
men som ved Liderlighed kvaltes i ham« (J. C. Bloch:
Den fynske Gejstlighedens Historie).

Foruden de allerede anførte Skrifter af Wolfburg skulle
endnu for Fuldstændigheds Skyld nævnes følgende efter
J. Worms Lexikon: Disp. de Romanorum auguriis. Havn.
1696. — De paradiso, ib. 1704. — Dispp. 2. Supple-
mentum criticæ sacræ Edvardi Leigh. ib. 1705. 1706. —
Betænkning om en Qvindes uhørlige Gjerning etc., ud-
given af Publio Æmilio Lepido, 1724, et Skrift, hvis
fulde Titel findes anført i Nyrups og Krafts Literatur-
Lexikon, og som af N. M. Petersen i hans Literatur-
historie, IV, S. 435, henregnes til saadanne satiriske
Skrifter, der vise, hvorvidt Raaheden kunde gaa. — Og
hermed tage vi Afsked med en Personlighed, der vel til
alle Tider vil have sine Efterfølgere, og som per anti-
thesin minder om det gamle klassiske Ord: Didicisse fide-
liter artes emollit mores, nec sinit esse feros.

Fra den pietistiske Tid.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Pietismen i dens historiske Fremtræden i første Halvdel af forrige Aarhundrede kan fra een Side set kaldes en Opvaagnen efter en lang kirkelig Søvn, fra en anden Side set var den et Sprængstof, der rystede Grundvolden for den gamle statskirkelige Bygning og tilføjede Murene adskillige Revner, som egentlig aldrig siden ere blevne tilstoppede, men som der meget mere i vore Dage med stærkere Kræfter og tildels fra ganske andre Hold arbejdes paa at udvide. Medens Trangen til offentlige Udtalelser i rolige Tider ikke er meget fremtrædende, er Forholdet som bekjendt et ganske andet i Brydningstider. Vor Tid har et Utal af Blade, kirkelige og politiske, hvori saa godt som enhver individuel Stemning kan komme til Orde, ikke at tale om, at der er fuld Ytringsfrihed for enhver særlige Anskuelse i større eller mindre Skrifter, naar vedkommende da ellers forstaar at føre Pennen eller kan faa andre til at føre den for sig. Saaledes var det imidlertid ikke i Pietismens Tid. Lysten til at ytre sig var maaske ikke ringere end nutildags, men Lejligheden til at komme offentlig til Orde var betydelig mindre. Blade, egnede for offentlig Drøftelse af brændende Spørgsmaal, manglede saa godt som ganske, og andre trykte Skrifter skulde, inden de kunde komme for Lyset, gjenne-gaa en Skjærsild, som i alt Fald alle saadanne, der kunde formodes at ville

valde Uro og Strid, havde vanskeligt ved at udholde. De fleste af dem, der havde noget paa Hjærte, som de ønskede sagt til en større Kreds, maatte derfor som oftest nøjes med at fremsætte deres Tanker skriftlig og saa søge at faa deres Udtalelser udbredte gennem Afskrifter; og her synes Publicum at have hjulpet godt til for at Hensigten kunde naaes, da mange søgte at komme i Besiddelse af saadanne Afskrifter eller i det mindste at faa dem at læse. Følgen deraf er, at der endnu i vore Haandskriftsamlinger findes talrige Afskrifter af polemiske Stykker fra hin Tid, der fra en eller anden Side oplyse et Stridsspørgsmaal, som dengang satte Sindene i Bevægelse.

I den Tanke, at det vil kunne interessere Læserne af disse Samlinger at kjende noget af denne haandskrevne Litteratur, skal jeg fra Tid til anden — enten helt eller i Uddrag — meddele et og andet Stykke fra hin Tid. Begyndelsen gjøres her med et, der temmelig klart angiver Stridspunkterne ¹⁾. Det mangler Forfatternavn og Aarstal, men er formodenlig fra Aarene 1733—34, da Kampen især var staaende.

I.

Kort Underretning over Pietisternes Vildfarelser, for hvilke de enfoldige i disse Tider maa tage sig vare.

(Afskr. i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Samling. 1496. 4to. Heri fremsættes kortelig Pietisternes Lære i 10 Theses, hvortil der gives udførlige Gjensvar).

Thes. I. Den lutherske Kirke er bleven saa fordærvet, at der endelig behøves en ny eller anden Reformation.

¹⁾ Forøvrigt ere nogle til samme Emne hørende Stykker allerede meddelte i forrige Bind af disse Samlinger S. 807—28 som Tillæg til Morten Reenbergs Levned.

Dette er Pietisternes vrang Mening. Spener siger i hans »Hertz-Wissens Freiheit«: »Ich wiederhohle nochmals: Es bedarf allerdings unsere Kirche an allzuvielen Stücken eine sehr starke Reformation.« De siger: den er »zu Grunde verdorben — sie liegt in den letzten Zügen«. De kalder den et andet Babel, »das andere Papstthum«, og idelig melder de »von dem Verderb, von dem verdorbenen Christen- und Lutherthum, von dem Anti-Christenthum der lutherischen Christen«. Det bedste Middel, til at oprejse denne formentlig forfaldne evangeliske Kirke og Menighed, holdes for, at man opretter Collegia pietatis, som i sig selv og paa den rette Maade og i sin rette Brug ikke er at laste. Disse bemeldte Collegia pietatis begyndte Philip Jacob Spener Anno 1670 til Frankfurt, og holdt dem hjemme i sit Hus 2de Gange om Ugen, hvortil forsamlede sig baade Mænd og Kvinder af alle Slags og af enhver Stand og Condition uden Forskjel.

Dette Speners Exempel efterfulgte mange andre paa adskillige Steder i Tydskland, men i Synderlighed disse to, August Herman Francke og Johan Schade, som begav sig til Leipzig Anno 1689, og der var det først, at de for deres Gudfrygtigheds Skyld bleve kaldt Pietister. Disse holdt deres private Conventicler; men der de Gejstlige der paa Steden fornam, at i disse Gudfrygtigheds Forsamlinger blev lært meget imod den rene Lærdom, og at saadanne private Conventicler kunde have mange onde og skadelige Conseqvenser, lod Churfyrsten af Saxen Anno 1690 dennem forvise Leipzig, og vilde ikke tillade nogen privat Conventicle at holde, ej heller bleve de siden tolererede paa de fleste Steder i Tydskland, uden alene udi Halle, som noksom er vitterligt. Udi Danmark og Norge haver og Pietisterne indsneget sig, der Johan Otto Glyssing i Christiania og Eberhard i Kjøbenhavn holdt deres private Conventicler, og forførte nogle Borgere; hvorfor de efter kongl. Befaling bleve tilsagte inden 3de Solemærker at rømme Kongens Riger og Lande. Hvorfor der blev publiceret en kongl.

Forordning den 2. Oct. 1706 med disse Ord: »At som der befindes i Vores Kongl. Residentsstad Kiøbenhavn nogle særsindede Personer, som føre en sær og urigtig Lærdom, og fordriste sig deres egne Forsamlinger nu i eet, nu i et andet Hus at holde, da ville Vi her med alle deslige Forsamlinger have forbudet.«

Men her bør dog at agtes, at disse Pietister, (thi om de grove Irgerister og Fanaticis er ikke Qvæstionen) ere to Slags. Det ene Slags ere de, som ikke agter at rette sig efter nogen Øvrighed, ej heller vil være forbunden til de symbolske Bøger, og foragter vores hellige Prædike-Embede samt vores offentlige og almindelige Kirkeforsamlinger, og derimod højt agter deres private Conventicler, eftersom de selv ere Præster og Konger. Det andet Slags er noget mildere, thi de tør ikke udbryde dermed, af Frygt at de skulde blive kneppet paa Fingrene af Øvrigheden; hvilke vil vel endelig admittere de symbolske Bøger quatenus (saa vidt de overensstemmer med Guds Ord), men ikke, quia (fordi de dermed kommer overens). Men dog formene de, at Gudfrygtigheds Øvelse ikke bliver trængt haardt nok paa af vores Lærere, og at de taler enten lidet eller intet om det nye Menneske (hvilket de dog siger dem falskelig paa), og derfor ere Menneskene saa skødesløse i deres Gudsfrygt; hvorfor de derimod altid formaner til Kjærlighed og Gudfrygtighed, som de holder for at være Grunden til Christendommen, men taler intet om Troen, uden hvilken der ikke kan være nogen ret Kjærlighed og Hellighed. Muligt af saadanne findes mange, naar man hører dem tale, og man giver Agt saavel paa deres Materie, som paa deres Talemaader udi deres Prædikener.

Herpaa svares i Almindelighed til deres Calumnie og falske Beskyldninger, nemlig at den lutherske Kirke behøver Reformation, eftersom den er fordærvet og færdig til at gaa til Grunde:

Det holdes jo for ustridigt, at hvor det rene Guds Ord prædikes og Sacramenterne rettelig administreres, den Kirke kan vel ikke kaldes fordærvet. Nej, den er ikke fordærvet, og behøver ikke nogen Reformation, ej heller (saa længe det varer) er den færdig til at undergaa; thi der haves endnu i vores lutherske Kirkes Menighed Christi rene Ords Forkyndelse og Sacramenternes rette Brug, hvilke ere de visse Tegn paa en christen Kirke. Se den augsburgske Confession Art. 7. Lad være der findes en Del onde i vore Kirker, ja endog iblandt Lærerne de, som lever ilde; derfor gaar den ikke til Grunde; ej heller for den Aarsags Skyld mister Ordet og Sacramenterne deres Kraft og Virkning. Se Augustan. Confess. Art. 8. Christus selv ligner sin Kirke ved en Ager, hvorudi Klinten er iblandt Hveden; ved en Fiskervaad, hvorudi alle Slags Fiske forsamles, Matth. 13. Der vare jo mange onde i den corinthiske Menighed, som Apostelen klager over i sin Skrivelse til dem; men det var langt fra, at samme Menighed gik til Grunde for de ondes Skyld; thi det uagtet taler han vel om dem 1 Cor. 1, 4—8 og 2 Cor. 1, 13. 14. 23 og paa andre Steder. Hvi vil da disse Pietister afsondre sig fra vores Menigheder, og udvælge sig private Conventicler, hvor ved de blive ligesindede med hine Kjættere, nemlig Donatister, Qvækere, Antibaptister, Separatister og andre?

Thes. II. Man bør ej være forbunden til vores symbolske Bøger, eftersom den rette Religion bestaar aleneste udi Gudfrygtighed og Kjærlighed. NB. Ved Gudfrygtighed forstaas et udvortes skikkeligt Liv og Levned. — Pietisterne statuere dette, derfor ere alle Religioner dem indifferente, naar der findes ikkun disse to Dyder, og hvilke der med dem ere begavede, de ere deres Brødre.

Hertil svares: De symbolske Bøger ere intet andet end den offentlige Bekjendelse, man gjør om sin Tro og Religion, uddragen af den h. Skrift, hvorved den sande Gudstjeneste kan kjendes fra den falske. Nu efterdi Pie-

tisterne vil ej forbinde sig til vor Trosbekjendelse, og holder andre, som haver en falsk og vrang Trosbekjendelse, for deres Brødre, naar de lever et skikkeligt Levned og har Kjærlighed, saa er det dem indifferent, hvad Religion de haver. Men det er falskt og uden nogen Grund at holde et skikkeligt Liv og Levned for et Religionsfundament og Grundvold; thi hvor der ingen ret Tro er, der er hverken ret Kjærlighed eller Gudsfrygt; hvad som ikke er af Troen, det er Synd, Rom. 14; uden Troen er det umuligt at behage Gud.

Thes. III. Guds Ord er to Slags, et udvortes, som forkyndes de ugudelige, hvoraf der kommer ikkun en bogstavelig Kundskab; et andet indvortes, som alene hører til de gudfrygtige og igjænfødte, idet den Helligaand derved virker i deres Hjærter.

Som denne Pietisternes Mening er calvinistisk, saa er det en falsk Distinction at distinguere imellem det indvortes Guds Ord i den Mening, som begge tager det. Thi der er ikkun eet Guds Ord, som forkyndes alle, hvilket haver sin levende og saliggjørende Kraft til at virke Troen i alle. Det er en Guds Kraft til Salighed, Rom. 1, mægtig til at gjøre vores Sjæle salige, Jac. 1. Det er et bogstaveligt Ord, men et levende og kraftigt Ord, skarpere end noget tveægget Sværd, Ebr. 4. Aldrig gives der noget blot og bogstaveligt Ord, men altid er Ordet sammenføjet med Aanden. De Ord, siger Frelseren, som jeg taler til eder, de ere Aand og de ere Liv, Joh. 6. Skal en Synder eller uigjænfødt omvendes, da skal det ske ved Ordet; thi vil de sige, at han ikke omvendes ved Ordet, da ere de Qvækere og Entusiaster, og hvor kan han da blive omvendt ved det udvortes og bogstavelige Ord og den døde Bogstav, som man kalder det. Sandelig, Judas kunde paa den Maade give Gud Skyld for sin Fortvivlelse, eftersom ham var ikkun efter deres Mening givet det udvortes Ord, som var ikke kraftigt nok til hans Omvendelse,

i den Sted Petrus havde det indvortes, som omvendte ham. De enfoldige kan lære det af vore Søndagsevangelier; der var ikkun eet Slags Sæd; ja den selvsamme Sæd, som blev saad, var det, som faldt paa den gode Jord, paa Klippen, paa Vejen og iblandt Torne, Luc. 8; een og den selvsamme Sæd blev saad, eet og det selvsamme Ord blev forkyndt; hvorledes kommer da Pietisterne til at sige, at der gives et udvortes og et andet indvortes Ord?

Thes. IV. Den Kundskab om Gud, som enten en Guds Ords Lærer eller og en anden haver, der ved nogen grov Synd er falden, „ist,“ siger de, „aus der blossen Vernunft, eine fleischliche und eine öde Erkenntniss, ein unnützes buchstäbliches Wissen, ja eine teuflische Wissenschaft, und dar ist Christus im Kopfe, und der Teuffel im Hertzen“. Og derfor, alt det en ugudelig Præst prædiker, er af samme Beskaffenhed; thi, siger de, den som ikke lever vel, kan heller ikke lære vel, og ingen ugudelig Prædikant kan med Frugt lære, som han bør; „denn diese sind buchstäbliche Theologi, welche auch machen buchstäbliche Christen und Zuhörer“.

Hertil svares bl. a.: En ugudelig Prædikant har det, han veed og lærer, af den hellige Skrift, som er indblæst af Gud (2 Tim. 3), og derfor er den Videnskab, som han har deraf, ikke naturlig af hans egen Fornuft, ej heller udsprungen af hans egen Hjerne, eller, som Apostelen taler, ikke menneskelig Visdom, men aabenbaret af Gud (1 Cor. 11). . . . Naar en Prædikant lærer Guds Ord rent, da er hans Ord Guds Ord, hans Emhede Herrens Embede, begge kraftige til at omvende og frelse Sjælen, enten han selv er gudfrygtig eller ikke; thi det er aldeles falskt, at de siger, at hvo som ikke lever vel, kan ej heller lære vel. Den gamle kristne Kirkes Mundheld var tvert imod: Nunquam pie vivitur, sicubi non recte creditur. . . . Pietisternes vrang Lære strider imod Aug. Conf. 8 Art., hvor der imod Donatisterne, som havde samme urigtige Mening,

fremføres Christi Ord Matth. 23, 23: »Paa Mose Stol sidder Skriftkloge og Farisæer; alt det, som de nu siger eder, det holder og gjører; men gjører ikke efter deres Gjerninger.« Og lægges Aarsagen der til strax efter i Confessionen: Sacramenterne og Ordet formedelst Christi Ordination og Befaling haver sin Virkning, skjönt de ved onde administreres. Vel gjør de den Indvending, at en gudelig Lærer opbygger mere end en ugudelig. Men hertil svares: Det kommer ikke af Ordets Manquement, at det er jo lige saa kraftigt hos den ene som hos den anden. Men Tilhørerne selv ere skyldige derudi, som se mere til Prædikantens Laster og Lyder end til Ordet selv, som har sin Kraft og Virkning, af hvilken Prædikant det endog forkyndes. — Endelig kan af denne deres vrang Lærdom flyde mange skadelige Conseqvenser for en Christen, idet han snart kan falde i Fortvivlelse og Tvilraadighed, naar han enten hører eller læser Guds Ord. Thi hører han en god og velbegavet Prædikant, som kaldes for ugudelig (da dog ingen veed de Ting, som er i Mennesket uden Menneskets Aand, som er i ham, 1 Cor. 2.), skal han da sige: Han gjorde ret en god og bevægelig Prædiken, men fordi han er ugudelig, saa var alt det, han sagde, kjødeligt, unyttigt og havde ingen Kraft. Hører han igjen en Hykler, eller den som haver nogle skjulte Afguder i sit Hjertes Paulun, og holdes dog for gudfrygtig, da skal alt det, han siger, være kraftigt. Læser han i en gudelig Bog, da veed han ej heller, om det er Guds Ord eller Menneskens kjødelige Visdom, eftersom han ikke veed, om dens Autor, da han skrev, var et Guds Barn eller ikke.

Det, deres Formand hertil svarer, er fanatisk, som vel maa anføres, at man deraf iblandt andet kan kjende den pietistiske Geist, thi de mener, at der er saadan sympathetisk Kraft imellem en gudelig Præsts Prædiken og Tilhørerne, at de føler hos dem, at han er en gudfrygtig

Lærer; thi saa lyder berørte deres Formand Speners egne Ord udi hans Glaubens-Lehre: »Es gehet aus eines mit Glauben und Liebe erfüllten Priesters Munde mit seinen Worten eine Kraft, die da dringet in die Hertzen der Zuhörer, dass dieselben gleichsam bei sich fühlen, wie ernst der Prediger sei. Item: es bleibet ein grosser Unterschied unter der Kraft eines frommen und eines gottlosen Predigers, nicht in den Worten selbst, sondern in dessen Abhandlung; gottselige Hertzen haben eine gantz andere Empfindung von des einen Lehrart als des andern«. Det blev for vidtløftigt at fremføre flere saadanne Griller, som, at Tilhørerne ikke finder Kraften af Herrens Velsignelse, naar den fra Prædikestolen udsiges af en ugudelig Præst; ja, at der er saadan en Sympathi imellem de troende og igjensfødte, at skjønt de aldrig tilforn har set eller kjendt hinanden, saa dog, naar de kommer sammen, ved den indvortes Drift strax kjender og elsker hinanden som Brødre.

Thes. V. Et Menneske bestaar af trende essentielle Parter, som er Legeme, Sjæl og Aand.

I Gjensvaret søges bevist, at naar Pietisterne, særlig med Henviisning til 1 Thes. 5, 23, hævde en Tredeling af det menneskelige Væsen, da stemmer det ikke med den hellige Skrifts øvrige Vidnesbyrd, hvor »Sjæl og Legeme« er Betegnelsen for hele det menneskelige Væsen. Naar Pietisterne derfor særlig fremhæve Læren om »Aanden« som adskilt fra »Sjælen«, da er det fordi de vilde hævde sig selv en Plads som dem, der frem for andre Christne ere i Besiddelse af det sande Aandens Lys.

Thes. VI. Christi Lidelse og Fyldestgjørelse er ikke fuldkommen, der han selv led for os, »wo dieses nicht wirklich in uns geschieht«, siger Spener.

I Gjensvaret indrømmes, at der er en mystisk eller aandelig Forening mellem Christus og den troende, »thi hvo som holder hans Ord, den bliver i ham, og han i

den«, 1 Joh. 3, og »Christus bor formedelst Troen i eders Hjærter«, Eph. 3, men derfor kan man ikke rettelig sige, at Christus virkelig dodes, begravnes og opstaar i os. »Vi vide, at Christus, som een Gang er død, dør ikke mere«, Rom. 6. Skulde nu Christus virkelig lide i os, da skulde han lide to Gange; saa skulde han nu være i sin Herligheds Ophøjelses Stand, men tillige endnu i sin Fornedrelses Stand, naar han lider i os.

Thes. VII. En igjenfødt kan i dette Liv komme saa vidt, at han fuldkomment kan holde Loven.

Af det udførlige Gjensvar hidsættes kun følgende Passus: De igjenfødtes gode Gjerninger kan ikke være af den Fuldkommenhed, som Loven udkræver: thi endog den allerseligste lyver, dersom han siger, han haver ikke Synd, 1 Joh. 1; og efterdi han kan ikke blive befriet fra den oprindelige Synd i dette Liv, som stedse strider imod ham, saa kan han ej heller gjøre nogen saa god Gjerning, som i alle Maader kan være conform med Loven; men fordi den Ufuldkommenhed, der findes i Gjerningen, ikke tilregnes ham formedelst Christi Fortjeneste, som han i Troen tilegner sig, derfor siges hans Gjerninger at være gode og Gud behagelige, eller, som der staar i den augsburgske Confessions Apologi: »Vi behage Gud, ikke fordi vi fyldestgjøre Loven, men fordi vi ere udi Christo«.

Thes. VIII. Et Menneske i sin Igjenfødelse bliver »so gantz oder eigentlich verändert«, at han faar »neue Art und Natur und etwas wesentlich innerliches«; thi det er ikke nok at sige: »Wir bekommen allein neue Kräfte«.

I Gjensvaret bemærkes bl. a., at Pietisterne især be- raabe sig paa 2 Pet. 1, 4: »I skulle blive delagtige i den guddommelige Natur«. Hertil svares: Luther har obser- veret, at i den ganske Bibel findes ikke den Talemaade uden paa dette Sted, og derfor skal den forklares, som Paulus siger, efter Troens Maade og Analogi. Nu efter den rette Tros Maade kan her ikke ved den guddomme-

lige Natur forstaas Guds Egenskaber, eftersom intet blot og bart Menneske kan blive delagtig i dem; dernæst henføres dette Sprog af vores Lærere ikke til Igjenfødselen, hvorom her er Qvæstion, men til den aandelige Forening, der er imellem Christum og en troende. Vores salige Brochmand forklarer det saaledes, naar han siger: Den rette Petri Mening er denne, at vi blive delagtige i den guddommelige Natur, dels ved sønlig Udkaarelse, at vi blive Guds Børn, Joh. 1, dels i det vi have Retfærdighed, Fred og Glæde i den Hellig Aand, Rom. 14, dels og at vi fornyes i vort Sinds Aand, Eph. 4, 23.

Thes. IX. Igjenfødselen bestaar i det, at Christus fødes i os Saa siger Spener: »Christus ist zwar längst geboren, aber es nützet euch und mir seine leibliche Geburt nichts, wo er nicht geistlich in uns geboren wird«.

I Gjensvaret indrømmes, at vore Prædikanter vel oftere i gudelig Enfoldighed havde brugt dette Udtryk i deres Juleprædikener, og at der i Salmebøgerne staar i det sidste Vers af Kyrie eleison: Fød Christum i os, o Hellig Aand! Ikke desto mindre var Udtrykket misvisende, og Fædrene havde i deres »simple Enfoldighed« ikke betænkt de onde Følger, der kunde komme deraf, naar det benyttes af Secterere. Apostelen Paulus siger Gal. 4, 19, at Christus skal vinde Skikkelse — ikke fødes — i os, nemlig ved Ordet og Sacramenterne.

Thes. X. En igjenfødt kan sige: Jeg er Christus.

I Svaret bemærkes, at skjønt der er en mystisk Forening mellem Christus og den troende, saa kan denne dog ikke sige: jeg er Christus, — ligesaa lidt som han kan sige: jeg er den hellige Treeninghed — skjønt Gud Fader, Søn og Hellig Aand formedelst Troen gjør Bolig hos ham. Lige saa lidt som Bruden kan sige: jeg er Brudgommen — ligesaa lidt kan den troende sige: jeg er Christus.

II.

En anonym Skrivelse til Biskop Chr. Worm, hvori han indtrængende opfordres til at komme Kirken, der truedes af Vranglærere, til Hjælp.

(Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1496. 4to.).

Brevet, der er paa Latin, skildrer i stærke Udtryk de Farer, som truede Kirken fra Pietisterne, der betegnes som Ulve i Faareklæder. Forfatteren havde tidligere tilskrevet Summus Theologus ved Universitetet Dr. Hans Steenbuch, om at tage sig af Sagen; men da han ikke havde mærket nogen Virkning af sin Henvendelse til denne, skrev han nu til Biskoppen. »Te suspicimus tanquam alterum Athanasium, tanquam Chrysostomum nostrum, quin et redivivum Eliam«. Det var de Prædikener, Præsten Ewald ved Vajsenhuset holdt, der bragte Forf. til at paakalde Biskoppens Hjælp, at Kirken, der var alvorlig truet, ikke skulde lide den største Skade. Lejlighedsvis bemærkes, at Ewald plejede Søndag Eftermiddag Kl. 5 paany at gennemgaa sine Prædikener fra om Formiddagen, idet han opløste dem i Spørgsmaal, som han saa besvarede, f. Ex.: Kan en ugudelig Præst lære Guds Ord ret og med Frugt? Svar: Det være langt fra, at vi skulde sige dette; thi den, som ikke selv haver Aanden, kan ikke give andre den. — Brevet ledsages af 14 Sætninger af Ewalds Prædikener, hvilke her kunne meddeles:

1. Det er ikke ethvert Ord, I hører, der kan omvende eder, men naar Aanden kommer, da skal I vel give Agt paa, at I strax imodtager og ej inodstaar ham. I hører mangan en Prædiken uden Frugt, uden Bevægelse etc., men naar I føler, at den Helligaand opvækker en særdeles Bevægelse hos eder, da maa I tænke, nu er det Tid etc. I har ofte haft Bevægelse i eders Hjærte, naar I have hørt en Prædiken, men det har dog ikke været den rette, det har da ikke været Aandens Vilje.

2. Du tænker ofte, naar du enten læser eller hører Guds Ord, at du har faaet gode Bevægelser der af, men naar du er bleven igjænfødt, da ser du strax, at de Bevægelser var ikke af Aanden, men af Kjødet, fordi du læste Ordet uden Aanden.

3. Man maa vel give Agt paa, naar Aanden kommer, thi da er det Guds Vilje at omvende os; det er ikke altid hans Vilje, Jac. 1, 18. Du undres ofte over, at du har hørt saa mange Prædikener og haft saa mange Bevægelser, dog naar du ser hen i dit Liv, saa er du det ene Aar ikke kommen videre i din Christendom end i det andet; men da har det ikke været Guds Vilje.

4. Vi skulle fuldkomment igjænfødes til Guds Billede, at ligesom vi ved den naturlige Fødsel har fuldkomment Syndens Billede i os, saa faar vi ved den aandelige fuldkomment Guds Billede i os, etc. Item, vi kan ikke blive salige, uden den Guds Lignelse, som vi ere skabte efter, ligesaa fuldkomment i os oprettes.

5. Det er ikke vor egen Natur, der bliver forbedret, thi den bliver som den var, men vi faa noget andet i os, en anden Natur, der bliver snart noget nyt i os, vi blive delagtige i den guddommelige Natur, saa at du ej alene bliver Christi Broder og Søster, men endog hans Moder, Marc. 3, 34, saa at ligesom du, da du var i din naturlige Tilstand, undfangede og fødte Synden, saa undfanger og føder du Christum.

6. Synden skal ganske borttages i os, 1 Joh. 3, 1. 9. Han siger ikke, der er ikke Synd i ham, thi Kjødet er hos ham, saa længe han lever, men han synder ikke; thi ligesom hans naturlige Begjærlighed, da han var uigjænfødt, ganske og aldeles lokkede og drog ham, og derfor undfangede og fødte Synden, og Synden Døden, Jac. 1, 15, saa gjør den aandelige Begjærlighed, nu han er igjænfødt, den lokker og drager ham ganske aldeles, undfanger og føder Christum, etc., saa han nu ikke mere gjør det, han før vilde; thi den syndige Naturlighed er da af Aanden ganske

undertrykt og dæmpet. Item, skjønt Synden stedse bor i den igjenfødte, saa synder han dog ikke, ja han kan ikke synde. Synden bliver borttaget i en igjenfødt med Rub og Stub.

7. Regenerationem per generationem Christi in nobis explicuit ex loco Gal. 4, 19.

8. I det andet Liv skal vi ikke være Undersaatte, men vi skal have den samme Ære og Værdighed med Faderen og Sønnen, thi vi skal sidde paa Stole med Christo og regjere med hannem.

9. Endskjønt Christus er vel født i Jødeland af Jomfru Maria, saa kan det ikke gavne os, med mindre han ogsaa undfanges og fødes i os, hvilket ikke kan ske, saalænge Christus er udenfor os, hvorfor han maa undfanges og fødes i os, for at udrydde Synden.

10. Begjærligheden, som vi undfanges med, ere vi ikke selv Skyld udi, og derfor (NB iisdem verbis) kommer Gud nok til Rette med den; men det, som fordømmer os, er Synden, som den undfanger i os.

11. Det er ikke enhver, som taler Ordet saaledes, at det kan igjenføde, men den, som taler Ordet med Aand og Kraft.

12. Det, som gjør os salige, er Guds Billedes Oprettelse i os, naar vi nemlig kommer i den samme Stand, som Adam var udi; og ligesom han skulde have faaet det evige Liv, fordi han bar Guds Billede, saa og vi.

13. At et Menneske kommer saa vidt, at han i nogle Ting kan fornægte sig selv, fly et eller andet ondt, sker altsammen ved naturlige Kræfter; men naar han bekommer Aandens Kraft, fornægter han alt det onde.

14. Endskjønt et Menneske er bleven døbt, har stedse hørt Guds Ord prædike, og er gaaet til Guds Bord, saa sidder han dog i Mørket, og man kan ikke sige, at Gud lader sit Lys opgaa for ham, førend Gud i Igjenfødselen lader sit Lys optænde for ham.

III.

Et Stykke af Confessionarius Frauens Prædiken,
holdt paa Frederiksberg Slot for det kgl. Herskab
19. Sønd. e. Trin. [1733].

(Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1496, 4to. Det bemærkes, at Prædikanten plejede af det nævnte Evangelium at lære Tiihørerne at kjende Gud, at kjende sig selv og at kjende Verden, af hvilke trende Parter han behandlede den sidste saaledes, som følger).

At lære at kjende den forrige Verden, det er en Curiositet; men at lære at kjende den itzige Verden, det er en Fornødenhed; jeg mener den itzige hykkelske Verden. Den beskrives os da i Evangeliet

1) af hine skinhellige Dommere, Pharisæerne.

Ofte er af mig forklaret, hvem Pharisæerne vare i Christi Tider; gid det ikke var altfor vel bekendt, hvo de ere i vore Tider, opvaagnede igjen af deres Aadsel og Aske, udsværmende med Helligheds Skin og Helvedes Brande, som hine Græshopper, der havde de dejligste Ansigter og giftige Skorpions Stjerter, Apocal. 9. De ere endnu den samme Øgleslægt, som Johannes's Pharisæer, Math. 3, men af det Slags Øgler, Chameleon, der vide at tage Farve efter hvert Sted, hvor de faa Sæde. Om de itzige Jøder ere alle af den pharisæiske Sekt, lader jeg andre dømme. Men at de itzige Pietister alle ere af den Slægt, holder jeg for afgjort; thi nu vil de sidde øverst i Synagoger og Skoler, Math. 23; nu vil de gjøre sig retfærdige og foragte andre, Luc. 18; nu vil de drage Skjæven ud af andres Øjne, og løbe selv med Bjælkerne i deres egne, Luc. 6; nu vil de befale os, at vi skal holde os hos os selv og komme dem ikke nær, de ere helligere end vi, Esa. 65, alt paa godt Pharisæisk. Pharisæerne havde fordem indsneget sig udi alle Collegier, nu vare de i Kongers Hoffer, ret som Edderkoppen i Kongesalen, Prov. 30. . . . Og ville vi se til vore Tidens Sværmere og ny Helgene,

da gid de aldrig havde været og aldrig maa komme i vores høje Hof, gid Kongen paa sin Stol maa adspredde disse Skalke fra sine Øjne, Proverb. 20. Hvor vidt de have avanceret i adskillige Collegier, veed jeg ikke, men det vides altfor vist, at denne Pharisæernes Surdejg, som Jesus kalder den, er en Ondskabs og Skalkheds Surdejg, efter Pauli Parallel, 1 Cor. 6, og har indsneget sig i Husene og taget de enfoldige Kvindfolk fangne, 2 Tim. 3. At de holde deres hemmelige Forsamlinger, og forlade den christne Kirkes offentlige Forsamlinger, staar desværre ej til at nægte. Ret nok! hvo som har Løgn at fare med, hader Lyset, Joh. 3. Bøhmiske¹⁾ Stene istedetfor Juveler lader sig bedst sælge i Mørke. Ja at den hvide Djævel er endog krøben ind i sorte Præsteklæder, er at bejamre, men ej længere at dølg. Ak, kjære Danmark, kjære Fædreneland, kjed af Ordet, modent til Straffen, Hvor er din Bestandighed? dit Had til Kjætterie? din Afsky for nyt? din Fastholden ved det enfoldige Evangelium? Ak! hvorledes bliver du trofaste Stad til en Hore? Hun var fuld af Ret, Retvished hvilede derinde, men nu Mordere; dit Sølv bliver til Skum, din Drik blandes med Vand, sagde Esaias om Hovedstaden Jerusalem, Esa. 1. Hvad Knurren høre vi ikke af disse Pharisæer? Hvad Prøver have vi ikke haft af dem? Hvad Landery og Rygte have vi ikke hørt om dem? som alt glæder Guds Kirkes Fjender, bedrøver gode sande Lærere, forarger enfoldige Sjæle, forstyrrer Guds Menigheds Fred, angriber vores Menigheders sunde Skikke og sande Lærdomme. Enfin, en Ild optændt fra Helvede, Jac. 3. Og disse er det just, mine kjære Christne, I skulle lære at kjende,

2) af deres skinhellige Domme.

Pharisæerne ærgrede sig her udi Evangeliet over Jesu Naade mod en fattig Synder, ret som Svinet, der har

¹⁾ Allusion til Jacob Böhme, hvis Skrifter stod i høj Ære hos Pietisterne.

Afsky for Rosen og Balsam; de dømme Guds Søn for Guds Bespottelse, fordi han forlader Synden og husvaler Synderen. Lærer, o danske Christne, at kjende Verden! Hvor længe skal vi dog fordrage den onde og vanartige Slægt, sagde Jesus om Phariseerne. Ja Jesu, du om dine, vi om vore Tiders Phariseer. Længe nok have vi fordraget af disse ny Helgene, som den første Kirke af de gamle Kjættere, at vor hellige lutherske Kirke er bleven kaldet et Sodoma, et Babel, værre end Antichristi Rige. Længe nok have vi lidt og taalt, at vore Altere ere beskjemmede, længe nok have vi lidt, at vi arme Lutheraner og vi lutherske Præster ere blevne kaldede Baals Præster og vore dejlige viede Kirker Afgudstempler; nu gjælder det vores Skriftestole; nu er det den Bastion af Kirkens Fæstning, der skal bestormes, og det Fortog, der skal fravendes os. Nu er det ved Skriftestolen det hedder om en Guds Tjener, som før om Guds Søn: Denne bespotter Gud. Velan, kalde de Herren Beelzebul, hvor meget mere hans Husfolk! Jeg faar at sidde der og tage imod den Glose og Skose, Luc. 15: Denne annammer Syndere. Jeg vil med det første ved en ganske Prædiken lægge saa faste Lejder og Fodstykker under min Skriftestol, og lære dens guddommelige Indstiftelse, hellige Oprindelse, gamle Hævd og Adkomst, salige Nytte og Brug, umistelige Fornødenhed, dens Afskaffelses paafølgelige Ulemper og Ulykker, Stød og Forargelse, dens herlige Tjeneste saa vel for onde som gode, for ryggesløse som beængstede Syndere, at jeg vil haabe, at alle Helvedes Porte ej skal formaa sig derimod. Tiden udelukker mig i Dag derfra ¹⁾. . . .

¹⁾ Saaledes fortsætter Forfatteren indtil Enden af denne Prædiken, som for øvrigt kostede ham hans Embede.

IV.

Anonym Skrivelse til Hr. Peder Nicolai Holst, Kapellan ved Trinitatis Kirke, hvori foreholdes ham den Prædikens Urimelighed, som han holdt, strax efter at han havde faaet Lov til at entholde sig fra Skriftestolen, 1733.

(Afskrift i Gl. kgl. Samling. 1496. 4to).

Det er menneskeligt at fare vild, kristeligt at vende om, men djævelsk at vorde fremturende i det onde. Vel havde jeg intet hellere ønsket, end at I maatte have Forstands og Villigheds Aand, en retskaffen og i Guds Ord grundet Nidkjerhed for Guds Ære til hans Menigheds Opbyggelse, og ret oplyste Øjne til at kjende de Ting, som ere sande og gode; men, Gud bedre det! mit Ønske gik overstyr, i det jeg strax i Begyndelsen af eders Prædiken maatte høre eders Stridstanker, om at vove og at vinde, i kjødelig Afsigt, eders Gjenstridigheds Aands fulde og faste Kjendetegn. Det syntes, ligesom I vilde afbede og tilligemed undskylde eders begangne Ubestandighed og Formastelse, naar det behager eder saa dubieus at tale til Menigheden: Forlader mig, jeg har søgt eders Sjæles Bedste; forlader mig, at jeg har sagt eder Sandheden; forlader mig det og det, etc. Men ved denne underfundige Afbedelse har I forurettet den ganske Menighed, ret ligesom Skylden havde været hos den, og ikke hos eder, saa I herved har søgt eders egen Roses Formerelse, mere end oprigtig tilstaaet eders virkelig begangne Forseelse. Men at jeg skal blive ved Sandhed, da bør, da maa, da skal I forlade mig, at jeg siger eder dette: I har forladt de Eder af Gud og Kongen betroede Sjæle som en Lejesvend og som en Meneder. I er kommen igjen som en gjenstridig, som en hovmodig, I har pralet, I har

broutet af Voven og Vinden. Hvad har I vovet? I har vovet eders Griller ud iblandt Folk. Men hvad har I vundet? Tvivlrådighed hos mange af de enfoldige og hos de uoplyste; I har vundet, at man ligesaa snart maa tro Ulven i Faareklæder som Eder. Herimod beraaber I Eder paa, at Eders Vidne er udi Himmelen, og den Eder kjennder, er i det høje, Job. 19, og skal da alting være godt. Men har I vel andet hermed villet givet tilkjende, end at man skulde synes, I ikke var halv gal? saa vidste dog Gud i Himmelen bedst, om I var hel gal. Jeg lader baade det hele og det halve staa ved sit Værd, men dette veed jeg og alle, som er ved ret Sands, at I er ej fuld klog; altsaa kan man ej noksom af Hjærtens Medlidenhed bejamre Eders Daarlighed, i Henseende til Eders fantastiske Griller og Skriftemaal og Afløsning, at I ej efter Guds Ord og vor Kirkes Ritual vil lade Eder nøje med den Maade, der saa længe af alle kloge og retsindige Guds Mænd i Guds Kirke har været upaaanket. Men at I tillige med eders Complot-Broder, der prøver sin Lykke udenlands, er geraaden i slige Vildfarelser, der til er Aarsag (1) en hovmodig Gejst, der har virket den Grille i Eders dumme og skrueløse Hjerne, (2) Eders melancholske Complexion, som I bekjennder Eder af, der understøtter og føder den samme; men fornømmelig (3) Eders slette Skjønsomhed, der har indviklet Eder i Tvivlrådighed, som har foraarsaget Eders Samvittigheds Anstød. Hvi har I da ikke heller i Tide søgt Raad imod denne Fantasi? Hvem har I vel bespurgt Eder med, uden med den afsindige Pilegrimsgjænger¹⁾ og med Eders her værende Ja-Broder²⁾? Se, saaledes er din Fordærvelse af dig selv, Hos. 13, 9. Nej, vil I sige, jeg er ingen Ulykke kommen i, og jeg har dog saa vidt bragt det paa en god Fod, jeg har faaet Lov at absolvere paa Condition, og hermed er jeg fornøjet. Men hvad er

¹⁾ Formodentlig menes Bunyans bekjendte Værk.

²⁾ Sikkert Præsten Ole Hersleb ved Vartov.

det videre, end man vilde sige, jeg har faaet Lov at bilde Folk noget ind; jeg har taget mig Lov at lyve end en Gang. Og hvem mener I bør eller vil tro eder? Dog tør I komme frem med saa stor en Dumdristighed, at I til Indgang af Eders Prædiken vil spørge Menigheden med Paulo 1 Cor. 4, 21: Hvad vil I, skal jeg komme til eder med Ris eller med Kjærligheds og Sagtmodigheds Aand? O en ganske ulig Vilkaar imellem Eder og Paulum! Siger mig Eders Sandhed! I mener, Herrens Gjerninger skulde ej rettelig blive udrettet uden ved Eders Komme. Men Paulus mente aldrig saaledes om sig selv, saa at enhvers Svar paa Eders Forespørgsel bliver vel dette: Gak bort, bliv borte og kom ikke mere, thi Du mener ikke saameget os som Dig selv. Dog er det ej nok, at I spørger: Skal jeg komme til eder? Men I tør endog spørge: Skal jeg komme til eder med Ris? Ret ligesom Eders Griller kunde give Eder Magt til at straffe. Men siden I vil komme, og denne Eders Komme skal være med Ris, da kom til Eder selv med Ris, først at straffe Eder selv ret, førend I vil vide at straffe andre. I har da spurgt, om I skal komme, og nu veed I Gjensvar. Menigheden er det langt mere angelegen at spørge, hvorledes I vil komme, thi de ere ikke tjente med Straf uden Forstand, og hvad nytter Eders Nidkjærhed uden Forstand, Eders Samvittigheds Vidnesbyrd uden Grund, og hvo er tjent dermed, at I kommer og hænger mod Hovedet, og at I seer ud som et Vættelys. Vær ikke som Røret, som Vejret blæser bort, Math. 11, 7; men Gud give Eder heller Frimodigheds Aand; beder ham om aandelig Salve til eders dumme Øjne, at I kunde kjende, hvad ondt og godt er i hver Ting; og beder ham give Eder den Forstand, at I maa forkaste det onde og beholde det gode. Skyr alt det, som har et ondt Skin, paa det, at han, som er Fredens Gud, maa hellige Eder i alle Maader, 1 Thes. 5; men for alting beder hannem forvare Eder fra onde Forførere, der gjør Eder værre og mere forvildet, end I nogen Tid endnu er. Tror den

mere, der straffer Eder, end den, der hykler for Eder; thi Elskerens Slag mener det godt. Vil I ikke tage mine Formaninger til Hjærte, tro mig, det sidste vil blive værre end det første med Eder. Fornemmer I med Tiden ingen Forbedring hos Eder, ser I ingen Redning for Eder fra Eders Griller, gaar da heller igjen bort, jo før jo bedre, førend I bliver nødt til at gaa bort paa den Tid, I ikke tænkte. Gud veed det, jeg vil Eder ikke ilde. Betænk med en sund Fornuft, at det gamle i Guds Kirke har saa lang Tid efter Guds Ord staaet sin Prøve; men hvad Prøve det ny kan staa, er aldeles skjult. Beholder heller Eders Fantasi for Eder selv, end der med at give Forargelse; thi hvad er I tjent dermed, at de enfoldige forvirres, og de rettroende blive tvivlraadige? Gud bliver ikkun herved vanæret, og de Eder anbettede Sjøle enten skyer Eder, eller og tager den Gift af Eder, der aldrig kan dæmpes, og mister den Troens Stadighed, der er ypperligere end al Kundskab, ja forføres fra den Enfoldighed, som er i Christo Jesu til Salighed. Læg dette paa Hjærte, og Gud skal ikke forglemme Eder! Lyder I mit oprigtige Raad, skal det gaa Eder vel, hvis ikke, da vid, at den, som ikke staa til at raade, staa heller ikke til at redde, langt mindre end til at hjælpe ¹⁾.

V.

M. sal. Mathis Wulffs ²⁾ Skrivelse til Borger og Vintapper Sr Matthis Norderup, 1733.

(Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1496. 4to).

Jesus, som er vor et og alt, Han blive og Eders i alle Ting! Min elskede Broder, og, vil haabe, min kjære Broder!

¹⁾ Som bekjendt led P. N. Holst ikke dette gode Raad, og blev da ogsaa senere afsat fra sit Embede, dømt fra Kjole og Krave og forvist.

²⁾ Digteren Joh. Ewalds Mormoder. I hendes Hus holdtes navnlig de gudelige Forsamlinger.

Da jeg siden i Søndags har hørt denne bedrøvelige Tidende, at 3de af Eders, som har lagt Haanden paa Ploven, ser nu tilbage; mit Hjærte er helt bekymret derover, thi jeg veed, at Jesu ømme Hjærte røres derved, ej fordi han derfor skulde miste noget af sin Saligheds Herlighed, Lov og Pris; ak nej! Gud kan opvække ham troende Børn af haarde Stenhjærter, Math. 9, 9; men han ynkes dog hjærtelig over dem. Jeg har og det faste Haab om den trofaste Hyrde, at han skal lede og hente Eder tilbage til sin Hjord. De kan og ej heller dølgge deres Sorg herover, og jeg kan derfor ej bare mig, at jeg jo skal sørge med Christi egne Ord: Monne I vil gaa bort? Ak, at vi faa Naade og svare med St. Peder: »Herre, hvem skal vi gaa til, du haver det evige Livs Ord, og vi have troet og forfaret, at du er Christus, den levende Guds Søn«. Ak, at Jesus, som saa dyrt har kjøbt Eders Sjæle, maa faa det samme Svar af Eder, som af Peder! Han give Eder Naade og Kraft til at betænke hans uudgrundelige Kjærlighed! Han give Eder Troens Skjold til at udslukke den ondes gloende Pile, thi dette har ikkun den, som har manglet lidet i Fristelsens Tid (!). Hvad kan føre en Sjæl tilbage uden Vantro, at man ikke tror vor kjære Frelser til, at han vil give os Kraft at gaa frem, og ej tror ham til, at han vil hjælpe os at overvinde. Nu tror jeg dog og haaber ganske vist, at Jesus skal høre vore Bønner, og ynkes over hver redelig Sjæl, og tilgive dem den Utroskab, de i saadan Fristelse har begaaet. Den Forsikring, jeg har gjort mig om Eders, min kjære Broders, Redelighed, gjør, at jeg skriver Eder dette til, som jeg sandelig ikke gjør ved nogen af de andre, men jeg ret elsker Eder i Jesu Kjærlighed. For Eders Oprigtigheds Skyld vil jeg bede, at I vil gjøre mig den Ære at besøge mig, som jeg længes efter; thi Faderen har befaleet mig det; men om I ikke vil gjøre mig den Fornøjelse, da vil jeg venligst bede: betænker Eders dyrekjøbte Sjæls Værd, at der er ingen anden Vej til Salighed

uden den, som den korsfæstede Jesus har aabenbaret i sit Ord. Med egen udvalgt Vej naar aldrig nogen til Maalet. Jesus lærer os, Marc. 4, 15: Omvender eder og tror Evangelium. Ak, at vi troede det, hvor omhyggelige vilde vi ikke blive i dets sande Indhold ret at betragte. Nu vil jeg befale Eder Gud og hans Naades Ord, og forbliver i trofast Venskab og Bøn

Kjøbenhavn den 24. Eders beredvilligste Tjenerinde
Novbr. 1733. M. sl. Matthis Wulffs.

VI.

Kort Underretning om det pietiske Spøgelse, 1734.

(Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1496. 4to.

Den udførlige Titel til dette bitre Smædeskrift mod Pietisterne lyder saaledes: »Kort Underretning om det Pietistiske Spøgelse, som for nogen Tid og indtil denne Dag har abet Verden. I Anledning af et Skrift, udkommen fra Jochum Lange imod D. Valentin Ernst Löescher, kaldet Zeugnüs der Warheit und Unschuld. Hvor imod dette er trykt til Stokholm anno 1724 af Vincentio Caspersen. Nu efter Begjær fordansket til Advarsel for alle fromme Christne, af den, som tillige med Auctor henlever af Pietet en Ven, men af Pietisme en Fjende indtil sin Død. Kjøbenhavn den 9 April 1734.« Skriftet er affattet i Lapidarstil. Af Indholdet nøjes vi med her at anføre følgende Ytringer, der høre til de mere moderate i den meget grove Satire:

Deres Theologi bestaar udi egne Indfald,
Deres Fundamenter ere Syner og Drømme,
Böhms lappede Schuster-Theologi
og en
Antoinettes¹⁾ pluddervorne Kjærlingsladder
er deres største Hemmelighed;

¹⁾ Ant. Bourignon.

Og efterdi de følge idel Lygtemænd,
 Geraade de mere og mere paa ny ud af Vejen.
 Den sunde Philosophi, Guds dyrebare Gave
 Forstandens Lys, af Gud indgiven,
 Foragtes ganske af denne Zwingel-Aand;
 Thi deres ufornuftige Væsen elsker ej nogen Fornuft,
 Elsker Mørket, intet Lys; jo dummere, jo bedre.
 Hvad Under da, at Pietisterne føder da
 saa mange dumme
 Bileams Klippere ¹⁾?
 Herlige Disciple af saa herlig en Aand!

VII.

Kapellan til St. Nicolai Kirke Hr. Christian Reenberg's Notarialbeskikkelser til 23 Decaner og Studenter.

(Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1496. 4to).

Ved Skrivelsen af 12te og 13de Marts 1734 til Notarius publicus Rasm. Æreboe forlanger Hr. Chr. Reenberg optaget notarialiter bekræftede Vidnesbyrd af Decanerne i Communitetet og flere andre Studenter (Hoffman, Holst. Nyeholm, Lange, Dass, Plesner, Frostberg, Klarschow, Tule, Zimmer, Tillerup, Dons, von Wowern, Krojer, Marcussen, Clementinus, Niemand, Morsing, Braad, Schive, Kjærulf, Lindberg, Egede og Hertel), om hvad de havde hørt enten af Hr. Ewald eller af Hr. Peter Nicolai Holst, stridende imod Ritualet eller de symbolske Bøger. Syv og halvtredsindstyve, af disse Mænd formentlig udtalte, fra den lutherske Kirkelære mere eller mindre afvigende Sætninger anføres, som skulde forelægges de nævnte Studenter med det Spørgsmaal, om de havde hørt saadanne Ytringer af de omtalte Præster.

¹⁾ Klipper ∴ Kleppert. Bileams Klippere ∴ Æsler.

Bidrag til vort århundredes kirkehistorie.

Ved L. Koch.

I. Bruddet mellem Grundtvig og Mynster.

I året 1838 indgav Grundtvig den nedenfor meddelte Ansøgning om at måtte forrette altergang og konfirmation for sine tilhørere i Fredriks kirken. Han forhandlede mundtligt med Mynster om sagen, men fandt ham så kold og afvisende, at han forlod ham med ringe håb om at få sit ønske opfyldt. — Mynsters erklæring på ansøgningen, der ligeledes meddeles, er visselig så skarp og afvisende som muligt, og vi fejle næppe ved at antage, at den gentager meget af det, der i den omtalte samtale havde forbitret Grundtvig. Disse aktstykker have ikke liden kirkehistorisk betydning; det er fra den tid af, at det brud, der længe havde været til i det skjulte, trådte åbenbart frem. Da Grundtvig skrev sit »Frisprog« mod biskop Mynsters alterbogsudkast, var det svar på den afvisning, han fik i den omtalte samtale. — Hertil er endnu føjet kancelliets indstilling til besættelsen af præsteembedet i Vartov. Det ses heraf, at det ikke er rigtigt, når Helveg, »Den danske kirkes historie«, II, 2. udg., s. 601—602, siger efter »Kirkespejlet«: »Kongen beholdt ansøgningen for sig selv, da han først vilde se kancelliets indstilling« osv.

1. N. F. S. Grundtvigs ansøgning om at måtte forrette konfirmation og altergang. 1838.

Allernådigste konge!

Ved den kirkelige revolution, som i slutningen af forrige og i begyndelsen af dette århundrede fandt sted så vel her som i Nordtyskland, mistede de gammeldags Lutheranere her inde ikke blot deres forrige herredømme, men også deres virkelige samvittighedsfrihed, hvorpå jeg selv er det mest talende bevis, da uden majestætens besynderlige gunst og nåde statskirken alt for 28 år siden vilde blevet mig spærret, blot fordi jeg frit bekendte mig til vore lutherske fædres tro og anskuelse ¹⁾.

Så vel min bekendte skæbne siden 1810 som min nærværende stilling og den forbavsende modstand, virkelig samvittighedsfrihed nys har fundet hos hovedstadens gejstlighed ²⁾, hentyder vist nok på, at der heller ikke i Danmark vil blive andet tilbage for de gammeldags Lutheranere, end at indrømme deres lykkelige medbejlere hele statskirken. Men tilladelsen hertil har jeg al tid foresat mig skulde være det sidste, jeg vilde bede majestæten om, da dette nødsfald i mine øjne ej blot vilde knuse mange ømme hjerter, men i alle måder være et stort uheld for kongen og fædrelandet.

Derfor har jeg gjort, og derfor skal jeg gjøre alt, hvad jeg kan, for på den ene side at oplyse, at hvor vildfarende og fordomsfulde man end kan anse os gammeldags Lutheranere for at være, er vi dog lige så værdige som berettigede til virkelig samvittighedsfrihed i Danmark,

¹⁾ Hentydning til dimisprædikenen 1810. Men det er en fejltagelse, når Grundtvig her mener at skyldes majestætens besynderlige gunst og nåde noget. Der blev kun afgivet én kongelig resolution i sagen, og denne var affattet aldeles efter cancelliets forestilling. Se L. Koch, »Den danske kirkes hist.», 1801—1817, s. 229.

²⁾ Dennes andragende til stænderne i anledning af forhandlingen om sognebåndets løsning 1838.

og for på den anden side at trøste og berolige mine trosforvandrede over øjeblikkets trængsel, så længe jeg endnu har håb om at vinde den tolerance i statskirken, som er alt, hvad oplyste kristne borgerlig må forlange.

I dette øjemed påtog jeg mig 1832 under trange vilkår at holde indtil videre dansk aftensang i Fredriks kirken, og skjønt jeg ikke dulgte det for majestæten, hvor utilstrækkelig den blotte prædiken i længden vilde være, har jeg dog bevæget både mine tilhørere og mig selv til snart i hele syv år at nøjes dermed, i det håb, at frihedens billighed og almindelighed snart vilde almindelig blive erkendt.

Nu derimod, da udsigterne til virkelig samvittighedsfrihed for os i den statskirke, hvor professor Clausen er summus theologus, bestandig falde mørkere, og begyndelsen med mine egne børns konfirmation ej længer kan udsættes, nu tør jeg ej længer nære håbet hos mine tilhørere, med mindre det allernådigst måtte tillades mig »indtil videre« at holde altergang med mine tilhørere, og én gang om året konfirmere deres børn efter ritualet, og at denne tilladelse måtte mig aller nådigst forundes, er derfor min inderlige, aller underdanigste bøn til majestædens landsfaderlige hjærtelag, hvorpå jeg har set for mange prøver til at mistvivle om nogen.

Efter en statskirkelig erfaring, så lang og så smertelig som min, tør jeg vistnok ikke håbe, at selv denne lille, men virkelige frihed slet ingen hindringer skulde møde hos hovedstadens gejstlighed; men da konfirmation og altergang dog i hovedstaden er en fri sag, og jeg ikke tror at have gjort mig uværdig til at tælles mellem hovedstadens præster, kan det dog næppe findes ubeskedent, at jeg forsøger dette uskyldige, og som mig synes sidste, middel til at forebygge et truende skisma.

Det følger i øvrigt af sig selv, at jeg, når den ansøgte tilladelse allernådigst måtte mig forundes, villig underkaster mig enhver nøjere bestemmelse, så vel i hen-

seende til ministerialbøgers førelse, som til hvad som helst andet, det står i min magt at opfylde.

Med den ærlige bevidsthed, at jeg også med denne bøn har samvittighedernes beroligelse og statskirkens vedligeholdelse til kongens og folkets glæde og gavn for øje, lægger jeg trøstig sagen i Guds og majestætens hånd.

Kristianshavn d. 16. decbr. 1838.

(Strandgaden 56).

Aller underdanigst

N. Fr. S. Grundtvig.

2. Biskop Mynsters betænkning over ovenstående ansøgning.

Med meget ærede skrivelse af 27. f. m. har det kgl. danske kancelli forlangt min betænkning over hoslagt tilbagefølgende ansøgning, hvori forhenværende residerende kapellan N. F. S. Grundtvig anholder om tilladelse til indtil videre at måtte holde altergang med sine tilhørere i Fredriks tyske kirke paa Kristianshavn og en gang om året, når de ønske det, at konfirmere deres børn efter ritualet.

Ved at opfylde, hvad således er mig pålagt, må jeg først tillade mig at bemærke, at det er vanskeligt at afgive betænkning over et andragende, som ikke synes at have noget sammenhæng, og hvori der næppe er fremført nogen påstand, som jo er urigtig.

Andragendet skal være til fordel for de »gammeldags Lutheranere«. Det er bekendt, at et vist parti i vor kirke har, når det konvenerede dem, kaldt sig »gammeldags kristne«, men dog, når man vilde gå i rette med dem om deres adkomst til denne benævnelse, erklæret, at de ikke vilde trættes derom. Når de nu kalde sig »gammeldags Lutheraner«, da er det formodentlig, fordi de ville give sig mine af at gjøre fælles sag med de såkaldte »gammel Lutherske« i de preussiske stater. Imidlertid véd enhver, som har fulgt de nyere religiøse stridigheders gang hos

os, at der fra hint parti ere fremkomne mange ytringer, især om traditionens forhold til den hellige skrift, som ingenlunde harmonere med den gamle lutherske lære.

Dersom hint partis tilhængere virkelig vare gammel-dags lutherske, da var det så meget besynderligere, at de kunde klage over at savne samvittighedsfrihed i Danmark. En sådan klage kunde nemlig have noget skin, dersom den kom fra Gendøbere, Socinianere eller andre sekter, hvilke fri religionsøvelse ikke er tilstået i vort land. Derimod vilde der ikke være mindste sandhed i denne klage, dersom den virkelig kom fra Lutheranere; ti ligesom vor statskirke endnu ganske har bibeholdt de gamle former, således er der i den aldeles intet til hinder for nogen, lærer eller lægmand, i, så strengt som han vil, at holde sig til det gamle lutherske lærebegreb. Når hr. Grundtvig anfører sig selv som det mest talende bevis på, at de gammeldags Lutheraner have mistet »deres virkelige samvittighedsfrihed«, da vilde det være ham let at komme til den erkendelse, at de ulejligheder, han har pådraget sig, ingenlunde have været en følge deraf, at han »frit bekendte sig til vore lutherske fædres tro og anskuelser«, men af de angreb på personer, som han har tilladt sig. Således var det også hans anfald på den danske gejstlighed i almindelighed, der fremkaldte den besværing, som for 28 år siden blev indgiven over hans i trykken udgivne dimisprædiken; men ligesom dette skridt af det daværende københavnske ministerium ingenlunde fandt almindelig billigelse, således havde det ikke den mindste virkning til at spærre statskirken for ham.

Når hr. Grundtvig formener, at udsigterne til virkelig samvittighedsfrihed i vor statskirke stedse blive mørkere, fordi en mand, hvem han fortrinligen har udkåret til sin modstander, er summus theologus, da er dette vel fremhævet for at forstærke indtrykket; ti han kan næppe være uvidende om, at denne benævnelse ikke en gang er officiel, og at den ældste professor i teologi ikke har

mere indflydelse på statskirken end enhver af de andre professorer.

Egentlig er vel det nærværende forvirrede andragende foranlediget derved, at et andet andragende, nemlig om sognebåndets løsning, som var indgivet til provinsialstændernes forsamling i Roskilde, der fandt så liden anklang. Når det her siges, at denne sag fandt »en forbavsende modstand hos hovedstadens gejstlighed«, da er dette atter urigtigt. Vel modtog den i Roskilde i den anledning nedsatte komité en skrivelse fra det københavnske ministerium; men i denne skrivelse, som var affattet i meget moderate udtryk, modsatte gejstligheden sig ikke sognebåndets løsning, men ytrede blot, at sagen efter dens mening endnu ikke var tilstrækkelig drøftet, og at det derfor ansås rettest for nærværende tid at sætte sagen i bero. I øvrigt havde denne skrivelse liden eller ingen indflydelse på sagens udfald; derimod viste der sig hos pluraliteten af forsamlingen en decideret uvillie mod det hele andragende, som havde ganske andre grunde. Men hvorvel dette udfald af sagen uden tvivl har foranlediget hr. Grundtvig til at tænke på at fremkalde andre bevægelser i kirken, så ses der dog i virkeligheden ikke mindste forbindelse mellem hint andragende og nærværende. Ti dersom endog sognebåndet blev løst, vilde derved i henseende til de tvende kirkelige handlinger, hvorom her er tale, nemlig konfirmation og kommunion, ingen forandring foregå i hovedstaden, hvor allerede den frihed, som heri kan tilstås, finder sted, og hr. Grundtvig vilde efter sognebåndets løsning lige så vel som nu være uberettiget til at holde konfirmation og altergang for sine tilhørere.

Der findes således i de fremførte motiver ikke mindste grund til at bevilge det ansøgte, tvært imod måtte det endog findes betænkeligt, så fremt der ellers var anledning dertil, at bevilge det efter sådanne motiver, da disse derved kunde synes at have fundet nogen billigelse. Men

også afset herfra vil der sikkert ikke findes anledning til at indlade sig på det nærværende andragende.

Dersom ansøgningen skulde anses for at gå ud på en personlig begunstiging for hr. Grundtvig, da vilde jeg, så fremt han blot havde anholdt om tilladelse til selv at konfirmere sine børn, finde det billigt, at dette blev ham tilstået, hvor vel handlingen under de for hånden værende omstændigheder mere vilde få karakteren af et skuespil end af en konfirmation. Men da hr. Grundtvig ikke har indskrænket sit ønske hertil, men også vil holde konfirmation og kommunion for samtlige sine tilhørere, så finder jeg så meget mindre grund til at dette skulde indrømmes ham, som det ganske er hans frie valg, at han nu er uden præstelig stilling. Han har tvende gange efter sit ønske opnået ansættelse i gejstligt embede, den sidste gang i en aldeles ikke besværlig stilling som residerende kapellan ved Frelserens kirke på Kristianshavn. Dette embede forlod han aldeles frivillig og så pludselig, at han end ikke var at formå til at vedblive at forvalte embedet, indtil han af Hs. maj. kongen var entlediget¹⁾. Hvis han nu har fortrudt dette skridt og atter attrår at indtræde i gejstlig virksomhed, da vil det være fornødent, at han ved forefaldende vakance ansøger om en passende ansættelse, og det vil bero på Hs. maj.'s resolution, hvor vidt en sådan skal forundes ham.

Skal det derimod anses for at være til bedste for sine tilhørere, at hr. Grundtvig er fremkommet med nærværende ansøgning, da kan der endnu mindre findes grund til at bevilge den. Det fattes, Gud ske lov! ikke på retsindige, kristelige præster i hovedstaden, mellem hvilke vedkommende i henseende til de her omtalte kirkelige handlinger kunne have frit valg, og det vides ikke rettere, end at disse handlinger nu i enhver af hovedstadens kirker

¹⁾ Dette er ikke rigtigt; se Kirkeh. saml., 3die Række, III, s. 702.

foretages efter rituallet. Dersom det da blev hr. Grundtvigs tilhørere tilladt i de vigtigste henseender at holde sig til ham som præst, uagtet han ingen fast ansættelse har, da måtte de også ved hans afgang kunne fordre tilladelse til at holde sig til en anden, på hvem de vilde fæste deres tanker, og andre måtte ligeledes have ret til at forlange en kirke indrømmet for den, hvem de vilde udkåre til deres præst. På denne måde vilde separatismen være organiseret, og det skisma, hvormed hr. Grundtvig truer, være iværksat.

Hvor lidet disse separatistiske og skismatiske tanker stemme overens med den strengt ortodoxe anskuelse i den lutherske kirke, er vist i en vel affattet erklæring, som superintendent Rudelbach og 8 andre saksiske præster have afgivet i anledning af den bekendte saksiske præst Stephan, der nylig har formået et antal af sine tilhørere til at emigrere med sig, og som findes oversat i den nordiske kirketidende for 9. decbr. f. å. Jeg tillader mig at gøre opmærksom på denne erklæring, fordi det er mærkeligt, at mag. Lindberg har, som det synes snarere med billigelse end med misbilligelse, ladet den aftrykke i sit blad, uagtet den helt igennem er rettet mod sådanne bestræbelser som de, ved hvilke han og hr. Grundtvig arbejde på at bringe forvirring ind i den danske kirke.

København d. 8 jan. 1839.

Aller ærbødigst
Mynster.

3. Af cancelliets forestilling til besættelsen af embedet som præst ved Vartov d. 24. maj 1839.

Der indstilles:

1. N. F. S. Grundtvig — — — —

Det er Ds. maj. bekendt, hvilken indgribende virkning denne rigt begavede mand har havt på den religiøse tilstand i landet. Må det end tilstås, at den varme religiøse

begejstring, der har vist sig gennem hans levende, opvækkende foredrag i tale og skrift, ikke har været ledsaget af en sådan klar, sikker indsigt, af en sådan rolig besindighed, at den har kunnet holde sig fri for udskjelser, og har end som følge deraf hans indflydelse ikke været så rent velgørende, som den under hin forudsætning vilde have været — så fortjener det dog anerkendelse, at han har bidraget meget til at vække religiøst liv der, hvor der forhen herskede sløvhed og ligegyldighed, ja endog uvillie mod de kristelige forestillinger.

Den tilladelse, Deres maj. ved allerhøjeste resolution af 1. marts 1832 allernådigt har forundt ham til hver søn- og helligdag at holde gudstjeneste i Fredriks tyske kirke på Kristianshavn, har ved den lejlighed, som den har givet en ikke lidet udbredt religiøs retning til at finde tilfredsstillelse i den offentlige gudstjeneste, heldigen virket til at udrydde de hemmelige konventikler, som til den tid begyndte at få overhånd. Denne ønskelige virkning vilde blive end mere sikret ved hans genindsættelse som præst ved en fast menighed, hvorved tillige alt stof vilde bortfalde til den klage, der stundom er ført over, at hin tilladelse ikke strækker sig (men vist heller ikke bør strækkes) til sakramenternes forvaltning eller til de unges konfirmation, medens og den undtagelse fra vor øvrige kirkelige indretning, der indeholdes i hin tilladelse, vilde ophæves.

2. H. D. Kopp — — — — —

3. C. A. H. Kalkar — — — — —

II. En betænkning af biskop Mynster om gudelige forsamlinger.

Under de talrige søgsmål, der i biskop Mynsters tid blev anlagt mod dem, der afholdt gudelige forsamlinger, kom han ofte til at afgive sin erklæring, der altid gik ud på en lempelig overholdelse af forordningen af 13. januar

1741, især af dennes § 16, der forbyder, at nogen, mand eller kvinde, må rejse om »under navn af at styrke og opvække andre og der at anstille samlinger«. Den af disse betænkninger, for så vidt som meddelelsen har set dem, der klarest og fuldstændigst fremstiller hans betragtning af forsamlingerne og hans mening om, hvorledes regeringen bør gå frem imod dem, meddeles nedenfor. — I året 1839 var pastor U. A. Plesner i Humle bleven provst over Langeland. Her var den religiøse ophidselse drevet til stor yderlighed. Året i forvejen havde således de opvakte børn i Simmerbølle skole formelig holdt gudelige forsamlinger om middagen i skolen. Provst Plesner erkendte, som vel næsten alle, det utilstrækkelige i de forholdsregler, der hidtil vare tagne. Han gjorde derfor et forslag til forandring i lovgivningen. Hvorledes dette i enkelthederne var affattet, kan ikke angives, da det ikke findes ved sagen; men det gik ud på, at gøre de hidtil gældende bestemmelser lempeligere for de opvakte. Biskop Faber derimod, hvis forslag refereres af Mynster, foreslog at skærpe og præcisere bestemmelserne i loven af 1741. Mynster frarådede begge dele, og kancelliets resolution affattedes efter hans forslag. Det må under læsningen af nedenstående skrivelse erindres, at den er affattet i den tid, da Mynsters udkast til ritual og alterbog var genstand for hæftige angreb, især af Grundtvig, til hvis nylig udkomne »Frisprog« der ofte hentydes.

Under 23. novbr. f. å. har det kgl. danske kancelli forlangt min betænkning med hensyn til nogle af biskoppen over Fyns skift og provsten på Langeland i anledning af de gudelige forsamlinger, der have fundet sted på sidstnævnte ø, foreslåede almindelige foranstaltninger.

I det jeg må bede det høje kollegium undskylde, at jeg, forhindret ved sygdom, først nu opfylder, hvad således er mig pålagt, skal jeg først tillade mig at ytre min

formening om, hvad af provst Plesner er fremsat og foreslået.

I provstens velskrevne betænkning ere de momenter, som fornemmelig må komme i betragtning ved de gudelige forsamlings gavnlige og skadelige indflydelse, fuldstændigen og klart fremsatte, og provsten har anført meget, som fortjener at overvejes af dem, der måtte anse disse forsamlinger for ubetinget forkastelige og vilde tilråde ved strenge forholdsregler at søge at udrydde dem aldeles. Imidlertid forekommer det mig, som om i denne fremstilling skyggesiden er mere tildækket, end erfaringen synes at vise den, og jeg skal i denne henseende tillade mig at bemærke følgende:

Provsten formener, at de såkaldte gudelige forsamlinger uretteligen beskyldes for at forlede deltagerne til lediggang, da disse tvært imod i almindelighed ere flittige og stræbsomme folk. Det må indrømmes, at pietismen ikke sjældent har havt den virkning, at den ved sine advarsler mod yppighed og forfængelighed har lært sine tilhængere en endog overdreven omhyggelighed for det timelege gods; men ligesom de gudelige forsamlinger for nærværende tid ingenlunde alene have en pietistisk retning, således forlede de også flere og flere til i fordærvelige grublerier at forsømme deres jordiske kald. Der føres jævnlig klager over, at daglejere, som have fået hang dertil, stå og græde på loen i stedet for at tærsk, at tilforn vindskibelige husmødre, siden de tage del i forsamlingerne, forsømme hus og børn o. s. fr. Også blive de stedse flere, som fornemmelig leve for og af at være et partis ledere eller husværter, og derfor understøttes ved mangelhånde tilskud. Således er det stedse sket, når sektvæsnet har grebet om sig, endog allerede i apostlernes tid, s. 2 Tess. 3, 11—12, og jeg skal i denne henseende blot fremhæve én ny industrigren, som just provst Plesners betænkning ommelder, i det nemlig efter sigende enhver, der har underskrevet den i hele landet omsendte

og nu i trykken udgivne petition om at beholde det gamle ritual, har måttet erlægge en mark og derfor erholdt løfte om en smuk og god bog.

Provsten antager, at det er den lutherske kirkes hovedlærdomme, der fornemmelig forhandles i forsamlingerne; dersom dette endog forholdt sig så, fremstilles disse lærdomme for det meste på en meget ensidig måde, i det de, der dog anse sig som omvendte og troende kristne, skildre deres sjæls tilstand med så mørke farver, at tilhørerne let forledes til den indbildning, at en sand kristelig tro kan være tilstede, uden at der spores nogen virkning deraf til livets forbedring. Sjælesørgerne her i staden gøre ofte den erfaring, at personer, som meget ivrigt søge konventikler, selv leve i det forargeligste levned, og jeg tvivler ikke om, at lignende erfaringer også gøres på andre steder, skønt det i øvrigt bør erkendes, at mange af de såkaldte opvakte føre et retskaffent og kristeligt levned. Også den grædetone, hvori, som provsten bemærker, foredragene sædvanlig holdes i forsamlingerne, er mere skikket til at vække dunkle følelser end til at fremkalde klare tanker, ligesom hine uklare og tautologiske foredrag ikke er noget gavnligt middel til at befordre almuens udvikling.

Men i nærværende tid, da bogstavtrældom, pietisme og sværmeri, hvilke ellers ansås for uforenelige, på en besynderlig måde ere blandede mellem hverandre, blive konventiklernes ledere ingenlunde stående ved vor kirkes lærdomme. Det er bekendt, at intet drives ivrigere i forsamlingerne end den forvirrede lære om dåbspagten. Dette ord er bleven ligesom løsenet, ved hvilket udsendingerne arbejde på at samle separatisterne allevegne i landet til et samfund, der så meget som muligt skal løsrive sig fra den danske kirke. Det viser sig også her, at man ingenlunde kan stole på, at den agtelse, som de såkaldte opvakte hidtil have vist for den hellige skrift, vil blive af varighed, og at forskningen i Guds ord, således som

provst Plesner mener, af sig selv vil føre dem tilbage fra de afveje, hvorpå de ere komne. Det bliver mere og mere åbenbart, hvorledes partiets ledere søge at undergrave den hellige skrifts anseelse, efterdi den ikke vil understøtte deres hjærnespind, og derimod fremhæve traditionen; og da traditionen ikke på alle steder er overensstemmende, så erklære de nu udtrykkelig, at den ægte apostoliske tradition kun er at finde i Rom¹⁾. At derved vej er åbnet for mange og betydelige vildfarelser, behøver jeg ikke at bemærke.

I det jeg nedskriver disse ord, ønsker jeg ikke at tælles blandt dem, der antage, at lederne af det her omhandlede parti stå under romersk indflydelse, da jeg tvært imod er forvissat om, at hidtil ingen fremmed indflydelse er forsøgt i vort land uden fra de engelske metodisters side og som bekendt fra de hamburgske baptisters, der fandt et organ i en her i landet født, siden døbt og derefter omdøbt Jøde. Jeg er også forvissat om, at ingen tendens til katolicisme hidtil har vist sig i det danske folk. Men ligesom vi nu se, at meninger på ny have fundet indgang, om hvilke man for 20 år siden troede, at de vare forsvundne for stedse, således kan ingen forud beregne, hvilken vending de religiøse meninger inden få år kunne tage. Den efterretning, at der fra pavelig side påtænkes oprettelsen af en katolsk bispestol i Hamburg, er ingenlunde et løst rygte, og ligesom det var mig bekendt, at denne sag i Hamburg og Bremen var genstand for øvrighedens alvorligste overvejelser, således har in specie den sag, som jeg erholdt til betænkning med det kongelige danske kancellis skrivelse af 7. ds, overtødet mig om det samme for den førstnævnte stads vedkommende²⁾.

¹⁾ Grundtvig, »Frisprog«, s. 64 og 66.

²⁾ Den omtalte skrivelse er et gennem det østrigske gesandtskab tilkendegivet ønske af paven om at udnævne biskop Lüpke af Osnabrück til apostolisk vikar for Norden. Sagen afgjordes ved resolution af 9. juni 1841.

Det har vist sig, at der fra Hamburg er sket et ikke frugtesløst forsøg på at udbrede gendøberiet iblandt os, og lignende forsøg til bedste for katolicismen ville ej udeblive, dersom en katolsk biskop blev ansat ved vort lands grænser, hvem paven havde tildelt »det hele kongerige Danmark« til dioces. — Når endelig provst Plesner anfører, at de såkaldte opvakte ere kongens troeste undersætter og i almindelighed vise den lydighed mod øvrigheden, som den hellige skrift fordrer, da bør man ikke nægte mange af dem denne ros; men på den anden side kan det heller ikke nægtes, at de senere tiders religiøse bevægelser stå i mangel på slægtskab med de politiske, og at en lyst til at trodse øvrigheden ofte tager påskud af religion og samvittighed. Da konventiklerne i hele landet stå i megen indbyrdes forbindelse, så bliver denne trodsen derved af større betydning, og ligesom enhver forbedring i det kirkelige derved vanskeliggøres, således er det at befrygte, at den genstridighed mod skoleanordningerne, som på enkelte steder har vist sig ¹⁾, ved det tiltagende konventikelvæsen kan udbrede sig videre og blive desto betænkeligere, som nu endog gejstlige af indflydelse i forening med gendøberne begynde at lade hånt om konfirmationen som en menneskelig tilsætning til dåben, der formentlig utilbørligt er indført i vor kirke ²⁾.

Hvad jeg har tilladt mig at fremsætte, er aldeles ikke fremgået af noget ønske om at fremkalde strengere lovbestemmelser mod gudelige forsamlinger, da jeg tvært imod er overbevist om, at de, som indeholdes i de nu gældende anordninger, ere hensigtsmæssige og tilstrækkelige. Provst Plesner har vel ønsket disse anordninger modificerede efter de nuværende tiders tarv; men når han derhos ytrer, at opfyldelsen af de opvakes billige ønsker hverken udelukker tilsyn fra kirkens eller statens side,

¹⁾ Hos de opvakte i Ø. Snede o. fl. st., hvor de nægtede at bruge de anordnede lærebøger i religion.

²⁾ Grundtvig, »Frisprog«, s. 33, 34, 45.

eller indbefatter læreembedets overdragelse til lægmænd, og at i særdeleshed højere opsigst med den selvtagne jus docendi lader sig hermed forene, da forekommer det mig, at dette dobbelte øjemed meget vel kan opnås ved en ikke rigoreus, men heller ikke slap overholdelse af forordningen af 13. jan. 1741.

Det er urigtigt, når provsten anfører, at denne forordning skulde være ophævet i Norge. Vel har stortinget flere gange andraget derpå, men regeringen har hidtil nægtet sit samtykke, og efter sigende skal det være bemeldte regerings hensigt, for dog på nogen måde at føje det fremsatte ønske, at forelægge et forslag om en ny lov i denne henseende; men om denne lovs beskaffenhed og virksomhed lader sig nu intet sige. Jeg tvivler også om, at den preussiske regering i den senere tid, efter hvad der har tildraget sig i Königsberg, skulde have vedtaget mildere forholdsregler mod konventiklerne¹⁾. Den nyeste mig bekendte preussiske anordning om denne genstand er en kongelig kabinetsordre af 9. marts 1834, som forklarer bestemmelserne i den almindelige landsret Th. 2 Tit. 11 §§ 7 og 10 således, at der til den huslige gudstjeneste kun må tilstedes medlemmer af husfaderens familie og de hos ham boende, hans hustugt underkastede personer, adgang; at der til enhver sammenkomst, der overskrider denne grænse, må søges tilladelse hos konsistoriet i provinsen, og at så vel de, der deltage i utilladelige forsamlinger, som de, der overtræde de af konsistoriet ved meddelelse af tilladelsen foreskrevne betingelser, skulle være straf underkastede.

Forordningen af 13. jan. 1741 har ingenlunde til hensigt i almindelighed at forhindre gudelige forsamlinger, tvært imod gives der de ordentlig kaldede lærere al frihed

¹⁾ Hvis her, som det er rimeligt, sigtes til Gammellutheranerne, tager Mynster dog fejl. I 1841 begyndte den preussiske regering at gå mildere til værks imod dem.

til at holde sådanne forsamlinger, ved hvilke det også er personer fra andre sogne uforment at indfinde sig. Sådanne forsamlinger holdes også af mange præster, og dersom endog stundom noget ensidigt indsniger sig deri, eller man stundom i disse sammenkomster behandler spørgsmål, som ikke høre til opbyggelse, så virke dog sikkert mange præster herved til velsignelse. Hvad forordningens øvrige bestemmelser angår, da synes de i det hele ikke at kunne misbilliges af dem, der ikke ville, at jus docendi skal indrømmes enhver, der vil tiltage sig det, og da forordningen ikke gør det til pligt at anmelde eller påtale sådanne forsamlinger, hvori bestemmelserne ikke nøje ere efterlevede, så synes det ikke stridende mod forordningens ånd, at det lades ubemærket, når en eller anden af de opvakte i sit eget hus holder en sådan forsamling, såfremt ellers intet forargeligt forefalder derved; hvis derimod betydeligere misbrug finde sted, vil øvrigheden i forordningen have al mulig hjemmel for at påtale, og domstolene for at straffe overtræderne. Men fornemmelig har forordningen til hensigt at forhindre de omrejsende prædikanter, indfødte så vel som fremmede, og jeg må, især under de nuværende omstændigheder, anse det som meget vigtigt, at denne lovbestemmelse nøje overholdes.

Men ligesom jeg således ikke kan finde anledning til at andrage på nogen ophævelse eller formildelse af den nu gældende anordning, således turde jeg heller ikke tilråde, at den blev skærpet, eller at, hvad den har ladet mere ubestemt, blev for strengt begrænset.

Biskoppen over Fyns stift har i skrivelse af 10. avg. f. å. foreslået:

1) At der ved husandagt skulde tilstedes at tage fire fremmede til.

2) At hvis flere fremmedes nærværelse ønskedes, skulde præstens samtykke udfordres, hvilket ikke måtte meddeles, med mindre husejeren og taleren ere retskafne kristne og de fremmedes antal ej overstiger ti.

3) At overtrædelser heraf skulle straffes med multt af 5 à 10 rd., der bliver at erlægge både af taleren og husværten og i gentagelsestilfælde skulde fordobles.

Jeg tilstår, at jeg ikke kan foretrække de bestemte takster, så at nærværelsen af én person mere, hvilken det undertiden kan være vanskeligt at undgå, kunde gøre en ellers lovlig forsamling ulovlig. En Würtembergsk anordning af 10. okt. 1743 bestemmer det antal, der kan tillades i sådanne forsamlinger, til 2, 3 eller 4 husholdninger, eller også til 10, 12, i det højeste 15 personer, dog således, at vedkommende gejstlige under visse omstændigheder kunne tilstede en liden (eine mässige) overskridelse af hint tal. Bedre forekommer det mig dog, at tallet, således som i vor anordning er sket, ikke bestemmes.

At præsten skulde kunne give eller nægte samtykke til deslige forsamlinger, forekommer mig meget misligt. Dels vilde præsterne i de forskellige endog tilgrænsende sogne ofte følge meget forskellige forholdsregler, så at den ene præst vilde være tilbøjelig til at afslå alle sådanne begæringer, medens en anden indvilgede i dem alle, dels vilde en præst ved at nægte sit samtykke ofte komme i et ubehageligt forhold til sine sognefolk, og når hans forbud blev overtrådt, vilde han være nødsaget til at gøre anmeldelse derom til den verdslige øvrighed, hvilket han dog i mange tilfælde hellere måtte søge at undgå.

Endelig tvivler jeg om, at nogen fordel vilde opnås ved at behandle denne slags sager som blotte politisager. Hvor hidtil sag i sådan anledning har været anlagt, have domstolene idømt de skyldige en passende multt; og uden tvivl har en domstols kendelse og den vidtløftige procesform noget mere afskrækkende end en politimultt, der ofte anses som bestemt ved en enkelt embedsmands vilkårlighed.

De med det høje collegiums skrivelser af 23. nov. og 14. dec. tilstillede bilage følge hoslagt tilbage.

København d. 11. jan. 1840.

Allerærbødig
Mynster.

Livet i Skjoldlev Præstegaard

i det 17de Aarhundrede.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

»Hvad som var, skal vorde, hvad som er sket, vil ske igien; der er intet nyt under Solen« — disse Ord af den gamle Prædiker maa vel ofte paatrænge sig den, der sysler med Minderne fra Fortiden; og dog drages vort Hjærte mod det svundne, i Alderdommen vaagne Ungdomserindringerne og kaste Solglands over de sludfulde Efteraarsdage. Har du siddet ved Stranden og lyttet til Bølgernes Sang? Den er saa forunderlig ensformig, og dog gjemmer den et Væld af Poesi. Bølge følger Bølge, som den ene Livets Dag den anden. »Øjet mættes ej af at se, Øret fyldes ej af at høre«. Godt, om Himlen spejler sig i Bølgen; thi da er der Smil bag Taaren, der uformærkt lister sig ned ad Kinden. Da øser Hjærtet ikke Tomhed og Livslede, men Livskraft og Livsmod af Bølgens Sang. Den Kamp, som du strider, have mange stridt før dig, som nu ere gaaede hjem til Fred. Saa rejse vi os til vor beskikkede Gjærning, idet vi nynne:

Slægt skal følge Slægters Gang;
Aldrig forstummer Tonen fra Himlen
I Sjælens glade Pilgrimssang.

Tanker af denne Art bleve levende hos Meddeleren ved at gjennemgaa Optegnelser gennem tre Slægtled fra

en jydsk Præstegaard; thi kunde end disse Optegnelser have været af righoldigere Natur, end de ere, give de dog ikke saa lidt, der for den, som har Øje for det fjerne, tegner os adskillige Sider af Præstegaards-Livet i den svundne Tid med temmelig klare Træk. Fyldigst og anskueligst træder det mellemste Slægtled, der tilhører første Halvdel af det 17de Aarhundrede, frem af de forsvundne Tidens dybe Skygge, og vi skulle da forsøge at tegne et Billede af dette, idet vi dog med Hensyn til mange Enkeltheder og særlig med Hensyn til Forbindelsen med det forudgaaende og efterfølgende Slægtled maa henvise Læseren til selv at søge de Oplysninger, han ønsker sig, i de Uddrag af selve Optegnelserne, der følge denne lille Skizze.

I Slutningen af det 16de Aarhundrede fødtes Niels Povlsen Brantzou i Aarhus af Borger-slægt. Efternavnet lyder noget fremmed; men da det jevnlig ombyttes med Brant (senere kaldte Familien sig almindelig Brandt), er det formodentlig et af det gamle Mandsnavn Brand dannet Familienavn, altsaa vel oprindeligt Brandson. Syv Aar gammel mistede han sin Fader; men da han havde Lyst til Bogen, satte Moderen (der siden blev gift paany med Borgmester Jens Stisen i Aarhus) ham ved samme Tid i Aarhus Skole, i hvilken han siden gik i 14 Aar. Blandt de fire Rektorer, som i dette Tidsrum forestod Aarhus Skole, skulle vi her kun fremhæve M. Jens Lavritsen Søften ell. Zeuthen, Stamfader til den endnu blomstrende Slægt af dette Navn, og den som Læge siden bekjendte Lic. Christen Bordum eller Bording, der, ligesom Tilfældet ogsaa var med andre Læger i hin Tid, begyndte sin Bane som Skolemand¹⁾. Da de ældre Disciple i Aarhus Skole paa den Tid forrettede Degnetjeneste i Landsby-sognene i en temmelig vid Kreds om Byen, kunne vi med

¹⁾ Saaledes Villads Nielsen Adamius, der først var Rektor i Randers, siden Læge i Bergen (se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 741).

Vished slutte, at Niels Povlsen Br., der blev i Skolen til sit 21de Aar, vel endog i flere Aar har gjort Tjeneste som »Løbedegn«, og maaske først ad den Vej er bleven kjendt med Provsten i Sabro Herred, Hr. Niels Sørensen Thorrop (ell. Torup), Præst i Ladding, Sabro og Faarup, boende i Skjoldelev Præstegaard, en ærværdig og brav Mand, hvis et Aar ældre Søn, Hans Nielsen Thorrop, forøvrigt var Niels Povlsens Skolekammerat, saa Forbindelsen maaske snarere kan tænkes tilvejebragt gennem denne, saa meget mere som de ovennævnte tre Sogne synes at have haft en fast Sognedegn eller en Sædedegn, som man den Gang kaldte en saadan.

I Aaret 1616 afgik Niels Povlsen Br. til Universitetet i Kjøbenhavn, og da han efter to Aars Forløb havde taget Baccalaurgraden, begav han sig udenlands for at se sig lidt om i Verden og fuldende sine Studier. Da han havde studeret noget over et halvt Aar i Vittenberg, fik han imidlertid Brev fra Skjoldelev Præstegaard, at den ovennævnte Hr. Niels Thorrop ønskede ham til Medtjener i sin Alderdom, med Haab om at han kunde blive hans Eftermand. Dette Vink aabnede de lyseste Udsigter for den 24aarige Student, og han betænkte sig derfor ikke længe paa at vende hjem. Den Gang behøvedes der endnu ingen theologisk Attestats for at blive Præst, kun et Testimonium publicum fra Universitetet, hvori der bevidnedes, at vedkommende havde studeret en vis Tid — et Par Aar, og efter Omstændighederne vel endog mindre, kunde gjøre det — for Resten var det overladt vedkommende Stifts Biskop at prøve Kandidatens Modenhed. De Fordringer, Bisperne stillede, vare vistnok temmelig forskjellige; den daværende Aarhus-Biskop, M. Jens Gødesen, synes just ikke at have forlangt sønderlig meget; alligevel skete det hyppig nok, at han maatte afvise umodne Subjekter. Niels Povlsen Brantzon klarede imidlertid Skjærene, skjønt han ikke synes at have haft Tid til at erhverve sig nogen stor

Lærdom¹⁾. Forud for Prøven havde han den 18de Juli 1619 prædiket for Menigheden i Ladding, Sabro og Faarup

¹⁾ I det i Kirkehist. Saml 3. R. II, 738 ff. omtalte Mnskr. have vi endnu Niels Povlsen Brandtzons egenhændige Prøveskrift ved Bispe-examen, og da det mulig kan interessere at se, hvilke Fordringer man den Gang stillede, og hvad der ydedes, skulle vi her meddele en bogstavret Gjengivelse af Stilprøven:

Demosthenes Orator Atheniensis der hand formerchte Sin menighed, At icke vilde høre til der hand thalede til dem om merchellige ting, som rörde den ganske Græciæ velfart paa, Siger hand, hører til, Jeg vil sige eder noget som Kortere ere: Der de nu Alle taugde stille Sagde hand, der var en ung mand, som liede om sommeren en Asen fra Athenis til Megaram. Men der Solen brønde sterch om middagen vilde baade eyermanden til Asenit, och den som liede haffue Asenit, schiule sig udj Asenens schygge, huilchet den enne forbød den Anden. Den enne sagde, Jeg hafuer leiede dig Asenit, men icke Asenens schygge, den anden sagde imod, sig at haffue ret baade til Asenit och Asenens schygge. Och der Demosthenes haffde dette taled gich hand ned aff Sit suggest, och der Almuen threngde hannom och begiærede hand vilde giøre ende paa sin thale, suarede hand, I daarlig Atheniensser begierer At høre om Asenens schygge, men at høre mig thale om Græciæ voris landtz velferdt begiere i icke. Dette Apothegma viser os At den groffue Almue, eller och som S. Jacob Kalder dem forglemedige tilhører, ville heller høre fabel och løse Snach, end de høre ville Gudtz ord, som thiene Kand til dieris Siels salighed.

Demosthenes Orator Atheniensis auditores suos sermoni de rebus memorabilibus totius Græciæ salutem spectantibus non attendere sentiens, inquit: *avscultate, aliquid brevius referam: Tacentibus v. omnibus dixit: Vir quidam juvenis asinum æstivo tempore Athenis conduxit Megaram. Sole a. horis meridianis ardente, et Dominus asini, hujusque conductor de refectione umbræ asininæ sunt altercati: Ille, conduxisti asinum, non ejus umbram, hic v. econtrâ se omni jure asinum cum sua umbra obtinere, affirmavit. Hisce finitis de suggesto descendit Demosthenes, ac conventui huic ipsum urgenti, atque ut flum orationis suæ abruptat (!) petenti respondit: Vos stulti Athenienses de umbra asini, et non de regni nostri salute avidire vultis. Hoc apothegma nos, insulsum et rudem vulgum, quem Divus Jacobus auditores vocat negligentes, fabulas et nugæ potius, quàm verba Dei ad ipsorum salutem facientia auditurum, docet.*

Nicolaus Pavli Bran'zonius Arh.

[Under Navnet har Biskoppen tilføjet: *vocatus ad succedend. in officio Dn. Nicol. Torup de Skioldelev*].

og var af denne bleven valgt til Hr. Niels Thorrops fremtidige Efterfølger. Da alt saaledes var i Orden, blev han den 4de August ordineret af Biskoppen, og tiltraadte saa Embedet snart efter. Endnu skal det bemærkes, at han den 11te Juni 1620 ægtede den gamle Provsts 16aarige Datter, Karen, og dermed have vi maaske berørt det, der ved Siden af andre gode Egenskaber hos den unge Mand, har været det mest afgjørende, da Valget traf ham ved Besættelsen af et af de største Kald i Aarhus Stift. Det havde maaske ligget nærmere for Provsten at ønske sin Søn Hans, der var en ualmindelig dygtig Academicus, til Efterfølger. Men ved Forordningen af 10de August 1597 var der lagt Præsterne svære Forhindringer i Vejen med Hensyn til at faa deres Sønner til Kapellaner og Efterfølgere ¹⁾. Ganske vist gjaldt Forbudet ogsaa Svigersønner. Men naar vedkommende var valgt, inden han — idetmindste offentlig — var bekjendt som vordende Svigersøn, synes den gejstlige Øvrighed, i hvis Smag den nævnte Forordning neppe nogensinde var falden, at have lukket Øjnene for, at der ganske vist efter Forordningens strænge Ordlyd kunde rejses Indvendinger. Nok er det, at den unge Mand her, som det synes, faktisk strax kom til at fungere som Sognepræst og efter sit Giftermaal ogsaa overtog Præstegaarden, medens Svigerfaderen væsentlig synes at have indskrænket sig til Provsteforretningerne, der ikke kunde være meget omfattende i det lille, kun af tre Pastorater bestaaende Sabro Herred, og forøvrigt er gaaet paa Aftægt hos Svigersønnen, idet en vis Del af Embedets Indtægter er bleven ham forbeholdt, saa længe han levede.

Ville vi spørge, hvorledes Niels Povlsen Br. var udrustet til Præstegjæringen, da er det ikke saa let at give Svar paa dette Spørgsmaal. Nogle Vink have vi dog i hans haandskrevne Optegnelser i Univ. Bibl., Addit. 33, 8vo,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 43.

hvoraf man ser, at han med Flid har indsamlet adskilligt brugbart Stof, f. Ex. med Hensyn til den alvorlige Formaning, som efter den Tids Skik skulde lyde i Kirken to Gange om Aaret (Advent og Palmesøndag) til de ubodfærdige, om at de skulde afholde sig fra Nadverens Sakramente, indtil de havde omvendt sig¹⁾; ligeledes Stof til en Række bibelske Betragtninger over Ægtestanden, tjenlige ved Brudevielser; Samling af Exempler, hentede især fra Bibelen, paa de Straffe, hvormed Utugtssynder hjemsoeges, o. lign. — I Aaret 1622 holdt Biskop Jens Gødesen Visitats i Sabro Kirke. Om den kirkelige Handlings Gang vide vi vel intet nærmere, derimod have vi saa meget desto speciellere Efterretninger om Visitatsmaaltidet i Skjoldlev Præstegaard, ved hvilket adskillige af Nabopræsterne og andre vare tilstede. Hr. Niels Povlsen Br.'s omhyggelige Optegnelser sætte os nemlig i Stand til at oplyse, hvorledes Gjæsterne bleve trakterede; »det Randersøl i Kande« var i rigeligt Maal tilstede tilligemed den gode jyske Mjød, men af Rinskvind gaves der kun omtrent et Glas til Mands. Efter Maaltidet holdt Værten en vel stiliseret latinsk »Gratiarum actio ad convivas« om Dagens aandelige og legemlige Bispisning, hvilken Tale vi skulde have meddelt, dersom vi ikke havde nogen Mistanke om, at de fleste Læsere hellere skjænkede Hr. Niels Br. hans vel valgte Ord, end de vilde »bryde deres Hoved med Latinen«. Slige formulærmæssige Taksigelser til Gjæsterne med Bevidnelse af Værtens og Værtindens Beredvillighed »til at vise Gjentjeneste, naar de derom blive anmodede, og deres Skjæbne det formaar«, hvilke endnu jevnlig høres ved Bøndernes Gilder, vare den Gang Skik blandt de højere Stænder, og hvor Hædersgjæsterne vare studerede Mænd, maatte Talen være paa Latin, selv om Flertallet af de andre tilstedeværende ikke forstod noget deraf. Niels

¹⁾ Efter et Skrift af M. Niels Lavritsen Arctander, Biskop i Viborg, de excommunicatione.

Brantzons Optegnelser indeholde da ikke blot ovenomtalte Taksigelse til Gjæsterne ved Bispevisitatsen, men ogsaa Prøver af lignende latinske Taksigelser baade ved Brylluper og Begravelser. Lad Omtalen af disse Prøver paa den gjæstfri Familiefaders Veltalenhed da være Overgangen til de Familiebegivenheder i Skjoldelev Præstegaard, som have været nærmeste Anledning til, at vi have gjort hin Præstegaard med dens Beboere til Gjenstand for dette lille Studie.

Aaret efter de unge Præstefolks Bryllup fødes deres første Barn, en Datter. Men det gaar her som i saa mange Familier, at det første Barn beholde Forældrene ikke. Bedrøvede staa de ved den lille Piges Kiste; hun var endnu deres eneste. Dog snart smiler atter Livshaab til dem. Faderen, som nu af Erfaring kjender Forholdenes Alvor, indskriver i sin lille Bog, der siden skal fyldes med saa mange Antegnelser om glædelige og sørgelige Familiebegivenheder, følgende Bønner:

Precatio Mariti pro uxore gravida.

O almægtige, evige Gud og barmhjærtige Fader, du som haver skabt al Ting, du som naadeligen har velsignet Mand og Kvinde, og sagt: Værer frugtsommelige og formerer eder! Og saa haver du gjort alle gudfrygtige Kvinders Barnefødsel til et helligt Kors ved din kjære Søn Jesum Christum, som naadeligen haver forløst os fra Lovens Forbandelse og Synden. Jeg beder dig, o naadige Fader, Herre og Gud, at du naadeligen vilde som din egen Gjerning opholde og bevare den Livsfrugt, med hvilken du haver min Hustru velsignet, og ikke lade den fordærves udi Fødselen, men naadelig den udi rette Tid med Glæde forløse ved Jesum Christum, din Søn, vor Herre. Amen!

Alia.

Almægtige, barmhjærtige Gud, vor Herres og Frelseres Jesu Christi Fader, du haver paalagt alle Kvinder dette Kors, at de skulle med Kummer føde deres Børn til Verden. Saa beder jeg dig, o barmhjærtige Fader, at du vilde udi saadant

Kors og Kummer give min Hustru Styrke og Kraft, og udi ret bekvemmelig Tid hende naadelig forløse og med en naadelig Fødsel velsigne, for dit hellige Navns Æres Skyld. Amen!

Endelig kommer det med ængstelig Forventning imødesete Øjeblik. En Søn fødes, og Glæden er stor. Barnet hjemmedøbes af en Nabopræst en Dagstid eller to efter Fødselen; thi i de Tider døber en Fader ikke selv sit Barn, naar ikke den højeste Nød udkræver det. Det hjemmedøbes, ikke fordi det er sygt, men fordi Loven byder, at Barnet skal døbes inden otte Dage efter Fødselen. Forældrenes Ønske er det imidlertid, at Venner og Frænder i en vid Kreds skulle dele deres Glæde, og dertil kræves Forberedelser, som ingenlunde kunne fuldendes i de otte Dage. Moderen maa jo ogsaa først paa Benene igjen. Endelig kan Dagen, da Barnet skal i Kirke, bestemmes; det er altid en Søndag. Husfaderen kører til Aarhus for at gjøre Indkjøb. Godt Øl, Mjød og Vin (det sidste dog kun i smaa Kvantiteter) maa der frem for alt til. Glas laanes hos Kjøbmanden, mod at de ituslaaede betales, og sædvanlig faar han Halvdelen afsat. Mange Slags Krydderier er der Brug for, men kun et Pund Sukker, eller to — ventelig til at søde den syrlige Vin — thi til The og Kaffe behøver man ikke denne Artikel, efter som disse vor Tids Nødvendighedsgjenstande endnu ikke kjendtes i Skjoldlev Præstegaard i det Tidsrum (1620—78), hvorfra Optegnelser foreligger. Tobak (gult og sort Thuback) med de tilhørende Kridtpiber forekommer først fra Aaret 1664 som en Bestanddel af Beværtningen ved festlige Lejligheder. — Imidlertid strømme Gaver af Fødevarer ind fra Sognet og Omegnen. Herregaardsfolkene i Pastoratet sende Raadyr, Harer, Stegegrise m. m.; beslægtede Præstefamilier sende Kalkuner¹⁾ og andre gode Sager,

¹⁾ I Anledning af et Foredrag, som Prof. Edv. Erslev for nylig har holdt i det geografiske Selskab om Kalkuner, kan bemærkes, at Kalkunavlens i Midten af det 17de Aarh. synes at have været almindeligere her i Landet end nu til Dags.

Bønderne møde med Æg, Høns, Smør, Lam og »Bøster«. Kokken fra Skanderborg eller Kokkekønen fra Aarhus have travlt med at tillav alle disse Herligheder. Saa kommer da den bestemte Dag. Nabopræsten, som døbte Barnet (»Døbefaderen«), møder atter for at »læse over det« i Kirken; en stor Skare Faddere og andre indbudte Gjæster indfinde sig; hvem der ikke kan møde selv, sender en af sine nærmeste i sit Sted, i ethvert Tilfælde fremskikker han sin Faddergave. Lensmanden fra Skanderborg er indbudt; nogle af Omegnens adelige — særlig fra Herregaardene i Pastoratet, Lyngballe og Ristrup — en stor Mængde Præster, Kjøbmænd og andre Borgere fra Aarhus, en Del af Sognets mest ansete Bønder med deres Koner, Ridefogder og andre bestøvlede Herrer fra Nabolaget give Møde. Fremfor alt gjælder det om at faa Familien samlet, og dennes Medlemmer udeblive nødig, selv om de have en lang Vej at færdes. Der bliver spist og drukket rundelig, 10 Tønder Øl kan knap forslaa, og det skulde være underligt, om ikke en eller anden, maaske endog hæderlig og vellærd Hr. Peder eller Hr. Jens, fik sig »et godt Rus« at kjøre hjem med. Men hvorledes det end gaar, maa hver af Gjæsterne frem med sin Faddergave — gjerne en eller to Daler — som den forsynlige Husfader nøjagtig fører til Bogs. Undertiden løber Summen op til saa meget, at hans direkte Udlæg til Gildet rigelig kunne være dækkede ¹⁾.

Det er dog ikke ved ethvert af de saa jevnlig indfaldende Barseler i Skjoldelev Præstegaard, at det gaar saa flot til. En svær Tid indtræder med den kejserlige Krig, da fjendtlige Tropper 1627—28 besatte Jylland. Hvilken

¹⁾ For en Sikkerheds Skyld bemærkes, at alle de ovenanførte Træk ikke gjælde noget enkelt bestemt af de talrige Barseler, som forefaldt i Skjoldelev Præstegaard, og navnlig ikke det ved den ældste Søns Daab, der var i større Tarvelighed. Men det er det samlede Indtryk af Forholdene i denne Retning i hele Tidsrummet.

Skjæbne Præstegaarden i Skjolddelev har været underkastet i denne Tid, vide vi vel intet nærmere om; men at Tiderne have været haarde, ses deraf, at et Barn, som fødes i Præstegaarden i Aaret 1628, kirkedøbes Søndagen efter Fødselen, og Barselet er i al Tarvelighed med nogle faa Faddere fra den nærmeste Kreds. Men der kommer atter Fred i Landet og dermed bedre Tider. Præstefamilien forøges stadig; tilsidst er der syv Sønner og to Døtre. Præsten ser med Alvor paa sin store Flok, og i sin lille Bog, der bærer Vidne om, hvorledes Sorg og Glæde de vandre tilhobe, nedskriver han følgende Bøn:

O Herre, naadige Gud og trofaste Fader, vis mig og min Hustru og Børn i denne Dag og altid dine Veje, styr vores Gang, Hjærte, Sind og Tanker efter dit hellige Bud, Vilje og Behagelighed, paa det Synden eller nogen Ulykke skal ikke faa Magt eller regjere over os. Før vores Trin i dine Fodspor, paa det at vore Fjed ikke skulle afvige fra Sandheds Vej. Bevar mig, min kjære Hustru, Børn og ganske Hus og Folk for al Ulykke og Skade. Lad dine hellige Engle, de himmelske Drabanter og Livsvægtere, altid vaage over os, bevar os fra Synd, Sorg og al Ulykke og skadelig Tilfald. Bønhør mig, naadige Fader, ved din kjære Søn Jesum Christum, qvi tecum vivit et regnat per omnia secula seculorum. Amen ¹⁾.

Da det sidste Barn fødtes (1644), saa' det atter svært ud for Præstefamilien i Skjolddelev; thi fjendtlige Tropper hærjede Jylland, der nu som altid »sad næst og værst ved Gryden«. Men ogsaa denne Tid blev gennemgaaet ved Guds Beskjærmelse. Det første Stadium i Familielivet, som vi kunne kalde Barslernes Tid, er tilbagelagt. Saa gaar

¹⁾ Af en anden lignende Bøn er kun Slutningen bevaret, da nogle Blade ere gaaede tabt: [Herre, beskjærm mig, at] jeg ikke falder i grove Synder imod min Samvittighed. Bevar mig, min Hustru, Børn og ganske Hus fra Synd og al Ulykke, for dit hellige Navns Lov og Ære Skyld, Amen.

der nogle Aar. Da mærke vi, at »Ungerne blive flygge«. Sønnerne forlade Hjemmet. I Aaret 1647 drage de to ældste Sønner, Hans og Povl, fra Aarhus Skole til Universitetet. To yngre, Peder Nielsen og Peder Pedersen, indtræde i deres Plads i Skolen, og Niels, som ikke er oplagt til Studeringer, gaar til Norge. Kun den lille treaarige Jens er nu hjemme, og saa de to Døtre, Anne og Gertrud. Men Anne er allerede en voxen Pige, og snart begynder det andet Hovedstadium i Familielivet, Bryllupernes Tid.

Et Bryllup havde der forresten været nogle Aar tidligere (1641) i Præstegaarden, da Præstekonens eneste Søster var bleven gift derfra. Efter sin Faders, den gamle Provsts, Død (1625) blev hun, som det synes, hos Moderen, der blev boende i Præstegaarden og først døde 1649. Ventelig har hun tillige gaaet Søsteren til Haande ved Børnenes Pleje; og Moster Anne har sagtens været en vigtig Person i Huset. Hun var ikke bleven gift i den Alder, hvori Kvindernes Ægteskab i hin Tid sædvanlig foregik, nemlig før det 20de Aar, og nu var hun snart bleven 30 Aar gammel. Saa blev det ikke forsmaaet, da en anseelig Bonde der fra Pastoratet tilbød hende sin Haand. Men fordi hun saaledes ligesom traadte et Skridt nedad Standsstigen, skulde det dog ingeniunde mærkes ved Bryllupet. Man skyldte hende, at hendes »Bryllupskost« i alle Maader skulde være hæderlig, og det blev den. Den »store Stud« blev slagtet, 13 Lam, 21 Gjæs, 4 fede Svin, 1 Kalv, 5 Kalkuner, 11 Harer og utallige Høns maatte lade deres Liv, 16 Gjedder og 40 Brasen maatte Søerne levere, og 24 Flæskebøster maatte frem fra Røgkammeret. En hel Side Flæsk blev alene anvendt til at spække med. Ti Tønder Aarhusøl og 6 Tønder af Præstens eget, samt 11 Kander Vin blev holdt rede for at bringe »1 Tønde Kringler og Hvedebrød«, samt 24 Hvedekager til at glide glat ned. Efter dette tør man vel nok antage, at de 61 Gjæster, som frembar deres »Brude-

skjænk«, ikke gik sultne eller tørstige fra Bords, selv om Bryllupsgildet, som det er at antage, har varet »tre hellige Dage til Ende«. Forøvrigt er det rimeligt, at de fattige i Præstegaardens nærmeste Omegn ogsaa have nydt godt af den store Overflødighed, efter den smukke Skik, som endnu er gængs ved Bøndernes Gilder, i alt Fald paa mange Steder her i Landet.

Skjønt det maatte synes, at der ikke godt kunde lægges noget til Festligheden, med mindre den Tids lidet yndede, men vistnok ret fornødne Luxusforordninger skulde overtrædes paa en alt for iøjnefaldende Maade, saa lader det dog til, at da Præstens egen Datter, Anne, 1650 havde Bryllup med den unge Præst i Borum, Hr. Michel Lambertsen, havde Gildet, om muligt, en endnu festligere Karakter, navnlig ogsaa ved de ret talrige adelige Gjæster og de endnu rigeligere Brudegaver. Ved denne Lejlighed lære vi det Udstyr at kjende, som en Præst midt i det 17de Aarhundrede — men rigtignok i et af de større Kald — kunde medgive sin Datter. Det var ikke Luxusgjenstande, men desto flere nyttige og værdifulde Ting, navnlig en god Besætning til Borum Præstegaard af Heste, Køer og »færdige Øxne«, Sengeklæder af Bolster og Olmerdug, samt Bænkedyner, et Par ny Æskeskiver til Borde — Stole forekomme ikke —, en Seng med Himmel over, en ny ege, jernbunden, malet Kiste, Tinfade og Tintallerkener — Porcellæn omtales ikke, saa lidt som Knive og Gafler —, et Par ny, store Messingstager og andet Kobber- og Messingtøj. Brudens Garderobe var ikke stor, men hvad der nævnes var solidt og kostbart: En Klædeskaabe til 33 Daler; en sort Grofgrins Klædning, hvortil Tøjet alene kostede 26 Daler, Skrædderløn, Dræt, Silke, Lærred, Kammerdug og Kniplinger dertil 20 Daler; et rødt Kirseye Skjørt 12 Daler. Disse tre Klædningsstykker kostede altsaa tilsammen 91 Dlr. paa en Tid, da en Tønde Byg kun kostede lidt over 2 Daler, og da en stor Stud vurderedes til 8 Daler.

Selvfølgelig har Præstefamilien ogsaa ved denne Lejlighed faaet rigelig »Send« til Hjælp ved Gjæsternes Bævertning. Da nogle Blade mangle i Optegnelserne, kunne vi dog ikke levere nærmere Oplysninger i saa Henseende. Men selv om det efter vore Forhold har været meget betydeligt, hvad var det dog imod de overdaadige Gaver, som sendtes Biskoppen i Aarhus, D. Jakob Matthiesen, da han et Par Aar efter gjorde sin Datters Bryllup¹⁾!

Aaret efter det ovenomtalte Bryllup i Skjøldelev Præstegaard var Husets ældste Søn, Hans Nielsen Br., allerede saa vidt, at han blev succederende Sognepræst i det nærliggende Trige og Ølsted²⁾, og et Par Aar senere (1654) blev den anden Søn, Povl Nielsen Br., succederende Præst i Vinding, Bryrup og Vrads, der laa længere borte fra Hjemmet, men dog indenfor Stiftet. Faderen selv, Hr. Niels Povlsen Brantzon, var siden 1640 Provst i Sabro Herred.

To besværlige Krigstider havde Familien i Skjøldelev gennemgaaet, men den sidste og haardeste stod tilbage, og dermed komme vi ogsaa til det tredie og sidste Stadium i Familielivet, Begravelsernes Tid.

Hvad ondt Præsten og hans Familie har gennemgaaet 1657 og de følgende Aar, da først de svenske Hære og siden de endnu strengere Gjæster, de allierede Magters Tropper, særlig de raa og vilde Polakker, oversvømmede Jylland, derom kunne vi ikke fortælle noget, da de fore-

¹⁾ Til denne Fest fremsendtes nemlig af Adelspersoner og Præster i Stiftet følgende: 4 Hjorte, 16 Raadyr, 42 Harer, en ung Kvie, 22 Kalve, 62 Lam, 14 Grise, 1 Vildgaas, 2 Urhøns, 92 kalkunske Høns og Haner, 24 Gjæs, 37 Høns, 64 Duer, 8 Lax, 64 Brasen, 105 Gjedder, 30 Karper, 2380 Karusser, 60 Aborrer, 4950 Æg, henved 2 Tønder forsk Smør, 3½ Tønde fint Mel og 2 Tønder Samsing Øl. (Danske Mag. I, 224).

²⁾ Han kan ikke, som Wiberg formoder (Præstehist. III, 373) have været personel Kapellan før 1651, thi endnu i den første Del af dette Aar forekommer han som Fadder og uordineret i Ladding Kirkebog.

liggende Optegnelser ikke dvæle ved disse Forhold ¹⁾; men saa meget er vist, at Husmoderens Kræfter udtømtes under disse sørgelige Forhold, som ikke syntes at ville tage nogen Ende. Ved Juletid 1658 stedtes hun til Jorde i Sabro Kirke, der, skjønt den ikke var den, som laa nærmest ved Præstegaarden, dog synes at have været betragtet som Pastoratets Hovedkirke, maaske fordi den var gammel »Herredskirke«. En Begravelse, særlig af en af Familiens Hovedpersoner, var ellers i den Tid forbunden med stor Højtidelighed og tilsvarende Begravelsesgilde; men under de forhaandenværende trange Forhold maatte det ske i større Tarvelighed. Dog blev det en »hæderlig« Begravelse, hvor baade Ligdragten og Ligkistens Udstyring var sømmelig, og hvor Beværtningen af Ligfølget var bedre, end man skulde tro, den kunde tilvejebringes under de vanskelige Tidsforhold, da der nemlig baade var Kalkuner, Harer, Gjæs, Grise, Høns, Flæskebøster, saltgrøn Groffenbrad og ferske Gjedder fra Brabrand Sø paa Bordet; selv Vin manglede ikke ganske, ligesaa lidt som de talrige, den Gang brugelige Krydderier.

Kort efter at Krigen med Sverig var begyndt, blev Hr. Niels Povlsen Brandtzons fjerde Søn, Peder Nielsen, i en Alder af 21 Aar immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet den 10de September 1657. De følgende Aar vare kun lidet gunstige for Studeringer, alligevel var han kommen saa vidt, at han den 13de Maj 1661 kunde blive ordineret til sin Faders Medtjener og Efterfølger. En anden glædelig Begivenhed fulgte snart efter, nemlig at Præstens yngste Datter, Gertrud, den 6te Oktober samme Aar havde Bryllup med Hr. Niels Mogensen, en ung Mand, der for ikke længe siden var bleven Præst i det nærliggende Todbjerg og Mejlby. Af Hr. Niels Brandtzons øvrige Børn var Peder (Pedersen), der forøvrigt ligesom

¹⁾ Af Kirkebogen ses, at der i disse Aar døde mindst dobbelt saa mange Mennesker som sædvanlig i Ladding Sogn.

den ovennævnte Broder sædvanlig blot kaldtes Peder Nielsen, formodentlig allerede Kjøbmand i Aarhus, og som det synes i en god Virksomhed; hans yngre Broder Casper traadte, saa vidt man kan se, i hans Spor. I alt Fald døde han som Borger i Aarhus. Ogsaa den yngste af de syv Brødre, Jens, opholdt sig en Tid i Aarhus; men om han tænkte paa at gaa til Handelen eller til noget andet, vide vi ikke.

Saaledes havde Hr. Niels Povlsen Brandtzon den Glæde at se næsten alle sine Børns Fremtid sikret, inden han gik herfra. Han døde den 9de April 1664 i en Alder af lidt over 69 Aar. Hans Herredsbroder, Hr. Søren Madsen Ørsted i Lyngaa, der blev hans Efterfølger i Provsteembedet, holdt Ligtalen over ham. At Begravelsen for øvrigt i alle Maader var hæderlig, overbevises vi om ved at kaste et Blik paa Listen over Indkjøbene til Ligkisten, Ligdragten og til Beværtningen af Ligfølget, skjønt det forøvrigt neppe er tvivlsomt, at Familiens Evne har lidt betydelig ved den haarde og langvarige Krig, der fulgtes af strænge Skattepaalæg paa enhver af Livets Fornødenheder, ikke at tale om paa alt, hvad der kunde kaldes Luxus. Det var en ulystelig Tid, der oprandt med den ny Enevælde, en Tid, hvis materielle og aandelige Livsvilkaar vare lige lidet tiltalende. Gamle Hr. Niels Brandtzon maatte være glad, at han fik Lov at lukke sine Øjne. Der var ikke meget godt i Vente.

Tiden standser dog ikke, selv om dens Hjul gaar trangt. En ny Slægt begynder sin Løbebane i Skjoldelev Præstegaard. Vi skulle dog ikke her følge den paa dens Vej. Ogsaa den blomstrer, sætter Frugt, ældes og dør. Det er det samme, og dog ikke det samme. Thi ethvert Menneskeliv bærer i sig ny Kræfter og ny Muligheder. Kilden, der er af Evighed, udtørres ikke.

Første Række af Optegnelser fra Skjolddelev Præstegaard ¹⁾.

Indførte i et Exemplar af *Calendarium Historicum conscriptum a Paulo Ebero, Witebergæ 1579* (Ny kgl. Saml. 1212 c. 4to). Paa Titelbladet er skrevet: *Nicolaus S. Thorropius, og derunder: Ab hujus obitu possidet Nicol. Pavli Brantzonius, Anno salutis restavrata 1625.*

1. *Optegnelser af Hr. Niels Sørensen Torup (Thorropius).*

1594, 12. August, blev min Søn, Hans Nielsen, født.

1596, 30. Juni, blev min Søn, Søren Nielsen, født.

Han døde den 31. Maj 1597.

1597, 12. April, hensov min kjære Moder, Gertrud Sørensdatter, i Jesu Christi Tro.

1598, 28. Maj, blev min Datter, Karen Nielsdatter, født. Hun døde af Pest den 18. August 1602.

1600, 2. November, blev min Søn, Peder Nielsen, født. Han døde af Pest den 31. August 1602.

1603, 15. Juli, blev min Datter, Karen Nielsdatter, født.

1604, 10. November, udfriedes af dette Livs besværlige Fængsel velb. Movrits Stygge til Holbækgård, en Mand, som jeg skylder stor Taknæmmelighed.

Te tenet avla nitens, nos læbrymosa domus.

1606, 11. Januar, blev min Datter, Gertrud Nielsdatter, født. Hun døde Paaskeaften samme Aar.

1608, 11. Januar, blev min Søn, Jens Nielsen, født; han døde den 5. September 1609.

1611, 25. Juli blev min Datter, Anne Nielsdatter, født.

1614, 10. Maj, drog min Søn, Hans Nielsen Thorrop, til Kjøbenhavn for at studere ved Universitetet. Han var da 20 Aar mindre end 14 Uger. Herren ledsage ham og give Lykke til hans Studeringer.

1614, 14. Maj, blev min Søn, Hans N. Thorrop, immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet af dets Rektor, Professor og Dr. theol. Kort Aslaksen.

¹⁾ Alle Optegnelserne af denne Række ere paa Latin, hvilket her gjengives paa Dansk.

1614, 21. Maj, kom min Søn, Hans N. Th., i Kost ved Professor M. Jesper Rasmussen Brochmands Bord. Han skal betale 1 Daler om Ugen for Kosten.

1617, 3. August, rejste min Søn, Hans Nielsen Thorrop, fra Kjøbenhavn til Giessen i Hessen for at studere videre. Gud give Lykke til hans Foretagende¹⁾.

— 27. September, blev Aarhus Kapitels Understøttelse, 30 Current-Dalere, tildelt min Søn, Hans N. Thorrop, som da studerede (artium bonarum studiosus) i Giessen i Hessen.

1618, 23. August, begav min Søn, Hans Nielsen Thorrop, sig fra Kjøbenhavn til Tydskland for sine Studeringers Skyld.

— 6. September, kom min Søn til Giessen i Hessen. Gud give ham god Fremgang.

1619, 29. April, drog min Søn, Hans Thorrop, fra Kolding til Giessen i Hessen som Lærer for Christoffer og Axel Juel, Sønner af ærl. og velb. Hr. Iver Juel, Danmarks Riges Raad²⁾.

1619, 4. August, blev Hr. Niels Povlsen B. fra Aarhus indviet til det hellige Præsteembede³⁾.

¹⁾ Nedenunder er med samme Haand skrevet: Hæc referenda in 23. Augusti. Men hvad der findes under denne Dag, er fra Aaret 1618.

²⁾ I Acta Consist. 29. Novbr. 1620 læses: »Blev bevilget, at Hans Nielsen Torupius, som er Stipendium regium begjærendis, maa det bekomme, dog saa at han tilforn tager Gradum magisterii og giver sin Obligation [om kun at studere ved lutherske Universiteter og ikke tage nogen Grad udenlands] til Universitetet«. Smst. 11. August 1621: »Blev talet om Stipendio regio, og at nogle Studiosi have erbødet sig at disputere pro eodem stipendio obtinendo. Og blev berøttet, at Johannes Nicolai Toropius er commenderet af Cancellario«. Smst. 25. August 1621: »Magn. Dn. Cancellarius haver givet sit Samtykke, at Johannes Nicolai Toropius maa bekomme Stipendium Regium, enddog han ikke hjemkaldes at disputere, efterdi Stipendium er hannem tilsagt, førend den ny Constitution om saadan Disputats at holde er given, endog (ø: desuden) fordi han tilforn har disputeret«.

³⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. II, 759.

[1623, 4. April. „Thorropius senior“ i Skjoldelev ¹⁾ skriver til Biskop Jens Gædesen i Aarhus, at han efter det givne Paalæg med Flid har eftersøgt Oldsager i sine Sogne, men uden at finde saadanne. Forøvrigt beklager han smertelig Tabet af sin eneste Søn (den fornævnte Hans Nielsen), hans Alderdoms Kjep og Støttstav, hans Øjnes Lys og hans Fremtids Haab ²⁾].

1624, 7. Februar, blev min yngste Datter, Anne, første Gang delagtiggjort i Jesu Christi Legems og Blods Sakramente ³⁾. Gud give Lykke og Velsignelse, Amen.

1624, 20. Marts, fødte min Datter Karen et velskabt Drengbarn, som fik Navnet Hans Nielsen. Vor Herre Jesus Christus bevare ham. Han blev samme Dag indpodet i Christus ved den hellige Daab.

2. Hr. Niels Povlsen Brantzons Optegnelser.

1595, mellem 9. og 10. Marts, blev jeg, Niels Povlsen Brantzon, født i Aarhus af hæderlig Forældre; min Fader var Povl Pedersen Brantzon, min Moder Anne Nielsdatter.

1602, i hvilket Aar min Fader døde, begyndte jeg at besøge min Fødebys Kathedralskole og blev i den til 1616 under følgende ærværdige, berømmelige og lærde Skolemestere: Hr. Mag. Peder Olufsen, Hr. Mag. Jens Lavritsen Sevften, Hr. Christen Lavritsen Bording, da Licentiat i Medicinen, og Hr. Mag. Jens Jakobsen Krog.

1616 afgik jeg til Kjøbenhavns Universitet, hvor jeg kom i Kost hos M. Hans Jensen Alanus, Prof. logicæ.

¹⁾ I Danske Saml. 2. R. VI, 160 er der givet en kort Notits om dette Brev efter Originalen i Gl. kgl. Saml. 739 Fol., men det er der urigtig henført til Skjold i Bjerger Herred.

²⁾ Orbatus sum filio meo unico, baculo senectutis meæ, lumine oculorum meorum, spe posteritatis meæ, paternæ charitatis segete ac materia, cuius memoriam vix unquam deponere possum.

³⁾ Hun var da 12 $\frac{1}{2}$ Aar. Ved Midten af det syttende Aarhundrede synes — i alt Fald i Kjøbenhavn — Tiden omkring Fjortenaarsalderen at have været den sædvanlige for Børns første Altergang, se Personalhist. Tidsskr. II, 155 ff.

1618 tog jeg Baccalaurgraden under den berømmelige Mand Hr. Mag. Christen Lombergs Decanat.

Senere hen i samme Aar begav jeg mig til Vittenberg, hvor jeg tilbragte et Semester og nogle Maaneder, efter at jeg forud havde beset adskillige Akademier, Gymnasier og Byer i Tydskland.

1619 blev jeg hjemkaldt til Fædrelandet af hænd. og vell. Hr. Niels Sørensen Thorrop, for at jeg skulde være hans Medtjener i Præsteembedet. Samme Aar, 8. Søndag efter Trinitatis, overgave Sognefolkene i Ladding, Sabro og Forrup deres Sjæle til min Omsorg og Varetægt¹⁾. Den 4. August blev jeg præsteviet, og den 13. Sønd. eft. Trin. sang jeg min første Messe i Sabro og Forrup Kirker.

1620, Trinitatis Søndag, havde jeg Bryllup²⁾.

1640, 23. Januar, blev jeg i Ladding Kirke beskikket til Provst i Sabro Herred af den berømmelige Mand Hr. Doctor Morten Madsen, Biskop i Aarhus. Ved denne Lejlighed vare Hr. Christen Henriksen fra Lyngaa og Hr. Niels Henriksen fra Vitten tilstede.

1642, 24. Maj, Kl. 9 om Formiddagen, blev Domkirkens Taarn i Aarhus ramt af Lynet og lagt i Aske.

1653, 5. Marts, døde Hr. Lavrits Hansen Trige, Præst i Karlby. Begravet den 11. Marts.

1657, 10. September, blev Peder, Søn af Hr. Niels Povlsen Brantzou, Præst i Ladding, Sabro og Forrup, indskreven i de akademiske Borgeres Tal i Kjøbenhavn. Universitetets Rektor var Professor og Dr. med. Christen Ostfeld, Decanus var Professor eloqv. Mag. Bartholinus. Til Privatpræceptor fik han Mag. Rasmus Vinding, Professor i det græske Sprog.

1658, 12. December, døde Karen Nielsdatter, Hr. Niels Povlsen Br.'s Hustru, i sin Alders 55de Aar. Hun blev den 20 Decbr. begravet i Sabro Kirke.

¹⁾ D. e. han blev af Menigheden valgt til succederende Præst.

²⁾ I Kirkebogen: 1620 Dom. Trin. (11. Juni) blev Hr. Niels Povlsen i Skjoldelev og Karen Nielsdatter copulerede udi Ladding Kirke af hænd. og højlerde Mand M. Christen Nielsen Foss, Kannik i Aarhus.

3. Hr. Peder Nielsen Brantzons Optegnelser.

1664, 9. Februar, jordedes Sidsel Andersdatter¹⁾, Konrektor i Aarhus Mag. Hans Rhodes Hustru.

1664, 22. Marts, jordedes Mag. Hans Enevoldsen (Brochmand), Biskop i Aarhus. Mag. Hans Rhuman holdt Ligprædiken over Zach. 3, 1—6.

1664, 9. April, døde Hr. Niels Povlsen Brandt, Præst i Ladding, Sabro og Forrup, Provst i Sabro Herred, i sin Alders 69de Aar.

1670, 7. Februar, blev Hr. Rasmus Rytter i Skjødstrup begravet. Dr. Erik Grave holdt Ligprædiken over 1 Pet. 5, 2. Indgang: 2 Kor. 1, 14.

1674, 6. Juni, døde Hr. Carl Nielsen Friis, Præst i Borum.

1675, 10. Juli, Kl. 6 om Eftermiddagen, døde Mogens Friis, Greve til Frisenborg.

1680, 22. Juni, døde Gertrud Hansdatter, Hr. Hans (Nielsen) Brantzons Hustru, i sin Alders 66de Aar. Hun blev begravet den 4. Juli i Trige Kirke²⁾.

1682, 21. August, døde Dr. Johannes Lassenius, Præst ved Petri Kirke i Kjøbenhavn.

1683, 5. Juli, døde Hr. Povl Nielsen Brandt, Præst for Vinding, Vrads og Bryrup Menigheder, i sin Alders 57de Aar.

1688, 14. Juli, døde Niels Nielsen Brandt, Borger i Strømsø i Norge.

1) Hun har ventelig været en Søster til Hr. Povl Nielsen Brantzons Hustru i Vinding, Bryrup og Vrads, og Datter af den forrige Præst smst., Hr. Anders Nielsen Svejstrup.

2) Hun var vistnok en Datter af hendes Mands Forgjænger i Trige Præstekald, Hr. Hans Jensen (Smidstrup). Efter hendes Død blev Hr. Hans Nielsen Brantzon anden Gang gift med Dorothea Andersdatter Vinding, sikkert en Datter af den fhv. Præst i Vinding, Bryrup og Vrads, Hr. Anders Nielsen Svejstrup, og Søster til hans Broders, Hr. Povl Nielsen Brantzons, Hustru, Anne Andersdatter, og til de nedenauførte Præster, Hr. Christen Andersen Vinding i Haasum og Hr. Jens Andersen Vinding i Hjortshøj.

1692, 8. April, Kl. 10 om Formiddagen døde Hr. Hans Nielsen Brandt, Præst i Trige og Ølsted og Provst i Vester-Lisbjerg Herred, i sit 69de Aar.

1695, 26. Maj, døde Casper Nielsen Brandt, Borger i Aarhus, i sin Alders 55de Aar. Han blev begravet i Domkirken den 3. Juni.

4. *Optegnelser med en ubekjendt Haand.*

1697, 19. April, døde Hr. Christen Andersen Vinding, Præst i Haasum og Ramsing Menigheder, i sin Alders 44de Aar.

1702, 14. Juli, døde Hr. Niels Christ. Bøg, Præst i Fjellerup og Glæsborg, Provst i Nørre Herred, i sin Alders 81de Aar.

1703, 16. Marts, døde Mag. Henrik Blichfeld, Præst ved Frue Kirke i Aarhus og Provst i Ning Herred, i sin Alders 72de Aar.

1708, 8. September, døde Barbara Lavritsdatter, Hr. Henrik Lavritsens Hustru, i Sejling, i sin Alders 66de Aar.

1718, 10. Maj, jordedes Hr. Jens Andersen Vinding, Præst i Hjortshøj, Eggo og Elev, og Provst i Øster-Lisbjerg Herred, i sin Alders 71de Aar.

Anden Række af Optegnelser fra Skjolddelev Præstegaard.

Hdskr. i Univ. Bibl., Addit. 133. 8vo¹⁾, enkelte Steder suppleret ved Ladding Sogns ældste Kirkebog.

1. *Hr. Niels Povlsen Brantzons Optegnelser.*

Anno 1621, den 12. Septembr., bleff voris første datter fød hen ved 9 klockslet om Aftenen. Den 14. Septembr.

¹⁾ Et Udtog af dette Hdskr. er tidligere meddelt i O. Wolffs Journal for Politik etc., 1816, III, 27—38, under den besønderlige Titel: •Fortæring, med deres hosføjede Priser, hvilke ere tilgaaede ved fordums danske Gilder•.

bleff hun hjemmedøbt och kaldet Kirsten efter min S. Mormoder Kirsten Mærkis. Gud giffue, hun maatte opouxe och forfremmis efter Christi exempel i Alder och naade hos Gud och mennischen, for sit hellige naffns schyld. Amen. Dominica 17. Trinit. war hun ad kirche. Hendis Faddere: Her Rasmus Rasmussen, Sognepræst vdj Søften. Jens Oussøn i Skiolderleb (osv.).

17. Septembris [1621] expiravit mater mea Anna Nicolai circiter horam sextam matutinam.

Dominica XVII a Trinit. [1621] bleff for^{ne} voris datter Kirstine Nielsdatter publice Gud consecrerit i Ladding Kirche. Fadderer var disse efterfølgende: Her Rasmus i Søften, 3 Mk. slet. Jens Oussøn, 2 Mk. current. Karen Peder Nielssøns, som bar barnet, $\frac{1}{2}$ Dl. in specie (osv.).

Anno M.DC.XXII, den 3. Octobris, visiterit Bispen Sabro Kirche, da haffde ieg til giest disse effterneffndte: M. Jens Giødissøn, Superint., H. Niels Thorrup, Præpos., Hr. Thomes i Lunge¹⁾, H. Gregers i Witthen, H. Christen i Skiffholm, H. Rasmus i Søften, Jens Stissøn och hans hustru, Peder Nielssøn her i byen²⁾, Karen D. Matthis Jacobsøns³⁾ datter. Thil samme gilde haffde ieg indkiøfft, som efterfølger: 1 thønde Randersøl, 8 Kander och 1 pot miød, 1 Kande Rinschvin, 1 færsch ørret och nogle færsche helt (osv. i alt for 14 Dlr. $3\frac{1}{2}$ Mk. 2 Sk.).

Anno 1623, 25 Junii, døde min Datter Kirstin oc blef begrafuet af Her Christen Nielssøn, Sognepræst i Skiulholme. Hendes alder vngeferlig 7 fierding aar.

Anno 1624, 20. Martii, natus est filiulus meus Johannes Nicolai. Samme dag blef hand hiemdøbt af hans Morfader Her Niels Sørenssøn Thorup. Dominica SS. Trinitatis var han udi Kirche. Hans Faddere vare disse efterfølgende: Erlig oc welb. Mand Lavritz Ebbessøn til Thulstrup, Kong. Mayt^e befalingsmand paa Skanderborg, ved hans haandschriffuer Hans Pedersøn fremschicket 1 Krone.

1) D. e. Lyngaa. Hr. Thomas Nielsen døde Aaret efter.

2) Herredsfoged i Sabro Herred.

3) Medicus i Aarhus og Kantor i Kapitlet.

M. Christen Foss i Aarhus frømschicket ved hans Hustru Elizabeth Lauritzdatter, som bar barnet, 1 Krone. M. Christen Hanssøn, Rector scholæ Aarhusiensis, 1 Kr. Ægidius Jenssøn¹⁾ 1 stække guld paa 11 Mk. Min hustrus fader 1 rigs dl. 3 rix mk. H. Christen Henriksøn i Liungaa 2 Kr. H. Peder Olufsøn, Sognepræst i Galten 1 Kr. H. Simon Nielsøn, Medtiener i Galten, $\frac{1}{2}$ Kr. Her Søren Rasmussøn i Borum 1 Rix dl. H. Rasmus Rytter 1 Kr. H. Gregers i Witten 1 Kr. Jens Stigssøn, Raadmand i Aarhus, 1 Rosenobel. Karen Jensdatter H. Christen Nielsøns i Skiuholme (osv.). Summa: Foruden Ægidii schenk kand det beløbe sig udi slet mønt — $64\frac{1}{2}$ daler 13 sk.

Natus est filius meus Pavlus Nicolai Brantzonijs 13 Februarii Anno 1626. Domi meæ baptizatus est a Dn. Erasmo Erasmi Samsing in Søften 14 Febr. — Om min Søns, Povel Nielsøns, bardtzøl, som stod Dominica Reminiscere Anno 1626. Bleff slactet dertil, som efterfølger: Et stort Galtsvin, en liden Stud, 3 giæld lamb, 12 høns. Bleff fordruckit 4 tønder øl, foruden det, kiøresvendene drak. Samme øl var aff Jens Stigsøns och gansche got (osv.). Barnets Faddere vare: Otthe Kruse, som gaff $\frac{1}{2}$ Kr. Her Christen Nielsøn i Skiffholm 1 dl. rix. Her Rasmus Samsing, som haffde tiennisten, 1 Kr. Margret Her Christens i Liungaa $1\frac{1}{2}$ Kr. Jens Stigsøn, Borgemester i Aarhus, 1 Rosenobel (osv.). Summa 40 slette dl. $1\frac{1}{2}$ mk.

Anno 1628 pridie Philippi Jacobi bleff min datter Anne Nielsdatter fød. Neste Søndag dereffter (Jubilate) bleff ved daaben Christo incorporeret i Ladding kirche aff Her Rasmus Rasmussøn Samsing, Sognepræst i Søften. Barnets Faddere vare: Citzel Knudzdatter i Søften, Her Rasmusis Hæstru, som bar barnet (osv.). Aff alle fadderne tillsammans 11 Mk.

Anno 1630, den 25. Septemb., bleff min Søn Niels Nielsøn fød. Ipso die Michaëlis bleff hand hiemmedøbt aff Her Rasmus Samsing udi Søften. Den 10. Octobr. bleff

¹⁾ Søn af Biskop Jens Gødesen, blev siden Dr. med. og Læge i Randers. Døde 1656. (Gjessing, Jubellærere I, 260).

hans daab confirmerit udi Ladding menighed. Fadderne vare disse efterfølgende: Lavritz Ebbesen, Kong. Mayt. Lehnsmænd paa Skanderborg, 1 Dl. rix. Fru Lispet Arnfeld, som bar barnet, 1 Dl. rix. Jomfru Eline Arnfeld 1¹ Dl. rix. Her Christen Nielssen i Skiffholm 2 Dl. rix. H. Søren Rasmussen i Borum 1 Dl. ment. H. Rasmus Rasmussen i Søfften 1 Dl. r. H. Niels Thomissøn i Siello 1 Dl. r. H. Christen Henrikssøn i Løngaa 2 Dl. r. H. Niels Nielssen i Odum 1 Dl. r. H. Jens Christensøn i Thuorsager 2 Dl. r. Jens Stigsøn i Aars 2 Dl. r. Peder Pedersøn i Fuolby 1 Kr. Niels Ibsøn i Aarhus 1 Gylden. Jens Clemendsøn i Aars 1 Gylden. Kirsten Her Gregersis i Witten (osv.). Summa foruden gulde i smaapenge — 55 Dl. 8 Sk.

Anno 1633, den 30. Septembr. ved 4 klokslet om eftermiddagen, bleff min datter Giertrud¹ fød. Gud velsigne hindis indgang och udgang fra nu och til euig tid. Den 1. Octob. bleff hun hiemmedøbt aff Hr. Rasmus Samsing i Søfften. Dominica 20. Trin., som var den 3. Novembris, var barnet ad kirche och haffde efterschreffne faddere: Her Christen Nielssen i Skiffholme 2 Dl. rix. Her Christen Henrikssøn i Løngaa 2 Dl. r. Her Jens i Thuorsager fremskiket 2 Dl. r. Hr. Gregers Thomissøn i Witten 1 Kr. Her Niels Thomissøn i Siello 1 Dl. r. Her Peder Olufsen i Galten 2 Dl. r. Her Clemend Matthsøn i Aarsleb 1 Kr. Her Jenses qvone, Gertrud Eriksdatter. i Grundfør 1 Dl. r. For^{ne} Her Jensis stibdatter Anne 1/2 Kr. Her Nielses qvone, Cæcil Martinsdatter, i Odum 1 Kr. Maren Monk¹), som bar barnet, 1 Kr. Karen Peirster (o: Pedersdatter), hindis datter, 1/2 Kr. Her Rasmus i Søfften 2 Dl. r. (osv.). Summa 53 Dl. 3 Mk. Til samme bardtzøl bleff slactet: 1 stud udi fierde aar. 1 fiedt Suin. 13 fiede gies. 22 høns. 3 lamb. 4 ændder. — Fordrucket: 3 tønder gammel Marsøl, som jeg kiøbte aff Niels Ibsøn i Aarhus for tolf slette daler. 2 tønder af mit eget øl. Noget nær en halff tønde miød. En kande brendevin. 2 kander vin til

1) Gift med den nedenfor under 1638 omtalte Rldefoged Peder Pedersøn i Folby.

vinmuos. — 9 bøster flesk. 10 huædekager for 4 dl. 4 sk. Huædebrød och kringler for 5 mk. 50 glas, aff huilche halffparten bleff sønderslagen. 8 pund svedscher, pundet 5 sk., er $2\frac{1}{2}$ mk. 3 pd. Rusiner (p. 9 sk.) er 1 mk. 9 sk. $1\frac{1}{2}$ pund Corinter (p. 12 sk.) er 1 mk. 2 sk. 1 pund Mandler for $1\frac{1}{2}$ mk. 1 pund Sucker $2\frac{1}{2}$ mk. 2 lod Nilliker $1\frac{1}{2}$ mk. 2 lod Cannilpudder 1 mk. 1 lod muskatblomme 1 mk. $\frac{1}{2}$ pund Ingefærpudder 12 sk. 3 lod peber 6 sk. $\frac{1}{4}$ pund Annis 5 sk. Hiele Nilliker for 2 sk. $\frac{1}{2}$ lod Saphran for $\frac{1}{2}$ mk. Spiskommen for 4 sk.

Anno 1636, den 25. Februarii, die Matthiæ, bleff min Søn Peder Nielsen fød. Dominica Invocavit stod hans bardtøl. Fadderne: Erlig oc welb. Achim von Bredow ¹⁾ paa Restrup 1 Rosenobel. Erlig oc welb. Herlow Axelssøn Giedde 1 Kr. Her Rasmus Samsing i Søpten, som christnede barnet, 2 sl. D. Her Jens Jacobsen i Skiffholme 2 Dl. r. Margret Hansdatter ²⁾ i Løngaa oc hindis Søster Anne 3 sl. Dl. Maren Monk i Fuolby, som bar barnet, 1 Dl. r. (osv.). Summa $37\frac{1}{2}$ slette Dl. 12 Sk.

Anno 1638, den 10. Augusti, blev min Søn Peder Pedersøn (saa kaldet epter S. Peder Pedersøn, som bode oc døde i Foulby oc war Kong. May. Ridefoged ofver Sabroherret, Giernherret, Framlebherret oc Ryebierk) fød. Gud gif hannom naade til at opvoxe efter Christi exempel i wisdom, alder oc naade hos Gud oc mennischen. — Dominica 12. Trinit., som var den 12. Augusti, blef hand hiemmedøbt af min gode broder oc wen, hederlig oc wellerd mand, Her Rasmus Rasmussøn Samsing, Sognepræst i Søpten, udi Jens Oussøns, Jens Pedersøns, Karen Peders, Margret Nielssis oc Anne Clausis nerwerelse i Skiolderleb. — Dominica 17. Trin. blef hans daab confirmeret i Ladding kirche af for^{ne} Her Rasmus Rasmussøn S. Barnets Faddere: Achim von Bredow 1 Rosenobel. Herlof Axelsøn Giedde 2 Dl. rix.

¹⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 17.

²⁾ I Kirkebogen staar: Margret Thomisdatter Her Christen Henrikssøns i Løngaa.

Fru Doreth Skram paa Løngballe, som bar barnet, 1 Dl. r. Her Rasmus i Søften 2 Dl. r. Her Clemend Matthssøn i Aarsleb 2 Dl. r. Her Christen Henriksøn i Løngaa 2 Dl. r. Her Jens Jacobsøn i Skiffholme¹⁾ 1¹/₂ Dl. r. Her Niels Nielsøn Fog i Ødum 2 dl. slette. Her Jens i Grundfør wed hans stebdatter 1 Dl. r. Karen Nielsdatter Her Peder Olufsøns hustru i Galten 2 Dl. sl. Her Søfrens hustru i Bordum 1 Dl. sl. Jens Jenssøn Mørche, studiosus et Rector Scholæ Ebeltoftanæ. Anne Lauritzdatter, Hr. Niels Thomisøns i Siello (osv., ialt 41 Personer). Summa 68 Dl. 1 Mk. slette pending.

Tisdagen den 29. Decembr. 1640 stod Peder Christensøns af Kortrup²⁾ oc Anne Nielsdatters min hustrusøsters throlloffuelse oc festensøl her i Skiolderleb præstegaard.

Anno 1641 imellem den 5. oc 6. dag i Martii monet ved 3 klokslet om natten blef min Søn Caspar Nielsøn fød. Onsdag den 10. Martij blef hand christnet i Ladding kirche af Her Rasmus i Søften. Hans Faddere: Jomfru Alhed Paln paa Løngballe, som frembar ham til daaben, gaf 2 Dl. rix. Sidtzel Knudsdatter, H. Rasmusses i Søften, 1 Dl. r. Margret Dethlebsdatter, Nøgelqvinde paa Restrup (osv.). Summa 14¹/₂ Dl.

1641 paa tredie Pintzedag stod Peder Christensøns brødlup med Anne Nielsdatter, s. Her Niels Sørensen Thorupis datter, her i Skiolderleb præstegaard. Huor-paa blef anvendt, som epterfølger (anfært foran S. 115). Brudskenk: Jomf. Alhed Paln 2 Dl. m. Her Niels i Siello, H. Niels i Brabrand, H. Rasmus i Søften, H. Clemend i Aarsleb, H. Mogens i Thodberg, H. Niels i Ødum, H. Jens i Storing, Margret S. Her Christens i Løngaa, hver 2 Dl. rix. H. Søfren i Bordum 1 Dl. rix. H. Niels i Witten 2 Dl. m. H. Jens i Skifholm 1 Sølsche. Lisbet S. Mester Chr. Fosses 1 støke guld. Niels Ibsøns hustru i Aarhus 1 Rosenobel (osv., i alt nævnes 61 Personer, deriblandt Præ-

¹⁾ 1646 forekommer Hr. Jacob Bondtsøn som Præst her (Ladding Kirkebog).

²⁾ Kvottrup i Faarup Sogn.

sten N. Brantzou selv, der gav 4 Dl. Mynt, og hans tre Børn, Hans Nielsen, Povl Nielsen og Anne Nielsdatter, der hver gav en Sølvske).

Anno 1644, imellem den 7. og 8. Maji, om natten imellem 11 og 12 klockslet forløste Gud min kiere hustru og welsigned os med en vng Søn. Dom. Jubilate (12 Maji) blef hand christnet af hederlig og wellerd mand Hr. Rasmus Rasmussøn Samsing, Sogneprest i Søften, og kaldet Jens efter min salig Stedfader, S. Jens Sørensen Stigsøn, fordem Borger, Raadmand og Borgemester vdi Aarhus. Hans Faddere: Peder Christensen i Kortrup, gaf til fadderpending 1 Dl. rix. Cæcil Knudsdatter, H. Rasmusses i Søften, som bar barnet (osv.). Summa paa alle fadderpendinge 7¹/₂ Dl. 10 Sk.

Anno 1646, 26. Octobris, kom min Søn Peder Nielsen i Aarhus schole i anden lexe paa 3 neer ofuerst vnder Suend Christensen Nimb, og blef introduceret af hederlig og høyled mand M. Jacob Knudssøn.

Anno 1647, den 23. Martii, seilet min Søn Niels Nielssøn fra Aarhus og heden til Norge. Den 27. Aprilis dernest efter kom hand i tienniste med Anders Michelssøn, boendis paa Strømsøen.

Anno 1647, den 6. Maji, blef oc Peder Nielsen (Pedersøn) min Søn af for^{ne} M. Jacob Knudssøn introduceret i Aarhus schole oc blef sat i samme lexe med hans broder vnder for^{ne} Hører Suend Chr. Nimb.

1647, 12. Maji, abierunt filii natu maximi, Johannes et Pavlus, ad Academiam Hafniensem studiorum altiorum excolendorum gratia. Deus fortunet eorum conatus propter filium suum Jesum Christum, Amen.

Anno 1650, 18. Martii, fløtte Her Michel Lambertsen her fra til Bordum Præstegaard¹⁾. Gud welsigne hans indgang, fremgang oc vdgang for Jesu Christi schyld. — Fick hand med sig dette efterfølgende: 2 schimlet heste,

1) Den 24. Februar 1650 forrettede Hr. Michel Lambertsen, Sogneprest til Bordum (o: Borum) og Lyngby Sogne, en Vielse i Ladding Kirke (Kirkebogen).

den ene giæld, den anden vgiæld. En liden gul Giælding. Et brunbleset øg. 2 ferdige øxen, den ene sortbroget, den anden sorthielmet. En seng med himmel ofuer. En ny æsche schifue. En ny bolster diøne (osv. En hel Del mere Udstyr opregnes). Den 19. Martii 1650 lod jeg Niels Sørensøn oc min Søn, Peder Nielssøn, drifue til for^{ne} Her Michel 3 Køer, som nibber [ø: nybær] ware.

1650, Dominica 19. Trinit. 20 Octob. stod Her Michel Lambertsøns oc min datters Anne Nielsdatters brødlup her i Skiolderleb præstegaard¹⁾. Dominica 22. Trinit., som var paa S. Martini aften (10. Novembris) blef min datter, Anne Nielsdatter, hiemført til Bordum Præstegaard. Da oc de andre to Dage tilforn offuerschiket ieg til for^{ne} Bordum: En ny fur seng, vdschaaret oc malet. En ny æge jernbunden kiste, som oc war malet. En ny furtræsue med 3 schabbe vdj oc en skuffe i foden, som oc var malet, en oc ny laase paa schabbene. Et lidet ny ægeschrein, som oc var malet. 6 tinfade af fin tin oc 10 tintellerchener, som veget tilsaammens 6 bismer pund (osv. en Del andet Udstyr af forskjellig Art). — Brudskenk til Her Michel Lambertsøns oc Anne Nielsdatters brødlup: Waldemar Skram 1 Støke guld. Fru Ide Daa 4 Sølfschede. Jomfru Elen Skramb 2 sl. Dl. Jomfru Ide Margrete Skramb 2 sl. Dl. Bispen D. Jacob Matthissøn fremschiket ved hans datter, Søster, 1 Sølfkousk. H. Niels i Siello 2 Dl. rix. H. Rasmus i Søften 3 Dl. r. Her Søren i Løngaa 4 sl. Dl. Her Jacob i Skiuholme 4 sl. Dl. Her Niels i Ødum 4 sl. Dl. Her Frantz i Skeiby 2 Rix Dl. Her Jens i Storing fremschiket 2 Slet Dl. Her Lauritz i Harlou fremschiket 2 sl. Dl. Peder Matthsøn i Kallingborg 3 Sølfschede. Søren Jørgensøn i Kallingborg 2 Sølvschede (osv. En Mængde Gaver opregnes). Efter Brødlupet blef fremschiket fra Anne Thomisdatter, S. Doct. Caspars [Bartholin] i Kiøbenhavn 1 rix. dl. oc et støke G[uld]. Jomfru Alhed Paln 2 sl. dl. (osv.). —

¹⁾ Vielsen foretoges af Hr. Rasmus Rasmussen i Søften, og Dagen efter holdtes Brudeprædiken af Hr. Frants Nielsen, Sognepræst i Skejby, Lisbjerg og Hasle, over 2 Sam. 12 v. 1—3.

Til for^{ne} Her Michel Lambertsøns oc min datters, Anne Nielsdatters, brødlups kost blef os foræret oc schenket, som epterfølger: Erlig oc welb. Fru Ide Daa til Lyngbygaard 5 Harer, 4 Griser. Erlig oc welb. Waldemar Skramb til Sielloschougaard 1 Raadiur, Her Søren Matthsøn i Løngaa en kalkunsche Hane, Her Rasmus i Søften 2 kalkunsche høns (osv. en Mængde Gaver fra Bønder i Ladding, Sabro og Faarup opregnes, mest Æg og Kyllinger, men ogsaa andre Fødevarer, Ost, Smør, Lam, Gjæs osv. Nogen Opsummering findes dog ikke, da nogle Blade fattes i Hdskr.).

1658, 12. Decemb., døde min kiere Hustru Karen Nielsdatter, da hun var 55 aar, 4 monater, 3 vgger, 5 dage og 13 timer. 20. Decembris nest derefter blef hindis lig hederligen begraffuet vdi Sabro kirche af hederlig oc wellerd Mand Her Søren Matthssøn, Sognepræst til Løngaa oc Skøds kircher. Texten, hand forklaret, var af Ezech. 24. cap. v. 15—18. — Til ligkistens beslag kom noget nær 3 pund Stange Jern. Store fortinnet Søm 750. Smaa fortinnet Spiudsøm 1500. Taftis sorte baand 2¹/₂ alne. Suertehuse 4. Fin lerret 3 alne. 3¹/₂ alne Sløer for 5 mk. 4 sk. (osv. flere Udgifter ved Begravelsen).

2. Hr. Peder Nielsen Brandtzons Optegnelser.

Anno 1661, Dominica 17. Trinit. (6. Octob.), stoed hed. och vell. Mand Niels Mogenssøn, Sognepræst till Thodberg och Meylbye Sogner, och erlig och gudfrychtig Pige, Giertrud Nielsdatter, deres Brøllup udi Skiolderleb Præstegaard ¹). — Brudschænch: H. Niels Poulssøn [Brudens Fader] 10 Rdlr. H. Hans i Thrige [Brudens Broder] 2 Sølfschede. H. Poul i Vinding [Brudens Broder] 4 Rdlr. Hr. Peder i Schiolderleb [Brudens ovennævnte Broder] 2 Sølfschede. H. Carl [Nielsøn Friis] i Borum [har efter den Plads, der her anvises ham, utvivlsomt været gift med Brudens Søster, Anne, der 1655 var bleven Enke efter Hr.

¹) Af dette Ægteskab fødtes en Søn, der fik Morfaderens Navn, Niels Brandtzon, og blev Præst i Marie Malene i Aarh. St.

Michel Lambertsen i Borum] 4 Rdlr. Peder Nielsen i Aars [Brudens Broder, Peder (Pedersen)] et Sølfbegger. Casper Nielsen [Brudens Broder] 1 Sølfschee. Anne Nielsdatter i Thodberg [Brudgommens Moder] 2 sølfscchede. M. Christen Friis¹⁾ 3 Rdlr. H. Søren i Lyngaa 4 Sletdlr. H. Frandtzt i Witten 2 Rdlr. H. Knud i Hiorshøi 2 Rdlr. H. Jens i Virring 5 Slet Dlr. H. Rasmus i Aarsleb 2 Rdlr. H. Rasmus i Schjørstrup [ø: Skjødstrup] 2 Rdlr. H. Clemen i Søften 2 Rdlr. H. Peder i Sielloe 1 Rdlr. (osv.). Summa 100 Dlr. 2 Mk. — Derforuden bleff sænt och foræret, som efterfølger: Her Carl i Borum 3 kalkunsche Høns, 1 bøst flesch. H. Hans i Thrigi 1 Faar, et Lam, 1 fied gaas, 4 kyllinger (osv. flere Gaver fra Bønderne i Pastoratet). Thill Brøllupet bleff slachtet: 14 Lam, 20 Gies, 20 kalkunsche Høns, 40 smaa Høns, 2 Svin, 1 Nøed. — Øll 10 tønder a 4 dlr. Kochen (Hans Christensøn) 8 Slet Dlr. Spilmændene (Peder Jørgensøn i Schiffholm och Peder Saxe) 4 Slet Dlr.

Anno 1664, paa Paasche afften, som var den 9. Aprilis, ved 6 slet, døde hed. och vell. Mand, Her Niels Poulsøn Brandtzon, Sogne Præst til Ladding, Sabro och Førrup Sogne, och Proust i Sabro Herridt, da han var 69 Aar, 4 Uger och 2 Dage gammel. Hand hafde veret Sognepræst til forbemeldte trende Sogner 42 Aar, og Proust 24 Aar. Thiisdagen den 19. Aprilis der effter blef hans liig hederligen begrafuen i Sabro Kirche af hed. och vell. Mand Her Søren Matthsøn Ørsted i Lyngaa. Texten, hand til liigprædiken forklarede, var ex Apoc. 22, v. 20 et 21. Gud gifve hannem en gledelig och ærefuld opstandelse. — (Omkostninger ved Begravelsen): For 12 Hjerne Jern, 6 andre Jern och 6 Hancher med deres behør, som kom paa Kisten, 6 Dlr. Anders Othsøn i Aars for beslaget at giøre, som kom paa logget, af tind, 18 mk. NB thil samme beslag kom 1 pund tind. 200 store fortinnet søm, som Jernene bleff slaget paa med, 2 mk. 5 Kienrughuse 15 sk. 4 pd. harpix 24 sk. Hornliim 6 sk. 12¹/₂ alln lerrit til en schiort, 10 Dlr. 3 mk. 12 sk. 4 alln och 1 qvorter Kammerdug til Krafue,

¹⁾ Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus.

lindhat och tørklede, for 6 Dlr. 3 mk. $1\frac{1}{2}$ qvorter stachet flos til en hue, 5 mk. 4 sk. $1\frac{1}{2}$ qvorter Sardug, j qvorter lerrit, j alln schousnarer, Silche for 2 sk., tilhobe 17 sk. For huen at sye, 10 sk. For krafu, schiorten etc. at sye, 5 mk. 9 alln lerrit i en liiglaggen 9 mk. Thil 2 puder 3 alln for 6 mk. 3 bøger papir, 2 mk. 4 sk. Soert Lach, 2 sk. Virach, 4 sk. For Voexliusene, 24 sk. 6 alln soert tafftes baand, 2 mk. 4 sk. Gifuet 4 Degne, 4 Rdlr. Kocherqvonen, 2 Slet Dlr. (Hele Omkostningen ved Begravelsen beløb sig til 48 Rdl. 1 Mk. 10 Sk.).

Anno 1664, den 5. Augusti, blev min Søn Niels føed til Verden. Søndagen dereffter bleff hand hiemdøbt aff sin Farbroder Her Hans Nielssøn i Thrige. Onsdagen den 7. Sept. bleff hans daab confirmerit och publicerit. Fadder-gafue: Velb. Jomfru Anne Hedevig Jacobsdatter paa Ristrup 2 Ducater. H. Hans Nielssøn i Thrige, H. Poul Nielssøn i Vinding, H. Carl Friis i Borum, H. Niels Mogenssøn i Thodberg, H. Søren Matthsøn i Lyngaa, H. Frandtz Henrichsøn i Vitten, H. Rasmus Nielsen Friis i Aarsleb, H. Clemen Niels-søn i Søfften, H. Simen Rasmussøn i Rimsø, H. Christen i Hammelef, H. Jens i Virring, hver 2 Dlr. Nicolaus Clementis 2 Sl. Dlr. Petrus Erasmi Øerbech 1 Rdl. Philippus Magni Thodbergensis 1 Rdl. Joh. Magni Thodbergensis 1 Slet Dlr.¹⁾ Palli Pedersøn i Fuolby 2 Sl. Dlr. Min Broder Peder i Aars 1 Rdlr. Moder i Thodberg²⁾ 1 Rdlr. Inger Mogensdatter [Barnets Moster, siden gift med Jens Sørensen i Albøge] 1 Sl. Dlr. Cidtzal Hansdatter H. Jenses i Virring. Margrete Nielsdatter Hr. Simens i Rimsøe (osv.). Summa 67 Sl. Dlr. 3 Mk.

¹⁾ Studenters Navne bruger Forf. at skrive paa Latin. De to sidstnævnte vare sikkert Sønner af den fhv. Præst i Todberg, Hr. Mogens Hansen Thrige, og Forf.s Svogre. Filip Mogensen Todberg døde 1695 som Kapellan i Mariager.

²⁾ Af denne Betegnelse fremgaar, at Hr. Peder Nielsen Brandtzon har været gift med en Datter af den i forrige Note omtalte Præst i Todberg, hvis Datter ogsaa den paafølgende Inger Mogensdatter har været. »Moder i Thodberg» kaldes i Kirkebogen »Anne Nielsdatter, sl. Hr. Mogensens i Thodberg».

Anno 1666, den 28. Februarii, som var den første Onsdag i Faste, stod Barsel med min kiere Søn Mogens. [Han var født 27. Januar og hjemmedøbt Dagen efter af Hr. Hans Nielsen i Trige]. Fadderpenge: Velb. Jomfru Maren von Nielsen paa Restrup, som bar barnet, en Guldkrune. Velb. Jomfru Margrete von Nielsen paa sin Fæstemands Monseur von Suanewede hans vegne 1 Dukat. H. Hans i Thrige, som læste ofver barnet, H. Poul i Vinding, H. Carl i Borum, H. Niels i Thodberg, H. Jens i Virring, H. Simon i Rimsøe hver 2 Dlr. H. Jacob Bondesøn i Schiuffholm 1 Rdlr. H. Søren i Lyngaa ved sin Dater Anne 1 Duchat. H. Frandtz i Vitten 1 Rdlr. H. Clemen i Seufften 2 Rdlr. H. Jørgen Matthsøn i Søby 2 Rdlr. H. Jacob i Linnae 10¹/₂ Mk. Maren Jørgensdatter, H. Jacob Thomæsøns i Karlbye 3 Sl. Dlr. Andreas Magni Thodberg¹⁾ 1 Sl. Dlr. Nicolaus Clementis, Collega 4tæ classis scholæ Aarhusiensis. Anne Nielsdatter, Hr. Carl Frises i Borum. Sophi Frantzdater i Vitten (osv.).

Anno 1668, Dominica 10. post Trinit., som var den 26. Julii, blev min Søn Jacob (saa kaldet efter fornemme Mand sl. Jacob Nielsøn til Ristrup, som boede och døde i Randers), fød till Verden ved 3 Klochslet efter middag. Gud gifue hannem at fremvoxe efter Christi exempel, som i aar och alder, saa och i visdom och naade hoes Gud och Mennischen! — Anden Dagen der efter blev hand hiemdøbt af min kiere Broder, Her Hans Nielsøn, Sogne Præst i Thrige och Ølsted Sogner og Proust i Væster Liisbjerg Herridt. — Dominica 12. post Trinit. bleff hans daab notificerit och confirmerit i Ladding Kirche. Barnens Fadders gaffue: Fru Katharina von Andersen, sl. Jacob Nielsøns paa Ristrup, 2 Duchater. Hindes Dater Jomf. Maren von Nielsen 3 Rdlr. H. Hans i Thrigi 2 Sl. Dlr. H. Poul i Vinding 2 Sl. Dlr. H. Niels i Thodberg 2 Sl. Dlr. H. Mogens [Grave] i Væirslef 2 Rdlr. H. Niels i Giern 2 Rdlr. H. Clemen i Seufften 3 Rdlr. H. Jacob i Schiuffholm fremschichet 1 Rdlr.

¹⁾ Siden Præst i Nimtofte, Svoger til Forf.

Cidtzet Hansdatter, H. Jensis ¹⁾ Hustru i Virring, 3 Sl. Dlr. Niels Nielsøns Hustru paa Skorrupgaard 2 Sl. Dlr. Henricus Joh. Wtrecht 2 Sl. Dlr. Matthias Sev. Lyngaa — Henricus Francisci Blichfeld ²⁾ 1 Rdl. Philippus M. Thurrimontanus ³⁾ 1 Sl. Dlr. Petrus Erasmi Ørbech 2 Sl. Dlr. Min Broder Peder Nielsen 1 Duchat. Min Broder Jens N. 1 Rdlr. Dorethe Mogensdatter ⁴⁾ i Aars fremschichet 1 Rdlr. Anne Nielsdatter, H. Carls Hustru i Borum, 2 Rdlr. (osv). Summa 65 Sl. Dlr. — Thil samme Barsel blef os forærit och schenchet, som effterfølger: H. Hans i Thrige 1 Kalkunsche Høne. H. Carl i Borum 1 Kalk. Hane och 2 Høns. H. Niels i Thodberg 2 Kalk. Høns och 120 Karudzer. H. Clemen i Seufften 1 Kalk. Hane (osv. en Mængde Gaver fra Bønder i Skjolddelev, Ladding, Fadstrup, Sabro, Munelstrup og Korterup). Summa: Kalkunsche Høns 7, smaa Høns och Kyllinger 45, Eeg 5 Vold, Smør 19 Mk., Ænder 2, Lamb 3. — Thil samme Barsels bekostning blef anvendt 5 Lamb (osv).

Anno 1670, Onsdagen den 12. Octob., blef min dater Karen (saa kaldet efter min kiere S. Moder) fød til Verden. Fredagen nest der efter blef hun hiemdøbt af min kiere Broder, hed. och vellerd Mand Hr. Hans Nielsøn, Sognepræst til Thrige och Ølsted Sogner och Proust i Vester Liisbiørg-Herridt. — Onsdagen den 9. Novembris blef hinded daab forkyndet och confirmerit udi Ladding Kirche. Faddergafue: Jomfru Maren von Nielsøn paa Restrup, som bar barnet, 1 Rdlr. og 1 Duchat. Monseur Hans v. Lossou paa Restrup 1 Rdlr. och 1 Duchat. H. Søren i Lyngaae 3 Sl. Dlr. H. Hans i Thrige, H. Poul i Winding, H. Carl i Borum, H. Niels i Thodberg, H. Simen i Rimsøe, H. Clemen i Seufften, H. Niels i Giern, H. Jørgen i Søby, H. Frantz i Witten, hver 2 ell. 3 Sl. Dlr. H. Jacob i Schiuffholm 1 Sl. Dlr. Min Broder Peder N. i Aars 1 Duchat.

¹⁾ Hr. Jens Hansen Trige, Farbroder til Barnets Moder.

²⁾ Søn af Hr. Frants i Witten, siden selv Præst i Vellev.

³⁾ D. e. Todberg (se foran S. 135, Not. 1).

⁴⁾ Formodentlig Barnets Moster.

Casper 2 Sl. Dlr. Anne Kieldsater 2 Sl. Dlr. Jens Pedersen i Aars 2 Sl. Dlr. Philippus Magni 1 Sl. Dlr. Andreas Magni Thodbergensis 1 Sl. Dlr. Henricus Joh. Wtrech 1 Rdlr. Johannes Francisci Blichfeld af Witten — (osv. i alt 35 Personer). — Thil samme Barsel blef os sænt och foræret: Fra Restrup 3 harer och 3 schip ebel. H. Carl i Borum 2 kalk. høns och en hane (osv.). Blef slachtet: En stoer feed qvie. 3 lamb. 7 gies. 10 kalkunsche høns. 16 smaa høns och kyllinger. 12 duer. 7 ænner. 10 smaa fersche gieder och 11 smaa brasen, foruden hues tør fisch sou bleff brugt til vogensuennene. Æll blef druchet 4 tdr. Rug blef sightet 2 tdr. Vinterhuede 1 schip. Kiøbt hoes min Broder Peder N. Aars: 3 pund Suedscher a 4 sk., er 12 sk. 1¹/₂ pd. Corenter 21 sk. 2 pd. blaa Rusiner 24 sk. 1 pd. mandeler 1 mk. 1 quintin Safran 8 sk. 1¹/₂ lod muschatblom 18 sk. 1 lod Nillicher 12 sk. 1 lod Caneelpudder 8 sk. 1 lod Cardimum 5 sk. Ingeferpudder 2 sk. 1/4 pd. Peber 8 sk. 1 Pot Vinædich 10 sk. 1 pd. Suchat 24 sk. 30 Thuebach 1 mk. 2 pd. Sucher 3 mk. 1/4 pd. Canel Confecht 1 mk. 1/2 pd. gult Thubach 12 sk. 1/2 pd. soert Thubach 10 sk. 2 døsinn piber 8 sk. Er 4 dlr 1 mk. 6 sk. 10 Kander Vin a 2¹/₂ mk., er 6 dlr. 1 mk. NB. der af blef beholden 4¹/₂ kander. 60 glas, af huilche 22 bleff sønderlagen. Gifuet Søren Koch af Skanderborg for sin umage 3 Sl. Dlr.

Anno 1673, imellem den 6. och 7. Feb: ved 2 slet, blef min dater Anne (saa kaldet efter min Hustrues Moder) føed til Verden. Neste Søndag der efter (9. Feb.) blef hun hiemdøbt af sin kiere Farbroder, hed. och vell. Mand H. Hans Nielsøn, Sogne Præst til Thrige och Ølsted sogner och Proust i Væster Liisbiørg-Herridt. — Dom. Reminiscere der efter (den 23. Feb.) blef hindses daab i Ladding Kirche confirmerit och publicerit. Faddergafue: Jomfru Maren paa Restrup, som bar barnet, en Duchat och 1 Rdlr. H. Hans i Thrige 2 Sldlr. H. Poul i Winding 3 Sldlr. H. Carl i Borum 2 Rdlr. H. Niels i Thodberg 2 Sldlr. H. Frandtzen Henrichsøn i Witten 2 Sldlr. H. Clemen i Seufften¹⁾ 2 Rdlr.

¹⁾ Hans Hustru, Maren Rasmusdatter, stod Fadder (Kirkebogen).

H. Jens Sørensen i Aarslef 2 Sldlr. H. Jacob i Skiufholm ved sin datter Apelone 2 Sldlr. Matths Sørensen [Provstens Søn] i Lyngaa 2 Sldlr. Palli Pedersen i Fuolbye 1 Rdlr. Mouritz Hansøn paa Kiærbygaard 1¹/₂ Rdlr. Peder Nielsen Br[andtson] i Aars 2 Rdlr. Casper Nielsen Br. ibid. 2 Sldlr. Oluf Nielsen Dall i Aldbøge fremschichet 1 Rdlr. Sara Nielsdatter ibid. fremschichet 1 Sldlr. Niels Nielsen i Hadbjerg fremschichet 1 Rdlr. Christen Jensøn Birring, Fouget paa Frisenborg, 1 Rdlr. Rasmus Sørensen, Fouget paa Restrup, 1 Rdlr. Michel Jensøn, Fouget paa Lyngballe, 1 Rdlr. Jens Nielsen Br[andtson]. Dorrethe Mogensd., Jens Pedersøns i Aars, 2 Sldlr. (osv.).

Anno 1675, 22. Januar., blev min datter Mergrete (saa kaldet efter S. Fru Mergrete von Nielsøn, Richtmester Suaneweides), føed til Verden. Neste Søndag der efter, som var Dominica 3. Epiph. (24. Janv.) blev hun hiemmedøbt af min Broder H. Hans Nielsøn i Thrigi. Onsdag den 3. Martii stoed hindes Barsel. Faddergafue: Monseur Lossou paa Restrup 3 Rdlr. Jomfru Maren ibm., som bar barnet, 3 Rdlr. Fru Anne Helvig 3 Rdlr. H. Hans i Thrigi 2 Sldlr. H. Niels i Thodberg 2 Sldlr. H. Poul i Vinding 3 Sldlr. H. Jacob i Schiufholm 2 Sldlr. H. Jens Olufsen i Hammel 3 Sldlr. H. Clemens i Seufften 3 Sldlr. H. Niels Friis i Schorup 3 Sldlr. H. Frantz Henrichsøn Blichfeld i Vitten 2 Sldlr. H. Matths Sørensen i Lyngaa 3 Sldlr. H. Niels Jørgensen i Borum 2 Sldlr. H. Jens i Aarslef 2 Sldlr. H. Hans Lauritzøn i Virring 2 Sldlr. H. Jens i Hiorshøy 2 Sldlr. H. Lauritz i Ørum 3 Sldlr. H. Simen i Rimsøe 2 Sldlr. Peder N. Br. i Aars 2 Rdlr. Casper Nielsen i Aars 2 Rdlr. Christen Mogensøn¹⁾ 2 Sldlr. Jens Pedersøn²⁾ 2 Sldlr. Jens Nielsøn Br[andtson]. Palli Pedersen i Fuolbye 2 Sldlr. Andr. Magni 1 Sldlr. Mich. Magni Thodberg³⁾ 1 Sldlr. Clemens Erasini Frisius 1 Sldlr. Laurentius Joh. Br. [Søn af Hr. Hans i Trige] (osv.). Summa 84

1) Sikkert Broder til Forf.s Hustru.

2) I Aarhus, gift med Forf.s Kones Søster.

3) Denne og den foregaaende vare Brødre til Forf.s Kone.

Sldr. 3 Mk. — Blef os sent och foræret: Fra Restrup 1 Raadiur. Fra Thrigi 1 hare och 4 duer. Fra Thodberg 2 harer. Fra Borum 1 Kalkunske høne, 1 feed gaaes och 4 duer¹⁾ (osv.). Blef slachtet och forbrugt: 1 3aars stued. 3 spæde Kalfue. 1 Raadiur och 5 harer. 11 Kalkunsche høns. 12 smaa høns. 18 Duer. 1 feed suin. 8 Carper, som ieg kiøbte paa Søbyegaard for 2 Sldr. 11 smaa brasen fra Fadstrup. Øl 5 tdr. Vin 11 Kander a 2¹/₂ mk., af huilche de 2 Kander blef beholden. 1¹/₂ schip huedemel for 15 mk. 3 pund mandeler a 2 mk., er 6 mk. 1¹/₂ pd. husblasen 5 mk. 1¹/₄ pd. smaa buntet Confecht 24 sk. 4 pd. 4 lod Sucher a 20 sk. 1 pd. Suchat 28 sk. 1¹/₂ pd. suer Figen 1 mk. 3 pd. Suedscher a 5 sk. 2 pd. huid amdam 14 sk. Blaa amdamb 2 sk. 1¹/₄ pd. Kaneel-Confecht 1 mk. 3 blad guld 3 sk. 2 dysin thubach piber 12 sk. 40 Thuebach 20 sk. 3 potter multibær 30 sk. 1 pot vinædiche 10 sk. 1¹/₂ schip spansch salt 24 sk. 1 vinrømme (!) 3 sk. Noch: 3 pd. Suedscher. 1¹/₂ pd. Corenter. 2 pd. blaa Rusiner. 1 quintin Safran. 1 lod muschatblum. 1 lod Nillicher. 1 lod Kaneelpudder. 1 lod Cardimum. 1¹/₂ pd. guel thubach. 55 glas, af huilche 12 blef sønderslagen. Gifuet Søren Koch fra Skanderborg 3 Sldr. Hans datter Maren 2 mk. Gifuet Gotfred Orgelmester af Aars 3 Sldr.

Anno 1678, den 13. Janvarii, blef min Søn, Hans (saa kaldet efter min Hustrues Broder, Sl. Hans Mogensøn)²⁾ føed til Verden. Neste Thiisdag der efter blef hand hiemme døbt af min Broder, Hr. Hans i Thrige. Dom. Sexagesima (3. Feb.) stoed hans barsel. Fadder-gafue: Monseur Lossou paa Restrup 3 Rdlr. Jomfru Maren paa Restrup, som bar barnet, 3 Rdlr. F. Anne Helvig 1 Duchat. H. Hans i Thrige 2 Sldr. H. Poul i Vinding 2 Rdlr. H. Niels i Thodberg 2 Sldr. H. Niels Jørgensøn Schinchelsøe i Borum 3 Sldr. H. Lauritz i Ørum 2 Sldr. H. Anders i Nim-

¹⁾ Gaverne fra Borum vedblev, da den ny Præst, Hr. Niels Jørgensen Skinkelsø, ogsaa ægtede Anne Nielsd. Br., der havde haft hans to Formænd.

²⁾ Se foran, S. 135, Not. 1.

toft 2 Rdlr. H. Clemen i Seufften 3 Sldr. H. Jens i Aarsleff 2 Sldr. H. Søren Nielsen i Brabrand 2 Sldr. H. Jens i Hiorshøj¹⁾ 2 Sldr. H. Jens Jensen i Schiuffholm 1 Rdlr. H. Frandtz i Vitten 2 Sldr. H. Peder i Ødum 1 Rdlr. Peder N. [Brandtzon] i Aars 3 Sldr. Casper 2 Sldr. Poul Brunt 1 Duchat. Kiersten Mogensd. i Aars 1 Sldr. Michel Mogensøn Thodberg 1 Rdlr. Palli Pedersen i Fuolby 2 Sldr. Clemens Erasmi Frisius 1 Sldr. Marie Lauritzdatter, Christen Blichfelds hustru paa Haxholm 3 Rdlr. Jens Nielsen Br[andtzon] 1 Sldr. Laurentius Joh. Trigenis (osv., i alt 50 Personer).

Inden jeg slutter denne Meddelelse om Forholdene i Skjolddelev Præstegaard i det 17de Aarhundrede, skal jeg endnu tilføje, at jeg for nylig som Gave fra Hr. Pastor J. P. Bøttiger i Lundum har modtaget en Samling af Bispe- og Provstebreve til Præsterne i Sabro Herred fra Aarene 1664—84. Disse give ogsaa paa deres Maade et Indblik i Forholdene, og det et saadant, som gjør, at vi maa takke Gud, at vi ikke leve i hin Tid, da Præsterne dels maatte finde sig i at blive gjorte til Regjeringens Konsumptionsbetjente og Skatteopkrævere — og det undertiden paa en Maade, der nødvendig maatte forstyrre deres Forhold til Menigheden — dels selv bleve underkastede en saa haard Beskatning under de forskjelligste Former, at man skulde undre sig over, at de kunde holde det ud, naar man tillige mindes, at hele Landet samtidig kun var i en maadelig Tilstand, og at deres Indtægter af Tiende og andet som Følge deraf kun kunne have været ringe. Fraregnet Skattebrevene, er ellers Forordninger om Bods- og Bededage samt om Forbønner for Kongehuset ved Fødsler, Dødsfald og andre samme vedrørende Begivenheder det, der forekommer mest af. Andre kirkelige Sager eller Spørgsmaal synes næsten at være forstummede.

¹⁾ Hans Hustru, Anne Pedersdatter, stod Fadder.

I disse Brevskaber forekommer Hr. Peder Nielsen Brantzons Navn mangfoldige Gange; sædvanlig dog kun under Form af hans tjenstlige Paategning af Omgangsskrivelserne fra Provsten Hr. Søren Madsen Ørsted i Lyngaa¹⁾. Kun en enkelt Gang forekommer noget, som giver direkte Oplysning om Forhold i Pastoratet. Som Exempel kan følgende anføres. Ovenstaaende Provst havde i en Omgangsskrivelse af 20de Marts 1679 blandt andet skrevet:

„Jeg maa ogsaa erindre mine Medbrødre om Fredsklokken efter Ordinansen i alle Eders Sogne ringes Aften og Morgen, at I det vel forfare. Thi Vor Herre berøves mangan Suk fra, som kunde foraarsages, naar man hørte Klokken ringe Aften og Morgen, og hel dybt maa den være nedsunken i denne Verdens Handel, der ikke skulde, naar der ringes, røre ved sin Hat eller Hue, og bede Gud om en salig Time og Stund at leve og dø i, item bede om Fred etc.“

Herunder er skrevet:

„Hvad Morgen og Aftens Ringen er anlangendes, da haver jeg udi langsommelig Tid drevet derpaa udi Ladding Sogn, men jeg ingenlunde har endnu kunnet bringe dem

¹⁾ Denne Mand, der ofte er nævnet i de foregaaende Optegnelser, blev Præst i Lyngaa og Skjød 1641. Han blev Herredets Provst efter Hr. Niels Povlsen Brantzons Død 1664 og var det til sin egen Død 1684 — altsaa netop i det Tidsrum, de ovennævnte Provstebreve omfatte. Ti Aar før sin Død havde han faaet sin Søn, Mads Sørensen Liungaae, til Medtjener og vordende Successor (jvfr. Ny kirkehist. Sam. IV, 443). Ogsaa denne er oftere nævnet i Optegnelserne fra Skjoldelev (se foran, S. 137 og 159). 1699 blev han Herredets Provst og fik 1706 sin Søn, Søren Madsen, til Medtjener og Successor, og da denne allerede døde 1707, efter neppe ti Maaneders Præstegjerning, fik han istedenfor Sønnen sin Svigersøn, Hr. Jørgen Nielsen Hjersing, til Medtjener og Successor. Da Hr. Mads Sørensen Liungaae saa døde 1713, blev Hr. Jørgen Enepræst og var det til sin Død 1754. (Efter en Series pastorum for Lyngaa og Skjød, velvillig meddelt af forhenv. Sognepræst smst., Hr. Henr. Chr. Vilh. Knudsen). Her have vi altsaa Forhold, der aldeles svare til dem i Skjoldelev, hvor Præsteembedet i 150 Aar var i samme Families Besiddelse.

dertil. Udi Forrup Kirke er ingen Klokkestreng, hvorfor de ere undskyldte. Jeg haver om begge Poster og for nogen Tid tilskrevet Forvalteren Christen Blichfeld, og formoder, han mig derudi assisterer. Skjolderlef d. 21. Mart. 79.

P. Nielsen Br.“

Tredie Række af Optegnelser fra Skjolddelev Præstegaard.

(Ladding Sogns ældste Kirkebog).

Ovenstaaende var skrevet og færdigt til at afgaa til Trykkeriet, da det faldt mig ind ved Henvendelse til Skjolddelev Præstegaard at forespørge, om der mulig paa Stedet selv skulde findes noget, som kunde supplere disse Meddelelser. Min Forventning, der kun var ringe, blev i høj Grad overtruffen ved herfra at modtage til Afbenyttelse vistnok en af de ældste og bedst førte Kirkebøger, der nogensteds findes her i Landet. Paa Titelbladet staar skrevet:

1646.

Hafuer Kirchewergerne til Laddingkirche, Søren Sørensøn oc Anders Michelssøn, boendis vdi Ladding, ofverlefweret mig denne bog, at Jeg derudj epter Kong. Mayt. befaling, daterit Kiøbenhafuens Slot den 17. Maji vdi nerwærende aar 1646, schulde opschrifue børn, som fødis, med dieris faddere, dennom, som i Ecteschab sammenwies, oc dennom, som dør oc begrafuis. Derforuden er oc vdi samme bog indført, huis Jeg tilforne derom hafuer for mig sielf antegnet fra Anno 1619 til denne nerwerrende tid.

Niels Powelssøn Brantzon mpp^a.

Kirkebogen kan paa forskjellig Maade udfylde de foranstaaende Optegnelser¹⁾. Vi erfare af den, at foruden hine

¹⁾ Naar Supplementerne bekvemt kunde lægges til de forudgaaende Optegnelser, da er det sket.

tre ovenomtalte Slægtled i Skjolddelev Præstegaard var der endnu et fjerde, der tog Arv, idet Kaldet efter Hr. Peder Nielsen Brantzons Død (1699) gik over til Hr. Peder Jensen Panderup, der ægtede den afdøde Præsts Datter, Anne Pedersdatter Brandt. Ogsaa han blev (1714) Herredets Provst¹⁾ og døde 1741. I 150 Aar var det altsaa i Grunden den samme Familie, som havde sit Hjem i Skjolddelev Præstegaard. — Her skal nu meddeles nogle Uddrag af den nævnte Kirkebog, idet jeg dog ikke indskrænker mig til Notitser vedrørende Præstefamilierne alene, men ogsaa medtager et og andet, som i personal- eller kulturhistorisk Henseende kan antages at have Interesse. Naturligvis forbigaas, hvad der allerede findes i Præsternes foran meddelte private Antegnelser, hvoraf da følger, at Notitserne fra Tiden før 1678, til hvilket Aar de nævnte Antegnelser række, blive mere spredte end for den derefter følgende Tid.

1. *Optegnelser af Hr. Niels Povlsen Brandtson.*

1625, die Purificationis Mariæ (∅: 2. Febr.) ved 9 Klokkelæt om Aftenen døde hæderlig og vellærd Mand, Hr. Niels Sørensen Thorrup, Sognepræst til Sabro, Forrup og Ladding Kirker og Provst udi Sabro Herred, og blev hæderligen begravet udi Ladding Kirke af hænd. og vell. Mand, Hr. Christen Nielsen, Sognepræst i Skivholme, Dominica 5. ab Epiphania, som indfaldt den 6. Februar.

1626, 13. Aprilis, døde Peder Nielsen i Skjolddelev, Herredsfoged udi Sabro Herred; blev begravet i Ladding Kirke den 16. Aprilis.

1641, 5. Maj, forrettede Hr. Jens Jacobsen i Skivholme en Begravelse i Ladding. (1646, Febr., var det samme Tilfældet med Hr. Jacob Bondesen i Skivholme).

1646, Dom. 24. Trinit. stod Bryllup udi Skjolddelev med Rasmus Rasmussen af Opstrup og Margret Pedersdatter, sl. Peder Nielsen i Skjolddelev og Foged til Sabro Herreds Ting, hans Datter, efter de vare copulerede i Ladding Kirke.

¹⁾ Se Dedicattonen foran i P. Poulsons Bibl. Aarhus. 1725.

Anden Bryllupsdagen prædikede hænd. og vell. Mand, Hr. Christen Nielsen Krogstrup, Sognepræst udi Randlev, Brudeprædiken og havde Text af Tob. 10.

1649, den 2. Januar, døde Maren Jensdatter, salig Her Niels Sørensen Thorrup, fordum Sognepræst til Ladding, Sabro og Forrup Sogne og Provst udi Sabro Herred, hans Efterleverske, og blev begravet i Ladding Kirke af hæderlig og vellærd Mand, Hr. Rasmus Rasmussen Samsing, Præst til Søften og Foulby Kirker, den 8. Januar. Hendes Alder 79 Aar. Texten, som blev forklaret, var Ps. 42.

1652, 7de November, forekommer som Faddere til Povl Vognsens Søn i Fadstrup, Ladding Sogn: velb. Mogens Munk og velb. Fru Dorethe Friis, der bar Barnet.

1656, Onsdagen den 15. Oktober, blev ærlig og velforstandig Karl, Lavrits Jørgensen, Forpagter paa Lyngballe, og Kirsten Andersdatter copulerede udi Viborg Domkirke, og gjorde velb. Hr. Oluf Parsberg til Jernet deres Bryllup udi Adels-Brudehuset ibidem med stor Solennitet.

1657, 5te Juli, nævnes som Fadder: Petrus Laurentii Hammer, Pædagogus in Jernit.

1657, 13. September, blev en Rytterdreng begravet; hans Navn (som mig blev sagt) var Albert Frantsen, og var barnfødt strax ved Danzig.

1658, 26. Martii, blev Maren Michelsdatter, Michel Nielsens og Anne Nielsdatters Datter af Brendstrup, begravet. Forskrevne Forældre vare endda udi Fadstrup, eftersom de for Fjendernes Overvold var flyet fra forskrevne Brendstrup.

1659, 3die Adv. Søndag, blev Jens Pedersen, som kaldtes Daglig-Jens, jordet. Hans Alder vides ikke; men hans Ugudelighed veed Hvermand af at sige; thi han var aldrig til Alters, uanset han begyndte at vorde graahærdig. Han blev ikke begravet førend om Tirsdagen næst der efter, af den Aarsag at ingen vilde gjøre hans Grav før færdig.

2. Optegnelser af Hr. Peder Nielsen Brandtzon.

1667, den 20. Aprilis, blev Anne, velb. Lieutenant Mourits Erenst von Rønne og velb. Fru Mette Blich paa

Lyngballe deres Datter, født til Verden. Anden Dagen, som var Dom. Misericord., blev hun hjemmedøbt.

1668, Dom. 22. Trin., blev Otte, velb. Lieutenant Rønne og Fru Mette Blich paa Lyngballe deres Søn, hjemmedøbt. Velb. Fru Anne Dyre holdt Barnet til Daaben, og var Kirsten Mogensdatter, Hr. Peders i Skjoldelev, og Margrete Hansdatter, Hr. Jacob Bunisøns (Bondesens) i Skivholme, imidlertid tilstede ¹⁾.

1675, den 31. Martii, døde Peder Rasmussen Ørbech, SS. Theologiæ Studiosus, udi Skjoldelev Præstegaard, hvor han i 5 Aar havde været og informeret H. Peder Nielsens Børn. Onsdagen den 7. Aprilis blev han hæderlig begravet udi Ladding Kirkegaard, Anno ætatis 44.

1676, 26. Novemb., blev Inger, [Forpagter] Peder Nielsen Møller og Apelone Jacobsdatter ²⁾ paa Lyngballe deres Barn, født til Verden. Anden Dagen blev hun hjemmedøbt. Dom. 5. post Epiphaniæ der næst efter blev hendes Daab udi Kirken confirmeret. Faddere: Hr. Knud Jensen i Voldum, Anne Christensdatter Friis Jens Basballes i Aars, bar Barnet, Marie Christen Blichfelds paa Haxholm o. fl.

1678, Torsdag den 24. Oktober, blev læst over Boel, Peder Møllers Barn paa Lyngballe, som var hjemmedøbt. Fadderne: Hr. Jørgen i Sjelle, Hr. Jens i Hammel, Hr. Peder i Ødum, Matthis Regimentsskriver i Roede, Marie Lavritsdatter Christen Blichfelds bar Barnet, Kirsten Mogensdatter Hr. Peders, Boel Bertelsdatter Palle Pedersens i Folby, o. fl.

1679, den 17. Martii, døde Jens Nielsen Brandtson, barnfødt i Skjoldelev Præstegaard, og blev hæderligen begravet udi Ladding Kirke Onsdagen den 26. Martii af hænd. og vell. Mand Hr. Niels Jørgensen Schinchelsoe, Sognepræst til Borum og Lyngby Sogne. Hans Alder var 35 Aar ringere 7 Uger og 2 Dage.

¹⁾ Dette Barn ligesom det andet af samme Forældre, der fødtes 1667, blev ikke fremstillet i Kirken, som ellers sædvanligt var. — Om Jac. Bondesen i Skivholme se Personalhist. Tidsskr. I, 304.

²⁾ Hun var vistnok en Datter af Hr. Jacob Bondesen (ell. Bondesen), Præst i Skivholme og Skovby.

1680, den 22. Martii, blev Peder Nielsen Møller, Forpagter paa Lyngballe, begravet i Altergulvet i Ladding Kirke. Hans Alder var 31 Aar ¹).

1680, Onsdagen den 20. Juni, blev Jens, Hr. Peder Nielsens Søn i Skjolddelev, født til Verden. Anden Dagen blev han hjemmedøbt af hænd. og vell. Mand Hr. Niels Jørgensen Skinchelse, Sognepræst i Borum og Lyngby, hvis Hustru, Anne Nielsdatter, holdt ham til Daaben. Onsdag den 6. Oktober blev hans Daab i Kirken confirmeret. (Alle Fadderne vare Bønder i Sognet, med Undtagelse af ovennævnte Præstekone).

1680, Tirsdag den 2. Novemb. blev Cathrine, sl. Peder Møllers Datter paa Lyngballe, født til Verden. Fredagen der efter blev hun hjemmedøbt. Mandagen den 20. Decemb. blev hendes Daab i Kirken confirmeret. Fadderne: Hr. Knud Jensen i Voldum, Hr. Niels Friis i Skorup, Jens Christensen Basballe i Aarhus, Christen Blichfeld paa Haxholm, Jomfru Maren paa Ristrup bar Barnet, o. fl.

1682, den 5. Decemb., blev Niels Christensen Pind begravet i Ladding Kirkegaard. Han var Hr. Christen Pinds Søn i Vaar (Voer) og tjente til Peder Nielsen Brandtes i Aarhus; kom op til Ladding og der laa til Badskjær hos Mester Johan Rinch, hvor han døde. Hans Alder var 23 Aar.

1683, Mandagen den 23. Aprilis, blev læst over Matthis, Hr. Peder Nielsens Søn i Skjolddelev, som blev født til Verden den 3. Martii, blev inddøbt den 7. Martii der efter af sin Farbroder, hæderlig og vellærde Mand, Hr. Hans Nielsen i Trige. Fadderne: Hr. Søren i Vitten, Casper Nielsen Brant i Aarhus, Lavrits Hansen af Trige, velb. Fru Kirstine Marie Broberg velb. Hans von Lossous paa Ristrup bar Barnet, Elin Christensdatter Basballe Hr. Matthes Hustru i Lyngaa, Gertrud Nielsdatter Hr. Nielses Hustru i Todberg

1684, den 8. Juli, som er S. Kjelds Dag, blev Povl, Hr. Peder Nielsens Søn i Skjolddelev, født til Verden; Torsdagen der efter blev han hjemmedøbt af sin Farbroder, Hr.

¹) Hans Enke havde endnu 1684 Forpagtningen af Lyngballe.

Hans Nielsen i Trige, og holdt hans Mormoder Anne Nielsdatter, sl. Hr. Mogenses i Todbjerg, ham til Daaben. Torsdagen den 17. Juli blev hans Daab i Kirken confirmeret og publiceret af ovenmeldte Hr. Hans Nielsen i Trige. Fadderne: Hr. Matths Sørensen i Lyngaa, Hr. Søren i Vitten, Hans Frantsen Blichfeld paa Norringgaard, velb. Fru Kirstine Marie Broberg, Hr. Assessor Lossous paa Ristrup, bar Barnet. Maren Rasmusdatter Hr. Clemens i Søften. Boel Bertelsdatter, Henrik Thomesens i Folby.

1689, Dom. Reminiscere, blev i Ladding Kirke publice absolveret en „Stachelsvinde“ (Tiggerkvinde) ved Navn Kirsten Pedersdatter, hvis 5 Uger gamle Barn døde til Sven Pedersens i Fadstrup. Hun bekjendte sig at have avlet samme Barn uden Ægteskab ved en afdanket Soldat, ved Navn Niels Jensen, med hvilken hun var trolovet ved Martini Tide sidst afviget af Hr. Jens i Alby (Adelby) ved Flensborg. Den samme Bekjendelse havde hun ogsaa ladet gjøre i Tanum Kirke i Synderlyng Herred, der Barnet var blevet døbt, hvorpaa hun fremviste Præstens, Hr. Anders Skive i Bjerregrav, hans Attest. Samme fattige Kvinde sagde sig ellers at være født i Kollerup Sogn i Han Herred var i mange Maader en vanfør Stakkel, med den slemme Syge befængt. Hun var meget inderlig og hart begjærendes, at jeg hende vilde afløse; bekjendte med modige Taarer, at hun ikke havde staaet Skrifte tilforn for samme Barn, item at det af Vaade, dog uden hendes Vilje, omkom hos hende om Natten.

1689, den 5. Aprilis, blev Anne Marie, Rasmus Christensen Lollik, Forpagter paa Lyngballe, hans Datter, hjemmedøbt. Feria 3. Pentecost. der efter blev hendes Daab i Ladding Kirke confirmeret. Fadderne: Jens Nielsen Møller i Terp Mølle, Dorethe Matthsdatter Hr. Jenses Hustru i Skivholme bar Barnet, o. fl.

1691, Dom. 13. Trin., forekomme som Faddere for Niels Povlsens Barn i Ladding: Valentin Beyer, Ridefoged paa Frisenborg, Bunde Jacobsen ¹⁾ i Aarhus, Gertrud Jensd.,

¹⁾ Ventelig en Søn af Hr. Jacob Bundesen, fhv. Præst i Skivholme.

Vinter Jens Jacobsens Hustru i Aarhus, Dorothe Matthisdatter Christen Byskrivers Hustru i Aarhus, Anne, Hr. Peders Datter, i Skjoldelev.

1691, 24. September, forrettedes en Hjemmedaab i Skjoldelev af Hr. Niels Pedersen Brant, Sognepræst til Havrum og Søby [Søn af Præsten i Skjoldelev].

1691, Dom. 1. Adventus, stod Peder Nielsen Hjulmand aabenbar Skrifte i Ladding Kirke for det Manddrab, som han ungefærlig for to Aar siden (imidlertid han boede i Fadstrup) begik udi Fuglesang, liggendes i Voldby Sogn, paa Peder Christensen, som da tjente Knud Henrik Blichfeld, Foged paa Frisenborg. For samme Drab blev han strax greben og fængelig sat paa Frisenborg; men efter at han havde efter Loven til Frisenborg Birketing bekommet sin Dom, og [var] dømt til at lide paa sin Hals, brød han ud af Fængslet og bortrømte. Men nu haver Herskabet, Grev Nicolaus Friis til Frisenborg, dog benaadet hannem og givet hannem fri i alle Maader. Hvo der skal svare til det udgydte Blod, hensættes til Guds egen Dom.

1692, den 7. Martii, døde Povl, Hr. Peders Barn i Skjoldelev, og blev begravet i Sabro Kirke Onsdagen den 16. Martii af hænd. og vell. Mand, Hr. Matths Sørensen i Lyngaa. Hans Alder var 7 Aar 8 Mnd. 2 Uger 4 Dage 10 Timer. Texten, som til Ligprædiken blev forklaret, var Sap. 4 v. 13. 14. Exord. Act. 7 v. 59. Gud give hannem en glædelig og ærefuld Opstandelse!

Hans Lives Tid var kort, han snarlig takked af,
Hans Sjæl er faret bort til Gud, som hende gav,
Hans Krop i sorten Muld er henlagt at bevares,
Indtil vor Jesus huld vil herlig aabenbares.
Gud lad os alle saa vor korte Tid fremdrage,
Vi Salighed kan faa, naar endes skal vor' Dage!

1695, Onsdagen den 13. Marts, blev Peder Hansen Heyde af Aarhus og Karen, Hr. Peders Datter i Skjoldelev, trolovede i Skjoldelev Præstegaard. Dom. 11. Trinit., som indfaldt den 4. Aug., bleve de sammenviede af Mag. Ludvig Pontoppidan, Sognepræst til Domkirken i Aarhus.

1696, Dom. Septuagesima, blev et Par Tvillinger døbte, baarne af Præstens Døtre, Anne og Margrete. Blandt Fadderne var: Jacobus Petri Brandt [Præstens Søn], Andreas Thomæ Mariagrius, Hr. Hans Blichfelds Børns Skolemester i Søften, samt Anne Marie og Dorothe, Hr. Christens Døtre i Folby.

1696, Fredagen den 29. Maj, blev Hans Hansen Thrige¹⁾, som døde i Skjolddelev Præstegaard, begravet. Hans Alder var 78 Aar.

3. Optegnelser af Hr. Peder Jensen Pandrup.

1699, den 2. Oktober, døde velærværdige og meget vellærde Mand, Hr. Peder Nielsen Brandt, Sognepræst til Ladding, Sabro og Forup Sogne, Provst over Sabro Herred²⁾. Ætas 61 Aar.

1701, den 13. Januar, blev Mette, Hr. Peder Jensens Datter i Skjolddelev, født, den 17. Januar blev hun hjemmedøbt, og den 17. Februar blev hendes Daab confirmeret. Fadderne: Hr. Mads Sørensen [i Lyngaa], Hr. Søren i Vitten, Hans Pedersen Brandt, Beate, Amtmand Bielches Frue, bar Barnet, Ide, Lieut. Bielches Frue, Anne Pedersd. Brandt³⁾, Maren Pedersd. Brasch.

1701, Dom. 25. p. Trin., blev Jens, Christen Pedersens Barn paa Lyngballe, læst over, som tilforn var hjemme-

¹⁾ Ventelig en Søn af den forlængst afdøde Præst i Trige, Hr. Hans Jensen Smidstrup. Formodentlig har han været hos sin Svoger, Hr. Hans Nielsen (Brandtzon) i Trige, indtil dennes Død (1692) og har senere haft Naadsensbrød i Skjolddelev Præstegaard.

²⁾ Det er altsaa urigtig, naar Poulson (Catal. pastor. diœc. Aarhus., p. 53) og efter ham Wiberg sætte en Præst af Navnet Hr. Peder Pedersen fra 1670 til 1699 i Skjolddelev efter Hr. Peder Nielsen Brandt (ell. Brantzon). Den nævnte Hr. Peder Pedersen maa ganske gaa ud af Præsterækken for Ladding, Sabro og Faarup; selv som Kapellan er der neppe Plads til ham, da der i Kirkebogen ikke er mindste Spor til, at Hr. Peder Nielsen Br. har haft nogen saadan. — Provst har den sidstnævnte vistnok været siden Aaret 1684, da Hr. Søren Madsen Ørsted i Lyngaa døde.

³⁾ Ventelig en Datter af afd. Kjøbmd. Peder (Pedersen) Nielsen Br. i Aarhus.

døbt. Faddere: Hr. Christen Jensen i Niær, Anne, Hr. Peder Pandrups Hustru, bar Barnet, Dorthe, Hr. Christens Datter i Niær, o. fl.

1702, den 4. Decemb., blev Peder, Hr. Peder Jensen Pandrups Søn, født, den 7. do. blev han inddøbt af Hr. Niels [Pedersen Brandt] i Hovbjerg. Den 20. næst efter blev hans Daab confirmeret i Ladding Kirke af Provsten Hr. Mads Sørensen i Lyngaa. Fadderne: Hr. Søren Laur- sen i Vitten, Hr. Jørgen Povlsen i Todbjerg, Hr. Niels Brandt i Hovbjerg, Johanne, sl. Jens Pandrups i Aars, bar Barnet, Anne Jacobsdatter Hr. Mads Sørensens i Lyngaa, Maren Christensdatter Hr. Niels Brandts i Hovbjerg. (Bar- net døde ⁸/₁₂ 1704).

1705, 30. April, blev Johanne Kirstine, Hr. Peder Jen- sens Datter i Skjolddelev, født. Den 5. Maj blev hun hjemme- døbt af hendes Morbroder, hænd. og vell. Mand Hr. Niels Brandt, Sognepræst for Hovbjerg og Granslev Menigheder. Den 11. Juni blev det og af hannem læst over. Faddere: Hr. Søren i Vitten, Søren Olufsen paa Norringgaard, Morten Munch i Torsager ¹), Cathrine Hansdatter, Forvalter Hans Nielsens paa Faurskov, bar Barnet, Anne Jacobsdatter, Hr. Madses i Lyngaa, Anne Voldborg [Nielsdatter], Hr. Søren i Vitten.

1706, Dom. 10. p. Trin., blev hæderlig og vellærde unge Mand Jacob Pedersen Brandt ²) og Karen Pedersdatter Tøxen copulerede. Den 16. Martii forhen bleve de trolovede.

1707, den 13. August, blev Hr. Peder Jensen Pandrups Søn, Jens, født til Verden. Strax efter blev han for sin Svagheds Skyld hjemmedøbt af sin Fader; levede derefter ikkun 5 Timer.

1708, den 23. Novbr., blev Peder, Hr. Peder Jensen Pandrups Søn, født til Verden; den 28. do. blev han ind- døbt af sin Morbroder, Hr. Niels Brandt i Hovbjerg. Den

¹) Har vistnok været gift med Margret Pedersd. Brandt (se ndf. u. 1714).

²) Har vistnok siden boet i Skjolddelev eller Ladding, da han siden hyppig forekommer som Fadder ikke blot til hans Svoger Præstens Børn, men ogsaa til mange af Bøndernes i Sognet.

20. Decbr. blev hans Daab confirmeret i Ladding Kirke. Faddere: Hr. Søren Laursen i Vitten, Hr. Niels Hjersing i Seften, Hr. Jørgen Hjersing i Lyngaa, Landsdommer Tøger Reenberges Datter, Jomfru Kirstine Marie, bar Barnet ¹⁾, Anne Kirstine Nielsdatter [Brandt] i Hovbjerg.

1710, den 28. Febr., blev min Søn Jens født til Verden. Strax derefter blev han inddøbt af hans Fader, Hr. Peder Pandrup, og døde 3 Timer derefter.

1711, den 14. Maj, blev Mogens, Hr. Peder Pandrups Søn, født til Verden; strax derefter blev han for sin Svagheds Skyld af sin Fader inddøbt. Den 17. Juni blev hans Daab i Ladding Kirke confirmeret af ærværd. Provsten, Hr. Mads Lyngaae. Faddere: Hr. Niels Brandt i Hovbjerg, Mag. Esaias Helt i Vitten, Karen Pedersd. [Brandt] Peder Hansen Heides Hustru i Aars, bar Barnet, Anne Jacobsdatter Provstens Hustru i Lyngaa, Anne Kirstine Nielsd. Brandt, Kirsten Pedersd. Heide. (Barnet døde ^{14/7} 1711).

1712, den 4. Marts, blev Rasmus Mogensen, Degn til disse 3de Menigheder, begravet. Ætas 77 Aar.

1712, den 16. Marts, blev Vichart Nøei, en Øxenkjøbmand af Emmerich udi Holland, begravet udi Ladding Kirke. Ætas 39 Aar.

1712, den 20. December, blev Jens, den 3die af dette Navn, da de 2 første ere døde, Hr. Peder Jensen Pandrups Søn, født til Verden, og strax efter Fødselen for sin Svagheds Skyld af sin Fader inddøbt. Den 19. Jan. blev hans Daab i Ladding Kirke confirmeret. Faddere: Mag. Esaias Helt i Vitten, Jens Pedersen Brandt, Karen Pedersd. Brandt o. fl. (Barnet døde ^{6/11} 1713).

1713, den 16. Novbr., blev Agetha, Hans Termansens, Forpagter paa Lyngballegaard ²⁾, hans Datter læst over, som tilforn for sin Svagheds Skyld var inddøbt. Faddere: Hr. Jens Høst i Niær, Dorethe Udsdatter Hr. Jens Høsts i Niær o. fl.

¹⁾ 1717 blev Degnen Didrik Jensen (Marlagers) Barn i Ladding baaret til Daaben af Jomfru Miche Reenberg paa Ristrup.

²⁾ Var allerede 1704 i denne Stilling.

1714, den 3. Sept., blev Christiane, Hr. Peder Pandrups Datter, født til Verden. Strax der efter blev hun for sin Kleinligheds og Skrøbeligheds Skyld inddøbt af sin Fader. Den 25. Okt. blev hendes Daab confirmeret i Ladding Kirke af Mag. Elias Helt i Vitten. Faddere: Hans Termansen, Forpagter paa Lyngballe, Jens Pedersen Brandt, Margret Brandt af Torsager bar Barnet, Karen Pedersd. Brandt, Inger Hr. Jørgen Hiersings, Johanne Mag. El. Helts.

1717, den 18. April, blev Jens, den fjerde af det Navn, Hr. Peder Pandrups Søn i Skjolddelev, født. Anden Dagen der efter blev han for sin Svagheds Skyld af sin Fader inddøbt. Torsdag den 10. Juni blev hans Daab conf. i Ladding Kirke af Mag. Elias Helt i Vitten. Faddere: Seig^r Thomas Bering, Hr. Niels i Søften, Hans Termansen paa Lyngballe, Mad. Ingeborg Andersd., Thomas Berings Kjæreste i Randers, bar Barnet, Karen Pedersd. Brandt. (Barnet døde $\frac{4}{4}$ 1718).

1717, den 27. Sept., blev min Moder, sl. Johanne Eskildsdatter, begravet af ærværdige Hr. Jørgen Hiersing i Lyngaa. Text: Ps. 42 v. 2. 3. Exord. 1 Tim. 5 v. 16. Hendes Alder 83 Aar.

1720, den 3. Juli, blev hæderlige og vellærde unge Mand Michel Thomesen Bering og Mette Pedersdatter Pandrup copulerede udi Skjolddelev Præstegaard efter Kgl. Maj.s allernaadigste Tilladelse.

1720, den 16. Sept., blev Thomas, meget hæderlig og vellærde Studiosi Michel Berings Søn, født. Dagen der efter blev han inddøbt af hans Morfader, Hr. Peder Pandrup. Dom. 23. post Trin. blev hans Daab i Ladding Kirke confirmeret. Faddere: Monsr Lavrits Otsen af Bragnæs i Norge, Ditlev Bering, Jens Bering og Peder Bering, alle af Randers. Mad. Elisabeth, Anders Carlsens Kjæreste i Randers, bar Barnet, Mad. Else Kierstin, Ditlev Berings Kjæreste. Mad. Else Madsdatter, Hans Termansens Kjæreste.

1722, Onsdagen den 25. Februar, blev Ingeborg, hæderlig og vellærde Mand Michel Berings ¹⁾ Datter i Skjolddelev,

{ ¹⁾ Han blev samme Aar Præst i Vrove og Resen.

kristnet. Fæddere: Hr. Hans i Skivholme, Hans Termansen Forpagter paa Lyngballe, Jens Pedersen Brandt, Hr. Peder Pandrups Hustru bar Børnet, Karen Pedersd. Brandt, Johanne Kirstine Pedersdatter [Pandrup].

1726, den 20. Sept., blev Kirsten Mogensdatter, Provsten sl. Hr. Peder Brandtes Enke i Skjoldelev, begravet. Ætas 81 Aar. Hr. Jørgen Hiersing i Lyngaa prædikede. Text: Gen. 15 v. 15.

1726, Dom. 14. p. Trin., blev Hans. Forpagteren Niels Mollerups paa Lyngballe, hans Barn læst over, som for Svagheds Skyld var hjemmedøbt. Fæddere: Skovrideren Oluf Jæger i Fuglsang, Vagtmester Tellemand, liggendes paa Søbygaard, Elle, sl. Hr. Bertel Myginds i Hasle, bar Børnet, Maren Hansd. Hr. Erik Møllers ibid., o. fl.

1729, den 28. Juni, blev Christen Friis til Lundgaard og min Datter, Johanne Kirstine Pandrup, copulerede af Hr. Casten Friis udi Aastrup ¹⁾).

1730, Dom. Palm., blev en Lieutenant, Johannes Carl Roes, som døde i Ladding, begravet i Ladding Kirkegaard. Ætas 49 Aar ²⁾).

1732, den 14. August, blev Claus Christensen Svendstrup af Suns Mølle og Margret Jacobsdatter Brandt i Skjoldelev Præstegaard trolovede ³⁾). Den 7. Okt. blev de copulerede.

1735, den 20. Sept., copulerede jeg min Datter, Christiane Pandrup, til velærværd. Hr. Svend Wedel, Sognepræst til Saal Menighed udi Riber Stift.

1737, den 18. Febr., blev hæderlig og vellærde Studiosus Niels Rasmussen Farre og Doreth Lisbet Gystrou paa Lyngballe trolovede. Den 21. Marts bleve de copulerede.

1738, den 5. Oktober, blev min sl. Kone, Anne Pedersdatter Brandt, begravet. Ætas 64 Aar 7 Maaneder og 19 Dage. Provsten, Hr. Jens Høst i Niær, prædikede over hende.

¹⁾ D. e. Astrup med Annexerne Rostrup og Store Arden i Hinsted Hrd., Viborg Stift. Brudgommen har ventelig været en Broder til den nævnte Præst.

²⁾ Paa denne Tid laa der Militær her i Egnen.

³⁾ Hun kaldes 1729 »Provstens (Hr. Peder Pandrups) Stuepige«, men var for øvrigt hans Kones Broderdatter.

4. *Efter Optegnelser af senere Præster i Skjolddelev.*

1741, den 13. Marts, prædikede Provsten i Vitten, Hr. Høst, over sl. Provsten, Hr. Peder Pandrup. Ætas 69 Aar.

Fra 1739 havde Hr. Peder Pandrup haft til Kapellan (med Løfte om Succession) Hr. Jens Hansen Muncheboe, der tidligere (siden 1732) havde været Degn i Hovlbjerg og Granslev. Denne blev da 1741 hans Efterfølger, og blev, ligesom Formændene, siden (1760) Provst i Sabro Herred. Han var allerede som Degn gift med Dorthe Elisabeth Klinge (Datter af Byfoged Just Klinge i Haderslev og Hustru Ane Marie Klinge, der som Enke døde i Skjolddelev Præstegaard 1750). Hun blev begravet 4. Marts 1763 (Alder 66 Aar). En Søster til hende, Jfr. Anne Eleonora Klinge, begravedes 16. Juni 1762, i sin Alders 62de Aar, fra Skjolddelev Præstegaard. Siden ægtede Provst Muncheboe Ane Nielsdatter Iversen, der sikkert var Enke efter en Botzen; hun døde i April (begr. ^{30/4}) 1771, 71 Aar gl. En Datter af den sidstnævntes første Ægteskab var uden Tvivl Edel Botzen (eller Bodsén), som Hr. Muncheboe 1757 omtaler som „Jomfru E. B. fra Harlev Præstegaard“, men efter sit andet Ægteskab kalder „min Datter Edel Bodsén“, og som 11. Juni 1771 ægtede Hr. Jacob Krogstrup, Præst i Sjelle. — Af sit første Ægteskab havde Provst Muncheboe to Døtre, nemlig Edel Muncheboe (der allerede 1747 forekommer som Fadder, og 1772 betegnes som „min Datter E. M. ved Ristrup“), og Anneke Marie Muncheboe.

Den sidst nævnte Datter havde den 10. Oktober 1756 Bryllup med Hr. Nicolai Peder Cadovius, der faa Dage iforvejen var ordineret til Hr. Muncheboes Kapellan med Løfte om Succession. I deres syttenaarige Ægteskab havde de ikke mindre end 15 Børn, og efter at have gennemgaaet mange haarde Fødsler, døde Moderen med det sidste. Den gamle Fader skrev da med rystende Haand i Kirkebogen: „1773, den 14de November, Kl. 10 om Aftenen, blev min kjære Datter Anneke Marie forløst med et dødfødt Drengbarn, som var hendes 10de Søn, foruden 5 Døtre, som hun har født til Verden i 17 Aars Ægteskab, hvoraf 5 Sønner

og 2 Døtre endnu ere i Live. To Timer efter hendes sidste Barnefødsel maatte hun selv, til en stor Bedrøvelse for mig, smage Dødsens Bitterhed, og blev begravet den 18de November. Jeg haaber snart at faa hende i Tale, dog i de dødes Land, hvor vi med Glæde vil omfavne hinanden“. Dette Haabs Opfyldelse trak dog ud i 16 Aar; thi først under 26de August 1789 kunde Hr. Cadovius skrive i Kirkebogen: „Begravet Hr. Jens Hansen Muncheboe, Provst og Sognepræst for disse Menigheder over 50 Aar. Hans Alder var 81 Aar 6 Mnd. 19 Dage“.

I 33 Aar var Hr. Cadovius altsaa Kapellan, og da han saa endelig blev Sognepræst, var han det kun i $2\frac{1}{2}$ Aar. Han blev nemlig begravet den 13de April 1792, i sin Alders 63de Aar. Hans Børn vare (med Forbigaaelse af de dødfødte og dem, der døde spæde): 1. Christian Erhart, født $\frac{9}{8}$ 1757. 2. Johan Henrik, f. $\frac{5}{10}$ 1758 (Faddere: Capit. Teilmann og Frue fra Endrupholm, samt Justitsrd. Teilmann). 3. Ove, f. $\frac{29}{10}$ 1760. 4. Ludvig Rudolf, f. $\frac{1}{2}$ 1762 (Fadder: Mns^r Brandt fra Brogaard). 5. Christine Sofie, f. $\frac{23}{2}$ 1763. 6. Erhart, f. $\frac{29}{5}$ 1764, begr. $\frac{12}{4}$ 1778. 7. Birgitte Cathrine, f. $\frac{6}{9}$ 1767, gift $\frac{15}{4}$ 1788 med Jæger under Frisenborg, Ulrik Thomsen. (Deres første Barn blev allerede født $\frac{14}{6}$ s. A. Det blev baaret til Daaben af Fru Grevinde Frijs Desmercieres; blandt Fadderne var Kammerherre Dyring fra Kjøbenhavn og Overinspecteur Bagge fra Frijsendal).

Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere.

Af C. Nyrop.

Kirkeklokker frembyde i forskellige Retninger et endog meget rigt og sympatetisk Materiale. De tilhøre paa en Gang baade Industrien og Kirken, ikke at tale om Overtroen. Paa næsten enhver Kirkeklokke findes en Indskrift, og den melder, navnlig i ældre Tid, om Helgener og gejstlige Personer; den giver Oplysning om kirkelige Forhold, men samtidig meddeler den ofte verdslige Navne: hvem der har givet Klokken, og hvem der har støbt den. Alt, baade Bekostningen og Forfærdigelsen, skete imidlertid til Guds og alle Helliges Ære, Indskriften er i mange Tilfælde væsentlig en Bøn, der ligesom bliver levendegjort, naar Klokken lyder. Klokkeklangen øver Indflydelse paa de Hørende. Klokken, der ofte har Navn, bliver en talende Person, der baade skræmmer og beskytter.

Alt, hvad der staar i Forbindelse med Kirken, tillægges af Overtroen en vis skærmende Magt, og det er sikkert af den Grund, at den nordsjællandske Almue en Tid har ladet sig gjøre Ørenringe af Kirkebly¹⁾, men næst Krucifixet synes Klokkerne i denne Henseende at have haft størst Betydning, muligvis fordi de, som vi senere skulle

¹⁾ N. Jonge: Den nordsjællandske Almue, 1798, S. 269.

se, i den katolske Tid indviedes ved en hellig Handling, en virkelig Daab. Trolde og Dværge flygtede bange, naar deres Stemme lød ¹⁾, og Klokkerne vidste det. *Vocor Maria, demonum victrix melodiâ* staar der paa den lille Klokke i Jydstrup ved Ringsted (1463), og paa Roskilde Domkirkes store Højtidsklokke (1511) læses: *Est mea cunctorum vox terror demoniorum* ²⁾. Men ogsaa tyst og stille kunde Klokkerne virke. Den Rust, som ved Midnatstide skrabedes af dem, var heldbringende for Syge ³⁾. I Liv og Død, i Glæde og Sorg stod Klokkerne Menigheden nær, og paa kaldtes de af den sande Uskyldighed, vidnede de for den. Det er et ofte gjenkommende Træk, at den falskelig beskyldte Jomfru, der som et Jærtegn krævede, at Kirkeklokken skulde styrte ned, naar den næste Gang ringedes, saa sit Ønske blive opfyldt ⁴⁾.

Klokkernes Magt var stor, ti de skærmede mod det Onde. Naar Ban var lyst over en Egn, maatte derfor ingen Klokke lyde i den; alle onde Aander vare jo med Bannet slupne løs over den, de skulde kunne røre sig frit. Gjaldt det derimod om at binde Mørkets Magter, da maatte Klokkerne lyde, og derfor ringede man med dem, naar

¹⁾ J. M. Thiele: Danm's Folkesagn, II, 1843, S. 4, 6, 248, jfr. III, 1860, S. 157.

²⁾ Kirkeh. Saml. I, S. 527, 471.

³⁾ J. M. Thiele: anf. Skr. III, S. 127.

⁴⁾ J. M. Thiele: anf. Skr. I, 1843, S. 194. — Hvilken Rolle i det Hele Klokkingning har spillet, kan ses bl. A. af Følgende: 1561 udtaltes det paa Roskilde Landemode, at Kirkeklokkerne ikke maatte misbruges til at angive Gjæstebud, Leg eller Lign.; men hertil gør Hr. Niels i Følleslev 1615 den Antegning: »Det holdes Intet, Bønder maa alt ringe til Gilde, ellers duer det intet» (Ny kirkeh. Saml. II, S. 471). Det Samme ses ogsaa af den kronikeagtige Beretning fra Crempe i Staatsbürgerl. Magazin (III, Schleswig, 1823, S. 756—757), hvorefter Kristian IV. idømte Stadens Borgermester og Raad en Bøde paa 1000 Dl., fordi de havde aflaset Stadens store Klokke, og Borgerne en lignende Bøde, fordi de med Vold havde slaaet Laasen fra. Naar man overhovedet vilde have Almuen i Tale, ringede man med Kirkeklokken (Hist. Tidsskr. 4. R. V, S. 233).

den Syge stred sin sidste Strid. Derfor høre vi ogsaa (efter Sagnet) Valdemar Atterdag i sin Dødsstund paakalde en Klokke: *Juva me Esrom, juva me Sora et amplissima Lundensium campana* ¹). Den Klokke, han paakaldte, var den vistnok vældigste Kirkeklokke, som Danmark nogensinde har haft. Og hermed skulle vi, i alt Fald foreløbig forlade Sagnene for at vende os til Historien.

Af Hvidtfeldt oplyses det, at »1215 bleff den store Klokke til Lund støbt, som udi vor Tid søndergick; hun vaar lige stor ved den til Erfurdt, 13 Faffne uden om« ²). Selvfølgelig er denne Maalangivelse overdreven, og andendets hedder det da ogsaa, at Klokken var 4 Alen høj og 14 Alen i Omkreds ³). Den saaledes reducerede Klokke vedbliver imidlertid at være endog særdeles stor, og naar det paa et tredie Sted oplyses, at den vejede 67 Skpd. (d. e. over 214 Centner) ⁴), ses det, at Lunds *Maria Lavra* virkelig kunde sammenlignes med Erfurts *Maria Gloriosa*, ti denne Tysklands tredje største Klokke, der er støbt 1497, vejer 275 Centner ⁵). Af Klokken i Lund blev der i 1577 støbt to Klokker til Kronborg ⁶).

Disse Oplysninger, der alle gaa ud paa at vise, at Klokken var noget Usædvanligt, lade imidlertid det Spørgsmaal opstaa, om det virkelig er muligt, at Danmark i det 13de Aarhundrede kunde frembringe en saadan Klokke.

¹) Scr. rer. Dan. I, S. 283; Lambertus Alardus: Nordalbingia (Westphalen: Monum. I, 1739, S. 1816); Bring: Monum. Scanensia, 1744, S. 293; Chr. Bruun: Holbergs Epistler III, S. 348.

²) Danm. Riges Krøn., 1652, S. 182; i Braunii Theatrum urbium (Lund) gjøres den endda større end Klokken i Erfurt.

³) O. Worm: Danic. monumentor. libri sex, 1643, S. 143.

⁴) Rørdam: Hist. Kildeskr. I, S. 656.

⁵) H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol., 1868, I, S. 244.

⁶) Brunius: Skånes Konsthist., S. 581; Brunius: Lunds Domkyrka, 2den Udg., S. 112, 241—242; Friis: Dsk. Bygningshist. S. 295. — Allerede flere Aar før synes Klokken fjærnet fra Kirken. Under 9. December 1564 paalægges det Lensmanden Axel Wiffert at »nederthage thend store Kioche vj Lunde Domkiercke Och thend forskicke til wort slot Kiøpnehaffn« (Tegn. o. a. L., VIII, Fol. 170).

Støbte man i det Hele den Gang Klokker heri Landet? — Skulde disse Spørgsmaal have været besvarede af den norske Historiker P. A. Munch, havde han sikkert uden Tøven besvaret dem bekræftende. Han troede nemlig at kunne antage, at den Klokke, som Harald Haardraade († 1066) skjænkede Tingvoldskirken paa Island, var støbt i Norge; men imod denne Antagelse taler dog vistnok Forskjelligt. Det Land, der har frembragt hin Klokke, kan formentlig nok saa godt og maaske snarere være England. Da Kong Sverre 1186 talte til Folket i Bergen, takkede han de *engelske* Mænd, som tilførte Landet Gryder eller Kjedler; i Kong Haakons Testamente (omtr. 1315) nævnes »una magna campana, que fusa fuit in Anglia per Siglavum«, og 1443 sluttede Erkebiskop Aslag i Trondhjem og Biskop Oluf i Bergen Kontrakt med tre engelske Kjøbmænd, om at de skulde skaffe en dygtig Klokkestøber fra *England* til Bergen; han skulde støbe i Alt 6 Klokker, af hvilke den største skulde veje 12 á 13 Skpd. Kobber eller Bronze. Hedals Kirkeklokke i Valders bærer endelig Indskriften: »Nicolaus *Angelus* me fecit«²⁾.

Alt peger paa England, der tilmed tidligt har baade brugt og tilvirket Kirkeklokker. Det antages saaledes, at irske og brittiske Missionærer have bragt Kirkeklokkerne til Tyskland, og en irsk Munk *Dagaeus* († 586), der nævnes som en udmærket Afskriver og en fortrinlig Metalarbejder, skal have frembragt ikke mindre end 300 Klokker³⁾. — Ogsaa fra Nederlandene fik Norge (navnlig senere) Kirkeklokker. Klokken i Harham (Romsdals Amt) er 1484 støbt af den bekjendte nederlandske Støber *Gerhard Wou* den Ældre, den Samme, der 1497 støbte Erfurts Maria Gloriosa; Klokken i Trondenæs i Finmarken støbtes 1507

¹⁾ P. A. Munch: Det norske Folks Hist., II, 1855, S. 1030, jfr. 220.

²⁾ P. A. Munch: anf. Skr., III, 1857, S. 202; Dipl. Norveg., IV, S. 122; Vidensk. Selsk. Skr., VII, S. 488; Kirkeh. Saml., II, S. 80; N. Nicolaysen: Norske Fornlevn., 1862—1866, S. 110.

³⁾ H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol. 1868, I, S. 243, 244.

af *Dankers* i Amsterdam, og i Verø (Nordlandenes Amt) er der en af *Gerhard Wou* den Yngre 1540 støbt Klokke¹⁾.

Hermed skal det nu ingenlunde være sagt, at der ikke nogenlunde tidligt er forfærdiget Klokker i Norge. Den lille, 7 Tommer høje Klokke, der nu findes i vort oldn. Museum (D. 1024), men oprindelig har hængt i Aamotsdal i Telemarken, bærer en Runeindskrift, der meddeler, at den er støbt af *Unnulf*. Klokken er formentlig fra omtr. 1200. I Urdal har der været en Klokke, der efter sin ogsaa i Runer affattede Indskrift var gjort af *Gudman*, og Klokken i Holmens Kirke, Sigdal Sogn, er støbt af *Tuve Torsen*. De dels i Majuskler, dels i Runer affattede Indskrifter, som fandtes paa 2 Klokker i Gjerpen ved Skien, tydede ogsaa paa, at disse muligvis have været af norsk Oprindelse; de vare omtrent ligesaa gamle som Aamotdalsklokken²⁾. Men derfor er og bliver det dog fuldt berettiget at tvivle om, at hin Klokke var norsk af Oprindelse, som Harald Haardraade sendte som Gave til Island; den ligger omtrent 200 Aar længere tilbage, og en lignende Tvivl bør formentlig rejses med Hensyn til Klokken *Glød*, som Oluf den Hellige († 1030) forærede Klemenskirken i Trondhjem, ligesom med Hensyn til den Gildeklokke i Trondhjem, der under Oluf Kyrre († 1093) nævnes som »Byens Trøst»³⁾.

1) N. Nicolaysen: Norske Fornlevn., S. 533, 688; Antikv. Ann., I, 1812, S. 266, 276. — I Repertor. f. Kunstwissensch., IV, Stuttgart, 1881, S. 401 flg., har Dr. Th. Hach leveret en Afhandling om Gerhard Wou; han kjender ikke dennes norske Klokke. Ogsaa et andet bekjendt Støbernavn kan Norge opvise. Paa Klokken i Tromsø-sund staar, at den 1508 er støbt af *Jacobus Johannis de Campen* (Nicolaysen: Fornlevn. S. 701).

2) Ny ill. Tid. (norsk) 1876, S. 268; Wille: Sillefjord, 1786, S. 56; O. Worm: Danic. Monum. libri sex, S. 519; G. Stephens: Oldnorth. Runic. Monum. I, S. 278—79; Nicolaysen: Norske Fornlevn. S. 205—206.

3) Fornm. Sögur, VI, S. 63; Konunga Sögur, III, S. 203. Der er sikkert nogen poetisk Overdrivelse med i Spillet, naar det hedder (Biskupa sögur, I, S. 65), at Biskop Bernhard paa Island (1048—

Vende vi os nu til Danmark, da er det strax afgjort, at Kirkeklokkerne her ere lige gamle med Kristendommen. Det blev tilladt Ansgar at benytte en Klokke ved Kirken i Slesvig ¹⁾, og efterat denne, naturligvis lille Klokke, der muligvis har hængt i en Stapel over Trækirkens Indgangsdør, havde faaet Ret til at være der, udbredte Brugen af Klokker sig sikkert hurtig. Da Kong Niels 1134 drøbtes af de vrede Knudsbrødre i Slesvig, var det Gildeklokken, der kaldte dem sammen, og Biskop Elias i Ribe satte (omtr. 1150) Klokkeringningen i System. Han indførte her i Landet, at der paa bestemte Tider af Dagen ringedes med en Kirkes Klokker ²⁾. Biskop Elias var fra Flandern.

Det var imidlertid ikke Spørgsmaalet om, naar Klokkerne først optraadte her i Landet, som der her skulde lægges Vægt paa, men Spørgsmaalet om, naar de først bleve tilvirkede her, og som Indledning til dette Spørgsmaals Besvarelse skulle vi allerførst gjøre opmærksom paa, at langt fra alle Kirkeklokker have været støbte. En Tid har man gjort dem af sammennittede Jærnplader, og mon ikke den ovenfor nævnte irske Munk Dagaeus udelukkende har tilvirket sammennittede Klokker. To saadanne Klokker, den ene fra Køl'n i Tyskland og den anden fra Noyon (Dept. Oise) i Frankrig, henføres til det 7de Aarhundrede. Paa den anden Side maa det imidlertid ikke overses, at der i den af Munken Rogkerus under Navnet Theophilus presbyter omtrent 1100 i Westfalen forfattede *Schedula diversarum artium* findes en Anvisning til Klokestøbning, der viser, at saadan Støbning maa have været kjendt i

1067) viede mange «kirkjur ok klukkur, brúr ok brunna, vöð, ok vötn, björg ok bjöllur». Kristendommen vedtoges først 1001. Der er paa Island fundet smaa, kun en Tomme høje Klokker (Bjælder), der formentlig maa henføres til den hedenske Tid (A. f. n. O. 1882, S. 62, 67, 80)

¹⁾ Scr. rer. Dan., I, 481, 545, 603; II, 130 (Fenger: Ansgars Levnet, S. 86).

²⁾ Scr. rer. Dan. II, 612; III, 440, 498; VII, 187; Terpager: Chron. eccles. Rip., S. 11. I det 13de Aarhundrede spille Klokkerne en Rolle som Vagt- og Stormklokker (Kbhvns Dipl., I, S. 45, 56, 63).

lang Tid ¹⁾. Kirkeklokken skal omtrent ved Aaret 400 være bragt i Brug i Nola i Kampanien ²⁾.

Se vi nu specielt paa Danmark, da er det afgjort, at der allerede før Kristendommens Indførelse har været en ikke ringe Dygtighed i Metalarbejde tilstede her i Landet ³⁾, og denne Færdighed er næppe gaaet til Grunde i Middelalderen. Jyske Lov viser, i hvilken betydelig Udstrækning Datiden benyttede Gjenstande af Metal. Loven paabyder (III, 4), at Ledingsskibenes Styresmænd skulle møde med »fuld Mands Vaaben og dertil et Armbrøst og 3 Tylter Pile«; de skulde med andre Ord (jfr. III, 3) møde brynjeklædte, medens enhver Bonde, som mødte ombord, kun skulde have »Skjold og tre Krigsvaaben: Sværd og Kjedelhat og Spyd« ⁴⁾. Med Hensyn til Fredens Sysseles ses det, at Kornet blev »skaaret« (III, 47), at man havde sine Ejen­ dele »under Laas og Lukke« (II, 97 jfr. 98), og at Kongen havde Myntret, ti »Falsk er det, om Mand sætter Stæt og Stapel og slaar Penge uden Kongens Orlov eller hans Bud og brænder falsk Sølv« (III, 65), ja det hedder videre i samme Artikel, at den, der har faaet falske Penge eller falsk Sølv, gjør bedst i at bringe dem eller det til en »Mynter eller Guldsmed eller anden Mand, som derpaa kan skjønne«.

¹⁾ H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol., 1868, I, S. 244; Allgem. Bauzeit., XXXVII, Wien, 1872, S. 334; Sched. div. art. ved Alb. IIg, 1874, S. 318 flg.

²⁾ H. Otte: Glockenkunde, 1858, S. 3 flg; jfr. Chr. Bruun: Holbergs Epp., II, S. 62—64, 359—361.

³⁾ C. J. Thomsen: Om den nord. Oldtids Broncearb. (Antikv. Tidsskr. 1843—45, S. 171—75); N. J. Berlin: Om några nord. metall-legeringar (Ann. f. n. O. 1852, S. 249—271); Worsaae: Fund af en Metalarbejders Forraad (A. f. n. O. 1853, S. 121—140); V. Boye: To Fund af Smedeværktøj (A. f. n. O., 1853, S. 191—200); C. F. Herbst: Om de over en Kjærne af brændt Ler støbte Bronceøxer (Aarb. f. n. O., 1866, S. 124—132); O. Blom: Iagttagelser ang. Materialet i den ældre Jernalders Vaaben (A. f. n. O., 1868, S. 1—13).

⁴⁾ Jfr. Joh. Steenstrup: Studier over Kg. Valdemars Jordebog, 1874, S. 200.

Der er herefter ingen Tvivl om, at der i det 13de Aarhundrede var en Række forskellige Metalarbejdere her i Landet, ligefra den almindelige Grovsmed til den kyndige Vaabensmed og konstfærdige Guldsmed, og man forstod ikke blot at smede Metallerne, men at smelte dem, ja man forstod, hvad der yderligere kan vises, at udvinde Myremalm af Jorden. Absalon skjænkede Sorø Kloster en By i Halland, Toaker kaldet, noget Syd for Varberg, til hvilken der hørte et Jernværk («molendinum ubi fabricatur ferrum»), og ved denne Lejlighed tales der om »de terra ferrum extrahere«¹⁾. Herefter kan man utvivlsomt godt have støbt Klokker paa hin Tid her i Landet. De fleste Klokker vare den Gang formentlig kun smaa, og sikkert er det, at da Absalon 1178 konfirmerer Ebelholts og Eskilsøs Herlighed, hvoriblandt Retten til Tiende fra forskellige Kirker, forbeholdes en Del af Tienderne til Vedligeholdelsen af Klokker («exceptis in reficiendis campanis«²⁾). Det tør sikkert antages, at Danmark den Gang havde Haandværkere, der forstod at støbe Klokker, men derfor er det langtfra afgjort, at den, der har forestaaet Støbningen af Lunds mægtige *Maria Lavra*, har været en Dansk.

Naar man til Støbningen af den ovenfor nævnte *Maria Gloriosa* 1497 forskrev Nederländeren Gerhard Wou til Erfurt, kan man endnu bedre 1215 have forskrevet en fremmed Støber til Lund, og det saa meget mere, som Klokkestøberne endog langt ned i Tiden synes at have været rejsende Haandværkere. Da der 1464 skulde støbes en ny stor Klokke i Lübeck, tilbød Rostockeren *Mathæus David* sin Tjeneste, idet han oplyste, at han havde støbt en Række Klokker rundtom i Livland, Pommern og Meklenburg³⁾. Hertil kommer for Danmarks Vedkommende yder-

¹⁾ Scr. rer. Dan., IV, 471, jfr. C. Nyrop: Dansk Jern, 1877, S. 3 (Hist. Tidsskr., 4. R., VI, S. 127).

²⁾ Scr. rer. Dan., VI, S. 138.

³⁾ Repert. f. Kunstwissensch., IV, Stuttgart, 1881, S. 160; Engelstoft: Odense, 2den Udg., S. 259.

ligere, at fremmede Haandværkere ikke vare noget Nyt paa den Tid her i Landet. Henimod Midten af det 12te Aarhundrede (muligvis under Kong Niels) skal en engelsk Munk *Anketillus* have opholdt sig her i syv Aar, og udført fortræffelige Arbejder i ædle Metaller¹⁾, og samtidig har der formentlig været ikke een men mange udenlandske Haandværkere bosiddende i Roskilde.

I Kampen efter Knud Lavards Mord blev Harald Kesia en Gang belejret i en Forskansning udenfor denne By af Broderen Erik, og de i Roskilde boende Tyskere (»Saxones») byggede da en Belejringsmaskine, ved hvis Hjælp Sejren tilfaldt denne. Men da Harald, der undslap, nogen Tid efter vendte tilbage, hævnedede han sig ved at lade Næsen skære af Byens samtlige Tyskere (»Germanos»). Kun Een undslap. Da Kniven truede ham, raabte han, at han var en vellært Mand (»doctus»), og han blev da ført for Harald, for hvem han tilstod, at han ikke var oplært ved Bogen men ved Naalen (»suendi se; non sacrandi professorem respondit»), et Indfald, der frieste ham fra at dele sine Landsmænds Skjæbne. Han var altsaa enten Skomager eller Skræder, og herfra ligesom fra den byggede Krigsmaskine tør man vel slutte, at Tyskerne væsentlig vare Haandværkere, hvad der yderligere støttes af en senere Meddelelse. Da der nemlig efter Biskop Aages Død (1158) opstod Uroligheder i Roskilde, der navnlig gik ud over de »Fremmede« (advenæ), som dels dræbtes dels udjoges, var den kongelige Møntmester (»qui regium numisma administrabat») mellem de Angrebne; hans Gaard blev jævnet med Jorden²⁾. — Men var Kongens Mønter, en Mand, for

¹⁾ Matthei Paris: *Historia major etc.* ed W. Wats, Londini, 1686, S. 110 (o: Skriftet: Vitæ viginti trium abbatum S. Albani); jfr. C. Nyrop: *Om Kunstindustri*, 1877, S. 27. Engelsk Indflydelse kjendes særlig paa Danmarks Møntprægning, s. Kr. Erslev i *Dske Saml.*, 2. R., III, S. 121 flg. og i *Aarb. f. nord. Oldk.*, 1875, S. 125, 139, 173 flg.

²⁾ Saxo ed. P. E. Müller, I, 2, S. 650, 652, 737, jfr. Suhm: *Hist. af Danm.*, V, 132; VII, 13. Grundtvig gjengiver det ovenfor antydede

hvem der stadig var Brug, i 1158 en fremmed, maaske tysk Mand, har den, der 70 Aar senere støbte en endog enestaaende stor Klokke, sikkert ogsaa været det.

Videre kunne vi næppe komme, med Hensyn til hvem der har støbt Lunds store Klokke, men Tanken om at lade den støbe i sin uhyre Størrelse er muligvis udgaaet fra Absalon, der synes at have glædet sig ved at fremkalde og eje skjønne Metalgjenstande. I hans Testamente nævnes bl. A. en Sølvskaal »mirabiliter fabrefactum«, en anden Sølvskaal, »qvem Hildebrand fecerat«, en tredje »de plano opere«, og endelig hedder det: »Præcipue archidiacono præcepit, ut campanam, qvam facere proposuerat, consummaret«¹⁾. Naar der i Testamentet efter en Mand som Absalon lægges Vægt paa, at en af ham foreslaaet Klokke virkelig bliver udført, da maa det formentlig være en stor og usædvanlig Klokke, som det drejer sig om, og den eneste, som der da kan tænkes paa, er Klokken i Lund, der efter Hvidtfeldt blev støbt 1215. At der gik endog 14 Aar efter Absalons Død, før Klokken kom i Stand, er næppe afgjørende herimod, ti det har sikkert været forbundet med store Vanskeligheder at skaffe baade det nødvendige uhyre Stof, hvoraf den skulde støbes, og dernæst en tilstrækkelig duelig Støber. Hvad det Første angaar, kan det erindres, at den kunstforstandige Abbed Gozbert af Tegernsee i Bayren († 1001) maatte rette Henvendelser til fjærnt boende Venner om at lade ham tilflyde det til en stor Klokkes Støbning nødvendige Kobber og Tin (eller Bly), da han ikke selv for nogen Pris kunde skaffe sig det,

Ordspil ved at stille den hellige Læst i Modsætning til Skomager-Læsten (Danm's Krøn. af Saxo Runemester, 2den Udg., 1855, S. 547). Det gaar ikke an med Pontoppidan (Økon. Balance, 1759, S. 278) at gjøre Tyskerne i Roskilde til »Geværmagere«, men sikkert er det, at Saxo paa de Danskes Bekostning roser dem for Indsigt i at bygge Krigsmaskiner (»Qvippe nostri, rerum adhuc militarium rudes, raro talium usu callebant«).

¹⁾ Scr. rer. Dan., V, S. 424, 426.

og hvor vanskeligt det endog langt senere kunde være at faa en god Støber, kan bl. A. ses deraf, at den Mand, som Mariakirken i Lübeck 1545 henvendte sig til for at faa en betydeligt mindre Klokke end Lunds Maria Lavra omstøbt, ikke formaaede at løse Opgaven. Støbningen mislykkedes to Gange for ham, og først Aaret efter lykkedes den under en anden Støber ¹⁾.

Der er efter det Udviklede ingen Tvivl om, at Danmark har haft baade Kirkeklokker og Klokkestøbere maaske endog en rum Tid før 1200, og der er derfor intet Usandsynligt i, at den 1740 fra Rudkjøbings Kirketaarn nedtagne Klokke, som det berettes, bar Aarstallet 1105, at Klokken i Tversted (Horns H. Hjørring A.) muligvis er fra 1112, og at Stege har haft en Klokke fra 1182²⁾. Med Hensyn til Klokken i Tversted, hvis Indskrift er: *ihesvs. nasarevvs. rex. ivdeorvm. anno. dni. m̄oxxii.*, har man villet gjøre gjældende, at det omvendte c med det efterfølgende lille o skulde læses som et d, saaledes at der istedenfor 1112 kom til at staa 1512, men dette kan umuligt antages, da det samtidig hedder, at »Bogstaverne i denne Indskrift ere dels romerske, dels henhøre de til den ældre Majuskelskrift«, ti, som vi senere skulle se, ligger der i Anvendelsen af Majuskelskrift en Tidsgrænse, der langt fra naar det 16de Aarhundrede. — Hvad Klokken fra Rudkjøbing angaar, da er det af ikke ringe Interesse, naar det berettes, at dens latinske Indskrift, som forøvrigt ikke er bevaret, var skrevet med Runebogstaver, ti man kjender 8 støbte Metalrøgelsekar, hvis dels latinske, dels danske Indskrifter alle ere skrevne med Runer, og

¹⁾ H. Otte: Glockenkunde, 1858, S. 44; Répert. f. Kunstwissensch., IV, S. 412; Brunius Imødegaaer (Skånes Konsthist., S. 581) en fremsat Mening om, at Klokken i Lund skulde være støbt efter Erkebiskop Birgers Foranstaltning.

²⁾ P. Rasmussen: Rudkjøbing Kjøbstad, 1849, S. 74; Kirkeh. Saml., II, S. 474; Sandvig: Møn, 1776, S. 13, jfr. Paludan: Møn, II, 1824, S. 108.

disse Kar, der alle have tilhørt Kirker i det sydlige Fyn eller Langeland, ere samtlige, som det staar paa dem, gjorte af Mester *Jacob Rød* (magister *Jacobus Ruffus faber*). Der er utvivlsomt her et Fingerpeg, som bør benyttes. Den, der har støbt Klokken i Rudkjøbing og Røgelsekarrene, er muligvis den samme Mand, og denne virksomme Kunsthaandværker har muligvis boet i Svenborg, et naturligt Midtpunkt for de Egne, i hvilke hans Arbejder bleve anvendte. Paa et af Røgelsekarrene (Old. Mus. Nr. 440) staar der, at Mester Rød er »af Sinnabühr«, og i dette med Runer skrevne Navn kan Navnet Svenborg (Svineborg) muligvis skjule sig. Alle Karrene ere vel nærmest i Rundbuestil¹⁾).

De her nævnte Klokker ere sikkert de eneste fra det 12te Aarhundrede, om hvilke vi vide Noget. Fra det 13de Aarhundrede høre vi kun om *Maria Lavra* i Lund og en forøvrigt tvivlsom Klokke fra 1291 i Torkildstrup paa Falster²⁾. Materialet voxer først i det 14de Aarhundrede, men naar dog heller ikke i dette udover det rent tarvelige. Vi kunne nævne 20 Klokker, som med bestemte Aarstal henføres til det 14de Aarhundrede, men to af dem kunne næppe hævde den dem tillagte Plads (de ere nedenfor nævnte under Aarene 1364 og 1391), og om en af de andre vide vi kun, at den har existeret. Ordnete efter Tidsfølgen ere de 20 Klokker disse³⁾:

¹⁾ Pontoppidan: *Marm. Dan.*, I, 1739, S. 238; *Skand. Mus.*, II 2, 1803, S. 59; *Antikv. Ann.*, IV, 1827, S. 561—63; G. Stephens: *Oldn. Runic. Mon.*, II, 1867—68, S. 664—65; J. J. A. Worsaae: *Nord. Oldsager*, 1859, Nr. 541.

²⁾ Sandvig: *Møn*, 1776, S. 13. Den i Suhms *Hist. af Danm.* (XI, S. 143, jfr. J. H. Larsen: *Holbæks Amt*, II, S. 106) nævnte Klokke i Udby ved Holbæk fra 1293 er fra 1593 (*K. S.*, II, S. 473).

³⁾ Her som senere betyder *D. A. Danske Atlas*; *H. F. Hofmæns Fundationer*; *K. S. Kirkeh. Saml.*; *N. k. S. Ny kirkeh. Saml.*; *D. f. M. Direktionen for de antikvar. Mindesmærkers Arkiv*; *A. T. A. Antikvarisk-topografisk Arkiv*.

1300. S. Knudskirke i Odense, med Majuskler: o. rex. glorie. Christe. veni. cum. pace. anno. milleno. trecceno. nep Pederoto. Adam. (Aarb. f. n. O., 1869, S. 15). Muligvis skal Indskriftens Slutning dog læses: anno milleno trecceno neppedeno (o)to adam. Der staar nemlig pedenoto, ikke pederoto; oto er muligvis en Forkortelse, der peger paa Odense; men hvad betyder »neppedeno«?

1309. Kirkehelsinge (Løve H., Holbæks A.): anno. dni. m.ccc.ix.xo (K. S., II, 474).

1324. Avnede (Lollands Sønderhorred), med Majuskler: Prior. Kanutus. fecit. me. fundi. cuius. anima. reqviescat. in. pace. amen. anno. do. mcccxx.iiii. (D. f. M.).

1329. Nørre Vium (Bølling H., Ringkjøbing A.): Paulus me fecit 1329 (D. A., V, 756).

1333. Ribe. Domkirkens tidligere Stormklokke (campana tumultus) blev støbt i det nævnte Aar (Terpager: Ripæ Cimbr. S. 351).

1336. Ringsted (?), med Majuskler: Ful. fundata. tempore. senatoris. Johannis. Gvythas. et. provisoris. nicholai. domini kudich. anno. domini. m.ccc.xxx.vi. in. vigilia. corporis. in. honorem. beati. Eri. (A. T. A.). Det er imidlertid et Spørgsmaal, om her ikke skal læses mcccxxvi (1236) istedenfor 1336, men Sagen lader sig ikke afgjøre, da Klokken er omstøbt 1833 i det Gamstske Etablissement; den skal være indsendt til dette fra Ringsted.

1340. Navr (Hjerm H., Ringkjøbing A.), med Majuskler: Nicolaus. me. fecit. in. nomine. domini. anno. do. m.cccxxxx (D. f. M.).

1340. Vem (Hjerm H., Ringkjøbing A.), med Majuskler: den samme Indskrift som paa Klokken i Navr (D. f. M.).

1343. Vellev (Hovlbjerg H., Viborg A.): »Paa Klokken skal staa 1343« (D. A., IV, 425).

1362. Østerhever (Ejdersted). Den fra den sunkne Bophever Kirke overflyttede Klokke er støbt i det nævnte Aar (D. A., VII, 856).

1364. Mejrup (Hjerm H., Ringkjøbing A.), med Minuskler: anno. domini. m.ccc.dl.xi. iiii. ihesus. nasarens. rex. ivdeorum. alpha. et o. dev. et homo. o. rex. glorie. veni. cum. pace. anna. dat. hit. nics. clavs. seen. lod. stob. gvd. til. lof. oc. maria. ok. alle. siiele. amen. (D. f. M.). Aarstallet er i D. A. (V, 760) læst som 1364, men det kan egentlig slet ikke læses.

1368. Sæby (Løve H., Holbæk A.), med Majuskler: Ano. dni. m.ccc.lxviii. Daniel. de. cortrike. me. fecit. (A. T. A.).

1374. Halsted (Lollands Nørreherred): Prior Canutus 1374 (J. H. Larsen: Lolland og Falster, I, S. 107).

1376. Bryllé (Odense H. og A.). Paa Klokken stod med Munkebogstaver: Marie. es. mine. name. min. liid. er. gode. beqvame. 1376 (D. A., VI, 542).

1389. Snoldelev (Tune H., Kbhvns A.): o. maria. bescheremt. ouuer. al. so. verre. als. men. mi. høren. sal. anno. domini. mcccxxxix (K. S., II, 86).

1391. Tranebjerg (Samsø): •Jesus Christus Dei Filius & St. Johannes 1391, der neden under: Maria Delpar, som nok er Klokkens Navn• (Thurah: Samsø, 1758, S. 50). — Den saaledes meddelte Indskrift er imidlertid fuldstændig urigtig, hvad et Aftryk i A. T. A. viser; hvorledes Indskriften i sin Helhed skal læses, synes dog ikke at kunne udfindes.

1395. Lund: Anno domini mcccxcv Margarete Dacle Svecie Norvegie Regine . . . Jacobi Archiepiscopi anno lili circa festum Olavi fusa est hec campana Suenone Saxtorp Decano procurante. Magister Petrus Englekini me fecit (Brunius: Skånes Konsth., 1850, S. 583; do.: Lunds Domkyrka, 2den Udg. 1854, S. 169).

1395. Lilla Harrie (Skaane): Anno domini mcccxcv temporibus dominorum Idzardi cvrati et Goffonis et Lydolfi advocatorvm. Harvmanivs me fecit (Brunius: Skånes Konsthist., S. 585).

1396. Smørumovre (Smørum H., Kbhvns A.): anno. domini. m.ccc.xc.vi. Katerina. est. nomen. meum. dominus. leonivs. miles. (K. S., II, 475).

1396. Slesvig By: A. Dom. MCCCLXXXVI. Ego vocor Maria. Signum dono choro, fleo funera, festa decoro (D. A., VII, 622).

Foruden de saaledes nævnte Klokker kan der imidlertid godt være flere, navnlig udaterede, som endnu burde henføres til det 14de Aarhundrede. Klokken i Torslunde (Smørum H., Kbhvns A.), paa hvilken der med Majuskler staar: *Andreas fecit hanc campanam Ihesus*, sættes saaledes paa Grund af Bogstavernes Form til Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, og Klokkerne i Magleby paa Møn samt i Heldum ved Lemvig henføres paa Grund af deres Form ligeledes til det 14de Aarhundrede ¹⁾, men at udfinde, hvilke udaterede Klokker der efter deres Indskrifts Karakter eller af andre Grunde skulle henføres til det nævnte Aarhundrede, er som Regel en Umulighed efter de hidtil foreliggende Klokkebeskrivelser. *Pontoppidans Danske Atlas*,

¹⁾ J. B. Løffler: Sjællands Stiftslandsbykirker, 1880, S. 27; D. f. M. — Fuldstændig den samme Indskrift, som læses paa Klokken i Torslunde, findes paa Klokken i Lumby (Lunde H., Odense A.). — Paa »de Fattiges Klokke« i Aarhus Domkirke, som ikke smeltede i Branden 1642, skal der have staaet: Sanctum Agnetis nomen hoc musicale tenebit anno 1300, »men Aarstallet skal kanske rettere være 1500« (D. A., IV, 77). Paa Klokken i Tørring (Vrads H., Aarhus A.) staar »1317 eller kanske 1517« (D. A., IV, 477).

der er og bliver en med Hensyn til vor Klokkehistorie vigtig Kilde, har som Regel kun kummerlige Meddelelser. Indskriften er ulæselig staar der ofte ¹⁾, en Udtalelse, der kommer igjen i forskjellige Varianter. Indskriften bestaar af »sære Karakterer« (IV, 199), af »ukjendelige Karakterer« (V, 456), ja af »nogen besynderlig Skrift, som ligner russiske Bogstaver« (V, 313, 755).

Var det nu Tilfældet, at de paagjældende Indkrifter virkelig vare ulæselige, var der selvfølgelig Intet at sige, men det ere de langt fra altid ²⁾, hvilket da undertiden heller ikke rentud siges, naar det f. Ex. (i en ny Variant) hedder, at der paa Klokken findes »adskillige Tegn og gamle Bogstaver« (V, 217) eller »nogle Linier Munkeskift« (V, 815, 896). Nok saa galt er det imidlertid, naar der meddeles en Indskrift, og det saa viser sig, at den er enten gal eller mangelfuld. Ikke faa Exempler herpaa ere fundne ³⁾, og man maa derfor have Ret til at stille sig noget kritisk overfor de i *Danske Atlas* meddelte Indskrifter ligesom da ogsaa overfor de i *Hofmans Foundationer* meddelte, begge Steder er der sikkert øst af ofte maadelige Kilder. Senere Oplysninger om Klokkeindskrifter, f. Ex. *J. F. Fengers* i Kirkehistoriske Samlinger, ere betydelig troværdigere, men dog kunde ogsaa disse navnlig med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorvidt Indskrifterne ere med Majuskler eller Minuskler, være fuldstændigere. Fuldt tilfredsstillende ere de af Arkitekt *J. B. Løffler* i hans Værk »Sjællands Stiftslandsbykirker« meddelte Indskrifter ⁴⁾.

¹⁾ D. A., IV, 199, 315, 406, 434; V, 431, 751, 812, 814, 820 o. fl. St.

²⁾ K. S., II, 92, 477; P. Rasmussen: Rudkjøbing, 1849, S. 211.

³⁾ P. Rasmussen: Rudkjøbing, 1849, S. 211; K. S. II, 89, 91, 92, 106; af den paa sidstnævnte Sted meddelte Indskrift fra Hvedstrup har D. A. (VI, 100) kun de fire Verslinier. Jfr. K. S. I, 525—526.

⁴⁾ Her er kun de i Litteraturen meddelte Klokkeindskrifter omtalte; hvad de i D. f. M.'s Kirkebeskrivelser meddelte Klokkeindskrifter angaar, da ere de givne af mange Forskjellige og derfor af meget forskjellig Værd.

At det ofte er endog meget besværligt blot at komme til at staa Ansigt til Ansigt med en Klokkeindskrift, er en Kjendsgjerning, som allerede i 1805 skildredes livlig af *Rasmus Nyerup*¹⁾, og er denne første ydre Vanskelighed overvunden, kommer der andre til. Da Nyerup var naaet op til Klokken i Skaarup Kirkes Taarn (Sunds H., Svenborg A.), stod han foran en Indskrift, som, siger han, »jeg ikke ved bedre at benævne end med det Navn Krimskrams«. Ved første Øjekast er Indskriften ogsaa fuldstændig Krimskrams, men er man bleven opmærksom paa, at den er vendt forkert og skal læses fra højre til venstre, da kan den tydes²⁾. Denne Indskrift er altsaa ikke Krimskrams, men er den det ikke, saa er der andre, som ere det, saaledes som den, der findes paa den lille Klokke i Ledøv (Ledøje) ved Høje Taastrup (K. S. II, 475) og fremfor alle Indskriften paa Klokken i Gjerlev, sydvest for Frederikssund; der staar paa den med Minuskler: *mp oinip mop npiop mop iop mopnop* og underneden et α og ω (D. f. M.). Og hvad der ikke paa Grund af Fejl og Vilkaarligheder

¹⁾ R. Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge IV, S. XXX (med Afbildning), jfr. K. S. I, 465; II, 92.

²⁾ K. S. II, 93, 489. Ogsaa Indskriften paa den store Klokke i Herfølge (Bjeverskov H., Præstø A.) skal læses fra højre til venstre (K. S. II, 92). Bogstaverne i Indskriften paa Klokken i Humble paa Langeland er stillede paa Hovedet (P. Rasmussen: Rudkjøbing; D. f. M.). En Indskrift, som synes at være vanskelig at læse, er den, der findes paa Stormklokken i Holstebro Kirke. I Pontoppidans *Marmora Danica* (II, 80) gjengives den saaledes: »Anno Domini MCCCCLXIII help Got un Maria. Alana hete ik . . . bin ik eter Klouek. he maket mich Pawel Jul«; senere læses den: »Anno Dom. 1470. Help Got un Maria. Osana hete vor uns. Poul hete ik un Borgermeister bin ik. Sterkland be maket mik«, og nu endelig vil man, at der staar: »[Anno. dni.] m.cccc. lx. un. x. help. got. un. maria. olava. hete. ik. mes. ter. klaves. he. maket. mich. pavvel. yvl. hete. ik. ien. borgermester. bin. ik.« (Frølund: Holstebro, S. 129). Det er imidlertid et Spørgsmaal, om Olava er en rigtig Læsemaade; Gjengivelsen i D. f. M. har Osana.

fra Støberens Side er vanskeligt at læse, kan berede Vanskeligheder paa Grund af det daarlige Lys, hvori det ses, o. s. v. Indskriften paa Stormklokken i St. Pederskirke i Næstved er saaledes ikke læst fuldstændigt, fordi Klokken for at kunne ringes nedefra er anbragt i Lydhullet, hvad der uden særlige Forberedelser gjør det umuligt at komme til Indskriften paa den ydre Side. Paa samme Maade gaar det med flere andre Klokker, f. Ex. den i Øster Ulslev paa Lolland ¹⁾.

Det er herefter let forstaaeligt, at Gjengivelsen af en Klokkeindskrift kan blive mangelfuld, da det imidlertid for Studiet af vort Lands Kirkeklokker er af Betydning, at fremtidige Klokkeundersøgelser blive saa nøjagtige som muligt, skulle vi her, forinden vi gaa videre, gjøre nogle Bemærkninger om, hvad der formentlig bør medtages ved en Beskrivelse, samt hertil knytte nogle almindelige Bemærkninger om Klokkeindskrifter.

Naar man staar overfor en Klokke, som skal beskrives, gjælder det vel først om at gjengive dens Indskrift. Kan denne strax læses, er det imidlertid ikke nok blot at gjengive dens Indhold, nej Bogstavernes Form, Skilletegnene mellem Ordene og hvad der maatte være af Mærker, Afbildninger eller Lignende paa Klokken, maa medtages og saavidt muligt aftegnes eller hellere gjengives ved et Gvidebillede, ligesom det maa oplyses, hvor og hvorledes Indskriften er stillet paa Klokken. Hvad Bogstavernes Form angaar, da er det, navnlig naar Klokken intet Aarstal har, af Vigtighed at erfare, om Indskriften er skreven med Majuskler, Minuskler eller almindelige Bogstaver, ti heri ligger en Tidsbestemmelse. Majuskler, hvorved forstaaes oprindelig store latinske Bogstaver, der efterhaanden blive mere og mere gotiserede, bruges til omtrent 1350, og derefter herske i omtrent 200 Aar Minusklerne, d. e. smaa

¹⁾ K. S. II, 90; Frits: Musse Herred, 1872, S. 82; jfr. Saml. t. jysk Hist. og Top. VII, S. 14, 65.

gotiske Bogstaver¹⁾. Det i Danske Atlas brugte Udtryk »Munkeskrift«, hvorved dog som Regel skal forstaas Minskler, er naturligvis ufyldstgjørende.

Ved Siden af Indskrifterne findes ofte billedlige Fremstillinger. Paa Klokken i Lild i Vester Hanherred (D. f. M.), der 1674 er støbt i Lübeck, findes saaledes foroven en Bord med ridende Jægere, Enhjørninger, Løver, Hjorte o. s. v., og paa den udaterede Klokke i Lysgaard syd f. Viborg (D. f. M.) en lignende Række Løver, Griffen, Drager og Krigere, adskilte ved Kors. Saadanne udelukkende i dekorativ Hensigt anbragte Figurer se vi imidlertid bort fra; paa selve Klokkelegemet, ofte i Forbindelse med Indskriften, findes nemlig ikke faa andre Figurer. Maria-billeder findes paa Klokkerne i Sønder sø mellem Bogense og Odense (D. A. VI, 621), Finnerup ved Viborg (K. S. II, 484), Harridslev ved Randers (D. A. IV, 416), Fruekirke i Aalborg (N. k. S. IV, 741) o. s. v.; en harniskklædt St. Mauritius paa den store Klokke i Vestervig ved Thisted (D. A. V, 474); et St. Mortensbillede paa Klokken i Skovby ved Bogense (D. A. VI, 618); en Biskop med Krumstav og tredobbelt Krone paa Klokken i Skrøbelev paa Langeland (K. S. II, 481)²⁾; Rigsvaabenet (1430) paa Klokken i Humble paa Langeland (K. S. II, 477)²⁾; en harniskklædt Rytter paa den store Klokke i Lille Heddinge (D. A. VI, 384); et Kvindehoved paa den lille Klokke i Vestervig (D. A. V, 474) o. s. v. Selvfølgelig er der en Mulighed for, at der kun bør tillægges disse og lignende Afbildninger dekorativ Betydning, men det tør dog ikke overses, at de ogsaa kunne staa som Bomærker for vedkommende Støbere, og skulde det nu end vise sig, at dette ikke er Tilfælde med

¹⁾ H. Otte: Glockenkunde, 1858, S. 80; H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol. II, S. 811 flg.; H. Hildebrand: Den kyrkliga Konsten, 1875, S. 144, 147; K. S. II, S. 82—83; Ann. f. n. O., 1854, S. 328 flg.

²⁾ Jfr. P. Rasmussen: Rudkjøbing, S. 211, 217—218.

saa store Afbildninger som de her nævnte, er det maaske Tilfælde med en Række mindre, som vi ogsaa træffe paa.

Paa Klokken i Almind syd for Viborg er der anbragt en Rose (D. A. IV, 491), paa Klokken i Esbønderup nord for Esrom Sø en Drage (K. S. II, 85), paa Klokken i Finnerup et Røgelsekar (K. S. II, 484) o. s. v. Endnu kjende vi dog kun meget lidt til disse formentlige Støbermærker, men nedenfor, hvor vi komme til nærmere at omtale, hvilke Oplysninger Klokkeindskrifterne give om Støberne, skulle vi samle, hvad der formentlig nu kan siges om vore Kirkeklokkes Støbermærker. I denne Sammenhæng skal det kun fremhæves, at J. F. Fenger mener at have fundet en Klokkestøber *Hans Jensens Mærker*. De findes paa den lille Klokke i Egeslevmagle ved Skjelskør fra 1500, paa den store Klokke i Jydstrup fra 1505 ligesom paa den store Klokke i Herfølge ved Vallø fra 1506¹⁾, og disse Klokker knyttes derved sammen paa en Maade, som ellers næppe vilde være mulig.

Det har altsaa Betydning at tage alle de Mærker med, som findes paa en Klokke, men dermed er Alt endnu ikke sket Fyldest. Ogsaa om Klokkens ydre Form er det ønskeligt at blive belært, ti ogsaa den kan bidrage til en rigtig Tidsbestemmelse. I Tyskland synes saaledes de ældste Klokker langt fra at have den for Klokker nu almindelige Form, snart ere de som Bikuber (Bispehuer?) og snart som Cylindre²⁾, men hvorvidt noget Lignende er Tilfælde her i Landet, skal man ikke faa Kundskab om i vor Litteratur, ti den indeholder formentlig ikke en eneste Afbildning af en dansk Klokke. O. Worm har (Danic. monum. libri sex, 1643, S. 519) afbildet en Klokke fra Urdal i Norge, og G. Stephens (The old. northern runic. monuments, I, 1866—67 S. 278, 279) en Klokke fra Holmen i

1) K. S. I, 528; II, 93, 480.

2) H. Otte: Glockenkunde, S. 53—54; H. Otte: Kirch. Kunstarchäol. I, 1868, S. 246.

Norge og en svensk fra Smaaland, alle tre med Runeindskrifter, men det er ogsaa det Hele¹⁾. Her skal derfor meddeles et Par Klokkeafbildninger og et Par Klokkeprofiler, der formentlig vise, hvorledes Klokkeformen til forskjellige Tider har været.

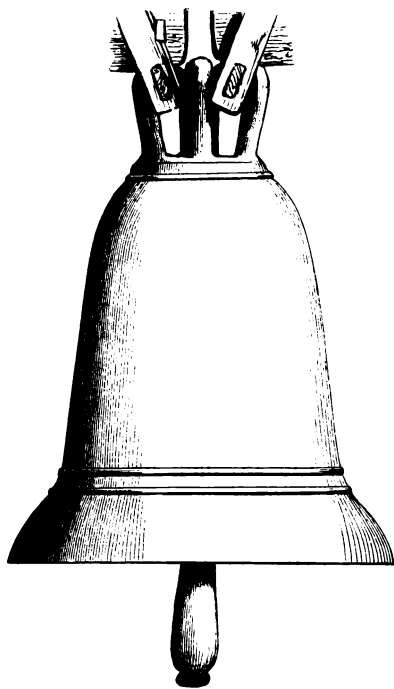

Fig. 1.

Flere Steder i Landet træffes smaa, langstrakte, inskriptionsløse Klokker, og disse Klokker tør muligvis be-

¹⁾ Imellem de Skjalm Hvides Slægt vedrørende Skjoldmærker i Sorø Kirke findes et, som viser en blaa Kirkeklokke i gult Felt; det tilhører Kanniken i Roskilde, Niels Jurissøn, som døde 1265 (Aarb. f. n. O. 1877, S. 237). — To Bordklokker, støbte af *Johannes a Fine* i det 16de Aarhundrede, ere afbildede hos Stephens anf. Skr. II, S. 755, 756.

Fig. 2.

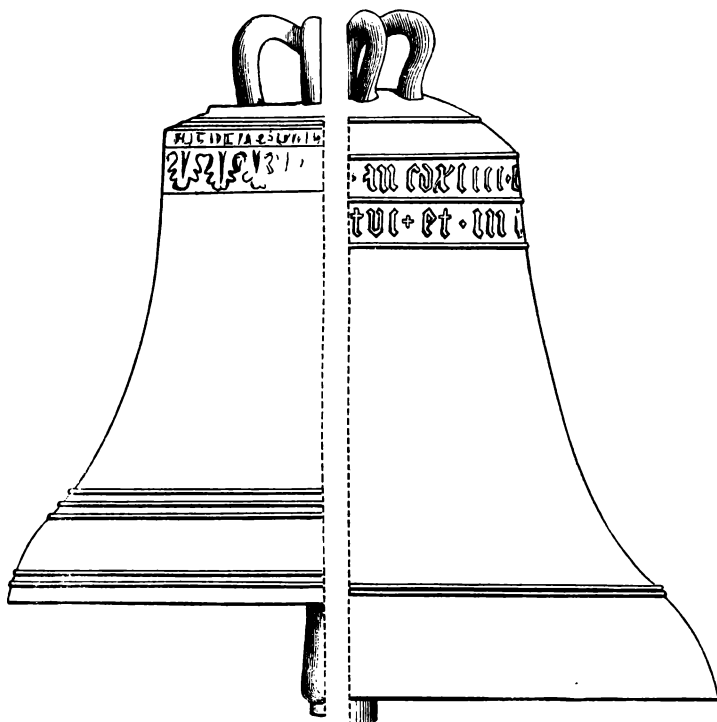

Fig. 3.

Fig. 4.

tragtes som særdeles gamle, ja som de maaske ældste, vi have. De kunne formentlig føres tilbage til omtr. 1250, og særlig skulle vi i saa Henseende henlede Opmærksomheden paa Klokken i Magleby paa Møn og i Heldum ved Lemvig; Magleby Klokken ses i Fig. 1.

Til Sammenligning skal der herefter afbildes en Klokke fra 1324 (Fig. 2), den er usædvanlig lille og hænger i Avnede i Lollands Nørreherred; dens Indskrift i Majuskler er meddelt ovfr. S. 169.

De efterfølgende Klokkeprofiler ere tagne, den tilhøjre (Fig. 4) af en Klokke i Stege fra 1443 og den tilvenstre (Fig. 3) af en Klokke i Magleby paa Møn fra 1632. Paa Klokken fra Stege staar med Minuskler: »ano d(omi)ni mcdxliii coplev ioh(ann)es nicholai ista campana tempore d(omi)ni iohannis clawessen plebani protunc et martini rafen tutoris sanctæ gertrudis«; paa Klokken fra Magleby staar der: »Aus dem Feuer bin ich geflossen, Felix Fuchs hat mich gossen 1632.« Endnu skal det med Hensyn til de her givne Afbildninger oplyses, at naar Valget er faldet paa de nævnte fire Klokker, skyldes dette den Omstændighed, at Tegningerne, hvorefter Træsnittene ere skaarne, findes ved de Kirkebeskrivelser, som Direktionen for de antikvariske Mindesmærker har i sit Arkiv. Men forsaavidt er der formentlig intet Tilfældigt heri, som Klokkerne tør anses valgte med Omsigt.

Naar der hidtil saa godt som ingen Klokkeafbildninger har været meddelt i vor Litteratur, er det i god Overensstemmelse hermed, at der kun har været givet meget faa Maal paa Klokker. Det Væsentlige af hvad der i saa Henseende er oplyst, skulle vi her behandle i Forbindelse med de i betydelig større Mængde tilstedeværende Vægtangivelser.

Roskilde Domkirkes store Højtidsklokke, der er fra 1511, er $2\frac{5}{8}$ Alen i Gjennemsnit forneden, og den regnedes for Danmarks største Klokke, indtil Frue Kirke i Kjøbenhavn efter Byens Brand i 1728 fik en i 1747 støbt Klokke,

der var $3\frac{1}{2}$ Alen i Gjennemsnit fornedet og vejede noget over 120 Centner (37 Skpd. 11 Lpd. 6 Pd.). Samtidig med denne »Kongens Klokke«, et Navn, der skriver sig fra 1581, da Frederik II. skjænkede Kirken en Klokke, fik Fruekirke tre andre Klokker, hvis Maal og Vægt ogsaa er bevaret, nemlig Søndagsklokken, der var $2\frac{3}{4}$ Alen i Gjennemsnit og vejede næsten 59 Centner (18 Skpd. 7 Lpd. 6 Pd.), Vagtklokken, der var $2\frac{1}{2}$ Alen i Gjennemsnit og vejede næsten 34 Centner (10 Skpd. 11 Lpd. 2 Pd.), samt Tolvklokken, der var lidt over $1\frac{1}{2}$ Alen i Gjennemsnit og vejede næsten 14 Centner (4 Skpd. 6 Lpd. 13 Pd.)¹⁾. Det er anseelige Klokker alle, ja selv den mindste var sikkert større end Kirkeklokker i Almindelighed. Af de 31 Klokker, som i 1603 indleveredes til Smeltning paa Gjethuset ved Kronborg, vejede den tungeste kun noget over $13\frac{1}{2}$ Centner, og Klokken i Nysted paa Lolland fra 1652, vejede kun 984 Pd.²⁾ Men hvor lille var selv den største af Fruekirkes her anførte Klokker imod den over 500 Aar ældre Maria Lavra i Lund; den vejede 214 Centner, medens hin kun naaede noget over 120 Centner. Tungere end Fruekirkes største Klokke var forøvrigt den Klokke, hvis Støbning og Op-hængning paa Kronborg i 1637 interesserede Kristian IV. saa stærkt; den vejede noget over $165\frac{1}{2}$ Centner³⁾. — Med

¹⁾ Thurah: Hafnia hod., 1748, S. 236—239; Den dske Vitruv. II, 1749, S. 163; D. A. II, 122; Nye dsk Mag. I, S. 56.

²⁾ Dsk Saml. I, S. 99—101; Friis: Musse Herred, S. 3.

³⁾ Blom: Kristian IV's Artilleri, S. 177; Bricka og Fridericia: Kristian IV's Breve 1636—1640, S. 115, 119, 147, 150; Friis: Dsk Bygn.'shist. S. 360, 361. En anden stor Klokke var den i Brylle, sydvest for Odense, fra 1376; den vejede 64 Centner (D. A. VI, 542). Den »med et lumpen Held« i 1703 til Fruekirke i Kjøbenhavn støbte Stormklokke omstøbtes to Aar efter, og kom herved fra at veje 6464 Pd. til at veje 8816 Pd. (Bircherods Dagb. ved Molbech, S. 430—31, 478, 479; Kbhvns Dipl. V, S. 797, 802). Vægtangivelser findes desuden i D. A. IV, 490; H. F. X. App. Sjæll., S. 11; N. k. S. II, 229; Hertel: Aarhus Domkirke, I, 2, S. 58—62; Friis: Dsk Bygn.'shist., S. 96; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. IV, S. 12, 224; Bendz: Rønninge og Rolfsted Sogne S. 9; o. fl. St.

Hensyn til Højden kan det erindres, at den største Klokke i Viborg Domkirke (1849), der vejede 3443 Pd. og var 1 Al. 15 T. i Gjennemsnit forneden, var $2\frac{1}{4}$ Alen høj, og at den mindste, der vejede $667\frac{1}{2}$ Pd. og var 1 Al. 3 T. i Gjennemsnit, var $22\frac{1}{2}$ Tomme høj¹⁾.

Hvad Klokkernes Pris angaar, da er det ikke uden Interesse at se, at medens den Klokke, som de Hesselager Mænd 1530 gav Johan Friis 200 Mark for, vejede 1440 Pd. ($4\frac{1}{2}$ Skpd.), vejede den Klokke, som Fruekirke i Kjøbenhavn 1559 solgte til Lolland for 530 Mark, kun 800 Pd. ($2\frac{1}{2}$ Skpd.)²⁾. Det synes, som om en Klokkes Pris er stegen betydelig i de mellemliggende 29 Aar, og 1609 synes Domkirken i Viborg at erhverve en Klokke paa 4480 Pd. fra den tyske Kirke i Kjøbenhavn for 750 Rd.³⁾. For to andre Klokker kan deres Vægt og Priser ogsaa angives, nemlig for Klokkerne i Ondløse mellem Holbæk og Sorø. De ere fra 1616, og medens den største paa 2368 Pd. (7 Skpd. 8 Lpd.) kostede 695 Rd., kostede den mindre paa 1348 Pd. (4 Skpd. 4 Lpd. 4 Pd.) 340 Rd.⁴⁾. For Omstøbningen af Tolvklokken i Aarhus Domkirke, der maaler 3 Fod $8\frac{1}{2}$ Tomme i Gjennemsnit forneden, betaltes der 1746 162 Rd. 4 Mk. 6 Sk.⁵⁾.

Vende vi os nu til selve Indskrifterne, da tør man sikkert gaa ud fra, at de ældste Klokker kun have haft en kort (eller slet ingen) Indskrift. Paa Klokken i Tversted, der muligvis er fra 1112 (s. ovfr. S. 167), staar: *ihesus nasareus rex ivdeorvm* i Forbindelse med det omstridte Aarstal, og paa Klokkerne i Gjerslev og Drøsselbjerg nord for Slagelse, hvis Indskrifter ere med Majuskler, staar kun:

¹⁾ Ursin: Viborg, S. 117, 118, 181.

²⁾ Aktst. til Oplysn. om Danm.'s indre Forh., II, S. 151; Rørdam: Univ.'s Hist., IV, S. 147.

³⁾ Ursin: Viborg, S. 118, 130.

⁴⁾ D. A. VI, 176; Estrup: Tygestrup, S. 89.

⁵⁾ Hertel: Aarhus Domk. I, 2, S. 62. En delvis Værdiangivelse findes i Hübertz: Ærø, S. 200.

Ave Maria gracia plena ¹⁾. Det er Jesus og hans Moder, til hvem Klokkerne indviedes, og Guds Moder forekommer i saa Henseende nok saa ofte som Sønnen. De Indskrifter, som med Hensyn til dem ere de hyppigste, ere for Guds Søns Vedkommende: *Alpha & o, Deus & homo, o rex gloriae Christe veni cum pace*, og for Jomfru Marias Vedkommende Engelens Hilsen til hende: *Ave Maria gratia plena, dominus tecum, benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui Jesus Christus, amen*. Det skal dog her ved bemærkes, at disse Indskrifter ofte forkortes. Englehilsenen kjender jeg saaledes kun tre Steder fuldt gengivet, nemlig paa den udaterede store Klokke i Græsted nord for Gribskov (H. F. VII, 154), paa den store Klokke fra 1425 i Butterup vest for Holbek (K. S. II, 476) og paa Klokken i Sjørring ved Thisted fra 1478 (D. f. M.; jfr. D. A. V, 451). Mere eller mindre forkortet (i Regelen: *Ave Maria gratia plena*) findes den derimod flere Steder, saaledes foruden paa de ovenfor nævnte Klokker i Gjerslev og Drøsselbjerg endnu paa Klokker i Helsingø ved Hillerød (K. S. II, 475), Humble paa Langeland (K. S. II, 477), Tostrup ved Tølløse (D. A. VI, 173), o. s. v.

Hvad Indskriften: „o rex glorie (christe) veni cum pace“ angaar, da er den bleven betegnet som en kronografisk Indskrift; de Bogstaver i den, som tillige ere (latinske) Taltegn, danne nemlig, eftersom man tager *christe* med eller ej, Aarstallet 1272 eller 1373 ²⁾. Her i Landet er Indskriften næppe nogensinde bleven brugt til Angivelse af vedkommende Klokkens Støbear, den findes tværtimod paa mindst 9 daterede Klokker, der alle ere senere: Saxkjøbing 1422 (Friis: Musse H., S. 23); Slaglille ved Sorø 1439 (K. S. I, 527); Tullebølle paa Langeland 1465 (Marm. Dan. I, 261); Flade paa Mors 1486 (D. A. V, 564; N. k. S. IV, 459); Linnerup i Vrads Herred 1490 (K. S. II, 479); Tved i Thy 1498 (Ill. Tid. 1875/76,

¹⁾ K. S. II, 82.

²⁾ H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol. II, S. 823.

S. 98); Slotsbjergby ved Slagelse 1516 (K. S. I, 466); Aalborg 1518 (N. k. S. IV, 741) og Hjortshøj nord for Aarhus 1524 (D. A. IV, 318).

Foruden Kristi og Jomfru Marias Navne forekommer ogsaa en Række Helgennavne, men nærmere at omtale disse ligger udenfor denne Afhandlings Plan; vi skulle derfor ikke dvæle ved dem. Derimod skulle vi et Øjeblik opholde os ved de Indskrifter, der ligesom fortælle, hvad en Klokke har at udrette. Paa Højtidsklokken i Roskilde Domkirke fra 1511 staar der saaledes (K. S. I, 471):

Est mea cunctorum vox terror dæmoniorum,
Laudo deum verum, plebem voco, colligo clerum,
Defunctos ploro, sanctos colo, festa decoro.

Dette udtrykkes meget kortere paa Klokken i Voldby vest for Aarhus fra 1679; der staar nemlig: *Vivos voco, defunctos plango* (D. A. IV, 294). Begge disse Steder er baade Liv og Død udtrykkeligt bragt i Minde; men paa Klokken i Thisted (1576) og Merløse (1587) er det trukket sammen i en Sætning: *Dum trahor, audite, voco vos ad gaudia vitæ* (D. A. V, 431; VI, 170). I Aarestrup nord for Hobro læse vi det (1582) paa Dansk (D. A. V, 49):

Niels Jonsson til Torstedlund lod mig støbe og gjøre,
til Aarestrup Kirke lod han mig føre,
de Levend til Kirke, de Døde til Grafv,
det er min Idrætt alle mine Dafv.

og det er den samme Tanke, som nu, efter at Latinen afløses af Dansk, atter og atter varieres i en uendelig Mængde endog lange Vers, af hvilke her kun skal anføres et eneste, et Kingosk Vers, som findes paa maaske endog mange Kirkeklokker. Jeg har hidtil truffet det paa sex, nemlig i Lellinge ved Kjøge 1690 (D. A. VI, 399), Vaabensted ved Sækkjøbing 1693 (H. F. VI, Lollands Stift, S. 42), Rudkjøbing 1693 (Rasmussen: Rudkjøbing, S. 75), Rise paa Ærø 1701 (Hübertz: Ærø, S. 201), Næsbyhoved Broby ved Odense 1762 (D. A. VI, 545) og Ørbæk ved Nyborg (H. F. V, 419); det lyder saaledes:

Her henger jeg, som skal til Kirken Eder kalde
 Tunghørig Siele, o! staaer op og lader falde
 Al Verdens Syssel, gaaer og hører Herrens Røst,
 Saa ringer jeg for Liig til Eders Siele-Trøst.

Verset er, som sagt, af Kingo, og da det er en Sjældenhed at kunne angive, hvem der er Forfatter til en Klokkeindskrift, skal det her endnu anføres, at Stiftsprovst Chr. L. Tychonius er Forfatter til den latinske Inskription, som anbragtes paa den i 1730 støbte største Klokke, hvorved Viborg Domkirke forsynedes efter Branden i 1726, at Professor Chr. Thestrup har forfattet Indskrifterne paa de nye Klokker, som i 1747 ophængtes i Frukirke i Kjøbenhavn, at Stiftsprovst, Dr. theol. Fr. Nannestad er Forfatter til det danske Vers, som 1747 anbragtes paa Aarhus Domkirkes omstøbte Stormklokke, og at Præsten F. C. Krag 1782 forsynede Klokken i Radsted paa Lolland med et ligeledes dansk Vers. Endnu skal her gjøres opmærksom paa, at Kristian IV i 1636 meddeler Støberen i Gjethuset ved Kronborg den Indskrift, han vil have paa to til Kronborg bestemte Klokker ¹⁾).

¹⁾ H. F. F. X, App. Vib., S. 5; Sj. Tegn. LXXIII, Fol. 543; Hertel: Aarh. Domk. I, 2, S. 59; Friis: Musse H., S. 134; Bricka og Fridericia: Kristian IV's Breve 1636—1640, S. 45—46. — Paa Klokken i Hatting ved Horsens (1692) staar der efter D. A. IV, 139 et dansk Vers, af hvilket der citeres to Linier med et følgende etc. Dette Vers maa altsaa betragtes som et i sin Tid formentlig særlig godt kjendt Vers. Jeg har imidlertid kun truffet det paa endnu een Klokke, nemlig i Hornslet nord for Aarhus 1676 (Marm. Dan. II, 143—144), hvor det lyder:

Min Mund er viid, min Tunge lang,
 Jeg kalder Folk til Kirke-Gang,
 Gak ind, hør til, giv Agt og lær,
 Guds Ord af Hjertet elsk og ær,
 Betænk i Dag, hvor Tiden gaaer,
 For Døren rede Dommen staaer.

Det skal endnu bemærkes, at de to Klokker med dette Vers ere udgaaede fra samme Støber (Rudolf Melchior).

Til Klokkeindskrifternes, om jeg saa maa sige, gejstlige Del hører endnu en Ting, nemlig Klokkernes Navne. Paa Klokken i Vejlbj ved Middelfart læses: *Maria, Maria, Maria* (D. A. VI, 649); men hermed er dog næppe Klokkens Navn angivet. Det er snarere en Paakaldelse af Guds Moder, som her har fundet Udtryk. *Help Maria* staar der paa Klokken fra 1430 i det nær ved Vejlbj liggende Asperup (D. A. VI, 648), og paa Klokken fra 1515 i Østersnede nord for Vejle læses der (D. A. V, 977): *Jesus, Maria, Sanctus Nicolaus ora pro nobis*. Ja en til St. Nikolaj Kirke i Ribe 1477 støbt Klokke frembar endog følgende Bøn:

Maria then rene Møø
Hielp oss, neer wi skole døø ¹⁾

I alt dette er næppe noget Klokkenavn at finde, men anderledes stiller det sig, naar det i Indskriften paa Klokken i Brylle, sydvest for Odense, 1376 hedder: *Marie es mine name* eller paa Marieklokken i Slesvig fra 1396: *Ego vocor Maria*. Der er her ingen Tvivl om, at disse Klokker virkelig førte Navnet Maria, og vi træffe nu en Række Klokker, der paa lignende Maade meddele os deres Navn. Allerede ovfr. S. 161 have vi stødt paa den norske Klokke *Glød*, og følgende Fortegnelse paa navnbærende Klokker kan i det Hele gives:

Maria Lavra: Lunds Domkirke, 1215 (Braunii Theatrum urbium, Lund).

Maria: ¹ Brylle sydv. for Odense, 1376 (D. A. VI, 542; K. S. II, 85); ² Slesvig, 1396 (D. A. VII, 622); ³ Jerste nord for Kjøge, 1412 (K. S. II, 85); ⁴ Ribe Domkirke, 1436 (Terpager: Inscript. Rip. S. 117); ⁵ Krejbjerg nordvest for Skive, 1447 (Meddelelse fra Arkitekt F. Uldall); ⁶ Jydstrup nordost for Ringsted, 1463 (K. S. I, 527); ⁷ Lindholm i Slesvig, 1475 (D. A. VII, 338); ⁸ Lundby nord for Odense, 1491 (K. S. II, 478); ⁹ Fruekirke i Odense, 1493 (Ved. Simonsen: Odense, II, 1, S. 39—40); ¹⁰ Fruekirke i Kjøbenhavn, 1500 (Inscript. Hafn., S. 113); ¹¹ Tersløse nord for Sorø, 1550 (K. S. II, 107); ¹² Grundtofte i Slesvig, u. A. (D. A. VII, 385); ¹³ Finnerup ved Viborg, u. A. (K. S. II, 484).

¹⁾ Terpager: Inscript. Rip. 1702, S. 137; Marm. Dan. II, S. 72.

Agnete: Aarhus Domkirke, 1300 eller 1500 (Marm. Dan. II, 118; D. A. IV, 77).

Anna: Skrøbelev paa Langeland, 1509 (K. S. II, 481); Mejrup ved Holstebro muligvis 1364 s. ovfr. S. 169 (D. f. M.); Hørdum syd for Thisted, 1500 (D. f. M.); Fruekirke i Kjøbenhavn, 1545 (Inscript. Hafn., S. 114).

Gertrud: Herlufsholm, 1411 (Melchior: Herlufsholm, 1865, S. 388).

Katrine: Smørumovre vest for Kjøbenhavn, 1396 (K. S. II, 475); Esbønderup nord for Esromsø. 1406 (K. S. II, 85, 488—9); Grundtofte i Slesvig, 1471 (D. A. VII, 385); St. Nikolaj Kirke i Ribe, 1477 (Terpæger: Inscr. Rip., S. 137); St. Petri Kirke i Malmø, 1549 (Friberg: Malmø, S. 221).

Magdalena: Trelleborg i Skaane, 1550 (Sjøborg: Saml. f. Forn-
ålskare. II, 1824, S. 32).

Margareta: Uby sydost for Kallundborg, 1440 (Marm. Dan. I, 210).

Olava: Holstebro, 1470 (Marm. Dan. II, 80; Frølund: Holstebro, S. 130). En anden Læsemaaede er *Osana* (ovfr. S. 172).

Oliva: Slotsbjergby syd for Slagelse, 1516 (K. S. I, 466, 469).

Susanna: Mesinge ved Kjærteminde, 1505 (Marm. Dan. I, 246).

Valborg: Herfølge syd for Kjøge, 1506 (K. S. II, 92).

Bernhard: Bloustrød vest for Hørsholm. 1472 (D. A. VI, 29).

Jakob: St. Jørgensbjerg ved Roskilde, 1435 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 19).

Johannes: Kirkestillinge nordvest for Slagelse, 1525 (K. S. II, 483).

Peter: Herlufmagle nord for Næstved, 1418 (K. S. II, 476).

St. Vit: Alsønderup nordvest for Hillerød, 1513 (K. S. II, 483).

Salvator: Tetenbøl i Ejdersted, Slesvig, 1534 (D. A. VII, 853).

Hellig Trefoldigheds Klokke: St. Knuds Kirke i Odense, 1597 (Mumme: St. Knuds Kirke, S. 54).

Stolte Klokke: Næsby sydost for Sorø, 1502 (Marm. Dan. I, 305; D. A. VI, 377; K. S. I, 531).

Skjød Blomme: Skjød nord for Aarhus u. A. (D. A. IV, 428—9)¹⁾.

Rose: Mygdal nord for Hjerring, 1560 (D. f. M.).

De Nachtigal: Welt i Ejdersted, Slesvig, 1569 (D. A. VII, 847).

Som det heraf vil ses, er det navnlig Navnet Maria, som hyppig er blevet anvendt; det forekommer paa mindst 13 Klokker, og det er i det Hele, som det synes, navnlig Kvindenavne, som ere brugte til Klokkernavne. Af saa-

¹⁾ Skjød Blomme nævnes i Thieles Folkesagn I, 1843, S. 233—234.

danne kjendes 12 mod 5 Mandsnavne, og intet af disse kjendes desuden fra mere end een Klokke. De ere altsaa ikke hyppige, men endnu sjældnere synes de Navne at være, der hverken ere Mands- eller Kvindenavne¹⁾, og den mest karakteristiske Indskrift, hvori et saadant forekommer, er formentlig den fra Næsby:

Stolte klokke er mit Navn,
Og i Næsbye bommer
Pater noster, Ave Marla Klang
Høst, Vinter, Vaar og Sommer.

De Klokker, der fik Navn — og muligvis ogsaa andre Klokker — bleve i den katolske Tid formelig døbt; den katolske Kirke havde et fuldstændigt Ritual for Ceremonien²⁾, og der er derfor al Grund til at antage, at det ogsaa er blevet anvendt her i Landet. Bestemte Efterretninger foreligge dog formentlig ikke. Da Kirken i Lyngaa nordvest for Aarhus 1471 fik en ny Klokke, synes der ved dennes Daab at være brugt en særlig Bøn³⁾, og i den uklare Indskrift paa Frimands-Klokken i Kjøbenhavns Fruekirke, der vistnok er fra 1500, forekommer følgende Linie: *Baptizata pie matris campana Marie nomine*⁴⁾. Det er Alt kun Antydninger, men disse Antydninger suppleres derved, at Peter Palladius strengt revser den Uskik at døbe Klokker. Han bemærker bl. A. spydigt, at skulle de døbes og smøres, maa man give dem Faddere, »som skulle siden lære dem deres Catechismum«. »Hvad Daarlighed,« siger han, »fandt ikke Djævelen paa ved sine Kreaturer til at beklikke og bespotte vor hellige Daab med«⁵⁾.

¹⁾ »Fraterina vocor« staar der paa en Klokke fra Herlufsholm (Melchior: Herlufsholm, S. 383), men denne Betegnelse »Brødreklokke« kan næppe betragtes som et egentligt Navn.

²⁾ H. Otte: Glockenkunde, S. 8 flg.

³⁾ D. A. IV, 208.

⁴⁾ Resen: Inscript. Hafn. 1668, S. 113.

⁵⁾ K. S. II, 81—82; en skriftlig Indbydelse til at staa Fadder ved en Klokkes Daab i Thüringen 1516 findes gjengivet i Borgervennen V, 1792—93, S. 328.

Man skulde herefter tro, at den Skik, at give Klokker Navne, vilde være forsvunden ved Reformationen sammen med Daaben, men af de ovenfor nævnte Klokker er Malmøs Katrine fra 1549 og baade Tersløses Maria og Trelleborgs Magdalene fra 1550. Dette er dog næppe saa forunderligt endda, ti det tør sikkert antages, at der ikke ude i Livet har været noget svælgende Brud mellem den katolske og den protestantiske Tid. Teoretisk var det der selvfølgelig, men praktisk lempede man sig paa enhver Maade. Karakteristisk er det saaledes, at det paabødes Aften og Morgen i alle Kirker at ringe »Fredsklokke i den Sted, som man tilforn havde ringet Marieklokke«. Ringningen vedblev som tidligere, men kun under et andet Navn, og det er et Spørgsmaal, om den Omstændighed har forandret noget i den almindelige Opfattelse, at Peter Palladius indskærpede, at den »fredbøn«, »som i høre fredklocken ringe«, er: »o herre Gud, giff oss fred i vore dage, fordi der er ingen anden mere, som for oss kunde stride, end du self, vor Gud alene!«¹⁾ Bønnen er polemisk rettet mod Mariadyrkelsen, men derfor behøver den ikke at være trængt dybt ind i den store Mængdes Bevidsthed. Det er derimod ganske forstaaeligt, at en Bøn, der særlig var knyttet til en vis Klokkeringning, gaar over til at blive en Klokkeindskrift. Den findes saaledes paa den store Klokke i Terslev sydost for Ringsted og paa den lille Klokke i Stenmagle nord for Sorø; paa denne sidste læses: »da pacem in diebus nostris; quia non est alius, qvi pugnet pro nobis nisi tu, Deus noster. Anno Domini 1614«²⁾.

¹⁾ P. Palladii Visitatsbog ved Sv. Grundtvig, S. 111; K. S. II, 491; N. k. S. II, S. 462, 464, 471, 506. Jakob Madsens Visitatsbog, S. 177, 181; Hübertz: Bornholm, S. 601, 602. Der ringes Fredsklokke endnu langt senere, som f. Ex. 1732 (s. H. F. II, 156). — I den protestantiske Tid kjendes selvfølgelig ingen Klokkeindskrift. Det Eneste, der minder om den, er, at Stiftsprovst, Dr. teol. Fr. Nannestad i Aarhus 1747 ved en Klokkes Støbning »holdt en Tale i Støbehytten, før den løb i Formen« (Hertel: Aarhus Domkirke, I, 2, S. 58).

²⁾ K. S. II, 491.

Vi have her gjort Bekjendtskab med Betegnelsen Fredsklokke for den Bønklokke, som der Morgen og Aften ringedes med, og af lignende Betegnelser efter den Brug, der gjordes af en Klokke, er der flere. Det er ikke egentlige Navne, der herved tillagdes Klokkerne, men Betegnelser, der dog ganske sikkert grænsede op imod Navne.

I Peder Laurensens Malmøbog er der et Kapitel, som hedder »Om Ringen oc skiilsmaal paa tiiden«, og dette Kapitel begynder saaledes: »Somme sige paa oss, atth wi haffue aldellis aflagt klocker oc ringen, att ingen kand her høre klocker eller wiide, huor tiiden gaar. Thett er well sandt, att wi ringe icke til manghe Papiste messzer, wigilies oc processer, som tilforn wæret haffwer, Men til christen messe, predicken oc lofsang og til predicken offuer døde, ther til lade wi ringe saa tiit, som behoff giørs. Her ringess aff wecth om maargenen, nar klokken slar try, mett byes klokke, Nar fire slar atther igien mett en anden for embets folk oc thienneste folkis skyld, Nar fem slar, klempter thet i helligestis, oc ther nest effther ringiss tre gange« o. s. v. ¹⁾. Som vi heraf se, ringedes der til bestemte Tider med forskjellige Klokker, og det er disse forskjellige Klokker, som fik de forskjellige, ovenfor antydede Betegnelser. Men for at finde disse Betegnelser maa vi vende os til Landets Hovedkirker; ti, skjønt det er sikkert, at almindelige Landsbykirker kunne have haft indtil 4 Klokker, forsvinde disse, som vi nedenfor skulle se, efter Reformationen endog meget hurtigt. Magthaverne saa snart, hvor fortræffeligt der af Kirkens mange Klokker kunde støbes Skyts, og Resultatet blev, at af f. Ex. Lollands 64 Landsbykirker have nu kun 2 tre Klokker, 39 to Klokker og 23 een Klokke ²⁾.

Gaa vi da til Hovedkirkerne, se vi, at der ved Ribe Domkirke i 1702 var en Stormklokke, en Førsteklokke

¹⁾ Malmøbogen ved H. F. Rørdam, Fol. 53; jfr. N. k. S. II, S. 166—67.

²⁾ A. Kall Rasmussen: Musse Tierred, 1866, S. 13—14; jfr. 228—229.

(Primklokken), en Andenklokke, en Tredjeklokke (Tolvklokken) og en Fjerdeklokke (Marielokken, i daglig Tale Mareklokken); ved Fruekirke i Kjøbenhavn 1747 en Førsteklokke (Kongens Klokke), en Andenklokke (Søndagsklokken), en Tredjeklokke (Vagtklokken) og en Fjerdeklokke (Tolvklokken); ved Aarhus Domkirke i 1809 en Stormklokke, en Tolvklokke, en Kvarterklokke, en Vægterklokke og to Korklokker, og ved St. Knudskirke i Odense i 1844 en Toklokke, en Ti- eller Frue-Klokke, en Stormklokke, en Tolv- eller Lektieklokke og en Eet-Klokke¹). Ved ingen af disse, navnlig efter Tiden, paa hvilken der ringedes med vedkommende Klokke, dannede Betegnelser er der imidlertid Grund til at dvæle, de forklare sig selv, men ikke saaledes med Betegnelsen *Pinke*, og vi træffe *Pinker* i baade Fruekirke i Kjøbenhavn og St. Mortenskirke i Randers. At *pinke* er efter Moths Ordbog at smaabanke paa Noget, saa at det giver Lyd, og *Pinken* har da formentlig været den Klokke, der særlig brugtes til at kime med²).

Vende vi os nu til Klokkeindskrifternes verdslige Del, da indeholder den som Regel Oplysning om, hvem der har bekostet Klokken, hvilken Kirke den tilhører samt naar, hvor og af hvem den er støbt. — Hvad det første

¹) Terpager: Inscript. Rip., 1702, S. 115—117; Thurah: Hafnia hodierna, 1748, S. 236—239; Hertel: Aarhus Domkirke, I, 2, 1809, S. 57—66; Mumme: St. Knudskirke, 1844, S. 54—55. — Primklokker vare ofte smaa Klokker, der hang inde i Kirkerne (Jakob Madsens Visitatsb. S. 56).

²) Resen: Inscript. Hafn., 1668, S. 114, 115; S. A. Stadfeldt: Beskriv. af Randers, 1804, S. 159; jfr. Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 352. — At *pinke* betyder ogsaa at have Omgang med en Kvinde jfr. »Rakker og Pinkemand eller *Pinker* vare ensbetydende Benævnelser» (K. Bønnelycke: Hads Herred før og nu, S. 217). — Om de latinske Navne paa en Klokke, foruden det almindelige *campana*, nemlig: *clocca*, *nola*, *signum* og *tintinnabulum* kan ses i Registeret til Script. rer. Dan. Endnu forekommer *æramentum* (Sjögorg: Saml. f. Fornålskare, II, Stkh., 1824, S. 201) og (?) *ignitegium* (Kbhvns Dipl. I, S. 56). *Ignitegium* er oprindelig den Tid paa Aftenen, paa hvilken det ved Klokkelyd blev tilkjendegivet Børgerne, at de skulde slukke deres Ild, senere vel Klokken, hvormed der ringedes.

Punkt angaar, da tør det sikkert antages, at Klokker, om ikke ofte saa dog stundom, ere givne som Sjølegaver, saaledes som vi se det med Klokken i Børseskogn (Norge). Paa den staar der: »Olavs fusor contulit facturam mei sancto Olavo *pro anima Stephani patris sui*«¹⁾. Saadanne Efterretninger ere dog sjældne, og Grundene, til at en Klokke gives, ere som oftest helt andre. Den store Klokke i Nørholm ved Aalborg er saaledes 1645 given af Niels Krag til Trudsholm og Fru Jutte Høeg som et Tegn paa Taknemlighed for Freden mellem Danmark og Sverige (D. A. V, 53), hvad der forsaavidt er en Mærkelighed, som Freden i Brømsebro virkelig ikke var nogen for Danmark glædelig Fred²⁾. Klokken paa Sejerø, der er støbt 1715, bærer endelig følgende Indskrift (H. F. VIII, 227):

Mig Fridrich Rostgaard har til Seirø Kirke givet,
For han i Pesten blev ved Helbred og ved Livet.

Rostgaard ejede Sejerø, og ligesom han forærede den en Klokke, saaledes skjænkede han ogsaa en Klokke til den anden Ø, han ejede, nemlig Anholt³⁾. Det er da ogsaa, hvad der er ganske naturligt, i Regelen Kirkeejerne (Kirkeværgerne, Kirkepatronerne), der skjænke Kirkerne Klokker, saaledes som det ogsaa oplyses ved en lang Række Indskrifter⁴⁾, i hvilken man træffer en Mængde adelige Navne. Følgende Indskrift fra 1702 paa Klokken i Drigstrup ved Kjerteminde (D. A. VI, 568) nævner formentlig ogsaa en Giverinde:

1) N. Nicolaysen: Norske Fornlevninger, 1862—66, S. 576. K. S. II, 25—26 nævner en i oldnordisk Museum opbevaret Guldkalk fra Arvaslef i Skaane, der efter dens Indskrift (i Minuskler) er given som Sjølegave. — Jfr. den saakaldte »Sjælertingen« (N. k. S. V, 39—40).

2) Man kan bedre forstaa, at Albert Skeel er glad over Freden i Lübeck 1629 (Kinch: Ribe II, S. 307).

3) Chr. Bruun: Fr. Rostgaard, S. 407.

4) K. S. I, 466, 535; II, 110, 478, 485; D. A. IV, 296, 315, 415, 417, 422, 423, 543; V, 669, 737, 757, 980, 989 o. fl. St.

Anna Sidonia af Putbusch, Fri-Herrinde
 Til Lundsgaard Eyerske, om hende bær jeg Minde.
 Saa tidt min Knebel mig indvortes slaaer og banker,
 Jeg da med Lyden min Guds Folk til Kirken sanker.

Fordi der i en Klokkeindskrift staar udtalt, at en eller flere Personer have ladet Klokken støbe, er det dog ikke dermed i alle Tilfælde givet, at de Nævnte virkelig ere rundhaandede Givere: Klokken i Kirken paa Sjællands Odde melder, at »Anno 1599 loed Klaues Martensen, Rigens Skrifver, støbe denne Klokke til Odbye Kirke *paa Kirkens Bekostning*« (H. F. X, App. Sjæll. S. 69), og Klokken i Sørslev ved Bogense oplyser, at Jomfru Ingeborg Friis til Margaard 1640 har ladet den støbe »*for Sørslev Kirkes Korn*« (D. A. VI, 620)¹⁾. Ingen af disse Personer, der nævnes som dem, der have ladet Klokkerne støbe, have altsaa gjort det paa egen Regning, og i det Hele taget ere Klokkerne langtfra altid givne. Domkirken i Ribe bekostede 1436 selv en Marieklokke støbt; paa den store Klokke i Lumby nord for Odense fra 1491 staar: »Lingbye [d. e. Lumby] sogen lod steue megh alle guds hellen til lof« (K. S. II, 478); paa Klokken i Thoreby paa Lolland fra 1595 læses: »Dit. har. kost. Sonne. Men. Ale«; Klokken i Slemminge ved Saxkjøbing fra 1649 er støbt »paa Kirkens oc menige Sognemends Bekostning« o. s. fr.²⁾. At det imidlertid kunde være vanskeligere at faa Sognemændenes Penge, naar vedkommende Klokke var støbt, end deres Løfte om at ville bekoste dens Støbning, viste sig 1653 i Skamby paa Fyn; der maatte Rettergang og Dom til³⁾.

¹⁾ Jfr. Vedel Simonsen: Rugaard, II, 2, S. 13.

²⁾ Terpager: Inscript. Rip. S. 115, 117; Friis: Musse Herred, S. 67, 116. — 1530 kjøber Hesselager Kirke en Klokke af Johan Friis til Hesselager for 200 Mk., som Sikkerhed for Beløbets Betaling faar han Pant i to Kirken tilhørende Gaarde (Aktst. t. Oplysn. om Danmarks indre Forh. II, Odense, 1845, S. 151).

³⁾ Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. IV, S. 279—280.

I den ovfr S. 182 anførte rimede Indskrift fra Klokken i Aarestrup ved Hobro staar der, at Giveren Niels Jonsson (1582) lod Klokken føre »til Aarestrup«. Den Kirke, den er given til, nævnes altsaa, og saaledes finde vi det i en Række Indskrifter, f. Ex. paa Klokker fra Aale i Vrads Herred (u. A.; D. A. IV, 478), Gunderup syd for Aalborg, 1444 (D. A. V, 56), Linnerup i Vrads Herred, 1490 (K. S. II, 479) o. s. v. Men just fordi dette er almindeligt, kan det oplyses, at mærkeligt nok, en Mængde Klokker ere blevne flyttede ikke lidt omkring. Det kan let forstaas, at Klokker fra Klostere efter Reformationen bleve benyttede andensteds, og det vækker derfor ingen Forundring, at to af Frederiksborgs Slots ældste Klokker med Aarstallet 1512 muligvis vare fra Ebelholt Kloster, at en Klokke i Hjerm ved Holstebro med Aarstallet 1507 muligvis skrev sig fra Tviskloster i samme Egn (D. A. V, 757) eller at to Klokker fra Vestervig Kloster 1567 skjænkes til Viborg Domkirke efter den denne overgaaede Brand¹). Det er ogsaa forstaaeligt, at det, da St. Ibs Kirke i Roskilde 1574 befaledes nedbrudt, paabødes, at dens to Klokker skulde føres til »thend nye tydske kiercke« i Kjøbenhavn²), ligesom at

¹) Friis: Dsk Bygningshist. S. 251; Ursin: Viborg, S. 130. Domkirken i Viborg fik forøvrigt ved samme Lejlighed den største Klokke fra den nærliggende Testrup Kirke (Tegn. o. a. L. IX, Fol. 359). — Jfr. Tang Kristensen: Sagn fra Jylland, S. 72.

²) Løffler: Stiftsldsbyk. S. 17 (naar der paa det nævnte Sted i anførte Skrift citeres Sj. R. II, Fol. 101 og Sj. T. XIV, Fol. 302, skal det være Sj. Reg. XI, 100 og Sj. T. XIV, 319). Den nye tyske Kirke er formentlig St. Klaræ Kirke. 1580 faar St. Ibs Menighed den ene af Klokkerne tilbage (Kbh. Dipl. IV, 637—38). En Klokke med Aarstallet 1473 fra den nedbrudte Kirke i Hov ved Mariager kom til denne By (D. A. IV, 543; jfr. H. Dahlerup: Mariager, S. 136); en Klokke fra den nedbrudte Kirke i Fovlum ved Viborg kom til det nærliggende Nørhæk (D. A. IV, 403); en Klokke fra den nedlagte St. Nikolaj Kirke i Varde kom til Lydum syd for Ringkjøbing Fjord (Dske Saml. I, S. 146). 1549 befaledes det at føre Klokkerne fra Marickirken i Oslo til Domkirken sammesteds (Dske Mag. 4 R.

Klokken i Lidt paa Nordstrand solgtes til Ulderup i Sundevad, da Lidt Sogn i 1634 var ødelagt af den store Vandflod (K. S. II, 487). Men hvorledes skal det forstaas, at Klokken i Hesselager syd for Nyborg oprindeligt (1495) maa være gjort til Øm mellem Silkeborg og Skanderborg (K. S. 3 R. II, 583), at Klokken i Højbjerg syd for Viborg (1550) er kommen til det nærliggende Elsborg (D. A. IV, 488); at en Klokke fra 1553, paa hvilken der staar: »thenne kloc skal til Helsinge, som liger i løf herit«, alligevel hænger i Asminderød ved Fredensborg (K. S. II, 485); at Kværndrup ved Svenborg har haft to Klokker, hvis Indskrift viste, at den ene var gjort 1579 til det nærliggende Øster-Skjerninge og den anden 1589 til det lidt nordostligere Frørup (K. S. II, 486); at Vester nordvest f. Vejle kunde have en 1581 til Vitved ved Skanderborg støbt Klokke (D. A. V, 980); at en til Skyum i Thy 1596 støbt Klokke kom til Asperup ved Middelfart (K. S. II, 107); at Klokken i Nykirke paa Bornholm er støbt 1639 til Sallerup i Skaane (K. S. II, 155) o. s. v.

Det Hele er en vidunderlig Flyttedag, der bliver endnu vidunderligere, naar det oplyses, at vi her i Landet have Klokker, der ere støbte til bestemte Byer i Udlandet. I Kindertofte ved Sorø hænger der saaledes en Klokke, der i Aaret 1600 er støbt i Hawelberg af *Josd Bodeker* til Kirken i Zechow (K. S. I, 534), og den største Klokke i Frelserens Kirke paa Kristianshavn skal tidligere have hængt i Venersborg¹). Saadanne Klokkers Nærværelse heri Landet maa imidlertid ganske bestemt sættes i Forbindelse med krigeriske Begivenheder, hvad der afgjort bekræftes, naar man hører, at da Oberst Fux 1625 af Kristian IV. antoges som Infanteri- og Artilleri-General, hedder det bl. A. i hans Bestalling: »Dii grösseste klocke in solchen gesturmethe stetthen oder festungen sollen Ihm

IV, S. 165). 1586 tales der om at skikke to Klokker til Bahus (Sj. Teg. XVI, Fol. 42—43).

¹) Thurah: Hafnia hodierna, 1748, S. 304.

zukommen«. Allerede 1565 skriver Frederik II. ved Efterretningen om, at Fjenden har »spoleret« flere Kirker i Halland, at han frygter for, »att nar vore folck drager ther aff egnen, tager fienden klokkerne bort oc bruger thennem tiil skøtt.« Dette maa forekommes, og derfor paalægger han Vedkommende at »handle« med Almuen, »att wii motte bekomme saa mange klokker, som j the øde kircker findis¹⁾«. Kirkeklokker vare med andre Ord ordinært Krigsbytte, og det er derfor forstaaeligt, at da Svenskerne i det 17de Aarhundrede faldt ind over Danmark, bortførte de ogsaa Klokker. De bemægtigede sig saaledes Klokken i Verninge et Par Mil øst for Assens, men den kom dog ikke længer end just til denne By, der beholdt den som Stormklokke (D. A. VI, 542); den store Klokke i Roskilde Domkirke fra 1511 forsøgte de forgjæves at føre med sig²⁾, og om en Klokke fra Sejerø berettes det, at den blev ført til Gøteborg, hvor den ophængtes i den tyske Kirke, men længe

¹⁾ Molbech: Kristian IV's Breve, I, S. 220; Tegn. o. a. L. VIII, 421—22.

Det skal her erindres, at der i Gadstrup syd for Roskilde hænger en 1504 af Arnold de Wou (jfr. ovfr. S. 160) støbt hollandsk Klokke (Löfller: Stiftsldsbyk. S. 43—44); at der i Martekirken i Helsingør findes en Klokke fra 1518, der vistnok er en fransk Støbers Værk, han hedder »Maistre Andrieu Hendebert de Lille« (Boesen: Helsingør, 1757, S. 157), og at der i Kirkestillinge ved Slagelse hænger en vistnok flandersk Klokke fra 1525. I K. S. II, 483—84 er dens Indskrift næppe læst rigtig; den rette Tydning er formentlig given i Traps Danmarks Beskrivelse III, 1872, S. 392. Den lille Klokke i Skallerup vest for Hjørring, paa hvilken der staar: »G. Bakker. Rotterdam. A. D. 1780«, er kjøbt paa en Strandingsavktion og har formentlig tidligere været en Skibsklokke (D. f. M.). En anden Skibsklokke findes i Lønne Kirke syd for Ringkjøbing Fjord (D. f. M.); en tredie paa Anholt (Saml. t. jysk Hist. og Topogr. VI, S. 46). Klokken i Olsker paa Bornholm er kjøbt fra et strandet Skib (Thurah: Bornholm, S. 107).

²⁾ Den dske Vitruvius II, S. 163. — I Kolding benævnes en Klokke »den saakaldte Svenskeklokke« (D. A. V, 896; Fyhn: Kolding, S. 75); i Grimethon i Halland hænger en Klokke fra 1588, der skal være ført dertil fra Kjøbenhavn (Bexell: Hallands Hist. I, S. 581).

blev den ikke her. Kort efter blev den fra svensk Side tilbudt Sejerøfolkene først for Betaling og senere uden Betaling, ti efter hvad Traditionen beretter, ringede den i Gøteborg af sig selv, naar den ikke skulde ringe, men vilde man have den til at ringe, var den tavs (H. F. VIII, 227). Den kunde altsaa umuligt blive der.

Menighedernes Uvilje imod de en Tid sikkert meget gængse Klokkerov har formet sig til Sagn om, at Klokkerne selv paa forskjellig Maade forsvarede sig imod enhver voldsom Omflytning. Hvorledes Sejerø-Klokken tog det, have vi hørt; Klokken fra Gram i Slesvig, styrtede sig, da den af Røverne førtes over en Aa, saa dybt ned i denne, at den ikke kunde findes, men den er der dog, og til Beskæmmelse for Røverne lader den sig undertiden lydelig høre (D. A. VII, 177). Ja selv fredelige Flytninger ynde Klokkerne ikke; da Klokken i Trandum mellem Skive og Holstebro skulde flyttes til Sevel, sank den i Søen¹). Desuagtet ere de hyppige Flytninger af Klokker indenfor Landets Omraade dog en Kjendsgjerning, og til en Forklaring heraf skulle vi nu gaa over, ved hvilken Lejlighed vi skulle se, at Flytningerne opløse sig i to bestemt adskilte Dele, først Klokkernes Borttagelse fra deres oprindelige Hjemsted og dernæst deres Henførelse til et nyt.

Hvad det første Punkt angaar, da begrundes det i Statsmagtens Mangel paa Materiale til at støbe Skyts af Frederik I. trænger stærkt til »Kobber til Bysser«, og

¹) J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, I, 1843, S. 1:7, 237, 250; Tang Kristensen: Sagn fra Jylland, 1880, S. 104—5. Naar der i Modsætning til Klokkernes Ulyst til at skifte Opholdssted oftere berettes om, at Klokker styrtede sig ud fra Taarnet, hvori de hængte (Thiele: anf. Skr. I, 161, 206—7), maa dette sikkert sættes i Forbindelse med deres ovfr. S. 158 nævnte Lyst til at støtte Uskyldigheden og komme det Onde til Livs. Som vi nedenfor skulle se, fløj Klokkerne i Assens ud af Taarnet (Thiele I, 212) for at protestere imod Støberens Uredelighed, — Lignende Sagn om Klokker kjendes ogsaa andensteds s. H. Otte: Glockenkunde, S. 95 flg.; L. Daae: Norges Helgener, S. 75, 200.

Rigets Biskopper sigte da (1526), »at the wille gerne samtycke hans nadhe ther tiil thee flerste Klocker, Kierckerne i theres Stiift kundhe ombere, och the kundhe fanghe aff almuen mett lempe«, hvilket ogsaa Rigsraadet gaar ind paa. Kun modsatte det sig, at enhver Biskop skulde have Ret til at beholde »aff samme Kobber till ij halffslanger«. Raadet mindede om, »at Kronens och Riidderskaps tiennere och mene almwe haffue samme Klocker bekostedt och be-thalet saa well som bispernes och prelatthers tiennere«, alt Klokke metallet skulde bruges til *Rigets* Bedste »paa Kronens Slott, Skiib och vdj marcken«, og hermed erklærede Bisperne sig da ogsaa tilfreds¹). Klokkerne vare dømt, og der udgik Breve over hele Landet om deres Udlevering.

I et Brev af 1527 til Lensmanden paa Hagenskov paalægges det ham at tage i Kirkerne, »huor tho Klocker findes, then største, oc huor tree findis, then største oc then ringeste oc mett aller første thennem forskicke tiill Køpenhauffn«. Ja saa begjærlig var man, at det Aaret efter paalægges ham at »haffue god agte paa, at alt Jernfanget och thet som Klockerne henger vdj, at thet følger thennom«. Den eneste Maade, hvorpaa Menighederne kunde slippe, var, »thersom nogen aff Sognemændene wele købe samme klocker oc giffue ij skippund raadt kopper for huertt skippund klockemalm«, og flere Steder indløste man virkelig Klokkerne²). I Regelen bleve Klokkerne udleverede, og baade i Ribe, Kjøbenhavn og mange andre Steder træffe vi dem i Oplag. I 1528 og 1529 bleve de indsamlede Klokker vejede, men hvor mange der i det Hele er indkommet, kan ikke opgives; der synes nemlig i saa Henseende kun at foreligge Oplysninger fra Sjælland, Lolland, Falster, Fyn og en Del af Jylland. Men fra de

¹) Nyt dsk Mag. V, S. 104—5, 117, 208 jfr. II, S. 213.

²) Geh. Ark. Dske Saml. 376; sst. Pakke 76, Nr. 27 og 28; Ny kirkehist. Saml. IV, S. 30 fig.; Hist. Tidsskr. 4. R. V, S. 287; Erslev og Møllerup: Frederik I's Rigsregistr., S. 203, 245, jfr. Dske Saml. I, S. 101.

saaledes nævnte Dele af Landet indkom der 885 Klokker, der i Alt vejede henved 6000 Centner. Hver Klokke vejede altsaa gennemsnitlig kun henved 7 Centner eller omtrent 2 Skpd., men mærkeligt er det, at medens de sjællandske Klokker gennemsnitlig vejede næsten $2\frac{3}{4}$ Skp., naaede de jyske gennemsnitlig kun $1\frac{1}{2}$ Skp. Fra Sjælland modtoges 300 Klokker, fra Lolland-Falster 131, fra Fyn 126 og fra (en Del af) Jylland 328¹⁾.

Hvad der saaledes var begyndt, fortsattes troligt. 1531 fik Holger Rosenkrans Kvittans for tre smaa Klokker fra Graabrødre Kloster i Nykjøbing paa Falster; Frederik II. paabød en Kobberskat, som (1565) af Præsten i Tryggelev paa Langeland udrededes med 10 Lpd. Kobber²⁾, og Kristian IV. stod ikke tilbage for sine Forgængere. 1601 befalede han, at Kirker, der havde flere end en Klokke, skulde indsende de overflødige Klokker, og fra Frederiksborg og Abrahamstrup Len, indkom der herefter i 1602 ikke mindre end 31 Klokker, ja inden Oktober 1603 havde Gjethuset ved Helsingør smeltet 186 Skp. Metal af 140 Klokker, af hvilke alene 82 vare fra Helsingborg Len³⁾.

Vi have nu set, hvorledes Kirkerne kom af med deres Klokker, men hvorledes gik det til, at flere af de saaledes

¹⁾ Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 76, Nr. 27 og 28, jfr. Jakob Madsens Visitatsbog, S. 3—6; Kinch: Ribe, I, S. 491—2. Naar det i Pontoppidans Ann. eccles. II, 733 meddeles, at der allerede 1508 leveredes Kirkeklokker endogsaa i store Mængder til Kanonstøbning, er dette næppe rigtigt. Det er muligvis 1608 istedenfor 1508, at der indkom 264 Klokker fra Fyn.

²⁾ A. Kall Rasmussen: Musse Herred, S. 139; P. V. Jacobseu: Det dske Skattevæsen, S. 19, 98—99, 133; K. S. II, 457, jfr. Blom: Kristian IV's Artill., S. 179. 1530 befales det Esge Bilde at sælge Klokkerne i Apostelkirken i Bergen og at købe «Bysser, Krud och Lodt» for de indkomne Penge (Dske Mag. VI, 342—343).

³⁾ Pontoppidan: Ann. eccles. III, S. 551; Vedel Simonsen: Eske Brok, I, S. 35—36; Dske Saml. I, S. 99—101; N. k. S. V, S. 50; Hübertz: Aktst. til Bornh's Hist. S. 552; Blom: Kristian IV's Artill., S. 178; Rasmussen Søkilde og S. Jørgensen: Hillerslev og Østerhæsing, S. 99. Det er her stadig Klokker, der blive til Skyts, men dette kan atter blive til Klokker (Blom: anf. Skr. S. 207).

indsendte Klokker kom til at tilhøre andre Kirker end dem, de oprindelig havde hængt i? Som ovenfor meddelt, kunde Kirkerne faa Lov til at beholde deres Klokker, naar de ydede et tilstrækkeligt Vederlag, og det var altsaa ikke i og for sig Klokkerne, som det kom Staten an paa at faa i sin Magt. Det vil derfor kunne forstaas, at ligesom Niels Grydestøber fik en Klokke paa 6 Lpd. «till at giøre grydher aff till slotz behoff», saaledes kunde der være Tale om ligefrem at sælge af de indsamlede Klokker, naar der fremkom tilstrækkeligt høje Bud, og vi se da ogsaa, at af de 1528 til Kjøbenhavn indkomne Klokker solgtes en til St. Klemens og en til St. Nikolaj Kirke sammesteds. Ja Datiden troede, at Klokkerne i alt Fald delvis bleve solgte til Udsendinge fra Fuggernes store Handelshus i Augsburg, og sikkert er det, at det i 1531 officielt blev tilbudt Kirkerne at købe deres Klokker tilbage, et Kongebrev herom blev oplæst paa Sjællands Landsting. I hvilken Udstrækning dette benyttedes, vides ikke, men nogle bleve dog sikkert afsatte paa denne Maade, og 1581 skrev man til Støberen i Kjøbenhavn, at Peter Reedtz havde ladet to revnede Klokker nedtage fra Antvorskov Kirketaarn og ønskede at faa dem ombyttede med to hele af dem, Støberen havde til Omstøbning. Ganske paa samme Maade er det sikkert gaaet senere, da Kristian IV. røvede Kirkernes Klokker, ja 1617 synes man ved Gjethuset i Helsingør at være mere end forsynet med Klokker, ti der udgik et Kongebrev om, at Kirker, som trængte til Klokker, skulde købe dem paa Kronborg Kobbermølle¹). Der har fundet en maaske ikke ringe Handel Sted, og det er altsaa ganske naturligt, at Klokker, der oprindelig have tilhørt een Kirke, kom til at hænge i en anden, og hertil kommer yderligere, at der

¹) Geh. Ark. Dske Saml., Pakke 76, Nr. 27; Dske Kongers Hist. Fasc. 12 a Litra c; Ny kirkehist. Saml. IV, S. 32; Ekdahl: Kristiern II's Arkiv, III, S. 1206, 1250; Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 238, 245; Frlls: Bidrag til Antvorskovs Hist. S. 26; Blom: Kristian IV's Artill. S. 178, jfr. Sj. Tegn. XXI, Fol. 273.

haves Exempler paa, at Kirker købte og solgte Klokker af og til hinanden. 1538 byttede St. Peterskirke i Malmø en Klokke paa 4 Skpd. med en Klokke paa 6 Skpd. fra Helne Kirke i Lund, i Opgjæld gav den 1 Pd. nyt Kobber for 2 Pd. Klokke-metal; 1559 købte en lollandsk Kirke af Fruekirke i Kjøbenhavn en Klokke paa 2¹/₂ Skpd. for 530 Mrk., og 1609 fik Viborg Domkirke en Klokke paa 4480 Pd. fra den tyske Kirke i Kjøbenhavn, den kostede 750 Dl. 1).

Efter at vi saaledes have set, hvad Indskrifternes Anførelse af Stedet; til hvilket en Klokke er støbt, kan oplyse, gaa vi videre i Indskrifternes Indhold, og det næste Punkt er da den Tidsbestemmelse, der findes i dem. For- saavidt denne udtrykkes ved at anføre, hvem der, da Klokken blev støbt eller omstøbt, var Præst, Provst, Kirkevæрге, Lensmand eller Lign. paa et nærmere betegnet Sted, skulle vi ikke dvæle derved, ti det vilde føre os dybt ind i en Række personalhistoriske Undersøgelser, og naar Tiden er angiven ved et Aarstal, skulde det synes, at Sagen var saa simpel, at der heller ingen Grund var til at dvæle derved. Nogle faa Bemærkninger herom ville dog sikkert her være paa deres Plads.

Først og fremmest gjælder det selvfølgelig om at læse Aarstallet rigtigt, og i saa Henseende maa man da særlig lægge Mærke til den fra Nutidens afvigende Maade, hvor- paa enkelte af de arabiske Tal og da navnlig 5 skreves²⁾. Paa Kirkeklokken i Udby ved Holbæk er der saaledes, som ovfr. S. 168 anført, i lang Tid læst 1293 istedenfor 1593. Ofte ere Aarstallene dog skrevne med latinske Tal- tegn (Majuskel- eller Minuskelbogstaver), og her møder os da en muligvis oftere forekommende Fejl fra Støberens Side, idet 1400 er udtrykt ved MDC (mdc) istedenfor MCD

1) N. k. S. II, S. 213; Rørdam: Univ's Hist. IV, S. 147; Ursin: Viborg, S. 118, 130.

2) H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol. II, S. 816, jfr. Friis: Musse Herred, S. 67.

(mcd), saaledes at Klokken, naar man ikke er opmærksom herpaa, ved de to Bogstavers Ombytning bliver 200 Aar yngre, end den i Virkeligheden er. Paa den store Klokke i Uggerløse mellem Holbæk og Sorø staar der saaledes: *ave. maria. virgo. [?] anno. dni. m. dc. lxxxix. feria. secunda. ante omnium. sanctorum* (K. S. II, 477—78). Klokstens Aarstal er uimodsigeligt 1689, men hele Indskriften peger bestemt paa den katolske Tid. 1689 maa afgjort læses 1489, og paa lignende Maade forholder det sig med Klokken i Gislev mellem Nyborg og Svenborg, paa den maa et 1623 læses som 1423 (K. S. II, 84). Hvor vidunderligt Aarstallene i det Hele kunne være udtrykte paa Klokkerne, kan bl. A. ses af Klokken i Hunstrup ved Thisted. Paa den staar: *m f cd. f xlii xviii xi xxx f*, der formentlig maa læses 1501 (D. f. M.). Paa Klokken i Mejrup ved Holstebro staar der endelig: *m. ccc. dl. xi. iii* (D. f. M.), hvad der maa betragtes som en hel Gaade; Klokstens formentlige Aarstal er forøvrigt omtalt ovfr. S. 169.

Et ganske ejendommeligt Tilfælde af Fejlstøbning i Aarstallet findes paa Klokken i Roerslev ved Middelfart. Der staar paa den: *anno dni. m. cccc. iii. olinie f im. iare. unses. herrn. m. dc. iii. in. odes*. Indskriften er, som man ser i to Sprog, og i den første, den latinske, Halvdel er Aarstallet 1403, men i den anden, tyske Halvdel er 1403 bleven til 1603 (K. S. II, 84). Det kan naturligvis være tvivlsomt, hvilket af Aarstallene der er det rette, men gaa vi ud fra, at det her som andensteds er Omsætningen af Bogstaverne d og c, der har forvoldet Fejlen, bliver 1403 det rette Aarstal¹⁾. I ethvert Tilfælde kan man heraf se, hvor let en Fejlstøbning kan indtræde, og til yderligere

¹⁾ Engelstoft (Odense, 2den Udg., S. 259) er tilbøjelig til at antage, at 1603 er rigtigere end 1403. — Vi skulle her minde om den ovfr. S. 167 nævnte Klokke i Tversted fra 1112, som Nogle have sat til 1512. Klokken i Sejerslev paa Mors, der er støbt af Borkard Gelbgieser, angives (D. A. V, 566) at være fra 1685, men dette er, som vi senere skulle se, umuligt; 1685 maa være 1585.

Bevis skulle vi ved nogle Exempler oplyse den Kjendsgjerning, at vore Klokker vrimle af Fejlstøbninger. Naar det saaledes paa Klokken fra St. Jørgensbjerg ved Roskilde (1435) hedder: *miin. ghelnnt. fi. gode. bequame*, da skal det være: *miin. gheluut* [ɔ: geläut, Lyd]. *sii* [ɔ: sei, være], *gode. bequame*¹⁾; paa Klokken i Herlufmagle ved Næstved (1418), der har den samme Indskrift, er »geluuet« bleven til »gleuuet« (K. S. II, 476); paa Klokken i Thorslunde ved Høje-Taastrup (1585) staar der, at en Mand havde været Præst »I IX IAAR« istedenfor »I IX AAR«²⁾; paa Klokken i Slemminge paa Lolland (1545) er Støberens Navn Gert van Merfeldt gjort til Marfeldt³⁾, o. s. v. Der er ingen Ende paa Støbernes Vilkaarlighed eller Ubehjælpssomhed. Vi behøve saaledes kun at minde om de ovfr. S. 172 omtalte Indskrifter, der skulle læses fra højre til venstre og om de sammesteds nævnte Krimskrams-Indskrifter. Hvor usselt i det Hele en dog tildels læselig Indskrift kan støbes, har man et slaaende Exempel paa fra Kollerup-Klokken i Hanherred; den er muligvis fra 1503 (N. k. S. IV, 739).

Foruden de her nævnte direkte Tidsbestemmelser (Navne, Aarstal) kan som tidligere antydet Bogstavernes Karakter ligesom Indskriftens almindelige Indhold være vejledende (kronografiske Indskrifter se vi helt bort fra), og der er ingen Tvivl om, at naar vi en Gang naa til at kunne forstaa Klokkernes Støbermærker, ville ogsaa disse være maaske endog i høj Grad vejledende, idet de pege paa bestemte Støbere. I saa Henseende er der imidlertid

1) Löffler: Stiftsldsbyk. S. 19.

2) Löffler: anf. Skr. S. 27.

3) Friis: Musse Herred, S. 67. — Naar der paa ikke faa Klokker staar at læse »Verbum dominum« istedenfor »Verbum domini«, »hæc campana fusus« istedenfor »hæc campana fusa« o. Lign., da ere saadanne Fejl ikke medtagne her, ti de behøve ikke at være Fejlstøbninger. De kunne lige saa godt være Udslag af en eller anden Skrivers mangelfulde Kjendskab til det latinske Sprog.

maaske ogsaa en Hjælp at finde i det trufne Valg af en Indskrift. Atter og atter træffe vi paa Klokkerne saadanne gudelige Ord som: »Si deus pro nobis, quis contra nos«, »Is Godt mit vns, wer kan den wedder vns«, »Verbum domini manet in æternum«, »Mein Hoffnung zu Gott allein¹, o s. v., og hvad skulde der nu være til Hinder for, at eet saadant Ord særlig brugtes af een Støber, et andet af en anden. Den formentlig i Bremen hjemmehørende Støberfamilie *Klinge* synes saaledes gjennemgaaende til Meddelelsen om, af hvem den paagjældende Klokke er støbt, at have føjet Bønnen: *Gott gebe syner selen rad*, der saaledes bliver et Slags Kjendemærke for Familiens Klokker²). Det er ikke ganske let at finde hertil svarende Exempler i Klokkeindskrifterne her i Landet, dertil ere de endnu langt fra tilstrækkeligt oplyste, men har man først faaet Øjet op for Indskrifternes Betydning i den her angivne Retning, er det dog muligt, at der med Tiden kan paavises Exempler, og allerede nu kan der maaske drages nogle Slutninger. Naar der paa Klokken i Esbønderup nord for Esromsø (K. S. II, 85, 488—9) staar:

Katerine. es. mine. name.
 min. luut. sy. god. bequame.
 daneel. michiel. maecten. mi.
 anno. dni. m. cccc. vi. iacop. ioseeps.

paa Klokken i Jersie nord for Kjøge (K. S. II, 85):

Maria. es. mine. name.
 gode. si. beqvame.
 meester. daniel. maecte. mi.
 anno. dni. m. cccc. xij.

og paa Klokken i Herlufmagle nord for Næstved (K. S. II, 476)³):

¹) D. A. IV, 404; VI, 113; H. F. X, App. Sjæll. S. 13—14, 68, 69; Terpager: Inscript. Rip. S. 115; Friis: Musse Herred, S. 48, 67, 116.

²) Repert. f. Kunstwissensch. IV, 173 flg.

³) Rasmussen: Glselfeld, S. 395.

Pieter. es. mine. name.
 miin. geluuet. cy. gode. bequame.
 dantel. michael. maecten. ml.
 anno. domini. m. cecc. x. viii.

skulde man saa ikke have Ret til at henhøre Klokken i St. Jørgensbjerg ved Roskilde til de samme Støbere *Daniel* og *Mikael* (eller en af dem), naar dens Indskrift er¹⁾:

iacob. es. mine. name.
 miin. gheluut. sii. gode. bequame.
 ic. vvas. ghemaect. int. iaer. ons. heeren. m. cccc. xxx. v.

og tør man endelig ikke ogsaa til dem (eller en af dem) henhøre Klokken i Brylle, sydvest for Odense, fra 1376, af hvis Indskrift man kjender følgende Brudstykke (D. A. VI, 542):

marie. es. mine. name.
 min. liid. er. gode. beqvame.

Vi faa da en samlet Virketid for de nævnte Støbere fra 1376 til 1435. — Og foruden dette kan muligvis et andet Exempel anføres. Naar der nemlig paa den store Klokke i Hvedstrup nordost for Roskilde (K. S. II, 106) læses:

Salve. virgo. pia.
 Salve. cum. prole. maria.
 Clarior. aurora.
 Pro. nobis. iugiter. ora.

Johannes. Fastenovæ. me. fecit. anno. domini. mdxxi.

og naar en lignende Indskrift findes paa Klokken i det nærliggende Fløng fra 1516 (K. S. II, 106; D. A. II, 328²⁾), ligesom paa Klokken i Farum fra 1517 (H. F. VII, 51), da er det fristende at antage, at den »Johannes campanarius«, som 1518 har støbt Klokken i Højby ved Nykjøbing paa Sjælland med en lignende Indskrift³⁾, just er Johannes Fastenove, som vi nedenfor komme tilbage til.

¹⁾ Löffler: Stiftsldsbyk. S. 19.

²⁾ D. A. har Aarstallet 1445.

³⁾ Antikv. Ann. II, 1815, S. 273.

Og hermed ere vi da komne til det sidste Punkt i Indskrifterne: hvor og af hvem Klokkerne ere støbte, hvad just er det, som hele den øvrige Del af nærværende Afhandling skal beskæftige sig med. Forinden vi gaa ind paa de Enkeltheder, som her frembyde sig, er der imidlertid et almindeligt Spørgsmaal, som skal besvares, nemlig om Klokkerne væsentlig maa siges at være dansk eller udenlandsk Arbejde. Og Svaret herpaa er ikke tvivlsomt. Klokkerne ere for den allerstørste Del støbte her i Landet, hvad allerede deres Indskrifter paa forskjellig Maade noksom godtgjøre. Undersøge vi saaledes, hvilke af de paa Klokkerne nævnte Støbere der efter Indskrifterne have haft deres Virksomhed i Udlandet, faa vi kun følgende Liste.

Jakob Jode, Stralsund. Der er Klokker uden Aarstal fra ham i St. Mikkelskirke i Slagelse (K. S. I, 532; Antikv. Ann. II, 1815, S. 52), Gladsaxe ved Kbhv. (K. S. I, 533), Hör i Skaane (Brunius: Skånes Konsth. S. 584—5), Landskrona i Skaane (Brunius: anf. Skr. S. 585). Kun paa de to første siges det, at de ere støbte *•tome sunde•*; der er altsaa en, skjönt fjærn Mulighed for at stille Jakob Jode sammen med den Jacobus Jöthe, der omtr. 1380 svarer Grundskat i Kjøbenhavn (Kbhv.s Dipl. I, 103).

Karsten Middeldorp, Lübeck. Stokkemarke øst for Nakskov, 1554 (D. f. M., jfr. Repert. f. Kunstwsch. IV, S. 413).

Mathias Benninck, Lübeck: 1. Hunseby paa Lolland, 1571 (Friis: Musse Herred, S. 48—49); 2. Vestenskov ved Nakskov, 1574 (D. f. M.); 3. Thisted, 1576 (Marm. Dan. II, 346, D. A. V, 431); 4. Glud, sydost for Horsens, 1578 (D. f. M.); 5. Nylarsker, Bornholm, 1580 (Thurah: Bholm, S. 68); 6. Utterslev ved Nakskov, 1581 (Ved. Simonsen: De danske Ruder, II, 143); 7. Gjesten ved Kolding, 1582 (D. f. M.); 8. Krogstrup sydv. f. Frederiksund, 1584 (D. f. M.); 9. Herred nord f. Nakskov, 1584 (D. f. M.); 10. Vindeby st. 1584 (D. f. M.); 11. Smidstrup syd f. Vejle, 1585 (D. f. M.); 12. Pedersborg ved Sorø, 1586 (Löffler: Stiftsldsök. S. 33); 13. Eltang ved Kolding, 1588 (D. A. V, 955); 14. Kværndrup ved Svenborg, 1589 (K. S. II, 486; Saml. t. Fyns Hist. VIII, 291); 15. Asnæs ved Lammefjord, 1591 (D. f. M.); 16. Asnæs st. 1592 (D. f. M.); 17. Pedersborg ved Sorø, 1594 (Löffler: anf. Skr. S. 33); 18. Asperup ved Middelfart, 1596 (K. S. II, 107); 19. Støvring ved Randers, 1596 (D. A. IV, 415); 20. Bredsten ved Vejle, 1597 (D. A. V, 989); 21. Asperup ved Middelfart, 1598 (K. S. II, 108). I 18 Aar har han altsaa leveret mindst 21 Klokker til Danmark; han havde

begyndt sin Virksomhed omtrent 1561¹⁾. Klokken i Kværndrup er oprindelig støbt til Frørup og Klokken i Asperup til Skyum (s. ovenfor S. 193).

Albrecht Huve, Stralsund: Sædinge ved Rødby, 1595 (D. f. M.); Majbelle sst. 1621 (D. f. M.). Hans Navns skrives paa Klokkerne Hve, og paa Klokken i Sædinge føjes der til hans Navn »tho Everseer«.

Dirick Borstelmann, Hamburg: Hundrup nord for Ribe, 1599 (D. f. M.).

Reinhold Benninck, Lübeck: Koldinghus, 1601 (Fyhn: Kolding, S. 29); Klemensker, Bornholm, 1601 (Thurah: Bholm, S. 105).

Bernt Bodemann, Lübeck: Grindsted nordv. f. Varde, 1613 (Dske Sml. III, 318); Døbefont i St. Knudskirke i Odense (Mumme: St. Knudskirke S. 209); St. Mikkelskirke i Slagelse, 1625 (Friis: Slagelse, S. 61).

Arent Kleimann, Lübeck: Skjødstrup nord f. Aarhus, 1615 (D. A. IV, 317); Knebel paa Mols, 1625 (D. A. IV, 310); Landet sydost for Nakskov, 1629 (D. f. M.); Kappel sydv. f. Nakskov, 1633 (D. f. M.); Østerlarsker, Bornholm, 1640 (Thurah: Bholm, S. 55); Lild i Vester Hanherred, 1674 (D. f. M.); Østerlarsker, Bornholm, 1684 (Thurah: Bornholm, S. 55). — Det er lidet sandsynligt, at denne Støbers Virksomhed her i Landet skulde strække sig over næsten 70 Aar, og der kan derfor muligvis være Tale om, at enten det første eller sidste Aarstal er læst galt. Det kan bemærkes, at Klokken i Knebel, som D. A. sætter til 1625, af D. f. M. sættes til 1675. Naar Povlskers Klokke fra 1664 angives støbt af en »Arnold Clemen« i Lübeck (Thurah: Bornh., S. 94), er dette muligvis Arent Kleimann.

Heinrich Neimann, Lübeck: Vejstrup syd f. Kolding, 1626 (D. f. M.).

Cort Kleimann, Lübeck: Ibsker, Bornholm, 1628 (Thurah: Bholm, S. 65—66); Bjerreby paa Taasinge 1636 (D. f. M.).

Anton Wise, Lübeck: Vejle, 1633 (D. A. V., 945; Gaarman: Vejle, S. 49); Winberg i Halland, 1638 (Bexell: Hallands Hist. II, 103); Ugilt ved Hjørring, 1648 (D. f. M.).

Conrad Kleimann, Lübeck: Rise paa Ærø, 1701 (Hübertz: Ærø, S. 201); Tryggelev paa Langeland, 1717 (D. f. M.).

Christian Meyer, Hamburg: Hjerm ved Holstebro, 1703 (D. A. V, 757); Gjørding syd for Lemvig, 1712 (D. f. M.).

Jan Albert de Grave, Amsterdam: Sønderbork syd for Ringkjøbing Fjord, 1710 (Saml. t. jysk Hist. og Topogr. VII., S. 53).

Laurentius Strahlbom Lübeck: Høning ved Randers, 1717 (D. A. IV, 281); Tem ved Silkeborg, 1730 (D. f. M.); Tranderup paa Ærø, 1732 (Hübertz: Ærø, S. 202); Tostrup ved Tølløse, 1739 (priv. Medd.).

Michael Strahlbom, Lübeck: Arninge ved Nakskov, 1728 (D. f. M.).

Didrik Strahlbom, Lübeck: Ærøskjøbing, 1747 (Hübertz: Ærø, S. 172).

¹⁾ Repertor. f. Kunstwissensch. IV, 1881, S. 413.

Johan Nikolai Riber, Hamburg: Nebel ved Varde, 1769 (Nielsen: Skadst Herred, S. 251); Darum nord f. Ribe, 1785 (D. f. M.); Føvling nordost f. Ribe, 1793 (D. f. M.); Bryndum ved Varde, 1798 (Nielsen: anf. Skr., S. 232).

Hermed er Listen over de af udenlandske Støbere gjorde Klokker dog næppe helt udtømt. Paa Klokken i Vester nordvest for Vejle staar der saaledes:

Jeg wir (?) till Rodstok kiøbt og betald
thill Widtvid Klerke oudvald. 1581.

Denne Klokke, der, som tidligere nævnt (ovfr. S. 193), er støbt til en anden Kirke end den, den hænger i, er altsaa gjort i Rostock, og saaledes kan det yderligere oplyses, at en Klokke i Bjernede ved Sorø 1581 er støbt i Emden (K. S. I, 534), at en Klokke i Sørslev paa Fyn 1592 er støbt i Hamburg (D. A. VI, 620), at en Klokke i Albæk ved Randers 1597 er støbt i Lübeck (D. A. IV, 416), at den Klokke, som Frederik Rostgaard forærede til Sejerø (ovfr. S. 190), 1715 er støbt i Lübeck; at Randers Borgermester og Raad 1721 lod Byens Stormklokke »omstøbe og forbedre udi Lübeck« og at der i Halling syd for Aarhus hænger en Klokke, som i 1742 er støbt i Lübeck¹⁾, o. s. v.

Det er herefter en Del nordtyske Stæder og da navnlig Lübeck, som til forskjellige Tider have leveret ikke faa Kirkeklokker til Danmark. Indskrifterne sige det, men i Modsætning hertil konstatere Indskrifterne lige saa bestemt, at talrige Støbninger have fundet Sted her i Landet. En Klokke i Mariager er 1473 »fusa in Houwe« (D. A. IV, 543), og Hov er Mariagers Landsogn; Klokken i Asminderød ved Fredensborg, der oprindelig er bestemt til Helsingø, er 1553 »støbt til kiøpinghaffuen« (K. S. II, 485); en Klokke i Sjørsløv mellem Viborg og Silkeborg er 1616 støbt i Kolding (D. A. IV, 482); en Klokke i Jyllinge ved Roskildesfjord er 1619 gjort »y Helschenøer« (H. F. X, App. Sjæll. S. 13—14);

¹⁾ S. A. Stadfeldt: Randers, 1804, S. 158; Bønnelycke: Hads Herred, S. 415.

den Klokke i Sørslev ved Bogense, som Jomfru Ingeborg Friis næppe har givet (se ovfr. S. 191), er 1640 støbt paa Bellinge Kirkegaard sydvest for Odense (D. A. VI, 620); Klokken i Kirkehelsinge er 1651 støbt »her paa Kirkegaarden« (K. S. II, 485), og Klokken i Rise paa Ærø er 1665 støbt paa Rise Kirkegaard (Hübertz: Ærø, S. 199). Listen over saadanne, her i Landet foretagne Støbninger kunde endnu fortsættes, og hvad Klokkerne saaledes meddele, kan supleres af Litteraturen, der bl. A. oplyser, at den tidligere Bispegaard i Ribe 1599 brugtes som Klokkestøberi, at Aarhus ældre Skolegaard 1747 brugtes paa samme Maade, at Aalborg har en Klokkestøbergilde¹⁾, o. s. v. Ja Sagnene komme til. Klokken i Allesø nord for Odense skal efter Sagnet være støbt i en Teglovn ved Næsby²⁾. Vore Klokker maa virkelig siges at være støbte her i Landet.

Og ikke alene ere Støbningerne foretagne her, men Støberne have været her bosiddende Mænd; det vise Klokkerne ogsaa. *Petrus de Randrusia* nævnes i en Indskrift fra 1456, *Johannes Petri* er *civis Slaulosiensis* (1472); *Jens Grydestøber* (1519) er »af Lvnd«; *Jens Hansen* (1597) har Prædikaten »i Søby«; *Jørgen Hansen* (1651) er »won Aarhus«; *Balzer Melchior* (1662) er »de Flensborg«; *Nikolaj Jørgensen* (1665) er »aus Callund-Burg« o. s. v. Herved skulle vi dog ikke dvæle, ti vi komme nedenfor til de enkelte Støbere, men over at Klokkestøbningen viser sig som en fuldt indenlandsk Industri, maa det ikke overses, at den er kommen til os fra Tyskland, og at ikke faa Klokkestøbere her i Landet have været tyskfødte Mænd. Naar *Conrad Kleimann* fra Lübeck 1701 støber en Klokke til Rise paa Ærø »i Rise Kirkelade«³⁾, er det sikkert kun sket efter Bestilling paa et Besøg, men *Claus von Dam*, der virker her i omtrent 20 Aar, midt i det 17de Aarhundrede, er »von Hamburg

¹⁾ J. Helms: Ribe Domkirke, 1870, S. 146; J. Kinch: Ribe I, S. 75; Hertel: Aarhus Domk. I, 2, S. 58; D. A. V, 132.

²⁾ J. M. Thiele: Danm's Folkesagn I, 211.

³⁾ Hübertz: Beskriv. over Ærø, 1834, S. 201.

bürtig«, og *Caspar König*, der virker i Viborg efter 1730, kalder sig »dantiscanus«, d. e. den, der er fra Danzig. Og de ere ikke de eneste. Klokkestøbningen er, som næsten hele vor Industri, uddannet efter tysk Mønster og delvis ved tyske Kræfter.

Spørgsmaalet om, af hvem Danmarks Klokker ere støbte, er her besvaret i Henhold til Klokkernes egne Oplysninger om deres Støberes Navne. Det er imidlertid ikke altid, at Klokkeindskrifterne meddele Navne, men som ovenfor oftere antydet findes der paa mange Klokker Støbermærker, og disse kunne muligvis, ret forstaaede, give Oplysning om, hvem de paagjældende Støbere ere. Endnu er Kjendskabet til disse Mærker imidlertid særdeles ringe¹⁾, og der kan derfor ikke for Tiden bygges meget paa dem. At de dog allerede nu kunne være til nogen Vejledning, skulle vi hurtigt se.

Paa en Klokke i Bregninge øst for Kallundborg, der nu er omstøbt, fandtes efter en Afskrift i antikvarisk-topografisk Arkiv hosstaaende Støbermærke

Fig. 5.

og det første af de Tegn, hvoraf dette Mærke er sammensat, forekommer paa en Klokke i Tullebølle paa Langeland fra 1495. Paa denne sidste Klokke staaer med Minuskler: *Anno domini mcdxcv alpha et o deus et homo o rex glorie christe veni cum pace*, hvad der forsaavidt stemmer med Indskriften fra Bregninge (ogsaa i Minuskler), der lyder: *alpha et o deus et homo o ihesus maria anna hans anno*

¹⁾ I Løfflers Stiftslandsbyk. S. 17 findes en Meddelelse om, at der paa den ene af de i 1810 til Frederiksværks Støberi solgte Klokker fra St. Ibs Kirke ved Roskilde »saas Klokkestøberens Bømærke«, men hvori dette bestod, er ikke oplyst.

domini umiuegvxl io [?]. Det sidste er aldeles meningsløst, men dog har man (K. S. II, 480) forsøgt at læse det saaledes: anno domini n (o: nostri) mio (o: millesimo) vgo (o: qvingentesimo) tio (o: tertio); saaledes at Klokken altsaa skulde være fra 1503. Dette passer med 1495 paa Klokken i Tullebølle, men Læsningen er vistnok for dristig. Desuagtet høre disse Klokker dog utvivlsomt sammen, hvad der bestyrkes derved, at vi træffe flere Klokker med det Støbermærke, som findes paa de to her nævnte Klokker. Efter J. F. Fengers Meddelelser i K. S. (I, 528, II, 480) findes der paa Klokker i Jydstrup ved Ringsted (1505) og Egeslevmagle ved Skjelskør (1500) følgende Støbermærke

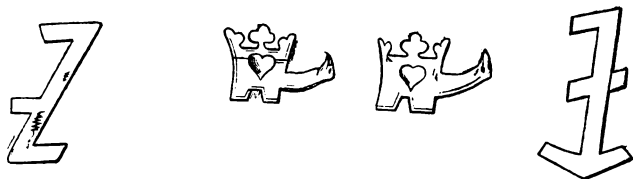

Fig. 6.

og den sidste Bestanddel i dette Mærke er just det Tegn, vi have truffet paa Klokkerne i Bregninge og Tullebølle, kun er det stillet omvendt. Den tredie og fjerde Bestanddel af Mærket Fig. 6 findes yderligere paa Klokken i Herfølge ved Kjøge fra 1506 (K. S. II, 93). Det synes altsaa, som om der omkring 1500 har været en Støber, der benyttede en (op- eller nedadvendt) Pil (?) med en hel og en halv skraa Tværstreg som Mærke, og denne Støber har formentlig heddet *Hans Jensen*, ti dette Navn findes helt paa Indskriften fra Jydstrup og (muligvis) Egeslevmagle, medens der i Indskrifterne fra Bregninge og Herfølge findes et »Hans«. I den nedenfor meddelte Fortegnelse over Danmarks Klokkestøbere findes Hans Jensen som Nr. 22.

Et andet Exempel er et paa den lille Klokke i Lumby ved Odense (K. S. II, 478) forekommende Mærke, der forsaavidt

ikke er nøjagtigt gengivet i Fig. 7, som en rigtignok ulæselig Indskrift mellem de to Skjolde ikke er antydet:

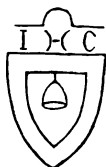

Fig. 7.

Paa Klokken findes forøvrigt Indskriften: *Andreas fecit hanc campanam*, og denne Indskrift (i Majuskler) gjenfindes paa en Klokke i Thorslunde ved Høje Taastrup, paa hvilken desuden Mærkets øverste Halvdel, Monogrammet IHS (o: Jesus) med en buet Streg over ogsaa forekommer (Löffler: Stiftsldsbk. S. 27). Paa to andre, ogsaa udaterede Klokker i Gjerslev og Drøsselbjerg mellem Kallundborg og Korsør, hvis Indskrifter ogsaa ere med Majuskler, findes Mærkets nederste Halvdel »en Mønt eller Medaille, i hvilken man ganske tydeligt ser en Klokke, men desto utydeligere er Omskriften« (K. S. II, 83)¹⁾.

Et tredje Mærke, som der ogsaa er noget at fortælle om, er:

Fig. 8.

Det findes paa en Række (mindst 7) Klokker fra Aarene mellem 1553 og 1586, der alle have hjemme i Egnene omkring Hjørring og Lemvig, og da der paa to af disse Klokker henholdsvis i Tornby og Lodbjerg findes Navnene

¹⁾ Paa en 1639 omstøbt Klokke i Mariager Kirke, er indstøbt baade Byens Vaaben (et Anker) og et Vaaben, hvori lutter smaa Blomster med et Kors derover samt to Vaabener, hvert med en Klokke i og desuden i det ene Bogstaverne F. V. K. og i det andet Bogstaverne C. V. (Dahlerup: Mariager, S. 81, jfr. Dske Mag. VI, S. 237).

Petrus Lavrentii og Per Lavres, er der nedenfor som Nr. 36 opført en Støber *Peter Lavridsen*. Som det vil ses, passe Mærkets Bogstaver r og l imidlertid slet ikke paa dette Navn, de passe derimod udmærket paa den som Nr. 24 opførte Støber *Rasmus Lavsén*, der synes at virke i Egnen omkring Lemvig fra 1504 til 1549, og skulde det nu mon ikke kunne tænkes, at Mærket oprindeligt har været dennes, og at det i Forbindelse med hele hans Virksomhed er arvet af *Peter Lavridsen*. Dette er imidlertid en ren Gisning; sikkert er det derimod, at Mærket paa nogle Klokker ikke forekommer alene, men sammen med andre Mærker. Paa Klokken i Rubjerg vest for Hjørring findes Indskriften (med Minuskler): »surgite. mortui. venite. ad iudisium. 825«, og medens nu det ovenfor afbildede Mærke (Fig. 8) i et Skjold er anbragt under surgite, ses henholdsvis under mortui og iudisium hosstaaende to Mærker:

Fig. 9.

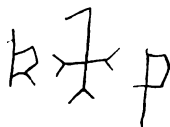

Fig. 10.

der dog muligvis ikke angaa Støberen men betegne f. Ex. vedkommende Giveres eller Kirkeværgers Navne og Bomærker. Paa en Klokke i Magleby paa Langeland fra 1611 er det saaledes formentlig afgjort, at det paa den forekommende Mærke hentyder til vedkommende Kirkeværge. Klokken Indskrift med store latinske Bogstaver, er følgende: Al mein Hoffnung zu Gott alleine. Goes mich Borchardt Gelgiesser Anno 1611. Christian Lauridzsen Kirckewerger till Maglebye Kircke«, og Mærket er følgende:

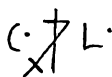

Fig. 11.

Det er et C og et L, som ses i det, og disse Bogstaver skulle formentlig sige Christian Lauridsen.

Det er, som man ser, ikke meget, der kan meddeles til Forstaaelse eller Forklaring af de her afbildede Støbermærker, og dog bliver, hvad vi have at meddele om de efterfølgende, endnu mindre. Før vi gaa over til dem skulle vi imidlertid gjøre den almindelige Bemærkning, at ligesom de som Fig. 9, 10 og 11 meddelte Mærker formentlig slet ikke angaa vedkommende Støbere, saaledes findes der andre Mærker paa Klokker, der aldeles bestemt ikke vedrøre den paagjældende Støber, og disse gjælder det da om at holde ude. Paa en Række Klokker træffe vi Givernes Vaabener, men med disse vil der i Regelen ingen Forvexling finde Sted, saa ved dem skulle vi ikke opholde os. Anderledes stiller det sig derimod, naar vi paa Jegindø Klokke træffe »et rundt Mærke, der ser ud som et Segl, hvori der staar et Kors« (N. k. S. IV, 459), eller paa en af Klokkerne i Rudkjøbing et »Aftryk af et Segl med, som det synes, latinske Bogstaver omkring i Randen«¹). Sligt bør naturligvis undersøges, men maaske vil man her i de fleste Tilfælde finde, at heller ikke disse Mærker vedkomme Støberne. Paa en Klokke i Herlufsholm er saaledes et lignende Mærke den vedkommende Abbeds Segl, to Nøgler overkors med 4 Stjerner imellem og som Omskrift: »Sigillum abbatis Nicolai III«²).

I Tvivl kan man endelig ogsaa være, naar der paa Klokkerne findes saadanne mindre, billedlige Fremstillinger som en *Rose* paa en udateret Klokke i Almind syd for Viborg (D. A. IV, 491); en *Drage* paa en Klokke fra 1406 i Esbønderup, der er støbt af Mikael og Daniel (K. S. II, 85); et *Røgelsekar* paa Klokken i Finnerup, der omtrent 1400 er støbt af Herman (K. S. II, 484); *fem Sværd i en Kreds* med Spidserne indad paa en Klokke i Henne nordvest for Varde fra 1444 (D. f. M.) og en *Pilespids* paa Klokken i Majbølle ved Rødby, der 1621 er støbt af Albrecht

¹) Afbildet i P. Rasmussens Rudkjøbing, 1849, jfr. sst. S. 74.

²) Melchior: Herlufsholm, 1865, S. 388.

Huve af Stralsund (D. f. M.). At vi her i alt Fald delvis staa overfor Støbermærker, er dog formentlig hævet over enhver Tvivl, og i saa Henseende er det af Interesse at lægge Mærke til, at en *Fugl (Pelikan)*, der hakker i sit eget *Bryst* og har en Rede med 3 Unger i ved sig, findes paa mindst tre af Borkart Gelbgiesser støbte Klokker fra omtrent 1600 (se ndfr. under ham). Paa to af disse Klokker findes desuden en *Dobbeltørn*, og da denne ogsaa findes paa mindst en til af Borkart Gelbgiessers Klokker, synes baade denne og Pelikanen at kunne betragtes som Mærker, han har brugt. Det skal dog ikke lades uomtalt, at Dobbeltørnen ogsaa findes paa en Klokke i Jungshoved ved Præstø, der 1616 er støbt af Hartvig Qvillichmeyer (D. f. M.), men herved er at mærke, at denne Støber muligvis er en Broder af Borkart Gelbgiesser, hvis Bedrift han formentlig fortsætter. — Paa en Klokke, der indtil for nylig har hængt i St. Olai Kirke i Helsingør, og som var støbt 1515 af Georgius Wagheouvens, var Støbermærket en *Trane* med et Skriftbaand i Næbet, hvorpaa Ordene: Pour bien (A. T. A.).

Vi staa nu ved de væsentlig kun af Streger dannede Støbermærker¹⁾ og af disse skulle vi omtale en Del, først nogle, der findes paa Klokker med Støbernavn, derpaa nogle, der ere tagne fra Klokker, der kunne henføres til et bestemt Aarstal, og endelig nogle, der findes paa Klokker uden Støbernavn og uden Aarstal. Muligvis kunne disse (og lignende) Mærker gjenfindes ikke alene paa flere Klokker, men ogsaa paa andre støbte Metalgjenstande, f. Ex. Kirkestager, hvad der her gjøres opmærksom paa for fremtidige Undersøgelers Skyld. De Mærker, der her skulle meddeles, ere følgende:

¹⁾ To runde Mærker af særlig Karakter fra en Klokke i Ærøskjøbing ere afbildede i Hübertz: Ærø, Tab. II og III; ved Omtalen af Klokken (sst. S. 172) siges der Intet om Mærkerne, kun kaldes det ene en •Indskrift•.

Mærket Fig. 12, et Anker, kjendes fra sex Klokker, to (Navr og Vem ved Holstebro) med Aarstallet 1340 og fire der formentlig høre sammen (Lyby, Jebjerg, Haasum og Resen

Fig. 12.

ved Skive), og af hvilke den ene er fra 1410, de tre andre udaterede. Paa dem alle sex kaldes Støberen Nicolaus. Muligvis grunde de forskjellige Aarstal sig paa en Fejlstøbning eller Fejllæsning, saaledes at vi i Virkeligheden kun have een Støber for os.

Mærket Fig. 13 findes paa en Klokke i Billum ved Varde med følgende Indskrift: ecce anno domini mcd xxxii circa

Fig. 13.

festum purificationis effusa est campana per magistrum petrum johannis procurante domino jacobo ibidem (?) belim (?) (D. f. M. — I Dsk. Saml. II, S. 42 læses Indskriftens Slutning saaledes: . . . campana Belim per manus rev Petri joannis procurante domino jacobo ibidem).

Mærket Fig. 14 ses paa en Klokke i Humble paa Langeland; de to Tegn staa med det danske Vaaben imellem sig under Indskriften, der (i Minuskler) lyder: ano domini mcdxxx ave gratia plena dominus tecum (D. f. M.).

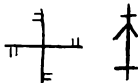

Fig. 14.

Tegnene ere tilligemed Indskriften afbildede i P. Rasmussens Rudkjøbing, 1849, S. 217—218.

Mærket Fig. 15 findes med en Del andre, tildels utydelige Tegn paa Klokken i Uggerby nord for Hjørring.

Fig. 15.

Dens Minuskelindskrift lyder saaledes : »anno domini mcdlxxiii fusa est ista kapa (o: campana) in honore beati olavi maria» (D. f. M.).

Fig. 16 er fra Sjørring ved Thisted; Indskriften i Minuskler lyder: »ave maria gratia plena dominus tecum

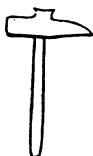

Fig. 16.

benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui anno domini mcdlxxviii» (D. f. M.).

Fig. 17.

Fig. 17 er fra Dronninglund syd for Sæby; Indskriften i Minuskler lyder: »o sancta maria anno domini mccccclxxxiii» (D. f. M.).

Fig. 18.

Fig. 18 er fra Maarup vest for Hjørring; (med Minuskler): »anno domini md rex on ihip gesus maria (D. f. M.).

Fig. 18 er fra Hjerm nord for Holstebro; (med Minuskler): »anno domini mdseptimo her abbet nels»¹⁾ (D.f.M.). Foruden

¹⁾ En Abbed Niels Andersen i Tvis Kloster ved Holstebro nævnes 1506 (J. Daugaard: De danske Klostre, S. 435).

paa denne daterede Klokke (1507) findes Mærket paa en udateret Klokke i Gjøttrup i Vester Hanherred, paa hvilken

Fig. 19.

der med Minuskler staar: »ave maria stllolihudeorumevs nasarens rex sanctus lavrencius«.

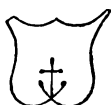

Fig. 20.

Fig. 20: Kjeldby paa Møn; (med Minuskler):
»o rex glorie ihesu christe veni cum pace mvc
un xxii (o: 1522)«. (D. f. M.).

Fig. 21.

Fig. 21: Dronninglund syd for Sæby; Indskriften er kun: »A N V 1549« (D. f. M.).

Fig. 22: Skibbinge ved Præstø; (med Minuskler): »anno domini milesimo qvinqvagesimo sexagesimo sexto« (D. f. M.). —

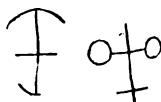

Fig. 22.

Opmærksomheden skal her henledes paa, at det sidste af de to Tegn, hvoraf dette Mærke bestaar, gjenfindes i den i K. S. I, 529 meddelte Indskrift fra Klokken i Lundforlund syd for Slagelse; Klokken bærer Aarstallet 1491¹⁾.

Fig. 23.

Fig. 23: Nødager sydvest f. Grenaa; (med blandet Minuskel- og Majuskelskrift): »anno domini 1575 lod m. m. støbeo aprilis 7 Karen H. M. gaf mag til os« (D. f. M.).

¹⁾ Muligvis ses det ogsaa paa Malerierne fra 1488 i Gudme Kirke paa Fyn (se Tegningerne til K. S., 3 R., II, S. 596).

Fig. 24: Urlev syd for Horsens; smal, gammel Klokke uden Indskrift (D. f. M.).

Fig. 24.

Fig. 25: Humlum øst for Lemvig; langstrakt, gammel Klokke uden Indskrift (D. f. M.).

Fig. 25.

Fig. 26: Maabjerg nord for Holstebro; langstrakt, gammel Klokke uden Indskrift (D. f. M.).

Fig. 26.

Fig. 27.

Fig. 27: St. Mikkels Kirke i Slagelse; (med Minuskler): »help ihesus maria anna ok sancte susanna lavrent« (A. T. A., jfr. F. R. Friis: Slagelse, S. 61).

Her skal endelig hidsættes nogle „Klokkehieroglyfer«, der ikke kunne betragtes som Indskrifter, men formentlig

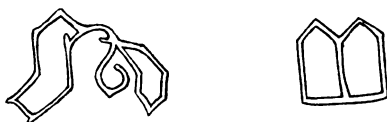

Fig. 28.

ere Støbermærker. Fig. 28 og 29 ere hentede fra Hjortdal i Vester Hanherred. Fig. 28's to Tegn staa modsat hin-

Fig. 29.

anden paa hver af Klokkens Sider, og Fig. 29's Tegn staa med tilstrækkeligt Mellemrum rundt om Klokkens nederste Ring. Fig. 30 er hentet fra Hvidbjerg ogsaa i Vester

Hanherred. De paagjældende Klokker have forøvrigt ingen Indskrift. Af nogen Betydning kan det muligvis være at

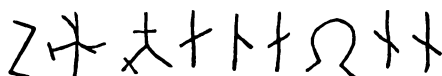

Fig. 30.

lægge Mærke til, at lignende Indskrifter som Fig. 30 findes paa flere af Klokkerne paa Mors, f. Ex. paa Klokker i Tødse, Jordsby og Alsted.

Som vi nu have set, kunne Klokkeindskrifterne give Svar paa mange Spørgsmaal, men spørge vi dem om det egentlig Tekniske ved selve Støbningen, da tie de. Den eneste, der i saa Henseende antyder en Oplysning, er formentlig den, der findes paa den store Klokke i Finnerup ved Viborg (vistnok fra omtr. 1400). Der staar paa den (K. S. II, 484): *M. heerman. loots. ons. alle. drie. met. eender. ghote. goot*, hvilket synes at tyde paa, at Mester Hermann har gjort tre Klokker i een Støbning, men hvorledes dette nærmere skal forstaas, ja derom erfare vi Intet. Forøvrigt synes dette, at tre og tre Klokker høre sammen, muligvis at spille en Rolle. Paa Klokken i Balle ved Silkeborg læses: *Deus pater misit tres a Trava Lubecæ aqua*, og et Sagn fortæller om tre Søstre, der i Lübeck lod støbe tre Klokker til Kirker i Hids Herred¹⁾.

Hvad Indskrifterne forøvrigt berette om selve Støbningen, er kun saadanne Støberrim som²⁾:

Felix Fuchs hat mich gegossen
Aus dem Feuer bin ich geflossen

¹⁾ D. A. IV, 471; Thiele: Danmarks Folkesagn I, 1843, S. 233. Naar Sagnet (Tang Kristensen: Sagn fra Jylland, S. 68) ogsaa knytter de tre i Omegnen af Holstebro liggende Kirker Meirup, Maabjerg og Møborg sammen som byggede af 3 Møer, da er dette formentlig en ved deres Navne fremkaldt Tilfældighed.

²⁾ Joh. Paludan: Beskriv. over Møn. II, S. 154; Terpager: Inscript. Rip. 1702, S. 115.

eller

Uth dem Feyr bin ich geflaten,
M. Melchior Lucas Klöckengeter tho Husum hefft mi in namen
godes gegaten.

men des travlere have da Sagnene med at fortælle om de Klokker, der fik en saa dejlig Klang, fordi fromme Mennesker under Støbningen kastede Sølv i Støbemassen. Ja de fremstille det næsten som en Gud velbehagelig Gjerning at ofre endog saa meget Sølv, at Giveren for at skaffe det maa gjøre sig skyldig i Svig, og hvor forfærdeligt Klokkerne hævnedede sig, naar de bleve bedragne for det dem tiltænkte Sølv, kan ses af Rimet om de tre Klokker i Assens, Anna, Johanne og Susanne, ved hvis Støbning Hr. Essing gjorde sig uredelig Fortjeneste; de fløj alle ud af Kirke-taarnet ¹⁾:

Sølv og Messing,
Det glemte Hr. Essing!
Kobber og Bly
Han satte heri!
Anna og Johanna!
Vil I med?
Nu fly'er Johanna!

Det kan nu selvfølgelig godt være, at der ved forskellige Klokkers Støbning er bragt ikke ubetydelige Ofre i Sølv for at skaffe dem en god Klang, men der er da brugt et Middel, som ikke kan betegnes som rigtigt, hvad man ogsaa godt vidste paa Kristian IV.'s Tid. I en Opskrift, der foreligger med dennes egen Haand, hedder det: »Naar man vyll støbe en klokke, som skall haffue en god klang, daa skall man til huer fyer skippund reint kobber sette ett skippundt tyn till« ²⁾. Og troligt er det dernæst, at det meste af det Sølv, som fromme Mennesker have tiltænkt en Klokke, ikke er kommet denne, men Støberen til Gode.

¹⁾ Thiele: Danm.'s Folkesagn I, 1843, S. 189, 211, 212. Sagnet fra Assens fortælles ogsaa fra Klemensker paa Bornholm (J. P. Møller: Folkesagn fra Bornholm, 1867, S. 16—17).

²⁾ Gl. kgl. Saml. Nr. 2592 i Kvart, S. 59 jfr. O. Blom: Kristian IV's Artill. S. 350.

Der har i saa Henseende sikkert fundet et almindeligt fagmæssigt Bedrageri Sted, som allerede synes kjendt paa Karl den Stores Tid ¹⁾).

Efter saaledes at have gennemgaaet Klokkeindskrifterne i Almindelighed og set, hvad der kan uddrages af dem, skulle vi vende tilbage til den egentlige Klokkehistorie, der begynder med den Klokke, som Ansgar fik Lov til at bruge i Slesvig. Da vi ovfr. S. 162 nævnte den, tilføjede vi, at Brugen af Klokker efter dens Ophængning sikkert udbredte sig hurtigt, i det 12te Aarhundrede var den sikkert almindelig. Men er dette Tilfælde, skulde det saa ikke være muligt noget nøjere end ovenfor er sket, at udtale sig om, af hvem de tilvirkedes, og et Forsøg i saa Henseende skal da her gøres.

Med Kristendommen føres den Udvikling, som det frankiske Rige under Karl den Store havde naaet, ind over Danmarks Grænser. 822 beskikkes Erkebiskop Ebbo af Rheims til Nordens Apostel; han faar den senere Biskop af Cambray Halitgar til Medhjælper, og Biskop Wilderik af Bremen ledsager ham paa hans Missionsrejser. Meget kjende vi ikke til disse, men det tør vistnok antages, at den karolingiske Magt og Glans har lyst igjennem dem ²⁾). Ved Siden af at være et kristeligt Foretagende vare de sikkert et politisk. Det gjaldt om at blænde Nordboernes Øjne, og da derfor Harald Klak faa Aar efter døbtes i Ingelheim, høre vi om en ikke ringe Pragtudvikling, der afsluttedes med rige Gaver til den Døbte ³⁾). Det er da ogsaa i Overensstemmelse hermed, at Ansgar, da han følger Harald Klak tilbage til Danmark for der at forkynde Kristendommen, udrustes af Kejseren med Kirketøj, Skrin, Telte, og hvad han forøvrigt maatte behøve (ministeria

¹⁾ Pertz: Monum. Germ. II, S. 744.

²⁾ Script. rer. Dan. I, 453 jfr. 401, 406; Pertz: Monum. Germaniæ II, S. 225; A. D. Jørgensen: Den nord. Kirke I, S. 81 flg.

³⁾ Script. rer. Dan. I, 398—424; Pertz: Monum. II, 464 flg.

ecclesiastica et scrinia atqve tentoria ceteraqve subsidia)¹⁾. Imellem hvad han saaledes fik med sig, tør man nu sikkert tænke sig en naturligvis lille Klokke, ti Klokkeringning hørte med til hele den katolske Ritus, ja Rembert drømmer, da han som ung kommer til Hamborg (omtr. 836), om Klokkeklang i Himmelen²⁾. Skulde nu Ansgar, imod hvad her er antaget, ikke selv have medbragt en Klokke, har det imidlertid næppe været ham svært senere at skaffe en gennem sine Forbindelser i det frankiske Rige. Men hvem lavede paa den Tid Kirkeklokker der?

Da Karl den Store ønskede en Klokke støbt til Kirken i Aachen, betjente han sig af Munken *Tanko* fra Klostret i St. Gallen, og der foreligger nu, navnlig fra Tiden indtil det 13de Aarhundrede, talrige Beviser for, at Klokkestøbning var en i Tysklands Benediktinerklostere livligt dreven Industri³⁾. Hvad der forsaavidt er naturligt, som Benedikts Regel ikke alene indskærper, at Lediggang er Sjælens Fjende, og lægger Vægt paa, at Munkene arbejde med deres Hænder, men udtrykkeligt gaar ud fra, at forskellige »Kunstnere» have Ophold i Klosterne og der udøve deres Kunst⁴⁾. Vi se da ogsaa, at det ikke alene er Klokkestøbning, men enhver Slags kunstfærdig Idræt, som Benediktinerklosterne blive et Hjem for. Først og fremmest maa i saa Hen-

1) Script. rer. Dan. I, 438. Imellem Gaverne, som Harald Klak fik, var der Kirkekar, Ordensdragter og Bøger (Script. rer. Dan. I, 420).

2) Script. rer. Dan. II, 130.

3) H. Otte: Glockenkunde, 1858, S. 47—48.

4) Menologium ordinis Cisterciensis, Antwerpen, 1630. Regelens Cap. XLVIII handler »de opere manuum quotidiano», og Cap. LVII »de artificibus monasterii». Dette sidste lyder saaledes: »Artifices, si sunt in monasterio, cum omni humilitate faciunt ipsas artes, si tamen jusserit Abbas. Quod si aliquis ex iis extollitur pro scientia artis suæ eo quod videatur aliquid conferre Monasterio, hic talis euellatur ab ipsa arte, & denuo per eam non transeat: nisi forte humiliato ei iterum Abbas jubeat. Si quid vero ex operibus artificum venummandum est, videant ipsi per quorum manus transigenda sunt, ne aliquam fraudem præsumant inferre».

seende det af den hellige Benedikt selv 529 stiftede Kloster Monte Casino i Kampanien nævnes; i det 11te Aarhundrede hentede dets kunstforstandige Abbed Desiderius en Række i al Slags Kunstindustri dygtige Mænd fra Konstantinopel, for at de kunde forestaa Klosterets Skoler. Allerede i det 7de Aarhundrede har Frankrig en saa dygtig Guldsmed som den hellige Eligius (St. Éloi), og i det 12te Aarhundrede udfører Abbed Suger i St. Denis storartede kunstindustrielle Arbejder. Abbediet i St. Gallen kan i det 9de Aarhundrede opvise en saa alsidig Munk som Tutilo, der er baade Digter, Billedhugger, Maler, Guldsmed og Musiker. I det 10de Aarhundrede omtales Munkenes Værksteder (officinæ Monachorum) i Klosteret Tegernsee i Bayern, et Kloster, til hvilket Tilvirkningen af malede Glasruder særlig er knyttet. I Slutningen af det 11te eller Begyndelsen af det 12te Aarhundrede skriver, som man antager, Munken Rogkerus, der virkede som Guldsmed i Klosteret Helmershausen ved Paderborn, under Navnet Theophilus en omfattende kunstindustriel Haandbog, o. s. v. Overalt ledes og støttes Datidens kunstindustrielle Bevægelse af Klosterne og deres Beboere ¹⁾.

Vende vi os herefter til Danmark, da kommer Kristendommen hertil ved en Benediktiner, og Ansgar, Benediktinermunken fra Korbvej ved Amiens i Pikardiet og Ny-Korbvej ved Weser, gjør ikke sin Orden til Skamme. Han synes at have haft Kundskaber i Bygningskunsten, og under Gudstjenestens Psalmesang var han altid beskjæftiget med

¹⁾ Chronica sacri monasterii Casinensis. Auctore Leone Cardinal-episcopo Ostiensi. Lutetiae Parisiorum, 1668; Ch. de Linas: Les oeuvres de St. Éloi, Paris 1864; Jules Labarte: Hist. des arts industriels, 2den Udg. I—III, 1875; Duchesne: Hist. Franc. Script. IV, Paris, 1641, S. 331 flg.; Pertz: Monum. Germ. II, S. 88, 89, 94, 97, 100; Monum. Boica, VI, 1766, S. 154; Sepp: Ursprung der Glasmalerkunst im Kloster Tegernsee, 1878; Alb. Ilg: Theophilus presbyter. Schemata diversarum artium, Wien 1874; Br. Bucher: Gesch. d. techn. Künste, II, S. 210—11.

Haandarbejde, en Tid flettede han saaledes Fiskergarn ¹⁾. Egentlige Benediktinerklostre forekomme dog ikke før ind i det 11te Aarhundrede, og det skal særlig erindres, at Erik Ejegod i Begyndelsen af sin Regering lod komme Munke til det nye St. Knuds Kloster i Odense fra Benediktinerklosteret Evesham i England ²⁾. Den allerede forinden stærkt voxende kirkelige Magt havde imidlertid sikkert ogsaa tidligere øvet Indflydelse paa Landets industrielle Udvikling. Mærkeligt er det saaledes at se, at Skaane omtrent 1070 havde 300 Kirker, Sjælland 150 og Fyn 100 ³⁾; saa mange Kirkers Udstyrelse har naturligvis lagt Beslag paa ikke faa Kræfter. Omtrent paa denne Tid træffe vi da ogsaa den ovfr. S. 168 nævnte *Magister Jacobus Ruffus faber* som Frembringer af kirkelige Metalgjenstande, uden at det dog tør antages, at han tilhører Kirken. I saa Henseende er nemlig Tilføjelsen *faber* formentlig af Betydning. Paa den anden Side maa Jakob Rød dog ikke gjøres til slet og ret »Smedemester«. Allerede den Omstændighed, at Røgelsekarrene, der bære hans Navn, ere støbte, modsige det, og hertil kommer yderligere, at *faber* formentlig er en ligefrem Oversættelse af Ordet *smiðr*, som her navnlig skal sættes i Forbindelse med den Toke Smed, der nævnes paa to jyske Runestene. Særlig Smedefærdighed behøvedes ikke til at hugge Runer i Sten, og smiðr kommer da til at betyde en Mand, der er dygtig i al Slags Haandværksarbejde, hvilket paa en Tid, da Industrien væsentlig var Husflid, synes ganske naturligt. Toke Smed var forøvrigt en kristen Mand. Indskriften paa den ene af hans Runestene ender med Ønsket: Guþ hjálpi þeirra sælu ⁴⁾.

¹⁾ Script. rer. Dan. I, 360, 456, 470, 481—2, 487, 607, 639.

²⁾ A. D. Jørgensen: Den kristne Kirkes Grundlæggelse II, S. 806 flg. jfr. I, 447—448, 526 flg.

³⁾ Pertz: Monum. Germ. VII, S. 370; Jørgensen: anf. Skr. I, S. 534.

⁴⁾ P. G. Thorsen: De dske Runemindesmærker II, S. 122, 153, 155 jfr. I, S. 116—117. En Stenhugger kaldes 1287 i Munkeliv Kloster i Norge grjótsmiðr (Chr. Lange: De norske Klostre, 1856, S. 125.)

Der er imidlertid andre Navne at nævne end Jakob Røds, og disse Andre have formentlig staaet i direkte Forhold til Kirken. Naar saaledes det i Ben udskaarne Kors, der har tilhørt en af Svend Estridsens Døtre, i sin Indskrift beretter, at det er gjort af *Liutger*, da kan der paa-vises Kanniker af dette Navn i baade Lund og Roskilde¹⁾; da Cistercienserne 1172 flytte til Øm (cara insula) i Silkeborgegnen, have de i deres Midte den kunstfærdige (artificiosus) *Martin*, der kan nivellere og anlægge Vandledninger²⁾, og skulde mon ikke den *Hildebrand* (s. ovfr. S. 166), som i Absalons Testamente omtales som en dygtig Arbejder i ædle Metaller, paa en eller anden Maade have været knyttet til Kirken. Særlig hvad Bygningskunsten angaar, da er det ovenfor antydet, at muligvis allerede Ansgar har været kyndig i den, og sikkert er det, at vi i Lunds Nekrologium træffe en *Donatus architectus magister hujus operis*³⁾ ligesom i et Nekrologium fra Dominikanerklosteret i Ribe en *fr. bero [Bjørn] sacer primus huius domus constructor*⁴⁾, idet her endnu skal nævnes den Klosterbygger *Salomon*, hvis Navn er indhugget i en Dørkarm af Granit i Hunseby Kirke ved Maribo⁵⁾. I Østra Herrestads Kirke ved Cimbrishamn findes *Carl Stenmesters* Navn indhugget, og i Lunds Nekrologium forekommer en *Regnerus lapicida*⁶⁾.

De mange Kirker, som Danmark talte i Adam af Bremens Tid, vare som Regel sikkert kun af Træ, men navnlig i det 12te Aarhundrede rejste der sig store og prægtige

¹⁾ Suhm: Hist. af Danm. IV, 466; Brunius: Skånes Konsthist. S. 559—561; Worsaae: Nord. Oldsager Nr. 519; Scr. rer. Dan. III, 461, 468, 499, 563; IV, 35.

²⁾ Scr. rer. Dan. V, 247.

³⁾ Scr. rer. Dan. III, 461, 565 jfr. Dske Mindesmærker I, S. 49.

⁴⁾ K. S. II. S. 494. I det nævnte Nekrologium fra Ribe nævnes yderligere to Skrædere som Konverser (anf. St. S. 495, 497), den ene, der dør i Juli 1518, er desuden Klosterets Dispensator (Hushovmester?): *Idus Anno domini 1518 O[bitt] fr. Laurentius sartor conversus fidelis dispensator.*

⁵⁾ N. k. S. I, 198.

⁶⁾ Scr. rer. Dan. III, 440, 498; Brunius: Skånes Konsth. S. 166.

Kirker og Klostre af Granit, Fraadsten og brændte Sten¹⁾. Det er derfor fuldstændig tidssvarende, at der i Absalons Testamente nævnes baade en Teglblænder (magister laterum) *Aage* og en Stenhugger (lapicida) *Aage*, og da Bénédictinerne i Næstved 1270 overdrage Minoriterne sammesteds et Stykke Jord, sker det med Ret til at grave efter Ler til Mursten (argillam pro lateribus faciendis)²⁾. Naar vi i det Hele høre, at der rundtom ved Klostrene opstaa Teglgaaarde³⁾, tør det sikkert antages, at den forholdsvis rige Stenhuggerkunst, der udviklede sig⁴⁾, ligesom Tidens betydelige Færdighed i at frembringe dekorative Kalkmalerier⁵⁾ ikke har staaet Klostrene fjærnt. I hvilken Retning Fortidens sikkert ikke ringe Dygtighed i at behandle Træet har udviklet sig efter Stenkirkernes Fremkomst, kan muligvis ses af Roskilde Domkirkes Korstole, der bære Aarstallet 1420⁶⁾. Gejstligheden har staaet Udøverne af de her nævnte Kunstfærdigheder nær, og i Klostrene have de sikkert mere eller mindre haft deres Hjem. Vi se da ogsaa, at da Sorø-

1) J. Kornerup: Om den tidl. Middelalders Trækirker (Aarb. f. nord. Oldk. 1869, S. 185—202), og Materialet i de ældste danske Kirker (Aarb. f. n. O. 1870 S. 139—168); A. D. Jørgensen: Den nord. Kirkes Grundlægg. II, S. 777 flg.; Dske Mindesmærker.

2) Scr. rer. Dan. V, 512, 515; Suhm: Hist. af Danm. XI, S. 887—889.

3) C. Nyrop: Danm.'s Glasindustri S. 37 flg.

4) J. Kornerup i Aarb. f. nord. Oldk. 1881, S. 256 flg.; 1870, S. 219 flg. — N. k. S. II, 299 flg., 563 flg.

5) K. S. II, 83—84, 151; N. k. S. II, 115 flg., 581 flg., 775 flg.; IV, 422 flg.; K. S. 3 R. II, 577 flg.; Aarb. f. n. O. 1868, S. 29—53; 1870, S. 234 flg.; 1877, S. 204 flg.; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 347.

6) J. B. Løffler og Jul. Lange: Reliefferne over Korstolene i Roskilde Domk. 1880. Naar det her S. 8 (imod Sten Friis: Roskilde Domkirke, S. 93) antages, at Frembringeren af disse Relieffer ikke har været en Kirkens Tjener, er dette muligt, men ikke sikkert. Endnu 100 Aar senere træffe vi kirkelige Mænd, der udføre lignende Arbejder: Præsten Harald Poulsen i Haraldsted ved Ringsted 1520 (Folkekal. f. Danm. 1854, S. 76—80), Præsterne Peter Alfalt 1512 og Niels Andersen 1521 (C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade S. 151).

kloster brændte 1247, brændte tillige dets Udhuse og Værksteder (omnes totius monasterii domos et officinas)¹⁾. 1287 staar en Arne Bygmester (grjótmeistare) og en Rane Stenhugger (grjótsmiðr) i Forbindelse med Munkelivskloster i Norge, og i Tuterøens Kloster ved Trondhjem fandtes ved Reformationens Tid et fuldstændigt Sæt Smedeværktøj, forskjelligt Snedker- og Tømrerværktøj, et fuldstændigt Sæt Glarmesterværktøj m. m.²⁾.

Det er, som man ser, dog kun slutningsvis, at vi komme til vort Resultat, den danske middelalderlige Litteratures Fattigdom tillader næppe Andet. Men de tilsvarende Forhold i Udlandet ere formentlig afgjørende, og det tør derfor nok antages, at de tidligste Klokkestøbere her i Landet have enten selv været Gejstlige eller dog staaet Gejstligheden nær, efter Klostrenes Oprettelse vistnok gennem disse. Og som en Klosterbroder frasagde sig Verden og Alt, hvad dens var, deriblandt ogsaa sit tidligere Navn, saaledes er det i Overensstemmelse hermed, at vi træffe en Del Klokker, paa hvilke Støberen simpelhen er nævnt ved et almindeligt Fornavn uden nogensomhelst nærmere Betegnelse. Man kan tænke sig, at det er den Vedkommendes Klosternavn:

Andreas fecit hanc campanam, staar der paa Klokkerne i Lumby ved Odense (K. S. II, 478) og Thorslunde ved Høje Taastrup (K. S. 3 R. I, 686; Løfler: Stifts-

¹⁾ Scr. rer. Dan. IV, 535 jfr. Dske Mindesm. I, S. 75. Den specificerede Liste over hvad der brændte, nævner dog ikke specielt noget egentlig kunstindustrielt Værksted, medmindre det skulde ligge i Udtrykket «domos fabricæ». — At dog langtfra alle kirkelige Prydelser ere gjorte her i Landet, kan eksempelvis oplyses ved at henvise til de fortrinligt gjorte Messing-Gravplader, af hvilke sex kjendes her i det 14de Aarhundrede; de ere formentlig fra Flandern (Worsaae: Kongegravene i Ringsted S. 33 flg.; Dske Mindesmærker II, S. 31; Kinch: Ribe, I, S. 121, 197, 216—17; Ursin: Viborg, S. 120).

²⁾ C. Lange: De norske Klostere, 1856, S. 125 jfr. S. 159.

landsbyk. S. 27). Paa Klokken i Lumbjerg findes det ovenfor S. 210 afbildede Mærke med en Klokke i.

Johannes me fecit. Rødinge, Skaane (Brunius: Skånes Konsthist., S. 584).

Martinus me fecit. Todbjerg ved Aarhus (K. S. II, 480); Herlufsholm (Melchior: Herlufsholm, S. 388).

Michael Laurentius me fecit. Fruekirke i Kbhvn (Resen: Inscr. Hafn. S. 115).

Nicolaus me fecit. St. Hans Kloster i Viborg (Ursin: Viborg, S. 15); Vorning nordost for Viborg (D. A. IV, 403).

Onste me fecit. Tofta, Skaane (Brunius: Skånes Konsthist. S. 584).

Der er, saa vidt skjønnes, Noget ved disse Navne, der leder Tanken hen paa et Kloster, Noget, som stiller dem i Modsætning til det Indtryk, andre Indskrifters Navne give, f. Ex. naar man paa de oftere ovenfor nævnte Røgelsekar læser: *Magister Jacobus Ruffus faber me fecit*, eller paa de i Sten huggede Døbefonter i Baarse og Kastrup Kirker paa Sjælland læser: *Bondo Friso me fecit*¹⁾. Til yderligere Oplysning skal det endnu anføres, at vi ved Siden af de her nævnte udaterede Klokker træffe ikke faa daterede, paa hvilke Støberens Navn ogsaa kun er et Fornavn, og de ere alle fra en saadan Tid, at Støberen kan have været knyttet til et Kloster. Naar der paa en Klokke i Mariager Kirke staar *Magister Nicolaus me fecit*, er der gjættet paa, at denne »Magister Nicolaus« skulde være den Niels Jepsen, der 1458 var Konfessor i Mariager Kloster²⁾, men Magister er ganske simpelt det latiniserede Mester, og Klokkestøberen kan være simpel Munk eller Lægbroder; paa Klokken i Vinding syd for Silkeborg staar der *Magister Sveno me fecit* (D. f. M.).

¹⁾ Aarb. f. n. O. 1881 S. 268. — Efter Reformationen bliver Sulsted Kirke ved Aalborg udstyret med Kalkmalerier (1548) af »Hans Maler fra Randers« (N. k. S. IV, S. 425).

²⁾ H. Dahlerup: Mariager, S. 81.

Tiden blev imidlertid ikke staaende ved Klostrene, den udviklede sig udover dem. Med Reformationen forsvandt de, og de Elementer vedrørende Landets Industri, som indtil da havde staaet ved Siden af eller under dem, voxede nu op til forskjelligartede Haandværk. 1437 gjør *Nicolaus Klokstøper* en Døbefont til Kirken i Varde, og 1481 støber Klokkestøberen *Mester Peter* i Aarhus en Døbefont til Domkirken der¹⁾, men i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede gjør en *Jens Grydestøber* Klokker, og en i det samme Aarhundredes Slutning betydelig Klokkestøber kaldes *Borkart Gelbgiesser*. De forskjellige Haandværk træde frem, og ligesom vi fik Klokkerne og Klostrene fra Tyskland, saaledes maa Metalstøbningens Udvikling hos os afgjort sættes i Forbindelse med den lignende Udvikling i navnlig Tysklands nordlige Byer. Vi hørte ovenfor, hvorledes Støbere i Stralsund, Rostock, Hamburg og Lübeck forsynede danske Kirker med Klokker, men de lod det ikke blive ved Klokker. Den syvarmede Lysestage i Viborg Domkirke er gjort 1494 af *Dirck Ron* i Lübeck, og 1644 bekoster •Lollands Stænder og Indbyggere• et Stykke Skyts støbt i Lübeck²⁾. Navnlig før Kristian IV fik Danmark en stor Del Skyts fra Nederlandene³⁾, men som man ser, var ogsaa Lübeck i saa Henseende Leverandør, den hævdede sin Stilling ogsaa

¹⁾ D. A. V, S. 682; Hertel: Aarhus Domk. II, 2 S. 233 -34, det her nævnte Aarstal 1381 maa være 1481, ti Jens Iversen, i hvis Tid Fonten støbtes, var Biskop fra 1449 til 1482. — Lybekerens Bernt Bodemann støbte en Font til St. Knudskirke i Odense (ovfr. S. 205), og støbte Malm-Døbefonte findes desuden i baade St. Mortens og St. Peters Kirke i Næstved, i Ribe Domkirke, i Ølgod nord for Varde og i Nordby paa Fanø.

²⁾ Illustr. Tid. XVII, 1875—76 S. 276 (Nr. 863); Blom: Kristian IV's Artill. S. 233. Naar den syvarmede Lysestage i Aarhus Domkirke er gjort 1515 af en *Dirich* (Nyerup: Tilstanden i Danm. og Norge IV, S. 320), paatrænger sig det Spørgsmaal, om denne *Dirich* ikke er *Dirck Ron* fra Lübeck. *Dirck Ron* er tidligere kaldt *Dirck Rob*, men denne Læsning er næppe rigtig.

³⁾ Blom: Kristian IV's Artill. S. 233; her meddeles det ogsaa, at Sten - Bille 1612 lod støbe Kanoner i Amsterdam.

med Hensyn til Kanonstøbning, der havde udviklet sig til at være Metalstøberiets ypperste Blomst. Paa et af Lofterne i Frederiksborg fremstilledes Kanonstøberiet ved Siden af Urmagerkunsten, Destillerkunsten, Bogtrykkerkunsten, Kompassmageriet og Møllebyggeriet, og alle disse Billeder skulde vise, at Mennesket var Naturens Herre ¹⁾).

De paa det her omhandlede Omraade ældste Lav, som man træffer i Nordtyskland, synes at være Grydestøbernes og Kandestøbernes. 1354 blive Raadene i Lübeck, Hamburg, Rostock, Stralsund, Greifswalde og Stettin enige om, at Grydestøberne i disse Byer skulde støbe af en ensartet Komposition (»van wekemme koppere ghemenget na rechter mate alzo to deme schippunde wekes coppers de helfte gropenspise ofte 4 livesche pund thenes ane bly«), og denne Bestemmelse findes optaget bl. A. i de Hamburger Kandestøberes og Grydestøberes Lavsartikler af 1375, som yderligere oplyse, at Kandestøberne støbte Flasker, Fade og Skaale ²⁾). Alt dette skulde dog være af Tin. Vi kunne derfor her forbigaa dem og ene holde os til Grydestøberne, »de grapengetere«, som vi 1439 i Lübeck træffe i Strid med nogle saakaldte »apengetere«, en Strid, som Raadet maatte afgjøre. Ingen af Parterne, blev Resultatet, maatte gribe ind i hinandens Næring, d. v. s. den ene maatte ikke fra nyt lave saadanne Gjenstande, som det tilkom den anden at gjøre, men — og derom har Striden vel væsentlig drejet sig — det tillodes dog Apengeterne at sætte Ben paa gamle Gryder og Pander og i det Hele at gjøre saadanne i Stand. Det egentlige Grydestøberi har altsaa ikke været Apengeternes Virksomhed, og af deres Lavsartikler fra 1432 se

¹⁾ N. L. Høyens Skr. I, S. 194—195.

²⁾ »vlasschen, schotelen, salsere unde standen« (O. Rüdiger: Die ältesten Hamb. Zunftrollen, 1874, S. 124—5); i de Lübecker Kandestøberes Artikler af 1508 er Rækken udvidet til »standen, vlasschen, vathen, schottelen, saltszerenn, lechelen vnde appollen« (C. Wehrmann: Die Lübeck. Zunftrollen, 1872, S. 247). En »Stande« er et foroven smalt tilløbende Kar.

vi da ogsaa, at deres Mesterstykke bestod i at gjøre et kantet Fad, et rundt Fad og en Hane. Heller ikke heraf kunne vi imidlertid tydeligt se, hvori de væsentlig adskille sig fra Grydestøberne; dette kommer først frem, naar vi høre, at Apengeterne forfærdigede Ringe og Smykker («bretzen», Brassier) samt forskjellige Kirkekar («kresem edder wyrok vate»). Der var noget mere kunstnerisk udbredt over Apengeternes Virksomhed end over de simple Grydestøberes, og det ligger da ogsaa i Navnet. Apengeter er ordret oversat Abestøber, hvilket formentlig vil sige Figur- eller Billedstøber. 1577 udskiltes Apengeterne i Hamburg fra at være i Lav med Grydestøberne, og de maa i det Hele stilles sammen med den senere Tids Rothgiessere (og Klokkestøbere), de støbte af mørkt, mere sprødt Metal, væsentlig Kobber, medens Gelbgiesserene væsentlig arbejdede i det mere smidige, gule Messing¹⁾.

Vende vi os herefter til Danmark, da træffe vi ingen- sinde nogen Apengeter, men fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede træffe vi (s. S. 228, 231) Haandværkere, der føre Navnet Klokkestøbere. Disse optræde imidlertid, som naturligt er, ikke som noget Lav, dertil ere de for faa og for spredte. Skulde vi pege paa et Lav, af hvilket de kunde være Medlemmer, maatte det være Grydestøbernes, men heller ikke disse træffe vi som særlig Korporation, og længere tilbage end i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede synes det mærkeligt nok ikke muligt at paapege nogen Grydestøber. I Flensborg kunne vi henføre en Grydestøber til 1419, og for Kjøbenhavns Vedkommende kan Grydestøbernavnet paapeges i den Navneliste, der slutter sig til Bagersvendenes Skraa af 1403, i den læses Navnet «Anna Grydestøbere», men herved maa dog mærkes, at Listen er

¹⁾ Wehrmann: Die Lübeck. Zunftrollen, S. 157 flg., 225 flg., 504; Rüdiger: Die Hamb. Zunftrollen, S. 1. — I Antikv. Ann. (III, 194) nævnes en Hans Anengeter 1337 i Lübeck; det skal sikkert være Hans Apengeter (jfr. Repert. f. Kunstwissenschaft IV. S. 178 flg.).

ført fra 1403 til henimod Reformationstiden¹⁾. Først i Slagelse træffe vi Grydestøberne i Forbindelse med et Lav, idet det derværende Smedelav efter dets Skraa af 1469 omfattede baade Smede, Grydestøbere og Kjedelmede²⁾.

Grunden hertil maa vistnok søges i Grydestøbernes Faatallighed. I Fortegnelsen over Kjøbenhavns vaabenføre Mandskab fra omtrent 1510 findes kun 4 Grydestøbere, og af Skraaen for Stockholms Gryde- og Kandestøbere af 1545 ses det, at der ikke i Stockholm maatte være mere end 5 Grydestøbere³⁾. Deres Faatallighed har imidlertid, som det synes, langt fra ladet dem forsvinde i Mængden; der foreligger forskellige Meddelelser, der formentlig vise, at baade Klokke- og Grydestøbere have arbejdet sig op til at betyde Noget. 1415 lejede *Oluf Klokkestøber* i Slagelse et Stykke

¹⁾ Dipl. Flensb. I, S. 60 jfr. 66, 121, 153; Kbhvns Dipl. II, S. 38; 1461 er Mathias Petersen Grydestøber og 1476 Hans Grydestøber Vitterlighedsvidner i Odense (Vedel Simonsen: Odense I, 2, S. 153; Aktst. t. Oplysn. om Danm.'s indre Forh. I, 1811, S. 66); 1499 er Mads Grydestøber Vitterlighedsvidne i Kjøbenhavn (Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, Tillæg S. 130).

²⁾ F. R. Friis: Slagelse, 1875, S. 98. Grydestøberne vare Medlemmer af Smedelavet i Odense 1496 (Aktst. t. Oplysn. om Danm.'s indre Forh. I, S. 43); 1575 og 1651 var der Grydestøbere i Aarhus Smedelav (Hübertz: Aarhus II, S. 274, 275, 287); hverken i Ribe (1424, 1450), Ystad (1496), Kjøbenhavn (1512) eller Flensborg (1514) synes de at have været optagne i Smedelavene (Kinch: Ribe, I, S. 324; Dske Saml. IV, S. 338 flg.; Kbhvns Dipl. II, S. 190 flg.; Dipl. Flensb. I, 98 flg.). -- Naar der 1518 nævnes en Rasmus Gellesmed i Kjøbenhavn (Kbhvns Dipl. I, 303), staar dette ikke i Forbindelse med Gelbsmed eller Lign., men skal sikkert simpelthen være Kellesmed d. e. Kedelsmed, senere Tidens Kobbersmed (jfr. sst. S. 334). -- I Løgtofte Kirke nord for Nakskov findes et Par Broncestager, hvorpaa der staar »Jensen Kelsmed« (D. f. M.), der muligvis er den, der har forfærdiget dem.

³⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 280 flg.; G. E. Klemming: Skrå-Ordningar, Sthlm 1856, S. 229. Oplysende med Hensyn til de Industridrivenes Faatallighed i det Hele er det, at Frederik I 1523 opfordres til at »skicke en god plattenslagher tiill Nørlwtland mett allerførstæ, paa thett riidhershskabett motte dess snarr: komme tiill godt røstningh« (Ny dske Mag. V, S. 19).

Jord udenfor Smedegade i denne By af Antvorskov Kloster¹⁾; 1455 var *Herman Klokkestøber* Borgermester i Lund²⁾; 1465 var *Henning Grydestøber* Raadmand i Slagelse³⁾; 1511 var *Hans Grydestøber* Kirkeværge for St. Petri Kirke i Kjøbenhavn⁴⁾ og 1573 udnævnes en *Jens Grydestøber* til Byfoged i Odense⁵⁾. Skulde det nu end være, at de Nævnte ikke samtidig med at være Øvrigheds personer have kunnet udøve deres Haandværk⁶⁾, eller endog at deres Navn kun betyder, at de f. Ex. ere Sønner af Klokke- eller Grydestøbere, viser det dog, at de vedkommende Haandværkere vare i Besiddelse af Betingelser for at arbejde dem selv og deres Slægt opad. Følge vi saaledes, saa nøje som det nu er muligt, en af Grydestøberne fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, skulle vi se, at han er en velstaaende og anset Mand. *Niels Persson Grydestøber* i Kjøbenhavn forekommer tidligst 1496. Han har da et Stykke Jord udenfor Kjøbenhavns Vesterport, men 1528 køber han for 150 Mk. en Grund i Studiestræde, og af Købesummen blev de 100 Mark skjænkede ham »for then store sware møde och vmage och suart regenskaff, hand haffde fore ath staa i iij aar paa stadz wegne«. Samme Aar blev han af Borgermester og Raad udnævnt til sammen med 31 andre Mænd at undersøge St. Annæ Hospitals Tilstand. Han nævnes sidste Gang 1529⁷⁾.

I Tidernes Løb forsvinde Grydestøberne⁸⁾, og Klokkestøberne maa nu søges mellem Rothgiesserne, som for Kjøbenhavns Vedkommende i 1629 blive et særligt Lav.

1) F. R. Friis: Slagelse, 1875, S. 10.

2) Kirkeh. Saml. I, S. 527.

3) Friis: Slagelse, S. 51.

4) Kbhvns Dipl. II, S. 187; IV, 319, 322, 328, 330.

5) Engelstoft: Odense, 2den Udg. S. 250.

6) C. Nyrop: Lavenes indbyrdes Rang, 1880, S. 9, 23.

7) Kbhvns Dipl. I, S. 240, 253, 281, 303, 334, 338, 340, 341, 342; II, S. 225; IV, S. 294, 322, 425, 427.

8) Dog ikke anderledes end at der endnu i dette Aarhundredes Begyndelse findes Grydestøbere i Kjøbenhavn. N. C. Weiss staar i Kjøbenhavns Vejviser for 1823 opført som Grydestøber.

Det tilstaas dem at danne et saadant, »eftersom udi rotgietter handverch her sammesteds begifuer sig stor v-ordning synderlig med ankommende fremmede suenne, som icke alleniste paa Kgl. May. Giethuus, men och hos andre mestere her i byen sig begifuer udi tieniste«. Men talrigt er Lavet paa ingen Maade; der synes den Gang kun at have været 7 Rothgiessere i Kjøbenhavn¹⁾. Med Klokke-, Gryde- og Kandestøberne er imidlertid Rækken af Datidens Metalstøbere endnu ikke udtømt; der nævnes endnu Bøsestøbere, og forinden vi gaa over til at omhandle de enkelte Klokkestøbere, skal her gjøres nogle Bemærkninger om Bøsestøbere og Bøsesmede. Ved Bøsser forstaas Kanoner.

Allerede i Kong Hans' Tid tales der om Bøsestøbere, som fik Kobber og Tin til at støbe Skyts af²⁾. Det er altsaa Metalkanoner, som der herved sigtes til, hvilket ogsaa i og for sig er ganske naturligt, ti Datidens for en stor Del af Jern smedede Skyts var muligvis som Regel udenlandsk Fabrikat. 1552 faar Kristoffer Hvidtfeldt Ordre til i Holland at købe 30 Barser, 1555 bestiller Gude Norge 50 Jernslanger og 60 dobbelte Barser i Amsterdam, og 1558 lader Helsingør smede Skyts i Lübeck til det Skib, Byen havde under Bygning til Kongens Tjeneste. Det er Alt i Overensstemmelse med, at den i en kongelig Befaling af 14 Januar 1559 nævnte Bøsesmed, som kunde smede Jernslanger, var forskrevet fra Amsterdam³⁾. Forskjellen mellem Bøsestøber og Bøsesmed er imidlertid ikke alene den, at den Første støbte og den Anden smedede Skyts, nej Bøsestøberne have formentlig kun haft med Metal at gjøre, medens Bøsesmedene arbejdede i Jern. Det er

¹⁾ Kbhvns Dipl. III, S. 79 flg. Der er Rothgiessere 1683 i Odense (Engelstoft: Odense, 2den Udg. S. 259) og 1722 i Aarhus (Hübertz: Aarhus, II, S. 336).

²⁾ C. Molbech: Nord. Tidsskr. I, S. 446; Blom: Kristian IV's Artilleri, S. 144.

³⁾ Blom: anf. St. S. 112; Norske Rigsregistr. I, S. 156, 181, 254; P. V. Jacobsen i Nyt hist. Tidsskr. I, S. 157.

vistnok først i det 15de Aarhundrede, at man i Tyskland lærte at fremstille Gjenstande af Støbejern, og denne Kunst naaede først efterhaanden hertil.

Et af de første Steder, hvor man her i Landet har tilvirket Forskjelligt af Støbejern, er formentlig den Jernhytte i Skaane, som første Gang omtales 1510. Aage Andersen Thott, der den Gang sad inde med den, faar 1513 Kvittans for »hvis Bøsser, Kammer og Jern, som han haver ladet støbe og forsendt til Kjøbenhavn«, og da Hans Hansen 1559 faar Hytten, bestemmes det, hvad han skal have »for hvert Skippund Jernkloder, som vi lade bestille hos hannem at smede eller støbe til halve eller hele Falkonetter, til hele eller halve Slinger, til hele eller halve Kartover«¹⁾. 1536 forekommer en navnløs *Jern-Gylder*, der fik to Læster Korn paa Regnskab²⁾. Man har vistnok ivrigt forsøgt paa at faa en indenlandsk Tilvirkning af Støbejerns Kanoner i Gang, men Forsøget er næppe lykkedes. I Aarene 1575—1579 vare engelske Entreprenører i saa Henseende virksomme i Norge, men udover 1586 hører man Intet om dem³⁾, og sikkert er det, at der ved Kjøbmanden Hans Fuxall fra London indføres en ikke ringe Mængde støbte Jernkanoner fra Udlandet⁴⁾. Vi have paa den Tid her i Landet væsentlig kun med Metalstøbere (Rothgiessere) at gjøre, hvilket synes at bekræftes ved de Oplysninger, vi have tilbage om *Mester Fadder Bøsestøber*;

¹⁾ Vidensk. Selsk. Skr. VII, 1758, S. 409—412, 416—17; C. Nyrop: Dansk Jern, S. 4, 26, 35; O. Blom i Aarb. f. nord. Oldk., 1868, S. 9—10.

²⁾ Dsk. Mag. 3 R VI, S. 77.

³⁾ Blom: Kristian IV's Artilleri, S. 236, 237, 238; Norske Rigsregistr. II, S. 157, 162, 258, 269, 319, 685; Ny dsk. Mag. VI, S. 167. Naar der 1537 og 1541 nævnes støbte (gaadne) Kanoner paa Stenvigsholm og Hald (Blom: anf. St. S. 236; Erslev og Møllerup: Dske Kancelliregistr. 1535—1550, S. 209), beviser dette Intet. 1555 støbes der Jernkugler i Norge (Norske Rigsregistr. I, 184 jfr. Blom: anf. St. S. 265).

⁴⁾ Sjøll. Tegn. XIII, Fol. 152; Blom: anf. Skr. S. 236.

det oplyses ingensteds, at han gjorde Skyts af Andet end Metal.

Han nævnes første Gang i den Overenskomst, ved hvilken Kjøbenhavn og Malmø i 1523 overgaves til Frederik I. Det betinges i den, at Mester *Fadder* i Kjøbenhavn skal »blifue vedt sin gaardt, hanndt nw vti boer, och fange huertt aar saadanne aarlige pendinge och løenn aff vor naadigste herre, som konning Christienn pleyede hannum aarligen at giffue«. Gaarden, der laa paa Vester-gade, havde Henrik Gjø, »aff thend befalling och macht, hanom aff hogborne første koning Christian giffuen war«, samme Aar overdraget ham. Senere stadfæstes han ved et særligt Brev fra Frederik I i sin Ejendomsret, ja 1532 faar han Livsbrev paa Nybygaard »pro seruitio facto et faciendo«. Samme Aar faar han 70 Mark for en halv Slange og en dobbelt Falkonet, som han støbte til Kjøbenhavn, og det kan i det Hele erindres, at den Mængde Kirkeklokker, der i Aarene strax efter 1526 indsamledes for at omstøbes til Skyts (s. ovfr. S. 196), for en stor Del vistnok bleve omstøbte af Mester Fadder. I et Kongebrev af 4 December 1526 til Lensmanden i Vordingborg paalægges det denne snarest at indsende de Klokker, han kan overkomme, til Mester Fadder, og 1533 tillades det at »forvandle« (d: ombytte) nogle Klokker i Kallundborg »fore andet Kaaber oc samme Kober anttvorde Mester Fader att støbe Skøett aff«. Den 7 Maj 1539 lever han endnu, men den 20 Oktober s. A. stadfæster Kristian III hans Enke Margrete i Besiddelsen af den ovenfor nævnte kjøbenhavnske Gaard¹⁾.

Naar der her tales om det Materiale, han skulde støbe af, nævnes der Klokkemetal og Kobber, og i Overensstemmelse hermed er det, at Albrecht von Gock 1523 faar

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, 328, 336, 345, 396; II, 220, 238, 256; IV, 498; O. Nielsen: Kbhvn II, S. 88; Blom: Kristian IV's Artilleri, S. 144, 171; Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 76 Nr. 27; Ny kirkeh. Saml. IV, S. 30; Ny dsk Mag. II, S. 213.

Betaling »for thet kober, som kom till the falkenether«¹⁾. At Mester *Fadder* støbte af Metal, er imidlertid ikke det Eneste, vi synes at kunne uddrage af de ovenfor givne Oplysninger, vi synes ogsaa at se, at Datidens Bøsestøbere vare ansete Mænd, Folk, man maatte behandle med et vist Hensyn. Skjønt Mester Fadder havde tjent Kong Kristiern og utvivlsomt virket godt for hans Sag i det belejrede Kjøbenhavn, fra hvilken det meldes: »die heupleut jn Kopenhagen giessen alle tage buxszen«²⁾, modtages han dog naadigt og godt af det nye Regimente. Ved Siden af Bøsestøberne have utvivlsomt ogsaa Klokkestøberne, som tidligere antydet, haft en anselig Plads i det almindelige Omdømme, og til Klokkestøberne skulle vi nu udelukkende vende os. De ville nedenfor blive nævnt enkeltvis, hver i Forbindelse med de Klokker, som det vides, at de have støbt.

1. *Adam* (?) 1300. Dette Navn findes paa den oftere ovenfor nævnte Klokke i St. Knudskirke i Odense³⁾. Det er imidlertid tvivlsomt, om dette Navn betegner Støberen, og en Tvivl i saa Henseende er ikke særlig for denne Klokke. Naar Indskriften ikke selv siger, hvorfor et Navn findes paa en Klokke, er det, navnlig naar Navnet ikke kommer igjen paa andre Klokker, vanskeligt at afgjøre, om det skal betyde Klokkens Navn, Navnet paa dens Støber, dens Giver eller Lignende. Hvad skal man f. Ex. gjøre ved en Indskrift som følgende fra en Klokke i Graabrødretaarnet i Odense: »An. D. 1492 Hans Nielsen. Help Jhesus Nasarenius Rex Judæorum. Marie. Anders Jensen. Amen.«⁴⁾. Her er endog to Navne uden nogen tilføjet Oplysning. — Tvivlen om, hvorvidt »Adam« angiver Klokkestøberen, er ovenfor antydet ved et Spørgsmaalstegn, og lignende Spørgsmaalstegn ville oftere forekomme nedenfor.

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 335; jfr. 315.

²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 310.

³⁾ Aarb. f. n. O. 1869, S. 15, jfr. ovfr. S. 169.

⁴⁾ Ved. Simonsen: Odense, II, 1, S. 38.

2. *Paulus*. 1329. Paa Klokken i Nørre Vium ved Ringkjøbing skal der staa: Paulus me fecit 1329 (D. A. V, 756), og her have vi muligvis en Tidsbestemmelse for, naar nogle andre Klokker med Navnet Paulus ere gjorte. Paa Klokken i Hammershøj mellem Viborg og Randers staar der: »Paulus me fecit« (D. A. IV, 404); paa Klokken i Vrigsted ved Vejle, at den er gjort af Povel Klokkestøber (D. A. IV, 148), og paa Klokken i Vinderslev ved Silkeborg simpelthen: »Paulus« (D. A. IV, 491). Alle disse Klokker ere, som det ses, jyske.

3. *Nicolaus*. 1340. Den enslydende Indskrift paa Klokkerne i Navr og Vem ved Holstebro er meddelt ovfr. S. 169, og ovfr. S. 214 er det Anker, der som Støbermærke findes paa disse Klokker, gjengivet. Det er naturligvis fristende at henføre de ovfr. S. 227 nævnte Klokker fra St. Hans Kloster i Viborg og Vorning nordost for Viborg, paa hvilke der staar: Nicolaus me fecit, til den her nævnte Støber ligesom Klokken fra Mariager (ovfr. S. 227), paa hvilken der staar: »Magister Nicolaus me fecit«, men for den sidstes Vedkommende er der at mærke, at Mariager Kloster først stiftedes i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. Denne kan herefter meget bedre henføres til den Støber Nicolaus, som vi komme til ndfr. som Nr. 8 (1410), da denne Støber imidlertid ogsaa har et Anker som Mærke, kunde det muligvis være, at Aarstallet paa Klokkerne i Navr og Vem er læst galt, saaledes at vi kun faa en samlet (jysk) Støber Nicolaus i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede med Bopæl i Mariager, hvis Vaaben er et Anker.

4. *Daniel*. 1368—1435. I Sæby ved Tissø (Løve Herred) findes en Klokke (s. ovfr. S. 169) fra 1368, hvorpaa der staar: »Daniel de Cortrike me fecit«, og paa Klokken i Jersie ved Kjøge (1412) staar der: »mester daniel maecte mi«. Her er altsaa to sjællandske Klokker, som muligvis kunne henføres til den samme Støber, og til dem slutter sig endnu de ovfr. S. 202 nævnte Klokker i Esbønderup nord for Esromsø fra 1406 og i Herlufmagle ved Næstved fra

1418, paa hvilke der formentlig nævnes to Støbere, nemlig Daniel og Mikael. De knyttes sammen ved den paa dem anbragte væsentlig enslydende Indskrift, som ogsaa gjenfindes paa Klokken fra Brylle ved Odense (1376) og fra St. Jørgensbjerg ved Roskilde (1435), der begge ere nævnte ovenfor S. 203, og muligvis staa vi da her overfor et Kompagniskab, hvis enkelte Medlemmers Virksomhed strækker sig over Tiden fra 1368 til 1435. Daniel de Cortrike er sikkert fra Courtray (der ogsaa kaldes Kortryk) i Vestflandern, og han er muligvis indkaldt af et af de store sjællandske Klostere; men hvilket? — Det er i Valdemar Atterdags urolige Tid, at han er kommen til Danmark.

5. *Mikael*. 1376—1435. Se ovfr. under Nr. 4: Daniel.

6. *Petrus Englekini*. 1395. Han nævnes paa en Klokke i Lunds Domkirke s. ovfr. S. 170.

7. *Herman*. 1395—1455. Af denne Støber kjendes 4 daterede Klokker. Lilla Harrie i Skaane 1395: Harvmanivs me fecit (Brunius: Skånes Konsth. S. 585); Veberød i Skaane 1432: mester Herman (sst. S. 585—6); Bara i Skaane 1435: herman klockestøber (K. S. I, 527); Slaglille ved Sorø, 1439: Magister Hermanus (K. S. I, 527). Hertil kommer endnu muligvis fire udaterede Klokker i Maglehem i Skaane: facta per Hermannum (Brunius: anf. Skr. S. 584); i Hjortlund ved Ribe: Hermannus me fecit (D. f. M.); i Kollerup ved Vejle: Herman me fecit (K. S. II, 480) og i Finnerup ved Viborg: M. heerman loots ons alle drie met ender ghote goot (K. S. II, 484). Om denne sidste kan ses ovfr. S. 218. Der er imidlertid een Klokke endnu, som her maa omtales, nemlig Klokken i St. Olof i Skaane, som er dateret 1344 (mcccxliv), og hvis Indskrift ender med Ordene: Magister Hermanvs (Brunius: anf. Skr. S. 585). Skal denne Klokke henføres til den her omhandlede Støber, kan Aarstallet imidlertid ikke være rigtigt, den samme Mand kan ikke have virket fra 1344 til 1439. Vi forudsætte derfor en mulig Fejlstøbning, enten saaledes at der er glemt et c eller at der er støbt et x istedenfor et c,

saaledes at Aarstallet bliver 1444 eller 1454. I begge Tilfælde kan Støberen reddes som een Person, og det endda naar man tænker sig ham som Borgermester i Lund noget senere. En »Hermyn klokkestøbere, bormesther j Lundh« kjendes den 17 August 1455 (K. S. I, 527). Endnu skal her gjøres opmærksom paa, at Indskriften paa tre af de her nævnte Klokker (Veberød, Slaglille og St. Olaf) begynder med: »o rex glorie Christe veni cum pace«, medens Englehilsenen til Maria findes paa Klokkerne i Bara og Maglehem. Skulde nogle Klokker udskilles fra den her omhandlede Støber, maatte det formentlig blive de jyske; i modsat Fald have vi her en sikkert omrejsende Støber, hvis Virksomhed har spændt saa vidt, at den har omfattet baade Skaane og Jylland.

8. *Nicolaus*. 1410—1437. Lyby nord f. Skive, 1410; Jebjerg nord f. Skive, u. A.; Resen sst., u. A. (alle tre efter Meddelelse af Justitsraad Herbst); Haasum ved Skive, u. A. (medd. af Arkitekt F. Uldall). En Døbefont i St. Jakobskirken i Varde er 1437 gjort af Nicolaus Klokstoper (D. A. V, 682). Paa de fire Klokker staar der: »Nicolaus me fecit«, og paa dem alle findes et Anker som Støbermærke, de høre altsaa formentlig sammen og staa yderligere vistnok i Forbindelse med de ovenfor under Støberen Nr. 3 omtalte Klokker i Navr og Vem, der ogsaa ere støbte af en Nicolaus, der har et Anker som Mærke; naar Aars-tallet paa dem læses 1340, staa vi muligvis overfor en Fejlstøbning. Den Magister Nicolaus, der sammesteds er nævnt som Frembringer af en af Klokkerne i Mariager Klosterkirke, kan ikke have støbt dem i det 14de Aarhundrede, hvis han har staaet i Forbindelse med det nævnte Kloster, der først kjendes fra omtrent 1410. Paa Klokken i Haring sydv. f. Thisted fra 1432, hvis Indskrift er vanskelig at læse, staar bl. A. Navnet Nicolaus (D.f.M.), men det er ikke afgjort, at der hermed sigtes til nogen Støber.

9. *Petrus Johannis*. 1427—1432. Egaa ved Aarhus, 1427 (D. A. IV, 319); Hostrup ved Varde, 1431 (Nielsen:

Skadst Herred, S. 209); Aal vest f. Varde, 1431 (D. f. M.); Billum ved Varde, 1432 (Dske Saml. II, 42). Paa den sidste Klokke findes det ovfr. S. 214 gjengivne Støbermærke Fig. 13.

10. *Hinrik Dobbran.* 1436. Det er Marieklokken (vulgo: Mareklokken) i Ribe Domkirke, som han har støbt (»ghot my«), s. Terpager: Inscr. Rip. S. 117 jfr. Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge IV, S. 295.

11. *Hans Ghyse* (?) 1438. Hørup i Skaane (Brunius: Skånes Konsthist. S. 586). Indskriften er: »o rex glorie christe veni cum pace. mccccxxxviii. Hans Ghyse«. Hvis Ghyse ikke er det samme som Giesser, er det tvivlsomt, om Navnet betegner Støberen.

12. *Johannes Nicolai.* 1443—1465. Stege, 1443 (Paludan: Møn II, 108); Kjeldby paa Møn 1450 (sst. II, 144); Hunseby ved Sackjøbing, 1465 (D. f. M.) Efter Indskriften paa den første Klokke, der er afbildet ovfr. S. 177, er det ikke tydeligt, om Johannes Nicolai er Støberen, men paa Klokken i Kjeldby læses: »fusa fuit hec campa[na] per iohannem nicholai«. Hvorvidt der paa Klokken i Hunseby staar nicolai, er tvivlsomt, Bogstaverne ere vanskelige at læse.

13. *Peter Randers.* 1444—1501. Gunderup syd f. Aalborg, 1444; Harre nordv. f. Skive, 1447 (meddelte af Justitsraad Herbst); Rær nord f. Thisted, 1456 (D. f. M.); Hunstrup, nordost f. Thisted, 1501 (?) (D. f. M.); Tyrsting vest f. Horsens, u. A. (D. f. M.). Paa den første staar Petrus randrusiensis, paa den anden Petrus civis randrusiensis, paa de to næste Petrus de Randrusia og paa den sidste magister Petrus de Randrusia. Hvorledes Aarstallet skal læses paa Klokken i Hunstrup, er ikke sikkert; der staar mcdxliixviiiixxxx, som maaske kan sige 1501 (s. ovfr. S. 200). Muligvis er det denne Mester Peter, som har støbt Døbefonten i Aarhus Domkirke 1481 (s. ovfr. S. 228); det skal imidlertid nævnes, at der 1489 findes en Peter Klockengeter i Flensborg (Dipl. Flensb. I, 78, 126).

14. *Thomas Nicolai* (?) 1463. Jegindø (mellem Thy og Mors). I en Linie for sig nedenfor den egentlige Indskrift staar: *tomas nicolai* (N. k. S. IV, 459).

15. *Claus*. 1470. Holstebro: »mester klaves he maket mich« (s. ovfr. S. 172).

16. *Johannes Petri*. 1471—1472. Fuglie i Skaane, 1471 (Sjöborg: Saml. för Nordens Fornälskare, II, S. 32); Hemmershøj ved Korsør Nor, 1472 (K. S. II, 89). Paa den sidste Klokke staar: »fecit me iohannes petri civis slau · losiensis«; Støberen har altsaa vel levet og virket i Slagelse.

17. *Peter Hansen*. 1483—1496. Tatting i Slesvig, 1483 (D. A. VII, 857); Skyum syd f. Thisted, 1487 (D. f. M.); Sanderum ved Odense, 1492 (K. S. II, 479); Tolvklokken i Vor Frue Kirke i Odense, 1493 (Ved. Simonsen: Odense II, 1, S. 39); St. Hans Kirke i Odense, 1496 (Ved. Simonsen: anf. Skr. II, 1, S. 47). Det er den første Støber, hvis Navn fremtræder i ren dansk Form, og her er det mærkelige, at denne Form bevares, selv om Indskriften er affattet paa Latin. Paa Klokken i Skyum staar der saaledes: »fusør pether hansson deus ipsum habeat«. Paa Klokken i Odense Fruekirke læses: »Mester Per Hansen. Gud nade hans Sjæl«, og det synes saaledes, som om denne Støber har haft for Skik at slutte sine Indskrifter med at befale sig selv Gud i Vold. Paa Klokken i Sanderum, som han har støbt sammen med en Anden, gjenfinde vi det Samme; der staar: »Mester Per Hansen og Olle Klokkestøper boode hjælp Jesus Maria«. En særlig Stilling indtager Klokken i St. Hanskirke, paa denne mangler nemlig dette gudelige Ønske, og Støberens Navn er oversat paa Latin (»fundente Petro«). Da den imidlertid afgjort er støbt til en Kirke i Odense paa en Tid, da Peter Hansen synes at have arbejdet for Byen, er der formentlig ingen Grund til at antage, at denne Klokke skyldes en anden Støber med Navnet Peter end Peter Hansen.

18. *Johannes Pauli*. 1488—1494. St. Petrikirke i Næstved, 1488, og Vallensved ved Næstved, 1494 (K. S.

II, 91, 92). Det er imidlertid tvivlsomt, om der ikke her skal tænkes paa to Støbere, Johannes og Paulus, der have arbejdet i Fællesskab ligesom de ovenfor nævnte Daniel og Mikael, Peter Hansen og Ole Klokkestøber. Der staar nemlig paa Klokken fra 1488: »hoc opus completum fuit per manus artificum videlicet iohannis pauli fusorum«; Marm. Dan. læser (I, 184): »videlicet Magni & Pauli«.

19. *Jes Smid* (?). 1485. Vejrum nord f. Holstebro (D. f. M.). Indskriften lyder: »me fieri fecit anno domini mcdlxxxv sanct. frater crissternvs abbas de tyte vallis c. marie. ies smid«; det siges altsaa ikke udtrykkeligt, at Jes Smed har gjort Klokken. Tutavallis er det latinske Navn paa Tviskloster ved Holstebro (Daugaard: De dske Klosterne, S. 434).

20. *Olle Klokkestøper*. 1492. Se ovenfor under Peter Hansen (Nr. 17).

21. *Peter Horsens*. 1493. Hvidbjerg nord f. Agger (D. A. V, 469). Indskriften slutter saaledes: »Gud gifve Peter Horsens til gota, som mig støbte heel«. Afslutningen med et saadant Ønske kunde synes at tyde paa, at Peter Horsens skal læses Peter Hansen, og Hensynet til Kilden (Danske Atlas) er ingen Hindring i saa Henseende.

22. *Hans Jensen* (?). 1495—1509. Tullebølle paa Langeland, 1495 (D. f. M.); Egeslevmagle ved Skjelskør, 1500 (K. S. II, 480); Bregninge ved Kallundborg, 1503? (K. S. II, 480); Jydstrup ved Ringsted, 1505 (K. S. I, 528); Herfølge ved Kjøge, 1506 (K. S. II, 92—93); Brønshøj ved Kjøbenhavn, 1509 (K. S. II, 94). Ved disse Klokker maa det bemærkes, at der ikke paa en eneste af dem staar, at de ere gjorte af en Støber Hans Jensen, men dog høre de formentlig alle sammen. Naar Tullebølle-Klokken undtages, er Aarstallet paa dem alle skrevet ikke afkortet ved (latinske) Taltegn, men helt ud paa Latin, saaledes at f. Ex. Indskriften paa Brønshøj Klokken er følgende: »Help . ihesus . maria . anna . hans . iensen . anno . domini . millesimo . quingentesimo . nono«, men hertil kommer yderligere, at de

ovfr. S. 209 efter Jydstrup Klokken gjengivne Støbermærker helt gjenfindes paa Egeslevmagle Klokken og delvis paa Tullebølle-, Bregninge- og Herfølge Klokkerne. Naar der derfor, eksempelvis, paa denne sidste staar: »fabricata est campana q[ue] dicit[ur] valburg hans«, tør det nok antages, at den her nævnte Hans er den samme som den paa Jydstrup Klokken nævnte Hans Jensen. Dette Navn forekommer i sin hele Udstrækning kun paa Klokkerne i Jydstrup, Brønshøj og (muligvis) Egeslevmagle, paa de andre findes kun et »hans«. Af Betydning er det endnu at lægge Mærke til, at alle de her nævnte Klokker (Klokken i Tullebølle undtagen) ere sjællandske, og forsaavidt er der Intet til Hinder for at tænke sig Støberen som boende i Kjøbenhavn, hvad der muligvis kan støttes af en kjøbenhavnsk Optegnelse fra 1528, i hvilken det hedder: »j^e marck fick Hans Klockestøffueres børn for thet staden bleff theres fader skildich for sten och kalk« (Kbhvns Dipl. I, 339).

23. *Henrik Randers*. 1504. Gaverslund sydv. f. Vejle (D. f. M.). Indskriften synes daarlig støbt; den lyder med Hensyn til Støberen: »henricus vanderts matctø mec«, og det meningsløse »vanderts« turde muligvis være »randers«.

24. *Rasmus Larsen* (?). 1504—1549. Trans sydv. f. Lemvig, 1504 (D. f. M.); Hygum nordv. f. Lemvig, 1549 (D. f. M.). Paa den første læses: »verbum domini manet in æternum mdiv« og derunder »rasmvs larsen«; paa den anden: »anno domini mdxlix. rasmvs larsen iesv adiuva nos«. Paa ingen af dem nævnes han altsaa som Støber, jfr. hvad der bemærkes nedenfor under Per Lavres (Nr. 36).

25. *Johannes Fastenove*. 1511—1521. ¹ Asminderød ved Fredensborg 1511 (K. S. II, 481); ² Nikolaj Kirke i Kbhvn, 1511 (Resen: Inscr. Hafn. S. 182); ³⁻⁴ Roskilde Domkirke, 1511 (Sten Friis: Rosk. Domk. S. 199); ⁵ St. Olai Kirke i Helsingør, 1511 (Boesen: Helsingør, S. 132); ⁶⁻⁷ Frederiksborg Slot (!), 1512 (Rasbech: Frborg S. 102); ⁸ Kildebrønde ved Høje Taastrup, 1512 (D. f. M.); ⁹ Domkirken i Lund, 1513 (Sjöborg: Saml. f. fornälskare, II, Pl. 42

Fig. 136); ¹⁰ Lille Lyngby ved Arresø, 1514 (Løffler: Stifts-
ldsbyk. S. 39); ¹¹ Søborg nord f. Gribskov, 1514 (A. T. A.);
¹² St. Lavrentius i Roskilde, 1515 (Løffler: anf. Skr. S. 12);
¹³ Syv syd f. Roskilde, 1515 (A. T. A.); ¹⁴ Vigersted ved
Ringsted, 1515 (K. S. II, 94); ¹⁵ Skjelskør, 1516 (Edvard-
sen: Skjelskør, S. 256); ¹⁶ Slotsbjergby ved Slagelse, 1516
(K. S. I, 466); ¹⁷ Fløng ved Roskilde, 1516 (K. S. II, 106);
¹⁸ Højelse ved Kjøge, 1517 (K. S. I, 472); ¹⁹ Farum ved
Kbhvn, 1517 (H. F. VII, 51); ²⁰ Herlev ved Kbhvn, 1518
(K. S. II, 481); ²¹ Præstø, 1519 (K. S. II, 95); ²² Nikolaj
Kirke i Kbhvn, 1520 (Resen: Inscr. Hafn. S. 182); ²³ Allerum
i Skaane, 1520 (Brunius: Skånes Konst. S. 588); ²⁴ Hved-
strup ved Roskilde, 1521 (K. S. II, 106).

Det er, som man ser, en ikke ringe Virksomhed denne Støber har udfoldet, i 11 Aar kan der paavises 24 med hans Navn forsynede Klokker, og der er naturligvis Grund til at antage, at han har støbt flere endnu. Allerede ovfr. S. 203 er det udtalt, at klokken i Højby ved Nykjøbing paa Sjælland muligvis kan henføres til Fastenove; den er støbt 1518 »a magistro iohanne campanario«. Paa den findes nemlig det samme Vers til Jomfru Marias Ære som paa Fastenovs Klokker i Fløng (1516), Farum (1517) og Hvedstrup (1521)¹⁾. Klokken i Skjævinge ved Frederiksund fra 1516 kan muligvis ogsaa henføres til ham. Dens Indskrifts Slutning er i Dän. Bibl. (II, 1738, S. 52—53) gjen-givet paa følgende meningsløse Maade: »Johannes nomine meo fecit«; *nomine meo* maa være et forkvaklet Navn, og baade Tid og Sted passer paa Fastenove. Som den ovenfor meddelte Fortegnelse viser, er det jo navnlig i det nordostlige Sjælland, at Fastenovs Klokker findes. Der er imidlertid al Grund til at spørge, hvorledes denne Støbers

¹⁾ Campanarius betyder dog almindeligere Klokker, ikke Klokkestøber (Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 46; i Sverige findes en Familie *Campanius*, et Navn, der efter E. Tegnér antyder Nedstamning fra en Klokker (Letterstedtska Fören.'s Tidsskr. 1882, S. 105).

Navn egentlig er, og hertil skulle vi nu gaa over; de forskjellige Klokkeindskrifter vække nemlig ikke liden Tvivl i saa Henseende.

Paa de fire første har han et *de* foran sit Navn, hvilket kunde tyde paa, at han var af fransk Oprindelse, men paa de to første staves Navnet med V (d. e. tysk V), som i Udtalen bliver til F, og dette tyder paa tysk Oprindelse. *De Vastenowe* er hans Navn paa Asminderød Klokken og Klokken i Nikolaj Kirke fra 1511; paa Klokkerne i Roskilde, ogsaa fra 1511, staar der *de Fastenovie*; paa Klokken i Lund, 1513, *Fastenuive*, paa Klokken i Lille Lyngby, 1514, *Fastenove*, og denne Form synes saa at holde sig. Rene Fejllæsninger se vi naturligvis bort fra, og som saadanne betragte vi Sten Friis' *de Castenowe* (Roskilde 1511), *Resens Factenome* (Nikolaj Kirke 1520) og Hofmans *Falke-novæ* (Farum, 1517); som frie Kompositioner kan endelig »de Valkeno« (Dän. Bibl. II, 1738, S. 54; Marm. Dan. I, 1739, S. 210), »de Faltenavia« (Marm. Dan. I, S. 36) og »de Wastenowich« (Resen: Inscr. Hafn. S. 182) betragtes. Dette sidste Navn fører imidlertid Tanken hen paa Rusland, og mærkeligt nok sætter en svensk Forfatter ved at omtale *Fastenoves* skaanske Klokker ham i Forbindelse med et Sted *Fastow* »Residenset för Biskoppen i Kjew i lilla Ryssland«¹⁾. Det er imidlertid et stort Spørgsmaal, om man skal følge den paagjældende Forfatter heri. Det eneste Sikre er utvivlsomt, at *Fastenove* er en Udlænding, som efter at være kommen hertil lidt efter lidt akklimatiseredes her. Muligvis har han været indkaldt af Gejstligheden, som han synes at have staaet sig godt med. Han har saaledes støbt Klokker til Hovedkirkerne i de Egne, han i det Hele leverede Klokker til, nemlig til baade Roskildes og Lunds Domkirker, og de to Klokker med hans Navn, som senere kom til Frederiksborg Slot, ere, som ovenfor S. 192 nævnt, muligvis oprindelig gjorte til Ebelholt Kloster.

¹⁾ N. H. Sjöborg: Saml. för Nordens fornålskare, Sthlm, II, 1824, S. 32.

Fastenove har afgjort været en kirkelig Støber. Medens hans Samtidige, Støberen Mester *Fadder*, udelukkende synes at have støbt Kanoner, synes Fastenove kun at have støbt Klokker.

Til yderligere Oplysning kan det anføres, at Fastenoves Klokker roses for mærkelig Skjønhed og Velklang. Han har sikkert været en duelig Støber. Ved Siden af at være en dygtig Mand har han imidlertid, hvis man kan tro Sagnet, været en hidsig Mand. Klokken i Vigersted skal være støbt af en af hans Svende, og det fortælles, at da Mesteren ytrede sin Misfornøjelse med, at Svenden havde kommet for meget Sølv i Metalblandingen, førte dette til en Strid, i hvilken hin ihjelstak denne (K. S. II, 95). I og for sig ved man Intet om ham, og man ved derfor heller ikke med Vished, om det er hans Enke, der nævnes, naar det 1556 hedder, at »Barbara, Hans Førsternøuers Efterleverske, maa blive boende udi den Bod udi vor Stad Malmø, som hun selv udi boer«¹⁾.

26. *Henricus de Borch*. 1513—1521. Alsønderup ved Hillerød, 1513 (K. S. II, 483); Opmana i Skaane, 1521 (Brunius: Skånes Konsth. S. 586); Bösarp i Skaane, 1521 (sst. S. 588). Ogsaa denne Støber synes at have været ualmindelig dygtig, navnlig skal Klokken i Opmana være særlig stor og skjøn.

27. *Toer Klokestepere*. 1514. St. Bendskirke i Ringsted (Reiersen: St. Bendskirke, S. 44).

28. *Georgius Wagheouens*. 1515—1536. St. Olai Kirke i Helsingør, 1515 (A. T. A.); Bonderup i Skaane, 1536 (Brunius: Skånes Konsth. S. 587). Paa den første Klokke, der i Aar er smeltet, fandtes det ovfr. S. 213 nævnte Fabrik-

¹⁾ Reg. o. a. L. VI, Fol. 499—500 jfr. Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre S. 245. Som man ser, er Navnet her paany varieret. Formen her minder noget om, hvad Friis Edwardsen giver fra Slagelse-Klokken: Fasternøve. — 1697 udgiver en *Fastenaw* en skreven Avis i Kjøbenhavn (Stolpe: Dagspressen IV, S. 29).

mærke; paa den sidste skal Støberen være kaldet Cornelius Waghovens, men muligvis er Cornelius en Fejl læsning.

29. *Michel Dibeler*. 1516—1575. Tranderup paa Ærø, 1516 (Hübertz: Ærø, S. 202); Sandby ved Nakskov, 1567 (D. f. M.); Husum, 1569 (Blom: Krist. IV's Artill. S. 350); Avernakø, 1575 (meddelt af Justitsraad Herbst). Han skal have været Bøssestøber i Flensborg og faaet Bestalling som saadan den 27 Juli 1563 (Blom: anf. Skr. S. 350).

30. *Criste Klocstever*. 1518. Frue Kirke i Aalborg (N. k. S. IV, 741).

31. *Michil Stigemann* (?). 1519. Husie i Skaane (Brunius: Skånes Konsth. S. 587).

32. *Jens Grydestøber*. 1519—1522. Store Raaby i Skaane, 1519 (Brunius: Skånes Konsth. S. 587); Ahlstad i Skaane, 1522 (sst.). Paa den sidstnævnte Klokke kaldes han: »Jens grvdestever af Lvnd»; vi have altsaa her med en skaansk Støber at gjøre.

33. *Gert von Merfeldt*. 1539—1588. Slemminge ved Saxkjøbing, 1545 (Friis: Musse Herred S. 67); Oldensworth i Slesvig, 1548 (D. A. VII, 843); Draaby ved Frederikssund, 1565 (D. f. M.); to Klokker til Kronborg, 1577 (Friis: Bygn'shist., S. 295); Viborg Domkirke, 1588 (Ursin: Viborg, S. 118); Gandløse, sydost f. Frederikssund, 1588 (D. f. M.); Store Fuglede ved Kallundborg, 1588 (D. f. M.); Svallerup ved Kallundborg, 1588 (D. f. M.); Ringe sydvest for Nyborg, 1588 (H. Lerbech: Beskriv. over Ringe Sogn, S. 26). — Hvis disse Klokker alle ere udgaaede fra den samme Støber, da virker han oprindeligt i Flensborg. 1539 nævnes der en »Gerdt geter to Flensborch«, og 1541 skriver Kristian III til »Gert Merfeldt Buchsengiesser zu Flensburg« angaaende Materialet til to halve Kartover, som han skal støbe. Kongen har befalet Johan Rantzau, at han »ufs ehest die nachstenndigen glocken zugestellt werden muchtenn«. 1557 skal han støbe »etlich stuck feldtgeschutz«, men da hans »Buchsenaus« er styrtet sammen, maa han først forsynes med Træ og andet Materiale til

paany at rejse det. Vi høre i den nærmeste Tid herefter om de Summer, som Mester Gert skal have for Støbningen af de nævnte Kanoner. Snart efter forlægges imidlertid hans Virksomhed — hvis det ikke er en anden Gert von Merfeldt, som nu fremtræder — til Kjøbenhavn. I Maj 1564 faar han Betaling for nogle Piber; han havde støbt til den nye Vandkunst paa Frederiksborg; under 5-Februar 1565 faar han Bestalling som kongelig Bøsestøber (i Kjøbenhavn?), 1568 beordres Borgermester Knud Pedersen i Kjøbenhavn til at betale ham 100 Dlr., og 1577 leverer Gert Bøsestøber »i Kjøbenhavn« nogle Haner til en Helsingørsk Vandledning. 1577 faa hans Svende 6 Dlr. i Drikkepenge ved Støbningen af de to Klokker, som støbtes af den store *Maria Lavra* i Lund, 1581 optræder han som Grundejer udenfor Kjøbenhavns Nørreport, og i 1582 faar han 200 Dlr. af Frederik II som Hjælp ved Betalingen af en Gaard i Kjøbenhavn, som han havde kjøbt sig.

Havde hans Virksomhed i Flensborg været betydelig, var den det ogsaa i Kjøbenhavn. Han bruges, som man ser, atter og atter. 1581 skrives til ham, at Peter Reedtz har ladet to revnede klokker nedtage paa Antvorskov og ønsker at faa dem ombyttede med to hele af dem, som han havde faaet til Omstøbning; 1584 paalægges det ham at gjøre en Kumme til et Springvand paa Kronborg, »saa megin meszing, som hand ther till behöffuer«, skal blive leveret ham, Kummen skal være »paa thett Konstligst vdi form och lenge, som thette fortegnit er«; 1587 er der Tale om, at han skal støbe 15 Kanoner, »huertt thill Siuff Schip-pundt«, der skulde kjøbes Kobber til dem for 3200 Rd., men Frederik II lader det dog bero »thill widere beskedt«, og Grunden hertil kan muligvis søges i, at der umiddelbart forud ved en afholdt Prøve var sprunget en af Mester Gert støbt Kanon. — Den 20 November 1587 skriver Frederik II til Christopher Valkendorf: »Vij haffuer aff Eders schriffuelsze fast vgierne fornummitt, att wor Bøsestøber Mester Giertt Van Merfeldt er med Døden Affgangen,

Hans Siell Gud benaade«. Han er altsaa død, men desuagtet have vi, som ovenfor meddelt, endog 4 Klokker fra 1588 med hans Navn. Skulde der være en anden (eller tredje) Gert von Merfeldt?¹⁾

Hermed er vi imidlertid endnu ikke ganske færdige med ham. 1557 skriver nemlig Kristian III om 6 Stykker Skyts, som han »durch zeigern-meister Gertt Merfelden zu Flensborg giessen lassen«, og — hvad skal der forstaas ved Zeigernmeister? Til Forklaring heraf kan der gjøres opmærksom paa, at det i et Brev fra 1536 hedder: »vmb seigers 4«, »vmb seigers 8« i Betydningen Kl. 4, Kl. 8, og at der paa den af Jakob Jode (ovfr. S. 204) til St. Mikkelkirke i Slagelse støbte lille Klokke, som staar i Forbindelse med Kirkens Ur, findes en Indskrift, der begynder saaledes: »eyn Zeygher klokke byn yk ghenant«. Der er altsaa næppe nogen Tvivl om, at »zeiger« eller »seiger« staar i Forbindelse med, hvad vi nu kalde et Ur eller, som det i ældre Tider hed, et Sejerværk. Imellem Inventariet paa Hald 1541 nævnes »j seierværck med klokken ther tilhører.« Klokkestøberen og Urmageren have ikke været strengt adskilte, og medens vi her paa den ene Side høre Klokke- og Bøsestøber Gert van Merfeldt blive kaldet »zeiger-meister«, der formentlig maa betyde noget Lignende som vort Urmager, høre vi paa den anden Side 1450 om en »urgeter« i Flensborg, et Udtryk, der næppe kan for-

¹⁾ Dipl. Flensb. I, 421; II, 294, 306—7, 591, 680, 701—3, 798—9, 802—3, 810—12, 969; Ny dsk Mag. I, S. 11; Dske Saml. V, 166, 178, 179; Friis: Dske Bygn'shist. S. 211, 295, 324, 326; Friis: Antvorskov, S. 26; Blom: Krist. IV's Artill., S. 145, 163, 177, 183; Kbhvns Dipl. I, 500; Kongebrev af 24 Maj 1568 i Kongerigets Arkiv; Sj. Tegn. XV, Fol. 115, 410—11; XVI, Fol. 232—3, 275—6. — Efter Flensb. Dipl. II, 306 skal Gert von Merfeldt være død 1558, men dette, der meddeles i en Anmærkning, støttes ikke ved nogen Kildehenvisning. Forholder det sig rigtigt, er den københavnske Gert von Merfeldt forskjellig fra den flensborgske. En anden eller tredje Gert Bøsestøber forekommer 1589 paa Akershus (Norske Rigsregistr. III, 54, 320 Blom: Krist. IV's Artill. S. 176).

staas, naar man ikke har den til Uret hørende Klokke for Øje¹).

34. *Lavrids Madsen*. 1540—1570. St. Pederskirke i Malmø, 1545 (N. k. S. II, 229)²); Egebjerg ved Nykjøbing p. Sj. (D. f. M.); St. Pederskirke i Slagelse, 1552 (Friis: Slagelse, 63—69; Antikv. Ann. II, 68); Asminderød ved Fredensborg, 1553 (K. S. II, 485); Snesere ved Præstø, 1558 (D. f. M.); Graabrødrekirke i Odense, 1562 (Ved. Simonsen: Odense II, 2, S. 129). — Overfor denne Støber er der ingen Tvivl om, hvor han har haft hjemme, han nævnes nemlig i Indskifterne stadig som virkende »i Kjøbenhavn«, ja Klokken i Asminderød (jfr. ovfr. S. 193) giver endda en yderligere Oplysning; der staar nemlig paa den: »Støbt til kiøpinghaffuen af Lavris Matzen, kongel. mayestatis Bøstøberi Anno m. d. liii«; tydeligere kan det ikke forlanges. Lavrids Madsens Indskifter ere imidlertid alle meget tydelige og tilmed danske; der er derfor i saa Henseende Intet til Hinder for til ham at henføre en Kanon, hvis danske Indskrift begynder saaledes: »1540 blev jeg støbt i Kjøbenhavn, Kongelig Majestæt og Danmark til Gavn«. 1544 fik han 5 Dlr. af Universitetet for en Klokke, »som henger offuer Collegium«, men denne Klokke synes ikke at have holdt længe, ti 1556 faar han noget over 16 Dlr. »for nyt kober och arbeidt løn til then ny klokke vdi Collegio«. 1545 faar han, da han støber Klokken til St. Pederskirke i Malmø 6 Dlr. for hvert Skpd. Metal, Kirken leverede til den, og 40 Dlr. for hvert Skpd. han

¹) Dipl. Flensb. II, 751—3, 900; Rørdam: Hist. Kildeskr. I, 201, 202; K. S. I, 532; Erslev og Møllerup: Dske Kancelliregistr. 1535—1550, S. 209. — Der er tidligere fremsat den Mening, at Sejerværk stod i Forbindelse med det tyske zeigen, saaledes at det betød et Værk, der ved »Visere« angav Tiden (Opfindelsernes Bog VII, S. 288), der er imidlertid nok saa god Grund til at tænke paa det nordiske *síga* at bevæge sig nedad ved egen Vægt, synke; afledt heraf passer Ordet til saavel Vand- og Sandure (Timeglas) som Ure, der bevæges ved Lodder.

²) Friberg: Malmø, 1842, S. 221 sætter Aaret til 1549.

selv leverede; den vejede i Alt 13 Skpd. 7 Lpd. 1 Pd. 1555 hedder det i et Brev fra Befalingsmanden paa Kjøbenhavns Slot Peder Godske til Kristian III: »och somm etthers kong. matt. schriiffuer meg tiill, at ieg schall lade støbe the meste feltslanger, helle Slanger, halffue Slanger och dubbelte Falckonether, som mand kunde mest affstedt komme, huilckett Jeg haffuer Strax bestellet och epther etthers naadis schriiffuelsze befallett mesther lauritz bøssestøber och antuordett hannum the sckabluner paa lodenne, som etthers naadis Arckelimesther fick meg, och hand haffuer sagdt seg at welle strax giörre the forme, ther tiill schall bruges, og beflitte seg ther mett epther etthers kong. matt.'s welge«.

Lavrids Madsen har utvivlsomt haft en god Forretning, og han synes da ogsaa at have været en rig Mand. Han ejede flere Ejendomme i den vestlige Del af Byen, paa Vestergade og i Larsbjørnstræde, og saa var han desuden Raadmand, Oldermand for de Fattiges Forstandere og Kirkeværge ved Fruekirke. Det sidstnævnte Hverv gav ham en hel Del at gjøre med Ordningen af Kjøbenhavns Kirkegaardsforhold, hvorom han har efterladt interessante Optegnelser. Han døde 1570, og underligt er det nu sex Aar efter at læse i et kongeligt Brev, »at hand stoed tilbage med hans regenschaff for huis kober, tin och andet, som hand boede udj hoybaarne førstis wor kiere herre faders salig och hoylofflig ihukomelses tiid, saa well som och siiden wij ere komen til regimentet, haffuer anamet och forarbeydet«. Noget galt maa der vistnok have været, ti den Afdødes samtlige »gaarde, boer och eyendomme« forordnedes beslaglagte, indtil hans Arvinger havde gjort klart Regnskab ¹⁾.

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, 277, 349, 350, 408, 410—11, 429, 433, 441, 444—6, 497, 505, 537—8; II, 309, 313, 371—2, 779; IV, 545, 583—4, 620; Dsk Mag. 3 R. VI, S. 16, 18, 263, 264, 271; Ny kirkeh. Sml. I, S. 18, 382—7; II, 229; Dske Saml. III, S. 81; Origines Hafn.

Vi have nu stødt paa ikke faa Klokke- og Bøsestøbere, som muligvis eller afgjort have haft deres Virksomhed i Kjøbenhavn, nemlig Hans Jensen (1500—1509), Johannes Fastenove (1511—1521), Mester Fadder (1523—1539), Laurids Madsen (1540—1570) og Gert von Merfeldt eller Gert Bøsestøber (1564?—1587). I omtrent et Aarhundrede har Støbning af store Gjenstande uafbrudt haft hjemme i Kjøbenhavn, og det kunde derfor ikke være uden Interesse at undersøge, hvorvidt der her har været et særlig indrettet Støberi, som de nævnte Støbere efter hinanden have brugt.

Indtil det 16de Aarhundrede var det større Skyts, der brugtes, væsentlig smeddet Jernskyts, og Støbningen af Klokker stod, som tidligere udviklet, muligvis i Forbindelse med Klostrene, men da opimod det 16de Aarhundrede støbt Metalskyts begyndte at hævde sig en bestandig større Plads, er det naturligt, at Regeringen anskaffede sig Bøsestøbere, der da efterhaanden, ogsaa ganske naturligt, tillige bleve Klokkestøbere, saa meget mere som Klostrene omtrent samtidig forsvandt. Den sidste, naturligvis katolske Støber, der udelukkende tilvirker Klokker, er den ovenfor nævnte Johannes Fastenove, men umiddelbart efter ham følger den af den verdslige Regering højt ansete Mester Fadder, som kun vides at have beskæftiget sig med at støbe Skyts. Først Lavrids Madsen og Gert von Merfeldt støbe baade Klokker og Kanoner. Om et særligt Statsstøberi kan der herefter formentlig først være Tale under Mester Fadder, og vi høre da ogsaa, at der i Kristiern II's Navn skjænkes ham en Gaard paa Vestergade, en Gave, som Frederik I stadfæster, og vi høre yderligere, at Laurids Madsen støber i »kongelig mayestatis bøsstøberi». Dette har imidlertid næppe været i Gaarden paa Vestergade, men muligvis

S. 390; Rørdam: Univ.'s Hist. I, S. 120, 178; II, 57, 723, 731; IV, 146—56, 201—2, 211—13; O. Nielsen: Kbhvns Hist III, 224—5; Blom: Kristian IV's Artill. S. 145, 155, 163.

snarere i det tidligere St. Klaræ Kloster, ti det hedder, at dette blev »omskiftet til tvende Slags Brug, nemlig den ene Del til et Gjethus eller Stykke- og Klokkestøberi, den anden halve Del til en kongelig Mynt«¹⁾. Denne Meddelelse er imidlertid næppe aldeles korrekt.

Det er ganske sikkert, at St. Klaræ Kloster udbyttedes af den verdslige Magt strax ved Reformationen. 1532 giver Frederik I Albert Ravensberg en Gaard ved dette Kloster, som Søstrene havde forladt, »samme gaardt och grundt schall were kommen fran wore forfeddere, framfarne konninger vti Danmarck«. 1570 tales der dernæst om nogle Boder, som Myntmesteren Povl Fechtel har bygget »wed Clare kircke«, og som støde op til »mueren till Myntergaarden«, ja 1577 om »Clare Mynthermur«²⁾. Der er saaledes ingen Tvivl om, at noget af Klosterets Grund blev benyttet til en Mynt, men om noget Bøsestøberi høre vi Intet, hvorimod det tør betragtes som sikkert, at Klaræ Kirke vedblivende blev bevaret. Det Støberi, som Laurids Madsen arbejdede i, maa derfor søges andensteds, og hvor det skal søges, fremgaar formentlig af Frederik II.s Hof-Mandtal og Spiseordning af 1564, hvori der tales om den Fetalie, som »Bøsestøberne i S. Pederskirke« oppebar, et Fingerpeg, som støttes af Universitetets Regnskaber for 1554—55, hvori der findes som Udgiftspost 5 Mrk. til »Jens Otzing smedtt wedt sancte Peders kyrke for hengsler«³⁾.

Det er i St. Pederskirke, at vi skulle søge kgl. Majestæts Bøsestøberi, og nu høre vi da ogsaa, at Gudstjenesten i denne Kirke blev afskaffet, efter at Kristian III 1536 havde indtaget Kjøbenhavn, Menigheden blev væsentlig lagt

¹⁾ Pontoppidan: Origines Hafn., 1760, S. 293, jfr. Wolff: Encomion, S. 374; Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre S. 289—90, jfr. 228—9.

²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 380; II, S. 333, 379; O. Nielsen: Kbhvns Hist. IV, S. 80 fig.

³⁾ Nyt dsk Mag. V, S. 66; Dsk Mag. 3 R., VI, S. 255.

til Frue Kirkes Sogn¹⁾. Kirken var altsaa ledig og benyttedes nu til Bøsse- og Klokkestøberi indtil 1586. Det tør nemlig ikke antages, at denne Brug allerede ophørte 1575¹⁾. Det er nok sandt, at Frederik II i 1574 tænkte paa at sætte Kirken i Stand igjen²⁾, men denne Tanke blev næppe udført. Naar han 1575 bestemmer Lønnen for en tysk Prædikant, som skal gjøre Tjeneste ved »thend ny kircke, som wij haffue laditt tilfj«, og kalder en Kirkesanger til den samme Kirke, da er denne Kirke nemlig ikke St. Petri, men den ovenfor nævnte St. Klaræ Kirke. Af Rentemester-Regnskaberne for 1583 og 1584 fremgaar det, at Hr. Ouenius (Laurentii) og Johannes Homann ere tyske Præster udi St. Klaræ, ligesom at Theofilus Neouinus er Kirkesanger ved samme Kirke, og det er just den Mand, som ansattes 1575. 1585 tager man imidlertid for Alvor fat paa at istandsætte St. Petrikirke. I Rentemesterregnskaberne for dette og det følgende Aar figurerer der atter og atter Summer, som udbetales Bygmesteren Hans von Stenvinkel for at renovere Kirken, »at der kan holdes Tjeneste udi Guds Ord som i de andre Sognekirker her i Byen«, men til Gjengjæld opføres der 1586 19,000 Mursten »til St. Claræ Behov, som nu er forordnet til kgl. Majestæts Bøsestøbers Hus«³⁾. Paa denne Tid flyttes Bøsestøberiet altsaa fra St. Petri til St. Klaræ, og nu er det her i henvend 50 Aar. St. Klaræ Kloster omfattede omtrent den Strækning, der nu begrænses af Gammelmønt, Møntergade

1) Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 228—229; H. W. Boldt: Nachrichten von St. Petri Kirke, 1875, S. 11, jfr. dog O. Nielsen: Kbhvns Hist. I, S. 158; IV, S. 85.

2) Sj. Tegn. XII, Fol. 251 (Boldt citerer anf. St. S. 11 urigtigt Sj. Reg.); jfr. at det imellem 1574 og 1580 befales, at St. Ibs Kirkeklokker skulle føres til »thend nye tydske kiercke« i Kjøbenhavn, Noget, som dog kun delvis sker: Sj. Reg. XI, Fol. 100; Løffler: Stiftsldsbykirker, S. 17; Kbhvns Dipl. IV. S. 637—8.

3) Kbhvns Dipl. II, 348—9; 349—50, jfr. 449—50 og IV, 720; Medd. fra Rentek. Ark. 1873—76, S. 199, 200; N. k. S. III, 143. Optegnelserne fra Rentemesterregnskaberne skylder jeg Hr. R. Mejborgs Velvillie.

Gothersgade, Grønnegade og Sværtegade. 1611 skal Støberiet være blevet ombygget, men desuagtet blev det snart flyttet. Omtrent 1630 blev St. Klaræ Kirke nedrevet, og Gjethuset blev nu forlagt til Pilestræde (nuvær. Nr. 40—48), hvor det var i omtr. 40 Aar; endnu 1668 tales om kgl. Majestæts Gjethus og Plads i Pilestræde¹⁾. — Vi vende her-efter tilbage til Klokkestøber-Fortegnelsen.

35. *Henrich Tram* (?). 1547—1573. Heinsvig, Slavs Herred, 1547 (D. f. M.); Nørup ved Vejle, 1549 (D. A. V, 991); Rolfsted vest for Nyborg, 1573 (Bendz: Rønninge og Rolfsted Sogne, S. 147). Han kaldes paa den næstsidste

¹⁾ Vaupell: Den dske Hærs Hist. jfr. Blom: Krist. IV's Artill., S. 145. O. Nielsen: Kbhvn III, S. 344, V, S. 82—83; Kbhvns Dipl. II, 833 jfr. I, 757, 769; III, 163, 196, 212, 216, 325. — I Forbindelse med de ovenfor givne Meddelelser om det kgl. Bøsse-støberi skal der her gjøres opmærksom paa, at der 1549 forekommer et andet Støberi i Kjøbenhavn. I det nævnte Aar paa-lægges det Befalingsmanden paa Kjøbenhavns Slot Peter Godske, at han »vdj ko. mats smelte-kammer offuer portthen« skal lade den inderste Smelteovn nedbryde og lade Skorstenen istandsætte, men derimod ikke røre den anden Ovn, »som staar i thett yderste kammer« (Dsk Mag. 4 R., IV, S. 86). Under Kristian IV synes Smelte-kammeret at være blevet til et Smeltehus, der dog stadig ligger ved Slottet (Kbhvns Dipl. V, S. 315—6, 317); i Februar 1648 sættes Jørgen Prydtz til Tilsynshavende ved det (Kbhvns Dipl. III, 294, jfr. Sj. Tegn. XXIX Fol. 303, 309). I Oktober Aaret før synes der at være foretaget en Udvidelse i det; der kom nemlig paa den Tid en Jernplade fra Norge til dets Smelteovn, og Smeden paa Bremerholm blev beordret til at gjøre en Dør til Ovnen, men siger Kristian IV, Døren skal være saadan, »at det icke fornøden er den huer 8 eller 14 dags dag at omgiøre« (Sj. Tegn. XXIX, Fol. 267—8). Smelte-kammeret og Smelte-huset har formentlig staaet i Forbindelse med Møntarbejdet. 1610 tales der om det nye »Geethuss wed Møndten«, der muligvis er det samme som det ovenfor nævnte Smeltehus (Frits: Dsk Bygn'hist., S. 23, 203—4, jfr. 253—4). — Naar Jørgen Prydtz i Registret til Kbhvns Dipl. gjøres til Et med Guldsmeden af samme Navn, er dette muligvis ikke rigtigt, denne sidste er maaske død allerede 1618 (Nyerup: Krist. IV's Rejsekal. S. 15, 35, jfr. Kbhvns Dipl. I, 620). — Omtrent 1700 nævnes en Smeltehytte i Amallenborgs Have (P. Brock: Rosenborg II, S. 11).

»Mester Henrich Tram«, men nævnes ikke udtrykkelig som Støber paa nogen af Klokkerne.

36. *Peter Lavridsen.* (?). 1553—1586. Gudum sydost for Lemvig, 1553 (D. f. M.); Mygdal nordost f. Hjørring, 1560 (D. f. M.); Sindal øst for Hjørring, 1566 (D. f. M.); Torslev i Øster Hanherred, 1570 (D. f. M.); Lodbjerg nord for Aggerkanal, 1578 (D. f. M.); Rubjerg vest f. Hjørring, 1582 (?) (D. f. M.); Tornby nord f. Hjørring, 1586 (D. f. M.). Støberens Navn staar ikke paa alle disse Klokker, og hvor det forekommer, staar der ikke, at det betegner Støberen; men naar der paa Klokken i Tornby staar »petrus laurentii« ligesom paa Klokken i Lodbjerg »per lavres«, og naar saa tilmed alle Klokkerne bindes sammen ved et og det samme Støbermærke, tør de nok alle henføres til en Peter Lavridsen. Ved det nævnte Støbermærke, der er afbildet ovfr. S. 211, er der imidlertid det at mærke, at dets Bogstaver r og l ikke direkte pege paa Peter Lauridsen, men derimod passe paa den ovfr. S. 243, Nr. 24 nævnte Rasmus Lavsens, under hvem to Klokker fra Lemvig-Kanten ere opførte. Muligvis kan der en Gang blive paavist en Forbindelse mellem Peter Lavridsen og Rasmus Lavsens.

37. *Hans Aldena.* 1561—1565. Varde, 2 Klokker (D. f. M.).

38. *Martin Heurin.* 1562. Skjelskør (Friis Edwardsen: Skjelskør, S. 256). Indskriften er gjengivet saaledes: »Me fit me Martin Heurin amandus fuit facte lan MDLXII«, men den er formentlig næppe læst rigtigt.

39—40. *Hermen og Melcher Grapengeter.* 1566 og 1579. To Klokker i Witzwort i Ejdersted (D. A. VII, 838); de støbte i Husum.

41. *Harmann.* 1579. Kværndrup ved Svenborg (K. S. II, 486, Saml. t. Fyns Hist. VIII, S. 291). Klokken er støbt »dorch M. Harmann P.« M betyder sikkert »Mester«, men hvad P. skal betyde, maa staa hen. Paa Klokken i Kristrup ved Randers staar der, at den 1587 er støbt af M. H. P., hvilket kan sige »Mester Harmann P.«, og paa

Klokken i Korning ved Horsens fra 1594: »Is Godt mit vns, wer kan den wedder vns. M. H. P. M. 1594« (D. A. IV, 280, 404). Disse Klokker høre muligvis sammen.

42. *Borkart Gelbgiesser*. 1585—1613. 1. Sejerslev, Mors, 1585 (D. A. V, 566); 2. Helligaandskirke, Kbhvn, 1589 (Resen: Inscr. Hafn. S. 142); 3. Lellinge ved Kjøge, 1589 (D. f. M.); 4. Hørning ved Randers, 1592 (D. A. IV, 281); 5. Albøge ved Grenaa, 1593 (D. IV, 300); 6. Bjeverskov ved Kjøge, 1593 (D. f. M.); 7. Roskilde Domkirke, 1594 (Friis: Rosk. Domk. S. 200); 8. Odder syd f. Aarhus, 1594 (D. A. IV, 245); 9. Vejlbj ved Grenaa, 1595 (D. f. M.); 10. St. Jørgenskirke ved Roskilde, 1597 (Løffler: Stiftsldshyk. S. 19); 11. Tysk Kirke i Helsingør, 1598 (Marm. Dan. I, 135); 12. Sjællands Odde, 1599 (H. F. X, App. Sjæll. S. 69); 13. Græsted nord f. Hillerød, 1599 (Løffler: anf. St. S. 42); 14. Draaby ved Frederikssund, 1600 (D. f. M.); 15. Nørup ved Vejlé, 1600 (D. A. V, 991); 16. Raklev ved Kallundborg, 1601 (D. f. M.); 17. Egebjerg syd for Nykjøb. p. Sj., 1601 (D. f. M.); 18. Vollerslev ved Kjøge, 1601 (H. F. X, App. Sj. S. 79); 19. Beldringe ved Præstø, 1603 (D. f. M.); 20. Højby ved Nykj. p. Sj., 1603 (Antikv. Ann. II, 275); 21. Vig sydv. f. Nykj. p. Sj. 1605 (D. f. M.); 22. Store Fuglede ved Kallundborg, 1606 (D. f. M.); 23. Skuldelev sydv. f. Frederikssund, 1608 (D. f. M.); 24. Tømmerup ved Kallundborg, 1608 (D. f. M.); 25. Everdrup nordv. f. Præstø, 1608 (D. f. M.); 26. Sejerslev, Mors 1608 (D. f. M.); 27. Snesere ved Præstø, 1609 (D. f. M.); 28. Magleby paa Langeland, 1611 (D. f. M.); 29. Fruekirke, Kbhvn, 1611 (Resen: Inscr. Hafn. S. 115); 30. Holbæk, 1611 (Friis: Holbæk, S. 22); 31. Flakkebjerg ved Skjelskør, 1611 (Beyer: Egitslevmagle Sogn, S. 180); 32. Ølsted ved Horsens, 1611 (D. A. IV, 141); 33. Stenderup ved Horsens, 1611 (D. A. IV, 142); 34. Frøderiksborg Slot, 1613 (Rasbech: Frborg, S. 101); 35. Nikolajkirke, Kbhvn, 1657? (Resen: Inscr. Hafn., S. 181). — At dette sidste Aarstal er galt, er utvivlsomt, men da det ikke kan oplyses, hvilket Tal der skal

sættes i Stedet, er det her blevet staaende. Aarstallet paa Klokken Nr. 31 er fra 1511 rettet til 1611. Mærkes skal det endelig, at Klokken Nr. 11 i Helsingørs Beskrivelse af L. Boesen (1757, S. 157) sættes til 1578¹⁾, men da den er skjænket af Frederik II og senere omstøbt af Borkart Gelbgiesser, er 1598 formentlig det rette Aar.

Det er, som vi se, et ganske betydeligt Antal Klokker, som Borkart Gelbgiesser har støbt, 35 i 30 Aar, hans Produktivitet i saa Henseende nærmer sig Johannes Fastenovs; fra denne kjende vi 24 Klokker, støbte i 11 Aar. Og ligesom Fastenovs Klokker berømmes for Skjønhed, saaledes have muligvis ogsaa nogle af Mester Borkarts været Pragtstykker. Paa Klokken fra Sjællands Odde (Nr. 12) er der støbt et Vaaben, en Pelikan med sine Unger og endelig Kristus paa Korset med knælende Figurer foran. Fuglen (en Pelikan), der hakker i sit eget Bryst og har en Rede med 3 Unger i ved sig, ses ogsaa paa Klokken i Everdrup (Nr. 25) og paa Klokken i Snese (Nr. 27). Der kan herefter maaske være Tale om at betragte denne allegoriske Fremstilling af opofrende Kjærlighed som Borkart Gelbgiessers Støbermærke, hvorved dog maa bemærkes, at paa de samme to Klokker ses en Dobbeltørn, og denne kunde altsaa ogsaa betragtes som hans Støbermærke. Herom vide vi dog endnu Intet med Bestemthed. Dobbeltørnen findes ogsaa paa Klokken Nr. 24 i Tømmerup (H. F. X, App. S. 30).

Mester Borkart gjorde imidlertid Andet end Klokker. I et Inventarium fra Frederiksborg Slot 1650 nævnes en stor Messing Lysekroner, »som Mester Borckardt i Kiøbenhaffn schall haffue giort«; den havde i Alt 15 Arme og var smykket med Skjoldbærere og basunerende Engle²⁾. Først og fremmest støbte han imidlertid Kanoner. Kristian IV lod ham støbe de to Feltslanger, som han 1607 sendte

¹⁾ Se om den tyske Kirke i Helsingør i N. k. S. III, S. 163.

²⁾ Dsøke Saml. II, 140.

sin Svoger Jakob I som Gave, og som vare »paa det skjønneste udstafferede«. Et af de saakaldte 12 Apostelstykker meddeler i sin Indskrift, at den er støbt i Aaret 1600 af Borkart Gelbgiesser, og da Kristian IV for Alvor brød med de gamle Slangekonstruktioner og i 1603 besluttede, at der skulde støbes ikke mindre end 100 Kanoner af en, som det senere viste sig, velvalgt Konstruktion, blev Halvdelen bestilt hos Mester Borkart; den anden Halvdel gjordes i Helsingørs Stykkestøberi under *Hans Wolff Entfelder*. Paa enhver af dem sattes et Reliefbillede af en af de gamle danske Konger (fra Kong Dan) med en af Professor J. J. Venusinus affattet latinsk Indskrift¹⁾.

Som det sikkert tør antages, boede Mester Borkart ved sit Støberi i den saakaldte Møntgaard²⁾; men mærkeligt nok er der nogen Vanskelighed ved at bestemme hans Navn. Da han er navngiven paa saa mange Klokker og saa mange Kanoner, skulde man tro, at det var den letteste Ting af Verden at fastslaa hans Navn; der staar paa dem saa tydeligt, som det vel kan ønskes, Borchart Gelgisser, Borchard Gellegether eller Lign., paa Latin Burchardus Ærifusor. I Regelen er Indskriften paa Tysk: »Borchart Gellgieter goss mich«, og man er derfor tilbøjelig til al mene, at Mester Borkart har været af tysk Udspring; men da det af Rentemesterregnskaber er oplyst, at han førte Efternavnet *Jensen*, er denne Mening bleven rokket. Muligvis er den dog rigtig, ti det er et Spørgsmaal, om Borkart Jensen har været hans hele Navn, muligvis har han heddet *Borkart Jensen Quelkmeyer*. En kongelig Stykkestøber Borkvart Quelkmeyer begravnes nemlig den 25 Avgust 1613

¹⁾ Blom: Krist. IV's Artill. S. 175, 207, 208, 210, 212, 225, 268, 269; Gl. dsk. Metalskyts, Pl. VIII, XV; Katal. over den hist. Vaabensaml., 1877, S. 13—14; K. S. 3 R. I, 262—3. En Afbildning af en af Borkart Gelbgiessers »danske Konger« (Erik Ejegod) findes i Illustr. Tid. 1872—73 (S. 370) Nr. 719. Den er opfisket 1873 i Kjøge Bugt.

²⁾ Kbhvns Dipl. IV, S. 717.

i Nikolaj Kirke¹⁾. Er den her fremsatte Gisning rigtig, blive de to Støbere, vi nedenfor komme til, Hartvig Qvillichmeyer (Nr. 50) og Rolf Borkartsen (Nr. 54), muligvis Mester Borkarts henholdsvis Broder og Søn.

43. *Morten Koler* (?). 1588. Jyllinge ved Roskilde-fjord (H. F. X, App. Sj., S. 13—14). Indskriften er: »Mester Morten Koler. Anno domini 1588«. Det er alt-saa tvivlsomt, om Navnet er et Støbernavn.

44. *Michel Westphal*. 1590—1649. Brejninge paa Taasinge, 1590 (D. f. M.); Kjettinge ved Nysted, 1591 (D. f. M.); Sædinge ved Rødby, 1595 (D. f. M.); Thoreby ved Sædkjøbing, 1595 (Friis: Musse Herred, S. 116); Fuglse syd f. Maribo, 1633 (D. f. M.); Arninge ved Næskov, 1645 (D. f. M.); Slemminge ved Sædkjøbing, 1649 (Friis: Musse H. S. 67). — Paa Klokken i Brejninge kaldes Støberen »von Rostock«; muligvis har han haft sin Virksomhed der og ikke her i Landet.

45. *Jens Rasmussen*. 1591. Mesing ved Skanderborg (D. A. IV, 194).

46. *Melchior Lucas*. 1592—1599. Westerhever i Ejdersted, 1592 (D. A. VII, 860); Brøns syd f. Ribe, 1594 (D. f. M.); Thorstrup ved Varde, 1599 (D. A. V, 737); Stormklokke i Ribe Domk. 1599 (Terpæger: Inscr. Rip. S. 115). Paa den sidste, der forøvrigt er støbt af ham i Ribe i den tidligere katolske Bispegaard²⁾, nævnes han som »Klockengeter tho Husum«, og de øvrige Klokker ere da ogsaa støbte hos ham i Husum. — Som vi senere skulle se, forekommer der en Række Støbere i Husum, hvor der vistnok har været et ganske anseligt gennem Tiderne fortsat Støberi. Husum, kan det mærkes, har i det Hele været en paa Industriens Omraade virksom By. Den har sikkert staaet Datidens ikke lidet udviklede Billedskæreri nær, den store Mester Hans Brüggemann, der dør

¹⁾ Blom: Krist. IV's Artill., S. 38; Personalhist. Tidsskr. I, 218.

²⁾ J. Helms: Ribe Domk. S. 146.

før 1547, skal være født i Husum, og 1597 kalder Henrik Rantzov Byen for rig og velbygget og udtaler, at den talte mange Indbyggere og derimellem en Række dygtige Kunstnere (artifices)¹).

47. *Jens Hansen*. 1597. St. Knudskirke i Odense (Vedel Simonsen: Odense III, S. 64). »Jens Hansen i Søby støbte mig« er en af Linierne i Indskriftens Rim, men hvilket Søby menes der; der er flere Sognebyer af dette Navn i Danmark.

48. *Adam Nielsen*. 1601—1616. Hvejsel ved Vejle, 1601 (D. A. V, 980); Agersborg, Øster Hanherred, 1601 (D. f. M.); Stormklokke i Kolding, 1613, og Bønklokke i Kolding, 1 15 (D. A. V, 896; Fyhn: Kolding, S. 75); Sjørlev mellem Viborg og Silkeborg, 1616 (D. A. IV, 482). Alle disse Klokker ere støbte hos ham i Kolding²).

49. *Hans Pop*. 1608—1660 (?). Ny Sogn paa Holmsland ved Ringkjøbing, 1608 (D. A. V, 841). Danske Atlas gjør Navnet til Hans Siop, men dette er naturligvis urigtigt. Hans Pop er en kjøbenhavnsk Støber, der ejer et Hus i Pilestræde. 1634 skriver Kristian IV, at »Rodtgytteren, som boer udi Piile Stræde ued Naffn hanss poppe, skall støbe 300 riinge vdaff kobber, huortill hannem skall forskaffis kobber vdaff Artoleriid«. Paa Københavns Slot fandtes forskjellige Ting, som han havde gjort, og han havde yderligere det »Rothgiesser-Arbejde« som behøvedes ved Flaaden og paa Bremerholm. 1660 nævnes han som afdød. Han kan være Søn af den Rustmester Barbart Popp, som nævnes 1586, og som hans Børn kunne tænkes den

¹) K. S. 3 R. I, S. 5 flg.; Westphalen: Monumenta I, S. 56.

²) Sj. Reg. XVIII, Fol. 92—93 nævner en *Niels Klokkestøber* i Sørbymagle, der den 7 Februar 1626 ved Antvorskov Birketing var dømt til at bøde sine 3 Mark for Sigtelser mod en Henning Christensen, men om denne Niels Klokkestøber staar i nogen Forbindelse med den her nævnte Adam Nielsen, kan ikke paavises.

Cort Popp Rothgiesser, som 1668 bor i Pilestræde, samt de to Smede Claus og Henrik Popp, som forekomme 1689¹⁾.

50. *Hartvig Qvillichmeyer*. 1615—1619. Snodstrup ved Frederikssund, 1615 (D. f. M.); Ulstrup paa Refsnæs, 1615 (D. f. M.); Gjørslev ved Kjøge, 1615 (D. f. M.); Everdrup nord f. Præstø, 1615 (D. f. M.); Gadstrup mellem Roskilde og Kjøge, 1616 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 30); Grevinge ved Lammefjord, 1616 (H. F. X, App. Sj. S. 68); Jungshoved ved Præstø, 1616 (Repholtz: Stampenborg, S. 97); Mærn ved Præstø, 1617 (D. f. M.); Kallehave, 1618 (D. f. M.); Specieklokken i Frederiksborg Slot, 1618 (Rasbech: Frborg, S. 102—3, 228); Gandløse sydost for Frederikssund, 1619 (D. f. M.). — Denne Støber har virket i Kjøbenhavn. Paa f. Ex. Klokken i Gadstrup staar der: »Gus mich Hartwisch Qvellichmeier zv Kopenhagen«, og under 3 April 1618 skriver Kristian IV i sin Kalender: »Blev den store Timeklokke, som er til Fredr. støbt i Københ. Forærede jeg Gethersvennene 4 Rosen«²⁾). Det er utvivlsomt »Specieklokken«, hvis Støbning her omtales, og denne klokke fortjente nok, at Kristian IV overværede dens Tilblivelse, ti den var af en ganske ejendommelig Beskaffenhed. Den var fladtrykt, var uden Knevl og hang ubevægelig; den brugtes alene som Slagklokke til at repertere Slotsurets Fuldtslag og havde »en overordentlig dejlig Klang«. Fuldtslaget blev slaet dobbelt, paa to forskellige Klokker, men af disse var Specieklokken den væsentligste. Den havde sit Navn af 30 større og mindre Sølvmønter og Skuepenge fra Kristian IV's Regeringstiltrædelse og første Regeringsaar, de vare indsatte i dens nederste Rand³⁾.

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, 757, 796; II, 427, 833; III, 80, 718; Bricka og Fridericia: Krist. IV's Rreve, 1632—35, S. 75; Friis: Dsk Bygn'shistori. S. 73; Sj. Reg. XXIV, Føl. 545.

²⁾ R. Nyerup: Krist. IV's Kalender S. 19.

³⁾ Rasbech: Frederiksborg Slot, S. 102—3, 228; Thurah: Den dske Vitruvius II, S. 53—55; Friis: Dske Bygn'shist. S. 251. — Naar Kristian IV i et Brev, dateret Kronborg den 13 Juli 1618, skriver:

Som under Borkart Gelbgiesser (ovfr. S. 260) antydet, har han muligvis været en Broder til denne, og til Fordel for, at han i alt Fald har staaet ham nær, taler muligvis den Omstændighed, at Dobbeltørnen, som fandtes paa nogle af Borkart Gelbgiessers Klokker (som Mærke?) gjenfindes paa i alt Fald en af Hartvig Qvillichmeyers, nemlig den i Jungshoved ved Præstø (D. f. M.).

Naar der i Kronborg Kobbermøllens Regnskab under 20 Januar 1619 føres c. 41 Skpd. Rukobber til Udgift til »Mester Hartvig, Rothgieter i Kjøbenhavn«¹⁾, se vi heraf at han maa have forestaaet betydelige Arbejder, og der er forsaavidt Intet til Hinder for at tænke sig ham i Spidsen for det kjøbenhavnske Støberi efter hans Broders (?), Borkart Jensen Qvillichmeyers Død i 1613 (ovfr. S. 259)²⁾. Det Eneste, der taler imod, at han har forestaaet Kjøbenhavns Gjethus, er den Omstændighed, at der ikke hidtil er paavist nogen Kanon med hans Navn, men dette kan muligvis være en Tilfældighed, ti efter Bremerholms Smedies Regnskab modtager han under 22 Maj 1619 30 lange Jernskinner til en stor Form paa »Gietteriet«, hvorved formentlig maa forstaas det kgl. Bøsestøberi. Af det samme Regnskab ses det, at han har haft Noget at gjøre paa den i Støberiets Nærhed liggende Mønt, ti den 4 Maj 1619 kaldes han i det »Mester Hartvig, Rottgieter paa Mønten«³⁾.

51. *Peter Melchior*. 1616—1632. Slesvig, 1616 (D. A. VII, 622); Sønderho paa Fanø, 1625 (D. f. M.); Ulderup i Sundeved, 1632 (K. S. II, 486—7). Paa den sidstnævnte Klokke, der som ovfr. S. 193 nævnt oprindelig er støbt i Lidt paa Nordstrand, kaldes Støberen Peter Melchiorson,

•med klockestøberen Er aldt ygaar giordt klaardt• (Molbech: Krist. IV's Breve I, S. 59) er det naturligvis tvivlsomt, om der herved sigtes til Hartvig Qvillichmeyer og Specieklokkens Ophængning.

¹⁾ Blom: Krist. IV's Artill. S. 175.

²⁾ Qvelkmeyer og Qvillichmeyer er det samme Navn; paa Klokken i Grevinge kaldes Støberen »Hartvich Qvellchsen Meyer«.

³⁾ Geh. Ark. Aflev. fra Marineministeriet, Pakke 683.

han kan altsaa være en Søn af den ovenfor som Nr. 44 nævnte Melchior Lucas i Husum, saa meget mere som Klokken i Slesvig er støbt »til Husum«. Naar Formen Melchior her er valgt istedenfor Melchiorsen, er det, fordi vi nedenfor træffe baade en Baltasar Melchior og en Rudolf Melchior.

52. *Hans Kemmer*. 1616—1636. Ørum ved Grenaa, 1616 (Blom: Krist. IV's Artill. S. 176); Jyllinge ved Roskilde-fjord, 1629 (H. F. X, App. Sj. S. 13—14); Helsingør ved Hillerød, 1610 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 41); Asdal nord f. Hjørring, 1627 (D. f. M.); St. Olai kirke i Helsingør, 1631 (Boesen: Helsingør, S. 132—3); St. Petri kirke, Kbhvn, 1631 (Resen: Inscr. Hafn. S. 235); Halmstad u. A. (Bexell: Hallands Hist. II, 394). — Paa Klokken i Jyllinge staar der: »Hans Kemmer me fecit y Helschenøer«, og alle de andre Klokker ere støbte sammesteds, ti Hans Kemmer var Stykkestøber i Gjethuset ved Kronborg. Kristian IV's umaadelige Virkelyst krævede et Gjethus til foruden det kjøbenhavnske; han fik det i Helsingør, og den første Støber her blev *Hans Wolff Entfelder*, som under 18 Marts 1601 beskikkedes til »roetgiether medt støcker och andit at støbe vdi thedt nye giethuus, som wii vdi wor kiøbsted Helsingør haffuer ladet bølge och opsette«¹⁾. Han virkede til 1615, og hans Eftermand er Hans Kemmer. Som naturligt er, støbte denne et stort Antal Kanoner²⁾, men

¹⁾ Sj. Reg. XIV, Fol. 305, jfr Aarsberetn. fra Geh. Ark. III, Tillæg S. 80. Hans Løn, der bestod i 200 gamle Daler og en sædvanlig Hofklædning om Aaret, skulde regnes fra 5 Maj 1600. Mærkeligt nok træffe vi under 18 April 1604 en ny Bestalling for ham som »Büxenglesser« (Blag ved Helsingørs Gethus Regnskab 1600—1603). I det samme Regnskab findes for 1601 opført: »Ein stücke mit den Rossen, welches Ihre kong. Maytt. selbaten geformet und auch gegossen«. Kristian IV var, som man ser, for Alvor med i Virksomheden.

²⁾ Gl. dsk Metalskyts, Pl. VII, IX, XIII; Blom: Krist. IV's Artill., S. 176, 194, 197, 199, 200, 206, 207, 214, 218, 219, 227, 228, 229, 230, 269.

desuden leverede han mange andre Ting saaledes som (1632) to smaa Klokker til Sejerværket paa Kronborg, (1634) sex Messing Lysestager¹⁾ o. s. v. Hans sidste større Arbejde har formodentlig været Formene til de Klokker til Kronborg, som Kristian IV bestilte hos ham i Juni 1636 med Opgivelse af den fulde Indskrift, som skulde anbringes paa dem²⁾. Han døde den 7 November 1636³⁾.

53. *Jens Povelsen* (?). 1619. St. Pederskirke i Slagelse (Antikv. Ann. II, 69). Han nævnes ikke udtrykkelig som Støber.

54. *Rolf Borkartsen*. 1619—1633. Kollerup i Vester Hanherred, 1620 (D. A. V, 313); Skibbinge ved Præstø, 1620 (Repholtz: Stampenborg, S. 80); Walkärra, Skaane, 1621 (Sjöborg: Saml. för Nordens fornälsk., II, S. 201); Dybesyd v. f. Lemvig, 1624 (D. f. M.). — Paa Klokken i Kollerup er hans Navn latiniseret til Rudolf Buchardi. Han har formentlig fra 1619 til mindst 1626 forestaaet det kjøbenhavnske Gjethus og i den Tid støbt Kanoner⁴⁾. I December 1619 fik han fra Bremerholms Smedie to store »Døre til Getoufnen oc fire lange Skinner, otte store Sluttebolter«, der tilsammen vejede 2¹/₂ Skpd. 2¹/₂ Lpd. Ligesom Hartvig Qvillichmeyer har han haft Noget at gjøre paa Mønten; i November 1619 fik han fra Bremerholms Smedie 6 lange Murankere »at forbruge i Geet paa Mønten«, i April 1620 »en Udstikker forbedret at bruge paa Mønten« og i December s. A. et stort Bor, »som skal buoris nogen store hiul med

¹⁾ Dske Saml. V, 191—2.

²⁾ Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve, 1636—1640, S. 45—46, 48.

³⁾ L. Boesen: Helsingør, 1757, S. 145.

⁴⁾ Blom: Krist. IV's Artill., S. 38, 175, 220. Naar der i Katalog over den hist. Vaabensaml. (1877) nævnes to Kanoner af ham fra 1623 og 1644 (S. 14), skjuler der sig muligvis heri en Fejltagelse. Kanonen fra 1623; der i 1873 er opflasket i Kjøgebugt, bærer Rolf Borkartsens Navn, men det gjør Kanonen fra 1644 ikke. Kanonen fra 1623 er afbildet i Illustr. Tid. 1872—73 (S. 370) Nr. 719.

paa Mønten¹⁾. Han synes at leve endnu i 1633, og den Guldsmed Borkart Rollufsen, der begravnes den 18 Juni 1652 i Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn²⁾, er muligvis hans Søn; selv var han maaske Søn af den ovfr. S. 260 nævnte Borkart Gelbgiesser.

55. *Felix Fux*. 1626—1637. 1. Øster Egesborg ved Vordingborg, 1626 (D. f. M.); 2. Faarevejle ved Lammefjord, 1627 (D. f. M.); 3. Nikolajkirke, Kbhvn, 1628 (Resen: Inscr. Hafn. S. 182); 4. Søndersted syd f. Holbæk, 1628 (Estrup: Tygestrup S. 91); 5. Onsbjerg paa Samsø, 1628 (D. f. M.); 6. Raklev ved Kallundborg, 1629 (D. f. M.); 7. Ørslev ved Vordingborg, 1630 (D. f. M.); 8. St. Petrikirke, Kbhvn, 1630 (Resen: Inscr. Hafn. S. 235); 9. Rerslev ved Roskilde, 1631 (Løffler: Stiftsldsbyk., S. 25); 10. Krønge ved Rødby, 1631 (D. f. M.); 11. Udby ved Vordingborg, 1631 (D. f. M.); 12. Kirkerup ved Roskilde, 1631 (A. T. A.); 13. Magleby paa Møn, 1632? (Paludan: Møn II, 154); 14. Borre paa Møn, 1632 (sst. II, 154); 15. Søndersted syd f. Holbæk, 1633 (Estrup: Tygestrup, S. 91); 16. Hjembæk mellem Kallundborg og Holbæk, 1634 (H.F.;X, App. Sj., S. 75); 17. Humble paa Langeland, 1636 (D. f. M.); 18. Borre paa Møn, 1637 (D. f. M.); 19—20. To Klokker u. A. i Slagslunde sydost f. Frederikssund (D. f. M.). — Til disse 20 Klokker kan muligvis endnu føjes een, Klokken i Bjergager syd for Aarhus angives nemlig støbt 1630 af »Felix Gythe« (D. A. IV, 248). To Støbere paa samme Tid med Navnet Felix tør næppe antages, og er Gythe ikke en ligefrem Fejlæsning for Fuchs — der er det samme Antal Bogstaver i begge Ord — kan det tænkes, at der skulde læses »Geter«, »Gyter« ell. Lign. Paa Rerslev Klokken læses: »Avs den Fever flos ich, Felix Fuchs gos mich«; her staar et »gos« efter Navnet.

Felix Fuchs spiller forøvrigt en i den kjøbenhavnske

1) Geh. Ark. Aflev. fra Martneminist. Pakke 683.

2) Personalhist. Tidsskr. I, S. 204, 215.

Støbehistorie enestaaende Rolle, ti i hans Tid fik Kjøbenhavns Rothgiessere Lavsartikler. Der var, som allerede ovfr. S. 233 fremhævet, »stor v-ordning synderlig med ankommende fremmede suenne«, Rothgiesserne led derunder, og »derfor till saadant at forekomme hafuer den velforfaren Felix Fuchs, mester paa samme handtverch, med sex andre af embedet nemlig Jochim Eillers, Henrich Røese, Hans Pop, Stefen Schreiber, Aske Schopper och Jeronomus Dochler, samtlige rottgieter her sammesteds«, venligen anmodet Borgermester og Raad om i saa Henseende fornødne Lavsartikler, som da ogsaa gaves dem under 15 Juni 1629. Det udtales ved denne Lejlighed, »at paa rottgietter handtverch efter denne tids leylighed her i byen iche till gafn kunde opholdis och signere mere end siuf mestere, som nu i lauet ere«¹⁾. Lavet er altsaa ikke stort, men muligvis er der Bevægelse i dets tekniske Udvikling paa denne Tid; i alt Fald finde vi just i de samme Aar Kristian IV ivrig beskjæftiget med om muligt at faa Oplysning om, hvorledes man støber Skyts i Sverige²⁾.

1630 støber Felix Fux en Helkartov og 1633 to (efter det Ydre at dømme) Pragtkanoner med Stamtræer over de oldenborgske, brandenborgske og brunsvigske Fyrstehuse. Kristian IV skjænkede dem til Anton Günther af Oldenburg, og det er muligvis deres Støbning, der sigtes til, naar Kongen den 22 April 1633 skriver: »Der skall forskickis hen thill Kiøbenhaffn udi Geethusett thill M. Felix Sytten Skippund Klockemalm udaff de Klocker, Som ued Ildebranden forgick paa Croneborgh«. Forøvrigt ere disse Kanoner

¹⁾ Kbhvns Dipl. III, S. 79. Hans Pop er omtalt ovfr S. 261—2.

²⁾ Molbech: Krist. IV's Breve I, S. 355. — At Rothgiesserne ogsaa kunde bruges til andet end deres almindelige Haandværk, kan bl. A. ses deraf, at der 1689 bestilles Bajonetter til Garden hos Nathanael Kirsten (!) Rothgietter, og det paabydes, at han skal have Lov til at gjøre dem med den af ham antagne Sværdfeversvend uden Forhindring af Sværdfeverlavet eller noget andet Lav (Sj. Tegnelser XLVII, Fol. 78).

efter Kyndiges Dom kun slet støbte, og det endskjøndt de langtfra kunne betragtes som Hastværksarbejde. Den 10 April 1634 spørger Kristian IV, »om Rodtgetteren faahrer fordt med dy heele kaartower, hand haffuer vnder henderne«, og endnu den 16 December s. A. hedder det: »Dy thuende heele kartower, som er giordt med den Oldenborgiske Stamme Paa, Skall Rentemeisterne fortinge med felix fux ganske at gørere ferdig«¹⁾. Denne havde da ogsaa andet Arbejde. I 1633 synes han saaledes at have støbt 16 nye Klokker til Frederiksborgs Sangværk²⁾.

Muligvis er det ogsaa ham, hvem det i 1634 paalægges at gjøre den Lysekrone, som da endnu fattedes paa Salen i Frederiksborg Slot. Den skulde gjøres »proportionabiliter Epther dy, som henger paa sallen«, men, skriver Kongen, »hand skall inted dermed begiinde, førend hand haffuer uiist mig Brettiiid, huorepther hand uyll formere corpussit, saaoch En udaff Armen med En aff Piiberne, som kommer derpaa«. Kristian IV er her som overalt den virksomme Mand, der vil vide Besked med enhver Detail, saaledes som det paany ses, naar han i 1635 skriver: »M. felix skall med ded første forferdiige thuende klocker, huoraff den største skall uerre uyd En haalff allen och thu tommer, och den anden 4 tommer Riinger. Samme klocker skall forsettes med gaadt Engelsk tiin, saaat dy faar en god Resonans«³⁾. Aaret efter bestilte Kristian IV to Klokker, der skulde til Haderslev, men naar disse ikke synes at være blevne færdige før i Begyndelsen af 1637⁴⁾, er Grunden hertil muligvis den, at Felix Fux maaske blev syg og laa syg i længere Tid. Hvad vi vide, er

1) Gl. dsk Metalskyts Pl. XIV; Blom: Krist. IV's Artill., S. 175, 182, 193, 195; Dske Saml. V, 192; Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1632—35, S. 111, 257—8, 312; Katal. over den hist. Vaabensaml. 1877, S. 14. — Kronborg brændte den 24 Septbr. 1629 (Friis: Dsk Bygn'shist. S. 359).

2) Friis: Dsk Bygn'shist. S. 252.

3) Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1632—35 S. 313, 327—8.

4) Bricka og Fridericia: anf. Skr. 1636—40, S. 50, 93, 111.

dog kun, at han blev begravet den 25. September 1637 i Nikolaj Kirke¹). — I Oktober 1634 havde han faaet Skjøde paa et lille Hus tæt ved Gjethuset²), som den Gang var flyttet fra St. Klaræ Kloster til Pilestræde.

56. *Jörgen Jensen*. 1633. Dalby ved Vejle (D. A. IV, 141).

57. *Jürgen Wulff*. 1636. Birket nordost f. Nakskov (D. f. M.).

58. *Baltzer Melchior*. 1636—1663. Brørup nordost f. Ribe, 1636 (D. f. M.); Stavning, syd for Ringkjøbing, 1638 (D. A. V, 748); Slesvig, 1639 (D. A. VII, 622); Hillerslev nord f. Faaborg, 1639 (R. Søkilde og S. Jørgensen: Hillerslev og Østerhæsinge, S. 30); Ry ved Silkeborg, 1661 (D. f. M.); Torup i Vester Hanherred, 1661 (D. f. M.); Galtrup, Mors, 1662 (D. f. M.); Viborg Domkirke 1662 (Ursin: Viborg, S. 118); Budolfkirke, Aalborg 1663 (Marm. Dan. II, 240—1; D. A. V, 135). — Paa flere af Klokkerne betegnes Støberen som boende i Flensborg.

59. *Claus von Dam*. 1637—1655. 1. Ødum mellem Randers og Aarhus, 1637 (D. A. IV, 419); 2. Nyker, Bornholm, 1639 (Thurah: Bholm, S. 82); 3. Helligaandskirken, Kbhvn., 1640 (Resen: Inscr. Hafn, S. 141); 4. Marvede ved Næstved, 1640 (K. S. I, 526); 5. Gjesing øst f. Randers, 1641 (D. A. IV, 289); 6. Odby paa Sjællands Odde, 1642 (D. f. M.); 7. Ishøj ved Høje Taastrup, 1642 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 29); 8. Rørby ved Kallundborg, 1643 (D. f. M.); 9. Fruekirke, Kbhvn., 1646 (Inscr. Hafn S. 113); 10. Petrikirke, Kbhvn., 1646 (sst. S. 235); 11. Trinitatiskirke, Kbhvn., 1647 (sst. S. 207); 12. Aarhus Domkirke, 1647 (Hertel: Aar-

¹) Personalhist. Tidsskr. I, S. 204. En Slægtning (Søn?) af Felix Fux træffe vi muligvis i den Gotfred Fux, der 1680 bliver Kongens •Grothemager og Blikslaaer• og 1694 Branddirektør i Kjøbenhavn (Sj. Reg. XXXI, Fol. 539; XXXVIII, Fol. 157). Ovfr. S. 193 er en General Fux, en Udlænding (Tysker?), nævnt, og Kommandanten paa Hammershus, der bevogtede Korftz Ulfeldt og Leonora Kristine, Generalmajor Adolf Fux, var ogsaa en Udlænding (Tysker?) s. S. Birket Smith: Leonora Kristina II, S. 3 fig.

²) Kbhvns. Dipl. III, 137.

hus Domk. I, 2, S. 61—62); 13. Himlingøje ved Kjøge, 1647 (D. f. M.); 14. Frederiksborg Slot, 1647 (Thurah: Den dsk. Vitruvius II, S. 51); 15-17. 3 Klokker i Grenaa, 1648 (privat Medd.); 18. Petrikirke, Kbhvn., 1649 (Inscr. Hafn. S. 234); 19. Ishøj ved Høje Taastrup, 1649 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 29); 20. Øster Jølby, Mors, 1649 (D. f. M.); 21. Fruekirke, Kbhvn., 1651 (Inscr. Hafn. S. 114); 22. St. Bendskirke, Ringsted, 1651 (Reiersen: St. Bendsk. S. 44); 23. Herfølge ved Kjøge, 1652 (D. f. M.); 24. Svallerup ved Kalundborg, 1654 (D. f. M.); 25. Præstø, 1654 (K. S. II, 96); 26. Nikolaikirke, Kbhvn., 1655 (Inscr. Hafn. S. 181); 27. Aarhus Domk. u. A. (Hertel: Aarhus Domk. I, 2, S. 62).

Paa Klokken i Gjesing (Nr. 5) er Støberens Navn efter D. A. »Niclaus Vambam«, men dette bereder naturligvis ingen Vanskelighed. Anderledes forholder det sig derimod med Klokken fra Frederiksborg Slot, der her er sat til 1647; andensteds gjøres Aarstallet nemlig til 1614, idet der skal have staaet paa Klokken:

Durch das Feuer und Hitz bin ich geflossen
Meister Claues van Dam hat mich gegossen
Anno 1614.

Og afgjort synes det at være, at der 1614 er støbt en Klokke til Frederiksborg, men rigtignok ikke i Kjøbenhavn, hvor Claus von Dam virkede. Den 20. December 1614 skriver Kristian IV i sin Almanak: »Blev Timeklokken til Friderichsborrig støbt udi Cronborgs Giethuus«, og en Mand i Helsingør skriver: »1615 den 9de Februar var jeg Tuve Jensen med at drage den store Klokke fra Gitthuset og ud til Frederiksborg ad den ny Vej, som var en Slaaklokke, var der 12 Par Heste for hende siden derfra og til Frederiksborg«¹⁾. 1614 er imidlertid *Hans Wolff Entfelder* Støber i Gjethuset ved Kronborg og ikke Claus von Dam. Denne maa i det Hele henføres til en noget senere Tid. Hans

¹⁾ Rasbech: Frederiksborg S. 101, 226; Rørdam: Arreboes Levnet S. 63—64.

Bestalling som »rodtgieter vdi affgangne Felix Fuchsis sted« er af 17. Maj 1639, men allerede et halvt Aar før maa han have tiltraadt Bestillingen, ti hans Løn løber fra Mortensdag 1638¹⁾. Den eneste Mulighed er da, hvis 1614 er det rette Aarstal, at Claus van Dam som ung Mand undtagelsesvis har forestaaet Støbningen af den her omhandlede Klokke i Kronborg Gjethus. At Udenforstaaende kunde faa Tilladelse til at støbe her, er maaske ikke uden Exempler. 1608 har Nürnbergeren *Peter Hoffmann* muligvis her støbt den Figur (Charitas), som endnu staar paa Gammeltorvs Springvand i Kjøbenhavn. Den 17. December 1608 fik han, der kaldes »Brunnenmacher und Rothgiesser in Helsingør« af Hans Wolff Entfelder 4 Skpd. 2 Lpd. af Kongens Kobber til Støbningen²⁾.

Som Regel sætter Claus von Dam hele sit Navn paa de af ham støbte større Gjenstande, men paa en Del Kanoner findes dog kun et »C. v. D.«, og paa de Granater, han har støbt, findes der formentlig slet intet Mærke³⁾. Paa den Klokke, som han 1646 har støbt til Petrikirke i Kjøbenhavn, findes der imidlertid mere end hans Navn, der er nemlig tilføjet »von Hamburg bürtig«, og det Spørgsmaal, der maa staa ubesvaret hen med Hensyn til f. Ex. Borkart Gelbgiesser og Felix Fux, er herved løst for Claus von Dams Vedkommende; han er tysk af Fødsel. — Efter hans ovennævnte Bestalling bestod hans aarlige Løn i 20 Gylden, en Hofklædning, 2 Øxne, 4 Svin, 4 Faar, 2 Pd. Rug, 2

¹⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 192—3; der synes at have været et Interregnum strax efter Felix Fux's Død i September 1637.

²⁾ Regnsk. f. Gjethuset i Helsingør 1607—1611; Hammermøllens Regnsk. 1607—8. Peter Hoffmann maa have været bosiddende i Helsingør; han nævnes allerede i Regnskaber for 1603 (jfr. Dske. Saml. V, 184). At Caritas-Figuren blev støbt i Helsingør er dog kun en Gisning; det hedder udtrykkelig, at Peter Hoffmann »iglen i Kiøbennhaffuen widere schall giøre Regenschab« for det modtagne Kobber. — Se forøvrigt om Vandspringet i Kbhvns. Dipl. IV, S. 779; V, S. 7, 18; O. Nielsen: Kbhvn. IV, S. 127 flg.

³⁾ Blom: Kristian IV's Artill. S. 196, 201, 202, 204, 221, 227, 269; Katal. o. d. histor. Vaabensaml. 1877 S. 14.

Pd. Malt, $\frac{1}{2}$ Td. Smør, fri Bolig, frit Støbehus og 6 Rd. for hvert Skippund, han støbte. Mærkes kan det tillige, at han for hvert Skippund Malm, han modtog, skulde levere $17\frac{1}{2}$ Lispund Støbegods; Afbrændingen var altsaa $2\frac{1}{2}$ Lispund. Bestillingen blev konfirmeret af Frederik III den 31. Januar 1649¹⁾. Han maa være død i 1655 før den 4. Avgust, ti af denne Dato er hans Efterfølgers, Hans Meyers, Bestalling (s. ndfr.). Under 17. April 1668 meddeles det Kammerkollegiet, at hans Arvinger maa, for hvad de efter Afregning have at fordre, blive betalt med Jordegods efter den vedtagne Taxt²⁾.

60. *Mikel Lotharigvs.* 1637. St. Mortens Kirke i Randers (Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 352—3).

61. *Hans Meyer.* 1639—1668. Solrød nord for Kjøge, 1640 (D. f. M.); Qvihille, Halland, 1641 (Bexell: Hallands Hist. II, 294); lille Lyngby ved Arresø, 1652 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 39); Ulse ved Gisselfeldt, 1664 (Rasmussen: Gisselfeldt S. 431); Kildebrønde ved Høje Taastrup, 1668? (D. f. M.). — Klokken i lille Lyngby er støbt i Helsingør, men de senere ere støbte i Kjøbenhavn, Hans Meyer har nemlig været ansat som Støber paa begge Steder. Efter Hans Kemmers Død sidst i 1636 er Gjethuset i Helsingør muligvis strax blevet forestaaet af ham, men hans Bestalling er først af 15. Maj 1639³⁾. I Helsingør blev han, til han under 4. Avgust 1655 efter Claus von Dams Død kaldtes til Kjøbenhavn⁴⁾. Man skulde herefter tro, at Ansættelsen i Kjøbenhavn havde været en Forfremmelse, men i pekuniær Henseende synes Bestillingerne at have været ens, begge Bestallingerne tilstaa ham just det samme Vederlag, som ovenfor er nævnt efter Claus von Dams Bestalling. Han støbte selvfølgelig saavel Kanoner som Klokker⁵⁾.

¹⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 306.

²⁾ Sj. Tegn. XXXVIII, Fol. 414.

³⁾ Sj. Reg. XX, Fol. 86—87.

⁴⁾ Sj. Reg. XXIII, Fol. 641—2.

⁵⁾ Gl. dsk. Metalskyts Pl. VI, XII; Blom: Krist. IV's Artill. S. 176, 177,

Et af hans første Arbejder har muligvis været at fuldende Hans Kemmers Forme til de af Kristian IV til Kronborg bestilte Klokker, af hvilke den ene synes at have været særlig stor; Kongen interesserer sig øjensynlig for den, og under 22. Februar 1637 skriver han fra Antvorskov til Rentemesterne: »I Skall lade mig ude, Naar bøssestøberen tiil Croneborg kan bliffue ferdig att støbe den klokke, paded Jeg kan retthe myn leilighed eptther att uerre derhuos, Naar den Skall Støbiis«. Klokken vejede noget over $165\frac{1}{2}$ Centner, og om dens senere Ophængning skriver Kongen oftere¹⁾. I August 1655 forflyttedes Hans Meyer, som ovenfor sagt, til Kjøbenhavn, og da hans Eftermand i Helsingør, *Henrik Kempf*, samtidig udnævntes²⁾, er han formentlig strax rejst til Hovedstaden, hvór han snart efter synes at have foranlediget nogen Ombygning i eller ved Støberiet. Under 5. Februar 1656 befales det at forskaffe »woris rotgieter« en Del Bræder til et Kammers, som skal gjøres³⁾. I Kjøbenhavn oplevede han Byens Belejring.

Den 14. August 1658 blev det forbudt at ringe og slaa med Byens Klokker om Natten, men den 30. Oktober s. A. blev det samtidig med Kirkebønnen til Tak for Belejringens Ophævelse forordnet, at »Klokkerne oc seyr verckerne her i staden nu her efter som tilforn ringer oc lader sig høre«⁴⁾. Dermed var imidlertid Alt ikke naaet, det var en tung Tid, som begyndte. Danmark stod saaledes paa en sørgelig Maade blottet for Skyts. Paa bedste Maade

197, 201, 204, 215, 227, 230, 269; Bricka og Fridericia: Kr. IV's Breve 1636—40 S. 224, 225.

1) Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1636—1640, S. 115, 119, 147, 150, 199; Blom: anf. Skr. S. 177; Frits: Dsk. Bygn'shist S. 360, 361.

2) Sj. Reg. XXIII, Fol. 642—3.

3) Sj. Tegn. XXXIII, Fol. 485. — I Sj. Tegn. XXXV, Fol. 194 (1659) tales der om Hestetøjer m. m., som skulle leveres paa Tøjhuset og Gjethuset.

4) Kbhvns. Dipl. V, S. 463, 527.

søgte man at skaffe det manglende; hos Hans Meyer skal der 1659 hurtigst muligt støbes 24 Falkonetter, og 1664 faar han Ordre til snarest at istandsætte 10 Stykker, som vare blevne beskadigede under Belejringen, samt 11 Stykker, som erobrede i Fyn¹⁾. Hvad der kunde skaffes tilveje herhjemme, var imidlertid ikke tilstrækkeligt, Støberiet i Helsingør var formentlig ødelagt, og hvad det kjøbenhavnske Støberi angaar, da maa der ogsaa være tilstødt det Noget, ti det hedder i 1666, at det nu »igjen« er kommet i Stand, men maadeligt nok, ti Kanonerne, der udgik fra det, vare fulde af Fejl²⁾. Værkerne i Norge bleve derfor forsøgte, fra Holland, ja fra Sverige lod man komme Skyts, og navnlig synes en Preben von Ahnen at have været en virksom Mellemand³⁾. Som vi senere skulle se, blev Resultatet, at Staten overtog et Støberi i Glückstadt og byggede et nyt i Kjøbenhavn.

Det er imidlertid et Spørgsmaal, om Hans Meyer har haft det mindste med dette nye Støberi at gjøre. Det vides nemlig ikke, naar han er død, men hvis Aarstallet paa Klokken i Kildebrønde virkelig, som ovenfor anført, er 1668, har han i sine sidste Aar faaet en Støber ved Siden af sig i det gamle Gjethus nemlig *Henrik Lehmeyer*, der i 1665 nævnes som »den nye antagne Stykkestøber«⁴⁾. Her skal endnu kun meddeles, at Hans Meyer under 6. April 1660 fik afdøde Hans Pops Arbejde til Flaaden og Bremer-

¹⁾ Sj. Tegn. XXXV, Fol. 152—3; XXXVII, Fol. 42.

²⁾ Becker: Saml. t. Frederik III's Hist. II, S. 131, 137, 217.

³⁾ Becker: anf. Skr. II, S. 152, 218, 403; Sj. Tegn. XXXVII, Fol. 558—9, 559, 562; XXXVIII, Fol. 399, 620. Preben von Ahnen har (efter Benzons Stamtavler) været Befalingsmand i Nordlandene, † 1675. Paa Fossum Jernværk i Norge støbte P. Burtling noget senere en Række Jernkanoner (Katal. o. d. hist. Vaabensaml. 1877, S. 18, 19).

⁴⁾ Sj. Tegn. XXXVII, Fol. 360. Han nævnes oftere i Aarene fra 1665—1667 (Sj. Tegn. XXXVII, 412, 467; XXXVIII, 167 jfr. Gl. dak. Metalskyts). Naar der i Sj. Tegn. XXXVII Fol. 466 nævnes en Felix Meyer, er det formentlig en Skrivefejl for Lehmeyer.

holm, »eftersom underdanigst berettes, at samme Arbejd altid ved vores Gethus tilforn været haver«¹⁾.

62. *Jørgen Hansen*. 1640—1655. Ormslev ved Aarhus, 1640 (D. A. IV, 110); Kirke-Helsingø nord f. Arresø, 1651 (K. S. II, 485); Fodby ved Næstved, 1655 (K. S. II, 108—9). Paa den sidste Klokke staar der under et længere dansk Vers følgende maadelige tyske Rim:

Aus Ers und Fur bin ich geflossen

Jørgen Hansen won Aarhus hot mich gegosn.

Klokken i Helsingø oplyser, at den er støbt »her paa Kirkegaarden«, saa Mester Jørgen fra Aarhus har formentlig været en omrejsende Klokkestøber.

63. *Lars Jensen*. 1640—1653. Særslev ved Bogense, 1640 (D. A. VI, 620; Ved. Simonsen: Rugaard II, 2, S. 13); Faaborg, 1646 (Aug. Schrøder: Faaborg, S. 111); Skamby sydost f. Bogense, 1653 (Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. IV, S. 279); Uggerslev sst., 1653 (Engelstoft: Odense, 2den Udg. S. 259); Klakring syd f. Horsens, 1653 (D. A. IV, 146). Efter D. f. M. er den sidste Klokke imidlertid ikke fra 1653, men fra 1654; der staar paa den: »hanc campanam fudit Laurentius Joannis Otthoniæ 1654«. Det synes herefter, som om Lars Jensen har haft hjemme i Odense, hvad der bekræftes af Klokken i Skamby, paa hvilken han kaldes Laurentius Johannis Othennius. Saavel denne som Uggerslev-Klokken er støbt i Odense By. Klokken i Særslev er støbt paa Bellinge Kirkegaard, lidt syd for Odense.

64. *Frants Roen*. 1645—1678. Jandrup ved Varde, 1646 (D. A. V, 700); Slesvig, 1661 (D. A. VII, 622). — I Jandrup er der ikke en men to Klokker, der 1646 ere støbte af Frants Roen, og disse ligesom Klokken i Slesvig ere udgaaede fra det Støberi i Glückstadt, som han forestod fra 1645 til sin Død i 1678. Det anlagdes af Albert Baltser Bernts og Leonhard Marselis og udviklede sig til at blive af Betydning; det »gjennemførte« Skytssystem, som Danmark først

¹⁾ Sj. Reg. XXIV, Fol. 545.

fik under Frederik III, »synes nærmest udgaaet fra Støberiet i Glückstadt«. Det tør altsaa maaske antages, at Roen har været en særlig dygtig Mand, der godt har kunnet lade det nye Støberi, der forøvrigt 1667 overgik til Staten, konkurrere med Landets tidligere Støberier¹⁾. Roen kaldtes forøvrigt oftest Franciscus Roen, og muligvis har han været af fransk Herkomst (François Roen). Sikkert er det i alt Fald, at Frankrig i 1666 lod udføre Kanoner i Glückstadt, der siges endog 300, hvad der dog maaske er overdrevet. Med disse Kanoner har Roen dog næppe været heldig, ti det hedder 1668, at de »2 Gange ere blevne omstøbte og ligefuldt ere ubrugelige«²⁾.

Det saaledes skabte Gjethus i Glückstadt overlevede imidlertid kun kort Frants Roen³⁾, og da Gjethuset i Helsingør, der vel maa skjelnes fra Hammermøllen, tormentlig gik til Grunde i Svenskekrigen, er der væsentlig kun Gjethuset i Kjøbenhavn tilbage, ti hvad der forøvrigt fandtes i Danmark af Støberier har næppe været rationelt drevne Støberier. I Odense have vi i det 15de Aarhundrede truffet *Peter Hansen* (Nr. 17) og i det 17de Aarhundrede *Lars Jensen* (Nr. 63) og *Henrik Sørensen Cron* (Nr. 71), men dette danner ingen Række⁴⁾, og i Ribe staar det ikke bedre til. 1333 er der muligvis støbt en Klokke i Byen, men dette siger ikke stort, da vi først 200 Aar efter høre om noget Lignende. 1555 blev det paalagt Ribe i Forbindelse med Varde at udruste et Orlogsskib, og det er muligvis til det, at en af

¹⁾ Blom: Krist. IV's Artill. S. 176—7, 187, 229—30, 350 jfr 310—11; Gl. dsk. Metalskyts Pl. XV A, XVII, XVIII. Katal. o. d. hist. Vaabensaml. S. 15; Illustr. Tid. 1872—73, S. 369; jfr. Bricka og Fridericia: Kr. IV's Breve 1636—1640 S. 304—305, hvorefter der muligvis er Spor til Glückstadts Støberi allerede 1640.

²⁾ Becker: Saml. t. Frederik III's Hist. II, S. 131, 152, 159, 217, 403.

³⁾ Paa Tøjhuset findes en 36 Pds Metaltappemorter fra 1687 med Indskriften: »Johann Lehmeyer me fecit in Glückstad«. Den nævnes (men uden Gjengivelse af Indskriften) som Nr. 81 paa S. 17 i Katal. over den hist. Vaabensaml. 1877.

⁴⁾ Engelstoft: Odense, 2den Udg., S. 259.

Byens Borgere *Frands Madsen* 1556 for Byens Regning støber Kanoner i den gamle forfaldne Bisperesidens. Stor har denne Virksomhed næppe været, og dens Resultater have muligvis ikke været tilfredsstillende; da Ribe 1566 skal levere 16 Skpd. Kobber, leverer den bl. A. 3 støbte »Bøsser«. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at da der 1599 skal støbes en Klokke til Domkirken, kaldes *Melchior Lucas* fra Husum til Ribe¹⁾. Husum synes i det Hele at være den By, hvor det største Liv i saa Henseende har vist sig. I det 16de Aarhundrede træffe vi der *Hermen* og *Melcher Grapengeter* (Nr. 39—40) samt *Melchior Lucas* (Nr. 46), i det 17de Aarhundrede *Peter Melchior* (Nr. 51) og endelig i det 18de *Claus*, *Johan* og *Asmus Asmussen* (Nr. 69, 76 og 88) samt *Johan Henrik Armowitz* (Nr. 79). Ogsaa Randers skal imidlertid nævnes her, ti denne By kan i det 15de Aarhundrede opvise *Magister Petrus de Randrusia* (Nr. 13) og i det 16de muligvis en *Henrik Randers* (Nr. 23), ikke at tale om, at den fra Slutningen af forrige Aarhundrede spiller en fremtredende Rolle med Hensyn til at forsyne jyske Kirker med Klokker.

65. *Jochim Jonniche* 1656—57. Hellested ved Storeheddinge, 1656 (N. k. S. V, 170); Kirkerup nord f. Roskilde 1657 (A. T. A).

66. *Nicolai Jürgen* 1665—1680. Boeslunde ved Skjelskør, 1665 (K. S. I, 534); Bjernede ved Sorø, 1680 (K. S. I, 534); lille Fuglede ved Kallundborg, 1680 (D. f. M). Efter den første Klokke er »*Nicolaus Jürgen aus Callundburg*«, og paa den anden staaer der: »*fecit in Biernede Nicolaus Georgii civis calundburgensis*«.

67. *Rudolf Melchior*. 1672—1700. ¹ Visborg øst f. Hobro, 1672 (D. A. V, 28); ²⁻³ Aarhus Domkirke, 1675, 2 Klokker (Hertel: Aarh. Domk. I, 2, S. 59; D. A. IV, 78);

¹⁾ Terpager: Ripæ Cimbr., S. 351; Kinch: Ribe, II, S. 75, 76, 99. 1588 tager Lensmanden Syn over et forfaldent »Bøsserhus« paa den søndre Side af Riberhusvold (Thorup: Efterretninger ang. Ribe, 1835, Bilag S. 8).

⁴ Hornslet nord f. Aarhus, 1676 (D. A. IV, 315; Marm. Dan. II, 143—44); ⁵⁻⁶ Thorsager i Nærheden af Hornslet, 1679, 2 Klokker (D. A. IV, 313); ⁷ Øsløs i Vester Hanherred, 1679 (D. f. M.); ⁸ Harlev vest f. Aarhus, 1680 (D. A. IV, 211); ⁹⁻¹⁰ Lemvig, 1686 2 Klokker (D. A. V, 789); ¹¹ Budolfi Kirke i Aalborg, 1687 (Marm. Dan. II, 241; D. A. V, 135); ¹² Hatting ved Horsens, 1692 (D. A. IV, 139); ¹³ Daubjerg ved Viborg, 1695 (Medd. af Justitsraad Herbst); ¹⁴ Haslund ved Randers, 1698 (D. A. IV, 423); ¹⁵ Tilsted ved Thisted, 1699, (D. A. V, 450); ¹⁶ Hobro, 1700, (D. A. IV, 537); ¹⁷ Torsted ved Thisted, 1700 (D. f. M.). — Det er 17 udelukkende jyske Klokker, som kjendes fra denne Støbers Haand; han synes at have haft hjemme i den mellemste Del af Nørrejylland.

68. *Ahasverus Koster von der Hart*. 1673—1691. Vindinge ved Roskilde, 1688 (K. S. 3 R. I, 240; Löffler: Stiftsldsbk. S. 23); Frederiksort, 1689 (Kbhvns Gjethusregnskab 1689); Koldby paa Samsø, 1691 (D. f. M.); Nordby paa Samsø, 1691 (D. f. M.) — Denne Støber med det fremmedklingende Navn er sikkert den første i det nye Gjethus, som 1671 byggedes paa Kongens Nytorv¹⁾ der omtrent, hvor Tordenskjoldsgade nu munder ud i Torvet. Det gamle i Pilestræde blev, som ovenfor under Hans Meyer nævnt, forladt. Selvfølgelig har man til det nye Gjethus villet have en god Støber, man har søgt ham udenlands, og Mester Ahasverus er da ogsaa fra Amsterdam; en Klokke i Tølø i Halland er 1651 støbt af »Asverus Koster Amstelodami«²⁾.

I Februar 1672 indledes der Forhandlinger med vort Postvæsens Reformator, Hamburgeren Povl Klingenberg

¹⁾ Origines Hafn., 1760, S. 348—9. — Gjethuset er afbildet i Den danske Vitruvius, 1746, Tab. XLII; Hafnia hodierna, 1748, S. 191, Tab. LII, jfr. Illustr. Tid. XXIII, 18^{91/92} S. 529 (Nr. 1191).

²⁾ Bexell: Hallands Hist. III, S. 440. — En Falkonet i Artilleriets Vaabensamling bærer Indskriften: »Asverus Koster me fecit 1643« (Blom: Krist. IV's Art., S. 175).

om hessiske Sten til den nye Smelteovns Indrettelse samt om en Gjetmester fra Amsterdam. Denne Gjetmester har formentlig været Mester Ahasverus, der allerede 1673 støber Kanoner her¹⁾. 1680 oprettede han og Hustru, Sara von Rouen, et gjensidigt Testamente, og af dette kan det ses, at han har været en ganske anset Mand. De, der som Vidner overværede Testamentets Underskrift, vare nemlig Dronningens Kammersekretær Joh. Henr. Lincker, Kongens Sekretær Licentiat Jacob Becker, Dronningens Hofpræst Johannes Musculus, Tøjmester Joh. Jak. Wilster, Andreas Carlsen, Kobberstikker Abraham Wuchter og den store Kobbersmed Henrik Ehm²⁾. Mester Ahasverus' gode Omgangskreds kunde imidlertid ikke dække ham, da han i 1689 synes at have begaaet forskjellige Misligheder. Han sigtedes for til egen Fordel at have solgt af det Materiale, hvoraf han skulde støbe, og tiltaltes for en Kommision bestaaende af Mænd som Jens Jul, Ole Rømer, Mich. Vibe og Chr. Schønning³⁾. Ahasverus Koster synes i det Hele ikke at have været den Mand, man antog ham for. Der var stor Iver for at skaffe Landet Kanoner, og en som »Direktion over vore Stykkers Gjetning« sammenkaldt Kommission havde Ret til at raade over den i Norge indkommende Kobbertold⁴⁾. Det har derfor næppe været vel set, naar det i Gjethus-Regnskabet for 1689 hedder om 4 Kanoner, at de »alle 4 sprang i Stykker ved Udboringen.«

¹⁾ Sj. Tegn. XL, Fol. 54—55; Stolpe: Dagspressen I, 186; II, 110; III, 237; Rasmussen: Gisselfeldt, S. 491—2; Katal. o. den hist. Vaabensaml., 1877, S. 16.

²⁾ Sj. Reg. XXXI, Fol. 519—522. Sara von Rouen døde i Begyndelsen af 1683 (Sj. Reg. XXXIII, Fol. 113).

³⁾ Sj. Tegn. XLVII, 89. Under 1 Juni 1689 faar Prokurator Christopher Munch Tilladelse til at gaa i Rette for Ahasverus Koster (Sj. Tegn. XLVII, Fol. 93—94).

⁴⁾ Sj. Tegn. XL, Fol. 88—89, 614, 631—2. Af Mester Ahasverus haves forøvrigt flere Kanoner (Gl. dsk Metalskyts Pl. XVIII, XXII A; Katal. o. d. hist. Vaabensaml., S. 15, 16, jfr. Blom: Krist. IV's Art., S. 172). 1612 gjøres en Kanon i Amsterdam af en Gerardus Kosterug (Gl. dsk Metalskyts, Pl. X).

Det var i April, og da de i Maaneden efter skulde støbes paany, gik det igjen galt. Hvælvingen over Ovnen smeltede, »nemblig hvis forige Mester Svend Wolff Grandler, imedens gietmesteren var i Arrest, lod mure og reparere.« Og Uheldet vedblev at forfølge ham; da han senere samme Aar støbte 6 trepundige Metalstykker, var et »udi gietningen miszløben.«

69. *Claus Asmussen*. 1677—1702. Bregninge paa Ærø, 1677, 2 Klokker (Hübertz: Ærø, S. 204, 205); Ribe Domkirke, 1684 (Terpager: Inscr. Rip. S. 116); Ribe Domkirke, 1685, (sst. S. 116); Døstrup ved Hobro, 1690 (D. A. V, 671); Skads sydost f. Varde, 1702 (D. f. M.). — Denne Støber hører til Husum-Kredsen. »Claus Asmussen hat mich in nahmen Gottes zu Husum gegossen« staar der paa den af ham til Ribe Domkirke omstøbte Tolvklokke, og paa de andre findes lignende Oplysninger.

70. *Stephan Scherrenbein*. 1690—1702. Lyngby ved Grenaa, 1701 (D. A. IV, 301); Gjentofte, 2 Klokker, 1701 og 1702 (meddelt af Pastor A. Kall-Rasmussen); Kallundborg, 1702 (D. f. M.) — Han virker i Kjøbenhavn og omtales i det kjøbenhavnske Gjethusregnskab for 1690; han skal forfærdige 12 Kobber-Liggere m. m. til Kongens Krudtmølle i Dyrehaven¹⁾.

71. *Henrik Sørensen Cron*. 1692, Ørbæk syd for Nyborg; Klokken er støbt i Odense (Saml. t. Fyns Hist. VI, S. 241).

72. *Albert Benning*. 1692—1702. Rudkjøbing, 1693 (Rasmussen: Rudkjøbing S. 76). Paa Klokken staar, at den er støbt »af kongelig Majestæts Gietmester Albert Benning«, og denne Mester Ahasverus' Efterfølger kaldes i en Skrivelse af 13de Avgust 1692 »den nye ankomne Geetmester.« Han er forskreven fra Lübeck, hvor Familien

¹⁾ Her skulde muligvis de To indsættes som Støbere, der nævnes paa den store Klokke i Lundby (vest for Præstø) fra 1691, naar det hedder: »Støefte mic *Peter Jyzen* oc *Jacob Jeremisen*« (K. S. 3. R. III, S. 135). Det er imidlertid et Spørgsmaal, om »støefte mic« ikke her skal forstaas som »lod mig støbe«.

Benning var en gammel Støberfamilie (s. ovfr. S. 204, 205), og hvor han selv i 1687 støbte Kanoner. Er det rigtigt, at han igjen har støbt Kanoner der 1702, har han ikke virket længe i Kjøbenhavns Gjethus¹⁾.

73. *Daniel Henrik Gradener*. 1701—1703. Persker, Svanike (2 Klokker), Nexø, 1701; Olsker, 1703; alle paa Bornholm (Thurah: Bholm, S. 97, 107, 163, 178). Denne Støbers Navn findes imidlertid ikke alene paa Klokkerne, men altid i Forbindelse med Navnet *Arndt Torchul*; foran begge Navnene staar et »Fecit«. Ja paa Klokken i Olsker staaer der endda foran »Fecit« endnu »Jens Hansen«, og paa den største Klokke i Svanike efter »Torkuhl« Anders Pedersen. Om disse have taget Del i Støbningen og da hvorledes, oplyses imidlertid ikke.

74. *Arnt Torkuhl*. Se ovfr. under D. H. Gradener (Nr. 73).

75. *Friderich Holtzmann*. 1704—1724. Frederiksberg Slot, 1704 (Friis: Dsk. Bygnshist. S. 96); Vive ved Mariager Fjord, 1706 (D. A. V, 28); Stovby øst f. Veile, 1708 (D. f. M.); Krogstrup sydv. f. Frederikssund, 1719 (D. f. M.); Agger, 1720 (D. A. V, 460); Nykjøbing, Mors, 1722, 2 Klokker (D. f. M.); Aalum ved Randers, 1723 (D. A. IV, 404); Branderslev ved Nakskov, 1724 (D. f. M.); Lyngby ved Roskilde Fjord, 1724 (A. T. A.). Han støber i Kjøbenhavn og har utvivlsomt været den, der efter Albert Benning har været kongelig Gjetmester. Det er altsaa formentlig under ham, at den ovfr. S. 179 nævnte Støbning og Omstøbning af Stormklokken til Fruekirke i Kjøbenhavn gik for sig. 1703 blev den støbt, men, som det hedder, »med et lumpen Held«, ti allerede 1705 meddeles det, at den er »ved sidste Bededags Ringen brustet i nogle af Hankerne, saa den nu skal omstøbes igen«. Skylden

¹⁾ Rentek. Ark. Kbhvns Gjethus Regnsk. 1691/92; Gl. dsk Metalskyts, Pl. XX; Katal. o. den hist. Vaabensaml., S. 17 (paa den her nævnte Kanon Nr. 72 fra 1702 staar der imidlertid ikke, saaledes som man skulde tro efter Katalogen, at den er støbt i Lübeck).

herfor lagdes imidlertid ikke paa Støberen, men paa Smeden, »som Axlen eller Bommen, Klokken hænger udi, har beslagen.« I Oktober 1705 hang der en ny, 5 á 6 Skpd. tungere Klokke i Fruetaarn¹). Det er ogsaa under denne Støber, at nogle af Gjethusets Lokaler toges fra det; 1719 fik Etienne Capiion og Salomon von Quoten Tilladelse til at agere Komædie i det lidet Gjethus paa Kongens Nytorv²).

76. *Johan Asmussen*. 1709—1723. Ballum ved Ribe 1709 (D. A. V, 669); Døstrup ved Hobro, 1723 (D. A. V, 671). — Begge Klokkerne ere støbte af ham i Husum.

77. *Friderich Keseler*. 1710. Vejle (D. A. V, 945; Gaarman: Vejle, 1794, S. 49). Efter D. A. skulde man tro, at Støberen havde endnu et Navn, nemlig Kosmich, men dette er formentlig kun det sædvanlige »Gos mich«.

78. *Henrik Tessin*. 1714—1748. Gjerlev ved Frederikssund, 1714 (D. f. M.); Horsens 1727 (Fabricius: Horsens S. 50); St. Knudskirke, Odense, 1728 (Mumme: St. Knudskirke S. 54); Slingerup 1747 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 38); Benløse ved Ringsted, 1748 (Løffler: sst. S. 31); Ourø i Isefjorden, 1748 (K. S. II, 109—110). Desuden omstøbte han de ved Kjøbenhavns Brand smeltede Klokker i Helligaandskirken. Han havde indgaaet Kontrakt med Bygningskommissionen om, at han for 500 Rd. og med 2 Lpd. pr. Skpd. som Afbrænding vilde foretage Omstøbningen, men det Metal, han fik at støbe af, var i den Grad blandet med Grus, Kul, Bly og Jern, at han ikke kunde staa sig ved Kontrakten, hvorfor han, da Kommissionen holdt sig til den, som en »afbrændt Mand«, der ikke kunde taale noget større Tab, henvendte sig til Kongen³). — Som ovenfor S. 267 nævnt fik Kjøbenhavns Rothgiessere i Juni 1629 Lavsartikler. Det herved skabte Lav, der kun maatte tælle 7 Medlemmer, har dog næppe

¹) Molbech: Bircherods Dagbøger, S. 430—1, 478, 479; Kbhvns Dipl. V, 797, 802.

²) Werlauff: Antegn. t. Holbergs Lystspil, S. 218, jfr. Ill. Tid. XXIII, 18^{81/82}, S. 530.

³) Sj. Tegn. LXVIII, Fol. 463.

været levedygtigt. I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede eksisterede det ikke, og 1736 androge Kjøbenhavns Gørtlere om Tilladelse til at træde sammen i et Lav. Under 3 November 1741 fik de de saa inderligt ønskede Lavsartikler, og nu pressedes efterhaanden alle beslægtede Haandværkere ind i det, langt fra altid med deres gode Villie. Henrik Tessin f. Ex., der havde Borgerskab fra 1708, vilde kun nødtigt, men da Lavet efter Artiklerne havde Ret til at gjøre bl. A. følgende Messinggjenstande: Kakkellovns-Piller, Kakkellovns-Knapper, Mortere, Strygejern, Lystestager, Lysekroner o. desl. saa kaldet fint Rothgieter-Arbeide, som han tildels ernærede sig ved, bekvemmede han sig i 1742 «videre Dispyt med Lavet at forekomme» til at indtræde i det. Den 21de Maj 1742 blev han indskreven som Klokkestøber og «Grof-Rothgieter». I 1752 nævnes hans Enke ¹⁾. Til Alteret i Fredensborg Slotskirke, der byggedes i 1725, leverede han 12 Messingpiller ²⁾.

79. *Johan Henrik Armowitz*. 1725—1733. Bodilsker, Klemensker og Rø paa Bornholm, 1725 (Thurah: Bholm, S. 92, 105, 115); Risom i Slesvig, 1733 (D. A. VII, 339). De tre første synes støbte paa Bornholm, efter sit Navn paa Klokkerne sætter han «a Lübeck»; den sidste er støbt i Husum.

80. *Johan Barthold Holtzmann*. 1725—1757. Fredensborg Slot, 1725 (Meier: Fredensborg S. 68); Radsted ved Saxkjøbing, 1732 (Friis: Musse Herred S. 134); Nykjøbing, Mors, 1736 (D. f. M.); Gudme ved Svenborg, 1737 (K. S. 3. R. II, 611); Stenløse sydost f. Frederikssund, 1739 (D. f. M.); Ørslev ved Vordingborg, 1741 (D. f. M.); St. Olai kirke, Helsingør, 1741 (Boesen: Helsingør, S. 133); Højby ved Nykjøbing p. Sj. 1744 (D. f. M.); Fuglebølle paa Langeland, 1745 (D. f. M.); Fruekirke i Kbhvn. 1746 og 1747, 4 Klokker (Thurah: Hafnia hodierna S. 236—9);

¹⁾ Gørtlerlavets Protokoller.

²⁾ F. J. Meter: Fredensborg, S. 69.

Enderslev ved Vallø, 1747 (D. f. M.); Nakskov, 1748 (D. f. M.); Vindeby nord f. Nakskov 1748 (D. f. M.); Lidemark ved Kjøge, 1749 (D. f. M.); Enderslev ved Vallø, 1749 (D. f. M.); Nakskov, 1749 (D. f. M.); Piedsted ved Fredericia, 1751 (D. f. M.); Ryde sydost f. Nakskov, 1753 (D. f. M.); Kjøbelev nordf. Nakskov, 1754 (D. f. M.). — Denne Støber, der muligvis er en Søn af den ovenfor nævnte Friderik Holtzmann (Nr. 75), har formentlig været dennes Efterfølger som Stykgietmester paa Kongens Nytorv. At han var det i 1728, synes at fremgaa deraf, at da han i 1752 skulde støbe nogle Kanoner, forhøjes den ham efter en 24 Aar gammel Kontrakt tidligere tillagte Støbeløn¹⁾, og at han har støbt Klokken til Fredensborg, som byggedes 1725, synes at tyde paa, at han endog nogle Aar før var den officielle Støber. Det tør herefter formentlig sikkert antages, at han var Mester paa Gjethuset, da Frederik IV i November 1729 var i Livsfare der. Kongen overværede Støbningen af 4 Kanoner, men to af Formene sprang; det flydende Metal styrtede frem, og Forfærdelse greb de Tilstedeværende. Man glemte fuldstændig Ærbødigheden for Majestæten, Kongen blev i den almindelige Flugt revn om, ja traadt paa og kom til sin Vogn uden Paryk²⁾.

Det synes imidlertid ikke, som om denne Begivenhed har haft Indflydelse paa Holtzmanns Forhold til Hoffet. Den 2 April 1733 blev han karakteriseret Infanteri-Kaptajn og den 28 September 1736 karakteriseret Artilleri-Kaptajn³⁾. Han fik ogsaa nok at gjøre. Kjøbenhavns Ildebrand i 1728 hærgede ikke mindre end 6 Kirker (Frue, St. Petri, Trinitatis, Helligaands, Reformert og Vajsenhusets), og Thurah skriver i *Hafnia hodierna* (1748, S. 192) ved at omtale Gjethuset: »Her støbes og de fleeste Klokker, som enten

¹⁾ Geh. Ark Kgl. Ordre til General-Kommissariatet 1752, Nr. 162.

²⁾ Suhm: Nye Saml. t. dsk Hist. II, 1, 1793, S. 43—44.

³⁾ Kbhvns maanedl. Posttrytter (4to) 1733, S. 26; 1736, S. 72.

i Staden eller paa et eller andet Sted i Landet kan gjøres behov, hvortil i disse Aaringer desværre har været altfor stor Anledning, siden med de i Aaret 1728 afbrændte Kirker Klokkerne ogsaa gik i Løbet.« Han omtaler derpaa særlig de fire til Fruekirke støbte Klokker¹⁾, idet han føjer til, at »for nogle Aar siden er de herlige Klokker til Christiansborg Slot« ogsaa støbte i Gjethuset, som han ikke kan rose nok. Denne Bygning, siger han, er »til sin Brug saa bekvem og vel indrettet og alle Smelteovne med saadan Fordel apterede, at ingen Forbedring derpaa kand ønskes eller forlanges.« Rosen er dog sikkert overdreven. Da faa Aar efter Salys Statue af Frederik V skulde støbes, maatte dets Ovne ombygges, og — Kaptajn Holtzmann, der dør i Begyndelsen af 1757, var Gjethusets sidste Støbemester²⁾.

81. *Caspar König*. 1728—1771. Sønder sognskirke, Viborg, 1728 (Ursin: Viborg, S. 181); do 1729 (sst. 181); Viborg Domkirke, 1730, tre Klokker (sst. S. 117—8; H. F. III, 222; X, App. Vib. S. 5); Hinge mellem Viborg og Silkeborg, 1733 (D. A. IV, 481); Højbjerg sydost f. Viborg, 1733 (D. A. IV, 490); Skanderup ved Kolding, 1736 (D. f. M.); Store Arden nord f. Hobro, 1746 (D. A. V, 34); Dalby ved Skive, 1750 (D. A. IV, 732); Lemvig, 1759 (D. f. M.); Horne ved Varde, 1760 (D. f. M.); Jannerup ved Thisted, 1765 (privat Meddel.); Byrum paa Læsø, 1766 (Bing: Læsø S. 260); Asp nordv. f. Holstebro, 1766 (D. f. M.); Vrads, 1767 (D. f. M.); Holstebro, 1770 (Frølund: Holstebro, S. 129); Fjaltring sydvest f. Lemvig, 1771 (D. f. M.). — Denne Støber, der dukker op i Viborg efter Domkirkens Brand i 1726, og som paa flere af Klokkerne kalder sig »Dantiscanus«, d. e. den, der er fra Danzig, er muligvis bleven indkaldt af den Mand, der forestod Dom-

¹⁾ Sj. Tegn. LXXIV, Fol. 232, jfr. LXXI, Fol. 116, LXXIII, Fol. 543.

²⁾ J. M. Thiele: Kunstak. og Heststatuen, S. 112; Geh. Ark. ad General-Kommissariatets kgl. Ordre 1757, Nr. 160.

kirkenes Gjenopførelse, Kammerraad Claus Stallknecht, »Bygmester udi Altona«¹⁾. Een Gang kommen hertil, er han, som vi se, bleven her. For de tre Klokker, der støbtes af de i Branden smeltede ældre Klokker, betaltes der ham henved 200 Rd. Foruden disse leverede han andet Arbejde til Kirken, han restaurerede saaledes den ovfr. S. 228 nævnte syvarmede Lystestage²⁾. Det skal endelig bemærkes, at han vistnok ogsaa har gjort Klokker i Brøndum ved Skive, der er støbt 1730 i Viborg (D. A. V, 43).

82. *Jacob Rendler*. 1747. Aarhus Domkirke, mindst 2 Klokker (Hertel: Aarh. Domk. I, 2, S. 58—66); Odder syd f. Aarhus (D. A. IV, 245); Aalsø ved Grenaa (D. A. IV, 296). — Disse tre Klokker ere alle fra 1747, og efter dem synes han altsaa kun at have virket i eet Aar her. Han var fra Norge og havde sit Støberi i den ældre Skolegaard i Aarhus³⁾.

83. *Johan Martin Reiffenstein*. 1746—1759. Bryrup syd f. Silkeborg 1759 (D. f. M.). — Klokkestøbersvend J. M. Reiffenstein blev Mester i Kjøbenhavns Gørtlerlav den 20 Juli 1746. Allerede tidligere maa han dog have arbejdet selvstændig, ti 1742 blev han »efterjaget« af Lavet⁴⁾.

84. *Michael Carl Troschell*. 1753—1783. Tømmerup ved Kallundborg, 1756 (D. f. M.); Vejle, 1757 (D. A. V, 945; Gaarman: Vejle, S. 49); Himmelev ved Roskilde, 1761 (Löffler: Stiftsldsbk. S. 21); Fruekirke i Roskilde, 1761 (K. S. 3 R. I, 223); Hundslund øst f. Horsens, 1762 (Bønnnelycke: Hads Herred, S. 182); Sæder ved Kjøge, 1763 (D. f. M.); Horsens, 1766 (priv. Medd.); Øster Egesborg ved Vordingborg, 1768 (D. f. M.); Nebbelunde ved Rødby, 1769 (Larsen: Laaland og Falster S. 239); Fod-

¹⁾ Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 286.

²⁾ Ursin: Viborg, S. 114; Illustr. Tid. XVII, 1875—76 (Nr. 863), S. 276.

³⁾ C. V. Hertel: Aarhus Domkirke I, 2, 1809, S. 58.

⁴⁾ Paa Frederiksværk fandtes 1787 en Støbemester Johan Christopher Reiffenstein (P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl. 110).

slette paa Langeland, 1770 (D. f. M.); Drejø, 1770 (Fabricius: Drejø Sogn S. 81); Himmelev ved Roskilde, 1771 (Løffler: anf. St. S. 21); Sølsted øst f. Nakskov, 1775 (D. f. M.); Rudkjøbing, 1778 (D. f. M.¹); Simmerbølle paa Langeland 1778 (D. f. M.); Brylle ved Odense, 1781 (K. S. II, 85); Radsted ved Saxkjøbing, 1782 (Friis: Musse Herred S. 134); Besser paa Samsø, 1789? (D. f. M.); Birket nordost f. Nakskov, 1789? (D. f. M.); Horsens 1720? (Fabricius: Horsens S. 50). — Klokkestøber- og Rothgietter-Svend M. C. Troschell fra Nürnberg meldte sig i November 1752 for at blive optagen i Københavns Gørtlerlav. Da Klokkestøber Tessins Enke lige saa lidt som Klokkestøber Reiffenstein kunde have ham i det saakaldte Mestersvendsaar — ingen af dem havde nemlig noget Arbejde — betalte han Lavet 16 Rd. istedenfor at staa Mestersvendsaaret. Som Mesterstykke gjorde han en Klokke paa 2 Lpd. og en Lysekrone. Den 6 Juni 1753 indskreves han i Lavet som Rothgiesser og Klokkestøbermester. Han fik efterhaanden en stor Virksomhed, købte ved Skjøde af 8 Juli 1762 den Ejendom, nuværende Vestervoldgade Nr. 7, som senere gik over til det Gamstske Etablissement, blev Hof-Klokkestøber og fik (1774) det kgl. Landhusholdningsselskabs store Sølvmedaille for en Efterretning om et Bensyderi. At han, en Klokkestøber, i 1773 ved Magistratens Hjælp blev Oldemand for Gørtlerlavet, vakte Lavets zünftige Harme, men senere forsonede det sig med ham, og han vedblev at være Oldemand til sin Død. Han døde den 11 April 1783, 66 Aar gammel²).

¹) Rasmussen: Rudkjøbing, S. 76.

²) Gørtlerlavets Protokoller; Landhusholdn's Selsk's Skr. III, 1790, S. XXI; Industrif's Maanedskr. 1873, S. [36]; Adresseavisen 1783, Nr. 69. — Om Mestersvendsaaret hedder det i Gørtlernes Lavsartikler af 3 November 1741 § 14, at ingen Fremmed maa antages som Mester i Lavet, med mindre han har tjent 4 Aar som Svend, og derforuden endnu i et Aar udstaaet sit Mester-Aar hos en Mester eller Enke her i Lauget, i hvilken Tild han skal forestaae sin Mesters Arbejde, som han selv agter at tilsvare.

85. *Johan Frederik Classen*. 1756—1792. Gjørløse mellem Frederikssund og Hillerød, 1758 (D. A. VI, 57); Nykjøbing p. Sj. (D. f. M.); Vardøhus, 1761, (Geh. Ark. General Kommissariatets indkomne Sager 1761, Marts Nr. 113, April 158; Maj 118). — Classen, der er døbt den 23. Februar 1725 i Kristiania, fik under 18. Maj 1757 den ved Kaptajn Holtzmanns Død ledig blevne Gage for Stückgietmesteren (800 Rd. aarlig), men selve Embedet kom han ikke til at overtage, »da Vi allernaadigst befinde, at dette Stückgietmester-Embede ey meer gjøres fornøden, siden Vi fra Vores Undersaatteres private Værker med det til Vores Tieneste fornødne af Metal-Canoner og Mørsere kand vorde forsynet«. Hermed forsvinder da Gjethuset paa Kongens Nytorv som saadant¹⁾, ti de private Etablissementer, hvortil der sigtes i den kongelige Resolution, var et Kanonstøberi i Moss i Norge samt Frederiksværk, i hvilket sidste Etablissement Classen var den ledende Aand fra 1756 til sin Død den 24de Marts 1792. Fra 1756 til 1761 var han i Kompagni med Etatsraad Just Fabritius; da denne trak sig tilbage, blev Værket overtaget af Staten, for hvem Classen bestyrede det fra 1761 til 1768, i hvilket Aar han paany blev Ejer af det. Den store Virksomhed, som Classen udfoldede, skal imidlertid ikke nærmere omtales; Forfatteren heraf vil formentlig faa Lejlighed til at behandle den i et særligt Skrift. — Værkets Recept for Kirkeklokker synes at have været følgende: til store Klokker 15 til 20 Pd. engelsk Tin paa 100 Pd. Gar- eller andet Kobber, til mindre Klokker 20 til 25 Pd. Tin²⁾.

86. *Daniel Conrad Herbst*. 1774—1797. Faaborg, 1785 (Schrøder: Faaborg, S. 111); Vixnæs nord for Sax-

¹⁾ Den 3 Oktober 1767 blev det af General-Krigs-Direktoriet tilskjødet Søetaten til et Søkadet-Akademi (jfr. Friis: Dsk Bygn'shist, S. 118).

²⁾ P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl., S. 117—18. Paa Klokkerne, der ere udgaaede fra Frederiksværk i Classens Tid, vil dennes Navn næppe findes, men kun en Meddelelse om, at de ere støbte paa Frederiksværk.

kjøbing, 1787 (D. f. M.); Tranekjær, 1791 (D. f. M.); Nakskov, 1794 (meddelt af Justitsr. Herbst); Gudme nord f. Svenborg, 1795 (K. S. 3 R. II, S. 611); Fur, 1796 (meddelt af Justitsr. Herbst); Døllefjelde nord f. Nysted, 1797 (D. f. M.); Nylarsker, Bornholm, 1797 (A. T. A.). — Efter at have lært hos Troschell (ovfr. Nr. 84) blev han Klokkestøbermester i Kjøbenhavn den 10 Oktober 1774; i 1784 klagede han sammen med Klokkestøber Magnus Friedrick Kielstrøm over de snævre Grænser, hvori deres Profession blev holdt af Gørtlerlavet. Paa nogle af Klokkerne staar han som Hof-Klokkestøber. Han er sidste Gang opført i Kjøbenhavns Vejviser for 1806, og da hans Enke døde den 31 Maj 1856, kaldes han i Bekjendtgjørelsen herom »forlængst afdød«.

87. *Johan David Kreische*. 1776. Rise paa Ærø (Hübertz: Ærø S. 201). — Paa Klokken staaer, at Støberen har støbt den »udi Eckernførde«.

88. *Asmus Asmussen*. 1777. Ryde sydost f. Nakskov (D. f. M.). — Denne Støber hører hjemme i Husum.

89. *Hans Christensen Gamst*. 1783—1803. St. Sørensen Holmstrup, 1793 (K. S. II, 31); Thoreby ved Sackjøbing, 1793 (Friis: Musse Herred, S. 117); Bjært ved Kolding (D. f. M.); Farum ved Kbhvn., 1801 (D. f. M.); Sølledstø øst f. Nakskov, 1803 (D. f. M.); Udby nord f. Vordingborg, 1803 (D. f. M.); Tved paa Mols, u. A. (D. f. M.). — Denne 1737 i Gamst ved Kolding fødte Mand, kom 1766 til Kjøbenhavn som Smed, og en af ham 1769 smedet Jernkanon (Baglader) findes endnu paa Kjøbenhavns Tøjhus. Som Klokkestøber kan han dog formentlig først optræde, efter at han i 1783 havde købt Troschells Ejendom ved Vestervold. Han dør den 25. Juni 1803¹⁾.

¹⁾ Katal. o. d. hist. Vaabensaml. 1877, S. 27 (det er en Fejl, naar han her kaldes Hans Christian Gamst); C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, 1880, S. 24.

90. *Henrich Reimer*. 1786. Rested paa Mors (D. f. M.). — Paa Klokken staar den enestaaende Indskrift: »1786. Støbt af Henrich Reimer Klokkestøber i Randers. Lærd og fød i Kiøbenhavn A. 26.«

91. *Daniel Reimer*. 1798—1819. St. Mortens Kirke i Randers, 1798 (Stadfeldt: Randers, S. 158); Aarhus Domk. 1817 (K. Schytte: Aarhus Domk. S. 18). — Denne Støber, der muligvis er en Søn af den foregaaende, virkede ligesom denne i Randers, hvor han døde i 1819, over 70 Aar gl.

92. *Henrik Hornhaver*. 1801—1802. Vexø sydost f. Frederikssund, 1801 (D. f. M.); Øster Ulslev ved Nysted, 1802 (D. f. M.). — Stokholmeren Henrik Hornhaver den ældre blev den 17. Februar 1755 indskreven i Kjøbenhavns Gørtlerlav som Rothgiesser og Klokkestøbermester; han synes at have været ansat ved Kjøbenhavns Gjethus og kom senere til Frederiksværk som Gjetmester, hvor han døde i Februar 1764. En Søn *Johan Peter Hornhaver* blev Gjetmester efter ham, og en anden Søn er muligvis den her omhandlede Støber, der ogsaa maa have været knyttet til Frederiksværk, ti Klokkerne, der bære hans Navn, ere udgaaede herfra. Efter Classens Død var Frederiksværk gaet over til Prins Carl af Hessen, efter hvem Kronprins Frederik (senere Frederik VI) blev dets Ejer. Statsanstalt i egentlig Forstand blev det først 1846¹⁾.

93. *P. Petersen*. 1801—1803. Haarlev ved Kjøge, 1801 (D. f. M.); Skullelev sydvest f. Frederikssund, 1803 (D. f. M.); Græsted nordvest f. Esrom, 1803 (Løffler: Sjællands Stiftsldsbyk. S. 42). — Efter Indskriften paa Klokkerne støber han i Kjøbenhavn, men i Byens Vejvisere for de her nævnte Aar findes han ikke.

94. *J. C. Gamst*. 1803—1813. Skibby sydvest f. Frederikssund, 1806 (D. f. M.); Musse ved Nysted, 1812

¹⁾ P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl., S. 18, 97, 98, 110; Budde-Lund: Sabelfabrikationen, 1858, S. 30, 35; Rawert: Danmarks Industri, S. 678 fig.

(D. f. M.). — Efter H. C. Gamsts Død fortsattes hans Forretning af hans Enke, men det var hans Broder *Johannes Christensen Gamst*, der styrede den, og derfor findes den-nes Navn ogsaa paa Klokkerne ¹⁾).

95. *J. C. & H. Gamst*. 1813—1836. Femø, 1820; Ubby ved Kallundborg, 1820; Aarby ved Kallundborg, 1822; Beldringe, sydvest f. Præstø, 1822; Valløby ved Kjøge, 1827; Asminderup ved Nykj. p. Sj., 1827; Haarlev syd for Vallø, 1828; Nykjøbing p. Sj., 1828; Valløby ved Kjøge, 1829; Sæder ved Kjøge, 1831; Rerslev øst f. Roskilde, 1832 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 25); Kjeldby paa Møn, 1833; Ulstrup paa Refsnæs, 1834; Vraaby syd f. Kjøge, 1835; Lindelse paa Langeland, 1836. Meddelelser om disse Klokker findes i D. f. M. — H. C. Gamsts Søn, *Henrik Gamst* (f. 1788; † 1861) blev 1813 Medstyrer i Forretningen, og 1829, da hans Farbroder døde, Enestyrer ²⁾).

96. *Knud Riise*. 1819. Rolse paa Mols (D. f. M.). — Denne Støber har hørt hjemme i Tønsberg.

97. *Peter Pedersen Meilstrup*. 1819—1826. Hanbjerg nordost f. Holstebro, 1821 (D. f. M.); Ølgod nord f. Varde, 1822 (D. f. M.); Vandborg sydvest f. Lemvig, 1824 (D. f. M.). — Efter at være oplært hos D. Reimer i Randers, overtog han i 1819 dennes Virksomhed. Paa Klokken i Hanbjerg staar der »støbt i det Reimerske Klokkestøberi i Randers«, først paa de senere Klokker staar der P. P. Meilstrup. Han døde den 30 Maj 1826, vistnok 53 Aar gammel.

98. *Peter Pedersen Meilstrup*. 1826—1864. Helgenæs ved Mols, 1830; Hove vest f. Lemvig, 1834; Harboøre, 1835; Agri paa Mols, 1840; Mariager, 1841 ³⁾); Hørup syd f. Viborg, 1844; Visby syd f. Thisted, 1849; Hør-

¹⁾ C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 24. — Raadstue-Plakat af 28 Maj 1821 bestemmer, hvori Svende- og Mesterstykket for Klokkestøber-Professionen i Kjøbenhavn skulde bestaa.

²⁾ C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 24.

³⁾ Dahlerup: Mariager, 1882, S. 81.

sted syd f. Thisted, 1849; Homaa sydvest f. Grenaa, 1853; Fuglslev, sydvest f. Grenaa, 1863; Hurup øst f. Agger; Østerild nordvest f. Thisted; Snødsted sydvest f. Thisted. Disse Klokker ere alle nævnte i D. f. M. — Denne Støber er Søn af den ovenfor nævnte P. P. Meilstrup; han er født den 1 August 1807 og døde den 12 Oktober 1864. En Tid deltog hans Broder Jens Meilstrup i Forretningen, og derfor staar der paa Klokken i Lyngby sydvest f. Grenaa: »Støbt i Randers af Brødrene J. [og] P. Meilstrup.«

99. *Carl Frederik Weiss*. 1835. Horsens (priv. Medd.) — C. F. Weiss fik under 4 Marts 1820 Privilegium paa at oprette et Jernstøberi i Kjøbenhavn. Det kom ogsaa i Stand, men i 1831 flyttede han dog til Horsens og anlagde her efter Privilegium af 26 Februar 1831 det første Jernstøberi i Jylland. Heller ikke her vilde det imidlertid ret gaa for ham. Under 24 Oktober 1840 fik han Bevilling paa et Jernstøberi i Aarhus¹⁾.

100. *H. Gamst & H. C. Lund*. 1836—1846. Vestenskov syd f. Nakskov, 1839 (D. f. M.); Lidemark vest f. Kjøge, 1842 (D. f. M.); Kværndrup nord f. Svenborg, 1842 (K. S. II, 486); Herrested 1842 (K. S. I, 312); St. Pederskirke i Næstved, 1843 (K. S. II, 90); Vallensved nordvest f. Næstved, 1846 (K. S. II, 92). — H. Gamst optog i 1836 sin Søstersøn *Hans Christian Lund* (f. 20 Juli 1802; † 7 September 1871) i den Gamstske Virksomhed, som de ledede til Udgangen af 1846, da de overdrog den til Andre (s. ndfr. Nr. 104.).

101. *F. W. Löschenkohl*. 1837. Horslunde nord f. Nakskov, 1837 (D. f. M.); Nordlunde nordost f. Nakskov, u. A. (D. f. M.). — Denne af Fødsel tyske Støber virkede

¹⁾ Kgerigets Arkiv; Dagen, 1831, Nr. 295; Skanderborg Avis, 1832, Nr. 73; Ræder: Horsens Bys økonom. Tilstand, 1834, S. 42; C. Nyrop: Strandmøllen, S. 291; C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 25.

paa Frederiksværk; han kom til Fabriken som Model-snedker, men fik Lejlighed til at sætte sig ind i Jernstøbningen og virkede som Mester i Støberiet til Udgangen af 1839¹⁾. Muligvis har han ogsaa støbt den Klokke til Fruekirke i Kjøbenhavn, hvis Transport fra Frederiksværk til Kjøbenhavn i December 1828 lod Værkets Inspektør, Oberst E. P. Tscherning, konstruere en særlig Blokvogn. Klokken vejede 8050 Pd; var 3 Al. 3 T. i Gjennemsnit og 2 Al. 18 T. høj²⁾.

102. *Victor Gamél.* 1840—1846. Bjært ved Kolding, 1842, to Klokker (D. f. M.); Kjeldby paa Møn, 1843 (D. f. M.); Helsingø ved Frederiksborg, 1845 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 41). — V. C. C. Gamel er født i Kjøbenhavn den 19 Juli 1815, blev 1838 polyteknisk Kandidat, kom strax efter til Frederiksværk, hvor han var Mester i Støberiet fra 1 Januar 1840 til Slutningen af 1846. Den 1 Januar 1847 gik han over i den Gamstske Virksomhed. Han døde den 11 Januar 1872³⁾.

103. *J. Krog.* Strø nordost f. Frederikssund, 1854; Uggeløse øst for Frederikssund, 1855. — Normanden Krog var fra Begyndelsen af 1847 til Slutningen af 1857 Støbemester paa Frederiksværk; fra 1 Januar 1858 gik Værket over i privat Eje, idet Anker Heegaard (ndfr. Nr. 106) havde købt det af Staten. Under ham var Krog Bestyrer af Frederiksværk til Udgangen af 1873, nu er han Medinteressent i »Frederiksberg Jernstøberi«⁴⁾.

104. *H. Gamst og H. C. Lunds Efterfølgere.* 1847—1871. Skibby sydvest f. Frederikssund, 1850; Krogstrup sst., 1852;

¹⁾ Budde-Lund: Sabelfabrikationen, S. 69—70, 72; C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 21.

²⁾ A. F. Tschernings efterladte Papirer I, S. 152, 158, 159—60; Ursin: Mag. f. Kunstn. og Hdv. IV, 1829, S. 285—291.

³⁾ C. Nyrop: Winstrup S. 21, 24, 26, 33; Budde-Lund: anf. Skr. S. 72; A. Steen: Den polytekn. Lærestalt, S. 188.

⁴⁾ C. Nyrop: Industriforens Udst. i Sommeren 1880 af kunstind. Frembringelser og Portrætter, S. 44.

Jungshoved sydost f. Præstø, 1853; Gaarslev sydost f. Vejle 1853; Kundby sydvest f. Frederikssund, 1854; Ødis sydvest f. Kolding, 1856; Grevinge sydvest f. Nykjøbing p. Sj., 1857; Vester Ulslev mellem Rødby og Nysted, 1860; Rudkjøbing, 1863; Landet paa Taasinge, 1866. Disse Klokker ere alle nævnte i D. f. M. — De Mænd, til hvem H. Gamst og H. C. Lund overdrog deres Virksomhed, vare de polytekniske Kandidater *Peter Josef Winstrup* og *Victor Carl Christian Gamel*; om den Sidste er der talt ovenfor. Hvad den Første angaar, da er han født den 27 Juni 1814, og blev polyteknisk Kandidat 1838. Han tog Examen i Mekanik, men ikke nøjet hermed tog han Aaret efter Examen ogsaa i anvendt Naturvidenskab. Han døde den 3 Maj 1880. Fra 1847 til 1854 bestyrede Winstrup og Gamel Etablissementet for dettes tidligere Ejere, først i 1854 bleve de selv Ejere af det; de beholdt det til 1872¹⁾.

105. *B. Löw*. 1849—1872. Godthaab i Grønland, 1849; Omenak i Grønland, 1854; Gisselfeld, 1859; Fensmark nord f. Næstved, 1861; Frederikshaab, Grønland, 1865; Jakobshavn, sst., 1865; Godhavn, sst. 1868. — B. Löw etablerede sig 1838 i Kjøbenhavn, og fra 1872 har han optaget sin Søn i Forretningen, saaledes at Klokkerne efter den Tid ere signerede B. Löw & Søn, Kjøbenhavn (se ndfr Nr. 114).

106. *Anker Heegaard*. Fra 1858. St. Johannes Kirke, Kbhvn. 2 Klokker, 1860; Holbæk 1862; Slagelse Hospital, 1863; Frederiksborg Slot, 1863, 5 Klokker; Melby ved Frederiksværk, 1863; Grinderslev nord f. Skive, 1864; Rørby ved Kallundborg, 1864 (D. f. M.); Tistrup ved Grenaa, 1865 (D. f. M.); Methodistkirken, Kbhvn, 1865; Torup ved Frederiksværk, 1866; Hjærlunde øst f. Frederikssund, 1866;

¹⁾ C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup; Rawert: Danmarks Industri, S. 162; A. Steen: Den polytekn. Læreanst. S. 20, 62, 93, 206.

Aarby ved Kallundborg, 1867 (D. f. M.); Slagslunde, sst., 1868; Skive, 1869; Silkeborg 1870; Gassum nord f. Randers, 1871; Thisted, 1874; Snodstrup sydost f. Frederikssund, 1874; Fruekirke, Kbhvn, 1876; Ordrup ved Kbhvn, 2 Klokker, 1876; Nykjøbing p. M. 1877; Rønne, 1878; Tersløse nord f. Sorø, 1879; Thisted, 1879; Vejerslev p. Mors, 1879; Kidserup ved Ledreborg, 1881; St. Olai-kirke, Helsingør, 3 Klokker, 1882; Klemensker, Bornholm, 1882. — Alle disse Klokker ere støbte paa Frederiksværk, som Anker Heegaard i 1857 købte af Staten; han overtog Etablissementet fra 1 Januar 1858¹⁾. Nogle af de her nævnte Klokker vare særlig store; tre af Klokkerne til Frederiksborg vejede saaledes henholdsvis 6080, 2498 og 1094 Pd., Klokken til Fruekirke i Kjøbenhavn 4267 Pd., til Olai kirke 3355 Pd. og til Rønne 2030 Pd. Alle de andre vare under 2000 Pd., fra 1833 Pd. (Hjørnlunde) til 230 Pd. (Slagelse Hospital). Paa en Del af dem f. Ex. paa alle Klokkerne til Frederiksborg Slot staar der, at de ere støbte ved *J. Krog*, der (s. ovfr. Nr. 103) var Bestyrer af Frederiksværk til Udgangen af 1873.

107. *S. Frich* 1854 anlagde *S. Frich* et Jernstøberi og Maskinværksted i Aarhus, og fra 1858 er der her støbt omtrent 50 Kirkeklokker, nogle af dem ere støbte for andre Støbere. Alle disse Klokker ere blevne i Jylland, uden at det dog her kan oplyses, i hvilke Kirker de ere, eller naar de ere støbte. Mærkes kan det dog, at Kirkerne i følgende Byer have faaet Klokker fra det Frichske Støberi: Blegind, Egaa, Faarup, Framlev, Holme, Hvilsted, Koldt, Røgen, Sal, Stilling og Stjærn, alle i Omegnen af Aarhus, Nimtofte vest for Grenaa, Sevel og Haderup syd for Skive, Nees vest for Holstebro og Rindom ved Ringkjøbing.

108. *M. P. Allerup*. Fra 1859. Klinte øst for Bo-

¹⁾ Budde-Lund: Sabelfabrikationen, S. 83; C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 21. — Under 24 December 1828 havde hans Fader Ienkræmmer *M. A. Heegaard* faaet Privilegium til at oprette et Jernstøberi paa Kjøbenhavns Nørrebro (Blaagaard); jfr. C. Nyrop: Strandmøllen, S. 291.

gense, 1859; Nørre Højrup, sst., 1861; Emauskirken i Kjørteminde, 1870; Ore sydvest f. Bogense, 1872; St. Knuds Kirke i Odense, 1873; Dalby nord f. Kjørteminde, 1877; Herrested vest f. Nyborg, 1880; Nazaretskirken i Ryslinge syd vest for Nyborg, 1881; Aastrup øst f. Faaborg, 1881; Kavslunde ved Middelfart, 1881. — Alle disse Klokker ere støbte i Odense, hvor *Mathias Peter Allerup* (f. 23. November 1799; † 17. November 1858) efter Bevilling af 11. Juni 1836 anlagde et Jernstøberi. Allerede fra 1840 skal han have støbt Kirkeklokker (hvilke?). Efter hans Død er Etablissementet under Firmaet M. P. Allerup fortsat af hans 3 Sønner (Harald, Emanuel og Emil)¹⁾.

109. *J. Stallknecht*. Fra 1859. Nebsager syd for Horsens, 1865; Ovtrup nordvest f. Varde; Aale vest f. Horsens. — Guldsmed *Ulrik Stallknecht* anlagde efter Bevilling af 5. September 1840 et Jernstøberi i Horsens; han døde i 1858 64 Aar gammel, hvorefter Etablissementet overtoges af hans Søn *Jørgen Stallknecht*²⁾.

110. *C. B. Poulsen*. Tirsted nord f. Rødby, 1862; Kappel sydvest for Nakskov, 1868. — Disse Klokker ere støbte i Bandholm i C. B. Poulsens Jernstøberi, som blev opført 1841, vistnok paa Grundlag af den Bevilling, som Greve F. M. Knuth fik under 19 Januar 1841 til et Jernstøberi i Bandholm.

111. *Chr. Christensen*. Vejlbj nord f. Aarhus, 1868; Løvel nord for Viborg, 1879; Elev nord f. Aarhus, 1880; Tilst nordvest f. Aarhus, 1882. — Kjøbmand *Christen Christensen* anlagde efter Bevilling af 11 April 1848 et Jernstøberi i Aarhus, der nu drives af hans Enke. Foruden Klokker med Etablissementets eget Navn paa har det støbt Klokker for *J. H. Meilstrup* i Randers (Nr. 112).

112. *Jacob Hansen Meilstrup*. Fra 1864. Ydby øst for Agger, 1866; Hjerm nord f. Holstebro, 1869; Torning

¹⁾ Rawert: Danm's Industri, S. 170; Industrif's Kvartalsberetn. XIX, 1859, S. 207—208; C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 28.

²⁾ J. C. Schythe: Skanderborg Amt, 1843, S. 747.

syd f. Viborg, 1871. — J. H. Meilstrup, der er en Søn af P. P. Meilstrup (Nr. 98), har fortsat det snart 100aarige Etablissement, men synes nu at lade støbe hos Chr. Christensen i Aarhus (Nr. 111).

113. *Hellerung & Hauberg, H. Gamst & H. C. Lunds Efterfølgere.* Fra 1872. Lille Fuglede sydvest for Kallundborg, 1872; Turø ved Svendborg, 1872; Holmens Kirke i Kjøbenhavn, 1874; Frederiksberg, 2 Klokker, 1877; Santalmenigheden i Indien, 1882. Denne sidste Klokke er kun lille (230 Pd.), stort større er imidlertid ikke Klokken til Holmens Kirke (244 Pd.), men ved denne er der det at mærke, at den er støbt af Kanoner, der ere opfiskede i Kjøgebugt. — Fra 1. Januar 1872 gik det Gamstske Etablissement over til Assessor pharm. J. C. Hauberg og Mekanikus J. H. Hellerung¹⁾. Istedendfor J. C. Hauberg er fra Nyaar 1879 traadt dennes Søn Cand. phil., exam. polyt. S. C. Hauberg.

114. *B. Low & Søn.* Fra 1872. Haslev mellem Kjøge og Næstved, 1873; Nørre Nissum, 1873; Haarby sydost f. Assens, 1875; Vrov syd f. Skive, 1877; Værftet i Malmø, 1877; katolsk Kirke i Randers, 1877 (2 Klokker); Borup ved Randers, 1877; Kristrup ved Randers, 1878; Hornbæk ved Randers, 1879; Fur, 1879; Sønderbæk ved Randers, 1881.

Der er, som det heraf vil ses, stor Forskjel mellem før og nu med Hensyn til Kirkeklokkernes Tilbliven. Klokkestøberne ere ikke længer til Kirken knyttede Mænd eller omrejsende Haandværkere; nej, Klokkerne frembringes i store Metalfabriker, af hvilke flere kunne se tilbage paa en lang og rig Virksomhed. Frederiksværk dateres fra 1756, og det Meilstrupske (opr. Reimerske) Etablissement i Randers kan forfølges tilbage til 1786. Derfor maa man dog ikke tro, at den tyske Konkurrence, der tidligere var saa mægtig, nu er forsvunden. De danske Metalkirkeklokker have siden 1868 faaet virksomme Konkurrenter i

¹⁾ C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 33.

Støbestaalsklokker fra *Bochumer Verein für Bergbau und Gusstahlfabrikation* (Bochum, Westphalen)¹⁾. I 1868 leverede denne Fabrik en Klokke til Kirken i Humlebæk, og denne Klokke har senere faaet over 100 Efterfølgere trindt om over hele Landet. Mærkes skal det saaledes, at bl. A. Stefans-, Povls-, Emaus-, Jakobs-, Mathæus- og Martinskirkerne i Kjøbenhavn, alle ere blevne forsynede med Støbestaalsklokker, og Grunden hertil er disse Klokkers forholdsvi billige Pris. De leveres for omtrent det Halve imod, hvad en Metalklokke koster. Den herved opstaaede ikke ubetydelige Import vil sikkert ikke undlade at øve Indflydelse paa den danske Klokkeindustri Udvikling, eller rettere sagt den maa det, ti Tiden gaar jo ud paa at skaffe Alt billigere og atter billigere; Hensynet hertil er Hovedsagen og ikke Spørgsmaalet om, hvorvidt det, der frembringes, i og for sig er godt. Og til disse almindelige Billighedsbestræbelser kommer yderligere paa det her omhandlede specielle Omraade, at Fortidens Glæde over storartede og pragtfuldt udstyrede Kirker er forsvunden. Klokkerne blive af forholdsvi værdiløst Støbestaal istedenfor af kostbart Klokke-metal, men desuagtet vil sikkert Ingen paany udstyre nogen Kirke med et af de i Fortiden saa yndede Klokkespil (Sangværker)²⁾.

Vi have ovenfor (S. 249) stødt paa en »Zeigerklokke« fra St. Mikkelkirken i Slagelse, og saadan »Zeigerklokker« eller Klokker, der stod i Forbindelse med et Ur, have sikkert været meget almindelige i Landets Kirker. Fra gammel Tid havde Sejerværket i Mariager Klosterkirke Slagværk baade i Taarnet (paa Tolvklokken) og nede i Kirken, hvor der var anbragt en Figur (en Dreng), som angav Tiden ved at slaa med et Stykke Jern paa en Klokke; og hvem kjender ikke Kirsten Kimers og Per Døver i Ros-

¹⁾ Selskabet udstillede ved den nordiske Udstilling i Kbhvn 1872 (Udst.'s Katal. S. 179).

²⁾ Det skal dog bemærkes, at de nye katolske Kirker i Ordrup og Aarhus hver har faaet 4 Malmklokker, og at Klokkerne i Aarhus, der synes fortrinlige, ere harmonisk afstemte.

kilde Domkirke? ¹⁾). Tiden har naivt glædet sig over saadanne Kunstværker, men paa den anden Side slog den sig dog ikke til Ro ved dem. Man forlangte noget Bedre, og Kristian IV lod paa Frederiksborg Slot indrette et Klokkespil, der hver Time spillede et Salmeverv. Det bestod af 16 Klokker og 2 saa kaldte Trommer af Kobber, Bevægelsen skaffedes tilveje ved 13 støbte Messingvalser. Det blev udført af Orgelmager *Johannes Heckelaur* fra Northausen fra 1619 til 1621; mærkelig nok synes de 16 Klokker allerede at være blevne fornyede 1633 ²⁾).

Hvad Kjøbenhavn angaar, da indrettedes her ved Kristian IV's Forsorg et Sangværk i Helligaands Kirken af *Henrik Vestrinck* fra Campen (1647—1649); det bestod af 25 Klokker. I Kjøbenhavns Brand 1728 gik det til Grunde og under Branden spillede det Salmen: »Vreden din afvend, Herre Gud, af Naade« ³⁾). Byen kom imidlertid op igjen, og Organist *F. C. Breitendich* fik under 7. Januar 1736 Ret til at anlægge et Klokkespil i Nikolaj Kirkes Taarn. Det skulde bestaa af 35 Klokker. Han og hans Svoger, Taxator *Corn. Schumacher*, skulde paa egen Bekostning anskaffe det, men saa skulde de ogsaa i 30 Aar have al Indtægt af det. De, der ved forskellige kirkelige Handlinger vilde have Klokkespillet til at lyde, maatte nemlig betale for det. Det blev imidlertid ikke i Nikolaj Kirke. Fruekirke var Kjøbenhavns Hovedkirke, og til den maatte det nødvendigvis henlægges. Alle-rede baade 1621 og 1685 havde det været paa Tale, at Fruekirke skulde have et Sangværk, men det blev ved Talen, og da Kirken efter Branden i 1728 skulde have nye Klokker, spøgede noget Lignende. Under 3. April 1739 udtaler Kristian VI, at Klokkerne skulle »forfærdiges

¹⁾ Dahlerup: Mariager, 1882, S. 81; Folkekalender f. Danmark 1869, S. 44—46.

²⁾ F. R. Friis: Dæk Bygn'shist., S. 251—52.

³⁾ Resen: Inscr. Hafn., 1668, S. 142; Chr Bruun: Holbergs Epistler II, S. 361. I Slanges Kristian IV's Hist. S. 1203 siges, at Sangværket begyndte at spille Juledag 1643, her skjuler sig formentlig en Fejl.

paa musicalsk Maade enten efter octaven eller saadan, at de, naar de samtlige og paa engang blive ringede, da ey skulle give nogen disharmonie«. Endelig blev det under 5 April 1743 bestemt, at Nikolaj Kirkes Klokkespil skulde afgives til Fruekirke, og her var det til 1807, da Kirken ødelagdes ved Byens Bombardement. Holberg kalder det »et af de fuldkomneste i Europa«, og han tilføjer: »At Indbyggerne udi Almindelighed finde mindre Behag derudi end udi det gamle, som før Ildbranden var udi Hellig Geistes Taarn, er ikke Sangværkets Skyld, men saadant maa aleene tilskrives de flestes slette Øren«¹⁾.

Nu har Danmark intet Sangværk; de, som tidligere have været her, ere gaaede til Grunde, og som det er gaaet dem, er det gaaet maaske den største Del af de ovenfor nævnte Klokker, ti ogsaa overfor dem gjør Tiden sig gjældende. En Klokkes Levetid har sine Grænser. Vi saa ovenfor (S. 281), at den 1703 til Fruekirke i Kjøbenhavn støbte Stormklokke allerede to Aar efter maatte støbes om paa Grund af Fejl ved Ophængningshankene, og den Stormklokke, som Jakob Rendler 1747 støbte til Domkirken i Aarhus, blev strax omstøbt; Hankene vare nemlig mislykkede²⁾. Bortset fra saadanne Tilfælde er der imidlertid to Farer, som stadig true Kirkeklokkerne, og det er Kirkernes Brand og det daglige Slid³⁾.

¹⁾ Fr. Thaarup: Journ. for Kbhvnerne, S. 470—78; Chr. Bruun: Holbergs Epistler II, S. 64; Werlauff: Antegnelser til Holbergs Lystspil, S. 38—39; Kirkeh. Saml. 3. R. I, S. 418; Sj. Tegn. LXXI, Fol. 116, 848—49; LXXIV, Fol. 501, 590; Sj. Reg. LVI, Fol. 1—3, 375—77.

²⁾ C. V. Hertel: Aarhus Domkirke I, 2, 1809, S. 58.

³⁾ Brandene kunne opstaa ved Lynnedslag, men det er sjældent, at Lynet direkte ødelægger en Kirkeklokke, ogsaa dette synes dog at være sket. Kyndelmisse Dag om Aftenen i Aaret 1585 ned slog ett forskrekeligt torden slaag y Kiøbenhaffn oc af samme slag reffnede Helliggestis største klokke y 4 parter (Rørdam: Histor. Kildeskr. I, S. 654). Den 20 Oktober 1663 synes de to Klokker i Store Rises Kirke paa Ærø ogsaa at være ødelagte af Lynet, de »sloges i Stykker og smeltede formedelst Guds Ild, som faldt ned af Himmelen« (Hübertz: Ærø, S. 199).

Hvad Kirkebrandene angaar, da høre vi om saadanne fra gammel Tid. Ved Sorø Klosters Brand 1247 gik den ene af Kirkens Klokker til Grunde, medens den anden »non sine miraculo« blev reddet; 1282 brændte Roskilde Domkirke og med den Klokkehuset (domus campanarum); 1386 fortæredes 2 Klokker i St. Petrikirke og 4 i Fruekirke ved en Brand, i hvilken en Del af Kjøbenhavn gik til Grunde¹⁾; og saaledes kunde vi blive ved. Exempelvis skal her endnu kun fremhæves, at alle Klokkerne i Aarhus Domkirke, paa een nær, smeltede i en Brand 1642, at der 1663 var Kirkebrand i Aalborg og 1726 i Viborg²⁾. Hvorledes det gik i Kjøbenhavn 1728, er ovenfor oftere nævnt, og baade 1795 og 1807 gik det paany ud over Kjøbenhavns Kirkeklokker. Faren ved Ildebrande er, som det heraf vil ses, ikke ganske ringe; men den almindelige Dødsmaade for en Klokke er dog, at den en Dag springer. Det gjorde Lunds Maria Lavra, efter at have holdt ud i omtr. 350 Aar, og det gjør saa mange Klokker endnu den Dag i Dag, navnlig naar der kimes med dem ved en kronet Persons Død. Paa den 1747 omstøbte Stormklokke i Aarhus Domkirke sattes følgende Vers³⁾:

For Christian jeg sprak af Sorg og glemte
 At klinge vel som før; ved Frederik den Femte
 Jeg frydes og fik Klang; nu skal jeg holde ud
 Med hele Verdens Tid. Det giv o store Gud!

Paa den 1748 til Ourø i Isefjorden støbte Klokke
 staar der et Vers, som begynder saaledes⁴⁾:

Jeg ved min daglig Sørgeklang
 For Christian den Sjette
 Afvigte Aar i Stykker sprang,
 Men kom igjen til Rette.

¹⁾ Script. rer. Dan. I, S. 188, 259; IV, S. 535; VI, S. 374.

²⁾ Hertel: anf. Skr. I, 2, S. 58; Marm. Dan. II, S. 240—241; Ursin: Viborg, S. 312 fig.; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 286.

³⁾ Hertel: Aarhus Domkirke I, 2, S. 58—59.

⁴⁾ K. S. II, 110.

Og det er naturligvis de færreste Klokker, der selv fortælle om, at de i en tidligere Skikkelse ere sprungne ved Ringningen for en afdød kongelig Person, men derfor er det lige sandt, at Faren er tilstede. En af Mariager Kirkes Klokker sprang ved Frederik VI's Død ¹⁾).

En Klokke kan holde længe, men bruges den, vil den en Gang ophøre med at kunne give fulde, klare Toner, og Afgangen i saa Henseende er større, end man skulde tro. Hvert Aar springe nogle. I nærværende Afhandling, hvor Kundskaben til de i den nævnte Klokker væsentlig er hentet fra Arkiver og trykte Skrifter, er der derfor Intet oplyst om, hvorvidt de paagjældende Klokker endnu existere, Oplysning herom ligger udenfor de for den afstukne Grænser. Den har ikke villet levere en saa vidt muligt fuldstændig Fortegnelse over Danmarks saavel forhenværende som nuværende Kirkeklokker ²⁾, saa lidt som nogen Fortegnelse over Klokkernes Indskrifter, der i arkæologisk Henseende ere af saa stor Interesse; den har kun villet give et Bidrag til Oplysning om Klokkernes Betydning, navnlig for den danske Industrihistorie, men er herved, jeg kan sige selvfølgelig, kommen ind paa en Række andre Betragtninger, saa vist som Industrihistorien ikke kan skilles fra den almindelige Kulturhistorie, men er en endog særdeles væsenlig Bestanddel i denne.

¹⁾ Dahlerup: Mariager, S. 81. — Foruden at være farlig for en Kirkes Klokker, er Ringningen desuden i og for sig bekostelig; Ringningen over Kristian IV kostede Ribe By for Stormklokkens Vedkommende 96 Dlr. (Kinch: Ribe, II, 387). Det synes, som om man indtil ind i dette Aarhundrede stadig har ringet ved at sætte hele Klokken i Bevægelse, ikke blot Knebelen (Ursin: Mag. for Kunstn. og Hdv. III, 1828, S. 273 fig.; IV, 1829, S. 331 fig.).

²⁾ Meddelelserne om de i den seneste Tid støbte Kirkeklokker ere søgte hos vedkommende Støbere selv, men de have som Regel ikke kunnet levere en fuldstændig Fortegnelse over de fra deres Etablissements udgaaede Klokker; ofte have de desuden kun kunnet oplyse vedkommende Bestillers Navn, men ikke til hvilken Kirke Klokken er kommen.

Lærere og Præster i Helsingør fra Reformationen til 1617.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

Afdøde Stud. mag. **Otto Carøe** († 2 Decbr. 1876) samlede i sine sidste Leveaar Bidrag til Helsingørs Historie; navnlig interesserede det ham at fremskaffe rigeligere Oplysninger om Lærerstanden ved Helsingørs Skole i ældre Tid end de ufuldstændige, der findes i Hundrups Skrift om dette Emne (i Indbydelsesskrift fra Roskilde Cathedral-skole 1860). Ved at gennemgaa de endnu bevarede gamle Kæmnerregnskaber og Raadstueprotokoller lykkedes det ham at finde ikke saa lidt, som hidtil havde være ubekjendt eller dog ubenyttet. Men desværre blev han bortreven af Døden, inden han havde faaet Lejlighed til at afslutte sine Samlinger eller udarbejde det samlede til et hele. Da det imidlertid var mig bekjendt, at hans Optegnelser vare komne til det kgl. Bibliothek, og da han oftere, medens han levede, havde raadført sig med mig angaaende det Arbejde, han havde under Hænder, har jeg fundet Anledning til at gennemgaa hans efterladte Samlinger om Lærerne ved Helsingørs Skole i det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Paa Grundlag af hvad jeg der har fundet og ved Benyttelsen af andre Kilder har jeg sammenstillet følgende, der forhaabentlig vil have Interesse, i alt Fald for Personalhistorikere.

Af en tilfældig Omtale i et Brev fra 1483 vide vi, at der allerede dengang fandtes en Skole i Helsingør¹⁾; men det er dog først nogen Tid efter Reformationen, at vi faa bestemte Efterretninger om den. Som den første os bekendte Donation, Skolen fik, kunde nævnes, at Kong Christian III den 9de Maj 1555 henlagde Kongetienden af Udsundby til Underholdning af Skolemesteren og Degnerenten af Tikjøb Sogn til Hørereren i Helsingør²⁾. Samme Konge gav 6 Skoledisciple fri Kost paa Kronborg Slot mod at de »skulde synge og gjøre Tjeneste udi Sognekirken i Helsingør«. I Frederik II's Tid, der er saa betydningsfuld for de lærde Skoler paa Grund af de rige Midler, som denne Konge henlagde til Lærernes Lønning og Disciplenes Underholdning, fik ogsaa Helsingør Skole større Midler til sin Bestaaen. Navnlig kunde fremhæves, at »30 Personer af Skolen med Skolemester og Hørere« den 27de September 1573 fik fri Underholdning i Hospitalet, det tidligere Sortebrødre Kloster, og Disciplene tillige fri Bolig sammesteds³⁾, hvor Skolens Lokale som synes ogsaa havde været, lige siden de udstrakte Klosterbygninger efter Reformationen vare overdragne til Byen.

1. Skolemestere i Helsingør.

1. **Mattis Truelsen** var 1551 Skolemester i Helsingør, da han tiltaltes af Stiftslensmand Jakob Brockenhus for nogen Forseelse, men slap med en stræng Forpligtelse om ikke senere at begaa noget, der kunde give Anledning til Klage over ham⁴⁾.

2. **Gregorius** kjendes kun af Kæmnerens Regnskab for 1556, hvori findes en Notits om, at der udgaves 12 Sk.

¹⁾ Aarsberetning for det kgl. Gehejmearkiv, III, Tillæg, S. 16.

²⁾ Hofman, Fundationer, VII, 65. Christian III's Hist, Suppl. S. 145.

³⁾ Hofman, Fundationer, VII, 84.

⁴⁾ Helsingørs Tingbog i Gehejmearkivet.

»til Vognleje for Gregorius Skolemester, den Tid jeg handlede med hannem i Kjøbenhavn, at han foer derfra og hid til Byen og (til)sagde Tjeneste«. Hvor længe han har været i denne Tjeneste, er os ikke bekendt. Ventelig har der været en eller flere Skolemestere mellem ham og den næste i Rækken, som kjendes.

3. **Hans Christensen Sthen** var født i Roskilde¹⁾, vistnok henimod den Tid, da Reformationen gennemførtes her i Landet. Hans Fødselsdag var den 25de November, men Aaret er ikke bekendt²⁾. Hans Forældre døde tidlig. I et af sine Skrifter omtaler han lejlighedsvis, at han havde været i Tydskland³⁾, ventelig har det været i hans unge Aar, at han efter den Tids Skik har opholdt sig en Tid ved et eller flere tyske Universiteter. Efter sin Hjemkomst blev han i Aaret 1565 kaldet fra Kjøbenhavn til Skolemester i Helsingør⁴⁾. Til dette Embede hørte ogsaa, at han skulde forrette Degnetjeneste i S. Olai Kirke, samt prædike for de syge i Helliggesthus⁵⁾. Særlig gjorde han sig bemærket ved den Iver, han viste for med sine Disciple at opføre dramatiske Forestillinger, eller som man dengang sagde »Spektakel og Lege«, ved Jul, Fastelavn og andre Festtider, til Underholdning for Byens Borgere, At man har skjønnet paa denne hans Iver, ses deraf, at han i den Anledning jævnlig betænkte med Gaver af Kæmnerkassen. Som Exempel kunne følgende Regnskabsposter

1) Han kalder sig i sine Skrifter Hans Christensøn Sthenius Roschil-densis.

2) Jvfr. Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning, I. Forfatternes Levnedsløb, S. 26—27.

3) Hist. Tidsskrift V, 530.

4) Se det Vidnesbyrd (meddeles nedenfor S. 315—16), som Byøvrigheden i Helsingør gav ham ved hans Bortrejse fra Staden, i hvilket der forøvrigt er nogen Uklarhed i Tidsregningen.

5) I Kæmnerregnskabet 1565—66 opføres følgende Post: »End fik Hans Christensen Halvdelen af hans Løn for hans Prædiken og hans Tjeneste, som han gjorde i Helliggesthus om Søndagen, og om Tirsdagen i Sognekirken — 5 enkende Daler«.

anføres: »Den 12te Januarii (1566) gav jeg Hans Christensen, som Borgmestere og Raad forærede hannem med for sin Spektakel og Leg, som han gjorde udi Jul forgangen, gav jeg hannem rund Mynt 10 Mark«. »Den 2den Dag Martii (1566) gav jeg Hans Christensen, som Borgmestere og Raad forærede hannem med for sin Spektakel og Lege, han gjorde udi Fastelavn næst forgangen, rund Mynt 12 Mark«¹⁾.

Allerede i Aaret 1566 forlod Hans Christensen Sthen dog indtil videre Skolemesterstillingen for at overtage det ham tilbudte Kapellani ved Helsingørs Sognekirke. Herom indeholder Stadens Raadstuebog følgende Beretning:

»Anno Domini 1566 den 12te Dag Julii paa Helsingørs Raadstue, nærværendes Borgmestere, menige Raad og Byfoged, item Hr. Rasmus, Sogneherre²⁾, Frants Laurisen³⁾, item af Borgerne Hans Skoning, Frederik Lejel, Jørgen Maer, David Hansen, Oluf Heltesen, Johan Bus, Rasmus Bager, Frants Persen, Anders Korn, Povl Thomsen, Hans Terning, Klavs Kurvemager, Jakob Krogemager og Hans Middenthue, blev denne Forandring gjort med Hr. Rasmus's Samtykke, at [der] blev tilkjendegivet, hvorledes denne Dannemand Hr. Hans, som en Tid lang haver været Kapellan og Medtjener her i Sognekirken, haver ladet opsigte ved forskrevne Hr. Rasmus samme sin Tjeneste, og agter nu tilkommende første S. Michels Dag at give sig herfra; derfor at være fornøden udi Tide at tiltænke, hvorledes en anden Person i den Sted bedst bekommes kan. Og efter lang Samtale om en anden Person

1) Jvfr. Hist. Tidsskrift V, 502 ff., hvor P. V. Jacobsen først henledte Opmærksomheden paa de Bidrag til de dramatiske Forestillingers Historie, som de helsingørske Tingbøger indeholde.

2) Om denne skal nærmere Oplysninger senere meddeles.

3) Frants Lauritsen var en i sin Tid vel bekendt Mand, først Skriver paa Kronborg, siden paa Dragsholm, endelig Hospitalsforstander og Borgmester i Helsingør. 1579 gav han og hans Hustru Bente Povlsdatter en Døbefont af purt Messing til St. Olai kirke, som Indskriften paa samme vidner. (Afskr. i Ny kgl. Saml. 647. 4to).

i saadan Tjeneste at tilkalde, da, i Guds Navn, blev givet Stemme paa Hans Christensen, som nu er Skolemester, om han vil sig understaa saadan Kirketjeneste at vedtage, dog at det kan ske med D. Hans Albretsens Superattendants Vilje og Samtykke, og det samme bejaede forskrevne Hr. Rasmus nu. Blev ogsaa besluttet af dennem alle, som var idag tilstede. — Derefter blev forskrevne Hans Christensen personlig tilkaldet, og hannem om saadan Tjeneste er foreholdt. Og efter han herom haver givet sit Gjen-svar fra sig, haver han det indgaaet og bejaet med de Vilkaar, for er meldte, og haver tilsagt saadan Tjeneste, at han skal prædike thøsser (3: to Gange) om Søndage, Morgen til Ottesang og om Aftenen til Aftensang, item om Tirsdagen og om Fredagen for Middag her udi Sognekirken, og søge sygt Folk, naar han derom lovligen til-siges. Sammeledes bevilgede Hans Christensen og lovede at være behjælpelig med Sangen i Kirken, den Stund Peder Hører tager Orgeværket vare, saa længe [til] en anden kan komme i den Sted. Herimod skal for^{ne} Hans Christensen have om Aaret til vis Løn tredive Daler og hans visse Hus og Bolig, som Kapellanen er tilskikket. Item om den smaa Redsel og Rente, som kan falde, derom forliges han med Hr. Rasmus mellem dem selv.

I de helsingørske Kæmnerregnskaber findes endvidere følgende: »Den Tid Hans Christensen, Skolemester, og Peder Mortensen, Hører, fore til Bispen i Kjøbenhavn og bleve samtykte, at for^{ne} Hans skulde blive Kapellan her i Sognekirken, og for^{ne} Peder at blive Skolemester i hans Sted, da betalte jeg deres Vognleje fra Kjøbenhavn, og gav jeg 1 enkende Daler. Item den Tid for^{ne} Hans Christensen blev efter Bispens Skrivelse fordret at møde udi Antvorskov og blev, udi Guds Navn, ordineret til Præst, da for den Aarsag han var kaldet og samtykt af Borgmestere og Raad og Menigheden her udi Byen til en Kapellan, blev og der bevilget at holde hannem paa samme hans Rejse hans Fortæring, og dertil at betale haver jeg

givet hannem udi runde Daler 6 enkende Daler 10 Sk. rund Mynt. End til samme hans Fortæring gav jeg hannem udi Klippinge 29 Mark 8 Sk.« — Da Hans Christensen senere atter tiltraadte Rektorembedet, ville vi nedenfor paany komme til ham.

4. **Peder Mortensen**, der tidligere havde været Hører ved Skolen, blev nu Rektor. Herom findes under 12te Juli 1566 følgende i Raadstuebogen: »Samme Tid er og raadslaget om en Person at bekomme i Hans Christensens Sted til Skolen for en Skolemester, og blev givet Stemmer paa Peder Mortensen, som nu er Hører, hannem at kalde til en Skolemester med Superintendentens og Sogneherrens Samtykke. Item blev han da og tilkaldet personlig, og er hannem i lige Maade foreholdet, og efter hans Gjensvar haver han saadan Skoletjeneste vedtaget og bejaet med deres Samtykke, derudi ere raadende. Item hans Tjeneste, som falder og begiver sig i Skolen, veed han selv, hvad den udkræver med flittig Indseende og god Varetægt baade hos Optugtelsen med gode Sæder og hos Lærdommen med flittig Undervisning, og saa tage flitteligen vare i Kirken med Sangen hver Dag, saa ofte han ikke med Orgeværket er forhindret. Og skal han tage Orgeværket vare først et Aar om, saa længe [til] andre Raad dertil findes. Item end skal for^{ne} Peder Mortensen prædike i Sygestuen udi Helliggest alle Søndage om Middagen, naar Klokken er tolv; og denne Tjeneste samtykte han altsammen. Herimod skal han have om Aaret til vis Løn tredive Daler baade for Skolen, Orgeværket og hans Prædiken, som sagt er, og dertil med hans fri Kost hos den, han vorder tilskikket, med hans visse Hus og Bolig, som Skolemesteren er tilskikket«. — Den 15de November samme Aar bemærkes i Raadstuebogen, at Sognepræsten »Hr. Rasmus lovede at holde Skolemesteren og Høreren til Underholdning, Mad og Øl til redelig Spise og Nødtørf fra Mandag næst kommende regnende et Aar om, og skal han have til Betaling for hver deres Kost om Aaret 24

Daler udi danske Pendinge«. — Peder Mortensen skal være død i Avgust 1568¹⁾. Eller skulde han mulig være den Petrus Martini, som 30. April 1568 viedes til Kapellan i Helsingborg?

5. **Mogens Pedersen Trane**, født i Viborg, blev derpaa Rektor²⁾. I Kæmnerregnskabet bemærkes: »Ved Michaelis 1568 betalte jeg Hr. Hans Christensen, Kapellan, som Mogens Persen, Skolemester, fortærede hjemme til hans, der han var kommen hid fra Kjøbenhavn, før han blev annammet i Tjeneste og fik Kost til Hr. Rasmusens. Var han der 6 Dage til Mad og Øl, gav jeg Hr. Hans 4¹/₂ Mk.«. Den 10de Juli 1570 aflagde »Mogens Trane, Skolemester«, Vidnesbyrd for Retten i Helsingør i en Sag angaaende tvende af Skolens Disciple; men henimod Slutningen af samme Aar blev han kaldet til Præst i Førsløv og Grefvie i Bjerre Herred i Skaane; 1581 blev han tillige Provst i Nørre Aasbo og Bjerre Herreder³⁾, hvilke Stillinger han beklædte til sin Død den 14de Januar 1613. I Førsløv Kirke findes Epitafier over ham og hans Hustru. Af hans Børn kjendes Sønnen: Peder Mogensen Trane, der vil blive omtalt nedenfor blandt Hørerne, og Søren Mogensen Trane, der blev Faderens Eftermand i Førsløv⁴⁾.

6. Hr. **Hans Christensen Sthen** blev nu atter Skolemester, dog uden derfor at opgive sit Embede som Kapellan ved S. Olai Kirke. Herom læses i Raadstuebogen:

»Anno Domini 1570 den 6. Novembris paa Raadstuen nærværendes Henrik Mogensen, Jakob Hansen, Borgmestere, Andres Saxen, Hans Nielsen, Mads Laursen, Jørgen Maer, Frederik Lejel, David Hansen, Raadmænd, Rasmus Hansen, Byfoged, tilsagde Hr. Hans Christensen, Kapellan,

¹⁾ Thura, Valvæ scholarum apertæ, msc. Hundrup siger, at han døde i Maj 1568.

²⁾ Mulig var han en Søn af Hans Tavsens bekendte Beskytter i Re-formationsaarene, Borgmester Peder Trane i Viborg.

³⁾ Jvfr. min Kbhvns Univ. Hist. IV, 478.

⁴⁾ Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne, IV, 258—59.

Borgmestere og Raad sin Tjeneste for en Skolemester i Byskolen her i Helsingør at ville vare og fuldgjøre al den vanlige og børlige Tjeneste, som hos Ungdommen falder baade i Skolen og uden, med al flittig Undervisning, ærlig Optugtelse og Fremdrag, saa meget mueligt er, og Gud giver Naade til. For samme hans Tjeneste udi Skolen og Kirken er hannem lovet aarlig Løn, Summa 60 Mark danske. Item tilsagde og Hr. Hans nu hver Løvedag efter Middag at skulle sjunge Diskant i Koret til Aftensang, Ungdommen dermed at øve og forbedre, og derfor er hannem tilsagt at skulle have om Aaret 15 Mark. Item efterdi Hr. Hans er bosiddende og selv holder sin Kost, er hannem samtykt og tilsagt at skulle have derfor om Aaret, Summa 75 Mark. Item tilsagde han og at ville til sig annamme Hørereren Rasmus og hannem holde hans Kost og Underholdning fore til Mad og Øl. Derfor skal Hr. Hans have om Aaret, ligesom for sin egen Kost, 75 Mark. Paa denne Kosteres Betaling skal Hr. Hans annamme den Rente og Afgift, som gives af Udesundby Sognetiende, hvilken Kgl. Maj. haver undt og lagt til Skolemesterens i Helsingør hans Kosteres Ophold, som er tre Pund Rug, tre Pund Byg, og derpaa nyde saadant Kjøb, som almindeligt er paa Kornet udi Landet, ikke paa det dyreste, ej heller paa det letteste«.

Hr. Hans Christensen var altsaa bleven »bosiddende«, siden sidst han var Rektor. Denne Forandring i hans Stilling var foregaaet, da han 1567 havde holdt Bryllup, i hvilken Anledning Borgmestere og Raad havde foræret ham en fed Stud til hans Bryllupskost. I Aaret 1570 omtales »den S. Olai Kirkes Gaard, som Hr. Hans Christensen nu ibor«¹⁾. — Sin frugtbare Forfattervirksomhed maa han allerede have begyndt, inden han anden Gang blev Rektor, skjønt ingen af de Udgaver, der nu kjendes af hans Skrifter, ere fra en saa tidlig Tid. I Kæmner-

¹⁾ Aarsberotn. fra Geh.-Arkivet IV, Till., S. 25.

regnskabet for 1570—71 findes nemlig følgende Post: »Item efter Borgmesteres og Raads Befaling haver jeg udgivet, som Hr. Hans Christensen, Kapellan og Skolemester her i Helsingør, blev med foræret, at han haver udsat og ladet paa Tryk udgaa Bedebøger og andet nytteligt, siden han hidkom, denne Menighed til Ære, og fik han 36 Mark«. Ved »Bedebøger« maa man nærmest tænke paa hans Oversættelse af »Jo. Avenarii Christelige og udkaarne Bønner«, af hvilken der i Ped. Resens Bibliothek fandtes en Udgave fra 1571, der dog maaske ikke har været den første. Den ældste, nu bevarede Udgave er fra 1577, men mangler Titelblad. Paa sidste Blad af denne Udgave findes et Vers til Læseren, hvori Linierne begynde med Rasmus Hansens [Reravii] Navn. Denne Omstændighed har givet Udgiveren af Bibliotheca Danica (I, 307) Anledning til den Formodning, at Reravius kunde være den første Udgiver af Skriftet; men denne Formodning er neppe grundet, da Udgaven af 1577 ganske stemmer med de senere Udgaver fra 1601, 1642 og 1643, der paa Titelbladet have den Angivelse: »nu fordanskede og igjen paa ny corrigerede af Hans Christensøn Roschildense«. Anbringelsen af Rasmus Hansens Navn i Verset er altsaa sikkert kun en Form, hvorunder Forfatteren har villet vise en æret Ven sin Opmærksomhed ¹⁾.

Som Skolemester gjenoptog Hans Christensen sine dramatiske Øvelser med Disciplene. Vor Kundskab herom have vi fra Kæmnerregnskaberne, hvor vi finde følgende Antegnelser: »Efter Borgmesteres og Raads Befaling gav jeg Hr. Hans, som han blev med foræret for de tvende Lege, han agerede i Fastelavn (1571) — 20 Mark«. «Hr. Hans Christensen, fordi han havde ageret og holdt en Leg eller Spektakel paa Raadhuset Ao. 72 — 20 Mark«.

¹⁾ Paa samme Maade er Albret Hansens (se nedenfor S. 323 f.) Navn indflettet i et andet af Hans Christensen Sthens Digte (se Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning. I. 172).

1573 »udi Pindse Helligdage agerede Hr. Hans et Spektakel eller Leg paa Kirkegaarden«, hvorfor han fik 10 Mk. til Foræring. Endelig finder man endnu i Regnskabet for 1574: »Hr. Hans, Kapellan, som og er Skolemester, har i Fastelavn til dette Aar 74 ageret en Leg eller Spektakel med hans Skolebørn paa Raadhuset, og fik efter Borgmesteres og Raads Befaling for sin Umage 10 Mark«. — Alle disse Antegnelser indeholde dog intet om, hvad det var for Stykker, Hr. Hans Christensen lod opføre. Ventelig har han selv været Forfatter af enkelte af dem. Dette gjælder i alt Fald hans i Haandskrift efterladte moralsk-allegoriske Skuespil »Kort-Vending«, der i det hele vistnok giver en god Forestilling om, hvad det var, Hans Christensen søgte at fremme ved de »Lege«, han lod sine Disciple opføre. Om dem har Ordet »Ej blot til Lyst« vistnok i fuldt Maal gjældt, da det belærende Element aabenbart har spillet en ikke ringe Rolle, selv om Forfatteren ellers ikke var nogen Fjende af »Verdens Fryd og Lyst«, naar den kom paa rette Sted. Vi skulle forøvrigt ikke paa dette Sted dvæle ved det meget, der er at lære af »Kort-Vending« med Hensyn til den Tids Sæder og Tænkemaade, men henvise til den omhyggelige Udgave, som Bibliothekar S. B. Smith for nogle Aar siden har besørget af Haandskriftet¹⁾.

Det dobbelte Embede, som Hr. Hans Christensen beklædte, synes i Længden at være faldet ham besværligt, og ved Udgangen af Aaret 1573 frasagde han sig derfor Rektorembedet, om han end vistnok besørgede Forretningerne endnu i nogen Tid ind i Aaret 1574, indtil hans Eftermand kunde tiltræde. Derimod vedblev han fremdeles at være Kapellan, og for saa vidt han ikke havde gjort det allerede tidligere, udfoldede han nu en rig litterær Virksomhed af populær-kirkelig Art. Særlig udmærke sig hans religiøse Digte, der paa en saa heldig Maade

¹⁾ Trykt i Bruuns Danske Saml. I, 182—288.

have sammensmeltet Salme- og Folkevisetonen, at neppe nogen dansk Salmedigter i den fænseende har overgaaet ham, hvorfor ogsaa hans forunderlig trohjærtige og i al deres ukunstlede Simpelhed ofte rørende skønne Salmer i vore Dage atter ere komne til fortjent Ære i Menigheden. Flere af hans Skrifter, og da særlig hans »liden Haandbog« og hans »liden Vandrebog«, bleve i høj Grad yndede som Folkelæsning, men høre nu til de største litterære Sjeldenheder. Af flere af dem ere de ældste Udgaver overhovedet ganske forsvundne, ventelig fordi de ere blevne slidte op ved den daglige Brug i Borger- og Bondestuer.

At Hr. Hans Christensen baade har været en dygtig Mand og ualmindelig afholdt i sin Kreds, fremgaar af flere Kjendsgjæringer og Vidnesbyrd. Selv søgte han da ogsaa at vise sine Velyndere den Opmærksomhed, der stod i hans Magt, saasom ved Digte ved festlige Anledninger eller ved at tilegne dem sine Skrifter. Da saaledes den ansete Borgmester og Tolder Henrik Mogensen anden Gang havde Bryllup (1572), forfattede han et Epithalamium i den Anledning ¹⁾. Hans Læredigt »Lykkens Hjul«, der udkom 1581, er tilegnet Niels Pedersen Colding, Skriver paa Frederiksborg og Kronborg ²⁾; hans »liden Haandbog« tilegnede han 1578 den tidligere omtalte Frants Lavritsen og dennes Hustru Bente Povlsdatter; som Tak for »mange Velgjæringer« tilegnede han Rentemester Christoffer Valkendorf 1578 sin Oversættelse af en Prædiken af Cyprian og en Udlæggelse af den 91de Salme ³⁾; et andet Skrift dedicerede han til den helsingørske Borger Frederik Lejel og Hustru ⁴⁾.

Om hans huslige og private Forhold vide vi kun, at han havde en meget stor Børneflok. Et Steds i sin

¹⁾ Hist. Tidsskrift V, 476.

²⁾ Hist. Tidsskrift V, 507.

³⁾ Hist. Tidsskrift V, 529.

⁴⁾ Hist. Tidsskrift V, 532.

»Vandrebog« beretter han, at han havde haft 16 Børn, hvoraf dog de 8 vare døde i Aaret 1580 eller i de nærmeste Aar forud, vistnok i de pestagtige Epidemier, som oftere hjemsøgte Helsingør i hans Tid ¹⁾. — I Stadens Regnskab for 1577 bemærkes: »Item skal være vitterligt, at Hr. Hans Christensen, Kapellan her sammesteds, haver en Bys Havejord, han købte Hævden fra Søren Munk, liggende paa Kageholmen, hvilken samme Have Hr. Hans haver nogen Aar nydt uden Afgift, og gaves før aarlig til Byen 4 β , som nu gaar. Saa er og nu samtykt Hr. Hans, at han maa beholde for^{ne} Have fremdeles uden Afgift, saa længe han er udi Tjeneste; dog skal han give sit Brev, at den er hannem saa undt af Byen, som før er rørt, og naar han forandres af Tjenesten, skal da enten hans Hustru, eller hvo da tilkommer, være forpligtet at give aarlig Leje af Haven, som før gik, eller som da Lejlighed begiver« ²⁾.

I Aaret 1580 tog Hr. Hans Christensen efter modtagen Indbydelse Magistergraden ved Københavns Universitet, i hvilken Anledning Stadens Øvrighed tildelte ham en Pengegave, ventelig til Hjælp ved Afholdelsen af Udgifterne til Gradens Erhvervelse ³⁾. Endelig afsluttedes hans lange Virksomhed i Helsingør 1583, da han kaldtes til Sognepræst i Malmø. I det helsingørske Kæmnerregnskab findes under 22de Maj 1583 indført følgende Post: »Efter Borgmesteres og Raads Befaling givet Magister Hans Christensen til en venlig Foræring for hans lange Tjeneste, en Portugaløser eller 33 Mark«. Samtidig tildeltes der ham følgende skønne Skudsmaal:

¹⁾ Hist. Tidsskrift V, 531.

²⁾ Danske Mag. 3. R. II, 190.

³⁾ Hist. Tidsskrift V, 528. Jeg antager, at P. V. Jacobsen fejler ved at henføre Magisterpromotionen til 1581; vistnok har den været i Slutningen af Aaret 1580 (se nedenfor S. 326 under Rektor Albret Hansen).

»Vi Borgmestere og Raad udi Helsingør gjøre vitterligt med dette vort aabne Brev, at ærlig, højlærd og velagt Mand, Mester Hans Christensen, denne Brevviser, haver nu nogen Aar været hos os udi Tjeneste, og først han er kaldet hid fra Kjøbenhavn til Skoletjeneste, og blev Skolemester udi Byskolen her i Helsingør, som skete Anno 1565, og blev udi samme Tjeneste 3 (!) samfælde Aar, og da efter Guds Vilje og Forsyn blev kaldet til Kirketjeneste at være Prædiker og Medtjener i Sognekirken her i Helsingør, udi hvilken Midlertid han er kaldet og sig til forvilgede at annamme Skoletjenesten og blev Skolemester i for^{ne} Skole, og holdt da samme Tjeneste udi 4 Aar; siden blev [han] Skoletjenesten kvit, der han begjærede at afskediges for stort Arbejde og Umage Skyld, og blev alene ved Kirketjenesten til denne Dag. Og udi begge for^{ne} Tider og Terminer haver han forestaaet Ungdommen og Skolebørnene med Undervisning og Lærdom udi Legser og Sang med al anden ærlig Opdrag udi al kristelig, tugtig og tilbørlig Omgjængelse med flittig og vindskibelig Varetægt baade inden og uden Skolen, saa at Ungdommen under hannem ganske vel forbedredes udi Levned og Lærdom; og forestod samme Skolekald, som en ærlig og flittig Mand bør og tilstaar udi alle Maade. Siden haver bemeldte Mester Hans fremdeles været udi sit Kirkekald og Embede her i Sognekirken, eftersom før er meldt, indtil denne Dag, som indløber sig fra 19 Aar, og der udi haver sig forholdet baade med ærligt Levned og kristelig Omgjængelse, med flittig Lærdom og Undervisning, saa meget mest muligt haver været, saa at vi og denne ganske Menighed takke hannem al Ære og godt som en ærlig og trofast Sjælesørger udi alle Maade. Og det Gud er bekjendt, at vi alle samtlig havde jo heller ganske gjerne set og begjæret, at han fremdeles havde blevet hos os, end her fra at skilles; men efterdi han haver nu ladet os forstaa, at hannem en anden Steds er Kald tilbudet, og at han agter efter Guds Forsyn at give sig der heden, og

begjærede dette vort Vidnesbyrd sig at meddeles, vidste vi hannem det ikke at benegte. Bedendes fordi og ganske venligen begjærendes af alle, ihvo som helst de ere, som bemeldte Mester Hans Christensen hænder til at komme, at han maa vederfares Befordring og Forfremmelse udi al Ting til det bedste, og nyde denne vor aabne Bevis godt ad udi alle Maade. Hvilket udi lige og anden Vilkaar at bekjende, og med hver sin Conditions Lejlighed med alt Godt at forskyldte, vi gjerne findes villige og stedse ganske redebøn. Til hvis ydermere Vidnesbyrd vi have vitterlig ladet trykke vor Bys Secret-Segl her neden under. Datum den 23 Maji Anno 1583«.

Præsten C. L. Friis fortæller i sine haandskrevne Samlinger om danske Salmedigtere, at der i hans Tid, i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, fandtes et Billede af Hans Christensen Sthen i Sakristiet i Helsingørs Kirke blandt de andre Præster der ¹⁾.

Som Sognepræst i Malmø blev M. Hans Christensen uden Tvivl tillige strax Provst i Oxie Herred ²⁾. For Røsten savne vi omstændeligere Efterretninger om hans Virksomhed her, skjønt det neppe er tvivlsomt, at saadanne endnu kunde tilvejebringes ved nøjere Granskning af Arkiverne i Malmø ³⁾. Et enkelt Træk have vi dog fundet, der vidner om, at han har haft sine Modstandere. Det var den 7de Marts 1595, da Regnskabet for Jørgen Mynters Legat skulde opgjøres paa Raadhuset i Malmø, at M. Hans Christensen, der som Sognepræst var tilstede, i den Grad blev »overfuset« af en

¹⁾ Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I. Forfatternes Levnedsløb, S. 27.

²⁾ Jvfr. Kbhvns Univ. Hist. IV, 477.

³⁾ I Helsingørs Tingbog nævnes han endnu ⁸/₁₁ 1596, da Michel Snøckel, Kongens Foged, paa Mester Hans Christensen, Sogneherre i Malmø, hans Vegne første Ting opbyder en liden Bod, liggende paa de Oxers Grund, som han (M. Hans Christensen) havde solgt til Christen Christensen, Møller i Frederik Lejels Hestemølle, om nogen haver derimod at sige. Boligen ophødes ⁶/₁₂ s. A. til 2det Ting, ¹⁹/₁ 1597 til 3dte Ting og ³¹/₁ s. A. til 4de Ting.

af Raadets Medlemmer, at han følte sig dybt krænket derved og siden gav sin Harme Luft i et Digt, hvori han klagende spørger:

Om det er den tack, mand skal haffue
For erlig tro tieniste mange aar och daffue,

men til Slutning trøster sig med den Tanke:

Oc naar ieg er død oc monne affgaa,
Da skal de min troskaff oc flid bedre forstaa
End mange nu i mit leffuendis liff giøre ¹⁾.

Sin litterære Virksomhed fortsatte Mester Hans endnu med enkelte Skrifter af gudeligt Indhold. Hans sidste Skrift var en Ligprædiken, han 1602 havde holdt i Bare Kirke over Fru Mette Ulfstand efter Begjæring af Lensmanden paa Malmøhus, den bekendte Sivert Grubbe, og efter Opfordring af sin »Herre og gode Ven« Biskop Mogens Madsen i Lund, der paa Grund af Svaghed ikke selv kunde udføre denne Forretning. Skjønt Ligtalen ikke vidner om nogen Affældighed ²⁾, og M. Hans Christensen ogsaa samme Aar holdt en Tale paa Landemodet i Lund ³⁾, maa han dog paa den Tid vistnok selv have følt sig svagelig. Gammel var han i ethvert Tilfælde, og at Præstetjenesten i en stor By som Malmø er falden ham besværlig, fremgaar af følgende Kongebrev, der dog har det ejendommelige ved sig, at det ikke er fremkaldt ved en Ansøgning fra ham selv, men ved en Forestilling eller Forbøn fra Borgmestere og Raad i Malmø.

Til Christen Barnekov, M. Hans Christensen, Sognepræst
udi Malmø, anrørendes.

Christian 4. Vor Gunst tilforn. Vid, at os elsk.
Borgmestere og Raadmænd udi vor Kjøbsted Malmø under-

¹⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 660—1. Jvfr. smst. S. 579. 583. 656.

²⁾ En interessant Prøve af den er meddelt i Hist. Tidsskrift V, 534.

³⁾ Danske Mag. 4. R. IV, 13.

danigst haver givet os tilkjende, hvorledes deres Sognepræst, hæderlig Mand M. Hans Christensen, nu med Svaghed og Alderdom fast belades, og med Tiden vil falde hannem meget besværligt hans Præsteembede og den store Menighed og Almue der udi Byen med tilbørlig Tjeneste at kunne forestaa, og efterdi han udi det hellige Prædikeembede og Skoletjeneste ustraffeligen haver ladet sig bruge udi 36 Aar, og der nu skal vacere tvende Sogne udenfor for^{ne} vor Kjøbsted Malmø, ved Navn Thyelse og Klagstrup, ere de underdanigst begjærendes, vi naadigst vilde anse hans flittige, lange og tro Tjeneste udi det hellige Prædikeembede, saa og denne hans høje Alderdoms Skrøbelighed og Vilkaar, og naadigst bevilge, at han til samme tvende Sogne maatte blive befordret, paa det han udi denne hans tilstundende besværlige Alderdoms Tid kunde have hans nødtørftige Ophold og Underholdning. Da efter slig hans Lejlighed, tro og lange Tjeneste, saa og forbe^{te} Borgmesters og Raadmænds deres underdanigste og flittige Forbøn Skyld, bede vi dig og ville, at du det saa forordner, at for^{ne} M. Hans Christensen bliver kaldet af menige Sognemænd til for^{ne} tvende Sogne, og dennem foreholder denne vor naadigste og alvorlige Villie, paa det at han efter Ordinansen lovligen maa blive kaldet og ikke ske paa samme Kald nogen Forhindring. Dermed etc. Actum Hafniæ 18 Julii Anno 1600 ¹⁾).

Trods dette Brev forblev M. Hans Christensen Sthen dog i Malmø i sin øvrige Levetid. Hans Dødsaar har hidtil ikke været bekjendt. Man har i den senere Tid antaget Aaret 1605 for det rette, fordi hans Eftermand ifølge Cawallins Meddelelse skal være udnævnt i dette Aar ²⁾). Imidlertid viser en Notits, som jeg i Aaret 1861 modtog fra C. Sonnenstein Wendt, der havde studeret alle malmøske Forhold med større Grundighed end nogen anden,

¹⁾ Skaanske Tegnelse III, 107.

²⁾ Lunds Stifts Herdaminne II, 8.

at hans Død maa rykkes fem Aar længere ned i Tiden. Ovennævnte Gransker af de malmøske Arkiver skrev nemlig den Gang til mig: »Om Hans Sthen har jag för hans sednare lefnat funnit myckit förut okänt, liksom att han icke dog 1605, utan lefde ända till 1610«. Desværre fik C. S. Wendt aldrig meddelt Offentligheden, hvad han havde samlet om Sthen og flere andre interessante malmøske Personligheder i den danske Tid. Men det angivne Aars-tal tør man vistnok stole paa. I Mangel af nærmere Efterretninger ligger det da nær at formode, at Hans Sthen i sine sidste Aar paa Grund af Alderdomssvaghed har maattet overlade Embedets Forretninger til en yngre og kraftigere Medhjælper, den ogsaa som Salmedigter bekjendte Hans Ravn, der saa efter hans Død har succederet ham i Sognepræsteembedet. — Have end Sthens sidste Aar vistnok saaledes været i Skrøbelighed og Affældighed, var han dog i sin Velmagt en ualmindelig dygtig Personlighed. Hans Navn som Salmedigter vil neppe nogensinde uddø i den danske og norske Kirke¹⁾.

Hans Børn kjende vi ikke sønderligt til. Dog antages følgende tre at have været hans Sønner (af andet Kuld?), saa meget mere som de alle betegnes som værende fra Malmø: Christen Hansen Sthen blev 1620 Student fra Lunds Skole, studerede 1624 i Vittenberg, var 1630 Konrektor i Lund, i hvilket Aar han tog Magistergraden i Kjøbenhavn og blev Præst i Hørby og Lyby i Skaane²⁾.

¹⁾ Se Karakteristikken hos Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I. Biografierne, S. 26.

²⁾ Rietz, Skånska Skolväsendets Hist., S. 306. 592. Cawallin, Lunds St. Herdam. III, 10—12. Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. IV, 177. Paa sidstanførte Sted kalder han sig selv: Anthonä-Danus, d. e. fra Malmø. — I Bertel Knudsen Aqvilonius's Breve fra 1616—17 til Venner i Roskilde omtales ofte en Stenius, der synes at have været Hører ved Skolen der; men i Blochs Fortegnelse over Hørerne forekommer han dog ikke. Mulig er han den samme som den Sthen, der 1606 studerede i Heidelberg (Wegener, A. S. Vedel, S. 239) og kan maaske have været en ældre Søn af M. Hans Christensen Sthen.

Knud Hansen Sthen blev 1624 Student fra Lunds Skole og 1629 Præst i Højby i Skaane¹⁾. Frederik Sthen fra Malmø (Malmogius) blev 1625 Student fra Lunds Skole²⁾. Hans senere Stilling er os ubekjendt.

Hans Christensen Sthens Skrifter:

Jo. Avenarii Christelige oc vdkaarne Bøner, for alle Stater oc for allehaande Nød oc Trang i den gandske Christenhed. Nu fordanskede oc igien paa ny corrigerede af Hans Christensøn Roschildense. Kbh. *1571 (Resens Bibl. p. 222). 1577. 1601. 1642. 1643³⁾.

*Epithalamium Henrici Magni, Consulis Helsingorensis. Hafn. 1572.

*Vita Johannis Hus. Hafn. 1572 (ell. 1574). (Skriftet har formodentlig været paa Dansk).

En Liden Haandbog, Som indeholder allehonde nyttige Øffuelser vdi Gudelighed oc trøstelige Bøner oc Loffsange, som mand kand daglige bruge . . . aff Hans Christensøn Roskildense, Predickere oc Guds ords Tienere vdi Helsingør. (Tilegnet Frants Lauritzen og Hustru Bente Povelsdatter). Kbh. 1578. Lybek 1592. Kbh. 1609 (Trykkeaarret paa sidste Blad). Kbh. 1610. *1616 (Resens Bibl.). 1625 og 1632. 12mo.

En Predicken Cæcilij Cypriani, Biscop til Carthago, sin Kirke til Trøst screffuit i en suar Pestelentz Tid, faar 1321 Aar. Item den 91. Davids Psalme, met en smuck Vdleggelse [af Joach. Mörlinus]. Vdsætte oc fordanskede af Hans Christensøn S. Roschild. (Tilegnet Christoffer Valkendorf). Kbh. 1578. 8vo.

En liden Vandre-Bog, Indeholdendis atskillige smucke Bøner oc trøstelige Sange med nogle nyttige Ljfs-Regle, i

¹⁾ Rietz a. Skr. S. 594. Cawallin, a. Skr. I, 348. Danske Mag. 4. R. IV, 79. I et Exemplar af Chr. Cilicii Cimbrl Belli Ditmarsici vera descriptio i det kgl. Bibliothek findes skrevet: •Ex libris Canuti Joh. Sthenij Malmogiensis•.

²⁾ Rietz, a. Skr., S. 595.

³⁾ De med * mærkede Udgaver haves ikke mere.

artige Rjm befattede . . . Componerede oc skrefne aff Hans Christensøn Sthenio Roeschild. [*Kbh. 15** . . .]. Christiania 1659. (aflang Format). *Kbh. 1666 (do.) *Lund 1673. Kbh. 1696. (En hdskr. islandsk Oversættelse fra Aaret 1606 findes i Arne Magn. Saml. 425. 8vo).

Lyckens Hiul. En kaart Vnderuisning, om Lyckens ustadighed, oc Verdens løb. Screffuet oc giort af Hans Christensøn S. Roschildense, Guds Ords Tienere vdi Helsingør. Kbh. 1581. 4to. (Tilegnet Niels Pedersen Colding, Kgl. Maj.s Skriver paa Frederiksborg og Kronborg, dat. Helsingør 30 Novbr. 1579).

En liden Trøstscrift for alle christelige Forældre, naar deres Børn bliffuer siuge eller hensoffuer i HERren, Oc for alle andre Guds Børn, som met Dødsens tancker omgaar, i denne skrøbelige tid, oc haaber paa it bedre Liff end dette. Hans Christensøn Sthenius R. Predicker vdi Helsingør. Kbh. 1581. 8vo. (Tilegnet Frederik Leyl i Helsingør og Hustru Kirstine Jensdatter, dat. Helsingør 21 Febr. 1581 — 21Aars Dagen efter „eders kiere Fader, Sander Leyl, fordem Borgmester og Kgl. Maj.s Tolder her udi Helsingør, kristelig døde Anno Domini 1560“).

Saligheds Vey, d. e. En kaart oc enfoldig Forklaring offuer den første Kong Davids Psalme, vdi huilcken der vdvisis den rette Vey til Salighed. Kbh. 1584. 8vo. (K. B.).

Geistlig Hussraad, d. e. En Christen liden nyttelig Sermon, Predicken oc Forklaring offuer Kong Davids 128. Psalme, vdi huilcken hand priser oc berømmer Ecteskaffs stat (etc). Hans Christensøn Sthenius Rosch. Sogneprest vdi Malmø. Kbh. [1592]. 8vo. (Som Anhang hertil er trykt): En god forfaren Persons trohiertige Formaning oc Sendebreff til en fin vng Person . . . huorledis en Suend oc Tienere skal forholde sig i sin Tieneste hos erlige fromme fremmede Folck, at hand der aff kand haffue fordring, ære oc loff. 1592. (Hele Skriftet er tilegnet Hack Ulfstand til Hikkebjerg, den udvalgte Kong Chr. IV's Hofmester, Regjeringsraad, Stiftslensmand og Høvedsmand paa Malmø Hus, og Hustru Anne Skovgaard, dat Malmø 1 Jan. 1592).

En Ligpredicken aff den 90 Psalme, som er skeet oc holden vdi Bare Sognekircke her i Skaane, den 16 dag Maj, Anno 1602 den Søndag Exaudi offuer Erlig oc Velbyrdig nu salig med Gud Fru Mette Ulfstands Ligs begraaffuelse . . . aff Hans Christenssøn Sthenio Roschild. Kirchetiener oc Guds Ords forkynder i Malmø. Kbh. [1603] 8. (Tilegnet Sigword Grubbe til Hofdal, Kgl. Maj.s Befalingsmand paa Malmø Slot, og Hustru, Fru Hilleborg Grubbe, dat. Malmø 20 Aug. 1603).

Kortvending. Et moralsk-allegorisk Skuespil fra Frederik den Andens Tid. Udg. af S. Birket Smith (Danske Saml. I, 182—288).

Et Udvalg af hans Salmer findes trykt hos Brandt og Helveg, den danske Psalmedigtning I, 171—204.

7. **Christiern Lavritsen Kolding** blev Skolemester efter M. Hans Christensen Sthen. I Kæmnerregnskabet findes følgende: »Ao. 74 den 5 Januarii var Christiern Kolding, som nu er Skolemester, hid fremskikket af Bispen at forfare om Skoletjenesten, og blev samme Tid annammet til samme Tjeneste. Da efter Borgmesteres og Raads Befaling gav jeg for^{ne} Christiern til Hjælp til hans Vognleje fra Kjøbenhavn og hid og siden tilbage, fik han 3 Mark«. »Samme Tid betalt Hr. Hans for for^{ne} Christens Fortæring, der han samme Rejse var her; fik for 4 Dages Fortæring 2 Mark«. Embedet tiltraadte han dog først noget senere. I Byens Regnskab for 1574—5 læses: »Item efter Borgmesteres og Raads Befaling gav jeg Christen Skolemester, som hannem blev samtykt til Forbedring af hans Løn, formedelst at han lader Skolepersoner og Børn sjunge Aftensang paa Discant om Løverdags Aften, og at han desbedre skal have Indseende med Børnene og Ungdommen udi Skolen og Kirken; og fik han 7½ Mark.« I det følgende Aars Regnskab findes følgende Poster: »Item efter Borgmesteres og Raads Befaling haver jeg betalt Christiern Laurssen Skolemester, som hannem er samtykt at betales med Bys Pennings, for han tilholder Ungdommen at sjunge

Discant til Aftensang om Løverdags Aften udi Sognekirken, givet ham $7\frac{1}{2}$ Mark.« »End efter lige Befaling givet for^{no} Christiern Laurssen, som han udlagde til Vognleje og For-tæring, [da] han var i Kjøbenhavn at forfare om en Locat at bestille til Skolen, den Tid Jens Hører kom hid udi Tjeneste, beløb $3\frac{1}{2}$ Mk. 4 Sk.«

Indtil September 1576 var Chr. Lavr. Kolding Skolemester i Helsingør. Hans senere Skjæbne er os ikke be-kjendt.

8. **Albret Hansen** var den næste Rektor. I Raadstue-bogen findes under 13de September 1576 følgende: »Samme Dag efter Doctor Povel Madsens, Superintendent, hans Brev og Forskrift blev nu Albret Hansen, salig Doctor Hans Albretsens Søn i Kjøbenhavn fæst og annammet udi Tjeneste for en Skolemester her i Helsingør at nyde samme Tjeneste nu tilkommende Michaelis. Og han nu tilsagde sin Tjeneste udi Skolen og Kirken med al Flittighed, eftersom sædvanligt er, at ikke skal findes skjellig Klage hos hannem udi nogen Mande. Hans aarlige Løn tilsagdes hannem nu først 20 gl. Daler at betales af¹⁾. Item $\frac{1}{2}$ Læst hardt Korn af Ude Sundby Tiende; fri Kost udi Kommunitetet i Helliggesthus, og den Vaaning Skole-mesteren er tillagt, og hvis andet som ellers falder til om Aaret, eftersom dermed begiver. Og han nu rakte sin Haand i Guds Navn og lovede det bedste. Item at op-sige og opsiges $\frac{1}{2}$ Aar for Lavdag, naar den vorder«. Kæmneren har i Stadens Regnskab for 1576 antegnet: »Item den Tid Albret Hansen, Skolemester, kom hid og blev annammet udi Skoletjeneste, blev mig befalet at give hannem til Hjælp til hans Vognleje hid og til Kjøbenhavn, fik han 2 gl. Daler«.

For øvrigt henvises til den Biografi af Alb. Hansen, som er meddelt i Kirkehist. Saml. 3 R. II, 303—6. Her skal kun meddeles et og andet vedrørende hans Skole-

¹⁾ Aabent Rum.

tjeneste i Helsingør, som ikke er omtalt paa det angivne Sted. Saaledes da følgende Antegnelse i Raadstuebogen:

»Anno 1578 den 13. Dag Junii paa Raadhuset, nærværende ærlig, velbyrdig Johan Taube, Slotsherre paa Kronborg, Doctor Povel Madsen, Superintendent, samt Borgmestere, Raad og Byfoged, . . . blev og nu bevilget med for^{ne} gode Herrers Samtykke denne efterskrevne Ordinans at skulle holdes med Discantsang udi Brudemesser her i Helsingør udi saa Maade. Først naar Skolemesteren med sine Hørere og Disciple sjunger en hel Messe paa Discant udi Brudevielse, da skal Brudgom give Personerne, som sjunge, en gammel Daler til Bøger og Papir, og Skolemester eller Hørere ingen Part at have derudi med dennem i nogen Maade, men skal derimod indbydes frit til Bryllupsmaaltid og vederfares det bedste, og da skal ej heller gives Skolepersonerne nogen anden Gave med Mad eller Øl for deres Umage, men at være tilfreds med for^{ne} Daler. Men ¹⁾ de sjunge baade i Kirken, som nu er sagt, og siden paa Bryllupshus til og fra Maaltid, item Bruden følge med Sang til Brudehus, og gjøre i slig Maade den Tjeneste, dennem bør, og skikke dennem høviskelig og vel, da skal gives Personerne Mad og Øl udi Brudegaard efter gammel Sædvane, og da ingen gammel Daler; og Skolemester og Hørere at indbyde, som før er meldt. Vil og Brudgom ellers dennem forhære, Skolemester eller Hørere, det staa udi hans eget Kaar« ²⁾.

Da Organisten ved S. Olai Kirke var død i Efteraaret 1577, »legede« Albert Hansen en Tid lang paa Orgelet, indtil en ny Organist kunde blive antagen. For den Tjeneste, han saaledes ydede Byen, modtog han en Æreskjænk, for hvilken man har følgende egenhændige Kvitte-
ring fra ham:

¹⁾ D. e. medens (eller naar).

²⁾ Jvfr. Danske Saml. 2. R. VI, 334.

Bekiender ieg Albrit Hanssen, skolemester wdj Helsingør, ath haffue bekommit aff erlig Mand Madtz Lauritzøn it halff hundrede march danske, huilcke mig thill en ære skenck er skenckit for den tieniste ieg gjorde en tiid lang paa orgel-uerecken her y kircken. Datum 25 Octobris anno 78.

Albrit Hanssen
med egen handt.

Han maa have holdt Bryllup i Aaret 1578; thi i Kæmnerregnskabet for dette Aar findes følgende Post: »Efter Borgmesteres og Raads Befaling købte jeg 4 Fjerdinger Oxekjød, som bleve forærede Skolemester Albret Hansen til hans Bryllupskost; vejede tilsammen 20 Lispund. Gav jeg 10 Mark.« Med denne Forandring i hans Stilling staar det uden Tvivl i Forbindelse, hvad der læses i Hofmans Foundationer (VII, 96—7), at det den 20de Februar 1580 af Kongen bevilgedes, at Rektor Albret Hansen i Helsingør efter derom indgiven Ansøgning maatte faa Penge i Steden for Kosten; dog maatte der ikke tillægges ham videre aarlig, end hvad en enkelt Persons Kost i Hospitalet aarlig kunde løbe til, hvorover Superintendenten D. Povl Madsen samt Borgmestere og Raad skulde gjøre en Beregning. Forøvrigt kunde det bemærkes, at det i de Tider hørte til Sjeldenhederne, at en Rektor fik Lov til at gifte sig. Den ugifte Stand betragtedes som hørende til Skolefaget, vel nærmest paa Grund af Lønningernes Utilstrækkelighed og Stillingens Midlertidighed.

I Helsingørs Raadstuebog findes en Sag fra denne Rektors Tid angaaende Slagsmaal mellem Skolens Disciple og Bønder fra Omegnen, hvilken i høj Grad ligner Scener, der ifølge J. J. Paludans Erindringer¹⁾ jevnlig forefaldt i Slutningen af forrige Aarhundrede mellem Disciplene i Frederiksborg Skole og Bønderne fra de omliggende Sogne. Da Sagen imidlertid findes meddelt af Dr. T. Lund i Danske

¹⁾ Indbydelsesskrift fra Frederiksborg Skole 1874.

Saml. 2 R, VI, 331—3, skulle vi ikke her gjentage Beretningen om disse tumultuariske Optrin.

Efter det Forbillede, Hans Christensen Sthen havde givet, om end efter en mindre Maalestok, syslede Albret Hansen ogsaa ved Salmedigtning ¹⁾, ligesom han ogsaa lod Disciplene opføre Komedier. I Kæmnerregnskabet for 1580 findes nemlig følgende Post: »Item efter Borgmesteres og Raads Befaling er givet og foræret Mester Albret Hansen, Skolemester, for den Historia, han med sine Personer agerede nu forgangen Sommer Ao. 80; fik 15 gl. Daler«. Naar Albret Hansen her kaldes »Mester«, er det formentlig et Vidnesbyrd om, at han i Aaret 1580 har taget Magistergraden, skjøndt Notitsen, om at han og Hr. Hans Christensen Sthen bleve vocerede til Kjøbenhavn og promoverede til gradum magisterii, i hvilkken Anledning Helsingørs Byøvrighed forærede dem tilsammen 3 Rosenobler, først er indført i det Kæmnerregnskab, der begynder S. Thomæ Dag (21. December) 1580 og slutter med samme Dag 1581 ²⁾, hvorfor P. V. Jacobsen (Hist. Tidsskrift V, 528) og andre paa hans Autoritet have henført Promotionen til 1581, noget, der dog ikke godt passer med, at Albret Hansen ogsaa kaldes Magister, da han den 23de Januar 1581 gav Møde paa Raadstuen i Helsingør i en Sag, der mulig gav Anledning til, at han samme Aar opgav Rektorembedet. I Raadstuebog læses nemlig følgende under den nævnte Dag:

»Samme Dag inden Dørene var nærværendes M. Albret Skolemester og forhandlede om allehaande Ulempe, som befandtes med de Skolepersoner, som underholdes udi Hospitalet, sønderlig en med Navn Christen, som havde

¹⁾ Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I, 206—9.

²⁾ I dette Regnskab har dog denne og nogle andre Udgiftsposter den Overskrift: »Item end haver jeg efter Borgmesteres og Raads Befaling udgivet dette efterskrevne, som skulde været betalt af Broder Jensen til Michelsdag 1580, og hans Indtægt ikke kunde tilrække«.

gjort Oprør og Parlemente udi Konvent- eller Kommunitetstuen, slaget en Jernlysestage sønder, item slaget en Dør sønder paa Degnekamrene og andet saadant. Og fandtes Skolemesters Ulempe, at han ikke holder saa tilbørlig Straf over Personerne, som hannem burde. Var og nærværendes Niels [Pedersen] Hører, som klagede over for^{ne} Christen for Ulempe og Trusel mod hannem etc. Og som Skolemester nu lod sig høre, var han mere Niels imod end med. Og endnu advaredes Skolemester, at han tiltænker at holde god Omgjængelse med hans Hørere, at hvis efter denne Dag nogen Ulempe sker enten med Slagsmaal eller i andre Maade, da vil man det vide hos hannem og hannem derfor tiltale«.

Vi vide ikke sikkert, om det var før eller efter denne ubehagelige Sag, at M. Albret Hansen var alvorlig syg, saa han maatte søge Læge og i den Anledning fik en Understøttelse paa 20 Mark af Byen¹⁾. Men nok er det, at han i samme Aar (1581) fratraadte sit Skoleembede. Angaaende hans senere forholdsviis glimrende, om end kun kortvarige, Løbebane henvises til den anførte Biografi i forrige Bind af dette Tidsskrift.

9. **Marcus Christensen Holst** blev 1581 ansat som Skolemester i M. Albret Hansens Sted. I Kæmnerregnskabet opføres 8 Mk. som Vognleje for ham, da han rejste fra Kjøbenhavn til Helsingør. Hans Tilnavn Holst betegner vistnok, at han var fra Slesvig eller Holsten. I Helsingørs Tingbog bemærkes: den 14de Januar 1582 var Marcus Holst, Skolemester, tilstede og anklagede en Karl, han havde truffet der i Byen, som er Morder af hans Broder, der var bleven dræbt for over 20 Aar siden i »Landte Holsten«, da de rejste sammen. — I Rektorembedet blev han til Høsten 1585, som en af hans Disciple, Maurits Madsen Rasch, har anmærket i nogle Optegnelser om sit Levned

¹⁾ Dog synes ogsaa denne Udgift i Regnskabet for 1581 at høre til dem, der rettelig bør henføres til 1580 (se ovenfor).

og om samtidige Begivenheder¹⁾. Om hans senere beklagelige Forhold, ligesom ogsaa om hans Stilling, før han blev Rektor, faa vi nogen Underretning i følgende Kongebrev »til Bispem i Lund, Marcus Christensen anrørendis«:

Christian 4. Vor sønderlige Gunst tilførn. Vider, at denne Brevviser, Marcus Christensen, haver underdanigt til os suppliceret og tilkjendegivet, hvorledes han udi sexten Aar skal have tjent vor kjære salige Hr. Fader, højlovlig Ihukommelse, udi Hs. Kgl. Maj.s Kantori, og siden af afgangne Doctor Povel Madsen, som var Superintendent udi Sjællands Stift, kaldet til Skolen udi vor Kjøbsted Helsingør, hvor han udi fire Aar skal have ladet sig bruge, saa han derom skal have gode Testimonia. Og efter(di) hannem, midlertid han var udi samme Skoletjeneste, er tilslagen stor Sygdom og Skrøbelighed, saa han ikke sin paalagte Bestilling saa kunde med Flid forestaa, som han gjerne vilde, haver han begivet sig til vor Kjøbsted Kjøbenhavn, forhaabendes der at skulle finde nogen Middel og Raad imod hans Sygdom, endog hannem større Modgang er tilslaget, at han er nederfalden og brudt sit ene Ben, saa han derover er kommen udi stor Elendighed. Underdanigst derfor begjærendes, at hans arme Vilkaar maatte anses, at han med noget Kald maatte blive forsørget, efterdi Gud allermægtigste naadeligen haver ladet hannem forvinde sin Sygdom igjen. Thi bede vi Eder og ville, at efterdi han udi saa lang Tid baade haver været i højbemeldte vor kjære salige Hr. Faders Tjeneste, saa og udi Skoletjeneste, og hannem udi hans lovlige Kald og Embede slig Sygdom og Skrøbelighed er tilslagen, han ogsaa udi hans Levned og Omgjængelse sig saa skal have forholdet og saa udi hans Studiis forfremmet, at os elskmenige Professores udi Universitetet udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn hannem med Flid hid commenderet, vi og gjerne saa' hannem til det bedste for hans beviste Tjeneste promo-

¹⁾ Norske Samlinger II, 494.

veret: I da, naar han Eder hermed besøgendes vorder, gjøre eders største Flid, at han med det første Kald, som der udi Stiftet ledigt bliver, kan blive forsørget; dog at altingest der ganger til efter Ordinansen. Dermed etc. Befalendes etc. Koldinghus 2 Decemb. Ao. 1590 ¹⁾).

Det er os ikke bekjendt, om denne Anbefaling har nyttet noget. Naar alt skulde gaa efter Ordinansen — ifølge hvilken jo Sognebeboerne havde Kaldsretten — var det ikke let for Bispen at skaffe en aldrende, maaske svagelig og vel neppe særlig kvalificeret Person Præstekald.

I denne Rektors Tid udgik der den 4de Juli 1582 kgl. Befaling om, at Hospitalsforstanderen i Helsingør tilligemed Skolemesteren skulde have Indseende med de Skolepersoner, som have deres Underhold i Hospitalet, og om nogen forholdt sig uskikkelig, da fratage ham samme Almisse og Kost ²⁾).

Efter Marcus Christensens Bortgang fra Helsingørs Skole var det stærkt paa Tale at antage Mester Jens Katholm, der mange Aar senere forekommer som Kannik og Notarius i Trondhjems Kapitel († 1629) ³⁾, til Rektor. Herom indeholder Kæmnerregnskabet følgende: »Efter Borgmesteres og Raads Befaling givet Mester Jens Katholm, som af Bispen, Doctor Povel, blev hidskikket at skulle være Skolemester, og blev dog ikke annammet, til en Foræring — 4 Mark.« »Givet Jens Nielsen, en Pebling, for et Brev, han bar til Bispen belangende Jens Katholm, som skulde været Skolemester — 10 β«.

10. Mag. **Søren Christensen Torndal**, der vistnok var en Sønsøn af den Hr. Søren Torndal, der indtil omtrent 1559 var Sognepræst i Asminderød og Grønholt ⁴⁾, blev ved Michelsdagstid 1585 Skolemester i Helsingør. I Kæmner-

¹⁾ Skaanske Tegnelse II, 105—6.

²⁾ Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III, Till. S. 66.

³⁾ Norske Rigsregistranter, IV, 225. 690. VI, 182. Rørdam, Anders Chr. Arrebo Levned og Skrifter, I, 86.

⁴⁾ Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 108.

regnskabet for samme Aar findes følgende Antegnelse: »Givet Mester Søren Torndal, som nu er annammet til Skolemester udi Byskolen, som han fortærede hos Hans Organist, det første han var hid kommen og skulde annamme Skolen, desligeste som han gav til Vognleje fra Kjøbenhavn og hid — 6 Mark«. Om de Forhandlinger, der førtes baade da og senere med ham, findes følgende:

»Skal være vitterligt, at efter at Doctor Povel Madsen, Biskop udi Sjælland, efter velbyrdig Absalon Juels Raad og Angivelse om Michaelis Anno 85 hidskikkede Mester Søren Torndal at skulle være Skolemester her udi Bys Skole, da besværede han sig og ikke vilde tjene for den Løn, som hans Formand havde bekommet, og efterdi at Absalon havde sendt hannem hid, og han fandtes Skolen nyttig, da paa det at Ungdommen ikke skulle blive forsømt, er hannem bevilget, at [hans Løn] skulde forbedres af Bys Penninge fra Michaelis Anno 85 og til Paaske Anno 86 — 24 Mark. Om Paasken 86, som før er rørt, op-sagde for^{ne} Mester Søren Torndal Skolen for Borgmestere og Raad og rejste her fra til Kjøbenhavn, og da fik Kald til Odense Skole. Og da formedelst Absalon Juels Bistand blev han her ved Skolen med saadan Besked, at Byen vilde forbedre hans aarlige Løn. Og efter saadan Lejlighed blev hannem bevilget samme Tid af Borgmestere og Raad — 20 Daler aarligen til hans Løns Forbedring, som angik Paasken Anno 86«.

Trods denne Forbedring i Lønnen tog M. Søren i Oktober 1588 sin Afsked fra Skoletjenesten. I Kæmnerregnskabet for det nævnte Aar findes følgende Post: »Givet Mester Søren Torndal, Bys Skolemester, til en Foræring, den Tid han blev forlovet fra Skoletjenesten og skiltes herfra, 1 Rosenobel, beregnet for 7¹/₂ Mark«. At man har været vel tilfreds med hans Tjeneste, viser ikke blot denne Hædersgave, men ogsaa det Skudsmaal, Byens Øvrighed meddelte ham, hvilket lyder, som følger:

»Vi Borgmestere og Raad udi Helsingør gjøre vitterligt for alle med dette vort aabne Brev, at ærlig, højlærd og velagt Mand, Mester Søren Christensen Torndal, denne Brevviser, haver nu paa nogen Aars Tid været hos os udi Tjeneste og været Skolemester udi Byskolen her udi Helsingør, og udi midlertid haver han forestaaet Ungdommen og Skolebørnene med Undervisning og Lærdom udi »Leigser« og Sang med al anden ærlig Opdrag udi al kristelig, tugtig og tilbørlig Omgjængelse, med flittig og vindskibelig Varetægt baade inden og uden Skolen, saa at Ungdommen ved hannem ganske vel er forbedret udi Lærdom og gode Sæder; og forestaaet samme Skolekald, baade udi Skolen og Kirken, som en ærlig og flittig Mand bør og vel anstaar i alle Maade, saa at vi og denne ganske Menighed takke hannem al Ære og Godt, og vi havde jo gjerne set, at han havde blevet længer her udi samme sit Kald og Skoletjeneste; og ladet os forstaa at være til Sinds paa andre Steder efter Guds Forsyn og Vilje sig videre at forsøge; og derfor nu af os været begjærendes, at han samme Skoletjeneste maatte være undslagen, og derfra at blive kvit og forløvet, have vi ikke vidst hannem det at benægte, og er nu her afskilt med Vilje og Venskab. Bedendes fordi og ganske venligen begjærendes af alle, ihvo som helst de er, som bemeldte Mester Søren Torndal hænder for at komme, at han maa vederfares Befordring og Forfremmelse i al Ting til det bedste og nyde denne vor aabne Bevis godt ad udi alle Maade. Hvilket udi lige og andre Vilkaar at bekjende, og hver efter sin Conditions Lejlighed med alt godt at forskyldte, vi gjerne findes villige og stedse ganske redebonne. Til hvis ydermere Vidnesbyrd vi have vitterlig ladet trykke vort Stads Secret-Segl her neden under. Datum Helsingør den 11 Octobris Anno 1588«.

Efter at være fratraadt Skoletjenesten i Helsingør var det M. Søren Caristensen Torndals Hensigt at rejse udenlands. Han ansøgte derfor Regjeringen om Bistand til, at

han kunde »begive sig udenlands paa Universiteter udi sin Studering sig ydermere at forfremme«, en Begjæring, som ogsaa blev opfyldt, da han den 12te November 1588 fik Kongebrev paa »Afgiften af Kgl. Maj.s og Kronens Part af Korntienden af Asnæs Sogn i Odsherred«¹⁾. Det kan dog være tvivlsomt, om han virkelig er kommen til at rejse, eftersom han allerede 1589 kaldtes til Sognepræst i Kjøge²⁾. Da den gamle Sognepræst ved S. Olai Kirke i Helsingør, Hr. Rasmus Lavritsen, imidlertid paa Grund af Svagelighed ønskede sin Afsked, og da Regeringen ved Tilskud af Øresundstolden gjorde det muligt for Byøvrigheden at lønne en ny Præst uden at berøve den gamle, hvad han havde, saa blev M. Søren Christensen Torndal den 24de Juni 1590 af Borgmestere og Raad i Helsingør kaldet til Stadens Sognepræst³⁾. Kort efter blev han tillige Provst i Ljunge-Kronborg Herred.

At Mester Søren Torndal har nydt en ikke ringe Anseelse som en dygtig og paalidelig Mand, ses bedst deraf, at Regjeringen 1595 vilde have ham til Biskop i Ribe; men skjønt der fra forskjellige Sider anvendtes megen Overtalelse, lykkedes det dog ikke at overvinde hans Betænkeligheder, saa Enden blev, at han fik Lov at blive i Helsingør⁴⁾. 1608 var han en af den sjælandske Præstestands fire Valgmænd ved Prinds Christians Udvælgelse, og to Aar efter var han som Provst en af Ljunge Herreds deputerede ved Prinsens Hylding⁵⁾. Angaaende hans Virksomhed som Præst i Helsingør skulle vi kun minde om de i dette Tidsskrift tidligere omtalte Stridigheder, han havde med den tyske Præst sammesteds, der gjerne vilde gribe ind i M. Søren's Embedskreds og ikke var tilbøjelig

1) Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 358—9.

2) Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. II, 211.

3) Aarsberetn. fra Geh. Ark. III, Till. S. 76. IV, Till. S. 23—5.

4) Ny kirkehist. Saml. VI, 71—2. 106. Et andet Træk af den Anseelse, han nød, er meddelt i Kirkehist. Saml. 3. R. I, 757.

5) Ny kirkehist. Saml. V, 143. 148.

til at rette sig efter de ejendommelig danske Kirkeskikke¹⁾. Disse Stridigheder hørte længe — ogsaa efter M. Søren Torndals Afgang — til Dagens Orden i Helsingør²⁾.

I Stadens Regnskab for 1608—9 findes følgende Antegnelse om Sognepræstens Løn: »Givet M. Søren Torndal, Sogneherre, sin Aarsløn, som oppebæres paa Toldboden — 400 Mark³⁾. End givet Mester Søren for Passet (o: Passionshistorien) at prædike — 20 Mark. End er for^{ne} Mester Søren Torndal bevilget den aarlige Rente af de 200 Daler, som afgangne Frants Lauritsen og Frederik Lejel have givet til Prædikestolen — 20 Mk. 20 Sk.«.

I Begyndelsen af Aaret 1616 synes M. Søren Torndal at være død⁴⁾. Hans Hustrus Navn kjende vi ikke; men Professor M. Jon Jakobsen Venusinus omtaler ham som sin Svoger⁵⁾. Af hans Børn kjendes Sønnerne Christen og Lavrits Torndal, der begge bleve Præster i Skaane og Magistre⁶⁾.

11. **Baltzer Thornnis**⁷⁾ var Skolemester her fra 1588 til 1591. I Kæmnerregnskabet for 1588—9 findes føl-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 164—5. V, 29.

²⁾ I Kgl. Bibl., Saml. til Adelens Hist. Fasc. 14, Nr. 34, findes en Klage (dat. 15. Novbr. 1619) til Kansler Chr. Friis til Kragerup fra Johannes Crusius, Sognepræst i Helsingør, over den tyske Præst smst. Hr. Augustinus Sandt, som havde udskjældt ham. Jvfr. Aarsberetning fra Gehejme-Arkivet III, Tillæg, S. 90—91. Ny kirkehist. Saml. III, 164—72.

³⁾ Denne Staden under særegne Forhold tillagte Hjælp til Lønning af Sognepræsten (se ovenfor, S. 332) synes den altsaa at have beholdt, selv efter at disse Forhold vare ophørte.

⁴⁾ Til hans allersidste Tid hører det Brev til ham fra Bert. Knudsen Aqvilonius, som omtales i Kirkehist. Saml. 3. R. III, 280.

⁵⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. I, 278.

⁶⁾ Personalhist. Tidsskrift III, 139. Kbhvns Univ. Hist. III, 435. Acta Consistorii u. 25. Maj 1616.

⁷⁾ Dette Efternavn findes kun paa et enkelt Sted i de helsingørske Regnskaber, saa Skrivemaaden ikke videre kan kontrolleres. En lille By ved Navn Thornnæs findes i Magleby Sogn ved Skjelskør, mulig har han været derfra.

gende Notitser: »Givet Baltzer Skolemester til Vognleje og Fortæring fra Kjøbenhavn og hid, den Tid han blev kaldet for en Skolemester her til Bys Skole — 4 Mark«. »Givet Baltzer Skolemester efter den Bevilling, derom tilforn er samtykt, aarlig, for han med Flittighed tilholder Ungdommen udi boglige Kunster, saa og sjunger udi Koret Løverdags ad Aften; fik for^{ne} Baltzer for sin Umage for dette Aar 7½ Mark«. I det følgende Aars Regnskab findes antegnet: »Givet Baltzer Skolemester til Vognleje og Fortæring, der han var opskikket til Kjøbenhavn til Bispen om tvende Hørere hid at forskaffe udi Jespers og Hans Hørers Sted — 3 Mark«.

12. Mag. **Christoffer Olsen** var Skolemester her 1591—96. Ikke længe efter hans Tiltrædelse blev Hørernes Tal forøget fra to til tre. Herom findes følgende i Raadstuebogen:

»Anno 1591 den 8. Octob. paa Helsingørs Raadhus var nærværendes forsamlet Frederik Lejel, Jørgen M[a]er, Borgmestere, David Hansen, Anders Saxen, Mads Laursen, Anders Hes, Niels Barfod og Gudmand Nielsen, Raadmænd, Rasmus Lange, Byfoged, item M. Søren Torndal, Sogneherre, og Mester Christoffer, Skolemester. Da samme Tid, Ungdommen og menige Skolebørn til Lærdom, Bedste og Forfremmelse her udi Bys Skole, [blev besluttet] at tage en ny Hører, ved Navn Peder Mogensen, ydermere end tilforn været haver, som skal forestaa Sinkelectien og derudi med Vindskibelighed lære og undervise Ungdommen udi deres første Bøger, og er hannem samtykt til aarlig Løn 12 Daler, og hans Kost at have i Hospitalet hos Skolemesteren og de andre Hørere. Og efterdi det befindes, at Skolen sig daglig formerer med Ungdommen og Skolebørn, og Hørerne nu ere flere, end tilforn, er samtykt og bevilget, at herefter saa holdes skal, at naar den hele Skole ganger for Lig, skal gives 1 Daler, og naar halv Skolen ganger, skal gives ½ Daler. Og hvis Penge udi saa Maade indbekommes, desligeste af Discantspenge

og udi alle andre Maader, af det som uvist er, skal deles udi trede Parter, og deraf skal Skolemesteren annamme en tredie Part, Hørerne en tredie Part, og Skolen en tredie Part, paa lige Andel at skifte udi trede Lodder, som før er rørt«.

I Kæmnerregnskabet for 1595—6 findes følgende Poster: »Givet M. Christoffer Olsen, Skolemester, som resterede af hans Løn for Kantori udi Koret udi 4 Aar — 30 Mark«. »End givet hannem efter Borgmesteres og Raads Befaling for Discantebøger, han dennem forærede til Kirken — 20 Mark«. Begge disse Udbetalinger ere vistnok skete ved hans Afgang fra Skolen. — Om Mester Christoffers senere Skjæbne savne vi sikre Efterretninger. Der forekommer i Kjøbenhavn i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede en, som det synes, ubefordret ældre Academicus ved Navn M. Christoffer Norbage, der ses at være død 1613, ventelig den samme, som etsteds kaldes M. Christoffer Olsen Tønsberg¹⁾. Om det skulde være den tidligere Rektor i Helsingør, maa indtil videre henstaa uafgjort.

13. Mag. **Alexander Hansen Lejel**, Søn af Kanniken Hans Lejel i Roskilde og Hustru Karine Dankertsdatter, studerede 1593 og flg. Aar i Leiden²⁾, tog 8. Maj 1595 Magistergraden i Kjøbenhavn³⁾ og blev 1596 Rektor i Helsingør. I Kæmnerregnskabet for samme Aar findes følgende Post: »Givet Mester Alexander Hansen efter Borgmesteres og Raads Befaling til Tærependinge og at flytte sit Gods her til Byen — 10 Mark. End givet hannem for Kantori i Koret 7½ Mark«. I Regnskabet 1597—8

1) Kjøbenhavns Univ. Hist. III, 724 Not. I Acta Consist. 29. Oktober 1608 findes følgende Notits: »M. Christoffer begjærede Viaticum til Hjemrejse til Norge«.

2) Personalhist. Tidsskrift II, 107.

3) Ved denne Lejlighed kaldes han i Univ.-Programmet: Hafniensis, hvilket tyder paa, at han er født i Kjøbenhavn, skjønt vi ellers ikke vide noget om, at hans Fader har haft nogen Stilling der.

findes som Udgift: »Mester Alexander Hansen for Catechismi Prædiken efter hans Bestillings Lydelse betalt 50 Mark. For Kantori i Kirken 7½ Mark. End givet Mester Alexander Hansen tredive Mark, som er Rentependinge af tre hundrede Daler, hvilke Frederik Lejel og hans kjære Hustru Kirstine Jensdatter haver givet til bemeldte Aftensangsprædiken efter deres Fundations Lydelse«. Denne ny oprettede Tjeneste som Aftensangsprædikant (2den Kapellan) havde M. Alexander faaet den 21de November 1597¹⁾, uden at han derfor opgav Rektorembedet. — Han døde formodentlig den 13de Januar 1600. I Regnskabet 1599—1600 læses nemlig: »Item er givet M. Alexander Hansen salig for Catechismi Prædiken, hans Broder Jacob Hansen bekom fra Michelsdag Anno 99 og til den 13de Januarii Ao. 1600 — 26 Mark«. Den sidst nævnte Datum er vistnok Mester Alexanders Dødsdag.

14. **Søren Nelsen Bjerrelide**, en Jyde, der sikkert var født i Bjerrelide, Skjolde Sogn, blev Student 1595. Fik 1597 Kommunitetet. Den 7de Januar 1598 fik han det Vidnesbyrd af Professor Joh. Stephanus, at han en Tid lang havde været ved Universitetet og imidlertid studeret flittig og skikket sig vel i sit Levned. Den 29de Februar 1600 blev han antaget til Skolemester i Helsingør og forblev i denne Stilling i henved to Aar, hvorpaa han blev Præst i Butterup og Tudse ved Holbæk²⁾. Her døde han 1619.

15. **Frants Jørgensen**. Om hans Ansættelse findes følgende i Raadstuebogen: »Anno 1602, den 9. Aprilis, vare i Jesu Navn med hverandre paa Helsingørs Raadstue for-

¹⁾ Hundrup, Lærerstanden ved Helsingørs Skole, S. 5.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 148. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 744. 759. Det paa sidstnævnte Sted omtalte akad. Testimonium for Søren Nielsen Bjerrelide, dat. 27. Decbr. 1602, maa ventelig være fra 1601 efter vor Maade at regne Aarets Begyndelse paa, og betegner vistnok Tiden, da han ved at løse Testimonium fra Universitetet beredte sig til at overtage Præsteembedet.

samlet ærlige, vise, velagte Mænd, Gudmand Nielsen, Jørgen Rijwold¹⁾, Borgmestere, Peder Holst, Claus Ruhoffd, Hans Davidsen, Raadmænd i Helsingør. Samme Dag antoges vellærd Person Frants Jørgensen, Hr. Jørgen Frantsen i Maarum og Grested Sogneherre hans Søn, at være Helsingør Bys Skolemester. Hans Besoldning aarligen skal være, som efterfølger: En halv Læst Korn af den Tiende, ærlig Mand Rasmus Klavsén i Græsedé haver for Afgift udi Sundby. Item af de Pendinge, salige Herluf Trolle haver funderet og givet til Skolen — 20 Daler. Udi Hospitalet en fri Disk. For Discant at sjunge om Lørdagen til Aftensang og om Søndagen, naar Messen er holdt, [7½ Daler]. For Lig at hente, den hele Skole — 1 Daler. Den halve Skole — ½ Daler. Dog naar Salme synges, efter Ligprædiken er gjort — 1½ Daler. Af disse Pendinge skal Skolemesteren have Tredieparten, Hørerne Tredieparten, og Skolepersonerne Tredieparten. Item naar der synges Discant i Bryllup, skal derfor gives 1 Daler. Den skal Skolemesteren ene beholde, er 1 Daler. End af Discantes Penge, naar omsynges Juleaften, Nyt-aarsaften og til Martini Episcopi Aften, da nyder Skolemesteren Tredieparten, Hørerne Tredieparten og Skolepersonerne, [som] med omsynger, Tredieparten. Paa denne forskrevne Beskeden og Lejlighed gav bemeldte Frants Jørgensen hans Haand [til] de ærlige Mænd Borgmestere og Raad, lovede og tilsagde dennem hans tro og flittige Tjeneste her udi Helsingør for Skolemester i Bys Skole, vil ogsaa tage flittig [og] vel Vare paa hans Bestilling. Gud almægtigste give til Lykke og Gavn paa alle Sider«.

Frants Jørgensen tjente ved Helsingør Skole til Michelsdag 1605, hvorpaa han blev Præst i Ondløse og Søndersted²⁾, senere Rektor ved Kjøbenhavns Skole, og endelig

¹⁾ Navnet skrives andensteds: Rewald.

²⁾ I •En kort Beretning om Erlig oc Velbyrdig Mands salig Peder Reedtzes Stamme oc Herkom . . . fremsat aff Frandtzt Jørgensøn G. • Kbh. 1611 Bl. Cv., ytrer Forfatteren: . . O huor mangan

Lektor i Theologien i Roskilde. I øvrigt henvises til den Biografi af ham, som jeg, inden jeg dog endnu kjendte de Oplysninger, som de helsingørske Byprotokoller indeholde, har meddelt i Kbhvns Univ. Hist. III, 725—8, samt til Kirkekist. Saml. 3. R. III, 6—9. Den Gravskrift over ham og hans Hustru, som i sin Tid fandtes i Roskilde Domkirke, er aftrykt i Hofmans Foundationer, VII, 226.

15. Hr. **Jens Jensen** var Skolemester her 1605—8, og da han i Regnskaberne betegnes som »Her Jens Jensen«, har han været ordineret Præst. Derved ledes vi til følgende Formodning om hans tidligere Skjæbne, der vistnok vil vise sig rigtig. Han er nemlig efter al Sandsynlighed den »Joannes Joannis Wensaliensis Cymber«, der nævnes i Listen over Tyge Brahes Disciple med Bemærkning om, at han var hos ham i halvandet Aar, men egentlig havde forpligtet sig til at blive der i tre Aar¹⁾. Hans Bortrejse fra Uranienborg falder formodentlig ved Aaret 1588. Vi kunne ikke oplyse, hvor han i nogle Aar har opholdt sig²⁾. Men naar der i den af Tyge Brahes Medhjælpere førte meteorologiske Dagbog under 30. Oktober 1594 bemærkes: »Venit D. Joh. Wensøsil«, saa mene vi her at have fundet Manden igjen; han er da kommen tilbage til Hven og er efter Tyge Brahes Valg bleven Præst ved S. Ibs Kirke der

skickelig oc duelig Person haffuer hand (o: Reedtz) hiulpit oc forfremmit til det hellige Ministerium oc Predicke Emblide, som vaar vel at opregne her oc der (som mand plejer at sige) mange, om behoff giordis, At teg intet skal tale om mig selff, huilcken hand nest Gud oc min kiere her Biscops, Hederlige oc høyerde Mands D. Peder Vinstrups minde oc Beuilning, oc haffuer fra Helsingørs Scholetieniste fordret oc fremmet til den høyuerdige Orden, oc haffuer med Lensmandens samtycke indsat mig i Vndløse Præstekald, oc i midler tid, men hand leffde her paa Jorden, som min gunstige oc gode Ven, Hielper oc Forsuar, beuljste mig meget got«.

¹⁾ Danske Mag. 4. R. II, 34.

²⁾ Han kan vel neppe antages for den »Johannes Johannis Hellespontius Danus«, der 1591 Immatriculeredes i Leipzig (Ny kirkehist. Saml. II, 520).

paa Øen. Den 30te November 1595 havde han og Morten Degn paa Hven samtidig Bryllup¹⁾. Som afhængig af Tyge Brahe, der uden Bøndernes Samtykke egenmægtig havde kaldet ham til Præst, fandt han sig i efter sin Patrons Ønske at udelade Exorcismen ved Daaben, ligesom han heller ikke gik i Rette med ham, fordi han i flere Aar havde afholdt sig fra Alterens Sakramente, og da Tyge Brahes Stjerne ved Hove var dalet, rejstes der i den Anledning en alvorlig Anklage mod Præsten, hvilken førte til hans Afsættelse 1597²⁾. Senere maa det dog atter være lykkedes ham at forsone Øvrigheden, eftersom der findes et Kongebrev af 29de Juni 1602 til Biskop Peder Jensen Vinstrup, om at han »skulde være Hr. Jens, fordem Præst paa Hven, behjælpelig til en Skoletjeneste, som først ledig bliver her i Sjælland, og han kan være tjent med og have nogen Fordel af, og dertil for nogen anden blive befordret«³⁾. Ventelig har denne Skrivelse ført til, at Hr. Jens omsider i Aaret 1605 blev Skolemester i Helsingør, hvor han forblev til 1608. Maaske er han derefter paany bleven Præst et eller andet Steds.

16. Hr. Jens Christensen Langh var her kun i et Aarstid. I Byens Regnskab for 1609 anmærkes: »Den 2. Junii foræret Hr. Jens Christensen, Skolemester, der han forrejste her fra Byen — 20 Mark«. Han er den »Dn. Johannes«, hvis forestaaende Afgang fra Helsingørs Skole omtales i et Brev af 30te Januar 1609 til Biskop Peder Jensen Vinstrup fra Forstanderen i Sorø, M. Joh. Stephanus, der gjerne ønskede en af Hørerne i Sorø, Frants Richardsen (fra Helsingør), befordret til hans Plads, uden at dette dog skete⁴⁾.

¹⁾ Tyge Brahes meteorologiske Dagbog, S. 226. 241.

²⁾ Danske Mag. II, 315—7. Ny kirkehist. Saml. V, 40. Den 21. April 1597 udgik der kgl. Befaling til Hans Olufsen om at tiltale Præsten paa Hven, Hr. Jens Jensen, fordi han havde gjort Forandring i Daabsritualet (Sjæl. Tegn. XIX, 75—6).

³⁾ Sjælandske Tegnelser XIX, 363.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 477—8.

17. Mag. **Michel Møvritsen** er den næste Rektor i Rækken, som vi kjende; men det er dog muligt, at der har været nogen mellem ham og Hr. Jens Christensen Langh. Et Par Aargange af Byregnskaberne mangle nemlig og dermed tillige den ellers sikre Vejviser i disse Forhold. Han var født i Stavanger 1578. Den 26de Oktober 1608 var han ved Kjøbenhavns Universitet Respondens ved en af D. Kort Aslaksens theologiske Disputatser ¹⁾. Som Rektor i Helsingør tog han den 28de April 1612 Magistergraden i Kjøbenhavn. I Helsingør forblev han til Sommeren 1613. I Byens Regnskab for dette Aar findes nemlig følgende Post: »Efter Borgmester og Raads Befaling givet M. Michel til Foræring, der han fra Skolen blev aftakket, 2 Rosenobler, er 18^{1/2} Mark«. Efter sin Afgang fra Rektorembedet begav han sig paa en længere Studierejse i Tydskland og Frankrig. I Sommeren 1622 beskikkedes han til Professor i Logik og Metafysik ved Lunds Gymnasium. I Acta Consistorii for 29de Juni 1622 læses nemlig: »M. Michael Mauritius Stavangriensis et M. Christianus Petri Tidstadiensis, Lectores in Gymnasio Lundensi futuri, fidelitatis juramentum præstiterunt.« Kapitlet i Lund henvendte sig 12te Oktober 1631 til Kansler Chr. Friis med Begjæring om, at M. Michael Mauritius, Professor Logicus ved Gymnasiet, maatte faa et Kannekepræbende, da han havde gjort sig vel fortjent, og man savnede residerende Kanneker ²⁾. Ventelig er Begjæringen bleven opfyldt. I sin Lærerstilling virkede Mester Michael forøvrigt med udmærket Troskab og Dygtighed indtil sin Død i November 1637. Han var gift med Lucie Haagensdatter, Enke efter M. Niels Madsen, Rektor ved Domskolens i Lund og sluttelig Sognepræst ved Domkirken samme-steds ³⁾.

¹⁾ Kbhvns Univ. Hist. 1587—1621, III, 596.

²⁾ Orig. i Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist., Fasc. 17, Nr. 107.

³⁾ Sommelius, De templo Lundensi, p. 150. Rietz, Skånska Skolväsändets Historia, S. 295—6.

18. Mag. **Hans Arnoldisen de Fine** var Rektor her fra Juli 1613 til Juli 1614. Han var født 1579 i Kjøbenhavn og var en Søn af Nederländeren Arnold de Fine (egentlig van Enten), som havde været Kong Frederik II's Kapelmester. Ventelig var han Student fra Roskilde Skole, da han omtaler M. Povl Pedersen, der havde været Rektor her og senere blev Sognepræst og Kannik ved Roskilde Domkirke, som sin særlige Velynder og Forfremmer¹⁾. Forøvrigt gjorde han i sin unge Alder vidtløftige Rejser i Tydskland, Frankrig og Nederlandene, tildels som Hovmester for en ung Adelsmand »Georgius Ernestus Wormius von Woer Danus«; navnlig opholdt han sig i længere Tid i Giessen, hvor han i Aarene 1608—9 udgav eller forsvarede en Række naturfilosofiske Disputatser og (i November 1608) tog Magistergraden²⁾. Efter Hjemkomsten til Kjøbenhavn synes han at have virket som Manuductor og Privatdocent. Om hans Tiltrædelse i Helsingør indeholder Stadens Regnskab for Aaret 1613 følgende Post: »Givet Skolemesteren M. Hans efter Borgemester Johan Villumsens Befaling for hans Rejser og Omkostninger her neder til Byen — 8 Dlr. rix. 1 Mk., er Pendinge — 19 Mk. 1 β 3 Alb.«. Aaret efter blev han kaldet til Sognepræst i Helsingborg istedetfor den ved Dom afsatte M. Niels Michelsen Aalborg, og fik i den Anledning den 16de Juli 1614 et Testimonium publicum fra Universitetet, hvor hans Studier omtales i meget rosende Udtryk, blandt andet ytres: »Eruditionem, quam peregrinationibus variis ac

¹⁾ I en Tilegnelse til denne i Disp. XI. *Metaphysica de potentia et actu, de qua in collegio privato, præside Casp. Finckio, Logic. in Acad. Giessena Prof., rationem redditurus est Johannes Arnoldi de Fine Haffniensis Danus. Giessæ 1608.*

²⁾ *Disputatio Physiologica de mari etc., quam sub præsidio M. Caspari Finckii in Giessena Acad. Logic. Prof., pro consequendis Magistris insignibus proponit Johannes Arnoldi de Fine Haffniensis Danus. Habebitur Disp. XIX Novbr. — Giessæ Hassorum 1608. 4to. Tilegnet de Fines ovennævnte »discipulus et promotor«, som da ogsaa studerede i Giessen.*

studio indefesso sibi acquisivit haud umbratitem, tum publice hic in Academia legendo, docendo et disputando, tum Helsingøræ in juvenum ingeniis artium liberalium linea poliendis, satis superque declaravit«. Ligeledes omtales det, at hans Bortgang fra Helsingør Skole havde foraarsaget et ikke ringe Savn ¹⁾. Aaret efter at han var kommen til Helsingborg, blev han valgt til Provst i Lugude og Sønder Aasbo Herreder. Han døde den 9de Juni 1637 og findes med sin Hustru Kirsten Knudsdatter (havde været gift en Gang før, døde 21. Maj 1650) begravet i Helsingborg Kirke, hvor der findes Gravskrift over ham ²⁾. — Sivert Grubbe bemærker i sin Dagbog, at han den 10de Sept. 1616 hørte Sognepræsten i Helsingborg holde en temmelig latterlig Tale (orationem satis ridiculam) ved Klavs Podebusks Begravelse ³⁾. Talen er udgivet i Trykken (Kbh. 1617); men det er neppe rimeligt, at man ved Læsningen af den trykte Tale vil finde det, som Tilhørerne fandt latterligt, den Gang M. Hans de Fine holdt Talen. — Blandt hans Børn var Arnold de Fine, der endte som Biskop i Trondhjem ⁴⁾, samt tre Sønner, der bleve Præster i Skaane, og Datteren Barbara, der blev gift med den bekendte Hans Allesen, Præst i Bunkeflod i Skaane, der maatte gennemgaa meget ondt under Svenkekrigen 1659 paa Grund af sin Troskab mod Danmark, og døde som Præst i Slagelse ⁵⁾.

¹⁾ Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 644.

²⁾ Follin, Helsingborgs Historia.

³⁾ Danske Mag. 4. R. IV, 45.

⁴⁾ Følgende Notits findes blandt Carøes Excerpter: »Aar 1637 den 12. Decbr. om en Onsdag om Aftenen, der Klokken var mellem 8 og 9, paagik her i Byen Helsingør en Vandflod med stor Storm og Højvande, saa at det tog en hel Længe bort, som stod paa Lappen i Arnold de Fines Gaard, som Søren Bugges Datter havde kjøbt«. Men at det er den ovennævnte de Fine, der her menes, tør jeg ikke paastaa, skjønt det vel er rimeligt.

⁵⁾ Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne, III, 337.

19. **M. Povl Fos** var Skolemester i Helsingør 1614—16. Han var en Søn af M. Desiderius Fos, Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, og Hustru Dorothea Jakobsdatter Hasebard¹⁾. I de akademiske Forhandlinger for 29de Juli 1599 forekommer han allerede som Student, da Byfoged Peter Andersen klagede over, at han havde slaaet dennes Hustru paa Munden, noget hun forøvrigt ved usømmelig Adfærd havde givet ham god Grund til. Han maa under sine Studier have gjort sig bemærket ved fremragende Evner, siden Universitetets Rektor den 5te April 1606 foreslog ham til at nyde det kongelige Rejsestipendium, der sædvanlig kun blev givet de dygtigste Studenter. Da der imidlertid kun var faa Pladser og flere Ansøgere, kunde han ikke strax komme i Betragtning. I Acta Consistorii for 29 Maj 1607 omtales, at Hr. [Christian] Barnekov havde intercederet for ham hos Professorerne, for at han snart kunde faa det omtalte Stipendium. Forøvrigt forekommer han i Aaret 1606 som Respondens ved en af Prof. Thomas Finckes medicinske Disputatser, og i November 1608 tog han Magistergraden under Prof. Hans Rasmussen Skomagers Præsidium²⁾. Ikke længe efter blev det forønskede Rejsestipendium ham tilstaaet. Den 29de Marts 1609 udstedte han nemlig den sædvanlige Revers ved Stipendiets Modtagelse³⁾. Det var en medicinsk Plads, han fik, uden at vi ellers vide, om han har syslet med denne Videnskab. Da det kom til Stykket, synes han ikke at have været meget ivrig for at komme afsted. I Acta Consist. for 7de Okt. 1609 bemærkes nemlig: »M. Paulus Fossius, som endnu er hjemme, begjærede en Del af sit Stipendio. Blev svaret, at naar han drog ud, skulde det hannem bevilges; thi

¹⁾ Bloch, Den fynske Gejstlighed, I, 604. Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. II, 648.

²⁾ Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. II, 644, III, 561.

³⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakke 38.

Kongens Stipendium skulde fortæres uden Landet«. Kort efter rejste han ud; 1610 var han i Vittenberg; og han færdedes nu i flere Aar ved fremmede Universiteter. Endnu den 9de Februar 1614 bevilgedes ham »Naadsens Aar« af Stipendiet eller et Tillæg til den sædvanlige Stipendietid. Men efter at M. Hans de Fine var kaldet fra Rektoratet i Helsingør til Præsteembedet i Helsingborg, henvendte Borgmestere og Raad i Helsingør sig den 20de Juli 1614 til Universitetets Professorer med Forespørgsel, om de fandt M. Povl Fos duelig til den ledige Skolemestertjeneste, som de havde tænkt paa at overdrage ham. Professorerne svarede ved at meddele ham et glimrende Testimonium, hvori de bl. a. henviste til de offentlige Lærdomsprøver, som han havde aflagt under sit sexaarige Ophold i Udlandet¹⁾. Øvrigheden i Helsingør behøvede altsaa ikke at betænke sig længere, og den 29 Juli s. A. kaldte den ham da til Byens Skolemester, idet der tilsagdes ham den samme Løn, som hans Formand havde haft. I Byregnskabet for 1615—6 findes følgende Post: »M. Povl Fos, Skolemester, for Figuralsang paa Højtidsdagene at holde vedlige, en Rosenobel, er 10 Mk. gode.« I Rektorstillingen forblev han til den 28de November 1616, da han fratraadte paa Grund af nogen Strid, han var kommen i med Borgmestere og Raad²⁾. Noget egentligt Fjendskab kan der vel ikke have fundet Sted, eftersom man finder, at Borgmestere og Raad »forærede M. Povl Fos, der han aftakkede, 2 Rosenobler, er 20 Mark gode«. Vi vide ikke, om han senere har faaet nogen offentlig Ansættelse. I de nærmest følgende Aar er det i alt Fald ikke sket. I Acta Consistorii for 4de Oktober 1617 læses nemlig: »Blev samtykt, at Rektor paa Universitetets Vegne skal laane Mester Povl Fos 40 Rdl., Universitetet at betale igjen, det første han kommer i noget Kald«. Og under 16de

1) Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 645. 648—9.

2) Hundrup, Lærerstanden i Helsingør, S. 6.

September 1618 bemærkes sammesteds: »Blev M. Povl Fos bevilget, at hannem maa undsættes 100 Dlr. af Smørum Kirkes Pung, for hvilke hans Broder, som er Sognepræst i Dalby, tilbyder sig at være Forlover«¹⁾).

20. **Hans Rasmussen (Espendrup)** var født i Esbønderup, hvor hans Fader, Hr. Rasmus Frantsen, var Sognepræst, deponerede den 9de Decbr. 1612 fra Roskilde Skole og fik Professor Vulfgang Rhuman til Privatpræceptor. I Aaret 1614 blev han Hører ved Kjøbenhavns Skole, hvor den ovenfor nævnte M. Frants Jørgensen da var Rektor. I November 1616 kaldtes han til Skolemester i Helsingør. I Byens Regnskab 1616—7 findes bl. a. følgende Post: »Skolemesteren Hans Rasmussen given for Koralsang udi Kirken 1 Rosenobel, er 4 Rdlr.« Men allerede i Juni 1617 forlod han denne Stilling. Hans Testimonium publicum, hvoraf disse Oplysninger om ham i det væsentlige ere uddragne, er udstedte den 17de Juni s. A. af den akademiske Notarius, Prof. Peder Nielsen Gelstrup, i Universitetets Rektors, M. Christen Sørensen Longomontanus's Navn²⁾. Dagen efter blev han ordineret til Kapellan i Hørby ved Holbæk; 1625 blev han kaldet til Sognepræst sammesteds; hans Kaldsbrev stadfæstedes paa Kongens Vegne den 29 Maj s. A. af Alexander Rabe v. Papenheim til Libenow, Befalingsmand paa Holbæk Slot³⁾. Senere blev han tillige Provst i Tudse Herred og døde den 29de Januar 1654.

Da Carøes Uddrag af de helsingørske Byprotokoller standse omtrent ved Aaret 1617, skal jeg heller ikke her gaa videre, men henvise dem, der ønske Oplysninger om de følgende Rektorer i Helsingør, til Hundrups Skrift, der

¹⁾ Smørum Kirke laa under Universitetet (jvfr. Kbhvns Univ. Hist., III, 750).

²⁾ Orig. i Danske Selsk. Saml. i Geh.-Ark.

³⁾ Originalen findes i Danske Selskabs Saml. i Geh.-Ark., hvor ogsaa det af Rektor Matthias Severini i Roskilde d. 2. Decbr. 1612 for ham udstedte Skoletestimonium gemmes.

for den følgende Tid er langt fuldstændigere end for det Tidsrum, som her er omhandlet ¹⁾.

2. Hørere i Helsingør.

Før Aaret 1576 var der, som det synes, kun een Hører ved Helsingør Skole ²⁾; men fra den Tid blev der to; 1591 forøgedes Tallet til tre ³⁾, og 1617 kom endnu en fjerde til. Det var — hvad jo for Resten ogsaa var Tilfældet med Skolemestrene — meget skiftende Størrelser, der sjelden mere end i ganske faa Aar bleve i den beskudne Hørerstilling. Følgende Mænd have vi fundet nævnte, idet vi beklage, at det kun om enkelte af dem er lykkedes at skaffe fyldigere Oplysninger end de tarvelige, som de blotte Navne og Aarstal afgive.

¹⁾ Følgende Smaabemærkninger kunne dog endnu tilføjes: Hans Svendsen, som Hundrup anfører som Rektor 1619—22, er vistnok den Mand af samme Navn, der 1617 var Hører ved Kbhvns Skole (se min Univ. Hist. III, 730). Hans Jørgensen, Rektor fra 1622, kan ikke være bleven Magister 1623. I Acta Consist. 9. Novbr. 1629 findes nemlig følgende Notits: »Johannes Georgli, Scholæ Helsingoranæ olim Rector, examinatus et non idoneus judicatus, qui prima data occasione Magisterii honores indispeceretur». I Acta Consist. 12. Januar 1625 læses: »Dn. Decanus M. Wolfgangus proponerede om nogle Scholasticis, som vilde lade sig deponere, iblandt hvilke var nogle af Helsingør Skole, hvilke ikkun havde Rectoris, som tilførn var [vistnok Hans Jørgensens], Testimonium Men eftersom i nogen Maade var suspect Værk propter æmulationem, quæ est inter modernum et priorem scholæ rectorem, da skulde derom forfares, besønderlig om befindes, dennem ikke at kunne bestaa in Examine». Om M. Anders Jensen (Aalborg) har Carøe fundet følgende i Helsingørs Tingbog under 20 Juni 1626: »M. Anders Skolemester stævner Rasmus [dansk] Skolemester for Skjældsord og fordi han havde straffet hans Søn». — Endelig kunde bemærkes, at Hundrup ikke har benyttet de talrige personalhistoriske Oplysninger om Lærere i Helsingør i Slutningen af 17de og Begyndelsen af 18de Aarh., der findes i Fred. And. Klynnes Optegnelser, Danske Mag. III, 309—18.

²⁾ Se nedenfor S. 349 under Oluf Pedersen.

³⁾ Danske Mag. 3 R. II, 203. Samt ovenfor S. 334.

1. **Peder Mortensen** var Hører, indtil han i Juli 1566 kaldtes til Skolemester (se ovf. S. 308). Efter hans Op-rykning »blev forhandlet om en Person at bekomme til en Hører, og dertil blev givet Stemmer paa Anders Persen, som nu gaar her til Skole, og han blev kjendt duelig dertil af hans Skolemester Hans Christensen, og af Hr. Rasmus samtykt er at skulle forhandles i hans Sag nu tilkommende Michelsdag«. Hertil er føjet: »Item efter saa samtykt er om for^{ne} Anders Persen, da er han imidlertid død bleven«.

2. **Jens Nielsen** blev Hører i November 1566. Herom indeholder Raadstuebogen følgende: »Anno 1566 den 15. Dag Novembris, nærværendes Borgmestere og Raad og Hr. Rasmus, Sogneherre, var her en Person ved Navn Jens Nielsen, født i Roskilde, og var hid skikket af Skolemesteren der sammesteds, hvilken samme nu blev fæst at være en Hører udi Byskolen og en Organist, og han til- sagde saadan Tjeneste at ville den bestaa, det bedste han- nem mueligt er og være kan, sammeledes lovede han at ville søge Kirken baade Søndagen og Søgnedage uden Forsømmelse, som før haver været sædvanligt, undtagen hvis han paa Værket bliver forhindret. Herimod skal han have til vis Løn det første Aar 50 Mark danske, der til med hans visse Hus, som Hørerens er tilskikket«.

»Anno 1570 S. Michels Aften paa Raad nærværendes Henrik Mogensen, Jakob Hansen, Borgmestere, Frants Laurssen Skriver, Hr. Rasmus, Hr. Hans, Anders Saxen, Mads Larssen, Jørgen Maer, Frederik [Lejel], David [Han- sen], blev den Person Laurits Stolpe, som kom fra Lands- krone, fæst og annammet i Tjeneste for en Hører og Locat i Helsingør Byskole at optugte Ungdommen tilbørligen, og for samme Tjeneste udi Skolen og Kirken at skulle have et Aar om: først hans fri Kost og fri Hus udi Hører- kammeret, dertil hans visse Aarsløn 40 Mark danske. — Her imod er hannem saa foreholdet, at som er vitterligt, han var i Klammer for et Kvindfolk, han belaa i Lands-

krone, hvorfor han sagde sig være fri fra hende med Bispens Samtykke, der om alt skulde fly hid en Bevis fra Bispen, hvorledes derom er, og saa at skille sig ret fra [de] Dannemænd, han haver tjent i Landskrone. Item samtykte for^{ne} Lavrits, at han hver Uge skal gaa i Koret med Skolebørnene Morgen og Aften, naar sjunges, og det ikke forsømme. Ligesaa om Onsdag og Fredag skal baade Skolemester og han være baade i Kirken. Sammeledes om Søndagen og hellige Dage at gaa baade for Bogstolen i Koret. Item blev nu samtykt, at naar Borgmestere og Raad vorder til Sinds ikke at begjære for^{ne} Persons Tjeneste længer, eller han at tjene, skal det gives tilkjende et halvt Aar tilforn, før han skal resignere. — Item efter at denne Besked var samtykt og bevilget, som forskrevet staar, da foer for^{ne} Lavrits herfra til Bispen i Skaane om hans Testimonium og Bevis at hente om Sagens Lejlighed, og saa fra Øvrigheden i Landskrone, og han kom igjen med Bispens, Mester Tyges, Skrivelse. Derudi fandtes anderledes, end før er berørt, saa han havde ingen god Afsked enten af den ene eller af den anden, og derfor blev han ikke heller videre her annammet, men foer sin Vej herfra.

3. **Rasmus Christoffersen** blev i Oktober 1570 antagen til Hører. Herom indeholder Raadstuebogen følgende: »Den 24. Octobris paa Raadstuen vare forsamlede Jakob Hansen, Borgmester, Hr. Rasmus, Hr. Hans, Anders Saxsen, Rasmus Hansen, Hans Nielsen, Mads Laurssen, Jørgen Maer, Frederik Lejel, David Hansen. Samme Dag var nærværende Rasmus Christoffersen, født i Slagelse, og han blev nu fæst og annammet i Tjeneste i Byskolen for en Locat ved alle Vilkaar, som før findes indskrevet, at tjene i Skolen og Kirken, og hans Løn: fri Kost og Hus, dertil at skulle have om Aaret 16 Daler Mynt, regnet [for] 48 Mark danske. Item for^{ne} Rasmus gav at forstaa at kunne med Orgeværket og [at] have været Organist udi Antvorskov Kloster; og efterdi her nu er fæst en Karl til

Orgeværket et Aar, blev nu saa besluttet, at naar et Aar er forløbet, og om den Person, Peder Hansen, som nu er fæst paa Værket, ikke bliver længer derved, da om for^{ne} Rasmus findes duelig at staa Værket fore, som det sig bør, skal han være det næst at bekomme, og om hans Løn da at handle derfor. Ellers at forskrive en anden dertil. — Item forskrevne Rasmus Christoffersen samtykte og bevilgede at blive her i Tjeneste tre Aar, om hans Tjeneste sig saa kan befalde, og naar han agter at give sig herfra, skal han give det tilkjende et halvt Aar tilforn; dog forbeholden, at hvis Borgmestere og Raad ikke hans Tjeneste behager, saa længe forskrevet staar, skulle de maa hannem opsige og give hannem det tilkjende et halvt Aar før, og saa Skolen bedre forsyne.

4. **Oluf Nielsen.** Om hans Antagelse til Hører læses i Kæmnerregnskabet 1573—4: »Den 8. Augusti [1574] efter Borgmesteres og Raads Befaling givet Oluf Nielsen, som nu er Hører i Byskolen, [da han] var her i Byen og blev annammet Tjeneste, da gav jeg hannem til Hjælp til Vognleje fra Kjøbenhavn og siden did tilbage; fik 3 Mark«. Han var her vistnok kun i kort Tid.

5. **Oluf Pedersen** var Hører her fra 1575 til 1579. I Stadens Regnskab for 1576 bemærkes: »Efter at nu var bleven tvende Hørere i Skolen, kan Skolens Indkomst ikke taale dennem baade at belønne, hvorfor er samtykt. at den ene Hører skal aarligen betales med Bys Penninge, efter hvilken Besked jeg haver betalt den Hører, her var tilforn (∴ før den nedenfor nævnte Jens Hører kom) ved Navn Oluf Pedersen og givet hannem hans Aarsløn, regnet fra Michaelis 75 til Michaelis 76 — 30 Mark¹⁾. Ved Paaske 1579 fratraadte han Bestillingen som 2den Lektiehører (»da skiltes han herfra«). Naar Hundrup anfører en Ole Fynbo som Hører i Helsingør 1580, maa det være

¹⁾ Jvfr. Danske Mag. 3. R. II, 201.

denne Oluf Pedersen, der menes, skjønt Aarstallet ikke ganske passer.

6. **Jens (Jyde)**. Da der 1576 blev Trang for en Hører til foruden den ene, der hidtil havde været ved Helsingør Skole, blev Skolemesteren sammesteds, Christiern Lavritsen Kolding, sendt ind til Kjøbenhavn for at faa Spor paa en dertil skikket Person¹⁾. Han traf da den ovennævnte Jens Jyde, og da denne siden fremstillede sig for Borgmestere og Raad i Helsingør, blev han antagen til 1ste Lektiehører²⁾. Ventelig var han i denne Stilling til 1579.

7. **Peder Nielsen** blev Hører i anden Lektie 1579. I Kæmnerregnskabet for dette Aar læses: »Item Borgmestere og Raad forskrev til Roskilde til Mester Desiderius (Fos) Skolemester og Hans Lejel, Kannik sammesteds, om tvende Locater derfra at bekomme hid til Byskolen i Helsingør, og paa det Brevene maatte bestilles vist, givet til Vognmanden for hans Umage 1 β «. »Item efter Borgmesteres og Raads Befaling givet Niels Persen og Peder Nielsen, der de vare komne fra Roskilde og hid, og bleve annammede for to Hørere her udi Skolen, da blev samtykt at komme dennem til Hjælp til deres Vognleje og Fortæring, hver af dennem 4 Mk. — er 8 Mk.«. Peder Nielsen blev her formodentlig kun til Paaske 1580.

8. **Niels Pedersen** blev ansat 1579 som 1ste Lektiehører (se ovenfor) og rykkede ved Paaske 1580 op til 2den Lektie. Men i Sommeren 1582 opgav han Tjenesten og drog til Helsingborg. I Aaret 1580 var der en Pige i Helsingør, der udlagde ham som den, der havde begaaet Lejermaal med hende. Om nogen Benegtelse af Faktum

¹⁾ Se foran S. 323.

²⁾ I Kæmnerregnskabet for 1576 findes følgende Post: »Item der Jens Hører kom hid, og hans Tjeneste blev hannem samtykt, laa han til Hans Pingels udi Herberg; blev mig befalet at betale hannem hans Fortæring og Vognleje, som jeg gav hannem — 5 Mark«. Navnet »Jyde« findes hos Hundrup S. 17, i de helsingørske Protokoller kaldes han kun Jens Hører.

fra hans Side er der ikke Tale i den Beretning om Sagen, der findes i Byens Tingbog. Med sin Rektor, M. Albret Hansen, synes han ikke at have staaet paa nogen god Fod (se ovf. S. 327).

9. **Henrik Kortsen** tiltraadte ved Paaske 1580 som Hører i 1ste Lektie og blev her til den 9de Maj 1582, da han »skiltes herfra«.

10. **Jørgen Hansen** efterfulgte Henrik Kortsen som Hører i 1ste Lektie, men rykkede endnu i Aaret 1582 op til 2den Lektie, da Niels Pedersen drog bort. I denne Stilling forblev han til Paaske 1583.

11. **Oluf Christensen** blev ansat som Hører i 1ste Lektie i Sommeren 1582 og var her til den 11te Juni 1583, da han »kom af Tjenesten for ubillig Skyld«.

12. **Niels Hansen** var »Locat« ved Helsingør Skole fra Paaske 1583 til Michelsdag samme Aar.

13. **Anders Hansen Slangerup** blev Oluf Christensens Efterfølger i Juni 1583 og var her til den 6te Juli 1584, da han »kom af Tjenesten«.

14. **Niels Jensen** var Hører fra Michelsdag 1583 til Paaske 1586, da han »fik sin Afsked fra Skolen«.

15. **Jesper Sørensen** blev i Juli 1584 Hører og var ved Skolen i det usædvanlig lange Tidsrum af 6 Aar. I Foraaret 1590 traadte han fra. Nogle Aar efter begjærede og fik han den 3die November 1593 følgende Skudsmaal: »Borgmestere og Raad i Helsingør gjøre alle vitterligt, at denne Brevviser Jesper Sørensen haver nu paa sex Aars Tid været her udi Helsingørs Bys Skole for en Hører udi anden Lektie, og imidlertid flittelig og vindskibelig, uden Forsømmelse forestaaet Ungdommen og Skolebørn med Undervisning. Og er han formedelst hans Sygdom og Skrøbeligheds Skyld efter hans egen Begjæring med Vilje og Venskab forlovet og entlediget fra for^{ne} Skoletjeneste siden den 5te Maj 1590.«

16. **Mans Christensen** var Hører fra Paaske 1586 til Paaske 1590 (se foran, S. 334).

17. **Movrlits Pedersen** var her fra Paaske 1590 til 1592. I det Skudsmaal, som Borgmestere og Raad gav ham ved hans Afgang, bevidnes, at han »paa to Aars Tid havde været her i Byens Skole en Locate«, og at han »havde tilkjendegivet at være nu til Sinds paa andre Steder sig videre at ville forsøge udi Lærdom og boglige Kunster«.

18. **Hans Andersen** var Hører fra Foraaret 1590 til Sommeren 1593, da han blev kaldet til Sognepræst i Asminderød og Grønholt. Den 1ste Juli 1593 gav Borgmestere og Raad i Helsingør ham det Skudsmaal, at han paa fjerde Aar havde været »udi vor Bys Skole en Skole-tjener og forestaaet samme Skolekald flittigen og vel, som en ærlig Skoletjener bør«. I Asminderød var han Præst i 13 Aar — altsaa til 1606. Han kaldes her Hr. Hans Andersen Mesler¹⁾.

19. **Peder Mogensen (Trane)** blev Hører her i Oktober 1591²⁾ og var det til Udgangen af Maj 1594. Han var en Søn af den tidligere nævnte Rektor Mogens Pedersen Trane (se foran S. 309). Den 31te Maj 1594 gjøreborgmestere og Raad vitterligt, »at denne Brevviser Peder Mogensen, barnfødt her udi vor Bys Skole, haver ved tre Aars Tid tjent udi vor Bys Skole og haver forestaaet samme sit Kald flittigen og vel«. Han havde taget siu Afsked, fordi han agtede paa andre Steder at fortsætte sin Studeringer. Omtrent 1595 finde vi blandt Kommunitetets Alumner Petrus Magni Helsingorensis, vistnok denne. Ved Universitetet var han 1600 Respondens ved en Disputats af Prof. Iver Stub og 1601 ved en af Prof. Thomas Fincke³⁾. Hvad der ellers er bekjendt om ham, er tidligere meddelt i Kirkehist. Saml. 3. R. II, 309—10. Her skal derfor kun bemærkes, at han døde 1605 som Slotspræst paa Frederiksborg.

¹⁾ Jvfr. Wilberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 108.

²⁾ Se ovenfor S. 334.

³⁾ Kjøbenhavns Univ. Hist. III, 549. 560.

20. **Peder Iversen** var Hører 1592—3.

21. **Hector Hermansen (Malthan)** blev Hører her 1593 og var det til 1599. Han var uden al Tvivl en Søn af den tyske Præst Herman Malthan i Helsingør¹⁾. Den 15. Decbr. 1591 var »Hector Malthan Sunderburgensis« Respondens ved en Disputats, som Professor Th. Fincke holdt ved Kjøbenhavns Universitet²⁾, utvivlsomt den samme Mand, som siden blev Hører. Hans Fader havde da vistnok haft en Ansættelse i Sønderborg, inden han kom til Helsingør siden Sønnen var født paa førstnævnte Sted³⁾. I Kæmnerregnskabet for 1599 findes følgende Poster: »Givet Hector Hermansen Hører hans Løn indtil S. Hans Dag Midsommer, der han kom herfra — 30 Mk. End givet hannem efter Borgmesteres og Raads Befaling til Foræring, der han drog herfra — 12 Mark«. Efter sin Afgang fra Hørerbestillingen blev han Præst i Opmana i Villands Hrd. i Skaane, hvor han endnu levede 1632, men døde snart efter. Ifølge den skaanske Visitatsbog var han en hæderlig og lærd Mand, der med megen Iver tog sig af sin Menigheds kristelige Oplysning⁴⁾. Blandt Bertel Knudsen Aquilonius's Breve findes enkelte til ham.

22. **Jens Jørgensen** var Hører 1595 og fratraadte ved Paaske 1597. Da »han valedicerede i Skolen, fik han efter Borgmesteres og Raads Befaling 4 Mark«.

23. **Anders Jørgensen** var Hører 1595 og fratraadte den 6te Maj 1597 efter at »have tjent her udi Bys Skole for en Locate paa tredie Aar«. Han blev samme Aar Sognepræst i Ramløse og Annise, hvor han døde 1616.

1) Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 590.

2) Kbhvns. Univ. Hist. III, 560.

3) I Jensens Kirchliche Statistik des Herzogthums Schleswig I, 322 anføres som »Diaconus oder Frühprediger« i Sønderborg: »Herrmann Malchou, ward 1570 Hofprediger«, vistnok netop denne, skjønt Navnet er forvansket; at han blev »Hofprediger« vil vel sige, at han blev Slotspræst paa Kronborg.

4) Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne V, 69.

24. **Niels Jøstsen**, født i Vester-Hassing i Vendsyssel, blev den 21de April 1597 antagen til »Locate« i Jens Jørgensens Sted. Han skulde »tjene i Skolen og undervise Ungdommen, frygte Gud og tage vare paa hans Kald«; derfor skulde han have 20 Daler i aarlig Løn. Vi vide ikke, hvor længe han har været i Tjenesten; men han var her endnu i Aaret 1600.

25. **Christoffer Christensen**, født i Viborg, blev den 21de April 1597 kaldet til Hører i Sinkelektien efter Anders Jørgensen mod en aarlig Løn af 16 Daler. Var endnu i Tjenesten i Aaret 1600.

26. **Jonas Jensen**. I Raadstuebogen bemærkes under 3die Juli 1599: »Samme Tid antoges Jonas Jensen, Hr. Jens i Stavanger hans Søn, at skulle være Hører i Skolen udi Sinkelektien udi Helsingør Bys Skole. Hans staaende Løn er 16 Daler om Aaret; item andre Accidentia, som hans Formand haver haft. Sagde hans flittige Tjeneste til Borgmestere og Raad, lovede det med Mund og Haandstrækning«. Han blev her ved Skolen, tilsidst som tredie Lektiehører, indtil den 25de Juli 1603. At man har været tilfreds med hans Tjeneste, fremgaar deraf, at Borgmestere og Raad »forærede ham, den Tid han skiltes fra Skolen, 10 Mark gode«. Blev 1608 Sognepræst i Stavanger og tog 1621 Magistergraden i Kjøbenhavn.

27. **Povl Hører** synes at være bleven ansat i 2den Lektie den 1ste September 1602. Efter Jonas Jensens Afgang rykkede han op til 3die Lektie og forblev i denne Stilling til Michelsdag 1606, da han fratraadte.

28. **Oluf Hører** var her 1602 som 1ste Lektiehører, i Juli 1603 overtog han 2den Lektie og ved Michelsdag 1606 3die, ved hvilken han forblev til Michelsdag 1608.

29. **Gabriel Hører** blev den 25de Juli 1603 ansat som 1ste Lektiehører, men forlod allerede Skolen ved Paaske 1605.

30. **Niels Hører** overtog ved Paaske 1605 1ste Lektie, ved Michelsdag 1606 2den Lektie, og forlod Skolen ved Michelsdag 1607.

31. **Hans Pedersen.** Om hans Ansættelse findes følgende Bemærkning i Raadstuebogen: »Anno 1606 Løverdagen den 18. Oktober inde paa Raadstuen udi samtlige Borgmesteres og Raadmænds Nærværelse blev Hans Pedersen, født her udi Byen, antaget for en Hører udi den underste Lectie, og lovede at ville være vindskibelig og flittig, saa der skal ingen Klage komme over hannem*. Ved Michelsdag 1608 rykkede han op i 2den Lektie og var endnu i denne Stilling 1613; men videre kan han ikke forfølges, da Regnskaberne for de nærmest følgende Aar enten fattes eller dog mangle Navne paa Hørerne.

32. **Jakob Hører** antoges ved Michelsdag 1607 som 2den Lektiehører; rykkede siden op til 3die Lektie, i hvilken han endnu var 1613¹⁾.

33. **Niels Sørensen** blev ved Michelsdag 1608 antaget til 1ste Lektiehører og nævnes som saadan 1610, men kan ikke forfølges videre²⁾.

34. **Svend Pedersen** var Hører her en kort Tid 1613. Om denne i sin Tid meget ansete Mand, der endte som Professor ved Gymnasiet i Odense, henvises til den Biografi af ham, som findes hos Bloch, Den fynske Gejstlighedens Historie I, 358—63. (Jvfr. Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 677).

35. **Jørgen Henriksen.** Paa Grund af de mangelfulde Regnskaber kunne vi ikke sige, naar han er tiltraadt, men den 20de Juli 1614 skrev Borgmestere og Raad i Helsingør til Universitetets Rektor og Professorer: »Kunne vi Eder paa det venligste ikke forholde, at vi endeligen her til S. Olai Kirke behøver en Kapellan, saa her nu som tilforn maa være tvende Kapellaner. Saa er her en Person i vores Skoletjeneste, ved Navn Jørgen Henriksen,

¹⁾ Carøe bemærker, at i Regnskabet for 1609—10 nævnes en Jens Hører som 3die Lektiehører, men at dette Navn vistnok kun er en Skrivfejl, da Regnskabet 1612—3 atter har Jakob Hører paa denne Plads.

²⁾ Se dog Kirkehist. Saml. 3 R. II, 340. Not. 6.

hvilken os synes en skikkelig og duelig Person at være, og vi nogle Gange haver hørt hans Prædiken, som os samt vores ganske Borgerskab vel befalder. Thi haver vi hos os besluttet at kalde hannem til Kapellan til forskrevne Kirke, om I kjender hannem duelig og tjenlig dertil, I da hertil vil give eders Samtykke, saa han med det første maa vorde ordineret«¹⁾. Ventelig har Universitetet givet ham det ønskede Testimonium, thi i Byens Raadstuebog læses under 9de August 1614: »Vare forsamlede Borgmestere og Raad. 24 Borgere paa menige Borgerskabs Vegne vare opfordrede at give Svar, om de vilde samtykke Jørgen Henriksen Hører, hvilken nogle Gange haver ladet sig høre paa Prædikestolen, at kalde hannem til en Kapellan, som Byen behøver: da svarede de, at Menigheden vel befalder hans Prædiken, thi vilde de hannem gjerne samtykke. Samtykte hannem og at skal gives af Byen aarlig 20 Daler til Løn foruden de 15 Daler Rentepenge, sl. Frederik Lejel haver tillagt den 2den Kapellan.« — Mulig er han den Hr. Jørgen Henriksen fra Sjøland, der døde 1622 som Sognepræst i Slemminge og Fjelde paa Laaland²⁾.

36. **Jens Christoffersen**, født i Nærheden af Ringsted, blev ifølge Helsingørs Raadstuebog den 4de Januar 1614 »antagen for en Hører i den første Lektie i Skolen og blev tillagt den Løn, hans Formand havde. Anlovede at ville forholde sig tilbørligen i samme Tjeneste«. I Rostgaardske Saml. 121 Fol. findes et Testimonium publ. fra Universitetet for Johannes Christiani Ringstadiensis, om hvem det bemærkes, at han blev Student 1610 og fik M. Hans Jensen Alanus til Privatpræceptor, og at denne gav ham et meget godt Vidnesbyrd for Beskedenhed, gode Sæder og Gudsfrygt samt Flid i at høre Forelæsninger. I

¹⁾ Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621. IV, 645.

²⁾ Rhode, Saml. til Laalands og Falsters Hist. paany udg. af J. J. F. Friis. I, 411.

de to sidste Aar (altsaa 1614—16) havde han været Hører ved Helsingørs Skole, og havde et godt Skudsmaal fra denne Virksomhed. Testimoniet er udstedt i April 1616, vistnok ved hans Kaldelse til Præst. Denne Joh. Christiani nævnes ikke i Raadstuebogen, hvad da kunde vække den Formodning, at Jens Christoffersen og Johannes Christiani er samme Person, men at Navnet paa et af Stederne er forskrevet.

37. **Niels Bertelsen** deponerede fra Helsingør Skole i Oktober 1612 og var Hører her, da han den 11te Maj 1616 tog Baccalaurgraden i Kjøbenhavn ¹⁾.

38. **Jens Adersen** blev 1617, da den 4de Lektie oprettedes ved Helsingør Skole, Hører i denne. Havde derfor vistnok allerede i flere Aar været Hører ved de lavere Lektier. I Aaret 1618 blev han Rektor ved Helsingborg Skole og var i denne Stilling, indtil han 1621 blev Sognepræst i Sandby og Harrebjerg i Skaane, hvor han døde 1637 ²⁾.

39. **Frants Sørensen** var 3die Lektiehører 1617—8. Da Hørernes Navne ikke opføres i de nærmest følgende Aargange af Byregnskaberne, kan det ikke afgjøres, hvor længe han har været her. Det Samme gjælder de to efternævnte Hørere.

40. **Peder Christensen** var 2den Lektiehører 1617—8, maaske den Peder Christensen (Vordingborg), som 1625 blev residerende Kapellan i Helsingør ³⁾.

41. **Niels Mogensen** var 1ste Lektiehører 1617—8.

3. Sognepræster ved S. Olai Kirke i Helsingør.

Da flere af Præsterne i Helsingør forekomme i det, der om Lærerne er meddelt, skulle vi til Slutning hidsætte

¹⁾ Hundrup, Lærerstanden ved Helsingørs Skole. S. 17.

²⁾ Follin, Helsingborgs Historia. S. 410. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. I, 270.

³⁾ Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 588.

en Oversigt over Præsterækken i det tilsvarende Tidsrum, da vi kunne give den fuldstændigere, end den haves andensteds.

1. Hr. **Mogens Hansen** (1536—38), se Ny kirkehist. Saml, V, 781—2.

2. Hr. **Peder Samsing**. (1538—62), se smst. V, 781—3. 817—8. Den Gravskrift, som hans Søn Hr. Isak Pedersen, Sognepræst i Malmø (1568—83), satte over ham, findes første Gang trykt i Laur. Asseroi Inscript. Dan., Bl. H 1—2.

3. Hr. **Rasmus Lavritsen** (1562—90). Før han kom til Helsingør, havde han tjent Herluf Trolle¹⁾, ventelig som Haandskriver. Det er jo nemlig bekjendt, at den nævnte berømte Adelsmand havde flere Studenter i sit Hus, som han navnlig benyttede til at afskrive historiske Dokumenter. Fra denne Tjeneste kaldtes Rasmus Lavritsen 1557 til Kapellan i Helsingør, og fem Aar efter blev han Sognepræst sammesteds, noget der vidner om, at Menigheden har været vel tilfreds med ham²⁾. Den 8. Juli 1564 udgik der Kongebrev, om at Sognepræsten i Helsingør, Hr. Rasmus Reynertsen, aarlig maatte oppebære den Afgift, som Frants Lavritsen giver af Kongetienden af Tikjøb Sogn³⁾. Hvorfor han her kaldes Reynertsen, vide vi ikke; men sikkert er det, at det er Hr. Rasmus Lavritsen, der menes. Da den bekjendte bergenske Læsemester, Absalon Pedersen, i Efteraaret 1564 maatte ligge 5 Uger i Helsingør og bie paa Bør, var han i Kost hos Hr. Rasmus⁴⁾. Paa denne Tid, som oftere senere i denne Præsts Embedstid, rasede Pesten forfærdelig i Helsingør. Hr. Rasmus var, maaske lige siden 1562, Provst i Ljunge Herred i Kronborg Len. I Aaret 1576 udkom et Skrift, han havde oversat fra Tydsk, om Christi Lidelse og Død, hvilket han

¹⁾ Dette omtaler han selv i Fortalen til sit neden anførte Skrift.

²⁾ Om hans Løn som Sognepræst se Danske Mag. 3 R. II, 202.

³⁾ Original i Geh.-Ark. Om Frants Lavritsen se foran S. 306.

⁴⁾ Nicolaisen, Norske Mag. I, 273—4.

tilegnede Borgmestere og Raad i Helsingør ved en Fortale, der synes at tyde paa et smukt Forhold imellem ham og Menigheden¹⁾. Enkelte Træk, der vidne om det Alvor, hvormed han søgte at hævde Tugt og Sædelighed i en Tid, da megen Ryggesløshed gik i Svang i Helsingør, findes i de Udtog af Stadens Tingbøger, som Dr. Troels Lund har udgivet²⁾. Den 27de Juli 1588 »skjød Hr. Rasmus Lavritsen, der nu i 31 Aar havde tjent Helsingørs Menighed som Sjælesørger og Guds Ords Tjener, først i 5 Aar som Kapellan og dernæst i 31 Aar for en Sogneherre, sit Skudsmaal« (∴ forlangte Vidnesbyrd om sin Embedsførelse) paa Helsingørs Raadstue. Hvad Anledningen har været hertil, vide vi ikke, men to Aar efter (1590) fik han sin Afsked — dog som det synes med Bibehold af sin Løn. Som Grund angives, at han »nu fast lang Tid haver været Sognepræst i Helsingør og er med Tiden bleven meget bedaget, saa han for sin Alderdom og Skrøbeligheds Skyld ikke samme Kald længer kan forestaa«, helst da Helsingør, som en Stad, der besøgtes af mange fremmede, behøvede en Præst, der var i sin fulde Kraft³⁾. Hvorlænge Hr. Rasmus har levet efter den Tid, er os ikke bekjendt. Paa hans Ligsten, der var ham foræret af hans gode Ven, den ovennævnte Frants Lavritsen, anføres hans Dødsaar ikke, sikkert fordi Indskriften er forfattet af ham selv⁴⁾. Lyskander roser

1) Vor Herris oc Frelseris Jesu Christi Pinis oc Døds Historia kortelig forklaret, vdlagd oc befattet vdi Ni Predicken Aff Johanne Gigante Northusiano Anno 1569. Oc nu nylige vdset aff Tydske paa Danske aff Rasmus Lauritsøn, Sogneprest vdi Helsingør, Anno 1575. Prentet i Kbh. 1576. 8vo.

2) Se t. Ex. Danske Saml. 2. R. VI, 306. 335. 338. 354.

3) Aarsberetn. fra det kgl. Geh.-Arkiv. III, Tillæg, S. 76.

4) Den findes i en Samling »Inscriptiones, Epitapha et Picturæ, quæ reperiuntur in Templo St. Olai, quod Helsingoræ est extractum, collecta et excerpta Anno 1738 a Petro Orslev« (Zwergius's Afskrift i Ny kgl. Saml. 647. 4to), og lyder:

ham som en vellærd Mand af et dannet og behageligt Væsen¹⁾.

4. Mag. **Søren Christensen Torndal** (1590—1616). Hvad der er bekendt om hans Levned er meddelt ovenfor S. 329—33.

5. Mag. **Niels Simonsen Glostrup** (1616—17). Det første vi vide om denne Mand, er, at han den 18de Maj 1604 blev indskreven til Kommunitetet i Kjøbenhavn²⁾. Han var ventelig da for ikke længe siden bleven Student. I Aaret 1609 finde vi ham studerende i Wittenberg³⁾. Den 28de April 1612 tog han Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet⁴⁾. Nogen Tid efter blev han Sognepræst i Kjøge, og derfra kaldtes han til Helsingør efter M. Søren Torndals Død, der synes at være indtruffen i Begyndelsen af Aaret 1616⁵⁾. Ligesom Forgjængeren blev han Herredets Provst, men kaldtes allerede den 6te Juni 1617 til

Tumulus Erasmi Laurentii, Pastoris Ecclesiae
Helsingørens, qui in vera fide ac confessione
Domini nostri Jesu Christi obdormivit A° Do:
ætatis officii

Pertæsus mundi mirabills hicque recondor;

Non moritur fidens sangvine, Christe, tuo.

Hunc lapidem marmoreum mihi dono dedit sin-
cerus meus amicus Franciscus Laurentii.

Quod tu es, ego fui.

Quod ego sum, tu eris.

1) Se min Udg. af Lyskanders Scriptorum Danicæ, p. 220. I Anm. staar urigtig, at Hr. Rasmus Lavritsen blev kaldet af Herluf Trolle, istedenfor fra H. T.

2) Kommunitetets Matrikel i Konsistoriets Arkiv.

3) Gjellerup, Jens Dinesen Jensen, S. 35 Not.

4) Personalhist. Tidsskrift III, 134—5.

5) Se foran, S. 333. I Helsingørs Kæmnerregnskab for 21 Decbr. 1615 — 21 Decbr. 1616 anføres, at M. Niels Simonsen oppebar som Sognepræst en Aarsløn af »250 Mark gode«; men deraf behøver dog formentlig ikke med Nødvendighed at fremgaa, at han allerede skulde være kaldet 1615.

Biskop i Oslo og Hamar Stift ¹⁾, hvor han virkede til sin Død 1639 ²⁾.

6. Mag. **Hans Kruse** (1617—25). I stedet for den Præst, som Helsingør afgav til Biskop i Oslo, fik Staden til Gjengjæld en Præst fra Norge, nemlig den nævnte Hans Kruse. Om denne kunne vi oplyse følgende: Han var født i Bergen og blev i Februar 1593 immatrikuleret ved Universitetet i Rostok ³⁾. Efter Hjemkomsten blev han den 9de November 1601 kaldet til resid. Kapellan ved Domkirken i Bergen, i hvilken Stilling han var til 1609, da han blev Sognepræst i Lekanger, og samtidig eller senere tillige Provst i Sogn ⁴⁾. I Foraaret 1617 kom han til Kjøbenhavn for at tage Magistergraden, og blev ved denne Lejlighed immatrikuleret ved Universitetet, som han ikke tilforn havde besøgt ⁵⁾. Som Provst var han øverst i Rækken af de 18 Magistre, som Prof. Hans Jensen Alanus creerede den 20de Maj 1617 ⁶⁾. Kort efter (16. Juni s. A.) kaldtes han til Sognepræst i Helsingør. Vi vide ikke, hvad der har foranlediget dette Valg. Men sikkert have personlige Forbindelser her gjort sig gjældende, da det vel ellers ikke godt kunde falde det helsingørske Borgerskab ind at kalde en dem ubekjendt norsk Præst til er saa fremragende Stilling i deres Midte. Om M. Hans Kruse er rejst tilbage til sit fjerne Hjem i Norge for at ordne sine Sager, eller om han med det samme er forbleven i Helsingør og har overladt sin Hustru at beskikke Huset hist oppe, maa vi lade henstaa uafgjort; men saa meget er vist, at det varede længe, inden han

¹⁾ Norske Rigsregistrarer IV, 636—7.

²⁾ Se Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 193—4.

³⁾ Norske Saml. I, 89.

⁴⁾ Norske Mag. II, 615. Hatting beretter, at Hans Kruse allerede 1596 blev Kapellan i Bergen; men da denne Forfatter plejer at være lidet nøjagtig i sine Angivelser, har jeg foretrukket at følge Edwardsens Bergens Beskrivelse a. St.

⁵⁾ Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. III, 447 Not.

⁶⁾ Personalhist. Tidsskrift III, 137.

fik alle sine gamle Forhold afviklede; da han siden maatte erhverve et Kongebrev af 1. April 1620 til Lensmanden paa Bergenhus, af følgende Indhold: »Vid, at eftersom os elsk. Hr. Hans Kruse, Sognepræst udi vor Kjøbsted Helsingør, underdanigst for os haver ladet berette, hvorledes hannem tilstander nogen Gjæld af adskillige Personer udi dit Len, hvilken han, formedelst han saa hurtig hid maatte nedflytte, ikke kunde fange opkrævet: da bede vi dig og ville, at naar forskrevne Hr. Hans Kruses visse Bud dig herom besøgendes vorder, du hannem da udi alle Maader est behjælpelig, at han samme sin Gjæld, med hvis Interesse og Skade han derover lidt haver, efter hans forseglede Breves og Haandskrifters Lydelse, maa uden al videre Forhaling og Besværing bekomme«¹⁾. Sagerne maa ikke have været saa lette at bringe i Orden, da vi se, at den kgl. Befaling til Lensmanden om at forhjælpe »M. Johannes Krusius«, Sognepræst i Helsingør, til at vederfares, hvad Lov og Ret er, fornyedes Aaret efter²⁾. Om de Stridigheder, han havde med den tyske Præst i Helsingør, Hr. Augustinus Sandt, angaaende Grænserne for deres Embedsvirksomhed, er tidligere talt i disse Samlinger³⁾. Den 16de November 1621 døde M. Hans Kruses Hustru, Birgitte Nielsdatter (født i Norge), i en Alder af 36 Aar, og »i sit Ægteskabs 18de Aar«. Hun var Moder til 10 Børn⁴⁾. Hendes efterladede Ægtefælle lagde 1624 en Ligsten over hende i S. Olai Kirke. Aaret efter — 1625 — døde han selv. Følgende Indskrift paa Siden af Opgangen til Prædikestolen i S. Olai Kirke sattes i hans Tid:

¹⁾ Norske Rigsregistr. V, 92.

²⁾ Norske Rigsregistr. V, 126.

³⁾ Se foran S. 333, Not. 2. Ny kirkehist. Saml. III, 166.

⁴⁾ Blandt disse var formodentlig en af de yngste: Sille Hansdatter Kruse (født i Helsingør), der siden blev gift med Jørgen van Weelen, Raadmand i Helsingør († 20 Juni 1688). Efter Gravskrift i Ny kgl. Saml. 647. 4to.

»Den ævige Gud og Hans velsignede Kirke til Beprydelse, hæderlige og højlærde Mand Mag. Hans Kruise, Sogne-Herre, hans Medtjener, hæderlige og vellærde Mand Her Peder Lange, udi deres Tid haver ærlig og velforstandig Mand Villum Mortensen, K. M. Toldskriver, ærlig og velagte Hans Poulsen, denne Bekostning gjort med en god Villie, dette Aar, Anno 1624, andre til et godt Exempel at efterfølge.

Alt det, vi haver, er Guds gode velsignede Gaver«.

4. Kapellaner ved S. Olai Kirke.

1. Hr. **Oluf Jepsen**, Kapellan i Helsingør, udstedte den 3die Februar 1541, i Forbindelse med Sognepræsten Peder Samsing med flere, et Vidnesbyrd vedrørende S. Jakobs Hus i Helsingør. Hans Segl, der er paatrykt Brevet, viser et adeligt Skjold med en Lilje, hvorover staar Bogstaverne O. J¹). Ventelig har han da været af adelig Slægt, noget der ikke var saa ganske ualmindeligt med Præster i den allerførste Tid efter Reformationen.

2. Hr. **Oluf Rafn** formodes at have været den næste Kapellan. Om ham kan efter forskellige Kilder meddeles følgende: Den 18de Avgust 1537 fik Hr. Oluf Rafn kgl. Præsentsats, som det endnu efter gammel Skik kaldtes, paa Branderslev Kirke ved Nakskov, der var ledig ved Hr. Rasmus Michelsens Død. Præsentsatsen udstedtes efter særlig Anbefaling af Dr. Johan Bugenhagen og efter »den ny Formular«, hvorved Præsten forpligtedes til at rette sig efter Reformationens Grundsætninger saa vel med Hensyn til Forvaltningen af Præsteembedet som i sit Levned²).

¹) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. IV, Till. S. 13—4. Det er altsaa urigtigt, naar den gamle helsingørske Brevbog, som er citeret i Ny kirkeh. Saml. V, 818 Not., kalder denne Kapellan Oluf Sørensen.

²) Danske Kancelliregistranter 1535—50, S. 48. Den ny Formular findes i min Udgave af Ped. Laurensens »Malmøbog«, S. LXXV—VII.

Nogle Aar efter mistede han dog Embedet paa Grund af et begaaet Drab¹⁾. Dette maa dog vistnok være sket under Omstændigheder, der i væsentlig Grad forringede Brøden, eftersom Universitetet 1544 tog ham i sin Tjeneste, først som Pedel, siden som Notarius og endelig som Qvæstor eller Rentemester, i hvilken sidste Stilling han var til 1549²⁾. Derefter maa det formodentlig være lykkedes ham at faa Tilladelse til atter at søge præstelig Virksomhed, da vi siden finde ham i offentligt Embede — og formodentlig som Kapellan — i Helsingør. I Stadens Tingbog læses nemlig under 24de Oktober 1554: »Blev Hr. Oluf Rafn venligen og vel fordragen med Villum Thomsen. Item gjorde Borgmester Sander (Lejel) Spørgsmaal til forskrevne Hr. Oluf, om han havde noget klagemaal imod nogen af Borgerne, eller om han ikke havde faaet Løn til gode Rede. Hvortil han gav for Svar, betakkendes først de Dannemænd Borgmester og Raad for hans Løn til gode Rede, han havde faaet, dernæst betakkede dennem og den ganske menige Almue for al god Omgjængelse³⁾. Hans senere Skjæbne er os ikke bekjendt.

3. Hr. **Rasmus Lavritsen** (1557—62), se ovf. S. 358—60.

4. Hr. **Christian** fra Norge blev den 25de Avgust 1564 antagen til Kapellan. Hans visse Løn var 48 Mark. Den uvisse Løn, som kunde falde, lovede Sogneherren, Hr. Rasmus, og Hr. Christian, at de i Mindelighed vilde forenes og fordrages om. »Derimod lover Hr. Christian med Guds Hjælp at fuldgjøre saadan Tjeneste: først at prædike hver Søndag om Morgenens til Ottesang, desligeste hver Søndag om Aftenen til Aftensang; item at prædike om Tirsdagen udi Kirken, og at prædike om Torsdagen i Helliggesthus for de fattige« (Raadstuebogen). Han kan dog kun have været her i meget kort Tid.

¹⁾ Helse, Diplom. Viberg. S. 297.

²⁾ Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621, I, 653. 662. 666.

³⁾ Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. II, 755.

5. Hr. **Hans**. Om denne Mand vide vi kun, hvad ovenfor S. 306 er anført, at han 1566 en Tidlang havde været Kapellan og Medtjener ved Sognekirken i Helsingør; men i det nævnte Aar opsagde han sin Tjeneste.

6. Mag. **Hans Christensen Sthen** (1566—83), se ovf. S. 305—21.

7. Mag. **Anders Christensen Skovgaard** (1583—1611). Om denne henvises til hans egne Optegnelser om hans Levned, der ere meddelte i Kirkehist. Saml. 3. R. II, 338—9.

8. Mag. **Peder Rasmussen Lange** (1611—25) var født i Helsingør 1589, og var en Søn af Byfoged Rasmus Lange. Han blev 1611 Kapellan i sin Fødeby, og havde som saadan en Løn paa »200 Mark gode« af Kæmnerkassen. 1625 efterfulgte han M. Hans Kruse som Sognepræst og Provst og tog 1627 Magistergraden i Kjøbenhavn. Efter 20 Aars Ægteskab mistede han 1633 sin Hustru Karine Villumsdatter, der havde født hannem 11 Børn¹⁾, deriblandt Rasmus Lange, der blev Kapellan i Helsingør, og Vilhelm Lange, der blev Professor. Mag. Peder Lange havde i sine senere Aar ligesom flere af sine Formænd mange Stridigheder med den tyske Præst²⁾. Paa det malede Billede af ham, som findes i Sakristiet i S. Olai Kirke, angives han som død den 25de April 1645; men Aarstallet bør rettes til 1646³⁾.

¹⁾ Ved Kirkens Alterfod lagde M. Peder Lange en Ligsten med følgende Indskrift over hende

D. O. M. S.

Hic quiescunt ossa et cineres honestissimæ Matronæ Chararinæ Wilhelmi F. Conjugis Mag. Petri Langii Pastoris et Præpositi Helsingorensis dulcissimæ, quæ exantlatis maligni mundi molestis Mater XI Liberorum Anno Christi 1633, 25 Julii, ætatis suæ 36, conjugii 20, anima ad Deum præmissa, corpus reliquit terræ.

²⁾ Se herom Ny kirkehist. Saml. III, 168—9.

³⁾ Se Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III, Tillæg, S. 114—5. 125.

5. Anden Kapellan ved S. Olai Kirke.

Fra Aaret 1597 var der foruden den nævnte første eller øverste Kapellan endnu en anden, hvis Opgave det navnlig var til Aftensang at holde »Catechismi Prædiken«. Af saadanne kjendes i Tiden før 1617:

1. Mag. **Alexander Hansen Lejel** (1597—1600), der tillige var Skolemester (se ovf. S. 335—36).

2. Hr. **Christen Nielsen Pram** (1600—..). I Kæmnerregnskabet findes nemlig følgende Post: »Givet Christen Nielsen Pram, som prædiker Catechismum, til Fortæring og Vognleje, der han ordineredes — 8 Mark«. Videre Efterretninger om ham savnes.

3. Hr. **Jens Christensen Langh**, der 1609 var Skolemester, har vistnok tillige været 2den Kapellan (se ovf. S. 339).

4. Hr. **Jørgen Henriksen**, tidligere Hører ved Helsingør Skole (se ovf. S. 355—6), blev 1614 2den Kapellan og forekommer som saadan endnu 1616, da han oppebar en Aarsløn paa »87 $\frac{1}{2}$ Mark gode« af Kæmnerkassen.

Om de senere Kapellaner henvises til de kortfattede Oplysninger, som findes i Wibergs Præstehist. I, 589. Om de tyske Præster i Helsingør nøjes vi med at henvise til, hvad der om disse er meddelt i Ny kirkehist. Saml. III, 163—72¹⁾.

Tillæg.

1.

Blandt D. G. Zwergius's talrige efterladte Haandskrifter, der vidne om den overordentlige Flid, som denne fortjente Mand anvendte paa Indsamling af Bidrag til Danmarks Kirke-

¹⁾ Hertil maa føjes, hvad ovf. S. 353 er meddelt om Hr. Herman Malthan..

og Personalhistorie samt Topografi, findes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 647, 4to, et tykt Kvartbind, der iblandt andet indeholder Afskrift af en righoldig Samling af Indskrifter i S. Olai Kirke i Helsingør med Titel: „Inscriptiones, Epitaphia et Picturæ, quæ reperiuntur in Templo St. Olai, quod Helsingoræ est extractum, collecta et exscripta Anno MDCCXXXVIII a Petro Orslef“.

Af denne Samling er en og anden Notits benyttet i det foregaaende. Her skal endnu meddeles uforandret en lille historisk Udarbejdelse, hvormed den slutter; den er formentlig ikke uden Interesse, om der end kan paavises en og anden Fejl i den.

Udi de sidste Papistiske Tiider haver udi St. Olai Kirke staaet efterfølgende Altere, som alle have havt deres visse Tillæg af Jord-kyld og andet saadant, som efter Reformationen og Hospitalets Stiftelse er kommet, en Deel til bemeldte Hospitals Indkomsters Fremtarv, en Deel til anden Brug.

1. St. Jørgens Alter.

2. St. Olufs Alter. Dette Alters sidste Papistiske Præst haver heedt Hr. Jens Matzen, og haver boet sin Livstiid efter Reformationen frie udi dette Alters Præstegaard, og tillige af Kong C. 3 beholdt, saalænge hand levede, udi Forleening baade dette og St. Crucis Alters (Nr. 3) Indkomster, uden at giøre nogen Tienneste. Haver endnu levet 1548. Samme Gaard synes efter bem^{te} Hr. Jensis Død at være falden til Byens og Magistratens frie Disposition, og haver lagt der, hvor nu paa Kirke-Gaardens Platz een af Capellanernes Boliger er. NB. Fra den tiid af, at det blev Ao. [1692] bevilget, at her i Byen skulde til den danske Kirke ikkun være een Capellan, har een af disse Capellaners Boliger enten været bortleyet, eller og beboet af Præste-Enker, indtil Ao. 1738 da Huuset blev bortsolt, saasom det var heel brøstfældigt, og dend Leye, som Kirken nød aarlig, kunde neppe strække til Huusets nødvendige reparation. Ja det skal ofte i nogle Aar have staaet ledigt.

3. St. Crucis eller Hellig Kaarsis Alter.

4. ^Starum Animarum eller Hellige Siælis Alter.

5. St. Niniani Alter, om hvilket tilforn er meldt ¹⁾, dog er dette Alters Tilbehør siden lagt til Hospitalet.

6. St. Ursulæ Alter havde ingen Jorder.

7. St. Gertrudis Alter, af hvis Indkomster een Deel ogsaa er lagt til Hospitalet. Derforuden har der været et andet

8. St. Gertrudis Altere bag den store Kirke-Dør, som synes at have staaet, hvor den store Jern-Lys-Arm er fæstet i Væggen ved Daaben.

9. St. Mariæ Magdalenæ Alter.

10. St. Jacobs Alter, hvis Indkomster ere lagde til Hospitalet.

11. Altare Corporis Christi. eller Hellig Legems Altere. Hvis sidste Præst haver heedt Hr. Oluf Adamsen, haver og efter Reformationen beholdet paa Livs-Tid Bolig udi samme Alters Præste-Gaard paa Kirke-Gaarden, og haver haft i Forleening, mens hand levede, St. Mariæ Magdalenes Alters (Nr. 9) Indkomster. Item St. Gertruds Alters Tillæg (Nr. 8). Item en Deel af St. Olufs Alters (Nr. 2) Indkomster. Hellig Legems Alters tilhørende Kalk haver hand fra sig leveret til Christiern Pedersen.

NB. Denne Christen Pedersen studerede længe i Paris, hvor hand imidlertid blev Magister Artium, og allerførst udgav af Badii Ascensii Trykkeri Saxo Grammaticus efter et MSt., som Biskoppen i Roeskilde Lauge Urne hannem af sit Bibliotheque forskaffede. Da hand kom hjem igien til Danmark, blev han Cannik udi Lund i Skaane

¹⁾ Tidligere i Skriftet findes følgende Notits: „Nok findes i Sacristiet et Alter S. Jacobo, S. Niniano og S. Andrea indviet og stiftet. Hvorudi St. Jacobus, St. Ninianus og St. Andreas findes i fuld positur udhugne i Træ og træffelig forgyldt. Alteret er med dobbelte Flager, hvorpaa adskillige Billeder ere afmalede, men Udtydningen er ikke at udgrunde, uden det maa være S. Niniani Bedrifter, saasom der findes paa adskillige Stæder en Biskop i sin Biskoppelig habit med sin Biskoppelig Hue paa og Stav i Haanden. NB. Som Hr. Biskop Wældike lod sit portrait indsætte i Sacristiet, saa blev dette Altar nedtaget, og findes nu i Capellet paa Kirkens nordre Side ved Arentzens Begravelse.“

og Erke-Bispens Canceler. Fulgte siden Kong Christian den Anden i Landflygtighed. Men døde omsider i Helsingør¹⁾ Aar 1554 og blev der begravet.

12. St. Catharinæ Alter, hvis Rente og Tillæg er ogsaa kommet til Hospitalet.

13. Rosencrantz-Alter har været af de riigeste. Dets sidste Præst har heedt Hr. Jep og haver efter Reformationen givet sig hen at boe paa Esserom. Har dog beholdt i Forleening af Kong C. 3. alle samme Alters Indkomster, som efter hans Død ogsaa ere lagde til Hospitalet. Hand haver levet 1548, men været allerede død 1553.

14. St. Olufs Alter (cujus nomen ad discrimen prioris addita est descriptio:) i Choret; item: Heie Altere.

15. St Trinitatis Capelle, og der udi et Alter af samme Navn.

17. St. Rochi Alter. Dette Alters Rente er af Kong C. 3 Mester Anders Jepsen undt (som i de Papistiske Tiider var Sogne-Præst her i Helsingør) sin Lives-Tiid, og haver hand nogen Tiid derefter opladet til Borgemester og Raad efter de Breve og Vilkaar, derom er giort, hvoriblant samme Mester Anders A. 1544 ogsaa haver opladet sin Præstegaard til den første Lutherske Præstes Hr. Peder Samsings Boelig.

2.

Paa den ovennævnte Præsts, Hr. Peder Samsings, Epitaphium i S. Olai Kirke staar (eller stod) i Randen:

Monumentum hocce renovari curavit Laurentius
Christiani Rhodius Consul An. MDCL.

Den her nævnte Lavrits Christensen Rhod var en i sin Tid anset Mand i Helsingør, der er bekjendt som Oversætter gudelige Skrifter. Han har efterladt sig nogle Optegnelser om sit Levned, der hidsættes her efter hans, som det synes, egenhændige Opskrift, i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1977 b 4to, Vol. I.

¹⁾ Dette forholder sig dog ikke saa, se C. J. Brandt, Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter. S. 342.

Peregrinatio vitæ meæ.

Er ieg Lauridts Christensøn barnfødt vdi Jutland, vdi Wendsøssel, vdi Huetboherridt, vdi Aabye Sogn, i en Bye kaldis Chrstrup, Anno 1585 den 2 Octb.

Parentes waare: Christen Lauridsøn, Buold Jacobsdaatter.

Disse mine salige foreldre haffuer sielff giort deres flid med mig i Barndommen, saa wit muligt waar, i min Børnelerdom, indtil ieg waar 5 Aar gammel, da haffuer de aff christelig betenckende antaget en Skolemester, som mig hiemme i deres Hus haffuer allene informerit paa nogen Aars tid, indtil ieg fandtis bequem och saa før at sættes fra dennom, och de da skickede mig vdi Aalborg Skole, der den nu salige, hederlige och høilerde Mand Doctor Niels Paaske, Biskop til Bergen, der da waar Rector Scholæ, huor ieg continuerede indtil ieg waar 15 aar gammel. Hic testimonium ¹⁾.

Anno 1600 om Paasken, imod mine kiere foreldris willie, (det mig Gud forlade) begaff ieg mig derfra Skolen och offuer til Kjøbenhaffn, vdi huilcken triuial Skole ieg forholt mig it Aar, at ieg da vnderlig imod al min Act och Forset kom fra Bogen, hvilket mig tit och offte, med vaade Øyne och heede Taare, haardelig haffuer angret. Dog were Gud ewig loffuet, som mig saa wiit haffde ladet bliffue wed Bogen, at ieg endda haffde et Lius och min Forlystelse der aff i mit Liff og Leffnit.

Anno 1601 om Paasken kom ieg vdi Tienniste med erlig och welfornemme Mand Henrich Friderichsøn, Kong. May. Toldere vdi Halmsted, nu salig med Gud, vdi huis Tienniste ieg waar i 3 Aar. Hinc ejus testimonium ¹⁾.

Derfra kom jeg vdi Tienniste paa Sølffuitsborg Slot hos Slodzskriffueren, huis Naffn waar Lauridz Christensøn, huor ieg da tiente i Skrifferstuen, midlertid erlig och welb. Mand Axel Gyldenstiern och hans Søn effter hannom, welb. Mand Hr. Knud Gyldenstiern, haffde Slottet, vdi 2 Aar. Testimonium ¹⁾ præsto.

¹⁾ Findes ikke indført.

Anno 1605 kom ieg hid til Croneborg, huor ieg tiende vdj skriffuerstuen vdj erlig og welb. Mand Jochim Bülous Tid paa 6 Aars Tid, først vnder Morten Jespersen och siden vnder Johan Bøguad, slodzschriffuere. Hinc testimonium.

Anno 1611 den 2 Junij er ieg aff Guds Forsiun kommen i Ecteskab med min kiere Hustru Margreta Hansdaatter, och, Deo gratia, wi haffue leffuet meget vel tilsammen, och Gud haffuer rigeligen forsiunet os i samme woris Ecteskab, saa wi icke nock kand hannom fuldtacke.

Vdj samme Aar, i den da begynte Suenske Feide, bleff ieg fordret aff min forige salige Husbond, welbemelte Jochim Bülou, da Ritmester offuer it Compagnie Tydske och Frandsesche Ryttere, at were hans Musterschriffuer, vdj huilcken Bestilling ieg waar, saa lenge Krigen warede och paastod, der hos haffde 3 Heste vnder Comgagniet paa Besolding. Her paa den salige Mands rictig Quittanz och Pass paa Reginskab och Tienniste.

Anno 1622 bleff ieg aff B. och Raad forordnet at were Offuerformønder først med den Dannemand sl. Peder Suendsøn och siden med s. Jørgen Gudmandsøn wed femte Aars Tid det betiente, indtil Anno 1627 den 26. Feb. ieg vuerdig er aff erlig och welbyrdig Mand Hr. Jørgen Vrne, Danmarckis Rigis Marsk, da Slodz Herre her paa Croneborg, bleffuen forordnet at were Kong. May. Byefoget och Toldere her vdj Byen, huilcken Byefogdis bestilling ieg forualtet wed 4 Aars tid, indtil den 30 Novemb. Anno 1630, ieg aff erlig och welbyrdig Mand Friderich Urne til Bregentued, Kong. Ma. Befalingsmand paa Croneborg och Friderichsborg, er med Borgemesters og Raads Willie och Samtycke forordnet at were Raadmand her sammesteds. Imidlertid haffuer ieg tuende Gange werit forordnet at were Hospitalsforstandere, en Gang 5 Aar och den anden Gang 4 Aar.

Saa vidt Optegnelserne om Lavrits Christensen Rhods Levned. Om hans Dødsdag underrettes vi ved følgende Gravskrift i S. Olai Kirke:

Hoc Monumentum in Dei ter opt. max. honorem inque
immortalis memoriæ vigorem Templo huic L. M. ¹⁾
consecrarunt

Vir prudentissimus ac spectatissimus D. Laurentius
Christiani Rhodius, Prætor Telonarius ac Consul
hujus urbis meritissimus, Ao. Christi MDLXXXV.
IV. ²⁾ Octob. natus, et Ao. MDCLI, ætatis LXVI,
die 1. Maji denatus.

Nec non honestissima oc ornatissima Matrona Mar-
gareta Johannis Ao. MDLXXXVIII. V. Martii
vitam mortalem ingressa, et Ao. MDCL. ætatis
LXIII, die XIV. Martii pie egressa.

Quæ lectissima Conjugum Biga postquam XXXIX An-
nos suavissime sibi convixerunt, et pietate Deum, virtute
homines demeruerunt, jam æternam justitiæ coronam cum
omnibus Servatoris Epiphaniam desiderantibus placide præsto-
lantur. Anno MDCL.

Paa Epitaphiet er fremstillet Christus, der opstaar af
Graven med Sejerfanen i Haanden. Paa Siderne findes de
fire Evangelister med deres Symboler udhugne i Træ, og
endelig Lavrits Rhods og Hustrus Bomærker ³⁾.

Hvad der særlig har interesseret os ved denne Mand,
er hans Skribentvirksomhed, da han heri viser sig som en
vel belæst, kristelig sindet og brav Mand. Vi skulle derfor
her endnu meddele nogle Oplysninger om de af ham ud-
givne Skrifter. Det første er:

Theoria vitæ æternæ. Historiske Bescriffuelse om det
Evide Liffs gantske Hemmelighed . . . Ved D. Philippum
Nicolai, fordum Pastor til S. Catharinæ Kircke i Ham-

¹⁾ Betyder maaske: lugentes martii. Lavrits Rhods Alder og Døds-
dag maa være tilføjet efter hans Død.

²⁾ Vistnok en Fejl for II. (Se Side 370).

³⁾ Ny kgl. Saml. 647. 4to.

borg. Nu aff Tydsken paa vort Danske Maal udsat aff Lauritz Christenssøn, Indvaaner i Helsingør. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Salomone Sartorio, Anno Christi 1632. (410 Sider i 4to).

Forfatteren af Skriftet, D. Philip Nicolai († 1608), var en i sin Tid meget bekjendt og anset luthersk Skribent og en fanatisk Modstander af Calvinismen¹⁾; han skriver en meget levende Stil, som i det hele er godt gjengivet af den danske Oversætter, hvis Arbejde maa have vundet betydeligt Bifald, da det, trods sit store Omfang, allerede 1640 udkom i en ny Udgave²⁾. Oversættelsen er tilegnet Rigsraad Frants Rantzov til Rantzovsholm, Statholder i Kjøbenhavn og Høvedsmand over Møen. I denne Tilegnelse (dat. Helsingør 2. Januar 1630) anstiller Udgiveren først en længere Betragtning over de Ord hos Sirach (7, 37): I alle dine Bestillinger kom dine sidste Ting i Hu, og du skalt ikke synde evindelig. Derpaa fortæller han, hvorledes han til sin egen Opbyggelse og for at forslaa Tiden paa sine Sørejser og siden i sine Fritimer blandt andre Bestillinger havde oversat Skriftet uden Tanke om at udgive det; men at mange Godtfolk, hvem dette var kommet for Øren, havde opfordret ham til at lade Skriftet komme for Lyset, hvorfor han havde raadført sig med Biskop H. P. Resen, der „havde ladet sig samme Arbejde vel befalde, og det hos sig en Tid lang beholdt, approberet og til Trykken befordret“. Biskoppen har da ogsaa ledsaget Skriftet med en lang Fortale (dat. Kjøbenhavn, S. Michels Dag 1531), hvori han bl. a. meddeler ret udførlige biografiske Oplysninger om D. Philip Nicolai, hvis hele theologiske Retning stemmede saa nøje med Resens egen og neppe har været uden Indflydelse paa samme. Han fortæller, hvorledes nogle islandske Studenter paa Rejsen fra deres Hjemstavn til Kjøbenhavn kom til Hamborg, hvor de gjorde Bekjendtskab med D. Philip Nicolai og gav ham Beretning om Biskop Gudbrand Thorlaksens Fortjenester af Islands Kirke-

¹⁾ Se Tholuck, *Vorgeschichte des Rationalismus* II, 1, 49.

²⁾ Denne Udgave omtales ikke i Worms Lexicon over lærde Mænd.

væsen, hvad da gav Anledning til nærmere Forbindelse mellem disse to Mænd. Ligeledes refererer Resen Indholdet af et Brev, som Nicolai kort før sin Død havde tilskrevet ham selv og deri udtalt det Ønske, „at Sacramenterere (o: Calvinister) og Anabaptister jo ikke skulle faa Overhaand i disse lovlige Kongeriger, men maatte dog afværges og hindres i Tide, hvorved han og hjærtelig vilde glæde sig . . . og det med Bøn og Taksigelse af inderste Hjærte og Aand, at den rette evangetiske Sandhed maatte her ogsaa saaledes troligen forfremmes, imod mange hemmelige Griff og al Skjødøleshed, ved grandgivelig Varetægt og Flittighed i det kongelige Academi, Skoler og saa mange herlige Kirker her i Norden vidt og bredt“ — „hvilket,“ tilføjer Resen, „den gode, barmhjærtige Gud endnu til denne Dag haver naadeligen givet Lykke og Velsignelse til imod allehaande Vending etc.“

Ogsaa Sognepræsten i Helsingør, Peder Lange, har ledsaget Skriftet med en dansk Fortale (dat. 10. Sept. 1631). Desuden findes der en Række latinske Digte til Skriftets og Oversætterens Pris, nemlig af den nævnte Petrus Erasmi Langius, Pastor cætus Helsingorensis, af E. Fr. (formodentlig Erasmus Francisci, Præst i Græsted og Maarum), af J. Ch. A. (o: Jens Christensen Aalborg, Slotspræst i Kjøbenhavn), af Andreas Joannis Aalburgius, Ecclesiæ Petrinæ apud Slaglosianos Pastor, af Saxo Jani Eigb.: Past: Raml: et Ann: ¹⁾), af P. C. O. (o: Petrus Christiani Orthunganus) V. D. Comminister apud Helsing: ²⁾), og af Ericus Johannis H., v. d. comminister Helsing.

Bag efter selve Skriftet følge fire Salmer med Overskrift: „Det evige Liffs Børnessang, Erlig Velb: Frantz Rantzov etc. til Nytt Aar“. Ved Slutningen af dem: „1. Ja-

¹⁾ Om denne Mand findes Efterretninger i Ny kirkehist. Saml. I, 149 ff.

²⁾ Denne Mand var altsaa endnu 1631 1ste Kapellan i Helsingør, og den efterfølgende Erik Hansen 2den Kapellan; det maa altsaa være urigtigt, naar Wiberg (I, 588) siger, at Hr. Peder Christensen Vordingborg allerede afgik 1626, og at Hr. Erik Hansen s. A. blev hans Eftermand.

nuar: 1632. R.". Dette R. betyder vistnok Resen, da flere af Salmerne kjendes andenstedsfra som Biskop Hans Povlsen Resens Oversættelser fra Tydsk. Her forekomme de imidlertid første Gang trykte paa Dansk, hvad der giver denne Udgave en særlig Interesse. Salmerne ere:

1. Af Højheden oprunden er (efter D. Philip Nicolai's „Wie schön leuchtet der Morgenstern“).
2. Spør du, huorfor Guds Menighed.
3. Min største Hiertens Glæde (at sjunges som: „Hertzlich thut mich erfreuen, Die liebe Sommerzeit“).
4. Herre Christ, vilt mig forlæne (som: „Aus meines Herten grunde“, efter Jer. Nicolai).

Grundtexten til dem alle fire findes trykt i Philip Nicolai's Skrift „Freuden-Spiegel des ewigen Lebens“ (1599). Nr. 1, 3 og 4 findes efter senere Kilder aftrykte i Brandt og Helvegs Danske Psalmedigtning I, idet dog „Af Højheden oprunden er“ neppe med Rette dèr henføres til Hs. Chr. Sthen¹⁾). Af Nr. 2 skal her anføres det første Vers, der tilstrækkelig antyder den varme Tone, som hviler over disse „det evige Livs Børnesange“:

Spør du, hvorfor Guds Menighed
Er i stor Banghed og Fortræd
Med Hjærtens Sorg og Møde:
Da vid, at hun saa inderlig
Nu brænder i sig hjærtelig
Imod sin Brudgom søde,
Græder, beder:
O min Herre, Brudgom kjære,
Jesu milde,
Kom og glæd mit Hjærte lille!

Det andet Skrift, vi have af Lavrits Christensen Rhod, har til Titel:

Discursus de certa incertitudine rerum humanarum.
Verdens Speyl. Hvor udi handlis om Verdens Leff-

¹⁾ J. N. Skaar, Norsk Salmehistorie I, 372.

net, Væsen oc Vbestandighed. Aff den hellige Skriffet oc verdslige Historier beskreffvet ved M. Georgium Cieglerum, Pastorem til Riga, oc nu aff Tydsken paa Danske udsat aff Lauritz Christensøn, Indvaaner i Helsingør. Prentet udi Kiøbenhaffn aff Peter Hake, Aar 1648. Paa Peder Andersøn Bogførers Bekost: oc findes hos hannem tilkiøbs. (407 Sider i 4to).

Skriftet, der indeholder en vidtløftig og farverig historisk Exempelsamling, nærmest beregnet paa at vise de jordiske Glæders Ubestandighed, indledes med Oversætterens Dedication (dat. Helsingør 25de Maj 1648) til „Hr. Friderich den tredie, udvalgt Prinds til Danmark og Norge“, hvori der bl. a. gives en mørk Skildring af Samtidens Sædelighed, idet den fremstilles som „en Tid fuld af Bedrageri og fuld af Ondskab“. I M. Georg Cieglers derpaa følgende Dedication til Hr. Georg Farensback, Vendisk Voivod, Senator i Polen og Littaven, Kgl. Maj. i Polen og Sverige General-Krigsøverste i Lifland (osv.), fortælles bl. a., at denne Mand i sin Tid havde været antaget til Krigsøverste og Marskal af Kong Frederik II i Danmark og af denne var sendt Danzigerne til Hjælp mod Kong Stephan i Polen. — I Biskop Jesper Brochmands derefter følgende Henvendelse til den kristelige Læser anbefales Skriftet og „den ærlige, velagtede og velfornemme Mand, Lauritz Christensøn, Raadmand udi Helsingør“, berømmes højlig for sine litterære Arbejder. Det samme sker ogsaa i en Række Vers og Tilskrifter, som derpaa følge, af M. Georgius Meilandius, Arcis Croneburgensis et Ecclesie Germanicæ Helsingorensis Pastor Regius, af David Christensøn, Sognepræst i Helsingør, af Janus Chr. Alb., Pastor Hettingensis, der betegner sig som Lavrits Christensen Rhods „Consangvineus“, af Johan. Pauli, Helst. Pastor¹⁾, af Peder Christensøn, „Præst af Guds Naade“ i Stedet ved Sundet²⁾, af Erasmus Langius, v. D. Comminister, af

¹⁾ Om denne og den foregaaende se Ny kirkehist. Saml. V, 169.

²⁾ Det maa være Helsingør, der menes, og Ped. Christensen er vel den samme, som ovenfor S. 357 og 374 omtales. Men i hvilken Præstestilling var han 1648?

Petrus Nicolai Helsing:, Ecclesiæ, qvæ in urbe patria collecta est, comminister, og endelig af Johannes Rosa, Wonsidelio-Francus. Det sidste Stykke er paa Tydsk. Den ovennævnte Peder Christensens Tilskrift er i danske Vers; deraf kan her hidsættes følgende Brudstykke, hvori Lavrits Christensen Rhods Kjærlighed til Præster og fattige Skolepeblinge skildres:

Hand er oc en ret Præste-Ven,
 Oc ynder vel de Klercke,
 Noch de, ret bruge Bleck oc Pen,
 Hans Fromhed stedse mercke.
 De, som haffv' faat dickt Ferle-Smeck
 Vdi den ædle Skoole,
 Oc endnu udstaa Pebling-Kneck
 Med vacker Qvist i Hoole:
 Dem elsker hand som egne Børn
 Oc fremmer dem til beste:
 Thi hand har selff forsøgt tilforn,
 Hvad Skolen er at gæste.
 Veed vel, at mangt et fattigt Barn
 Sidder til Bencks med Hunden,
 Oc slasker om i Dynd oc Skarn
 Om Skrelderne til Munden.
 Veed oc, at en paltet Pusill
 Med Gaasen gaar til Gilde:
 At slucke Tørst, naar hand faar til,
 Gæster hand Post oc Kilde.
 Oc den, som er i ret Armod
 Oc bær den Staff i Haande,
 Begaffver hand paa staaend' fod
 I Pose oc i Kande.

Med denne Lovtale slutte vi disse Oplysninger om den brave helsingørske Raadmand, idet vi tilføje, at en Søn af ham var den Hr. Lavrits Rhode, som oftere har været omtalt i disse Samlinger (se 3. R. II, 325—26) og endte som Provst i Vestenskov paa Laaland.

Bidrag til vort århundredes kirkehistorie.

Ved **L. Koch.**

III. Biskop Münter og stiftsprovst Clausen ved biskop Balles begravelse.

Da biskop Balle blev begravet d. 25 oktober 1816, opstod der en strid mellem biskop Münter og stiftsprovst Clausen om, hvem af dem der skulde forrette jordspaakastelsen. Dette er omtalt i min »Danmarks kirkehistorie 1801—1817«, men jeg formåede den gang ikke ret at oprede sagens sammenhæng. Ved professor L. Mynsters velvillie har jeg nu kunnet gennemgå de bind af biskop Münters dagbøger, der omhandle årene 1801—1830, og kan derefter i forbindelse med andre kilder, der alt tidligere stod til min rådighed, give en fremstilling af, hvad der er sket.

Münter havde bestemt, at ligesom Balle havde kastet jord på biskop Harboe, således vilde han nu også forrette jordspaakastelsen ved sin formands begravelse. Herom underrettede han stiftsprovsten, der ikke synes at have gjort indvendinger derimod før på selve begravelsesdagen. Biskoppen blev imidlertid ved sit og udførte forretningen. Da Clausen siden kom til ham for at forhandle sagen med ham, synes uenigheden at være bleven endnu større. Biskoppen advarede ham imod at give forargelse og imod at indblande kancelliet, der ikke var gejstligheden gunstigt, i sagen. Clausen derimod erklærede, at han vilde

værge for den danske gejstligheds ret, hvori biskoppen vilde gøre indgreb. Det er ikke ret klart, om Münter har ment, at Clausen først har skrevet til kancelliet. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Biskoppen skrev d. 2 november, Clausen først d. 6 s. m.¹⁾ Hans skrivelse er temmelig skarpt affattet, hvad man ikke kan undre sig over, når biskoppen selv havde bragt sagen for regeringen, efter at han indtrængende havde advaret Clausen mod at gøre det. Biskoppen mente selv, at Clausen havde begyndt sagen af personlige grunde, »fordi min teologi ikke er hans«. Men begge parter vare enige om at fremstille den, som om det var et principspørgsmål, der skulde afgøres. Clausen stillede sig på det reneste statskirkelige standpunkt, hvorefter al gejstlig myndighed havde sit udspring fra kongen: »Vi præster kunne dog ikke på en og samme tid have vore rettigheder fra kongen og biskoppen. At vi have dem, som det i hierarkiets sprog hedder, fra kirken, er efter vort lands konstitution ord uden betydning«. Münter derimod hævdede kirkens, eller, om man heller vil, bispedømmets myndighed og påstod, at al ret til at forrette præsteligt embede emanerede fra ordinationen. Striden gjorde stor opsigt; kancelliet ønskede at stifte forlig; men biskoppen var fast bestemt på at ville have kongens afgørelse. Men det lod ikke til, at denne skulde blive ham gunstig. I kancelliet og statsrådet vare meningérne delte; men kongen blev efterhånden ugunstig stemt for Münters mening, som han anså for en teologisk grille. Han havde ved en avdiens ladet ham vide, at han ikke syntes om det ord »emanere«. Men sagen trak hen, og der synes efterhånden at være sket et omslag, efter Münters mening foranlediget ved en ældre betænkning af Balle, hvor det bl. a.

¹⁾ Da sagen blev »henlagt«, kan der ingen oplysninger hentes fra kancelliets arkiv, hvor så godt som alle henlagte sager synes at være bortkomne. Münters skrivelse kender jeg ikke; Clausens er mig for længere tid siden velvillig meddelt af dr. Joh. Clausen i Horsens.

siges, at »ved ordinationen avtoriseres de udvalgte lærere på Kristi vegne under håndspåleggelse af hans tjenere til at udrette deres kald«. Hen imod påske 1817 meldte kancelliets præsident, Kaas, biskoppen, at det var kongens villie, at sagen skulde henlægges, så at der altså ingen resolution blev afgivet. Med hensyn til den meget karakteristiske samtale, som ved denne lejlighed fandt sted, må vi henvise til det nedenfor trykte stykke af Münters dagbøger. Nogen tid efter hændte det sig, at en teologisk kandidat, der protegeredes af Kaas og var udset til et embede, faldt igennem ved bispeeksamen og altså ingen ansættelse fik. Således, siger Münter, erkendte altså kancelliet de facto, at jus ordinandi er jus ecclesiæ. — Hvad forholdet mellem biskop og stiftsprovst angår, da synes den første at have været den uforsonligste. Clausen indbød ham til et selskab, men han afslog det. Men da Clausens kone døde endnu i året 1817, gik biskoppen til ham, og da de skiltes ad, faldt Clausen ham om halsen, bad ham ikke miskende sig og sagde: »Er det så godt imellem os?«

Men parallelt med denne hele sag går der en anden af en mærkværdig beslægtet natur. D. 28 oktober, tre dage efter Balles begravelse, skrev Clausen til kancelliet, at det oftere skete ved større begravelser, at en eller anden af følget fremstod og holdt tale ved graven, og han foreslog, at dette ikke måtte ske uden præstens tilladelse, og at denne kun måtte meddeles ordinerte mænd. Man kan ikke andet end spørge, hvad der kan have bevæget Clausen til at begynde på denne sag netop den gang, da han dog måtte være i høj grad optaget af mellemværendet med biskoppen, og man ledes uvilkårligt til at søge en anledning i, hvad der var sket ved Balles begravelse. Men her forefaldt også én ting til, som ingenlunde kunde være ham behagelig, i det nemlig Grundtvig talte ved graven. Det er utvivlsomt, at indholdet af denne tale ikke har klinget vel i stiftsprovstens øren, og efter det forhold, der

var mellem disse to mænd, er det vel lige så utvivlsomt, at Grundtvig ikke har bedt ham om at måtte tale, hvad han da i så tilfælde sikkert heller ikke havde fået lov til. Der er vist nok høj grad af sandsynlighed for, at den her omtalte skrivelse er foranlediget ved Grundtvigs tale; den har hos Clausen fremkaldt ønsket om at forhindre, at han eller andre, der vare ham ubehagelige, kom til at tale ved de begravelser, han forestod¹⁾. Clausens skrivelse blev den 19 novbr. sendt til biskoppens betænkning; denne berører vel slet ikke striden mellem ham og Clausen, men det er dog øjensynligt, at han foreslår sådanne indskrænkninger i den ret, Clausen vil, der skal gives præsterne, at var der faldet resolution, som han ønskede det, vilde den kunne have haft indflydelse på afgjørelsen af hans egen sag; ti når præsten ikke skulde kunne formene doctores theologiæ og professorer at holde ligprædikener, og ikke fornemme og lærde mænd at holde gravtaler, så lå det nær at slutte, at han da heller ikke kunde formene sin biskop at forrette jordspåkastelse. Men kancelliet tog intet hensyn til biskoppens betænkning, men affattede resolutionen, som Clausen havde ønsket det.

Nedenfor meddeles, 1) hvad Münters dagbøger indeholde om hans strid med Clausen; 2) dennes klage over biskoppen; 3—5) Clausens sidstomtalte skrivelse med biskoppens betænkning og kancelliets resolution.

1. Af biskop Münters dagbøger²⁾.

1816 Wenig Tage darauf starb Bischof Balle an Entkräftung, alt, des Lebens müde. Am 25 October

¹⁾ Se nedenfor rettelser og tillæg til dette bind.

²⁾ Han har kun skrevet i disse en eller to gange årlig og da meddelt, hvad der er sket i hans familie, hvilke literære arbejder han har udført, og hvilke videnskabsmænd han har stået i forbindelse med, samt en udsigt over sine visitatser og de mærkeligere sager, der ere forefaldne i hans embedsvirksomhed. Det første her meddelte stykke er mod sædvane dateret, d. 17 decbr. 1816.

ward er begraben. Es war ein sehr förmliches Publicum, aber für mich eine Quelle von vielem Verdruss. Denn ich hatte beschlossen ihm, so wie er bei seinem Vorgänger es that, Erde aufzuwerfen, hatte dem Stiftsprobst vorher meine Rede vorgelesen und ihn gebeten, mir die Erdaufwerfung überzulassen, wogegen er auch nichts einzuwenden hatte. Im Leichenhaus kam er aber zu mir, sagte: die Umstände hätten sich nun geändert, da das Erdaufwerfen nicht unmittelbar nach der Rede, sondern in der Petri Capelle geschehen sollte. (Vorher war die Idee, die Rede in der Kirche zu halten, und die Erde auf dem Kirchhofe aufzuwerfen). Er habe als Pastor und Beichtvater ein näheres Recht, und als er darauf in Etatsrath Lofsens Gegenwart nun wieder anfang und die Entscheidung der Canzelei wollte, sagte ich, es sei ein Recht meines Amtes *sacra* in meinem Stifte zu verwalten, wo ich wollte; dies rühre daher, weil das Amt des Geistlichen *sacra* zu verwalten aus der Ordination emanire. Ich that auch, was ich mir vorgenommen. Als er nachher zu mir kam um mit mir die Sache zu discutiren, liess ich mich auf nichts ein, ermahnte ihn aber sehr, kein Aergerniss zu geben, auch nicht eine Einschränkung der Geistlichkeit von der ihr ohnehin nicht gewogenen Canzelei zu veranlassen. Aber er: Alles Recht emanire vom Könige. Es sei ein Eingriff in die Rechte der Geistlichkeit, den ich thue. Er werde als Vertheidiger der dänischen Geistlichkeit aufstehen u. s. f. Auch trug er gehörigen Ortes, selbst beim Könige, die Sache von der gehässigsten Seite vor, als wage ich Eingriffe in die Majestätsrechte, und schrieb in demselben Ton eine Vorstellung an die Canzelei, die ich zwar bis jetzt nicht gelesen habe, die aber sehr bitter seyn soll. Indess hielt ich es auch auf den Rath verständiger Freunde für das Beste, dem selbstsüchtigen Manne das prävenire zu spielen, und schrieb am 2 Nov. eine Vorstellung an die Canzelei, und darin bloß, da mein Recht in Zweifel gezogen sei, um königliche Be-

stätigung zur Regulativ für mich selbst bat, wie weit mein Recht sich erstreckte, welche Vorstellung unter meinen Papieren ist. Auch war ich am 15 Dec. beim Könige, dem der Ausdruck Emaniren misfallen hatte. Doch hoffte ich ihn durch meine Darstellung der Sache gewonnen zu haben. Die Canzelei will die Sache vergleichen. Ich erwarte kraft ihres mir bekannten Beschlusses den Etatsrath Lassen bei mir. Ich habe aber den König gebeten, sie vor seinen Richtstuhl kommen zu lassen und werde nicht nachgeben. Es ist keine persönliche Sache, obgleich Clausen aus heimlichen Groll, weil meine Theologie nicht die seinige ist, Händel sucht, sondern eine Sache des Bischofsamts. Der alte Moltke will auch, dass ich sie nicht soll fallen lassen, und ich kann im Staatsrathe ausser ihm auf Schimmelmann und Rosenkranz, auch auf Mösting, rechnen. — D. 17 Dec. 1816.

1817. Um Ostern herum ward meine Geschichte mit dem Stiftsprobst geendigt. Er hatte selbst die Sache von seinem Gesichtspunkt dem König vorgetragen. In der Canzelei hatte er auch Ørsted und Lassen für sich gewonnen. Es ward als ein Eingriff in die königlichen Episcopalrechte angesehen, dass ich behauptet habe, jus ordinandi sei jus ecclesiæ, und von der Ordination das Recht der Bischöfe hergeleitet, sacra zu verwalten. Der König wankte zwar eine Zeitlang, ward aber ganz gegen meine Sache, obgleich nicht gegen meine Person, gestimmt, denn er hielt meine Behauptung für eine theologische Grille. Indess wollte er mich doch nicht gerne, zum Theil auch aus Indignation über Clausens Aufführung, durchfallen lassen. Was auch die Canzelei etwas unstimmt war ein Bedenken von Balle, der theologischen Facultät und Jac. Edv. Colbiørnsen ausgefertigt, in dem über die Frage, ob ein dänischer Bischof *salva conscientia* Nordamericanische Geistliche ordiniren dürfe, die Frage von der Ordination auf eine für meine Meinung sehr

vorteilhaftige Weise erörtert wird. Das Bedenken steht im ersten Theile seines Magasins für Kirchenrecht¹⁾. Diese dahin gehörige Stelle brachte Gutfeld, der sich überhaupt in der ganzen Sache sehr freundschaftlich bewiesen hat, an Lassen und des Königs Geheime-Secretair Jessen, und es war wahrscheinlich eine Folge davon, dass Kaas mir um Ostern sagte, der König wünsche, dass die Sache hingelegt werde. Ich könne gewiss seyn, dass Clausen mir nicht wieder käme. Er habe Unannehmlichkeiten genug darüber gehabt. Ich antwortete: Der König sey Herr, sein Wunsch sey ein Gesetz für mich. Worauf Kaas: Von der Seite wünsche der König nicht, dass die Sache angesehen würde. Die dänische Kirche habe ja auch eigentlich keine Bischöfe, sondern Superintendenten. Ich: Das sei einerlei, *ἐπισκοπος* griechisch, superintendens auf Lateinisch. Der König könne, der evangelischen Kirche unbeschädigt, die Bischöfe ganz abschaffen. (Nein, sagte Kaas, das wird er nicht, nun sind ja auch Bischöfe in Preussen). Aber die Ordination könne er nicht rühren, die gränzte ans Dogma und wäre apostolische Einrichtung. Das ist mir zu hoch, erwiederte Kaas, und dabei blieb die Sache. Der Stiftsprobst bat mich einige Zeit darauf

¹⁾ Balle, Magasin for kirkeret I, s. 54—55: »Ordinationen i sin oprindelse er Intet andet end en offentlig avtorisation af menigheden til at lære og til at forrette sakramenterne efter den hellige skrift . . . Efterdi ordinationen . . . er indført af apostlene selv, men disse havde fuldmagt af Kristo . . . så kan det ej nægtes, at jo samme bliver at betragte som en apostolisk af Kristus selv bekræftet anordning. Menigheden vælger sine lærere eller den foresatte øvrighed i menighedens sted, men ved ordinationen avtoriseres de udvalgte lærere på Kristi vegne under håndspålæggelse af hans tjenere til at udrette deres kald. Deraf følger dog ikke, at ordinationen er et sakrament . . . Den er ikke andet i sig selv end solemnis declaratio vocationis, qvæ jam facta est. Den meddeler ikke dona sanctificantia eller ministrantia, uden for så vidt disse kunne være en virkning af den offentlige bøn, som sker ved denne handling. — Det må vel især have været de udhævede ord, der støttede biskoppens opfattelse.

in Gesellschaft. Ich sagte aber ab. Wir sehen uns in Geschäften und sind dann höflich gegen einander. Aber trauen werde ich nie einem Manne, der sich so gegen mich betragen hat.

Mit einem Candidaten, Emil Clausen aus Alsen, hatte ich kurz vor der Landemode einen sonderbaren Auftritt. Plum hatte ihn nicht als Capellanen auf Alsen bei seinem Vater haben wollen, weil er jugendliche Unbesonnenheiten von ihm wüsste oder glaubte. Er sollte nun nach Vigersted zum alten Husum kommen. Kaas protegirte ihn, weil sein Vater sein Hofmeister gewesen war. Ich hielt, besonders da Lassen mir gesagt hatte, dass Plum nichts dagegen habe, wenn er in eine andere Stift befördert würde, dafür, das lasse sich wohl thun, und admittirte ihn (auf ein Schreiben der Canzellei, das könne wohl geschehen, obgleich die Bestallung noch nicht ausgefertigt sey) zum Examen. Er bestand aber in schriftliches und mündliches so schlecht, dass die 6 Prediger, die zugegen waren, Prof. Fabricius und Brorson, Göricke, Holm, dr. Kofoed und der Prediger Blichert in der Citadelle, einstimmig votirten, er könne nicht ordinirt werden. Ich berichtete das sogleich ein, erhielt aber keine Antwort. Doch erfuhr ich, dass der König im Staatsrath zu Kaas bei einer andern Veranlassung gesagt habe: Man sehe doch, dass das Examen nützlich sei. So erkannte also die Canzelei de facto an: jus ordinandi sei jus ecclesiae

Mit dem Stiftsprovst ward Friede. Ich ging, als seine Frau in der Mitte des Octobers gestorben war, zu ihm. Als er mich hinaus begleitete, fiel er mir um den Hals, bat mich sein Herz nicht zu verkennen, und sagte auch: Er det nu godt imellem os?

2. Skrivelse fra stiftsprovst Clausen til det danske cancelli af 6 november 1816.

Meget imod min villie ser jeg mig på grund af, hvad der i min egen embedskreds har mødt mig, nødsaget til

at henvende mig til det høje kollegium i en sag, der for mit, som for hver præsts og provsts embede i riget er af vigtighed, og i den henseende at fremstille et spørgsmål, som jeg aller ærbødigt underkaster kollegiets højere overvejelse til afgjørelse.

Sagen angår en biskops forhold til samtlige ham underordnede gejstlige i stiftet med hensyn til de disse tilkommende kirkelige eller såkaldte ministerielle forretningers udøvelse, og spørgsmålet, som jeg her tager mig den aller ærbødige frihed at opkaste, bliver da dette:

Om en dansk, d. e. en luthersk protestantisk biskop har ret og magt til, når og hvor det ham behager, at udøve i sit stift hvilken som helst forefaldende kirkelig forretning, så som dåb, konfirmation, skriftemål, kommunion, kopulation, præsters indsættelse, jordspåkastelse etc. uden vedkommende præsts eller provsts villie og samtykke, ja endog tvært imod dennes udtrykkelige indsigelse, og om han kan udlede denne sin formentlige biskoppelige ret af den i vor kirke brugelige ordination, ved hvilken han, som det hedder, »giver ordinandus magt og myndighed herefter at prædike og uddele sakramenterne« etc., så at præstens ret til i sit embede at forvalte sacra egentligen må anses for at emanere fra biskoppen?

Biskoppen skulde altså være berettiget til aldeles efter eget behag at gå ind i enhver ham underordnet geistlig embede, at forrette deraf lidet eller meget, efter som ham godt synes, på kortere eller længere tid suspendere præst eller provst fra de forretninger, som han og ingen anden er kaldet til at besørge, og således at sætte ham, i det mindste for øjeblikket, ud af embedsvirksomhed. Præst og provst vare således, skønt kongelige embedsmænd lige så vel som biskoppen, overladte til dennes vilkårlige behandling og kunde kun forrette i deres embede, hvad han gav dem lov til, og hvad han ikke selv kunde eller vilde forrette!!!

Denne påståede jus episcopale kan jeg for min del ingenlunde erkende. Og da jeg blandt andet anser det for et åbenbart indgreb i det jus parochiale, som loven hjemler enhver præst, og som denne i sin underordnede stilling behøver, for med værdighed at forrette sit kald, bør jeg efter pligt og samvittighed uden mindste personlige hensyn søge at afværge det. Jeg opfylder derved, hvad jeg skylder mit embede og min embedsed, der forpligter mig til nihil intermittere, quod a præposito ullo jure exigi possit, men meget mere pro virili jura et privilegia nostri ordinis pie tueri. Det er da ikke min sag blot, men samtlige Danmarks præsters og provsters, som jeg her træder frem for at forsvare, i hvis navn det gunstigst måtte tillades mig her korteligen at anføre de grunde, hvoraf jeg mener, at heri ret ikke kan eller bør tilkomme nogen Danmarks biskop.

1) D. L., 2 bog, der bestemmer så vel præsternes som biskoppernes eller superintendenternes pligter og rettigheder, indrømmer biskoppen ingen ret til at udøve præstens ministerialia.

2) Den påstand, at biskoppen skulde være berettiget til efter behag at udøve alle præstelige forretninger, fordi jura pastoralia oprindelig emanere fra ham ved ordinationen, er aldeles hierarkisk og ene grundet på jus canonicum¹⁾, der ikke gælder i den danske ret. Denne påstand kan kun den katolske gøre, der forretter ordinationen som et sakrament. Hos os har ordinationen ingen mystisk betydning. Den deri grundede påstand for hin ret må altså anses for at være i strid med den i Danmark gældende protestantiske kirkeret. Ifølge denne har ligesom præsten så og biskoppen sit embede med den embedet tilhørende myndighed fra kongen. Jeg og uden

¹⁾ Allerede 1812 siger Münter, at han blev forbløvet ved nedsættelsen af kommissionen til kirkelovenes forbedring aus Furcht vor der Hierarchie und dem Jus Canonicum, den ich hineinbringen würde.

tvivl hver protestantisk præst med mig erklærer og her højtideligen, at jeg kun vil have kongen min landsherre, som jeg har svoret troskab og lydighed, at takke for mine embedsrettigheder, og ikke min biskop, der, skønt min foresatte, dog kun er min medundersåt. Vi protestantiske gejstlige ere ikke således kirkens tjenere, at vi ikke ligefuldt anse os for kongens embedsmænd. Ikke heller indser jeg, hvorledes på omtalte måde biskoppens myndighed skulde kunne udvides, uden at derved de kongen som protestantisk regent tilkommende majestætsrettigheder indskrænkes. Hvad biskoppen her vandt, måtte kongen tabe. Ti vi præster kunne dog ikke på en og samme tid have vore rettigheder fra kongen og biskoppen. At vi have dem, som det i hierarkiets sprog hedder, fra kirken, er efter vort lands konstitution ord uden betydning.

3) Den her omtalte udvidede myndighed behøver en biskop ikke for at opnå hensigten af sit omfattende kald. Der er i vore love tillagt ham al den myndighed over sit stifts gejstlighed, som han efter protestantismens ånd kan attrå, ligesom der og er ham arbejde nok pålagt i overopsynet over det hele. Ønsker han derhos at prædike oftere end de sædvanlige dage, eller at forrette enkelt gang en eller anden præstelig handling, og han forlanger dette af vedkommende præst som en villighed, da gør i almindelig enhver præst sig en fornøjelse af at overlade ham sin forretning. Det har flere århundreders erfaring lært, hvorfor det hidtil ikke heller er faldet vore biskopper ind at ville arrogere sig som ret, hvad de kunde erholde som villighed.

4) Sådan uden mindste nødvendighed udvidet biskoppelig myndighed vilde endelig og have skadelige følger for den indbyrdes gode forståelse mellem biskoppen og hans stifts gejstlighed. Den fører til intet godt og kan derimod afstedkomme meget ondt. Den kunde smigre kirkens første foresatte; men den vilde nedtrykke, krænke, nedværdige præsten, der nu var sat i den fuldkomneste

afhængighed, ikke af sit embede, ikke af sine pligter, ikke af sit lands love, men af sin biskop, en afhængighed, der var hans embede og hans stand uværdig, og ham, som ærekær mand, ufordragelig; præsten, der nu så i sin biskop det gejstlige væsen, der hvert øjeblik, når det vilde, kunde fratage ham hans forretning og således gøre ham umyndig i hans embede, vilde vanskelig komme til at føle velvillie og hengivenhed for ham. Båndet mellem dem var sønderrevet. Vel måtte det tiltros en biskop, at han ikke vilde gøre misbrug af denne frygtelige, alt omkring sig nedslående, tilintetgørende magt, han var væbnet med. Men at han det kunde, var allerede nok. I kirkehistorien fattes der ej heller på eksempel af prælater, som ere blevne navnkundige ved arroganz. Vestigia terrent. I stiftsstaden, hvor biskoppen bor, og ved kathedralkirken, hvortil han hører, kunde også meget lettere mellem ham og vedkommende gejstlighed foranlediges misforståelse. På landet kunde det vel og jævnlig falde honorationes ind, helst når de havde noget imod deres præst, at ville ved forefaldende visitats have deres barn døbt eller deres datter viet af biskoppen, hvorved præsten tabte både i indkomst og agtelse. Kort, følgerne af et sådant forandret forhold mellem biskop og præst kunde med tiden og under visse omstændigheder strække sig videre, end det forud lader sig beregne. Den samme myndighed, biskoppen kunde udøve i sit stift, synes da og provsten at kunne udøve i sit provsti. Det tryk, han selv fik ovenfra, måtte han igen kunne forplante til dem, der stå under ham. Men denne forhadte ret til at gå ind i en anden mands embede vil han vel frabede sig, om han ellers ønsker at leve med sit provstis præster i kærlig og broderlig forståelse. Dog vilde ved al den trykken og fortrængen endnu intet lide mere, end det gejstlige embede selv. Bedre derfor, at det i denne henseende bliver, som det er, og at vor gode gamle lov fremdeles her bliver regel for vore biskopper, som den i århundreder var det for

deres formænd. Omnia ad ædificationem, nihil ad ostentationem! »Hver blive i det kald, som han er kaldet udi!« 1 Kor. 7, 20.

Således har jeg da her, så kort jeg kunde, fremsat som retsindig mand efter min fulde overbevisning, uden at se på andet end sagen selv, hvad jeg finder at erindre mod det ovenfor opkastede spørgsmål. Mine fremsatte grunde henstilles til det kongelig danske kancellis vise prøvelse, og anbefales tillidsfuldt mit og samtlige mine protestantiske embedsbrødres anliggender til Danmarks oplyste regering, der fremdeles vil vide at hævde protestantismens liberale ånd til gavn for stat og religion.

Aller ærbødigst

H. G. Clausen.

3. Stiftsprovst Clausen til det danske kancelli d. 28 oktober 1816.

Det sker undertiden ved højtidelige ligbegængelser, at en eller anden af ligfølget fremstaar for at holde tale over den afdøde, uden at vedkommende præst derom i forvejen er bleven underrettet, eller dertil har givet sit samtykke. Da nu præsten, som har jordspåkastelsen at forrette, er den, der bør påse, at den ved ligbegængelser stedfindende religiøse højtidelighed udføres med orden og værdighed og derhos ikke utilbørlig forlænges, så skulde jeg allerærbødigst indstille til det kongelig danske kancelli, om samme ikke måtte finde det hensigtsmæssigt til iagttagelse for fremtiden at bestemme, at ligesom det allerede forhen er anordnet, at ved ligbegængelser intet må afsynges, uden at det er forevist vedkommende præst og af ham bifaldet¹⁾, så må ikke heller ved sådan lejlighed

¹⁾ Kanc. skr. 23 juni 1810. Denne var foranlediget af Münter, der havde taget forargelse af to sange, af hvilke den ene var forfattet af dr. Frankenau til julefesten 1809, den anden var skreven af en unævnt til en begravelse. Han indhentede, før han skrev

enten i kirke eller kapel eller på kirkegård nogen tale uden at have erholdt vedkommende præsts tilladelse, hvilken tilladelse dog kun kan meddeles en ordineret gejstlig mand.

Aller ærbødigst H. G. Clausen.

4. Biskop Münters betænkning over den foranstående skrivelse.

. Det vil være det høje kollegium i gunstigt erindring, at de misbrug, som fandt sted med upassende tekster til kirkemusikker og sange over afdøde, foranledigede mig til at indgå med aller ærbødigst forestilling af 17 marts 1810¹⁾, i hvis følge den af stiftsprovsten omtalte resolution emanerede, som dog ikke har ganske hævet uordenen, da flere eksempler, hvilke det her er ufornødent at anføre, bleve årsag i et reskript til gejstligheden d. 16 februar 1815, at våge over, at ritualet blev nøje iagttaget ved ligbegængelser. Stiftsprovsten er altså som lokal øvrighed berettiget til at påse, at ingen uordener forefalde ved deslige lejligheder. Og hvad nu hans påstand angår, da findes den og hjemlet i loven, da denne lyder 2—11—3:

»Ingen præst må sig med andens kald bevare, enten med gudstjenestes forrettelse, ligprædiken, eller i andre måder, uden det sker efter den rette sognepræsts begjæring og med hans villie eller superintendentens befaling«.

Men dog har sagen nogle vanskeligheder, som jeg ikke kan forbigå. Ti det citerede sted i loven, så vidt det angår den nærværende sag, omtaler alene, ligesom det hele foregående 10 kapitel, ligprædikener fra prædike-

til kancelliet, provsterne Plums og V. K. Hjorts betænkning. Disse vare vel enige med biskoppen. Men da de begge selv vare frugtbare lejlighedsdigtere, ledsagede de deres skrivelser med en prøve på deres egne digte, formodentlig for jæt vise, hvorledes kirkelig poesi burde være affattet.

¹⁾ I originalen staar urigtigt d. 23 juni, resolutionens datum.

stolen. Om disse kan der ikke være spørgsmål, at ingen anden kan holde dem, end hvo som også i andre tilfælde har ret til at bestige prædikestolen. Men i den nyere tid er en anden art af ligtaler bleven indført, om hvilke loven, så vidt jeg véd, aldeles tier — taler, som holdes ved graven eller på kirkegården, når liget der ned-sættes. Hvor gammel denne skik er, véd jeg ikke. Men de første eksempler, jeg erindrer, var fra salig biskop Balles tid, som på sådan måde hædrede salig grev Bernstorffs og den svenske ambassadørs, friherre Sprengportens, minde, inden han kastede jord på, hvorimod de ældre biskopper have holdt deres mange ligprædikener fra prædikestolen. Formentlig er skikken kommen fra Tyskland, hvor man i lang tid har gjort forskel mellem Leichenpredigten og Standreden. Skal nu denne forskel, som allerede ved usus er indført iblandt os, vedblive, så var det måske nu lejligheden at knytte til dens anerkendelse i medhold af loven 2—11—3 de bestemmelser, hvortil stiftsprovstens forestilling giver anledning. Men jeg bør dog her bemærke, at stiftsprovstens forestilling, hvad ligprædikener fra prædikestolen angår, tåler nogen indskrænkning. Ti sæt, at en dr. eller prof. theologis, som ikke var ordineret, ønskede at holde ligprædiken over sin afdøde ven, kunde nogen præst være ubeskyldig nok til at forbyde ham, som måske selv har været hans lærer, at bestige prædikestolen? Har han ret til ellers at prædike, og retten tror jeg her bør distingveres fra den tilladelse, som kandidater, ja selv teologiske studenter have, når de bevislig have hørt forelæsninger over de vigtigste teologiske discipliner, hvorfor skulde denne ret nægtes ham ved en sådan lejlighed? I den ældste kirkes historie findes intet, som kunde være derimod; ti den ærede lærdom og tillod derfor endog lægfolk, som vare berømte for deres indsigter, at prædike, og det er et bekendt faktum, at selve biskoppen i Palæstina opfordrede den store Origenes, da han var kommen til Cæsarea, til offentlig at forklare skriften,

endskønt han den gang endnu ikke var indviet til presbyter, altså ikke havde ret til at lære i kirken. — Ligeså forekommer det mig, at stiftsprovstens forslag vilde være indskrænkning underkastet med hensyn til ligtaler på kirkegulvet eller ved graven, såfremt disse skulle distingveres fra ligprædikener. In regula bør også de kun holdes af ordinerede mænd. Men hvis nu unisersitetets rektor eller et fakultets dekanus eller en professor, af hvad videnskab det måtte være, vilde hædre en afdød kollega: hvis den skik blev indført iblandt os, som finder sted i det katolske Frankrig, at Nationalinstitutets (nu akademiets) medlemmer holde taler ved deres afdøde kollegers grav¹⁾ (hvoraf jeg ejer flere, som ere forfattede af lægmænd) eller hvis en præident eller deputeret i de høje kongelige kollegier vilde tolke kollegiets følelser ved en af dets medlemmers grav — skulde dette da være ham forment? Skulde han dertil i streng forstand søge præstens tilladelse? (ti at han ikke forsømmer høfligheds og anstændigheds pligt, forstår sig vel af sig selv). Eller skulde præsten, som skal bedømme tekster til kirkemusik eller ligvers, være berettiget til først at forlange talen, forudsat endog at den var skreven, og ikke er et momentant udbrud af hjærtets følelser, til censur? Nej, videnskaber og videnskabelig dannelse bør have sin ære allevegne! Hvad sådan mand taler, taler han under eget ansvar, ham kan og bør det som statens vigtige embedsmand præsumeres om, at han ikke vil fremføre noget, som er stedet uværdigt og strider mod religionens grundsætninger. Ej heller vil man have at befrygte for handlingens utilbørlige forlængelse; ti først ville sådanne tilfælde kun sjældent møde, og er det da et lig, som vækker almindelig deltagelse, så dvæler man også gjerne nogle minutter længere ved den

¹⁾ Så vidt vides, er dette ikke rigtigt. De mindetaler, som et nyt medlem af akademiet holder over sin formand, holdes ikke ved graven, men ved akademiets møde.

afdødes bære for at høre hans ven og embedsfælle forkynde hans ros. På slige tilfælde, hvis antal muligens kunde forøges, tror jeg derfor, at der ved den begærte bestemmelse måtte tages hensyn, således at misbrug blev forekomne, men intet hindredes, hvad der er overensstemmende med sømmelighed- og venskabets følelser, og tillige hver mistanke forebygges om hierarkisk tænke-måde hos gejstligheden; ti dertil turde vel en af gejstligheden fremkaldt anordning give anledning, som udelukkende tillod præsten at tale ved sådan lejlighed i kirken eller ved graven og indskrænkede alle andre, hvem de endog måtte være, til at tale alene i lighuset; og skulde jeg endog være af den formening, at alle taler ved graven selv kunde bortfalde, da disse endog ved ugunstigt vejr eller en kold årstid muligens blive skadelige for enkeltes sundhed, ej at tale om vanskeligheden, det al tid fører med sig, at forstå i en vis afstand, hvad der siges under åben himmel.

København d. 12 decbr. 1816.

Aller ærbødigst

F. Münter.

Samtidig afgav biskoppen betænkning over en skrivelse af 6 novbr. 1816 fra Frelsers kirkes præster, Fabricius og R. Fenger. De forespurgte, om det var tilladt, som det nu var almindelig skik, at holde ligtaler ved graven, på kirkegulvet eller i kapeller, hvad de ikke havde turdet gøre, især da forordn. 16 febr. 1815 til Københavns præster advarede dem om ved begravelser at holde sig anordningerne efterrettelig. — Biskoppen mener, at det må tillades at holde ligtalerne på den måde, som var bleven almindelig skik, da kirkegårdene ligge så langt fra kirkerne.

5. Kancelliets resolution af 21 juni 1817.

. At det ikke kan være nogen tilladt ved ligbegængelse enten i kirke, kapel eller på kirkegård at

holde nogen tale uden dertil at have erholdt vedkommende præsts samtykke, hvilket dog ikke bør tildeles andre, end dem, der efter lovgivningen ere berettigede til at prædike, men at det, ligesom hidtil har fundet sted, kan tillades, at ligtaler holdes af vedkommende præst eller andre, således som ovenfor er anført (c: på kirkegården osv.).

IV. Anders Sandøe Ørsted 1826.

Det er oftere omtalt, at da A. S. Ørsted i året 1826 skrev sin afhandling: »Behøver den danske kirkeforfatning en omgribende forandring«, var der heri noget, som blev så ilde optaget, at det var nærved, at han havde fået sin afsked som generalprokurør. Men hvad der i denne afhandling i den grad kunde have opbragt kongen, er ikke let at se, og der er også udtalt forskellige meninger derom. H. N. Clausen siger, at han havde vovet sig ud på dogmatisk glatis. L. Helveg synes at antage, at kongen har betragtet afhandlingen som et indlæg mod Grundtvig i dennes sag mod Clausen¹⁾. Det nedenfor meddelte stykke af biskop Münters dagbøger går noget nærmere ind på sagen; men dennes sammenhæng bliver næppe fuldstændig klaret, før statsrådsprotokollerne blive tilgængelige.

Striden mellem Clausen og Grundtvig vakte en så almindelig opsigt, at det ikke var underligt, at den også fremkaldte et par juridiske afhandlinger om det kirkeretlige spørgsmål, der var blevet rejst. Den betydeligste af disse var den ovenfor nævnte, der blev trykt i »Juridisk tidsskrift« XII. Det spørgsmål, som opkastes i titlen, besvarede Ørsted benægtende, hvorved han altså kom i modsætning til Clausen, der jo just ønskede meget gennemgribende forandringer, medens han iøvrigt taler med stor

¹⁾ »Af mit livs og min tids historie« s. 129. — »Den danske kirkes historie efter reformationen« 2. udg. II, s. 481. Se desuden Mynsters Meddelelser s. 230, P. Hjorts breve, 1867, s. 146.

agtelse om hans bog om »Katholicismens og protestantismens kirkeforfatning, lære og ritus«. Dernæst undersøger han spørgsmålet om præstedens forhold til de symbolske bøger og siger, at eden ikke har den sværgendes tro til umiddelbar genstand, men egentlig kun går ud på, hvad han ^hår at lære. »Eden går ingenlunde ud på, at han (præsten) vil lære alt, hvad der står i de symbolske bøger; han tilsiges kun at udbrede den himmelske lære, som er indfattet i de apostoliske og profetiske skrifter«. Det væsentlige i de kristelige bekendelsesskrifter søger Ørsted i det apostoliske symbolum. De senere symbolers nærmere bestemmelser af den oprindelige simple lære have egentlig kun polemisk værd og må betragtes i modsætning til de fremstillinger, de skulle fortrænge. Her var det, han, som Münter siger, kom til at bruge et noget uforsigtigt ord om treenighedslæren. Det hedder nemlig: »Men treenighedslæren findes dog ikke egentligen og umiddelbart i skriften, og er således ingen væsentlig bestanddel af den kristelige tro, ligesom der heller ikke til hine symbolers dialektiske bestemmelser af denne lære slutter sig sådanne for det gudelige sind vigtige forestillinger som til den skriftmæssige lære om Kristus som Guds søn, hvorved den ældste trosbekendelse lod det bero«¹⁾).

Det var denne udtalelse, der vakte regeringens eller kongens misfornøjelse, hvad der ikke kan andet end undre os på en tid, da det var så kort siden, man havde set talrige langt dristigere udtalelser om kirkens lære. Men der kom også andet til. Efter Münters sigende var dronningen gjort betænkelig over udtalelserne om præsteeden, og i det hele ansås det for misligt, at Ørsted, som skulde være regeringens juridiske konsulent, udtalte sig offentligt om sådanne spørgsmål. — Dertil kom så, at Ørsted

¹⁾ XII, 1. s. 254 med henvisning til Schleiermacher, *Der christliche Glaube*, s. 686 ff.

artikel fremkaldte modskrifter fra Grundtvig og Lindberg, der opfattede den som et forsvar for Clausen. Grundtvig sagde, at han havde ytret sin afgjorte partiskhed for hans modpart og søgt at undskylde ham ved, at vore love om den rene lærdom skulde være dunkle og ubestemte, eller dog ved streng fortolkning uforenelige med den videnskabelige frihed, der ved lov er tilstået¹⁾. Det er også vist nok, at Ørsteds skrift var et lejlighedsskrift, og at han ikke sympatiserede med den måde, hvorpå Grundtvig havde angrebet Clausen. Men de i afhandlingen udtalte anskuelser kunde aldrig have fået nogen indflydelse på dommen i den af Clausen anlagte sag. Derimod vilde de have fået betydning, hvis regeringen vilde have anlagt sag mod Clausen som den, der førte falsk lærdom; hvis da dommerne havde fortolket loven på samme måde som Ørsted, vilde det utvivlsomt have ført til en frifindelse. — Men med hensyn til den misfornøjelse, der på højere steder var opstået mod Ørsteds artikel, fik det største betydning, at både Grundtvig og Lindberg knyttede deres sag til kongeloven og kongens suverænitet. Iblandt de spørgsmål, Grundtvig rettede til de lovkyndige, var også disse: »Om ikke den augsburgske konfessions tilhængere efter kongeloven under alle omstændigheder ere berettigede til at nyde fuld religionsfrihed, og om de (juristerne) kende nogen lærdomsregel, Danmark kunde være tjent med i stedet for den augsburgske konfession, eller om de mene, nogen stat kan være tjent med, at gejstligheden i statskirken er i henseende til lærdommen sin egen lovgiver«. Lindberg udtalte sig endnu skarpere, når han siger: »Således se vi da, at det er den sande, rette kristendom, som i Danmark ikke alene var og er, men så længe Danmark står, skal blive statsreligion, den religion, som er håndhævet ved rigets urokkelige, uforander-

¹⁾ »Vigtige spørgsmål til Danmarks lovkyndige«. 1826.

lige grundlov, Kongelovens art. 3, D. L. 1—1—1, Indledningen til Kongeloven, kong Frederik IV's indledning til Kongeloven¹⁾. — Det bidrog uden tvivl ikke lidt til at forøge kongens misstemning mod Ørsted, når det fremstilledes, som om han havde udtalt anskuelser, der kunde stride mod kongeloven og altså rokke ved suveræniteten. — Sagen blev behandlet i statsrådet, hvor Møsting og til dels Kaas vare imod Ørsted, Schimmelmann og Malling for ham, den sidste påvirket af Mynster. Der næredes planer om at gøre ham til amtmand i Vejle eller til justitiarius ved hof- og stadsretten. Endelig måtte han, efter Mynsters sigende, udstede en forpligtelse, der gik ud på hans skribentvirksomhed, dog fik han lov til at fortsætte juridisk tidsskrift og at afslutte afhandlingen om forandringer i kirkeforfatningen. Den omtalte forpligtelse er ikke bekendt, men det har uden tvivl været en del af den, at han skulde berigtige de omtalte udtalelser om treenigheden. Dette gjorde han i slutningen af afhandlingen, hvor det hedder: »Når jeg der nævner treenighedslæren som en kun middelbar af skriften hidledet lære, så har jeg ingenlunde derved forstået eller kunnet forstå den sætning, at Gud har åbenbaret sig som fader, søn og ånd, og af de kristne bør tilbedes i denne tredobbelte egenskab«. At dette ikke har været hans mening, forekommer ham indlysende af den måde, hvorpå han har fremhævet *symbolum apostolicum*. Dog erkender han, at hans udtryk kunde misforståes. Han har personligt intet at indvende mod den athanasianske treenighedslære, kun har han troet, at hin læres fine dialektiske bestemmelser, som de udvikles i de senere symboler, ej ere en nødvendig bestanddel af den himmelske lære, præsten har at indprænte sine tilhørere²⁾. Han nægter at have vist partiskhed mod Grundtvig, på hvis spørgsmål han ikke vil

¹⁾ »Hvad er kristendom i Danmark«, s. 19.

²⁾ Jurid. tidsskrift XII, 2., s. 293.

indlade sig, da han ikke kan gjøre dette uden at udtale sig om den for retten verserende sag. Lindberg belærer han om, at de danske love særdeles godt kende »kristendom i Danmark« udenfor den augsburgske konfession. — Ørsted slap dog ikke med at meddele den ovenfor omtalte forklaring af sine ord. Denne må vel anses for straffen for hans dogmatiske kætteri, medens han måtte bøde for det kirkeretlige ved at søge sin afsked som docent i kirkeretten ved pastoralseminariet. Denne tilstodes ham straks »allernådigst«. — Münters dagbog viser, hvorledes han betragtede det skete som en triumf for »sværmerne«, som synes ham at have fået kongen på deres side. Men den tid, han håber på, da han kunde angribe dem med virkning, kom ikke.

Af biskop Münters dagbøger.

14 Octbr. 1825 — 13 Octbr. 1826. . . . Hier konnte ich das Tagebuch dieses Jahres schliessen, wenn nicht eben in dieser Zeit eine Geschichte vorgefallen wäre, die an und für sich sehr bedenklich ist, und für die religiöse Aufklärung hier im Lande und unsern guten Namen auswärts sehr üble Folgen haben kann. Ørsted hatte im 12ten Bande der Juridisk Tidsskrift eine Abhandlung herausgegeben: Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring, in der er besonders das Eid auf die symbolischen Bücher so erklärte, wie die Bischöfe im Hirtenbriefe 1817, auf doctrina coelestis, und bei der Gelegenheit einen etwas unvorsichtigen Ausdruck über die Trinitetslehre gebraucht hatte. Es ward gleich Lärm geblasen, von wem, weiss man zur Stunde noch nicht. Man fängt aber an zu glauben, die Königin sei unruhig geworden des Eides wegen, der nicht pure et simpliciter geleistet werde, wenn Ørsteds Erklärung gelten solle. Die Sache war aber besonders von der Seite genommen, dass Ørsted als Generalprocureur Consulent der Regierung sei, und

darum nicht seine Meinung bei jeder Gelegenheit zuerst öffentlich kund machen dürfe. Man war in Verlegenheit. Der König war sehr unruhig. Gegen Ørsted war Mösting, zum Theil wohl auch Kaas, für ihn Schimmelmann und Malling. Die Staatsminister gaben Bedenken ein. Mallings soll vortrefflich gewesen seyn. Fallen sollte Ørsted. Erst wollte man ihn zu Amtmann in Weile nehmen, darauf zum Justitiarius im Hof- und Stadsgericht, ein eben durch den Tod des Conferenzzrath Falsens erledigtes Amt. Die Sache ward durch ein Paar Schriften Lindbergs und Grundtvigs noch ärger, die die interpretatio strictissima der Augsburgischen Confession in unauf löbliche Verbindung mit dem Königsgesetz und der Souveränitet gesetzt hatten. Ørsted musste am Ende eine Verpflichtung ausstellen, dessen Inhalt noch nicht bekannt ist. Sie geht aber sicher seine Schriftstellung an. Doch darf er eine neu-lich angefangene Schrift fortsetzen, selbst die, wodurch der Lärm angefangen ist. Er ist beim König gewesen, der eine sehr freundliche Unterhaltung mit ihm gehabt hatte. Alles schien nun gut zu seyn, als er plötzlich veranlasst ward seinen Abschied als Lehrer des Kirchenrechts am Pastorseminario zu verlangen, den er auch gleich allernådigst erhielt. Ob dieses aber von einer allernådigst Afsked zu verstehen ist, scheint ungewiss zu seyn. Hiebey ist nun nichts zu thun. Die Schwärmer, die aber indem sie gewusst haben ihre Sache an die souveräne Macht zu knüpfen, sich auch als tüchtige Politici gezeigt haben, werden triumphiren. Allein ihr Triumph wird nicht von Dauer seyn. Der König wird bald einsehen, dass er gemisbraucht ist, Ørsted völlige Genugthuung geben und sich ein andermal hüten. Höchst unklug würde es seyn, jetzt sich zu regen. Sie werden wohl dreister und unvorsichtiger, und dann ist's Zeit Aber nicht eher, als wenn man sie mit Erfolg angreifen kann.

V. Om det gamle testaments revision og Grundtvigs ansættelse ved Frelzers kirke.

I Münters dagbøger findes nogle oplysninger om begge disse sager, der omtales i »Kirkehist. saml.«, 3die række, III, s. 693 og 698. — Når jeg med hensyn til revisionen har bemærket, at det er rimeligt nok, at Mynster har ret i, at kongen nærede uvillie imod den, da bekræfter Münter dette, når han 1820 — året efter at han havde gjort kancelliet foreslag om sagen — skriver:

»Meine Absicht eine Commission zur Revision der Uebersetzung des Alten Testaments organisirt zu sehen, konnte ich bis jezt nicht erreichen. Ich machte dem Könige ein Paar Male Vorstellungen darüber. Er ist aber nicht dafür, dass das Alte Testament so sehr wie das Neue gelesen wird: aus den Gründen, die gewöhnlich angeführt werden. Ich fürchte, dass Clausen oder Gutfeld dagegen arbeiten! Und die Bibelgesellschaften scheinen auch von ihrem Credit verloren zu haben. Deutlich merkte ich dieses aus einem Gespräche mit dem russischen Gesandten. Man wittert jetzt überall Carbonares«.

Som det paa ovenanførte sted er bemærket, indstilledes til kapellaniet ved Frelzers kirke d. 23 oktober 1821: 1) E. Tryde, 2) Grundtvig, 3) B. Münter, 4) P. W. A. Riis. — Münter fortæller, hvorledes han har bedt kongen om embedet for sin søn og nærede det bedste håb om, at han skulde få det. »Aber was geschah? Eben als sie vergeben werden sollte, ging der Stiftsprovst zum König und verbat sich Grundtvig. Wenig Stunden danach hatte Grundtvig die Stelle«. — Det er højst sandsynligt, at stiftsprovst Clausen kan have frabedt sig at få Grundtvig ansat i sit provsti; derimod er det vel mere tvivlsomt, om det just var dette, der bevægede kongen til at udnævne ham. Men umuligt er det ikke, at denne, der var ængstelig for, at nogen skulde få indflydelse på ham, kunde have besluttet at straffe stiftsprovsten for, hvad han måske har anset for en uberettiget indblanding i ting, der ikke kom ham ved.

S m a a s t y k k e r .

I.

En sørgelig Historie fra Fortiden.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

I Ny kirkehist. Saml. III, 450—53 findes meddelt Universitetets Betænkning i Anledning af at en Mand i Odense med sit Blod havde forskrevet sig til Djævelen. Da jeg senere har haft Lejlighed til i Fyens Bispearkiv at benytte de originale Akter i Sagen, har jeg ment at burde supplere min tidligere Meddelelse, saa meget mere som denne i psykologisk Henseende mærkelige Sag vinder en egen, om end sørgelig, Interesse derved, at selve corpus delicti — Forskrivningen — endnu findes bevaret.

I de første Dage af Oktober 1634 fandtes nemlig paa en Mark udenfor Odense et Blad, hvorpaa med en rødlig, men dog tydelig Skrift stod skrevet¹⁾:

Giver jeg mig til Djævelen, at være hans egen med Liv og med Sjæl; efterat Doctor Faustus blev Djævelens egen, saa maa jeg ogsaa blive hans. Og et Punkt skal Fanden love mig, at han vil lade sig tilsyne, naar jeg vil, og hvad Skikkelse jeg hannem vil have, saa lover jeg han-

¹⁾ Ved Gjengivelsen af Aktstykkerne i det følgende har jeg benyttet vor Tids Retskrivning.

nem til større Bestandighed og Vidne med mit eget Blod er skrevet, og dermed forskriver mig til Djævelen, at være hans egen baade med Liv og med Sjæl til evig Tid. Derudimod skal Aanden Fanden love mig Penninge til Nødtørft, og saa tit jeg dennem behov haver at bruge og komme paa Fode med, min ganske Livstid, heller ogsaa til en bestemt Dag, at jeg ikke saa elændig lever. Vil Fanden holde mig dette fri, saa lover jeg hannem dette Løfte fri, at jeg aldrig vil vige fra dig, men blive hos dig evindeligt til evig Tid. Dette lover jeg Christen Pedersøn at holde Fanden, som forskrevet staar. Des til større Stadfæstning haver jeg dette med mit eget Blod skrevet.

Christen Pedersøn, med egen Haand.

Og blev dette skrevet anden Dag S. Michaelis 1634.

Det henkastede Papir blev snart efter fundet af en tilfældigt forbigaaende, og da Indholdet nødvendig maatte vække Opmærksomhed, kom det i Øvrighedens Hænder, som efter nogen Tids Forløb udfandt, at Gjerningsmanden var en fattig Skomager, som boede i Odense. Der blev da anlagt Sag imod denne, efter at han var belagt med Arrest, som følgende Dom nærmere viser:

Laurits Nielsen, Kgl. Maj.s Byfoged udi Odense, gjør vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1634, Mandagen den 17. November, paa Odense Byting for Retten var skikket ærlig og velagt Mand Svend Pedersen paa velvise Borgmestere og Raads Vegne, og lod af Byens Hefte udi Rette føre en Person ved Navn Christen Pedersen, Skomager, hannem anklagede og tiltalte for, at eftersom der Øvrigheden er forekommet et Brev med rødt skrevet, som formelder, at en ved forskr. Navn, Christen Pedersen, sig til Djævelen med Liv og Sjæl haver forskrevet, hvilket Brev Svend Pedersen udi Rette lagde, lod læse og paaskrive, lydendes Ord efter andet, som følger Og efter at det var oplæst, blev forskr. Christen Pedersen nu her for Retten, saa vel som i Dag tilforn paa Raadhuset først tilspurgt, om han samme Brev og med sit eget Blod haver skrevet. Svarede

han, det ikke at kunne benegte jo at være hans Haand, og Brevet at have skrevet. Dog berettede, [at han] ikke veed, om det med hans eget Blod at have skrevet, men mulig med noget rødt, som stod hjemme i hans Hus i en Krukke, det han ikke andet veed; men ikke han veed, naar han det skrev, eller hvorledes samme Brev er hannem fra-kommen.

Blev videre tilspurgt, hvorfor og af hvad Aarsag han da haver revet Pergamentet saa og nogle Blade af den hans Bog, som nu befindes et af Bladene samme Brev udi at have været ¹⁾, efterdi han beretter desmidlertid ikke at have været ved sin fulde Fornuft, men som halv afsindig. Dertil han svarede, Pergamenten tilforn at være aftaget, men Bladene, den Tid han blev herom anmodet, da at have afrevet. Dog at han den Dag var noksom ved sin fulde Forstand.

Blev ydermere tilspurgt, om han med nogle af hans Naboer eller andre kan bevise, at han fjorten Dage før eller efter S. Michels Dag enten haver været forstyrret, eller i nogen Maade haver gaaet i Melancholi, efterdi han beretter, samme Brev at have skrevet udi Afsindighed. Hvortil han svarede, ikke videre Vidner i de Maader at kan føre end hans egen Hustru og hans Vært, Henrik Skræder.

Og efter al forberørte Lejlighed og ukristelige Middel satte forskr. Svend Pedersen udi Rette, om bemeldte Christen Pedersen ikke formedelst saadan hans ukristelige og meget forargelige Forskrivning og Exempel bør straffes paa sit Liv; og var derpaa endelig Dom begjærendes.

Da efterdi befindes, [at] forskr. Person, Chr. Pedersen, selv villig bekjender, samme ukristelige Brev med egen Haand sig til Djævelen med Sjæl og Liv at have skrevet, hvilket først og fornemmest [er] imod hans Løfte i Daaben, som er hans Saligheds Sag angaaendes: derfor vidste jeg mig besværlig herudi noget at kjende, førend Sagen først for den gejstlige Ret tilbørlig er ageret, og, om siden videre paa-

¹⁾ Forskrivningen bærer endnu kjendelige Spor af at være Halvdelen af et Blad, udrevet af en Bog med rødt Snit.

klages, da, saa vidt Livssagen angaar, hannem at vederfares, hvis Ret er. Til Vidnesbyrd haver jeg trykt mit Signet her neden for. Actum Odense, Anno et die ut supra.

I Henhold til denne Kjendelse kom Sagen nu for Odense Konsistorium, der afgav følgende

Betænkende i Christen Pedersens Sag.

Eftersom en Skomager i Odense, ved Navn Christen Pedersøn, barnfødt i Aalborg, er paagreben og kast i Fængsel, fordi han med sit eget Blod haver forskrevet sig til Djævelen, at være hans egen med Liv og Sjæl til evig Tid, og derefter ført til Odense Byting, at hændes Dom over hannem, om han ikke for slig ukristelig Gjerning sit Liv havde forbrudt, og Byfogden besværet sig derudi at dømme, førend Sagen for den gejstlige Ret var ageret: saa haver Borgmestere og Raad ladet hannem komme for os i Odense Consistorio, Torsdagen den 20. Novembris sidst forleden, hvor først blev forelagt Chr. Pedersøns Obligation, lydendes saasom efterfølger Derpaa er han blevet formanet, at han skulde sige Sandhed og ingenlunde undskyldte Synden, han haver bedrevet; thi dermed gjorde han sin Sag værre. Og blev derefter tilspurgt:

1. Om han denne Forpligt selv havde skrevet? Svarede han: Ja.

2. Om han havde skrevet den med sit eget Blod. Rsp. Ja.

3. Hvor han kom til det Blod? Endog han i Begyndelsen foregav, at han ikke kom i Hu, hvorledes han fik det Blod, dog alligevel, der han af os alle blev formanet til Sandhed at bekjende, sagde han, at han skar sig i sin Fingre, og med det Blod skrev han samme Brev.

4. Efterdi det Papir, som denne hans Forpligt var skreven paa, syntes at være reven af hans Regnskabsbog, som og var tilstede, om han da skrev den i Bogen, eller ikke? Dertil svarede han, at han rev først Bladet af Bogen, og siden skrev derpaa.

5. Om han skrev det om Dagen, Aftenen eller Natten?
 Rsp. Om Dagen.

6. Naar han lagde Brevet fra sig, og paa hvad Sted i Marken? Rsp. At han ikke vidste det; thi han i de Dage var saa selsom, at han ikke vidste, hvad han tog sig til. Vel muligt, han løb i Marken dermed og tabte det; men ikke han veed det.

7. Hvorfor Brevet var ikke skident, mens det var saa henkast? Rsp. Fordi det var et smukt Vejrlig i alle de Dage.

8. Eftersom vi havde forfaret. at han gik til Guds Bord ved en 14 Dage efter det Breves Datum, hvorfor han da ikke aabenbarede dette for Præsten? Rsp. Han ikke turde.

9. Om han sligt fortrød? Rsp. med grædende Taarer, at det angrede hannem af Hjærtet, begjærende Naade for Christi Skyld, og lovede, at han aldrig mere vilde saa lade sig forføre af Djævelen.

Efter alle forberørte Omstændigheder kunde vi ikke andet kjende, end at benævnte Christen Pedersøn denne ukristelige Gjerning med beraad Hu, egen Vilje og Vidskab haver beganget, og gjør os hjærteligen ondt, at det skulde høres i Guds Menighed, at nogen kristen Menneske skulde være saa gudsforgaaen, at han skulde forlade den evige, almægtige, gode Gud, af hvilken han er skabt og dyre igjenkjøbt og saa faderligen forsørget og beskyrmet til Sjæl og Liv, og det uagtet med sit eget Blod forskrive og forpligte sig til Djævelen, vor Saligheds Hovedfjende, at være hans egen med Liv og Sjæl til evig Tid; og at vi befinde dette at være saadan en gruelig og forskrækkelig Misgjerning, at en grueligere og forskrækkeligere fast ikke tænkes kan, og derfor langt overgaar al Tyveri, Horeri, Mord og Mandslæt etc. Vi eragte og at være sket af den almægtige Guds faderlige Godhed og Naade, at denne Obligation er funden og optagen, strax efter den blev paa Marken henlagt, førend den kom i Djævelens Vold (!), paa det hans arme Sjæl kunde frelses, og andre af hans Exempel for saadan ukristelig Gjerning sig skulde tage vare.

Men hvad legemlig Straf dette Menneske skal være undergivent, befinde vi besværligt for os at kunne determinere. Ville derfor til verdslig Øvrighed det have remitteret.

Datum Odense den 26. Novemb. 1634.

Hans Michelssøn, S. F. mpp.	Jacob Jacobsen, SS. Theologiae professor, manu propria.
Hendrich Michelssen, Pastor Eccl. D. Joh. mpp.	Suend Pedersøn, Logicae et Meta- physicae Professor, mpp.
Jacob Sperling, pastor ad D. Canut. m. m.	Christian Hansen Lund, Mathema- tum et Physices Professor mpp.

Da »de højlærde i Odense« altsaa heller ikke afsagde nogen endelig Dom, blev Sagen indberettet til Regjeringen, medens Christen Pedersen forblev i Fængselet, hvorfra han ved Juletid tilskrev Lensmanden paa Odensegaard følgende Brev, der under Forudsætning af, at det er ærlig ment, ikke kan andet end vække vor Medfølelse med den ulykkelige:

Nu udi den Herres Jesu Christi velsignede Navn ønsker jeg Eder, min kjære velbyrdige Lensmand, Henning Valkendorf til S. Hans Kloster, vil jeg ønske Eder en glædelig Julefest og Højtid med Eders kjære velbyrdige Frue og Eders kjære Børn og ganske Hus, med al den Del, I haver kjært, baade til Liv og Sjæl. Saa desligeste vil jeg ønske Eder og Eders kjære velbyrdige Frue og Eders k. velbyrdige Børn og Tyende og Folk et glædeligt Nytaar. Item vil jeg ønske Eder allesammen dette lille Barn Jesus Christus, Gud Faders evige Søn, til Nytaarsgave. Item betakker jeg Eder for Eders store usigelige Velgjerning, som I mig fattige, bedrøvede, elændige Fange haver bevist og ladet paakjende mod mig arme Menneske; og jeg forhaaber, næst den Herres Jesu Christi Hjælp og Trøst, at det bedste stander tilbage med mig Synder; thi den Herre Jesus Christus haver opvakt Eders Hjærte til, at I skal hjælpe de elændige og fattige, som jeg arme Menneske nu er i denne bedrøvede Tid. O milde Jesu kjære himmelske Fader, han spare og bevare

Eder og Eders kjære Frue samt Eders kjære velbyrdige Børn længe udi Jesu Frygt at leve og vel at lide, ønsker jeg Eder baade til Liv og Sjæl, og Jesu befalet. Jesus kan bevæge Eders Hjærte og give Eder den Helligaand der udi Jesu Navn! Er Eders Fromhed og Velbyrdighed vel vitterligt, at jeg haver bekjendt mine Synder, og bekjender dennem dagligen for den Herre Jesu Christo med mine Hjærtens Bønner og grædendes Taarer for mine Synders Skyld og for det Brev, jeg haver skrevet udi min Vildelse og Galenskab, saa jeg intet andet, mig fattige Synder, gjort haver, og ikke heller jeg veed, hvor samme Brev er blevet af eller fra mig kommen, saa sandt som Jesus mig hjælpe skal. Thi, min gode, fromme, velbyrdige Lensmand, at Christus Jesus han haver saa vældig udrakt sin Haand udover mig arme, syndige Menneske, at han haver mig saa beskyttet og beskjermet fra denne slemme og lede Aand. Vel kan ske, at den Herre Jesus Christus vilde forsøge mig, hvorledes at den Herre Jesus var udi mit Hjærte begraven, om jeg vilde blive fast udi Troen eller ej, da haver jeg tænkt paa Herrens Ord, at Jesus Christus vilde give mig sin Aand og Naade til at staa den arrige Fjende udmod; thi Jesus havde dette forbuden, at han ingen Magt skulde faa med mig, ligesom han forbød dette med Job.

Nu kommer den Herre Jesus Christus og giver mig Trøst udi mit Hjærte, siger saaledes: Vedst du ikke, at jeg er en naadig Gud, en barmhjærtig Fader, og jeg er mild og miskundelig alle dennem, som paakalde mig udi sin Nød, dennem vil jeg hjælpe, og de skal takke mig. Item siger Christus: Jeg vil, at ingen Synder skal dø, men gjøre en sand Pønitense og Omvendelse og leve. Nu haver jeg længedes efter dig Christus Jesus, ligesom dine Disciple længtes efter dig, den Tid at de bade dig, at du skulde tøve hos dennem, thi det stunder til Aften. Bliv ligesaa hos mig, thi Aftenen stunder til. O Herre, maatte jeg ønske, at denne Dag maatte komme, at jeg engang maatte blive saa delagtig, som denne arme kananæiske Kvinde hun var, at jeg maatte røre ved Sømmen af dit Klædebon, ved dit hel- lige, rene og saliggjørende Ord, ved Guds Ords Tjener og

endelig ved det højværdige Sacramente. Thi jeg længes ligesaa saare derefter, som Hjorten længes efter fersk Vand, saa længes min Sjæl efter Jesus, min Frelsermand.

Nu haver jeg ligget udi dette mørke Fængsel udi 7 Uger. Dette haver været mig 7 lange Uger. Nej! jeg maa ingenlunde sige dette, at de have været mig lange; men de have været mig syv gode Uger. Hvorfor? Fordi saa jeg kjender og bekjender min Frelser, den Herre Jesum Christum, for min Frelsermand at være. Havde det ikke været, kan vel ske, at jeg ikke engang havde tænkt paa mine Synders Forladelse. Nu er jeg vis derpaa, at mine Synder bliver mig tilgiven og forladt, saa fremt jeg dennem angrer og fortryder udaf mit inderste Hjærte, saa jeg skal dette visselig gjøre, næst Jesu Hjælp, da skal jeg anmode min Frelsermand Jesus Christus med mine Hjærtens Bønner, idelig paakalde hannem Nat og Dat, at han vil tilgive og forlade mig alle mine Synder. Jeg skal hænge hart ved hannem, som den arme kananæiske Kvinde hun gjorde; han skal aldrig blive af („aade“) med mig, førend han bønhører mig og hjælper mig. Udi Jesu Navn bønhør mig søde Jesu for din Døds og Pines Skyld.

Fromme, velbyrdige Lensmand, er Ed. Fromhed vel vitterligt, at jeg haver ladet Eder anmode med min Skrivelse; thi jeg haver ingen anden, at jeg kan skrive til; I er nu udi Faders og Moders Sted, næst den Herre Jesus. Min Fortrøstning stander til Eder og næst Gud udi Himmelen og min Majestæt, den Herre Jesus. Han oplade Eders Hjærte til at hjælpe mig arme Synder, som saa mig haver forset, at have skrevet det Brev. Gud ske Lov, at det intet videre haver med sig at føre, eller er kommen udi nogen Maade¹⁾. Derfor vil visselig den Herre Jesus mig hjælpe, haver han hjulpen mig fra al Ulykke udi saa Maade, da er mit Haab og Trøst til den Herre Jesus Christus, at han endnu fremdeles hjælper mig. Og desligeste er min For-

¹⁾ Aabenbart samme Tanke, som paa en saa naiv Maade har faaet sit Udtryk i Odense-Konsistoriets Betænkning, naar de takke Gud for, at Brevet endnu ikke var kommet i Djævelens Vold.

trøstning til Eders Velbyrdighed og til Eders velbyrdige Frue, at I for Guds Skyld og for Jesu Christi Pines og Døds Skyld hjælper mig fattige, elændige, bedrøvede, sorrigfulde Menneske til Rette, med min fattige Hustru og mine sørgelig 2 fattige Børn. Den allerhøjeste Christus Jesus, Guds Søn, han spare og bevare Eders k. velbyrdige Børn og ganske Hus, med hvis Eders kjære Velbyrdighed kjært er baade til Liv og Sjæl.

Vil jeg gjerne bede E. V. og Eders kjære velb. Frue, at I ikke blive forternede udover mig for min dristige Skrivelse, jeg anmoder Eder saa tit med. Jesus Christus han give Eder en glædelig Jul og Julefest og et glædeligt Nytaar og det lille Barn Jesus til Nytaarsgave, og alle Eders gode Venner udi den Herre Jesu Christo befalet. Thi jeg kan nu intet se at skrive, som jeg skulde. Si Deus pro nobis, quis contra nos. Er Gud for os, hvo kan da være imod os.

Kresten Pirson,
med egen Haand.

Da dette egenhændige Brev findes blandt Sagens Akter, er det rimeligt, at Lensmanden har indsendt det, om det mulig kunde have nogen Indflydelse paa Dommen over den ulykkelige Mand¹⁾. — Den 10de Januar 1635 udgik Kongens Befaling til Universitetets Rektor, Theologer og menige Professorer om at afgive Betænkning om, hvorledes saadant burde straffes. Da Erklæringen, der er afgivet under 28de Jan. s. A., som sagt, tidligere er meddelt, skulle vi ikke gjentage den her, men blot bemærke, at den gik ud paa, at Manden var skyldig til Døden; dog skulde man først ved flittig Undervisning søge at vække det Sind hos ham, at han selv erkjendte, at han gjerne burde lide her paa Legemet, for at hans Sjæl kunde blive frelst. Tillige tilraadedes det, at Fausts Historie og andre

¹⁾ I Biskop Hans Michelsens Dagbog findes under 1. Jan. 1635 antegnet, at Bispen paa den Dag besøgte Lensmanden og refererede ham Kansler Ch. Friis's Svar, bl. a. med Hensyn til den Fange, som havde forskrevet sig til Djævelen. (Saml. til Fyns Hist. og Topogr. VII, 81). Svaret kjende vi dog ikke nærmere.

saadanne bespottelige Skrifter under Livsstraf skulde forbydes, at de enfoldige ikke derved skulde forføres til Djævelens Tjeneste. — I Henhold til denne Erklæring udgik følgende Kongebrev til Stiftsøvrigheden i Odense:

Christian den Fjerde (osv.). Vor synderlige Gunst tilførn. Vi tilskikke Eder herhos vore Professorers udi vores Universitet udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn deres Betænkende, belangende den Skomager, som sig haver bortgivet i Djævelens Vold, samt medfølgende Dokumenter. Og have I deres Betænkende med al Flid at sætte udi Værk og Eder derefter at rette. Dermed sker vor Vilje. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa vort Slot Koldinghus den 5. Februarii Anno 1635. Under vort Signet.

Christian.

Udskrift: Os elsk. ærlig og velbyrdig Henning Valkendorf til Glorup, vor Mand, Tjener og Befalingsmand paa vor Gaard udi Odense, og hæderlig og højlærd Doctor Hans Michelsen, Superintendent over Fyns Stift.

At den ulykkelige Skomager er bleven henrettet, kan efter dette jo ikke betvivles, om vi end neppe have nogen nærmere Efterretning derom. Thi naar E. Pontoppidan og andre omtale det som en Kjendsgjerning, have de dog ikke haft andet end Professorernes Erklæring at støtte sig til, hvori Livsstraf tilraades.

Den her omtalte Begivenhed var maaske den første af den Slags skriftlige Kontrakter med den Onde, som kom for Dagen her i Landet; men den blev langt fra den sidste. Meget mere opdagedes i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede flere lignende, navnlig blandt de hvervede Soldater, alle lige meget vidnende om en underlig og sørgelig Blanding af Overtro og Ugudelighed ¹⁾.

¹⁾ Jvfr. Werlauff, Hist. Antegnelser til Holbergs atten første Lystspill. Kbh. 1858, S. 460—63. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 789.

II.

Et Sammenstød mellem Autoriteter 1781.

Ved *Immanuel Barfod*.

Meddeleeren ytrer i et Brev til Udgiveren: »Da jeg forleden i mine Samlinger stødte paa hoslagte, tænkte jeg mig Muligheden af, at det kunde anvendes i Kirkehist. Samlinger. Mig morede det nu at læse det, fordi jeg her ret gjenkjendte den gamle Rhode — ikke som maadelig Historieskriver, men som en ualmindelig dygtig, djærv og nidkjær Provst. Hvilke brillante Smaabreve til DHrr. Friis! Og Hr. Thoring havde han ogsaa et godt Øje til. Morsomt er det at se, hvorledes den sagtmodige Grev Reventlow var bleven ophidset af de andre, saa han jo virkelig af sit første Brev ses at mene sig som en Matador, der kunde knuse hele Kleresiet, men øjeblikkelig giver Kjøb, da han har læst Rhodes Brev, og maa føle sig selv knust af Biskoppens«.

1. (Biskop Ramus til Provst Rhode).

Pro Memoria. Hvad den udi Hr. Provstens Skrivelse af 6 November, efter Anmeldelse fra Hr. Hahn i Kiøbeløv ved medfulgte Brev indløbne Begivenhed med Skoleholder Fibiger i Horslunde Bye, som ved et uægte Barns Daab i Kiøbeløv Kirke den 17de Søndag efter Trin. er bleven udlagt til Barnefader, er angaaende, da burde hand strax været suspenderet fra sit Embede, indtil hand paa lovlige Maade fralægger sig det ved Benægtelses Eed, i fald hand dertil trøster sig, og med en god Samvittighed kand giøre det; Hr. Provsten ville derfor strax lade ham forkynde Suspension, med Forbud ei at befatte sig med sit Embede enten som Skoleholder eller Organist, indtil han, som meldt, lovlig har befriet sig fra denne offentlige Udleggelse, hvilket Hr. Provsten tillige ville melde for Præsten N. N.,

at der imidlertid kunde besørges Skolen ved en anden forsynet, paa det Børnene ei derover skal blive forsømte nu paa denne Tid, da deres Skolegang meest gaaer for sig; men skulde bemeldte Fibiger ikke inden en vis ham forelagt Tid af 3 a 4 Uger i det høieste have aflagt sin Benægtelses Eed og derved befriet sig, om hand kand giøre den med en god Samvittighed, da bør hand reent removeres fra Embedet og saadant anmeldes for vedkommende Herskab, som det tilfalder at beskikke en anden Skoleholder.

Odense den 14 November 1781.

Jacob Ramus.

2. (Provst Rhode til Degnen Nielsen i Utterslev).

Da Sognepræsten i Kiøbelev velærv. hr. Hahn har ved Brev til mig af 29 Okt. sidstleden tilkiendegivet, hvorledes Skoleholder og Organist i Horslunde Mathias Fibiger er udi Kiøbelev Kirke forleden 17de Søndag efter Trin. udlagt til Barnefader til et der af Capellan Hr. Schlegel døbt uægte Barn af Rolykke, og jeg derom har indhentet Hs H. Hr. Biskopens Betænkning, saa, siden bemeldte Skoleholder og Organist Fibiger ikke har ved Benægtelses Eed befriet sig fra denne offentlige Beskyldning og Angivelse, som han selv skal i Kiøbelev Kirke have været tilstede at anhøre, saa vilde Sogndegn i Utterslev Sr Nielsen uden Ophold begive sig til Skoleholder Fibigers Bopæl i Horslunde tagende med sig Sogndegn Sr Krogstrup eller en anden, at forkynde ham Suspension fra begge sine Embeder, saaledes at han fra nu af ikke mere er enten Skoleholder i Horslunde Skole eller Organist ved Horslunde Kirke, indtil han, om han med frelst Samvittighed kan, ved lovlig Benægtelses Eed, der hvor hans Eed bør tages, beviser sig i ovenanførte uskyldig, hvortil gives ham 3, højst 4 Ugers Ophold, og saa strax med Attest fra vedkommende Rets Dommer notificere mig Sagens Udfald; i vidrig Fald bliver hans Embede til andre bortgivet. Saa skulle og velbemeldte Sr Nielsen og den Mand, han tager med sig, bekendtgjøre dette samme Dag for Sognepræsten velærv. Hr. Thoring, at han efter Hr. Bi-

skopens Villie gjør Anstalt, at Skolebørnene ikke forsømmes herudover, og allersnarest nu, da Skolegang bør mest gaae for sig, Skolen til videre ved en anden tienlig Person besørge.

Uttersløv den 21de November 1781.

P. Rhode.

(Dette forkyndt ved Degnene Nielsen og Krogstrup for M. Fibiger og Hr. Thoring). Herpaa tegnede Hr. Thoring:

Mig foreviist, men hvorledes jeg skal kunne efterkomme ovenmeldte S. T. Hr. Biskopens Villie, at faae nemlig Skolen her igien forsynet med en duelig Person paa saa kort en Tid af 3 eller 4 Uger, som Fibiger er forundt til videre Udfald i Sagen, seer jeg paa nærværende Tid og i saadan Hast ikke Udveie til, allerheldst man ikke er underrettet om, hvad man tør love saadan en Person for sin Umage: jeg ønskede mig derfor gierne Hr. Proustens nærmere Betænkning, hvorledes dette da kunde blive at foranstalte.

Horslunde ut supra.

T. C. Thoring.

3. (Prokur. Johannes Friis i Naskov til Provst Rhode).

Pro memoria. Organisten og Skoleholder Fibiger i Horslunde haver besværet sig for mig i Anledning af de Op­hævelser, der er gjort imod ham, fordi et løest Rygte beskylder ham for at være Fader til et uægte Barn; men tør jeg give mig den Ære at sige mine Tanker, vilde Deres Velærværdighed tage Dem i agt, at De ei forløber Dem imod bemeldte Fibiger; Thi, saa længe hand ei sigtes paa lovlig Maade for Retten, kan hand ikke aflegge Benægtelses Eed; Thi Benægtelses Eed har alene Sted, naar hand ved Retten sigtes for Horerie og tiltales for Bøder; og naar dette skeer, er hand villig, og med en god Samvittighed kand aflegge den forlangte Eed, men før kand hand ei giøre det; Og altsaa kand hand ei forbinde sig til nogen vis Tid at aflegge Eeden, da det vil ankomme paa vedkommende, der skal have slige Bøder, hvorsnart de ved Retten vil til-

tale ham. Hvad jeg her har skrevet, haaber jeg, Deres Velærværdighed selv indseer, stemmer overeens med Loven, og skulde, som jeg paatvivler, S. T. Hr. Biskopens Resolution indeholde noget, som strider herimod, saa forsikkrer jeg, det er gandske lovstridigt, og vil give Ms. Fibiger Ret til at paastaae Satisfaction i Tiden. I øvrigt udbeder jeg mig Gjenpart af Hr. Biskopens Resolution, ligesom jeg og forventer Deres ærede Svar herpaa saa snart muligt.

Nachsou den 25 November 1781. J. Friis.

Til Højlærde Velærværdige Hr. Provst Rhode.

4. (Provst Rhodes Svar til Prok. Friis).

P. M. Deres Brev har jeg faaet, og vil bede Dem. De en anden gang skaaner mig for saadanne Expressioner: tage mig i agt, forløbe mig mod en Fibiger, kalde Biskopens Resolution lovstridig pp. Jeg har som Provst i Nørre Herred suspenderet Fibiger og det skal hverken De eller andre hans Raadgivere i og udenfor Horslunde Pstgd rygge. Jeg forstaaer Lov og Forordninger ligesaavel som De, og i denne casu, mærker jeg, bedre. .

Uttersløv, den 26 November 1781. Rhode.

5. (Forv. Johan Kristian Friis til Provst Rhode).

Velærværdige og Højlærde og meget højtærede
Hr. Provst.

Da jeg ikke har kundet efterlade at indberette mit højgrevelige Herskab, at Skoleholder Fibiger er suspenderet baade som Skoleholder og Organist, og til Hr. Grevens Efterretning sendt en Copie af Hr. Provstens ærede desangaaende, og Højstbemeldte Deres Højgrevelige Excellence med denne Post haver befalet mig, tjenstærbødigt hos højtærede Hr. Provst at forespørge mig, hvad Ret Hr. Provsten har haft til at udstæde den Skoleholder Fibiger forkyndte Suspensions Ordre, uden Hr. Grevens Samtykke og Vidende — Hvorom jeg venligst skulde udbede mig Hr. Provstens ærede Svar — forblivende —

Pederstrup, den 4 December 1781. J. C. Friis.

6. (Provst Rhodes Svar til Forv. Friis).

Naar jeg faaer at see, om Fibiger vil eller ikke vil giøre sin Benægtelses og Saligheds Eed for at befrie sig for den mod ham giorte offentlige Beskyldning, inden den ham af hans høje Øvrighed Hr. Biskopen forelagte Tid, da skal jeg efter højbemeldte Hr. Biskopens Ordre rigtig uden Hr. Forvalterens Mediation og uden at erindres af ham, tilskrive Hs Excell. Hr. Greven pp.

Uttersløv den 9 December 1781.

Rhode.

7. (Sognepræst Thoring til Provst Rhode).

Velærværdige Højlærde

Højstærede Hr. Provst Rhode.

De ville behage at erindre, at paa det Document, som mig den 21 Nov. h. a. ved tvende Degne blev forkyndet i Anledning af Skoleholder Fibigers Afsættelse fra begge sine Embeder, og udi hvilket Document jeg efter den derudi paaberaabte S. T. Hr. Biskopens Villie og Ordre var bleven paalagt at skulle igien see Skolen forsynet med en duelig Person i bm^{te} Fibigers Suspensions Tid paa en 3 a 4 Uger, indtil hans Sags nærmere Udfald, jeg da ved min Paategning paa samme Document yttrede dette Ønske, at Hr. Provsten i denne min Forlegenhed ville assistere mig med Deres videre Betænkning, hvorledes det bedst for mig kunde foranstaltes at faae Skolen i omtalte Fibigers Suspensions Tid forsynet. Men da jeg endnu ikke har faaet denne forlangte Hr. Provstens Betænkning til videre Foranstaltning i denne Sag; jeg desuden har Aarsag til at befrygte, at Tiden vil gaae længere hen end de fastsatte 3 a 4 Uger, inden Skolen igien bliver forsynet, hvilket dog ikke kan være at forsvare i denne saa beqvemme Skoletid for Børnene; saa skulle jeg ikke ermangle, herved at udbede mig af Deres Velærværdighed Hr. Provsten, det De ville enten lade mig tilstille Hr. Biskopens egenhændige Ordre til mig i den Sag, eller i Mangel deraf en af Hr. Provsten verificeret Gienpart af samme, af den Aarsag, at jeg kan tilstille og fremvise denne

Ordre for Skolens høje Patron og Herskab til Efterretning, hvorledes Herskabet da ville finde for got at beordre Skolen igien forsynet med en duelig Person. I Mangel heraf maa jeg med næste Post anmelde denne hele Skolesag for Hr. Biskopen og Skolens høje Herskab i sin rette og sande Beskaffenhed, for saaledes at befrie mig selv i Tiden, i fald nogen Klage over Skolens Forsømmelse, som ventelig vil skee, skulle indløbe. I Forventning af Hr. Provstens ærede Svar forbliver —

Horslunde den 5 December 1781. T. C. Thoring.

8. (Provst Rhode til Sognepræst Thoring).

Min Betænkning, som i anførte Hr. Thorings Skrivelse til mig forlanges, er D. V. vidnesfast ved to Mænd bekiendtgjort sidstleden 21 Nov., og ligesaadan er endnu min Betænkning. Da Fibiger formedelst sin Forbrydelse (den han hidtil ikke lovlig har fralagt sig) er efter Hans Højærv. Hr. Biskopens Befaling af mig suspenderet, saa kunne Deres V. nok indsee, at De som Præst og omhyggelig Sielesørger er just den nærmeste til at sørge for, at de unge ikke i deres Læsning forsømmes, hvilket man gjorde sig forvisset om, at fra bem^{te} Fibigers Suspensions Dag, saavit Deres Tid og Ævner har strakt sig, var skeet; thi Obsequium skyldes vel Øvrighed, ogsaa udi Horslunde. Er nogen Forsømmelse med Skolen i Horslunde skeet, som De anmelder, skal vist Skylden returnere paa D. Velærv., og hverken Deres Procurator eller Fibigers Venskab og Venner frie Dem, og De skal med al Deres Udfund — ikke bringe mig bag Lyset. Er slig Forsømmelse skeet, saa maa jeg troe, at en sær Egen-sindighed er Skyld.

Uttersløv den 9 December 1781. Rhode.

9. (Biskop Ramus til Provst Rhode).

Pro memoria! Paa Hr. Provstens Pro Memoria af 4 Dec. næstleden, Skoleholder Fibiger angaaende, meldes udi Giensvar, at jeg holder mig til min forrige resolution af

den 14de f. M., og saafremt Fibiger ikke kand befrie sig med sin Benægtelses Eed efter Loven for den af den be-
svangrede Qvinde giorte offentlige Bekiendelse paa ham som
hendes Barnefader, har han forbrudt sit Embede og bør ud-
vises af Skolen, og en anden af vedkommende Skole Patron,
som det til den Ende vil tilmeldes, i hans Sted beskikkes;
forresten har Hr. Provsten ey videre dermed at befatte sig;
thi Bøderne tilkomme Dem ikke i saa Fald at inddrive, da
de ikke tilhøre fattige Præste Enker, som efter Loven allene
ere forundte de Bøder for Leyermaale, som begaaes paa
Præstegaardenes Grunde.

Odense den 12 December 1781.

Jacob Ramus.

Til Hr. Provst Rhode i Utterslef.

10. (Grev Reventlow til Provst Rhode).

Pro memoria. Da Amtmændene i deres Amter og
Greverne paa deres Grevskaber ifølge den allernaadigst ud-
gangne Skoleforordning af 23 Janv. 1739 ligesaavel som
Provsterne og Biskoperne ere at ansee som Skolemesternes
Øvrighed, og disse saavel som hine er tillagt det fornødne
Tilsyn med dem, saa synes det at flyde af Sagens Natur, at
baade geistlig og verdslig Øvrighed bør i alle Tilfælde af
nogen Vigtighed handle efter forud tagen Aftale med hin-
anden. Efter det Begreb, som er grundet paa Billighed,
har Deres Velærværdigheds Procedur mod Skoleholder Fibiger,
som tildeels af den mig af Dennem givne Communication af
Hans Højærv. Biskop Ramuses Brev er skeet efter hans
Ordre, ikke kundet andet end falde mig uventet, saameget
mere som ved samme Horslunde Skoledistrict allerede er be-
røvet den fornødne Underviisning i 4 Uger, og formedelst
Procedures inconformité mod de kgl. Anordninger endnu
ved den deraf flydende Proces mod Skoleholderen kunde be-
røves en meget længere Tid, om ikke jeg vilde søge at
forebygge dette uopreislige Tab for Ungdommen. Jeg maa
sige, at denne Procedure har været mig endnu mere uven-
tende i Henseende til hans Suspension som Organist, da

hand som Organist er ganske og alene en veltlig Person og altsaa er Hr. Provsten og Biskopen gandske og aldeles uvedkommende. Jeg har, da jeg indsaae, at Forgangen i hele Sagen var noget overilet, og ikke vilde skride til noget, som kunde være Deres Velærværdighed ubehageligt, anmodet min Forvalter om at tilspørge Dem om Aarsagerne, hvorfor De saaledes har forbigaaet mig, uden at jeg veed, at De kunde have nogen Grund dertil, men Deres Velærv. Svar har ikke givet nogen tilfredsstillende Oplysning. Jeg maa derfor endnu engang bringe Deres Velærv. den hele Sag i Erindring, og bede Dem om, med Hs Højærværdighed at overveje, om De ere beføjede til at afsette Skoleholder Fibiger, saalænge som hans Forseelse ikke er beviisliggjort, og, om han ikke som enhver skyldig bør overbevises at være skyldig, istedenfor at De har paalagt ham ved Eed at bevise hans Uskyldighed; og videre, om De ikke finder, at jeg, og ikke De burde have suspenderet ham fra hans Forretninger som Organist, da jeg alene kan af- og indsætte ham, og hans Tieneste er af den Beskaffenhed, at jeg kan ophæve den, naar jeg vil. Om jeg ikke havde saa¹⁾ megen personlig Højagtelse for Deres Velærv., som Hs Højærv. Biskopen til, at jeg ville foraarsage Dem den mindste Ubehagelighed, saa havde jeg allerede henvendt mig til det danske Kanzellie med Klage over alt det her anførte, men da jeg er overbeviist om, at det, som er skeet, er alene skeet af Overilelse, og ikke for at tilegne sig Rettigheder, som tilkommer mig, saa ønsker jeg intet mere, end at afgjøre Sagen ved det at De frafalder det, som jeg troer at være uden for sin rette Orden, og i den Henseende agter jeg ikke at giøre noget videre Skrit, forinden jeg har faaet Deres behagelige Svar. Jeg skulde da foreslaae, at Fibiger lovligen maa actioneres til sit Embedes Forbrydelse som Skoleholder, og vil, om det skulde finde Deres Bifald, anmode Hr. Thoring om at constituere indtil Sagens Udfald en Skoleholder i hans Sted. Skulde dette mit Forslag ikke antages, da maa jeg bede om nærmere Efterretning, naar

¹⁾ bør være for.

De removerer b^{te} Skoleholder, og udbede mig Biskopens paa Afsettelses Dommen paategnede approbation, forinden jeg tør befatte mig at sette en anden Skoleholder i hans Sted, da jeg da vil ansee Sagen som Particulair mellem Dem og Biskoppen paa den ene og Fibiger paa den anden Side, om han skulde paaanke Dommen.

Kiøbenhavn den 22 Decbr. 1781.

C. D. Reventlow.

11. (Provst Rhode til Grev Reventlow).

Underdanigst Svar.

Efter til mig indkomne Breve angaaende Msr. Fibiger, hvilke jeg alle efter min Pligt har refereret Hans Højærv. Hr. Biskopen, har Hr. Biskopen behaget at svare mig anden gang saaledes (se Brevet 9). Dette vil nok blive vist, at en geistlig Mand, og det var Fibiger ihenseende til begge sine Embeder, saasnart han angives, som denne er af Sognepræsten Hr. Hahn, som offentlig for en heel Mønighed udlagt Barnefader, ikke længere kan betiene geistlige Embeder; enten han vil suspendere sig selv eller lade sig suspendere af sin Øvrighed, indtil aflagt Benægtelses Eed; og hvor ubegribeligt er det for mig, at Fibiger ei endnu har gjort det. Hr. Thoring sagde mig ved Samtale (til Fibigers Forsvar), at eet var, hvad een vilde, og et andet, hvad man kan gjøre; men Fibiger har jo dog ikke Dispensation fra kongelige Love. — Jeg kan jo ikke actionere Fibiger videre, og jeg er vis paa, at Forvalter Friis, om jeg talede med ham, vil strax indsee Rigtigheden baade i Proceduren, saa og Conformiteten med de Geistligheden vedkommende Anordninger. Deres H. Gr. Excellence behager at skrive, Fibiger som Organist at være en verdslig Person og Hr. Biskopen ganske uvedkommende. Det er neppe et Aar siden Magistraten i Nachschou vilde holde Skifte efter Organisten der; jeg forespurgte mig [hos det] Kongel. Gejstligheden vedkommende Collegium, og det blev strax erklæret, at han skulde ansees som gejstlig Mand. Og Organisten er, medens

han er ved Gudstienesten i Kirken, ligesaa gejstlig som Degnen og mere end andre Kirketienere, som: Klokker, Graver pp. Fibiger var hos mig samme Dag han blev til Barnefader udlagt (thi han vidste, hvorfra veed jeg ikke, at han vilde blive udlagt). Jeg raadte ham, hvad han skulde gjøre, men vilde ikke lyde mig, og tog saa over til Kiøbeløv Kirke, hørende altsaa selv hvad der passerede, og det var den 7 Octobr. f. A. Uagtet Rygtet taugde baade Hr. Thoring og jeg, indtil Brev indløb fra Præsten i Kiøbeløv, hvorefter jeg strax burde suspenderet ham, men gjorde det ikke førend indhentet Hr. Biskopens Ordre, og dermed fik han Tid til 21 Nov., altsaa var ikke nogen Hastighed eller Overilelse i den hele Sag, intet mindre, her var Tid nok for Fibiger at lægge Beskyldningen fra sig; han var endog i Embedet længere, end han burde været, næsten en Maaned. Proces, som Deres Excell. melder om, med Fibiger, veed jeg intet af, vil og aldrig troe, at Fibiger er saa ubetænksom at søge mig dermed, mig, som intet har gjort uden efter den Eed, jeg som Provst har gjort, saa og efter min Pligt at adlyde min af Hs Ma^t beskikket højest Øvrighed, nemlig min Biskop. Om Fibiger vil søge med Proces Præsten i Kiøbeløv, det kunde have mere Grund. Den hele Sag kommer i sin rette Orden, om Deres Højgrevelig Excell. behager at tilskrive efter Deres solide Indsigt Forvalter Friis og Præsten i Horslunde med Overtydning.

Uttersløv den 1 Janv. 1782.

Rhode.

12. (Grev Reventlow til Provst Rhode).

Pro memoria. Da jeg alletider har været overbeviist om, at Deres Velærværdighed vilde søge at rydde alle Ubehageligheder i paakommende Tilfælde af Vejen, og i denne min Tanke ved Deres seeneste Skrivelse af 1 Januarii endnu mere bestyrkes, saa har jeg, da jeg erfahrer, at Biskopen vedbliver sin tagne Beslutning angaaende Skoleholder Fibigers Afsettelse som Skoleholder, besluttet at lade denné Sag jævne sig selv og bedet Hr. Thoring at vilde søge at foreslaae et dueligt Subject i Fibigers Sted, som der kunde con-

stitueres. indtil det med fuldkommen Vished kand vides, enten Fibiger vil lovligen forfølge sin Sag eller vil vige sit Embede. Hvad Organist Tjenesten angaaer, da for ikke at komme i nogen Stridighed, om samme skal være gejstlig eller verdslig, da ophæver jeg samme nu gandske, indtil jeg faaer Lejlighed til at forenes med Biskopen eller Deres Velærværdighed, om enten den skal være det ene eller det andet, hvortil De vil finde, at jeg har fuldkommen Føye, saasom jeg af egen god Villie, uden at være forbunden dertil, har holdet Organist. I øvrigt forsikkrer jeg Deres Velærværdighed, at jeg alletider vil gjøre mig en Fornøjelse af at være Dennem til nogen Tieneste, og at jeg i alle Tilfælde vil søge paa min Side ogsaa at gaae alle Ubehageligheder af Vejen. For Deres gode Ønske til det nye Aar er jeg Dennem meget erkientlig, og forsikkrer, at jeg alletider vil tage den største Deel i Deres og Families Velgaaende, forblivende med megen Højagtelse

Deres Velærværdigheds ydmyge Tiener

C. D. Reventlow.

Kiøbenhavn den 12 Januarii 1782.

Til Hr. Provst Rhode.

13. (Biskop Ramus til Grev Reventlow).

Pro memoria. Deres Excellences til Provsten Hr. Rhode i Utterslef under 22 Dec. f. A. afladte Pro memoria, Skoleholder Fibiger i Horslunde angaaende, er mig fra Provsten bleven tilsendt. Det gjør mig ont deraf at erfare de ufordeeltagtige Tanker, Deres Excell. derudi har yttret om mig og mit Forhold med bem^{te} Skoleholders Suspension, som De anseer at være skeet af Overilelse og til Fornærmelse imod Dem som Amtmand i Deres Grevskab, med hvem som Skoleholderens verdslige Øvrighed det forud burde været aftalt, med videre. Saa langt det er og skal stedse være fra mig at begaae noget i mit Embede af Overilelse, eller til Fornærmelse for nogen enten høje eller lave i den mindste Maade, saa langt er det fra, at det i denne Begivenhed af

mig er skeed, da jeg derudi ligefrem har forholdet mig efter mit Embeds Medfør, Lovens og de kongel. Anordningers Tilhold. Skoleholder Fibiger er den 17de Søndag efter Trinitatis sidstafvigte i Kiøbelef Kirke offentlig bleven udlagt til Barnefader ved en Huusmands Dotters der af Sognet, Kiersten Juels, uægte Barns Daab; dette er af Sognepræsten Hr. Hahn bleven anmeldt for Herredsprovsten Hr. Rhode, og fra ham igien til mig, derpaa har jeg efter min Pligt strax tilskrevet Provsten og beordret ham at lade bem^{te} Fibiger suspendere fra sin Skoleholder- og Organisttjeneste, som ikke siger andet, end at hand skal entholde sig fra at forrette noget i sine Tjenester, førend hand efter Loven har befriet sig fra denne Beskyldning, saaledes som det kongel. Rescript om Gejstlige Suspensioner af 8de December 1741 befaler; derved har jeg ikke afsadt ham fra hands Tjenester eller, som det hedder i højstbem^{te} Rescript, fra sammes Beneficier, men saasnart hand drister sig til paa lovlig Maade at befrie sig med sin Eed, kan hand forrette samme som tilforn, og Suspensionen eller Forbudet bliver derved igien ophævet. At hand tillige er suspenderet som Organist, er skeet og burde skee, fordi en Organist er en Kirkebetient, der skal opvarte ved den offentlige Gudstjeneste i Kirken og saaledes ansees for en gejstlig Person, ligesom hand og sorterer under gejstlig Jurisdiction. Organisttjenesten i sig selv staaer det Deres Excellence frit for at giøre med, hvad De vil, men den Person, som antages til at forrette den, bør være uberygtet og ikke til Forargelse. Til at befrie sig med sin Eed efter Loven, om han fandt sig uskyldig, har jeg forelagt ham en Tid af 4 Uger, som og kunde være tilstrækkelig nok dertil, og ladet Sognepræsten tilkiendegive, at hand vilde sørge for, at Skolen ved en anden imidlertid kunde blive forsynet. Deres Excellence formener, at hands Forseelse først burde bevises, førend hand kunde suspenderes, men jeg maa spørge, hvorledes skal en Sag af denne Beskaffenhed, der begaaes saa hemmelig i Eenrum imellem 2de Persohner, kunde bevises? Ved Vidner kunde det ikke skee, og paa hvad Maade ellers, veed jeg ikke; men just fordi Gierningen ikke kand bevises, derfor

skal hand befrie sig med Eed, derfor siger Loven pag. 937 art. 5te om den, som beligger anden Møe eller Enke: „siger hand ney for Gierningen, og hun kan hannem det ey overbevise, da væрге hand sig derfor med sin Eed“. Kunde det altsaa overbevises ham, behøvedes ingen Eed, og denne blev det ham i saa Maade heller ikke af nogen Dommer tilladt at giøre. Veed da Fibiger sig uskyldig i denne Forseelse, hvorfor vil hand væрге sig ved at betiene sig af Lovens beneficium i dette fald; men man har Aarsag at troe det modsatte, da det lader, som han ikke kand giøre den med en god Samvittighed, siden hand trækker det saalænge hen og søger ved saamange Indvendinger at undslaae sig derfra. Hvad Deres Excell. behager at melde: Amtmændene i deres Amter og Græverne i deres Grevskaber ere tillige Skoleholdernes Øvrighed, er gandske rigtigt og mig meget vel bekiendt, men hvorvidt Amtmændene concurrere i Skolevæsenet, viser ikke alene Loven, men især den anførte Skoleforordning af 23 Janv. 1739, nemlig „i alt hvad som angaaer Skolens Indretning, Skolehuset, dets Vedligeholdelse, Skoleholdernes Løn og Underholdning“, med videre, som bem^{te} Skoleforordnings 15te Post bestemmer. Men Biskopen skal have den generelle Opsigt over „Skoleholdernes Forhold, saasom deres Forbrydelser og Forseelser i deres Levnet, Forsømmelse i deres Embede eller Uduelighed dertil,“ altsaa var mit Embede egentlig og alene vedkommende at at antage mig denne Sag, som angaaer Skoleholder Fibigers Forseelse i hans Levnet; og haaber jeg, Deres Excellence af forestaaende vil ved nøyere Overveyelse finde, at min procedur i dette fald ikke har været overilende eller ulovlig. Jeg er og overbeviist om, at jeg herudi har handlet efter mit Embedes Medfør. Jeg vedbliver ogsaa aldeles det samme og paastaaer, at Fibiger bør befrie sig med sin Eed efter Loven for den paa ham giorte offentlige Bekjendelse, om hand dertil trøster sig, og i vidrig Fald at forvises og afsettes af Provsten fra sit Skole Embede, efter Skoleforordningens 17de Post. Jeg er ogsaa forsikret om, at Deres Excellence Selv vil bifalde det, og at De er altfor retsindig og veltænkende til, at De skulde give ham noget Medhold,

men meget mere, som hands høje Herskab og Øvrighed, befale ham at gjøre en Ende paa Sagen, og ikke længere ved utidige Udflugter opholde den, da han dog ikke paa anden Maade kand undgaae. — —

Odense den 19 Januarii 1782.

Jacob Ramus.

14. (Edsaflæggelsen).

Christian Ditlew Dall, Kongel. Maj^s Birkedommer og Skriver udi Grevskabet Christianssæde, gjør vitterligt: at Aar 1782 den 1ste Februarii mødte for Retten tvende Mænd, Jens Olsen fra Mageltving og Hans Pedersen fra Bønned, som ved Lovens Eed bekræftede lovlig her til Retten idag at have indstævnt Kiersten Nielsdotter i Kjøbeløw efter et skriftlig Stævnamaal saa lydende:

Da et Fruentimmer ved Navn Kirsten Nielsdotter og nu værende i Kjøbelew Sogn og Bye haver sidstafvigte 17de Søndag efter Trin. udi Kiøbeløw Kirke ladet mig udlegge som Barnefader til hendes uægte Drengbarn, saa, da slig Beskyldning er gandske ugrundet, nødsages jeg herved at lade Eder benævnte Kirsten Nielsdotter med Høsbonde som Værge indstævne at møde inden Grevskabet Christianssædes Birketings Ret Fredagen den 1ste Februarii førstkommende, for der at anhøre min affiggende Benægtelses Eed paa, at jeg ei haver været Aarsag udi bemeldte Eders Besvangrelse, men derimod er i slig Forseelse gandske uskyldig, og hvorefter jeg ved endelig Dom forventer ikke alene Befrielse for al videre Tiltale, men endog Satisfaction for mod mig som uskyldig for meer (!) skammelig og fornærmelig Paasagn.

Horslunde den 15 Januarii 1782.

M. Fibiger.

Fremlagt og afhiemlet i Grevskabet Christianssædes Birkeret den 1. Febr. 1782.

Dall.

Dernæst fremstøed den som Barnefader beskyldte Fibiger og erbød sin Benægtelses Eed efter Lovens og Rettens derpaa grundede Forskrift. Hvornæst Lovens Ord blev oplæst, med alvorlig [Formaning] til fremstillende sig for Mened at vogte.

Derpaa hand, bemeldte Fibiger, med oprakte Fingre aflagde Lovens Eed og derunder bevidnede: ikke at have havt saadan legemlig Omgang med indstævnte Kirsten Nielsdotter, at hand derefter kunde være hendes Barnefader, men for hende var aldeles fri. Og saaledes blev det passerede, da ingen efter Paaraabning havde videre at fremføre, paa Begiering sluttet og beskreven bevilget.

Saaledes passeret bevidne de nærværende Stokkemænd:
Clemen Jonsen, Peder Christiansen, Peder Thomasen, Frands Christiansen og Simon Albretsen af Tiersted, Peder Christophersen fra Skiørringe, Jens Rasmussen fra Weyleby og Rasmus Hansen fra Opager.

Til ydermere Bekræftelse under Rettens Haand og Segl.

Actum ut supra.

C. D. Dall.

- Anm. 1. Skoleholder Mattias Fibiger, som 1771 blev gift i Horslunde med Pernille Rasmusdt., med hvem han havde i det mindste 10 børn, for moder jeg er en søn af Jørgen Fibiger, som i flere år var skolelærer i Ubberud, før han 1760 blev kaldet til degn i Hillerslev, † 1776.
- 2. Prokurator Johannes Forbus Friis, f. i Nakskov 1749, en søn af købmd. Bertel Friis, døde $24/1$ 1815. Han blev $9/7$ 1784 gift med biskop Balles søster Karen, † 1808 (f. $28/4$ 1748), som da var enke efter snedker Hans Ravn. — Friis blev Birkedommer 1787.
- 3. Forvalteren på Pederstrup Johan Kristian Friis var ikke en broder, men vistnok en fætter til forrige.

III.

En Ægteskabssag fra 1568.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Efterfølgende Sag viser den Usikkerhed, der i Midten af det 16de Aarhundrede herskede angaaende det Spørgsmaal, om et Ægteskab var fuldbyrdet ved Trolovelsen eller

ikke. Den af Ægteskabsretten her fældede Dom besvarede Spørgsmaalet bekræftende, hvorved dog maa bemærkes, at der var Omstændigheder, som i det foreliggende Tilfælde særlig støttede denne Anskuelses Rigtighed. Forøvrigt henvises til selve Aktstykkerne, hvis Indhold er tydeligt nok, om end Sproget er gammeldags.

1.

Niels Jespersszen, Superintendens offuer Fiønns stiiigt, helser edir Her Hanns Knudsszenn althiid med Gud. Wiider, att for mig er wdj sandhed berett, huorledis I nogen thiid siiden forleden, effther I aff mig er ordinerit och thiiilstedt tiil dett hellige prest embidt en thiidlang at motthe giørre paa Kousbølle gaard ¹⁾ y Fiønn. aff the nøds orsage siig tha begaff ²⁾ etc., skulle were falden y witterliigt skiørleffnidt med ith Quindfolck, oc afflede barn med hinder, oc hinder siiden troloffuit y Præstens neruerelse, och der effther med ith wlogliig skielsmøs hinder affsagt haffuer, oc saaledis forarget then Christne Kircke, och høgeligen søndet mod Gud og then Eed, y mig effther Kong. Matts Ordinantz thiiilforn sorit haffuer, oc eder for thend sag end nu thiiil denne dag med ingen Christeliig middel forklaret haffuer. Oc som mig siigis for y sandhed, haffuer y ther effther wnderstaait eder trøgeligen att giørre eders Præstembidt, wanseet Gudtz ære och dend Eed, y mig giordt haffuer. Huorfor ieg steffner eder at møde y egen person for almindliig prostmode, som y Odense holdes skal thend Tirsdag effther Trinitatis Søndag nest kommendis, med hues beuisning y wdj thiiisse sager wndgielde wiilde, oc tholle dom effther kon. Matts Ordinantz, oc desmellom ingen ydermere prest embid at giørre nogenstedtz offuer all Fiøns stiiigt wdj Kircke eller wden for, saa lenge y med mig wdj retthe møde wiille, om huis ieg eder y disse sager haffuer att beskylle. Be-

¹⁾ Nu Holkenhavn; den Gang i Ulfeldernes Besiddelse. Den nævnte Hr. Hans Knudsen blev senere Præst i Østerhæsinge. (Søkilde og Jørgensen, Hillerslev og Østerhæsinge Sogne, S. 101).

²⁾ Vistnok en grasserende pestagtig Epidemi.

falindis eder Gud. Schreffuit y Mariboe Odensdag post Exaudj, aar etc. Mdlxviiij, wnder mit signet.

Niels

Jesperssøn, mett egen Hand.

Paategning: Anno 1568 paa pynsse dagh bleff thette breff læsth ffor offuer Her Hans Knudsen y menighe Westenskouff sognemends nerwerylse.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 151.

2.

* Wy epth^{ne} Michell Nielsen, proest i Bogherrit, Jens Prang i Skoubyherrit, Anders Knudsen i Lundherrit. Jacob Henrichsen i Odensherrit, Lauritz Hansen i Windingherrit, Hans Eskilsen i Sundsherrit, Rasmus Hansen i Gudumherrit, Lauritz Jespersen i Saliugherrit, Hans Andersen i Aassumherrit, Jorgen Hansen i Bierreherrit, Lauritz Andersen i Skamherrit, och Oluff Pedersen y Wendsherrit, Herritsproester wdi Fiøn, Peder Andersen i Sønderherrit och Christoffer Nielsen i Nørreherrit, herritsproester paa Langland etc: Gjør alle witterligt, at aar epther Guds byrdt mdlxviiij, then Tiisdag nest effther Trinitatis søndag, paa almindelig præstemode, som bleff holdt wdj S. Knuds Kircke her i Odense epther aarlig sedwan, war skicket hederlig och hoglerdt Mand Mester Niels Jespersen, woris Superintendent, paa then ene, och haffde for os i retthe steffnit Her Hans Knudsen paa then anden siide, huilcken hand nogen forleden tiid tilforn haffde ordinerit och samptøckt att motthe en tiidlang giøre prestthiennist paa Kousbøllegaard i Fiøn, aff the nøds orsage sig tha begaff etc. Och berette M. Niels, huorledis for^{ne} Her Hans Knudsen nogen tiid epther hand saa waar bleffuen prest och haffde met sit egit handschreffit oc eed forpligtiid, wnder sit prest embeds fortabelse att wilde sig skicke och forhandle wthj lerdom och leffnit Christeligen og tilbørligen, som thet sømde en erlig prestmand, wden al forargelse epther Guds ord och kon. Matts. Ordinantz: Tha er for^{ne} Her Hans Knudsen witterlig fallden wdj skiørleffnit mett ith Quindfolck wiid naffn Appolonie,

som thiente same tiid paa gorden mett hannem, och afflet ith Barn mett hinder, och hinder siiden mett sin frij wilie her wdj Odense troloffuit wdj thuenne præstmends neruerelse, som hand sielffuer ther til bedet haffde, met flere gode folkis offuerwerelse, som same tiid tilstede war, och loffde siig saaledes at wilde fortage den forargelse, hand tilforne mett sit skiørleffnit giffuit haffde. Dog haffuer for^{ne} Her Hans Knudsen nogen kort tiid der epther fundit paa ith andit raad och haffuer saa offuertalit samme sin troloffuit feste quinde, at hun skulde igen opslaa then troloffuelse, saa huer dennom motthe der epther were for siig uden al ydermere anklage, och giuffthe sig igien med andre personer, huor thenom selffuer løste. Huor paa hand gaff hinder sine gaffuer, epther then schriftlig beuisning hand siiger siig der paa att haffue. Her om lod for^{ne} Her Hans met tho mend beskicke M. Niels och begierit hans samtøcke. Tha bleff thennom suarit, at Her Hans skulle then sag anderledis forhandle for ret egtheskabs domme effther ko: Matt^s Ordinantz; anden skielsmøs dennom emellom i den sag wisthe hand dem icke at kunde samtøcke. Her emod møtthe for^{ne} Her Hans Knudsen, sammeledis for^{ne} hans troloffuit feste quinde, som for os thiede¹⁾ hanum, huorledis hand hinde haffde krenckid och afflid barn mett hinde, och siiden i gottfolckis neruerelse mett frij wilie troloffuit, huilcket Her Hans Knudsen mett ingen sand windisbørd benecthe eller affbeuisse kunde. Och der hun end nw begierit, hand wilde hinde saadan egteskabs troloffuelse holde och fuldriffue, sagde hand siig aldriig mere att wilde haffue met hinde paa egtheskabs wegne att giøre. Dog mienthe hand sig ey møgit der medt att haffue søndet nogen til merckelig forargelse, ey [h]eller at haffue giort wret med thet skielsmøsse breff, hand saa haffde thagit mellem sig och hinde, eptherthj hun der paa haffde opborit hans gaffue; men stod paa sin ret wden al fortrydelse i then sag och begierit dom for sig. Huor paa M. Niels suorid och setthe wdj retthe, att eptherthj Her Hans Knudsen selffuer her for dom bestod sin skiørleffnitz

¹⁾ D. e. teede

faldt med for^{ne} Appelonie, och siiden hende mett frij wylie troloffuit, och der offuer menthe sig med god loff same troloffuelse at haffue igen opslagit; desligeste ey wiste sig mөгit att kunde wndskyldede til det, hand emod M. Nielsis schrifflig forbud gjorde prest thiennist y Loland pinx mandag sist forgangen, som hand sielffuer her for dom bestod etc.: Om for^{ne} Her Hans Knudssen icke wdj alt dette haffuer sig mөshandlet mod Guds ord, ko. Matts Ordinantz och then eed, hand tilforne sorit haffuer om ith erligt och höffuisk leffnit att wilde føre wden forargelse; och om hand burde ephther saadan leilighed att giøre nogen ydermere prest embed wdj kircken eller wden fore nogen steds offuer al Fiөns stigt, saa lenge hand staa wdj saadan sin witterlig sөnd och mөsgierning wden sand pөnitentz. Tha ephther tiltalle, giendsuare, sand beuisning och sagens leilighed sagde wij ther saa paa for rette: At ephtherthj for^{ne} Her Hans Knudsen sielffuer bestaar syn skierleffnids fald med for^{ne} Appeloni, siiden hand er komit til det helig prest embedt, och hand nu mett ith wloglig skielsmөs mod Christj forbud Matth. 19 haffuer igen opslagit sit formere egtheskabs troloffuelse met hende, och mener thet ret at were giort, och hand der offuer haffuer sig wnderstaait prest embedt at giøre emod sin Superintendentis schrifftlige forbud, och wdj alt dette findis trotsig och ingen sand poenitentz eller bedring tilbyuder, dog hand haffuer tilforne her om nocksom werit paa mint, tha wiiste wij i Guds sandhed ey rettere at kiende i thesse sager, end for^{ne} Her Hans Knudsen haffuer sөndet emod Guds ord, Ko. Matts. ordinantz och sin retthe öffrighed, och bør forthj her ephther ingen steds wdj Fiөns stigt at kaldis eller tilstedis til nogen prest embedt i Kircken eller wden, inden ith aar her ephther forlөbit er; men huis hand der ephther fremkomer mett sand pөnitentz och begierer Naade hos Gud och wille sin sөnd och forargelse Christelig forbede, tha maa hand igen stedis til embedit. Dog mett saa skiel, ath hand des mellom thager dom for siig aff egtheskabs retthe dommer paa thend troloffuelse, giort er mellom hannem och for^{ne} Apelone, effther Ordinantzen, før hand nogen egtheskabs handel mett nogen anden person begөnder eller paa slaar

wdj nogle maade. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus inferius sunt impressa. Datum Anno, die et loco vt supra.

Michel Nielssen.	Laurits Jesperssen.
Jens Prangh.	Hans Andherssen.
Anders Knudssen.	Jørren Hanssøn.
Jacob Henrichssen.	Lauris Anderssøn.
Lauritz Hanssen.	Olaus Petri.
Hans Eskildszen.	(aaben Plads for et Navn).
Rasmus Hanssen.	Christoffer Nilssen.

Orig. med 12 paatrykte Segl i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 151.

3.

Erick Biilde thiil Linduidt, Lensmand offuer Nesbyhoffuit leen, Christiern Pouillsszen, prior wdj S. Knudtz Closter wdi Otthensse, thagendis thiil os hederlig mendt M. Jørgen Rasmussen, M. Jørgen Symonsszen och Her Jacob Hendricksszen, predicanter her sammestedt, giør alle witterliigt, at Aar ephther Gudtz byrd M d lx viij, thend fredag nest effther Hellig Kors dag, som wor thend xvij dag Septemb., war skickit for os wdj retthe Her Hans Knudssen, prest thiil Kougsbøll, som haffde wdj retthe steffnidt Apelone Oluffsdaatther, sin troloffuit Høstrue, om nogen tretthe, som thennom emellem kommen war wdj theris Egtheskab, och beretthe for^{ne} Her Hans Knudsszen sin sag for os imod hinde wdj saa maade, at nogen thiid siiden forleden att thend Egtheskabs troloffuelsse wor gangen thennom emellum her wdi Otthensse, lod hand hinde wenligen thiilbiude med Dannemend, om hun wiilde wenligen oplade then Egtheskabs løffthe, som hand hinde giort haffde, saa att hand motthe were hinde quit och aldelis frij der for, och wiidere forsee siig wdj Studering och andre forbedring, huor hand kunde; disligiste at hand wden al hindis thiiltal, klægemaal och forhindring motthe giffue siig wdj Egtheskab, huor hand wiilde; tha wiilde hand giffue hinde en foræring ephther hindis willig och dandmendtz siigelse, att hielpe sig och beggi s

theris barn med; och beretthe hand widere, at for^{ne} Appellonie Oluffsdaatther haffuer samme hans thilbud beuilgit och samtycth, huilckit hand strax beuiste med ith obit beseglit breff, wdgiffuit y Otthensse Anno dnj Mdlxviiij, thend xiiij dag Januarij, lydendes iblandt andre artickler, at Her Jacob Matsen, Sogneprest thiiil Vindinge, Christen Biørnkier, borger wdj Otthensse, och Oluff Perssen y Vindinge saae och hørde, at Appellonie Oluffsdaatther gaff Her Hans Knudssen, prest paa Kougsbølle gaard, lediig och løs for wden al wdermere retthergang eller thiiilthalle wdj nogen maade, at hand maa forsee sig, huor hans leylighed begiiffuer siig best, och hun disligest; dog y saa maade, at for^{ne} Her Hans skulle giiffue hinde viij daller och fem alne klede, en halff lest korn, ith pund thiiil huer Sancthe Marthens dag nu nest her effther kommindis, huilekett for^{ne} godtz hand sagde siig att haffde fornøgiit hinde thiiil gode rede. Ther thiiil suaride for^{ne} Appellonie Oluffsdaatther, att thet er Gud och gode folck witterliig, huorledis epther y haffde beligget mig, før end wort barn bleff fød, tha bekiende y mig for etthers retthe Egthehøstrue wdj Gudtz och mange gode folckis neruerelse, som y self ther thiiil bedit och beuilgit haffde, baade prestemend och andre erliige gode folck, och tha gaff wy huer andre wor troe wdj alle theris neruerelse, och ther for bleff ieg epther eders egen begiering och bestiilling hoes Sognepresten som en anden Egthe Dannequinde indthagen wdj then helliig kircke epther min barne fødzal; men nogen thiiid siiden ther effther forløbne lod y mig bode wiid Danne- mend och self personligen thiiilbiude, at ieg skulle oplade och thiiil inthet giørre for^{ne} Egtheskab, och der paa giiffue eder breff och segel, at y motthe were mig aldels quit y thend sag, och tha thiillagde y mig for^{no} godtz, men der som ieg icke wilde, tha skulle y drage fraa mig och aldriig see mig mere, och aldrig hielpe eller trøste mig y nogre maade, med anden mere trusel och forfølgelse, som y mig thiilsagde. Tha suaride ieg eder, at ieg wor mig icke self raadig y thend sag, tki ieg er icke min egen wern, men y sielffuer, men der som att y wiil helpe mig nogit thiiil at opføde eders barn med, tha maa y forsee eder paa en thiiid-

lang, ind thiil saa lenge y kunde faa ith bedre kald; dismellom wiille ieg sidde och skicke mig erliigen och hielpe mig, huor ieg kand; ther paa haffuer ieg annamidt thet godtz, som ieg haffuer fangiit. Ther thiil suaride for^{ne} Her Hans Knudssen och adspurde hinde, om hun icke gaff hennem frij och quit for thend Egtheskabs løffthe, som emellom thennom giordt wor; tha suarede hun: kierre Her Hans, huercken motthe ieg, icke heller kunde ieg thet giørre. Tha satthe Her Hans wdi retthe, om hand wor forpligthiig thiil bode at giffue hinde sin pendinge och at egthe hinde. Her thiil suarid for^{ne} Appellonie: Kierre Her Hans, the pendinge kom eders egiit barn thiil gode, och alt huis mit er, thet er eders, och eders mit igien, saa burde thet at were med retthe eblandt egthefolck. Och hand icke der med wiille were fornøyet, men satthe wdj retthe for os, om hand wor forplictiiig at beholde hinde thiil sin Egthe høstrue, epher thi hand haffde giiffuit hinde sine pendinge.

Tha effther thiilthal, gensuar och sagzens leyliighed, och epher thi Her Hans bestod, at hand haffde beliggit hinde, och disliigest loffuit hinde Egtheskab for Gud och gott folckis forsamling och neruerelse, och begierit aff Sognepresten ther samme stedtz, at hun motthe indthagis y then helliige kircke som sin Egthe Dannequinde, tha sagde wij ther saa paa for retthe, at for^{ne} Her Hans Knudssen bør och er pligthiig thiil att holde thet løffthe, som hand hinde giordt hagde, och ydermere at bestaa samme sit Egteskab for den gandske Christen menighedt med thet aller snariste, paa thet ingen skal siig ydermere der offuer forarge. Disligiist thet skielsmis breff att were giordt och thagiit emod Christi bud och befalning Matth: 19. och emod Sancthe Pouels lerdom 1 Cor: 7. och emod kong. Matts. ordinantze, som forordinerit thiilbørliig dommere wdj sliig sager. Att saa er gaaet och fariitt, som forskreffuit staaer, træcker wij wore Signether her neden for. Datum loco et tempore ut supra.

Erick Biiilde, Prior, M. Jørgen Rasmussen, M. Jørgenn
Symensen och Her Jacob haffue beseglett.

Samtidig Kopi i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Br. 151.

Med Hensyn til den Ægteskabsret, som her har fældet Dom, kan erindres om Bestemmelsen i Ribe-Artiklerne fra 1542, at da der i Fyns Stift ikke fandtes noget Kapitel, som kunde dømme i Ægteskabssager, skulde den kgl. Stiftsbefalingsmand tage Prioren i S. Knuds Kloster med nogle af de »agtteste« Brødre, som der inde ere, eller andre af Sognepræster eller lærde Mænd, som der næst ved Haanden boendes ere, til sig at udrette samme Sager ¹⁾. I nærværende Tilfælde var denne Bestemmelse nøje fulgt; men i en ældre Ægteskabssag fra samme Stift, finde vi som Dommere foruden Stiftslensmanden: en Besidder af kirkeligt Præbende i Odense, Superintendenten smst. og to Borgmestere ²⁾.

IV.

Efterretninger om Bregninge Sognekald paa Taasing.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

I Ny kirkehist. Saml. VI, 340—3 har jeg i sin Tid meddelt nogle Bidrag til samme Emne. Men da jeg senere i Fyns Bispearkiv har fundet rigeligere Materiale til Oplysning om Forholdene i det nævnte Sognekald, optages Emnet her paany, nærmest for at vise, hvilken betydelig Indflydelse den adelige Godsejer i sin Tid øvede paa de kirkelige Ordninger.

Først da en Skrivelse fra Biskop Niels Jespersen i Odense til Kansler Niels Kaas:

Mynn ganske ydmøge helsen vdj Cristo Jesu, med vnderdanig tacksigelse och plictig thienist altid. Fromme

¹⁾ Danske Kirkelove I, 198.

²⁾ Saml. til Fyns Hist. og Topogr. IV, 144—46.

Her Canceler, gunstig Herre, Jeg fororsagis nødsomelig paa mitt Embidz vegne ad lade Eders Fromhed wiidhe, hurledis thet haffuer sig mett en kircke och sogen paa Thossing, kaldis Brenninge: att samme kiercke nesten vdj tho aar haffuer vaccerit och ingen rett pastor haffdt, som Sogne folckene kunde sig trøgeliigen til forlade och thage tilberlig thienist och selesørgning aff; huorfor dennem motte ephtherladis att besøge then nest boendis prest der paa Landit om thieneste inden och vden kircke till thenne dag: Och dett mest aff saadan aarsag at for^{ne} Brenninge Sogen er vdj sandhed møget arm og ringe att føede och vnderholde sin sogne prest, for the ondhe vilckor, som der findis och optegnit ere vdj dett almindelige Register paa kirckernis og presternis leilighed och vnderholding, som nogen tid forleden er antegnit och indlagdt vdi Kon: Matt^s Cancelerii: Saa och aff thenne orsag att for^{ne} kirckis præstegord er nu tridie gang affbrendt och haffuer i lang tid liggett ganske ødhe, saa presten haffuer motte indfløtte i Suinborg och sette sig ther vdj leye husze. Thi ingen prest ville paa sin egen bekostning, møgit mindre kandh Sognefolckene mett nogen rætt thuinges till prestegorden igen at opbygge etc. Mett andre flere besuering, som Jeg ther i sandhed finder. Saa haffuer Jeg, fromme Her Canceler, aluorligen her om med then gode Mand Erich Rosenkrantz mig bespurdt och begierit hans gode raad i thenne sag. Tha ephther wij tilsamen haffue altingeste paa thet flitigste offuer weielt, finde wij paa Kon: Matts: naadigste behag och eders gode thække en aff disse thuenne midler fornøden: enthen att ther maa byggis eller vdliggis en bequem prestgord mett sin børlig tilliggelse for en Sogneprestis residentz ther i sognit, mett nogen ydermere forbedring till prestens vnderholdning: Eller Kon: Matt: ville naadigste beuillige for^{ne} Brenninge Kircke att maa annexeris en aff the andre kircker och prester der paa landit, som thienisten vare kand, till saa lenge i fremtiden kand anderledis der om berammes. Detthe motte Jeg icke lengere, gunstige Her Canceler, haffue eder fordøltt. Bedendis ydmøgeligen, att I ville mig thet thage vdj thet beste, och hoss Kon: Matt: bethencke thenne sag, til Guds ære och

then Christen Menighed vdi for^{ne} sogen till gode och saligheds forfremmelse. Thett vill eder Gud almectigste lønne (etc.). Datum Odense then 8 Aug. 1575.

E: w:

N(iels) J(espersen).

Orig. Udkast i Fyns Blæpearliv, Sunds Hrd. 38.

I Henhold til denne Forestilling udgik der under 20. August 1575 kgl. aabent Brev om, at Bregninge Sogn maatte annekteres til det næst hos liggende Sogn efter Stiftslensmandens og Biskoppens nærmere Bestemmelse. (Ny kirkehist. Saml. VI, 340—1). Af de følgende Breve fremgaar dog, at Forslaget om Foreningen af Bregninge og Lande Kald nærmest skyldtes Erik Rosenkrands, der var Ejer af Kjørstrup i Bregninge Sogn, medens Bispen helst havde ønsket, at det første af ham foreslaaede Alternativ var bleven valgt, hvad i sig selv jo ogsaa havde været det bedste; og det er rimeligt, at han af den Grund tøvede med Kongebrevets Gjennemførelse, navnlig da Erik Rosenkrands døde den 8de November 1575 og altsaa ikke længere kunde drive paa. Men saa var der en anden, som tog Sagen op, nemlig Rosenkrands's Enke, Fru Helvig Hardenberg til Arreskov og Kjørstrup, en af de myndige Adelsdamer, som den Tid ingen Mangel havde paa. Man skulde synes, at det maatte ligge i hendes Interesse at have en egen Præst i Bregninge, da Kirken her laa hendes Herresæde, Kjørstrup, saa nær. Ikke desto mindre arbejdede hun af al Kraft for at faa Sognet annekteret til Lande Sogn paa Taasing, noget der vistnok var Bregninge Sogns øvrige Beboere imod. Man fristes til at antage, at Frygten for nogen Udgift i Anledning af Præstegaardens Gjenopførelse i Bregninge og Præstekaldets Forsyning med tilstrækkelige Indkomster har bevæget den rige Frue til at modsætte sig den Ordning, der ellers maatte anses for den ønskeligste. — Hendes Indflydelse paa Sagens Gang erfare vi først af følgende Kongebrev:

Frederich thendt anden, medt Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis og Gottis konning.

Wor sønderligh gunsth thilforn. Wiider, att oss elsk^e Frw Heluigh Hardenbierg, Erick Rosenkrantzes Eptherleffuerske, haffuer laditt berette for oss, huorledis Bregning Sogen paa Thossing skall were ett fast ringe Sogen, saa at Sogne presten ther samestedtz kandt sigh neppeligen ther aff wnderholde: Thill medt skall Presthegorden werre affbrendt, saa hand icke kand boe hoss Sognen, huor for en Capellan aff Suinborig nu en thiidt langh haffuer giort thennom thienniste: huilcken vnderthiiden om Søndagen eller høgthidlig Dage for Storm eller Wueder icke kandt offuerkomme: huor offuer the vnderthiiden misthe thiennisthen. Thaa eptherdj wy forfaare, at for^{ne} Bregning Sogen kandt annexeris medt Lande Sogen ther paa landit, och thet icke er wbequemt for Sognefolckit: bede wy ether oc begiere, attj medt thet førsthe derom will forfare Leigligheden, och ther som thet thaa findis, att the bequommeligen kunde annexeris, oc att huer Sogen icke kand thilbørligen wnderholde en egen Sognepresth, attj tha begge Sogner anexerer. Ther medt skier wor Wiilge oc Beffaling. Beffallendis ether Gud. Schreffuit paa wort Slott Nyborg thendt iij Dagh Aprilis, Aar Mdlxxvj. Wnder wor Signet.

Frederich.

Udskrift: Oss elsk^e Erliig oc Welbiurdig Axill Wiffertt, wor Mandt, Raad oc Embidzmandt paa wort Slott Nyborrig: oc hederlig oc høyled mand M: Niels Jespersen, Superintendent y Fyens Stigt.

Samtidig Kopi i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 38.

Efter at dette Brev var kommet Biskoppen i Hænde, overdrog han Hr. Niels (Mule) i Lande indtil videre at betjene Bregninge Kald i Forening med sit eget. De efterfølgende Breve tyde dog paa, at en Del af de vedkommende — men ingenlunde Fru Helvig — kun have anset det for en midlertidig Ordning af Forholdet, og at navnlig Sognebeboerne i Bregninge have været utilfredse med den dem

imod deres Ønske paanødte Præst, og at de have fundet Støtte hos Provsten i Svenborg. — Her da et Vidnesbyrd fra Borgmester og Raad i Svenborg om, hvorledes Hr. Niels i Lande stillede sig til Sagen.

Wy epher^{ne} Rasmus Schriffuer, Borgemester y Suinborigh, Oluff Bang, Bendt Laurtzsøn, Michel Oluffsen, Radmendt her sammestedt, Mortin Bradthosth, borger her samestedtz, oc Lauritz Schriffuer, Axill Weffertz thienner paa Nyborrigh, gjør witterligt medt thette wortt obene breff, epherdj wy erre wenligen ombeditt aff hederlig oc wellerd Mandt Her Hans Eskildsøn, Sogneprest thill Wor Frue Kircke i Suinborig, [at widne] om huis oss witterlig war, huad ord oc samtale hederlig mand Her Niels wdj Lande oc for^{ne} Her Hans mellom wor y dagh: Thaa er oss wdj sandhed ther om witterligt, att for^{ne} Her Niels wdj worris offueruerilse beklagitt sigh att werre en haard byrde paa laugt, y thet hand skall giøre Kierckethiennisth thill Bregning Sogen paa Tossingh, oc sagde ther hoss oc begieritt, att Gud skulle straffe thend her wdj werden och beuarre Seelen, ther førsth war Orsage thill, at handt nogen thiid wdj sine daghe kom wdj samme thiennist: Huor for handt nu wor gierne begierindis aff for^{ne} Her Hans, epherdj handt wor hans Prouist och hagde thilforn Magt att befalle hannom att giøre thienniste, att handt och nu wille skille hannom ther aff medt; thi thet wor hannom megett thongt lenger at kunde staa sligh thou Kiercke thiennister for. Ther thill suarit for^{ne} Her Hans Eskildsøn och bekiende well, thet handt epher Her bispens befallning hagde befallitt hannom paa nogen korth thiid att giøre ther thiennisthe, end thill mand kunde forhøre sigh om en anden Person: och icke retter wiste, end handt nu och haffuer for nogen thiidt langt thilskiicket hannom en Person, som skulle entleddigett och forthagitt hannom thenne Møde: thaa haffuer thet icke kand skiedt: och siden haffuer thiidt och ofte giffuitt for^{ne} Her Niels gode Raad och huad Rationes, hand kand brughe, saa hand icke kunde staa fleere Kald for end for^{ne} Lande Sogen: Huilcket dog icke helder haffuer giordt nogen frugt. Och

sagde for^{ne} Hcr Hans ther hoss thill for^{ne} Her Niels, at ther som hand joe saa endeligen begier att wille werre forskonith medt thend Wmag thill for^{ne} Bregning Kiercke, thaa wille hand gjøre sin største fiid ther thill hoss øffrighed, att hand kunde forhøre sigh om en Person, som paa nogen thiid kand thage ware paa thienisthen, end thill mand kand wiidere radføre sigh hoss Gud och christelig Øffrighed. Huilkitt aldt for^{ne} saa wdj Sandhed er, och wille ydermere werre bestendig, om behoff giøris. Thiss thill Windisbiurd huffuer wy thragt worres Signeter her neden for. Datum Suinborig thendt 11 Februarij Anno 1577.

Paategninger:

Thette breff bleff læst paa Bregninge Sogne steffne dominica Oculi Anno 1577.

Christophorus Georgii Diaconus, manu propria.

Thette breff bleff læst paa Lande sogen steffne dominica Lætare anno 1577.

Seuerinus Erasmi, manu propria.

Orig. med sex paatrykte Segl (1 Borgmester Rasmus Skrivers staar: R. H.) i Fyns Bisparkiv, Sunds Hrd. 88.

At denne Erklæring fra Præsten i Lande er fremkaldt ved indtrængende Forestillinger af Provsten, Hr. Hans Eskildsen i Svenborg, ses af dennes her efter følgende Brev af 17de Februar 1577 til Biskoppen:

Gratiam et pacem à deo patre per Jesum Christum. Nest tilbørlig tacksigelse, reuerende domine Episcopo, for wtallige velgierninger, besynderlig for alt det gode, i oc eders kiere Hustru meg nu siste gang beuiste, for huilkitt ieg gierne vel findis tacknemmelig, oc altiid bede Gud, at hand skal verre eders løn der for euindeligh. Giffuer ieg eder kierlige tilkiende, at i disse dage vore kirckers Regenskaff bleff hørt, formanid ieg Her Niels i Lande, som ieg oc tilforn tiit oc ofte giort haffuer, at hand skulle holle sig fra den fremmide tieniste i Bregninge Sogen, som hand icke var

rett kallit til ¹⁾, oc tage vare paa hues Gud haffde befalit hannum, oc ieg broderlig minte hannum paa, huad ende det ellers vilde tage paa det siste. Da rørde Gud hans samuittighed oc hierte, at hand fortrød, huad hand her til haffuer ladit sig forføre aff Werden, oc hand høyelig begerede at forleskis fra denne samuittighedz byrde oc denne suare trel-dom, at hand dis bedre kunde tiene Gud oc sin egen hior. Huorfor min gandske kierlige bøn er til eder, at i for Gudz æris skyld ville nu vel giøre oc handle met den gudfryctige oc velbyrdige Frue, Fru Helleuig, som nu er paa Arreskou, at hun icke lenger skulle henge denne fattige mand paa, men lade hannum komme til nogen rolighed igen, besynderlig paa hans samuittighedz vegne, oc met eders gode raad oplede sig en skickelig Person, som kunde loulige kallis til en rett Sogenpræst til Bregninge Sogen igen met det allerførste. Oc efterdi den gode almue i for^{ne} Bregninge Sogen er altiit fundit gandske veluillig effter deris formue, oc haffuer end født oc vnderhollit deris forgangne Sogenprester. før den god frue kom did til landit, at hun, som nu er bleffuen den beste sogenmand, ville iu ocsaa lade sig finde goduillig oc rund til nogit i sin korte tiit at hielpe til gode, at preste-gaarden kunde bliffue opbygt igen paa ett beleyligt sted, oc den almectigste Gud motte nyde nogen part oc deel iblant det megle gode, hand nu hende forlent haffuer, at det motte gaa hende oc hendis kiere børn dis bedre bode i dette oc i det tilkomminde liiff. Den aldmectigste Gud giffue eder de beste raad for Jesu Christi skyld. Huilcken ieg nu oc altiit vil haffue eder oc eders kiere hustru met alle eders gode venner befalit bode til liiff oc sæl. Datum Suenborgiæ dominica Quinquagesimæ, anno domini 1577.

Johannes Eschilli

t. t.

Udskrift: Reuerendo in Christo patri ac domino, magistro Nicolao Casparo, Fionensium ecclesiarum Episcopo vigilan-tissimo, amico perpetua animi obseruantia colendissimo.

Orig. i Fyns Blispearkiv, Sunds Hrd. 38.

¹⁾ Meningen er, at han ikke var kaldet af Menigheden.

Ovenstaaende kraftige Opfordring til Bispen bevirkede, at denne i Forening med Lensmanden paa Nyborg Slot tilskrev Fru Helvig følgende Brev:

Woris gandske wenlig helsen nu og altid forsend med wor Herre. Kierre Frw Heluig, sønderlig gode wen (etc.). Wij giffuer ether wenligen att wiide, thet Kon: Matt: wor aller nadigste herres breff er os thil komett, som y os tilskicket haffuer, som formelder, att ther skal werre en sogen paa Thosing, som kaldis Brening och skall werre en ringe sogen, at presthen sig ther aff neppeligen wnderholde kandt, och att presthegorden skall werre affbrendt, och for slig Leilighed schulle icke werre wbequempt, att same Bregning sogen kunde thill Lande sogen annexeris, och att wij ther for schulle forfarre Leiligheden, och ther som thet tha findis, att the bekuemeligen kunde annexeris, och huer sogen iche kand thilberligen wnderholde en eigen sogne presth, att wij tha begge sogner annexere schulle: Saa haffuer wij epther hogbemelthe Kon: Matt^s wor aller nadigste herres breff och beffalning forfaritt same Leilighed, att Lande sogen wel kand wnderholde syn egne sogneprest, saa att thet iche giøris behoff, att Bregning sogen schulle annexeris ther thil for Lande prestis wnderholdings skyld: Och ther thil haffue wij forfaritt, at Her Niels y Lande haffuer nu aff sagd seg Bregning sogen, och seg besueritt lenger ther at giøre thien-niste, och begieritt aff prousten att maatte werre forskonit met same thienniste: huilchet for os beuist er med breff och segel, att sligt skielt er. Och y lige maader findis, att Bregninge sogen thilforn haffuer wnderholt theris egne sogneprest; och ther som Prestegorden bliffuer opbygt och ma nyde syn rethe eigendom och thillegilse¹⁾, tha kand Bregning sogen och endnu wnderholde en egne presth: Saa att oss siunis, ther iche giøris behoff att annexere same tho kiercker, men oss synis nytteliger att werre, att ther kom

¹⁾ Denne Ytring kunde lede til den Formodning, at Fru Helvig eller andre havde benyttet sig af Lejligheden til at tilegne sig Præstegaardens Jorder eller en Del af samme.

en sogne presth vdj Bregning sogen, som kunde giorre sognefolck thieniste, epherdj the thil forne haffuer kundett wnderholde theris sogne presth, huilchet the och saa her epherd giorre kunde, nar prestegorden bliffuer opbygt; och komer well thend, som gerne thager wed same kald, thi ther findis ringere sogner her vdj Fyen, som dog erre forsørgett med gode sogne presther. Kierre Fru Heluig, saa wille wij nu iche wnderlaade att giffue ether thend Leilighed och woris Mening her om thillkende, och will forsee oss, attj iche forthencker oss ther vdj, epherdthj at Kon. Matt^s breff med fører, att wij same Leilighed forfare schulle, om huert sogen iche kand wnderholde en egen sogne presth. Och epherdthj wij forfare, att huer sogen kand wnderholde en sogne presth, nar prestegorden bliffuer opbygt (huilchet well skie kandt) saa wide wij iche at kunde annexere same thuende sogner epherd slig leilighed och Kon: M: breffue, som vy ther om bekomet haffuer, vden Hans Kon: M: videre beffalning. — Och will nu iche widere bemøde ether med thenne wor schriffuelse (etc.). Datum Nyborig 25 Februarij Anno 1577.

Axill Veffertt.

Niels Jespersen.

Udskrift: Erlig och welbyrdig Frue Heluig Hardenberg thill Arreskouff, wor sønderlig gode wen, ganz wenligen thill schreffuit.

Udkast i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 38.

Den »Kgl. Majestæts videre Befaling«, som Lensmanden og Bispen havde forlangt, før de kunde efterkomme Fru Helvigs Ønske med Hensyn til Forening af Sognene, lod ikke længe vente paa sig, da Fruen strax satte sig i Bevægelse for at gennemføre sin Beslutning, og Regjeringen den Gang kun undtagelsesvis plejede at indhente Betænkninger over indkomne Andragender, noget der forøvrigt ofte forvoldte meget ensidige eller endog uretfærdige Afgjørelser af tvivlsomme Spørgsmaal. Kun ti Dage efter at ovenstaaende Brev var skrevet, forelaa der allerede et af Fru Helvig udvirket Kongebrev til Lens-

manden og Biskoppen, noget der er saa meget mærkeligere, som det var ved Vintertide, og Befordringsmidlerne den Gang kun vare tarvelige. Men det beviser, at Sagen var Fruen magtpaaliggende, og at hun havde mægtige Forbindelser. Kongebrevet lyder saaledes:

Friderich thend anden med Gudtz Naade Danmarkis,
Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Vor sønderlig gunst thilforn. Wider, att epther som oss Elsk^e Fru Heluig Hardenberg, Erich Rossenkrantz eptherløffuerske, saa och sognemend vdj Bregning sogen paa Tos-sing thilforn haffuer laadet berette for oss, huorledis prestegorden vdj samme sogen skall haffue werrit affbrendt, saa att thend vdj nogen aar haffuer standen [øde], ikke heller skall haffue thend Eigendom, att nogen prest kand ther bliffue besidendis; ther thill med skall thet och werre en ringe sogen. Och giffuer ther hoss thill kiende, at Lande sogen och Bregninge sogen for slig Leilighed skyldt vdj nogen fremfarne Lensmendez thidt thill hobe haffue werit annexerit: Och wij ther fore tillforn wor schriffuelse thill ether ther om haffue laadett wdgange: Tha bede wij ether endnu och wille, attj med thet første ther om wille forfare Leiligheden; och ther som for^{ne} Prestegord findis øde, och presten iche haffuer slig Eigendom och Renthe, hand kand well wnderholdis aff: attj tha same thuende sogner thill hobe annexerer, och ald tingisth ther med thill ende forhandeller. Ther med skier wor willig och beffalling. Beffalindis ether Gudt. Schreffuit paa wor Slott Kronneborig thend 7 dag Martij A. 1577. Wnder wort signet.

Samtidig Kopl (uden Udskrift) i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 38.

I Kongebrevet paaberaabes Beretning fra »Sognemænd» i Bregninge. Dette ser noget besønderligt ud, da Flertallet af Sognemændenes Ønsker ganske vist gik i en anden Retning, og da Tiden aabenbart ikke kan have tilladt Fru Helvig at rejse fra Arreskov til Kjærstrup og pleje Forhandling med Sognemændene. Ventelig er det da kun en Paaberaabelse i hendes Andragende til Regje-

ringen, hvortil der sigtes. Man kunde næsten fristes til at antage, at hun som »bedste Sognemand« har ment sig berettiget til ogsaa at repræsentere Menigheden.

Efter Modtagelsen af Kongebrevet tilskrev Lensmanden Bispen, som følger:

Mynn goduillig oc wenlig Helsen nu och altid forsend med wor Herre. Kierre Mesther Niels, sønderlig gode wenn — — — Jeg giffuer ether wenligen att wide, thet Fru Heluig Hardenberg haffuer endnu schreffuet mig thil igien om Bregning sogen paa Tossing, och begerer, att thend schulle annexeris thill Lande sogen; och ther hoss skickett mig Kong: Matt: myn allernadigste Herris breff, som hun haffuer laadett ther om thill ether och mig forhuerffue: aff huilchet breff ieg sender ether en Copie. Och formelder vdj hændis schriffuelse, att prousten skall haffue forbødet Her Niels y Lande, att hand maatte giøre thienniste vdj Bregning kiercke. Huor for hun begerer, att thett maatte for^{ne} Her Niels y Landett befallis och tillades, at hand maatte giøre thienniste vdj Bregning sogen, som hand thilforn giort haffuer. Tha epherdj mand formerker, att thet er Kong: Matt: willig med same sogner, syntis mig best att werre, att thett bleff hannom thillatt att giøre thienniste ther vdj Kiercken, end thill saa lenge wij kunde giøre ther nogen videre beskied paa: Och ther som ether synis, att thet kand iche skie, attj thaa wille schriffue mig ethers miening thill, att ieg mig ther effther kunde wide att rethe. Och will her med haffue ether Gud almegtigste befallit. Datum Nyborig thend 19 dag Martij Anno 1577.

Axsell Weffertt.

Udskrift: Hederlig och høglærde mandt, Mester Niels Jespersøn y Othens, Superintendent vdj Fyens stift, myn sønderlig gode wen, goduillig thil schreffuit.

Bispens Paategning: W. Axell Wefferts breff om Bregninge paa Thossing: antuordett 20 dag Martij 77.

Orig. med Segl i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 38.

Lensmandens Brev viser, at han personlig var ganske uinteresseret i Sagen, og blot ønskede, at faa den ud af Verden. Samtidig (20de Marts 1577) skrev Provsten, om hvem dette ikke kan siges, da han vistnok har været Hovedmanden for Oppositionen mod Fru Helvig, følgende Brev til Biskoppen, der giver os et karakteristisk Billede af Forholdene:

Gratiam et pacem à Deo patre per Jesum Christum. Reuerende domine Episcopo, næst min vdmyge tacksigelse for alle velgierninger, giffuer ieg eder kierlige tilkiende, huorledis det nu staaer met Bregninge Sogen paa Tosing. Først, effter som meg bleff befalit, haffuer ieg besøgt kircken oc ladit den gode Almu forstaa Her Nielsis begering, at hand vilde forløsis fra denne suare Tieniste, oc til beuisning lod dem høre dette beseylide breff¹⁾. Der skød hand sit Skudzmal, de gaff hannum got vindisbyrd, saa afftackit hand oc bleff aldellis forløst fra all Tienisten effter denne dag. Oc huad hand icke bleff glad, da bleffue de, oc tackede Gud, at saa gick. Siden bleff Kong^e Matt^s Ordinantz oplæst om en Sogneprestis loulige kald, oc effterdi der var allerede tiit oc ofte, oc nu nyllige sket bøn til Gud der om, vdualde wi siu kaldz mend, som det hoss øffrigheden forfremme kunde, som var Fru Helleuig, begge Kircke verrier oc en mand aff huer By i Sognen. Disimellum er Fruen hiemkommit, oc pridie Lætare²⁾ sende hun en hoffmand met Borgemester Rasmus Scriffuer oc Christopher Guldsméd til mig, oc begerit, at ieg skulle forloffue Her Niels at vare sin Tieniste i Bregninge Sogen her effter som her till; Thi hun paa ny haffuer faat Kongebreff, at hand skall haffue begge Sogner. Men hues ieg det icke vilde tilstæde, vilde hun lade kirkedørren tillucke; oc der til begeride mit gensuar scrifftelig. Jeg suarit, at den gode Frue skulle kun giffue seg tilfredz, ieg vilde selffuer i morgen tale met hende. Dominica Lætare drog ieg til Lande,

¹⁾ Det ovenfor anførte Vidnesbyrd fra Borgmester og Raad i Svenborg.

²⁾ predie Lætare var den 16de Marts i Aaret 1577.

oc paa Sogensteffne læste dette Resignatz breff, oc den gandske Almue frygdide seg, oc mange sagde, at der som tilforne komme kun aff huer gaard thu eller try menneske til kircke, til Gudz ord oc Sacramente, fordi at Tienisten skede i wtide, skulle vel her effter komme sex eller otte. Dog ingen her om tørde knyste for dette strenge herrskaff skyld. Strax gaff ieg meg til Bregninge, oc der Tienisten var endit, bad hun meg hiem met seg. Der vi komme til bordz, giorde hun thu spørgsmol: 1. Hui ieg haffde skild hende vid sin Præst, effterdi hun oc Almuen i begge Sogner haffde samtyct hannum. Jeg suarit, at hand selff begerit at forlæsis der fra, fordi hand giordis scræbelig, oc hand var icke loulig kallid der til, oc det var Gud oc øffrig-hed imod. 2. Huo der skulle da her effther vare Tienisten. Jeg suarit, at ieg ville gierne lade meg bruge, til hun fick talit med øffrig-hed om en besiddinde Sognepræstis kald. Hic mirum in modum excaudit, admirans hominum audaciam et coniciens, hæc a quibusdam in odium sui concinnata esse, diram in ediam communitans illi misero, quem nos ei pastorem obrudamus, nihil penitus superesse sibi, quod in auaros sacerdotes eroget, præsertim cum tot liberos habeat, quibus necessario prospicere cogatur¹⁾. Ego econtra moui, vt deum timeret, ministris eius parceret, et bona sua terrena non solum liberis, sed etiam Christo et Ecclesiæ, vt prudentem dispensatricem hoc periculoso tempore, quo tanta lues non minus magnates quam paruates passim corripiat. Insuper deum adhuc præsentem esse, qui futurum pastorem cum vniuersa familia panibus hordeareis et piscibus paucis facile sustentare queat²⁾. Nihil in sui odium a quoquam tentari, sed omnia ad gloriam dei et huius desertæ Ecclesiæ incolumitatem dirigi. Sed surdo cecini fabulam. Paa det siste bleff alting her paa besluttit, at hun tacker Kongen oc vil bruge hans breff oc see paa dem, der vil hendis oc hendis salige hosbonds forsæt forhindre. Gud opliuse hende oc giffue de beste raad i denne oc alle sager for Jesu Christi

¹⁾ Hun ansaas ellers for den Tids rigeste Frue i Danmark.

²⁾ Det var paa Midfaste Søndag med Evangeliet om Bæspisningen af de 5000, at denne Samtale forefaldt.

skyld. Huilken ieg vil haffue eder met eders kiere høstru oc alle gode venner euindelig befalit. Tienisten vil ieg met Gudz hielp bestille, saa der skal intet hindre, indtil ieg bekommer videre beske(d) fra eder. Felicissime vale in Christo Jesu. Suenburgiæ feria 4ta post Lætare, Anno 1577.

Johannes Eschilli

t. t.

Udskrift: Clarissimo viro pietate et sapientia præstantissimo, D. Magistro Nicolao Caspari, Episcopo Fionensium vigilantissimo, amico et patri in Christo colendissimo.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 38.

Biskoppen havde ventelig endnu ikke modtaget ovenstaaende Skrivelse fra Provsten, da han den 21de Marts tilskrev Axel Tønnesen Viffert følgende Svar paa hans foran meddelte Brev af 19de Marts:

— — — Fromme Her Lensmand, saa wiid (o: veed) Jeg her vdj paa eders gode behaff och sagen till thet beste icke andit paa thenne tidt at suare eller raadføre, end naar Eders Fromhed wille were loddig och wbesueret att inddrage paa Thossing och ther vdj egen person all leyligheden huoss begge kirckers almo oc sognefolck till grunde att wdledhe och forfare, epther hogbemeldte Kong: Matts: schriftlig befalling, om thet fornøden kan findis for^{ne} kircker att annexere vnder en prest heller icke, och Jeg her om fanger eders godhe wilie att wiide, tha will Jeg vden all forsømmelse findis vnderdanigst redebon (som børligt er) mett eder Kon: Matts: befalling her om att epther kome och vden lenger forhaling fuldtgiøre. Och epther Jeg aff Eders schrifuelse formercker, Eder saa gott att sionis, att thet maa bliiffue Her Niels vdj Landitt her epther tilladt att giøre tienist till Breninge kirche som till forne, saa kand Jeg thet och well ladhe skie till sin tiid, och saa lenge thenne ganske handell bliffuer till en endelig beskied wdferdt och besluthet. Menn hues proesten haffuer haffdt mett same Her Niels att giøre i thenne sag, kand Jeg forstaa aff thuenne orsag att were skied. Then ene, att Her Niels

haffuer tilforn selfuer opsagdt proesten then thienist i Brening; then anden, att Jeg icke lenge siden tilschreff proesten och befalde hannem selff att ware samme Breninge sognen thernest en søndag, tho heller thre (epther som Eder F: self gaff for raad, ther Jeg war hoss Eder sist paa Nyborg), saa lenge sogne folckit ther same steds willde sig betencke om en rett sogne prest till samme theris kircke att wduellie och kalde epther Kon: Matts: Ordinantzis lydelse, paa thet Ordinantzen motthe findis ther saa well som andersteds vdi Rigitt att haffue sin møndighed och fremgang, som tilberlig och rett er. Hues proesten wiidre haffuer her giordt, wiid hand selfuer best att suare till. Fromme Axell Wiffert och gode Her Lensmand, thenne myn schrfftlig anttuar och raad i thenne sag beder Jeg, att E: Fr: wille mig till thet besthe holde. Gud wiid, Jeg soger alene Guds ære och then Christne Menigheds vdi for^{ne} sogner theris welferdt och salighed. — — Schreffuet vdi Odense then 21 Martij 1577.

Egenhændigt Udkast i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 38.

Dagen efter tilskrev Biskoppen Provsten i Sunds Herred, Hr. Hans Eskildsen i Svenborg, følgende Brev:

Gratiam et pacem per Christum. Maa I wiidhe, kiere D. Præposite, at Kong: Mattz: wor allernaadigste Herres breff och befalling er nu anden gang wdj thisse dage thendt gode mandt Axell Weffert och migh till hende kommet om Bregninge och Lande sogner etc. Saa er thenne sag thagit wdj opsettelse en tidt lang til widere beraadt: och eptherthi thes emellom er fornøden, att kiercke thiennisten wdj for^{ne} Breninge kiercke och sognen for ingen diell maa forsømp bliffue, och Eder wille falde besuerligt thend thieniste at forestaa och lade warhe, tha haffuer thendt gode lendtzmandt Axell och Jeg for gott anseet, ad thet bliffuer Her Niels wdj Lande forloffuit ygen samme thieniste at giøre som till forne, till saa lenge thenne ganske handell bliffuer aff oss epther høgbemelt Kong: Mattz: schrffteliig befalling til en endeliig endhe wdfærd och forhandlet. Huor for thet

er Axells och myn willie, att I strax, anseendis thend nød for handen er med thiennisten wdj thenne opsettelses tid, igen befaller Her Niels samme thieniste met flid ad ware och fuldt giøre, som handt wille forantsuare, till hand fanger aff oss wiidere beskeed. Ether her met Gud euindeliig befallendis. Schreffuit wdj Odense 22 Martij 1577.

Afskrift i Fyns Bisparkiv, Sunds Hrd. 38.

Med dette Brev ere de os bevarede Aktstykker angaaende Annekteringen af Lande og Bregninge udtømte. Det er os ikke bekjendt, om Lensmanden og Bispen senere have underkastet Sagen en nærmere Undersøgelse. Men i ethvert Tilfælde blev det ved den af Fru Helvig Hardenberg med saa kraftige Midler tilstræbte Ordning, og i omtrent halvandet hundrede Aar vare de to Sogne forenede til eet Pastorat, indtil de 1738 atter fik hvert sin Præst.

Fra Foreningstiden have vi fundet følgende Indberetning om Kirkernes Tilstand 1677, der bl. a. viser, at Regjeringen efter Enevældens Indførelse tog Kirkernes Jordegods — privates milde Gaver i Fortiden — og gjorde det til Ryttergods. Samtidig solgte Regjeringen ogsaa Kirker med tilhørende Jordegods og Patronatsret til Privatmænd, der ikke nølede med efter det givne Exempel at benytte Kirkernes Jordegods som deres personlige Ejendom.

Udi Lande Sogn paa Thorsing Decimantes 48.

Udi Bregninge Sogn Decimentes 44.

Aff hvilcke den største Deel ere gandske ringe, helst udi Bregninge Sogn, hvor de fleerste ere Boele oc halffve Boeler, oc tiender utrolig lidet fremfor paa andre Stæder, som aff Tiende bogen kand udviises.

Til Vitterlighed under min Haand.

Jens Mogensen Hossomius.

Lande Præstegaard d. 13 Aug. 1677.

Efter min vel-ærværdige Hr. Biscops befaling at indgiffue Kirckernes tilstand, hvorledis de under Jure-patronatus ere vedligeholdne, indstiller jeg underskreffne ydmygeligen denne korte relation om de mig betroede Kirckers, nemlig Lande oc Bregninge paa Thorsing, deris leylighed.

Lande Kircke, siden den Anno 1672 er kommen under Kong. Jure-patronatus, er hendes aarlige indkomster, saa viit de haffver kundet tilstræcke, til hendes nødvendige reparation anvendt, som aff Kirkebogen kand erfares, och kand dend nogenledis i fremtiden aff sin indkomst hielpes viidere til rette, oc vedligeholdes til nødtørffighed.

Ellers er frakommen fra Kircken, oc nu udlagt til Kongl. Mayt. Ryttergodtz, Landgilde, som Kircken udi forrige tider nydt haffver, som følger:

Peder Hansen udi Lundby (nu Erick Hanssen) 1 Kircke bolig, skylder aarlig 1 ortug Biug.

Peder Knudsen i Lundby (nu Hans Knudsen) 1 Kirkebolig, skylder aarlig 3 ortug Biug.

Jep Mortensen udi Strammelse (nu Mickel Veffver) gaff aarlig 2 ortug Biug.

Bregninge Kircke, som hid-indtil haffver været under velbaarne Frøyken Hedvigs¹⁾ Jure-Patronatus, er udi hendes fra-værelse (som nogle Aars tid haffver resideret paa Rockloff udi Skaane) tilfalden en stor bryst-fældighed²⁾.

1. Taarnet paa den syndre Side gandske brystfældigt. Store Huller udi muuren, hvor stenene ere udfaldne, oc Trappen til Taarnet en stor deel affalden. 2. Kaars-Kircken paa den Nørre Side offver begraffelsen, som haffver 3 gavle, deraff er den Nørre-gaul halffdeelen nedfalden. 3. Taget allevegne brystfældigt, bly oc tag-steene affblæste, at det regner mange Stæder ned paa Hvælvingen, oc det er at

¹⁾ Christian IV's Datter med Kirstine Munk. Hun var gift med Ebbe Ulfeld, der var gaaet i svensk Tjeneste.

²⁾ I Randen med en anden (maaske Biskoppens) Haand: NB Forments, at Præsidenten i Nyborg opbærer Kirkens tiende, huorfor hand vil søgls om Kirkens reparation. — Ved Skjøde af 6. Juli 1679 afhændede Rigsadmiral Henrik Bjelke Bjerreby og Bregninge Kirckers Jus patronatus med Kirke- og Kongetiende til Niels Juel.

befrycte en total ruin for samme Kircke, dersom dend udi den tilstand længer bliffver bestaaende.

Er ocsaa samme Kircke fra kommen oc nu udlagt til Kong. Ryttergodtz :

Rasmus Hansen i Bregninge (nu Christen Hansen) en gaard, skylder aarlig Biug 3 ortug.

Jørgen Skræder i Bregninge (Niels Vincentzsen) skylder aarlig 16 Skepper Biug.

1 Stykke Jord kaldes Belles-tofft udi Vindeby, skylder aarlig 12 ß.

At denne relation er sandfærdig, vidner Jeg med underskreffven Haand

Lande Præstegaard d. 13 Augusti 1677
paa Thorsing

Jens Mogensen Hossomius
m. m.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 203.

Om de kirkelige Forhold i Bregninge i det Tidsrum, da Lande og Bregninge vare forenede, have vi fundet følgende særdeles oplysende Indberetning fra Præsten Niels Lucoppidan († 1730) til Biskop Jakob Lodberg.

Velædle, Høyærdige og Høylærde Hr. Biskop,
Gunstige Fader i Christo!

Efter Deres Høyærværdigheds Befaling og Anmodning til mig ved Provsten, Welærværdige Mag. Mogens Jensen Lucoppidan, at ieg skulle fuldkommen forklare, paa hvad maade der forholdes med Guds tieneste udi Bregninge-Sogn her paa Thaarsing, og hvad confusion og besverlighed der ved nogen tids misbrug skulle være opkommen: Da følger her under min ydmygste forklaring, saameget ieg med en god samvittighed kand attestere mig at være videndes derom, og som ieg agter at være ansvarlig, hvor og naar det skal være.

Bregninge Kirche, som ligger paa en høy Banche her paa Thaasing, som for hendes Ziirlighed og deylige Situations

skyld er et særdeles ornament i Landet og derfor er berømmelig og bekant baade af Indlændiske og Udlændiske, særdeles for de Seylende i Søen, som kand til deres meed og underretning see dend nogle miile borte i havvet, er og har været i nogle hundrede Aar Sogne-Kirche til Bregninge Sogn, som kand sees af Steene med Rune-Bogstaver paa, som hos den befindes, her findes ogsaa Liigsteene af 1300. som beviiser nochsom Kirchens Ælde. Til denne Kirche har altid Adelen, som har været boesiddende her paa Landet, af Arilds tid søgt, som deres Stole-Stade og derfor under en prægtig grundmuret Begravelse, hvor deres Liig har været nedsat, nochsom udviiser; thi da Kestrupgaard (en tilforn i Brug værende Herregaard) var i magt, søgte altid de boesiddende paa samme Gaard samme Bregninge Kirche, og i hvor vel Kestrupgaard blef siden afbrudt af (Høyløvlig hukommelse) Christiano quarto, og et Slot en kort vey fra ovenmelt Kestrupgaard blef opbyggt A° 1635, som var destineret til Hans Søn Grefv Waldemar og efter Hans Nafn blef kaldet Waldemar-Slott, saa har dog icke nogle af de Boesiddende paa samme Slot søgt eller haft anden Kirche end bemelte Bregninge; thi det er vitterligt, og gamle Mænd, som endnu lefver, vel bekant, at der har icke af gammel tid været nogen Kirche eller Capell paa Slottet, ja endog icke har været ringeste tegn eller spor til nogen: thi der, som nu Capellet er bygt, var tilforn en Hælade og derunder en Heste-Stald. Som nu Høystbemelte Christiani 4^{ti} Søn, der hafde Taasing en kort tid, ved døden afgich 1645, faldt Thaasing til Hans Moder Hertuginde Fru Kirsten Munck, som ofte var her. Men efter hendes Død faldt Godset til Hendes og Høystbemelte Christiani 4^{ti} Daatter, Frøychen Hedevig Hr. Ebbe Ulfelds, som i mange Aar residerede her paa Slottet, men imidlertid hafde icke nogen anden Kirche at søge end aleneste Bregninge; som Hun og til en gudelig Amindelse har ziiret samme Kirche med en kostelig Messe-Hagel med Hendes og Hendes Moders Nafn paasyet. Omsider efter mange aars forløb blef General Admiral Niels Juel med sin Frue, Frue Margrete Ulfeld, Eyere af Taasing A° 1678, hvilche først A° 1687 lod bygge

og indvie det Capell, som nu findes paa Waldemars-Slott, som er et Capel bygt udi Stuehuset, og er udi et med det andet huus ved dend syndre side ud imod stranden, og er endnu en deel lefvende af samme Præster, som assisterede Biskopen Sl. Doct. Thomas Kingo, da det blefv indviet, nemlig Provsten Mag. Mogens Jensen Lucoppidan til Øster-Skierning og Hundstrup, Hr. Povel Jacobsen til vor Frue i Svenborg, Hr. Knud Trochmand til Skaarup, item af andre Herreder Provsten Mag. Christopher Wieland til Vester-Skierning, Hr. Frands Kragh til Maglebye paa Langeland etc. Aarsagen til dette Capels indrettelse blefv paa dend tid foregifven, at Hans Excellence, General Admiral Juul saavel som Hans Frue, naar de hidkom til Landet, hafde en temmelig stor Svite med Sig baade af deres egne og fremmede, hvorføre de til daglig Gudfrygtigheds øvelse ville hafve dette Capel til at holde daglig Morgen- og Aften-Bøn udi med Sang og Lesning, som ochsaa paa dend tid blefv practizeret, saaog til at lade prædiche for dem undertiden om ugen extraordinaire, heldst saasom mange kom til at lade sig høre for dem og søgte promotion hos Dem. Det var langt fra, at mand da lod sig merche med, at dette Capel skulde være Meenigheden til Sogne-Kirche, eller tiene i stæden derfor, ellers hafde welbemelte Hr. General-Admiral med Hans Frue vel søgt privilegium derpaa af Høylofvlig Hukommelse Christiano Qvinto, hvorom mand dog slet intet har seet sig til efterretning: Men, som de vel har fornummet, at sligt iche kunde skee uden Meenighedens største præjudice og besværlighed, saa har de iche heller derom giort nogen ansøgning. Imidlertid welbemelte General Admiral og Hans Frue levede og de undertiden kom her til godset, saa inviterede De iblant en og anden af omværende Præster til at prædiche for sig paa Capellet, iblant andre og min Sl. Formand min Sl. Fader Mag. Peder Jensen, hvilchet. fordi Herskabet kom ichun sielden til Landet, og var her ichun en kort tid, iche ofver en Maanedts tid tillige, og det om de længste Sommers dage, da Veyen og Veyrliget var got, hand endelig med Meenighedens Bevilling. som gierne ville være deres Herskab til tjeneste, hvad de kunde,

nogle gange forrettede; Thi som welbemelte Hr. General Admiral og Hans Frue holdte stetze Huus udi Kiøbenhafn og kom ichun sielden hid, saa kunde Meenigheden iche der ved finde nogen merchelig Besværing. Ligeledes blefv forholdt udi Sl. Knud Juuls tid, som arfvede Godset efter sin Fader; thi som denne Sl. Herre var Amtmand over Kiøbenhafns Ambt og holdt stetze huus der med Frue og Børn. saa var Hans korte forblivelse, naar Hand kom her, ingen til Besværing, og som dend Sl. Mand var en from Herre, saa var Hand og, naar Hand kom her, gierne tilfreds med at reyse til Bregninge-Kirche, saasom Hand ansaae dend af større beqvemmelighed, andagt og merchsomhed, og efter Hans Død (da hand A^o 1709 d. 10 Januar: afgik) har hans efterlatte Frue i Hendes Enchestand langs hen continuerlig holt huus i Kiøbenhafn, og naar hun ellers paa en kort tid opholte Sig her, har kun søgt Bregninge-Kirche; ellers. naar hun iche befant Sig vel, ladet en Studiosus prædiche for sig paa Gaarden.

Men som nu for kort tid siden Høyædle og welbaarne Hr. Cammer-Juncher og Ritmester Niels Juul er kommen til Godset, og Hand nu tillige med hans Høyædle Frue (som hand nylig har indladet Sig i Ægteskab med) residerer og er her continuerlig tilstæde, og Hand af mig vil begiere at hafve stetze Prædichen paa Capellet, som Hans ofte til mig indgifne skriftlige anmodninger viiser, og dette er en ting, som Meenigheden allerhøyest finder sig besverget ofver, saa kand ieg iche med en god samvittighed, ey heller understaar mig uden Superiorum absolute Befaling derudi at consentere; Thi, i hvor vel mand bekiender, at det er et smugt og velprydet Capell, og dersom det (1) laa beleyligt for Meenigheden. (2) der var funden raad til at betage det store Echo, der er udi, hvorved Prædichantens ord, uden paa nogle faa stæder, gøres uforstaaelige, (3) om det var stort noch til dend gandsche Meenighed, og (4) om der var plads hos til Kiergaard, da det er siit og moradsigt, og ellers andre fornødne reqvisita med Vaabenhuus og andet, som til en Sogne-Kirche hører, kunde forskaffis, vel kunde passere: Og bekiender ochsaa, at ieg formedelst Hr. Cammer-Junkers, min

gunstige Patrons, sær godhed og affection for mig finder mig obligeret i alle Maader at tiene Ham, hvad jeg kand; saa dog alligevel, efterdi saa mange arme Mennsker her i Sognet besverger sig der ofver og urgerer, (1) at Bregninge-Kirche er deres Sogne-Kirche, som har været for dem og deres Fædre i nogle hundrede Aar, og de veed iche i noget de har forseet sig saa høyt, at de skulle miste deres Kircheret, som de stetzvarendes i fred og roe har besiddet i saa mange aar; men har endog dend troe og tillid til Gud og høye Øfrighed, at de dem ved deres Kirche-rettighed, som er deres høyeste og beste Eyendom i Verden, og hid til i fred og roe hafde Guds Dyrkelse beskierme og forsvare. (2) Jeg er kaldet til Meenighedens Præst og er dend gandske Meenigheds tienere og bør derfor iche, for en Persons skyld at favoricere, legge dend gandske Meenighed et ulideligt aag paa. (3) Mit Kaldsbrev (hvoraf her og rigtig Copia følger) lyder iche paa at reyse til Capellet, men allene at være Præst til Lande og Bregninge Kircher, og derfor skal søge min Sogne-Kirche. (4) Om de nogle gange (da Herskabet kom ichun sielden) har været dem til tjeneste og søgt Capellet, saa er der nu en langt anden tilstand, da Herskabet residerer her stedsvarendes, og derfor haaber, at det, som de nogle gange har gjort af føyelighed, iche skal prætenderes som en ret og blifve dem til en stetzvarende byrde. (5) som er det fornemmeste, da ligger Bregninge Kirche mit i Sognet og er alle byerne til mags, som en hver kand see, der ichun et lidet vil staae paa Bregninge Banke, hvor mand i et øyeblich kand tage Sognets omkreds i øyesiun, men Capellet er afsides paa en udkant paa dend østerside tet ved Stranden. Nu har dend største Deel af Meenigheden, som enten boer vesten for Kirchen eller tet ved Kirchen, en ubeskrifvelig ond og lang vey til Gaarden, og derfor, naar det er ont veyr eller vinters tid, maa de plat blifve hiemme, deres smaa børn, som til Catechismi øvelse lettelig kunde komme til Bregninge, kand aldrig vinde dend vey, ey heller gamle, svage og vanføre Folch; de, som kand gaae, skal dog hafve en lang tid til at reyse til Gaarden, og derover skal enten Guds tjeneste opholdes over de ordinaire tider

for deres skyld, eller de skal komme for sildig. De, som ere i det andet Sogn, har sig herover iche mindre at besværges, som ofver den lange forhaling iche kand faae tjeneste (naar der er sidst prædichen) for hen imod natten, hvorved Kirche-tienesten i mange maader maa afkortes, Catechisation ophefves, og meget geraader i Confusion, som ellers kunde være i bedre skich og orden.

Disse ere de aarsager, Welædle og Høyærværdige Hr. Biskop, hvorfor ieg iche kand føye mig efter Hr. Cammer-Junchers begiering, førend ieg faaer Deres fuldkomne ordre og resolution; thi ieg kand umuelig være aarsag til, at nogle sneese arme mennisker skal miste Guds ord och berøvis deres Kirche, de har haft i saa god fred af alders tid. Jeg vil derfor ydmygst insinuere dette til Deres Høyærværdigheds gunstige betenchede, tilbeedendes mig et ord til giensvar, om ieg skal blifve ved den rette Sogne-Kirche eller søge Capellet.

Forblifvendes nest ald velsignelses ønske over Deris Høyærværdighed med Deres Welb^e Frue og gandske fornemme Huus, med ydmygste respect

Welædle og Høyærværdige Hr. Biskops
Allerærbødige tienerer

N. Lucoppidan.

Lande Præstegaard
paa Taasinge d. 16 Maji A^o. 1721.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Sunds Hrd. 65.

Som ovenfor er bemærket, adskiltes Lande og Bregninge Sogne i Aaret 1738; noget nærmere herom erfares af følgende kgl. Stadfæstelse paa den af Ejeren af Taasinge samt Fyns Biskop vedtagne Ordning særlig med Hensyn til den Tjeneste, som Præsten i Bregninge skulde forrette i Kapellet paa Valdemarsslot.

Vi Christian dend Siette (osv.) giøre alle vitterligt, at eftersom hos os allerunderdanigst er bleven ansøgt og begiært Voris allernaadigste Confirmation paa efterfølgende Brev og Stipulation, lydendis Ord efter andet, som følger:

Efterat det allernaadigst har behaget Deris Kongel: Majestæt at approbere min, Niels Juells, allerunderdanigste Forestilling om Lande og Breininge Sogners Separation her paa Landet Thorsinge, og altsaa allernaadigst confirmeret de af mig udgivne tvende Kalds-Breve, det eene til Studiosum Christen Morsing for Lande Sogn, og det andet til Studiosum Christopher Iversen for Breininge Sogn samt til Gaardens Kirche, alt udi forige Sogne Præst til bemælte tvende Meenigheder, afgangne Hr. Matthias Reusis Sted, og Deris Majestet ved allernaadigste Rescript af 5te Septembris sist afvigte til mig, Christian Ramus, allernaadigst hafver befalet, at Presten for Breininge Meenighed, for hans Tien- neste i Kirchen paa Gaarden at forrette, skal tillæggis, foruden det sædvanlige Offer og andre Indkomster af Gaarden, een viss aarlig billig Indkomst af Gaardens Eyere, som nu værende og efterkommende Gaardens Eyere aarlig paa een viss Tiid til Presten skal betale, og at vi begge under- skrevne skulle afgjøre og fast-sette, hvad Presten i Brei- ninge aarlig skal nyde af Thorsinge Gaards Eyere for at forrette Guds Tienneste paa Gaarden i Kirchen: Saa hafver vi, i allerunderdanigst Følge af Høystbemælte Deris Maje- stetes allernaadigste Befaling, saaledis stipuleret og fastsat, at Sogne Presten for Breininge Meenighed og Gaardens Kirche paa Thorsinge, foruden det sædvanlige Offer og andre Indkomster af Gaarden, skal til een billig Indkomst for Guds Tienneste i Gaardens Kirche at forrette, aarlig nyde 50 Rixd^r, siiger halvtredsindstyve Rixdaller, hvilke ieg Niels Juell, saalænge ieg lever, og mine Efterkommende Posses- sors af Thorsinge Land og Gaard aarligen til nu værende og efterkommende Prester for Breininge Meenighed rigtig skal lade betale, og det i tvende Terminer, Halv-Parten til Paaske, og dend anden Deel til Michaelis; hvilket saaledis uryggelig skal holdis og efterkommis; ligesom da Presterne ere forbundne til retsindig og upaaklagelig at forrette Guds Tienneste i oftbemælte Gaardens Kirche paa alle Søn- samt andre Hellige og Prædike Dage, med vidre Preste-Embedet vedhørende Ting. Viidere forpligter ieg Niels Juell mig til at forhielpo Presten for Breininge Meenighed, Christopher

Iversen, til at faae Annex-Gaarden saaledis opbyggt, det allersnæreste mueligt er, at hand kand faa fornødne og beqvemme, skichelige Værelser at boe udi. Hvilket vi her med under voris Hænder og Signeter bekræfter, og, at denne voris Stipulation kand blive dismeere fast og uryggelig for Efterkommerne, da udbeede vi os allerunderdanigst Deris Kongel: Majestetes allernaadigste Confirmation.

Odense den 16de Novembris 1738.

N. Juell (L. S.).

C. Ramus (L. S.).

Da ville Vi bemelte Brev og Stipulation udi alle dets Ord, Clausuler og Puncter, saasom det her oven indført findis, allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmere og stadfæste; forbyndendes Alle og Eenhvær her imod, eftersom forskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forfang at giøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Friderichsberg den 12 Decembris 1738. Under Vor Kongelig Haand og Signet.

Christian R.

J. L. Holstein.

Rigtig Copie efter Originalen testerer N. Juell.

Fyns Bispearklv, Sunds Hrd. 64.

V.

Lidt til det 16de Aarhundredes Salmehistorie.

Ved Holger Fr. Rørdam.

I Brandts og Helvegs bekjendte Værk »Den danske Psalmedigtning« nævnes tvende Salmeforfattere fra det 16de Aarhundrede, om hvilke Udgiverne af det nævnte Værk ikke have kunnet meddele nogen Oplysning, den ene betegnes D. Jacob Matthias Strobios og den anden Johannes Trugelli. Da jeg mener at kunne paavise, hvem i alt Fald den ene af de nævnte Mænd har været,

antager jeg, at en lille Meddelelse derom ikke vil savne Interesse.

Navnet Strobios, der sikkert er en Latinisering af Stroby (ved Kjøge), forekommer ellers kun som Tillægsnavn for Sjælands Biskop Dr. Povl Madsen, der døde 1590. Det ligger da nær at spørge, om han ikke har haft en Broder af Navnet Jacob, om hvem det kunde antages, at han har været Salmedigter. Og ganske rigtig findes en saadan, da det er bekjendt, at Hr. Jacob Madsen, der var Præst i Falsterbo og Skanør samt Besidder af et Vikariat i Lund, og som døde ved Aaret 1576, var en Broder til Biskoppen¹⁾. Doctor har han ikke været, som han betegnes i »Den d. Psalmedigtn.« I, Biogr. S. 7, men D. foran hans Navn betyder Dominus, der var Præstetitelen. Mod Antagelsen, om at Hr. Jacob Madsen er Salmedigteren, kunde maaske indvendes, at to af de Salmer, som i Hans Thomesens Samling anføres under hans Navn, allerede findes i Malmø-Salmebogen fra 1533; til disse kan Biskop Povl Madsens Broder ganske vist ikke være Forfatter, saa i den Henseende maa Hans Thomesen vistnok have taget fejl; men det har han da ogsaa gjort paa andre Punkter i sine Forfatterangivelser, som naar han tilskriver Ejler Hardenberg Salmen: O Herre Gud benaade mig, skjønt den allerede findes i Rostokkersalmebogen fra 1529. Regne vi imidlertid de to ovennævnte ældre Salmer fra, kan Hr. Jacob Madsen Strobios godt være Forfatter til de øvrige, der haves under hans Navn.

Den anden Forfatter, som jeg ovenfor nævnte, Johannes Trugelli, er det vanskeligere at skaffe Oplysninger om. Imidlertid kan det dog bemærkes, at der findes en Skribent i det 16de Aarhundrede, som det synes af samme Navn, hvilken jeg her, men rigtignok ikke uden megen Tvivl, vilde pege paa. Jeg blev opmærksom paa ham, da jeg

¹⁾ Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. II, 455. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne II, 193. Lyskander, Script. Dan. min Udg., S. 315.

for kort Tid siden hos en Antikvar i Odense kom i Besiddelse af et Skrift, der vist er en stor Sjældenhed ¹⁾, og som har til Titel:

Om de Hellige Engle, Om Dieffuelen, Oc om Menniskens Siæl. Tre skjøne Predicken, med Høylærde Herris Philippi Melanthonis Definition oc Forklaring. Predickede af M. Sebastiano Frøschel, Euangelij Tienere i Wittenberg. Fordansket aff Jens Truelsen, Hæmnense. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Matz Winggaard. 1593. (8vo. Tilegnet Sten Brahe til Næsby Gaard, Hovedsmand paa Kallundborg).

Denne Jens Truelsen anføres hos Lyskander og vistnok paa hans Autoritet ogsaa af Bartholin og Worm som Præst i Hemmen i Skaane, og Lyskander giver ham den glimrende Lovtale, hvormed han gjerne omtaler sine Forfattere, og som den ovenfor nævnte Jacobus Matthiæ Strobios ogsaa faar i rigeligt Maal af ham. Ved Angivelsen af Stedet, hvor Jens Truelsen skal have været Præst, er imidlertid den Hage, at et Kirkesogn af Navnet Hemmen ikke findes i Skaane. Det Tillæg: Hæmnensis, som Forfatteren selv bruger, betegner efter den Tids Skik hans Fødested og ingenlunde det Sted, hvor han var Præst. Desuden er der Omstændigheder, der langt snarere tale for, at han har haft sin Virkeplads i Sjælland end i Skaane, nemlig ikke blot at Skriftet er tilegnet Lensmanden paa Kallundborg Slot, men ogsaa at der i Skriftet findes et Digt af Præsten i Rørby ved Kallundborg, og endelig, hvad der er det mest afgjørende, at Jens Truelsen i de Ord, han i Tilegnelsen henvender til Sten Brahe, siger, at han har dediceret ham Skriftet, »at jeg i saa Maade kunde bevise nogen Taknæmmeligheds Tegn imod E. V. for mange Velgjerninger, som Ed. Velb. beviste imod mig fattige Person,

¹⁾ Saa vidt jeg kan se, findes Skriftet ikke nævnt i Bruuns Bibliotheca Danica.

saa og imod den ganske By og Menighed, der i nu for elleve Aar forleden havde dette Kallundborg Slot udi Forlening« osv. Heraf synes klart at fremgaa, at Jens Truelssen har boet i Kallundborg. Vi kjende dog ingen Præst her af dette Navn; imidlertid viser Skriftet, at Udgiveren har været en studeret Mand, i hvad Stilling han end har været. At han nu kunde være Salmedigteren Johannes Trugelli maa vel anses som noget tvilsomt, især hvis den »christelige Vise«, som tillæges denne, allerede findes i Tillæget til Salmebogen af 1553. Imidlertid har jeg dog villet pege paa ham, om maaske nogen anden kunde fremskaffe fyldigere Oplysning om ham. Og som Vidnesbyrd om, at den Jens Truelssen, hvem vi skyldte ovennævnte Skrift, ikke heller ganske har manglet poetisk Gave, skal jeg anføre endnu nogle Ytringer af hans Tilskrift til Sten Brahe: »Nu er min ydmyge og underdanige Bøn og Begjæring til E. V., at I denne lille Bog ikke vilde forsmaa eller foragte, men gunstelig for en Nyaarsgave og ydmyg Foræring til det 1593 Aars Indgang af mig annamme, endog min Evne og Formue ikke er saa, at jeg kan forære E. V. med andre verdslig Skjænk eller Klenod. Dat pyra, dat poma, cui non sunt grandia dona. Det er:

„De skencke bort eble oc pærer smaa,
Som icke bedre haffue,
Naar de kunde bedre skenck formaau,
Saa sende de større gaffue“.

Dette er i alt Fald et ganske net lille Vers. For nu at tage med, hvad Bogen indeholder af gudelig Poesi, skal jeg ogsaa anføre det Digt, hvormed Forfatterens Ven, Præsten i Rørby, ledsagede Skriftet; thi heller ikke dette hører til det ringeste af hvad man har af den Slags fra hin Tid, og det giver i en kort Sum en ganske heldig Oversigt over hele Skriftets Indhold.

Til den Christne Læsere.

Du Christne Læsere giff act der paa,
Huor i din Salighed monne staa,

Som er, at du din Daab vil acte,
 I all din Liffs tid den betracte.
 Først tuil ey paa, der du bleff døbt,
 Ansaar dig JESUS, som dig haffuer kiøbt;
 Hand gaff din Daab Krafft vden meen,
 At du bleffst toit aff Synden reen.
 En hellig Engel hand dig monne giffue,
 Der dig skal vocte oc hos dig bliffue,
 Det gjør den Engel ocsaa met glæde,
 Oc altid er hos dig til stæde.
 Hand vaager oc vocter paa dig altid,
 Ledsager oc beskermer dig met flid.
 Det kantu klarlig vist befinde,
 Huad heller du vendis vde eller inde.
 Saa mængen Fare dig tit kand møde,
 Der met dig Satan acter at øde;
 Men Engelen er der hos paa stand,
 At Satan sit spil ey driffue kand.
 Den Engel monne Satan bortiage,
 Fryct Gud, saa skeer det alle dine Dage.
 Vist gjør den Fiende sig stor vmag
 Oc stunder der effter Nat oc Dag,
 At hand oss alle forderffue kand,
 Vnge oc Gamle, Quinde oc Mand.
 Staar hannom imod i Troen faste,
 At i paa Gud eders Omhu kaste.
 Paa egen mact i eder ey formaste,
 Saadant monne Gud i Skriffen laste.
 Den Fiende kunde wi ey giøre modstand,
 Thi Verdens Første saa kaldis hand,
 Der hand bleff skabt, stod høyt i flor,
 Lig andre Engle hellig oc stor.
 Men der hand sette sig op mod Gud,
 Gaff Michael offuer ham saadant Bud,
 At hand skulde vere en Aand saa leed,
 Der alle maa grwe oc skelffue ved,
 Bleff saa forkast fra HERrens samfund,
 Aff Himmelen i den dybe Affgrund,

Huor hand skall bliffue i megen wro,
 I Himmelen er ham formeent at bo,
 Er derfor nu baade galen oc vred,
 Oc bliffuer Guds Børn saa gram oc leed,
 Oss at forraske er i hans act,
 Huor til hand haffuer dog ingen mact.
 Thi Christus, vor Konge oc Herre kier,
 Er hoss sine Vdualde fiern oc nær,
 Vil frelse oss aff Syndens nød,
 Oc giøre oss salige effter vor Død,
 Lad du derfor GVds sendinge Bud,
 Som fra Gud sendis af Himmelen vd,
 Hos dig altid haffue rum oc platz,
 Saa maattu frijt sige Satan Tratz.
 Dit Sind oc Siel lad villig vere,
 Altid at tiene din Gud oc HERre,
 Lad Hierte oc Siel bede flittelig,
 Dog Legomet er forsømmelig,
 I Døden skillis Legom oc Siæl,
 Tro dog de samlis igien fuld vel,
 Ved JEsu Christi Allmectige krafft,
 Der til haffuer hand nock æfne oc mact,
 Guds Børn at føre met Siæl oc Krop,
 Fra dette Elende til Himmelen op,
 At haffue oc nyde der euig Ro,
 Oc hos Gud euig i glæden bo.
 Lad saadant dig til Hierte gaa,
 Din Salighed vocte du altid paa,
 Der til raadis du i denne Skriff,
 Som maa vel kaldis en hellig Dict.
 Lad Guds Engle altid hos dig bliffue,
 Den Stund du est endnu i Liffue,
 Saa skal Dieffuelen bort fra dig vige,
 Din Siæl skal nyde Himmerigis rige.
 Sligt monne dig denne lille Bog lære,
 Din Manual lad hende stedse vere.
 Her met vil jeg nu ende min Tale,
 Den Christne Læsere Gud befale,

Hand vnde oss alle at leffue saa,
At wi kunde Himmerigis glæde faa.

Jacob Seffrinsøn,
Præst vdi Røerby Sogn.

Ved for en Del Aar siden at gjennemgaa nogle gamle Papirer i Geheimarkivet, traf jeg i Samlingen »Sverige Reg. 14, Nr. 163 b.« et trykt Patent fra Kong Hans's Tid, bag paa hvilket er klæbet et Blad med Salmevers ledsagede af Noder ¹⁾. Meget deraf var fortæret af Tidens Tand; men jeg læste dog følgende:

O Christe, som er allenne
myt hob och al myn trøst,
thu est Gudtz ord thet renne,
som borttagher all syndtzens brøst,
thet er och wist,
thu kantt mig thet forhwerue,
att ieg maa hymmerig ærffue,
min glede och all myn løsth.

Helleond, o Herre,
wdaff thyn guddoms macht
kan thw all sandhed lære,
som Christus haffuer sagd.
altt mett thyn kraffth,
men ieg er her elende.
O leer meg hannwm reett att kiende,
aff all myn hwff och acht.

Amen.

Det var mig klart, at det ikke var nogen Sang fra den katholske Tid, men en af de kraftige evangeliske

¹⁾ Smlgn. Aarsberetning fra det st. Kgl. Bibl. II, 352, hvor der dog mindre korrekt er sagt, at Salmeversene ere skrevne »paa Bagsiden« af Patentet fra 1507, hvorved der kunde vækkes Formodning om, at de vare omtrent samtidige med dette. De ere derimod skrevne paa et særligt Blad, der er klæbet bag paa Patentet for at gjøre dettes skrøbelige Papir fastere.

Salmer, der samlede den første lutherske Menighed her i Landet, og derpaa tydede ogsaa Haandskriften. Jeg blev derfor meget forundret ved senere engang at træffe det første af disse Vers hos Afzelius, Svenska Folkets Sago-Häfder VII, 199, som Brudstykke af en Salme, der tillægges den ulykkelige Kong Erik XIV; thi det var jo aabenbart, at her maatte være en Fejltagelse, da »Jutehaderen« Erik XIV visselig ikke gav sig af med at skrive danske Salmer, og desuden det ovenomtalte Haandskrift kjendelig nok var ældre end Kong Eriks Tid. Af Afzelius lærte jeg dog Begyndelsen til den Salme at kjende, af hvilken de to ovenstaaende Vers er et Brudstykke, og fandt da hele Salmen paa Dansk baade i Malmøsalmebogen fra 1533 og i Rostokkersalmebogen fra 1536 ¹⁾. Det er altsaa en af de flere Salmer, som den danske og svenske Kirke have tilfælles fra Reformationens Dage, og hvoraf vistnok de fleste ere fødte paa dansk Grund. Men ejendommeligt er det — og fra et højere Synspunkt glædeligt — at hvad der i en væsenlig Grad har bidraget til at forsone det svenske Folk med Kong Eriks blodige Minde, er den fra det af ham saa bittert hadede Broderfolk laante Salme, i hvilken han under sin dybe Fornedrelse fandt Trøst, og til hvilken man siden, skjønt med Urette, gennem Aarhundreder tillagde ham selv Forfatterskabet ²⁾.

¹⁾ Se Psalmebøger fra Reformationstiden, udg. af C. Bruun, I, 153—4. II, 25.

²⁾ Jeg har ikke haft Lejligheden til at efterse Beckmans svenske Salmehistorie, men har Grund til at antage, at han har gjort opmærksom paa Forholdet, da han havde benyttet den danske Rostokkersalmebog fra 1536, før den var kjendt og paany udgivet her i Landet. I ethvert Tilfælde er min lagttagelse uafhængig af ham.

VI.

Sammenstød mellem Præsten i Gjentofte og Calvinisterne.

Meddelt af Sognepræst A. Jantzen.

I den Meddelelse om Calvinisternes Stilling her i Landet i Christian V's Tid, som er given i forrige Bind af disse Samlinger, findes ogsaa noget om det Sammenstød, som fandt Sted mellem Præsten Fr. Plum i Gjentofte og den kalvinistiske Præst i Kjøbenhavn. Om denne Sag har den nuværende Præst i Gjentofte senere meddelt os følgende supplerende Oplysninger.

Bagest i Gjentofte Sogns ældste Kirkebog har Sognepræsten Frederik Plum indført under Overskrift „Calvinsk Confect“ først et Udtog af Kongens Brev til Biskop Bagger om Calvinisterne, dat. 6/9 1690. Derpaa fortsættes: „Her efter understod sig Prædicanten Kæng til den Calvinske Kircke j Kjøbenhafn at døbe Calvinisters Børn, hvor ham løstede. lod først deris barn paa Dronningens gaard udføre til sig j Kjøbenhafn, och døbte det j den Calvinske Kirche d. 14 Novemb. 1690 och ugen efter d. 19 Novemb. døbte it barn paa Jægersborg, hvor af bekreftis det gamle ord-sprog: Naar Fanden faar først een finger rum, saa vil hand strax have plads for it gandske legeme, och griber vjdere om sig. Hvor ofver jeg ingaf saadan een protestation for Maje-steten. Brefved til Biscoppen af 22. Novb. 1690 [er allerede meddelt i Kirkehist. Saml. 3. R. III, 164—66].

Herpaa udgick Majestetens bref d. 16 Decemb. 1690 af Cancellied til Her General Auditeur Elias Hübsch, och Her Borgemester Cosmus Bornemann, som skulle sette den Calvinske Prædicant Kyng til rette, och fordj brefved udgick under forsegling, kunde jeg icke faa Copi der af, dog leste jeg Copien paa Cancellied, saa at meningen deraf saaledis inføris:

Til Elias Hübsch och
Borgemest. D. Cosmus Bornemann.

C. 5. Vor Naade tilforn. Saasom os Elskelige Doct. Hans Bagger, Superintendent ofver Sjælends Stiftt och voris Estatz Raad, for os Underdanigst hafver andraged, hvorledis den Reformerte Prædicant Kyng til den reformerte Kircke her i voris kongl. residentz Kjøbenhafn, sig skal hafve understandet at døbe it barn her j den reformerte Kirche, som skal være fød paa vor Elskel. Gemahls Gaard i Gentoftte, for hvilchen hans grofve forseelse I hafver ham veldelig at sette til rette. Och som han strax derpaa skal hafve sig understandet at døbe it barn paa Voris Kongl. Huus Jægersborg, tvertimod Voris lov, och de ham af os allernaadigst gifne instruxer, hvorofver sig oc Mag. Friderich Plum højlig besværer, da hafver Vi denne hans grofve forseelse af sær Kongl. Naade, hannem denne gang allernaadigst efterlatt, dog at I hannem der hos lader forstaa, at dersom han her effter j lige eller deslige grofve forseelse skulle befindis, da skal hand vorde anseed som voris mandatets notvillig ofvertræder. etc. Kjøbenhafn 16 Decemb. 1690.

Christian.

M. Moth.

Dette Majestetens strenge forbud, som langt strengere in originali¹⁾ findis end jeg her kunde mindis at infære ordene har gjort gandske liden baade frucht och fræcht hos den Calvinske Prædicant Kyng, saa hand Kongens bref uacted, døbte aared effter ofvenbemelte Calvinske forældris tvende børn i den Calvinske Kirche i Kjøbenhafn. Hvorofver jeg igen gaf saadan een Memorial ind til Her Biscopen:

Velædle, Højærværdig Her Biscop,
Min høje Patron och gunstig Øfrighed.

Jeg kunde Umuligt inbilde mig, at den Calvinske Prædicant Kyng, som forleden Aar in decemb. 1690 døbte tvende børn, føde i Gentoftte Sogn, hvorfor han da effter

¹⁾ Denne er ikke indført i de officielle Kopibøger (se Kirkehist. Saml. 3. R. III, 168—69).

Majestetens bref blev veldig sat til rette, skulle være saa forvaagen dristig, nu igen at døbe samme forældris tvende børn, Nemlig: Henrich Tønnes Barn paa Dronningens Gaard her j Gjentofte, som blev døbt j den Calvinske Kirche j Kjøbenhavn forleden juleaften, och jæger Tams barn paa Jægersborg, som blev døbt i den Calvinske Kirche den 4 januarj. Jeg har erkjendiget mig paa Cancellied, om den Calvinske Prædicant hafde erholt noget kongl. tilladelse bref, at han motte døbe j den Calvinske Kirche de reformertis børn, som var fød j Gjentofte Sogn. Men de paa Cancellied svared Nej, och undred ofver, at den Calvinske Prædicant mod sidste kongl. forbud torde gjøre sligt. Fremmed Folch er gerne j it fremmed land varlig, actson och frøchtactig at gjøre noget, som de kand komme j fare for. Men denne Calvinske Prædicant er forvaagen dristig mod Majestetens strenge forbud, som sidst forleden in Decembrj 1690 med saadan slutning blev ham forreholt: at dersom hand herefter j lige eller dislige grofve forseelser skulle befindis, da at vorde anseed som Kongens Mandaters motvillig ofvertræder. Det er jo een obstinat opsetzighed, och een forsettelig motvillighed directe mod Kongens strenge forbud, och jeg kand icke see ligere, end det er jo groff noch crimen læsæ Majestatis beganged af den Calvinske Prædicant, och hand maa acte det svar ringe, at ansees som Kongens Mandaters motvillig ofvertræder. Jeg veed och icke, hvorledis jeg her efter skal anstille mig her ved stæden. Det kan snart skee, at it af disse børn, som er døbt j den Calvinske Kirche, kand blifve sygt, och dø. Jeg veed vel, at ritualed pag. 335 tillader fremmed Religions døde at maa begrafvis j vore kjæregaarde; men der forstaar Ritualed saadanne Calvinske och fremmed religioner, som icke foracter vor Daab och Kirche. Men her er een anden status controversiae. De Calvinske forældre, som foracter vor Daab och Kirche, och fører deres lefvende børn til den Calvinske Præst och Kirche der at døbes, skal deris døde børn føris til os, och begrafvis j vore begravvelser, det er een spot och vanære baade for vor Nation och Religion. Holder de deris børn for gode for vor daab och Kirche, da bør billig vore be-

grafvelser at være dem for gode, och med det de afsondrer sig fra vor daab oc Kirche, afsondrer de sig och fra vore begrafvelser. Jeg formoder Underdanigst, at skal de Calvinske døde efter Ritualed pag. 335 begrafvis j vore begrafvelser, de da och motte tilholdis at føre deris Børn till vor Daab och Kirche. Och igen de forældre, som har foracted vor Daab och Kirche, och ført deris børn fra denne Menighed til den Calvinske Kirche, eller och kunde vorde til sinds her effter at gjøre ligesaa, at de och deris børn motte formenis vore begrafvelser, thi ellers vil vore Religions Forvante j fremmede lande dømme Selsomt om os. etc.

Gentofte Præstegaard d. 13 Januarj 1692.

Frjd. Plum.

Denne Memorial lod her Biscoppen lefvere til Politimester Claus Rask, at hand som er beskicked til at holde ofver alle Kongelige constitutioner och Mandater, at de blef effterleved, skulle forfølge Sagen.

VII.

Den ældste bekjendte Form af Præsteeden i den danske Kirke.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

Da jeg for en Del Aar siden syslede med en historisk Undersøgelse angaaende den danske Kirkes symbolske Bøger og Præsteeden¹⁾, maatte jeg beklage, at den »Confessio præcipuorum articulorum doctrinæ ac fidei ecclesiarum Danicarum« fra 1561, som S. Lintrup' i Aaret 1692 omtalte som et vigtigt Vidnesbyrd om, at man her i

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 225 ff. og V, 591 ff.

Landet allerede i Begyndelsen af Frederik II's Tid vedkjendte sig den uforandrede augsburgske Konfession som Lærenorm, ikke mere eksisterede. Det var mig derfor en behagelig Overraskelse for ikke længe siden at modtage Efterretning fra en god Ven om, at dette, som det synes, her i Landet forsvundne Stykke endnu findes i en god Afskrift i Universitetsbibliotheket i Upsala, hvor der tillige opbevares en Form af Præsteeden fra 1564, saaledes som Biskop Tyge Asmundsen i Lund forlangte den aflagt af de Mænd, der ordineredes til Præster i hans Stift. Ogsaa dette Stykke er af ikke ringe Interesse, særligt under de Forhandlinger, som for Tiden føres iblandt os om den saakaldte Præstefrihed, da det nemlig er den ældste os bekjendte Form for Præsteeden i den danske evangelisk-lutherske Kirke, den blotte Lydighedsed, der findes i Kirkeordinansen ¹⁾, fraregnet.

Jeg skal nu først meddele den omtalte Edsformular og derpaa Indledningen til hint Bekjendelseskraft med Fortegnelse over de Artikler, hvoraf det bestaar.

Juramentum eorum, qui ad ministerium verbi
ordinandi sunt.

1) Ego N. promitto, quod velim sincere et fideliter docere verbum Dei secundum gratiam, quam Dominus dederit, exhortari ad poenitentiam, consolari, admonere atque ad gloriam Dei et ædificationem ecclesiæ omnes meos in verbo Domini labores conferre.

2) Quod velim fugere pravos opiniones et quascunque superstitiones cum verbo Dei pugnantes, summaque fide et diligentia iis resistere.

3) Quod velim fideliter secundum institutionem Christi sacramenta administrare, baptismum et coenam Domini, eorumque veram usum ecclesiæ explicare.

4) Quod velim diligenter pietatis studia colere, vacare

¹⁾ Se Danske Kirkelove I, 75—6. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 229, Not. 1, hvor den findes i en latinsk Form fra 1561.

lectioni, meditationi et orationi, ac nihil ex proposito prætermittere, quod officium meum requirere intellexero.

5) Quod velim regiæ majestati et omnibus iis debitam obedientiam exhibere, quibus me obtemperare verbum Dei monet, in omnibus rebus licitis et ad utilitatem ecclesiæ et politiæ spectantibus.

6) Quod velim pie, sobrie et juste vitam et mores instituere, atque in sermone atque conversatione omnibus scandalis occasionem præscindere, ne propter me verbum Dei male audiat, aut ministerium in contemptum deveniat.

Sic me Deus in æternum adjuvet.

Herunder findes Underskrifter af de Mænd, som ere ordinerede af Biskop Tyge Asmundsen i Tidsrummet fra 7. Okt. 1564 til 16. Decbr. 1577, et fortrinligt Materiale til det 16de Aarhundredes Præstehistorie, hvortil intet tilsvarende af samme Ælde haves fra nogen anden Landsdel.

Da det muligvis kan være behageligt for flere af dette Tidsskrifts Læsere, skal jeg her tilføje en saa vidt muligt tro dansk Oversættelse af ovenstaaende latinske Text:

Ed, som skal aflægges af dem, der blive indviede til Ordets Tjeneste.

Jeg N. lover: 1) at jeg oprigtig og trolig vil forkynde Guds Ord efter den Naade, som Herren giver, formane til Omvendelse, trøste, paamine og lade det under alt mit Arbejde i Guds Ord være mit Maal at fremme Guds Ære og Menighedens Opbyggelse.

2) at jeg vil fly falske Meninger og overtroiske Indbildninger¹⁾, af hvad Art de end være, som stride mod Guds Ord, og med den største Flid og Troskab bekjæmpe alt saadant.

3) at jeg trolig efter Christi Indstiftelse vil betjene Sakramenterne, Daaben og Herrens Nadvere, samt forklare Menigheden deres rette Brug.

¹⁾ Herved sigtes vistnok nærmest til papistiske Skikke og Lærdomme.

4) at jeg flittig vil lægge Vind paa Gudfrygtigheds Øvelse, tage Tiden i Agt til gudelig Læsning, Betragtning og Bøn, og ikke med Forsæt forsømme noget, som jeg veed, mit Embede udkræver.

5) at jeg vil vise skyldig Lydighed mod Kgl. Majestæt og alle dem, som Guds Ord minder mig om at adlyde i alt, hvad der er tilladeligt og som sigter til Menighedens og det borgerlige Samfunds Vel.

6) at jeg vil føre mit Liv og Levned i Gudsfrygt, Ædruelighed og Ærbarhed, og i Tale og Omgjængelse undgaa al Anledning til Forargelse, for at Guds Ord ikke skal høre ilde for min Skyld, eller Tjenesten komme i Foragt —

Saa sandt hjælpe mig Gud.

Som man vil se, indeholder denne Præsteed ingen egentlig Symbolforpligtelse; imidlertid vilde man dog tage meget fejl, om man antog, at den tillod at lære efter sit eget Tykke. Naar der nemlig stadig henvises til »Guds Ord« som Normen for Præstens Lære og Liv, kan det selvfølgelig ikke forstaaes om, hvad en og anden kunde falde paa af sit eget at lægge ind i den hellige Skrift, men maa nødvendig opfattes i Henhold til de historiske Forudsætninger, altsaa som den Tro og Lære, det bestaaende evangelisk-lutherske Kirkesamfund vedkjendte sig i Overensstemmelse med Herrens Indstiftelser og det i den hellige Skrift nedlagte og bevidnede Guds Ord. At dette er Meningen, turde med endnu større Evidens fremgaa af følgende faa Aar ældre Fællesudtalelse om den danske Kirkes Tro og Lære, saa meget mere som den augsburgske Bekjendelse heri fremhæves saa bestemt, som det neppe nogen- sinde før var sket her i Landet, selv om det forøvrigt ikke kan betvivles, at man allerede tidligere havde følt sig i fuld Overensstemmelse med den i den augsb. Konf. indeholdte Lære, hvad noksom vil fremgaa af de Udtalelser af de betydeligste Mænd i den danske Kirke, som foreligge fra Tiden før 1561.

Confessio præcipuorum Articulorum doctrinæ ac fidei ecclesiarum danicarum una cum gubernatione ecclesiastica, ad mandatum serenissimi Danorum etc. Regis Frederici, eius nominis secundo, Anno 1561 mense Majo conscripta.

Matt. 10.

Omnis, qui confessus fuerit me coram hominibus, confitebor et ego ipsum coram patre meo, qui in coelis est.

Gratiam domini nostri Jesu Christi et dilectionem Dei et communionem Sⁱ Spiritus omnibus christianis lectoribus toto pectore precamur.

Cum Christus apud Johannem dicit, hæc est vita æterna, ut cognoscant te verum Deum et quem misisti Jesum Christum, thesaurum longe maximum cognitionem Dei et mediatoris nostri Jesu Christi, quam asserit esse vitam æternam, proponit ac humano generi commendat. Hæc Dei cognitio et mediatoris nostri aliunde quam ex verbo Dei, nullis humanis adulterato corruptelis, hauriri nequit. Quocirca omnes suas vires et conatus eo referre homines merito deberent, ut purum Dei verbum, ex quo sincera Dei cognitio petenda est, discere et retinere possent.

Sed (proh dolor) qui primis parentibus nostris insidiatus est diabolus, ac verbum Dei horrendis mendaciis invertit et corrumpit, nunquam non pergit divinæ cognitionis instrumentum, verbum Dei, hostili animo insectari ac suo mortifero veneno inficere, ne aquam puram de fontibus salvatoris hauriamus. Hoc Satanæ studium perpetuum esse docet mundi historia.

In Caino et eius posteris hostis iste verbum Dei, subrogata in eius locum superstitione vanissima, prorsus extinxit. Idem totum fere mundum post diluvium in aucto humano genere dæmoniorum execranda idolomania excoecavit, ex qua Deus sua ineffabili bonitate Abrahamum eripuit, cui dedit verbum, primamque de semine venturo promissionem, iam fere oblivioni traditam a toto genere humano, commendavit. Sed quid teximus longam historiam? Semper hoc conatus est Sathan, ut vel prorsus aboleret verbum Dei, vel ut apud

quam paucissimos maneret eius puritas. Christo exhibito missi sunt apostoli in orbem terrarum prædicaturi evangelium.

Sed mox adest Sathan, qui per Ebionem, Cherinthum et alios euangelii puritatem turbare tentat. Succedente tempore, ut taceamus de machometicis furoribus, regnum paulatim constituit inæquitatis, cui Antichristus, Romanus pontifex, primatum a Phoca imperatore impio impetrato, præfectus est; in hoc regno in locum veritatis cœlestis humana atque diabolica mendacia surrogata sunt. Quemadmodum enim Helie tempore Baalim coluerunt loco veri Dei, et sacerdotes Baalim in eo populo, qui tum dicebatur Dei peculiaris, auctoritatem obtinuerunt et verum ministerium verbi oppreserunt, ita in isto sathanico papæ regno pro vero Deo demortui sancti et statuæ et pro veris verbi ministris sacrificuli sacrificantes pro vivis et mortuis non sine horrenda in filium Dei contumelia recepti sunt. Verum sicuti tum Heliam et paucos alios Deus sibi reseruavit, ita et nunc facit, nam semper fuerunt quidam, etsi admodum pauci, qui se regno illi scelerato papæ, verum verbum Dei amplectantes, opposuerunt, sicuti et nostro seculo complures excitati sunt viri docti et qui istud iniquitatis regnum gladio spiritus, qui est verbum Dei, invaserunt. Ex quo factum est, ut aucta ecclesia Dei in Germania edita sit veræ doctrinæ confessio, quæ Cæsari Carolo V^o piæ memoriæ in comitiis Augustæ habitis A^o dⁱ 1530 a sacri imperii electoribus principibus et ciuitatibus est exhibitæ.

Hanc confessionem Augustæ exhibitam et nostræ ecclesiæ danicæ pie approbant et constanter retinent. Nam non dubitant eam continere verum catholicæ ecclesiæ in doctrina salutis consensum. Quapropter ut et nos publice coram toto mundo testemur, nos toto pectore confessionem illam Augustæ exhibitam complecti, hanc fidei nostræ et doctrinæ ecclesiarum nostrarum confessionem publicamus, quæ nos amplecti synceram doctrinam catholicæ ecclesiæ Christi (cuius præcipuos articulos continet Augustana illa confessio) testabitur.

Hoc ut faceremus, primum suasit dulcissima illa promissio Christi: Si quis confessus fuerit me coram hominibus, confitebor et ego illum coram patre meo, qui in coelis

est. Huc accedit, quod pii quidam viri hanc nostrarum ecclesiarum confessionem expetunt, sperantes fore ut sit ecclesie Christi non ingrata futura, quorum voluntati serenissimus Rex noster Fredericus 2us satisfaciendum esse sapienter et pie iudicavit, neque nos quicquam magis habemus in votis, quam ut pii mutua confessione se confirment et isto pacto et regnum Christi latius in multorum salutem propagetur et regnum Sathanæ in dies magis magisque nova accessione civium regni Christi destruat.

Animaduertimus præterea arcam ecclesie non parum fluctibus opinionum concuti, et quod in primis dolendum est, ipsos ecclesie ciues civile bellum meditari imo iam aggressos esse. Quæ res profecto non carebit magno periculo, nisi mature accurratur. Quid enim quæsumus aliud sequi potest civile ecclesie bellum quam miseranda ecclesie laceratio, victoria et triumphus Sathanæ ac satellitum eius, ut interim taceamus de infinitarum animarum exitio. Quid indignius est, quam ut eiusdem ciuitatis cælestis Jerusalem et dulcissimæ patriæ ecclesie ciues et domestici Dei inter se invicem digladiantur calumniosisque debacchationibus se mutuo fatigantur? Opteremus, ut revocarent in memoriam dictum apostoli: Si quis videtur inter vos contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus neque ecclesie Christi.

His contentionibus et ecclesie turbis nos moti volumus formam doctrinæ fidei et gubernationis nostrarum ecclesiarum (in qua a coronatione optimi et sanctissimi regis Christiani 3ⁱ in hunc usque diem, hoc est annis 26, summus in nostris ecclesiis mansit consensus placide ad mandatum regie maiestatis) exhibere, idque sine acerba debacchatione in homines, quorum improbamus sententias, non enim hic suscipimus bellum adversus ullum hominem, sed falsas et perniciosas opiniones pugnantibus nostris rejicimus, repellimus et damnamus. Atque ideo sic adornavimus hanc nostram confessionem, ut aduersus eos, qui secus quam nos sentiunt, hostili animo præditi minime esse videamur. Nos enim agnoscimus nostras et communes ecclesie infirmitates, præsertim in hac ecclesie senecta, quibus affici, quotquot christiano nomine gaudent, merito deberent, potius quam

faces dissidiorum accendere et schismata facere, quibus laceratur ecclesiæ unitas, unde fit, parietibus ovilis Christi subversis, oves Christi luporum rapacitati misere exponantur.

Abstineamus igitur propter Christum a mutuis conviciis, non turbemus ecclesiæ pacem, non iuvenus adversarios, non prodamus civitatem nostram hostibus, non præbeamus scandalis occasionem, non fratres, qui in fundamento manent nobiscum, diris devoveamus, non facile condemnemus eos, qui per omnia nobiscum haud sentiunt, salvo ut diximus fundamento, non aperiemus fenestram diabolo, imo potius iuxta Christi mediatoris nostri præceptum diligamus nos mutuo, amemus concordiam, feramus mutuas infirmitates, simus eiusdem corporis (cuius caput est Christus) membra, huiusmodi omnium piorum vota esse debere iudicamus. Oramus itaque toto pectore æternum patrem domini nostri Jesu Christi, ut nos in Christo dilecto pacis ventulo per spiritum sanctum coniungat, ut et in hac vita Deum unum unà veris cultibus colamus, et tandem per Christum promissam requiem post has calamitates ingrediamur læti.

Haffniæ A° Di 1561 in mense Maio.

Saa vidt Fortalen. Jeg kunde have ønsket her at meddele selve Confessionen, da det ikke vilde have været uden Interesse at have denne Udtalelse om den danske Kirkes Tro og Lære tilgængelig, i alt Fald for de faa, som have Sands for at følge vor kirkelige Udvikling i ældre Tid mere i det enkelte. Naar jeg giver Afkald derpaa, da er det Hensynet til Stykkets Omfang — det udgjør 90 skrevne Kvartsider — som holder mig tilbage. Imidlertid skal jeg dog meddele Titlerne paa de 32 Artikler eller Afsnit, hvoraf Confessionen bestaar, og maa saa for Resten henvise dem, der maatte ønske at kjende det hele, til de af Ærkebiskop Reuterdaahl i Aaret 1845 tagne Afskrifter og Uddrag af et nu af Luerne fortæret Haandskrift i Bibliotheket i Gefle, der indeholdt mange gode Bidrag til dansk (særlig skaansk) Kirkehistorie i 16de Aarhundrede. Reuterdahls Afskrifter gjemmes nu i Upsala. — Her følge de omtalte Titler.

I de verbo Dei.	XX de sacramentis.
II de Deo.	XXI de baptismo.
III de justitia originali.	XXII de coena Domini.
IV de lapsu hominis.	XXIII de ceremoniis.
V de peccato originis.	XXIV de votis.
VI de viribus hominis.	XXV de adiaphoris.
VII de lege.	XXVI de jejunio.
VIII de euangelio.	XXVII de picturis et imaginibus.
IX de discrimine legis et euangelii.	XXVIII de magistratu.
X de poenitentia.	XXIX de conjugio.
XI de justificatione.	XXX de perfectione christiana.
XII de sanctificatione.	XXXI de statu animarum defunctorum ante resurrectionem et de purgatorio.
XIII de cultu Dei.	XXXII de resurrectione, iudicio et statu hominis post iudicium.
XIV de bonis operibus.	
XV de invocatione.	
XVI de prædestinatione.	
XVII de ecclesia.	
XVIII de potestate ecclesiastica.	
XIX de ordine ministrorum in ecclesia.	

Skjønt den Confession, hvis Artikler her ere opregnede, fremtræder som den danske Kirkes Fællesudtalelse, kan det dog neppe være tvivlsomt, at D. Niels Hemmingsen er Forfatteren, da han paa hin Tid var den danske Kirkes almindelig anerkjendte og ubestridte Ordfører. Min tidligere udtalte Formodning om, at Affattelsen af Confessionen er foranlediget ved de Forhandlinger i Retning af kirkelig Enighed, som førtes paa den nauenburgske Fyrstedag 1561, stadfæstes ved Ytringer i ovenstaaende Fortale ¹⁾.

¹⁾ I Kalkars Theol. Tidsskrift for 1872 findes en smuk Afhandling af nuværende Prof. theol. Fr. Nielsen om Forhandlingerne paa hin »Fyrstedag«, hvori der dog savnes Antydninger om den danske Kirkes Tilslutning (jvfr. Pont. Ann. III, 379).

VIII.

To Minder fra Middelalderens Slutning.

Ved Holger Fr. Rørdam.

1.

Den største litterære Mærkelighed, Fyns Stiftsbibliotek ejer, er uden Tvivl en vel konserveret Palæotyp, uden egentligt Titelblad, en »Liber Cronicarum ab inicio mundi«, trykt i Nyrnberg 1493 af Anthonius Koberger i stor Folio — en af disse Bøger, som man saa meget yndede i gammel Tid, indeholdende bibelsk Historie, Verdenshistorie, Verdensbeskrivelse og meget andet, illustreret ved en stor Mængde Træsnit, af hvilke mange ere højst kuriøse. Bogen er lærerig derved, at den giver os en Forestilling om den middelalderlige Opfattelse af mange Forhold, der unægtelig er meget forskjellig fra vore Dages, om end der paa den anden Side er nok, som vidner om, at Menneskehjertet med dets Glæder og Sorger, dets Haab og Frygt bliver sig selv ligt under enhver Himmelegn og i enhver Tidsalder. Hvad der bringer mig til her at omtale dette Skrift, er, at det har tilhørt en mærkelig dansk Mand og at han paa forreste Blad har antegnet nogle historiske Notitser fra sin Samtid. Desværre have disse lidt en Del ved Bogens Beskjæring i nyere Tid, men noget kan dog udbringes deraf.

Ejeren, som har tegnet sit Navn paa det forreste Blad, er nemlig den Mester Matthis Pedersen, som i Reformationstiden var den betydeligste Repræsentant for Katholicismen i Kjøbenhavn, af hvis Kapitel han var Medlem. Dr. Johan Bugenhagen boede i hans Hus under sit Ophold her; men hans Forsøg paa at omvende ham førte ikke til noget blivende Resultat. Forøvrigt henvises til mit Skrift »Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen«, S. 147—50, hvor der er meddelt udførligere Efterretninger

om denne i sin Tid mærkelige Mand, om hvem Peder Palladius etsteds siger, at hans Tilhængere »kaldte ham Mesteren og gjerne vilde have gjort Kristus ud af ham, ligesom Graamunkene vilde gjøre af deres Franciscus«. — Mester Matthis's nedenauførte Antegnelse om den forargelige Kirkestorm, som Vor Frue Kirke blev Scenen for i Reformationstiden, stadfæster, hvad man først i den nyere Tid har faaet Sikkerhed for, at denne Begivenhed forefaldt 1530, og ikke, som man tidligere antog, 1531¹⁾. — Her følge nu Antegnelserne:

Magistri Matthie Petri Ottoniensis diocesis.

Omnia consiliis prius experire quam armis.

Ad pauca respicientes facilliter decipiuntur.

Mdxxx die Joannis euangeliste, 3. natal. Christi, Ecclesia collegiata Ha[ffnis] per Lutheranos spiritu diabolico afflatus prophanabatur imman[us] ipso Turcha nulli rei diuino cultui dedicate²⁾ parcentes, ne ipsi sacramento euc[haristie].

Mdxxxi 4ta feria infra octauas Martini restituitur.

1534 prope adventum Christophori Comitiss de Oldenborig Lutherani rursus ecclesiam occupant [omnia] prophanantes.

1540 26 Augusti Dorothea Dano[rum regina] Haffnis filium peperit, sonantibus non modico in theatro str.

Tre andre historiske Notitser ere saa mishandlede ved Bogens Beskjæring, at der ikke kan udbringes noget af dem.

Ovenstaaende Antegnelser have en saa mærkværdig Lighed med nogle historiske Notitser, som i sin Tid af Langebek fandtes i et Exemplar af Polydori Vergilii Adagiorum Opus, Basil. 1525, og som ere meddelte i Suhms Nye Saml. III, 82—3, at man kunde fristes til at antage, at samme Mand var Forfatter til dem begge; i alt Fald maa de Notitser, som Langebek fandt, sikkert ogsaa være af en af Kannikerne ved Frue Kirke, da det er Begivenheder, der knytte sig til denne Kirke, hvorom de dreje sig.

¹⁾ Jvfr. H. Knudsen, Joachim Rønnev, S. 65 ff. Rørdam, Historie-skrivn. i Danmark og Norge efter Reform., S. 25, Not.

²⁾ Læsningen af dette Ord er uvl.

2.

Det andet Stykke fra den katholske Tid, som her skal meddeles, er vel for ikke mange Aar siden blevet trykt i K. Barners store Værk, Familien Rosenkrantz's Historie I, 206, men fortjener maaske dog her atter at fremdrages, da det baade minder om en af Danmarks ypperste og frommeste Mænd i det 15de Aarhundrede, Hr. Erik Ottesen (Rosenkrands), han, der har faaet det dejlige Vidnesbyrd af Samtiden, at »han var som en Fader for Danmark«, og tillige giver et kortfattet og karakteristisk Udtryk for hin Tids Ethik. — Nærværende Aftryk vil i Orthografien findes lidt nøjagtigere end ovennævnte.

Efter Guthz byrth Mcdlxxvi^o then søndagh næst for sancte Peters dagh ad cathedram tha war thenne Cronica fulkomen, som Jegh Erik Ottissøn ridder loth skriffue til Skandelburgh. Och i alle the bøghe, som iegh hawer lesth eller hørth, tha fynder iegh ey bether æn ath halde wel the x wars herre Jhesu Cristi both orth, So som er at ælskæ thin Guth oc thin skaper ower all thing af all thin for muge, af all thin hiærtæ oc af all thin siæl. 2. Och ther næst thin iafuen cristen i alle mathe ligh with [thig] sielf. 3. Ey sweræ til w nyttelicheit vm wars herre døth eller andre store ethæ. 4. Hetheræ for elder, father oc mother, som lewendeth (!) eræ, oc gør gott for the døthe. 5. Gør ey mandrap uthen loghen meth raath eller gerning. 6. Ey ath bedryfue hoor eller morth met gerning eller samtykky eller begæræ nagher then hellige kirkins personer til søndelicht oc w quemlicht lefuend. 7. Ey at thraa thin iafuens cristens gothz oc penningh vtæn hans mynnæ eller fulle betalingh. 8. Ey thiufneth at gøre. [9] Ey bæræ falsk wytnæ i moth thin iafn cristen for wild eller for auend. 10. Ech (!) ey threnghe then fattighe met wald for afuend eller for wild skyld til w skiel. Och waktæ sigh for the vii dødelighe sender, So som er hofferdicheit, afuend, wræthe, ledyie til guthz thienst, wkyshkeit, gyricheit och offuerflødicheit.

Saaledes indført foran i en hdskr. Kodex af den saakaldte platyske Saxo, i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 819, Fol.

Biskop, Mag. Peder Villadsen og hans Bidrag til Viborg Skoles Historie.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Mag. Peder Villadsen har nærmest indskrevet sit Navn i Historien ved sin kraftige Deltagelse i Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660, hvor han som Præstestandens Sekretær med Iver og Dygtighed støttede Biskop Svanes Bestræbelser for at fremme Vedtagelsen af Kongemagtens Arvelighed og Enevælden. Viborg Bispestol blev Lønningen for hans Bestræbelser i den Retning. Skjønt han ingen trykte Skrifter udgav, var han dog en Mand med litterære, og da navnlig historiske Interesser, og har forfattet en Skildring af Forhandlingerne paa den nævnte Rigsdag, hvilken blev trykt i forrige Aarhundrede, men uden Forfatterens Navn. Ogsaa et andet lille, hidtil utrykt Skrift haves der fra hans Haand, navnlig en Tale, holdt i Viborg Skole 1672 ved Indsættelsen af en Konrektor, hvilken Tale har en særlig Interesse ved sit historiske Indhold, hvorfor det vigtigste af den nedenfor skal meddeles. Først skulle vi dog hidsette nogle Oplysninger om Peder Villadsen selv og hans Slægt.

Hans Fader, Mag. Villads Nielsen (Brøns), var født, uvist hvad Aar, men vistnok efter 1560¹⁾ i Brøns i

¹⁾ Gjessing siger (Jubellærere III, 250), at han var født 1548; men det er urigtigt. Fejlen er gjentaget af Hundrup, Viborg Skoles Lærerstand, S. 6.

Hvidding Herred i Tørninglen og var en Søn af Bonden Niels Villadsen, der, som Sønnen siger, var »en ærlig og velagt Sandemand«, som døde den 29de Januar 1596, 57 Aar gammel¹⁾. Biskop Peder Villadsens Søn, Konferensraad Niels Slange — Historieskriveren, om hvem Langebek bemærker, at »han kunde saa herlig lyve«²⁾ —, fandt det ikke fint nok at nedstamme fra en ærlig Bonde, og lavede derfor et Stamtræ, i Følge hvilket M. Villads Nielsens Fader var »Niels Slange, Captaine under Kong Christian 3die og Frideric 2«, der atter var en Søn af »Claus Slange, Tøymester under Kong Hans og Frideric den første«³⁾; senere gjordes den sidste til Oberst med Tilføjelse om, at han blev adlet (Gjessing har: avlet) af Kong Hans i Aaret 1500⁴⁾ — alt i Kraft af den honnête Ambition! Af denne Sygdom, som var epidemisk baade før og efter Konferensraad Niels Slanges Tid, synes hans Farfader Mester Villads Nielsen ikke at have lidt, da han meget mere, som hans Gravskrift over Faderen synes at vise, roste sig af at være af god og gjæv Bondeslægt⁵⁾. — Da han i sin Barndom viste Lyst og Gaver til Studeringerne, blev han af sine Forældre sat i Ribe Skole, som han besøgte under Rektorerne M. Peder Hegelund og M.

1) Terpager, Appendix Inscript. Ripensium, p. 65.

2) L. Daae, Jac. Langebeks Optegnelser om sit første Besøg hos Fr. Rostgaard, S. 15.

3) Saaledes N. Slanges egenhændige Optegnelse i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 546. 8vo.

4) Hofmans Fundationer I, 180.

5) Paa Ligstenen over sin Fader paa Kirkegaarden i Brøns skrev M. Villads Nielsen, foruden nogle danske Linier, følgende latinske Vers:

Vir simplex, verax, pius hoc bene ab orbe migravit,
 Astra animam, corpus busta paterna tenent.
 Uxor, tres natl, natæ totidem hocce locarunt
 Saxum. Horum carmen qui dedit, unus erat.
 Rusticæ, disce, Pater, recte sic tollere Natos,
 Sic colere, o Fili rusticæ, disce Patrem.

Niels Villumsen¹⁾. Han fortæller selv etsteds, med hvilken Iver disse hans Lærere holdt deres Disciple til at læse Terents, hvorved han vandt et grundigt Kjendskab til denne Forfatter, der siden kom ham meget til gode under hans egen Lærervirksomhed. Efter at Hegelund fra Rektor var avanceret til Lektor i Theologien ved Ribe Domkirke, boede Villads Nielsen med flere unge Mennesker i hans Hus, og det var blandt hans venlige Erindringer fra Ungdommen, hvorledes Hegelund undertiden talte med de unge, han havde om sig, angaaende historiske Emner og fortalte dem, hvad han hørte af Mester Anders Vedel om Anglernes og Jydernes Udvandring til Britannien²⁾. Hegelund har da ogsaa i sine Skrivkalendere, der indeholde saa mange Notitser om den Tids Forhold og Personligheder i Ribe, antegnet, at den 21de Februar 1584 drog Villads Nielsen Brøns fra Ribe til Kjøbenhavn, og at det var for at deponere, erfare vi af hans Skolekammerats og Vens, Peder Christensens, Optegnelser, der tidligere ere meddelte i disse Samlinger, og ved Hjælp af hvilke vi kunne følge ham gennem hans Studieaar i Kjøbenhavn, indtil han begav sig paa Rejser til fremmede Højskoler³⁾. I Aaret 1590 finde vi ham immatrikuleret i Leipzig⁴⁾; men for Resten vide vi ikke med Vished, hvilke Universiteter han har besøgt, eller hvor han har taget Magistergraden, som han bragte hjem med, da han omtrent i Marts 1592 af Biskop Jakob Jensen Holm blev

1) Suhms Saml. I, 2, 96, hvor dog den sidste Rektor urigtig kaldes Villadsen. Hvorfra Gjessing (og Hundrup) har, at han gik i Skole under Rektor M. Laur. Ægidiisen, og at han blev Student 1568 (Hundrup har endog 1558), og at han studerede under D. Niels Hemmingsen, hvis Yndest han nød, det veed jeg ikke; men det er altsammen urigtigt; Hemmingsen var afsat, længe inden Villads Nielsen kom til Universitetet.

2) Se mit Skrift, Klavs Lyskanders Levned, S. 90—2.

3) Kirkehist. Saml. 3 R. II, 475. 479. 481. 484. 488. 491. 495—6. 501. 505. 510.

4) Ny kirkehist. Saml. II, 520.

kaldet til Rektor ved Aalborg Skole. Dog er det højst sandsynligt, at han har taget den nævnte Grad i Vittenberg, da han her i Aaret 1592 — altsaa vel kort før Hjemrejsen — fik udgivet det eneste trykte Skrift, der kjendes af ham, nemlig: »Nucleus locorum communium theologicorum«¹⁾.

I Aalborg blev Mester Villads kun i halvandet Aar; hans Anseelse som Skolemand bevirkede, at han derfra kaldtes til Viborg, hvor han tiltraadte Rektorembedet den 18de Oktober 1593²⁾. I Viborg blev hans Rektorvirksomhed navnlig mærkelig ved den ejendommelige Straffelov (Jus virgarum), han udarbejdede for at tæmme Skoleungdommens Kaadhed og Forsømmelighed. Denne Straffelov er vel ikke slet saa slem, som den en Tid var udraabt for, men dog indeholder den unægtelig besønderlige Ting, der ikke stemme med vor Tids Begreber om, hvorledes Skoletugten rettelig bør øves. Da Loven imidlertid andensteds har været Gjenstand for udførlig Undersøgelse³⁾,

¹⁾ Møller, Cimbr. lit. I, 462. Worms Lex. II, 122. Jeg har forgjæves efterspurgt Skriftet i det kgl. Bibliothek. I Thottske Saml. 520. 8vo findes ved M. Villads Nielsens Skolelove følgende Notits af ham: »Disputationis specimen anno 1606 Augusti edidi, Thesis ex meo Nucleo Theologico depromptis, et primum 20. Julii parieti Sacelli, iterum 3. Augusti Januæ Templi affixis cum hoc hexastico:

Qvod facio, ut facerem, venerabilis Exedra jussit.

Non ego certamen concito sponte mea.

Annos bis senos fermè exercere juventam

Sum solitus pacto hoc: nunc iterare piget.

Sed si me doctrina virum candorqve juvabit:

Nunc in me aut posthac non erit ulla mora.

²⁾ Se Indledningen til M. Villads Nielsens »Jus virgarum«, der skal meddeles blandt Anmærkningerne til Peder Villadsens viborgske Skolehistorie.

³⁾ Afd. Rektor H. H. Blache meddelte i Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 109—46 en Afhandling om denne Skolelov, nærmest paa Grundlag af, hvad Nyerup derom allerede havde berettet i sin Historie om de latinske Skoler (1804); men da jeg gjorde Blache opmærk-

skulle vi ikke her dvæle videre ved den, men kun bemærke, at det fremgaar af flere af M. Villads Nielsens Ytringer, at den store Strængthed i Revselsen af Disciplenes Forseelser ingenlunde var hans egen Lyst, men at han blev dreven videre frem, end han ønskede, ved Biskop Niels Lavritsen Arctanders og Kannikernes Fordringer om Disciplinens Skjærpelse.

I Aaret 1602 og ind i det følgende hærgedes Jylland af en fordærvelig Pest, kaldet »den store Død«, der gav Anledning til, at Viborg Skole i længere Tid standsede sin Virksomhed, og da samtidig Stillingen som Lektor i Theologi ved Domkirken var ledig, beskikkedes M. Villads Nielsen til dette Embede¹⁾. At han ikke forlod Skolen, fordi han var kjed ad denne Virksomhed, men kun modtog Lektoratet, fordi det ydede bedre Indkomster, idet nemlig et Kanonikat og siden ogsaa Succentoratet ved Domkirken var knyttet dertil, det viste han bedst derved, at han siden flere Gange, naar Rektorembedet stod ledigt, paa kortere eller længere Tid besørgede dets Forretninger. Navnlig vide vi, at dette var Tilfældet i Aaret 1604 og under og efter den kejserslige Krig²⁾. Med forskjellige Mellemrum bestyrede han saaledes Rektorembedet i fulde

som paa, at han ikke havde kjendt den vigtigste Kilde til Kundskab om hin Lov (der hidtil urigtig var tillagt en mythisk Person af Navnet Thord Degn), nemlig M. Villads Nielsens eget Hdskr. i Kgl. Bibl., saa skrev han en ny A/handling, trykt i Hist. Tidsskr. 3. R. V, 477—86, hvorved han berigtigede en Del af sine tidligere Fejltagelser og navnlig i høj Grad modificerede sin Dom om Straffelovens Forfatter.

¹⁾ Jvfr. mit Skrift, Klavs Lyskanders Levned, S. 91, Not., hvor M. Villads Nielsen betegner sig selv som den, der 1602 stod i Begreb med at overtage Lektoratet (promovendus ad theologicam Lectoris cathedram). I Februar 1602 var han i Kjøbenhavn (Univ. Hist. IV, 512), hvor han formodentlig har faaet Løfte derpaa. Nogen Udnævnelse for ham findes ikke i Jydske Registre og Tegnelser.

²⁾ Se nedenfor M. Villads Nielsens Indledning til Jus virgarum, samt M. Peder Villadsens Skolehistorie.

14 Aar¹⁾, men uden derfor at opgive Lektoratet, hvis Forretninger ikke vare saa byrdefulde, at de kunde hindre ham i fra Tid til anden, naar Nøden krævede det, at vikariere ved Skolen. Som Lektor holdt han hver Dag, Kl. 9—10, Forelæsninger over theologiske Emner »in sacello« (et Kapel ved Domkirken) og disputere undertiden over opstillede Theses²⁾. Forøvrigt syslede han med forskellige litterære Arbejder, af hvilke dog ingen bleve trykte, men flere ere bevarede i Haandskrift indtil vore Dage. Allerede som Rektor forfattede han saaledes »Examen breve Nomenclatoris Lat.-Dan. Hadriani Junii, autore Vilhado Nicolao, Rectore Scholæ Viburgensis«, et dygtigt Arbejde, som siden kom Steffen Hansen Stephanius til god Nytte, da han forfattede sin latinsk-danske Ordbog eller Nomenclator, som i mange Aar var en af de mest brugte Skolebøger her i Landet³⁾. Skulde Villads Niensens Arbejde endnu existere, er det rimeligt, at det kunde have Interesse for Sprogmand ved særlig jyske Udtryk. For Resten gik hans Forfattervirksomhed mest i Retning af en vis Art fantastisk Historie, som i hin Tidsalder havde ikke saa faa Velyndere, og som mest grupperer sig om den saakaldte gullandske Hypothese, der mener at kunne føre den danske Kongeslæggt tilbage til Noah⁴⁾. Til

¹⁾ Man har pint sig med at udfinde, hvorledes M. Villads kunde have været Rektor i 14 Aar, idet man ikke har lagt Mærke til, at derved maa forstaaes den samlede Sum af de forskellige Tidsrum, hvori han bestyrede Rektorembetet. (Se nedenfor Ped. Villadsens Skoletale).

²⁾ Herom taler han lejlighedsvis i sine Optegnelser i Thottske Saml. 520. 8vo. Jvfr. foran S. 484, Not.

³⁾ Suhms Saml. I, 2, 96. »Der er en Hob godt deri, som og Stephanius har taget i Agt i sin Nomenclator«, saaledes staar der i Langebeks egen hdskr. Optegnelse; medens Udgiveren af samme i Suhms Samlinger har forandret noget ved Udtrykket.

⁴⁾ Herom se mit Skrift, Historieskrivn. i Danmark og Norge eft. Ref., S. 129—34, og Kl. Lyskanders Levned. Ogsaa for andre historiske Minder synes M. Villads Nielsen at have interesseret sig, se Wormii Epist. p. 463.

denne Retning hører kjendeligt nok det Skrift af M. Villads Nielsen, som i sin Tid med Stephanius's Samlinger kom til Sverig og endnu findes i Bibliotheket i Stokholm ¹⁾ under Titel: »Documentum de origine Regni Daniæ ex Dano Israelita« (af Forfatteren tilegnet Kong Christian IV); og et andet, der formodentligt kun er en Omarbejdelse af hint og bærer Titelen: »De origine regni Daniæ documentum a Vilhado Nicolao exhibitum«, hvilket nu findes i den Arne-Magn. Samling Nr. 847. 4to i Univ-Bibl. Anden historisk Betydning end den, at de vise Tidsalderens Smag, have disse Skrifter ikke, uden for saa vidt som Forfatteren i sin Snaksomhed lejlighedsvis kan meddele et og andet, som i personalhistorisk Henseende kan være af Interesse, som naar han i det sidst anførte Skrift fortæller om sin Skolegang i Ribe og andet af sine egne Oplevelser ²⁾.

Efter at være bleven Lektor indtraadte M. Villads Nielsen i Ægteskab med Margrete Pedersdatter, D. af afd. Biskop Mag. Peder Thøgersen, der i sin Tid havde kaldet ham til Rektor i Viborg. Ved dette Ægteskab blev han besvogret med mange ansete Mænd, saasom Biskop Jakob Holm i Aalborg, Dr. med. Peder Iversen i Viborg, der begge vare gifte med Søstre til hans Hustru; en Broder til hende var M. Jens Pedersen, Sognepræst ved Viborg Domkirke ³⁾. Af dette sit Ægteskab havde Mester Villads i det mindste tre Børn, nemlig Niels Villadsen, der blev Student fra Viborg Skole ⁴⁾, men hvis senere Skjæbne ikke kjendes. Maren Villadsdatter, der siden blev gift med Raadmand Christen Jakobsen i Viborg, og endelig Peder Villadsen, om hvem der skal tales nedenfor. Efter Mar-

¹⁾ Hist. Tidsskr. IV, 137—8.

²⁾ Noget nærmere om dette Skrift findes i Kl. Lyskanders Levned, S. 90—3. 154—5.

³⁾ Gjessing, Jubell. III, 256, Tab. I. Heise i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. VI, 234—6.

⁴⁾ I Decr. 1626 blev Nicolaus Vilhadus Viburgius indskreven til Kommunitetet ved Universitetet (Komm. Matr.

grete Pedersdatters Død ægtede M. Villads Nielsen, som da alt maa have været i en noget fremrykket Alder, Kirsten, Datter af Borgmester Peder Bering i Viborg og Hustru Maren Vitusdatter¹⁾. Men af dette Ægteskab var der ingen Børn. For Resten er kun at bemærke, hvad den viborgske Tradition har bevaret, at Mester Villads som Lektor altid gik i Præsteklæder og forrettede alle Aftensangsprædikener i Domkirken²⁾. Han døde 1637, vel i en temmelig høj Alder, men dog ingenlunde 89 Aar gl., og heller ikke som Jubellærer, som man hidtil har antaget³⁾.

Fra Faderen vende vi os nu til Sønnen, Peder Villadsen, og jeg er her saa heldig at kunne meddele hans egenhændige Optegnelser om hans Levned og om hans Børn. Stykket, der ikke før har været benyttet, findes i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 546. 8vo, og lyder saaledes:

Jeg er fød vdi Viborg 1610 den 8 Martii, som indfalt en Torsdag. Min Fader vaar Magister Villads Nielson, SS. Theologiæ Lector oc Canonicus sammesteds. Min Moder vaar Margareta sal. Mester Peder Tøgersøns, forige Biscop vdi Viborg, oc Margrete Jensdatter deres Daatter.

1617 den 7 Aug. er ieg sat til Danske Schole, eftersom ieg befryctedes for Svagheds skyld icke at skulde kunne tiene at udstaa de labores, som til Studering vdkrefves.

Men der min Fader fornam ingenii felicitatem, oc ieg kom til corporis vires oc justam sanitatem, blef ieg anno 1620 in Septembri sat til latinske Schole.

1630 S. Michels Aften er ieg efter loulig god testimonium blefuen civis academiæ Hafniensis, Rectore Aca-

¹⁾ Worms Lex. III, 564. Gjessing, Jubell. III, 252—3. Denne Datter nævnes ellers ikke i andre Optegnelser om den beringske Slægt, se Hist. Tidsskr. 5. R. I, 3—4.

²⁾ A. C. Krog, Efterretn. om Viborg, S. 156.

³⁾ Det er Gjessing, som først har sat denne Aldersangivelse i Kurs, som jeg for øvrigt selv har benyttet i Lyskanders Levned, S. 91, før jeg nærmere havde undersøgt Sagen.

demia Dn. Doct. Clavdio Plumio J. U. D. et Professore, Decano M. Wulfgango Rhumanno Oratoriae Professore Publ. Fich til Præceptorem privatum Dn. Doct. Casparum Brochmannum, da SS. Theol. professorem primarium. Hvilken sl. Mand ieg siden opvartede for en amanuense vdi 4 Aar. Derefter er ieg forordnet præceptor at være for sal. velb. Herres, Her Cancellor Christen Friises Søn, Velb. Jørgen Fris, 1 Aar, som da ocsaa logerede vdi salig bemelte D. Jesper Brockmands huus, under inspection.

Anno 1635 sidst in Augusto er ieg kaldet med velbemelte gode Herres villige minde af Erlig og Velb. Jørgen Seefeld til Næs, Senatore Regni Daniæ et prætores Siælandiæ, at vere hans Bibliothecarius, oc opvartede hannem 8 Maaneder.

Anno 1636 først in Majo er ieg vdreyst af landet paa fremmede Academier mine Studia at forfremme, indtil Anno 1639 in Septembri ieg er hiemkaldet af velbemelte sal. Her Canceler Christen Friis at føre hans Søn, velb. Gregers Friis, vdi fremmede lande oc academier. Men formedelst den sal. Herre, midlertid ieg vaar paa min hiemrejse, ved den timelig død hensof, oc samme gode Herres anordning oc forset dermed blef ophuldet, opholt ieg mig saa paa velbemelte gode Herres gaard Kragerup indtil Paasche tid der efter, ieg da hafde sat mig for vden lands igien endnu videre for mig self at forreise. Men efterdi da vdi Fasten vor Herre henkaldet s. M. Niels Korsøer, Sognepræst til St. Michels Kircke her vdi Slagelse, er ieg den 4 April 1640 paa Roeskilde Domkirckes Capitels huus af velb. Jørgen Seefeld, som hafuer til Kaldet jus patronatus, formedelst Roschilde Capitels Præpositur, hand med forleht er, kaldet at vere Sognepræst hertil St. Michels Kircke, hvilken Herrens Kald ieg hafuer forstandet vdi saamange Aar.

Kom vdi Ecteskab 1649 den 23 Septemb. (v. inf.); blef Provst anno 1654 in Julio, ordineret Proust af Dn.

Doct. Laurentio Scavenio, Episcopo Sælandiæ, her vdi St. Michels Kircke.

Hafuer vdi prædicken forklaret, foruden ordinarie texter, vitas patriarcharum Abrahami, Isaaci, Jacobi et Josephi, Senectutis molestias ex Cap. 12 Eccles., librum Ruth, prophetam Danielelem, Epistolas Jacobi, Judæ et septem Christi ad Ecclesias Asiaticas ex 1. 2. et 3. cap. Apoc.; qvot Psalms, dabit Deus et tempus. Vitam si ulterius Jehova concesserit, da mihi, ut tibi vivam, sin minus, da ut tibi moriar.

Texten som ieg ynsker at maatte forklares ofuer mig.

1 Cor. 2 v. 1. 2.

Der ieg kom til eder, Brødre, da kom ieg icke med præctige Ord eller Visdom, at forkynde eder det Guds Vidnesbyrd. Thi ieg actede icke at vide noget iblant eder, uden Jesum Christum oc hannem korsfæsted.

In nomine Jesu.

1649 den 30 Maji efter tilbørlig oc christelig anmodning blev mig Petr. Willado tilsagt af hendes kiere Moder, erlig, gudfryctig oc dyderig Matrone Mette S. Doct. Niels Pedersøns, oc hæderlig oc høylerde Doct. Hans Reisen SS. Theol Prof. vdi Kiøbenhafn, saasom vdi Formynders Sted, erlig, dyderig oc gudfryctig Pige Dorethe Nielsdatter.

1649 den 4 Julii stod voris Festensøl oc Trolofvelse vdi Kiøbenhafn.

1649 den 23 Septemb. Daica 18 Trinit. stoed voris Bryllup vdi Kiøbenhafn.

1650 den 22 Septemb. blev Margareta Pedersdaatter født vdi Slagelse, døbt paa St. Michelsdag. Faddere: hendes Mormoder Mette S. D. Niels Pedersøns, som hende baar til Doben, Doctor Hans Reisen SS. Theol. Prof. vdi Kiøbenhafn, Christen Madtzøn Borgemester udi Slagels, Peder Gad vdi Arreløs, Anne Erick Knudsøns, Margrete Peder Pedersøns Slodtzskrifvers paa Andtworskouslot. Ad-

sit ipsi Jesus. [Nupsit Mag. Petro Reenberg, Pastori Ecclesiae Botulphi Aalborgensi et Præposito Dioceseos] ¹⁾.

1652 den 14 Januar. blef Mette Pedersdatter født vdi Slagelse, døbt den 23 Januar. Baaret til Doben af hendes Mormoder Mette S. D. Niels Pedersøns. Faddere: Doct. Hans Svaning SS. Theol. Prof. vdi Kiøbenhavn, Doct. Henrick Fuiren, M. Peder Spormand, Eilar Berider, Barbara M. Hans Zoëgæ, Anne Clemend Pedersøns. Adsit ipsi Jesus. [Nupsit ²⁾ Mag. Jano Juelbye Rectori Scholæ Viburgensis].

1653 den 28 Maji blev Anne Pedersdaatter født, den 3 Junij døbt oc baaret til Daaben af hendes Mormoder Mette S. D. Niels Pedersøns. Faddere: M. Vitus Bering Reg. Historicus, M. Elias Plum vdi Skioldby, Karen M. Eliæ Eisenbergs vdi Callundborg, Maren Peder Backendrupps vdi Slagelse. Adsit ipsi Jesus. [Nupsit Lamberto von Haven, Architecto Regio].

1654 den 30 Novbr. blef Dorethe Pedersdaatter født vdi Slagelse, døbt den 8 Decemb. oc til Daaben baaret af hendes Mormoder Mette S. D. Niels Pedersøns. Faddere: Her Christen Nielsøn vdi Eggesløf, Her Eilar Gad vdi Tersløse oc Sara Hans Ribers. Adsit ipsi Jesus. Døde den 8 Martii 1655 oc ligger begravet vdi Sti Michels Kirckes Chor vdi Slagelse, nest norden til Arnoldi de Fine hans steen oc synden til Prædickestoeldørren. Lavs Deo!

1656 den 26 Julii blef Niels Pedersøn født vdi Slagelse. Døbt den 1 Augusti oc til Daaben baaret af hans Mormoder Mette sal. Doct. Niels Pedersøns. Vaar ickun budden til Fadder Lauridtz Nielsøn Kremer, formedelst da grasserende Pest her vdi Byen. Adsit ipsi Jesus ³⁾.

¹⁾ Det indklamrede er senere tilføjet af Niels Slange. Om det nævnte Ægtepar se Hofmans Fundat. II, 325.

²⁾ 1671 ifølge Kallske Saml. 149, Fol.

³⁾ Denne Søn er den senere Historieskriver Niels Slange (se Worms Lex. II, 390).

1657 den 29 Augusti blev Anna-Marie Pedersdaatter født. Blef baaret til Daaben ved Margrete Michel Jensøns. A. i. J. [Nupsit Mag. Jano Reenberg tum Conrectori postea Rectori Scholæ Viburgensis].

1663 den 26 Jan. blev Willads Pedersøn født vdi Wiborgh. Blef baaret til Daaben aff Anne Resen M. Willem Langes Landsdommers. Faddere vare: M. Willem Lange Landsdommer, M. Niels Jensøn Rector Scholæ Wiburgensis, Borgemester Claus Christensen¹⁾ oc Karren M. Jens Ostenfelds. A. i. J.²⁾.

Foranstaaende Optegnelser vise, at det er urigtigt, naar man hidtil har antaget Peder Villadsen for født i Aaret 1605³⁾. Hans nøje Forhold til D. Jesper Brochmand har heller ikke før været bekjendt, og at han har været Bibliothekar ved Jørgen Seefelds store og udmærkede Bogsamling, er for saa vidt ogsaa noget nyt, som Werlauff ikke omtaler det i sin Afhandling om Seefelds Bibliothek, hvor han ellers nævner adskillige Mænd, hvem Seefeld havde betroet Opsynet med sin Bogskat⁴⁾. Der foreligger dog allerede et om end indirekte Vidnesbyrd derom i Litteraturen, men rigtignok i et Skrift, som synes at være overordentlig lidt kjendt, nemlig i den 11te Del af Florentinerudgaven af Joh. Meursius's Opera (S. 593), i et Brev, dat. Sorø 19de Oktober 1635, fra Meursius til Jørgen Seefeld. Denne havde bedet den nævnte Videnskabsmand at anbefale Peder Villadsen til den berømte neder-

1) Reenbergernes Stamfader, se Marm. Dan. II, 208. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 483. Danske Saml. 2. R. II, 99.

2) Villads Pedersen Slange blev siden Kaptajn i fransk Tjeneste. Om M. Peder Villadsens Børn og Efterslægt se for øvrigt Gjessing, Jubellærer III, 256, Tab. III. Lengnick, Siamtavle over Familien Winstrup.

3) Fejlen stammer fra Marmora Danica II, 196, hvis Gjengivelse af Indskriften paa hans Ligsten har: vixit annos LXVIII, istedenfor LXIII.

4) Nyt hist. Tidsskrift VI, 223 ff.

landske Filolog Vossius, hvortil Meursius var meget villig. I Brevet ytrer han nemlig: »Itaque nunc scribo Vossio, et Vilhadium ei tuum, certe iuvenem egregium et favore omnium honorum dignum, maximopere commendo. Atque ille, satis scio, pro humanitate sua ac vetere nostra amicitia, tum Vilhadi quoque merito, gratum eum acceptumque est habiturus, item studia, si qua in re usus erit, adiuturus«. Paa den Tid maa Peder Villadsens Rejse til Udlandet altsaa vistnok have været bestemt. Han kom dog først afsted et halvt Aars Tid senere. — Ikke længe før sin Udrejse var han (1636) Respondens ved en Disputats over geografiske og historiske Theses af Professor Peder Spormand ved Kjøbenhavns Universitet. Den 3die August 1637 immatrikuleredes han som »Histor. Studiosus« ved Universitetet i Leiden¹⁾. Her har han vistnok opholdt sig det meste af den Tid, han tilbragte i Udlandet. Dog skal han ogsaa have besøgt sachsiske og engelske Universiteter²⁾. Da han 1639 stod i Begreb med at rejse hjem fra Leiden, medgav den siden saa berømte Thomas Bartholin ham følgende Brev til Professor D. Oluf Worm, hvori Bartholin omtaler ham som sin fortrolige Ven og i det hele giver ham et meget smukt Vidnesbyrd for Flid og Begavelse.

Vir excellentissime!

Non ita pridem cum Elzevirio omnem scribendi materiam absumpsi, et brevibus tuas virtutes et in me merita impari licet laudatione libavi. Venia dignaberis, quod eorum magnitudinem assequi non possim. Stat vero sententia crebriore officio earum compensare difficultatem. Inprimis vero me ad scribendum nunc revocavit amici ad vos ituri votum, qui favorem et amicitiam Excellentiae Tuæ sollicitus ambit. Tanto autem se fore ad amicitiam tuam validiorem non falso sperat, quanto in nostram altius pene-

¹⁾ Personalhist. Tidsskrift II, 126.

²⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. IV, 179.

travit. Petrum Vilhadum, Virum dudum nobis penitus conciliatum, tibi commendatum eo, qui ipse quidem præsens sibi precium faciet singulari sua eruditione et indolis bonitate, qva paucis cedit. Tibi vero, Excellentissime Vir, si meo elogio arctius fuerit conciliatus, nollem aliam ab eo gratiam inire, cui tamen multum debeo. Alteri enim non fui magis familiaris, qvam huic. Nec facti poenitet. In eo enim morum modestia elucet, et parem industriam ad genij bonitatem attulit. Ego si a te amari mereor, hunc ames rogo, si favore dignus sum, huic faveas. Nudius tertius viduæ D. Elichmanni adfui, variosqve ultro citroqve de Mstis sermones habui, promisiqve me patriæ meæ Patribus indicium facturum de Mstis Arabicis. Sed prius qvam sex septimanæ elapsæ fuerint, nihil ausa est spondere, illæ ubi præterierint, rursum viduam conveniam, et de omnibus exqviram. Interim ex pilulis emi, quarum satis magnam vim habet in usus emptorum. Theses Medici Scanorum E. T. mitto, qvas privatim tamen in Consistorio defendit. Illum modo iter patriam versus habet. Vale Vir Excellentissime, meqve, ut soles, ama et fove, qvi tua in me merita et divinas virtutes digna veneratione æstimo.

Leydis Batavicis

16 Sept. 1639.

Th. Bartholinus.

Udskrift: Viro Excellentissimo Dn. Olao Wormio Med. D. et Prof. celeberrimo, Affini et Tutori venerando. Hafniam ¹⁾).

I sit Svar (af 11te Oktober 1639) ytrer Worm, at det skulde være ham en Fornøjelse at vise Peder Villadsen al Tjeneste og Velvilje, »da den unge Mands Beskedenhed og Bravhed synes at gjøre ham fortjent dertil« ²⁾. Der blev imidlertid ikke megen Lejlighed for Worm til at op-

¹⁾ Orig. i Danske Selsk. Saml. i Geh.-Arkivet.

²⁾ Wormii Epistolæ, p. 663.

fyldte dette Løfte, da Peder Villadsen allerede den 10de April 1640 af Biskop J. Brochmand ordineredes til Sognepræst ved S. Michels Kirke i Slagelse, hvortil han var kaldet af sin Velynder Jørgen Seefeld, der som Domprovst i Roskilde Kapitel havde Kaldsret til den nævnte Kirke ¹⁾.

Som Præst i Slagelse tog Peder Villadsen den 1ste Maj 1641 Magistergraden i Kjøbenhavn ²⁾. I Aaret 1642 synes han at have været alvorlig syg, da Biskop Brochmand i et Brev til Rektoren i Slagelse, M. Hans Ravn, udtaler sin Glæde over, at hans kjære »Wilhadus« begyndte at komme til Kræfter igjen ³⁾. I den nævnte Hans Ravn havde Peder Villadsen fundet en beslægtet Natur, og der er derfor al Grund til at antage, at Forholdet imellem dem har været fortroligt. Da Ravn 1646 udgav sit bekjendte Værk, Heptachordum Danicum, ledsagede M. Peder Villadsen det med et latinsk Æredigt ⁴⁾. Et dansk Digt af ham fra samme Aar findes i den Ligprædiken, som Knud Hansen, Slotspræst paa Antvorskov, udgav over Slotsherren Wentzel Rodtkirchs Frue, Kirsten Reedtz. — Provst i Slagelse Herred blev Villadsen i Aaret 1654, da den hidtilværende Provst, Mag. Anders Jensen Aalborg (eller Hals), Sognepræst i S. Peders Kirke i Slagelse, døde.

Ved sit Ægteskab 1649 med en Datter af afd. Professor, Dr. theol. Niels Pedersen (Aurilesius) kom M. Peder Villadsen i nærmere Forbindelse med hvad vi kunne kalde den Tids Lærdomsaristokrati, hvad ogsaa skjønnes af de Faddere, hans Børn havde, og han blev Svoger til Historiografen M. Vitus Bering, der var hans Bysbarn og paa en Maade hans Onkel, skjønt syv Aar yngre end han, hvis det er rigtigt, at M. Villads Nielsens anden Hustru

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 503. Bloch, Roskilde Domskoles Hist. II, 34.

²⁾ Personalhist. Tidsskr. IV, 53.

³⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 567.

⁴⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 534. M. Peder Villadsen og M. Hans Ravn vare sammen Faddere 1644 i Gimlinge, da Præsten Ebbe Jensen Bruns Barn blev døbt (Kirkeh. Saml. 3. R. II, 696—7).

(som Gjessing siger) var en Søster til Vitus Bering. Svogre blev de i ethvert Tilfælde, da Bering et Par Aar efter ægtede en Søster til Peder Villadsens Hustru ¹⁾). Da hendes Moder (en Datter af Sjælands Biskop, D. Peder Jensen Vinstrup) var en ret velhavende Kone, er det vel rimeligt, at Peder Villadsen har faaet nogen Formue, om ikke før, saa dog efter Svigermoderens Død, og det kom ham vist godt nok tilpas, ikke blot fordi han havde lidt betydelige Tab ved sin Præstegaards Brand den 22de Juli 1652 ²⁾, men ogsaa fordi Krigen 1658—60 sikkert har gjort tomt Bord hos ham som i de allerfleste Huse hele Landet over. Svigermoderen døde under Kjøbenhavns Belejring; men da Adgangen til Hovedstaden atter var aabnet, se vi M. Peder Villadsen og Hustru indfinde sig og den 16de Juni 1660 hos Konsistorium gjøre Krav paa det halve Bo, som sl. Mette Dr. Niels Pedersens havde efterladt sig ³⁾.

Vi komme nu til den i historisk Henseende vigtigste Epoche i Mag. Peder Villadsens Liv: hans Deltagelse i Rigsdagen i Kjøbenhavn i Efteraaret 1660. Da der ifølge kgl Befaling skulde møde visse deputerede for hvert Stifts Præsteskab foruden Bisperne, valgtes der den 28de August 1660 paa et Møde i Roskilde fem Provster for Sjælands Stift ⁴⁾. Da de øvrige Stifter imidlertid kun sendte to eller højst tre, blev Tallet paa de sjællandske deputerede siden ogsaa reduceret. Det var Biskop Svane, som stod i personligt Venskabsforhold til M. Peder Villadsen ⁵⁾ og vist-

¹⁾ Hist. Tidsskrift 5. R. I, 19.

²⁾ Pontopp. Ann. IV, 179.

³⁾ Hist. Tidsskr. 5. R. I, 47. Den 28. Juni 1663 underskrev Peder Villadsens Hustru (Dorthe M. Peders) i Forening med sin Svoger Vitus Bering Fundatsen paa det af hendes Moder stiftede Legat til Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn (Hofman, Fundat. IX, 135—6).

⁴⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 267. Jvfr. Danske Saml. 2. R. II, 97.

⁵⁾ Som vi foran saa' (S. 491) stod Svane, da endnu kun Professor, den 23. Jan. 1652 Fadder i Slagelse til et af Ped. Villadsens Børn.

nok kjendte hans gode Evner og kraftige Karakter, om at gjøre at faa ham med, hvilket da ogsaa lykkedes¹⁾, og der gaar Sagn om, at det skal have været M. Peder Villadsen, der gav Bispen en Del af de Ideer, som denne siden satte i Værk. Zwergius udtrykker dette saaledes: »Af denne dybsindige og meget betænksomme Mands (Ped. Villadsens) Raad betjente Svaning sig meget til det store forehavende Værk at udføre, og vil man sige, at han var ligesom det store Drivehjul derhos, og at han ligesom støbte de Kugler, som Svaning havde Mod og Mands Hjærte til at skyde med«. Hvorledes nu end dette forholder sig, saa meget er vist, at Peder Villadsen blev valgt til den gejstlige Stands Sekretær ved Mødet og kom som saadan til at udøve ikke ringe Indflydelse paa Sagernes Gang. Den Dagbog, han har efterladt sig over Forhandlingerne, viser tilstrækkelig, med hvor stor Interesse han har fulgt Begivenhederne²⁾. Han hørte til den mindre Kreds af Gejstligheden og Borgerstanden, som man kan kalde de indviede, med hvem Kongen gennem Christoffer Gabel stod i personlig Rapport³⁾. Og da Adelen havde forstaaet at vække Frygt blandt Præsterne ude paa Landet for at de, hvis Adelen mistede sine Len, ogsaa skulde miste deres Tiender, og de derfor vare betænkte paa at kalde deres deputerede tilbage fra Rigsdagen, saa fik M. Peder Villadsen det Hverv at berolige Stemningen, hvad han ogsaa gjorde paa et i Hast sammenkaldt Provstemøde i Roskilde den 4de Oktober, og det med saa stor Virkning, at Provsterne ganske gav sig tilfreds med den Gang, Tingene havde faaet, og Peder Villadsen kunde, da han

1) Om de Manøvrer, Svane benyttede, for at faa Peder Villadsen med, findes en Fortælling i hans Søns, Niels Slanges, hdskr. Beretning om Suverænitæts Indførelse, meddelt af J. Møller i Hist. Kalender I, 234—6.

2) Om denne Dagbog se Danske Saml. 2. R. II, 90—1.

3) Nordisk Univ. Tidsskrift III, 123.

tidlig næste Morgen indfandt sig i de »conjungeredes» Kreds i Kjøbenhavn, bringe Bud, at Stemningen var god. Og da Kongens fortrolige Raadgiver, Kammersekretær Christoffer Gabel, samme Aften indfandt sig i Bispegaarden, hvor flere af de indviede vare samlede til Raadslagning, og deriblandt Peder Villadsen, saa udtalte denne overfor Gabel, at han holdt sig forvissat om, at Flertallet blandt Gejstligheden og Borgerstanden hellere ønskede at regjeres af een end af mange — Ord, der bleve meget betydningsfulde, da det var første Gang under Rigsdagen, at der udtrykkelig hentydedes til den kongelige Enevælde, der skulde blive dens endelige Resultat¹⁾.

Blandt de gejstlige Mænd, som med ikke ringe Iver havde deltaget i Rigsdagens Forhandlinger, var Biskoppen i Viborg, D. Johan Didriksen Bartskjær. Faa Maaneder efter at Forsamlingen var opløst, døde han (i Februar 1661), og nogen Tid efter, den 27de April s. A., blev Mag. Peder Villadsen beskikket til hans Eftermand, sikkert ikke uden Hensyn til de politiske Fortjenester, han havde indlagt sig²⁾. Men for øvrigt traf Valget ikke nogen uværdig,

¹⁾ Spittler, Geschichte der dänischen Revolution 1660, S. 90—1. Nord. Univ. Tidsskr. III, 121—2. Ordene i Villadsens egen Beretning (Nøyagtig Efterretning om Souverainitetet, Kbh. 1760, S. 38) ere følgende: »Og om saa var, at der skulde findes een eller anden, som denne Gjerning og Forandring for deres private Interesse skulde ville hindre, saa kunde han dog ikke andet end være forsikret om, at der jo var flere, som ønskede heller at regjeres af een end af mange; og disse skulde vel være baade de fleste og de myndigste».

²⁾ Jydske Reg. Nr. 14, Fol., 47—8. Fra samme Tid haves følgende Andragende fra en kaldet Præst fra Viborg Stift:

Stormectigste, Høybaarne Første, Allernaadigste
Herre och Konning!

Eftersom jeg louligen neste Søndag efter Juell er kaldet till at være Sognepræst i min Faders Sted til Ørum, Gammelstrup och Borridtz Sogner wnder Hals Lehn udj Wiborig stiftt belliggende, Och strax fierde dag der epter aff Biscopenn, den Hæderlig och høylæde Mand nu sl. Dr. Johan Badscher examineret och appro-

og for Villadsen maa det have været kjært at komme tilbage til sin Fødeby. Trinitatis Søndag 1661 blev han bispeviet af D. Hans Svane. Hans Søn, Niels Slange, fortæller ¹⁾, at da Faderen efter gammel Skik aflagde Bispededen til Kongen personlig, paalagde denne ham at hævde de Uordener, som jevnlig fandt Sted hos Præsterne, navnlig deres Trættekjærhed, hvorpaa man havde saa mange Prøver, og i det hele at modarbejde alt, hvad der kunde vække Forargelse — noget som den ny Biskop da ogsaa skal have taget sig til Hjærte, saa han førte et skarpt Tilsyn med Præsternes sædelige Forhold, hvad ikke altid blev ham godt optaget; navnlig bemærkes, at han fandt ikke ringe Modstand hos Kapitlet, en Bemærkning, der dog tager sig noget underlig ud, da Kapitlerne paa den

beret, saa jeg efter hansz schriffuelse hosz Lehnz Fruen, Welbyrdig Frue Dorothea Wrne, Sl. Her Offuæ Geddis till Tommerup, som naadigst aff Edersz Kongl. Maytt. med Hals Lehn er forleenet, iche uden største omkostning paa Reisen till Gunderstrup udj Skaane haaffuer erlanget Collation, och min Eed for hendis Welbyrdig Sønn Brostrup Gedde efter Ordinantzzen haaffuer aflagt; Da efterdi Hæderlig och høylærde Mand M. Peder Willadtsønn, som schall være vorisz Blæop, iche endnu ret snart kand komme offuer till Stifften, er jeg paa det Allerunderdanigste begierendis aff min Allernaadigste Herre och Konning, at mig een befallning till Biscopen udj Aarhusz, Hæderlig och høylærd Mand M. Hans Brochmand, Naadigst maatte meddeelis, det hand mig efter mit Kaldsbreff, Testimonio och Collatz, som alt efter Ordinantzzen findis rigtig, wilde ordinere, nu paa hlemreisen, det snarest mue ligt var.

Thi Kirckerne kand iche længere være uden Prest, fordj der ere 3 meget ringe och besuærlige Sogner, och nesten 3 mill imellom Kircherne, och pengene ere nu iche mange. Jeg med mine tilhørere udj vorisz inderlige bønnen till Gud ville haaffe Hansz Kong. Maytt. sampt det Kongelige huusz stedtze j hukømselsze, Forbliffuendis hansz Kongl. Mayttz.

Wunderdanigste och ydmygste Tjenere
Peder Christensønn Ørum.

Original i Sjælandske Indlæg 1661 A. i Geh.-Ark., med Paaskrift: Brev till Bispen den 29 Apr. [1661].

¹⁾ Anført i Pontoppidans Ann. IV, 180.

Tid havde meget lidt at sige, saa Kannikerne neppe kunde gjøre Bispen store Vanskeligheder. For øvrigt berettes der, at han lykkelig overvandt de fleste Hindringer, da han havde en god Støtte i Kongen, som satte ham højt. Om derved imidlertid hentydes til bestemte, os ubekjendte Stridigheder, eller det kun er almindelige Talemaader, vide vi dog ikke. Maaske sigtes der til, hvad der videre fortælles om tre Præster i Stiftet, som under Krigen vare indsatte og ordinerede af Svenskerne, mod Gyldigheden af hvis Ordination Biskoppen gjorde Indsigelse, saa at en af dem maatte rejse til Sverig for derfra at hente Bevisligheder. Mange udelige Degne, som Soldaterne havde indsat, skal han ganske have kasseret. — I hans Tid blev Uldbjerg og Lynderup Sognekald lagt til Bispestolen, saaledes at Biskoppen nød en Del af Tienden, og Præsten var hans Vicepastor ¹⁾.

For Resten savne vi endnu Kilder til fyldigere Oplysning om Biskop Peder Villadsens Liv i Viborg og Bispevirksomhed ²⁾. Kun det vide vi, at han syslede med de Minder, som knyttede sig til hans Fødeby, særlig i Reformationstiden, og at ved ham adskillige Efterretninger ere bevarede fra hint mærkelige Tidspunkt i Viborgs Historie, skjønt rigtignok i en Skikkelse, hvori Sagn og Historie er mere end ønskeligt blandet med hinanden. Han meddelte saaledes Peder Resen Bidrag til hans store, desværre aldrig udgivne historisk-topografiske Værk, Atlas Danicus, navnlig angaaende sin Moders Farfader, Broder Thøger Jensen, M. Hans Tavsens tro Forbundsfælle i Reformationskampen ³⁾. Ligeledes holdt Biskop Villadsen 1672

¹⁾ Ursin, Stiftsstadten Viborg, S. 154.

²⁾ I Sjæl. Indlæg 1663 A. 1 Geh.-Ark. findes en Skrivelse, dat. 24. Febr. 1663 fra Biskop Peder Villadsen til Professor M. Jens Bircherod angaaende Indførelsen af dennes Bøger som Skolebøger i Viborg.

³⁾ Se Annal. for nord. Oldkynd. og Hist. 1847, S. 130—1, hvor et Stykke af Resens Atlas, der udtrykkelig angives som meddelt af Bisk. Peder Villadsen, findes aftrykt.

ved Indsættelsen af Mag. Peder Klavsen Reenberg som Konrektor i Viborg en Tale, hvori han gav en interessant Udsigt over Viborg Skoles Historie fra Reformationen af indtil hans Tid. Vel findes der i denne Tale adskilligt, der ikke kan bestaa for en historisk Kritik, men ogsaa flere livfulde Træk, som ellers vilde have været forglemte¹⁾. I det hele turde hvad vi kunne kalde Viborgs traditionelle Historie i 16de og tildels det 17de Aarhundrede — saaledes som senere M. Christen Erichsen og andre have ført den til Bogs — for en ikke ringe Del stamme fra M. Peder Villadsen²⁾. Der berettes ogsaa, at han samlede Bidrag til Kong Christian IV's Historie, som siden benyttedes af hans Søn, Niels Slange, da denne skrev den nævnte Konges Historie³⁾. Flere historiske Haandskrifter i vore Samlinger er mærkede med hans Navn (Petrus Wilhadius) eller indeholde Bemærkninger, skrevne med hans Haand, og vise sig derved at have hørt til hans Bibliothek⁴⁾.

Den 22de Februar⁵⁾ 1673 døde Biskop Peder Villadsen, ikke fuldt 63 Aar gammel. I Gravskriften over ham betegnes han som en grundlærd Mand, og i Særdeleshed som en stor Elsker og indsigtfuld Kjender af Fædrelandets Oldsager, og derhos som en Mand af gammeldags Redelighed og Oprigtighed⁶⁾. — Hans Sønner antog Navnet Slange, dog neppe efter deres Fødeby Slagelse, som Lange-

¹⁾ En Del af denne Tale findes meddelt nedenfor.

²⁾ Se Dr. A. Heises interessante Bemærkninger herom i Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. VI, 236—7.

³⁾ Se Gjessing, Jubellærere III, 253, Not.

⁴⁾ Saaledes f. Ex. Ny kgl. Saml. 575, Fol. Thottske Saml. 331. 4to (se Danske Mag. 4. R. II, 226. 262) og 1542. 4to.

⁵⁾ I Hist. Aarbøger III, 161 og maaske ogsaa andensteds angives 25de Marts som hans Dødsdag; men Ligstenen har VIII Kal. Mart. (Marm. Dan. II, 196).

⁶⁾ Vir omnis eruditionis et reconditoris doctrinæ sacrarium, antlqvitatum inprimis Patriæ ut magnus amator sic doctissimus, cui antlqva fide et candore nihil unqvam fuit antlqvius.

bek mener, men efter det Mærke (en Slang), som fandtes i deres Faders Morfaders, Biskop Peder Thøgersens, Segl¹⁾.

Biskop Peder Villadsens Udsigt over Viborg Skoles Historie.

Som ovenfor er bemærket, udgjør nedenstaaende i historisk Henseende interessante, men langt fra fejlfri Udsigt over Viborg Skoles Historie fra Reformationen indtil omtrent 1660 en Del af den Tale, hvormed Peder Villadsen 1672 indsatte M. Peder Klavsen Reenberg til Konrektor i Viborg. Den fandtes i sin Tid mellem Biskop Jens Bircherods Manuskripter²⁾; nu gjemmes en Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 3006. 4to. Jeg har længe haft den liggende afskreven, i den Tanke at offentliggjøre den; men da det forekom mig nødvendigt at ledsage den med Anmærkninger, der kunde dels supplere den, dels paavise i det mindste en Del af Fejlene, har det trukket i Langdrag. Imidlertid har jeg meddelt andre Forskere i Skolehistorien den til Gjennemsyn og Benyttelse, og derved ere flere Stykker af den blevne fremdragne andensteds, saasom i afd. Prof. Blaches Rettelser (i Hist. Tidsskr. 3. R. V) til hans Afhandling om de viborgske Skolelove, i Dr. A. Heises Oplysninger om Landstingshører Gunde Skriver og den viborgske Tradition (i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. VI, 232 f.) og i afd. Prof. Hundrups Skrift, Lærerstanden ved Viborg Kathedralskole (i Indbydelsesskriftet fra denne Skole 1875)³⁾. Derved er ganske vist nogle af de interessanteste Stykker af Talen allerede blevne publici juris;

¹⁾ Heise, Diplom. Vibergense, S. 340.

²⁾ Suhms Nye Saml. IV, 3—4 H. S. 83.

³⁾ Rundt om i dette Skrift findes højst besønderlige, tildels aldeles meningsløse Ting, Vidnesbyrd om, at Sætterne og Korrektørerne ikke have kunnet løse den da saa godt som blinde Forfatters utydelige Skrifteegn.

imidlertid fortjener den dog efter min og fleres Mening at fremdrages i sin Helhed, ikke blot paa Grund af de Oplysninger, den indeholder, men ogsaa fordi flere historiske Vildelser, der saa at sige ere gaaede over i den almindelige Bevidsthed, her for første Gang fremtræde, og enhver Historiker veed, at det i kritisk Henseende er af megen Betydning at kunne forfølge slige traditionelle Fejl tilbage til deres Kilder. Mærkeligt er det ogsaa at agte paa, i hvor høj Grad denne Historie bærer Præg af at være forfattet efter Erindringen og mundtlige Overleveringer, idet der kun er faa Spor af, at skriftlige Kilder ere blevne raadspurgte af Forfatteren. — Da Anmærkningerne vilde blive for mange og for lange til at sættes under Texten, har jeg sat dem bag efter samme. — Den første Del af Talen, en lærd Undersøgelse om Skolevæsenet i Middelalderen, er her udeladt.

. . . Operæ pretium mereri autumo enarrare, quomodo gloriosæ memoriæ Rex Fridericus I anno 1526 Magistro Georgio Joh. Sadolino Wibergano (erat enim ille Wiburgo oriundus antiqva Sadelmagerorum familia, quæ paucis ante annis heic desiit) Lutheranæ religionis studiosissimo concessit, ut in urbe hac Wiburgensi tuto resideret et juventutem inibi institueret, quæque sana et sobria essent et cum verbo Dei congruerent libere doceret, quod tamen intra privatos parietes peregit, usquedum Hafniam ad Div. Virginem ecclesiastes postea vocatus, inde primus constitueretur episcopus Fionensis ¹⁾. Habuit Mag. Georgius Sadolinus inter alios discipulos Olauum Jacobæum Schytte ²⁾, officii successorem, Theodgarum Løwenbalch, juvenem monachum ordinis Franciscanorum e monasterio S. Mariæ, quod jam nosodochium est, quem Theodgarum Mag. Johannes Tausanus, natione Fionus, stipendiarius monasterii Antworskowiensis, sibi collegam cooptavit, cum ex claustro Crucigerorum seu Templariorum Wiburgensi prope lacum ad portam Jacobæam, Divo Johanni

dicato, esset expulsus, quod ibi fratres in doctrina evangelica instituisset; illos binos alterum a Templariis alterum a Franciscanis expulsos obviis ulnis excipiunt, cognati Theodgarum, consul Wiburgensis Petrus Hegelundus³⁾ Tausanum, eosque contra episcopi, Dni Georgii Friis⁴⁾, et monachorum rabiem asserunt, potestatemque concionandi in ecclesia Divi Johannis, quæ civibus parochialis erat et in foro majori, quod novum vocatur, sita, Tausano publice concedunt. Theodgarus postea vocatur primus ecclesiastes reformatæ religionis ædis Dominicanorum⁵⁾.

Anno 1537 Mag. Johannes Scheningius⁶⁾, concionator antea evangelicus Wiburgensis, primus Augustanæ confessionis episcopus Wiburgensis constitutus est, cujus ope et auxilio scholæ istæ angulares (ut vocantur in Ordinatione Ecclesiastica), h. e. scholæ, quæ intra privatos parietes frequentes in urbibus habebantur, submotæ sunt, et hujus scholæ cœtus primo rectori Dn. Olao Jacobæo Schytte commissus, qui initio in quatuor classes inferiores distribuebat pueros, quos subdoctoribus seu hypodidascalis erudiendos tradidit, superiori classi nempe quintæ ipse rector Dn. Olaus Schytte præerat. Stipendium vero hypodidascalis assignavit episcopus, ut diaconi rurales de suis stipendiis aliquam partem illis impenderent. Acerrimos nactus est pius antistes Scheningius adversarios, qui infense adversari scholæ conati sunt, utpote Mag. Andream Schougaard, antiqua nobilitatis prosapia oriundum, capituli Wiburgensis præpositum, virum tunc temporis inter nobiles magnæ autoritatis et infensissimum evangelicæ religionis hostem, quod etiamnum videre ex voto illius, quo Ordinationem Ecclesiasticam cum cæteris capitularibus confirmaret, solus inter omnes hac formula, opinione præsumpta, fervente est usus: Ego Andreas Schougaard, salvo jure cujuscunque Deum timentis, subscribo et accepto prædictos articulos nomine capituli Wiburgensis, donec aliquid melius in laudem et honorem Dei

concilium generale definierit atque constituerit, teste manu propria 7). Habuit Mag. Nicolaum Frisium, episcopi Georgii Frisii jam captivi ex fratre nepotem, prælatum et capituli cantorem, initio alienati et offensi animi erga scholam nostram, seminarium evangelicæ doctrinæ, sed successu temporis ille sub Mag. Kiliano Juul, Schenningii successore, mitiorem se præbuit 8). Ipsi quoque adversabatur nobilissimus Dn. Stigo Fassi 9), inter canonicos primarius, qui cæterique repugnarunt, quo minus pius antistes valetudine imbecillis optatis pro schola nostra stipendiis frui posset. Interim tamen Dn. Olaus Jacobæus Schytte ad scholæ labores impiger sine mercede binos integros annos contulit, usquedum serenissimus rex Christianus III huc misit proregem suum Dn. Johannem Rantzovium, qui jussu regis, volentibus nolentibus canonicis, canonicatum Modbeck ipsi et successoribus scholæ rectoribus assignavit 10). Erat Dn. Olaus Schytte disciplinæ ad informandos juniorum animos consultissimus, officii sui diligentissimus, usquedum multum ætatis et valetudinis consumpserit, emerito tandem canonicatum alium et bona capituli communia rex clementissime largitus est. Huic in officio scholastico successit Mag. Chilianus Juul, nobilissima Juliorum, qui stellam rubram et tria flumina in insignibus gerunt, familia perantiqua oriundus, sed erant parentes sævis seculi bellis ad incitas redacti, adeo ut filius parentibus orbus inter inferiores scholæ alumnos stipem ostiatim petere cogeretur, eo quod nollet pontificiam amplecti religionem. Hic Mag. Kilianus Juul quæcunque pro scitis et compertis ex saniore philosophia habuit, vita, factis et moribus repræsentare et exprimere studiose conatus est, atque prout literas impense amabat, omnibus doctrinis, quibus juvenum ætas impertiri debet, discipulos diligentissime erudivit. Hujus facilem in docendo methodum laudarunt quam multi me puero pastores, qui ipsius conciones in catechesin, evangelia et epistolas possederant, quas lector theologiæ scriptas reli-

quit¹¹⁾. Artificiosum compendium viam, artem et rationem disciplinarum Cicero vocat. Rectorem ubi aliquamdiu egerat scholæ, lector sacrosanctæ theologiæ designatus successorem habuit in scholastico munere Mag. Michaellem Grøn¹²⁾, de quo viro nihil accepi, quod dicam, præter nomen et quod familiam duxerit a nobilibus parentibus Grønneris, dominis de Windumowergaard, atque quod ipsi nepos a fratre fuerit Gundæus Christierni Grøn¹³⁾, mea ætate consul Wiburgensis et auditor causarum in parlamento publico provinciali Cimbriæ, quod alternis septimanis heic Wiburgi peragitur. Ubi vero Mag. Chilianus Juul e lectore ss. theologiæ episcopus post obitum Mag. Joh. Scheningii renunciatus fuit, nihil magis in votis habebat, quam ut commodum puerorum Musis locum nancisceretur prope sacram cathedralem ædem, ubi informatores juventutis artibus et disciplinis pueros instruere potuerunt. Antea in ædibus episcopi Scheningii et ipsius Julii locus scholæ admodum incommodus erat assignatus. Habitabat vero episcopus Scheningius in monasterio Dominicanorum nimis laxè et incommode. Ergo de ædificatione scholarium ædium canonicos invitos sæpiusque recusantes urgere non cessabat Mag. Chilianus, usquedum clementissimus rex cogendos jussit, ut hoc ædificium in scholam et hypodidasalorum hospitium ingratiis extruerent. Inviti itaque et per vim coacti sumptus dabant et de habitatione Musis prospiciebant. Ne ergo dedignemur primos functionum gradus; præstat paulatim per gradus ascendere, ut gloriæ Dei publicisque causis prompte serviamus, etiamsi primis functionum gradibus nobis diu sit insistendum; ita Mag. Chilianus Julius in primis functionibus fidem et sedulitatem probavit, usquedum ad ulteriora divinitus vocaretur.

Successit in episcopatu Mag. Chiliano Julio Mag. Petrus Theodgari Løwenbalchii filius, qui cum juvenis aliquot annos usus fuisset præceptoribus Hafniensis Academiæ professoribus, canonicatum Kiølsensem in stipendium apud regem Christianum 3. merebatur, quo ad-

jutus exteras aliquot annorum spatio visebat Academias; reversus in patriam primo sacellanus Divæ Virginis, quæ cathedralis est, creatus, e sacellano pastor ejusdem, e pastore episcopus Wiburgensis¹⁴); scholæ Wiburgensis rectorem anno 1570 constituit Mag. Jacobum Holmium, cujus mores a suis non abhorreere noverat¹⁵). Ut enim hic alumnos disciplinæ suæ, ut numero ita scientia rerum augetet, allaborabat, ita religiosus antistes summo nisu studebat, ut et docentium stipendia augerentur et discen- tibus suppetia afferrentur. Anno enim 1574 regem cle- mentissimum sibi expertus fuerat Mag. Petrus Theodgari, in scholam nostram benignissimum effecit, ut ex decimis regiis xx tonnis fruereutur docentes in inferioribus classi- bus; discentes vore circiter quadringentas et quinquaginta tonnorum frumenti siliginis et hordei annonam consequerentur. Exinde crevit discipulorum numerus, ut antistes et rector unam alumnorum classem, nempe quintam, cæ- teris quatuor inferioribus addere consultum putarent, ut florentem coloniam ibi collocarent, et exinde abiturienti- bus sextanis novam deducere in superiorem classem pos- sent. Huic classi primum moderatorem anno 1583 con- stituunt virum ab exteris academiis vocatum Dn. Johan- nem Resenium, postea optime de ecclesia Danica meri- tum theologiæ doctorem et episcopum Selandiæ, nonsolum ut hujus scholasticæ juventæ moderator esset, sed etiam rectori in continuis et tædiosis scholæ laboribus adesset. Mag. Holmio ecclesiastæ cathedralis templi ordinato et inde episcopo Aalburgensi designato succedit in officio scholastico Mag. Petrus Johannis Høg Wiburgen- sis¹⁶), vir et doctrina nobilis et facundia clarus. Illi ad cathedræ theologicæ statim honores promotio succedit in munere scholastico Mag. Christianus Nicolai Fossius Salingus, vir doctrina et severa disciplina inclutus, sed qui brevi post Arhusiam inter exedræ illius assessores adscriptus abibat¹⁷). Cujus in locum sublegatus Mag. Wilhadus Nicolai¹⁸), ad oras Riparum Cimbricarum

natus, Alburgo, ubi scholæ gubernatorem egit, vocabatur. Nolo me in parentis optimæ memoriæ laudes diffundere, qui quatuordecim integros annos scholæ continue præerat. Ubi autem ille salarii augmentum desperabat, sacrosanctæ theologiæ lectoris et succentoris simul cumulatus est muneribus. Interim tamen, quotiescunque schola nostra custode et ludirectore vacabat, sedulus plusculis annis usque ad extremam senectutem functus est officio ludirectoris. Illo post exantlatos varios labores rectoratu abeunte, clavum scholæ nostræ tenebat Mag. Johannes Laurentius Norwagus, quem optimæ famæ virum vix scholam ingressum Hafniensis Academiæ directores ad publicam Ebreæ lingvæ professionem hinc evocant¹⁹). Eodem loci etiam vocatur ad Mathematicum professionem Mag. Christianus Severini Longomontanus, ubi vix per unum annum scholæ nostræ pulverem metitus est. Non meliore successu ad scholæ nostræ moderamen accessit Mag. Budæus Nicolai Ahrhusiensis, vir optimis parentibus oriundus, integer vitæ scelerisque purus, sed scholis non natus, laboris ludi statim pertæsus nihil memorabile egit, intra binos annos sacerdotium inibat apud Randrusienses, homiliis quam ludo literario aptior, tandemque parenti, Ahrhusiensibus acceptissimo pastori ad Div. Virginem, successit²⁰). Post integrum annum et semestre spatium e Germania revertitur Mag. Henricus Nicolai Arctander, Mag. Nicolai Arctandri hujus diœceseos præsulis optime meriti filius, quem optimus parens plebi huic scholasticæ ducem præficere non dubitavit. Quicquid ex nutu parentis egit laudem merebatur; ubi vero ad ingenium rediit suum, habuit optimus parens in regendo negotii satis. Curavit ergo parens ab amicis admonitus, doctissimos studiosorum huc accersi, ut quintæ et quartæ classibus præessent, ut ex inferioribus classibus florentes colonias exspectaret. Hos inter Severinus Nicolai quintæ classis hypodidascalus, severa disciplina vir, literisque ut erat optime imbutus, ita aliis earum cognitionem impertire aptus natus,

quibus meruit, ut postea rector scholæ Roeschildensis crearetur. In quarta usus est opera Dni Johannis, postea pastoris Laastrupensis, qui a fratribus Jesuitarum edoctus optimus ingeniorum formator habebatur. Sed noluit Mag. Henricus genium defraudare suum; non enim ingenerantur mores hominibus tam a stirpe generis, quam iis rebus, quæ a vitæ consuetudine suppeditantur. Quocirca schola nostra ne labesceret, noluit pius præsul curam ejus plane abjicere, quocirca satagebat sedulo, ut rectoribus scholæ augmentum stipendii procuraret apud regem, siquidem præcedentes rectores semper tenuitatem salarii et quidem merito incusabant. Ex voto aliquid quidem tunc temporis obtinuit, sed filii mores, quominus integrum verumque usumfructum bonorum Hiarbech acciperet, impediebant. Quocirca alia via procedendum putavit pius præsul, pingve sacerdotium prima quaque occasione filio procurandum putavit, atque ita ad sacerdotium Seldense in Sallingia vocatus Mag. Henricus Arctander ²¹⁾, scholam reliquit Gabrieli Brinch Norwago, stipendiario regio, qui huc veniens adversa valetudine uti cœpit, et intra annum ex morbo hypocondriaco obiit ²²⁾. Tandem prosperitatem aliquam consequuta schola nostra est, ubi Mag. Otthonem Christierni Blickfeldium, Arhusia oriundum, rectorem accepit. Erat enim vir multæ sedulitatis, qua unice omnibus bonis placere potuit, erat ipsi jucunda gravitas fastu remoto, doctrina fuit ornatissimus, qua plurimos per undecim integros annos discipulos perpolitos e schola dimisit. Hujus viri virtutem et nomen grata memoria satis prosequi non possum. Summo nisu frustra contendebat optimus vir bonis communibus capituli frui propter nobilium canonicorum tenacitatem ²³⁾. Illum in officio mortuum consequutus Mag. Nicolaus Pauli Scandorphius, antea scholæ Slaglosianæ rector, postea a rectore Wiburgensi ecclesiastes Alburgensis, inde Hafniensis, et postea SS^{tes} Theologiæ Doctor et Professor publ. Hafniensis, vir pietatis laude conspicuus, optime cupiebat

scholæ nostræ, et ad placita scholæ Herlovianæ hujus ludi mōres componere nitebatur. Sed ubi consuetudo ad vigorem accedit, necessitatem irrefragabilem inducit, ut mutare haud possibile sit. Annitebatur pius vir conrectorem in scholam introducere, eoque nomine fratrem Mag. Fride-ricum singulis diebus certas horas, sed irrito conatu, dedit. Ita laborum scholæ pertæsus ecclesiasticis munus ipsi ab Alburgensibus civibus oblatum ambabus ulnis acceptabat ²⁴).

Sequitura tempora, clarissimi auditores, magnum mirantur scholæ nostræ deliquium. Et enim aliquantis per post discessum Mag. Nicolai Schandorffii missus ad scholam nostram Mag. Christophorus Johannis, Hafnia oriundus, ut scholæ moderamen in se susciperet. Hunc virum vituperare nolui, laudare non possum, hoc unicum ipsi laudi erat, quod erat poeta facilis, donis homileticis ornatus, cætera nullius frugi homo. Cæsariani milites ubi totam occupaverant Cimbriam, fugam prudens meditabatur, nam solito bacchantium more, quo unice gaudebat, inter milites vivere non potuit, ubi spumantia pocula ipsi defutura essent ²⁵). Ita schola totum triennium dimittebatur præter quintæ classis alumnos et paucos alios inferiorum classium in urbe natos. Hos Mag. Nicolaus Johannis, piæ memoriæ, quotidie colligebat, et ductu ac auxilio M. Wilhadi Nicolai diligentissime edocuit, ut quintæ classis discipuli partes sextanorum obirent, quos tandem ad scholam post bellum reversos scientia superarunt alumni quintani. Post conventam pacem tandem huc mittitur rector scholæ Mag. Joh. Johannis Hafniensis, ante conrector scholæ Roeschildensis, vir egregie doctus, sed operosi laboris impatiens audiebat, ut neque aviditatem discendi discipulis instillaret, neque superiorum spei satisfaceret ²⁶). Tandem et ille vocatus ecclesiastes cathedralis templi scholam Mag. Nicolao piæ memoriæ viro gubernandam reliquit. Tunc emicuit illustris herois Christiani Frisii de Kragerup cancellarii magni in scholas summa

et per tot secula optata pietas, qui apud regem effecit, ut lectores SS^{tes} Theologiæ et rectores scholarum Roeskildensis, Lundensis, Wiburgensis, Ripensis et Arhusiensis posthac semper locum in cathedralibus exedris retinerent et bonis communibus fruerentur, ita ergo animus Mag. Nicolao crevit, nunquam, quoad muneri scholastico par esse poterit, se illo officio abdicare ²⁷). Mortuo illustri heroe Frisico accessit aliud beneficii genus, quod scholæ nostræ generosus heros Georgius Rosenkrantz de Kieldgaard apud affinem, illustrem heroem Christianum Thomæum Sehested, cancellarium regis magnum, procuravit, ut conrectore schola nostra posthac gauderet, stipendiumque quoque ipsi Kølsen canonicatum a rege serenissimo decretum est. Atque ita enumerare possumus ab illo tempore conrectores Mag. Christianum Ostenfeld, postea Doctorem et Medicæ facultatis apud Hafniense Lycæum Prof. publ., Mag. Jacobum Faber, postea ecclesiasten Schiwensem, nunc vero ad Div. Virginem Hafniæ pastorem primarium, Mag. Johannem Rosenberg, nunc SS^{tes} Theologiæ lectorem Ripensem, et te, clarissime vir, fili aman- tissime, Dn. Mag. Jane Julbye, nunc rectorem hujus ludi industrium ²⁸). Hic merito nomen et virtutem optime meriti viri Dni Mag. Nicolai Johannis prædicarem, nisi ante paucos menses, cum justa ipsi publice pro concione solveremus, illud luculenter peregrimus. Enarrandæ quoque essent vicissitudines, quas cæteris duriores et maxime inversas perpessa est schola nostra posterioribus binis lustris, me episcopo, quod munus alii demandatum relinquo, ne nimis aliquid propriæ laudi tribuere videar. Te igitur, clarissime Dne Mag. Petre Clausen, hac oratione quintum hujus scholæ numeramus conrectorem, et cum clementissimo rege nostro hereditario Christiano V publicis literis designatus sis, utique tibi hujus scholæ conrectoratum ut et arma more majorum demandamus. Videsis, ingeniorum diversitatem probe tibi cognitam habeas, et

quantum distant æra lupinis pernoscas. Cœterum voto finiam, Deum ter opt. max. rogans, ut munus, quod jam suscipis, cedat in Divini Nominis gloriam, scholæ nostræ incolumitatem, juniorum emolumentum, tuique nominis perennem honorem! Dixi.

A n m æ r k n i n g e r .

1. Om Mag. Jørgen Jensen Sadolins Virksomhed i Viborg findes nærmere Oplysninger i mit Skrift om denne Mand (Særtryk af Saml. til Fyns Hist. og Topogr. IV). Han har neppe selv nogensinde brugt Navnet Sadolin, lige saa lidt som nogen samtidig har nævnet ham saaledes, men dette Navn er nok først brugt af hans begavede men extravagante Søn, Digteren Mag. Hans Jørgensen, og fra ham er det senere overført paa Faderen. De Personer, der nu bære Navnet Sadolin, nedstamme neppe fra Reformatoren Mester Jørgen Jensen. — For øvrigt fejler Peder Villadsen ved at gjøre denne til Rektor, hvilket jo, som det synes, er hans Mening; med større Ret kan han med Hundrup kaldes Lector theol., da det var en Præsteskole, han forestod.

2. Oluf Skytte (Skøtt, Skiøtte eller Schytte), som oftere nævnes i Talen, hed ikke Oluf Jakobsen, men Oluf Nielsen, og var ikke M. Jørgen Jensens Eftermand, da han i det tidligste kan være bleven Rektor 1540. I Aaret 1543 forekommer han (Heise, Diplom. Viberg., S. 236) som „Sognepræst“ i Viborg (Kompaster ved Graabrødre eller Nørresøgn Kirke), samtidig var han tillige Skolemester, skjønt det 1540 var blevet forbudt, at disse to Embeder maatte være forenede (Heise, Dipl. Viberg., S. 220). Som „Skolemester“ nævnes han udtrykkelig 1548, da han forlenedes med Halvparten af Tapdrup Kongetiende, der var Annex til hans Kirke (Danske Kirkelove I, 278), ligeledes 1550, da han var med at dømme Hr. Oluf i Mov fra Embedet (Dipl. Vib., S. 276). Hans opofrende og nidkjære Virksomhed som Rektor berømmes højlig af Peder Villadsen.

En lignende Ros erhvervede han ved sin Undervisning af den siden berømte Kansler Niels Kaas. Om denne, der skal have forladt Skolen 1549 efter en næsten niaarig Skolegang, siges nemlig i Joh. O. Slangendorpii Oratio funebris de vita et obitu Dn. Nicolai Kaasii (1594. B 2), at han af sin Farbroder Mogens Kaas til Taarupgaard blev sat i Viborg Skole: „eam illa ætate regebat Dn. Olaus Scøtzius, Canonicus et Symmystes (Medtjener ell. Kompastor) Wiburgius, vir egregie doctus in literis humanioribus, et ad formanda studia iuuentutis non factus, sed natus, qui non tantum doctis, sed et nobilibus viris propter singularem eruditionem, diligentiam, modestiam et humanitatem erga discipulos semper fuit gratissimus. Ac quanti hunc venerandum virum fecit Magnif. Dn. Cancellarius (o: N. Kaas), ostendebat non tantum ipsum gratitudine singulari, amore et reuerentia prosequendo, sed et in filios studiosos et verbi divini ministros beneficia plurima conferendo. Hoc præceptore Cancellarius noster paucis annis Regulas Grammaticas utriusque linguæ (o: Lat. & Græcæ), una cum præceptis Dialecticis et Rhetoricis addidit, et orationem latinam mediocriter formare cœpit, iudiciumque de discernendis veris a falsis et probabilibus a necessariis paulatim acquisiuit“. — Den 3. Januar 1553 forlenedes Hr. Oluf Nielsen Skytte med et Kannekepræbende (D. Kirkelove I, 340—1). Da var han endnu Skolemester, ligesom da den som Fyns Biskop siden bekendte Jacob Madsen (Vejle) samme Aar kom i Viborg Skole (Vinding, Acad. Haun. p. 123); men da denne 1555 forlod Skolen, havde den en anden Rektor. Ifølge en gammel Optegnelse resignerede Hr. Oluf Skytte Skolen 1554, efter at have været Skolemester i 14 Aar (Ny kirkehist. Saml. V, 347). I et Brev, hans Søn Niels Olufsen Skytte, da Student, siden Præst i Kobberup i Vib. St., 1556 ell. 57 skrev til en hos Kongen formaaende Hr. Niels (sikkert den som Hofpræst siden bekendte Niels Nielsen Kolding, da res. Kapellan i Kolding) omtales, at Faderen havde paadraget sig megen Gjæld, „dum scholæ regimen tenebat“, hvorfor Sønnen ansøger om en Understøttelse hos Kongen til sine

Studeringers Fremme (Kbhvns Univ. Hist. IV, 143—5). — Siden levede Hr. Oluf Nielsen Skytte (der ikke med Rette af Hundrup o. a. gjøres til Magister) endnu i mange Aar som Præst og Kannik i Viborg. Mange Vidnesbyrd om hans Deltagelse i den gejstlige Retspleje findes i Høises Dipl. Viberg. (se Registeret). Naar der i Ligtalen over Sten Maltesen (Sehested) til Holmgaard siges, at denne i en Alder af 6 Aar (1559) af sine Forældre „sendtes til Viborg til Skole og blev lagt til Kost og Herberge hos en Dannemand, Hr. Oluf Pedersen, hvor han ydermere er bleven oplært i sin Børnelærdom og det latinske Sprog udi fem Aar“ (Bricka og Gjellerup, Den danske Adel I, 3), saa maa det være Hr. Oluf Nielsen Skytte, der menes. Som Kannik var denne tillige i en Række Aar Universitetets „Procurator“, med Hensyn til Indsamling og Indsendelse af den halve Del af Naadensaaret efter afdøde Medlemmer af Kapitlet og den saakaldte Sjølegave efter afdøde Præster, som tilkom Universitetet. I den Anledning skrev han 1582 et (i Univ. Hist. IV, 315—16 trykt) Brev til Professor, Dr. theol. Anders Lavritsen (Roskilde), hvori han omtaler Vanskelighederne, han havde ved at faa de omtalte Afgifter ind. Han beder at hilse sine kjære gamle Studiefæller M. Klavs Lavritsen Skavbo (Professor ved Universitetet) og M. Frants Andersen (Rektor og Kannik i Roskilde, siden fra 1561 til 1571 Abbed i Ringsted Kloster, † 1582), om de endnu vare i Live, ligeledes Biskop D. Povl Madsen og D. Niels Hemmingsen, hans Sønners, Mag. Peders og Hr. Nielses, fortræffelige Lærere, i lige Maade Professorerne, Mag. Joh. Sascerides og M. Peder Aagesen, hans Søn Anders's velvillige Lærere og Værter. Endelig bringer han Hilsen fra Kannikerne i Viborg, Biskop M. Peder Thøgersen og dennes Svigersøn, M. Jakob Holm, Hr. Rembolt Pedersen og sine egne to Svigersønner, M. Hans Pedersen [Butzer] og M. Hieronymus Ranch. Det er et rigtigt Gammelmandsbrev, men det giver personalhistoriske Oplysninger, som vi ellers vilde savne. Endnu et Par lignende Breve fra Aarene 1585 og 1586 have fra ham til Professor Anders Lavritsen (Univ.

Hist. IV, 336—8), der ret vise, hvor tro den gamle Mand var i den paatagne Bestilling, hvad ogsaa fremgaar af en Række Kvitteringer, meddelte ham i Aarene 1579—88 af Universitetets Kvæstor eller dets Rektor, for indsendte Summer (Konsist. Arkiv, Pakken 94; naar de findes der, maa de være sendte tilbage af hans Søn og Efterfølger i Bestillingen). Da Universitetet den 18. Februar 1586 skrev til ham, kaldte det ham: Dn. Olaus Sagittarius, apud Viburgenses pastor primarius et canonicus dignissimus (Univ. Hist. IV, 340—1). — Den 23. April 1591 skrev Hr. Olufs Søn, Hr. Anders Olufsen Schytte, der nys var bleven Succentor i Kapitlet, til Universitetet og ansøgte om at blive dets Procurator i Kapitlet efter sin afdøde Fader — denne levede endnu ved Juletid 1590, er altsaa formodentlig død lige i Begyndelsen af Aaret 1591, da Sønnen udtaler den Formening, at hans Død allerede forlængst var Professorerne bekendt. Sønnen lover at besørge Forretningerne med samme Troskab som Faderen (Univ. Hist. IV, 381—3). — Over en Del af Hr. Oluf Nielsens Efterslægt findes der i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1076, Fol., en Optegnelse, som det synes forfattet af Mag. Bartholomæus Christian Schytte, Hører ved Kjøbenhavns Skole og siden Sognepræst i Jersie og Solrød (se Hundrup, Lærerstanden ved Metropolitan-skolen, S. 119). Denne Optegnelse, som kan supplere Stamtavlen over Familien Schytte i Gjessings Jubellæriere III, 273, Tab. I og III, skal sluttelig her meddeles. Hvad der er indsluttet i skarpe Klammer er nærværende Udgivers Tilføjelser. — Den ovennævnte Søn, Anders Olufsen S., der 1584 forekommer som „Medtjener i Guds Ord i Viborg“ (Kirkehist. Saml. 3. R. II, 205), er ikke medtagen i Optegnelsen. Over ham fandtes følgende Gravskrift i Graabrødre Kirke i Viborg (Afskr. i Rostg. Saml. 53 Fol.):

Rev. Vir Dominus Andreas Schytte, Venerab. Cap. Viberg. Succentor et hujus Ecclesie Minister in Evangelio Christi fidelissimo, placide obdormivit An. 1592 1 Sept. Cujus corpus hic quiescit, studio dilectiss. conjugis Annæ Nicolai.

Origo familiæ Toxotiæ

deducitur a Dn. Olao Schytte, Pastore et Canonico Viburgi
sc. Ecclesiæ Domini a Reformatione primo.

Hans to Sønner:

M. Peder Schytte (suspectus Calvinismi) Sognepræst i Gunderup [se Lyskanders Levn. og Bog om danske Skribenter, S. 302. S. B. Smith, Hieronymus Just. Ranchs Danske Skuespil, S. 16 f., hvor dog den lærde Udgiver ikke har lagt Mærke til Pilen, der staar bag ved Navnene Petrus Olai og Andreas Olai; den skal oversættes Sagitta. Thi Navnene Skøt, Skytte, Schytte gjengaves paa Latin: Sagittarius; jvfr. Univ. Hist. IV, 341. Ny kirkehist. Saml. III, 663]. Hans Hustru var Maren Kjeldsdatter, som var Hr. Kjeld Tranes antecessoris sui filia in Gunderup.

Frater Mariæ Kiliani erat Dn. Theocarus Trane, Commi-
nister Mag. [Petri] Schytte. Hic [o: Thøger Trane] erat pater 3 filiorum: Dn. Kiliani in Birkede [paa Laaland], Dn. Olai in Toderup [o: Tingsted], Dn. Andreae in Rasted. Horum mater erat Anna Nicolai f., Dni Nicolai [Schytte] in Kobberup.

Hr. Niels Schytte, Sognepræst i Kobberup filios genuerat: Dn. Andream, Past. in Tostrup, et Dn. Andream in Skelum. Ille filios habuit pastores: Dn. Christianum Andreae in Tostrup [et] Dn. Achillem (Kjeld) in Kongsted. Horum mater erat nata patre Dno Johanne, pastore in Laastrup, matre Catharina f. [Dni] Chiliani in Gunderup.

Ille sc. Dn. Christianus Andreae in Tostrup habuit filios: Henricum Schytte, mercatorem in Scania, Dn. Andream Schytte, pastorem in Lyngø et Braaby, parentem meum b. m., Dn. Castanæum, successorem in Tostrup.

Hic sc. Dn. Achilles in Kongsted genuit filios: Johannem Schytte, collegam sch. Soranæ, M. Albertum Sch., pastorem in Hvedstrup, Hieronymum, collegam sch. Soranæ; filias: Susannam M. [Henrici] Hattingi in Karise, Dorotheam Mariam Dn. Tuedes Hauniæ [Gjessing har et andet Giftermaal], Abigaelem in Vindbyholt.

Føde af Hr. Kjeld [Trane] i Gunderup var

1. Led
Sødskende	{	Karen Kjeldsdatter, min Faders Farmoders Moder, Hr. Jens's Hustru i Laastrup. Anne Kjeldsdatter, Hr. Povl Andersens [i Astrup, Rostrup og St. Arden] og Kjeld Andersens i Astrup deres Moder.
2. Led
Sødskende-
børn.	{	Maren Jensdatter (Karen Kjeldsdatters Datter) min Faders Farmoder. Hr. Povl og Kjeld Andersen (hendes Søster-sønner).
3. Led
Næstsød-
skendebørn.	{	Hr. Christen [Andersen Schytte] i Tostrup. Anne Povlsdatter i Skibsted [Datter af ovenanf. Hr. Povl Andersen, og gift med M. Peder Lassen Liim i Skibsted]. Karen Povlsdatter i Wammen [vistnok Søster til ovenanf. Anne Povlsd., og gift med Præsten Jens Sørensen Lund i Wammen]. Anne Kjeldsdatter [vistnok Datter af ovenanf. Kjeld Andersen] Hr. Peders [Christensen] i Astrup.
4. Led
Første-
Frænder.	{	Anders Christensen Schytte af Tostrup [Præst i Lyng og Broby]. Karen Pedersdatter i Skibsted [D. af M. Peder Lassen Liim], Niels Nielsen Riis's [Præst i Skibsted]. Iver Pedersen, Niels Pedersen [vistnok Brødre til Karen Pedersdatter]. Niels Børgesen, Iver Jensen og deres Sødskende af Wammen.

3. Peder Hegelund er rimeligvis en Forvexling med hans Broder Morten Hegelund, der andensteds omtales som en Ven af Hans Tavsens (Kirkehist. Saml. I, 377); en saadan Forvexling er saa meget antageligere, som Morten H. nævnes som Borgmester 1526 (Ursin, Viborg, S. 69), medens Broderen først efter Reformationen vides at have beklædt en saadan Plads (Heise, Dipl. Viberg., Regist.). Consul maa

foreøvrigt vistnok oversættes Raadmand; det var oftere Tilfældet, at en afgaaet Borgmester igjen blev Raadmand.

4. Om Biskop Jørgen Friis og hans Stilling til Reformationen er i den nyere Tid fremdraget mange gode Oplysninger, særlig af Dr. A. Heise (se Münter, Ref. Hist. II, 709—23. Ann. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1847, S. 136—7. Ny kirkeh. Saml. V, Reg. Kirkeh. Saml. 3. R. II, 674—7. Rørdam, Hist. Kildeskr. I, Reg. Heise, Dipl. Viberg., Reg.). Følgende Excommunication over ham, der saa vidt vides ikke er trykt, har jeg fundet i D. G. Zwergius's Afskrift i Ny kgl. Saml. 647. 4to i Kgl. Bibl.

R. p. d. Georgius Fris Episcopus Vibergensis ex nunc principalis hic auctoritate Apostolica denunciatur excommunicatus, declaratus, aggravatus, reaggravatus et interdictus, una cum invocatione auxilii bracchii secularis ob non partitionem monitorii contra eum ad partes decreto (!) instante R. p. d. Johanne Wulff Prothonotario Apostolico principali. Die XXXI Martii 1530 suprascripte affixe et publicate fuerunt etc.

5. Thøger Jensen døde ifølge Christiern Juels Aarbog (Ny kirkehist. Saml. V, 344) den 6te Juni 1538 som Lector theol. i Viborg; at han dog samtidig har været Præst (ved Sortebrødre ell. Søndersogns Kirke) fremgaar af Heises Dipl. Viberg., S. 211—12. Af kyndige anses det som tvivlsomt, hvor vidt han har tilhørt den adelige Slægt Løvenbalk, nærmest fordi han ikke bar Slægtnavnet og vel heller ikke førte Slægtens Vaabenmærke (se Dr. Heises Bemærkninger i Ny kirkehist. Saml. V, 881—2). Imidlertid forekommer det mig dog ikke saa underligt, at han som Munk har aflagt Adelsnavnet; som evangelisk Præst havde han heller ingen Brug derfor. Hans Søn, Biskop Peder Thøgersen, brugte ikke Løvenbalkernes Vaaben, men deri ligger formentlig intet afgjørende Bevis. Saa vidt jeg nemlig har bemærket, gik de Adelsmænd, som efter Reformationen bleve Præster, samtidig ud af den adelige Stand, idet de nemlig indtraadte i den gejstlige; og jeg kjender kun et eneste, sent og tvivlsomt, Exempel paa, at en Præsts Afkom før Enevælden er betragtet som adeligt, nemlig Nicolai Güntelberg, der paa

Rigsdagen 1660 mødte blandt Adelenes Repræsentanter (Danske Saml. 2. R. II, 97), skjønt han skal have været en Søn af Præsten Eskild Güntelberg i Rørbæk. — Hos Hvitfeldt berettes (S. 1313), at da Kong Frederik I i Aaret 1529 „forsendte Mester Hans Tavsen fra Viborg til Kjøbenhavn, at han der skulde lære og prædike Guds Ord, havde han en, hed Hr. Thøger, med sig“. Ligeledes fortæller Hamsfort (Scr. Rer. Dan. VII, 242; jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 237), at da M. Jørgen Jensen Sadolin 1531 (ell. 32) rejste fra Viborg til Odense, havde han Thøger med sig, for at denne skulde tage sig af Skolevæsenet. At det i begge Tilfælde er den forhenværende Munk Thøger Jensen, der menes, kan neppe være tvivlsomt; men forøvrigt er der intet bekjendt om hans Virksomhed hverken i Kjøbenhavn eller i Odense, uden dette, at han i Odense var underkastet Forfølgelse, ja som det synes endog var truet paa Livet for sin evangeliske Virksomheds Skyld. Han maa snart atter være dragen tilbage til Viborg, hvor han indtil sin Død udfyldte den ved Sadolins Bortgang ledige Plads som Læsemester og Præst ved Sortebrødre Kirke. (Jvfr. Dän. Bibl. I, 6—7. Marm. Dan. II, 215. Vita Petri Holmii, Progr. Acad. J. C. Kallii, 1749). Hans Hustru, Anne Pedersdatter, der tidligere skal have været Nonne, ægtede efter hans Død hans Eftermand i Præsteembedet, Hr. Morten Hvas.

6. Mag. Jakob Skjønning (der ikke hed Johannes, som Ped. Villadsen mener, og ikke blev Dr. theol., som Hundrup o. a. sige) er ifølge Heises Antagelse den Mester Jakob, som 1518 forekommer som Kannik i Viborg (Dipl. Viberg., S. 144). Efter at Hans Tavsen 1525 var optraadt som Reformationens ivrige Talsmand i Viborg, sluttede M. Jakob Skjønning, som da var Rektor ved Domsolen og Præst ved S. Hans Kirke, sig til ham og aabnede sin Kirke for ham. Siden blev Skjønning selv evangelisk Prædikant i Viborg (Ny kirkehist. Saml. VI, 687); 1530 mødte han med de andre lutherske Lærere ved Herredagen i Kjøbenhavn, og 1537 kaldtes han til Viborg Stifts første evangeliske Superintendent. Til Oplysning om hans Virksomhed som

saadan foreligge nu gode Bidrag i Diplom. Vibergense (se Registeret). Mange Vanskeligheder havde han vistnok at kjæmpe med, som det ogsaa antydes af Ped. Villadsen. Den 25de April 1539 underskrev han paa et Møde i Nyborg med flere af Superintendenterne en Klage til Kongen over den slette Tilstand, hvori mange Kirkeforhold endnu befandt sig (Münter, Bugenhagii in Dania commoratio, p. 107—8). Da han i August 1540 deltog i Bispemødet eller Nationalsynoden i Kjøbenhavn, benyttede han atter Lejligheden til at gjøre Forestilling til Regjeringen om forskjellige væsentlige Mangler vedrørende Kirke- og Skolevæsenet i hans Stift (Dipl. Vib., S. 219—21). Af en samtidig omtales M. Jakob Skjønning som en saare retskaffen Mand. Han døde den 17de Juni 1549; otte Uger efter døde hans Hustru, Valborg. De havde en eneste Søn, Peder Skjønning. I en gammel Optegnelse siges Mester Jakob Skjønning at have været Rektor i 5, Præst (evangelisk) i 10, og Superintendent i 12 Aar (Ny kirkehist. Saml. V, 345—6).

7. Hvad der siges om Mester Anders Skovgaard, kan fra et konfessionelt Stede maaske være rigtigt; men det giver dog ingen Forestilling om ham som den udmærket dygtige Forretningsmand, han utvivlsomt var, og hvorom Dipl. Vibergense indeholder saa mange Vidnesbyrd. Han var af den Slags Mænd, som der var flere af i Reformations-tiden, som man kunde have ønsket en bedre Skjæbne end at kjæmpe en haabløs Kamp mod en Aandsmagt, som de neppe forstod. Han var forøvrigt ikke Domprovst, som Ped. Villadsen siger, men Ærkedegn. Han døde den 7de Januar 1554 (Ny kirkehist. Saml. V, 346—7).

8. Mester Niels Friis, Kantor i Domkapitlet, siges i andre Skrifter at have været en Broder til Biskop Jørgen Friis, til hvem han forøvrigt ingenlunde stod i noget broderligt Forhold. Om ham findes Efterretninger i Ny kirkehist. Saml. V og i Dipl. Viberg. Han døde den 6te November 1557.

9. Her burde have staaet M. Splid Fassi, som Mandens rette Navn var. Han var i en lang Aarrække

Kannik i Viborg Kapitel (se Ny kirkehist. Saml. V og Dipl. Vibergense).

10. Det var i Avgust 1536, at Hr. Johan Rantzov var i Viborg i Anledning af Biskop Jørgen Friis's Fængsling; men paa den Tid har Oluf Skytte neppe været Rektor. Meget muligt er det dog, at Rantzov paa Kongens Vegne kan have truffet Foranstaltninger til Reformationens Fremme, som vi nu ikke kjende.

11. At Mester Kjeld Juel skulde have hørt til Stjerne-Julernes Adelslæggt, er ellers noget fremmedt og vel neppe rimeligt, skjønt det ogsaa siges andensteds (Fr. Rostgaard, Deliciæ poet. Dan. I, 341). Jeg har i Kbhvns Univ. Hist. I, 666 vist, at han begyndte sin Bane i den beskedne Stilling som Universitetspedel 1540—2. Maaske har han derefter fundet Lejlighed til at rejse udenlands og at erhverve Magistergraden. Det er ikke let at finde nogen Plads for ham som Rektor ved Viborg Skole, med mindre han nogen Tid har vikarieret for Hr. Oluf Skytte. Han var Læsemester ved Domkirken 1544 (Dipl. Viberg., S. 362) og forblev i denne Stilling, indtil han 1549 blev Superintendent i Viborg Stift (Ny kirkehist. Saml. VI, 76—7). Viborg Skole skylder ham sine ældste Skolelove, der senere betegnedes som „Articuli veteris tabulæ per Mag. Chilianum conscriptæ“ (Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 118). Naar Ped. Villadsen særlig fremhæver hans Læregaver, kan det bemærkes, at i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 378. 4to, findes et latinsk Hdskr. med Titel: „Explicatio Euangeliorum Dominicalium M. Chiliani Episcopi Viburgenses, quæ a dominica prima post Trinitatis ad dominicam aduentus tractari soleant, 1571“. I Ped. Rensens Bibliothek, der brændte 1728, fandtes (Catal. p. 371—2): Chiliani Episc. Viburgensis Postilla msc. 1572. Ejusd. annot. in examen Philippi msc. An. 1571. Ejusd. Catechismus et doctrina de absolutione msc. De anførte Aarstal tage sig noget besønderlig ud, da Mester Kjeld døde 2. Marts 1571 (Ny kirkehist. Saml. V, 359. VI, 102, — ikke 25. Jan., som Hegelunds Kalender har, Magaz. til den danske Adels Hist., S. 158). Men Aarstallene gjælde vistnok kun Afskrif-

terne, medens Arbejderne selv gjerne kunne være fra den Tid, da Kjeld Juel endnu var Læsemester (jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 190). — Om hans Virksomhed som Biskop indeholder Dipl. Viberg. og Jydske Saml. VI, 223 ff. flere Oplysninger. Endnu i Marts 1570 var han tilstede i Kjøbenhavn ved en Herredag eller vel rettere en Rigsdag, som skulde skaffe Midler til Rigets Fornødenheder. Da var han Senior blandt Danmarks Bisper (Suhms Saml. II, 3, 4). Da hans Bispegaard var fortæret af Luerne i den store Brand, som 1567 overgik Viborg, udgik der 8. Juni s. A. kgl. Befaling til Hr. Otte Krumpen, Befalingsmand paa Hald: han skulde lade Superintendenten, M. Kjeld Juel, erholde nødvendigt Tømmer til Gjenopførelse af hans Gaard, som var ødelagt i Ildebranden samme Aar; og da M. Kjeld beretter, at han til sin aarlige Underholdning oppebærer Kirketienden af nogle Kirker, men Kirkeværgerne undskyldte sig, at de ingen Penge have, fordi Kongen selv lader Tienden oppebære, saa skulde Lensmanden bestille det saa, at der ved de Kirker, som skulde give M. Kjeld Penge, holdes det fornødne tilbage af Tienden (Geh.-Ark. topogr. Saml., Viborg). Den 30te Juni 1567 udgik der endvidere Kongebrev til Landsdommer Axel Juul af følgende Indhold: I den Ildebrand, som senest var i Viborg, skal Skolen være afbrændt; Axel Juul skal have nogle Penge hos sig, som ere oppebaarne der i Landet (Jylland) til at bygge et Domhus med; paa det nu at Skolen des snarere maa blive gjenoptagen, beder Kongen og vil, at han skal forstrække dertil saa mange Penge, som han har, og hjælpe til, at Skolen snart maa blive færdig, for at de Personer, som den besøge, ikke derover skulle forsømmes (Udkast smst.). Ventelig skyldes ogsaa dette Brev Biskoppens Forestilling. — Indskriften paa den Ligsten, som i sin Tid fandtes i Viborg Domkirke over Biskop Kjeld Juel, er indført i Marm. Dan. II, 194, men ufuldstændig. Efter en anden Opskrift skal den historiske Del af den læses saaledes: *Magistri Chilianii Julii Superintendentis Vibergensis secundæque uxoris (Marm. Dan. har: secundi uxorisque) eius Annæ Joannis corpora hic quiescunt.* Er denne Læsemaade rigtig, saa har Biskoppen været to

Gange gift, og hans anden Hustru har været en Datter af den fra Reformationstiden bekendte Kannik M. Jens Hansen, der siden blev den første evangeliske Sognepræst ved Domkirken i Viborg og døde den 2den September 1558 (Ny kirkehist. Saml. V, 350. 526—7 o. fl. Steder. VI, 687—8. Marm. Dan. II, 209). Biskoppens Enke ægtede siden Borgmester Morten Hvas i Viborg (se Dipl. Viberg., S. 362, hvor ogsaa tvende af M. Kjeld Juels Børn nævnes). — Følgende hidtil utrykte Kongebrev, M. Kjeld vedrørende, kan her endnu indføres:

Mester Kieldt Jwll. Superintendent vdj Wiborg Stigt, fick Konn. Maitts Breff paa nogenne Preste Rente, som følger:

Wij Frederich etc. Giøre alle witterligt, at oss elsk^e hederlig och hoiglerdt mandt Mester Kjeldt Jwl, Superintendent vdj Wiborg Stigt, haffuer ladit berette for oss, huorledis at nogen tiidt siiden forledenn, ther stormeg^{te} høyborne første, wor kiere herr fader, salig och høylofflige ihukommelse, loede forordinere Superintendenterne her vdj Riigit thieris vnderholding paa thieris Embitz wegnne, er for^{ne} Mester Kieldt Jwl iblant anndit wdlagt two Sogner wdj Medelsomherrit, weed naffn Winckel och Rind, medt thieris Preste gaarde och Preste renthe. Och efftherthj thendt prest, som for^{ne} Sogner thendt tiidt haffde, endnu leffuer och same sogene vdj heffdt och were haffuer, och for^{ne} Mester Kieldt Jwl her til ingen frucht eller gaffn ther aff haffuer bekomit, huor for handt vnderdanichst er begierindes at mue bekomme tuende andre Sogner, som vacere och ledige ere effter Anthonius Bryske, weed Naffn Wammen och Lindom, i stedt for for^{ne} Winckel och Rind sogner, tha haffuer wij aff wor synderlig gunst och Naade wwndt och tilladt, och nu medt thette wort obne Breff vnde och tillade, at for^{ne} Mester Kieldt Jwll maa nu strax fange for^{ne} Wamen och Lindom Sogner och thennom haffue, nyde, bruge och beholde medt thieris preste gaarde och preste renthe, til saa lenge thendt prest, som nu Winckel och Rind sogner i heffdt haffuer, er dædt och affgangenn. Och nor for^{ne} Winckel och Rind

sogner leddig bliffuer, skal for^{ne} Mester Kieldt Jwl och hans efterkomere Superintendenter i Wiiborg stigt thennom mue strax bekomme och annamme och effther thet breffs lydelse, hogmelthe wor kiere herr fader ther paa wdgiffuit haffuer, nyde, bruge och beholde, och for^{ne} Wamen och Lindom Sogner tha igien strax wbehindrit ther emoedt at were frij och medt enn Sogne prest at forsørgis; dog skal for^{ne} Mester Kieldt Jwl were pligtig at forsee for^{ne} Wamen och Lindom Sogner, saa lenge handt thennom beholdendes worder, medt en goedt leerd mandt, som kandt leere och predicke almuenn Gudtz oerdt rennth och wforfalskit, och giøre Sogne folckit thenndt tilbørlige thieniste inden kircken och wden, som en Sogne prest sitt Sogne folck pligtig er och bør. Cum inhibitione solita. Datum Frederichsborg 8 die Augusti A^o etc. 1566.

12. Denne Mag. Michel Grøn kan der ikke blive Plads til som Rektor, med mindre han, ligesom vi have antaget det om M. Kjeld Juel, kan have fungeret som Vicarius eller paa anden Maade i det Tidsrum, der maa tillægges Hr. Oluf Skyttes Rektorat. For Resten er M. Michel Grøn ikke bekjendt, med mindre han skulde være den samme som en af de to Mænd af Navnet Mester Michel, som samtidig fandtes i Viborg. Den ene af disse er Mester Michel Brun, der 1555 forekommer som Læsemester i Viborg og gjerne kan have været det siden 1549, da M. Kjeld Juel blev Biskop, og som døde den 10de Marts 1559, idet han i et Anfald af Sindssygdum druknede sig i sin Brønd (Dipl. Vib. p. 304. 315. 320. Ny kirkehist. Saml. V, 350). Hvad der kunde tale for, at det er denne Mand, som Ped. Villadsen har hørt noget om, er den Omstændighed, at han knytter ham til Vindumovergaard; men denne Gaard var netop paa denne Tid (1554) et Stridsemne mellem Adelsmændene Mads Grøn og Jep Brun, der vare Sødskendebørn (Saml. til jydsk Hist. og Topgr. IV, 42. VI, 240 Tab.). Den anden Mester Michel, jeg ovenfor hentydede til, var Forstander for Viborg Hospital, Mester Michel Nielsen, der forekommer som saadan 1555 (Dipl. Vib., S. 314) og 1567 (Reg. o. a. Lande

Nr. 9, Fol. 51). I et Hdskr. om Viborg Skole af Jesper Lund siges udtrykkelig, at M. Michel Grøn og M. Michel Nielsen er samme Person (Hundrup, Lærerst. i Viborg, S. 15). Paa hans Ligsten synes han at betegnes som „Aalborgensis“, for Resten kaldes han der kun: „Magister Michael Nicolai“ (Marm. Dan. II, 214). Knuden er altsaa endnu uløst.

Medens Peder Villadsen saaledes nævner to Rektorer, Kjeld Juel og Michel Grøn, som der ikke synes at være Plads til, men som dog neppe tør udskydes, da det ikke er umuligt, at de kunne have fungeret i det 14aarige Tidsrum, da Hr. Oluf Skytte siges at have forestaaet Skolen tilligemed Præsteembedet, saa forbigaar Villadsen derimod to Rektorer, som her maa omtales, nemlig:

Hr. Rimbolt Pedersen, der paa Latin kaldes Reimerus ell. Remerus Petri (i Reg. t. Ny kirkeh. Saml. V er denne Identitet ikke taget i Agt) er sikkert den Reinerus Viberganus, som i Juli 1542 sammen med den siden bekendte Lave Beck til Førslev, hvis Hovmester han maaske har været, blev indskreven ved Universitetet i Vittenberg (Ny kirkeh. Saml. I, 467). I April 1549 forekommer han som „Prædikant“ i Viborg (Dipl. Vib., S. 271. Ny kirkeh. Saml. V, 578). Han var vistnok en Søn af Raadmand Peder Michelsen smst. I Chr. Juels Aarbog berettes, at han 29de Sept. kaldtes til „parochus“ (Sognepræst, o: Kompastor til Sortebrødre Kirke); maaske har han da tidligere været Kapellan. Som Sognepræst nævnes han udtrykkelig, da han 1550 var med at dømme Hr. Oluf i Mov fra Embedet (Dipl. Vib., S. 276). Den 22de Avgust 1554 havde han en Sag for Herredagen, som holdtes i Randers, angaaende Skals Kongetiende (Dipl. Vib., S. 363) og Dagen efter fik han Kongebrev paa samme Tiende, „saa længe til han kunde blive forsørgt med nogen anden Kirkens Rente“ (D. Kirke- love I, 384). Samme Aar blev han Rektor ved Viborg Skole, uden derfor, saa vidt vides, at opgive Præsteembedet (Ny kirkeh. Saml. V, 347). Blandt dem, som han 1555 dimitterede til Universitetet, var den siden bekendte fynske Biskop Jakob Madsen (Vinding, Acad. Haun., p. 124). Ved Michelsdagstid samme Aar opgav han dog Skoleembedet;

men 1559 overtog han Lektoratet efter den ovennævnte M. Michel Brun (Ny kirkeh. Saml. V, 348. 350), samtidig nævnes han som Kannik, idet Kongen nemlig 1555 havde bestemt, at tvende Kannikepræbender skulde anvendes til Lønning af Læsemesteren og Skolemesteren i Viborg (Dipl. Vib., S. 306. 336). Vi savne sikker Oplysning om, naar Hr. Rimbolt Pedersen nedlagde Lektoratet. Sognepræst ved Sortebrødre Kirke vedblev han at være til sin Død den 23de Oktober 1591 (Hundrup, S. 4; det er dog urigtigt, naar denne Forf. gjør ham til Magister). I Hieron. Justesens Komædie „Kong Hylding“, trykt 1585, findes nogle danske Vers af „Rembolt Pedersen, Kannik og Sognepræst i Viborg“. I et Skrift fra 1566, som en viborgsk Student, Mads Skytte (se Ny kirkeh. Saml. I, 476), udgav i Vittenberg, „De origine gentis Danicæ“, og tilegnede Kapitlet i Viborg, nævnes Hr. Rimbolt Pedersen: „Dn. Remerus Butzeri“. Denne Benævnelse af ham har jeg ellers ikke fundet. (Om Mads Skyttes nævnte Skrift findes noget nærmere i min Afhandling: Historieskrivn. i Danmark efter Reformationen, S. 127—9).

Den anden Rektor, som Ped. Villadsen har forbigaaet, er M. Oluf Jensen, som 1555 blev Hr. Rimbolt Pedersens Eftermand og var i denne Stilling, indtil han ved Paasketid flyttede som Præst til Skjorping og Frær i Hellum Herred, hvorfra han senere kom som Sognepræst til Frue Kirke i Aalborg, men døde, strax efter at han var kommen dertil (Ny kirkeh. Saml. V, 348. 351. Dipl. Vib., S. 336).

13. Om Gunde Christensen (Grøn), almindelig kaldet Gunde Skriver, den bekjendte og mangeaarige Landstingshører i Viborg, der paa sine gamle Dage ægtede Peder Villadsens Mormoder, Biskop Peder Thøgersens Enke, findes gode Oplysninger af Dr. Heise i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. VI, 232—6.

14. Peder Thøgersen, Søn af den ovenanførte Hr. Thøger Jensen, kan ikke, som Chr. Juels Aarbog har, være født 1538, men efter den paa hans Ligsten angivne Alder maa 1532 være det rette Aar (Marm. Dan. II, 195; jvfr. Dr. Heises Bemærkning i Ny kirkeh. Saml. V, 882). Om

hans Studier og første Virksomhed have vi ingen andre Efterretninger end dem, Ped. Villadsens Tale indeholder. I Efteraaret 1558 blev han Sognepræst ved Domkirken i Viborg efter den tidligere nævnte M. Jens Hansen, hvis Datter Margrete han ægtede. I Tidsrummet fra Paaske til Michelsdag 1560 forestod han tillige Viborg Skole (Ny kirkeh. Saml. V, 350—1). I Juli 1565 tog han Magistergraden i Kjøbenhavn (Univ. Hist. II, 500), og 1571 blev han Viborg Stifts Biskop (Ny kirkeh. Saml. II, 658—9, hvor der dog for Mdlxxij skal læses Mdlxxj, samt V, 359—60. 770). I det bekjendte „Scommma“ fra 1572 over de danske Bisper siges om ham: „Petrus laudatur in aula“, hvad vel ikke just er nogen Dadel, i alt Fald anvendte han den Yndest, han nød hos Kongen og sin fordums Skolekammerat, Kansler Niels Kaas, til Viborg Skoles bedste, da han erhvervede den store Donation til Skolen, som i det følgende skal omtales. Han døde den 3die Januar 1595 (ikke 1594, som Aftrykket af Indskriften paa hans Ligsten, Marm. Dan. II, 195, urigtig har). Om hans Efterslægt findes gode Oplysninger i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. VI, 234 f. — Efter hans korte Rektorat var der tvende Skolemestere, som Ped. Villadsen ogsaa har forbigaaet, nemlig:

Mag. Niels Sørensen Juel blev 7de August 1553 immatrikuleret i Vittenberg, hvor han formodentlig har taget Magistergraden (Ny kirkeh. Saml. IV, 72). Rektor ved Viborg Skole blev han i Efteraaret 1560; senere (omtr. 1567) blev han Lektor. Den 13de September 1568 ægtede han Biskop Kjeld Juels Datter Anne (Ny kirkeh. Saml. V, 357—8). Den 4de Marts 1570 stadfæstede Kongen et Mageskifte, hvorved den gamle Biskop overdrog sin Svigersøn sit Kapitelspræbende, der ventelig hørte til de bedste, mod at overtage hans ringere (Udkast i Geh.-Ark. top. Saml., Viborg). Det var en egen Maade at skaffe Svigersønnen hurtig Oprykning, som de øvrige Kanniker neppe have været fornøjede med. I Aaret 1566, da den tidligere nævnte Mads Skytte tilegnede Kapitlet sit Skrift, var M. Niels Sørensen nemlig den tredie af Kannikerne fra neden; nu rykkede han formodentlig op til det bedste Præbende, Prælaturerne, der beklædtes af

Adelsmænd, fraregnede. Vi se da ogsaa, at 1575 er „Mester Niels Sørensen Juel, Kannik i Viborg“, en Mand, der kan laane „en stor Sum Penge“ ud (Rosenvinge, Gl. d. Domme III, 285—6). Alligevel havde han (1584 f.) Adelsbørn, der besøgte Skolen, i Kost i sit Hus (Univ. Hist. III, 442). Lektoratet har han formodentlig beklædt indtil 1574; efter en ældre Angivelse skal han være død 1600 (Krog, Efterretn. om Viborg, S. 155), hvilket vistnok er rigtigt, da M. Hieronymus Justesen den 16de Febr. 1602 tilsendte Universitetet Naadensaars-Afgiften efter Kanniken M. Niels, der ikke kan være nogen anden end M. Niels Juel (Univ. Hist. IV, 512). — Det ovenfor omtalte Kongebrev lyder saaledes:

Gjøre alle witterligt, att effterthij os elsk^e mester Kield Juel, Superintendent wdj Wiborig stigt, for os haffuer berrett, huorledis hand och os elsk^e mester Nils Jull, cannick wdj Wiborig Domkircke, paa begge siide ere begerendis att mue magskiffte theris cannickedom mett huer andre, saa att for^{ne} mester Kield Jul maa bekomme thett cannickedom, som for^{ne} mester Nils Jul er forlentt mett, oc kaldis Liime prebend, oc for^{ne} mester Nils Jul maa bekomme Level prebend, som for^{ne} mester Kield Jul nu wdj were haffuer: Tha haffue wij aff wor synnerlig gunst och naade wnd och tilladt, och nu mett thette wortt obne breff wnde oc tillade, att samme mageskiffte maa gange for seg, dog capittels statuter her mett i alle maade wforkrenckitt. Giffuit Hafniæ 4 Martij 70.

Mag. Hans Pedersen Butzer fra Viborg blev 12te Juni 1564 indskreven ved Universitetet i Vittenberg under Navnet Johannes Petri Bocerus Cimber (Ny kirkeh. Saml. I, 475); i Slutningen af Avgust 1566 rejste han som Magister tilbage fra Vittenberg til Kjøbenhavn (Mag. til den danske Adels Hist., S. 151). Vi vide ikke, hvad Aar han blev Rektor i Viborg; men det er vel sket ikke saa meget længe efter hans Hjemkomst fra Udlandet. I hans Tid modtog Viborg Skole den 2den Februar 1574 en overordentlig Donation, idet Kong Frederik II henlagde Kongetienden af 38 Sogne til Underholdning for 30 fattige Degne eller Peblinger, som søgte Skole i Viborg (Hofmans Fundat. III, 311—15).

Samme Aar afgik han fra Rektoratet og er da formodentlig bleven Lektor. Jeg antager, at han har varetaget det sidstnævnte Embede indtil 1584 ell 85, og at han senere alene har været Kannik. Han maa være død o. 1603, da M. Hieronymus Justesen i April 1605 tilstillede Universitetet Naadensaaarsafgiften af Præbendet Hornum, som han havde haft (Univ. Hist. IV, 585). Han var gift med Johanne, en Datter af den tidligere nævnte Hr. Oluf Nielsen Skytte; deres Søn var Hr. Peder Hansen Bucerus, der 1597 blev Præst i Sønderup og Suldrup i Vib. St. (Wiberg III, 280), ligeledes uden Tvivl Christianus Johannis Bucerus Viburgensis, der 1599 forekommer som Respondens ved en akademisk Disputats i Kjøbenhavn (Univ. Hist. III, 686). Den viborgske Rektor Johannes Petri Bucerus er af flere bleven forvekslet med den rostokske Professor poëseos Johannes Bocerus, og der er tillagt hin flere Skrifter, som denne er Forfatter af (se min Udg. af Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 265—6). — Følgende Kongebrev vedrørende den her omtalte Mand have vi fundet:

Mester Hans Pederksen, lessemester wdj Wiborg, fick kon. mats Breff paa affgiften af kon. mat^a part aff kornthienden aff Løffuel sogn i Jutland, att motte aarligen oppebere och quit och frij nyde och beholde ad gratiam, cum inhibitione solita. Actum Otthense gaard thend 2 Junij A^o 78.

15. M. Jakob Jensen Holm blev ikke Rektor 1570 (da var M. Peder Thøgersen jo heller ikke endnu Biskop), men først i Oktober 1574. Forøvrigt henvises til den Biografi af ham, som jeg har meddelt i Kirkeh. Saml. 3. R. III, 721 ff. I en samtidig Kilde bemærkes (Ny kirkeh. Saml. V, 368), at da Morten Hvas, Kannik i Viborg, døde den 1. Marts 1577, blev M. Jakob Holm hans Eftermand. Heraf synes at fremgaa, at det til Rektoratet (1555) perpetuerede Kannikedømme i Tidens Løb er gaaet tabt for samme. Det Præbende, M. Jakob Holm fik, var i alt Fald en personlig Forlening. Det er nemlig vist, at han endnu ved sin Død

som Biskop i Aalborg var Kannik i Viborg; thi den 20de Oktober 1609 ansøgte hans Enke, Elsebe, Universitetet, om at det „for en vis og billig Summa Pendinge“ vilde unde hende den det tilkommende Andel i Naadensaaret af Præbendet Nyrup i Viborg Kapitel, som hendes afdøde Mand havde haft (Orig. i Konsist. Ark. 94). — Den 3die Novbr. 1581 fratraadte M. Jakob Jensen Holm Rektorembetet i Viborg. I hans Tid (1575) vedtog Konsistoriet (Kapitlet og Præsteskabet) i Viborg en Række Bestemmelser vedrørende de 30 Skoledisciple, som i Henhold til den ovennævnte kgl. Fundats af 2den Febr. 1574 skulde have fri Kost. Disse Bestemmelser, der kaldes „*Harmonia de ratione cum discenditum vivendi præscripta Eleemosynariis regiis in schola Vibergensi et ab universo Consistorio approbata*“, findes udførlig omtalte af Nyerup (Hist. om de lat. Skoler, S. 58—62) och Blache (Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 117—26). — I et udateret Brev, der maaske kan sættes til Tiden ved 1580, til Kansler Niels Kaas fra den berømte rostokske Theolog og Historiker D. David Chytræus omtales en Student fra Viborg Skole ved Navn Johannes Severini, og der siges om ham, at han var meget vel begavet (*bono et liberalissimo ingenio præditus*), og at han var født ikke langt fra Kaas's Herresæde, Taarupgaard, men at hans Fattigdom var ham en Hindring i hans Studiers Fremgang. Han havde studeret i Rostok og synes selv at være bestemt til Overbringer af Brevet til Kansleren (Chytræi Epistolæ, p. 702).

16. Mag. Peder Jensen Høg blev i November 1581 Rektor (Ny kirkeh. Saml. V, 375). Han var en Søn af Raadmand Jens Høg i Viborg (Univ. Hist. II, 562—3). Peder Høg havde studeret udenlands, hvor han ogsaa havde erhvervet Magistergraden. 1579 finde vi ham saaledes i Tybingen, hvor han udgav et latinsk Digt til en med-studerende (Lyskanders Levn. og Bog om d. Skrib., S. 295), 1580 var han i Frankfurt a. M. (Ny kirkeh. Saml. III, 664). Det var under ham, og ikke under M. Jakob Holm, som Ped. Villadsen urigtig antager, at Hans Povlsen Resen virkede — i det højeste et Aarstid — som en Art Konrektor

ved Viborg Skole. At M. Peder Høg var Rektor 1583, ses af et Vidnesbyrd, der er omtalt i Kirkehist. Saml. I, 273. I Fortalen til Komædien „Kong Salomons Hylding“ (dat. Viborg 12te April 1585) bemærker Forfatteren, M. Hieronymus Justesen Ranch, Sognepræst ved Graabrødre Kirke i Viborg og Provst i Nørlyng Herred, at han havde skrevet Komædien i Anledning af Prinds Christians Hylding i Viborg den 15de Juni 1584, og at han efter Kansler Niels Kaas's og Biskop Peder Thøgersens Raad havde overantvordet den til Skolen, „at vor Skolemester, højlærde Mand M. Peder Høg, den agere skulde“, hvilket da ogsaa skete med den kgl. Families Bifald (S. B. Smith, Hier. Just. Ranchs Danske Skuespil, S. 15). Ikke længe efter er han formodentlig bleven Lector theol., i hvilken Stilling han vistnok forblev i det mindste til 1593. Men forøvrigt har man ingen nøjagtige Tidsangivelser vedrørende Lektorernes Embedstid i de sidste 40 Aar af det 16de Aarhundrede. I et Dokument fra 1590 kaldes M. Peder Jensen Høg „Kannik i Viborg“ (Kirkehist. Saml. I, 270), men dette udelukker dog vistnok ikke, at han samtidig kan have været Lektor. Han nævnes ogsaa kun som Kannik i et Kongebrev af 1ste Februar 1592, hvori det omtales, at han for nogen Tid siden havde været Kapitlets Prokurator paa Læsø og i den Tid utilbørligen havde forhugget Kapitlets Skove sammesteds, hvilket, hvis det tilstededes, kunde foraarsage, at Landet blev ødelagt af Sand. Det befaledes derfor Kapitlet at afsætte ham fra samme hans Bestilling og at tiltale og forfølge ham for Retten, samt udnævne en anden, der kunde forstaa samme Befaling, dog at ingen af de Kanniker blev forordnet dertil, som havde at gjøre med Prædiken eller anden daglig Tjeneste i Domkirken (Hundrup, S. 119). De sidst anførte Udtryk tyde paa, at Peder Høg endnu paa den Tid har været Lektor, da han som saadan netop gjorde Tjeneste i Domkirken, og man maaske tilskrev denne Omstændighed en Del af Grunden til, at han ikke havde ført tilstrækkeligt Tilsyn med Skovene paa Læsø. I et senere Kongebrev til Kapitlet (dat. 16de Juni 1592) meddeltes det forøvrigt, at saasom Mag. Peder Høg havde andraget om at blive forskaanet for

Tiltale og Forfølgning, saa var dette ham nu bevilliget, dog at en anden kom til at forstaa Bestillingen (Hundrup, anf. St.). Ved sin Død 1603 var M. Peder Høg Besidder af Præbendet Skals (Univ. Hist. IV, 585). Følgende Gravskrift over ham og hans Hustru fandtes i sin Tid i Viborg Domkirke. Den meddeles her efter en Afskrift blandt Peder Syvs Samlinger i Univ.-Bibl. (Rostg. Saml. 53 Fol.):

M. Petrus Johannis Høg, qui fuit inclyti Collegii Viburgensis Gymnasiarcha, Lector et Canonicus, ex ærumnis humanis ereptus Ao. Christi 1603 d. 24 April. corpore sub saxo hoc conditur, animo in coelis beatus vivit, resurrectionem cum piis omnibus gloriosam exspectans. — Conjux ejus fidelissima Anna M. Petri Theocari Episcopi Viburgensis filia obiit Ao. 1602 d. 24 April.

Det er formodentlig Pesten, der hærgede hele Landet, og særlig Jylland i Aarene 1602—3 (Ny kirkehist. Saml. VI, 602—3), som har lagt dette Ægtepar i Graven.

17. Mag. Christen Nielsen Fos (eller Reff), der af Hundrup sættes som M. Peder Høgs Formand i Rektoratet, medens han var hans Eftermand, var en Bondesøn fra Hjærk i Salling; 1566 blev han sat i Aalborg Skole og 1574 kom han derfra til Viborg, ventelig i Anledning af det store Stipendium for fattige Disciple, som i det Aar tilfød Skolen, og som strax drog mange til den. Den 20de September 1577 deponerede han ved Universitetet, men blev allerede 1578 Hører ved 1ste Lectie i Viborg Skole. I Aaret 1580 rejste han udenlands med „Landskriver Zilt“, siger Krog (Efterretn. om Viborg By, S. 155), hos hvem vi finde de ovenstaaende Efterretninger, ligesom ogsaa, at Chr. Fos 1582 (udenlands) tog Magistergraden. I flere Aar rejste han som Hovmester for Iver Juul, Søn af Axel Juul til Villestrup, Landsdommer i Nørrejylland og Kantor i Viborg Domkapitel. En sørgelig Begivenhed, som tildrog sig i Genf i Avgust 1584, da en dansk Magister, der var Hovmester for den unge Sivert Grubbe, blev dræbt af en Landsmand i Iver Juuls, M. Christen Fos's og andre Dan-

skes Nærværelse, foranledigede imidlertid, at Fos rejste hjem til Danmark med Sivert Grubbe (D. Mag. 4. R. II, 372. Ny kirkeh. Saml. III, 665). Ikke længe efter blev han Rektor i Viborg; ifølge Krog skete det endnu i Aaret 1584; man skulde ellers snarere antage, at 1585 var det rette Aar, eftersom Hier. Justesen Ranch i Fortalen til „Kong Salomons Hylding“ (se ovf.) synes endnu i Foraaret 1585 at betegne M. Peder Høg som daværende Skolemester. — Der er opbevaret et interessant Brev til M. Chr. Fos fra hans Discipel Iver Juel, som her skal meddeles, ikke blot fordi det viser det kjærlige Forhold, der bestod mellem Discipel og Lærer, men ogsaa fordi det giver en høj Forestilling om Lærerens Dygtighed, naar den unge Adelsmand kunde skrive et saadant Brev. Originalen blev 1750 af Kancelliraad C. Deichmann i Christiania foræret til det Danske Selskab og findes endnu blandt dets Papirer i Geh.-Ark. I min Univ. Hist. III, 525, hvor jeg kortelig har omtalt dette Brev, har jeg udtalt mig for, at den Dr. Krag, som deri omtales, maatte være Dr. jur. Niels Krag; men ved senere Overvejelse er jeg kommen til den Antagelse, at det snarere maa være hans Broder, Dr. med. Anders Krag, navnlig fordi den Medicus, der henimod Slutningen af Brevet omtales, ikke godt kan være nogen anden end ham. Brevet lyder saaledes:

S. D. Omnia a te data mihi, dilecte præceptor, putabo, si saluo productum et valetudine domum rediisse te cognouero. Quod litteras a te, quas summa cura de multis rebus tuis ipsius promissu nitentes iam dudum expectauimus, non accepimus, miror, tibi illam culpam an tabellioni ascribam, incertus sum. Verumtamen in ea re peccare te malo, quam me, qui tam honeste excusari nequeam. Lugduni vero bibliopolæ cuidam nomine Carolo Pesnotto litteras easque breues ad te dedi: quæ si in tuas manus peruenerint, mea promissa perfeci. Itinere nostro tam infeliciter concepto, postea tamen felicissime peracto, vrbibus aliquot splendidis, Lugduno scilicet, Biturigibus, vbi studiosorum magnus numerus febri laborauit, qua similiter ego duos antea dies inter equitandum

laborans, & aliquando ob id subsistens. ibidem conualui, Aureliis & aliis transeundo perlustratis, Parisias X Septemb. assecuti sumus, Galliae totius metropolin, vrbem omnium totius Europae amplissimam & populosissimam; regem tamen nondum conspeximus, neque iamdiu, propter pestem arbitror, quae non nihil hic, vt & in aliis Galliae partibus, latrocinatur, praesens fuerat. Sed in arce sua hinc nonnullis milliaribus distante considens, quotidie aduenturus expectatur, vel aliquando praedicatur. Belgae, qui eius auxilium contra Hispanum implorabant, cum copiis sibi illum adesse misere saepius inter se proclamitant, cum ne formica quidem militis cogi percipiatur. Interim falsa spe a rege detardati, ab Hispanis, vna ciuitate post alteram oppugnata & in deditionem accepta, supprimuntur. Deus afflictis illis suo auxilio adsit, & diuini nominis hostes eorumque conatus clementer compescat. Litteras a fratre Vincentio, cum huc veni, per D. Kragium, qui ex Anglia rediens in Italiam paulo ante nostrum aduentum se contulit, missas accepi. Quibus lectis, Londini in Anglia eiusdem metropolis, item a [Christiano] Bernekou nuper inde redeunte & hic commorante, apud nobilem dominum magnae ibidem existimationis illum immorari, ab eoque dimissum in Gallias venturum esse cognoui. Sed haec fere similiter ad fratrem. Sumtus hic loci adeo magnos facio, vt breui censum superare possint. Mensa enim & habitatio singulis mensibus non minus VIII coronatis solaribus apparari potest. Idcirco pecuniis, quae nunc mihi sunt ad manus, vsque ad proximum mercatum Francofurtense ad necessarium vsum hic distributis, cum illis, quibus studia mea tunc diutius hoc semestri continuanda desidero (si nimirum parens cum fratre consenserit ecc thaleros subministrare voluerint!), quibus etiam, cum diminuere ceperint, in nomine domini apud vos me sistam, deinceps ea in parte, nisi venia commorandi mihi diutius vltro fuerit oblata, parentem aut reliquos, qui meorum studiorum autores et capita erant, non molestaturus, sed praesens pro omnibus benemeritis gratias acturus) alia loca inuestigabo, vbi minori precio & pari cum fructu vitam in studiis transigam. Te autem dilecte praceptor oro, vt qui optime meas condiciones noscis & faues, matrem pro tuo

discipulo interpellas, ne in hoc suo tam honesto desiderio repulsum patiatur. Tuo rursus nomine ad omnia, quæ in mea sunt potestate posita, me obligam, vt eum me in tuis rebus semper præbeam, qui ad omnia, quæ tui volunt, paratus videar. Medico nostro dilectissimo ad suæ facultatis professionem Hafniam per litteras & consensum rectoris eiusque collegarum vocato, & iam in Germaniam se conferenti litteras has & alias ad fratrem per occasionem perferendas, commisi. Is duos hic menses conuictor & commensalis amicissimus suum mihi officium in studiis meis, quod etiam ad fratrem defero, subleuandis, administravit. Arithmeticam enim Frisii & nummorum computationis omnes species me docuit. Ipsemet proprio Marte Cæsarem, nisi quod in locis obscuris ipsius consului, ad finem produxi, persuasu illius Philippi et Linacri Grammaticam conferre incipiebam, præterea meridianis temporibus Gallicæ linguæ operam do. Sed hæc de studiis meis.

Ternas a me litteras diuersis locis conscriptas habes, ego a te Geneua binas. Nunc ergo de rebus domesticis, præsentibus, præteritis & futuris ternas tuas ad nundinas Francofurtenses proximas vere expecto, vt etiam quomodo deinceps secundum parentis voluntatem me geram, ex te cognoscam. In his quicquid correctione opus est, a te solo prouideri peto. Nemo enim hominum (quod alioquin contra tuum officium peccatum esset) præter Medicum, cuius emendationem nec adhibui, litteras has inspexit. Deum oro, vt te & tua ornamentis omnibus quam diutissime fortunet. M. Høgium, intimum meum amicum, cum coniuge suauissima & liberis, si habet, meis verbis officiose salutari cupio. Lutetiæ Parisiorum XVI Nouemb. anno vltimi temporis MDLXXXVI.

T. Iuo Julius
discipulus amantiss.

Udskrift: Ornatissimo viro Dn. Magistro Christiano Fossio Ludi Rectori apud Wiburgenses fideliss., præceptori suo vnice colendo.

Paategning bagpaa, med en senere Haand: Min gode salige Her Faders H: Iwer Jules til Willestrup etc. hans

skrifvelse paa latinske Sprog, vdi hans vngdomb, da hand var vden lands reigsende, til hans forige præceptor, da Skolemester vdi Wiborg, Mester Christen Foss eller Reff. Daterit Parisiis a° Chr. 1586.

Den Berømmelse, M. Christen Fos havde indlagt sig som en god Mentor for adelige Ynglinge, bevirkede, at saadanne sættes i Kost hos ham, efter at han var bleven Rektor. Saaledes beretter Biskop Johan Borchardsen i sin Ligtale over Hr. Albert Skeel til Fousingø, at denne som Dreng af sine Forældre „forsendtes til Viborg for der at gaa i Skole under den derværende Rektors M. Christen Reffs Opsigt, i hvis Hus han blev indlagt“ (Rothe, Danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle I, 7). En anden Kostgjænger, som M. Christen havde, var den som Bergens Biskop siden bekjendte Niels Paaske. der dog senere udtalte, at han, ligesom Viborg Skoles øvrige daværende Disciple, af M. Christen Fos var bleven befængt med kalvinistiske Principer, som han siden havde ondt med at aflægge (Worms Lex. II, 163). Denne Beskyldning er neppe ugrundet; thi af Sivert Grubbes Dagbog se vi, at de unge Danske, som havde studeret i Genf under den berømte reformerte Theolog D. Theodor Beza, i Regelen følte sig meget mere tiltalte af Kalvinismen end af Lutherdommen; og at M. Christen Fos har staaet i personligt Forhold til Beza, vide vi af denne Lærers hæderlige Omtale af ham i et endnu bevaret Brev (D. Mag. 4. R. II, 372). — I alle Skrifter, hvori M. Chr. Fos's Livsforhold omtales, siges der, at han, efter i nogle Aar at have været Rektor, 1588 blev Lektor i Viborg. Dette kunne vi dog ikke forlige med et Kongebrev af 7de Marts 1593, hvorved „M. Christen Fos, Skolemester i Viborg“, forlenes med et Kannikedømme i Aarhus, der var ledigt efter afg. (Biskop) Mester Albret Hansen (Geh.-Ark., top. Saml. Aarhus 68). Imidlertid har Beretningen om, at Fos har været Læsemester, tilsyneladende en god Autoritet, idet der nemlig i Marmora Danica II, 209 anføres følgende Gravskrift over hans første Hustru, en Datter af Biskop Peder Thøgersen: „Her hviler ærlig og gudfrygtig Matrone, sl. Maren Pedersdatter, Mag. Christen Nielsen Fosses, Kannik

i Aarhus, fordm Skolemester og Læsemester her i Viborg, hans Hustru; hensov i Herren 1588 i sit Alders 18de Aar. Gud give hende en ærefuld Opstandelse. Maritus posuit 1602“. Enten har nu Afskriveren af denne Inscription sat Læsemester til paa fri Haand — og ikke faa af de viborgske Inskriptioner i Marm. Dan. ere bevislig overmaade unøjagtige — eller ogsaa har M. Christen Fos, da han i Efteraaret 1593 frasagde sig Rektoratet i Viborg, afløst M. Peder Høg i Lektoratet; og det sidste er vel det rimeligste. Ifølge Krog (Viborg By, S. 155) rejste M. Christen Fos den 10de November 1601 til sit Kanonikat i Aarhus. Med dette var Præsteembedet i Egaa forbundet (Kirkehist. Saml. 3. R. II, 755), og da M. Christen Fos 1618 med andre Provster af Aarhus Stift mødte paa Landemodet (K. S. 3. R. III, 357), er det rimeligt, at han da tillige har været Provst i Østerlisbjerg Herred. I et Brev fra Aaret 1606 omtales han som Biskoppens Collega (Ny kirkh. S. V, 219), men det var vel nærmest i hans Egenskab som Kannik. Naar jeg i Registeret til K. S. 3. R. III har betegnet ham Lektor i Aarhus, da er det ikke rigtigt. I sine senere Aar var han Universitetets „Procurator“ ved Indkassering af den det tilkommende Andel i Naadensaaret efter afdøde Medlemmer af Kapitlet i Aarhus, hvilket ikke sjældent var en meget brydsom Forretning, hvorom der findes meget i de akademiske Akter fra Aarene 1622—24. — M. Christen Fos døde den 12te Marts 1625 (Krog, anf. St.). Skrifter af ham kjendes ikke; kun et latinsk Digt af ham har jeg fundet trykt bag i Biskop Jens Gødesens Ligtale om Fru Kirstine Lunge, Jørgen Skeels til Hegnet (Kbh. 1610). Han var to Gange gift. Hans første Hustru er omtalt ovenfor. Kort før sin Død havde denne „de Fossers Moder“, som M. Christen Erichsen betegnende kalder hende (Marm. Dan. II, 209), den 4de Oktober 1588 født en Søn, Niels Fos, gennem hvem denne unge Kvinde, som saa tidlig gik bort, blev Stammemoder til en stor og mærkelig Slægt af lærde Mænd, der strakte sig helt ind i det 18de Aarh. (Hofman, Fund. I, 193 Tab. Gjessing, Jubell. I, 272 ff.). — Anden Gang var M. Chr. Fos gift med Elisabet Lavritsdatter (se foran,

S. 127), der overlevede ham. Af nogle siges hun at have været fra Vittenberg, af andre fra Wyrtemberg, men nærmere Oplysning savnes.

18. Om Mag. Villads Nielsen (Brøns), der blev Rektor 1593, er talt ovenfor, S. 481—8. Her skal kun omtales den ejendommelige Ordning af den Bispising af fattige Disciple, hvortil Kong Frederik II 1574 havde givet Midler, som Kannikerne i Viborg, med Biskop Niels Lavritsen Arctander i Spidsen, fik Regjeringsraadet til at gaa ind paa ved et Kongebrev af 10de November 1595. Man havde nemlig gjort Forestilling om, at 30 Skoledisciple ikke kunde kostes af 38 Sognes Kongetiender, og fik saa Tallet paa Kostgiængerne nedsat til 20, men samtidig (hvad der vel var Hovedsagen) sloges det fast, at skiftevis skulde to og to af Kannikerne holde disse 20 Disciple med Kost mod at oppebære de nævnte Tiender (Hofman, Fund. III, 315—17). Ea saadan Ordning havde neppe faaet Bifald, hvis Niels Kaas og Biskop Peder Thøgersen endnu havde været i Live. — Her skal ogsaa meddeles en Prøve af M. Villads Nielsens tidligere omtalte Skolelove, saaledes som de foreligge i hans egenhændige Opskrift i Thottske Saml. 520. 8vo, om hvilken det kan bemærkes, at den synes affattet henimod Slutningen af hans Liv (Aarstallet 1633 forekommer etsteds i Haandskriftet), da det mulig laa ham paa Hjerte at efterlade et Minde om sin Virksomhed som Skolens Styrrer. Principet i hans Straffelovgivning er følgende: Enhver Skoleforseelse ansættes til en Pengemulkt, og hver Torsdag Morgen skal i det mindste een Synder indskrives paa Mulktlisten; med visse Mellemlum opgjøres Regnskabet; den eller de, som staa højest paa Listen, faa deres Stryg paa den bare Ryg, de fire næste maa betale for sig, Resten slipper for denne Gang. — Her følger nu Indledningen og det første Afsnit af disse Love.

Jus virgarum.

Anno 1593, 18. Octobris præfectus Scholæ Viburgensi, in principio non fidebam huic Harmoniæ¹⁾, sed ipse delictum

¹⁾ Den ældre viborgske Skolelov, se foran S. 530.

qvodcunqve obvium observavi et extempore expiavi, ut meum Præceptorem in Schola Ripensi fecisse memini, et ipse feci in schola Alburgensi sequiennium. Hic cum M. Petrus Deocaricus Episcopus anno 1595, die 3. Januarii fato defunctus esset, coepta est postmodum autoritas et pristina consuetudo Harmoniæ, cum discipulorum ineptiis et erratis, qvæ evenerunt, ut fit, et qvæ me latuerunt, mihi obiici: atqve ita adactus sum ad Harmoniam exequendam. Ea igitur visa est mihi non sufficere tali disciplinæ, quæ Præceptori admodum difficilis est. Nam multas illas parvi Sextani [fecerunt]: attamen in Harmonia aliquid mutare, intellexi magnum piaculum et nefas fuisse. Quid igitur consilii? Retuli hoc ad Episcopum et Capitulares, cum singulos tum ad totum Capitulum, ubi sic responsum est, ut multo incertior fierem, quam antea: nec minus quotidie comperi scholasticos ad Harmoniam langvidius gubernari, qva de re hæc Epigrammata testimonium ferent¹⁾).

Dei optimi maximi demum ope, et propria auctoritate et potestate fretus, cœpi anno 1599 Jus Virgarum constituere, tota Harmonia salva et integra, qvo jure in schola usus sum ad annum 1602, qvo schola misere pestifera lue dissipata est. Qvamvis autem anno 1604, cum scholæ iterum præficerer²⁾), jussu superiorum illud Jus Virgarum a me auctum sit et a toto Capitulo aliquoties comprobatum: tamen prius illud simplicius et lenius meum Jus Virgarum præceptori minus negotium facessit, et Scholæ plus convenit. Ideoque hic illud prius exscripsi, expunctis eorum multis, quæ anno 1604 addideramus, et paucis aliis apposisit³⁾). Postremo hoc Jus Virgarum, quamvis ad id inveniendum olim per Harmoniam compulsus fueram, si malevolorum calumnias evitare voluissem, tamen bene successit, qvemadmodum seqvente Epi-

1) Disse Epigrammer ere ikke indførte paa dette Sted.

2) Dette Sted er af Blache misforstaaet (Hist. Tidsskr. 3. R. V, 481), naar han deraf vil slutte, at Skolen havde været ophævet 1602—4.

3) Loven findes i den Form, hvori den vedtoges 1604, i det Hdskr. i Univ.-Bibl., som er beskrevet af Nyerup i hans Hist. om de latinske Skoler, S. 142 ff. og af Blache, Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 116 ff.

grammate me ipse confirmavi et consolatus sum, ubi inter alia sic scripsi ad M. Joannem Petræum¹⁾, Anno 1602.

De Mulcta expianda.

I Lex. Leges scholasticæ sanciant mulctam quatuor generum. Alia enim est mulcta cathedræ, scholæ et mensæ: alia Chori: alia privata Davidicorum et Pelvistarum: alia privata docentium. Omnem mulctam cathedræ, scholæ et mensæ refero ad tabulam Ceritem²⁾, quæ continebit nomina, quorum mulctæ fuerint summæ.

II. Proscribatur singula hora sexta matutina Jovis unum nomen³⁾, et dies rationi post aliquot hebdomadas subducendæ sit præstitutus⁴⁾.

III. Die rationis mulctæ eorum, qui sunt notati in tabella cerite, non aliter expiantur, quam luendo poenas nudo tergo: penes Præceptorem erit, si velit exutum castigare in fuliginoso⁵⁾ vel alibi in classe: nisi istæ mulctæ tam parvæ fuerint, ut Præceptori videantur mereri minorem poenam.

IV. Ceriti tabellæ cum factum fuerit satis, quatuor proximi suam mulctam deinceps summam Notariis⁶⁾ in mercedem pro officio eorum solvant: reliquis sua mulcta condonetur. Si istorum quatuor solutio in diem abire coeperit, Notarii referant eorum denuo eandem mulctam ad novam tabulam ceritem.

V. In tali ceritis tabellæ executione Præceptoris est pro quantitate delicti et mulctæ moderari poenas virgeas; ut autem Præceptor senserit discipulos laudabili æmulatione unanimiter pudere nomen suum ita proscribi, meminerit hoc

1) M. Jens Pedersen, Præst ved Viborg Domkirke, Søn af Biskop Peder Thøgersen. Epigrammet er ikke indført.

2) Det sorte Bræt eller Dellinqventlisten, der førtes over dem, der forsaa sig i Kirken, i Skolen, eller ved Bordet.

3) Næmlig paa det oven omtalte sorte Bræt.

4) Dagen bestemmes forud, da Regnskabet (Executionen) efter nogle Ugers Forløb skal holdes.

5) Dette sorte Hul maa have været en egen Lokaltet i Skolen.

6) I Hdskr. staar: Notarius, hvilket formentlig bør rettes, som sket er. Notarer kaldtes de Disciple, der vare ansatte til at anmærke Kammeraternes Skjelmstykker eller Forsømmelser.

dictum Terentianum discipulis accommodare: Pudore et liberalitate liberos retinere satius esse credo, quam victu. Perpendat, quibusdam hebdomadis interdum proscriptione supersedere, et diem rationis protrahere: noverit pro sua singulari prudentia clementer agere cum illis die rationis, quorum nomina proscripta sunt, siquidem juxta legem secundam necesse fuit aliquorum nomina in tabellam certem irreperere. Adolescentia enim cœspitationi et lapsui obnoxia est.

VI. Quamprimum autem Præceptor olfecerit, quod unus post alium, vicibus mutuo succedentibus, ex composito sua negligentia et spontanea culpa in se derivaverit summam mulctam, ut reliqui interea impune sub istius desperati pallio delinqvant, tunc sine omni mora novam tabellam pangi jubeat, et primo desperatum serio et fervide quærat, et pro meritis tractet, deinde si placet in singulos reliquorum ad proportionem mulctæ illorum animadvertat, condonatione ista seposita, cujus lex quarta meminit.

Hactenus de expiatione mulctarum egi: sequuntur nunc reliquæ duæ partes Juris Virgarum, altera videlicet, quæ ut in Harmonia, ita quoque in his legibus exponit, quantum mulctæ sint errata et delicta varia discipulorum. Altera et postrema est de honesta dimissione a schola et commendatione ad academiam.

VII. De absentia. Harmonia diligenter de absentia agit, sed lex ejus secunda, quæ plura continet intricate, sic dilue: 1. Sextani conciones exceptas diebus festis Ludirectori monstrent sub mulcta sesquialbi sequente mane, vel tunc legitime occupati quam primum in scholam venerint. 2. Absentia a Lectione Theologica aut concione mulctetur privatione cibi et solido. 3. Qui festis vesperis a choro abest, itidem solido et cœna. 4. Qui profestis vesperis abest a choro, mulctetur sesqui albo: si tunc velit coena carere, mulctetur solido.

VIII. Lex tertia Harmoniæ meminit antemeridiani et pomeridiani temporis: quodlibet continet plerumque binas vices seu horas frequentandi scholam. Cum igitur quis altera hora seu vice abfuerit a schola, albo mulctetur, sed si tunc mensam accesserit, mulcta sit dupla.

IX. Legitimam causam petendi a Præceptore veniam futuræ absentiæ scholasticis præbent morbus, peregrinatio, et harum legum latores et conservatores; item quando in urbe sunt scholasticorum Tutores, ut sunt parentes et ii, qui scholasticis orphanis sunt loco parentum, hisce modis: 1. Ægrotus mulctetur, donec Præceptori indicatum fuerit, illum laborare morbo. 2. Peregre abire non licet sine venia Præceptoris, et certa hora redeundi nominata: quæ si præterierit, autographo et testificatione parentis vel amici probetur occupatio venia digna. 3. Scholæ patroni et scholasticorum tutores per messem universalem, vel negotium aliquod arduum aut scholæ necessarium, a mulcta quovque liberare possunt. 4. Nec aliter venia Præceptoris liberat a mulcta, quæ refertur ad tabulam certitem.

Blandt andre Ting, som det Haandskrift, hvoraf ovenstaaende er meddelt, indeholder, kan her endnu anføres en Optegnelse, der maa være fra Aaret 1593, da M. Villads Nielsen tiltraadte Rektoratet, og som oplyser, hvad enhver af Kannikerne da gav til de Skoledisciple, som besørgede Chorsangen i Domkirken. Kansler Niels Kaas, der staaar øverst blandt Kapitlets Prælater, og som døde den 29de Juni 1594, havde den 19de Marts 1571 faaet Plads i Kapitlet, da han som kgl. Sekretær var bleven forlenet med det Kannedømme, der var ledigt efter afd. Biskop Kjeld Juel.

Numeravit choralibus

N. Kaas, Cantzeler, 3 dlr. 5 β 1 alb.	
E. Kruse, Rentemester, 6 Ɔ 20 β 2 alb.	
M. P. Thøgersen, Episcopus, aff Kølsen, 3 dlr. 5 β 1 alb.	
M. J. Holm 3 marck 5 β 1 alb.	
D. J. Paludanus, Archidiaconus, 6 marck 10 β 2 alb., aff Bartum 3 marck 5 β 1 alb.	
D. J. Bentzius 6 marck 10 β 2 alb.	
M. N. Juel	} huer 3 marck 5 β 1 alb.
M. J. Burzerus	
M. P. Høg	
M. Hieronymus	
M. P. Remboldi	
(Summa) xiii daler 1 marck 5 β 1 alb.	

19. Ped. Villadsen begaar en Fejl ved at sætte Hans Lavritsen som Rektor før Christen Lomborg (Longomontanus). Denne Viborg Skoles berømte Discipel, som havde besøgt den i 12 Aar under Rektorerne Holm, Høg og Fos (1576—88) og siden havde været Tyge Brahes trofaste Medhjælper i næsten lige saa lang Tid, blev nemlig i Slutningen af Aaret 1602 eller i Begyndelsen af Aaret 1603 Skolens Rektor og var det til lidt ind i Aaret 1604. Det var ingen gunstig Tid at være Lærer i, da Skolen paa Grund af Pesten havde været opløst 1602 og neppe endnu var kommen ret i Orden. Han forlod den da atter efter et Aarstids Forløb for at søge sig en Plads ved Universitetet (se hans Levned i Vindings Acad. Haun. p. 212—18, hvor der for Resten siges, at han var Rektor „per biennium“). Efter hans Bortgang bestyrede M. Villads Nielsen indtil videre Skolen; medens Professor D. Hans Povlsen Resen, der som gammel Viborgenser interesserede sig for Skolen, søgte at skaffe en duelig Rektor. Han havde dertil udset en vis Mag. Jens Mortensen Udby, eller som han paa Latin kaldtes: Johannes Martini Petrafontanus Udbynerus; men da denne havde studeret i Udlandet hos Jesuiterne, og der i Oktober 1604 udkom kgl. Forbud imod, at Jesuitdisciple maatte faa offentlig Ansættelse her i Landet, saa maatte han opgives (Ny kirkehist. Saml. IV, 757). Nu henvendte man ved Universitetet Opmærksomheden paa en Nordmand ved Navn Hans Lavritsen; han ansaas for lærd og dygtig; men han havde ikke Magistergraden, og ifølge en Forordning, som var udkommen 1604, skulde Rektorerne ved Domskolerne være Magistre. Det vilde imidlertid være en Stund, inden en Promotion kunde afholdes, og Viborg Skole var i Nød; thi i et Aar havde den ingen fast Rektor haft. I Acta Consistorii for 27. Februar 1605 siges nemlig: „Schola vacavit annum integrum suo rectore“. Man hjalp sig da med, at lade Hans Lavritsen underkaste sig den filosofiske Kandidatexamen, der betingede Adgangen til Magistergraden, og sendte ham derpaa med Kansler Chr. Friis's Tilladelse i Marts 1605 som Rektor til Viborg. Herom hedder det i Acta Consistorii: „28 Februarii et 1° Martii 1605 duplici

examine et consensu privato et publico Candidatus Philosophiæ est creatus Johannes Laurentii Norvegianus et prima promotione ad Magisterium admittendus sine alio examine. Interea voluntate Magnifici Domini Cancellarii mittitur ad Scholam Viburgensem regendam“. Hans Lavritsen var her kun i kort Tid, maaske til noget ind i Aaret 1606. Naar Ped. Villadsen fortæller, at han blev kaldt over til Kjøbenhavn for at overtage Professoratet i Hebraisk, saa kan det bemærkes, at der ikke findes nogen Professor ved Universitetet af dette Navn. Imidlertid savner Villadsens Bemærkning maaske ikke al Grund. Sagen er den: i Juni 1606 maatte Professoren i Hebraisk, Mag. Iver Stub, rømme Landet, da han ved Rigens Forfølgning var kjendt fredløs paa Grund af Gjæld. Det er da ikke umuligt, at Hans Lavritsen kan være kaldet over for at vicariere i hans Plads, skjønt der intet nævnes derom i de akademiske Forhandlinger, som meget mere bemærke, at tvende af Stubs Kolleger lovede at besørge hans Forelæsninger under hans ufrivillige Fraværelse. Rimeligst er det da, at Hans Lavritsen slet ikke er bleven anvendt, i ethvert Tilfælde er hans Funktion atter ophørt, da Stub i Juni 1607 vendte tilbage og indtog sin Plads ved Universitetet (Univ. Hist. III, 546). Hans Lavritsen vendte ikke tilbage til Viborg. Jeg antager imidlertid, at han er den Hans Lavritsen Blix, som 15. April 1608 fik kgl. Forlening paa S. Margrete Kirkes Rente paa Søndmøre „at beholde, saa længe han in Studiis verserendes vorder og fremdeles, ad gratiam“ (Norske Rigsregistr. IV, 250). Han har siden vistnok færdedes en Række Aar i Udlandet, da vi i en dansk Students, Anders Mortensen Mands, Stambog (Thottske Saml. 565. 8vo) finde, at Johannes Laurentii Norvegianus har indskrevet sit Navn i Strasburg den 2. Januar 1613. I Maj 1615 tog han Magistergraden i Kjøbenhavn og blev siden Præst i Bodø i Nordlandene, hvor han døde i en meget høj Alder 1666 (Personalhist. Tidsskr. III, 136).

20. Efter Hans Lavritsens Bortgang har der maaske været en længere Vacance, inden Bonde Nielsen blev Rektor. Han var en Søn af Mag. Niels Villadsen, Sogne-

præst for S. Olai Menighed, der var lagt til Domkirken i Aarhus (altsaa ikke ved Frue Kirke, som Ped. Villadsen siger). I et Brev af 3. Marts 1607 omtaler Professor Joh. Stephanius, at ved den forestaaende Magisterpromotion skulde Rektoren i Viborg have Graden (Ny kirkeh. Saml. V, 233). Det maa være Bonde Nielsen, der menes. Imidlertid findes han ikke blandt Magistrene for dette Aar (Pers. Tidsskr. III, 131), ligesom han overhovedet ikke har taget Graden i Kjøbenhavn, hvor han saa end har faaet den, da det dog er vist nok, at han senere kaldes Magister, og at han som Rektor ved Domskolen ikke maatte savne dette Lærdomsstempel. Da Bisperne i Aaret 1608 vare samlede i Kjøbenhavn i Anledning af Prinds Christians Udvælgelse til sin Faders Efterfølger, og de benyttede Lejligheden til at gjøre forskjellige Indstillinger til Regjeringen, androg Bispen i Viborg, M. Niels Lavritsen Arctander, paa, at Rektoren og 5te Lektie-Hører i Viborg maatte blive bedre forsørgede, end de vare (Pontopp. Ann. III, 580). Om der bevilligedes noget, vide vi ikke; men i alt Fald var M. Bonde Nielsen ikke tilfreds med sin Stilling, da han opgav den, inden han endnu havde faaet anden Ansættelse. Jeg er nærmest tilbøjelig, med Ped. Villadsens Beretning for Øje, til at sætte 1610 som det Aar, da han forlod Skolen, hvis det er rigtigt, at han først efter to Aars Forløb blev Præst i Randers; imidlertid findes der i Poulsons Catal. past. Aarhus. p. 91 en Biografi af en Slægtning af ham, Oluf Knudsen, siden Præst i Saxild, og den kunde tyde paa, at han har været længere i Viborg, eftersom der fortælles, at bemeldte Oluf Knudsen efter sin Onkels, M. Bonde Nielsens, Raad blev sat i Viborg Skole, som han besøgte i to Aar og derpaa 1612 gik til Herlufsholm. Det var jo ikke rimeligt, at Rektoren vilde kalde sin Slægtning til Viborg, naar han selv stod i Begreb med at forlade Skolen. I det anf. Skr. af Poulson p. 57 berettes, at M. Bonde Nielsen 1612 blev kaldet til Præst ved Slots- ell. Graabrødre Kirke i Randers; men da samme Forfatter lader hans Formand først dø 1614, maa der enten være en Fejl, eller M. Bonde har i Begyndelsen

været Medtjener. 1623 kaldtes han til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Aarhus, hvorhos han blev Kannik ved Domkirken smst. I den sidste Egenskab var han siden ovennævnte M. Christen Fos's Død (1625) Universitetets Prokurator i Kapitlet, og af Acta Consistorii af 11te November 1625 ses, at „M. Budæus, Pastor Arhusiensis“ var samlet med en Del af Professorerne i Kjøbenhavn i Anledning af en vanskelig Sag vedrørende Naadensaaret efter en tidligere afdød Kannik. — Selv døde han 1639, i sin Alders 60de Aar (Poulson, p. 37. 57). Da han havde været Kannik, blev hans Lig jordet i Domkirken (Hertel, Aarhus Domkirke. II, 499).

21. Da Skolen i 1^{1/2} Aar efter M. Bonde Niensens Afgang ingen Rektor havde, er det rimeligt, at Lektoren M. Villads Nielsen i den Tid har bestyret den. Endelig kom den Mand, der ventedes paa, Biskop Niels Lavritsen Arctanders (o: Norbagges) Søn, Mag. Henrik Nielsen Arctander, hjem fra sin Studierejse i Tydskland og overtog 1612 Skolen. Første Gang, vi træffe denne, er i Marts 1608, da han i Kjøbenhavn var Respondens ved et Disputats, som den tidligere omtalte Mag. Jens Mortensen Petraftonus Udby holdt (Ny kirkeh. Saml. IV, 761. I Worms Lex. I, 33 tillægges Disputatsen urigtig Respondens istedenfor Præses). I Aaret 1609 træffe vi Arctander i Giessen, hvor han ogsaa var Respondens ved en akademisk Disputats, „De philosophia in genere“, som holdtes under Præsidium af „M. Christianus Matthiæ Dithmarsus, SS. Theol. Studiosus“, der siden blev bekendt som theologisk Professor ved Sorø Akademi. Disputatsen er af Respondens tilegnet syv Personer, deriblandt følgende tvende Danske: M. Christen Nielsen Fos, Kannik i Aarhus, og Klaus Plum, Cand. juris. Magistergraden har Arctander maaske ogsaa erhvervet i Giessen, i alt Fald tog han den udenlands og ikke i Kjøbenhavn (som Hundrup siger). Til den drastiske Beskrivelse, som Ped. Villadsen giver af hans højst maadelige Bestyrelse af Rektorembedet, føje vi kun et Par oplysende Bilag. Det ene angaar Forøgelsen af Lønnen for Rektoren, angaaende hvilken Villadsen udtrykker sig saa diplomatisk.

Mester Henrik Arctander, Skolemester udi Viborg, og hans Successores finge Forleningsbrev paa et Kannikedom udi Viborg Domkirke efter Mester Peder Rimboltsen.

Vi Christian 4. gjøre alle vitterligt, at efter som vi komme udi Forfaring, hvorledes at Rectores Scholæ udi vor Kjøbsted Viborg ued en ganske ringe Stipendium og Underholdning hertildags skulle have været forsynet, hvorudover sig tit og ofte haver tildraget, at skikkelige og duelige Personer for saadan ringe Besoldnings og Underholdnings Skyld fra Skoletjenesten sig haver maattet begive; og paa det at Rectores til for^{ne} Viborg og deres Successores kunde have deres Underholdning og nødtørteligen blive forsørgt, da have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt, bevilget og tilladt, at nu med dette vort aabne Brev unde, bevilge og tillade, at os elsk., hæderlige og højlerde Mand, Mester Henrik Arctander, Skolemester udi for^{ne} vor Kjøbsted Viborg, og hans Successores, Mand efter Mand, maa efter Kapitels Statuter for deres Tjeneste og Umage, medens de ere Rectores Scholæ, bekomme det Kannikedom udi Viborg Domkirke, som nu vacerer og ledigt er efter afgangne Mester Peder Rimboltsen, og det med Bønder og Tjenere og al des Rente og rette Tilliggelse, aldeles intet undtaget, altid have, nyde, bruge og beholde; dog saa at han eller hans Successores skulle bo og residere hos for^{ne} Viborg Domkirke og gjøre slig Tjeneste inden og uden Kirken som andre residerendes Kanniker der sammesteds, og være den gejstlige Ordinans, som om Religionen er udgangen, og Kapitels Statuter aldeles undergivne. De skulle og holde den Gaard og Residens, de dertil bekommendes vorder, ved god Hævd og Bygning, saa og Bønderne dertil liggendes ved Lov, Skjel og Ret, og ingen af dennem uforrette imod Loven, eller med nogen usædvanlig Paalæg besvære; og ikke forhugge eller forhugge lade nogen de Skove, der tilligger, til Upligt udi nogen Maade; og naar Skolen vacerer, da skal ingen dertil forordineres, før end det os først tilkjende gives, at vi en anden udi samme Sted kunde substituere. For-

bydendes etc. Datum 3 April 1613. (Jydske Registre Nr. 6, Fol. 533).

Der var jo allerede 1555, som vi ovenfor have set (S. 526) tillagt Rektoren et Kanonikat. Dette maa da formodentlig være gaaet tabt i Tidens Løb, siden nu et nyt Kapitelspræbende perpetueredes til Embedet. — Det andet Aktstykke, som her skal meddeles, viser, hvorledes Forholdene vare blevne i Viborg Skole under Arctanders slette Styrelse.

Iver Juel og Holger Rosenkrands fik Brev, Skolepersonerne i Viborg anrørendes.

Christianus 4. Vor Gunst tilforn. Vider, at eftersom os elsk. Knud Gyldenstjerne til Thim, vor Mand, Tjener og Befalingsmand paa vort Slot Hald, for os underdanigst haver ladet berette og tilkjendegive, hvorledes der udi vor Kjøbsted Viborg nu paa halvanden Aars Tid af nogle Skolens Personer nogen stor utilbørlig Modtvillighed og Uskikkelighed skal være bedrevet, ikke aleneste med Vagten om Natten at være bleven slagen og beskadiget, men ogsaa fremmed Folk baade paa Gaden at overvældige og paa alfar Veje at berøve, foruden andre grove Forseelser med Vinduer at udslaa, saa ogsaa udi andre Maade; og nu for^{ne} Knud Gyldenstjerne nogle af samme Sager begynder at forfølge (efterdi han tilforn paa andre Steder udi vores Bestillinger haver været forhindret), skal Mester Henrik, Skolemester der udi for^{ne} vor Kjøbsted Viborg, sig fordriste slige modtvillige Kompaner deres utilbørlige Gjæringer, som ikke tilbørligen med Ferle eller Ris kunne straffes, saa vel som og andre Voldsgjæringer sig understaar at ville tage udi Forsvar, formenendes, de Sager nu ikke mere lovligent at kunne blive beviste, efterdi de ikke paa fersk Fod skal være dreven og forfulgt. Da efterdi sligt udi Længden, andre til ondt Exempel og Forargelse, og Skolen til største Fordærvelse vilde geraade, bede vi eder og ville, at I for^{ne} M. Henrik Skolemester med samme Skolens Personer, som for^{ne} vor Lensmand for eder angivendes vorder, for eder indstevner, og da om alt, hvis vores Lensmand haver dem at beskyldte, grand-

giveligen forfarer, givendes det under eders Signeter fra eder beskrevet, og det siden udi vort Kancelli indskikker, paa det vi derpaa kunde vide at give tilbørligt Svar, naar derom videre Anfordring gjøres. Hafniæ 10 Maji 1614. (Jydske Tegnelser VI, 110).

Rimeligvis har denne Sag foranlediget, at Arctander maatte søge sig anden Virksomhed. Han havde imidlertid Bispen ikke blot til Morbroder, som man siger, men endog til Fader, og ved dennes Bistand blev han da Præst i Selde og Aasted i Salling. Dog heller ikke her indlagde han sig nogen Berømmelse. I Aarene 1618—19 havde han forskellige mindre behagelige Forhandlinger med Universitetet, som han gjerne vilde forkorte den det tilkommende Andel i Naadensaaret af hans (1616) afd. Faders Kanonikat (Acta Consist. ^{27/6} 1618. ^{12/2}. ^{19/5} 1619. ^{29/3} 1623). Senere blev han Legatstifter, men paa en meget ufrivillig Maade. Den 9de Januar 1634 udgik der nemlig kongelig Befaling til Knud Gyldenstjerne (Lensmand paa Hald) og Biskop, Dr. Hans Vandal i Viborg om at paadømme en Klage, som Lensmanden paa Skivehus, Mogens Sehested til Holmgaard, førte over Mester Henrik, Sognepræst i Selde, „for nogen Brændevinsdrik og anden Forargelse, som han nogle Dage, sænderlig paa en Bededag, udi vor Kjøbsted Skive baade før og efter Prædiken skal have beganget“ (Jydske Tegn. IX, 13). Resultatet blev, at Mester Henrik blev idømt en Mulkt af 400 Rdlr., som fremtidig skulde være en Legatkapital, halvt til Skive og halvt til Viborg Bys fattige (Hofm., Fund. III, 450). Tillige blev han afsat fra Provsteembedet i Nørre Hrd., som han hidtil havde beklædt (Ursin, S. 241). Han døde den 2den Juni 1652 (Wiberg, III, 29).

22. Denne Rektor kaldes i det Kongebrev, hvorved han den 14. December 1615 beskikkedes til Skolemester i Viborg: Gabriel Fæst (Hundrup, S. 20). Tidligere havde han været Rektor i Næstved.

23. Mag. Otte Christensen Blichfeld, Søn af M. Christen Ottesen, der døde 1596 som Sognepræst ved Frue Kirke og Kannik i Aarhus (Univ. Hist. II, 744), havde

1608 taget Magistergraden i Giessen efter Forsvaret af en af ham selv forfattet Disputats „De summo ente“. Skriftet, der vidner om Forfatterens grundige metafysiske Studier, er tilegnet den lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm, samt Biskop M. Jens Gødesen og de øvrige Kanniker i Aarhus, hvilke Forf. nævner som sine Mæcener, Velyndere og Forfremmer, vistnok Vidnesbyrd om, at han har studeret udenlands med Understøttelse af disse Mænd. Efter sin Hjemkomst blev han 1611 Rektor i Randers, og 8de Januar 1617 kaldtes han derfra til Rektor i Viborg (Hundrup, S. 20). 1623 maatte han rejse til Kjøbenhavn for at tilegne sig den ny Læremethode i Grammatik, som Professor Jens Dinesen Jersin havde bragt i Kurs her i Landet (Gjellerup, J. D. Jersin, S. 247). Han døde i Foraaret (vistnok i April) 1625. Et Par af de Hørere, som virkede i Viborg ved denne Tid (Lavrits Bertelsen og Lavrits Jensen Ravn) omtales i Kirkeh. Saml. 3. R. II, 753—4. Et Brev fra Biskop Hans Vandal i Viborg fra Aaret 1623, der giver et Indblik i Skoleforholdene i hin Tid, skal her meddeles efter Originalen i Kgl. Bibl. (Bøllings Brevsamling).

Min ydmyge hilsen forsendt med Gud Allermægtigste. Betacher Jeg eders Magnificentiæ, Gunstige Herre Cancellar, for all promotion, och endnu nyligen ochsaa, ved den hederlige præbende her vdi Capittlett, Gud Allermægtigste eders Magnif^m dett beløne. Saa bekom Jeg itt, min Naadigste Herris och Kongis Missive A^o 1620, datiret aff Skanderborg den 7 Januar, hvor vdi hans Maytt. naadigste giffuer tilkiende, hvorledis hand haffver vndett en Scholeperson, Tames Pedersøns y Ryss, ved Skanderborg, hans Søn, Kost her vdi Byen, imellom de andre hans Maytts alumnos: hvorefter Jeg mig strax vnderdaanigst haffver forhuldett, saa hand same Kost bekommedt haffver: mens nu befinder dett sig udi Sandhed, att same person er gantze forsømmelig vdi sin thuntt, och holder dett saa hvertt Aar, att hand for Høe Hæsten, ved S. Hansdag drager fraa Scholen hiem till Forældrene, och siden kommer icke igien førend imod Mauritij: saa vel som imod S. Thomæ dag, naar den almindelig aarlig

Examen her att holdis pleger, forføyer hand sig atter hiem, indtil efter Snapsting: saa at hans forsømmelse her endochsaa aff kand erfaris, effterdi hand iche vdi saadan langsommelige tid haffver veret dugtig att forflyttes aff den classe, som er den tredie, in qvartam: och nu i Aar igien haffver hand brugtt same sin gamle Vaane, och er løbben her fraa Scholen, vden enten Scholemesters heller hørers forloff, noget for Pintzdag, och kommer nu imod Mauritij dag tilstede igien, och, ut solet fieri, causerer nogen Sygdom. Hvoroffver Jeg besverer mig, ydermere at tør lade hannem nyde denne Kong. Maytts. munificentia, førend Jeg mig med eders Magnificentia faar raadført, effterdi att Fundatsen klarligen melder, att ingen maa nyde same Kost, vden hand, om hvilchen god forhaabning er. Hvorfore eders Magnificentia, gunstige Herre och Patron, ydmygeligen ombedis, att meddele mig sitt gode raad her vdi, hvoreffter Jeg mig paa dett allervnderdaanigst vill vide att rette. Eders Magnificentiam med sin kiere welbyrdige Hustrwe och elskelige Børn den Almegtigis protectioni inderligen befalende. Aff Viborg den 4 8bris anni salut. hum. 1623.

Magnif^e T^e studiosissimus
Johannes Wandalus mpp^a.

Udskrift: Erlig Welbiurdig och Strenge Herre, H. Christian Friis till Kraagerup, Kong. Maytts. Cancellar, och Danemarchis Riges Raad, min gunstige Herre och beforderer, ydmygeligen tilskreffvedt.

Kanslerens Paategning: Herom skall Hans Maytt. tiltallis. — Jonas Pedersens Søn i Risse ved Skanderborg, som er forsømmelig vdi Skolen.

Hertil føje vi et andet Brev, vedrørende en Student fra Viborg. Det har nærmest Interesse for os derved, at M. Christen Lomborgs Rektorat deri omtales, om hvilket der vides saa lidt.

Min gandsche tienestuellig hielsen forsendtt medtt Gudt aldmegtigste. Gunstige tilforladendis gode gamle wen, M. Christen Lumborg, ieg giffuer eder gandsche wenligen til-

kiende, att Erlig och Welb. Mandt Knudt Gyldenstiern till Timb, Kon. M. befalingsmand paa Haldt, min gunstige Her Lensmandt, haffuer aff de Friser deris penge forhuerffuitt min Søn Matthias Frisius tresindstiuuffue enkende richsdr. i tre Aar att schulle haffue och dermed studere. Saa haffuer ieg sendt thendt benading fremb till D. Tomes Fincke, som Welb. Tønne Friis derpaa haffuer vdgiffuet, och beretter min Naboe Niels Rasmussen mig, som samme benading fremfærde, att eders frombhed haffuer nu befalning paa same studenters penge. Er ieg derfor gansche wenligen begierendis, attj for gammell kundschab schyldt, thendt tidt i war Scholemester herudj byen, och ieg war Slotzschriffuer paa Haldt, wille well giøre och schriffue mig itt ordt til, naar min Søn kand bekomme samme penge. Hand studerer till Gribswoldt, och haffuer ieg nu holt hannom fire Aar paa Accedeme (!), Gud weed hand haffuer kost mig møgett. Gjører herudj, som ieg troer eder till, eders tiener alle mine dage igien. M. Wilhelmus Paludanus, eders gode gamle Wen, hilser eder med tusind gode netter. Aff Wiborg 1 Sept. 1625.

E. W. T.

Lauritz Friis eg. handt.

Udskrift: Hederlig och høiglerdt Mandtt M. Christen Lumborg, Professor vdj Kiøpnehauffns Vniuersitet, min sønderlige tilforladendis gode Wen, gandsche wenligen tilschreffuett.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 52. Vedlagt findes en Seddel, dat. Hald den 27 Martii 1625, hvorved Tønne Friis anmoder D. Thomas Fincke om at indskrive Matthias Frisius til det frisiske Stipendium.

24. Mag. Niels Povlsen Scandorf, hidtil Rektor paa Herlufsholm, blev i Maj 1625 kaldet til Rektor i Viborg. Da han var en dygtig og energisk Skolemand, søgte han strax at gjennemføre forskjellige Reformer, men fandt heri megen Modstand, som Villadsen nærmere omtaler. Navnlig forlangte han ogsaa en større Modenhed hos Dimittenderne, som hans afd. Formand havde forberedt, hvad da foranledigede, at nogle, som han ikke vilde give anbefaling til Uni-

versitetet, skrev sig selv falske Testimonier, paa hvilke de bleve deponerede, noget der fremkaldte en ubehagelig Rets-sag, da det snart blev opdaget (Hundrup, S. 121—6). Til disse Fortrædeligheder for den ny Rektor kom utilstrækkelige Lønningsvilkaar. Af Acta Consist. $\frac{8}{8}$ 1625 og $\frac{11}{1}$ 1626 fremgaar, at han gjentagne Gange anholdt om at beholde den Universitetet tilkommende Halvdel af Naadensaaret af Kannikepræbendet efter hans afdøde Formand. Den anden Halvdel fik nemlig dennes Arvinger, saa at Eftermanden altsaa intet nød i det første Aar. Men Universitetet vilde ikke gaa ind derpaa, som det ses af følgende Skrivelse til dets Prokurator i Viborg Kapitel (Konsist. Kopibog II, 204):

Reverende Dn. Pastor, Dn. M. Vilhelme Paludane, eftersom eders Skolemester M. Niels Povelsen haver hidover skikket Kopier af hvis Kongebreve, som ere paa de tvende Præbender funderede til Skolemesterens Besoldning, deraf at erfare, om os kunde deraf tilkomme Annus Gratiae efter hans Formands, s. M. Otte Blichfelds, dødelige Afgang, hvilket og han permitterer vores æqvitati: da efterdi samme Kgl. Mj.s naadigst udgivne Breve ere saaledes lydendes som andre Hs. Mj.s forlente Kannikedoms Breve, tør vi ingenlunde afstaa samme Naadsens Aar, men maa endeligen tilholde os det baade efter Universitatis Fundats, saa og efter Hs. Mj.s og Danmarks Riges Raads Dom for faa Aar siden derpaa given. — — — Kjøbenhavn den 12 Januarii 1626.

E. g. V. a.

Rector et Professores
in Academia Hafniensi.

Her maatte M. Niels Povlsen altsaa finde sig i at faa Afslag. Derimod opnaaede han, hvad hans Formand for-gjæves havde stræbt efter, nemlig at faa Adgang til de fulde Kapitelsrettigheder, navnlig Delagtighed i det saakaldte Fælles-gods. Den 4de Marts 1626 udgik der nemlig Kongebrev til Kapitlet i Viborg, om at Skolemesteren smst. skulde have Plads som Medlem i Kapitlet og nyde alle Rettigheder som saadan (Jydske Tegn. VIII, 12). M. Niels Povlsen kom dog for sin Person ikke til at nyde videre godt af denne

erhvervede Ret, da han kort efter blev kaldet til Sognepræst ved Frue Kirke i Aalborg. Angaaende hans øvrige Levned henvises navnlig til Vinding, Acad. Haun., p. 341—45, og Wad, Rektorerne paa Herlufsholm, S. 69—76.

25. Mag. Christoffer Hansen (Aalborg) var en Søn af den bekendte københavnske Boghandler M. Hans Aalborg, blev 1618 Student fra Herlufsholm og tog 1625 Magistergraden i Kjøbenhavn (Pers. Tidsskr. III, 260—61). 1626 blev han Rektor i Viborg, 1627 dimitterede han derfra den siden som Professor og tilsidst som Stiftesprovst i Kjøbenhavn bekendte Erik Olufsen Torm. Men da fjendtlige Hære samme Aar oversvømmede Jylland, fandt han det raadeligst at fortrække. Maaske har han først søgt til sin Broder Jens Hansen, der var Foged paa Visborggaard. Siden maa han være gaaet til Skaane; thi den 29. Novbr. 1628 konciperedes et Kongebrev, om at Præsten i Christiansstad, Mag. Jørgen Christoffersen, maatte resignere, og M. Christoffer Hansen kaldes til Præst i hans Sted. Dette Brev blev dog „casseret og gik intet ud“. I Begyndelsen af Marts 1629 var M. Christoffer i Kjøbenhavn, hvor han var tilstede ved Opgjørelsen af sin afd. Faders Bo (Konsist. Ark. 186). Den 21de April s. A. udgik der Kongebrev om, at M. Christoffer Hansen maatte blive ovennævnte M. Jørgen Christoffersens Medtjener med Haab om Succession. Da Sognepræsten allerede døde i Januar 1630, blev M. Christoffer hans Efterfølger og var siden Sognepræst i Christiansstad indtil sin Død 1639 (Cawallin, Lunds St. Herdaminne V, 3). Der findes en Dom afsagt 23. Juni 1634 af Universitetskonsistoriet i en Sag mellem M. Christoffer Hansen Aalborg, Præst i Christiansstad, og M. Anders Hegelund, Professor musicus og Rector Scholæ i Kjøbenhavn, angaaende nogen Husleje, som M. Christoffer krævede af M. Anders. Den sidste blev frifunden. (Konsist. Kopibog III, 53). — Fra den lange Tid efter M. Christoffer Hansens Bortgang, da Viborg Skole ingen Rektor havde, findes (i Konsist. Ark. 198) følgende Skrivelse til Universitetet fra de tvende Herrer, der i Kongens Fraværelse besørgede Regjeringens løbende Forretninger:

Woris gandske venlig heelsen (etc.). Efftersom Hans Maytt. naadigst haffuer befallet, att schulle forfaris om en duelig lerdtt Karll till Wiborgh skoele, som kunde werre Gud till ehre och skolenn till frembtarff; Och os ehr forberet, en smuck lerdtt Karll vid Naffn Hans Jenssen Ribber at skulle studere till Wittenberg. Huorfore vi beder eder wenligen, attj wille om hannem lade forfare, och dersom hand tienlig ehr, I da med det første mueligt effter hannem lade skriffue same skoele at betiene. Wi wille eder her med Gud den Allermechtigste haffue befallet. Actum Kiøbenhaffn den 17. Augusti Anno 1629.

Christen Friis.

Frantz Rantzav.

Udskrift: Hederlig och høylerde Professores vdj Kiøbenhaffns Wniversitet, woris goede Venner, gandsche wenligen tilschreffuett.

Paategnet: Leest in Consistorio 19 Augusti 1629.

Der blev dog ikke noget af, at den nævnte Hans Jensen Riber kom til Viborg. Derimod fortælles om den som Professor siden bekendte M. Hans Zoega: „An. 1629 ad Scholæ Viburgensis in Cimbria administrationem evocatus est. traditurus juventæ, qvæ ipse adolescens didicerat. Perstitit in eo officio obseqvioqve usqve ad an. 1631“. Saaledes lyder Beretningen i Vindings Acad. Haun., p. 362, og den er skreven, medens Zoega endnu var i Live, og, som man derfor skulde antage, forfattet af ham selv. Herved er dog at bemærke, at der ellers ikke er noget Spor af hans Virksomhed i Viborg bekendt. Ikke blot M. Peder Villadsen forbigaar ham med fuldstændig Tavshed; men i en, som det synes, til originale Optegnelser støttet Nekrolog over M. Christen Lavritsen Aagaard (sidst Lektor i Ribe), der paa den Tid gik i Viborg Skole, findes der heller intet om ham, skjønt alle Rektorerne fra hans Skoletid (1621—35) ellers nævnes, nemlig M. Otte Blichfeld, M. Niels Povlsen, M. Christoffer Hansen og M. Hans Hansen, hvilken sidste dimitterede ham til Universitetet ved Paasketid 1635 (Fr. Rostgaard, Deliciæ poet. Dan. I, 342). Jeg maa derfor frem-

deles lade Zoegas, Rektorat henstaa som et uløst Problem, idet jeg forøvrigt henviser til de udførligere Oplysninger, jeg i Danske Mag. 4. R. V, 12—40, har meddelt om denne ret ejendommelige Personlighed.

26. Mag. Hans Hansen (von Echten) havde tidligere (1623—6) været Kommunitetsprovst (Beckman, Hist. comm. Reg., p. 123—4). 1627 tog han Magistergraden (Pers. Tidsskr. III, 262—3), og blev samme Aar Konrektor i Roskilde. Den 16de Oktober 1630 fik Kapitlet i Viborg kgl. Befaling om at indsætte Mag. Johannes Johannis som Skolemester i Viborg, hvortil Kongen havde udnævnt ham (Jydske Tegn. VIII, 283). Den 28de April 1631 skriver Biskop Hans Vandal i Viborg til Kongens øverste Sekretær Iver Vind til Grundet: „Hvis Hs. Majs naadigste Befaling anlanger, anlængendes de Musikanter, jeg her af Stiftet skulde overskikke, er denue min underdanigste Erklæring: først at udi denne hele Stift er aleneste denne ene Skole, Viborg — uden Skriveskoler — hvor jeg skulde tage denem af. Dernæst da er denne samme Skole meget forringet paa saadanne Personer, sær for den forgangne onde Tid, saa vel som ogsaa at vi i meget langsommelig Tid ingen Scholæ rectorem haver haft, og derover mange draget herfra, hvorfor jeg nu ingen kan finde, som jeg kunde overskikke“ (Engel i „Ugeskrift for Skolen“ I, 86). Da M. Hans Hansen følte sig trykket af det besværlige Skolekald, modtog han uden Overvindelse Kaldet som Sognepræst ved Domkirken i Viborg. Ved sin Afgang fra Skolen den 30te Juli 1635 holdt han i Biskoppernes og Kannikernes Overværelse en mærkelig Tale, der endnu er bevaret i hans egenhændige Opskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1254. 4to, og hvori han navnlig taler strængt om de slette Lærere, som ved deres forargelige Exempel tilskyndede Disciplene til Ryggeløshed og Udsvævelser. Sluttelig overleverede han Biskoppen de Vaaben, hvormed denne ved hans Embedstiltrædelse havde udrustet ham (Ris osv.), idet han helligen forsikrede, at han havde brugt dem saaledes, at han hverken havde været for mild og eftergivende eller for haardhjærtet i Hævdelsen af

Skoletugten (se Udtoget af denne Tale i Hist. Tidsskr. 3. R. V, 485). 1645 (ikke 1647 som Hundrup har S. 120). da Vor Frue Sognekald i Kjøbenhavn var ledigt, skrev Prinde Christian til Professorerne og anbefalede Mester Hans i Viborg til Embedet; men Professor Erik Olufsen Torm blev dog foretrukken. Som Præst ved Domkirken i Viborg døde M. Hans Hansen 2. April 1654. Han var gift med Beate Zoega, en Søster til ovennævnte M. Hans Zoega.

27. I Niels Jensen (Aars) fik Viborg Skole endelig en Rektor, som den kunde beholde, og som i faa Aar hævede den saaledes, at den af en samtidig kunde betegnes som den ypperste i Fædrelandet (Dän. Bibl. VII, 376. Hist. Tidsskr. 5: R. I, 639). Denne fortræffelige Mand havde i den haarde Krigstid 1627—29 som Hører ved Skolens 5te Klasse saa godt som ene holdt Skolegjerningen i Live. Nær var det dog ved, at han var gaaet Glip ad den fortjente Løn, som det ses af følgende Brev fra Biskop Vandal til Kansler Chr. Friis:

Min ydmyge hilsen med all Velferdz ynskelsse altid tilforn. Betacker Jeg Eders Magnif^{tiæ} for all promotion och faueur, Gud Allermegtigste eder dett beløne. Saa bekom Jeg eders gode skriffelsse, Magnifice d. Cancellarie, patrone, anlangende om her vaar kommen nogen Rector Scholæ hidtill Byen, och att eders Magnif^{tiæ} viste oss en smuck skickelig person der till! Saa forbyde Gud, att wy skulle vnderstaæ oss, att sette hannom, med mindre hand enten bleff oss aff Christen høye Øffrighed tilskicket, heller vy haffde E. Magnif^{tiæ} Villie ock Samtycke der i. Jeg skreff derfaare E. Magnif^{tiæ} till, med M. Hans, voris forrige Rectore, hannom vy forfremmede till Sogneprest till Domkirchen, formedelst sin lange Scholetieniste i Roesskild och here, om eders Magnif^{tiæ} ville gunstilig vnde oss en møgett skickelig person, som vaar hører her i femte Lectie och dog med stor flijd och authoritet forrestoed den heele Schole her i Fiendernis tid, der M. Christoffer, daa Rector, for Fiendernis Strengthed vor bortdragett, och for^{ne} person, ved naffn Niels Jenson, haffver siden den tid verett vde aff Landett med

H. Knud Gyldensternis till Tym hans Søn, och der ochsaa forholdett sig møgett fittelig och skickelig: mens efterdi E. Magnif^{ti}a haffver self en anden, som hand der till vill hafve forfremmedt, saa skall hand ochsaa finde all assistentz och welwillighed. Jeg sich vell Kong. Maytts min allernaadigste Herris ock Konnings naadigste Missive till Lensmanden paa Hald och Skywehuss anlangende voris Danske Bibler till Kirchernis behoff her i Stifttett, mens W. Otte Marsuin paa Dronningborg Slot, saa och W. Iffver Krabbe i Mariaggers Closter ere ochsaa Lensmend i mitt Stiftt: motte vy och faa befalning till dennom derom: saa vell som och till den gode mand, som bliffver deputirt till Aalborghuss, thj hand haffver 6 Herreder here i Stifttett, saa skal Jeg giøre all min fljdt, att bliffve dennom qvitt, dog Adelen klager, att de ere saa dyre, dennom Jeg nu i marckeden haffver ladett besøgtt derom. Nu Jeg befaler Eders Magnif^{tiam} med sin kiere Husstrue och elskelige Børn i den allmechtigstes beskyttelse hierteligen. Wiborg den 28 Januarij A^o 1635.

E. Magnif^{ti}a Tienstwillig
Hans Wandall S. W. mpp^a.

Udskrift: Erlig Welbiurdig mand ock Streng Ridder Her Christian Friiss till Kraagerup, Kong. Maytts. Cancellar, och Dannemarckes Riges Raad, min gunstige befordrer, ydmygeligen.

Ventelig er den brave Kansler bleven omstemt ved Biskoppens Brev; thi Niels Jensen fik dog Embedet, om det end trak ud med Afgjørelsen. Som vi ovenfor saa', fraaadte M. Hans Hansen nemlig først i Slutningen af Juli 1635. I Maj 1637 tog Niels Jensen Magistergraden i Kjøbenhavn (Pers. Tidsskr. III, 272); han forestod Skolen til sin Død den 16de Maj 1672. Iblandt D. Peder Vinstrups Epigrammata (Ed. 2da, p. 1025) findes et: „Ad. M. Nicolaum Joannis Arhusium, Rectorem Scholæ Wiburgensis solertissimum et felicissimum“.

28. Mag. Jens Julby, en Svigersøn af Biskop Peder Villadsen, var den 3die Juni 1672 bleven Rektor efter M. Niels Jensen (Aars).

Iblandt Peder Syvs hdskr. Samlinger i Univ.-Bibl., Røstgaardske Saml. 53 Fol. (atter afskrevet i D. G. Zwergius's hdskr. Samlinger i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 647. 4to) findes nogle „Monumenta Viburgensia“. En Del af dem ere allerede trykte i Pontoppidans Marmora Danica II, 207 sq. Men nogle, som Pontoppidan enten ikke har kjendt eller gjengivet unøjagtig, meddeles sluttelig her.

I Viborg Domkirke.

[1.] Her ligger begravet Erlig og velb. Kirsten Madtz daatter, Madtz Jonsens af Torstelund hans Daatter, som var given ind i Øster ¹⁾ Closter, døde udi Viborg 1557 ²⁾. Gud give hende en glædelig Opstandelse.

[2.] Vener. ac doctiss. Viro M. Johanni Blockio Nicol. filio, Ecclesiae Cathedralis Viburg. Canon. et Pastori vigilantiss. Anna Johan. Hæg filia uxor Marito chariss. defuncto sibi que et liberis viva hoc sepulturæ monumentum mæsta posuit. Obiit Joh. Blockius in vera fide et constanti invocatione filii Dei 21 Octob. 1580 ³⁾.

[3.] Johannes Paludanus Med. Doctor, Ecclesiae Wiburgensis Archidiaconus, vivus sibi et Hedvigi von Bruchhofen uxori chariss. defunctæ liberisque tribus hocce sepulchrum posuit. Obiit Hedvigis von Bruchhofen Ao. 1584 d. 7 Mart. in vera et constanti fide et invocatione Filii Dei, et 4 filiis, tribus Henricis, quartoque Erasmo, qui infantes obierunt, adjuncta sub hoc lapide quiescit. Anno 92 obiit Hedvigis infans ex secunda uxore Cecilia M. Johannis Blochii filiâ nata. A. 1615. 19 Nov. pie et placide in Christo exspiravit Johannes Paludanus, cujus corpus sub hoc tumulo quiescit ⁴⁾.

¹⁾ Maa være en Fejlæsning for Ø Kloster (se Aarsberetu. fra Geh.-Ark. VI, Till., S. 19). I Marm. Dan. II, 189, hvor Gravskriften ellers findes, mangler dette Ord.

²⁾ I Marm. Dan. staar her (vistnok urigtig) 1577. Med hvad Ret hun i Aarsb. fra Geh.-Ark. anf. St. (i Udgiverens Bemærkning under Brevet) kaldes Frue, veed jeg ikke.

³⁾ Se Kbhvns Univ. Hist. II, 562—3.

⁴⁾ I Marm. Dan. II, 207 findes en Del af Indskriften paa det Epitaphium, der fandtes i Viborg Domkirke over Dr. Hans Paludan; men den ovenfor anførte Indskrift paa Ligestenen findes der ikke.

[4.] Pie docto et docte pio M. Petro Erici Stien, templi Franciscanorum hujus urbis Pastori, Ao. 1602. 12 Julii¹⁾ fatis satisfaciendi, nec non uxori ejus dilectiss. Mariæ Johannis Blockii, 1600²⁾ 13 Febr. hinc in cœlestem patriam emigranti, cujus mater Anna Joannis hoc honoris et memoriae monumentum posuit³⁾.

[5.] Rever. et humaniss. Viro Dom. Mag. Petro Rimberto, Capit. Viburg. Canonico et Ecclesiæ Civit. Dominicanæ Pastori fideliss., qui in Dño obdormivit 23 Octobr. 1612. nec non uxori priori Catharinæ Petri filiæ obeunti 1600. monumentum hocce uxor posterior Dorothea Mag. Joh. Bloccii p. m. filia poni curavit, quæ 14. Julii 1618 pie obiit, et hic cum tribus ex ipso susceptis liberis comtumulata⁴⁾.

Et Par andre Gravskrifter, hentede fra samme Kilde, ere meddelte ovenfor S. 515. 522. 532. Sammesteds findes ogsaa følgende fra

Tapdrup Kirke.

Under denne Sten hviler Erlig og Velb. Frands Dire til Damsgaard, som døde paa Direholm 1569, den Onsdag nest for St. Dinis Dag, med sin kiere Hustrue, Erlig og Velb. Frue Kirsten Mogensdaatter, Mogens Thomesens Daatter til forⁿe Damsgaard, Ao 15**⁵⁾.

¹⁾ Krog og andre have: 12. Juni.

²⁾ Dette Aarstal, som var forskrevet i den foreliggende Kilde, er suppleret andensteds fra.

³⁾ I Marm. Dan. II, 210 findes kun ufuldstændige Antydninger om denne Gravskrift.

⁴⁾ I Marm. Dan. II, 210 er denne Gravskrift ikke meddelt, men derimod et latinsk Tetrastichon, der stod paa M. Peder Rimboltsens Gravsten.

⁵⁾ I Dansk Atlas IV, 650 findes denne Indskrift mindre nøjagtig gengiven.

Separatisten M. Niels Svendsen Chronich og hans Tilhængere.

(Slutning).

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Det vil maaske erindres, at den forrige Afdeling af denne Meddelelse om Mester Niels Svendsen Chronich (3die Bind, S. 508—609) sluttede med særlig Omtale af de af ham paavirkede Studenter, og da navnlig med den Dom, som den 25de Maj 1655 fældedes over dem, og hvorved de for længere eller kortere Tid relegeredes fra Universitetet. Dette var imidlertid kun Indledningen til den alvorlige Anklage, som kort efter rejstes imod Mesteren, hvis delvise Brud med Statskirken hans Disciples ungdommelige Optræden havde konstateret ¹⁾. Et tydsk Udtog af Retssagen mod M. Niels Svendsen er vistnok allerede tidligere trykt i Pontoppidans Annaler IV, 423—42 ²⁾, men da Sagen for-

¹⁾ I en Erklæring af M. Niels Svendsen, som senere nærmere skal omtales — den findes i Gl. kgl. Saml. 3410. 4to — omtaler han selv, at han i Februar 1655 havde været stillet til en hel Dags indgaaende Forhør (examen integræ diel exquisitissimum), ved hvilket alle Universitetets fire Theologer havde forelagt ham en Mængde Spørgsmaal, som han havde besvaret, og at der var optaget Protokol over hans Udsagn. Denne Protokol har jeg intetsteds fundet.

²⁾ Dommen er her henført til den 11te Juni istedenfor 11te Juli.

handlede paa Dansk, er der formentlig Anledning til at meddele dette ret vigtige kirkehistoriske Aktstykke i Originalsproget, om end med vor Tids Retskrivning og med enkelte Forkortelser. Flere Afskrifter haves; de bedste findes i Konsistoriets Kopibog IV, 352—71 og i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml, 1477. 4to, hvilke her ere benyttede ¹⁾).

Rector og Professorer udi Kjøbenhavns Universitet gjøre vitterligt, at Aar 1655 den 13 Junii ²⁾) fremkom paa vores Consistorio Kgl. Maj.s Hofprædikant, hæderlig og højlærd Mand, D. Johan Dirichsøn, med skriftlig Befaling og Fuldmagt, hannem given af vor allernaadigste Herre og Konge, K. Frederik den tredie, under kongelig Haand og Segl, at tiltale Mag. Niels Svendsøn for nogle grove Skrifter, Ord og Tale, samt og for hans forargelige Liv og Levned, og ellers mistænkelige Lærdom, og Dom over hannem at hænde, som af den kgl. Fuldmagt er at fornemme ³⁾).

Derpaa fremlagde Dr. Johan Dirichsøn sit Forsæt, skriftlig forfattet, imod samme Mag. Niels Svendsøn, som dertil var lovligen opstevnet og mødte paa samme Tid at svare, baade til Dr. Johans Angivende og til efterfølgende Præsters Vidner, nemlig Mag. Danielis Pfeiffii, Sognepræst til den tyske Kirke, Mag. Jens Justsøns, Sognepræst til Regenskirken, Mag. Michaelis, Slotspræst, og Hr. Jørgen Nielsøns, Capellan til Helliggejstes Kirke, deres Vidner,

¹⁾ Der er derimod ikke taget Hensyn til de maadelige Afskrifter i Ny kgl. Saml. 1997. 4to, 1998. 4to, Uldallske Saml. 437. 4to og Kallske Saml. 135 Fol.

²⁾ De tilstedeværende Professorer vare: Rektor D. Thomas Bartholin, D. Hans Svane, D. Thomas Bang, D. Jakob Knudsen, D. Joh. Müller, Decanus Mag. Jacob Fincke, M. Hans Zoega, M. Bertel Bartholin, M. Rasm. Enevoldsen Brochmand og Notarius M. Søren Pedersen.

³⁾ Her er den samme Fuldmagt indført, som alt er meddelt i Kirkehist. Saml. 3. R. III, 575.

samt og en Studiosi Christoffer Pedersøns Vidne. Hvilket Dr. Johans Forsæt lød saaledes:

Eftersom jeg underskrevne haver bekommet hans Kgl. Maj.s min allernaadigste Herres Befaling med Fuldmagt, paa højstbemeldte hans Kgl. Maj.s Vegne for Consistorio her i Kjøbenhavn at tiltale Mag. Niels Svendsøn udi en Sag anlangende Ministerii og det hellige Alterens Sacramentes Foragt, desligeste nogle udstrøte Pasquiller, ulovlige Collegia, og hvad mere, saadanne grove Overtrædelser tilhører og følger, og at jeg efter de acta, som enten allerede ere passerede eller her efter passere kunde, skulde Dom over hannem hænde. Da er jeg af Rectore Academiæ Magnifico og det hæderlige Consistorio begjærendes, at dette mit Forsæt maa læses, paaskrives og indføres, samt efterfølgende puncta overvejes.

Først, haver Mag. Niels Svendsøn i mange Aar ikke brugt det hellige Alterens Sacramente efter hans egen Bekjendelse for Consistorio Theologico; hvormed han haver foraget Ministerium, overtraadt Hs. Kgl. Maj.s Forordning, og desforuden i højeste Maade forarget Menigheden. Hvor spotteligen han foragter Ministerium, er at se af hans egen Bekjendelse, da han for Consistorio blandt andet siger: Jeg søger og leder efter een, som jeg kan komme overens med efter Guds aabenbarede Ord; og er det Tegn til, at han ingen fundet haver, efterdi han sig i saa lang Tid fra Sacrametet haver holdet, hvilket klarligen kan sluttes af hans Svar paa bemeldte Consistorio, hvor han begjærer at søge, i hvor det kan være i Landene over alt Riget, efter en Præst, som holdes [for] retsindig, og som han kan blive overensstemmende med. Han haver og højlig forset sig imod Kgl. Maj.s Forordninger, som Recessen p. 13. 37. 47 etc. Og paa det Mag. Niels ikke skal sig undskyldte og sige, at han haver budet sig til Absolution hos Hr. Jørgen Nielsøn, Medtjener til Helliggejstes Kirke, da giver han selv klarligen at se, hvorledes

han enten søger at eludere eller trodseligen foragter højstbemeldte kongelige Forordninger, naar han undslaar sig for aabenbare Skrifte, som hannem dog er foreholdt af bemeldte Hr. Jørgen Nielsøn, og det efter salig Dr. Jespers, da Episcopi, Betænkende, efterdi Mag. Niels da paa det andet Aar ikke havde brugt Sacramentet, ikke heller haver brugt det siden den Tid. Menigheden haver han og skammelige forarget; thi dersom det hellige Sacraments jevnlige Brug udkræves af dennem, som ere af den gemene Almue, langt mere da af den, som selv baade til det hellige Ministerium haver været indviet, og i nogle Aar baade det og Cathedram Theologicam haver betjent, og ellers i udvortes Levned haver været holdt for en gudfrygtig og skikkelig Mand.

For det andet formener jeg, at Mag. Niels Svendsøn haver gjort Uret, idet han haver understaaet sig at holde collegia privata, imod Academiæ consuetudinem et Regiam Fundationem sub Titulo: Dies Lectionum etc., Rectore et Decanis Facultatum i alle Maader forbigaaet og uadspurgt, synderligen efterdi han hos adskillige af Ministerio haver defendert farlige Meninger og errores udi Religionen, som af Præsternes Kundskab og Vidnesbyrd kan erfares, og vist sig hos Øvrigheden at være for saadant suspect; hvorfor han ogsaa i Norge mistede sin Bestilling.

For det tredie formener jeg, at Mag. Niels Svendsøn haver givet Occasion til de Pasquiller, som af Esaia Fleischer, Truels Knoff og Johan Fleischer ere conciperede og frembaarne, idet han i sine lectionibus haver ideligen inveheret sig paa Ministrorum Ecclesiæ store Laster og Lyder, og af samme Aarsag sig ogsaa fra Nadverens Sacramente i saa mange Aar haver holdt, hvilket kan eragtes af Esaia Fleischers egen Bekjendelse og Mag. Niels Svendsøns eget Svar paa bemeldte Consistorio Theologico, hvor han bekjender sig at have sagt først til Esaia Fleischer den ældre, at han havde nogle Stød i sin Samvittighed, og [havde] søgt hos en og anden af Lærerne, at de kunde

blive hannem betagne, og dernæst, efterdi fornævnte Esaiaë Fleischers Sønner, som ginge i Mag. Niels's Hus at informeres, have hørt det samme af hannem, naar Lectiones vare endte etc. Derforuden haver han for samme unge Karle sukket over den store Ondskab, her gaar i Svang etc. Desligeste haver han recommanderet Eliæ Prætorii Scriptum om den Misbrug, som hos Ministerium skulde findes.

Efter saadant sætter jeg paa Hs. Kgl. Maj.s, min allernaadigste Herres, Vegne i Rette, om Mag. Niels Svendsøn som den, der kongelige Mandater, Forordninger og ganske Ministerium foragter, andre med sin Lærdom forfører og mange forarger, bør ikke saaledes exemplariter at straffes, at man herefter for saadan hans dristige og farlige Foretagende kan forsikret være. Og er herpaa Dom begjærendes. Datum Kjøbenhavn den 13. Junii 1655.

Johan Dirichsøn,
Kgl. Maj.s Hofprædikant og Fuld-
mægtig udi denne Sag.

Efterat dette Dr. Johans Forsæt var oplæst og paaskrevet, producerede Mag. Niels Svendsøn sit Indlæg, hvilket han begjærede og at maatte læses og paaskrives, som og skete.

Samme Indlæg var saaledes forfattet:

Jesu Christi Sandheds og Retfærdigheds Elskere og
Forfremmere ønskes Guds evige Naade og Fred for-
medelst samme vor eneste Frelser.

Eftersom jeg underskrevne blev igaar fra Academiæ Hafniensis Rectore ved Pedellerne mundtlig stevnet at møde i Dag paa Academiæ Hafniensis Consistorio til at lide Dom, og jeg samme Stund ved Graveren til vor Frue Kirke blev og kaldet at møde udi Biskoppens, Dr. Laurits Mortensøns, Hus nogle faa Stunder der efter til at høre Vidnesbyrd, da eftersom jeg hverken da eller tilforn, ja end ikke indtil denne Dag haver faaet at vide, hvem mine

Anklagere ere, hvilket dog flitteligen er bleven begjært, ej heller blev mig tilstådt, at mit Indlæg da maatte læses og paategnes, eller at jeg maatte skriftlig og klarlig svare, til hvis man vilde vidne om mig eller imod mig, saa møder jeg nu i Dag efter forbemeldte mundtlige Stevning udi Guds Frygt, efter hans guddommelige Ord, og udi Underdanighed, ærendes Kongen og dennem, som af hannem udsendes, 1 Pet. 2, 13. 14, og for alting udi Jesu Christi Navn hjærtelig og ydmygelig ønskendes og begjærendes, at Gud, den allerhøjeste og allerretfærdigste Dommer, vilde naadeligen oplyse Hjærterne til retfærdig Dom og vende alle Ting der med til sin guddommelige Ære og til Christi Sandheds og Retfærdigheds Forfremmelse. Dernæst er min kjærlige og ydmyge Begjæring endnu som tilforn til vor kjære Øvrighed og til dennem, som ere af Øvrigheden betroede udi nærværende Sag at kjende og dømme:

1) at de, som ere mine Anklagere, og have mig for vor høje og kjære Øvrighed angivet, som den der skulde have handlet uchristelig eller utilbørlig i nogen Maade, maatte ved lovlig Stevning aabenbares og møde mig, efter Guds aabenbarede Ords og alle christelige Loves Tilhold, besynderligen eftersom og Jesus Christus, den allerretfærdigste Dommer, som veed alle Ting selv og ikke behøver nogens Vidnesbyrd til Sagernes Oplysning, ikke vilde efter de jødiske Skriftkloges og Pharisæers Begjæring dømme den Kvinde, som paa fersk Gjerning, efter deres Beretning, var greben udi Horeri, eller fordømme hende, al den Stund hendes Anklagere turde ikke aabenbarlig for Dommen møde hende, men med Blusel ginge bort og skjulte sig, som læses Joh. 8.

2) Eftersom dette skal visseligen gjælde om Guds Ære og Sandheds Aabenbarelse, da udi lige Maader begjæres, at alle de Punkter og Stykker, som jeg anklages og beskyldes for, maatte blive mig skriftlig og klarlig meddelte, at jeg kunde skriftlig klarlig og sandfærdig

svare til enhver Beskyldning, paa det at vor høje og kjære Øvrighed, og de, som der om skulle dømme, kunne desbedre kjende Sandheden fra Løgn til en retfærdig Dom.

3) At jeg ikke imod christelige Love skulde med hastelig Proces og Dom overiles, men tilbørlig Tid og Respit bekomme til at svare mine Anklagere og dennem, som vidne imod mig, hvilket jeg ogsaa udi Sandhed lover med Guds Naade og Hjælp at ville gjøre uden Forhaling med det allerførste.

4) At det maatte vel betragtes, at den Lærdom, som jeg ved Guds Aand og Naade haver fremført, er udi mine ved Trykken udgangne og flere mine aabenbare Skrifter aabenbaret for alle, og at jeg dennem udi christelig Ydmyghed og Sagtmodighed haver længe siden hengivet under alle retsindige Christnes Censur og Dom, at lade mig af enhver, som bedre veed, gjerne undervise, og alle vegne at give Gud Æren og Sandheden Rum: hvor til Gud er mit bedste Vidne; hannem være Ære og Lov i Evighed, Amen!

5) At maatte vel overvejes, at min sandfærdige Bekjendelse, som nogle Gange paa adskillige Tider og Steder efter Øvrighedens og Lærernes Vilje er sket, om de paa klagede Breve baade til Præsterne og Borgmesterne, nemlig at jeg dermed hverken haver været i Raad eller Daad i nogen Maade, forholder sig saa udi al Guds Sandhed, og at min sandfærdige Bekjendelse om adskillige Lærdoms-Punkter er den 19de Februar sidstleden udi den flittige Examine og Overhøring og de mange Spørgsmaal, som da paa Consistorio Academiae Hafniensis til mig skete, gjort for alle dette Academis offentlige Doctoribus et Professoribus, og at samme mine Bekjendelser ere efter deres Vilje med min højeste Ed for Guds Ansigt blevne bekræftede, saa at jeg ikke forstaar, at nogen andens, helst mine Beskylderes, Ed efter Guds aabenbarede Ord og alle christelige Love maa derimod ske eller gjælde.

Jeg derimod klarlig tilbyder mig og lover, saasom for Guds den alvidendes Ansigt, at ville ved hans Naade udi Christi Kjærlighed og Sagtmodighed svare enhver, som formener sig at have noget imod mig enten udi Lærdom eller Levned, og være det bekjendt udi alle Maader til Guds Ære og retsindige Christnes Fornøjelse og Samvitigheds Befrielse, saaledes som jeg agter ved Guds Naade at svare der til for Christi almindelige og retfærdige Dom, i hvad jeg ellers efter Guds gode Vilje derudover skulde lide og udstaa, ved Guds Helligaands Naade og Lys visselig vidende, at Guds retfærdige Domme daglig og snarlig kommer over alle dennem, som vitterlig og fremturelig elske og forfremme Løgn og Uretfærdighed, og at den uovervindelige Sandheds Ild vil snarlig og heftig optænde, brænde og fortære alle Sandheds Hadere og Bespottere; da skulle de være som Straa, og dem skal hverken efterlades Rod eller Gren, Mal. 4. Salige ere vi, dersom vi tro dette og elske Christi, Guds Søns, Sandhed og gjøre derefter, Joh. 13 v. 17. Jeg kjærlig begjærer, at dette mit kjærlige og korte Indlæg maa blive til Retfærdigheds og Sandheds Fremgang vel overvejet, paategnet og udi Protokollen og Dommen fuldkommen indført, og at alt, hvis jeg saa kjærligen og billigen efter christelig Ret og Loven begjærer, ikke bliver mig nægtet eller afslaget, men maa udi Kjærlighed til Guds Ære, Sandheds og Retfærdigheds salige Fremgang, blive samtykt og tilladt, og at ingen, imod vores Lands Lov at vidne mig min Mund fra, maa vorde tilstedt. Og udi Christi Tro og Kjærlighed befaler jeg dennem alle, som hermed skulle have at bestille og gjøre, udi Guds retfærdige Examens, Hjem-søgelses og Besøgelses Tid, under Guds den allerhøjestes og almægtigstes naadige og vise Regjering og Bekjærmelse. Datum Kjøbenhavn den 13. Junii Anno Christi 1655.

Eders Kjærligheds oprigtige og
 velvillige Ven udi Christo
 Niels Svendsøn Chronich.

Der nu M. Niels Svendsøns Indlæg var læst og paa-skrevet, begjærede D. Johan, at forbenævnte 4 Præsters skriftlige Vidner, som med Ed og opragte Fingre for Biskoppen Dagen tilforn vare blevne bekræftede, maatte læses. Iblandt hvilke M. Daniel Pfeifii Vidne var det første.

[Da dette Vidnesbyrd, som er dat. Hafniæ 20. Febr. 1655, allerede er trykt fuldstændigt hos Pontoppidan IV, 426—8, nøjes vi her med et Udtog af det latinske Grundskrift. Pfeif havde forrige Sommer hos afd. Hr. Lindemann (Præst ved S. Petri tyske Kirke) truffet M. Niels Svendsen og talt med ham; han havde bittert klaget over, at Kirketugten var saa forsømt, og udtalt sin Frygt for, at Gud af den Grund end mere vilde skjærpe den Hjem-søgelse, som nu ramte Staden (Pesten 1654), saa meget mere som de fleste Præster, der skulde minde andre om deres Pligt, selv vare besmittede med de største Laster, idet nogle bandede og misbrugte Guds Navn, andre vare havesyge, andre drikfældige eller kivagtige, og de fleste var forsømmelige i deres Embede, idet de ikke noksom ved private Paamindelser søgte at bevæge deres Sognefolk til et bedre Levned, og at de alle i Skriftemaalet gav dem, der mødte, Afløsning fra deres Synder, uden at undersøge deres forudgange Liv, og at de derpaa tog dem til Herrens Bord, skjønt de ikke kunde være uvidende om, at de vilde fremture i Synder mod Samvittigheden, saasom Sværgen, Drik og Kiv, og saaledes gjorde de ved denne Absolution den uvidende Hob endnu tryggere i sin Syndesikkerhed. — Hertil havde Pfeif svaret: Alle tro og retsindige Kirkens Hyrder havde til enhver Tid, ligesom de endnu gjorde, beklaget, at der i Præstestanden fandtes dem, der vare hengivne til slige Laster, men selv den apostoliske Tid havde ikke været fri derfor, som det fremgik af 2 Pet. 2, 13—14, og de gamle Kirkelærere, som Gregor den Store, Augustin og andre havde ikke sjeldent

i deres Tid skarpt angrebet Klerkers fordærvede Sæder. Desuden vilde den synlige Kirke aldrig her paa Jorden blive ren og ubesmittet, altid vilde den have sin Klinte, Matth. 13, 24. 27. Imidlertid skulde man bede Herren om enten at føre saadanne slette Arbejdere til Omvendelse, eller, dersom de ikke vilde omvende sig, da at drive dem ud af sin Vingaard. Hvad angik de private Paamindelser til Tilhørerne, da bleve Ordets Tjenere før deres Ordination forpligtede til, at de privat skulde paaminde dem af deres Tilhørere, som vitterlig vare hengivne til aabenbare Synder og fremturede deri, og dersom de ikke vilde forbedre deres Levned, skulde de gaa frem imod dem efter Kirkeordinansens Forskrift. Men at nogle vedblev i skjulte Synder, det maatte henstilles til Gud, som prøver alle Hjærter. Før Absolutionen bleve alle paamindede om alvorlig at forbedre sig og bære Omvendelsens værdige Frugter, da ellers hverken Præstens Afløsning eller Nydelsen af den hellige Nadvere vilde gavne dem, men meget mere være dem til Skade. — Nogle Uger efter at denne Samtale havde fundet Sted, besøgte M. Dan. Pfeif, efter M. Niels Svendsens gjentagne Anmodninger, denne i hans Hjem. Samtalens Gjenstand var, at Pfeif forundrede sig over, at M. Niels, der lagde saa stor en Vægt paa et ulasteligt Levned hos andre, saa længe afholdt sig selv fra den h. Nadvere, skjønt han maatte vide, at det var mange til Forargelse. Hvis han i saa Henseende vilde paaskyde nogle Præsters fordærvede Sæder, saa var det dog vist, at det ikke kunde siges om alle, men at der ogsaa var dem, som vare fromme og tro i deres Gjerning; desuden var det ham jo ikke ubekjendt, at Sakramentets Kraft ikke afgang af Tjenerens Tro eller Fromhed, ellers kunde ingen være vis paa Gyldigheden af sin Daab, som han havde modtaget i sin Barndom. Hertil svarede M. Niels, at han havde givet det ærværdige Konsistorium de Grunde tilkjende, hvorfor han ikke havde

kunnet gaa til Alters hos Præsterne i Norge¹⁾, og da han nogle Gange, efter at han var kommen til Kjøbenhavn, havde forsøgt derpaa, saa havde sl. Biskop Brochmand forment ham det, med mindre han først vilde staa aabenbart Skrifte. Desuden havde han nogle Betænklichkeiten, og før de bleve ham betagne, tillod hans Samvittighed ham ikke at gaa til Alters. Da Pfeif spurgte, hvad det var for Betænklichkeiten, svarede han, at det om Præsternes Sæder vilde han nu ikke gjentage, men der var noget i Læren, som han ikke kunde forlige sig med, saasom i Artiklen om Gud, Udtrykkene Person, Væsen, Treenhed o. fl., som hverken vare overleverede os af den Helligaand i Skriften, ikke heller vare skikkede til at udtrykke saa stor en Hemmelighed. Da Pfeif nu spurgte, om han med Udtrykkene ogsaa kaldte selve Sagen i Tvivl, nemlig Faderens, Sønnens og Helligaandens evige Guddom, dennes Enhed og dog en virkelig Forskjel mellem Personerne, saa svarede han, at han hver Dag paa sine Knæ ikke mindre tilbad Sønnen og Helligaanden som sand Gud end Faderen; men de skolastiske Udtryk: Person, Væsen osv. kunde han ikke billige, da de smagte af kjødelig Ufuldkommenhed. Hertil svarede Pfeif, at Kirken, uden i nogen Maade at ville tillægge Gud nogen Ufuldkommenhed, ikke letsindig havde optaget disse Udtryk, men for derved at imødegaa Kjætteres, som Arius's, Macedonius's og andres Udflugter, og for ved disse skarpt møntede Betegnelser at lægge et Baand paa dem, at de ikke ved deres sofistiske Rænker skulde føre de uerfarne bag Lyset, saaledes som det noksom fremgaar af Athanasius's, Basilus den Stores, Gregor af Nazianz's og andre Kirkelæreres Skrifter. — »Om det samme Emne«, tilføjer Pfeif, »har jeg oftere talt med ham, sidst i mit eget Hus, i Nærværelse af Mag. Jørgen Harder fra Amager²⁾, som

¹⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. III, 535—9.

²⁾ I Sjæl. Tegn. XXVII, 100 findes et Kongebrev til Niels Trolle om, at vi naadigst have bevilget M. Georgio Hardero Ditmarso at

svarede ham paa lignende Maade, og det er, hvad jeg af hans Samtaler har kunnet finde, som — efter min Mening uden tilstrækkelig Grund — i saa mange Aar har afholdt ham fra Deltagelse i Herrens hellige Naademaaltid¹].

Regenspræstens, Mag. Jens Justesøns, Vidne var, som følger:

Eftersom mig befalet er af min kjære højærværdige Hr. Biskop at give skriftlig fra mig, hvad mig vitterligt er om M. Niels Svendsøns Bekjendelse, hans Religion angaaende, af hans Tale, som han haver haft med mig, da til saadan Befaling udi Lydighed at efterkomme, har jeg dette efterfølgende korteligen forfattet, hvilket jeg af hannem paa adskillige Tider, da han mig besøgte, haver hørt.

1) De religione. Han holder det for ret og godt at dølge sin Religion, naar der kræves Regnskab derfor. Til dette at stadfæste bruger han Christi Ord Joh. 16: Jeg haver endnu meget mere at sige eder etc.

2) De S. S. Trinitate. Han siger, man skulde ikke bekjende 3 Personer i Guddommen, men 3 Vidner. Aarsagen siger han, at Tyrkerne forarge sig over vores Religion, fordi vi bekjende 3 Personer.

3) De Filio Dei. Han nægter Christum at have annammet vor Natur af Jomfru Maria, og at hans Natur er vores udi Væsen ganske ulig.

4) De Sacramento Coenæ. Christus er ikke udi Sacramentet med sit Legeme og sit Blod nærværende, men alene efter den Maade, som han var tilstede hos dennem in Vet. Testamento. Dette mener han sig at kunne bevise ex 1 Cor. 10, v. 3.: De aade alle den samme aandelige Mad etc.

5) De Renovatione et bonis operibus. Han holder

komme til det Kald udi Hollænder Byen paa vort Land Amager, som nu ledigt er; thi bede vi dig og naadigst ville, at du ham strax indsætter og Kollats giver² etc. Dat. 2. Oktober 1640. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. III, 159.

for, at vores Fornylse er fuldkommen; saa og vil han, at vores gode Gjæringer ikke maa lignedes ved et Klædebon, som er besmittet.

6) De Resurrectione. Vores Kjød og Blod nægter han at skulle opstaa, af Aarsag at det er gjort ex elementis, og skal med elementis paa Dommedag forgaa; formener at dette er St. Povls Mening 1 Cor. 15: Kjød og Blod skal ikke arve Guds Rige. Item, den første Opstandelse forstaaer han om de gudfrygtiges Opstandelse fra den timelige og legemlige Død, og mener, at det skal ske længe før Dommens Dag.

7) De Magistratu politico. Her om er hans Lærdom og Mening, at den Øvrighed, som ikke er gudfrygtig, den er ikke sat af Gud, og derfor, naar dens Forseelse findes, maa den af Undersaatterne afsættes og paa Livet straffes. Og da hannem blev iblandt andet modsat Davids Exempel, hvilken Gud ikke befalede af Undersaatterne at afsættes eller paa Livet at straffes, svarede han, at Undersaatterne gjorde ikke Guds Vilje, idet de ikke afsatte David og straffede hannem.

8) De Sacro Ministerio. Man maa ikke bruge de Præsters Tjeneste, som man veed, at de ikke ere gudfrygtige; thi, siger han, Christus haver det forbudet, Matth. 15: Lader dennem fare, de ere blinde og blindes Ledsagere.

Dette, som her saa korteligen er forfattet, er Summen paa det fornemste og paa de største Vildfarelser, som jeg haver hørt af hannem. Og dette vil jeg baade videre forklare med hans egne Ord, som han haver haft med mig, saa og med Ed bekræfte, at jeg af dette intet usandfærdigen hannem haver tillagt, naar det af mig begjæres.

Hafnæ den 20. Febr. 1655.

Jens Justsøn,
Pastor Studiosorum.

Mag. Michael Henriksøns Vidne lød saaledes:

Eftersom Veneranda Facultas Theologica her udi Kjøbenhavn haver været af mig underskrevne begjærende, at jeg vilde dennem communicere, hvad mig af Mag. Niels Svendsøns Discurs om hans Lærdom og Tanker udi Religionen er vitterligt, da haver jeg ikke vidst dennem det at kunne nægte. Det han haver fremsat for mig, er fornemmeligen befattet udi efterfølgende Punkter:

1) Den første Samtale, Mag. Niels Svendsøn holdt med mig, var om Antichristen, hvorudi Pauli Sprog, lydendes om den rette, store og synderlige Antichrist, 2 Thess. 2, blev andraget, hvilket han henførte til Ministerium, som det nu almindeligen føres, og særdeles, som jeg ikke andet har kunnet fatte og mærke, bekræftede han, saadant et antichristisk Ministerium og herudi Riget at findes, og refererede sig baade da og siden til en Prædiken, som han udførligen derom havde holdt udi Christiania.

2) Er hans meste Discurs der paa udgangen, at ikke nogen Christen, som vidste, at en Præst i et eller andet Stykke var skyldig eller forargelig og ikke raadte Bod derpaa, kunde med en god Samvittighed bruge hans Tjeneste eller af hannem annamme Absolution og det hellige Sacramente. Og derfor, dersom han i saa Maade sig af nogen Præst skulde lade betjene, da skulde han tilforn med hannem baade udi denne og andre Punkter blive forenet. Dog vil han ikke raade nogen at følge hans Exempel i dette Fald og gjøre sig en Samvittighed om Præstens Embede og Tjeneste af hans Uskikkelighed.

3) Haver han ogsaa talt om den hellige Skrift, at naar den blev prædiket og fremsat, var det ikke det rette levendes Guds Ord, men en død Bogstav; thi, sagde han, skulde den tale Guds Ord og af Guds Aand, som talede efter Skriften, saa havde Djævelen lige saa vel talt de levendegjørende Guds Ord og af Guds Aand, som Peder, thi han ikke mindre bekjendte Christum at være Guds Søn end Peder, Matth. 16; hvilken Discurs han berettede

sig at have holdt med sl. Dr. Jesper (Brochmand). Og der han her om med mig discepterede, kom hans egen Svoger M. Hans Jensen ¹⁾ der til, som geraadede der over med hannem udi Dispute og derimod opponerede. Og uanset jeg ofte af Skriften haver anført vigtige Argumenter, som stridende imod disse foreskrevne Punkter, saa har han dog end videre holdt mig imod, og uden Tvivl er bleven ved hans forrige Tanker.

Ellers har han i sin Tale subobscure meldt om Guds Børns Fornylse, at den var væsentlig, gode Gjerninger at være ubesmittede, og om den første Opstandelse, Apoc. 21, at han derved alene forstod Opstandelse af Synden.

Nogen Tid der efter, da hans Discipel Esaias Fleischer havde overgivet det Brev til Mag. Anders (Hansen) udi Skriftestolen, kom han igjen til mig, berettede mig, hvorledes dermed var tilgangen, og protesterede paa det højeste, at han aldrig havde været i Raad med, at saadant skulde ske, havde og slet intet vidst derom, førend den unge Esaias hannem det selv havde aabenbaret, efterat det alt var sket; sagde dog derhos, at han formente, at de Puncter, som han havde indlagt, vare nok saa grundede, at de kunde bestaa, forhaabendes, at Gud herafter skulde begynde at udrette noget ved den unge Mand.

Dette foreskrevne at være saa udi Sandhed, vil jeg være gestændig, hvor og naar det paaeskes. Actum Kjøbenhavn den 20. Februar. Anno 1655.

Michael Henrichsøn.

Hr. Jørgen Nielsøns skriftlige Vidne var saa forfattet:

Eftersom Venerandi Dñi Professoris her paa Academiet ved 3de Spørgsmaal ere begjærende af mig, at jeg

¹⁾ Jersin, der døde samme Aar (1655) som Præst i Stege.

udi en Sag, Mag. Niels Svendsøn angaaende, min Sandhed vilde sige, da er der paa min korte og sandfærdige Bekjendelse.

1) Om Mag. Niels Svendsøn af mig paa Embeds Vegne privatam absolutionem og Sacramentets Meddelelse nogen Tid har været begjærendes. Hertil jeg bekjender, at Mag. Niels Svendsøn for nogle Aar siden haver saadant af mig begjæret, men eftersom jeg af fornøden Betænkende herom raadførte mig med min Venerando Dño Episcopo Brochmanno, da for to Aarsagers Skyld negtede han det at ske kunne. 1. Fordi Mag. Niels Svendsøn laa udi forargelig Kiv og Trætte med det hæderlige Ministerio udi Christiania, hvilket Onde burde afskaffes, førend han som en Christen saadant Saligheds-Middel retsindig kunde bruge. 2. At han den Tid ikke her, men der i Christiania var membrum Ecclesiae, hvorfor han sammesteds hos sin egen af Gud kaldede Sjælesørger saadant kunde have søgt og brugt, uden saa var, at anden Aarsag det kunde have forhindret. 3. At eftersom det var vitterligt, at Mag. Niels Svendsøn paa det 2det Aar da ikke havde brugt Sacramentet, da førend ham kunde tilstedes lønligt Skriftemaal, burde han efter Ordinansen ved aabenbare Skriftemaal Kirkens Disciplin udstaa.

2) Om Mag. Niels Svendsøn havde for mig lønlig aabenbaret nogle scrupulos conscientiae, for hvis Skyld han hidindtil havde holdt sig fra Sacramentet. Hvor til jeg svarer, at Mag. Niels Svendsøn har saadant for mig aldeles ikke tilkjendegivet.

3) Om Mag. Niels Svendsøn havde udi privat Samtale og Discurs med mig eller andre udi min Nærværelse noget talet, som vores Tro og Religion kunde være imod. Da, saa vidt jeg mig kan erindre, vidner jeg, at Mag. Niels baade udi særdeles Samtaler med mig, saa og i mit Paahør med M. Jens Justsøn, har fremsat og handlet om, hvorledes at renatorum opera vare i sig selv uden Smitte

og Fejl og aldeles fuldkomne. Item de, som ikke havde Guds Aand i sig, kunde ikke heller ved Prædiken eller anden Tjenestes Forrettelse det aandelige meddele. Item, talte vidtløftig om det bogstavelige Ord og det levende Guds Ord; hvorved han fremførte, at Djævelen og de ugudelige ikke kunde tale og fremføre det levende Guds Ord. Dette saa i Sandhed at være sket og talet, vidner jeg med egen Haand.

Jørgen Nielsen Colding,
Medtjener i Ordet til H. Gjestes Kirke udi Kjøbenhavn.

Studiosi Christoffer Pedersøns Vidne blev saaledes, som følger, paa Latin overleveret, samt med Ed og oprakte Fingre samme Tid bekræftet:

Hæc rotundo ore confessum esse Dn. Mag. Nicolaum Chronicum, in veritate confitetur Christopherus Petri Offertus, literis antea, ut et viva voce Rev. Dn. Mag. Jano Justini patefacta.

Mea sententia non est de distinctis Divinitatis Personis, sed de una Persona, ut de una Ecclesia. Una in Christo est natura, Divina scilicet, at nulla concepta ex Maria Virgine. Fides et charitas simul faciunt ad salutem accipiendam. Opera renatorum sunt perfecta. Est verbum internum, quod solum est ad salutem efficax, et externum nullius valoris aut fructus. Est coena itidem interna et externa. Digni accipiunt novam quandam substantiam in Coena Domini, cum qua resurgent die novissimo. Impii non fiunt participes corporis Christi in coena. Homo pius non potest uti Coena Domini cum impiis bona cum conscientia. Dabitur Ecclesia jam inde sub senectam mundi ab omni scandalo doctrinæ et vitæ immunis, aureum seculum, in quo homines puritani, θεόπνευστοι et ἀντόπιστοι, ex quorum numero is ipse est, edoctus hoc ab homine juniore ex Anglia huc profecto. Argumentorum

probationes desumit a pastorum ἀραξία, a signis, ratione et revelatione ¹⁾).

Christophorus Petri Offerus.

Efterat disse 5 skriftlige og beedigede Vidner vare oplæste og paaskrevne, begjærede Mag. Niels Svendsøn, at hannem maatte Copier bevilges af Dr. Johans Forsæt og af disse 5 Vidner, hvilket blev ham bevilget, og sluttet, at Parterne igjen skulde møde paa ottende Dagen derefter, den 20. Junii, ved 8 Slet, og da M. Niels sit Svar at indlægge, og derpaa Sagen til Doms at optages.

Ottende Dagen derefter, den 20. Junii, mødte igjen Mag. Niels Svendsøn og efter Afsked indlagde sit Svar

¹⁾ I Kgl. Bibl., Kallske Saml. 84, Fol., findes følgende danske Gjen-givelse af dette Stykke, under Overskrift: M. Niels Svendsens Vildfarelser.

1. Der er ikke trende adskillte Personer udi Guddommen, [men] aleneste een Person.
2. Der er een Natur udi Christo, nemlig den guddommellge, og ikke med nogen anden født af Maria.
3. Troen og Kjærlighed ere tilligemed hinanden fornødne til Salighed.
4. De igjenfødtes Gjærninger ere fuldkomne i dette Liv.
5. Der er et indvortes Ord, som er aleneste kraftigt nok til Salighed.
6. Der er indvortes og udvortes Sakramenter.
7. De gudfrygtige faa et nyt Legeme udi Nadveren, med hvilket de skulle opstaa paa den yderste Dag.
8. De ugudelige blive ikke delagtige i Christi Legeme og Blod.
9. Den gudfrygtige kan ikke med en god Samvittighed af en ugudelig Præst og med de ugudelige annamme Sakramentet.
10. Dette er nu imod Verdens Ende en christen Kirke uden al Lærdoms Forargelse, Livs og Levnedes Besmittelse, og der er et Evighed, i hvilket alle de [ere], som af Gud ere oplærte og oplyste, og som selv gjøre sin Tro og Bekjendelse, iblandt hvilke han selv er, og er undervist af et ungt Menneske, som af Gud er oplyst.

Sine Bevisninger tager han af de Lærdes Uenighed, af Tegn, af Fornuften og af sin egen Aabenbaring.

udi Dr. Johans og de 5 Vidners Nærværelse. Hvilket Svar Ord fra Ord var saaledes forfattet.

Christelig og sandfærdig Erklærings- og Forklarings-Skrift, ved den H. Aands Naade og Oplysning sammenskrevet mod store og svare Beskyldninger. Dommerne og alle Sandheds og Retfærdigheds Elskere ønskes Guds evige Naade og Fred og den H. Aands Oplysning og Kraft til at dømme og gjøre det, som er ret og behageligt for Guds, den allerhøjeste og allerretfærdige Dommers, h. Ansigt, og det udi Christo Jesu og formedelst hannem alene.

Anno Domini 1655 den 12. Junii er jeg underskrevne, allerringeste Jesu Christi Tjener og hans evige Sandheds alleruværdigste Vidne og Bekjender, for Consistorio udi Kjøbenhavn bleven indstevnet at møde næst efterfølgende Dags Eftermiddag udi Rette og at lide Dom. Paa hvilken Tid og Sted Kgl. Maj.s Hofprædikant og Fuldmægtig, Dr. Johan Dirichsøn haver ved Academia Notario ladet mig offentlig oplæse og forkynde disse efterfølgende store og svare Beskyldninger. [Her refereres de ovenfor S. 563—65 anførte Beskyldninger]. Hvortil jeg kjærlig og ydmygelig svarer 1) udi Almindelighed, at forbemeldte Beskyldninger visselig ere store og svare, iligemaade Dømmen og Straffen, som derpaa begjæres at skulle følge. Og maatte være mig til en meget stor Beskjæmmelse og Forkrænkelse, dersom den alene gode og naadige Gud ikke med sin Styrkes og Frimodigheds h. Aand mig naadeligen styrkede og opholdt, og dersom Han ikke allerretfærdigst og allerviseligst kunde vide, vidne og dømme, om jeg i saadant, som mig saa offentlig tillægges, er skyldig eller uskyldig. Thi det maa jeg for Gud og al Verden bekjende, at dersom jeg var skyldig udi de grove Synder, som nu ere mig tillagte, da var jeg et meget armt og elendigt Menneske, og megen Beskjæmmelse og Straf værd, besynderlig dersom jeg vidste mig skyldig udi

saadan stor Foragt og Forargelse, og dog vilde for nogen Aarsags Skyld ikke være det bekjendt. Men ligesom jeg ved Guds Naade den 13de Junii sidst forleden i mit Indlæg for Guds Ansigt haver hellig og oprigtig lovet, at ville allevegne til Guds Ære og Salighedens Forfremmelse være Sandheden bekjendt og udi Christi Kjærlighed og Sagtmodighed at give Sandhed Rum, saa skal det ogsaa visselig og oprigtig efterkommes, saa vidt Guds gode Aand mig opholder, oplyser og styrker. Hvorfor jeg nu appellerer og indskyder mig fornemmeligen til den Dommer, som alene veed, vidner og dømmer allerretfærdigst om alle Ting, endogsaa om Hjærternes inderste skjulte Tanker, for hvilken alvidende og retfærdige Dommer jeg nu staar med alle dennem, som saa højlig haver beskyldt mig og for min høje og kjære Øvrighed saa ilde beført og angivet mig, og kræver Hannem til Vidne, Paakjender og Dommer. Saa at dersom jeg, efter mit Hjærtes og min Sjæls flittige Prøvelse og Randsagelse, vidste og kjendte mig skyldig udi saadan Guds hellige Tings, min høje og kjære Øvrigheds, eller deres Loves og Forordningers, eller nogen min ringeste Næstes eller Medchristens Foragt, eller udi den Forførelse og Forargelse, som mig her tillægges, da skulde man ikke have Behov med Proces, Vidnesbyrd og Beviser at overvinde og beskjæmme mig, men jeg vilde frivillig og rundt ud bekjende min Synd, beskjæmme og dømme mig selv, som Gud udi Skriften af sine Bekjendere alvorlig udkræver, Joh. 7 v. 24. 1 Cor. 11 v. 31. 32. Thi ved min Synds vitterlige Fortielse blev min Synd ikkun større, svarere og vederstyggeligere for den retfærdige Gud, Ps. 32 v. 3. Ve mig derfor, dersom jeg vilde fortie eller forsvare den Synd og Forseelse, som jeg veed og kjender mig skyldig udi; thi ved saadan mit Hjærtes Skalkhed og vitterlig Synds Forsvarelse blev min samme Synd, ja min Beskjæmmelse, Straf og Dom ikkun desto større for Gud og Menneskene. Jeg veed jo ogsaa vel, at baade Guds Ypperstepræst Aaron og den besynder-

lige Guds Mand Kong David, saa og de store og hellige Apostle Petrus og Paulus, og flere af de allerhelligste og bedste paa Jorden have været store Syndere og have offentlig for Gud og al Verden bekendt deres grove Synder og Forargelser, og saaledes beskjæmmet og dømt sig selv. Og de fandt Naade og bekom Forladelse og Venskab hos Gud og Menneskene, som udi Skriften klarlig vises og vidnes. Hvorfor skulde jeg da ville fortie eller forsvare saadanne grove Synder, som mig tillægges, dersom jeg vidste mig skyldig? Thi jeg tror visselig, at jeg ved min egen frivillige Bekjendelse, Beskjæmmelse og Dømmelse vilde og kunde des snarere bekomme Naade, Venskab og Forladelse baade hos Gud og alle retsindige Christne. Men dersom jeg elsker og forsvarer min Synd, og omgaas med Hykleri, Løgn og Falskhed, da staar min Dom klarlig afsagt udi Skriften, nemlig at jeg af Gud fordømmes, og skal ikke arve Guds og Jesu Christi Rige, 1 Cor. 6 v. 9. 10. Apoc. 21 v. 8.

Men i Særdeleshed at svare til enhver Beskyldning:

1) At jeg skulde have foragtet Herrens hellige Nadveres Sacramente; da svarer jeg dertil udi kjærligste og korteste Maade, at Gud og min Samvittighed er mit Vidne, at jeg ikke haver foragtet Sacramentet, men af Frygt for at misbruge og foragte det, haver jeg nu paa nogle Aars Tid ikke brugt det eller med en god Samvittighed kunnet bruge det. Og hvad høje og vigtige Aarsager jeg haver haft paa halvandet Aars Tid udi Christiania at holde mig derfra, det kjendes klarlig af medfølgende Erklæring, som Anno 1652 den 6. April paa Consistorio udi Christiania for Dommeren er fremlagt, og strax derefter for Kgl. Maj.s Cantsler, velbaarne Hr. Christian Thomesen, er fremsendt, hvilken jeg begjærer at maa for Retten blive oplæst og overvejet, paakjendt og paategnet, saa kan man af samme min sandfærdige Erklæring se og kjende, at jeg ikke af nogen Foragt, Trodsighed eller Modvillighed, men formedelst høje og vigtige Aarsager ikke

haver kunnet bruge Sacramentet paa forbemeldte Tid udi Christiania, og at jeg haver begjært at bruge det baade udi Norge og Kjøbenhavn, med foregaaende christelig Prøvelse, Beredelse og Forenelse, det bevises af mine Erklæringer og de Vidnesbyrd, som udi denne Sag ere tagne om mig, men at det er bleven mig nægtet og afslaget, med mindre jeg vilde med aabenbare Skriftemaal bekjende og afbede den Opholdelse, som jeg med saadanne vigtige Argumenter kunde bevise at være sket efter Christi hellige aabenbarede Ord. Men hvorfor skulde jeg da synde imod Gud og min egen Samvittighed, idet jeg skulde aabenbarlig bekjende det at være Synd, som ikke er Synd, og saaledes med Hykleri kaste mig hen i Guds Vrede? Det skulde ingen retsindig Christen af mig ville begjære. Siden haver jeg her udi Kjøbenhavn udi venligste og oprigtigste Maade og Mening paa adskillige Tider talt med nogle af Præsterne om Aarsagerne, hvorfor jeg blev opholdt, og om den hellige Nadveres store Foragt, som jeg beskyldes for, hvilken aabenbare, store, meget forargelige og fordærvelige Nadverens Sacramentes Foragt ikke bestaar der udi, at en Christen for vigtige Aarsagers Skyld nogen Tid enten holder sig selv derfra, eller af andre derfra opholdes, men derudi allermest, naar man tidt og ofte bruger det ikkun for en Sædvane, uden al sand Poenitens og Omvendelse fra daglige aabenbare og forargelige Synder, og saaledes foragter Christi hellige Død og Pine, og træder hans hellige Blod under Fødder, som nu desværre allevegne af den største Part sker, og tilstædes at ske af mange iblandt dem, som dog skulde efter Christi hellige Ord og Bud, Matth. 7 v. 6, og andre christelige Forordninger om Kirkedisciplin og Herrens Nadveres retsindige Brug, holde de kjendelige, aabenbare, forargelige og ubodfærdige Syndere derfra, indtil man saa' retskaffens Poenitenses Frugter i deres Levned, Matth. 3 v. 8, paa det de skulle ikke æde og drikke dem selv Dommen til ved saadan Nadverens Misbrug og Foragt, 1 Cor. 11 v. 29.

Og efterdi jeg ved Guds Aands Lys ser og visselig veed, at store Guds Plager og almindelige Ødelæggelser skulle nu hasteligen komme over alle saadanne Nadverens Misbrugere og Foragtere, saa frygter jeg mig storlig for at gjøre mig delagtig udi saadan Misbrug og Foragt. Saa langt er det fra, at jeg skulde enten ringeagte eller foragte Herrens hellige Nadver eller nogen af de allerskrøbeligste og allerringeste, som den udi sand Hjærtens Poenitens og Bodfærdighed bruger. Men dersom nogen anden mener eller siger, at jeg herudi hykler eller lyvêr, saa staa vi med hverandre for den Dommer, som alene prøver Hjærter og Nyrer, som skal føre det altsammen frem for Lyset, og alt hvad som nu skjult er.

2) Derpaa følger nu den anden Beskyldning, at jeg skulde spottelig have foragt det hellige Ministerium. Hvortil jeg kjærlig svarer: 1. At jeg ingenlunde foragter, langt mindre spotteligen foragter det hellige Ministerium, enten det tages efter Skriftens Ord for den Helligaands eget aandelige Embede, 2 Cor. 3 v. 8, eller for Herrens Ords retsindige Tjenere, Præster, Prædikantere og Lærere hvilket overflødig bevises med mine publicerede Skrifter, nemlig »Aandelig Julebetænkning«, »Troens Erindring og Prøvelse«, saa vel som af andre mine christelige og sandfærdige Erklærings- og Bevisnings-Skrifter. Og ve mig udi Evighed, dersom jeg enten foragtede den Helligaands Ministerium eller Embede eller nogen af de allerringeste og allerskrøbeligste retsindige Herrens Ords Tjenere. 2. At der menes, at man vil bevise det med mine egne Ord, som jeg haver brugt for Consistorio den 10. Februar sidstleden, nemlig at jeg søger og leder efter en, som jeg kunde blive ens med efter Guds aabenbarede Ord, item at jeg begjærer at søge, hvor det kan være i Landene over al Kronen, efter en Præst, som holdes retsindig, og som jeg kan blive overensstemmende med. Hertil svarer jeg: at jeg derfor skulde spotteligen have foragt Ministerium, det mener og siger jeg Nej til, og det udi Christi Kjær-

lighed og Sagtmodighed. Thi det maa jo samtykkes, at vi skulle endelig være ens og forenede med hverandre, ikke efter vore egne kjødelige Meninger og Tanker, men efter Guds aabenbarede Ord, thi dersom vi enten begge eller en af os strider derimod, da stride vi jo mod Christum selv og ere derudi Antichristi eller antichristelige, Luc. 11 v. 23, som baade af Skriften og Theologorum Skrifter bevises. Dersom jeg aabenbarlig strider mod Guds Ord, da maa jo ingen retsindig Præst annamme mig til Sacramentet eller absolvere mig, saa længe jeg derudi fortfarer, thi der skal jo endelig være sancta unio et communio, en hellig Menighed og Samfund, som Guds Aand selv lærer, 1 Cor. 10 v. 17. Og dersom Præsten, i hvo han og er, befindes at stride derimod, og jeg det veed, da maa jeg ikke annamme hannem i Christi Sted, saa længe han derudi fortfarer, men forskyder og foragter al broderlig Straf, Overbevisning og Formaning, Joh. 10 v. 5. Hvilket jeg ellers af Guds Naade haver af Skriften overflødig bevist udi forbemeldte mine Skrifter. Men at adskillige Præster baade tilforn udi Christiania og nu udi Kjøbenhavn ikke ere ens og forenede med mig, eller mener, at jeg med min Lærdom og Levned ikke stemmer overens med Guds aabenbarede Ord, det ses og bevises jo klarlig og skinbarlig af de store og svare Beskyldninger for Gud og Øvrigheden, for Dommerne og al Verden, som mig nu offentlig tillægges. Dog dersom disse, som mig saa storlig beskyldte og mig for Øvrigheden og flere beføre og angive, stemme overens med mig efter Christi aabenbarede Ord, hvorfor have de ikke da efter Christi almindelige Ordinans, Matth. 18 v. 15—18, og efter vor kjære og høje Øvrigheds christelige Forordninger om Kirkens Disciplin omgaaedes med mig, førend man mig saa offentlig lader fremstevne til saa stor Straf og Beskjæmmelse at lide? Nu bevises jo for alle, at jeg er fremstevnet og offentlig beskyldt som den, der skulde være uretfærdig, ja Guds og Øvrigheds Foragter; men hvorledes

kunne mine Modstandere, i hvo de end ere, som mig saa højelig og grovelig for Øvrigheden have beført og angivet, bevise, at jeg haver nogensinde nogen af dennem enten hemmelig for vor kjære og høje Øvrighed eller andre, eller aabenbarlig angivet og beskyldet, enten for Uretfærdighed eller for Guds og Øvrigheds Foragtelse? Spørges derfor, hvad er det da, jeg haver gjort, som udtydes i den Mening, ligesom jeg dermed skulde spottelig have foragtet det hellige Ministerium? Som mig synes, saa er det dette, at jeg haver talet korteligen med nogle af Præsterne, hvilke jeg formente at skulle høre mig i sagtmodigste, kjærligste og oprigtigste Maade, om hvis store offendicula og Stød mig vare udi Samvittigheden og forhindrede mig at bruge Nadveren, og det fornemmelig derfor, at jeg saa højlig og offentlig er bleven beskyldt og udraabt for Uretsindighed, og det udi saa mange Aar, og man haver ikke udi Kjærlighed omgaaedes med mig efter forbemeldte Christi almindelige Ordinans og efter vor høje og kjære Øvrigheds christelige Forordninger, og at jeg derimod ser mange og utallige store og forargelige Synder at gaa i Svang, ikke alene til store og fordærlige Landeplagers Foraarsagelse, men endog til mange Sjæles aandelige Myrdelse og Ødelæggelse, og jeg ikke fornemmer den Flittighed og Ivrighed, som de hellige Profeter og Apostler have brugt med Kirkens Disciplin uden al Persons Anseelse, nu saa at bruges og drives, og at de mange og forargelige Syndere, efter mange Aars Skriftemaal, Absolutions Annammelse og Sacramentets overflødige Brugelse, bliver ikkun værre og ikke bedre, som altfor meget aabenbarlig og overflødig bevises med overflødig Ugudelighed, Uretfærdighed, Overdaadighed, Øjens Lyst, Kjøds Lyst, hoffærdigt og stolt Væsen, Drukkenskab, Fraadseri, Letfærdighed, Guds hellige Navns og Døds Misbrugelse med Banden og Sværgeuden uden al Skam og Blusel, Gjerrighed og den fattiges Udsugelse, Løgn og Bagtalelse, Forældres og Øvrigheds Foragtelse, uchristelig og utilbørlig Strid og

Uforligelighed, mange af Ungdommen deres uchristelige Opdragelse til Guds Fortørnelse og Landets Fordærvelse, og saadant mere. Og alle saadanne aabenbare, forargelige, fordømmelige og himmelraabende Synder bør efter Guds hellige Ords Ordinans ikke alene almindelig og skarpelig af Prædikestolen at straffes, men endogsaa i Særdeleshed hos enhver, som saaledes synder, og sig ikke omvender. Saaledes blev David straffet af Nathan, og Achab af Elias, Herodes af Johannes, og Petrus af Paulus. Saaledes aflod eller ophørte ikke heller Paulus udi 3 Aar i Epheso Dag og Nat, endog med grædende Taarer, at formane sine Tilhørere, endog han annammede ingen Løn af dennem, som læses Act. 20 v. 21. 31. 34. Jeg haver og foreholdet Christi Lignelse om den Hyrde, som haver de 100 Faar, at dersom han lader et eneste omkomme eller fordærves for sin Dovenheds eller Forsømmelses Skyld, da er han ikke retsindig. Hvorfor enhver Præst eller Sjælehyrde, som ikke efter Christi Ordinans trolig omgaas med enhver af sine Tilhørere, maa selv fælde Dom over sig, i det han maa offentlig af Skriften sige og bekjende, at Gud vil udkræve dens Blod, som ved Hyrdens Forsømmelse omkommer, af hans Hænder og Neglerødder; thi man maa give Magt, at der ligger mere Magt paa en eneste Sjæl, end paa al Verdens Faar, Guld og Sølv, saasom Sjælen er dyrekjøbt med Guds Søns eget Blod. I saa Maader udkræver det prophetiske og apostoliske rette aandelige Hyrdeembedes Flid og Aarvaagenhed, at Hyrden eller Præsten skal være ustraffelig, og efter Christi Lærdom aflægge og foragte Verdens Rigdom, Lyst og Ære, ja sig selv med, og tage Fornedrelses-Korset paa sig, og dermed følge Christum efter; thi ellers vil han engang komme for Christum og ikke følge hannem, og i saa Maader ødelægger og myrder han aandelig baade sig selv og flere med sig selv; Joh. 10 v. 8. Men dette retskafne Præsteembedes Flid, Fyrighed og storlig fornødne Aarvaagenhed, eftersom der ikke ansees nogens

Person, saa giver det ikke megen Gunst eller Gave hos den største Part, men mere Vrede, Utak, Had, Forfølgelse og Efterstræbelser. — Om dette saa højlig fornødne christelige og aandelige Hyrdeembede og Arbejde haver jeg udi al Kjærlighed og Sagtmodighed talt paa adskillige Tider med nogle af Præsterne til Guds Ære og Menneskenes evige Saligheds Forfremmelse, hvor om langt her kunde skrives; men hvorledes mine velmente Ord ere blevne optagne, og hvorledes vi ere blevne jo længer jo mere udi Christi Kjærlighed forenede, og efter hans aabenbarede Ord overensstemmende, det ses og udvises nu klarlig af disse store og svare Beskyldninger, som mig ved nogle af Præsternes Indgivende tillægges. Maa jeg da ikke vel med Sandhed, ja med Hjærtens Smerte sige og vemodelig bekjende, at jeg søger og leder efter en, som ved Guds Naade vilde være ens og overensstemmende med mig efter Guds aabenbarede Ord til vor egen og andre Menneskers Saligheds Forfremmelse, og ikke blive stridig og uens med mig og saa storlig og aabenbarlig beskyldte mig, fordi jeg søger de Ting, som hører til den evige Salighed? Maa jeg ikke snart frygte mig for at tale med nogen om saadant, helst med dem, jeg ikke desbedre kjender, efterdi mine velmente Ord saa ilde antages og saa vrangelig og vredagtig udtydes. Men som jeg nu ved Guds Naade, som en alleruværdigste Christi Bekjender, kaldes af Gud og Øvrigheden til at forsvare det, som jeg i sin Tid for Guds Domstol haver at forsvare, saa skal jeg oprigtig efterkomme mit offentlige Løfte. Og da bekjender jeg udi største Ydmyghed, Underdanighed og Kjærlighed, at jeg ikke veed, hvem af Præsterne der er ens og forenet med mig efter Guds hellige aabenbarede Ord udi disse efterfølgende min enfoldige Tros Bekjendelser: 1) At Christi Ordinans, Math. 18 v. 15—17, er almindelig, og ikke aleneste byder Præsterne og Lærerne, men endogsaa Tilhørerne rettelig at straffe deres forargende Medchristne, Lev. 19 v. 17, Ephes. 5 v. 11—13. 2) At

dersom en Christen befinder en sin Medchristen at være en forargelig og ubodfærdig Synder og dog vil holdes for en Broder i Christo, da maa han end ikke æde med saadan en, enten han er Lærer eller Tilhører, og, som vores Theologer forklaringsvis in margine tillægge, maa han mindre æde med ham i Herrens Nadvere; men man skal til hans Beskjæmmelse afsondre og skille sig fra hannem. 2 Thess. 6 v. 3. 6. 14. 3) At den, som ikke haver Christi levende Tro, kan ikke være en retsindig og retskaffen Præst og Sjølehyrde, og en ugudelig og ubodfærdig kan ikke rettelig forestaa det hellige Prædikeembede. Thi saadan en er jo aandelig blind, og det er Christi Principium, som staar fast evindeligt, at en blind ikke kan lede en anden blind, hvilket han jo forstaar om de ugudelige Lærere og deres Ledsagelse; hvorom jeg haver efter Øvrighedens Vilje alt for mange Aar publice disputeret udi Christiania, og siden skrevet udi min Erklæring om Afhold fra Sacramentet, og ydmygelig undergivet det Theologorum Censur og Dom. 4) At de anti-christelige Lærere ikke aleneste findes hos Papister og Calvinister eller andre Secter, men kunne ogsaa, desværre, findes i vore Lande, hvor om min aabenbare og oprigtige Bekjendelse findes baade i mit Gjensvar til de 14 Spørgsmaal, som mig af den hellige Skrifts offentlige Doctribus et Professoribus Academiæ Hafniensis in Anno 1651 ere foreholdte, og udi min sidste Prædiken til Pinse, holden udi Christiania samme Aar, hvilken Bekjendelse jeg udi Christi Sagtmodighed og Kjærlighed haver ogsaa givet under vores fornemste Theologorum og enhver Christens Censur og Dom, og nu igjen gjør denne Bekjendelse for Guds Ansigt og derhos dette stadige og oprigtige Løfte, at den Bekjendelse og Lærdom om Tro og Christendom, som jeg mundtlig eller skriftlig haver nogensinde fremført og kan bevises at stride imod Guds hellige og aabenbarede Ord, den hellige canoniske, prophetiske og apostoliske Skrift, den vil jeg ved Guds Aands Naade

med Hjærtens Glæde og Lydighed til min egen Beskjæmelse, som tilbørligt er, andre mine Medchristne til et godt Efterfølgelses Exempel, udi aabenbar Skrift og Skriftemaal for al Verden udraabe at være Anathema og en forbandet Ting. Thi jeg agnoscerer og annammer intet andet Principium til at bevise og bekræfte den sande Tros, Religions og Christendoms Lærdom med, end den hellige canoniske, prophetiske og apostoliske Skrift. — —

3) Beskyldes jeg, at jeg højlig skulde have forset mig imod Kgl. Maj.s Forordninger, og dennem enten eluderet eller trodseligen foragtet, i det jeg undslaar mig fra aabenbart Skriftemaal. Hvortil jeg kjærlig svarer, at Øvrighedens Forordninger om aabenbart Skriftemaal maa ingenlunde forstaas eller forklares mod den hellige Skrift og mod dem, som ikke foragte Sacramentet, men beflitte sig paa rettelig og retsindig at bruge Herrens Nadvere, ved den christelige og højlig fornødne Forenelse, som tilforn er omtalt. Og efterdi udi Skriften, som alene er den sande christelige Tros, Religions og Christendoms eneste Principium, som Christus selv lærer Matth. 15 v. 9, og Paulus 1 Cor. 4 v. 6. et Gal. 1 v. 8, ikke foreskrives os, hvor tidt og ofte vi skulle bruge Sacramentet, men at saa tidt og ofte det sker, da skulle vi gjøre det til Herrens Ihukommelse, og ingenlunde mod Skriftens Forskrift, men aldeles derefter; hvorpaa jeg mig uden al Elusion, Skrømteri og Hyklery ved Guds Naade beflitter, at Sacramentets Misbrugelse ikke skulde blive mig til Dommens, Fordømmelsens og Fordærvsens Bord 1 Cor. 11 v. 29, Rom. 11 v. 9. Thi ligesom Christus siger, at den hellige Guds Tempel, som var et Guds Bedehus, blev forvendt til en Morderhule, formedelst Pharisærnes og de falske Skriftkloges Misbrugelse, saa i lige Maade kan og Sacramentet ved Misbrug forandres og blive den misbrugende til evig Fordømmelse. Gud og min Samvittighed kjender bedst min Uskyldighed herudi, og hvor højlig hellig og værdig jeg holder hans hellige Nadvere. Derfor

formoder jeg, at alle retsindige, kjærlige og christelige Hjærter, som tror, at det er Sandhed, som jeg omgaas med, haver mig undskyldt, at jeg kan ikke aabenbarlig bekjende mig skyldig udi det, som jeg ikke befinder mig skyldig i; thi det var jo at eludere, bespotte og foragte Gud selv, hans hellige Ord og hans Hellig-Aand. Doctor Lutherus lærer selv udi sin Kirkepostil p. 337 f., at baade Bigten eller Skriftemaal og Sacramentets Brugelse skal være ganske unødt og utvungen. Ordene lyde, som herefter følger: Also sagen wir nun von der heimlichen Beichte, dass niemand dazu gezwungen sey etc. Item: Das sey nun von der Beichte gesagt, dass es alles frei seyn solle, also dass man ungedrungen und von sich selbst zur Beichte komme. Item: Zuvor haben wir gesagt vom heiligen Sacramente, dass man niemand auf bestimmte Zeit dazu zwingen, sondern frey lassen soll etc. Og Gud og min Samvittighed ere mine faste Vidner, at det er saa langt fra, at jeg enten haver foragtet eller vil foragte eller eludere Øvrighedens Befalinger, at jeg fast mere med al Sandhed kan vidne og sige, at dersom jeg end var under hedensk og tyrkisk Øvrighed, vilde jeg dog med Hjærtens Underdanighed, for Guds Befalings Skyld, agte og ære alle deres Befalinger og Forordninger, som ikke befandtes stridige med Guds aabenbarede Ord og min Samvittighed. Nu er det jo Guds den allerhøjestes egen Befaling og Forordning, som er langt mere og højere end alle Mennesker, at vi skulle aabenbarlig bekjende og afstaa alle vore aabenbare Synder. Dog vil han dermed ingenlunde befale, at nogen skal lyve paa sig selv og bekjende det at være Synd, som ikke strider imod Guds hellige Ord og en god Samvittighed; thi det var virkelig at bespotte Gud.

4) Beskyldes jeg at have Menigheden skammelig forarget, eftersom Sacramentets idelige Brug udkræves af gemen Mand, og derfor langt mere af mig, som selv har været

indviet til det hellige Ministerium¹⁾ og haver baade be-
 tjent Cathedram Theologicam, og udi udvortes Levned
 været holdt for en gudfrygtig Mand. Hvortil jeg kjærlig
 og kortelig svarer. 1) At jeg ikke veed, hvad man her
 forstaar ved Indvielsen til det hellige Ministerium; men
 det veed jeg, at Gud haver ved sin Hellig-Aand salvet,
 helliget og viet mig til at gjøre sin hellige Vilje, og at
 han vilde holde mig, sin allerringeste og alleruværdigste
 Tjener, at være gudfrygtig og skikkelig, det er mig langt
 mere, end jeg af alle Mennesker holdes derfor. 2) At
 der er to Slags Forargelser, og de ere begge meget syn-
 dige, slemme og skadelige. Det ene, som man med sine
 syndige Ord og Gjerninger giver andre, hvorom Christus
 lærer Matth. 16 v. 17: Ve Verden for Forargelses Skyld
 etc. For denne beskyldes jeg nu her; men Gud og min
 Samvittighed vidner om min Uskyldighed; hvorom tilforn
 er vidtløftig handlet. Den 2den slemme, syndige og
 skadelige Forargelse er den, som mange Mennesker selv
 tage, endog af de allerbedste Ord og Gjerninger, som
 Christus og hans sande Disciple tale og gjøre. Saaledes
 forargede sig tidt og ofte de jødiske Skriftkloge meget
 slemmelig og syndagtig over Christi egne bedste Ord og
 Gjerninger, og beskyldte ham offentlig og grovelig udi
 højeste Maade for en Gudsbespotter og Foragtere, ja for
 en Beelzebub. Og det som mer er at forundre sig over,
 mange af hans Disciple skammelig forargede sig over
 hans sande Ord om hans hellige Kjøds sande Ædelse etc.,
 og med største, slemmeste og skadeligste Forargelse ginge
 slet bort fra hannem, som læses Joh. 6 v. 60. 66. Og
 derfor kaldes Christus selv en Anstødssten og en Forar-
 gelses Klippe, Rom. 9 v. 32. Saa maa jeg alleruværdigste
 Christi Discipel bekjende, at mange desværre forarge dem

¹⁾ Heraf kunde synes at fremgaa, at M. Niels Svendsen har været præsteviet, hvorom der ellers savnes Efterretning (se forrige Bind af disse Samlinger, S. 512). Hans egne Ord i det følgende synes dog nærmest at vidne derimod.

nu paa mig (Gud forlade dem) fordi at jeg, med Frygt og Rædsel for Guds Aasyn, ved hans Naade beflitter mig paa at have en ren Samvittighed for Gud. Og derimod give de mig Forargelse, i det de saa højlig angive, beskylde og dømme mig for de Ting, som jeg ikke veed mig skyldig udi. Og sandelig, dersom Gud ikke desmere med sin Helligaand og Haand styrkede mig, da maatte jeg længe siden af Frygt for Menneskenes Beskjæmmelse og Forfølgelse have fornegtet min Frelser Christum og den Sandhed, som hans Helligaand naadelig haver bekræftet og beseget udi mit Hjærte, Sjæl og Aand. Hannem være Ære og Tak udi al Evighed! Saa beder og formaner jeg nu baade Øvrigheden, Dommerne, mine Beskyldere og enhver af mine Medchristne udi kjærligste og ydmygeligste Maade for Christi Skyld og for deres egen Saligheds Skyld, at ingen forarger sig længer paa mig i dette Stykke, thi det er dog sandt, som Dr. Lutherus og haver lært, at ingen maa paa en andens Tro gaa til Sacramentet, Kirkepostil, pag. 239. Og det vidner jeg med Sandhed for Gud, at dersom jeg kunde vinde al Verdens Guld dermed, da vidste jeg ikke anderledes med en god Samvittighed at komme dertil, end som jeg tilforn har aabenbaret, og jeg maatte jo være et meget daarligt og ufornuftigt Menneske, dersom jeg vilde saaledes fraholde mig, som nu sker, uden meget høje og vigtige Aarsager; thi hvad haver jeg af den største Part andet derfor end Had, Mistænkelse og Vrede, ja Beskyldninger, Bespottelse og Forfølgelse, det jeg altsammen Gud befaler, og for hans Ansigt, uden nogen min Ros at melde, elsker og velsigner mine Hadere og Forfølgere.

5) Beskyldes jeg at have gjort Uret, idet jeg har understaaet mig at holde Collegia privata, imod Academiae consuetudinem et Regiam Foundationem etc. Hvor til jeg kjærlig og kortelig svarer, at jeg ingenlunde haver begjært at holde Collegia privata, ej heller haver jeg holdet det for noget Collegium, at jeg efter kjærlig Begjæring nogle

faa Timer om Ugen underviste Esaias Fleischers 2de ældste Sønner, og paa en kort Tid Truels Knopff in lingua Hebræa, analysi grammatica dictorum Scripturæ ex Systemate D. Brochmanni, og hver 14de Dag paahørte den unge Esaiam memoriter recitere Capitler af Bibelen og articulos fidei ex Systemate Brochmanni; ej heller haver jeg tænkt, at nogen skulde tage det ilde op, at jeg tjente min Næste med den Gave, Gud haver givet mig, og intet forargeligt enten udi Ord eller Gjerninger nogensinde, det jeg veed, fremførte. Hvorom de og selv ved deres højeste Ed og Jurament haver for deres Øvrighed vidnet. Og eftersom de hørte, at jeg uskyldig blev saa meget mistænkt og udraabt, meddelte de mig frivilligen deres sandfærdige og skriftlige Vidnesbyrd, hvilket jeg begjærer for Retten maa oplæses, paategnes og overvejes, da de agtede at forrejse paa fremmede Steder. Og den Stund jeg baade her og uden Landet studerede, gjorde jeg selv ogsaa nogle faa Tjeneste med min ringe Undervisning, og ingen af Professorerne fortørnedes derover. Hvorfor, dersom jeg med saadan min Næstes Tjeneste har forset mig imod Academiæ consuetudinem et Regiam Foundationem, i det jeg spurgte ikke om Forlov, da veed Gud min Vilje og Vidskab, og jeg ydmygelig beder om Forladelse; men jeg mente at fortjene Tak, og nu bekommer jeg mer end Utak; dog haver jeg Lyst til at tjene alle Mennesker, end ogsaa dennem, som hade og forfølge mig, enten jeg af Mennesker faar Tak eller Utak derfor. Og ve mig, dersom jeg dette sagde af et hykkelsk og falskt Hjærte. Paulus, endog han havde forfulgt Christi Menighed, bekom dog Forladelse, thi han gjorde det uvidende, 1 Tim. 1 v. 13.

6. Formen jeg at have givet Occasion eller Anledning til Pasquiller, som af Esaia Fleischer og Truels Knopff skal være conciperet og frembaaren: 1) fordi at jeg idelig skal udi mine lectionibus have inveheret mig paa Ministrorum Ecclesiæ store Laster og Lyder; 2) fordi jeg udi saa mange Aar haver holdet mig fra Sacramentet;

3) fordi jeg haver for Esaias Fleischer den ældre og hans Sønner talt om de Stød i min Samvittighed, og at jeg havde sagt hos en og anden af Præsterne, at jeg saa' gjerne og søgte, at de kunde blive mig betagne; 4) fordi jeg haver sukket over den store Ondskab, her gaar i Svang etc.; 5) fordi jeg havde commenderet Eliæ Prætorii scriptum om den Misbrug, som hos Ministerium findes. Hvortil jeg kjærlig svarer, at jeg haver nogle Gange udi Bispens Hus for Bispen og Præsterne, og siden paa Consistorio for alle den h. Skrifts Doctores og Professores Academiæ Hafniensis, end ogsaa efter Begjæring, ved min Ed bekjendt og vidnet, at jeg aldeles intet haver været interesseret udi fornævnte Breve, som saa højlig paa-klages, eller udi nogen Maade vidst, at saadant Værk var udi nogen Tanke eller Forsæt, meget mindre haft noget dermed at gjøre eller bestille udi nogen Maade. Det samme have de forbemeldte 3de unge Personer ved deres højeste Ed vidnet og bekræftet. Og at de skulde have hørt idelig Invehering i mine Lectionibus, det kan ingenlunde være, thi jeg holdt jo ingen saadanne Lectiones, som sagt er; men det bekjender jeg endnu gjerne, ligesom tilforn nogle Gange er sket offentligen, at jeg nogle faa Gange efter Lectionum Endelser med faa Ord, formedelst deres k. Faders Discurses Skyld om Sacramentet, bad dennem kjærlig, at de skulde ikke forarge dennem paa mig, fordi at jeg ikke kunde for min Samvittigheds Støds Skyld komme til at bruge Sacramentet, som jeg dog inderlig længtes efter. Ligeledes bekjender jeg og, at jeg haver talt med nogle af Præsterne derom, og sagt, at jeg med Hjærtens Suk og Smerte saa' forargelige Synder gaa i Svang og tage Overhaand. Men hvorledes kunde disse mine enfoldige kjærlige og sandfærdige Ord, som jeg er skyldig at tilstaa for min Næste, ja for al Verden, som nu ogsaa her offentlig og ydmygelig sker, give Occasion eller Anledning til at skrive Pasquiller eller Skandskrifter? Den sande christen Kjærlighed udlægger alle

Ting i den bedste Mening, efter Lutheri Forklaring over det 8de Bud i Herrens Lov, og tænker intet Ondt om sin Næste 1 Cor. 13 v. 5. Og monne der ikke flere have Samvittighed end jeg? Og er der ikke baade i den h. Skrift og andre Skrifter opskrevet aabenbarlig med den Helligaands og Christi Bruds Suk om de overflødige og aabenbare Synder, som udi alle Stænder gaa i Svang, ligesom og udi sidste almindelig Bededagsbøn blev prædikeret og sukket og aabenbarlig beklaget. Men kan derover tages Anledning at skrive Pasquiller og Skandskrifter? Anlangende Eliæ Prætorii scriptum om Misbrug udi Prædikeembedet, da havde Esaias Fleischer den ældre det Skrift med Refutationen derpaa, førend han nogensinde enten havde talt med mig eller kjendte mig, som han selv haver berettet. Men et Exemplar af Apologia Prætoriana bekom han af mig, men hans Sønner aldrig, og aldrig haver jeg commenderet noget Skrift anderledes, end Gud selv sligt commenderer, naar han siger saaledes til os alle, 1. Thess. 5 v. 21: Prøver alle Ting, og beholder det, som godt er. Hvilket og ses af mine forrige Bekjendelser. Men hvad Principia og incitamenta, Aarsag, Occasion eller Anledning der har været til forbemeldte højtpaaklagede Breve at concipere og sammenskrive, det kunde de allerbedst og allerretteligst vidne og forklare, som dermed har havt at bestille. Hvorfor jeg kjærlig og ydmygelig begjærer, at man ikke vil til Guds Fortørnelse videre, efter saadanne offentlige og adskillige, sandfærdige og højlig bekræftede Forklaringer, holde og gjøre mig mistænkt og skyldig udi det, som baade den alvidende Gud, jeg selv og de, som det angaar, fuldkommelig vide mig at være ganske og udi alle Maader fri for.

7) Beskyldes jeg at have defenderet eller forsvaret farlige Meninger og Errores eller Vildfarelser udi Religionen, som af Præsternes Kundskab (o: Vidnesbyrd) skal kunne erfares, hvor til og tillægges, at jeg for saadant ogsaa haver mistet min Bestilling udi Norge. Hvortil jeg

kjærligen svarer: 1) at jeg med Sandhed vidner, at jeg ikke veed mig at have enten i Norge eller udi Danmark eller nogen andensteds nogensinde foretaget at forsvare farlige Meninger eller Vildfarelser udi Religionen, langt mindre at forføre nogen anden dertil, og at Gud veed, at jeg langt mere frygter og ræddes for farlige Meninger og Vildfarelser udi Religionen end som for Djævelen selv og den største legemlige Pestilens, som jeg og for mange Aar tilforn udi mine Skrifter for al Verden vidnet og testeret haver. Derfor kan det ej heller være Aarsag til, at jeg haver mistet min Bestilling udi Norge, fra hvilken jeg ej heller nogensinde er bleven dømt. Gud kjender bedst min Uskyldighed, veed og bedst Aarsagen, hvorfor jeg ikke der længere skulde blive, og med hans Vilje nøjes jeg gjerne, om jeg endskjønt skulde miste mere, end det var. Hans guddommelige Navn være evig Ære! Amen.

Vil jeg nu udi Christi Kjærlighed, Oprigtighed og Sagtmodighed svare til ethvert af Præsternes Vidnesbyrd og Beskyldninger.

Mag. Danielis Pfeiffii Vidnesbyrd.

At Mag. Daniel vidner, at vi nogle Gange have holdt venlig Samtale med hinanden, og at jeg haver hjærtelig beklaget adskilligt baade udi Lærerne og Tilhørerne, hvorudover Gud højlig fortørnes, og største Straf vil snarlig og pludselig komme, og at jeg havde store Samvittigheds Stød, det er Sandhed; men at jeg skulde sige, at det bestod udi de terminis og Ord, som han opregner, det kan ikke være sket. Thi jeg har ladet hannem vide, at jeg af Hjærtet hader og afskyr den forargelige, ja af Guds Aand forbudne Logomachia, Ordklammer og Ordstrid, som Verden nu er opfyldt med. Og de Termini eller Ord, som han opregner, nemlig persona, substantia, trinitas, haver aldrig været mig til nogen Besværing. Thi de kunne jo af Skriften klarlig bevises, naar de rettelig forklares og forstaas. Og det er ikke længe siden,

at jeg in Auditorio superiori Academiae Hafniensis svarede hannem, da han talede om terminis scholasticis, at jeg saa' intet paa terminos eller Ord, naar vi ikkun stemme overens udi den sande Skriftens Mening. Jeg veed ellers ikke, at han tillægger mig nogen Vildfarelse; dersom han det gjør, da skal jeg kjærlig svare hannem.

Mag. Jens Justsøns Vidnesbyrd og Beskyldning.

At Mag. Jens Justsøn haver nu for 3 eller 4 Aar siden adskillige Gange holdt megen og venlig Samtale med mig om de Ting, som mest angaar Guds Ære og Christi Menigheds Opbyggelse, og at vor meste Samtale har været om de mangfoldige og store Synder, som nu udi alle Stænder gaa i Svang, og fornemmelig iblandt dennem, som vil selv lære andre, alt dette er sandt. Men om han erindrer sig, saa veed han vel mere, som jeg broderlig haver holdt ham for, om Kirkedisciplinens retsindige Brug, om den Hyrde med de 100 Faar, og hvad for et skarpt Regnskab Gud vil holde med de onde og forsømmelige Sjælehyrder, som ikke gjøre deres yderste Flid, efter Christi Bud og Ordinans, til Faarenes Bevarelse, og hvor gjerne jeg saa', at saadant kunde have bedre Fremgang, hvad Raad jeg allerringeste ved Guds Naade gav ham udi hans Besværing, til Øvrighedens Ære og til fælles evig Salighed, og hvad han derpaa endelig, førend han skilte sig fra mig, svarede mig, det er imellem Gud og os. Jeg kan med menneskelige Vidnesbyrd ikke bevise ham det over, ej heller begjærer jeg hans eller nogen andens værste. Gud er Vidne og Dommer imellem os; men dette taler min Ven, Mag. Jens, intet om. Vi have og broderlig skrevet hver andre til, der jeg var i Norge, og en Tid lang her udi Kjøbenhavn meget kjærligen besøgt hverandre, men nu er det paa 3die Aar siden, da han, efterat han havde hørt forbemeldte mit Raad, tog Aarsag af en Discurs, som jeg havde holdt med en Studioso Christoffer Pederson, som ogsaa nu vidner imod mig, at blive stridig med

mig, og sendte mig Bud derom. Og endog jeg gik til ham, og i kjærligste Maader erklærede mig, og bød mig til allevegne kjærlig at svare ham, og begjærede, at han som min Ven vilde besøge mig som tilforn, saa slog han sig ganske derfra, og derimod sendte mig Bud ved bemeldte Student om det, som kunde gjøre større Strid imellem os og andre flere, hvortil jeg udi Kjærlighed svarede, at jeg ikke havde saadant af hannem formodet, og bød mig endnu til kjærligste Omgjængelse, vidnede og for Gud, at jeg var hans Ven, som jeg ogsaa endnu er af Hjærtet. Dog haver jeg siden derefter baade af vor kjære Øvrighed og flere fornummet Mag. Jens's Stridighed mod mig, og ses det klarligen af dette nærværende hans Vidnesbyrd og Beskyldning, hvortil jeg vil efter mit Løfte kjærligen og oprigtigen svare. Jeg forundrer mig storlig: 1) at han tør ved sit høje Jurament vidne om min Religion og Mening udi Lærdommen, formedelst den Discurs vi havde for nogle Aar siden holdt med hverandre; thi vi Mennesker kunne og forglemme det, som vi næste Dag, ja samme Stund have hørt, og ofte fatte vi ikke hverandres Mening udi det, som mindre er end Religions-sager. 2) At han, som en Sjælehyrde, haver saa længe holdt sig saa stridig og uomgjængelig mod mig, som ham dog al Kjærlighed haver bevist og tilbudet at stemme overens med ham og enhver udi al Sandhed, som for Guds Øjne. 3) At han med sin Ed vidner det at være min Bekjendelse, Mening og Religion, som jeg dog med al Sandhed kan for Gud og al Verden benægte.

1) Siger han og beskylder mig for, at jeg holder det for ret og godt at dølge sin Religion, naar der kræves Regnskab derfor. Jeg svarer, at det var aldrig min Mening og Bekjendelse. Min Bekjendelse tvert imod dette er jo in Consistorio Hafniensi in Februario nu forleden offentlig med mit høje Jurament sket. Og jeg holder det umuligt, at en sand Christen, som er religiosus og Gud retteligen dyrkende, kan dølge sin Religion; thi som jeg

haver, før jeg saa' eller kjendte Mag. Jens, offentlig lært og bekjendt udi mit Skrift, kaldet Troens Erindring og Prøvelse, saa er der ikkun en eneste sand Tro og sand Religion, som bestaar ikke i mange Meninger eller Ordstrid, men udi Guds sande Frygt og Kjærlighed, som udspringer af Jesu Christi sande levende Tro, hvilket jeg haver jo vidtløftigen for al Verden været bekjendt og ikke dølget. Men med Christi Ord, Joh. 16, vil jeg bevise, at enhver ikke kan fatte den Lærdom og Mening, som Guds Aand fremfører, ligesom og Christi kjære Disciple ikke selv kunde fatte og forstaa alt, hvad han, som dog er den allerlærdeste og allerklarest talende Mester og Prædiker, kunde sige dem, endog om hans Død og Lidelser; thi de forargede sig derover. Og Paulus maatte jo holde de christne Hebræer nogle Begyndelseselementer for udi Lærdommen og give dem Melk og ikke haard og stærk Mad. Dette tales med Klagemaal om dem, som burde lære andre, Heb. 5 v. 12. I lige Maade klager Paulus over de christne Corinthier, 1 Cor. 3 v. 1 sq. Derfor skal nu hver Lærer se sig vel for, hvad han taler, og med hvem han taler, ligesom Christus og Apostlene gjorde og føjede sig efter enhver.

2) Vidner og beskylder han mig for den Religion og Lærdom, at man skal ikke bekjende 3 Personer i Guddommen. Jeg svarer, at min Bekjendelse er med min Ed bekræftet der tvert imod; thi jeg gjør slet ingen alvorlig Strid om Ordene, naar vi stemme overens i Meningen og Sandheden. Men det erindrer jeg mig vel, at det Argument, som jeg kort Tid tilforn havde foreholdt forbemeldte Christoffer Pedersøn, hvoraf Mag. Jens tog Aarsag til at mistænke mig og at holde sig ganske fra mig, var dette, at naar det Ord Persona defineres at være Substantia singularis, sed individua et per se subsistens, quæ semper numero distincta est ab alia substantia, et per consequens propterea habet essentiam ab alia numero distinctam, sequerentur inde tres distinctæ essentiæ in

SS. Trinitate, quod absurdissimum Det kan gjøre unyttig Disputats og skadelig Stridighed, til hvilken jeg dog ganske ingen Lyst havde eller endnu haver. Og at jeg kan have talt om Tyrkernes Forargelse over de tre Personers Værelse, det kan vel være. Er ej heller forunderligt; thi Christi egne Disciple forargede sig over meget. Dette har jeg nu paa 3die Aar siden berettet Hr. Kansler Christen Thomesøn til min Erklæring for M. Jens's Angivelses Skyld. Men over saadan min kjærlige og tjenstvillige Discurs burde M. Jens ikke saaledes forarge sig, at han skulde udføre mig til Mistanke; thi jeg har jo aldrig i mine Skrifter, lectionibus eller Prædikener bekjendt eller lært noget saadant, saasom jeg vel vidste, at mange tusende enfoldige skulde sig derover forarge, som ikke vide engang, hvorledes Theologi beskrive terminum Personæ, eller forstaa, hvad substantia eller individuum eller singula eller per se subsistens betyder. Hvorom de kunne alle vidne, som have hørt mig og læst mine offentlige Skrifter. Mag. Jens [veed] vel ogsaa, at mange ofte offentlig paa Academierne føre mange kjætterske og subtile Argumenter frem med stor Strid og Heflighed, men bliver dog ikke derfor saa mistænkt og udraabt for nogen falsk Mening, som mig nu for een eller 2de venlige og tilbudne Discurser vederfares. Gud vil se der til.

3) At jeg skulde have negtet, Christum at have annammet vor Natur af Jomfru Maria, men at hans Natur er vor Natur ganske ulig. Jeg svarer: dette tager Mag. Jens af en Discurs, holdt engang nu snart 3 Aar siden; men ikke anser, at min Bekjendelse om Christi sande Undfangelse og Fødsel af Maria, og at han er en sand Gud og et sandt Menneske udi een Person, og blev os syndige Mennesker lig udi alle Ting, Synden undtagen, staar offentlig for alle udi mit Skrift, kaldet Aandelig Julebetænkning, og prentet udi Christiania for mange Aar siden. Denne min Bekjendelse er og med min Ed paa Consistorio bleven bekræftet. Men kan vel være, at jeg

udi Discursen haver fremført, at Skriften gjør klar Forskjel imellem den himmelske og den jordiske Adam eller Menneske, og det per distinctissimas definitiones, ved ganske adskillige Beskrivelser over deres meget adskillige Væsen, som klarlig er at læse 1 Cor. 15 v. 45—48; hvorom jeg for mange Aar siden haver sammenskrevet en liden latinsk Tractat og undergivet den adskillige Theologorum og Skriftlærdes Censur, til desbedre Prøvelse og Forstand. Og haver jeg foreholdt Mag. Jens og mig, at Guds Aabenbarelse udi Kjødet er en meget stor Gudfrygtigheds Hemmelighed og Mysterium, som ikke kan rettelig fattes eller forstaas af noget syndigt Menneske, uden ved Guds besynderlige og naadige Aabenbarelse og Oplysning, som Christus selv lærer og vidner Matth. 11 v. 27 et Cap. 16 v. 17; og maa vi vel alle nøje give Agt paa, hvad Christus udkræver af alle dem, som han selv vil aabenbare sig for, Joh. 14 v. 21. Og for den salige Aabenbarelse, som Christus haver sig af blot Naade for mig alleruværdigste aabenbaret med, kan jeg ikke nokso mmelig hannem fuldtakke og prise. Og udi samme salige Aabenbarelse, som er sket ved Guds aabenbarede Ord og den Helligaands Oplysning, aabenbares, besegles og bekræftes det udi mit inderste Hjærte og Aand, at det er bedre at elske Christum, end at vide alle Ting, ja det gaar over alle Hemmeligheders Kundskab, Eph. 3 v. 19, 1 Cor. 13 v. 1—3.

4) Jeg haver aldrig nægtet, Christum med sit sande Legem og Blod at være tilstede udi sin hellige Nadvere. Men det haver jeg bekjendt, at hans Nærværelses Maade er aandelig, usynlig og for den kjødelige Fornuft ubegribelig, baade i det gamle, saa vel som i det ny Testaments Tid. Min offentlige Bekjendelse imod Mag. Jenses Beskyldning er paa Consistorio sket og med min høje Ed bekræftet, og Gud veed, at jeg aldrig, siden jeg fik Skriftens Kundskab om Christo, enten med Hjærte eller Mund haver nægtet, Christum med sit Legem og Blod at være

udi den hellige Nadvere, efter hans aabenbarede Ords Lydelse.

5) At jeg skulde holde vor Fornyelse fuldkommen, derimod er min offentlige Bekjendelse med min Ed bekræftet, nemlig, at det indvortes Menneske fornyes mere Dag efter Dag, som Paulns klarlig lærer, 2 Cor. 4 v. 16, og at Guds Børn skulle derfor stræbe efter den rette Fuldkommenhed udi Christo, Matth. 5 v. 48. 2 Tim. 3 v. 17. Jeg veed vel, at naar jeg haver talt med en og anden om Christi trange Vej til Livet, og at hvo derpaa vil vandre, skal endelig, efter hans egen Lærdom, negte og forsage sig selv, da er mig bleven svaret, at vi ere ufuldkomne og ikke fuldkomne, ja at vi ere skrøbelige Mennesker. Derpaa haver jeg svaret igjen, at jeg bekjender mig selv at være den allerskrøbeligste og mest ufuldkomne, dog veed jeg, at Gud vil, at vi ved hans Aands Hjælp og Kraft skulle stræbe efter Fuldkommenhed og betænke Christi Ord, at den sande troende formaar alle Ting udi Christo. Hid hører den Fuldkommenhed, som Gud selv udi Skriften tillægger Noe, Gen. 6 v. 9, Job 1 v. 1, og flere, som ogsaa vare skrøbelige Mennesker, saa vel som vi. Hvorfor den Fuldkommenhed, som Gud byder og tillægger de sande troende, er en evangelisk Confession (!), den han saa klarlig melder om, og tillægger den de sande troende og Troens rette gode Gjæringer, kaldende den veram perfectionem, en sand Fuldkommenhed og en sand og uforfalsket Guds Dyrkelse, hvilken dog stinker for alle kjødelig sindede og falske Christne. Imod Mag. Jens's Beskyldning, at jeg ikke skulde ville, at vore Gjæringer maa lignede ved et Klædebon, som er besmittet, er min offentlige Bekjendelse, nemlig, at vore egne gode Gjæringer ere visselig besmittede og due aldeles intet for Gud, men derimod bekjender jeg mig at tro, at de gode Gjæringer, som den Helligaand selv forarbejder udi de sande troende, ere hellige, rene og ubesmittede, hvorom vidtløftig kan læses udi forbemeldte mit Skrift, Troens Er-

indring etc., som er af Theologis længe siden gennemset og approberet.

6) At jeg skulde negte vort Kjød og Blod at opstaa, af Aarsag at det er gjort af Elementerne og skal med Elementerne paa Dommens Dag forgaa, sligt er aldeles ikke saa, ej heller tænker jeg det at være Pauli Mening 1 Cor. 15. Min Bekjendelse med min Ed paa Consistorio er bekræftet tvært imod, thi jeg haver aldrig ment eller lært andet derom, end at vort Kjød og Blod skal jo visselig og sandelig opstaa, ja jeg mener, tror og bekjender, at vore Legemer skulle visselig opstaa, og det tror jeg med Apostelen Paulo imod Mag. Jens's Beskyldning; men jeg tror derhos, at vore Legemer skulle i Opstandelsen være aandelige, og ikke sjæleske og naturlige Legemer; men der opstaar et aandeligt Legeme, som Texten siger 1 Cor. 15 v. 44, og alt det forkrænkelige, som er af Elementerne, skal visseligen udi Opstandelsen aflægges. Det er Skriftens egne Ord sammesteds v. 54, saa det forkrænkelige Legeme, Kjød og Blod, kan ikke arve Guds Rige. Det er Skriftens egne Ord. — — Mag. Jens vidner udi denne Punct, at jeg forstaar den første Opstandelse om de gudfrygtiges Opstandelse fra den timelige og legemlige Død, og at den skulde være Aar (ϑ: ske længe) før Dommens Dag. Jeg svarer hertil, at jeg erindrer mig, at jeg discurrerede engang for nogle Aar siden med Mag. Jens om den første Opstandelse, som der tales om Apoc. 20, og jeg holdt hannem Textens egne Ord for vel at overveje, eftersom mange og adskillige af de ældste Patribus og Lærefædre, besynderlig udi det 2det og 3die Seculo, have forstaaet denne første Opstandelse, som paa dette bemeldte Sted tales om, om de gudfrygtiges Opstandelse, som skulle regere 1000 Aar med Christo, som der staar klarligen udi Textens Vers 4. Og efterdi det er Skriftens bare Ord, saa tror jeg enfoldig, dem at være Sandhed, og disputerer intet derimod; men paa hvad Maade denne Opstandelse skal ske, og hvorledes de 1000 Aar skulle for-

staas, og naar de begyndes eller endes, det befaler jeg Gud og hans evige Visdoms Aand, og veed, at der er stor Disputats og Strid iblandt de lærde derom. Dersom Mag. Jens haver bedre Forstand derom end jeg, da misunder jeg hannem det ikke.

7) Mag. Jens beskylder mig, at det er min Lærdom og Mening, at den Øvrighed, som ikke er gudfrygtig, er ikke af Gud, og derfor naar dens Forseelse findes, maa den af Undersaatterne afsættes og paa Livet straffes, og at jeg skulde have sagt, at Davids Undersaatter ikke gjorde Guds Vilje, idet de ikke afsatte og straffede hannem. Jeg svarer til denne svare Beskyldning for Gud og al Verden, at det, som Mag. Jens vidner at være min Lærdom og Mening, haver aldrig været enten min Mening eller Tanke, langt mindre min Lærdom. Og min offentlige Bekjendelse, med min høje Ed paa Consistorio bekræftet, strider jo der tvært imod. Og hvorledes skulde jeg blive saa grov og saa ugudelig i min Forstand, efterdi den Øvrighed, som Paulus og Petrus eller Guds Aand ved dem befaler at agtes og æres, og at man burde være den underdanig og ikke imodstaa den — den Øvrighed, siger jeg, var jo paa de Tider hedensk, og kaldes dog Guds Forordning og Guds Tjenere, Rom. 13 v. 2. 4, og Gud befaler, at vi, som ere de verdslige Herrer og Øvrigheder undergivne, vi skulle ikke aleneste være de gode og milde, men endogsaa de vanartige og ugudelige underdanige udi al Frygt 1 Pet. 2 v. 18. Derfor mente jeg aldrig, langt mindre lærte jeg nogensinde min Livs Tid, at Davids Undersaatter maatte for hans Forseelses Skyld opsætte sig imod ham, afsætte ham eller tage Livet af ham. Det er meget, at Mag. Jens turde nogensinde understaa sig offentlig at beskylde mig for at føre saadan ugudelig Lærdom. Nej, min aabenbare Lærdom baade udi mange Aars Prædikener, i mine Lectioner og publicerede Skrifter, ja mine aabenbare Gjæringer ere derimod, og alle de sandfærdige, som jeg haver havt Omgjængelse med, og allermest Gud og

min Samvittighed skal vidne med mig imod Mag. Jens, at saadan ugudelig Mening og Lærdom, som han her saa ublueligen beskylder mig for, har aldrig været min Mening, langt mindre min Lærdom. Og han med mig staa nu ikke aleneste for og under menneskelige og jordiske Dommere (Gud oplyse dem med sin Helligaand til en retfærdig Dom! hvilket jeg udi Jesu Navn hjerteligen og ydmygeligen begjærer), men vi staa endog nu begge under og for den alvidende og alle Ting prøvende Gud, som dømmer imellem ham og mig og skal føre alle Ting til Lyset. Mine sandru Erklæringer udi mine Skrivelser til adskillige af vor kjære og høje Øvrighed skulle ogsaa vidne mod den haarde Beskyldning. Ellers veed jeg vel, at jeg nu for 3 Aar siden haver engang holdt venlig Samtale med Mag. Jens om de retsindige Lærere og Sjælehyrder, at de efter Nathans, Eliæ og Johannis Baptistæ meget berømmelige Exempler, ved Guds Helligaand, uden Persons Anseelse og rettelig efter Guds Ord og med Guds Ord bør formane og straffe saavel Øvrigheden som deres Undersaatter for kjendelige, grove og forargelige Synder, naar Behov gjøres, om de endskjønt derfor skulde lide noget paa det timelige, ja om end de skulde med Johannes den Døber miste deres timelige Liv; thi de bør holde det for en stor Ære og Glæde at lide for Sandheds og Christi Skyld.

8) Vidner Mag. Jens, at min Lærdom skal og være, at man maa ikke bruge de Præsters Tjeneste, som man veed, at de ikke ere gudfrygtige. Jeg svarer distincte og med Skriftens gode Skilsmisse og Discretion hertil, at den, som ved Guds Aand og Troens sande Lys ser og kjender nogen Præst paa hans onde og raadne Frugter, og veed, at han er en aandelig blind og ugudelig, og udi samme sin Ugudelighed gaar for og ikke efter Faarenes eneste Ærkehyrde og Biskop, og derfor er, efter Christi egen uovervindelige og uomstødelige Forklaring og Beskrivelse, en aandelig Sjæletyv og Morder, Joh. 10 v. 8, og en ind-

vortes glubende og rivende Ulv, Matth. 7 v. 15, da skal man vel vogte sig for saadan en og lade ham fare, Math. 15 v. 14; thi Christi Faar, siger Ærkehyrden selv, Joh. 10 v. 15, skulle ikke efterfølge den fremmede, det er de blinde og ugudelige, som ere fremmede og adskilte fra Christo, men de skulle fly fra ham. NB. Hvorledes kan man hans Tjeneste med christelig og aandelig Samfund udi Christo bruge, naar man skal fly fra hannem? Men til min enfoldige Menings bedre Kjendelse og Forstand, da veed jeg vel, at de ugudelige Præsters Tjeneste er adskillig; hvorfor enhver gudfrygtig ved Guds Helligaands Lys prøve selv bedst, hvor vidt han den uden sin Samvittigheds Besmittelse kan bruge. Thi omendskjønt Christus selv og hans trofaste Disciple kjendte de blinde og ugudelige jødiske Præsters Ugudelighed, saa hørte de dog undertiden deres Tjeneste og Prædiken, ja Christus undertiden aad og drak med dem. Dog bad han aldrig sine Disciple at have Samfuud eller Gemenskab med dem, men at lade dem fare og vogte sig for deres Lærdom og Levnedes Surdejg, Matth. 16 v. 11. 12; hvilket og er højlig fornødent, som Skriften klarlig vidner, 2 Cor. 6 v. 14 sq.

Mag. Michael Henriksøns Vidne.

1) Min Mening og Bekjendelse om Antichristo er af det forrige aabenbar. 2) Om en ugudelig Præstes Tjeneste er min Bekjendelse nylig og næst tilforn aabenbaret. 3) At jeg for nogle Aar engang venlig discurrede med Mag. Michael de verbo Dei externo vel interno, hvilket jeg dog holdt og holder for et eneste Guds saliggjørende Ord, og beviste den Distinction a Verbi Divini ejusdem consideratione SS. Scripturis nequaquam opposita og af Lutheranorum Skrifter, fornemmelig D. Christiani Matthiæ, fordum Theologi paa Sorø, det er Sandhed. Men at jeg nogensinde skulde have ment eller bekjendt, at naar Guds Ord ved Guds Helligaand prædiktes, det da alene skulde være og kaldes en død Bogstav og ikke det levende Guds

Ord, det er ikke saa i Sandhed. Men det er min Mening og sande Bekjendelse, som maaske Mag. Michæel ikke efter saa lang Tid kan erindre sig, at naar den ugudelige taler Skriftens Ord, da taler han det som en Guds Ords Tyv, som Gud det selv kalder, Jer. 23 v. 30, hvor han siger: Jeg vil til (o: er mod) de Propheter, som stjæle mine Ord den ene fra den anden. Thi efterdi de ugudelige Lærere ikke tale ved den Helligaand og ved hans Oplysning og Regjering, saa stjæle de Skriftens indvortes Ord, ligesom Satan, der han med Skriften disputerede mod Skriften og mod Skriftens Aand og Herre. Men til de gudfrygtige siger Christus endnu, ligesom tilforn til sine gudfrygtige Disciple: I ere ikke de, der tale, men min Faders Aand, som taler udi eder. 4) Om Guds Børns Fornyelse er svaret tilforn, og at Igjenfødselen, hvorpaa Guds Børns Fornyelse følger, fører et nyt Væsen med sig, det lærer Skriften klarlig; thi det ny Menneske er jo Aand og et nyt Creatur i Christo, ja een Aand med ham, 1 Cor. 6 v. 17; om hvilket ny Væsens Begyndelse klarlig og mærkelig vidnes Hebr. 3 v. 14. 5) Om de gode Gjerninger, som Guds Helligaand selv i de troende arbejder og gjør, er svaret tilforn, i lige Maade om den første Opstandelse, hvor om Apoc. 20. 6) Om de Punkter, som Esaias Fleischer den yngre haver leveret udi Skriftestolen, haver jeg forstaaet, at de vare af Præsten annammede, og at Præsten var med hannem forenet, hvorfor jeg havde glædet mig, at de kunde være uden Strid og Uenighed. Og eftersom jeg haver fornummet hans Beskedenhed, Ydmyghed og Kjærlighed; og at han ikke søgte nogens Skade eller Vanære, da formodede jeg det bedste, og at han ikke var dreven af utilbørlig Had eller Vrede, eller af nogen ond Aand eller onde Mennesker til at sammenskrive saadan Bekjendelse. Men derhos haver jeg ofte sagt; at dersom han kunde finde Forseelse at være her eller der, at han da skulde give Gud Æren, og Sandheden Rum og Sted, og gjerne bekjende sin Forseelse, naar han den kjendte;

hvilket jeg og selv vilde gjøre, dersom det mig angik. Saasom jeg og haabede og endnu haaber, at Gud skal efter sit Løfte udrette noget ved de unge, som han selv lover, Joel 2 v. 29. Psal. 8 v. 3. Matth. 21 v. 16, kan vel ellers være, at jeg derom haver talt. Mag. Michael er endnu iblandt de unge, og jeg forhaaber, at Gud kan endnu herefter begynde at udrette noget godt ved hannem og ved mange flere unge; ønsker dem det og gjerne af Hjærtet. Over hvilket mit gode Haab og Hjærtens Ønske hverken han selv eller nogen anden med Rette kan for- tøernes eller forarges.

Hr. Jørgen Nielsøns Vidne.

At forbigaa stor Vidtløftighed, vil jeg her paa det korteste svare, eftersom udi det forrige er paa det meste svaret. Om Guds Helligaands egne gode Gjerninger udi de troende, og om de ugudelige Lærere, om de rettelig kunne forestaa, og betjene det hellige Prædikeembede, og de distinctione verbi externi et interni er min Bekjendelse aabenbaret tilforn. Det bogstavelige Ord forstaaer jeg ikke anderledes, end Guds Helligaand vil selv have det forstaaet og udlagt, 2 Cor. 3 v. 6, naar han der distingverer og gjør klar Skilsmisse imellem Bogstaven og Aanden, saasom der og overalt gjøres Skilsmisse derimellem udi Skriften, in specie hos Paulum, Rom. 2 v. 29, og Cap. 7 v. 6.

Christoffer Pedersøns Vidne.

Det er nu henved 3 Aar, siden bemeldte Person, som jeg aldrig tilforn havde kjendt, besøgte mig udi mit Herberge paa Christianshavn, og da anstillede han sig meget kjærlig og andægtig, og taledede meget om denne Verdens Ugudelighed. Men noget derefter kom han sammesteds igjen, og viste mig en liden skreven Bog, de articulis Fidei et Confessionis, og begjærede, at jeg vilde læse derudi for at prøve hans Mening. Hvorover vi geraadede

i Discurs og Disputation de Personis SS. Trinitatis med mere, formedelst hvilken Discurs han agter at vidne om min Confession og Bekjendelse udi Lærdommen, ligesom jeg havde confiteret for hannem, idet jeg disputerede og argumenterede til hans Tjeneste (som jeg mente) imod samme hans Definitiones etc. Og ikke tilbørlig considerer og agter, hvad stor en mærkelig Forskjel der er imellem en Disputation eller Argumentation, som man holder til bedre Kundskabs Oplysning paa begge Sider, og en Confession eller Trosbekjendelse, som man kan i Stilhed holde hos sig selv, indtil Behov gjøres den for andre at fremføre, og en aabenbar Lærdom, hvorved man andre lærer og underviser. Og haver han derover bragt mig udi Mistanke baade hos Mag. Jens Justsøn og flere, saa det synes, at han er kommen til mig for at friste mig, eftersom jeg nogle Gange sagde til hannem, da han blev meget heftig over min Argumentation, at han ikke skulde være saa hastig og utaalmodig, thi det var dog ikkun en Discurs, og hverken han eller nogen kunde deraf vide, hvad min Hjærtens Mening var; og bad han mig da selv at indeholde med nærværende Argumentation. Nogen Tid derefter kom han dog igjen og udi min Hustrus Nærværelse, da vi boede udi store St. Clements Stræde, med megen heftig Tale vilde endelig have, at jeg skulde samtykke hannem i alt, hvis han udentvivl for andre bekjendt eller berettet havde om vor Discurs; hvor til jeg med største Sagtmodighed, som for Guds Ansigt, svarede hannem min Hjærtens Mening, og at jeg ikke havde ment det, som han da vilde udi en eller anden Maade paabyrde mig, ej heller nogensinde vilde videndes holde med noget, som ikke var med den hellige Skrift ganske overensstemmende, hvilket han og kunde fornemme af mine publicerede Skrifter, som han havde tilforn selv talt meget vel om. Og endog jeg ydmygeligen bød mig til al Kjærligheds Bevisning, kom han dog noget derefter igjen for at friste mig, og havde et mærkeligt Spørgsmaal til mig, nemlig

om Kongens Aflivelse udi England, og om Mag. Jens Justsøns Beskylding imod mig, hvilket jeg med Forundring altsammen udi Kjærlighed og Sagtmodighed Gud befalede med al Venskabs Bekjendelse. Men eftersom han nu kommer offentlig imod mig med sit Vidnesbyrd om det, han haver selv udført og beskyldt mig for, saa vil jeg kortelig, kjærlig og oprigtig svare dertil.

1) Om de 3 Personer i Guddommen og om Christi Person er min med Ed bekræftede Bekjendelse tilforn aabenbaret. 2) At den Tro, som ikke er kraftig ved Kjærlighed, tjener ikke til Salighed, er Skriftens egne Ord, Gal. 5. Jac. 2, 1. 1 Cor. 13. Men at vi skulle ved Kjærlighed eller gode Gjæringer fortjene Salighed, det haver aldrig været min Mening og Bekjendelse, hvor om min Lærdom ogsaa er aabenbaret udi »Troens Erindring og Prøvelse« Cap. 3. 3) Om de sande Troens gode Gjæringer er min Lærdom ogsaa aabenbaret sammesteds og af mange Skriftlærde approberet og samtykt. 4) At Guds udvortes Ord skulde ikke være kraftigt til Salighed, naar det fattes med Troen (Ebr. 4 v. 2), haver aldrig været min Lærdom eller Bekjendelse, thi Christus, Propheterne og Apostlene prædikede jo selv det udvortes og mundtlige Guds Ord kraftelig til Salighed. 5) Den Distinction imellem den indvortes og udvortes Nadvere findes klarlig udi Skriften, som læses Apoc. 3 v. 20, Joh. 6 etc. 6) Om de troende bekomme ny Substans i Herrens Nadvere, med hvilken de skulle opstaa, derom veed jeg mig aldrig at have disputeret enten med ham eller nogen anden. Ellers om de troendes ny og aandelige Væsen findes min aabenbare Bekjendelse tilforn, og udi »Troens Erindring og Prøvelse« Cap. 6 findes min Bekjendelse vidtløftig udført derom, saavelsom og udi forberørte min latinske Tractat. 7) At de ugudelige, som bruge Herrens Nadvere, bekomme det ganske Sacrament, haver jeg aldrig tvivlet om, men altid holdt det raadeligere at lade Christum ved sit hellige Legeme og Blod bo udi os ved Troen til et nyt og helligt

Levned at føre, end som meget disputere og stride derom; og ofte haver jeg prædiket derom, at vi skulle lade det fremskinne udi vor Levned og Idræt, at Christus med sit levendegjørende Kjød og Blod var udi os. Gud veed, at jeg af ganske Hjærte hader al unyttig Ordktiv, af hvilken Verden nu er opfyldt. 8) At de gudfrygtige ikke med en god Samvittighed kunne have Samfund med de aabenbare og dennem bekjendte ugudelige og ubodfærdige udi Herrens Nadvere, derom er tilforn handlet, og det staar med udtrykte Ord udi D. Resenii Bibels sidste Edition, af vore egne Theologis in marg. ad 1 Cor. 5 tillagt, hvor det udtrykkelig forbydes per argumentationem a majori ad minus, som de lærde det kalder. 9) At den sande christen Kirke er lige saa vel nu udi Verdens Ende hellig, og at der er endnu udi den lige saa vel hellige Menneskers Samfund, som for mange 100 Aar tilforn udi Apostlenes Tid, det tror og bekjender jeg efter den hellige Skrift og den apostoliske Tros 3die Artikel. Om det gyldne Seculo er der stor Strid, men derom er min aabenbare Bekjendelse tilforn opsat. At han regner mig iblandt Puritaner og af Gud indblæste og selvtroende, item siger, at jeg er lært og undervist af et ungt Menneske, som var kommen fra England, og dermed synes, som han spotter mig, da maa han selv se til, hvorledes han ogsaa det kan bevise og godtgjøre; thi jeg veed der intet af, men i Hjærtens Oprigtighed rundtud bekjender mig gjerne at være den aller-ringeste og alleruværdigste Christi sande Discipel. Saa bekjender jeg og, og for Guds Ansigt siger og vidner, at jeg veed aldrig, at nogen af England, ung eller gammel, liden eller stor, haver lært mig noget al min Livstid, hvo der ellers haver digtet mig det paa, med mere saadant, hvilket jeg altsammen udi Christi Tro og Kjærlighed og min Sjæls Taalmodighed befaler den levende, langmodige og retfærdige Gud, og glæder mig hjærtelig udi hannem, som trøster og styrker mig og ingenlunde bespottes mig, men vidner med mig og min gode Samvittighed, at jeg

farer med Sandhed og Oprigtighed, i hvad Menneskene ellers vilde døømme og mene om mig. Og hvoraf jeg tager mine Argumenta og Bevisninger udi Troen og Religionens Lærdomme og Bekjendelse, det ses og kjendes klarlig af alle mine Skrifter, baade de prentede, saavel som de skrevne, saa at han ikke havde haft Behov at gjøre saadan offentlig Slutning, Censur og Bekjendelse om mine Argumenter og Bevisninger, som ingen endnu, det jeg veed, haver gjort før hannem indtil denne Dag; thi som jeg tilforn her haver offentlig og oprigtig bekjendt for Gud og al Verden, saa bekjender jeg endnu, at alle de Troens, Religions og Christendoms, Confessions, Bekjendelses og Saligheds principia, fundamenta, argumenta og probationes, som stride imod Guds aabenbarede Ord, de ere mig et anathema, det er en forbandet Ting.

Saa er nu dette, efter mit christelige Løfte og min Skyldighed, min kjærlige og oprigtige Erklæring, mit Gjen-svar og mit Forsvar imod bemeldte store og svare Beskyldninger; og giver mig nu villig under al retfærdig og christelig Dom, aldeles intet andet begjærende, end det som ret og retfærdigt er for Gud og alle retskafne Christne, ydmygelig derhos begjærende, at der maa retfærdeligen kjendes og dømmes paa enhver Beskyldning, som ikke kan lovlig og rettelig efter Guds og Menneskenes retfærdige Love mig overbevises, og at ingen maa imod vort Lands Love tilstedes at vidne mig min Mund og mine egne offentlig og med høj Ed bekræftede Bekjendelser fra i nogen Maade, men alt saadant ubevisligt være aldeles dødt og kraftesløst i alle Maader; hjærtelig endnu som tilforn ønskende Guds Naade, Oplysning og Kraft til at udrette og bestille det her udi, som kan komme Gud den allerhøjeste Dommer til evig Lov og Ære, Samvittigheden til Rolighed, Christi Menighed til salig Opbyggelse og Sandheden til salig Forfremmelse; visselig formodende, at min Uskyldighed herved bliver vor kjære og høje Øvrighed, Dommere, Menigheden og mine Beskyldere mere og

bedre bekjendt, end den hidindtil haver været, samt hvor uskyldig jeg hidindtil haver lidt megen Udraabelse, Mistanke, Trusel, Forhaanelse og Forfølgelse, og at man derfor ikke har Aarsag til at straffe mig exemplariter, eller at videre forsikre sig imod mit Foretagende; thi mit Forehavende er for Guds hellige Aasyn ikke andet, end at jeg ved Guds Naade vil af yderste Formue, som Gud selv forlene vil, befitte mig paa at være en sand Christen efter min hellige Daabs Pagt, og efter mit høje Jurament og Ed hans Kgl. Maj.s trofaste Undersaat og mit Fædrelands oprigtige Tjener, og ikke i nogen Maade besmitte min Samviitighed, men elske Gud og min Næste, og gjøre alle Mennesker, endog mine arrigste Fjender, godt og intet ondt, at bede godt for dem, mig hade og forfølge, og velsigne dem, som mig forbande, og det efter min eneste Frelsers og Mesters hellige Lærdom, Befaling og Exempel. Og derom gjør jeg nu hermed alle en fuldkommen, fast og offentlig Forsikring for Gud, Øvrigheden, Dommere, Menigheden, Beskyldere og alle, confirmeret og bekræftet med dette mit hellige Løfte for Gud og Menigheden, og med min egen Haand og Segl stadfæstet. Gud styrke os udi det gode altid! Amen, Halleluja, Halleluja, Amen!

Jeg haver ydmygelig og trolig befalet den allerhøjeste det altsammen, og hans guddommelige og hellige Vilje mig ved hans Naade og Styrke ganske opofret og overgivet, hjærteligen bedende, at Gud vil mine Beskyldere, Efterstræbere og Forfølgere naadeligen tilgive, og forlade dem deres Forseelser for Christi Skyld, eftersom den kan ingenlunde være Christi Discipel, som ikke vil udi alle Maader være hans hellige Vilje undergoven og tage hans Kors paa, forsage sig selv og al denne Verden, og følge Christum bestandig efter; hvor til Gud give alle, som det hjærtelig begjærer, sin Naade for Christi Skyld! Amen. Jeg derhos hjærtelig begjærer, at dette mit kjærlige og oprigtige Erklærings og Gjensvars samt christelige Forsvarings Skrift

maatte til en retfærdig og Gud den allerhøjeste Dommere velbehagelig Dom og Sentens blive vel, langmodelig og grundelig overvejet og betragtet, og udi christelig Kjærlighed udlagt og optaget, og Ord fra Ord fuldkommelig udi Dommen indført; trolig og hjærtelig befalendes Dommerne og alle dem, som hermed skulle have at bestille, naar Guds almindelige, hastige og retfærdige Examens-, Hjem søgelses- og Prøvelsestid kommer, den Allerhøjestes naadige og alene vise og gode Regjering og sikre Beskjærmelse. Kjøbenhavn den 20. Juni Anno Domini 1655.

Eders Kjærligheds og alle Menneskers velvillige
og trofaste Tjener udi Christo

Niels Svendsøn Chronich.

Til denne Erklærings videre Forklaring begjærede Mag. Niels Svendsøn, at endogsaa dette efterfølgende Skrift, udi Retten indlagt i Christiania, maatte nu læses og paaskrives, som og skete. (Derpaa følger et udførligt Stykke med Overskrift: »Erklæring, Bevis og Forsvar imod den Beskyldning for utilbørlig Afholdelse fra Sacramentet«, og dateret: Christiania den 6te April 1652, undertegnet af Niels Svendsen Chronich. Men da hans Grunde til Afholdelse fra Nadvere allerede ere angivne ovenfor S. 581—3¹⁾, forbigaa vi denne Erklæring her).

Herpaa følger, hvad imellem Parterne mundtlig for Retten er blevet fremført om alt forskrevne.

Doct. Johan begjærede, at Mag. Niels vilde særdeles nævne de Præster, som han holdt for at være uens med sig i Religionen, og som levede uskikkeligen. Mag. Niels svarede, sig ingen at ville nævne.

Doct. Johan tilspurgte Mag. Niels, hvorfor hans Hustru holder sig ogsaa fra Alterens Sacramente, og om han holder med hende derudi. Mag. Niels svarede: Jeg holder med hende udi alt det, som hun gjør rettelig; men

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 536—9.

dog holder jeg hende ikke fra Sacramentet; om hun støder sig paa Lærerne, det kan jeg ikke til.

Derpaa blev hannem saadant et Dilemma foreholdt, at enten var den kgl. Ordinans uret, eller hans Forsæt i at holde sig fra Sacramentet. Her til gav Mag. Niels intet synderligt Svar.

Mag. Niels blev og tilspurgt, om han holdt sine Tyende til eller fra Sacramentet. Han svarede: De have ganget der til, saa tidt som de haver villet, og jeg haver formanet dem til at gaa værdeligen.

Om den Pige paa 16 Aar, som døde hos ham uberegtet, svarede han, at Bud var skikket efter Hr. Jørgen Nielsøn til Helliggejstes Kirke, og hende sagt, at hun skulde prøve sig selv. Men Hr. Jørgen nægtede Bud hos sig at have været.

Fremdeles blev Mag. Niels foreholdt, om han ikke vidste, at hvo herudi Riget vil bo, skal rette sig efter Augustanam Confessionem og Articulos Friderici 2di. Hvor til han svarede: Det kan jeg ikke gjøre, uden saa vidt det kommer overens med Guds Ord. Doct. Johan spurgte, om Mag. Niels skulde ikke enten agnoscere Augustanam Confessionem og vore Libros Symbolicos, eller og agtes pro Hæretico. Mag. Niels svarede og sagde, sig intet andet dertil at kunne svare, end tilforn der til var svaret, men havde dog der imod scrupulos et objectiones.

Den Artikel udi M. Jens Justsøns Vidne de filio Dei forklarede M. Niels saaledes med sine egne Ord, som han dicterede: Naar jeg flitteligen læser i Skriften og overvejer de Ord, som taler om Christi menneskelige Natur, da kan jeg ikke forstaa, at Skriften lærer, at Christi menneskelige Natur er af Adams, Mariæ og vores jordiske Væsen, eller og af den jordiske Adam og Creatur, som vi ere af; men at han er den himmelske og aandelige Adam; og dog var Christus os i sit himmelske Væsen lig i alle Maader, Synden undtagen. Thi der Christus talede om

sit Kjød, Joh. 6, og siger, at hans Kjød er det sande Brød, som ædes til det evige Liv, da siger han i samme Capitel, at dette Brød er kommet af Himmelen; og Joh. 3 siger han: Ingen farer til Himmelen, uden den, som nedstiger af Himmelen, Menneskens Søn, som er i Himmelen.

Ad articulum 4 bestod han, at Christus ikke anderledes er in N. T. tilstede udi Sacramentet, end han var in V. T. med sit himmelske Legem og Blod. — Hvorpaa M. Niels blev tilspurgt, om det, der tales Joh. 6 om Christi Kjød og Blod, er det samme, som ommeldes udi Nadverens Indstiftelse hos de andre Evangelister? Han svarede, ja sin Mening saa at være.

Der M. Michaels Vidne var oplæst, sagde Doct. Johan: Efterdi M. Michael vidner, at M. Niels skal have sagt, at de Puncter, som Esaias Fleischer for M. Anders havde indlagt, vare saa grundede, at de kunde bestaa, forhaabendes, at Gud herefter skulde begynde ogsaa noget at udrette med de unge, da satte Doct. Johan udi Rette: Om M. Niels ikke skal agtes skyldig i de Skrifter, som blev leverede M. Anders til Helliggejstes og de andre? M. Niels svarede, at han veed sig intet skyldig der udi, og at han havde svaret dertil udi sit Indlæg.

Articulum 7 M. Jani Justini negtede M. Niels Svendsøn ganske overalt. Derimod fremstod M. Jens Jostsøn og bad M. Niels at erindre Aarsagen til samme Assertion, som var den Discurs imellem dem om Kongens Medfart af England¹⁾. Hvilken Gjerning at være approberet og for god holden af M. Niels Svendsøn, baade M. Jens og Hr. Jørgen fuldt og fast vedginge sig visseligen at have hørt. Men M. Niels negtede ganske sig at have approberet den Gjerning: D. Johan satte derpaa i Rette, om Niels Svendsøn ikke bør at kjendes skyldig i den Skandskrift, som blev indkast til Borgmester Hans Nickelsøn, i hvilken Øvrigheden er paa det højeste graveret. M. Niels svarede sig slet intet deraf

¹⁾ Carl I's Henrettelse.

at vide, ej heller sig at have dermed at bestille. Og ellers over alt dette bad M. Niels, at ingen vilde sig paa hannem forarge, og at han gjerne erbød sig, af den allerringeste at lade undervise.

M. Erasmus Brochmannus foregav imod det, som findes in fine puncti 5ti Svensonii, at M. Niels havde sat mere til i sit scripto¹⁾, end som af Theologis blev igjennemset. M. Niels svarede, at Theologi begjærede selv noget deraf at forklares af sig; hvortil Brochmannus svarede: hvorfor M. Niels da ikke igjen nedskikkede samme sin Forklaring at censureres²⁾.

Efterat alt dette saa passeret var, fremstod D. Johan og begjærede Dom i Sagen. Da bleve Parterne tilspurgte, om de havde noget videre at indlægge; men der de negtede sig intet at have, og undergave sig Dommen, da blev Sagen til Doms optagen.

Den 27de Juni. Rector taledes om M. Niels Svendsøns Begjæring, at han et nyt Indlæg vilde for Professoribus indlægge³⁾; men blev svaret, at Sagen var optagen til

¹⁾ D. e. Troens Erindring og Prøvelse.

²⁾ Hvad der her og i det følgende er sat med mindre Skrift, findes ikke i selve Domsakten, men i Konsistoriets Forhandlingsprotokol.

³⁾ Dette Indlæg, som ikke kom til Oplæsning, findes rimeligvis endnu i Gl. kgl. Saml. 3410. 8vo. Det er undertegnet: »Nicolaus S. Chronius, servus et confessor Jesu Christi indignus«; men den Datering, som med andet Blæk er tilføjet, nemlig »Haunlæ 28 Junii 1658«, maa sikkert for Aarstallets vedkommende være urigtig. Skulde den være rigtig, maatte M. Niels Svendsen i Aaret 1658 en Tid have været udladt af sit Fængsel paa Dragsholm; men derom vides ellers intet, og selve Skriftet indeholder ingen Hedydning til det næsten treaarige Fangenskab, han i Juni 1658 havde været underkastet. Indlægget begynder med, at han bemærker, at hans Modstandere havde udspreedt, at han nærrede kjætterske Anskuelser om Christi Person; dette imødegaar han, idet han opregner en Del ældre Kjættere, som havde faret vild i dette Lærestykke; men ingen af dem gav han sit Bifald. Derimod kunde han ikke indrømme, »quod Servator noster Christus sit creatura et ex hac terra corruptibili creatus et formatus ut

Doms, og Parterne tilspurgte, om de havde videre at indlægge, hvilket de paa den Tid negtede, og consenterede Dom at gaa.

Den 11te Juli. Aderant in Consistorio Rector Mag. Spormand, D. Svannigius, D. Bang, D. Müllerus, D. Th. Bartholinus, M. Bartholinus, M. Brochmannus, Sever. Petræus. — M. Niels Svendsøns Dom blev afsagt, saaledes af enhver i Særdeleshed voteret. (Her følge nu alle de tilstedeværende Professores Vota, af hvilke dog kun et Par skulle meddeles til en Prøve).

D. Svaningius: Eftersom M. Niels Svendsøn befindes først at have holdet sig fra det højværdige Alterens Sacramente paa nogle Aars Tid, og det af Aarsag, at han midlertid ikke kunde finde en in ministerio, med hvilken han kunde komme overens; og dermed ikke alene vil føre det hele Ministerium udi største Foragt, men endogsaa højligensig forset haver imod højlovlige C. 4 Recesses p. 13. 37. 49 et 69; 2. at han haver holdt Collegia privata baade Theologica og andre, og det uden Rectoris og Decanorum Vidskab og Forlov, imod C. 4 Fundats, tit: dies lectionum etc.; 3. at han ikke aleneste negter Augustanam confessionem og 25 articulos Frederici 2di at være libros omni parte orthodoxos, men endogsaa offentligen paa Consistorio haver vedgaaet slige errores, som ganske strider imod Guds Ord og forskrevne ecclesiarum nostrarum publicas confessiones, — saa veed jeg ikke anderledes herudi at kunne kjende, end at M. Niels Svendsøn for første og sidste Forseelse jo bør at rømme Landet efter forn. C. 4. Reces samt Frid. 2di

nos omnes reliqui terreni homines; men han søger at godtgjøre, at dette heller ikke var Skriftens Lære, saa at det ikke var ham, der afveg fra denne — altsaa en nærmere Begrundelse af det, som han havde udtalt den 20de Juni 1655 (se ovfr.). Han bemærker foreøvrigt, at han kun gjorde denne Bekjendelse, fordi han den Gang stærkt udfrittedes, om han ikke i noget fandt Anstød i Kirkelæren, og at det *promissum est ab urgentibus, ne quisquam ex ea revelatione, quæ admodum tunc postulabatur, scandalum accliperet.*

Forordning, præmitteret de 25 Artikler; dog eftersom C. 3 Fundats intet formelder om deres Straf, som uden Rectoris og Decanorum Vidskab og Forlov holder *privata collegia*, og M. Niels Svendsøn desforuden ved Alterens Sacramentes Frahold synes det ganske hæderlige Ministerium i højeste Maader at despectere, saa vel som ogsaa sine farlige errores hos andre at propagere sig befittede, indstilles Alting i Hs. Kgl. Majs. egen Disposition.

D. Jacobus¹⁾): Eftersom M. Niels Svendsøn ved mange Aars Afhold fra Sacramentet for sig, sin Hustru, sin Søsterdatter, som i hans Hus i sit 16. eller 17. Alders Aar uden Communion er bortdød, haver givet *publicum scandalum*, er han dermed forfalden til *disciplinam ecclesiasticam legitime* at udstaa. 2. M. Niels begjærer at opsøge en Præst, hvor han kan findes under Danmarks Krone, som vil forenes med hannem, at han under hannem kan communicere, hvormed han 1. improberer ministerium og *ministros nostrarum ecclesiarum*. 2. imod *Articulum 8 Aug. Conf.* testerer, ministerium improborum ministrorum at være uden Kraft; afsondrer sig dermed selv fra *consortio nostrarum ecclesiarum* og consequenter fra *jure et immunitatibus academicis*. 3. Da tre Disciple, som M. Niels Svendsøn in *privato collegio* haver institueret, ere efter den Tid, som det lader sig anse, geraaden i samme Vildfarelse om ministerio og ministris, og derudover med aabenbarlige og hemmelig udskikkede Skrifter haver repræhenderet ministerium, hvorudover hans Institution og Collegii-Hold billigen maa holdes suspect, bør derfor at stande tilrette, som den, der imod *Academiae statuta* saadant Collegium at holde sig haver understaaet. 4. M. Niels Svendsøn med sin offentlige Bekjendelse paa Consistorio 1. at Christi corpus er *coeleste* og *spirituale*, 2. *præsentia corporis Christi* in N. T. er ikke anderledes end in V. T. etc., *verbum externum* er *litera occidens* etc., hvori han torqverer *dictum 2 Cor. 3*, haver testeret sin *dissensum* fra *libris sym-*

¹⁾ Knudsen, Prof. theol. (ikke anført ovenfor blandt de tilstedeværende Consistoriales).

bolicis nostrarum ecclesiarum, hvorudi, dersom han forhærdeligen vil blive fremturendes, haver han selv allerede declareret sig hæreticum. Og efter M. Niels ikke aleneste med disse forberørte, men og med flere erroribus in religione synes at være behæftet, bør han rotunde ac disserte paa singulos articulos Aug. Conf. og XXV articulos Regis Frid. 2di at erklære sig, hvilke han approberer eller improberer, at derefter med hannem tilbørligen kunde omgaas, om han sine errores vilde agnoscere og revocere, eller og derfor undgælde, hvis Lov og Ret er.

Der Parterne blev nu efter lang Deliberation indkaldte til Dommens endelig Afsigelse, fremstod M. Niels Svendsøn og var begjærendes, at maatte læses, hvis han paa ny havde at indlægge, førend Dommen blev afsagt; men D. Johan protesterede højliggen derimod, formenendes hannem ej at maa tilstedes noget at indlægge, efterat Sagen er tagen til Doms. Derpaa blev den endelige Dom for dennem oplæst af Rectore, som følger:

Efterdi M. Niels Svendsøn med sit lange Frahold fra Sacramentet sig højliggen imod Kongl. Ordinans og Reces haver forset, og derforuden med sine Vildfarelser fragaar den Augsburgiske Confession, saa bør han, efter Recessens pag. 37, saavel som efter Frederici 2di Mandat for (o: foran) de 25 Artikler, disse Riger og Lande at undvige. Dog henstilles underdanigst til den høje Øvrighed, om han efter Recessens pag. 69 anderledes exemplariter skal straffes. Actum Hafniæ in Consistorio, anno, die et loco ut supra (o: 11. Julii 1655).

»Der Dommen var afsagt, begjærede D. Johan paa Kongl. Majestæts Vegne, at M. Niels Svendsøn maatte blive udi Arrest, og enten gaa in custodiam publicam, eller skaffe nøjagtig Borgen for sig«. Med disse Ord slutter Beretningen om Sagen mod M. Niels Svendsen i i Konsistoriets Forhandlingsprotokol. Efter at Dommen var beskrevet og indsendt til Regjeringen, faldt den kgl.

Afgjørelse, at han skulde hensættes i Statsfængselet paa Dragsholm Slot, hvorhen han ogsaa snart efter blev ført.

Vi skulle ikke her opholde os ved det mærkelige kgl. Brev af 24de November 1655, hvorved der, om vi saa maa sige, blev givet »det hellige Præsteembede og Ministerium« Oprejsning for den det af M. Niels Svendsen tilføjede Tort, idet der tillige indskjærpedes dem, der betjente det hellige Præsteembede, at de ikke med deres Liv og Levned maatte bringe det i Foragt¹⁾; men vi skulle udelukkende holde os til Fangen paa Dragsholm. Mange mærkelige Personer havde dette Fængsel gjemt inden sine tykke Mure i de hundrede Aar eller mere, det nu havde været anvendt som Statsfængsel, men neppe nogen fra Karakterens Side retskafnere Mand end Mester Niels Svendsen Chronich. Vi, som leve i Religionsfrihedens Tidsalder, forstaa knap den Strænghed, der bragte Mænd, som vi i andre Retninger agte, og da særlig den gudfrygtige Kansler Christen Thomesen (Sehested), efter hvis Indstilling den kgl. Resolution vistnok er falden, til at andrage paa saa haard en Straf over en Mand, om hvis Retsindighed der dog ikke kunde være Tvivl, selv om han — hvad ikke kan nægtes — nærede sværmeriske Anskuelse i flere Henseender.

I mindst 3 Aar hensad M. Niels Svendsen i Fængselet paa Dragsholm. Almindelig fortælles, at »han 1658 blev løst fra sit Fængsel ved de Svenskes Indfald«²⁾. Dette skete dog ikke i den første Afdeling af Krigen, der endte ved Freden i Roskilde. I Slutningen af Marts 1658 var han nemlig endnu i Fangenskab paa Dragsholm, da han derfra indgav følgende, ikke tidligere fremdragne Andragende til den engelske Gesandt her i Landet, Sir Philip

¹⁾ Dette Kongebrev, hvori der tillige findes Forbud mod fremmede Religionsbekjenderes Øvelse af deres religiøse Skikke og Sammenkomster her i Landet, findes trykt i Forordninger, som ere udgivne siden Recessen 1643 og til 1666. Kbh. 1667, S. 174—6.

²⁾ Dansk Atlas II, 399—400. Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 609.

Meadowe, hvori han anmoder denne om hos den danske Regjering at udvirke hans Befrielse af Fængselet:

Illustri Anglorum Legato N. N. hisce diebus in Regno
Daniæ commoranti Gratiam et Salutem Jesu Christi
plurimam ex animo precor.

Illustris Domine Legate, Domine in Servatore Christo plurimum diligende et honorande. Ne sinistre accipias quæso, quod ego indignus Jesu Christi servus Te Dominum meum, quem non nisi ex nupera lætaque aliorum relatione novi, supplici hac prece mea confidentius interpellem. Etenim non modo bona Christianæ Humanitatis Tuæ fama, sed etiam benevolum cujusdam inter Magistratus nostros Superiores Fautoris¹⁾ consilium ad hoc ipsum faciendum animum mihi in hoc afflictionis statu addidit. Biennium et nonus Mensis nunc est, quod ab uxore mea charissima et filiolis desideratissimis in custodia Draxholmensi in mutuam tristitiam sejungar. Causa autem sejunctionis hujus omniscio illi totius orbis terrarum judici imprimis, nec non Honorabili Magistratui meo nota est. Illustrem itaque Humanitatem Tuam submississime obsecro, haud indignetur pro me indignissimo Supremi Domini servo, tenuique domuncula mea in afflictione dispersa, apud Regem nostrum Clementissimum, præmissa debita atque humilima pro beneficiis Munificentiæ Regiæ in me meosque collatis gratiarum actione, optimo, quem pro Gratiam et Spiritum Dei noverit, modo intercedere, ut propter summam illam Servatoris nostri unici clementiam et misericordiam clementissime concedatur mihi cum meis in dolore, luctu et squalore a me separatis, in Nominis Dei, Gratiaque Regiæ celebrationem, mutuamque in vero Christianismo mei meorumque ædificationem libere et læte conjungi. Neque Magistratus noster, neque Tu vel ullus alius probus in me inveniet causam, quamobrem de can-

¹⁾ Mon ikke herved skulde menes Hannibal Sehested?

dore et gratitudine mea dubitaret. Non quidem me latet, quam timeant osores mei, qui apud Superiores horum Regnorum Dominos nomen, doctrinam vitamque meam non bene interpretati sunt, ne, si a custodia dimissus fuero, scripto quodam publico contra eos in vindicationem acturus sim. Verum testis mihi Deus est (quod Tu etiam mi Præstantissime et Humanissime Domine bona conscientia coram Rege et Magistratu meo Observandissimo, nomine meo sancte testari potes) summum studium meum fuisse atque posthac futurum esse, pacem et tranquillitatem Christianam cum omnibus, quantum fieri poterit, colere, atque opera Charitatis quibusvis, etiam fervidissimis persecutoribus meis, idque secundum salutare et severum unici summique omnium vere Christianorum Servatoris ac Doctoris præscriptum sine hypocrisi præstare, atque objectionibus mihi contradicentium coram tota Ecclesia Christiana placidissime respondere, imo etiam Veritati ubique, etiam si puer esset, qui me erroris vere arguere et convincere potuerit, lubentissime cedere per gratiam a Christo datam, me paratum esse, id quod (absque ambitione et propria laude, in gloriam solius Dei dictum sit), in variis quoque publicatis scriptis meis non semel, sed sæpius sincere significatum est. Æquissimum omnium bonorum operum Æstimatorem precibus suspiriisque humilimis sollicitabo, velit hoc optatum Christianæ Misericordiæ opus (quod felix faustumque esse ipse Ter Maximus, Ter Optimus jubeat!) ex gratia abundantissime remunerari, cujus sapientissimo Regimini et tutissimæ Protectioni illustrem Humanitatem Tuam supplex commendatam habeo! — Scribebam in Custodia mea Draxholmiana 28 Martii, anno Christi 1658.

Illustris Humanit. Tuæ
 observantissimus
 Nicolaus Suenonius Chronius,
 indignus Jesu Christi servus,
 manu propria.

Da dette Andragende nu findes i Gehejmearkivet, Sjælandske Indlæg 1658 A., fremgaar formentlig deraf, at den engelske Gesandt har overgivet det til den danske Regjering, idet han maaske har anbefalet det til dens Opmærksomhed. Men noget videre Hensyn til den stakels Fanges Bøn om at blive forenet igjen med sin i Sorg og Savn levende trofaste Hustru og sine Børn, synes der ikke være taget, skjønt han højtidelig lovede ikke ved noget offentlig Skrift at ville søge Hævn over sine Modstandere ¹⁾. Imidlertid begyndte Krigen snart igjen, og da Svenskerne atter vare Herrer i Landet, maa de have aabnet Fængselet. Da M. Niels Svendsen ikke havde noget godt at vente i Hjemmet, begav han sig til Holland. Naar det er sket, samt ad hvilken Vej og under hvilken Savn — da han vistnok har været saa godt som blottet for alt — vide vi ikke. Det første sikre, vi erfare om ham, efter at han var kommen ud, er følgende Bemærkning i de akademiske Forhandlinger for 5te Oktober 1659:

»Magnificus Rector erindrede Professoros om det programmate, som skulde gjøres og anslaaes til cives Academiae efter Professorum Slutning derom gjort for nogen Tid forleden, anlangende M. Niels Svendsøn, som berettes i Holland at skal have sit Tilhold, at bemeldte Academici cives serio admoneres, en hver af dennem, som sig til Holland begiver eller andensteds, hvor M. Niels Svendsøn kunde findes, at de sig fra hans baade offentlige og hemmelige Omgjængelse afholder, saafremt de ikke som suspecti in religione, naar de tilbage hid indkommer, ville

¹⁾ Skulde den ovenfor S. 617 Not. 3 omtalte Erklæring af Niels Svendsen virkelig være afgiven i Kjøbenhavn den 28de Juni 1658, saa maatte han for en Tid have været udladt af Fængselet paa Dragsholm. Men da Erklæringen vistnok ikke er funden tilfredsstillende, maa han vel atter være ført tilbage dertil. Men, som sagt, jeg antager Aarstallet for en Fejlskrift, indtil der foreligger noget andet Bevis for, at M. Niels Svendsen i Sommeren 1658 har været i Kjøbenhavn.

staa deres egen Eventyr udi Promotion og Forfremmelse, anseende, han for sin grove Kjætteris Skyld er publice excommuniceret; og de vide efter Recessen, at med slige Personer bør de ej have at skaffe, eller nogen Samkvem at søge.

I Overensstemmelse med den her omtalte Beslutning af det akademiske Konsistorium udgik den 2den November 1659 følgende fulminante Banbulle over den berømte Kjætter:

Rector et Senatus
Regiæ Universitatis Hafniensis
Civibus Academicis Salutem.

Nullam posse unquam excogitari hæresin tam falsam tamque absurdam, quæ auctorem cultoremque non inveniatur, fateri, proh dolor! cogimur, cum quæ blasphemata sit amplexus perditionis ille filius, a vertiginis spiritu in præceptis actus, M. Nicolaus Sveno, tam delegati muneris necessitate coacti quam inviti meminimus. Quicquid enim maxime perniciosum per emissarios suos Valentinum, Cerdonem, Marcionem, Manetem, Apollinarium, Mennonem, Svenkfeldium, Socinum, Weigelium, similesque hæreticorum Duces moliri tentavit unquam infensissimus humanæ salutis hostis, ut nota est ejus impudentia, id omne interpolatum atque in compendium quasi redactum per illud monstrum denuo evomuit, ut labefactata salutari de fidei Christianæ fundamento doctrina, superstructum ab Apostolis et Prophetis Ecclesiæ ædificium, compage solutum, convulsumque laberetur: Cumque jamdudum absurdissimarum hæresium sit publice convictus, atque ut easdem abjuraret aliquoties admonitus, tandemque, post expectatam diu, sed proterve illusam, poenitentiam omnem, ultima Ecclesiasticæ disciplinæ poena, quam Excommunicationem vulgo dicimus, jure meritoque multatus ¹⁾, pub-

¹⁾ Dette maa vel være sket, efterat Dommen den 11te Juli 1655 var fældet over ham; men forøvrigt er der os intet bekjendt om denne Excommunication.

lico nunc edicto denunciamus, ne quisquam Academicus Civis familiaritate ejus utatur, ullumve cum eo congressum seu publicum seu privatum habeat, sed ut ipsum hominem, ubicunque locorum fuerit, non secus ac publicum quoddam Bidental aversetur. Etenim, quam studiose sit a tam perversorum hominum colloquio abstinendum, severe monet Spiritus Sanctus, qui, postquam docuisset pro Impostore et Antichristo esse habendum, qui Jesum Christum in carne venisse non fateatur, ita ait: Si quis ad vos veniens hanc non attulerit doctrinam, nolite eum in domum recipere, nec ave ei dixeritis; quicunque enim ave ei dixerit, malorum ejus operum se facit participem¹⁾. Cumque Sathanas humana specie inter mortales versari nequeat, ejusmodi legatos substituit, qui diu noctuque id agent, ut fideles et pretioso Filii Dei sanguine redemptas animas in æternum exitium secum præcipitent. Quocirca palam vobis faciendum existimavimus, certum fixumque Magistratui maximo sedere, quemadmodum eâ dignum est curâ, quam Servatori Christo Jesu ejusque Ecclesiæ jurati se debere profitentur, si quenquam compererint seu publice seu privatim contra hujus auctoritatem edicti tendere nitique, in eum ut publicæ auctoritatis contemptorem ex legibus Patriis, quæ vulgo Recessus appellantur, se animadversuros acturosque, eumque tanquam hæretica labe infectum ab omni omnino ad quascunque in patria dignitates aditu exclusuros. P. P. IV Non. Novemb. anno æræ Christianæ CIO DCLIX, Haufniæ.

Sub Rectoris Sigillo²⁾).

Om M. Niels Svendsens senere Skjæbne vide vi kun, hvad Gram betegner som fuldkommen vist, at da han drog

¹⁾ Man ser heraf, at Theologerne havde opfattet M. Niels Svendsens ovenfor omtalte, den 20de Juni 1655 aflagte Bekjendelse saaledes, at han nægtede Christi menneskelige Natur.

²⁾ Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 3061. 4to.

til Holland, fulgte hans Kone med ham, og at de begge døde i Amsterdam ¹⁾). Tiden og de nærmere Omstændigheder ere os ubekjendte.

Vilde nogen spørge, om der senere kjendtes Spor af Niels Svendsens Indflydelse paa ligestemte Gemytter, da kan det bemærkes, at saadanne Spor vel nærmest maatte søges i Norge og særlig i Christiania, hvor han havde virket længst og mest uhindret, og hvor der ganske vist paa sine Steder var Jordbund for den sværmeriske og separatistiske Aandsretning, som han havde været Talsmand for. Saaledes kunde nævnes en vis Baltasar Trebsdorf fra Norge, der var samtidig med M. Niels Svendsen og synes at have været inde paa samme Vej som han. Her i Landet ses Sværmeren Jesper Baltzersen Kønichen, der tidligere har været omtalt i dette Tidsskrift, til en Tid at have staaet i Forbindelse med ham, om det end var en anden Retning, (hans Sværmeri tog ²⁾). I det hele vil det kunne paavises, at der gjennem hele det 17de Aarhundrede, hvor ellers det strænge Statskirkedømme og den stive Orthodoxy herskede, fra Tid til anden lød Røster, der ganske vist skurrede stærkt i de herskendes Øren, og visselig heller ikke kunne frikjendes for Sværmeriets sædvanlige Overskriden af det rette Maal, men dog indeholdt Sandhedsmomenter, som først paa et senere Tidspunkt af Kirkens Udvikling skulde komme til deres Ret.

Paa sit Sted i denne Meddelelse burde have været omtalt en vidtløftig Erklæring af M. Niels Svendsen, der i

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III, 609.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 225—61, hvor ogsaa den nævnte Baltasar Trebsdorf omtales. Om senere sværmeriske Bevægelser i Norge se nuværende Professor, Dr. Ludv. Daas lille interessante Skrift «Nogle nye Bidrag til den norske Kirkes Historie», Drammen, 1860 (Særtryk af Skoleprogr. fra Drammen for samme Aar).

Forfatterens egenhændige Mnskr. findes i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 337. 4to. Titelen lyder, som følger:

„Fornøden, sandfærdig oc christelige Giensuars oc Erklærings Skriff til Christi Sandheds oc sande Christnis For-suarelse oc Forfremmelse, oc til Dieffuelske Løgns oc mod-villige Løgneris Aabenbarelse oc Beskæmmelse ved Guds Hellige Ord, Aand og Naade sammenskrefuit, oc baade Øffrigheden oc Meenigheden aabenbarlig meddeleet, imod aabenbare Steffning oc Klagemaal, som er skeed mod ret-sindig Formanings oc Christelige Straffis Tale“.

Dette temmelig store Skrift er dat. Christiania den 19. Marts 1650 og undertegnet „Niels Suendssøn Chr., Theol. Lector udi Christiania“.

Nedenunder har M. Niels Svendsen sat sit Segl, og siden tilføjet: „Denne Bogs Original bleff den 28 Mártii anno 1650 paa Christianiæ Capitel-Huus liudelig oplæst udi Velb. oc Str. H. Statholders H. Hannibal Sehesteds, Bispen M. Henning Stochfleds, alle Canickers oc alle Christianiæ Presters oc M. Jochum Lobes oc Hr. Michel Escholdt begge Slotz-Presters oc Rigens Skriffuers Niclas Poffvelssøns, M. Trugelsis oc min nærværelse oc paahørelse, oc paategnet“.

Endvidere kan det omtales, at Amanuensis J. C. Tellefsen i Christiania i Aaret 1882 har udgivet et med bibliografisk Indledning forsynet og smukt udstyret nyt Oplag af Niels Svendsøn Chronichs „Tre Aandelige Sange“, der første Gang udkom i Christiania 1649.

Præsten Ludvig Boesens Levned,

optegnet af hans Søn, Jens Fred. Boesen.

Slægten Boesen har givet den danske Kirke adskillige Præster, der om end maaske ikke ved ualmindelige Evner, saa dog ved udmærket Troskab i deres Kald have erhvervet sig et velsignet Minde. Fremfor andre bør nævnes Forfatteren af nærværende Levnedstegning, den senere Provst Jens Frederik Boesen, der i sin 50-aarige (1788—1838) Virksomhed som Præst i Vigerslev og Vevlinge i Fyn vandt en ualmindelig Anseelse som en from og nidkjar Herrens Tjener, hvis Navn endnu er i taknemmelig Ikukommelse hos mange, skjønt han snart i et halvt Aarhundrede har hvilet i sin Grav. Hans Fader, Ludvig Boesen, hvis Levned her er skildret, er i Litteraturen kjendt ved adskillige historiske og topografiske Skrifter, der vise, at han ikke har været nogen uheldig Dyrker af Fædrelandets Historie. Hans ualmindelig rene og smukke, kristelige Personlighed fremtræder paa en tiltalende Maade for os gjennem Sønnens Skildring, der her aftrykkes efter et Haandskrift, der er os meddelt af Hr. Sognepræst R. L. Balslev i Paarup, en Dattersøn af Forfatteren til nærværende Levnedbeskrivelse.

Min uforglemmelige kiere Fader Ludvig Boesen er født den 16de May 1733 i Kierteminde i Fyen. Hans

Forældre vare Morten Boesen, da residerende Cappellan i bemeldte Kiøbstad, og Hustrue Johanne Schreil, en Datter af Rector Christian Schreil i Rønne paa Bornholm. Begge vare de retskafne, i Sandhed christeligsindede Mennesker, og han en sand Herrens Tiener, hvis ægte evangeliske Foredrag og hele christelige Embedsførelse var paa den Tid til stor Velsignelse, som jeg allerede i min Barndom med Glæde ofte hørte omtales af gamle Folk, der havde kiendt ham og været blandt hans Tilhørere. Med disse hans Forældre forlod min Fader allerede i sit 6te Aar bemeldte hans Fødested og kom til Ebeltoft i Jylland, hvor hans Fader den 1ste August 1738 var bleven kaldet til Sognepræst, og til Beviis paa, hvor samvittighedsfuld den gudfrygtige Konge Christian den 6te da var ved geistlige Embeders Besættelse, kunde iblandt andet tiene, at min Farfader i Begyndelsen af anførte Aar maatte efter umiddelbar kongelig Ordre tilligemed en anden Præst, Hr. Stokkemærk i Balslev, tage til Kiøbenhavn og prædike for hans Majestæt, hvor af hans Vocation til Ebeltoft saa blev en Følge. Efter halvfjerde Aars troe Tieneste paa dette Sted, blev Morten Boesen indkaldet til høiere Virksomhed, i det han døde af Udtæring den 28de Januar 1742. Hans Bortgang fandt megen Deeltagelse i og uden for hans Menigheder, som iblandt andet sees af daværende Biskop over Aarhus Stift Hygums Condolations-Skrivelse til hans Enke, dateret 6te Febr: 1742, hvori det hedder: »Jeg condolerer Dem af mit ganske Hierte, allerhelst jeg af min egen Bekymring over at have mistet saa trofast en Ven og Broder og Medstrider i Herren, noksom kan slutte, hvor suurt og bittert det maae være for Dem at miste og savne en saa huld, elskelig Mand. Taalmodighedens og Trøstens Gud give Dem af sin uopøselige Kilde ald den indvortes Sieletrøst og Vederqvægelse, der kan behøves til at overvinde og forsmerte saa stort og anseeligt et Tab i Verden, og erstatte det rigeligt igien med al aandelig Velsignelse i de langt større og himmelske gode Ting,

som ingen Død og ingen Fiende kan berøve os. Jeg maae i Anledning af dette Dødsfald nok bekiende, at Guds Veye ere usporlige, og hans Tanker ikke som vore Tanker, thi efter vore Tanker kunde og burde saa brav en Mand endnu levet i mange Aar, ej alleneste sit eget Huus, men endog fornemmelig Guds Huus, som er den levende Herrens Menighed, til en stor virkelig Gave og Tieneste. Midt udi samme hans Tienestes Løb, og da man saae Herrens gode Sag at lykkes ved hans Haand, behagede det Gud at kalde ham bort. Hvad ham selv belanger, da kan vi priise ham lykkelig og være visse paa, hans Arbejde skal derfor ingenlunde miste sin Løn, fordi han efter Guds Villie saa tidlig maatte giøre Helligaften. Hvad Menigheden angaaer, da er dens Hoved og Herre mægtig nok til at bevare dem i sit Navn, som han kiender at være Sine. For de øvrige har hans Viisdom ogsaa saavidt opnaaet sit Øjemærke, at Sandheden er vidnet for dem, og de have end ikke mere et Skin at aarsage deres Vantroee med. Og endelig hvad den salig Mands Efterlevende angaaer, saa lever Han endnu, der kalder sig de Faderløses Fader og Enkers Dommer. Han havde visselig ingenlunde saa tidlig ladet Dem miste Deres bedste Støttestav i Verden, dersom han ikke forud havde vidst, hvad han vilde giøre, og hvorledes han paa anden Maade vilde føre Dem igiennem den nærværende Verden. Imidlertid finder De nu saameget mere Anledning til at holde sig saa meget nærmere til den evige Klippe, siden De nu har og kiender ingen anden, og i saa Maade er det ikke en ringe Fordeel, naar en gudfrygtig Enkes Hierte kan holde Gud det samme Ord for, som en Profetes Enke taledede fordem til en Profete: »Din Tiener, min Mand, er død, saa veed Du, at din Tiener frygtede Herren«. — Saaledes blev i de Dage en fattig Præsteenke tilskreven af hendes afdøde Mands Biskop. Morten Boesens troe Ægtefælle sad nu efter hendes Mands Død i meget fattige Omstændigheder som Enke med 6

uforsørgede og for størstedelen smaae Børn, af hvilke den Yngste blev født nogle Uger efter Faderens Død. Min Fader var den 3die af de 6 Sødskende, og han kom i sit 12te Aar tilligemed hans yngre Broder Frederik, der siden døde som Præst i Thøstrup, i Aaret 1745 i Helsingørs latinske Skole, hvor den ældste, Christian Schreil, allerede i nogle Aar havde været. Paa dette Sted forblev han i 7 Aar, og i den Tid underholdtes som andre fattige Disciple efter de Tiders Brug ved Hielp af gode Mennesker, hos hvilke han daglig vexelviis fik Kosten. Under hans Ophold her vaagnede og udvikledes hans store Lyst til Historiens og især Fædrenelandets Histories Studium, som fulgte ham siden hans hele Liv og skiænkede ham i hans Fritimer saamegen behagelig Underholdning, og han begyndte allerede her hans siden udkomne og med megen Bifald antagne Beskrivelse over Helsingør og Cronborg, ved omhyggelig at optegne Inskriptioner og andre Byens og Slottets Merkværdigheder.

I Aaret 1752 blev han dimitteret til Kiøbenhavns Universitet af daværende Rector Abildgaard; men strax efter Examen artium maatte han igjen forlade Universitetet, da hans fattige Moder umuelig kunde underholde ham der. Han forblev saa hiemme hos hende i Ebeltoft og forberedte sig, saa godt han kunde, ved egen Flid til philosophisk Examen, som han Aaret derefter underkastede sig, men maatte saa atter, da han aldeles ingen Understøttelse kunde vente sig hiemme fra, og det i de Tider var for de Studerende saare vanskeligt at ernære sig i Kjøbenhavn ved Conditioner, begive sig tilbage til Jylland, hvor han i nogle Aar conditionerte hos Præsten Hr. Timmermann i Hobroe, i hvilken Tid han fuldførte hans Helsingørs Beskrivelse, som udkom i Aalborg 1757. Her havde han ogsaa den Sorg at erfare, at hans ældste Broder, Christian Schreil, der efter hans Faders Død paa en vis Maade havde staaet ham i Faders Sted, efter en langvarig Udtøring var død i Ebeltoft; og om dette ham meget

nærgaaende Dødsfald modtog han følgende rørende Efterretning fra hans Svoger, Byfogd Ditlevsen, i hvis Huus han døde, hvilken jeg saa meget hellere ordret anfører, som og deraf sees min salig Faders Families christelige Sindelav: »Den 2den Febr: — hedder det deri —, da jeg kom hjem af Aftensang, sagde Broder Christian til mig: Nu er det slet, og jeg mærker, Døden er nær; men jeg vilde gierne meddeles Sakramentet. Han blev derpaa strax berettet, og derefter nød han ikke og vilde ikke nyde det allerringeste mere til Legemets Vederqvægelse, da han og samme Dags Aften Kl. 8 salig hensov i fuld Troe og Saligheds Forvisning med inderlig Længsel og Hjertets Opløftelse til Jesum, ved fuld Fornuft lige til sidste Aandedræt. Han sagde os forud, hvad Klokkeslet han skulde hensove, og takkede Gud, det nærmede sig mere til Fraskillelsen. Kort sagt, hans Død var os alle besynderlig eftertænkelig, da han for vore Øjne virkelig ikke døde, men allene sov hen, thi efter at han var bleven berettet, lagde han sine Hænder med Opløftelse sammen, takkede Gud for ald den Naade, Han hans hele Livs Tid havde beviist ham, og udbrød med de Ord: Ak, med hvilken Glæde skal jeg nu omfavne min salig Fader i Jesu Rige, som for 14 Aar siden er gaaet i Forveyen! Blev saa med Hænderne sammenfoldede liggende lige til Døden, og efter at han havde faaet en Pude lagt til rette under Hovedet, som han selv begierte, var det ligesom een, der kan lægge sig til Søvn, og saaledes blev han liggende til sidste Aandedræt, som skeete meget sødt og sagte; allene idelig bad han, og talte om Jesu Naade, samt bad os at synge for sig, og saalænge Tungen kunde røre sig, sagde han: mere. Han er da salig, ja evig salig«. I Aaret 1758 tog min Fader theologisk Embedsexamen. Lyst til at fortsætte hans Yndlings Studium, Fædrenelandets Historie og Geografie, bevægede ham til derefter at forblive i Kiøbenhavn, skjønt under meget trange Kaar, da han til Exempel havde en Condition paa Christianshavn, hvor han daglig

maatte gaae ud og læse een Time for 24 β om Ugen. Imidlertid kom han i Bekiendtskab med Pontoppidan, Langebek og andre den Tids berømte Dyrkere af den danske Historie, hvis Venskab han siden bestandig nød og underholdt, ogsaa efter at han havde forladt Hovedstaden, ved jevnlig Correspondence. I Aaret 1760 forbedredes hans oekonomiske Stilling meget, og en nye Virkekreds aabnedes for ham, ved det han blev Informator paa Vaisenhuset. Denne Frederik den 4des berømte Stiftelse var da i sin fuldeste Flor, og her fandt min Fader ret Lejlighed til at være til Nytte, ikke allene for den ham betroede Ungdoms Oplysning og Dannelse saavel ved Exempel som ved Underviisning; men og ved de offentlige Prædikener og Catechisationer, han hver Søndag maatte holde i Vaisenhuus Kirken, da hans sieldne Gaver og rørende evangeliske Foredrag snart skaffede ham mange Tilhørere, som han var til stor Opbyggelse. Dette gav da og Anledning til, at han i Aaret 1762 blev antaget som Cabinetsprædikant hos Grevinde Schulin, Enke efter Statsministeren. Foruden de Prædikener, han maatte holde som Informator paa Vaisenhuset, prædikede han nu og hver Søndag for hende og Familie, om Vinteren paa hendes Palais i Kiøbenhavn og om Sommeren paa hendes Lyststed Fredriksdal, og havde saaledes Lejlighed til at forkynde Naadens Evangelium ogsaa for Folk af de højeste Stænder. Ved den Lejlighed stiftede han og et meget behageligt Bekiendtskab med den berømte Naturforsker, siden Conferentsraad og Arkivarius O. Fr. Müller, som da var Hovmester hos den unge Grev Schulin. Imedens han opholdt sig paa Vaisenhuset, udgav han et lille Opbyggelsesskrift i 2 Dele, under Tittel: Opbyggelige Vidnesbyrd om Jesu Lidelse, Blod, Død og Vunder som eneste Saligheds Grund, samlede af danske Læreres Skrifter i det 16de og 17de Seculo, med tilføjede Exempler af saadanne Personer i vort Fædreneland, som have æret og høitagtet deres Forløser og trøstet sig i Døden ved hans Forsoning. I denne Tid var det uden

Tvivl ogsaa, han først blev bekendt med Brødremenigheden, med hvis evangeliske Anskuelse og sande praktiske Christendom han saa gandske stemmede overeens, og i venskabelig Omgang med mange af denne christelige Menigheds værdige Medlemmer nød han bestandig siden mange vigtige Opmuntringer og broderlige Raad.

I Aaret 1764 blev han af Grevinde Schulins Svoger, Kammerherre Jens Juel til Lundsgaard, kaldet til Sognepræst for Rynkebye og Revninge Menigheder i Fyen, og derpaa den 15de Junii ordineret i St. Knuds Kirke i Odense af daværende Biskop Jacob Ramus, ved hvilken Lejlighed han prædikede over den selvvalgte Text Rom. 1, 16: »Jeg skammer mig ikke ved Christi Evangelium«, om den tilstrækkelige Grund og Aarsag, hvorfor Evangelii Forkyndelse maae være retskafne Læreres bestandige Hovedsag, og ender med den frimodige Erklæring: »Saa skal og Pauli Ord være mine: Jeg skammer mig ikke ved Christi Evangelium. Ja Gud forbyde, at jeg nogensinde skulde skamme mig ved det«. Næste Søndag blev han indsat i begge Kirker, og den derpaa følgende St. Hansdag, som da var en Fest, holdte han sin Indtrædelses Prædiken i Anledning af Texten Luc. 1, 76—79 om den Frugt og Virkning, som en christelig Lærers Embede bør have, og hans egenhændige Optegnelse om denne hans Embedstiltrædelse slutter han med den Bøn, der var som hans bestandige Symbolum: Juva Jesu, juva me! nihil possum sine te. Tyve Aar tilbragte han i Rynkebye, og arbejdede med ufortrøden Troskab i hans Herres Tieneste, blev og snart bekendt som en af Egnens bedste Prædikantere og ivrigste Sielesørgere, og jeg var ofte Vidne til, hvor inderlig han glædede sig, hver Gang han syntes at mærke endog kun det mindste Spor til, at hans Arbejde ikke var forgieves; men og hvor tungt det ofte var ham, naar han syntes, at det Guds Ord, han vist under Bøn og Taarer udsaaede, faldt paa haarde Hierter, i hvilke det ingen Indgang fandt og ingen Frugt kunde bære. Da var det hans eneste

Trøst, at den Herre, der alene seer, hvad der gaaer for sig i Menneskets Inderste, vel dog fandt mange flere, end vi kortsynede formode, fra hvilke hans Evangelium ikke kom aldeles tomt tilbage; men blev, om ikke før saa dog i Dødens Stund, en Guds Kraft til Salighed. I Aaret 1764 giftede han sig med Jomfru Ulrica Eleonore Sechmann, en Datter af Jens Sechmann, der var Raadmand i Gothenburg, men maatte, fordi han som født Nordmand ved det svenske Kongevalg i Aaret 1743 søgte at virke for den danske Kronprints, siden Kong Frederik den 5te, da det andet Partie sejrede, forlade Sverrig og begive sig til Danmark, hvor han blev Controlleur i Hals og fik siden Pension. I hende fik min Fader en christelig, meget forstandig og troe Ledsagerinde, et sandt Mønster paa en virksom og omhyggelig Ægtefælle, Moder og Huusmoder, som derfor og altid nød hendes Mands fuldeste Tillid. Han betroede hende vist uden Forbeholdenhed alle hans Anliggender, Sorger og Glæder, og ved hendes uforsagte og resolverede Væsen var hun ham og mere end een Gang til Opmuntring og Hielp i betydelige Forlegenheder. Deres Ægteskab blev velsignet med 4 Sønner, nemlig: Jens Frederik, født den 3die Septbr. 1765, Morten, født den 2den Marts 1767, Johannes, født den 26de Aug: 1768, og Ulrich Christian, født 7de Decbr. 1769, af hvilke dog den anden igien blev bortkaldet den 14de May 1772, efter 17 Ugers Sygdom. De 3 Andres Opdragelse besørgede de omhyggelige Forældre med al muelig Troskab.

Faderen holdt dem Alle til Studeringer, og da et Par Forsøg paa at holde Informator for dem ikke lykkedes efter Ønske, underviiste han dem for det meste selv, indtil et Par Aar førend de skulde dimitteres, da han lod dem nyde privat Manuction i Kiøbenhavn, hvor de, efter at have forladt deres Forældres Huus i den farlige Ungdoms Alder, havde et ubetaleligt godt Tilholdsted hos deres Moster og hendes fromme Mand, Boghandler Sax-

torph paa Vaisenhuset, en sand Nathanael, i hvis Hierte var ingen Svig.

Da idelig Arbejdslyst og Virksomhed var et væsentlig Træk i min Faders Character, anvendte han og utrættelig enhver Fritime, han havde tilovers fra hans Embedsforretninger og hans Børns Opdragelse, til nyttig Beskæftigelse. Om Sommeren tilbragte han saaledes mange behagelige Timer med hans smukke Haves Dyrkning og Forskiønnelse, og især om Vinteren malede han, som han havde stor Lyst til, og ved under hans Skolegang i Helsingør at logere hos en Maler, havde faaet nogen Anviisning til; og til en kier Erindring herom haves endnu et Par ret smukke Prospekter af danske Kiøbstæder, malede paa Træ med Oliefarve, samt en Samling i 8 Bind af danske adelige Familiers colorerede Vaabener. Han læste og meget, forøgede efterhaanden hans allerede ikke ubetydelige Bibliothek med endeel nye, gode Bøger, som han for det meste selv indbandt, og forfattede adskillige Smaaeskripter, af hvilke hans Lundsgaards Beskrivelse udkom 1769, hans geografiske Tabeller 1775, og hans Herluf Trolles Levnet 1780. Desuden efterlod han sig som Manuskrift, i den Tid forfattede: Den danske Søehelt, Admiral Niels Juels Levnet, den keiserlige General Wallensteins Levnet, og Baroniet Holsteenshuuses Beskrivelse med historiske Efterretninger om den adelige holsteenske Familie, og i Aaret 1767 leverede han betydelige Bidrag til det af Hofmann udgivne Supplement til Pontoppidans danske Atlas. I øvrigt var han ved hans særdeles godmodige og næsten altid oprømte Væsen særdeles agtet og elsket af Alle, der kiendte ham. Saavel han som min Moder levede stedse i meget venskabelig Omgang med Herskaberne paa begge de i hans Sogne værende Herregaarde, Skovsboe og Lundsgaard, saavelsom og med de andre hans Sognefolk, som de endog ofte besøgte i deres Huuse, og med adskillige hans Embedsbrødre paa Egnen; men til hans fortroeligste Venner hørte dog især den gamle, agtværdige

Præst Jahn i Kjølstруп, der i en Alder af over 80 Aar resignerede, og derefter tilbragte sine sidste Dage hos sin gamle fortroelige Ven i Rynkebye, hvor han og døde i Aaret 1784; de residerende Capellaner, Magister Hejde i Nyborg og Olivarius i Kierteminde; den personelle Capellan O. F. Leth i Dalum og en meget agtværdig Borger C. Holm i Odense, og i disse og flere christelige Venners Selskab nød han mange Opmuntringer.

Saaledes henrandt 20 Aar for ham i Rynkebye i ret behagelig, stille, landlig Roe og Virksomhed, og han havde i den Tid den Glæde at confirmere alle sine 3 Søner og at see den Ældste komme tilbage fra Kjøbenhavn efter vel overstaaet første og anden Examen. Ligeledes havde han den Fornøjelse at modtage et meget opmuntrende Besøg af hans eneste endnu levende Søster, Martine Boesia, og hendes Mand, daværende Sognepræst Giørup i Mariamagdalenen i Jylland, men og den Sorg siden at erfare hendes og hans 2 Brøders, Henrichs og Frederiks, dødelige Afgang. Henrich, som var Cancellie-assessor og Eier af Herregaarden Veddøe ved Ebeltoft, døde nemlig den 24de Junii 1773, og om hans Udgang af Tiden modtog min Fader fra hans Broder Frederik følgende rørende Efterretning, hvilken det er mig en saa meget større Glæde at anføre, som den viiser det christelige Sindelag, der besieledede begge disse hans Brødre, saavel som, efter alt hvad jeg har kunnet erfare, alle hans Sødskende. Men nu, min kiere Broder, hvad skal jeg nu sige, og hvor vil det ikke ogsaa røre dig, at vores Broder, Henrich paa Veddøe, i Gaar Eftermiddag Kl. 4 tog Afsked med os Alle, for at gaae ind til sin Herres Glæde. Han blev overvældet af en stærk Forkiølelse, som saaledes angreb Brystet, at vi intet Haab kunde gjøre os om hans Liv. Nu er han borte, og glædeligt er det, at han var ret som et Barn, der ganske overgav sig i Frelserens Haand. Jeg har aldrig været saa fornøjet ved en Døds seng som her, thi den inderligste Længsel efter Trøst

af Jesu Forløsning yttrede sig hver Dag, jeg saae ham. Han afslog enhver falsk Trøst og vilde helst høre at synge og læse om en arm Synders Glæde i ham, som har købt os til Gud med sit Blod; og mærkeligt er det, han viiste slige gode Aspecter den hele Tid, Sygdommen varede, der ellers var i Begyndelsen og fort hen til den sidste Dag meget haard, saa at han ofte phantaserede; men hans Phantasie var altid behagelig og ret rørende. I Begyndelsen yttrede han vel nogen Banghed, og naar han talte med mig eller vor Svoger Ditlevsen, udlod han sig, at han dog saa gierne vilde være forvisset om, at han skulde døe salig, men hans Angest forsvandt; hans Ansigt saae virkelig ud som en Engels Ansigt, og hans hele Udvortes vidnede om den Guds Fred, der selv i Sygdommens haardeste Øjeblikke opfyldte hans Hierte.« Den 1ste Decbr. 1776 mistede min Fader hans anden Broder Frederik, der var ham saameget kierere, som de havde for en stor Deel levet samlede, ligefra de med hinanden kom i Helsingørs Skole, og indtil min Fader blev kaldet til Rynkebye, og troelig deelt mange Sorger og Glæder med hinanden; og i Aaret 1782, kun et Par Aar efter hans Søsters ham uforglemmelige Besøg, fik han den afficerende Efterretning om ogsaa hendes Død. Jeg erindrer endnu ret levende, hvor dybt disse Dødsbud rørte ham og os Alle, og hans Broder Frederiks var saa meget sørgeligere, som han efterlod sig 3 smaae, snart derefter baade moder- og faderløse Børn, da hans Enke og døde Aaret derefter i yderlig fattige Omstændigheder. Det næstældste af Børnene, en Datter Nille Olerica, da 6 Aar gammel, antog mine Forældre til Forsørgelse i deres Huus, hvor hun og blev til nogle Aar efter min Faders Død. Iblant de mange Velyndere, han forskaffede sig under hans Ophold i Rynkebye, var og Geheimeraad Baron von Holsteen til Holsteenshuus og Langesøe og hans ædle, christeligsindede Frue og Døttre. Denne agtværdige Familie besøgte han ofte, og dette Bekiendtskab gav Anledning til, at han i

Aaret 1785 af bemeldte Geheimeraad blev kaldet til Sognepræst for Vigerslev og Veflinge Menigheder i Skovbye Herred, 4 Mile Vesten for Rynkebye. Han betragtede dette Kald, som han slet ikke havde søgt, ganske som en Tilskikkelse af den Herre, til hvis Tieneste han ganske havde opofret sig, og som et nyt Beviis paa hans Naade og faderlige Omsorg for ham, og modtog det derfor med Villighed, skønt ikke uden Betænelighed, ogsaa med Hensyn til hans Alder og nu ikke længere stærke Helbred; og som med fornyet Lyst og Kraft begyndte han sin Herres Tieneste i disse 2 store og folkerige Menigheder, der allerede da havde henved 2000 Siele.

Den 22de Søndag efter Trinitatis blev han indsat, og Søndagen derefter holdte han sin Indtrædelses Prædiken, om den rette Kierlighed til Sandhed, at vi maatte blive salige. »Nu er jeg kaldet, siger han deri til Slutning, og sat til at være Eders Lærer, og jeg vil udbede mig Naade til at forkynde Eder denne dyrebareste af alle Sandheder, at Jesus Christus er kommen til Verden for at gjøre Syndere salig. Jeg veed vel, at I ofte fra dette Sted, før jeg kom her, har hørt Sandheds Ord; men hører det nu ogsaa af mig. Dog ere I hiulpne ved blot udvortes at høre Sandheds Ord? Ney, en uskatteerlig Naade er, at Sandheden forkyndes, men skal Sandheden være Eder til sand og virkelig Nytte for Eders Siele i Tid og Evighed, saa lærer at elske den, lærer at elske Frelseren, ham som er Qvintessentzen, Kiernen og Skatten i al Sandhed til Salighed! Og elske I ham, som har elsket Eder først, saa ville I ogsaa have mig kier, som frembærer og afmalder ham for Eder som Eders Forsoner. Antager mig i Kierlighed og beder for mig! Jeg er et syndigt, skrøbeligt Menneske, som daglig behøver Naade, og derfor og trænger til andres Forbønner. Skal jeg rettelig, skal jeg frugtbarlig vidne om Sandheden for Eder, maae Sandhedens Aand lede mig selv i al Sandhed. Til hans trofaste Led-sagelse vil jeg paa nye overgive mig. Nu, den evige

Forbarmere velsigne min Tieneste iblandt Eder og give Eder Kundskab paa Saliggjørelsen! Kundskab om Saligheds Vey og Naade til at vandre derpaa! Her saavel som i Rynkebye vandt min Fader og snart Alles Yndest. Hans Prædikener bleve talrigt besøgte, og han havde den Glæde, at de ofte gjorde kiendelig Indtryk paa Tilhørernes Hierter. Hans ældste Søn fuldendte sine Studeringer ved Universitetet, kom hiem og blev Informator for Cancellieraad Simonsens Søn paa Elvedgaard i Veflinge Sogn, den næstældste blev ansat for det første som Volonteur i Rentekammeret, og den yngste tog sin første Examen, saa at alt paa dette hans nye Sted lod ham formode en ret behagelig Alderdom. Men see, Herrens Tanker ere ikke altid som vore Tanker, og hans Veye ikke som vore Veye.

I Foraaret 1788 fornam han af og til nogen Upasselighed, som iblandt andet yttrede sig ved uroelig Søvn om Natten og ofte indtruffen Døsighed om Dagen, hvilken man dog kun ansaae for en ubetydelig Forkjølelse. Ikke desmindre var det ham dog noget besværligt selv at forrette Kirketienesten Paaskedag; men derefter blev det igjen bedre, saa at han næste Søndag efter, det var den for ham altid saa særdeles vigtige Confirmations Søndag, virkelig var temmelig vel og munter. I Kirken havde som sædvanligt paa den Dag indfundet sig en stor Mængde Tilhørere, og for disse fremstillede han sig efter Prædiken og holdt den sædvanlige Confirmations Tale med al den Kraft og Hiertelighed, som ved slige Lejligheder stedse udmærkede hans Foredrag, og derefter begyndte at examinere sine Confirmantere; men han var ikke kommen længere end til den femte, da han pludselig forlader dem, og uden at tale et Ord med hastige skjønt vaklende Skridt iler lige op mod Alteret og knælede der med sammenfoldede Hænder. Man mærkede strax, han fik ondt, og i Øjeblikket kom ham til Hielp; men allerede da var et besværligt Aandedrag det eneste Livstegn, der endnu var

tilbage. Alle muelige Hielpemidler anvendtes vel paa at bringe ham igien til Rette, men uden allermindste Virkning. Saa uventet og pludselig, men man kan og sige høitidelig, blev da denne Herrens Tiener hiemkaldet til Hvile fra al dette Livs Møje og ind til den høiere Virkekreds og de dermed forbundne ublandede himmelske Glæder, som Herren har tilsagt alle sine troe Tienere efter deres i ham fuldendte Dagværk her paa Jorden. At ellers dette høistuformodede Tilfælde dybt rystede den Saliges Ægtefælle og ældste Søn, som vare tilstæde i Kirken, saavel som og hans forommeldte Broderdatter, der just den Dag skulde confirmeres, og overalt alle Tilstædeværende, iblant hvilke og fandtes det gode, med vor Familie saa inderlig deeltagende Herskab paa Langesøe, kan man let forestille sig. Den hensovedes Legeme blev af den hele Mængde indbaaret og ledsaget ind i Præstegaarden, hvor et og andet Middel endnu blev, men forgieves, forsøgt til at kalde det igien til Live. Imidlertid fuldførtes Confirmationens Handling i Kirken af den residerende Capellan saa got, som det under de Omstændigheder var mueligt.

Jeg, som skriver dette — den Saliges ældste Søn — var altsaa Vidne til denne hele saa dybt rørende Begivenhed. Jeg saae min uforglemmelige, saa usigelig høit agtede og elskede Fader, der havde givet mig saa utallige Prøver paa sand faderlig Godhed, og som til min ubeskrivelig store Lykke havde saa troelig fra min første Barndom af ladet sig bruge som et Redskab i den evige Kierligheds Haand, til at lede mig paa Veyen til ham, der dog er den eneste sande Velsignelses Kilde, og til den Lyksalighed for Tid og Evighed, som han selv har beredt os. Jeg saae ham afmægtig nedsegne for Alteret, hørte hans sidste rallende Sukke, og fandt mig og min stakkels saa dybt nedtrykte Moder saa pludselig forladede af ham, som vor Siel hængte ved med den meest uindskrænkede Høiagtelse og Kierlighed, og alt dette gjorde et Indtryk

paa mig, som aldrig vil udslettes. Efter at have om Dagen giort, hvad jeg i stor Skrøbelighed kunde, til at trøste min arme, næsten utrøstelige Moder, og hielpe hende med det meget, som ved det saa høist uforventede Tilfælde var at iagttage, tilbragte jeg i den Tid mange stille, eensomme Aftentimer med at sidde ved den Elskedes Liig, og i det mit Blik da uforrykt hvilede paa det endnu efter Døden aldeles uforandrede blide, muntre Ansigt, fra hvilket øm Fadergodhed og Omsorg saa ofte til min ubeskrivelige Vederqvægelse havde lyst mig i Møde, svævede min hele Siel stedse i Tankerne om hans forklarede Aand for hans og min Frelsers Trone, og midt i min ubeskrivelige Sorg over det Tab, jeg havde lidt, nød jeg dog som en Forsmag af den Salighed, jeg vidste, han var i Besiddelse af, og som jeg og haabede engang at opnaae. Paa hans Begravelsesdag ledsagede jeg hans jordiske Levninger til Graven. Da var der allerede givet mig Haab om at blive hans Eftermand; men dette gjorde mig snarere betænkelig end glad, eller rettere, det gjorde da kun lidet Indtryk paa mig. I det jeg stod ved min Faders Grav og saae Kisten, der giemte den Elskedes Liig, tildækkes med Jord, fandt kun den Tanke Rum i mit Inderste: Min Siel døe denne Retfærdiges Død, og mit Endeligt, o! naar Livets og Dødens Herre finder mig skikket dertil, blive saa saligt som hans! Ja maatte det dog af uforskyldt Naade forundes mig at giensamles med ham, hvor han nu er! Imidlertid erfarede baade min Moder og jeg strax, at Herren ikke havde forladt os i vor Nød, da vi daglig modtog Beviiser paa mange redelige Venners og Velynderes inderlige Deeltagelse. Iblandt andre viiste den gamle, ærværdige Provst Balslev¹⁾ sig som en sand Ven imod os. Allerede paa min Faders Dødsdags

1) Hr. Lavris Luja Balslev, Sognepræst i Haarslev og Provst i Skovby Herred († 1792), den første af den over hundreedaarige Række Præster af Navnet Balslev i Haarslev Kald.

Aften indfandt han sig i vor visselig paa den Tid mørke Boelig, og stod os da og siden troelig bi med Trøst og Raad og bidrog derved ikke lidet til at lindre vor Kummer.

Sluttelig skal her endnu meddeles det Brev, hvorved Forf. af foranstaaende Skildring meddelte sin Morbroder, Boghandler Ole Saxtorph, Efterretningen om Faderens Død. Læseren vil bemærke den ejendommelige og hensynsfulde Maade, hvorpaa Brevskriveren søger at forberede Brevets Modtager paa den sørgelige Efterretning, det var bleven hans Lod at skulle meddele.

Kiæreste Morbroder!

Herved skulle jeg nu paa min Faders Vegne aflægge de forbindligste Taksigelser for Deres sidste kiære Brev, og tillige alvorlig bede Dem ikke fortryde paa hans temmelig lange Udeblivelse, hans mange Forretninger i Fasten og hellig Dagene og hans bestandig svage Helbred er hertil den eneste Aarsag. — Ja vist er vor kiære Fader meget svag, Sygdom tager mer og mer overhaand, og alle Ting viser, at det Øjeblik er nok ikke langt borte, da han vil forlade os for at modtage en langt saligere Tilstand. Imidlertid har mine Forældre tænkt paa, at de vilde for at undgaae alle Ulejligheder og Fortrædeligheder, naar saadant engang maatte indtræffe, søge om Kongl. Tilladelse for den efterlevende at sidde i uskiftet Boe, til den Ende sendes hermed en saadan Ansøgning med den kiærligste og indstændigste Begiæring, at De ved gode Venner ville see det bevilget i Cancelliet saa snart som mueligt.

Ney allerkiæreste Morbroder, for ham kan jeg visselig ikke forstille mig længere, ikke længere dølge en Sorg, der allerede har kostet mig saameget at skiule; min bedste, min saa inderlig elskede Fader er virkelig ikke mere her i Tiden. Confirmations Søndagen var jeg Vidne til et Syn, som vist aldrig, aldrig vil kunde udslettes af min Erindring. Papa var om Morgenen frisk og munter

som sædvanlig, en liden Upasselighed i Halsen undtagen, og han talte adskilligt med Niile om hendes forestaaende Confirmation; han skulde holde Talen i Kirken og han holdt den med en Frimodighed og Varme, som satte alle i Bevægelse, havde allerede begyndt at examinere den 4de Confirmant, da han spurgte: Hvad er Retfærdiggjørelse? men, uden at oppebie Svar, med lydelig Røst siger selv: at en Syndere formedelst Troen paa Jesu Fortieneste af Naade ansees af Gud, som han ikke havde syndet, og neppe vare disse Ord udtalte, førend [han] med hastige men vaklende Trin, uden at tale et Ord, iler lige op til Alteret, knæler der med sammenfoldede Hænder, og i samme Øjeblik var han som en tro Tiener gaaet ind til sin store Herres evige Glæde.

Jeg kan umueligt denne Gang skrive mere, det eneste at jeg indstændig beder Morbroder paa den lemfældigste Maade sige Moster og mine stakkels Brødre dette sørgelige Budskab. Hvorledes min Moder, Moster og jeg selv er tilmode ved dette, kan De let forestille sig; det eneste, der ikke kan andet end indskyde en Slags Trøst, er det bevarede Indtryk af den høytidelige og herlige Maade, hvorpaa den salige uden mindste Smerte gik hiem til sin Frelsere, og den faste Overbeviisning om, at han, hvis Værk dette dog er, ikke vil slaa Haanden af os arme, men bestyre os saaledes her, at vi ogsaa maatte favne vores vist altid uforglemmelige Fader hisset.

Saa vidt vi hidindtil har kunnet erfare, ere Omstændighederne dog saaledes, at ingen Giæld er.

Min Moder beder, at Morbroder ville til videre besørge, hvad Sørge Klæder mine Brødre skulle behøve.

Vigerslev d. 2 April
1788.

Deres ganske forbundne
og hengivne

J. F. Boesen.

Udskrift: Velædle Hr. Ole Saxtorph, Boghandler paa det Kong. Veysenhuus i Kiøbenhavn.

S m a a s t y k k e r .

IX.

Nogle Brudstykker af et Skrift om hellig Thøger.

Efterfølgende Stykke, der antages at indeholde Fragmenter af »Libellus Ulfrici presbiteri de (vita et?) miraculis sancti Theogarii«, er forefundet blandt afdøde Registrator Plesners efterladte Papirer og er Redaktionen tilstillet af hans Eftermand, Hr. Registrator Krarup.

Disse Brudstykker fandtes paa to Hefteremme, benyttede til Indheftningen af Sølvesborg Lensregnskab fra 1. Maj 1622 til Aarsdagen 1623. Hefteremmen udgjøre den øverste Del af et tospaltet Pergamentsblad i Folio og have paa Forsiden tretten, paa Bagsiden tolv Linier af hver Spalte. Haandskriftet, hvortil de hørte, kan næppe have været yngre end fra trettende Aarhundrede; dets Udstyrelse synes i Et og Alt at have været smuk; af de tre bevarede Initialer (her fremhævede ved federe Typer) ere de to malede med røde og blaae, det tredje med grønne og røde Farver; Titelen har vel været noget omtrent som: De vita et miraculis sancti Theogarii. Ogsaa ved disse Levninger er der noget, som leder Tanken hen paa det kun lidt over to danske Mil fra Sølvesborg liggende Bekkeskov: Dette Kloster havde nemlig (Mss. Barthol. VI, 534)

Brev paa Aflad, som Biskoppen af Børlum 14 (eller 21) Juli 1278, i Tillid til hellig Thøgers Myndighed, gav til dem, der bidroge til Klosterkirkens Nybygning; dog kan der ogsaa tænkes paa Laurentiusklostret eller Domkapitlet i Lund, der havde Broderskab med hellig Thøgers Kloster i Vestervig; maaskee skal dog disse Brudstykkers Hjemstavn søges paa et ganske andet Sted. I Langebeks Fortegnelse over tabte Kilker til dansk Historie (Scr. Rer. Dan. I, d 2) nævnes under Nr. 30: De S. Theodgaro in Thuringia nato; om denne Helgen, der var fød i Thyringen, siden opholdt sig en Tid i England, og derpaa i Norge som hellig Olafs Capellan, endelig kom til Ty, hvor han ved Vestervig byggede en Kirke af Ris og Kviste, omvendte mange Hedninger og døde noget før 1067, kan eftersees Suhms Historie af Danmark IV, 377—378, hvor ogsaa de andre Kilder til hans Levnetshistorie citeres.

1.

seuiciam. Ad fuit ergo inter eos qui | dam natione danus
promittens eis | euasionem. si sanctum inuocarent domini |
theogarum confessorum. et aliquid | de rebus suis illi trans-
mittere uel | lent. Qui statim adhibita fide | fecerunt ac
eam per predictum hominem | in dacia sancto theogario
transmise | runt. ac eos euaserunt qui se de | glutire para-
uerant. tanquam leo | paratus ad predam. |

Eskillus¹⁾ nomine dictus episcopus con | tra sanctum
dei rancorem habens

2.

pertulerant falsitatis assertorem. | Uerum quia contritum cor
et humi | liatum non despicit deus. ut se conuer | tit ad
dominum. salutis percepit reme | dium. Quia qui subuerte-
bat iudicium | equitatis. factus est predicator ueritatis. | et
sancti theogarij amator in cunctis. |

¹⁾ Eskil, Biskop af Navn, har rimeligvis været en os nu ubekjendt, ukanonisk Modbiskop i Børlum.

Cuidam siquidem in domo | sua ad epulas euocato tale
 refe | rebat miraculum. Uidi inquit ui | rum quendam no-
 bis satis uicinum qui pa¹⁾ | uocabatur habentem ancillam
 cui pue | rorum suorum nutriendorum commiserat

3.

in columem intuetur. Multo igitur tem | pore ceca perman-
 sit ancilla. donec do | mino suo commitata sancti theogarij |
 limina uisitauit. Cuius ope et inter | cessione fratribus in
 choro psallentibus | sublatum lumen recepit. quo percep | to
 domum est deum magnificans sine | baculi sustentatione re-
 gressa. |

CUM²⁾ erat tormeht³⁾ no | mine quem et sanguinis
 ratio | nobilem. et boni mores ac sanctitatis | merita com-
 mendabant. Hic oculorum

4.

ex eis quibus quodammodo nauicula re | gebatur. cum in
 desperationis foueam | uerteretur domina inquit. consilio utere |
 meliore ut possimus euadere uim | oppositam nobis tem-
 pestatis. Fac uotum | deo celi ac beato theogaro sanctis-
 simo | confessori. de rebus tuis aliquid de | legare memine-
 ris. si de tantis peri | culis eius precibus eruaris. Promittit
 illa | beato confessori casulam optimam | se daturam. si ei
 liceat ingruentiam | euadere tempestatis. Igitur promissione

1) Dette Skrift er saa gammelt, at Personerne deri synes at være betegnede ene ved deres Fornavne uden Tilføjelse af Faderens Navn; der kan altsaa deri rimeligvis endnu mindre være Tale om nedarvede Slægtnavne. Ellers forekommer 1365 og 1367 en Johannes Pa eller Paa, som var auditor caussarum placiti generalis Scanix og førte et gaaende Svin i sit Skjold. Men adskillige danske Stednavne tyde hen paa, at Fornavnet Paa i sin Tid ikke har været ganske ualmindeligt her i Landet.

2) Fejlskrift for Uir?

3) Navneformen »Turmed, Tormeth, Thormit, Thørmith, Thormend« forekommer jævnlig i ældre sønderjydske Aktstykker, se »Oldemoder«, S. 38. 98. Ser. Rer. Dan. IV, 584. 585. Sejdelin, Dipl. Flensb. I, 109. 378. 417. Urkundensammlung der Schlesw. Holst. Lauenb. Gesellsch. II, 297.

X.

Udtag af tre gamle Skrivkalendere.

Fra vort Selskabs Medlem, Hr. Proprietær C. F. Lund til Aldersro ved Kallundborg, modtog Udgiveren for en Tid siden til Afbenyttelse tre smaa, gamle Almanakker, gennemskudte med hvide, tildels beskrevne Blade og sammenhæftede i et Stykke Pergament, der er et Fragment af et kirkeligt Haandskrift fra den senere Middelalder. Almanakkerne ere ilde medtagne af Tidens Tand, da Begyndelsen (Titelbladet m. m.) fattes i dem alle, og Slutningen i de to. Imidlertid kan det dog ikke være tvivlsomt, at de ere fra Aarene 1611, 1614 og 1615, og at de ere udgivne af den bekjendte Kalendariograf Nicolaus Heldvaderus.

De haandskrevne Antegnelser i dem ere sikkert forfattede i Boslunde ved Korsør, thi skjønt ingen af disse to Byer nævnes, vise dog Bynavnene Nebele, Bøgbjerg, Lindeskov, Gryderup, Espe, Egerup, Tranderup og Eskildrup, som forekomme, hen til Boslunde Sogn, og en nærmere Betragtning af Notitserne gjør det utvivlsomt, at de ere forfattede af en Degn eller rettere en Vicedegn eller Substitut¹⁾.

Her skal nu først meddeles lidt om Almanakkerne, da de ere litterære Sjeldenheder, og der af dem kan udplukkes enkelte Curiosa.

¹⁾ Som i andre Sogne, der laa under to Mile fra en Kjøbstad, har Degneembedet i Boslunde sikkert været henlagt til Korsør Skole. En af Disciplene (eller en Hører) har da været Degn (se nedenfor Notitserne, under 3. Juli 1614), medens de daglige Forretninger besørgedes af en Substitut. Degnen nød formodentlig Embedets faste Indtægter, medens Substituten havde Offer og Accidenser samt Degnebolet.

1.

Almanak og Practica for 1611 udg. af Nic.
Heldvaderus.

(16mo. Titelbladet fattes).

Almanakken er indrettet paa følgende Maade. Først Datum, saa Søndagsbogstavet, saa Dagens Helgennavn, saa Himmeltegnet og tilsidst forskjellige Mærker, der dels vedrøre Maanen, dels skulle vise, om det den Dag er »godt Aareladende, godt at bade og koppe, godt at saa og plante, godt at tage Lægedom, godt at afvænne Børn, godt at jage«, eller om der mulig er »onde Aspecter« paa den Dag. Desuden tilføjes Vejrspaadomme. Markeder anføres ved de vedkommende Dage, og ikke som nu samlede bag efter Almanakken. Paa det Rum, som levnes ved Enden af hver Maaned, findes enkelte historiske Notitser; saaledes f. Ex. ved Januar:

Aar 1559 den 1. Januar. døde Konning Christian den tredie aff det Naffn. Aar 1560 den 3. Januar. døde den høylærde Mand, D. Petrus Palladius. Aar 1540 er den høyløfflig oc viltberømte fri Konst Prenteri først paafunden.

Efter Almanakken følger »Tafflen til at vdvellie«, idet det meddeles, om det er »godt, middel eller ondt« under visse Himmeltegn at vandre, at købe eller sælge, at holde Ægteskab, at bygge Hus, at flytte i Hus, at iføre ny Klæder, at gjøre Bryllup, at skjære Haar af osv. I Jomfruens Tegn er det saaledes ondt at vandre, men godt at købe og sælge, ondt at gjøre Bryllup, men godt at holde Ægteskab ¹⁾, osv. — Der efter kommer følgende Anprisning af Aareladning, der som bekjendt spillede en stor Rolle i vore Forfædres Liv:

¹⁾ Forskjellen mellem disse to Ting synes ellers ikke let at opdage.

Avicenna skriffuer.

Aareladende er en Begyndelse til all Sundhed. Først opvecker den it læt Mod vdi Mennisken, oc gjør en god ihukommelse, renser maffuen, Bleren, Leffuer oc Lungen, Hiernen, oc vermer Margen vdi Beenene, oplader Hørelsen, renser Tungen, oc stiller Rystelse oc Beffuelse, bortdriffuer Ladhed aff Legemet, klargjør Menniskens Røst oc opliuser Forstand oc Sind, oc vdfører det onde Blod aff Legemet, oc vdreter it langt Leffnet, oc gjør karskt Menniske.

Derpaa følger Oplysning om, hvorledes man af Blodets Udseende ved Aareladningen kan dømme om, hvilken Sygdom Mennesket har.

Tilsidst kommer »Practica« (Titelbladet fattes) med følgende Tilegnelse: »Hederlige, Ærværdige, Høylærde Mend, Biscop, Canonicis, Prouster oc Præster vdi Riber Sticht, mine gunstige Herrer oc gode Venner, tienstligen tilskreffuet oc dedicerit aff Nicolao Heldvadero«. Dette Afsnit indeholder nogle astronomiske Oplysninger og forøvrigt en Række Vejrspaadomme. Aaret 1611 vilde ikke bringe nogen Sol- eller Maaneformørkelse; men den Maaneformørkelse, der fandt Sted den 20. Decbr. 1610 formentes at ville udstrække sine Virkninger til Aaret 1611, — og »effter saadan Formørkelse pleyer gemeinlig at følge stor Krig oc jammerlige Blodstyrtning met Mord oc Brand« ¹⁾. Forfatteren ender med en Bøn om, at »Gud maa bevare alle sine Børn for alt Ondt«, og følgende frejdige »Symbolum«:

Optima sub tristi concepta dolore voluptas.

Ridendum, Sathanas si quando irascitur atrox.

¹⁾ Denne Gang fik Almanakmanden Ret; thi 1611 bragte Kalmar-krigen nok af Blodstyrtning, Mord og Brand.

2.

Almanak for 1614, udg. af Nic. Heldvaderus.

(Titelblad fattes og forøvrigt defekt).

Er indrettet omtrent som Almanakken for 1611, men med færre historiske Notitser; til Erstatning findes der derimod ved Enden af hver Maaned Oplysninger om, hvor mange Kirker, der var i hvert Stift i Danmark og Norge. For Danmark angives tillige Herredernes og Kjøbstedernes Tal i hvert Stift, f. Ex.: »Riber Bispedom haffuer 282 Sognekircker. Kiøbstæder 7. Oc 30 Herreder«. For Norge angives foruden Kirkernes ogsaa Præsternes Antal, f. Ex.: »Trundhiem i Norge haffuer 298 Kircker, oc til samme er 76 Præster«. Følgende Opsummering findes: »Kircker vdi Danmarck ere 2156. Kiøbsteder 80. Herreder 165. Gud dennem i Troen fredsomlig beholde«. »Alle Kircker i Norge ere 929, Præster 242«. — Som Curiosum kan bemærkes, at ved Dagene før Fastelavn findes i denne Almanak følgende Notits: »M. Jørgen ruster sig nu«.

3.

Almanak for 1615, udg. af Nic. Heldvaderus.

(Titelblad mangler).

Indrettet omtrent som foregaaende; men flere Smaabemærkninger findes hist og her indførte, f. Ex. ved 10. Jan.: »Heu prisca fides«. Ved Fastelavn: »Mester Jørgen bruger Gieckelige putzer«. Ved en af Dagene i Fastelavnsugen staar i Steden for Helgennavnet: »Krumme s pry(ng)«. To Dage i den derpaa følgende Uge betegnes som »Lyckelig Paafund«. Den 13. Marts har Vedtegning: »Allarm«. Den 23. s. M.: »Tag Lammen vel vdi act«. 26. Juni: »Saa nu Bug Huede«. 18. Juli: »Omnia rident«. 27. Juli: »Nu skal Bonden høste Korn«. 21. Decbr.: »Frisk op til Hoffue«. Oplysningerne om Stifterne ere supplerede med de Aarstal, da de formentlig ere grundede,

og Navnet paa den Konge, under hvem Bispedømmet antoges for stiftet. Antallet paa Kirkerne i Danmark angives i denne Almanak som 2233. Efter Norge findes i nærv. Alm. tilsidst Gulland nævnet med 100 Sognekirker, 40 Præster og 20 Herreder. Disse Oplysninger, hvortil ogsaa er knyttet andre kronologiske Angivelser, mest vedrørende den danske Kirkes Historie, sluttes med følgende Vers:

Beuijsz din mact, HÉRre Jesu Christ,
 At du en HÉRre offuer alle Herrer est,
 Beskærme din arme Christenhed,
 At hun dig loffuer i euighed,
 Amen.

Efter Almanakken følger endnu:

De Hellige Apostlers oc Helgens Historie, som i dette Calendario opnæffnis, kortelige befattet.

Matthias vaar en Apostel saa from,
 Hand prædicket Guds Evangelium
 I Jødeland, tre oc tredive Aar,
 Paa siste tog hand en Reyse sig for,
 At reyse hen til Macedoniæ Land,
 Der bleff hand stenet, den hellige mand.

Sanct Marcus vaar en Evangelist,
 Evangelium screff om JESu Christ.
 Det samme hand predicket met fliid
 I Alexandriæ Stad vdi lang tid,
 Der bleff hand sæt i Fengsel saa hart,
 I huilcket hand døde der effter snart.

Philippus vaar aff Bethsaida,
 Hand predicket Christum in Scythia
 I tive fulde Aar, der effter drog hand
 Hen til lille Asiæ Land.
 Til Hieropolis døde hand endelig
 Met sine Døttre, hand haffde met sig.

Sanct Jacob den lille en Biscop vaar
 I Jerusalem i tredive Aar
 Oc predicket Christum dristelig,
 Aff Jøderne bleff hand endelig
 Vdaff sin predickestoel nedkast
 Oc slagen ihiel met Kyller met hast.

De følgende Vers handle om S. Hans Baptist, S. Peder, S. Povel, S. Jacob den store og S. Bartholomæus (flere Vers findes ikke, da Slutningen af Almanakken er tabt).

4.

De skrevne Antegnelser i Almanakkerne ere just ikke af stor Betydning, da de mest bestaa af Notitser om de Accidenser eller Lejlighedsindtægter, som Substituten i Boslunde oppebar for kirkelige Forretninger. Kun nogle faa af dem skulle her meddeles som Prøve, idet vi dog fremhæve, at et Par af dem ere af Interesse for Almueundervisningens Historie, idet de vise, at selv paa denne Tid, da der ingen anden regelmæssig Almueundervisning fandt Sted end den tarvelige, som tidligere er beskrevet i dette Tidsskrift (se 3. R. III, 463—4), fandtes der dog ved Siden deraf en Art af hvad man vel nu vilde kalde Friskoleundervisning, idet de Forældre, som havde Sands derfor, betalte Degnen eller Substituten for privat at undervise deres Børn. Naar altsaa, om end undtagelsesvis, enkelte blandt Almuen paa hin Tid baade kunde læse og skrive, maa det vel for en Del tilskrives saadan Privatundervisning. — Her følge nu de omtalte Uddrag.

1611.

Den 23 Januar gjorde jeg og Jens Nielsens Kvinde Ening om 20 Skilling for hendes Søn at læse til Paaske.

Den 26 Januar gjorde jeg Ening med Anders i Torop; skal give mig for hans Søn at læse til Paaske . . .¹⁾ om Ugen.

¹⁾ Noget af Papiret er afslidt.

Den 22 Sept. gik Peder Nielsens Kvinde i Gryderup i Kirke, Offer 14 Sk.

Den 23 Sept. blev Oluf Madsen, som tjente Jep Bonde i Tranderup, begravet. Sjølegave 1 Mk., Præsten 1 Daler, Kirken 2 Mk.

Den 24 Sept. var en fattig Kvinde af Synderup begravet; Sjølegave 8 Sk.

Den 29 Sept. gik Svends Kvinde i Gryderup i Kirke, og Jens Sands Barn døbt; fik jeg Offer 20 Sk.

Den 20 Oktob. fik Hans Mortensen Kaal af mig for en Mark.

Den 27 Oktob. var Jørgens Barn i Tranderup kristnet; fik jeg Offer 5 Sk.

Den 1 Novbr. fik Jens¹⁾ en Fjerding Øl af mig for 20 Sk. eller 2 Skjepper Byg.

Den 2 Novbr. var Jep Jørgensens Barn i Lindeskov døbt; fik jeg Offer 4 Sk.

Den 7 Novbr. fik Hans Mortensen en Fjerding Øl for 2 gode Skjepper Byg. Samme Dag fik Oluf Laalle et Bøste Flesk for 24 Sk.

Den 10 Novbr. var Søren Ibsen og Oluf Lavritsen viet, og Jens Smeds Kvinde gik i Kirke. Fik jeg Offer 2 Mk. 10 Sk.

1614.

Pindsedag fik jeg Offer 8 Mk. 12 Sk.

Anden Pindsedag var Anders Nielsen, Hans Smed viet; gik Laves Kvinde i Tranderup i Kirke. Offer 2 Mk. 12 Sk.

Den 24 Juni var Jep Jørgensen i Lindeskov begravet. Sjølegave 2 Mk. Kirken 1 Daler.

Den 3 Juli fik „Deinen“ 4¹/₂ Mk. 1 Sk. Var jeg og Ur[s]jule viet sammen i Jesu Navn.

Juli. Hvis (o: hvad) jeg haver kjøbt Hø for i Aar. Over Huggehuset 2 Læs, 5¹/₂ Mk. Et stort Læs af Peder, 2 Rigsmark. Over Stalden Boel Jørgensen 2¹/₂ [Mk.]. Jens Smed 3 Mk. Søren i Vænget 3 Mk. Et Læs mit eget.

¹⁾ Noget af Papiret er afslidt.

Den 21 Juli var Jep Bonde i Tranderup begravet. Sjølegave et Faar og et Lam.

Den 13 August var til Daaben Hr. Hanses Barn, og Hans Jørgensen var viet i Gryderup, 1 Dal. 4 Sk.

Den 21 August var Jens Svendsen i Nebele begravet. Sjølegave 2 Mk., Kirken 6 Mk.

Den 2 Sept. gik Else Hr. Hanses¹⁾ i Kirke. Offer 3 Mk. 4 Sk.

1615.

Nytaarsdag var til Daaben Søren's Barn her i Byen, Offer 1 Mk. Var begravet Niels Jensens Kvinde i Gryderup, 8 Sk., Kirken 1 Mk.

Tre Konger var til Daaben Anders Hansens Barn i Nebele, 5 Sk. Var begravet Søren Bruns Kvinde; Sjølegave 2 Mk., Kirken 1 Dlr.

Den 6 April var Anne Kaares og hendes Barn begravet. Sjølegave et Faar og et Lam, Kirken og Præsten en Ko.

Paaskedag fik jeg Offer 10 Mk.

Anden Paaskedag fik jeg Offer 2¹/₂. Var Niels Jensen viet; gik Ivers Kvinde i Tranderup, Svends Kvinde i Synderup i Kirke. Samme Dag var „Krom Hoffue“ begravet. Sjølegave 8 Sk., Kirken 1 Mk.

¹⁾ Hr. Hans Iversen, Præst i Boslunde (se Ny kirkehist. Saml. III, 554).

Provst Daniel Peter Smiths Erindringer fra hans Skolegang og Lærertid i Roskilde.

Ved **Dan. Smith Thrap**, Sognepræst i Kristiania.

Daniel Peter Smith blev født 23. Septbr. 1782 i Mehrn Præstegaard. Hans Fader var Provst og Sognepræst Troels Smith, død 1823, 80 Aar gammel og Jubellærer ligesom hans Fader, Mag. Peder Smith, Sognepræst i Holbæk, død 1795, 86 Aar gammel. Moderen hed Anna Agnete Plum, Datter af Daniel Plum, Sognepræst til Baarse. Hun maa have været en udmærket dygtig og opofrende Kvinde, hvem Sønnen skyldte meget. Hun tog sig med Iver af Børnenes Undervisning og maa i Kundskaber have været langt fremme for sin Tid. 1784 flyttede Præsten Troels Smith til Holbæk, idet han ved Guldbergs Hjælp fik mageskifte med sin gamle Fader, og her fik saaledes Daniel Smith tilbringe sin Barndom. Efter at have prøvet forskjellige af Datidens Huslærere, blev han sat i Roeskilde Skole 1793 og blev herfra dimitteret 1800. Han fik laudabilis til artium og beredede sig til at læse til ex. philos. et philol. under Vejledning af sin dygtige Broder Caspar Wilhelm Smith; men Læsningen blev afbrudt ved Krigstilstanden 1801, da han med de andre Studenter maatte gribe til Vaaben. Han var Vidne til Slaget 2. April 1801, men det udfylder kun en liden Plads i hans Optegnelser,

medens han derimod leverer en længere interessant Skildring af Studenterkorpset og dets Gjerning. Efter Krigen Ophør tog han examen philol.-philos. med laudabilis og begav sig saa hjem til Holbæk, hvor han som 19aarig Yngling blev forlovet med Nikoline Sofie Friis Col-ding, der 6 Aar efter blev hans Brud og fik følge ham gjennem Livet i mer end 60 Aar. Hans Fader lovede ham nu at understøtte ham med 10 Rdlr. maanedlig i 3 Aar — ikke en Maaned længere —, hvis han vilde studere Theologi. Han blev nu en flittig Student, skjønt han ikke var uden Venner, der nok kunde gjøre farlige Indgreb i hans Tid. 4. April 1804 fik han theologisk Eksamen med Karakteren egregie. Efter et Ophold paa Landet fik han ved Kommandør Sneedorps Bistand en Plads paa Ehlerssens Collegium i Febr. 1805 og begyndte samtidig sit Cursus i det pædagogiske Seminarium. Det var en trist Begyndelse, da hans Moders Død samtidig indtraf (25 Febr. 1805). Han fandt rigelig Underholdning ved private Infor-mationer, og det klinger for os hel besynderligt, naar han nævner som den kjæreste af dem alle de Timer, han — Kandidaten med egregie — tilbragte som Skrivelærer i de 2 øverste Klasser i Efterslægt-Selskabets Realskole, der paa den Tid bestyredes af H. P. Mønster (død som Bis-kop i Aarhus). Efter Anmodning af nogle af Disciplenes Forældre oprettede Mønster en liden Klasse for »udmærkede Drengene«, der udenfor Skoletiden skulde undervises i Latin og saaledes forberedes til 2. Klasse i Metropolitan-skolen. Den blev betroet Smith, der her fik til Disciple bl. a. Ludvig Kirstein, Hans Vilhelm v. d. Osten, Simon Laub, Peter Dichmann, Peder Hjort og Niels Andreas Thrap, der fulgte ham til Roeskilde og blev i hans Hus, til han blev dimitteret. I April 1806 afholdtes Seminariets Dimissions-Examen, hvorefter Kandidaterne skikkedes ud som Adjunker til sine respektive Skoler. Smith blev 17 Oktober 1806 udnævnt til Adjunkt i Roeskilde, hvor han ogsaa 27 Juni 1814 fik en Ansættelse som Præst ved

St. Hans Hospital paa Bistrup, hvortil han blev ordineret af Biskop Münter 7 Juli 1814. Fra Høsten 1814 til Septbr. 1815 var han konstitueret Rektor, men imidlertid var han 23 Juni 1815 bleven udnævnt til Sognepræst i Saxejøbing. Ved at bebygge Præstegaarden her tilsatte han alt, hvad han ejede og kom derhos i en betydelig Gjæld, der i en Række af Aar trykkede ham. Han længtes efter Forflyttelse og modtog med Glæde Grev C. D. Reventlows Kaldelse til Horslunde Sognekald paa Lolland. Her modtog han mange Beviser paa Menighedens Velvilje, havde venlig Omgang med Biskopen og Præsterne, og i Huset var der Sundhed og Tilfredshed. Han blev Meddirektør for det Vesterborgske Skolelærerseminarium 1820, og 23 Maj samme Aar Provst for Lollands Nørre Herred. Fra 1828 blev hans Hus meget hjemsøgt af Sygdomme, og han maatte tænke paa at flytte til et Sted, hvor et andet Klima kunde bringe en Forandring. Imidlertid blev han 28 April 1829 Distriktsprovst for Lollands Nørre og Sønder Herreder samt Øerne Fejø, Fæmø og Askø. Ved Aarets Slutning foranledigede Mynster ham til at tænke paa at blive Sognepræst ved Hellig Gejstes Kirke i Kjøbenhavn, og han rejste ind for at holde Prædiken for de kongelige Herskaber; men Onsdagen, før han skulde prædike, indtraf Prindsesse Carolines bekjendte Uheld, da hun forbrændte sit Ansigt, og han maatte forlade Kjøbenhavn uden at have holdt sin Prædiken. Han tog det som et Varsel og tænkte: »der vil Gud ikke have dig.« Han blev da i Horslunde, indtil han 3 Jan. 1834 blev udnævnt til Sognepræst i Stege og 12 Februar samme Aar til Provst i Møenbo og Baarse Herreder. 28 Oktbr. 1836 blev han Ridder af Dannebrog. 1844 gjorde han med sin Hustru og 3 af sine Børn en Rejse til Norge for at besøge sin Plejesøn N. A. Thrap, Byfoged i Kristiania. Under denne Rejse paadrog han sig en Gigtsvaghed, der siden aldrig forlod ham, og som i hans sidste Aar tvang ham til at gaa med Krykker. Denne Svaghed var vel Aarsag til, at han 27 Marts 1845 søgte

sig entlediget fra Provste-Embedet i Baarse Herred, medens han vedblev som Provst i Møenbo til 1 Januar 1856. Den 17 Oktbr. samme Aar holdt han sit Embeds-Jubilæum og blev i den Anledning dekoreret med Danebrogsmændenes Hæderstegn. Sit Embede nedlagde han 1 Decbr. 1858. Han blev gift 31 Oktbr. 1806 med Nikoline Sofie Friis Colding, med hvem han i sit Jubilæums-Aar holdt Guldbryllup. Hun døde 20 Marts 1864. Han fulgte hende 1871.

I sine Optegnelser har han leveret interessante Bidrag til sit Livs og til sin Tids Historie. Han paabegyndte dem 1848 i sit 66de Aar og afsluttede dem først 1869. De kan ikke trykkes i sin Helhed, ligesom de ikke af den højerværdige Forfatter ere bestemte til Offentliggjørelse. Meget deraf har dog Interesse for en større Læserkreds, og man maa derfor være den afdøde Hædersmands Børn taknemmelig for Tilladelsen til at meddele et og andet af de gamle Minder.

I.

Skoletiden (1793—1800).

— — — — — Min Moder, skjøndt hun nødigt slap mig af sin Haand, saae dog grant, at jeg vænedes til Dovenskab og Selvraadighed ved de jammerlige [Hus-] Lærere og ved den ustadige Underviisning af min Fader, der desuden var altfor cholersk til at være Lærer, og hun fik derfor min Fader overtalt til at sende mig i Roeskilde Skole, hvis Rector, Dr. og Prof. Johan Henrik Tauber, var academisk Ven af min Fader. Men havde den kjære Moder vidst, i hvilke Farer hun udsendte sin stakkels hjælpeløse Dreng, saa havde hun villet grue derved. Min Fader meente at gjøre det grumme godt, da han valgte Roeskilde, hvis Rector stod i stort Rye som en human Mand, og fulgte derfor hans Raad at logere mig ind hos en anden stor Discipel, der kunde tage sig af mig.

Denne heed Lars Gram, og jeg føler endnu den Skræk, som betog mig, da jeg saae en lang og svær, rødhaaret og fregnet Person, som med sleske Ord lovede min Fader, der godt kjendte hans Familie, at veilede hans lille Daniel. Ak, Gud naade den lille Personage! Neppe var jeg faldet i Søvn første Aften, førend Contubernalen ruskede mig op (Klokken var 9), tvang mig til at klæde mig paa og gaa i Byen at købe — Brændevin; thi med Kort, Brændevin, Vertshusgang og gemene Spectakler tilbragte den hele Mesterlectie deres Tid. De vare omtrent 25 i Mesterlectien, da jeg kom i Skolen [1793], og saavidt mig er bekjendt, blev ikke flere end 3 af dem Embedsmænd — Resten gik forløren. Rector vidste enten intet af deres slette Levnet, eller han maa have levet i den samvittighedsløseste Ligegyldighed. En lærd Egoist var han, som aldrig kom ud af sit Studerekammer uden de tre Dage om Ugen, naar han læste paa Skolen. En stok Rationalist var han, og hans store Lærdom blev som hans store Bibliothek, der nu staar hen i Roeskilde Domkirke som Stiftsbibliothek, en død Skat, saa hans Fortjeneste kun er ringe. Forresten maa man til hans Undskyldning sige, at de gamle latinske Skoler ikke kunde bestaae uden en despotisk Rectors Færle. Saaledes var hans Formand, Justitsraad Saxtorph, saaledes var Thorlacius i Kjøbenhavn og Wøldike i Slagelse. Tauber derimod hørte til den da begyndende philanthropiske Skole, Campe, Salzmann, Basedow o. s. v., og han vilde, at alting skulde gaae med det Gode, d. e. af sig selv, og uden at kjende Skolernes rette Forfatning, ødelagde han saa jevnt 3 Skoler, Horsens, Odense og Roeskilde. Det var dernæst en særegen Beskaffenhed ved de gamle latinske Skoler, at Conrector var gjerne en lærd, pedantisk Magister Rosiflengius, som aldrig kunde avancere til Rector. Saadanne Fyre var en Mag. Gotschalck i Slagelse, og i Roeskilde Conrector Mag. Søren Sevel og en 5te Lectie Hører Mag. [Salomon] Gjør. At gjøre Nar af disse og de mest enorme

Spectakler var samtlige Disciples daglige Studier og daglige Fornøielse. — — — — — — — — — —

Der var i Skolen et stort firkantet Rum med Vinduer til alle Sider, delt i 3, en Forstue, hvori et Brædeskillerum skjulte Skolens tarvelige Bibliothek, mest Autores i Svineskindsbind, og nogle nyere, som Tauber havde skaffet til eget Brug; thi Hørerne brugte ikke at læse, men derimod mere Tampen. Det øvrige Rum var atter afdeelt paa tværs ved et Brædeskillerum, inden hvilket det Allerehelligste, Mesterlectien, befandt sig med et stort Catheder i Midten, hvor Rector eller Conrector thronede, og et stort Skab i Muren, som brugtes kun til Spectakler. Den øvrige Deel af Rummet var deelt ved Rækværk i 4 Baase til de 4 andre Lectier — — — —, i hvis Midte Hørerne sad paa en Træstol. I dette store Rum var 2 Kakkelovne i Midten og en Passage heelt igjennem til Mesterlectiens Fløidøre. Disse aabnede sig hver Morgen, naar Rector og Hørere vare komne, og en Mesterlectianer snøvede en Bøn frem, hvorpaa der brøletes et Psalmevers, og dermed begyndte Hørerne at høre, tyde og — tampe. Der kunde vel være 80 til 100 Arbeidsbier i denne Kube. De summede høit nok, men de arbeidede ikke, og der kom meget lidt Honning og Vox ud af disse Celler. Imidlertid gik det dog nogenledes ordentlig i Rectors 3 Dage, men desto galere i Conrector Sevels 3 Dage. Dog maa bemærkes, at disse 6 Dage, hvori Skoletiden skulde være fra Kl. 8—11 og fra 2—5, reduceredes ordentligvis til 4 $\frac{1}{2}$ Dag, eftersom Onsdag og Løverdage Eftermiddag var fri, samt Fredag Formiddag, da Disciplene skulde synge i Choret til Altergang; men sædvanlig svandt Læsetiden endnu ind til 3 $\frac{1}{2}$ Dag, da man bad Lov, som det heed, 2 andre Eftermiddage. Naar man saa drager en Time fra om Dagen, da Disciplene efter gammel catholsk Viis holdt Bøn, Morgen Kl. 8 og Eftermiddag Kl. 3 i Domkirken, og saa fra drager endvidere 9 Ugers Ferie om Aaret og 2 Ugers Examen, saa bliver Facit af denne lærde Underviisning

endnu elendigere end i vore Bønderskoler nuomstunder [1850], og man kan begribe, at 7 Aar (som min Skolegang) var ikke 2 ordentlige Skoleaar, og Disciplenes Kundskab var saa ringe, fordi deres Dovenskab var saa stor, og Lærefag og Methode saa slet, at Nogle gik 12 Aar i Skole, d. e. legede først, røg Tobak (jeg fra mit 13de Aar), siden havde Skjæg paa Hagen, legede Kjærester, drak Brændeviin og spillede Polskpas, indtil — de enten afgik bag ud til Boutiker, Søen og Haandværk eller dimitteredes og fik Karakteren reject, der kostede Rector en Mulct af 20 Rdlr. Jeg nævnede før Chorsangen. Det var Arbeide for den halve Deel af Duebrødre rige Stiftelse, som tilkom Latinskolen, hvorfor ogsaa dens Disciple skulde holde Bøn, læse et Capitel i Bibelen og syngte en Psalme Morgen og Aften i Duebrødre Hospital (Duebrødre var den hellig Aands Munkekloster, hvis Symbol var Duen). Chorsangen var en daglig Forargelse og Vanhelligelse af den herlige Domkirke, og var endog mig, saa letsindig jeg var, modbydelig. Der kom ikke et Menneske uden Discipline — 6 à 8 brølte en Psalme, Flere røg Tobak, havde Hatten paa, tærskede med en Bolt eller gjorde Nar og snøvlode ad en gammel Kjelling, heed Fløde-Karen, som de fik til at komme i Choret og pibe en Solo, hvortil de sang Choret. Morgen- og Aftenbønnen i Hospitalet var ligesaa usømmelig, men dog Drengene til Besvær. — — — — — Det halve Discipel-Antal gik skifteviis til Høimesse og den anden Halvdeel i Aftensang. — — — I mine første Skoleaar var en udlevet Olding Domprovst, som lod prædike for sig af hvem, han kunde faae fat paa, og Aftensangspræsten var en Original, heed Baagøe — — — — Med en trekantet Hat, Bredsidens i Panden, en Nankinsfrak og en høi Stok i Haanden besøgte han flittig Borgerskabet, sang og spiste og drak ved deres Gilder og var en jovial Mand af en Præst at være. Han havde en Stentor-Stemme og messede mageløst med en Metal-Røst som den, der udgik fra

Phalaris's Oxe — — — — Under hans Prædiken var der mange Spectakler, især fordi deels Disciplene sad lige under Prædikestolen og deels vare ene i Kirke. En daarlig Indretning af Tauber var, at 1 Discipel, kaldtes Chor- og Kirke-Notarius, skulde hver Gang optegne de Fraværende (der ofte vare de skikkeligste) til Mulct af 4 β og dernæst holde Styr paa de Andre ¹). Ingen af Hørerne og heller ikke Tauber besøgte Kirken. Kun Conrector Sevel, en gammel bigot Synder og Pebersvend, var hver Søndag i Kirke, hvad der kun forøgede Disciplenes Spectakellyst, da de saa fortsatte i Kirken, hvad der var Hverdagsbrug i Skolen, nemlig paa tusinde Maader at drille denne pedantiske Magister. — — — — Sevel var yderst fattig paa Næse, hvorom i Katastrophen af hans Historie. En Følge af Næsemangelen var en skrækelig Snøvlen, som i hans Scansion af Horats, hans Deklamation og Psalme-sang tog sig jammerslig ud. Forresten var han lærd paa sin Viis, men elegant, som Peltsfrakken og Haarpung-Parykken [viste]. Han var som sagt Pebersvend, men da Embedet var godt, eiede han selv Huus og førte Huusholdning, altsaa havde han en Huusholderske, og hvor gjerrig han end var, saa han negtede sig selv at ryge Tobak, men købte en Træpibe, som bestandig hang ham i Munden, saa havde han dog ikke Hjerte til at negte sig selv at have en smuk Huusholderske. De store Disciple, der ellers altid vare imod ham, vare dog enige med ham i den Smag og besøgte Huusholdersken saa lumskelig i hendes Værelse.

— — — — — Man tænke sig nu — — — —
 hvilken Fornejelse vi havde i Conrectors 3 Spektakel-Dage. Dog inden jeg forlader Sevel, maa jeg dog berette et Sagn om en Begivenhed, der før min Tid havde tildraget sig,

¹) Dette var vel neppe nogen Indretning af Tauber. da man allerede i det 16de Aarh. finder slige Notarer ved Skolerne omtalte (se Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. II, 704). Jvfr. foran S. 540.

og som var et ret Glandspunkt i Sevels Historie, ja saadant, at man ikke vel kan tænke sig nogen større Forlystelse for en tumultuarisk Discipelflok. I 5te Lectie, der stødte lige op til Mesterlectiens Brædeskillerum, hvori Drengene havde høret mange Huller for at see paa Læreren hist oppe, var en Hører, et Pendant til Sevel, Magister Gjør, Pebersvend som han og — fordi de gjorde Cour til samme Dame — bitre Fjender. En Dag, Mesterlectiens Disciple vare i Chor, spadserede Sevel op og ned i sit Rige og saa ret godt, at en Discipel, der var bleven tilbage, med et Pusterør pustede gennem et Hul Ærter i Mag. Gjørs Paryk, medens denne sad og docerede for sin Lectie. Endelig rejser Gjør sig op for at fare op i Mesterlectien, og Drengen salverede sig med sit Pusterør ind i et Skab. Da Gjør rasende kommer ind, finder han ingen anden end Sevel. Hvem puster Ærter i min Paryk? skreg han — hva! — hva! Puster jeg Ærter i hans Paryk! raabte Sevel — og nu begyndte en Skjælden paa Dansk og Latin, indtil Gjør slaaer til Sevel, og de komme ordentlig op at slaaes, medens Parykkerne fløj i Luften. Strax samles Disciplene, slaae en Kreds om de Kjæpende, opmuntre dem med Hurraraab, og naar de lærde Arme synes at ville blive trætte, puffe dem sammen paany, indtil de begge styrte omkuld, og Disciplene med alle Honneurs, Puf og Skjældsord kaste Gjør paa Døren. — Denne Gjør var højlig forhadt formedelst det Tyrannie, han havde øvet, da de vare under ham. Da han nu en Aften, som Drengene vidste, kom hjem, havde Mesterlectianerne besluttet at give ham en alvorlig Revselse. Han boede ovenpaa Skolebygningen, og en Trappe med 16 Trin førte derop. 32 Disciple stillede sig nu hver med sin Hasselkjev op i Mørket, 16 paa hver Side med Benene paa Kors. Da nu Gjør kommer, lukke de hastig Døren bag ham. Næsten halvdød kommer han til det øverste Trin og segnede omkuld. Drengene bar ham ind i hans Stue og undervejs fortalte ham, at nu havde han smagt, hvorledes

det var at faae Prygl, hvoraf han havde givet dem saa mange. En Sygdom var Følgen. Biskopen, dengang Latinskolens Enevoldsherre, fandt det betænkeligt at jage 32 Disciple ud paa engang. Magister Gjør havde fortjent Straffen. Sagen blev neddysset, Gjør reiste, og — denne Mand gjorde de til Rector i Christiansand¹⁾).

Conrector Sevel gik af fra Skolen omtrent 1798, og Magister Schultz, min 5te Lectie-Hører — — — — flyttede op til Conrector, paa samme Tid jeg kom i Mesterlectie. Da Sevel nu var uden Forretninger og uden de sædvanlige Adspredelser, der dog bragte hans Blod i Bevægelse, saa kunde hans hykkelske Guds frygt ikke læn-

¹⁾ Salomon Gjør var født 1745, var 1765 Alumnus paa Kommunitetet og blev 1769 Hører i Roeskilde Skole, tog 1785 Magistergraden. Han siger selv, at han »med Hengivenhed har ofret sig til Skolefaget« fra sin tidligste Ungdom. Biskop Balle, der var 1 Aar ældre, har kjendt ham som »Medstuderende ved Kjøbenhavns Universitet, hvor han udmærkede sig ved rosværdig Fremgang i sine Studeringer saavelsom ved Sædelighed og god Opførsel«. Biskopen skriver videre: »Med en ligesaa berømmelig Duelighed og Flid haver han forestaaet sit Embede som Collega ved den latinske Skole i Roeskilde og ladet sig Disciplenes Forsømmelser være saa høist magtpaaliggende, at han endog udenfor Skoletimerne haver arbejdet med dem for at bringe dem desto videre, samt derhos givet dem Underviisning i det franske og tyske Sprog«. (Erkl. paa Gjørs Ansøgning om Rektoratet i Krsand af ²¹/₆ 1789). Professor Tauber, der synes at ynde Billedsproget, lader tydelig nok forstaa, at Gjør maatte bort fra sin Post: — — — — Det gaar Skolelærere, som længe blive siddende paa een og samme Post, ligesom visse Planter og Væxter, at de staae Fare for at visne og gaae ud; blive de derimod omflyttede og udrevne fra det ved Ensformighed kjedsommelige Arbejde, faae de som nyt Liv og Styrke, og skyde sig som frugtbare Træer i Vejret, udbrede Skygge og meddele Frugter til deres nærmeste og fjerneste Omkreds. Jeg ønsker derfor oprigtig, at dette Forsøg paa Befordring maatte lykkes, at ikke Supplikanten ved tiere Afslag skulde nedveies af Mismodighed og blive unyttig for sin nuværende Post og tilsidst uduelig (sic) til al kongelig Naade« (Erklæring ¹⁹/₆ 1789). Gjør blev udnævnt til Rektor 2 Oktober 1789 og døde i Embedet 1806. En af hans mest bekjendte Disciple, N V. Stockfleth, siger, at Skolen ved ham kom i et godt Ry (Stockfleth: Dagbøger, III).

ger holde ud i den frygtelige Ensomhed, hvori Samvittigheden er den eneste Røst, som høres. I stor Sindsuroe tyede han til Domprovsten, dengang Dr. A. Birch, siden Biskop i Aarhus, og denne blide, christelige Mand, der ellers var en sjelden Perle i Domprovst-Rækken, har formodentlig saa godt som muligt trøstet ham, men det hjalp ikke længe. En Dag griber han sin Ragekniv, skjærer et Par store, men ikke dødelige Saar i Halsen, og derpaa, blodig som han var, med Sloprok og Tøfler render han op ad Gaden i Roeskilde. En fordums Discipel, Lenz, en af de 12 Skoleaars-Karle, som for nogle Aar siden var gaaet reject, men nu havde ægtet en Kjøbmands-Enke, var Kjøbmand og Papa, stod just i sin Bod-Dør, sprang ud og bar den arme afsindige Sevel hjem. Han blev transporteret til Kjøbenhavn, hvor han havde en Broder, Professor Sevel¹⁾, og efter nogle Dages Forløb saae han sit Snit til at gjøre et bedre Snit, som endte hans Liv. Jeg tror vist, at han var nær ved 70 Aar gl. Som man fortalte, havde han paa sin Udenlandsrejse ført et lastefuldt Levnet i Göttingen, forført en ung Pige, som døde, og dræbt hendes Broder i en Duel og — selv kom han lærd, men næseløs hjem, og i over 30 Aar ødelagde [han] Roeskilde Skole.

— — — — — Tauber taalte meget af bare Humanitet og — for sin lærde Roligheds Skyld. [Da engang Drengene havde ført Anders Ringers Heste ind i Skolen og raabte ind ad Vinduerne: »læs nu, Søren!«] rendte Sevel næsten gal over til Professor Tauber og gebærdede sig grumme ilde. Tauber fik ham til at sidde ned, gav ham et Glas Kildevand og søgte at tale ham tilrette; men da han i Talens Løb lod disse Ord falde: »Aa, Hr. Magister! naar Drengene ere urolige, maa man have Been i

¹⁾ Professor Frederik Christian Sevel døde allerede 1778. Det maa da formodentlig være Michael Hofmann Sevel, der blev Professor 1791.

Næsen!« — skreg Sevel: »Hvad! Hvad! vil han ogsaa gjøre Nar af mig?« og rasende, som han var kommen, foer han bort og huggede Døren i efter sig.

De andre 4 Hørere vare, i 2. Lectie Jacob Saxtorph, senere Forstander for Jonstrup Seminarium, 1818 Rector for Odense Skole, Professor, R. af Db., død som Emeritus 1850, 82 Aar gammel, min særdeles Patron, da jeg kom i Skolen. 3. Lectie-Hører heed Joen Dam Vind Gjemsøe, et ypperligt Gemyt, godt Hoved, som kunde hele Justinus og Phædrus samt Golii grammatica graeca og Badens latinske complet udenad, — en lykkelig Omstændighed, thi han eiede ikke en Bog, men brugte hele sin Løn til dobbelt Øl og Aviser. Han var en stærk Politicus, havde Kone og Børn, og Drengene heed Marius, Scaevola, la Fayette o. s. v. Til 3. Lectie-Hører Embedet var den Ret tillagt at kunne faae Præstekaldet for St. Jørgens og St. Ibs (den sidste Kirke, i hvilken jeg dog har prædiket, er nu et Pakhuus), men Ulykken var, at vor gode Gjemsøe ingen Attestats havde. Rector, som yndede ham og dengang var en Souverain over den rige Skoles Indkomst, lod ham tage til Kjøbenhavn for at læse til Attestats paa Skolens Regning. Der var han et Aars Tid — men ak! — Kjøbenhavn brændte af 1795, og da vi Dreng gik ud ad Kongevejen, som Ilden oplyste som den klare Dag, og hvor Tusinder kom flygtende med deres Bagage, fandt vi i Laden i Roeskilde Kroe sovende paa sin Kuffert vor kjære, tykke Gjemsøe. Han havde i Kjøbenhavn fortsat det dobbelte Øl og været à jour med Aviserne, der jo rigtignok dengang, da de Franske havde slaaet Hovedet af deres Konge, kunde electricisere Folk ved National-Conventets Taler. Stakkeis Gjemsøe fik da ingen Attestats, intet Præstekald paa Bjerget, men maatte tage fat paa Justinus igjen. 1806 ved Skolens Reform gik han af. Saa læste jeg for hans Børn, og han maatte tage tiltakke med at blive — Degn paa Bjerget. — — — — Et Par Aar efter hensov han, og jeg fik mine Medlærere

til at følge ham til Jorden og en halv Snees Disciple til at synge en Psalme ved hans Grav. Han var hjertens god mod sine Disciple.

4. Lectie-Hører heed Lars Kjær. — — — — — Han havde sjelden mere end 6 à 8 Disciple i sin Lectie, men dem, han fik, beholdt han og i flere Aar, skjøndt han paa ingen Maade kjelede for dem, men derimod daglig bearbejdede deres Hænder med Haandtager eller deres Ryg og Arme med en Terents i stift Bind. Han var aldeles ussel og som en Nepos af forrige Rector Saxtorph anbragt som Hører. Tauber raadte de Disciple, der kunde lære en Smule, at læse 4. Lecties Pensum, og saa flyttede han os op fra 3. til 5. Lectie. Jeg gjorde ogsaa dette Spring. — — — — — Fra Kjærs Lectie rekruttedes de fleste Haandværkere i Byen med Drengene. I Byen var saa godt som ingen Borgerskole; i Latinskolen fik de alle Stipendium, 24 à 30 Rdlr. aarlig, det var til Klæderne og Bøger. — — — — — Derfor satte alle Borgere deres Sønner i Skolen. — — — — — Ved Reformationen [1806] gik Lars Kjær af, flyttede til Kjøbenhavn og ernærede sig af sin Pension og med at skrive sit Navn paa Rigsbanksedlerne indtil sin Død.

5. Lectie-Hører var Magister Schultz, en elskelig Mand. — — — — — Han blev Conrector og døde som Rector ved Skolen 1811.

Jeg vender tilbage til Sukkerhuset i Ols-Gade, bag hvilket jeg sad og græd, da Fader var kjørt, græd, naar Gram pryglede mig, og havde ingen anden Ven end Gaardsdrengen, til hvem jeg mangen Nat krøb i Seng, naar Gram kom fuld hjem. Verten heed ellers Elsberg — — — — Avlsbruger og Vognmand. — — — Jeg gik for Lud og koldt Vand, læste aldrig hjemme og fik derfor jævnlig Straf paa Skolen af Saxtorph, indtil han en Dag slog vel haardt, og jeg, som ikke var vant til Prygl, gik efter Skoletiden rask ind paa hans Kammer, fortalte ham, hvorledes jeg var stedt hjemme i mit Logis og lovede ham, at

naar jeg maatte sidde hos ham og læse mine Lectier, skulde han nok blive fornøjet med mig. »Det maa Du«, sagde han og klappede mig paa Kinden, og fra den Tid bleve vi de bedste Venner, saa disse Hug bleve de sidste, jeg nogentid fik i Skolen, hvor ellers Hug hørte til Dagens Orden. Saxtorph havde store Philologicum og ypperlige Kundskaber i Physik. — — — Mit Logis hos Elsberg — — — tog en bedrøvelig Ende. De slemme Disciple, der svirede med Gram, og som jeg maatte opvarte, tyllede med Magt Brændeviin i min Hals og handlede ilde med mig, saa jeg endelig klagede min Nød for en gammel Regimentschirurg Leverentz, en af min Faders Venner, hvor jeg havde Ordre at indstille mig hver Søndag. Den Gamle syntes, jeg saae ilde ud og fik i Sinde at undersøge mit Hoved og fandt da deels slemme Buler og deels, at Madam Elsberg havde, for at helbrede noget Udslet i Hovedet, indsmurt det med Præcipitat (Qviksølv), som kunde have reent forgyvet mig. Leverentz besluttede derfor, at jeg samme Aften skulde flytte og lægges i Cur hos ham og derefter underrettede han min Fader om min Tilstand. Fader kom strax, skjældte Professor Tauber ud for den Recommendation, hvilket atter havde til Følge, at mine forrige onde Herrer kunde have lemlæstet mig, dersom Fader ikke havde skaffet mig til Contubernal en stærk Islænder af Mesterlectien, der var frygtet for sin Styrke baade i Arme og Latin, hvormed han hjalp de andre i Stilene. Han heed Vigfussøn, og Fader accorderede ham en Penge-Douceur for at forsvare mig og læse med mig. Jeg blev da rigtignok sikker paa Liv og Lemmer, men saa byttede jeg mit gyldne far niente med et skrækkeligt Slaverie under Vigfussøns pedantiske Hovmestervæsen. Dog lærte han mig og lidt Latin, og April 1795 fik jeg min Frihed igjen, da baade han og de andre onde Krabater bleve dimitterede. Den egentlige Vært var med Respect at sige Skarpretteren, heed Ingermann, en lille, original, halv tysk og heel gammel Mand, ellers ganske reputeerlig,

sang tyske Psalmer Morgen og Aften, holdt Heste og Vogn, hvormed han drog Landet om og krævede Mestermands-Penge, og forresten havde lidt Avling, men hans vigtigste Næring var Qvaksalverie. — — Efter Vigfussen havde jeg Borchsenius [† som Præst i Alleslev 1840] og Christofer Nyholm til Contubernaler. — — — — Jeg kom i Mesterlectien 1797 og gik til Confirmation hos Dr. Birch, og jeg skylder denne fromme og lærde Mands Erindring den Erklæring, at jeg, førend han tog sig af mig, aldrig i Skolen havde haft en ret alvorlig eller gudeligt Tanke; men han bragte mig til at huske tilbage paa de Aften-, Morgen- og Bordbønner, min Moder havde lært mig, og jeg glædede mig til hver Gang, vi skulde til ham. — — — —

Tiden kom [April 1800], at jeg skulde dimitteres. Jeg var 17^{1/2} Aar — knap udvoxet og endnu mindre moden i mine Studier, men jeg skulde være Student, og det kostede mig Taarer, da jeg skulde forlade Roeskilde. — — — — Det var min lykkelige Barndoms og Drengælders Ende, jeg begræd. — — — — Professor Tauber begavede mig med et prægtigt Testimonium, hvori han lignede mig med en Race-Hest, der ikke behøver hverken Spore eller Pidsk, men løber umbra virgae. Forresten bad han [sin Søn] Erik og mig, som ere fødte paa een Dag, at blive ved at være gode Venner, hvilket ogsaa er skeet. Conrector, Mag. Schultz, der virkelig var og blev mig hjertelig kjær, tog mig i Favn og bad mig ikke at glemme ham.

II.

Lærertiden (1806—15).

Vi ankom til Roeskilde til vort lille nye Hjem med Følget, hvoriblandt min Fader var Hovedpersonen. Han gik og saa forundret paa vore Værelser, hvor der var Gardiner i Vinduerne, Sofa og Stole, og hvor Line dækkede nok saa pænt op til en brillant Frokost. Han vidste

ikke og spurgte ikke efter Oprindelsen til alle vore Herligheder, hvortil han kun havde bidraget med 6 brugte Sølvkeer, men sagde kun, idet han klippede med mig: »Nu har Du da Fod under eget Bord, og nu veed jeg, hvor jeg kan tage ind paa mine Reiser til Kjøbenhavn.« Det var ikke Mangel paa Kjærlighed, at han Iøstet gav mig, men deels arbeidede han for at befrie sig fra sin trykkende Gjæld, og deels havde han den Mening, som vel heller ikke var ganske ugrundet, »Daniel kan hjælpe sig selv«. Imidlertid havde det dog været en god Ting, om jeg havde kunnet begynde min lille Husholdning uden Gjæld, som desværre foregedes siden. — — —

Ved Roeskilde Skole blev i den almindelige Reform 1806 2 Hørere, Kjær og Gjemsøe, afskedigede, og foruden Rector, Prof. Tauber og Conrector, Mag. Schultz, bleve Behrmann, Bonnier og Jeg ansatte — Behrmann, forhen Lærer ved Christianis Institut, og Jeg vare gifte — Bonnier ugift. Lærefagene bleve deelte mellem os 5, og Tauber indsatte os ved en forskruet Tale, hvoraf vi alt kunde slutte, hvad vi snart ogsaa erfarede, at han ansaae os som de gamle Hørere og talte om sin Classe, skjøndt vi vare Fag-Lærere gjennem hele Skolen. Det første, vi foretog os efter endt Examen, var at anmode Rector om at bortvise en 24 Stykker af gamle, uduelige Disciple, som han havde ladet gaae og drive deres kostbare Ungdoms Aar bort. Han skred nødig hertil, men Mag. Schultz var enig med os, og han maatte gjøre det. Efterhaanden udspandt der sig større og større Uenighed. Han leed ikke Holsteneren Behrmanns Myndighed, og skjøndt han med faderlig Kjærlighed havde modtaget mig i Eriks, Sønnens, Sted, og jeg, saa længe han var Rector, maatte forrette alt hans Skriveri og Regnskabsvæsen, der var i stor Uorden, saa kunde han dog ikke ganske billige min Religions-Undervisning. Han var nemlig en lærd, smagløs Exeget og stok Rationalist, ligesom hans Discipel, Etatsraad Bloch, der skulde ogsaa engang blive Rector

i Roeskilde. Deels tvungen af sine maadelige Finantser, der bød ham at gjøre en Slags Fallit, idet hans store Bibliothek blev ved Biskop Münters Godhed overdraget Domkirken for 5000 Rbdlr. som Grundstammen til det lidet nyttige Sjællands Stifts Bibliothek, og deels fortørnet over vor oprørske, anarchiske Regjering, da vi stræbte at bringe Skolen paa Fode tog han sin Afskeed 1808, og Schultz blev constitueret, til han 14. April 1810 blev Rector. Jeg fik foruden mine egentlige Fag, Religion og Dansk, endvidere Hebraisk i 3. og 4. Classe, som gjorde mig nok af det, da der endnu i 4. Classe var Disciple, med hvem jeg selv havde gaaet i Skole. Jeg kunde saameget Hebraisk, som en theologisk Candidat sædvanlig forstaaer. Jeg maatte da til at studere Sproget fra Grunden, og dertil brugte jeg min gamle Rectors Manuduction, og det var moersomt at see, med hvilken Iver han havde dækket sit Bord med Lexica og Grammatiker til den Time, jeg skulde komme, og jeg vandt da et betydeligt Forspring for Disciplene, der ansaae mig snart som en stor Hebræer. Paa samme Tid begyndte jeg og at læse græsk Testamente med dem, og havde saaledes god Anledning til at fortsætte mit theologiske Studium. Ogsaa fattede jeg den dristige Plan at skrive Exegese over Threni og lade mig promovere; men det gik i Vadsken, da jeg maatte bruge alle Dagens Timer for at tjene Brødet. Jeg havde nemlig foruden mine 5 Adjunct-Timer ogsaa 2 Timer daglig i Skolen som Calligraph og Tegnemester, havde Opsigt med Drengene paa Legepladsen og forestod Svømme-Øvelserne. Derved samlede jeg rigtig nok en Deel Extraløn til de reglementerede 500 Rdr., men fra 1811 til 1813 havde jeg maattet lide Mangel trods alle mine Timer, dersom jeg ikke havde havt Elever i Huset. Dem kommer jeg snart til at tale om. Med Prof. Tauber, der boede nu i Rolighed, vedligeholdte jeg baade sønligt og vedbørligt Forhold, saalænge vi vare sammen, og med sand faderlig

Kjærlighed gratulerede han hvert Aar Eriks og min Geburtsdag d. 24. Septembr. Endnu næiere forenedes jeg med Familien, da min Broder ¹⁾ blev gift med Jacobine Tauber 12. Juni 1809 — ak, kun til 16. April 1811, da hun døde.

Der var og blev til Enden en god Tone mellem mig og Disciplene. Jeg behandlede de Ældre med Agtelse og de Yngre med Munterhed; en saare nødvendig Egenskab for en Lærer. Jeg havde ogsaa meget at gjøre med Disciplene i vore mange Læsetimer og paa Legepladsen (den Gang Kirkegaarden), hvor jeg anførte Drengene til passende Lege baade Sommer og Vinter. Gymnastik var dengang ikke indført, men Bold-, Sut-Spil, Renden paa Kap og Sneebold-Fyren, samt Badning og Skøiteløben var artige Legemsøvelser, hvori baade jeg og Fibiger, som 1810 blev Adjunct, vare Formænd. Da de spanske Tropper laa i og ved Roeskilde 1808, drev disse barnlige Sydboer om paa Kirkegaarden og legede med Drengene, og kunde tigge mig saa ynkelig om at forlænge Friquarteret. De lærte Drengene at trække Reeb, kaste med Discus og en farlig Leeg, jeg maatte forbyde, nemlig at danne en levende Pyramide, 4 à 5 Etager høj. Med Svømmeøvelserne havde jeg lidt ondt for at faae de smaa forkjælede Drengene i Svømmeselen, men jeg bragte en lille Kurv med og stak dem, naar de kom op, en Hvedetvebak i Munden. Til min Adjutant havde jeg en Discipel af 4de Classe, heed Wolff, som kunde svømme med Klæderne og redde, hvis nogen faldt ud. Jeg holdt meget af det flittige og begavede unge Menneske, hvis Skjebne blev sørgelig nok. Han var en Søn af Cancellieraad, Borgermester Wolff i Nestved og havde en eneste Broder, der var ham inderlig kjær. Denne var Styrmand paa et ostindisk Skib, og da han efter flere Aars Fraværelse besøgte sine Forældre, var Broderen, som Student, just hjemme. Man kan forestille sig deres Glæde; men ak! hvor snart forvandlede den til

¹⁾ Caspar Wilhelm Smith, † som Lands-Overrets Procurator.

dyb Sorg. Sømanden havde et Besøg at gjøre og aftalte med Broderen at mødes om Eftermiddagen. Studenten mødte ved Nestved Aae og fandt — Broderens Liig. Han, som paa det store Verdenshav saa ofte havde været i Fare, var druknet i en lille Aae, som han paa en slet Pram vilde sætte over. Studenten faldt i den dybeste Melancholie, tabte al Læse- og Lærelyst, trods alle mine Bestræbelser, og da Faderen døde, besluttede han at forlade Danmark og tage imod en Lærerplads i Vestindien. Jeg tænkte aldrig at see ham mere; men for en halv Snees Aar siden var jeg i Kjøbenhavn og [fik høre], at en gammel, bleg og hvidhaaret Mand havde spurgt efter mig og lovet til et vist Klokkeslet at komme igjen. Jeg ventede da, og see — det var Carl Wolff, som jeg ikke havde seet i 34 Aar. Vi kom da ret til at tale ud med hinanden, og jeg erfarede, at han var ugift, ansat ved Christiansted Skole som første Lærer og Degn, havde sit gode Udkomme, Raad til at holde to Slaver, men ikke een Kone. For sit Helbreds Skyld havde han havt Permission, nu var den ude, og han var ifærd med at gjøre sig færdig til at reise tilbage igjen. Siden har jeg ikke hørt noget til ham. Han var et ædelt Menneske og har sikkerlig gjort Gavn paa sin Post.

Mine Lærefag vare som sagt Modersmaalet og Religion hele Skolen igjennem, og jeg arbeidede med Flid og Lyst. I øverste Classe nærmede Undervisningen i Modersmaalet sig til æsthetiske Forelæsninger. Een Time brugtes til Declamations-Øvelser, som morede baade mig og Disciplene. Men med Religions-Undervisningen var jeg mindre tilfreds. Jeg havde ved mit Examens-Studium indsuget en Deel Rationalisme, og, jeg maa bekjende det, at min senere Ortodoxie er betydelig mindre streng. I det pædagogiske Seminarium havde jeg kun øvet mig i at kritisere Balles Lærebog, uden at erhverve mig noget Bedre i Stedet. Director Dr. Moldenhawer (dengang Etatsraad, Medlem af Skoledirectionen, med Bukler og en lille Pidsk i

Nakken) kaldte gamle Balle et Faarehoved, og Balle kaldte ham en Jesuit. I 3 Aar havde jeg underviist Disciplene efter Hermans og de øverste Classer efter Niemeyers lærde Lærebog, men ingen Bibelhistorie, ingen bibelsk Christendom. Da skeete hos mig selv en væsentlig Forandring, jeg skammede mig for Børnene, og trods Rectors Angst og alle Beretninger til Directionen afskaffede jeg Herman og Niemeyer (som fulgtes af Fogtmanns ikke meget bedre Lærebog), indførte Balles Lærebog og Birchs Bibelhistorie i de 2 yngste Classer, men i de 2 øverste foredrog jeg en vidtløftigere Bibelhistorie og læste hvert Halvaar 1 Evangelium og 1 af de større Breve paa Græsk, og mine Dimittender stode dem godt. Her maae jeg dog fortælle, at da mit bibelhistoriske Foredrag voxede, besluttede jeg at udarbejde en vidtløftig Bibelhistorie og lade den trykke. Jeg sendte derfor min Ven Hersleb, som var Adjunct ved Frue Skole, Halvparten til Gjennemsyn og modtog næste Post de 5 første trykte Ark af hans store Bibelhistorie. Jeg glædede mig over at læse dem, og da han var meget lærdere og mere rettroende end jeg, var jeg lidt stolt af den Lighed, der var mellem vore Arbejder. Jeg bad da om mit Manuskript igjen, indførte hans store og lille Bibelhistorie i Skolen og har holdt fast ved dem til Dato. Desværre var den kjære Prof. Hersleb allerede død, da jeg første Gang besøgte Norge.

Jeg begyndte ogsaa flittig at øve mig i at prædike, og lidt efter lidt kom jeg paa det Troens Standpunct, hvor jeg endnu staaer og vil staae, til jeg lægger min Stav. Den gamle Stokrationalist Tauber, hvis Discipel Bloch overgik langt Læreren i Vantro, syntes jo ikke rigtig om min Tro og Prædiken om Forsoning, Mirakler og Spaadomme, men han skaanede mig dog, saa vi disputerede ikke. Derimod havde jeg en Dyst at bestaae med 2 Mænd, der ellers vare høist ulige, nemlig Provst Hertz, siden Biskop i Ribe, og — Grundtvig, den Gang min Commilito og gode Ven. Hertz, der egentlig slet ikke var Theolog,

skjøndt han blev Doctor Theologiae, havde skrevet Helte-digtet »Det befriede Israel«, som Baggesen kaldte »det lange Jødedigt, som Ingen læser«, og hvis Hovedfortjeneste er de gode danske Hexametre. Han var bleven saa imbueret af den mosaiske Religion, saa han derover glemte reent sin Christendom. Nu traf det sig saa, at han var inviteret som Censor ved Foraars - Examen i Roeskilde Skole, og jeg examinerede i øverste Classe over Christi Læres Eiendommelighed navnlig efter Bjergprædikenen. Discipelen, som var oppe, var ferm, det var Zøylner, nu Præst i Alsted († 1866), og han svarede frimodig, at Christus var kommen at rette det ufuldkomne ved den mosaiske Troe, og anførte de tomme Ofringer og pharisaiske udvortes Skikke m. v. Med Eet reiser Hr. Domprovsten sig, altid rød i det brede Ansigt, men nu mørkeblaa af Vrede, afbryder Examinationen og ytrer sin Misbilligelse, og da jeg ikke agtede herpaa, men vedblev i samme Aand at examinere, foer han ud af Skolen, og kom først tilstæde ved Censuren. Men nu var Turen til mig. Jeg henvendte mig directe til Hs. Høiærværdighed og indledte en Disputation, der fra min Side endte med, at jeg tilbød ham at drøfte ordentlig Sagen til forestaaende Landemode, hvortil jeg da skulde fremlægge mine Theses og lade det lærde Auditorium afgjøre Sagen; men stoltelig frabad han sig denne Offervillighed, hvorefter jeg frabad mig herefter at blive afbrudt af ham, naar jeg examinerede mine Disciple.

Tilsyneladende var der god Forstaaelse imellem os, men mindre god imellem hans Dreng og de andre Disciple, der forfægtede Troens og min Sag med Næverne¹⁾. Heller ikke blev Høiærværdigheden gunstigere ved en anden Anledning. Min kjære Niels Andreas Thrap²⁾ var

¹⁾ 14 Dage efter vidste Moldenhawer Bataillen, og sagde til mig: tag Dem i Agt for de Sorte!

²⁾ Smiths Pleiesøn, den sidste Normand, der tog Embedsexamen i Kjøbenhavn 1815. Han døde som Byfoged i Kristiania 9. Nvbr. 1856.

confirmeret, og skulde nu med os Andre gaae til Alters. Det var indført i Skolen, at Dr. Tauber samlede forud Lærerne og Disciplene paa Skolen og forberedede dem for Skriftemaalet. Da Tauber nu havde resigneret, tilfaldt denne Forretning mig, og jeg kan endnu føle den indre Bæven, da jeg unge Person saae gamle Tauber i Præstekjole med Fløiels Forstykker, og Magister Schultz, begge mine Ungdomslærere, sidde foran de andre Lærere og voxne Disciple i Skolens øverste Classe; men da greb den hellige Følelse mig, som hver Gang jeg stod frem for et talrigt og fornemt Auditorium, og frimodig bekendte jeg min Tro og min Trang til Frelsen, saa vi alle sang bevægede vor Psalme, og gik derefter over i Kirken. Provsten skriftede os med megen Salvelse, og blandt Disciplene havde han selv 2 Sønner. Dagen efter — Fredag var Altergangsdagen — og der var, som jo er reglementeret, først Prædiken; men denne Prædiken var for ringe for Cleresiet, og blev derfor altid, saalænge jeg kan huske i Roeskilde, holdt af en Skolelærer efter en vis Accord, jeg troer 2 Mark pr. Prædiken. Der var nemlig en Almueskole med 2 Lærere, der begge som halvstuderte Røvere havde jus concionandi, som Folk med anden Examen. Den ene heed Rønnekilde, en ærlig gammel Jyde, som skønnede hellig paa, naar jeg for at øve mig med Almuesbørn af og til kom og læste en Times Tid i hans Classe. Men den anden og netop vor Prædikant heed Rørslev og var meget fordrucken. Da nu Tjenesten var ude, og vi sad ved Middagsbordet, saae jeg tydelig, hvorledes Mund-Musklerne spillede i Niels Thraps Ansigt. Jeg spurgte ham da om, hvad han havde paa sit Hjerte, og efter nogle Øieblikkes Taushed, idet han saae ned paa Dugen og fortrak sin Mund til et ironisk Smil, svarede han: »Jeg tænkte paa, at Rørslev har godt ved at vise Professor Tauber Veien til Salighed (det var Prædikenens Thema), eftersom han selv er salig hver Dag«. Jeg maatte bide mig i Læberne over Svaret, og der blev ganske stille

ved Bordet. Imidlertid skrev jeg mig det bag Øre, og da vi næste Gang skulde gaae til Alters, gik jeg til Domprovsten og bad ham om Tilladelse til at prædike den Fredag, Skolen communicerede, hvori jeg ikke saae noget Upassende, uagtet jeg selv communicerede. »Naar Hr. Adjuncten vil, kan jeg jo intet have derimod«, lød hans Svar i en meget uvenlig Tone, og saalænge jeg var i Roeskilde, ansaae jeg denne Prædiken som mig tilhørende. Forresten var Hertz, der ellers var en god Prædikant, ikke ligegyldigere for Embedet end hans For- og Eftermand.

Den anden Mand var Grundtvig. Han var i Roeskilde ved Landemodet, hvortil Biskop Münter havde knyttet videnskabelige Forhandlinger (og hvortil alle Theologer havde Adgang, og hvor ogsaa jeg lille Adjunct dristede mig til at forelæse en Afhandling om »Grændserne mellem den geistlige og sceniske Veltalenhed« indrykket i Forhandlingerne) for at forelæse sin herlige Bog »Roeskilde-Rim«, hvori hans Mesterstykker, Biskop Vilhelm og Ole Vind, findes. Han logerte hos mig og laante mig sit Manuskript at læse, saa jeg havde dobbelt saa godt af at høre ham med sin dybe, monotone Stemme saa godt som synge det for i en stadig Bølgegang. De andre Forhandlinger vare endte, de gode Provster havde holdt et dygtigt Maaltid, faaet en Pibe til Caffeen, men ak! ingen Siesta. De maatte atter op i Landemodssalen, og Kl. 9 Aften begyndte vor Poet og Capellan. Han sad ved Siden af den gode Amtsprovst Bøgh, vor fælleds Patron, som med en Engels Taalmodighed tændte Lysene igjen, hvergang Grundtvigs Begeistring spyttede dem ud. Münter var mindre taalmodig, men reiste sig og gik omkring og bladede i Bibliothekets Bøger, men hos de øvrige Amtsprovster gik Naturen over Optugtelsen; de sov, og blandt Andre saa snorkede Provst Hammond fælt. Men da løftede Grundtvig sin Tordenrøst, da han kom paa sin poetiske Vandring til »Kirkesvalen, hvor han saae Lys, tog Mod til sig og traadte ind, og til sin Forundring seer Bisper og Ridder-

kors paa Præstekjoler og alle Bispers Portraiter paa Væggen«, saa raabte han overlydt: »Sidder vel, I Bisper alle! fra Palladius til Balle« — og saa tiltaler han Biskoppen som »gamle Baltzers Søn«. Bispem tabte Bogen af Haand, Provsterne vaagnede alle, og dersom Hammond havde haft nogle Haar, saa havde de reist sig af Skræk over hans stirrende Øine. Det gik ud paa Aftenen og det var nær ved Midnat, da Grundtvig puttede sit Manuskript i Lommen, og vi skulde til at gaae i Halvskumring langs med Omgangen til den mørke Vindeltrappe, inden vi kunde naae Kirken, hvor Billederne i Maanelys bevægede sig som opvaagnede af Troldmanden Grundtvig. Den forunderlige Hast, hvormed Provsterne trængte sig forbi hverandre, tydede virkelig paa nogen Hjerteklappen, saa jeg og Grundtvig gik allerbagest, og jeg kunde ikke bare mig for at hviske til ham: »De gode Prælater har De gjort bange, og de tænke: den som kommer allersidst, skal i den sorte Gryde«. Grundtvig skoggerlo, og vi gik hjem til Sengs. Næste Dag blev han over hos mig. Han var dengang (1811) i sin allerhøieste Orthodoxie, og vi kom til at tale om Inspirationen, og da jeg ikke, trods al hans Iver for at omvende mig, vilde tilstaae, at hvert Ord i den ganske hellige Skrift var indblæst af Gud, »dicteret af den hellige Aand«, saa forlod han mig efter Disputation fra Kl. 7 Aften til Kl. 1 i hæftig Graad og forudsagde, at der vilde komme en Tid, da jeg dybt vilde begræde min Vantro. Den Tid er rigtignok ikke kommen, men derimod den forunderlige Tid for ham, at han offentlig har erklæret, at man maae lade den hele Inspirationsidee fare, og istedet for at holde sig til Guds Ord, slutte sig fast til Daabsbekjendelsen. — — —

Min Retroenhed daterer sig ikke fra Grundtvig, men af sig selv udvikledes [den] hos mig ved min Underviisning, og derved tillige voxede min Lyst til Præste-Embedet, skjøndt jeg derfor ikke tabte eller nogensinde har tabt min Lyst til at læse for Børn, hvortil jeg ogsaa føler, at jeg er

skikket. Imidlertid levnede mit Adjunct-Liv mig ikke synderlig Tid til mere end netop nødvendig Studering for mine Læretimer og mine Prædikener; thi foruden 7 Timer daglig paa Skolen, og mine Skriverier for Rector, sad jeg hver Aften til Kl. 9 hos mine Huus-Elever, og dersom jeg havde nogen Fornøielse ude af Huset, deeltog de altid deri, og jo mere det var mig indlysende baade mit Ansvar for dem, og — fra 1811 til 1814 — mit eneste Levebrød, hvoraf jeg skulde ernære Kone og Børn, da min Skoleløn neppe kunde kaldes andet end en liden Opmuntring for den, der ellers tjente par honneur. Det var min Pligt og mine Huus-Elever, der bandt mig til Flid i Skolen og hjemme. — — —

Niels Andreas Thrap var den første, der drog med til Roeskilde; men snart fik jeg 2 Brødre, Nicolai Clemmen Fogh Dahl og Wilhelm Burchard Dahl, den ældste 14, den yngste 11 Aar, de vare Stedsønner af den høifortjente Præst Rosing (død som Consistorialraad og Ridder, Sognepræst i Horsens, hvor han giftede sig anden Gang) ved den danske Kirke i London, hvor han udmærkede sig ved sin utrættelige Omhu for de danske Fanger, som Engellænderne havde røvet paa Søen før og efter Røvertoget 1807. Rosing havde ægtet en Enke efter en Copiist Dahl, der var Søstersøn og eventuel Arving af en gammel ugift Dame, Jomfrue Fogh, som eiede Kragerup Gaard og Gods. Hun adopterede disse to Dreng, lod dem komme fra London og satte dem i Hofpræst Christianis Institut paa Vesterbroe; men deres Curator, en Secretær Saxild, holdt vaagent Øie med Institutet, der begyndte at tabe sit Renomme, og raadte Jomfru Fogh til at anbringe dem hos mig.

Brødrene Dahl bleve Studenter med Thrap (1811), og de stode sig temmelig godt. Den ældste, Nicolai, studerede Lægevidenskaben, men nær ved Examen blev han henrevet i sin unge Alder af en smitsom Feber, og da han skulde have været sin Grandtantes Hovedarving, blev

Formuen fordelt paa den yngre Broder William og hans Søster, som blev gift med en Præst Thimoth. Schou, der med hende nu er død. Men William blev juridisk Candidat med laud., Hof- og Stats-Rets Procurator, en Penge-mand, og lever endnu (1853) som Cancelliraad og riig i Kjøbenhavn. Den ældgamle Grandtante, Jfr. Fogh, levede i en Mølle, efter at have solgt Kragerup Gods til Etats-raad Bech.

Ligeoverfor den høie, gamle Latinskole laae et gammelt Huus med en Gadedør i hver Ende, et Plankeværk, en Brædeport, en lille Gaard med et stort Valnødde-Træ, et Baghuus, i hvis Gavl, som vendte til Haven, var en lille Havestue; et høit Stakit skilte Gaarden fra en Have, der laae paa en Skrænt med gamle Frugttræer og høie Hækker rundt om. Dette Huus eiedes af forrige Rector, Justitsraad Saxtorphs Enke. Hendes Søn (den afdøde Rector i Odense, Professor Jacob Saxtorph) havde været min Hører. Han førte mig ind til sin Moder, og ved at tegne med hans lille Datter, smigrede jeg mig ind hos Bedstemoderen. Endelig vilde hun flytte til sin Datter, gift med Amtsprovst Lütken i Lumbye ved Odense, og Huset skulde sælges. Jeg, som altid har haft mere Courage end Penge, købte uden Penge Huset for 1400 Rdr. — O! med hvilken Himmelfryd saae jeg hver Dag derover, naar jeg læste paa Skolen, til Frue Saxtorph flyttede, og tænkte paa: »der skal Du og Line boe i vort eget Huus, gaae i vor egen Have, plante og saae, og nyde Havens udmærkede Producter.« — — —

Saa var jeg da Huuseier i Foraaret 1807 og følte mig lidt stolt over mine egne Stuer, Valnødtræet i Gaarden udenfor vort lille bitte Sovekammers Vinduer (klare Blyvinduer), øver mine 2 Udlængder, Stald og Vaskerhuus, men især over den herlige, skjøndt ikke store Have, hvorfra der var Udkik til Skov, Møller og Strand. Det var et forunderlig herligt Sted. — — — — Jeg sad der en

Aften i Sommeren 1810, da Moder var i Kjøbenhavn og jeg havde af min gode Ven og Rector Tilladelse at besøge hende — Bedstemor, som var hos os, og Drengene sov. Næste Morgen tidlig vilde jeg ride (saavidt var jeg kommen — at have Hest, to Køer havde jeg længe havt) i Dagbrækningen. Jeg sad paa Høien, røg og tændte igjen, og medens Vandhjulene brusede, faldt jeg i Drømmerier om den Søn, jeg ventede, den Kirkedør og Præstegaard, der engang skulde aabnes for mig, og hvorledes jeg vilde leve mellem ærlige Bønder, naar mit Skoleliv var tilende. Inden jeg mærkede det, lysnede den østlige Himmel, og Natten var forsvunden. Jeg stod op, drak et Glas Vand af Posten, sadlede min Hest og reed til Kjøbenhavn, hvor jeg kom Kl. 8.

Dog — jeg vil ikke foregribe Tiden. Det var altsaa

•atten Hundrede og syv
da Engelskmanden kom, den forbandede Tyv»,

som det hedder i Folkevisen. Det var et herligt Foraar. Jeg glædtes daglig i min nye Have over de blomstrende Træer, der spaaede god Frugt. Sommeren blev lige saa herlig, Markerne vare fulde af Sæd, og alle Ting aandede Glæde og Haab om en velsignet Høst, da kom det som et Lynslag fra den klare Himmel: »Engelskmændene ere landede ved Vedbæk, Kronprindsen er reist til Armeen i Holsten«. — — Jeg vil nu ikke fortælle om Krigen 1807. Men det er jo mit Liv og Levnet — Huusliv og Skolelevnet — jeg fortæller Eder, og altsaa griber jeg blot de Krigstildragelser, der vedrøre mig, og see — jeg var virkelig ikke nogen Adjunct-Philister, men havde dog en god Levning Patriotisme fra 1801 tilbage.

Som sagt frydede jeg mig i min Have, hvis Frugter jeg skulde lære at kjende, og som Drengene skjelede til med megen Appetit, og blev ret ilde tilmode, da de daglig voxende Krigsrygter fra »Prindsen« og Postgaarden rulle-

rede, og man omsider taledede om, at Kjøbenhavn vilde blive beleiret. Jeg maatte da skynde mig ind for at faae Penge for mine Elevers Qvartal, inden Portene lukkedes. Udrustet med disse Penge til Krigen, kom jeg hjem og erfarede, at Rector (dengang endnu gamle Professor Tauber) vilde lade Disciplene reise hver til sit, og Skolen, som nylig efter Sommerferien var begyndt, standsede indtil videre. Her begynde nu Eventyrene. Det ulykkelige Landeværn blev indkaldt. I Flokke, halvtbevæbnede og halvtmonderede, trak de igjennem Byen med deres lurvede Officerer, afskedigede Invalider, eller bramarbaserende Contorister og smaa Proprietairer. De skulde samles under Rytteren, den tapre Castenschiold. En Dag kom flere Hundrede til Roeskilde mod Aften. Ingen tænkte paa at indqvartere dem. De laae paa noget Halm paa Torvet og vare forsmægtede af Hunger og Tørst. Da satte min kjære tyske Collega Behrmann og jeg os i Bevægelse, fik store Baller Byggrød med Smør i, og hele Baller Tykmelk, og fik leiret vore danske Helte omkring Karrene. Da dette var gjort, fik jeg Øie paa en halvgammel Officier, der stod paa Raadstuetrappen og lod til at have Lyst til som den forlorne Søn at æde med — Svinene. Jeg bad ham høflig at tage Qvarteer hos mig, og see! han var en afskediget Major, som nu commanderede Flokken. Han logerte hos os uden Tjener og uden Bagage, betakkede sig for alt Godt og bad min Kone ved Afskeden om lidt Linned i sin Lomme, hvis han skulde blive saaret. Medens nu Rygterne talte om de engelske og danske Tropper, der mulig kunde støde sammen ved Kornerup Bakken, og Moder og jeg, som dengang udgjorde hele Familien, foruden 4 Drengene, 2 Piger og ligesaamange Køer, holdt Raad om, hvad vi skulde gjøre, kom der to af mine Studenter-Venner, som vare lukkede ude af det beleirede Kjøbenhavn, til mig og bade om Qvarteer. Disse To fortjene nærmere at portraiteres. Det var Cand. theol. Zacharias

Møller¹⁾, der en Tid havde ligget i Roeskilde for at faae 5000 Rdr., en Arv efter en Møller-Enke, og Cand. juris Frederik Schwartz, Søn af den berømte Skuespiller, og selv en stor Skjelm. Begge vare gode Hoveder, men daarlige Candidater — M. haud og S. non. — Møller havde ypperlige Sprogkundskaber og naturhistoriske Studier, men S. kun Lune og Vittighed, større end M's. De sad begge i mit Linde-Lysthuus (thi I maa huske, at i min Have var alle Ting) og drak Thee den sidste Aften, inden vi skulde sige vor Have Farvel, og i den høitidelige Stund gjorde de mig til Dommer over, hvad de skulde gjøre, og de acquiescerede ved min Dom, der lød som saa: »Du, Zacharias! skal blive ved din Mammon, og imidlertid blive i mit Huus, hvor du for egen Regning kan skaffe dig Kosten og lade dig opvarte af mine Piger, som skulle føde sig selv af hvad vi levne dem af Melk og Frugter. Til Gjengjæld skal Du see til at forsvare mit Huus mod fjendtligt Overfald med din engelske Tunge«. »Du, Frederik! der med Ære har tjent ved Livjægerne, men nu ikke kan dele Laurbær med dem, skal, da Du kjender Jæger-Exercitien, gaae sporenstregs til Castenskjold og lade Dig gjøre til Lieutenant og Exerceermester, og, hvis Du ikke kan undgaae det, som jeg haaber, vove Liv og Blod for det arme Fædreneland«. Derved blev det. Drengene reiste hver til sit, undtagen min kjære Thrap, som fulgte med Moder og mig, og vi tiltraadte Reisen (3: Flugten) Dagen efter tilligemed Rector Tauber og 2 smukke Døtre, han vilde bringe i Sikkerhed i Sæbye Præstegaard, hvor hans Svoger Lassen var, og hvor hans øvrige Familie alt forud var ankommen. — Jeg, som egentlig intet eiede af Værdi uden min unge Kone, overlod min ubetalte Gaard, Pigerne og Kørerne til deres Skjebne, og

¹⁾ Død 2. Juni 1861 i Kjøbenhavn, hvor han var født 1. Juli 1779. Han var Ejer af Thorsø Herregaard ved Fredrikstad i Norge fra 1818 til 1860, da hans Søn, Adjunkt Edvard M., overtog den.

med mine Contanter i Lommen og noget Tøi i Kufferten reiste afsted og agtede at forblive hos min Søster Helene Prytz paa Appelsbjerg. Jeg blev Reisemarschal for gamle Tauber og forestod Reisen til Krebshuset, hvor jeg blev Vidne til en rørende Scene. Doctor Tauber, som aldrig ellers kom udenfor Dør og var aldeles en Bogorm, som tærede Bøgerne, men gav Intet af sig igjen, var meget modfalden og bad mig, som han kaldte sin Søn, om Beskyttelse og Raad, samt om i sin Tid at bestemme, naar vi igjen skulde drage tilbage og — efter hans Ord — maaskee finde afbrændte Tomter istedet for Skole og vore Boliger, — han fandt i Krebshusets Gjæstestue en Staldbroder, en Universitetsven og tillige Doctor Theologiae, C. Bastholm, der ligeledes flygtede for Fjenden med et Par unge Døtre. Begge de smukt udprægede Gamle styrtede i hinandens Arme og fældede Taarer; thi i 40 Aar havde de ikke seet hinanden ¹⁾, men Bastholm var freidigere end Tauber, og ved det fælles Caffebord bleve de ret livlige. Taubers Datter Jacobine (siden Caspars Kone) bidrog ikke Lidet ved sin Munterhed til at trøste Faderen. Tauber og Bastholm vare begge enige i deres rationalistiske Theologie, men Bastholm havde bedre Hoved og Productionsevne, men langt mindre Lærdom end Tauber. — — — — Ved Krebshuset skiltes vore Veie, og da de Lærde vare farne bort, rullede Line og jeg med Niels Thrap til Appelsbjerg ved Holsteinborg, og Brødrene Dahl droge til deres rige Grandtante, Jfr. Fogh, som boede i Kragerup-Mølle, efter at have solgt sit Gods Kragerupgaard. I en frygtelig Hede og Støv sad Line og jeg paa Bunden af en Høstvogn, hvor jeg havde udspændt en Silkeparaplye som Telt over vore Hoveder, idet vi vendte Ryggen mod hinanden — og kom endelig til Gaarden, der næsten syntes uddød, thi alle Mandfolk vare borttagne til Landeværnet, saa der var kun en Gaardsdrenge og

¹⁾ Dette lyder noget utroligt! — 1771, da Bastholm blev Præst i Kjøbenhavn, var Tauber her som Sekretær hos Biskop Gunnerus.

Pigerne. Søster Helene tog imod os som himmelske Sendebud. Prytz var redet i Krig med Snogepandetøi paa Hesten og alle de contante Penge, han kunde skrabe sammen, rygende paa sin Pibe og daskende med sin Sabel var han Adjutant og fuld af Courage, troer jeg. — Jeg og Moder og Thrap fik da Hænderne fulde. Høsten forestod, Marken bugnede af Korn, men der var ingen Hænder til Arbeide. Pigerne maatte gjøre Karletjeneste. Moder stod ved Skorstenen og rørte Meelgrød. Jeg og Thrap flyttede Heste om Morgen og læste saa Latin og Græsk et Par Timer, til vi gik i Marken igjen. Begge gik vi med bare Been i Skoene for at spare paa Støvler og Strømper. Til Lykke opdagede jeg, at Nabobønderne havde intet — Brændevin, en væsentlig Ingrediens i Høstfolkenes Diæt. Deels var det vanskeligt at faae, deels havde Bønderne ingen Penge. Flux spændte Thrap og jeg for en Vogn og tog tomme Brændeviins-Ankere med, og ved at kjøre omkring til Slagelse, Skjelskør og Korsøer var jeg saa heldig at faae 2 Ankere fyldt med Ingrediensen, der nu blev mægtigere end Penge. Jeg lod da Bønderne vide, at jeg betalte hver Meier med $1\frac{1}{2}$ Pot, hver Binder med 1, og 2 Potter for hver Vogn til at kjøre ind. Det hjalp. Førend Bønderne fik deres egen Høst i Huus, havde vi Laderne fulde, og prægtig høstet. Dog havde jeg endnu til vort eget Brug en halv Snees Potter tilbage, til en Tærskemand, der strax skaffede os Hvede og Rug til Brug; thi Huset havde kun oret Rug. Saaledes gik det snildt, til Moder begyndte at gjøre sig Skrupler over, at vi havde efterladt Drengenes Linned, vor Smule Sølvtoi og Dækketøi i Roeskilde. Jeg maatte da med Thrap gjøre en Valfart, ikke uden Frygt for at blive snappet op af en fjendlig Forpost og bragt til Hovedquarteret, hvor de pleiede at lade Kjøresvenden i 8 à 14 Dage kjøre deres Ærinder, som vilde ilde have smagt en Adjunctus. Thrap og jeg listede ad Biveie til Ringsted og erfarede der, at Englænderne hidtil ikke havde besat

Roeskilde; men vore Heste vare halvtrætte og jeg frygtede for, at vi skulde forsinkes. Da saae jeg hele Ringsted Torv fuldt af Bøndervogne, der vare tilsagte at møde for at kjøre Kongereiser, og nogle havde allerede holdt i 24 Timer. Jeg henvendte mig til Gaardskarlen i Gjestgivergaarden, og da jeg vidste, at her som allevegne var Forvirring og Mangel af Commando, gav jeg mig Air som en vigtig Person og befalede ham at lade den første den bedste Vogn kjøre frem og befordre mig og min Tjener til Roeskilde. Han deels adlød, deels skottede til Rigsdalerseddelen i min Haand, og da jeg havde bragt vor egen Vogn ind til en mig bekjendt Møller, saa kjørte min Konge-Bonde mig rask til Roeskilde. Dog maae jeg fortælle, hvad der først skeete, inden den ringstedske Expedition. Thrap og jeg kjørte nemlig paa vor egen Vogn først gjennem Ringsted paa Veien til Roeskilde; hundrede Rygter om Fjendens Fremrykning krydsede hverandre. Vi kjørte dog frimodig videre, og foran kjørte en Lammeslagter med en Vogn fuld af Lam. Næsten vare vi ved Møllerhusene, da en heel Flok løse, sadlede Heste kom os galloperende imøde, og Folk skreg, at der var engelske Husarer i Roeskilde. »Hvad skulle vi nu gjøre«? spurgte jeg Thrap. »Hvad Lammeslagteren gjør,« svarte han, og det blev besluttet; men da vi vare lige ved Møllerhusene, og Roeskilde Domkirke vinkede ad os, vendte Lammeslagteren og vi bagefter, og saa tilbage til Ringsted igjen. Der fik vi da at vide, at Landeværnet (Bønder i egne Klæder) havde en Piquet i Hedegaardene (Roeskildevhile nu) og Hestene stode bundne udenfor. Fire hannoveranske Husarer recognoscerede, hørte Bønderne støie i Krostuen ved Glas og Kruus, og da de havde skaaret alle Hestene løse, skjøde de et Par Pistolskud gjennem Vinduerne og foer afsted tilbage. Dette var nu hele Krigsallarmen; jeg havde kjørt vore Heste trætte o. s. v., som meldt. — I Roeskilde fandt jeg Møller, Pigerne, Huus og Have i den dybeste Fred, fik læsset min Kuffert efter Ordre, pakkede

nogle Bøger ind og betroede nu min Hænde, der var himmelglad over min Beværtning og mine Rigsdalersedler, at det egentlig ingen Kongereise var, men naar han nu kjørte mig til Møllen ved Ringsted, kunde han rolig drage hjem. Lykkelig kom vi til Appelsbjerg igjen, men jeg skammede mig og taug med min feige Flugt. Imidlertid voxede Landets Uroe, Folk flygtede fra Hølbæk til Callundborg, fra Callundborg til Slagelse, fra Slagelse til Korsør og stundom omvendt. Den engelske Armee laa ved Frederiksberg og indesluttede Kjøbenhavn, som blev bombarderet. En Deel af Armeen blev sendt ud for at opsøge Castenskjold. Og see! en Morgenstund, Thræp og jeg vilde ud at flytte vore Heste, vare de alle borte, og snart kom da Landeværnsmand paa Kryds og Tværs løbende over Markerne, efter at have kastet Geværer og Trækoe — det var Flygtninge fra det berømte Kjøge-Slag, heel forskjelligt fra Slaget i Kjøgebugt. Disse gode Folk havde ogsaa redet vore Heste bort, som dog kom tilstæde igjen i et Par Dages Tid. Det Comiske var, at de bleve ved at løbe 8 Mile fra Valpladsen. Nu heed det, at engelske Afdelinger gennemstreifede Landet. Vi kjøbte da Viin og bagede Hvedebrød, samt for en Sikkerheds Skyld, som Gunild i Peder Paars kaster sine Krykker

og sagde ved sig selv: mens Fjenden fremrykker,
og fanger Overhaand, da dræber han især
dem, han hevæbnet seer og finder i Gevær,

gjemte vi Prytz's Uniformsstykker, Chacot og Sabel i Hvedeladen.

Endelig kom vor Helt hjem fra Kjøge-Slaget, Hest og Mand medtagne af Felittogets Retirade. Neppe havde han rigtig faaet Nathuen over Ørerne, saa kom der Ordre, at han skulde møde næste Dag i Nestved, hvor Castenskjold vilde samle sine jammerlige Troppe-Levninger; men jeg, som kunde forudsige, at denne Landeværns-Krig var endt,

meldte Svogeren syg, og derved blev det; thi nu hørte vi Drønet af Bombardementet paa Kjøbenhavn, og jeg besluttede med Thrap at ride hen til Rector i Sæbye for at høre noget Paalideligt, og at træffe Aftale om Tilbagereisen. Jeg reed med Svogestens Snogepander og Thrap med grøn Trøie, saa det var ingen Under, at en Piket hannoveranske Husarer, som holdt paa en høi Bakke ved Slagelse, antog mig for en Officeer med Tjener. Vi saae to Husarer springe ned, men i Hast trak jeg og Thrap vore Heste ind hos en Smed i Landsgrav — og sad i Vinduet og saae med Fornøielse Husarerne gallopere forbi. Efter nogle Timers Forløb sad vi i god Ro omkring Theebordet i Sæbye Præstegaard, da Kammerherre Hoppe, som dengang eiede Sæbyegaard, kom farende ind i Stuen med den Efterretning: »Kjøbenhavn har capituleret, og Flaaden er udleveret til Englænderne;» og nu hørte vi al den Jammer, Bombardements-Nætterne, Frue Kirkes Brand, Universitetets, Borchs Collegiums og mange Huses Ødelæggelse af congreveske Raketter o. s. v. Jeg og Thrap skyndte os nu hjem til Appelsbjerg, efterat have aftalt med Prof. Tauber om 8 Dage at begynde Skolen igjen.

Paa vor Hjemreise til Roeskilde saae vi de første Englændere i Ringsted, hvor de slet berygtede irlandske Jægere bivouakerede udenfor i store Træskure. Siden mødte vi to høie Skotter (som Almuen kaldte Skjørtekarle) i deres smukke Nationaluniform. De gave Tegn at ville kjøre med os, men vi vare godt læssede, og da de begge havde en levende Gaas i hver Haand, som de vist ikke vilde slippe, saa nøiedes jeg med at pidske paa Hestene og komme fra dem. Jeg kan ikke sige, Moder var bange, men hun taledede ikke et Ord, som rigtig nok sjelden er hendes Maneer, naar hun sidder paa en Vogn.

I al Magelighed kom vi da til Roeskilde, og fandt vort lille, hyggelige Hjem bag Skolen i fuldkommen uskadt Tilstand. Frugterne hang paa Træerne, Pigerne havde holdt godt Huus, og vor Logerende, Z. Møller, som nu

var taget til Kjøbenhavn, havde vi meget at takke; thi han havde ved at kunne tale med Officererne og traktere dem med Viin forskaanet Huset for Indqvartering. Men dog, da de allerførste engelske Tropper kom i Roeskilde og de ikke ret vidste, hvor vor stakkels Armee var før Kjøgeslaget, blev de opmærksom paa Møller, der stod paa Gaden og betragtede dem nøie, og da de syntes, hans Ansigt saae lidt gavtyvagtigt ud (som virkelig ogsaa var Tilfældet), arresterede de ham som Spion, indtil han ved Øvrighedens Vidnesbyrd fik sin nærværende Stilling godtgjort. Idet jeg nævner ham, tænker jeg paa Frederik Schwartz, der efter min Kjendelse gik til Castenskjold. Han blev vel modtaget, blev Exerceermester og Pr. Lieutenant, da han hos Livjægerne var Overjæger. Efter at Castenskjolds Armee var opløst, vedblev han at være Officeer, og da han ved Lindborgs Kromands Hjelp havde overrumplet en engelsk Bedækning, som førte endeel danske erobrede Vaaben med sig, og havde taget disse tilbage og faaet dem i Sikkerhed, saa — skjøndt man tillagde Kromanden den største Fortjeneste — blev Schwartz Ridder af Danebroge og fik Anciennitet i Armeen. Han var rigtig nok et dygtigt og vittigt Menneske med et anbefalende Udvortes, hvori han kunde lægge megen Gravitet. I Aarene 1808 og 1809, da vi havde baade Spanierne og alle Slags Folk under Solen, Tyskere, Franske o. s. v. i Landet, var der oprettet Commandantskaber i alle Stæder, der laae paa Routen, som Roeskilde, hvor der var en Stabsofficeer og et Par subalterne Officerer. Blandt disse fik vi vor gamle Ven Schwartz, der kom flittig til os, og var især Drengene til stor Plaisir. Efter nogle Aars Forløb var S. bleven Adjutant hos Prinds Christian, hos hvem han saaledes insinuerede sig, at han tilsidst var umistelig for Prindsen, drog med ham til Norge og tilbage igjen, og var stedse Lustigmacher, dog uden egentlig Ærgjerrighed. Han blev gift og fik en smuk Kone, men var imidlertid blevet hjertelig kjed af sit Hoflevnet, og gad nok

bytte det bort mod et godt Embede¹⁾. Hvad jeg forresten veed om ham, er sørgeligt. Ved Efterladenhed i Embedet, som vel havde sin Grund i hans Selskabstalent, blev han formedelst sine Undergivnes Bedragerier suspenderet, og om han end blev frikjendt for sin Person, havde Katastrofen virket saa stærkt paa ham, at han gik fra Forstanden og døde paa de Afsindiges Hospital i Schlesvig. Sic transit gloria mundi. Han var Fætter til Ludvig Abrahamson²⁾, som han jevnlig drillede med nogle Historier. Da han kom fra den juridiske Examen, hvor han hentedede kun et non, kom Ludvig hen og hvidskede til ham: »Er det nu nok, Fredrik!« og siden var han altid venlig og ydmyg mod Ludvig, der ellers satte Pris paa hans Talenter.

Efter vor Hjemkomst til Roeskilde maatte vi af og til have Indquartering af engelske Tropper. Hannoveranerne vare især yndede, hvor de kom. I Holbæk hos min Fader havde en Major ved Husarerne og en elskværdig ung Mand, Lieutenant Heise, en Tidlang været indquarteret. Paa Gjennemmarschen til Kjøbenhavn, hvor Tropperne skulde indskibes, havde min Fader vist dem hen til mig, der efter Evne tog vel imod dem, og selv havde jeg en irsk Jægerofficeer og et Par af hans Folk i Qvarteer. En dansk Officeer besøgte mig, og saaledes sadde vi, Fjender og Venner, fortrolig sammen om en Bolle Punsch. Brødrene Dahl talede Engelsk med Irlænderen, og de tyske vare hjerteglade ved det gebrokkne Dansk, de havde lært i Holbæk, hvor den stakkels Heise var bleven slemt saaret af Søster Milles blonde Lokker, hvoraf han viste mig en, han havde stjaalet for at følge ham i Døden, hvilken han ogsaa fandt 2 Aar efter i Spanien. Irlænderen troede sit

¹⁾ I et Dagblad, saa vidt jeg mindes Nationaltidenden, har for et Aarstid siden staaet offentliggjort en Række højest fortrolige Breve fra forskjellige fyrstelige Personer til den omtalte Schwartz.

H. F. R.

²⁾ W. H. F. Abrahamsons Søn. Se D. Smiths »Mindeblomster«, 1814.

Compagnie stet, thi han bød mig om et dybt Fød og deri lod dem tømme deres Krudthorn. Dette Krudt gjorde jeg mig gode Venner med til Jægerbekjendte. Om Morgenens spiste mine Venner Hannoveranerne Frokost hos mig, og derpaa paraderede hele Esqvadronen udenfor Adjunctens Huus til Drengenes store Glæde.

Nu havde vi da Krig med England desværre! omtrent som et Barn paa 8 Aar vilde slaas med en stærk Mand. Vi vare og bleve plyndrede, Landet oversvømmedes af vor allierede Franskekeiserens Tropper, som Bernadotte commanderede, meest tyske og spanske Folk. Engang kom Bernadotte gennem Roeskilde. Han heed dengang Prinds af Pontecorvo, og Embedsmændene stedtes til Cour hos ham — det var 1808. Da vor constituerede Rector, den ærlige Magister Schultz, skulde præsentere os, var han i Forlegenhed med det Fransøske. Han kaldte os les docteurs de l'école des savantes. Pontecorvo studsede over denne store Titel, til vor franske Lærer kunde tilbørlig bevidne vor Værdighed. — — — For øvrigt var Aaret 1808 uroligt for Roeskilde; thi 4000 Spaniere laae i Leir paa Bidstrup Mark, og i hele Byen var spanske Officerer indkvarterede. Paa Palaiet boede Brigadechefen, den franske General Fririon, og hans Stab. Jeg havde først en uforskammet, men naragtig spansk Officeer, som syntes, at Domkirkens Taarn sveiede frygteligt og let kunde styrte ned. Jeg bestyrkede ham i denne Frygt, der ellers kun var et optisk Bedrag, naar Skyerne foer forbi dem, idet jeg forsikrede ham om, hvad der og var sandt, at der ikke var en Nagle slaet fast i Spirets Tømmer. Af Skræk pakkede han ind, og jeg fik Regimentskvartermesteren, en ærlig Canonicus, der viste mig sit Expectance-Brev paa et Canonicat i Sevilla, naar han havde udstaaet sin militaire Tjeneste. Med ham talde jeg Munke-Latin; og han var i høi Grad misfornøiet med den franske Overcommando. De mange Spaniere deelte Utilfredsheden med de militaire Øvelser, men legede heller som Børn med

Skolens Disciple og lærte dem at kaste med Discus og springe Buk. De undlod aldrig, naar de kunde, at møde paa Kirkegaarden paa Drengenes Legetid, og naar jeg (som var eller havde selv gjort mig til Inspecteur) klap-pede Drengene ind, bade de saa hjertelig om et Qvarteers Tid endnu. Imidlertid kom der Ordre til de spanske Tropper, at de skulde sværge Napoleons Broder, Kong Joseph, Troskabs-Eed. Da udbrød Opstand allevegne i den spanske Armee. I Nyborg samlede General Romana Tropperne, der laae i Fyen, og indskibede sig og dem paa engelske Skibe; men i Roeskilde var Opstanden plan-løs. Officererne bleve i deres Qvarteer, min Canonicus gik i Seng og trak Huen over Ørerne, medens hele Lei-rens Besætning strømmede til Roeskilde for at myrde alle de franske Officerer, men Generalen og hans Stab und-kom gennem Gangen til Domkirken, og forklædte som Bønder gik de i Baade over Fjorden til Selsøe. Kun een, og dertil et meget elskværdigt Menneske, en Adjutant Meribail, som boede i Byen, gik uden Hat og Sabel ind i Palais-Gaarden for at indfinde sig hos Generalen; men de rasende Soldater, mod al Krigerære, spiddede ham forme-lig paa deres Bajonetter, og da de ikke fandt de andre Franske, fyrede de paa den gamle Domkirkes Mure som Børn, og endelig trak de sig tilbage til Leiren, imedens de ganske i Blinde, thi os vilde de ikke ilde, fyrede Ge-værerne af, saa Kuglerne peeb omkring os i Haverne, der grændsede til deres Vei til Leiren. Min Fader var just i Roeskilde, og min Kone og jeg var med ham til Gjest hos vor Nabo, Prof. Tauber. Jeg var gaaet ud for at høre om Spektaklet, og da jeg spurgte den blodige Deel deraf, ilede jeg tilbage og fik min Kone og de andre til at gaae ind i Huset. Næste Dag trak da Spanierne op og vilde marschere til Kjøbenhavn; men allerede var Byen omringet af dansk Militair, der tvang Spanierne til at af-give deres Vaaben og drage til Castellet som Krigsfanger. Nogen Tid derefter kom de arme Mennesker modløse og

slet behandlede gennem Roeskilde for at udsendes ved Callundborg. Jeg havde gjort Bekjendtskab med flere af de spanske Officerer, der nu deels tilfods, deels pakkede paa Bøndervogne skulde marschere med, uden at man brød sig om deres Forpleining. Jeg ilede forud til Holbæk og fik der min menneskekjærlige Fader sat i Bevægelse for at modtage dem. Han var Mand for at skaffe Forfriskning til de Menige og gav alle Officererne Frokost, Kaffe og Viin i sin store, gjæstmilde Stue. Man sagde, at paa Grændsen til Spanien skulde de decimeres, og Resten sendes til de spanske Quiksølv-Gruber, som ere saa godt som Dødens Struber.

Samme Aar fulgte jeg ogsaa en heel Trop unge, alvorlige Krigere omkring i Domkirken paa deres Reise til den sikre Død. Det var en Levning af den tapre Partigjænger Schills Trop, som over Sverrig og Danmark førtes til Rhinen for at fusileres. — — — Den gamle Tauber tog Afsked (1808), og min kjære Conrector, Mag. Schultz, kom til Roret. Schultz og jeg vare fortrolige Venner. 1810 fik jeg min gamle Skolekammerat Peder Grib Fibiger til Collega, og bedre hen, da Behrmann og Bonnier gik af, min egen Discipel Thrige til Adjunkt. Jeg blev egentlig Major domus, og det gik fortræffelig med Skolen, indtil vi desværre mistede vor fromme Rector Schultz, der døde 17. Jan. 1812. Vi holdt en Sørgefest over ham paa Skolen. Jeg holdt min første Tale for en talrig Forsamling (se Engelstofts Annaler 1813). Det var et haardt Slag for Skolen, som han styrede med Orden og Mildhed; men han var ængstelig af Naturen, og især voldte den tykke Anordning af 1810, som aldrig er efterlevet, ham stor Angst. Jeg fandt ham sukkende over den ved sin Pult, og jeg tog da det hæslige Hefte og kastede det i Kakkelovnen, men han sukkede: »hvad kan det hjælpe, jeg har jo i Skolebibliotheket over 10 Exemplarer.»

Skolen forvandt ikke sit Tab, da Hasselbalch blev

Rector October 1812. Han var en skikkelig Mand, min Studenterkammerat, der kunde have blevet en agtværdig Landsbypræst, men han var en daarlig Rector, ulærd og slap. For Skolen var han ligegyldig, og jeg maatte for mine Elevers Skyld i mine Skrive- og Tegnetimer læse Latin i 2. Classe, som han stiltiende overlod mig. Skolen gik synlig tilbage trods Fibigers og mit Arbeide, der blev rigtig sat paa Prøve, da Hasselbalch trak sig tilbage til Viborg Rectorat.

1814 blev jeg Overlærer, var ved Hasselbalchs Forflyttelse constitueret Rector og som saadan dimitterede jeg 4 Disciple — — Samme Aar blev jeg ordineret til Præst ved St. Hans Hospital paa Bidstrup, hvor jeg alt i 2 Aar havde prædiket i kort Kjøle hver Søndag af christelig Omhu for de Gamle og Syge i Claude Rosettes, den ædle Katholiks, Stiftelse, der var forenet med Gale-Hospitalet. Til Spot og Skam for Geh.-Raad Malling og Fattigdirektionen i Kjøbenhavn havde de flyttet Menigheden, som Claude Rosette havde givet 400 Rdlr. til en Præst, men ikke Præsten, der var kommen i Unaade, og ladet de Arme uden Sjelesorg i 3—4 Aar. Det var min Ven, Inspektør Fredrik Conradsen, som rørtes over dem og formaaede mig til gratis at prædike. 1814 Pintsedag kom da Malling og Herrerne at visiteré Stiftelsen, og anmodede mig om at prædike for dem. — — — Ved Middagsbordet reiste Malling sig op og i Directionens og de Fattiges Navn takkede mig, samt bad mig, om jeg vilde lade mig ordinere for at kunne meddele de Gamle Sacramentet.

Trods Pengeforandringen 1813 var jeg dog en heel Mand og solgte min Gaard i Roeskilde for 8000 Rdlr., betalte Prioriteter og al min Gjæld, da jeg drog til Saxkjøbting, hvortil jeg var kaldet 6. Juni 1815. Med Smerte skilte jeg mig fra min kjære Skole og Roeskilde, hvor jeg som Discipel og Lærer havde tilbragt 16 lykkelige Ungdoms-aar, krydrede med Kildevand og et muntert Sind.

Et lille Stykke Kirkehistorie

fra Stænderinstitutionens Tid.

Meddelt af Adjunkt C. G. V. Faber.

Den nærmeste Anledning til Udgivelsen af de efterfølgende Blæde er den Omtale, som Provst L. Koch i sin »Den danske Kirkes Historie i Aarene 1817—1854« S. 140—41 har skjænket den Sag, hvortom de handle. Forf. har neppe kjendt synderlig mere til Sagen, end hvad det der nævnte Kgl. Reskript kunde oplyse; men jeg tror, den har en mere almindelig Interesse, og at den, naar den kjendes i sin Fuldstændighed, kan tjene til at kaste et temmelig klart Lys saavel paa den hele absolutistiske Tid, fra hvilken vi nu ere komne saa langt bort, at f. Ex. det Sprog, hvori man dengang i al Oprigtighed talte til Kongen, maa skurre i vor Tids Øren som overdrevent servilt, som ogsaa specielt paa de da stedfindende Forhold i den kirkelige Styrelse; navnlig tror jeg, det vil have sin Interesse at erfare, hvorledes Trangen til en friere Bevægelse allerede dengang ytrede sig ogsaa paa det kirkelige Omraade. Den her nævnte Petition var saaledes, saavidt jeg ved, det første — svage — Forsøg paa at rokke lidt ved den stive Konservatisme, som ganske havde Overvægten i Regjeringen, og at skaffe Kirken som saadan en Ret til at tale og raade med i dens egne Anliggender, en Ret, som endnu den Dag i Dag ikke er opnaaet; men en

Bevægelse i denne Retning viste sig saa uvelkommen og ilde set, at den kvaltes strax i Fødslen.

Men jeg har ogsaa haft en særlig Grund til Udgivelsen, nemlig den, at jeg derved fik Lejlighed til at gjøre Indsigelse mod den Dom, som Provst L. Koch paa det anførte Sted har fældet over min afdøde Fader. Naar man nemlig har lært de Betragtninger og Bevæggrunde at kjende, som ledede Biskop Faber til at gjøre dette Skridt, vil man ikke deraf kunne uddrage en saadan nedsettende Dom om Mandens Karakter, som L. K. har gjort, naar han, støttende sig til dette Exempel, siger: »ofte udviklede han sig i Ubehageligheder«, thi uagtet denne Sag voldte ham pinlige Ubehageligheder — mest dog uden hans egen Skyld —, saa er man derfor ikke berettiget til at fælde den anførte almindelige Dom, der heller ikke er rigtig, da han ingenlunde var betaget af Lyst til at gjøre Opposition eller til at styrte frem med uoverlagte Projekter. Hvad man end vil dømme om Petitionen, dens Betimelighed og Maaden, hvorpaa Biskop Faber satte Sagen i Bevægelse, bør man dog ikke overse, at det uheldige Udfald for en væsentlig Del havde sin Grund i, at man (det vides ikke, hvem) havde bibragt Fredrik VI den urigtige Tro, at Petitionen uden hans Samtykke var indgivet, hvilket naturligvis maatte vække hans Vrede og fremkaldte det Reskript, som gjorde ethvert videre Skridt umuligt.

Men det er ikke blot dette enkelte Punkt, som er skjævt fremstillet og benyttet til en urigtig Dom, men det er den hele Skildring af Biskop Faber, som L. K. har givet paa det anførte Sted, som jeg tror maa kaldes uhistorisk og urigtig. Ved Siden af Fremhævelsen af hans »Fortjeneste ved at være en af de første, der ved Bibel-læsninger søgte at tilfredsstille Almuens Trang til Opbyggelse udenfor Kirken« er der samlet en Række Træk, som alle kun sigte til eet Maal: at nedbryde Agtelsen for Manden og hans Karakter, saa at Læseren ikke godt kan faa

andet Billede af ham, end at han maa have været en urolig, rastløs Aand, der i Uforstandighed og Uvidenhed blandede hinanden uvedkommende Sager sammen, og derfor ogsaa fik Løn som forskyldt ved at rende Panden mod Væggen snart her, snart hist, og hvis Ord ikke havde nogen Vægt. Men dette Billede ligner ikke Originalen. Allerede det første Træk: »han var en overordentlig virksom Mand« faar i denne Sammenhæng snarere Betydning af en Travlhed, der grænser til Stundesløshed, end af en god og gavnlig Virksomhed, og for at man ikke skal opfatte det som en Ros, føjes der da ogsaa strax til: »men det var tidt en »Nidkjærhed uden Forstand«.« Dette fordrejede bibelske Citat (Rom. 10, 2: de have Nidkjærhed for Gud, men ikke med Kundskab) kan iøvrigt godt passe, hvad den første Halvdel angaar, thi hans Nidkjærhed var en Nidkjærhed for Gud, idet den gik ud paa at fremme, hvad der var ædelt og godt, kristeligt og aandeligt, men den anden Halvdel passer ikke, thi den Kundskab, Apostelen taler om, besad han fuldtvel, da han var langt fra at ville oprejse sig en egen Retfærdighed uden at kjende Guds Retfærdighed og uden at ville underordne sig den, — og at hans Virksomhed »tidt« skulde have været »uden Forstand« i almindelig Betydning, tror jeg vil falde noget vanskeligt at paavise.

Ikke anderledes forholder det sig med det næste Træk i Billedet. Efter den ganske uvedkommende og mindre rigtige Oplysning: »han havde i flere Aar beskæftiget sig med at bestyre et industrielt Anlæg« fortsættes der: »og det kom bestandig for Dagen, at han, uagtet han baade blev Doktor i Filosofi og Teologi, kun havde tarvelige Kundskaber«, hvilket jo ikke godt kan opfattes anderledes, end at han i Kundskaber (der nævnes rigtignok ikke hvilke, men der menes jo dog vel theologiske) stod langt under, hvad man var berettiget til at vente og forlange af en Mand i hans Stilling. Doktorgraden i Filosofi havde han imidlertid erhvervet i en ung Alder, netop medens han

for sit Udkommens Skyld var tvungen ind i en ham fremmed Virksomhed, og den theologiske Doktorgrad tog han ikke mange Aar efter, idet det theologiske Fakultet indbød ham dertil ved Jubelfesten 1826, dog vel ikke aldeles uden Grund, saa at han vel kunde bære begge Titler med Ære; hvor mange havde paa den Tid i hans Alder præsteret mere eller lige saa meget? Lærd i streng Forstand blev han dog ikke og gjorde heller ikke Fordring paa at anses derfor; men fra at sættes i denne øverste Klasse til at sættes ned i Sinkolektion er der et overmaade stort Spring, og selv om hans ydre Forhold ikke tillod ham og hans indre Kald maaske heller ikke drev ham til at sætte Lærdom og Kundskabsrigdom som sit øverste Maal, saa studerede han dog med Iver de theologiske Discipliner, hvorom det betydelige Bibliothek, som han efterhaanden samlede og til sin Død vedblev at forøge, og det visse lig ikke, for at det skulde paradere paa Boghylderne, nok som vidner, ligesom han ogsaa dybt agtede og forstod at vurdere enhver videnskabelig Stræben og med Iver søgte at vække og understøtte den hos andre, og da navnlig hos sit Stifts Gejstlige, til hvis Tarv han ogsaa stræbte at berige Stiftsbibliotheket og lod det arve sin Bogsamling. Det er heller ikke ubekjendt, at han udgav adskillige Skrifter i Trykken, og navnlig hans Skrift om Almueskolevæsenet, hans Afhandling om Bibellæsning og hans Katechetik have ikke været uden Betydning. Hvis man derfor i denne Henseende vil maale ham med et retfærdigt Maal under Hensyn til de Vilkaar, hvorunder Videnskaberne overhovedet i den Tid, hvorom Talen her er, kunde dyrkes i Provinserne, fjernt fra Hovedstaden, som indeslattede Størstedelen af Landets Intelligens og de vigtigste videnskabelige Hjælpemidler, saa tror jeg ikke, han vil komme under Maalet; han fulgte godt med og var fuldstændig inde i, hvad der fremkom hos os i Kirken og den theologiske Videnskab, saavel som i det vigtigste af, hvad der produceredes i den da blomstrende tyske Theologi,

og mere kunde man vel hverken vente eller forlange, saa lidt som nogen anden mig bekendt under lige Vilkaar præsterede mere. Men med hvilken Ret sættes han saa nu i Skammekrogen som en, der »kun havde tarvelige Kundskaber«?

Endnu et lille Penselstrøg er tilføjet: »han skrev lange Betænkninger; men de indeholdt al Tid, som Ørsted en Gang udtrykte det, »adskilligt allotrisk«. At han i sin Stil, som væsentlig var dannet ved hans Virken som gejstlig Taler, let blev mere vidtløftig end nødvendigt, lader sig ikke nægte; ogsaa de efterfølgende Aktstykker bære tydelig nok Præget af den gejstlige Taler; men hvad det »allotriske« angaar, da kommer det jo an paa, om det blev tilsat med Vilje og Bevidsthed eller af Mangel paa Evne til at skjelne mellem det, der vedkom Sagen, og det mer eller mindre uvedkommende. At han ikke led af denne Mangel i nogen paafaldende Grad, det kan ses af mange Steder i hans Skrifter, hvor han har vist, at han forstod at disponere et Emne med al ønskelig Skarphed og Fuldstændighed; men det er bekendt nok, at det Kgl. Danske Kancelli ikke ønskede Svar paa andet, end det havde spurgt om, og helst ønskede Svaret givet i Overensstemmelse med sine egne Anskuelser; hvis han derfor, som gjerne kan være rimeligt, har benyttet de ham af-æskede Erklæringer til ogsaa at fremsætte Tanker og maaske endogsaa Forslag om Ting, som der ikke var spurgt om, og som der ellers ikke let var Lejlighed til at fremkomme med, saa var dette i sig selv maaske dog ikke saa forkasteligt, som det forekom de spørgende besværligt; at disse viste sig ganske uimodtagelige for den Art Paavirkninger, det er en anden Sag. Det er mig ikke bekendt, hvorfra den anførte Ytring af Ørsted er hentet, men formodentlig sigtes der til en mundtlig Ytring, og dette lader atter formode — om det er saa, ved jeg ikke, men det forekommer mig ikke usandsynligt —, at Provst L. Kochs Dom for en væsentlig Del kan være grundet paa

en ensidig mundtlig Tradition i en Kreds, der har staaet Manden fjern, thi i hans levende Live og her i Stiftet, hvor hans Færd og Virken, hans Karakter og Personlighed laa aaben for alle og var vel kjendt, der lød Dommen helt anderledes.

Da Provst L. Kochs Skrift i det hele er skrevet saa tiltrækkende og med saa megen Kyndighed, har det unægtelig været mig en Gaade, hvorledes han paa dette Sted er kommen til en efter min Overbevisning saa forkert Dom. men jeg haaber, at baade han og andre efter det anførte ville forstaa, at jeg maatte føle mig opfordret, ja forpligtet til at vise, at denne Dom ikke kan staa sin Prøve.

Odense 1 August 1883.

C. G. V. Faber.

Aktstykker

angaaende en Petition, som i Aaret 1838 agtedes indgivet til Stænderforsamlingen i Roeskilde af N. Faber, daværende Biskop over Fyns Stift.

Disse Actstykker høre til en mærkelig Sag, som paa den Tid, da den foregik, kun var faa Personer bekjendt. Maaske kan den, efterat jeg og de øvrige Personer, den angaaer, ved Døden ere afgangne, med Interesse læses i en videre Kreds.

N. Faber.

1.

Odense d. 28. August 1838.

Til Hr. Proprietær Langkilde, Juulskov.

I et eget Anliggende er jeg saa fri at henvende mig til Dem idag. Jeg har en Petition, som jeg gjerne vilde have fremlagt i Stænderforsamlingen og det just ved Deres

Velædelhed, dersom jeg tør haabe at vinde Deres Interesse for Sagen. Petitionen følger indlagt, og da dens Gjennemlæsning bedst vil sætte Dem ind i det Hele, saa vil jeg ikke tilføie Noget videre om Indholdet. Dersom De skulde spørge, hvorfor jeg ikke sender Petitionen til en geistlig Mand eller til den Kjøbsteddeputerede, som er mig nær: da svarer jeg, at Petitionen behøver til Talsmand just helst en ikke geistlig Mand, og det just en Saadan, som kjender af egen Erfaring en Landsbypræsts Stilling, og af egen Erfaring veed, at en brav Landsbypræst formaaer ikke saa lidt i sin Menighed til det Godes Fremme. Jeg maatte altsaa helst ønske mig en Propo-
nent just af Deres Velædelheds Stilling og Karakter, og jeg udbeder mig derfor den Godhed af Dem, at De vil saa betimeligt som muligt anmelde Petitionen, fremlægge den og om muligt være dens Talsmand, at dog en Committee kunde blive nedsat til dens Drøftelse. Skulde det bidrage til dens bedre Fremme, at den trykkes, for at hver Deputeret kunde faa sit Exemplar, da skal jeg strax besørge den trykt. — Et bør jeg endnu tilføje: som Embedsmand har jeg troet at burde sende Hans Majestæt Kongen et Exemplar af Petitionen hen i September. Jeg formoder ikke, at der skulde komme til mig et udtrykkeligt Forbud mod dens Fremlæggelse, hvilket vilde være meget nedbøende for Geistligheden. Men — hvis et saadant ei kommer, tør jeg haabe Sagen ved Deres Godhed fremmet. •

N. Faber.

2.

Juulskov d. 3. Septbr. 1838.

Deres Høiærværdighed har behaget i Deres Ærede af 28de f. M. at overdrage mig et Anliggende, som jeg troer ikke at burde unddrage mig, da det gaaer ud paa Noget, jeg efter min Anskuelse ikke kan andet end billige; imidlertid maae jeg beklage, at Deres Høiærværdighed ikke har

betroet Deres Anliggende i bedre Hænder end mine, og det skulde derfor glæde mig, om De forinden Stænderforsamlingens Aabning¹⁾ kunde finde en Dueligere til at udføre det mig betroede Hverv, da jeg tilfulde føler, hvor meget jeg mangler i tilbarlig Dygtighed for, saaledes som det sig burde, at foredrage Deres Sag i Stænderforsamlingen. Sluttelig maae jeg tilføie: at jeg troer, det vil være meget hensigtsmæssigt at lade Petitionen trykke, for at hver Deputeret kunde erholde et Exemplar, hvilket vil forkorte Sagens Foredrag i Stænderforsamlingen, hvor det vist vil blive nødvendigt at holde tilraade med Tiden. Da der er 70 Deputerede foruden den Kongelige Commissarius, saa troer jeg, at 80 trykte Exemplarer vilde være et passende Antal.

H. P. Langkilde.

3.

Petition

til de raadgivende Provindsialstænder.

Ærbødigst P. M.

Det er vitterligt, at den allernaadigste Forordning af 15 Mai 1834 ikke nævner Geistlige blandt de Medlemmer, hvilke af Medborgere skulle udvælges til de raadgivende Provindsialstænder. Der kan ingen Tvivl være om, at der have været Grunde, som paa hiin Tid have gyldigen motiveret denne Bestemmelse; men det er tillige unegteligt, at Tingenes raske Udvikling kan i denne som i flere andre Henseender have aabnet Øiet for Anskuelse, som ikke før saaes i en saa fuld Klarhed, at deres Vægt paa hiin Tid kunde gjøre sig gjældende: det tør maaskee derfor haabes tilgivet, at nærværende Proposition vil søge at vinde de høitagtede Stænders velvillige Opmærksomhed for en Sag af en ikke liden Vigtighed og Betydning.

¹⁾ d. 24. September.

Det maatte nemlig i 1834 unegteligen smerte Geistligheden at see sig udelukt fra en Forsamling af Stænder, til hvilke den altid var bleven henregnet siden den ældgamle Inddeling af Landets Stænder i Adel (eller som nu større Godseiere), Geistlighed, Borgere og Bønder. Den turde haabe at have viist sig i sin Virken som en ægte protestantisk Geistlighed, idet den — som Historien vidner. — ei blot strax fra Reformationens Tid opfattede sit Kalds christelige, aandelige Betydning og derved fik Indsigt, Lyst og Kraft til i sin Virken og Stræben at skride frem paa den for en protestantisk Geistlighed rigtige og værdige Vei, men endog 1660 gav et indlysende Beviis paa at have allerede da renonceret paa al hierarkisk Betydning, idet den viste sig fortrinlig virksom i at overdrage Souverainiteten til Landets Konge, i hvis Hænder den nedlagde al Magt over Geistligheden og saaledes med ædel Tillid overgav i Kongens Haand Standens Vee og Vel, Beskjærmelsen af dens Stilling, dens Kald og sammes mange Interesser. Og ligesom Geistligheden dengang selv arbeidede med paa at grave den Grav, hvori Hierarkiet i Danmark stededes til Jorde, saaledes har Geistligheden siden den Tid ærligen og redeligen viist sig som Kongens troe Tjenere i at udbrede, bevare og befæste den christelige Kjærligheds Aand og det Sandhedens Lys, som, udbredt selv til menig Mand, er det fasteste Værn mod selve Hierarkiet, saa at just Geistlighedens nidkjære Virken har ei blot nu ved den Oplysning, som er bleven National-eiendom, tilintetgjort Hierarkiet i dets inderste Rod og Spire, men endog gjort det muligt, at Regjeringen kunde optage selv Bondestanden blandt de Raadgivendes Tal.

Med disse af Historiens og Samtidens Vidnesbyrd stadfæstede Kjendsgjæringer for Øie, maatte Geistligheden føle sig overbeviist om, at Mistillid fra Regjeringens Side umuligen kunde være Bevæggrunden til den skete

Udelukkelse fra de raadgivende Provindsialstænders Forsamling.

Men at Geistligheden nu virkeligen er udelukt maa antages in confesso; thi ingen geistlig Mand er — som saadan — enten valgberettiget eller valgbar; det er ikke Geistligheden tilladt ved frit Valg af sin egen Midte at sende Deputerede til Stænderne; og skjøndt tvende Geistlige, ifølge allernaadigst Udnævnelse, tage Sæde med i Stændernes Forsamling, saa kan Geistligheden dog ingenlunde ansee sig og sit Kalds Interesser repræsenterede ved 2 Mænd, der dels i Antal ere altfor faa ved Siden af de øvrige Stænders Repræsentanter, dels ikke ere valgte umiddelbart af den geistlige Stands Medlemmer selv, hvilket her maa erkjendes at være en nødvendig Betingelse til Benævnelsen: Repræsentant. Skulde der behøves noget Beviis for en i sig selv saa klar Sandhed, afgiver selve Forordn. 15 Mai 1834 dette strax i § 1. Hans Majestæt Kongen har nemlig forbeholdt sig selv at udnævne indtil 4 Grundeiere; men det er saa langt fra, at Grundeierne ved disse 4 antoges repræsenterede, at dette først og egenligst bevirkes ved det frie Valg af de complete Sædegaardseiere og øvrige Landeiendoms Besiddere. Da man nu — med Tilsidesættelse af al kunstlet Forklaring — maa i nærværende Tilfælde fortolke Begrebet af Repræsentation i Lighed med hvad der ved de 3 Klasser, Godseiernes, Borgernes og Bøndernes, er bestemt: saa kan Slutningen ikke blive anden end den, at den Stand, som gjennem Aarhundreder er i Danmark bleven anset for og nævnt bestandigen som een af Landets Stænder, nemlig Geistligheden, ikke i Provindsialstændernes Forsamling er repræsenteret. Vilde man nu her bemærke, at der i vor Tid og i vort Fædreland ikke mere skal være Tale om Stænder, som visse afmaalte Skranker, ved hvilke Nationen skulde deles, men at Nationen er at betragte som eet Heelt, skjøndt dette ene hele Samfund kan have mange forskjellige Interesser, og at det er disse, men ikke

Stænderne qua saadanne, som skulle repræsenteres; saa vil vist enhver god Borger, idet han glæder sig over Borttagelsen af alle uvenlige og adspaltende Skillerum, indrømme, at Samfundet har Interesser, som angaae Oplysning, Underviisning, det Kirkelige etc., Interesser af den høieste Vigtighed, hvilke ingenlunde nyde nogen særegen, bestemt Repræsentation af en saadan Beskaffenhed, at Sammes Repræsentation i Provindsialstænderne kunde ansees overflødig; thi vel har Landet en fast Klasse af Mænd, som besørge Underviisningen, og hvert Stift har baade med Hensyn paa det Kirkelige og den religiøse Underviisning sine Tilsynsmænd, saaledes ogsaa en egen Biskop, og at navnlig Biskopperne, som Kongens høit betroede Mænd, maae som Overtilsynsmænd varetage Fuldbyrdselsen af Regjeringens Villie i de kirkelige og religiøse Anliggender, er upaatvivleligt; men — at de i Henseende til det Meget, som her i Betragtning af Tidens Udvikling er at haabe og at ønske, skulde have en saadan Indflydelse, at dermed en Repræsentation i Provindsialstænderne med Hensyn paa Drøftningen af hine vigtige Anliggender og Interesser skulde være enten overflødig eller unødvendig: kan ingenlunde med lige Utvivlsomhed antages. Det er ikke en Selvfølge, at enhver Biskop, som saadan, har eller kan, i alle de mange forskjellige Interesser, som her kunne komme under Overveielse, have fornøden Indsigt i den Grad, at et Stifts Geistlighed kunde antage hine Anliggender bedst drøftede af Biskoppen eller faa Geistlige, med Udelukkelse af en officiel Deeltagelse i Drøftningen af Mænd i Stiftet, til hvilke Geistligheden, ved selv at have valgt dem, har viist Tillid.

Tør det da saaledes antages beviist, at hverken Geistligheden ei heller de kirkelige og religiøse Interesser i Provindsial-Stændernes Forsamling ere repræsenterede, vil det findes ganske naturligt, at mange Geistlige, og man tør vel nok her sige — Geistligheden, søgte og fandt Grunden til denne Udelukkelse i den Formening, at Pro-

vindsialstænderne ikkun skulde beskæftige sig med Landets oeconomiske og reent civile Anliggender, og at Sager, som væsentligen vedkôm det geistlige Kald, det Kirkelige, det Religiøse, ikke vilde være blevne gjorte til Gjenstand for Drøftning i en Forsamling af de civile Stænder allene, men at saadanne Sager vilde være blevne afviste, for at ikke i Stænderforsamlingen det Retfærdighedsprincip skulde savnes, ifølge hvilket der i Staten selv tilstaaes endog den ringeste Part lovligt Forsvar og Ret at tale med i de Sager, som gribe ind i hans eget Vee og Vel, hans hele Stilling, Virken, samt at Ansættelsen af 2 geistlige Mænd i de nærværende Provindsialstænder havde til Hensigt deels ved grundet Indsigelse at holde Anliggender, som ene angaae de kirkelige og religiøse Interesser, Geistlighedens Stilling og Kald, borte fra Forhandlingerne, deels at meddele muligen fornødne Oplysninger, Kirke, Skolevæsenet etc. betræffende m. m. Erfaringen har imidlertid nu viist, at Drøftninger, som angaae disse berørte Gjenstande, ikke ere blevne holdte borte fra Stændernes Forsamling. Erfaring har godtgjort, at i Danmark de geistlige, de kirkelige, de aandelige Interesser ere saaledes forbundne med og gribe saa dybt ind i de øvrige Interesser, at en idelig indbyrdes Berørelse er uundgaaelig. Ja, hvor Statsstyrelsens 2 Hovedgrene ret med klar Bevidsthed skues, nemlig: Retfærdighedsideens stedse fuldkomnere Realisation i Staten ved civile Foranstaltninger og det christelige Kjærlighedsidees stedse fuldkomnere Realisation ved geistlige Foranstaltninger: der maa det ogsaa indsees, hvorledes begge Grene ideligen maae berøre, gennemtrænge, understøtte hinanden, hvorsomhelst der er Spørgsmaal om Statens Fremskridning i det Hele til et fuldkomnere Maal. Derfor have vi ogsaa seet i Stænderforsamlingerne Forslag fremkomme, som angaae: Grændserne for hver Geistligs Virkekreds med Hensyn paa andre Menigheder, Geistlighedens Lønning og Indtægtskilder, Søndagens Helligholdelse, nye Underviisningsanstalters Oprettelse, Midler

til Sædelighedens Forøgelse etc. etc., lutter Gjenstande, som gribe dybt ind i de geistlige og kirkelige Interesser, ja som angaae disse umiddelbart. Erfaringen har nu aabnet Øiet for, at slige Drøftninger ikke kunne holdes ude fra Provindsialstænderne, efterdi disses Betydning og Væsen vilde tabe saare meget, dersom Samfundets kirkelige og christelige Interesser ei turde komme til Omtale og Forhandling i Samme. Men forholder dette sig nu factisk saaledes, saa vil ogsaa den Smerte findes billig, som man gribe geistlig Mands Bryst under de saaledes indtraadte Omstændigheder.

Den geistlige Stand seer pludseligen Raadslagningen om Landets religiøse, christelige og intellectuelle Tarv i væsentlig, officiel Henseende for en stor Deel udtaget af dens Haand, og den Stand, som gennem Rækker af Aar har helliget Flid og Arbeid til at frede om og pleie disse Interesser, seer sig pludseligen udelukt fra at give sin retlige Stemme med i Forsamlinger, hvor disse Interesser gjøres til Forhandling for alvorlig Overveielse af Folkets Deputerede. Er det ellers en Maxime, som erkjendes viis og rigtig, at til en vigtig Sags Fremme vælges ogsaa Mænd, som kjende det paagjældende Fag nøie, have levet sig ind i det, have virket i og for det, have viist sig besjælede for det, ja have anvendt deres Dannelse og hele aandelige Kraft paa dets Fremme, og at store, tildeels sørgelige Misgreb have været Følgen, hvor denne Maxime tilsidesattes: skulde da ikke den samme Viisdom tilraade, at geistlige Mænd, i behørigt Antal og valgte af Geistligheden, ogsaa faae retlig Adgang til Stænderforsamlingerne, i det samme Øjeblik man seer Forhandlingerne i disse at vende sig ogsaa til det geistlige Kalds mangfoldige Interesser?

For hvert Aar, den nu indtraadte Retning vedvarer, vil ogsaa Følgen efterhaanden mere og mere kunne tænkes at blive den, at de religiøse, christelige og kirkelige Interesser, berøvede deres retlige og gennem Aarhundreder

stadfæstede og ved utallige Lovbud hævdede Talsmænd, paa et saa vigtigt Sted som i Provindsialstændernes Forsamling, ville synke i Vægt og Anseelse, og Ophævelsen af den Ligevægt, som hidtil var hævdet mellem de civile og geistlige Interesser, vil blive mere og mere synlig for hvert Aar, til Skade for de Sidste, og under saadanne Omstændigheder kan den Frygt ingenlunde ansees ugrundet, at den geistlige Stands Kald kan blive med hver Dag udsat for flere og flere vildfarende og miskjendende Anskuelser, som skulde den enten især — eller allene være at ansee som en undervisende Stand, der altsaa ved Nationens Fremskriden i intellectuel Henseende blev mere og mere overflødig, medens Standen — qua geistlig — har endnu en anden, langt højere Betydning, idet selv Undervisningen dog kun er og bliver et Middel til Forfremmelsen af det geistlige Kalds egentlige og sande Øie-meed, det at indpode, vække og nære det christelige Liv i Samfundet til Kjærlighedsideens stedse fuldkomnere Realisation.

Hvorvidt nu de aandelige Interesser og navnlig de religiøse, christelige, sande og for Staten selv yderst vigtige Interesser skulle faae den Indflydelse, som de behøve, for at blive i Samfundet, hvad de bør være, beroer i høi Grad paa den offentlige Agtelse, Staten udtaler i saa Henseende; men det kan ikke negtes, at Udelukkelsen af de berørte aandelige Interessers retlige Talsmænd og Befordrere fra de Stænderforsamlinger, hvor dog disse Interesser tillades drøftede, har havt, har og maa nødvendigviis fremdeles have en nedslaaende, nedtrykkende Virkning til Følge, saa at for Almeenhedens Blik og i Almeenhedens Dom de Interesser nødvendigigen maae tabe og synke, hvilke nu og herefter fremtræde berøvede det Forsvar, den Hævdelse, som er indrømmet de civile og økonomiske Interesser i Staten.

Den samme maa Virkningen efterhaanden blive hos de Medlemmer i Staten, ved hvilke saamange aandelige og

religiøse Interesser fremdeles skulle hævdes og fredes. Udelukkelsen fra Stændernes Forsamling maa nedslaae deres glade Lyst og Freidighed til at virke i deres Kald, og det i samme Grad, som de civile Stænder have følt sig begeistrede ved Repræsentationen af deres Stilling og Interesser: man udtager saaledes af Geistligheden det Selvagtelsens og Opmuntringens Liv, som man har opflammet hos Statens andre Borgere. Ja naar man — Sagen betragtet fra de høiere Ideers og Principers Standpunct — maa tilstaae, at Statens indre Fred, dens glade Fremblomstren og Stigen til det Ædlere, ja til en Dannelse, som forbereder et christeligt Folk til Evighedens Fred, beroer paa en stedse fuldkomnere Realisation baade af Retfærdsideen og af Kjærlighedsideen efter Christi Lære og Anviisning, af hvilke Retfærdsideen varetages især ved civile Tilsynsmænd, Kjærlighedsideen især ved geistlige Tilsynsmænd: saa vil deels den indre Nødvendighed i en christelig protestantisk Stat af begge Slags Tilsynsmænd erkjendes og tillige den absolute Nødvendighed af, at begge Stænders Interesser hævdes i lige Grad, efterdi Statens sande Vel kun kan med Sikkerhed fremmes, hvor Retfærds- og Kjærlighedsideen i lige Grad æres og pleies, og Statsstyrelsen saaledes bevarer Ligevægt imellem dens vigtigste Interesser.

Maaskee vil en kort Anvendelse af det Udviklede paa et enkelt Tilfælde ikke her staa paa sit urette Sted. Fremkaldelsen af en større Sædelighed og Religiositet har været gjort til Gjenstand i Stænderne: vil man nu imidlertid kort og bestemt angive de eneste mulige Midler her, da indskrænke de sig til 2 Klasser: a) saadanne, som udvortes fra hindre Lasten fra med Frækhed at overtræde Sædelighedens ydre Skranker, og b) saadanne, som indvortes fra vække, nære og styrke Sædelighedssandsen, Agtelse for Sædelærens Bud og Villiens moralske Kraft. Det første Slags Midler (som udøves af de Tilsynsmænd, der skulle haandthæve Retfærdsideen) virke blot negativt,

som forbydende Lasten offentligt at udbrede sig videre; det andet Slags Midler virke positivt til Lastens Angribelse i dens Hjerterod: og dette andet Slags Midler er det just det geistlige Kalds Hverv ideligt og ideligt at anvende. Men — disse Midlers Virksomhed beroer paa den Nidkærlighed, den ædle, christelige og udholdende Iver, der bør findes, vækkes, næres hos de geistlige Tilsynsmænd. Naar nu imidlertid disses Udelukkelse fra Deeltagelse i Drøftningen af de høieste og vigtigste Interesser lige med deres Medborgere nødvendigens maa virke i den modsatte Betning, til Nedslaaelse af den ædle Iver og Udholdenhed, saa modarbejder Staten aabenbart herved sig selv og det i de Øiemed, de Interesser, den maa erkjende for sine ædleste og høieste, en Modarbejden, som ene kan hæves, naar den nærer og opliver sine geistlige Borgeres Nidkærlighed og Iver paa samme Maade som de civile Borgeres og hævder og hædrer det geistlige Kald ved at træffe saadanne Foranstaltninger, at Almeenhedens Dom om Statens Agtelse for sine aandelige, geistlige, religiøse, christelige Interesser, langt fra at gjøres vaklende, tvertimod styrkes og befæstes.

Som saadan Foranstaltning formenes nu — ifølge det forud fremsatte — den at maatte ansees, at det blev Geistligheden tilladt ved selvvalgte Repræsentanter at deeltage i Drøftelsen af Landets vigtige Anliggender: thi er min ærbødige Petition denne:

»Da Erfaring har viist, at de raadgivende Provindsialstænder have optaget til Forhandling Gjenstande, som dels middelbart, dels umiddelbart berøre det geistlige Kald, Embede, sammes baade aandelige og timelige Interesser, uden at der er givet Statens geistlige Mænd og Borgere Adgang til ogsaa ved selvvalgte Repræsentanter at tale deres vigtige Kalds og dets Anliggendes Sag: vsaa ansøges de høitagtede Provindsialstænders gunstige Medvirkning til, at der allernaadigst maatte gives et vist, vnærmere bestemmende Antal Geistlige, dog formeent-

»ligen 2 for hvert Stift i det Mindste, Adgang til som
 »Deputerede at tage Plads i Stændernes Forsamling, og
 »at disse Geistlige maae vælges for hvert Stift af og
 »blandt dets respective Geistlighed efter de Valglove, som
 »nærmere maatte blive at bestemme, samt tage Sæde i
 »den Stænderforsamling, til hvilken Stifterne nu, hvad
 »de civile Deputerede angaaer, ere henlagte — Alt for-
 »uden de 2 Geistlige, som af Hans Majestæt directe ud-
 »nævnes.«

Hvis denne Proposition mod Formodning ikke skulde være lykkelig nok til at finde de ærede Stænders Samstemning og Understøttelse, da fremsættes som subsidiær Proposition:

»At der — til Drøftningen af de Interesser, som angaae det Religiøse, det Christelige, det Kirkelige og Sædelige, Underviisningsvæsenet i Almindelighed (dog med Undtagelse af Universitetet) samt Geistlighedens og Lærernes hele Stilling, maatte hvert andet eller tredje Aar indkaldes en Forsamling af Mænd, som have umiddelbart med Forfremmelsen af de nævnte Interesser at gjøre, altsaa dannet af hvert Stifts Biskop, af en Provst, en Sognepræst og en Kirkesanger, som tillige er Skolelærer, for hvert Stift, Provst og Præst valgte ved Stemmegivning blandt og af Stiftets samtlige Geistlige, Kirkesangeren valgt ved Stemmegivning blandt og af Stiftets faste Skolelærere; endvidere af en Rector, en Overlærer og en Adjunct, valgte blandt og af samtlige Kongelige lærde Skolers faste Lærere, samt af følgende ved Hans Majestæt Kongen udnævrende Medlemmer, nemlig: en theologisk Professor, en Seminariiforstander, 2 Geistlige og 2 juridiske Embedsmænd, samt en Kongelig Commissarius. En saaledes sammensat Forsamling vilde være istand til grundigen og med Sagkundskab at drøfte de hine angivne Gjenstande vedkommende Sager og derom at gjøre allerunderdanigst Indstilling, saaledes som det for Provindsialstænderne er

»bestemt. Sager af den Art, at de kunne give Anledning
 »til almindelige Anordninger, vilde da af Regjeringen blive
 »forelagte de civile Stænder, mangesidigen udviklede og
 »oplyste, og naar det da maatte tillades Underviisnings-
 »stænderne — om jeg saa maa kalde denne Forsamling
 »af Mænd, der have umiddelbart med Underviisningen at
 »gjøre — at udnævne af deres Midte Tvende, af hvilke
 »Een skulde tage Sæde i Provindsialstændernes Forsam-
 »ling for Jylland, den Anden i Forsamlingen for Sjælland,
 »Fyen etc. for tillige som Underviisningsstændernes Taler
 »at udvikle og oplyse, hvad der maatte gribe ind i disse
 »sidstnævnte Stænders Anliggender: da vilde saadanne Sa-
 »gers Drøftning i de civile Stænder kunne skee hurtigere
 »og sikkert, og der var da viist ei blot Statens høie, reli-
 »giøse, kirkelige og moralske Interesser den Opmærksom-
 »hed, Omhu og Varetægt, disses egen uendelige Vigtighed
 »og saaledes Statens eget sande Tarv fordrer, men til-
 »lige den Agtelse og Velvillie mod disse Interessers gjen-
 »nem Aarhundreder hævdede og umiddelbare Befordrere,
 »som de ikke allene synes at have et billigt Krav paa,
 »men som de nu i høi Grad, til deres Gjernings glade og
 »frugtbringende Udøvelse, for hver Dag mere og mere be-
 »høve. At der endnu gives andre Grunde, som tale for
 »Billigheden og Retfærdigheden af geistlige Mænds Til-
 »stedelse til Stændernes Forsamling er i Skrifter blevet
 »fremhævet med Klarhed, og vægtige Grunde ere blevne
 »hentede fra Analogien med andre Usufructuarier og den
 »Inconsequents, der muligen synes at ligge i nogle Usu-
 »fructuariers Tilstedelse, Andres Udelukkelse. Imidlertid
 »har jeg med Flid afholdt mig fra at berøre disse Grunde,
 »deels fordi de ligge saa nær, at man tør være overbeviist
 »om, at de strax fra Begyndelsen af ere blevne frem-
 »hævede og overveiede, deels fordi ved Geistliges alminde-
 »lige Valgbarhed det Tilfælde kunde indtræffe, at flere
 »geistlige Mænd bleve valgte, end det med Hensyn paa
 »Ligevægten mellem Statens forskjellige Interesser fandtes

»ønskeligt. Jeg har derfor hentet Grunde, ikke af Hensyn til Stand og Person, men af Hensyn til de Interessers Tarv, enhver christelig Stat maa henregne blandt sine vigtigste og høieste, og ved at andrage paa et bestemt indskrænket Antal af Geistlige har jeg med fuld Bevidsthed stillet mig for Øie paa den ene Side Nødvendigheden af, at Ligevægten mellem de forskellige Interesser blev bevaret, men ogsaa paa den anden Side Nødvendigheden af, at ingen vigtig Interesse, formedelst Savnet af sine retlige Talsmænd, trængtes tilbage og tilsidesattes.«

Og saaledes anbefales derfor de tvende fremsatte Propositioner ærbødigst til de høitagtede Stænders ædle, høihjertede og christelige Overveielse, og det bedes vel bemærket, at Propositionen No. 1 først og fremmest anbefales til gunstig Overveielse, og at kun No. 2 er fremsat for det Tilfælde, at Stænderne ikke finde sig foranledigede til at indlade sig paa No. 1. Men at i saadant Fald et vigtigt, et dyrebart, et kjært Haab knytter sig til No. 2, vil da eiheller af den retfærdigt og ædelt Tænkende kunne tolkes som en Stræben efter Fornyelsen af et Hierarki, med mindre enhver nidkjær Stræben hos den geistlige Mand til at frede om og forøge Indflydelsen af det, som er reent, ædelt, kjærligt, christeligt skal belægges med det forældede og i Danmark betydningsløse Ord, Hierarkie, Noget, som hverken vilde være gavnligt for Statens religiøse, kort aandelige Interesser, eiheller være billigt og retfærdigt mod de Mænd, af hvilke der til alle Tider fordres usvækket Iver og Nidkjærhed for det Aandelige, ubilligt mod de Mænd, som ved ærlig Stræben for sand protestantisk Christendom og sand Oplysnings Fremme selv have tilintetgjort Hierarkiet i dets Grundspire og saaledes have oprykket det med Røde. Og skulde endeligen en saadan Tanke kunne næres mod Proponenten, skjøndt han drevet af den inderligste Følelse af Sagens Vigtighed

og af samvittighedsfuld Pligtfølelse har fremsat det Forestaaende, da tør han haabe, at dog Nogle i den hæderlige Forsamling, som kjende hans Personlighed, Embedsførelse og litterære Virksomhed, ville skjenke ham et venligt Forsvar mod en saa ugrundet Tanke, og han tillader sig da at henvise til den nærværende Petitions Form selv. Det havde nemlig været let at faae den forsynet med saare mange Underskrifter og saaledes at have udrustet den med et udvortes Præg af Auctoritet; men han har valgt den aldeles modsatte Vei, at lade den komme frem blot med een Underskrift, byggende paa den protestantiske Grundsætning, at i Aandens Rige er det Sandheden, ikke Stemmernes Mængde, som kommer i Betragtning.

Odense Bispegaard den 10 September 1838.

Ærbødigst

N. Faber.

4.

Odense d. 11 Septbr. 1838.

Allerunderdanigst P. M.

Jeg giver mig den allerunderdanigste Frihed at overrække Deres Majestæt et Exemplar af en Petition, som jeg har formaaet een af de fyenske Deputerede, Hr. Proprietær Langkilde til Juulskov, at forelægge i den forestaaende Forsamling af Provindsialstænderne i Roeskilde. Jeg overrækker dette Exemplar med den Tillid, med hvilken en taknemmelig Søn nærmer sig til den kjærlige Fader; Følelsen af det uendelig Meget, jeg skylder Deres Majestæt, gjennemtrænger mig med saa stærke og bestandige Taknemmelighedens Forpligtelser og Følelser, at jeg ikke skulde have tilladt mig et saadant Skridt, dersom der i mindste Maade havde ligget en Nyhedssyge eller en Lyst til Opposition mod det Bestaaende til Grund. Men da der kun kommer Frugt og Velsignelse, naar Enhver i sin

Stilling med redelig og varm Interesse pleier og varetager det, som ved Deres Majestæts Naade er ham betroet, saa beder jeg allerunderdanigst, at det maa blive betragtet som en umiddelbar Følge af denne pligtskyldige Omhu. Deres Majestæt har ej blot fremkaldt en nu stedse fremskridende Oplysning, men har ogsaa med en ædel Herskerwiisdom tilladt Undersaatterne at drøfte vigtige Anliggender. Jeg har derfor ogsaa holdt mig overbeviist om, at det af mig i Petitionen fremsatte kan underkastes Drøftning, uden at Saadant vil vække Mishag i D. M.s Hjerte, Noget, jeg hverken som Undersaat, ei heller som af D. M. kaldet Embedsmand og som bunden til D. M. ved de dybeste Høiagtelsens og de inderligste Taknemmelighedens Baand vilde kunne bære uden den dybeste Hjertesorg og Bekymring.

Allerunderdanigst

N. Faber.

5.

Kjøbenhavn d. 22 Septbr. 1838.

Fra A. S. Ørsted.

Førend jeg idag tiltræder min Reise til Roeskilde, føler jeg mig opfordret til at aflægge D. H. min dobbelte Taksigelse baade for det Meget, som De bidrog til at gjøre mig den korte Tid, jeg sidst tilbragte i Odense, saa glad og nydelsesrig, og for den mig tilsendte Petition, som agtes indgivet til Stænderne. Hvad denne angaaer, burde jeg vel egentlig og foreløbig meddele D. H. mine Tanker. Men jeg har i de Dage, jeg siden min Hjemkomst har tilbragt i Kbhvn, ved Siden af uopsættelige Forretninger, været saa adspredt ved gjorte og modtagne Besøg m. v., at jeg kun ganske flygtig har gennemgaaet Deres Arbeide, og jeg har i dette Øieblik, da jeg staaer i Begreb med at gjøre mig færdig til at staae i Reisevognen, heller ikke Tid til enten at samle de Tanker, som

denne flygtige Læsning har fremkaldt, eller til at bringe dem nogenlunde ordentlig paa Papiret. Saameget troer jeg dog at burde sige Dem, at den, efter min bestemte Overbevisning, ingen Fremgang vil faae i Stænderforsamlingen. Jeg er saa temmelig vis paa, at jeg mere end de fleste andre erkjender de Grundsætninger, hvorfra De gaaer ud; og jeg vilde, dersom der var Tale om nu at give en Stænderanordning, Intet have imod, om Geistlighedens Repræsentation i samme blev noget større, end den er, og at den gik ud fra Valg af Geistligheden selv. Men, foruden at dette dog vanskelig vil blive bifaldet, forekommer det mig heller ikke, at Savnet er saa stort, at det af den Aarsag skulde være fornødent at gjøre en Forandring i selve Anordningen af 28de Maj 1831, hvortil Regjeringen vistnok vil være lidet tilbøielig. Der vil dog aldrig blive nogen geistlig eller kirkelig Sag afgjort, som enten efter Motion fra Regjeringen eller ad Petitionsveien passerer Stænderne, uden at Biskopperne, i første Tilfælde førend Motionen skeer, og i sidste førend noget Endeligt foretages, derover blive hørte. For at ikke den christelig kirkelige Synspunkt, der endog ved verdslige Sager ofte bør tages i Betragtning, ganske skal blive overseet i Stænderforhandlingerne, synes intet stort Antal Geistlige at være fornødent, og skjøndt jeg gjerne, fordi det vilde være mere tilfredsstillende for denne agtværdige Stand, vilde unde den selv at vælge de geistlige Medlemmer (hvilket da vist nok og maatte indrømmes Universitetet, hvis Repræsentation og maatte være talrigere, naar Geistlighedens blev det), saa tør jeg dog antage, at Regjeringen ikke vil vælge Andre end dem, der ligesaa vel kunde blevet valgte af Geistligheden. Det kan vist nok hælde, at den ei altid træffer det allerheldigste Valg, men dette kunde vel og hælde Geistligheden. Iøvrigt kan man heller ikke antage, at det christelig religiøse Princip og den Indvirkning, samme bør have paa Lovgivningen og Statsstyrelsen, er Forsamlingens øvrige Medlemmer fremmed,

og jeg maa bemærke, at heller ikke enten Jurisprudentsen eller anden Videnskabelighed har nogen Repræsentant i Forsamlingen (paa Universitetets Medlem nær), men at det kun er Tilfældighed, at der blandt Grundeierne ere adskillige Jurister (Antallet af nogenlunde grundige Jurister er dog meget for lidet). Det videnskabelige Element maa dog Regjeringen tilveiebringe tildeels ved Hjælp af de nærmest staaende Embedsmænd, hvortil Biskopperne især maa regnes. Stænderne skulle fra den almindelige folkelige Standpunkt prøve Regjeringens Forslag og gjøre de Motioner, som findes gavnlige; at hermed forener sig videnskabelig Oplysning, er vist nok høilig at ønske, men det er antaget, at den heller ikke just vil mangle hos de af Grundeierne valgte Grundeiere. Men, som forhen anført, troer jeg, at Forsamlingens Fleerhed vil ikke blot, som jeg, finde den større Deeltagelse af Geistligheden i Stænderforsamlingerne mindre nødvendig, og derfor, som en Forandring i Institutionens Grundlov, i det mindste for Tiden utilraadelig, men at den vist nok lidet grundede men derfor ikke lidet almindelige Frygt for hierarchisk Anmasselse vil lade sig høre.

Dersom D. H. havde meddelt mig noget om Deres Forsæt at indgive en Petition som den anførte, vilde jeg have raadet Dem til enten aldeles at opgive den, eller at have forandret den til en Petition om, at Beneficiar-Besiddelse af faste Eiendomme maatte ansees lige med Eiendomseller i det mindste med Fæstebesiddelse. Ogsaa dette vilde vistnok finde en Deel Vanskelighed, men det forekommer mig dog baade i sig selv at have langt mere for sig, ligesom det vel heller ikke ligefrem kunde siges at stride imod Anordn. af 28 Maj 1831, hvori Regjeringen for Tiden vel saa meget mindre vil gjøre Forandring, som der andrages paa Forandringer, som synes særdeles betænkelige; og derfor troer jeg, at Forsamlingen langt hellere gik ind paa, at geistlige Embedsmænd qua Beneficiar-Besiddere af iøvrigt qualificerede Eiendomme nød Grund-

eieres eller Fæsteres Rettigheder, end paa at de som en særegen Stand før at gjøre deres særegne Rettigheder (saaledes vilde man opfatte det) gjældende, skulde have en særegen Repræsentation; ligesom det og er rimeligt, at de Geistlige, der bleve valgte af deres Medborgere, vilde faae en større Virksomhed i Forsamlingen end de, der sendtes af deres Standsbrødre. Ogsaa vilde man vist nok være opmærksom paa det Ønskelige i, at Bondestanden fik en Deel Mænd at vælge paa uden for dem selv og uden for dem, som ellers kunde ventes at Bonden vilde vælge paa, der maaskee uden for Præsterne ikke let vilde blive andre end Procuratorer.

Undskyld den Flygtighed og Uorden, hvormed jeg ytrer mig om en saa vigtig Sag. Min Hensigt hermed er fornemmelig den, at forberede Dem paa de Erindringer, som jeg maaskee vil komme til at gjøre mod Forslaget, men som sandsynligviis dog de Erindringer, der andetsteds fra ville blive gjorte, ville gjøre overflødige eller endog give en anden Retning (jeg troer snarere, jeg vil komme i det Tilfælde at maatte tale imod en uretfærdig Bedømmelse af Forslaget). Efter det Venskab og den Fortroelighed, som D. H. har viist mig, vilde det være en upassende Tilbageholdenhed aldeles ikke at meddele Dem, hvorledes jeg betragter Forslaget.

Og nu min gjentagne hjertelige Tak o. s. v.

6.

I Anledning af det Os ved Din allerunderdanigste Skrivelse af 11te d. M. tilstillede Exemplar af en Petition, som Du angiver at have formaaet En af de fyenske Stænderdeputerede til at fremlægge i Forsamlingen af Provindsialstænderne for Sjællands med flere Stifter, ville Vi hermed have Dig tilkjendegivet, at Vi med særdeles Mishag deraf have erfaret, at Du saa aldeles miskjender Din Stilling og Dine Pligter som Embedsmand, at Du, istedetfor at afvente Vort allernaadigste Tilkjendegivende: om og hvor-

vidt Dit Andragende maatte fortjene at tages i Betragtning og at egne sig til derover at indhente de raadgivende Provindsialstænders allerunderdanigste Formening, dermed har henvendt Dig directe til disse.

Befalende Dig Gud!

Givet i Vor Residentsstad Kjøbenhavn d. 29 Septbr. 1838.

Frederik R.

Til Os elskelige Biskop over Fyens Stift, Doctor theologiæ Faber, Ridder af Dannebrogen.

7.

Odense d. 30 Septbr. 1838.

Hr. Proprietær Langkilde, Roeskilde.

Da der ere indtrufne Omstændigheder, som gjøre mig det til absolut Pligt at tage den Petition tilbage, som De har været saa god at ville indgive, saa beder jeg, at den nu aldeles bliver holdt tilbage, og hvis den skulde være anmeldt, at De da vil tage den tilbage. Skulde Petitionen være uddeelt iblandt Medlemmerne, faaer det at gaae; men skulde Nogen deraf tage Anledning til at gjøre Petitionen til sin, da maa jeg bede herimod at nedlægge den bestemteste Protest. Jeg beder ret meget at undskylde den forgjæves Uleilighed, jeg har forarsaget Dem.

N. Faber.

8.

Odense d. 30 Septbr. 1838.

Til Kongen.

Deres Majestæt har under 29 Septbr. d. A. lagt Berøvelsens tunge Kors paa mit Hjerte ved Tilkjendegivelsen af særdeles Mishag med Hensyn paa Indgivelsen af en Petition, hvorom jeg den 11 Septbr. allerunder-

danigst havde henvendt mig til D. M. — Jeg har øieblikkelig gjort, hvad jeg under disse Omstændigheder maatte ansee for min absolute Pligt, idet jeg øieblikkelig har paalagt den Deputerede, som havde paataget sig Hvervet at indgive Petitionen, aldeles at holde den tilbage, hvis den ei er indgivet, men i saadant Fald strax at tage den tilbage, og hvis mod Formodning noget Medlem alligevel nu vilde gjøre den til sin, da høitideligen derimod at protestere. — At jeg ikke uden D. M.s Vidende og Villie vilde gjøre dette Skridt, har jeg ved Indsendelsen af Petitionen allerunderdanigst viist. Jeg troede, hvis Petitionen havde D. M.s Mishag, at saadant strax, maaskee ved et mundtligt Ord til Commissarius, var blevet yttret; han havde da standset Petitionen paa den simpleste Maade; i denne Tanke ansaae jeg endog den Omstændighed, at Intet var mig tilkjendegivet før d. 24de ¹⁾, som et stiltiende Samtykke.

D. M. l der gives Feiltagelser, som udspringe af Mangel paa Hjertets ædle Følelser, udspringe af Selvraadighed eller deslige andre fordømmelige Egenskaber; men der gives ogsaa Feiltagelser, som udspringe af Omstændigheders Sammenstød, hvor Forstanden ei har opfattet Alt med den fornødne Klarhed. Min Feil i nærværende Tilfælde er, som jeg paa det Bestemtteste og Helligste tør bevidne, udsprungen, ikke af den første, men af den anden Kilde. Som udsprungen af den første Kilde vilde den i Sandhed ogsaa have været for aabenbar, til at jeg tør antage, at D. M. engang vilde troe den mulig. — Men i den anden Henseende have Omstændighederne forledet mig til at forsee mig, dog paa det bestemtteste mod min Villie. At feile paa denne Maade har hver Tid kaldet menneskeligt: derfor ansøger jeg D. M. paa det allerunderdanigste, at dette ogsaa maa blive Dommen i nærværende Tilfælde, og da jeg strax har gjort

¹⁾ Stænderforsamlingens Aabningsdag.

Alt for at redressere min Feil og derved i Gjærningen viist, hvor oprigtig min Bedrøvelse er, saa nærer jeg ogsaa det allerund. Haab og nedlægger den indstændigste Bøn, at D. M. — Naadens jordiske Kilde — vil tilgive mig denne — ikke Hjertets, men Forstandens Feiltagelse. At tilgive er kongeligt og christeligt; jeg hentyer til D. M.s kongelige Sind og christelige Hjerte.

— — — — N. Faber.

9.

Odense d. 2 Octbr. 1838.

Til Conferentsraad Ørsted, St. K. og D. M. Roeskilde.

Da jeg har megen Grund til at befrygte, at Nogen har bibragt Hs. Majestæt Kongen den urigtige Efterretning, at den Petition, som jeg havde ønsket at kunne lade indkomme til Stænderne, skulde være paa sædvanlig lovbefalet Maade ved en Deputeret indgivet, men Ingen bedre end D. Høivelb. er istand til at oplyse Efterrettningens Usandhed, saa er jeg saa fri herved ærbødigst men ogsaa indstændigst at ansøge D. H. om, at De vil til H. M. Kongen indsende en Attest for, at ingen Petition fra mig gjennem nogen Deputeret er indgivet til Stænderne.

— — — — N. Faber.

10.

Odense d. 6 Octbr. 1838.

Til Kongen.

Allerunderdanigst P. M.

I Anledning af Deres Majestæts allerhøieste Skrivelse til mig af 29 Sept. d. A. hentyede jeg strax til D. M.s Naade, saaledes som jeg formener, at det sømmer en god Undersaat og taknemmelig Embedsmand. Idag hentyer

jeg allerund. tillige til D. M.s retfærdige og billige Dom og fremlægger til den Ende et Aktstykke, som D. M. ikke vil negte at værdige allernaadigst Opmærksomhed. Dette Aktstykke er nemlig det Brev, som jeg d. 28 August d. A. tilskrev Hr. Proprietær Langkilde til Juulskov, som er den Mand, der havde lovet at ville fremlægge min Petition i Stænderforsamlingen. Dette Brev lyder saaledes:

(her anføres ordret Aktstykket Nr. 1).

D. M. vil af dette Brevs Slutning allernaadigst erfare, at jeg virkelig har havt pligtskyldigt Hensyn til min Stilling qua Embedsmand. Da nu D. M.s allerh. Skrivelse af 29 Sept. kom mig tilhænde Søndag Aften, maatte den ramme mig paa en uventet Maade, idet jeg maatte befrygte, at den Deputerede, uagtet Slutningen af mit Brev til ham, havde indgivet Petitionen, og jeg greb derfor strax det eneste Middel, der efter min Tænkemaade stod mig aabent, det at hentye til D. M.s Naade og Tilgivelse. Men øieblikkeligen indhentede jeg ogsaa Erkyndigelse fra Roeskilde, hvorved jeg da erfarede, at Petitionen ikke er indgivet, hvilket jeg ogsaa stedse antog, men hvorom jeg dog paa en smertelig Maade gjordes uvis og vaklende ved den allerh. Skrivelse af 29 Sept. Jeg haaber allerund., at endog nu fra Commissarius er, hvad jeg har ansøgt ham om, indgivet til D. M. Attest for, at Petitionen ikke er indgivet til Stænderne. At nu mit Brev til Hr. Langkilde er heelt igjennem tilligemed dets Slutning virkelig skrevet d. 28 Aug., vil D. M. ikke betvivle, naar jeg tilføier at ville hvorsomhelst bevidne Sandheden deraf med Eed. Men jeg skylder Regnskab for, at jeg ikke strax d. 30 Sept. allerund. paaberaabte mig denne, som jeg haaber —, dog i nogen Grad retfærdiggjørende Skrivelse. — Grunden er denne: Havde den Deputerede alt afgivet Petitionen og saaledes overseet Slutningen af mit Brev, da vilde jeg — ved at anføre dette — have skudt noget af Forseelsen over paa hans Skuldre. Dette fortjente denne

brave Mand ikke, og en Følelse i mit Hjerte erklærede det uhonnet, om jeg vilde have grebet denne Udvei for at formindske min egen Brøde. Jeg taug altsaa herom, fast besluttet paa ene at bære den tunge Lod, men stolende fast paa den Tro, at hvor der handles honnet og bravt, ville ogsaa en sorgfuld Skjebnes mørke Skygger igjen adspredes af Hans Haand, hvis usynlige Førelser det jordiske Øie ikke formaaer at skue.

Jeg tør efter denne Udvikling allerund. haabe D. M.s Sind noget mildere stemt imod mig, og dette giver mig Mod til endnu allerund. at fremsætte Følgende:

Siden D. M. oprettede Stænderinstitutionen, er der aabnet 2 Veie til D. M., den ene gennem Collegierne, den anden gennem Stænderne. Angaaende Sager, som angaa Embedet og dets Gjerning, har jeg aldrig afveget fra den Vei, som fører gennem det Collegium, hvilket jeg er underordnet, og uagtet enkelte Sager, der ret maatte ligge mig meget paa Hjerte som geistlig Overtilsynsmand i Stiftet, kunne have faaet et Udfald, der meget maatte nedslaae mig, har jeg dog aldrig derfor henvendt mig directe til D. M. af den Grund, at jeg respecterer de gradevise Forhold i Bestyrelsen, og føler, at en Overspringen her ikke kan eller bør skee, hvorfor jeg endog trøster mig til at formene, at ikke let nogen Biskop med mere Ærbødighed for Collegiet søger at udføre sit Hverv og afgive Erklæringer og Beretninger end jeg. — Men hvad Indholdet af Petitionen angaaer, da var denne ikke nogen Embedssag, og uagtet jeg nærer den sandeste Høiagtelse for Cancelliet som et kraftigt og retfærdigt Collegium, under hvilket det er en Fornøielse for dygtige Mænd at arbeide, saa holdt jeg mig dog tillige overbeviist om, at Stemningen med Hensyn paa det christelig Religiøses og Kirkeliges Element var en saadan, at en Forestilling gennem Collegiet om det, Petitionen indeholder, kun vilde have tildraget mig en alvorlig Miskjendelse, thi jeg har en yderst beskeden Mening om Vægten af en Biskops Røst i

Sager, hvor han er af en anden Anskuelse end Collegiet. — Ved den nærværende Sag maatte det derimod have været af Vigtighed og Interesse at vide, hvad Gjenklang Sagen fandt i Folket, og derfor vilde den — gennem Stæderforsamlingen være kommen til D. M., betragtet fra ganske andre Sider end ellers.

Har jeg nu feilet i at betragte Stænderinstitutionen tillige som en gavnlig og vigtig Institution til derigjennem at forskaffe vigtige Anliggender, mangesidigen drøftede, en saadan Adgang til D. M., som ellers ikke var mulig, og har jeg feilet i at antage det ikke stridende mod D. M.s Villie, at denne Vei benyttedes ogsaa med Hensyn paa en heel Stands vigtige Interesser og Stilling, saa har jeg allerund. stræbt at gjøre denne Feiltagelse god igjen ved aldeles at tage Petitionen tilbage, og jeg hentyer derfor her — som i min allerund. P. M. af 30 Sept. til D. M.s Naade og Tilgivelse for denne Forstandens, ikke Hjertets Feiltagelse.

Allerund. N. Faber.

11.

Vi ville herved allernaadigst have Dig tilkjendegivet, at det har været Os behageligt af Din allerunderdanigste Skrivelse af 30te f. M. at erfare, at Du har taget Din deri ommeldte, til Provindsialstænder-Forsamlingen i Roeskilde indgivne Petition tilbage¹⁾. Befalende Dig Gud!

Givet i Vor Residentsstad Kiøbenhavn d. 9 October 1838.

Frederik R.

Til Os elskelige Biskop over Fyens Stift, Doctor theologiæ & philosophiæ Faber, Ridder af Dannebrogen.

¹⁾ Som det vil ses, hvile begge de kgl. Skrivelser paa den Vildfarelse, at Petitionen var indgivet, hvilket den ikke var og heller ikke blev.

12.

Roeskilde d. 6 October. 1838.

Fra A. S. Ørsted.

I Overensstemmelse med D. H.s ærede Skrivelse af 2den d. M. har jeg tilmeldt Hs. Majestæt, at den Petition, som De, efter hvad De havde indberettet, havde villet lade fremlægge for de her forsamlede Provindsialstænder, ikke endnu var indgiven, samt at De, efter hvad Proprietær Langkilde havde tilkjendegivet mig, havde anmodet ham om at tilbageholde samme.

Det har gjort mig meget ondt, at dette tilsigtede Foretagende har paadraget Dem Ubehageligheder. Jeg forudsaae vel, at Kongen vilde tage det ilde op, og, dersom De i de Dage, jeg havde den Glæde at leve saa meget med Dem, havde meddelt mig noget om Deres Forsæt, skulde jeg ikke have undladt at yttre mig derover. Da D. H. var saa god at tilskrive mig og unde mig et Aftryk, dog uden at forlange min Mening, fandt jeg det betænkeligt at yttre noget om Kongens formodede Mishag med at De, i Deres Stilling, vilde anbringe en saadan Sag ved Stænderne. Blandt andet indsaae jeg vel, at det, uagtet De ugjerne vilde foretage noget, som var Kongen imod, dog kunde være, at De fandt Dem saaledes opfordret ved Pligt til at bringe Sagen i Bevægelse, at hin Betragtning ei kunde være afgjørende; ligesom det og, efterat De allerede havde ladet Petitionen trykke og formaaet Prop. Langkilde til at fremlægge den, maatte, fra flere Sider, være ubehageligt at træde tilbage. Det forekom mig saaledes endog udelicat at ville meddele Dem, hvad jeg i saa Henseende formodede, og derved paaføre Dem en ubehagelig Reflexion, som dog, efter hvad jeg antog, ei kunde bestemme Deres Handlinger. Jeg havde imidlertid ikke mindste Ahnelse om, at Kongen vilde træde imellem, førend han under 29 Sept. f. M. tilstillede mig Afskrift af sit Reskript af samme Dato. Jeg tilskrev Dem derimod

den Dag, jeg forlod Kiøbenhavn (d. 22 Sept.), deels for at takke D. H. for det meget, som De havde bidraget til at gjøre mig de Dage, jeg tilbragte i Fyen, glædelige saavel i Øieblikket som i Erindringen, deels for, fra en anden Side, skiøndt kortelig og i stor Hast, at yttre mig over Petitionen, hvilket i Særdeleshed gik ud paa, at den, efter min Overbeviisning, ei vilde vinde Bifald i Forsamlingen. Dette Brev haaber jeg dog, at D. H. har modtaget, uagtet Deres Skrivelse af 2den October ikke indeholder noget Spor dertil.

Skiøndt det vist nok er D. H. ubehageligt baade at have gjort Kongen imod, og at De ved Reskriptet er bragt i den Nødvendighed at gjøre et Tilbageskridt, som sandsynligviis vil opvække en fra flere Sider fortrædelig Omtale, saa vil De dog vist nok finde Dem beroeliget ved den Overbeviisning, at have handlet i den Hensigt at befordre en god og vigtig Sag ved et Middel, som De fandt tjenligt og tilladeligt. Kongens Uvillie vil vist og igjen lægge sig, og jeg skal, om en god Leilighed frembyder sig, ikke undlade at udvikle de Grunde, der tale for, at en Embedsmand i en høiere Stilling i et hans Embede vedkommende Anliggende kan benytte Stænderinstitutionen for at give en Sag et Fremstød, inden den bringes for Regjeringen, noget, som han for Resten ikke vil bringes til at indrømme, ligesom jeg heller ikke kan nægte, at denne Fremgangsmaade, saa vel meent den end kan være, let kan faae et Udseende af, at Embedsmanden har en Mistillid til, at Regjeringen ynder hans Andragende, og derfor vil søge det forstærket ved Stændernes Hjælp. Ogsaa troer jeg at kunne sige, at D. H. neppe har været opmærksom paa, at Deres Andragende gik ud paa en Forandring i selve Grundloven for Stænder-Indretningen (Anordn. 28 Mai 1831). Dog dersom Kongen ei selv bringer Sagen paa Bane, gjør jeg vist bedre i at tie. Sandsynligviis har De og selv tilskrevet H. M. Iøvrigt har jeg ikke været

i Kiøbenhavn, siden jeg gik til Roeskilde, og kommer der heller neppe før om 8 Dage.

13.

Odense 10 October 1838.

Høivelbaarne Hr. Conferentsraad Ørsted, S. K. —
D. M. &c. Roeskilde.

Jeg skylder i Sandhed D. Høivb. den inderligste Taknæmmelighed for, at De, en saadan Mand, paa saa høi en Post, med saa mange og vigtige Forretninger, har tænkt paa mig i Deres 2de venlige Skrivelser af 22 Sept. og 6 Oct. d. A. Hvor takker jeg Dem ikke af mit inderste Hjerte for de Ord i Deres sidste Brev: »Blandt andet indsaae jeg vel, at det, uagtet De ugjerne vilde foretage Noget, som var Kongen imod, dog kunde være, at De fandt Dem saaledes opfordret ved Pligt til at bringe Sagen i Bevægelse, at hiin Betragtning ikke kunde være overveiende«. — Ja saaledes er det. De har læst mit Hjertes Skrift tydeligt og klart. Saa var der dog een Mand med saa ædelt et Hjerte og høihjertet Anskuelse, at han vilde og kunde erkende, at Pligten kan være en Mand saa ærværdig, at jordiske Hensyn, — som han vel kunde tænke sig — maatte vige for Pligtens og Samvittighedens Røst. Tro mig, D. H.! en saadan Erkjendelse gjør et bravt Hjerte godt; thi hvad er det, man omgives af, og som man hører paa alle Kanter? Er det ikke denne beregnende Verdensklogskabs Ord, der, kaldende sig selv Viisdom, henter Regler for sin Handlen blot fra jordiske, timelige Hensyn, kalder Hensyn til Pligt og Samvittighed Blændværk, og Hensyn endog til en Regnskabens Dag for Gud og Christus — Sværmeri og halv Afsindighed, og derfor ofte griber en ussel Tale- og Handlemaade. Gjennem al denne elendige, beregnende Tale af Verdenskløgt at høre et Ord, som endnu viser Tro paa en Handlen af Pligt, der staaer høiere end beregnende Klogskab, er lige-

saa vederqvægende for Hjertet, som Oasens Kilde er lædskende for Vandrerens, naar han, omgiven af Sandørkens golde Flade, omsider naaer et venligt Sted, der qvæger Øjet og skienker Skygge og Forfriskning. Og da nu ethvert godt og reent Hjerte gjerne aabner sig for den venlige Tillids Ord, som Blomsten aabner sig for den venlige Foraarssol, saa vredes ikke, at jeg med aaben Oprigtighed berører følgende Puncter i D. H.s tvende ærede Skrivelser.

a. Jeg har intet Øjeblik været uvis om Deres Dom om min Petitions Indhold, da jeg jo maatte kunne læse Dommen i Deres Afhandling om, hvorvidt den danske Kirkes Forfatning behøver nogen gennemgribende Reform, en Afhandling, der, uagtet et nyt Vidnesbyrd om Forfatterens Skarpsindighed, dog frembød 2 store, af mange Geistlige dybt følte Savn. For det Første fremhævede den ikke den christelige, høihjertede Omhu for de religiøse Interesser, som en christelig Stat qua saadan skylder disse. Var denne, som et Princip, blevet belyst først paa den rette Maade, i Sandhedens fulde Glands, maatte Resultatet af Afhandlingen være blevet et ganske andet; men en saadan Udviklingsgang vilde have stridt mod det Resultat, der allerede havdes for Øie. Men var det nu noget Under, at Afhandlingens Resultat ikke satisficerede mangen brav, ædel geistlig Mand, som dog alligevel — taug.

b. For det Andet anførte De i Deres Afhandling een Grund, hvis Gyldighed Geistligheden ikke kunde indrømme, og da De nu gjentager den i Deres Brev af 22 Sept., saa seer jeg deraf, at De virkelig tillægger denne Grund Vægt og Betydning, hvorfor jeg nødvendigens maa berøre den. Grunden lyder saaledes: »Geistligheden har Biskopper, som blive hørte«. — D. H.s ædle Hjerte lægger Mere og Andet ind i disse Ord, end Erfaringen stadfæster; og af den Ukyndige og Eenfoldige forstaaes de paa en Maade, som er aldeles urigtig. Lad os derfor med Oprigtighed dvæle nogle Øieblikke ved dem. — At Sager af

geistlig Natur ville fra oven af komme til Biskoppernes Erklæring, tør man antage, skjøndt saavidt mig vitterligt der intet Lovbud gives for, at det skal skee med andre Sager end dem, som angaae Underordnedes Supliker o. s. v. Men forsaavidt Erklæringer alligevel indhentes, er det rigtigt, at Biskopperne faae Leilighed til at skrive; men derfor blive de ikke hørte: Ordet høres er just her og i vor Tid af den høieste Betydning. Det mundtlige Ord har noget ganske andet at betyde end en skriftlig Erklæring —: det mundtlige Ord mødes igjen af et andet mundtligt Ord; den levende Tale lægger en Kraft i Ordet, ingen Pen formaaer; et mundtligt Ord i Stænderne er talt til hele Landet; er Ordet ædelt og godt, da dør det ikke hen; det lyder ud til Manges Hjerter. Er dette en vitterlig Sandhed, skulde da D. H. virkelig for Alvor mene, at der ligger synderlig Vægt i den Grund: Biskopperne blive hørte, naar deres Ord bestandigen blot staae paa et Papir, der lægges sammen, lægges hen, og dermed er da Ordet — begravet. Og skulde nu endog Udtrykket: »blive hørte« have den Betydning, som maaskee Nogle i Eenfoldighed kunde troe, at der virkelig tages alvorligt og ret meget Hensyn til Biskoppernes Erklæringer ogsaa da, naar disse ikke stemme med Collegiets forudfattede Anskuelse, saa tænker jeg, at Sandheden her er saavel D. H. som mig for vel bekjendt, til at De ikke skulde give mig Ret i, at de Ord: »Biskopperne blive hørte« ikke betyde, hvad Ordene sige, og i Grunden kun betyde lidet. Jeg vil i den Henseende kun tilbagekalde i behagelig Erindring et Par Tilfælde fra den seneste Tid, som ere mødte mig. — Sognepræsten R. i Oure og Veistrup, som i sit Embede i Slagelse havde været afsindig og været paa Bistrup, blev efter sin Forflyttelse her til Fyen atter saa tungsindig, at der maatte beskikkes ham Kapellan paa eget An- og Tilsvær. Hans Formand i Kaldet havde havt til Kapellan B., en Contemnendist af saa ringe Gaver, at Mange i Menigheden vare misfornøiede med ham. Ved Formandens

Død var B. aldeles flyttet bort, havde afslaaet at tage mod andet Kapellani og havde saaledes aldeles renonceret paa al Forbindelse med Sognekaldet. Da R. nu maatte have Kapellan, og B. kjendtes som et spagfærdigt Menneske, indleddedes Underhandling med ham fra Familien R.s Side. Neppe hørte Menigheden dette, før en Deputation af 4 Mænd drog til mig, demonstrerede mod B.s Antagelse med Grunde, der ikke kunde afvises. Jeg henvendte mig da til Collegiet, fremstillede den nøgne Sandhed, talede paa den indstændigste Maade for Sognets aandelige, christelige Tarv, men — forgjæves. R.s nu afdøde Broder, Kjøbmand eller Agent, talte Sagen mundtlig i Kiøbenhavn og — seirede. Nu sidder R. som aldeles afsindig i Daareanstalten i Odense, og Sognets aandelige Tarv er lagt i Hænderne paa — B.

Endvidere — da Amtsprovst Vedel gik af, var det ved Kgl. Resol. af 9 Decb. 1828 bestemt, at Sunds Herred paa en Maade skulde sønderlemmes, idet Øerne gik over til Langeland, medens Resten og Salling skulde udgjøre eet Provsti, altsaa bestaae af 26 Kald; at dette, nu da de provstelige Forretninger ere blevne saa mange og stedse forøges, var alt for meget, naar en Mand tillige skal besørge sit Embede som Præst, derom var der nu kun een Mening blandt Mænd af geistlig Erfaring. Da nu flere Mænd, til hvilke jeg selv havde henvendt mig, og de andre Mænd, til hvilke jeg efter Collegiets Befaling ligeledes havde henvendt mig, havde refuseret, saa indgav jeg en allerund. Ansøgning af 30 Juni 1837 om, at Sunds Herred maatte blive usønderlemmet og faae sin egen Provst, Salling H. faae sin, et Andragende, som — fjernt fra al Anmasselse — kun havde Provste- og Præsteembedets rette Forvaltning for Øie, hvilket jeg efter Pligt og Samvittighed maatte paasee. D. H. veed, at det er saa langt fra, at jeg blev hørt, at endog een af Collegiets egne Deputerede, efter hele Collegiets Samtykke, selv directe skrev til en Præst om at modtage Provstiet heelt, hvilket denne

efter en saadan Anmodning var villig til, havende siden erklæret mig skriftligen, at han, om jeg havde anmodet ham derom, vilde have sagt nei, men anmodet af Collegiet sagde: Ja. Nu var det jo naturligt, at Collegiet ved paa den ene Side at fremlægge min Ansøgning om Provstiets Deling for Kongen og paa den anden Side en Mands Ord for at ville overtage hele Provstiet let kunde faae denne Mand valgt; men hvorvidt en saadan Tournure var overensstemmende med ædel, christelig Omhu for baade Provste- og Præste-Embedets tilbørlige Forvaltning, det vil jeg ikke afgjøre: men saa Meget er vist, at Biskoppen, hvis Stemme i dette Tilfælde billigen om nogensinde ellers maatte have faaet Vægt, blev snarere paa en verdensklog Maade contramanderet end — hørt. Jeg erholdt ikke engang et Svar paa min Forestilling til Kongen og maa altsaa formode, at den enten slet ikke eller uden mindste anbefaling er bleven ham forelagt. Men altid bliver det et mærkeligt Beviis for, hvorvidt Biskoppens Ord blive hørte, hvor de ei stemme med Collegiets Anskuelse.

c. De mener, at Jurister ikke ere repræsenterede, og at heraf en Grund kan tages, til at de Geistlige heller ikke bør være det. Men lader os give slip paa Personerne og holde os til Interesserne, da kunne disse efter en aldeles rigtig Logik deles i de materielle og de aandelige, de civile og de geistlige: paa begges oprigtige Hævde af Staten beroer Landets Vel, men kun de første ere repræsenterede, ikke de sidste. Og ikke mere kan i Sandhedens Vægtskaal den Grund veie, at de Deputerede jo ogsaa ere Christne, aldenstund D. H. selv meget godt veed, at de materielle og verdslige Interesser have en saadan Overvægt hos Christne, der idelig versere i disse, at de aandelige kunne behøve alt muligt Forsvar for ikke at opluges af disse. Den christelige Tidstone, da Cancelliets Herrer, endog Præsidenten selv gik hen for at høre theologiske Candidater prædike, for deraf at hente

Motiv til deres Befordring, er forbi; og synes nu Tidsalderen endog at forvandle et gammelt Ordsprog til dette: Materialisten sind böse Christen, saa vil D. H. som ærlig og sanddru Mand maatte indrømme, at fordi de Stænderdeputerede ere Christne, ere derfor eo ipso de christelige Interesser ikke saaledes repræsenterede, sikkrede, hævdede som enten Staten qua christelig bør sørge for, eller som den geistlige Stand med største Billighed kan vente det.

d. D. H. vilde have raadet mig til at give min Petition det Sving, især at have urgeret andre Beneficiariers Valgret og Valgbarhed, og at have fortrinligen bygget paa denne Grund. Men skjøndt jeg har antydnet denne Grund i min Petition, saa vilde det — efter min Overbevisning — have været aldeles urigtigt at bygge Petitionen derpaa. Alt havde da faaet Udseende af at ville hævde en personlig Ret; den Indvending vilde da ligget lige for Døren, at ikke Personer qua saadanne skulle i Stænderne repræsenteres; at i saa Fald kunde der være andre Personligheder, der ligeledes skulde optages; en saadan Basis, urgeret, vilde have givet Angreb og Beskyldning for Hierarki et velkomment Støttepunct. I min Petition baserede jeg derimod Andragendet paa den Agtelse for de aandelige, christelige, sædelige Interesser, hvilke ikke ere repræsenterede, og hvilke Staten som ædel, christelig, sædelig skylder en Repræsentation, skylder den for Gud og Mennesker. Fra denne ganske anden, denne høiere Side var Sagen taget og fremsat af mig, og var der ikke i Stænderne den Intelligents, den Christelighed, den rene Villie, at den vilde blive opfattet fra dette Synspunct, saa behøvede man ikke at spørge om Petitionens Udfald.

Og hvorledes skulde jeg paa en god Maade kunne have baseret en Petition paa Præstens Stilling som Beneficiarius, efterdi Analogi, Billighed, Retfærdighed her talede saa høit, og en saa betydningsfuld Røst dog hverken i de vise Mænds Forsamling ei heller senere paa andre Steder havde gjort sig gjældende! Maatte jeg ikke have spurgt:

Hævdede de dengang tilkaldte geistlige Medlemmers Røst sig ikke kraftigere til Forsvar i hiin Forsamling? Gjorde de det ikke, saa er det et Beviis for, at de geistlige Interesser bør repræsenteres ved retlige Talsmænd, og talede de, som de burde, saa er atter her et Beviis for, at de ei bleve hørte. Men om end Antallet af Civile blandt de vise Mænd, aldeles overlegent de dengang tilkaldte faa Geistlige, maaskee var Aarsag i, at de aandelige Interessers Krav ei tilbørligen blev fremhævet, hvad Forsvar fandt da disse i det Collegiums Midte, der staaer over Geistligheden og dens Kald, uden at een eneste geistlig Mand har Sæde eller Stemme deri? Var der en Røst, som for Kongens Throne talede, jeg vil ikke engang sige, til Standens retfærdige Bedømmelse, til dens Ære, men talede for at afværge fra samme den uretfærdige og dybtsaarende Begegnelse, udtrykkeligen her at udelukkes af en Klasse, til hvilken den retteligen henhørte? Var der i Collegiet nogen Røst, der med Varme talede, jeg vil ikke sige Billighedens, men Retfærdighedens Sag? Var der noget Hjerte ædelt nok til at indrømme, hvad Danmarks Cultur og Oplysningstrin nu skylder en ægte protestantisk Geistligheds brave Virken, og ædelt nok til at føle det Utaknemmelige i at udelukke denne Stand, ædelt nok til at føle den bitre Smerte, som derved kastedes i Standens Hjerte, freidigt nok til at tolke den? Hvorledes har Hjertelaget været mod Standen, naar ikke selv simpel Statsviisdom kunde, endog kun betragtet som beregnende Klogskab, overtale sig til at give Geistligheden Adgang for ikke at kaste Bitterheden af lidt Til sidesættelse i dens Hjerte og saaledes bidrage til at svække dens inderlige og oprigtige Iver for dens Gjerning? Saa-danne Spørgsmaal maatte af sig selv have frembudt sig, dersom jeg havde valgt den antydede Basis. Rettest handlede jeg da vel i ganske at forlade denne og søge med christeligt Sind at bære Tilsidesættelsen qua Beneficiarius, men derimod kun tænke paa at redde de aandelige og

christelige Interesser fra den synkende Agtelse, om det var muligt.

Og hvis nu D. H. vilde sige, at Petitionen, om den var kommen frem, dog ingen Fremgang vilde have faaet, saa svarer jeg hertil, at jeg altid har tænkt mig, at D. H. maatte af al Magt have talt imod den. Dette maatte De have gjort som Kongens Mand og Kglg. Commissarius, hvis Pligt jeg anseer og erkjender det at være at forsvare den Kglg. Institution, saaledes som den nu eengang er. De maatte have talt imod den, fordi en Indrømmelse af dens Billighed vilde stride mod den fælleds Aand og Anskuelse, der maa antages at være det Collegiums, af hvilket De er Medlem. De maatte have talt imod den, fordi den strider mod den Anskuelse, De før i Skrifter har hævdet, og hvilken som et Udtryk af Deres Overbeviisning De altsaa ikke kunde frafalde. Uagtet Petitionens Skjebne under saadanne Omstændigheder ei kunde været tvivlsom, vilde den dog — det er min fuldeste Overbeviisning — ikke være bleven frugtesløs. Ved Discussionen vilde mange Tanker være blevene aabenbare, Tingenes sande Stilling vilde være bleven kjendt paa en rigtigere Maade end før, og uagtet et gunstigt Resultat nu ei var blevet naaet, vilde det levende Ord have udkastet et Frø, hvoraf en god Sæd upaatvivleligen engang vilde være fremkommen, om den end først havde opnaaet Modenhed, naar de Nulevendes Been smuldre i Graven.

I min allerund. P. M. til Hs. Maiest. af 6 ds har jeg tilladt mig at yttre, at der siden Stænderinstitutionen maatte antages at være 2 retlige Veie for Sager til H. M., dels gennem Collegierne, dels gennem Stænderne, og at det vel var tænkeligt, at en Sag gennem Stænderne kunde blive oplyst paa andre og forskellige Maader, end det var muligt igjennem Collegiet; at her naturligviis ikke var Talen om Embedssager, men om Gjenstande af saadan Natur, at det maatte være vigtigt at erfare, hvilken Mening derom fandt Sted i Folket, hvortil vel min Petition

kunde være at henregne. At D. H. vil tale for denne Anskuelse hos H. M. og saaledes formindske Miskjendelsens Byrde for mig, er hvad jeg af Deres ædle Karakter kunde vente: Gud lønne Dem derfor! Ogsaa har jeg den Tillid til Kongens ædle Sindelag, at en klar Indsigt i Tingenes Stilling vil give Billigheds og Retfærds Stemme Overmagten i Hans Hjerter; thi det lader sig ikke negte, at den fra flere Kanter mod Geistligheden hævede Tone i Forbindelse med Attraaen efter dens Agre, Enge, Skove, Tiender kan, af Mangel paa tilbørlig Modstand paa rette Sted, vinde en Magt, der tilsidst, gribende en heldig Con-junctur, kan, om end efter 20, 30, 40 Aars Forløb, vinde en Seir, som havde været umulig, naar den, over hvem der skal seires, fra Begyndelsen var sat i det rette Forsvars-Forhold til de Angribende. Hvor dette ikke finder Sted, og hvor Forsøgene til at erholde dette retlige og nødvendige Forsvarets Standpunct misbilliges, staaer en saadan Stand selv forladt og blottet; hvad Under da, at der gives Mange, baade Høie og Lave saavel i som udenfor Stænderforsamlingen, der faae Lyst til at slaae sig til Ridder paa den, og at den Letsindige og Hovmodige i Kirkens og Geistlighedens forladte Tilstand finder ligesom en Opfordring til at betragte Kirken som en Moder, der er bleven gammel og affældig, hvis Tale gaaer i Barndom, og som med Ret tilsidesættes af de nu myndigblevne Børn, og at heraf tilsidst kan danne sig en Stemning, hvis sørgelige Følge: Undertrykkelse, Regjeringen ikke er istand til at afværge. Gutta cavat lapidem.

Og nu har jeg talt ikke som den Underordnede til den Overordnede, ikke som den, der meget vel veed, hvor langt han i moden Dømmekraft staaer tilbage for den Mand, om hvis Indsigt og Erfaring i Danmark kun er een Stemme; men jeg har talt som Mand til Mand, som Christen til Christen; jeg har talt af Hjertets Følelse til den Mand, der har Hjerter til at forstaae Følelsens Sprog; jeg har talt af øm og samvittighedsfuld Bekymring for den

Guds og Christi Riges Sag, for hvilken jeg i Evigheden skal aflægge Regnskab, til den Mand, hvem Gud satte høit i Livet, af hvem Gud eengang vil kræve Meget, og Jesus ogsaa vil fordre Regnskab for, hvad han paa sin høie Post har gjort for, at det christelige Liv kunde vinde Kraft og Styrke i Statens Legeme; jeg har talt, ikke saaledes, som der tales af den beregnende Verdensklogskab i Livets snevre Forhold, hvor Skranker og Hensyn paa alle Sider lamme Hjertets Sprog, og hvor ædel Sandhedskjærligheds frimodige Ord ei sjelden uretfærdigen belægges med Anmasselsens Titel; men jeg har talt saaledes, som jeg maatte tale for eengang kunne paa Dommens Dag staae med frelst Samvittighed for min Gud og for min Frelser, ja for min Konge, for Regjeringens ædle Mænd, saaledes for D. H. selv.

Og nu skulde denne min Tale have berøvet mig D. H.s Agtelse, Deres Velvillie? Jeg svarer: ja, dersom De henhørte til Livets Tusinder af Smaasjæle, hvilke berusede af deres eget Jeg ikke let kjende nogen større Brøde end Aandens freidige Tale, og hvilke i Grunden kolde for det Ædlere og Høiere ingen Sands have for en reen, sjælelig og christelig Smerte. Men saa vist som D. H. er en Mand, hos hvem Skarpsind er parret med Ædelsind, en Mand, hvis Hjerte er reent og christeligt, saa vist vil De ogsaa erkjende, at alene den største Høiagtelse og den fasteste Tillid til disse Hovedets og Hjertets ædle Egenskaber kunde være istand til at aabne mit Hjerte for Dem og at lade Dem see den christelige Bekymring, hvoraf min Tale kun var et naturligt Udbrud.

Modtag endelig tilsidst min inderlige Tak o. s. v.

N. Faber.

14.

Roeskilde d. 30 Octbr. 1838, fortsat d. 2 Novbr.

Fra A. S. Ørsted.

Ds Høiærvd.s Skrivelse af 10de d. M. satte mig i en synderlig Stemning. Medens den paa den ene Side har

Udtrykket af en Velvillie og Agtelse for mig, hvorpaa jeg og tidligere har havt saa behagelige Prøver, indeholder den paa den anden Side saadanne Forudsætninger om min Tænkemaade angaaende et høist vigtigt Punct, som jeg ikke kunde have ventet mig, og hvormed jeg har ondt ved at forene hint velvillige Sindelag. Jeg har imidlertid ikke nogen Tvivl om dettes Oprigtighed, men troer, at en Forstemning, som jeg vel kan forklare mig, har bragt Dem til i mine Yttringer angaaende Deres paatænkte Petition, hvilke dog hidrørte fra reen Velvillie, at lægge en ukirkelig Tendents, som De og ved et flygtigt Overblik over mine ældre Arbeider, der staae i Berørelse med de kirkelige Anliggender, har fundet bekræftet. Det kan ikke være mig ligegyldigt at berigtige disse Forestillinger, men jeg veed ikke ret, hvor jeg skal begynde eller ende. Her vilde en personlig Tankevexel vistnok lettere og sikkrere føre til Maalet end et langt Skriverie, og jeg maa og fra denne Side beklage, at det ikke faldt D. H. ind, da jeg havde den Fornøielse at tilbringe saamegen Tid med Dem i Odense, at meddele mig noget angaaende hiin Petition.

Dersom D. H. endnu er i Besiddelse af de flygtige Linier, jeg tilskrev Dem i det Øieblik, jeg reiste til Roeskilde, saa vil De, ved paa ny at gjenneamlæse dem, kunne see, fra hvilken Synspunkt det var, at jeg, hvis det ei var for sildig, vilde have fraraadt Dem at indgive Petitionen. De kunde let hertil tænke Dem en Frygt for, at noget, om ei ganske det der er hændet, saa dog lignende maatte indtræffe. Men hvad jeg ønsker bemærket er, at jeg ingenlunde har yttret mig absolut imod, at Geistligheden i en Forsamling som vore Stænders rettelig kunde have selvvalgte Repræsentanter, men kun gjort Dem opmærksom paa de to Ting, først at det ingen Understøttelse vilde finde i Forsamlingen, dernæst at det var lige mod Institutionens Grundlov, Anord. 28 Mai 1831. De mener, at jeg af al Magt vilde have talt mod Petitionen baade i Følge Stilling og i Følge mine egne Meninger, hvortil De

har kunnet læse Dem af min Afhandling ang. hvorvidt den danske Kirkeret behøver nogen indgribende Forandring; og De synes at antage, at kun dette vilde have beredet Deres Petition, om den var fremkommen, en uheldig Skjæbne.

Vistnok vilde jeg have talt mod Petitionen, navnlig fordi den var i Strid med Institutionens Grundlov. Dette vilde imidlertid, som en anden Sags Skjæbne har viist, ikke bragt Petitionen til at falde; men jeg var overbeviist om, at dens Indhold ingen Sympathie vilde have fundet. De finder i hiin Afhandling Mangel paa den høihjertede christelige Omhu for de religiøse Interesser, som en christelig Stat som saadan skylder disse, og mener, at jeg derfor kom til et Resultat, som ikke tilfredsstillede nogen brav, ædel, geistlig Mand. Denne Tale forekommer mig virkelig lidet synderlig. Jeg skal ikke paaberaabe mig, at just flere geistlige Mænd, der vel saa godt som nogen anden fortjente hine Epitheta, have bevidnet mig en ganske særdeles Tilfredshed med min Afhandling; men jeg skulde haabe, at De, hvis De vilde værdige den en nye og fordomsfrie Gjennemlæsning, vil finde den skreven i den Overbeviisning, at Staten ikke blot for den Nyttens Skyld, som den kan have af den christelige Religion, skal frede om og fremme den, men at den skal gjøre dette, fordi det christelig religiøse Livs Udvikling hører med til Statens Formaal, som den med ikke mindre Iver og Oprigtighed end dens øvrige Øiemed skal virke for; en Grundsatning, som jeg iøvrigt i en ældre Afhandling, som vist heller ikke er Dem ubekjendt, udførligen og, som jeg troer, fra de første Grunde af har udviklet, og som jeg aldrig enten i Lære eller Virken har fornægtet, skjøndt det naturligviis ikke staaer til mig at gjøre alt gjældende, som flød deraf. Afhandlingens nærmeste Tendents var iøvrigt at gjendrive deres høirøstede Paastand, som idelig og idelig trængte paa, at Kongen, i Kraft af Kongeloven, var pligtig til at holde over en streng Bogstavorthodoxie og

afsætte de Lærere ved Universitetet eller i Kirken, som syndede herimod, og som derfor, efter Datidens Talemaader, vare Løgnere og Meenedere i Kirken. Men det var ikke Indifferentisme, jeg vilde have sat i Stedet for hine Skrigeres Fanatisme; jeg søgte at vise, at den evangelisk christelige Kirke meget vel kunde hævdes i Staten, og de symbolske Bøger og Præste-Eeden beholde deres Betydning, uden at christelig Lærefrihed derved gik til Grunde, og at det var ret og tilbørligt paa en saadan liberal Maade at haandhæve Landets Religion. Jeg havde ikke ventet, at D. H. vilde misbillige denne Tendents, og jeg troer det ikke endnu. Hvad der derimod har vakt Deres Utilfredshed er uden Tvivl fornemmelig, hvad jeg har sagt imod et særegent geistligt Collegium, saaledes som Prof. Clausen havde fremstillet Ideen derom. Men jeg beder D. H. at bemærke, at det, hvorimod jeg skrev, var et reent geistligt Collegium, bestaaende blot af geistlige Medlemmer, der skulde styre alle geistlige Anliggender, ogsaa de oeconomiske og alle andre, hvori Fordringer paa at give eller gjøre noget fra Kirkens Side gjøres til Borgerne, tilligemed det hele Skole- ja Fattigvæsen. Mine Indvendinger herimod finder jeg uigjendrevne og uigjendrivelige. Derimod passe de sig vist nok ikke, i det mindste ikke i deres hele Strækning, naar der spørges om et af geistlige og verdslige Mænd sammensat Collegium, og hvis jeg vilde have dem betragtede som Gjendrivelse af en saadan Idee, vilde det vist nok forraade en særdeles Svaghed i Tænkekraften. Men paa en saadan Indretning indlod jeg mig ikke, tildeels fordi det var en ganske anden Idee end den, der var udtalt af hiin Forfatter, men og af to andre Grunde, som jeg ikke undseer mig ved at bekjende, for det første fordi jeg vidste, at der dog ei var at tænke paa en saadan Indretning (og min Afhandling havde en aldeles praktisk Tendents; jeg havde maaskee indskrænket mig til det, der udgjør Afhandlingens første Deel, dersom jeg ikke, efter min Stilling,

havde fundet det rettere at indfatte min Polemik mod de ovennævnte fanatiske Tendentser i en Afhandling, der havde en mere udstrakt Gjenstand, end lade den fremtræde isoleret), dernæst fordi jeg virkelig ikke var eller er vis paa, at der er nogen Nødvendighed i en saadan Forening. Jeg har aldrig tvivlet om, at det er høi Fornødenhed, at en christelig Tænkemaade, forenet med en gjennemtænkt videnskabelig Christendomskundskab, findes hos de Mænd, der skulde styre de geistlige Anliggender, men jeg antager ei, at theologisk Lærdom dertil er en nødvendig Betingelse. Paa den anden Side anseer jeg det ikke usandsynligt, at en eller to til tre geistlige Mænd, som fik Sæde i et saadant Collegium, ville kunne gjøre deres særegne theologiske Tænkemaade altfor stærkt gjældende og derved fremkalde en større Spænding mellem Partierne, hvorfor jeg i Særdeleshed troer, at Biskoppernes Indflydelse (der vist nok er meget betydende, om end en og anden Sag, med eller uden Ret, ikke ganske gaaer efter deres Forslag) vilde blive meget svækket under et saadant Collegium (G. Kirke Inspect. Coll.s Expl. taler i det mindste herfor). Endelig bemærkes, at jeg ingenlunde har paastaet, at den nærværende Tingenes Orden er den bedste og fortrinligste, der kan være, og at jeg endnu mindre vil forsvare alt, hvad der til den Tid var skeet eller siden er skeet i Kraft af denne Tingenes Orden; jeg har kun villet vise, at den i og for sig var ret taalelig, at det Christelige og Gode, naar den blev ret benyttet, meget vel derved kunde fremmes; andet har jeg ikke sagt, og videre Undersøgelser laae udenfor Afhandlingens Tendents. Naar de rette, dertil skikkede geistlige Mænd kunde findes og dertil vare villige, vilde jeg ikke være imod, at saadanne fik Sæde i et Geistligheden styrende Collegium; men jeg vilde finde mig sikkrere i, at der kunde styres vel og til Tilfredshed baade for Geistligheden og for Menighederne af ret ægte videnskabelig christelig dannede Mænd, der ikke vare Theologer, men havde omfattende

Kundskab til alle de Forhold, hvormed den geistlige Virksomhed kommer i Berørelse. Jeg seer meget vel, at dette Slags Mænd ikke ere lette at finde; jeg beklager meget, at det selv blandt Mænd med grundig videnskabelig Dannelse er sjældent at finde Fortroelighed med og ret Kjærlighed til de christelige Grundsandheder, opfattede i deres dybe Betydning og i deres Forhold til den hele aandelige og sædelige Dannelse; jeg beklager i Særdeleshed, at den Idee om Ret og Stat, som det forrige Aarhundredes baade speculative og populære Philosopher hyldede, hvorefter Samme kun gaaer ud paa ved Tvang og Frygt at opretholde en vis udvortes Orden, ikke endnu er forsvunden; men ligesom jeg, skjøndt ved min tidligste literære Optræden hildet af denne Philosophie, i over 30 Aar har været frigjort derfor og baade skarpt og udtrykkelig befeidet den, og paa mange Maader indirecte modarbejdet den ved at behandle en Mængde til de meest forskjellige Dele af Retsvidenskaben hørende Materier i en ganske modsat Aand, og ikke billig burde høre ilde om de »Materialisten«, her substitueret Juristen, der ere »böse Christen«, saaledes troer jeg og, at den hele Forestillingsmaade for en stor Deel er trængt tilbage. Og hvad der heller ikke maa glemmes: det vilde vist ikke være let at faae geistlige Mænd, som fra enhver Side vare skikkede til at tage Deel i den øverste Styrelse af de geistlige Anliggender i deres Forhold til de borgerlige, hvortil blandt andet hører, ikke at ville sætte mere igjennem i Kirkens Bedste, end hvad der kan sættes igjennem, noget, hvori jeg troer, at adskillige ellers særdeles dygtige Mænd vilde feile.

Jeg har erkjendt, at det er nødvendigt i Stænderinstitutionen, at der findes geistlige Mænd, som, hvor det var Tid, kunne tale for Religionens og Kirkens Interesser tilligemed de øvrige Interesser, som knytte sig dertil; men da Stænderforsamlingen dog kun skal vise, hvorledes Saggerne betragtes fra den folkelige Side, saa kommer det

ikke an paa, at der ere Mange (der med Virkning kunne sørge for deres Interesser), men kun at der ere dygtige Organer for Religionens og Kirkens Stemme. Jeg vilde saaledes vel intet have imod et noget større Tal, end der er, men anseer det ikke for nødvendigt; ei heller vilde jeg have noget imod, naar det var res integra, at Geistligheden selv valgte de geistlige Medlemmer, men jeg finder ikke, at dette vilde sikkre bedre Valg, og dersom de Valgte vilde troe, at de sad i Stænderne for paa en positiv Maade at gjøre geistlige Interesser gjældende, troer jeg, at de kun vilde fordærve det for Kirke og Geistlighed. Jeg veed vel, at man bebreider Biskop Mynster, at han ikke er kommen frem med Forslag til Kirkens og Geistlighedens Tarv, men jeg er overbeviist om, at han deri har handlet meget klogt, og at Geistligheden kun vilde have havt liden Glæde af slige Forslags Skjebne. Dermed nægter jeg ikke, at der kunde være at foreslaae til Kirkens og Geistlighedens Tarv, men Forslagene maae hellere komme fra Andre, og udsættes maaskee rettere i nogen Tid. Jeg er nu, skjøndt jeg langt fra ikke har sagt alt, hvad jeg kunde ønske at sige, og endnu mindre sagt det, som det burde siges, dog bleven meget vidtløftig for et Brev. Jeg skal ogsaa af den Grund forbigaae de gravamina, De fører over enkelte i Cancelliet afgjorte Sager og frem for alt over, at end ikke Geistlighedens Adgang til i Egenskab af Beneficarii at faae Plads i Stænderne, efter hvad De mener, skal have fundet nogen Talsmand der; men der ere og andre Grunde, hvorfor jeg ikke vel kan indlade mig paa denne Gjenstand eller besvare adskillige Spørgsmaal, som De i den Henseende opkaster, hvilke iøvrigt for dem, der kjende Sagernes historiske Gang, maae tildeels falde meget synderlige.

Jeg er overbeviist om, at D. H. i ovenanførte Bemærkninger kun vil finde et Beviis paa min Agtelse for Deres Mening — — o. s. v.

15.

Odense d. 13 Novbr. 1838.

Høivelbaarne

Hr. Conferentsraad A. S. Ørsted.

Naar jeg endnu tillader mig følgende Linier til D. H., da skeer det med disse indledende Ord: Lad mig ikke miste Deres Velvillie, Deres Agtelse! Jeg tænker, at ogsaa D. H. har i tidligere Dage havt den Erfaring, at den tænkende, for sit Kald nidkjært følende Mand har Øieblikke, da hans bedrøvede Sjæl, ja hans tvivlraadige Tænkning i høi Grad trænger til den Trøst og Bestyrkelse, som ædle Mænds Velvillie og Agtelse ene kunne give. At Pennen ofte hensætter Ordet paa Maader, hvor en Misforstaaelse og Miskjendelse ligger lige for Haanden, som ikke kunde have fundet Sted, naar Røsten havde været levende hørt og ledsaget af et formildende Blik, har jeg ogsaa ved nærværende Leilighed erfaret.

De har saaledes virkelig gjort mig Uret, naar De antager, at jeg ved de Ord: Materialisten sind böse Christen, har sigtet til Andet, end hvad disse Ord indeholde, at jeg nemlig ikke kan erkjende de kirkelige christelige Interesser tilbørligen repræsenterede ved christne Lægmand, hvis Liv fortrinligen er helliget det Materielle, der saaledes i Collision med det Kirkelige og Christelige, ifølge den menneskelige Naturs Indretning og Erfarings Vidnesbyrd, vil gaae af med Seiren, Noget, som jo maa falde en redelig geistlig Mand tungt paa Nerverne. — — — —

Hvad iøvrigt den berørte Afhandling fra D. H.s Haand angaaer, da har den i sin angribende Deel fundet en saa stor Indflydelse og Erkjendelse, ei blot hos mig, men hos Geistligheden i det Hele, saaledes som jeg strax kortelig skal tillade mig at berøre, at neppe en Afhandling har stiftet saameget praktisk Gavn som just den, skjøndt der, som De nu selv indrømmer, vel kunne tænkes Forandringer, der nu kunde være gavnlige. Tillad mig — da det tillige

kaster et Lys paa min sande Tænkemaade og muligen tjener til at belyse en vigtig Sag — blot korteligen at berøre de 4 kirkelige Retninger, som i en Tid af de sidste Decennier have viist sig i den danske Kirke, og jeg udbeder mig saameget mere denne Tilladelse, som jeg derved skal tillade mig at yttre mig om Navne, D. H. har berørt.

1. Den første Retning vil jeg sætte som den, der antog det rigtigt — med Agtelse for det Aandelige —, dog tillige at indføre en Tvang, en Slags geistlig Disciplin. Det er bekjendt, at Stiftsprovst Clausen har heldet til denne Idee, og at den paa Prent især er bleven fremhævet af Sønnen, Prof. Clausen, er vel ingen aldeles vrang Anskuelse. Skjøndt jeg dybt ærer den theol. Prof. Clausen ei blot som en udmærket lærd og dygtig Mand i sit Fag, men og som en reen, ærlig, ædel og freidig Karakter, hvis Anskuelser ei heller mere ere ganske de samme, som da hans Skrift om Katholicismens og Protestantismens Ritus udkom, saa maa jeg paa den anden Side erkjende og vidne, at D. H.s Afhandling og Udvikling mod denne Retning strax i Alt, hvad der angaaer dens Angreb paa samme, ei blot paa hiin Tid vandt og maatte vinde Erkjendelse og Bifald; men endog just i dette Aar har høstet den eclatanteste Seir, hvad den fyenske Geistlighed angaaer. Det af Commissionen for Kirkelovenes Revision opkastede Spørgsmaal om L. 2—6 er nemlig blevet discuteret i Fyens geistlige Conventer, og ved Aarets Udgang haaber jeg at tilendebringe Resultatet af Forhandlingerne. Men det er baade mærkeligt og glædeligt, at Geistligheden i Fyen har tilegnet sig denne Afhandlings Grunde mod hiin Retning i den Grad, at den ikke alene fordrer al geistlig Myndighed aldeles ophævet, og — hvis der er nogen Levning af samme — aldeles tilintetgjort, men endog vilde protestere af al Magt imod, at noget Slags executiv Myndighed blev nedlagt i dens Haand. Dette har jeg troet at burde bemærke for at borttage den Tanke, at

Deres fornævnte Afhandling ikke skulde have fundet hos Fyens Geistlighed og navnlig hos mig fuld Erkjendelse af de indlysende Sandheder, den har tolket.

2. Den anden Retning er den conservative, som ei blot hylder D. H.s Afhandling i dens angribende Deel, men ogsaa i dens forsvarende Deel, at det med Statskirken, dens Indretning og Styrelse staaer saaledes til, at ingen Forandring behøves. At en almindelig Stemme knytter Navnet: Mynster til denne Anskuelse, vil være D. H. bekjendt, og de peger hen paa denne Biskop Mynsters Anskuelse som den for Øieblikket rigtigste og gavnligste for Kirken. Da De berører, at det muligen bebreides Biskop Mynster, at han er for lidet virksom, og jeg tør befrygte mig henhørt til disse Bebreideres Tal, saa tillader jeg mig her at hidsætte min oprigtige Tanke. Naar jeg betænker det umaadelig Vanskelige og Betydningsfulde i den sjællandske Biskops Stilling, naar jeg betænker hans nære Forhold til Hoffet, til Collegiet, til Universitetet, til Hovedstadens Intelligents, naar jeg betænker, hvad der hører til at staae med Sikkerhed paa denne Post; naar jeg — skjøndt selv Biskop — levende føler og erkjender, hvor umuligt det vilde være for mig at udfylde en saadan Post — samt at Biskop Mynsters Bortgang i dette Øieblik kunde ansees som et National-Tab: saa ligger i alt Dette — som jeg troer — Beviis for, at jeg snarere hører til dem, som høiagte og see op til denne Mand, end til dem, som bebreide ham, om end hans Retning ikke ganske er min. En Mand bør dømmes efter hans Post og Omgivelser, ikke udrevet af samme. Jeg finder det derfor ligesaa begribeligt, at Biskop Mynster paa sin Post er streng conservativ, som jeg haaber ifølge No. 4 med Mildhed bedømt, at jeg ikke er det, uden at derfor billigviis Bebreidelse bør træffe nogen af os.

3. Den 3die Retning er den Grundtvig-Lindbergianske. Dertil er det kommet, at den er bleven en Retning i Kirken, ei mere en blot Partisag. Den har udbredt og ud-

breder sine Arme stedse videre. Den har sit levende Organ i Kirketidenden; den har sine Talere, Organer (Præster) trindt omkring, den holder sine Andagtsforsamlinger; den tæller ei blot mange Hundreder i Menighederne, men mange blandt de ordinerede Præster selv, der saaledes blive dens lovlige Organer, saa at denne Retning ei kan betragtes som blot Partisag, men som en i Kirken virkelig eksisterende Retning. Denne er retrograd, hvad det Doctrinelle angaaer, aldeles opløsende, hvad de kirkelige Baand angaaer, men anbefaler sig ved den varme, tildeels zelotiske Iver, den veed at antænde, saa at den herved contrasterer forbausende mod den Kulde og Indifferentisme, der nu findes hos ikke faa Christne, ja i en stor Mængde af Menighederne, saa at selv tænkende og christeligsindede Mænd stundom ere tvivlraadige, om ei selv et sligt Liv er at foretrække for den aandelige Død, den christelige og kirkelige Indifferentisme, som fremtræder synlig i Statskirken, uden at denne raader Bod derpaa.

4. Den 4de Retning forkaster absolut No. 1, men idet den ingen Velsignelse tør haabe af No. 3 og antager, at Aandens Kraft og Vaaben bør gribes til at standse de fra Nr. 3 udgaaende Angreb og Retninger, kan den ikke indrømme med No. 2, at det strengt conservative mere er eller kan være tilstrækkeligt, saameget mindre, som den paa den anden Side maa erkjende, at hos altfor Mange en ukirkelig og materiel, indifferent Sands har faaet et betydeligt Stød fremad, og at saaledes en Isolering af Menighed fra Kirken mere og mere indtræder. Dersom ikke her Statskirkens indre Liv forøges ved nye Foranstaltninger fra Regjeringens Side og hævdes Agtelse og Indflydelse, men NB. en aandelig Indflydelse, ligge Følger lige for Dagen, der for Stat og Menighed ere lige fordærlige: men til disse Foranstaltninger hører en stedse omhyggeligere Religionsunderviisning, en stedse nidkjerere Forkyndelse af Evangeliet, Omhu for den hellige Skrifts rettelige Oversættelse og dens Benyttelse i Kirke og Skole, en Nærelse

af den geistlige Stands Glæde og Interesse for sit Kald ved den Agtelse, der fra Statens Side udvises mod dens Gjerning, kort en omhyggelig Pleie og Varetægt ud i de forskellige Grene af alt Det, der kan gjøre Menigheden sin Kirke ærværdig, oplive og befæste de aandelige Baand, og bestandig gjøre Menigheden vis paa, at dens kirkelige Interesser ei staae forladte, men ere en Gjenstand for Regjeringens alvorlige, oprigtige og bestemte Omhu, Beskyttelse og Oplivelse.

Til denne 4de Retning, som jeg ønsker at kalde den paa aandelig Vei fremskridende, bekjender jeg mig og maa nødvendig bekjende mig dertil efter alt det, jeg er nødt til at iagttage rundt omkring mig. At jeg og med mig Mange paa det samme Standpunct mene sand Christendom og Christi Kirke det protestantisk ærligt, tør jeg forsikre. At vi ikke kunne være tilfredse med, at Statskirken omgiver sig med en konservativ Eensformighed, efterdi Tiden fordrer meget mere, og det Kirkelige af Mangel paa nye Foranstaltninger til det Aandeliges Næring og Oplivelse allerede har lidt uendelig meget, er begribeligt, og at vi endog dybt sørge, naar vi savne christeligt Hensyn til og alvorlig Benyttelse af de Midler, ved hvilke det aandelige Livs Fremkaldelse, bestandige Fornyelse og Oplivelse er betinget, tør maaskee tilgives.

Jeg har tilladt mig denne Udvikling, fordi jeg virkelig maatte befrygte, at D. H. kunde ville henregne mig til No. 1, hvortil jeg dog staaer i diametral Modsætning, og fordi jeg troer, at Mænds Færd retfærdigere dømmes, og i alt Fald rigtigere opfattes, naar de Retninger tydeliggjøres, af hvilke de bestemmes.

Hvorvidt de kirkelige og geistlige Interesser vilde have været bedre hjulpe, om geistlige Mænd havde havt eller herefter fik Plads i Cancelliet, besidder jeg ikke Statsindsigt nok til at dømme om. I Preussen findes der dog Collegier, sammensatte af ei faa Geistlige og Civile, og denne Indretning har saare Meget for sig. At paa saadan

Post den egentlig theologisk Lærde ikke behøves, men at den practisk dygtige og brave Geistlige vil være brugbare, indrømmer jeg; men jeg kan heller ikke fordøje for mig selv, at selv en saadan Forandring vel kunde tænkes, uden at der for de kirkelige Interesser alligevel naaedes alt det, som Tiden og Kirkens Tarv med høj Røst fordrer, da Valget af de geistlige Medlemmer kunde blive heldigt, men ogsaa — saare uheldigt. Hvad derfor de kirkelige og geistlige Interesser forekomme mig allermeest at savne, er en lydelig Meddelelse, saa at Menigheden faaer Noget at høre om dem, nødes til at tænke over dem, bryde sig om dem. Dette mener jeg kun at kunne skee, naar der finde Forhandlinger Sted, som lyde ud i Menighederne, hvad enten nu Røsten lyder fra Stænder-salen, fra geistlige Møder eller paa anden Maade end blot litterær Meddelelse. Som Sagerne nu staae, findes der ofte hos Menigheden et utroeligt Ubekjendtskab med de aandelige og kirkelige Interesser; heraf er Følgen naturligviis den, at man tilsidst ei bryder sig stort om det, man ei kjender synderligen til, og hvis Værd og Vigtighed man derfor miskjender; men en forandret Tænkemaade hos Menigheden bevirkes ei uden ved nye Aarsager og Foranstaltninger; naar den nu dog alligevel bør bevirkes, saa vil det, saavidt jeg skjønner, være klart, at Statskirken bør gjøre Noget; den maa ei vedblive at være absolut conservativ; den maa træde lidt ud af sine Folder. Havde den alt længe før gjort det, havde vi maaskee nu været frie for indvortes kirkelige Secter og Kampe; disse ere nu blevne saa alvorlige, at de nøde Kirken til at gjøre Noget for sit eget Liv. Havde det ikke været viist, om Kirken ved Nationens Udvikling strax tillige var skræden frem og var traadt lidt ud af sine conservative Former, inden den først ved secteriske Bevægelser og Machinationer bliver tvungen dertil, og det secteriske Parti ei vil undlade at udbasune det, der nu for en Deel vist vil blive concederet,

som en med Staalhandske vunden Seir, og derfor hæve sit Hoved og sine Fordringer ti Gange høiere end før.

Men jeg seer, at Pennen er løbet langt hurtigere, end den med Hensyn paa D. H.s Tid og Taalmodighed burde.

— — — o. s. v.

N. Faber.

16.

Roeskilde d. 19 Nov. 1838.

Fra A. S. Ørsted.

Det er langtfra, at enten Deres næstsidste eller sidste Brev har fremkaldt nogen uvenlig Stemning hos mig mod D. H. — — — — —

Det er mig uklart, hvad D. H. forstaaer ved den conservative Retning, som De tillægger mig i Modsætning af den, som De kalder den paa aandelig Vei fremskridende. Alt, hvad De nævner som dennes Ytringer, er sandelig noget, som jeg vil ligesaa varmt og ligesaa redeligt som nogen Anden, og det vilde vistnok være Uret, om De vilde nægte dette, fordi det ikke er traadt frem i offentlige Foranstaltninger fra det Collegii Side, hvori jeg har Sæde; thi foruden at disse langtfra ikke beroe paa mig, staaer det vist heller ikke uden for en Deel i Regjeringens Magt at frembringe »den stedse omhyggeligere Religionsundervisning, den stedse nidkjærere Forkyndelse af Evangeliet« m. v., hvorved Kirkens indre Liv skulde forøges. Conservativ maa man iøvrigt gjerne kalde Tendenten i meerbemeldte Afhandling, thi jeg har rigtignok villet conservere

- 1) den evangelisk christelige Religion i dens Forrettighed til at forkyndes overalt og vedligeholdes ved de Indtægter, som fra Fortiden ere henlagte til Kirken og Geistligheden;
- 2) den protestantiske Lærefrihed, saaledes som den factisk i lange Tider har været anerkjendt, og saaledes som den kan bestaae med en sund Fortolkning af Præsteeden;
- 3) den Frihed for Menighederne, som en lang Sædvane

havde hævdet, skjøndt kun ved at bringe L. 2 B. 9 C. og adskillige andre Lovsteder i Forglemmelse. Men der er intet, som tyder paa, at jeg ikke vilde vide af nogen Udvikling i Lære, Ritus o. s. v.; jeg tør netop troe, at det, der udgjør Hovedpunktet i Afhandlingen, netop er, at saadan Udvikling ei bør hæmmes, og der vil sikkert findes mange Steder, hvori dette udtrykkelig indskjærpes. Det er og en fuldkommen Misforstaaelse, naar man tillægger mig den Mening, at der i Kirkelovene og Administrationsformerne Intet er at forbedre. Jeg har kun paastaaet, at saadanne Forandringer ikke ere uomgjængelig fornødne, men at de nærværende Love, naar man kun ikke vil kalde det, der forlængst af sig selv er hendød, igjen til Live, og de nærværende Administrationsformer, naar de kun benyttes med ægte videnskabelig-christelig Sands, ikke ville være til Hinder for den christelige Kirkes Virksomhed og den Frihed saavel for Læreren som for Menigheden, hvoraf denne Virksomhed er betinget. Ligesom jeg ikke har anseet indgribende Forandringer fornødne, saaledes antog jeg og antager endnu, at de ikke i Øieblikket ere at tilraade, fordi jeg finder det meget usikkert, om de, naar de bragtes i Bevægelse, vilde udfalde til det Bedre eller til det Værre; og jeg troer i Særdeleshed ikke, at der gjennem Stænderne vil for Tiden være noget at udrette i den Vei. — — — — —

Nu ikke videre skriftlig om denne Sag. Maaskee D. H. ved nærmere Overveielse engang vil finde, at De virkelig har misforstaaet mig og derved, saamegen Godhed De ellers bærer for mig, gjort mig ikke saa liden Uret; men enten dette skeer eller ikke, saa ønsker jeg, hvad jeg og haaber, at den skriftlige Strid, hvori jeg mod al Formodning er kommen med Dem, vil ikke forandre noget i Deres personlige Velvillie mod mig, ligesom det netop ere velvillige Følelser, der have fremkaldt det Skridt, hvormed denne Correspondance begyndte.

17.

Odense d. 22 Nov. 1838.

Til Gouvernøren over Fyens Stift,
Prinds Christian Frederik.

Underdanigst P. M.

Jeg føler mig forpligtet til at overrække D. Kgl. Høi-
hed hoslagte Petition til Stænderne i Roeskilde, skjøndt
den er død og tilintetgjort; men da den har havt et om
end kort Liv, bør jeg underdanigst meddele dens Oprin-
delse og Skjebne.

At den nogensinde blev til, skyldes den oprigtige
Nidkjærhed for mit Fødelands aandelige Interesser, hvil-
ken, besjælende mig til Hjertets Dyb, er bleven den levende
Kilde, hvoraf min geistlige Stræben og Virken her i Livet
bestemmes, og som, reen i sit Udspring, er den nødven-
dige Fjeder, hvor geistlig Virken skal blive andet end en
blot Varetagen af udvortes geistlige Kaldspligter. Den
geistlige Stand, dens Betydning, dens Lærere, ere i ikke
faa Aar blevne tildeels paa en uværdig Maade angrebne af
Grundtvig, Lindberg og Andre. Da nu Stænderforsam-
lingerne tillige begyndte ei blot at tage fat paa Geistlig-
hedens Stilling, Indtægter, men ogsaa her, hvor Standen
stod blottet for selvvalgte Forsvarere, angreb dens Embeds-
førelse; da man, f. Ex. Kr.-H., angreb Standen paa uvær-
dig Maade i Flyveskrifter og offentlig i Blade, da kunde
jeg ikke andet end dybt føle Standens paa en Maade for-
ladte og værgeløse Stilling, idet enhver Geistlig, som tager
til Gjenmæle i Skrift, om end paa den humaneste Maade,
dog bliver saa overøst med de pøbelagtigste Grovheder, at
der hører høi Følelse for Kaldet og høit Mod til dog
alligevel at værne om Standens Ære og Interesser, hvor-
for ogsaa de fleste ædle Stemmer ere forstummede og
efterhaanden forstumme, saa at endog Ondskab og Pøbel-

agtighed anmasse sig ene Ordet til Tab for Sandhed, til Skade for de aandelige Interesser. Under disse nedslaaende Omstændigheder forekom det mig, at det simpleste Middel til her at faae en bedre Tingenes Orden indført, var den, om muligt at forskaaffe, ikke den geistlige Stand, men de aandelige, christelige, kirkelige Interesser et relligt Forsvar paa et værdigt Sted, nemlig i selve Stænderforsamlingen, for at en retsindig og ædel Røst kunde med en af Regjeringen sanctioneret Ret lade sig høre, lyde ud i Fødelandet og saaledes blive en lovlig, kraftig Modvægt mod de mange uværdige Angreb. Men hvo skulde her tale Sagen, hvis de, som af Gud og Kongen ere satte til de aandelige og kirkelige Interessers Vogtere, forsagte traadte tilbage, og ei dreves frem af det dem baade her og hisset paahvilende Ansvar! Den levende Følelse heraf i mit Hjerte skylder den underdanigst vedlagte Petition sin Tilblivelse, for hvilken jeg nu kun har een Bøn, den at D. K. H. ved Leilighed vil læse den.

Dens Skjebne bør jeg med faae Ord tilføie:

- Jeg havde formaaet Hr. Proprietær Langkilde til Juulskov til at fremlægge den og havde efter hans Raad ladet den trykke. Imidlertid havde jeg i mit Brev til ham yttret, at jeg som Kgl. Embedsmand havde allerund. indsendt et Exemplar til H. M. Kongen og kun kunde ønske den fremlagt, naar H. M. Intet havde derimod, hvilket jeg dog ikke haabede. Dette Haab slog imidlertid feil. H. M. tilkjendegav mig sit Mishag med, at jeg havde henvendt mig til Stænderne. Jeg gjorde da, hvad jeg som Embedsmand naturligviis var skyldig; jeg skrev strax til Prop. Langkilde om ei at fremlægge Petitionen, men ansee den aldeles tilintetgjort, hvilket jeg allerund. indberettede til H. M., hentyende iøvrigt til Høistsammes allernaadigste Tilgivelse. Denne blev mig ogsaa af den ædle Konge til Deel, idet han allernaadigst tilkjendegav mig sit Vel-

behag med, at jeg havde taget Petitionen tilbage. Hr. Conferentsraad Ørsted havde viist mig den Opmærksomhed skriftligen at meddele mig sine Tanker. Jeg har tilladt mig igjen for denne ædle Mand nærmere at udvikle mine Anskuelser. Saa kort var da denne Petitions Liv. — — — —

Med dybeste Høiagtelse

underdanigst

N. Faber.

Biskop Balles Indberetning om hans Visitats i Aaret 1785.

Da Biskop N. E. Balles ældre Visitatsbøger ikke synes bevarede mere, faar nærværende Indberetning til Regjeringen om hans Visitats i en Del af Sjælands Stift i Aaret 1785 en selvstændig Interesse. Den er os meddelt af Sognepræst Gabriel Heiberg i Vemmelev efter Originalen, der gjemmes blandt Gehejmeraad Bülovs Papirer i Sorø Akademis Bogsamling ¹⁾, og den vil kunne tjene til yderligere at oplyse den Omhu og Samvittighedsfuldhed, hvormed den brave Biskop forrettede sit Embede.

Allerunderdanigst Indberetning om Visitatz i Siellands Stift for Aaret 1785.

Saasnart Aarets Tid kunde tillade det, begyndte jeg i April Maaned, efter min allerunderdanigste Embeds-Pligt, at efterforske Menighedernes Tilstand i Stiftet, med anstillet Visitation efter de Kongelige Anordninger, og haver saaledes fortfaret i dette Arbeyde, paa forskjellige Tider og Steder, alt ligesom andre Embeds-Forretninger levned

¹⁾ Naar det ovenfor, S. 5, er sagt, at en af Balles Visitatsbøger gjemmes i Sorø Akademis Bibliothek, er det mindre korrekt. Det er nærværende Indberetning, der menes.

mig Leylighed dertil, indtil midt i October Maaned, da Veyens og Veyerligets Beskaffenhed forbød mig at drage videre.

I bemeldte Tids-Rum haver jeg gennem tolv Herreder undersøgt, hvorledes christelig Kundskab forplantes, god Orden og Opbyggelse ved den offentlige Guds-Tjeneste vedligeholdes, Skolerne forsynes, og Kirkerne holdes i Stand, samt Geystligheden forholder sig. Saadan Undersøgelse er anstillet over 104 Sogner i 65 Hoved-Kirker, og over 1 latinsk Skole. Da jeg holder et ordentligt Dagregister over al min Forretning paa Visitationerne, som efter min Indsigt udgjøre en saare vigtig Deel af en Biskops Embede, og min Flid i den Henseende, om ellers ved nogen Ting, bliver anvendt, som for den alvidende Guds Aasyn, med den redeligste og mest upartiske Nøiagtighed, saa kan jeg og med god Samvittighed for min Konges Throne nedlægge en saadan Efterretning derom, som paa hiin Dag ganske vist ikke vil blive mig til Ansvar eller Beskiæmmelse, da jeg ikke haver forsømt, hvad paa min Side, efter mine Kræfter, skulde være at iagttage, for at gjøre samme paalidelig.

Eftersom Tilstanden forefandtes i Menighederne, kan jeg for dette Aar henføre dem til tre Classer.

I den første Classe er Plads for de Menigheder, hvor Kundskaben befandtes at være saa skøn og roesværdig, som man efter Billighed vil have Aarsag til at ønske sig den hos en Almue, hvis meeste Tid skal opofres til strengt Arbeide. Efter den Orden, i hvilken jeg besøgte disse Menigheder, følge de saaledes paa hinanden.

Smørum Herred.

1. Brøndbye Wester og Øster. Baade Store og Smaa svarede med Forstand og Skiønsomhed. Man læste got i Bog, havde lært Psalmer, og vidste noget af den Bibelske Historie. — Sogne-Præsten Provst Becher holdt en grundig, ordentlig og god Prædiken. Skoleholder Gyrsting er især duelig og flittig.

2. Wallensbek. Her svarede de Voxne med en udmærket Færdighed, Fuldstændighed og Skiønsomhed. Skolebørnene viiste sig ligeledes til Fordeel. — Sogne-Præsten Hr. Nyrop udviser berømmelig Flid og haver Talenter til at prædike.

3. Høye Thorstrup. Blandt den voxne Ungdom fandtes mange, som i Besynderlighed udmærkede sig, ey allene med fuldstændig Indsigt, men ogsaa med en mere end almindelig Skarpsindighed, i at dømme ret om Indvendinger og Tvivl, som deres Færdighed opvakte mig til at gjøre imod dem. Alle gjorde meget god Rede for den heele Christendoms-Lære. Ogsaa Skolebørnene svarede got, og kunde med Fornøielse roses. — Sogne-Præsten Hr. Lindsted er en værdig Lærer, og stifter meget Gavn ved sit opbyggelige, lærerige og tydelige Foredrag.

Thune Herred.

4. Greve og Kildebrynde. Saavel den voxne som den mindre Ungdom var meget vel underviist, og gjorde Rede for sin Kundskab til Fornøielse. — Sogne-Præsten Hr. Engelstoft er en duelig Lærer for Almuen, prædiker tydelig og grundig og bibelsk. Ligesaa er Degnen Motzfeld en meget brav og flittig Mand. Menighederne fortjene Roes formedelst smukt Forhold og christelig Velanstændighed.

Sochelunds Herred.

5. Gjentofte. Mange Voxne, særdeles de seenest confirmerede, udviiste baade Færdighed og Forstand paa en Maade, som gjorde dem værdige til Berømmelse. Men Skolebørnene udmærkede sig paa den ypperligste Maade, baade ved færdig Boglæsning og ved Kundskab saavel i Christendom som i Bibel-Historie, til megen Roes og Glæde. — Sogne-Præsten Hr. Høegh er en grundig Prædikant og en aarvaagen Lærer for Ungdommen. Skoleholder Langsted er i sit Kald en af de hæderligste Mænd i Stiftet, som elsker sin Skole og forestaaer samme med stor Velsignelse.

Tutze Herred.

6. Hørbye Sogn. Jeg havde megen Aarsag at være ret vel fornøyet baade mod Store og Smaa, da begge udviiste ey allene Færdighed men god Indsigt i deres Svar. Nogle faa røbede selv, at de havde været forsømmelige, men lovede Bedring. — Sogne-Præsten Hr. Holm udmærkede sig ved en grundig og lærerig Prædiken i et smukt Sprog. Degnen Klingenberg er en flittig og duelig Mand.

7. Hagedsted og Gislinge. Ved sine forstandige Svar gav den voxne Ungdom tilkiende, at den undervises med Klogskab, og en stor Deel deriblandt erhvervede sig sær Berømmelse. Hos Skole-Ungdommen fremskinnede god Forhaabning. — Sognepræsten Hr. Søbørg, en god Astronom, er ogsaa en god Præst, som foredrager Guds Ord i et værdigt Sprog med Grundighed og Opbyggelse. Degnen Vincenz er skikkelig og flittig.

8. Skamstrup og Frydendal. Her svarede den voxne Ungdom ganske herligen, med fuldstændig Indsigt og megen Færdighed. Bevæget af deres udviste Munterhed, gjorde jeg Spørgsmaale, som til en Attestatz, gik langt ind i Bibelhistorien, mod den satte dem paa Prøve ved allehaande opkastede Betæneligheder, og fik Svar til min Forundring, uden at feyle en eneste Gang. Skolebørnene fortiente sig efter deres Alders Maade megen Roes. Menigheden er net og ordentlig. — Sogne-Præsten Hr. Severin Heiberg besidder de bedste Gaver til Almuens Underviisning, og forklarer Guds Ord i et fatteligt, opvækkende, smukt Foredrag. Degnen Heyde er en kion, duelig og flittig Mand. Skoleholder Hiorth er i samme Henseende agtværdig.

Artz Herred.

9 Ubye Sogn. Over den voxne Ungdoms Fasthed og Nøyagtighed i at svare bestemt, endog paa Spørgsmaale, som Lærebogen ikke indeholder, havde jeg Aarsag at fornøye mig. Deraf saaes, med hvilken Flid og For-

standighed, Læreren underviser dem. Skole-Ungdommen var i Almindelighed ganske roesværdig. — Sogne-Præsten Hr. Rørbye er en lærerig, indtrængende og fattelig Prædikant. Hvad han foredrager sine Tilhørere, unge og gamle, lære de vist at forstaae og anvende til deres Opbyggelse.

Schippings Herred.

10. Bregninge og Biersted. Baade Indsigt og Eftertanke ledsagede den voxne Ungdom i sine Svar. Skolebørnene læste fermt i Bog og havde saamegen Kundskab, som efter deres Alder kunde forlanges. Mit Arbeide blev her forrettet med megen Fornøjelse. — Sogne-Præsten Hr. Randrup er i sin Læremaade grundig, i sit Foredrag veltalende, i sit Arbeide utrættelig, og i sin Omgang takkelig. Naar ikke den herskende Kritik havde for Skik at slaae vore orthodoxe Skribentere om Ørerne med store Kudske-Svøber, saa at Hørelse og Syn maa forgaae derover, vilde han være en af dem, som kunde forøge mit forehavende theologiske Magazin med nyttige Afhandlinger. Nu beholder han vel, ligesom flere, sin Viisdom for sig selv, og Magazinet bliver ikke oprettet. Han haver allerede ved nogle trykte Brude-Taler for adskillige Aar siden beviist, at han kan skrive til Nytte og Opbyggelse.

Ods Herred.

11. Oddens Sogn. Jeg kan ingensteds ønske mig bedre Kundskab, mere Færdighed, større Skønsomhed, end som her blev udviist baade af Store og Smaa. Det var en Lyst at høre, hvor got de smaa kunde læse i Bibelen, og hvor vel de vidste at gjøre Rede for Bibel-Historien, Psalmer og Bønner. Nogle af dem havde end ydermere faaet Smag paa Lidet af Fædrene-Landets Historie og Geographie. De udmærkede sig tillige ved Høviskhed og Ordentlighed i deres Væsen. — Nu værende Sogne-Præst Hr. Westergaard er nyelig ankommet. Han lover at vilde bygge fremdeles paa den Grundvold, som er lagt af hans Formænd. Skoleholder Gotschalk besidder en ud-

mærket Duelighed til sit Embede. Hans Skole er prydet med et lidet Bibliothek, samlet tildeels af ham selv, og tildeels af de forrige Sogne-Præster. Væggene ere behængte med Landkort, efter hvilke han veileder sine beste Skolebørn til nogen Kundskab om Verden. Hvor han læser noget, som kan være dem nyttigt, søger han strax at skaffe dem Kundskab derom. En saa sielden Mand var Belønning værd.

12. Egebjerg Sogn. Her svaredes af Voxne og Børn til en almindelig Fornøjelse, baade for mig og for mange andre kloge Folk, som vare tilstæde. Jeg savnede aldrig enten Fuldstændighed, eller Eftertanke, eller Færdighed i deres Svar. Hvorledes jeg end vendte og dreyede allehaande Spørgsmaale, blev man mig alligevel ikke noget skyldig. Just saaledes skal en duelig Lærers anvendte Flid best komme for Dagen. — Sogne-Præsten Provst Rehling rørte baade mig og enhver ved sit smukke og lærerige Foredrag. Ogsaa han haver tilforn beviist ved nogle udgivne Taler, at han haver en god Skrivemaade i sin Magt. Hans Bibliothek er udvalgt. Hvormegit Gavn kunde dog stiftes i det almindelige ved saadanne Mænd, dersom her var Opmuntring for dem til at vove sig frem paa Lærdoms Banen. Men naar samme bespændes af Renomister og Frie-Byttere, er det vel ikke saa underligt, at sindige Folk holder sig hjemme. Skoleholder Sinding viser Flid og Ædruelighed.

Alsted Herred.

13. Liunge og Braabye. Baade Smaa og Store udviste en Kundskab, som i Betragtning af deres Stand fortjener at kaldes ypperlig. Jeg maatte spørge, hvad jeg vilde, endog udenfor Lære-Bogen, saa fik jeg got og færdigt Svar. De Smaa, som ikke endnu vare komne videre end til Luthers lille Catechismus, kunde dog strax gjøre Rede for hvert et Spørgsmaal, som deraf under mange Slags Vendinger blev udviklet. Et Beviis, at denne Bog, som den store Dr. Baumgarten i Tydskland haver kaldet

Guds Kirkes Clenodie, men hos os skal være til Hinder for Almuens Oplysning, ikke aflader i gode Hænder endnu at være et Mesterstykke af en Elementar-Bog for de Enfoldige. — Sogne-Præsten, den 72 Aars gamle Hr. Plochrose, er en grundig, opbyggelig, munter, utrættelig og takkelig Lærer, som fortjener megen Høragtelse. For mig var han ey allene ubekjendt, da jeg kom til ham, men ogsaa visse tienstagtige Aander, hvis Antal daglig formeres, havde søgt at indprente Mistanke imod ham. Hans Menigheds skønne Forfatning og hans eget Arbejde i Menigheden maatte naturligviis frembringe en ganske modsat Virkning hos mig. Han er Senior blandt sine Herreds-Brødre af Alder, og er det visselig tillige af Fortieneste. End ikke Catechisations-Bogen, som for et Aar siden først af mig er indført i Stiftet, og som endnu forgiæves blev efterspurgt hos nogle yngre, havde den gamle Mand forsømt at holde. Tvertimod, den var fuldkommen nøyagtig. Han catechiserer uafsladeligen. — Ligesaa er Degnen Wildt en skikkelig og flittig Mand. Men Skoleholder Lassen haver saaledes udmærket sig ved to Aars Skole-Tieneste, at han efter mine Tanker vilde blive en duelig Lærer i et tilkommende Seminario for Skoleholdere, helst om Leylighed kunde gives ham til at reyse et Aar omkring ved fremmede Seminarier, for at see og høre, hvorledes alt gaaer til.

Tybjerg Herred.

14. Aversie og Thestrup. En stor Deel af den voxne Ungdom udmærkede sig ved Grundighed og Eftertanke, ikke mindre end ved Fuldstændighed og Færdighed i deres Svar. Skolebørnene læse fermt. — Sogne-Præsten Hr. Lampe er en smuk og flittig Mand, som prædiker af Hjertets Fylde til Opbyggelse. Degnen Lund kan i sin høye Alder ikke gjøre, hvad han gjerne vilde. Men som en Mand, der i mange Aar haver arbeidet med Troskab og Flid, imedens Kræfterne vilde staae ham bie, fortjener han at nævnes.

15. Herlufmagle og Tybjerg. I disse Menigheder ere fire Herregaarde og altsaa meget Arbeide. Desuagtet fandt jeg hos en stor Deel af den voxne Ungdom saamegen Indsigt, Forstandighed og grundig Kundskab, at jeg med Rette bør kalde dem udmærkede. At nogle faa kunde være svage, vil efter Omstændighederne ikke synes forunderligt. Der var og megen god Forhaabning at glæde sig over hos dem iblandt Skolebørnene, som kunde faae Tid til at søge Skolen. — Sogne-Præsten Hr. Wellejus, en ægte drabelig Folks-Lærer, forkynder Guds Ord i et saa lærerigt og fatteligt, men tillige smukt og indtrængende Foredrag, at jeg i den Henseende ikke kan give ham for stor Berømmelse. Han er tillige en lærd og i andre Videnskaber kyndig Mand af gammel dansk Mandighed og Styrke, baade i Sind og Legeme. Paa sin Post staaer han der, endnu i Alderdommen, med Hæder og Kraft.

16. Mortens Sogn i Nestved. Voxne og Børn udviste al ønskelig Kundskab. Den var samlet med fornuftig Skiønsomhed. Mange Smaa havde erhvervet sig en saa udførlig og vel sammenhængende Kundskab i Bibelhistorien, at jeg næsten ikke haver fundet noget paa andre Steder, som dermed kunde sættes i Ligning. — Sogne-Præsten, Professor Bast, er en Mand af Videnskaber, som tænker vel og haver Sproget i sin Magt. Hans Foredrag var grundigt, lærerigt, vel sammensat og røbede megen Tænksohmhed. Han er en meget duelig og tillige formedelst sin moralske Character agtværdig Mand. Hans Omgang er iblandt Høye og Lave til Velbehag og skaffer ham Agtelse.

I den anden Classe sætter jeg de Menigheder, hos hvilke jeg forefandt en Kundskab, som var saa god, at man bør og kan være dermed fornøyet, men tillige tør giøre sig velgrundet Haab om videre Forfremmelse. Disse

Menigheder følge paa hverandre, ligesom jeg haver besøgt dem, i denne Orden.

Smørum Herred.

1. Thorslundemagle og Ishøy. Her svaredes af Smaa og Store ret skikkeligen, ikke uden Forstand, til Fornøjelse. — Sogne-Præsten Hr. Flindt prædiker jævnt og ordentligen, han er flittig med Catechisation og Skole-Besøg. Skoleholder Møller fortjener Berømmelse.

Thune Herred.

2. Carlslunde og Carlstrup. Den voxne Ungdom var ikke saa fast i sin Kundskab som hos Menighederne af første Classe, men svarede dog rigtig og vel. Skolebørnene kunde for største Deelen agtes værdige til Roes. — Sogne-Præsten, Provst Aulum, er en smuk og ordentlig Mand, som passer sit Embede vel. Hans Foredrag er stemt efter Almuens Evner og tjener til Opbyggelse.

3. Jersie og Sollerød. Blandt den voxne Ungdom fandtes adskillige gamle Karle, som ret udmærkede sig ved Forstandighed. Hoben var skikkelig. Baade store og smaa bleve opmuntrede til at læse med Indsigt og Eftertanke. — Sogne-Præsten Hr. Gammerød er ikke begavet, men haver god Indsigt og forklarer Guds Ord rigtig.

4. Haudrup og Schiensved. Med den voxne Ungdom saavel som med Skolebørne kunde jeg være ganske vel fornøyet. Nogle fortjente Roes. — Sogne-Præsten Hr. Kihl haver just ikke udmærket sig ved sit Foredrag, som var mavert, dog ordentligt.

5. Snoldeløv og Thune. Jeg forefandt hos mange Voxne en grundig og fuldstændig Kundskab, for hvilken de vidste at gjøre Rede med Færdighed. Største Delen forstod ret got, hvad lidet man havde lært. Ogsaa Skolebørnene havde mit Biefald. Dog maatte jeg paamine om nogen nøyere Eftertanke. — Sogne-Præsten Hr. Rachlöv er en Mand, som med megen Flittighed haver samlet sig

god Indsigt i Videnskaber og hjælper mange Fattige til Rette med sin Erfarenhed i Lægekonsten. Hans Foredrag er smukt, lærerigt og fuldt af nyttige Begreber.

6. Reersløv og Windinge. Her var skikkelig Kundskab, overalt som ogsaa hos nogle blev meget roesværdig. — Sogne-Præsten Hr. Høyer mener det hiertelig vel, og hans Flid, som ikke spares, er heller ikke uden Velsignelse. Som en gammel Fader, der vil lokke for sine Børn, taler han til sine Tilhørere og opbygger dem. Sochelunds Herred.

7. Brønshøj og Rødoure. Baade Store og Smaa fremlagde Prøver af en forstandig og god Underviisning, som var dem meddeelt. De havde mit ganske Biefald. — Præsten Hr. Egberg er en meget christelig og exemplarisk Mand, som i et grundigt Foredrag efter Bibelen forkynder Saliggjørelsens Lærdomme til sand Opbyggelse.

8. Søllerød og Hirschholm. Ikke faa have udmærket sig ved forstandige Svar og ved en udbredt Kundskab om Bibelhistorien. I Almindelighed svarede de fleste ganske vel, og deres Antal var ikke stort, som kunde regnes til de Svage. — Sogne-Præsten Hr. Blicher er vel begavet paa sin Prædikestoel og taler med Eftertryk i et værdigt Sprog om Sandhed til Gudfrygtighed. Degnen Møller er en pyntelig god Mand. Skoleholder Røst viser Duelighed og Flid.

9. Lyngbye. Eftersom denne Menighed er udsat for megen Adspredelse og blandes ideligen med mange Fremmede, maae jeg tilstaae at have fundet en bedre Kundskab i Almindelighed, end jeg forventede. De sidst confirmerede svarede meget got og fermt. Dog fandtes en Dreng, som kort tilforn havde ladet sig confirmere i Kjøbenhavn, saa vankundig, at han maatte tilholdes at læse om igjen, før han kom til Herrøns Bord. For det meste kunde Skolebørnene fortiene Biefald. Nogle forsømmelige trængte meget til Paamindelse, og fik den. — Sogne-Præsten Hr. Møller, en nidkjær og duelig Mand, udviste

Grundighed i sit Foredrag, samlet med Varme og Liv. Degnen Møller er en skikkelig Mand og passer sit Embede vel.

10. Gladsaxe og Herløv. En stor Deel af de Voxne gjorde meget god Rede for sin Kundskab. De Svage, hvis Antal ikke var stort, maatte anklage deres egen Forsømmelse. Skolebørnene viiste god Forhaabning. — Sogne-Præsten Hr. Grundtvig er duelig, flittig, velbegavet og ferm. Han prædiker smukt og opvækkende. Skoleholder Satler havde megen Ære af sine Skolebørn. Sømme Herred.

11. Himmeløv. Med den voxne Ungdom gik det ganske vel an, da ogsaa nogle fortiente Roes. Ligesaa var jeg fornøyet med Skolebørnene. — Sogne-Præsten Hr. Haar besidder gode Indsigter, hvilke han veed at fremsætte i et ordentligt Foredrag. Degnen Høwen er en flittig og skikkelig Mand.

12. Hersløv og Gevninge. Hos den voxne Ungdom fandtes megen Færdighed i at opregne Catechismi Forklaring, men Eftertanken savnedes. Med Skolebørnene havde jeg i saa Fald mere Aarsag at være fornøyet. — Sogne-Præsten Hr. Rasmussen er en ganske brav Mand, som ikke sparer sin Flid. Degnen Boserup er en pyntelig, smuk og flittig Mand.

13. Ibs og Jørgens Sogner. Den voxne Ungdom lagde bedre Kundskab for Dagen, end man i disse Menigheder, hvor Tænkemaaden ikke haver været den beste, kunde forvente. De sidst confirmerede svarede ret meget vel. Ogsaa nogle af de ældre fornøede mig fuldkommen. Skolebørnene havde mit Biefald. Dog maatte nogle af de største modtage Paamindelse om Flittighed. — Sogne-Præsten Hr. Aagaard er en Mand af smukke Indsigter og haver et godt Foredrag, som baade fornøyer og opbygger. Den gamle Degn Clementin er i sin Kreds ganske flittig.

14. Vor Frue Sogn. Her udmærkede sig en stor Hob af den voxne Ungdom ved forstandige og færdige Svar. Med de Svagere kunde jeg dog være tilfreds. Skolebørnene, som havde været flittige, fortiente megen Berømmelse. Desto alvorligere blev Advarslen til de Forsømmelige. — Sogne-Præsten Hr. Worsøe anvender utrættelig Flid med heldig Fremgang, og er udrustet med smukke Gaver til at opvække Bevægelse.

Waldborg Herred.

15. Saabye og Kisserup. Jeg havde ikke Aarsag til at klage over Kundskaben, som befandtes hos de fleste at være skikkelig, og hos adskillige meget god. Dog var jeg kun lidet fornøyet med Skolebørnene i Almindelighed. Ellers pleye de, hvor der haves Spindeskole, at udmærke sig. — Sogne-Præsten Hr. Thomas Heiberg er en virksom Mand, som ved et grundigt og praktisk Foredrag søger at opvække sine Tilhørere til Gudfrygtighed, ligesom han, ved at aabne dem Leylighed til at fortjene noget, søger at føre dem til Vindskibelighed.

Mehrløse Herred.

16. Holbæk og Mehrløse. Jeg kan ikke rose Ungdommen i Almindelighed, men heller ikke laste den. Det gik nok an. Adskillige udmærkede sig. Da den unge Præst Hr. Smith arbejder flittig og haver allerede gjort god Fremgang, ville Frugterne med Guds Hielp nok formeres. Capellaen Hr. Flohr bliver affældig formedelst Alderdom. — Sogne-Præsten Hr. Smith holdt en smuk, ordentlig og grundig Prædiken, hvortil han ikke fattes Gaver eller Bekvemhed.

17. Butterup og Tutze. I Almindelighed forefandtes en god Kundskab, som hos mange kunde kaldes roesværdig. Ogsaa hos Skolebørnene fremlyste et ønskeligt Haab. — Sogne-Præsten Hr. Aagaard er ikke at anprise som Prædikant. Degnen Gandrup er en flittig og skikkelig Mand.

Tutze Herred.

18. Udbye Sogn. Her savnedes ikke Færdighed hos Ungdommen til at svare, heller ikke Forstand. Dog maatte jeg minde om, at man i Henseende til sidste endnu burde bringe det videre. — Sogne-Præsten Hr. Steenlos gjør hvad han kan; og at han kan holde en tydelig exegetisk Prædiken, hørte jeg.

19. Kundbye Sogn. God Forstand og smuk Indsigt viiste sig i Ungdommens Svar, for det meste. Skolebørnene læste vel i Bog og gave ellers ønskelig Forhaabning. Mod Forsømmelse maatte dog advares. — Sogne-Præsten Hr. Bagger, en aldrende, nidkiær Mand, af meget gode Indsichter, følger den exegetiske Methode i sit Foredrag, er grundig og tydelig.

20. Bierbye og Mørke. Ret god Kundskab var udbredt blandt Store og Smaa. Om end nogle ikke vidste meget, forstode de dog, hvad de havde lært. — Sogne-Præsten Hr. Rasmussen forklarer Guds Ord i god Orden, med Tydelighed, og forretter sit Embede vel.

21. Hiembæk og Svinninge. Man havde sagt mig, at det her vilde see slet ud, og jeg fandt det modsatte. En Deel svarede med Forstand og Færdighed. Med dem alle i Almindelighed, baade smaa og store, kunde jeg være ganske vel tilfreds. — Sogne-Præsten Provst Nissen, som af Misundelse er udraabt for at være enfoldig, rober det dog ikke i sin Underviisning, som af Prøverne erkiendes at være god; han prædiker heller ikke slet. Som Provst viser han [sig] i alle Maader til Fornøjelse. Skoleholder Sommer er duelig og flittig.

Schippinge Herred.

22. Wischinde og Aunsøe. Baade smaa og store svarede saaledes, at jeg med Fornøjelse kunde give dem mit Biefald. God Forstand og Færdighed var almindelig iblandt dem, dog mest hos de voxne. — Sogne-Præsten Hr. Ambders er duelig og aarvaagen. Ved mere Øvelse vil hans Foredrag blive mere indtrængende og lærerigt.

23. Wærsløw og Jordløse. Den voxne Ungdom svarede mig til Fornøyelse, ret færdigt og got, samt med skikkelig Forstand. Ligesaa gjorde Skolebørnene god Rede efter deres Alders Maade. — Sogne-Præsten Hr. Wedseltoft gjør sig Flid med Nytte, og foredrager de guddommelige Sandheder i god Orden til Opbyggelse. Degnen er ved hans Formaninger nu bleven dannet til et skikkelig Menneske.

24. Fellesløw og Særsløw. Jeg kunde ikke andet end være fornøyet med Ungdommen, som imod min Forventelse ey allene kunde opremse sin Børne-Lærdom, men forstod at gjøre Rede for Meningen deraf. Dog skulde Eftertanken mere skiærpes hos Skolebørnene. — Sogne-Præsten Provst Weile er en gammel, skikkelig Mand, men gjør ingen Fordring paa at være lærd, og overlader gjerne enhver anden al Priis for Veltalenhed. Degnen Tømmerup, som er duelig og flittig, haver meest Deel i Ungdommens gode Kundskab.

25. Sejerøe. Fra gamle Tider var her bevaret megen Levning af den ypperligste Kundskab, som i den sidst afdøde Præsts Tid ikke kunde udryddes saa ganske, at jo Ungdommen var i Stand til at svare rigtig og med Indsigt. Skole-Ungdommen fandtes vel oplært. — Sogne-Præsten Hr. Clausen, som nyelig er ankommet, bruger sin Flid med stor Fremgang, prædiker sundt og got til megen Opbyggelse og er en veltænkende Mand. Degnen Marstrand er skikkelig, flittig og duelig.

26. Wallekilde og Hørve. En sund og god Kundskab er forplantet hos Ungdommen overalt. Den veed at gjøre Rede derfor med Eftertanke. Skolebørnene læse got i Bog. — Sogne-Præsten Provst Bech udmærker sig ved Grundighed og Tydelighed i sit Foredrag. Han haver ved mange gode Oversættelser, særdeles af Niemeyers og Michaëlis Skrifter, erhvervet sig et ærefuldt Navn. Ogsaa ved egne Indsigter kunde han gavne det Alminde-

lige, naar ham ey fattedes det Mod, som Tiden udfordrer.

Ods Herred.

27. Høybye Sogn. Langt anderledes, end jeg forhaabede, gjorde Ungdommen Rede for sin Kundskab. Der vare de iblandt, som med al Føye maatte kaldes ypperlige. Ogsaa Skolebørnene gjorde mig Fornøjelse. Hjelpes-Capellanen Hr. Marcher, som til Forskiel fra sin vindige Broder kaldes den Norske, haver i kort Tid her erhvervet sig megen Fortieneste. — Sogne-Præsten, den gamle Provst Coldevin, formaar ikke mere, og haver nok aldrig været en Helt.

28. Wiig og Asminderup. Jeg fik af Store og Smaa ret gode Svar, med Forstand og Færdighed. Her var Intet at dadle. — Sogne-Præsten Provst Garde passer og i Alderdommen sit Embede flittig; men staaer ikke just paa Listen blandt gode Prædikantere. Dog gavner han sine Tilhørere med et Foredrag, som haver megen Materie og er hiertelig velmeent. Degnen Hansen besidder Duelighed og anvender Flid.

29. Grevinge Sogn. Her var intet at klage over Ungdommens Indsigt, men tvertimod fandtes meget at fornøje sig over. Dog burde Skolebørnene vænnes noget mere til at forstaae, hvad de have lært. — Sogne-Præsten Hr. Rasmussen haver i vore Dage gjort sig berømt ved at lade trykke en heed Prædiken om Børne-Opdragelsen, forsynet med en varm Protestation, til mig selv dediceret, mod min Berømmelse over Luthers lille Catechismus. Det er sandt, hvad han siger deri, at hans lille Datter er blevet forskrækket over de lange, fæle Stykker; thi hun vidste ikke at svare noget. Men Bøndernes Børn vidste meget got at komme til Rette dermed. At han er kraftfuld og pathetisk i sit Foredrag, udviser hans nævnte Prædiken.

30. Asnæsse Sogn. Jeg fandt hos Ungdommen en ganske skikkelig Kundskab, som kunde fortjene at roeses.

— Sogne-Præsten Hr. Olivarius er ikke vel begavet, men prædiker dog til Opbyggelse og er en smuk, ordentlig Mand.

31. Faareveile. Foruden nogle maadelige, som ikke fornøede mig, fandt jeg den øvrige Hob at være vel underviist, og ikke faa erhvervede sig Roes. Dog maatte jeg ogsaa her gjøre Paamindelse hos de Smaa om bedre Eftertanke. — Sogne-Præsten Hr. Hiorth haver i senere Tid grebet sig an, for at danne sin Ungdom bedre end forhen. Men hans Evner som Taler gaee ikke videre end til at udarbeide en tør exegetisk Prædiken.

Artz Herred.

32. Svallerup Sogn. Ferme og Svage vare blandede blandt hverandre. Dog var de førstes Antal det største, blandt hvilke ogsaa nogle ved deres Grundighed have udmærket sig. Man klagede over Mangel af Skolegang. — Sogne-Præsten Hr. Amundin er en tydelig og opbyggelig Prædikant, som kan være til gandske god Nytte for Almuen. Skoleholder Falenkamp haver Sted iblandt de duelige Skoleholdere.

33. Rørbye Sogn. I Henseende til Ungdommens Færdighed til at svare, havde jeg ikke noget at erindre. Mig syntes allene, at dens Begreb skulde have været noget mere opklaret. Dog var Kundskaben ikke slet. — Sogne-Præsten Provst Kreiberg haver dannet sig efter en ældre Læremaade og vilde derfor ikke nu omstunder erhverve sig Roes hos den finere Verden. Men iblandt sine Bønder stifter han alligevel god Nytte; thi han er bibelsk og ordentlig.

34. Callundborg Sogn. Med større Færdighed og Indsigt end man er vant til at antreffen i Kjøbstæderne, vidste denne Ungdom at gjøre Rede for sin Troe. Skolebørnene have ret udmærket sig. — Sogne-Præsten Mag. Fleischer er en lærd Mand, og især en god latinsk Philolog. Han haver Satyren i sin Magt, naar han vil bruge den; hvilket dog ikke nu er hans Lyst. Ham ere

just ikke de bedste Gaver paa en Prædikestoel forlenede, men hvad han taler, er grundigt, vel igjennemtænkt og lærerigt. Den nye Capellan Hr. Suhr var endnu ikke ankommet.

35. Rachløw Sogn. Jeg kunde med Grund fornøye mig over Ungdommens Flid i at lære sin Christendom, og savnede heller ingen Flid paa Lærernes Side. Dog maatte jeg nu og da give Paamindelser om større Eftertanke. Af Skolebørnene tør ventes god Fremgang. — Sogne-Præsten Hr. Fabricius er en velsindet og flittig Lærer, som taler Guds Ord af et fuldt Hierte, og pryder samme i al sin Omgængelse. Degnen Laasbye er en smuk, forstandig Mand og synger vel.

Alsted Herred.

36. Slaglille og Biernede. I Almindelighed fremskinnede hos Ungdommen megen god Kundskab, for hvilken mange deriblandt gjorde Rede med en vis Udførlighed, som viiste, at det ikke havde været Læreren nok, blot at undervise dem om det fornødenste. Ogsaa var Boglæsningen for Skolebørnene ret ferm. Men om bedre Eftertanke maatte jeg dog give dem Advarsel. — Sogne-Præsten Hr. Faith lærer Guds Ord ordentlig og ret. Han er vel skikket til Almuens Underviisning.

Tybjerg Herred.

37. Glumsøe og Bavelse. Jeg fandt hos Ungdommen en skikkelig god Kundskab, som hos nogle kunde siges at være ret ønskelig. Skolebørnene læste got i Bog og kunde færdig gjøre Rede for, hvad de havde lært. Ikkun at Eftertanken blev mere øvet, hvorom jeg kraftig advarede. — Sogne-Præsten Hr. Sebbelow haver et tydeligt, sammenhængende og gandske smukt Foredrag, som dog kunde behøve lidet mere Forraad af lærerige Tanker. Han er ellers duelig og flittig. Den gamle, ærværdige Provst Bejer, Pastor emeritus, men som vedbliver i sit 77. Aar at forrette sit Provste-Embede, besidder megen exegetisk og ikke liden astronomisk Kundskab. Han haver

viist sig som grundig Skribent, skjønt paa gammeldags Maade. Ikke en eneste Gang i 30 Aar er nogen Visitatz i Herredet af ham blevet forsømt, og alle sine Embeds-Sager holder han stedse i den bedste Orden. Som et Mønster paa Flid og Nøyagtighed fortjener han at anprises.

38. Fensmark og Riisløw. En meget god Kundskab er her forplantet. Ingen var slet. Man havde lært det fornødne tilgavns og forstod, hvad man sagde. — Sogne-Præsten Hr. Tryde er en vindskibelig Mand, som troeligen aagrer med sit Pund, hvilket heller ikke er det ringeste. Degnen Langemach er en meget flittig, due- lig og velanstændig Mand.

39. Wester- og Øster-Egede. I Almindelighed kunde det vel nok passere. Ogsaa nogle af de voxne ud- mærkede sig. Skolebørnene læste got i Bog, havde været flittige til at lære deres Christendom; men Skoleholderen fik Tilhold om at være ligesaa flittig til at forklare den for dem. — Sogne-Præsten Hr. Holboe er en grundig, op- vækkende og smuk Prædikant. Naar han i nogle Aar haver arbeidet i Menigheden, vil den voxte og tiltage i Forbedring.

40. Peders Sogn i Nestved. Saasom det falder sædvanligt i Kiøbstæderne, kunde det her gaae vel nok an. Adskillige udviste god Indsigt og megen Færdighed. — Sogne-Præsten Hr. Holm er ingen Mester paa sin Prædike- stoel, men heller ikke en Stymper. I et jævnt og op- bygget, vel sammenhængende Foredrag forklarer han de hellige Sandheder gandske rigtig og til Nytte.

I den tredie Classe have de Menigheder Sted, hvor Kundskaben befandtes at være heel maadelig, saa at Flid og Stræbsomhed nødvendig bør anstreges noget mere, førend det kommer saa vidt, at man kan være vel tilfreds. Dog fælder jeg herved min Dom ikke med Skaansel, men

efter Strengthed. Desaarsag maa følgende Menigheder her finde Plads.

Tutze Herred.

1. Jyderup og Holmstrup. Mængden røbede en svag Kundskab. De faa, som svarede til Fornøielse, kunde ikke veye op imod den store Hob. — Sogne-Præsten Hr. Gøtsche mangler Tydeligheds Gaver. Dog haaber jeg, at han tiltager i Flittighed, og med det samme formerer sin gavnlige Indflydelse. Ved Opmuntring, som ansporer gode Gemytter, ikke ved Revselse, som nedslaaer og dræber alt Mod, haver jeg stræbt at sætte ham i Aande.

Artz Herred.

2. Store og Lille Fuglede. Gode, maadelige, slette fandtes blandede blandt hverandre. De tvende sidste udgjorde det største Antal. — Sogne-Præsten Hr. Hammer, som i Skole-Videnskaber skal være bevandret, er paa sin Prædikestoel en Stymper. Han prædikede saaledes, at jeg ved Udgangen af Kirken spurgte ham, om han ikke vilde have Capellan. Den raader jeg ikke for at paatvinge ham. Ellers skulde han vist have den.

3. Aarbye Sogn. Adskillige fornøiede mig, men Hoben var dorsk, søvnagtig og ukyndig. Det syntes mig, at Lærdommene ikke vare ret udviklede for dem. Med Skolebørnene var jeg mere fornøyet. — Sogne-Præsten Hr. Flensborg anvender Flid efter det ham betroede Pund, og er ikke uheldig med Ordets Forkyndelse paa Prædikestoelen.

4. Refsnæs Sogn. Dorskhed og Søvnagtighed laae udstrakt over de fleste. Enkelte Personer viste skikkelig Oplysning. Ogsaa her sporedes Tegn til Forbedring hos Skolebørnene. — Sogne-Præsten Hr. Monrad savner ikke Talenter, kiender Smagen, taler i et smukt og bevægeligt Sprog, er af en god Charakter. Haver han først arbeidet længere i Menigheden, ville Frugterne deraf bedre fremlyse. Hans Degn er en gammel, enfoldig og udygtig Mand, som ikke kan hielpe ham.

5. Tømmerup Sogn. Samme Dorskhed og Vanvittighed var udbredt over den største Hob. Men hos enkelte gode, helst de sidst confirmerede, fremskiænnede behagelig Prøve af seneste Lærers vel anvendte Flid. Skolebørnene havde lært at remse uden Forstand; hvorfor Døggen Hanberg bekom sin tilbørlige Paamindelse. — Den nye beskikkede Præst, Hr. Dame, var endnu ikke ankommet.

Ods Herred.

6. Nyekiøbing og Rørvig. Den store Hob var gandske maadelig, og røbede for megen Mangel af Eftertanke, som haver Grund i deres egen Forsømmelse. Nogle flittige, helst af Annex-Sognet, svarede forstandigt og got. Men i Kiøbstaden hersker et trevent og vrangvilligt Væsen, som gjør den beste Lærers Flid til intet. Om skarp Advarsel kan hielpe noget, er den ikke blevet sparet. — Sogne-Præsten Hr. Holm er en duelig og indsigtfuld Mand, fuld af Kraft og Styrke. Jeg haaber, at hans utrættelige Møye skal frembringe god Virkning i Fremtiden.

Tybjerg Herred.

7. Sandbye og Wrangstrup. Jeg haver været tvivlsom, om ikke disse Menigheder burde faae Plads i anden Classe. Men Hoben var dog maadelig og viste liden Kundskab. Strengthed tillader da ikke at rykke den høiere op. Imidlertid fandtes dog ikke meget faa blandt de voxne, som gjorde gandske god Rede og svarede med Forstand. — Sogne-Præsten Hr. Thornam, som ikke længe siden haver begyndt at arbeide i disse Menigheder, holdt en meget god og lærerig Prædiken, som kunde høres med Velbehag til Opbyggelse.

Alsted Herred.

8. Alsted og Fiennesløw. Mit Haab blev her bedraget. Efter Sigelse skulde jeg finde det meget got, og fandt det ganske maadeligt. Adskillige røbede idel Vankundighed, og Mængden var svag. Dog kunde jeg hist og her finde nogen Opmuntring. Det er imidlertid altid

sikkrest, at see med egne Øyne og høre med egne Øren. Almindelig Sagn er aldeles uefterrettelig. — Sogne-Præsten Hr. Mølsted er vist en kiøn og duelig Mand. Maaskee hans Lemfældighed stemmer herefter til nogen mere Alvorlighed, og Tilstanden forbedres. Paa Prædikestolen taler han med Grundighed, smukt og ordentligt. Degnen Carde er Mester-Sanger og kunde være mere end det, om han vilde, ham fattes ikke Evne.

Af al denne sandfærdige Beretning vil allernaadigst erfares, at her er ingen Aarsag til at beskyldte vor Almue for en barbarisk Vankundighed. Heller ikke bestaaer Folkets Oplysning i tomme Ord, som uden ad opregnes, uden Forstand og Eftertanke. Vist maae Lærebogen saaledes indprentes i deres Hukommelse, at de kunde have Svar strax tilrede, naar Spørgsmaal bliver dem giort, og at de selv uden Møye kunde strax tilbagekalde Religionens dyrebare Lærdomme i deres Erindring, naar Omstændigheder i Livet indtreffe, som gjøre det vigtigt for dem at mindes derom. Ellers bliver en Tomhed tilbage i Sindet, som ikke efterlader andet end Uorden og Fordomme. Med egne, selvopfundne Ord kan Mængden gandske vist ikke forklare sin Mening om høyere Ting. Ikke Mængden af Studerede er engang fuldkommen i Stand dertil. Desaaarsag maae der nødvendig læres noget uden ad. Men deraf følger ikke, at det skal læres uden foregaaende Forklaring over Ordenes Mening. Allevegne driver jeg meget paa, at denne maae først have Sted. Heller ikke følger det, at den, der kan udenad opregne sin Lærebogs Forklaring over en eller anden Sandhed, skal derfor plapre uden Forstand. Det modsatte fremlyser ved en klog og efter Mængdens Fatte-Evne indrettet Prøvelse. Jeg tør gandske frimodig beraabe mig paa hver den, der haver hørt mine Visitatzer, og bede ham upartisk aflægge sit Vidnesbyrd. Det skal da vel erfares, ey allene, om jeg nogen Tid lader Ramsen passere, uden at lede de Unge

ved enkelte Spørgsmaale, som udvikles af det oplæste Stykke, til at sige deres Mening efter eget Overleg, men ogsaa, om ikke allevegne, hvor min allerunderdanigste Indberetning udviser, at god Kundskab er forefundet, fornøylelig Prøve derved er blevet aflagt paa de Unges rigtige Begreb om Ordenes Mening. Og hvor mange Gange er mig ikke den store Glæde vederfaret, at jeg ved saadan Prøvelse haver kunnet opvække deres Tænke-Kraft, til at udfinde sunde Svar paa Spørgsmaale, om hvilke deres Bog ikke giver Oplysning. Overhørelsen er blevet til en sokratiske Samtale imellem os, og saaledes bør den anstilles til Frugt og Nytte. Derfor tage alle Tilstedeværende, baade gamle og unge, megen Deel i det, som forhandles. Deres gandske Opmærksomhed er anspændt. Derfor nyder jeg den Lykke, at ingen er bange for mig, og at man ønsker ved Slutningen, at jeg snart maae komme igjen. Derfor kan jeg i første Qvarteer allerede have udforsket, om Lærerne giøre deres Pligt som forstandige Mænd. Derfor optændes en Lyst hos alle, til at udvise herefter den beste Flid, fordi man seer, at den, som veed noget, kan komme frem dermed, og man føler, at Religionens Lærdomme ikke ere vanskelige, ikke ufrugtbare, ikke nedtrykkende enten for Hierte eller Forstand. Men derfor maae Catecheten og selv have lært deres Bøger saaledes uden ad, at han deraf kan laane Ord og Taalemaader, som ere dem bekjendte, med hvilke at sammensætte i en nye Vending og i en nye Form han uformærkt leder dem hen til at tænke selv og at svare af egen Overveielse. Mange Gange haver jeg ved denne Maade, blot i en Time, kunnet fremlede smaa Skolebørn, som ikkun havde lært at ramse, til at bruge deres Forstand og selv at udlede enkelte Svar af det oplæste Stykke paa enkelte Spørgsmaale, som deraf bleve giorte, ligesaasnart ved Enden af Stykket, og i Midten deraf, som forfra. Men til Skoleholderens Veyledelse giør jeg det allevegne selv for første Gang og lader dem vide, at Touren falder til dem ved næste Visitatz. Hvor

derimod Skoleholderen haver iagttaget, hvad han burde: hvilket jeg strax formærker ved de første Spørsaale, som gøres af det foreløste Stykke, da Børnene svare bestemt, net op hvad der hører til den omspurgte Sag og intet videre, saa haver han strax sin offentlige Berømmelse i Menighedens Paahør, og bliver derved under sine trange Vilkaar saa glad, som om han var det lykkeligste Menneske. Ach! det er ikke ved harmende Bebrejdelse, eller bitter Klage, eller støyende Raab om Forbedring, men ved skaanende Mindelser og kiærlig Opmuntring og mild Tilfredshed med den Flid, som allerede er brugt, at Mennesker, gode Mennesker, skulde bevæges og opflammes til at fordoble deres Iver og Virksomhed. Det maatte allernaadigst vorde mig tilgivet, at mit rørte Hierte har udstrømmet i en vidtløftig Forsvarings-Tale for mig og mine Medlærere i Stiftet! Men da jeg offentligen i trykte Blade er bleven fremstillet til Spot og Haanelse, som en Mand, der ikkun standser Almuens Oplysning og lader sig nøye med Udenads-Plapper, var det vel ikke til Overflod, at jeg for min Konges allerhøyeste Aasyn allerunderdanigst nedlagde mit velgrundede Forsvar. Naar jeg vil lade være at skrive det offentligen, for ey at ophidse den vrede Bremseflok til at stikke mig paa nye og derved maaskee give mit Embeds-Værdighed sit sidste Bane-Saar, da bør jeg dog ikke lade være, ved allerunderdanigst Regnskab for Kongen, min Herre, at gaae den Mistanke i Møde, som derved kunde opvækkes. Og hvad jeg til den Ende her haver fremlagt i allerdybeste Underdanighed, er intet mere end hvad jeg haaber og er forvisset om, at skulde befindes med Sandhed overeensstemmende ved den skarpeste Undersøgelse.

Hvad endelig Luthers Catechismus er angaaende, da haver samme i halvtredie-Hundrede Aar og derover været antaget i den Evangelisk-Lutherske Kirke som en Grundlegning for Almuens Underviisning i den christelige Troes- og Sæde-Lære. Den er saa kort, at ogsaa de svageste

Hoveder, som end have manglet Skolegang, alligevel kunde bringes til at lære den, og tillige saa fuldstændig, at hvo, som forstaaer den, ey kan være uvidende om en eneste væsentlig og frugtbar Gudfrygtigheds Sandhed i vor gandske Religion. Sproget og Tonen er ey allene indrettet efter Almuens Forestillings-Maade, men ogsaa allevegne stemt til at opvække Ærbødighed for Gud, Taknemmelighed, Tillid, Kiærlighed og Lydighed. I disse Henseender haver jeg vidnet om denne Bog, at den, som Elementar-Bog for den enfoldige Almue betragtet, indeholder et sandt Mesterstykke, og et saadant Vidnesbyrd haver tilforn været istemmet med een Røst af Lærde og Ulærde i den gandske Kirke. Men naar jeg i min allerunderdanigste Forestilling af 31te Januarii haver anført, at alle Stifternes Geystlige visseligen bede tilligemed mig, at den maae vedblive og aldrig afskaffes, saa var det ikke mit Øyemed, at ville bede derom i heele Geystlighedens Navn, hvilket Ordene i deres Sammenhæng heller ikke tilkiendegive. Ikkun det Haab, jeg havde, at ingen Geystlig i dette Fald vil tænke anderledes end jeg, skal efter min Hensigt af Ordene fremlyse. Sandeligen haver jeg ikke følt mere derved end dette alene. Men at jeg kunde smigre mig paa den Tid med saadant et Haab, var i det mindste undskyldeligt, da jeg aldrig før havde hørt eller læst, at nogen i vores Kirke havde været misfornøyet med Bogen, men meget mere ofte nok havde hørt de største Berømmelser over den. Siden haver jeg gandske uforventet erfaret, at dog adskillige Geystlige i dette Stykke tænke anderledes. Det være langt fra mig, derfor at dadle dem. Nu beder jeg allene i dybeste Underdanighed, at mit uforsigtige Haab om Alles Biefald, som af hadefulde Dadlere er uformodentligen blevet mistydet, ikke maae regnes mig til Forbrydelse. Iøvrigt haver jeg for min Deel endnu ikke fundet nogen Grund, som skulde bevæge mig til at afvige fra mit forrige Ønske. Er det end saa, at nogle Stykker i Bogen, saasom Troens Artikler, kunde ansees for lange, da koster

det ikke mere end at afdele dem ved et nyt Oplag i mindre Parter. Ingen fornuftig Skoleholder lader heller et Barn paa engang lære et saadant Stykke, men afdele det ved en Streg af rødt Kridt, eller ved andet saadant Tegn, i mindre Portioner. Er det end saa, at den første Part, som indbefatter Pligterne, ikke staaer paa sit rette Sted, efter Sagens Natur, fordi man egentligen først maa vide noget om Gud, om Christo og den hellig Aand, før der handles om Pligt, som skal have sin Grund i Troe, da staaer dog den første Part i Henseende til de Smaa, som skulde først ledes til Kundskab, uden Tvivl paa sit rette Sted; thi hvad det er, ikke at maatte tilbede Soel og Maane, men Gud allene, hvilken de see og høre, at deres Forældre dyrke — ikke at maatte bande — ikke at maatte forsømme Kirke eller Skole — at skulde ære og lyde sine Forældre — ikke at maatte tilføye andre Mennesker nogen Skade paa Liv eller Legeme — ikke at maatte sige noget utugtigt eller gjøre noget, som hører til Løsagtighed (hvorom de Smaa destoværre! blandt Almuen høre og see formeget) — ikke at maatte stæle — ikke at maatte bagtale, eller belyve andre — ikke at maatte tragte efter fremmed Eyendom — eller forlede fremmede Folk af deres Tjeneste, med videre: alt saadant, som indbefattes i Budene, forstaaer dog Barnet allersnarest at gjøre sig Forestilling om, og kan snarest holde sig som Regel efterrettelig. Ogsaa ere Buddene fremsatte i korte Sætninger — Barnet kan ved dem ikke afskrækkes i sin Lærelyst. Luther og Melancton vare dog praktiske Philosopher, som fordm Sokrates. Jeg mener, at ogsaa den Orden, som haver Sted i Lille Catechismus, kan udvise, at den menneskelige Natur ey haver været dem ubekjendt. I en Forklaring for de Voxne kan derimod Ordenen imellem Catechismi Parter, efter Lærdommens udvortes Sammenhæng, med større Ret forandres. Og dertil sigter just min allerunderdanigste Begiering i forhen nævnte Forestilling af 31te Januarii, om Tilladelse til at omsætte og

forandre i Forklaringen, hvor det til Orden og Tydelighed kan agtes fornødent. For Resten, om ikke andre Grunde vare forhaanden, i Kraft af hvilke Luthers Catechismus fremdeles maatte vedblive, som hidindtil, synes mig denne at være af yderste Vigtighed, at heele Almuens Kundskab om Religion hviler herpaa, og dernæst, at i vor Kirke slet intet andet Middel er tilovers, ved Hielp af hvilket Vildfarelser og nye Meninger, som stifte kun Uroe og Forvirring, kunde tilbageholdes. Den Augsburgiske Confession haver vel symbolisk Gyldighed iblandt os. Men ingen læser den. Den er ey antaget til offentlig Brug. Altsaa kunde den for Mængdens Skyld ligesaa gjerne være afskaffet. Da jeg uventet haver ligeledes hørt ilde formedelst Luthers Catechismus, og mit Embede dog befaler mig, efter Kongens allernaadigste Villie, at holde over den og handthæve dens Brug i Kirken og Skolen, kan det ikke være upassende, at jeg i denne min allerunderdanigste Indberetning haver søgt Leylighed til at forklare mig videre. Endeligen bør jeg ikke undlade allerunderdanigst at indberette, hvad jeg ved seneste Landemode haver foranstaltet til at hindre, om muligt, at ikke Skrivefriheden af de Geystlige her i Stiftet skal blive misbrugt til at svække de Kongeligen befalede Kirkeskikker og de Kongeligen autoriserede Religions-Bøgers Anseelse. Til hvilken Ende det allernaadigst maatte tilledes mig, her at afskrive følgende:

Til at forekomme en eller anden Uorden, som kunde indløbe, finder jeg det fornødent, efter min Embeds-Pligt, i Kiærlighed at fremsætte følgende Erindringer:

1. Naar Stiftets Geystlige behageligst ihukomme den Eed, som er aflagt ved Tiltrædelsen af deres Embede, vilde de selv erkiende, at det ikke kan være raadeligt for os, enten i offentlige Skrifter at udbrede Meninger, ved hvilke de Symbolske Bøgers og Kirke-Skikkens Anseelse maatte formindskes, eller i Guds-Tjenestens Forvaltning paa nogen Maade at afvige fra Ritualets For-

skrift, uden i de Tilfælde, hvor noget andet er bestemt ved senere Anordninger: Trykke-Friedheden ophæver ikke den os paalagte Embeds-Eed. Hvo, som derfor vil fremføre sine Betæneligheder mod de Symbolske Bøger og Kirke-Skikkene for hver Mands Øyne, maae uden Tvivl til egen Sikkerhed være forsynet med særdeles Kongelig Tilladelse. Jeg haver sagt, hvad jeg burde, og er angerløs.

2. Efterdi Monita ere grundede paa Kongelige Befalinger og høre til Embeds-Sager, i Henseende til hvilke man haver edeligen forbundet sig til at vise Lydighed mod sine Foresatte, saa udfordres til god Orden og uskadt Samvittighed, at disse af alle vedkommende paa det nøyeste iagttages. Heri ligger al fornøden Advarsel mod enkelte Forsømmelser, som hist og her have indsneget sig, om hvilke jeg ellers er anmodet at giøre Erindring.

Den allerhøyeste Gud, som i Christo Jesu er blevet vores blide Fader, lade al aandelig og legemlig Velsignelse, for samme Jesu Christi, sin Søns, vor Frelsers Skyld, i dette nye og mange paafølgende Aar, være rigeligen udøst over Kongen og Kongens Søn, samt den gandske høykongelige Slægt, til Sandheds Besktærmelse og Gudfrygtigheds Fremvekt og christelig Vindskibeligheds Forfremmelse, som ere de rette Støtter, paa hvilke Rigerens Velfærd skal tryggeligen befæstes!

Kjøbenhavn d. 1ste Januarii 1786.

Allerunderdanigst og Troepligtsskyldigst

af

Nic: Edinger Balle ¹⁾.

¹⁾ Underskriften egenhændig.

Tvende mærkelige Provstevalg.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Ifølge Kirkeordinansens Bestemmelse skulde Provsterne vælges af Biskoppen og Herredets Præster i For­ening ¹⁾. Med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvem der skulde vælges, uddannedes i Tidens Løb en noget for­skjellig Praxis. Hvor der i et Herred var en større Kjøb­sted — og Præsterne her vare i Almindelighed Mænd, der ved Lærdom eller Embedsdygtighed ragede noget frem over deres jevnlige —, der var det almindeligt, at Kjøbsted­præsten var Herredets Provst. Var der flere Sognepræster i en saadan Kjøbsted, f. Ex. i Odense, Slagelse o. a., valgtes sædvanlig den af disse, der havde været længst i Embedet. I Landkredsene, selv hvor der i dem fandtes en mindre Kjøbsted, var det sædvanligt, at man valgte den ældste Præst i Herredet, naar han ellers var nogen­lunde skikket til at varetage Forretningerne og fandtes villig dertil. Alderen gav dog ikke nogen absolut Beret­tigelse til Provstiet, da vi ikke sjældent se, at anerkjendt Dygtighed kunde give en yngre Mand Fortrinnet. En akademisk Grad tjente under nogenlunde lige Forhold til særlig anbefaling. Paa enkelte Steder i Landet synes Præsten i Herredets anseeligste Kald at have haft et For-

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. II, 205.

trin uafhængigt af Ancienniteten. Præsterne i de smaa Økald, der høre til flere Herreder (saasom til Fuglse Sunds, Salling o. a. Herreder), var der aldrig Tale om at vælge.

Den første Sag, her skal meddeles, vedrørende et Provstevalg i Salling Herred i Fyn i Aaret 1653, drejer sig nærmest om det Spørgsmaal, hvor vidt Aldersfortrinnet eller Biskoppens Anbefaling skulde være det afgjørende ved Valget. Som det var at vente, sejrede den af Biskoppen anbefalede Mand. Den stødende Maade, hvorpaa hans Konkurrent imidlertid gjorde sit formentlige Aldersfortrin gjældende, gav Anledning til en Retssag, hvis Enkeltheder ikke ere uden historisk Interesse. — Den anden Sag, angaaende et Provstevalg i Laalands Sønderherred 1740, frembyder ogsaa et Exempel paa, at Aldershensynet blev tilsidesat, skjønt det i det foreliggende Tilfælde støttedes ved Bispens Stemme. Men Tiderne vare da andre, end de havde været et Aarhundrede tidligere, og Biskoppens Myndighed var mindre, end den havde været, før den enevældige Kongemagt indførtes.

I.

Sag om et Provstevalg i Salling Herred i Fyn 1653.

Henning Walckendorph til Glorup, Kgl. Maj.s Befalingsmand paa Odensegaard, Jacob Sperling, Sognepræst til S. Knuds Kirke udi Odense og Provst udi Odense Herred, Niels Sass, Sognepræst udi Assens og Provst udi Baag Herred, Mads Pedersen Lercke, Sognepræst udi Nyborg og Provst udi Vinding Herred, Jon Lavritsen, Sognepræst udi Viby og Provst i Bjerger Herred, Lavrits Nielsen, Sognepræst i Langaa og Provst i Gudme Herred, Peder Nielsen, Sognepræst til vor Frue Kirke udi Svenborg og Provst udi Sunds Herred, Henrik Hansen, Sognepræst i Skamby og Provst i Skam Herred, Jørgen Hansen, Sogne-

præst i Skeby og Provst i Lunde Herred, Claus Pédersen, Sognepræst i Lyndelse og Provst i Aasum Herred, Peder Jørgensen, Sognepræst i Tranekjær og Provst i Nørre Herred paa Langeland, gjøre vitterligt, at Aar efter Christi Fødsel 1653 til almindelig Provstemode, som indfaldt den 5. Octobris mødte for os udi Rette hæderlig og højlærd Mand Hr. Laurits Jacobsen, Superintendent over Fyns Stift, som til samme Tid havde indstevnet hænd. og vell. Mand Hr. Jørgen Jacobsen i Aaby for en forargelig og uforkammet Skrift, som han havde fremskikket den 15. Augusti sidst forleden, der Bispem, Herredspræsterne i Salling Herred udi Nørrebroby Kirke at forsamles havde foreskrevet, at han med dennem en Provst vilde eligere og forordne; udi hvilket Skrift han adskilligt utilbørligt og usandfærdigt haver foregivet, som Bispem og hans Embede angaar, foruden fortrædelig og forargelig Ulydighed, som han derudi haver bevist, og de andre Herredspræster til det samme at gjøre villet tilskynde. — Brevet, som Hr. Jørgen Jacobsen haver tilskrevet Hr. Henrik Mortensen, Sognepræst udi Faaborg, at han det udi Bispens Paahørelse for sine Herredsbrødre vilde oplæse, lyder Ord fra Ord, som efterfølger:

Salutem et officia. Reverende Dn. Henrice Martini, affinis per dilecte! Eftersom vores ærværdige Biskop haver os Salling Herreds Præster i Morgen til Nørrebroby Kirke convoceret, og det er den Dag, jeg skal begrave sl. Maren Mogens Sørensens¹⁾, og derfor ingenlunde kan efterkomme Hs. Ærværdigheds Missiv ea obsequii promptitudine, qva par est: da beder jeg Eder fraterne, at I denne min Undskyldning for hs. Ærværdighed vil andrage, paa det min lovlige Absents kan i bedste Mening optages.

¹⁾ Manden havde været Herredsfoged i Salling Herred; Enken boede i Pejrup.

Belangende vores Provsti, som nu i lang Tid haver været opsat, hvis Dilation er kommen i høj Suspect paa store Steder, ligesom nogen i det Værk vilde mere anse Blod, Byrd, Svogerskab, Venskab etc. end Ordinansens Bogstav, da dersom vores ærv. Biskop vil, at det Værk skal nu have Fremgang, vil jeg have mine kjære Herredsbrødre kjærlig foreholdt, hvad mig er advaret, nemlig at vi skal vel have vores Ordinans-Ed udi Agt, i hvilken vi have svoret at forfremme alt det, som kan komme Hs. kgl. Majesæt til Ære, og tvært imod cavere quod diversum est. Nu veed vi, at vores naadige Herre og Konning maatte ingen Tid have den Ære, at Provstiet maatte Ordine tvende Gange blive paa een Sted, udi eet Sogn, efter samme Sognepræsters dødelige Afgang. Hvilken Ære velb. Fru Kirsten Munk haver nu tvende Gange Ordine efter tvende hendes Præsters Død paa een Sted, udi eet Sogn, bekommet. Dersom vores Provsti skal nu tredie Gang henfalde paa samme Sted, da faar hun større Ære, end Kongen nogen Tid maatte nyde, ligesom vores Herredsprovsti skulde hendes Velb. til Ære altid til den Sted være og blive af os perpetueret, hvilket hverken Hs. Kgl. Maj. vil lide, ej heller nogen Ridder eller Riddermands Mand, som haver sin Sjælesørger her i Herredet, fordrager slig Spot, den sin Client skal overgaa, hvilken Gud og Kongen Døren til samme Bestilling oplukker. Hvorfor, dersom nogen af mine kjære Herredsbrødre agter nu hendes Velbyrdigheds Præst paa den Sted til Provst at eligere, vil jeg have mig, som noget nær den ældste inter præpositum electuros, fra denne Election exciperet. Hvo sig dertil understaar, have sig det selv at raade, og dertil i sin Tid paa høje Steder at svare. Beder gjerne, denne Missiv maatte Hr. Peder Jørgensen, som den ældste Prædikant næst mig, leveres, for mine kjære Herredsbrødre udi vores ærv. Biskops Paahør oplæses og mig igjen strax ved Eder hjemstilles. Valet felicitissime, et ne per vos

naufragium patiatur Regiæ Maiestatis ordinatio cavete. Aabyæ
Dominica X post Trin. 1653. V. Addict.

Georgius Jacobi Slavlosius.

Der dette var læst og paaskrevet, fremlagde Bispen sit skriftlige Indlæg, lydendes Ord fra Ord saaledes:

Endog jeg underskrevne haver hverken Sind eller Hjærte til nogen Trætte at yppe eller føre med noget Menneske, end sige med nogen af Stiftens Præster, det jeg for Gud med en god Samvittighed bekjender, haver jeg dog nu imod min Vilje været højligen nødt til den Danne-
mand Hr. Jørgen Jacobsen, Sognepræst i Aaby i Salling Herred, for vor gunstige Hr. Lensmand og det hæderlige Synodo Præpositorum at indstævne, hvortil han mig stor Aarsag haver givet med en Skandskrift, han den 15 Augusti sidst forleden haver Præsterne der i Herredet foreskreven, i hvilket Skrift han mig og mit Embede i højeste Maade utilbørligen angriber. Hvilket altsammen deraf alene udspinder, at han haver befrygtet sig ikke at skulle vorde til Provst eligeret, eftersom han haver den Mening om sig selv, at Gud og Kongen skal have oplukt Døren til samme Bestilling for hannem som den dygtigste i Herredet; og derfor, om det ikke skulde ske, fører han disse høje Beskyldninger over mig:

1. At jeg mere skal anse Svogerskab og Venskab (Blod og Byrd maa komme min sal. Formand ved, hvilken han ikke heller kan lade blive med Fred i sin Rolighed) end Ordinansens Bogstav¹⁾. Hvilket aldrig med Sandhed skal kunne befindes eller bevises. Thi dette digter han mig paa, førend jeg kom til Broby Kirke, og førend nogen vidste, hvad min Tanke var derom, eller hvem jeg vilde votere paa. Og dersom jeg alt skjønt havde givet Stemme paa M. Henning Christensen²⁾, førend Hr. Jørgen

¹⁾ Den sidst afdøde Provst var M. Michel Hansen, Sognepræst i Nørrebroby, en Søn af Biskop Dr. Hans Michelsen.

²⁾ Athonius, ovennævnte M. Michel Hansens Eftermand som Præst i Nørrebroby.

mig saa beskyldte, havde jeg dog ikke gjort imod Ordinansens Bogstav, som lyder: at alle Præsterne i hvert Herred maa med deres Superintendent udvælge sig en af Prædikanterne, hvilken de agte duelig dertil, hvad heller han bor i Kjøbsted eller paa Landsbyen, til at være Provst over Præsterne og Kirkerne i Herredet. Nu kjender jeg for min Person ingen i Herredet dueligere eller skikkeligere i Lærdom og Levned til at være Provst end M. Henning i Broby, hvilken og haver over 12 Aar, imidlertid han var Rector Scholæ Othonianæ, haft sin Gang og Sæde over alle Præsterne paa Landet og de fleste af Provsterne. Og saa langt er det fra, at herudi er gjort imod Ordinansens Bogstav, at ikke een af alle Præsterne, som vare tilstede, gav nogen Stemme paa Hr. Jørgen; men der de indbyrdes med hverandre havde beraadt sig, stemte de alle paa M. Henning. Endog ogsaa Hr. Jørgen kan være ældre i Præsteembedet end M. Henning, er det dog ikke imod Ordinansens Bogstav, som taler ikke et Ord om Senio, hvilket og ingensted haver været observeret, det alle Provsternes Exempler her i Landet udviser.

2. At Kongen ikke nogen Tid haver maattet nyde den Ære, at Provstiet tvende Gange Ordine efter hverandre i eet Sogn maatte følge, skal og aldrig med Sandfærdighed bevises. Thi det befindes, at Provstiet ikke alene i Nørrebroby haver fulgt tvende Præster ordine, som dog er Kongens Kirke og Præst, og ikke velb. Fru Kirsten Munks, som her alene er bedste Kaldsmand; men og paa adskillige andre Steder, som ere Kongens Kirker og ere ikke under nogens jure patronatus. Men der eligeres Provster, paa hvilket Sted Manden kjendes duelig dertil. At Hs. Maj. nu det ikke skulde ville lide, som Hr. Jørgen skriver, tvivler jeg meget paa, indtil jeg faar at se, hvad Bud eller Befaling han fra Majestæten derom haver bekommet.

3. Dersom Riddere og Riddersmænds Mænd der i Herredet skulde holde det for Spot, at deres Sjælesørgere

ikke bleve Provster, da skulde enten ingen eller alle Præsterne der i Herredet, som ere 15, forordnes til Provst, af hvilke fast ingen er eller jo saare faa, som ikke have Herresæder i deres Sogne; og om end saa var, at nogen saadant kunde fortryde, tror jeg dog ikke, at Hr. Jørgen nogen Fuldmagt skal have derpaa at tale. Hvoraf vel eragtes, at Hr. Jørgen mig saadant usandfærdeligen og utilbørligen paadigter.

Hvorfor, efterdi den Dannemand Hr. Jørgen mig og mit Embede saa højt angriber og beskylder 1. som den, der er kommen i høj Suspicion paa store Steder, fordi at jeg mere skal anse Slægt og Svogerskab end Ordinansens Bogstav; 2. som den, der ikke beviser Kgl. Maj. den Ære, jeg underdanigst er pligtig; 3. som den, der gjør de velb. Adelspersoner, som have deres Gaarde i Salling Herred, og deres Siælesørgere stor Spot, hvilket de ikke ville fordrage; hvilket altsammen er imod den Ed, jeg haver svoret Gud og Hs. Maj., der jeg dette besværlige Embede maatte antage; og han derforuden beviser mig stor fortrædelig Ulydighed, idet han trodselig opsætter sig imod mig, og med det samme vil tilskynde de andre Dannemænd i Herredet at gjøre det samme, og end vil true dem dertil, idet han skriver, at dersom de Præsten i Nørrebroby med mig til Provst eligerede, skulde [de] svare det paa høje Steder; slutter endog dermed, at dersom de Dannemænd, Præsterne, consenterede med mig at eligere nogen Provst, da led *Ordinatio ecclesiastica naufragium* derover: Da er jeg retfærdig Dom begjærende, om han ikke bør saadan høj Beskyldning, som mig og mit Embede angaar, nøjagteligen at bevise, eller og for saadan uforskammet og usandfærdig Paadigt, samt og for fortrædelig og forargelig Ulydighed at lide Straf, som vedbør. Actum Odense den 5. Octobris 1653.

Lavrits Jacobsen, mpp.

Hvorimod til samme Tid og mødte i Rette for os forskrevnè Hr. Jacob Jørgensen og fremlagde sit skriftlige

Svar til Stevningen, saa lydendes (af dette Indlæg, hvori Forf. bl. a. henviser til, at han som en af Salling Herreds Præsteskabs deputerede havde svoret Kongen Troskab ved Hyldingen i Kjøbenhavn den 6. Juli 1648, indskrænke vi os til at hidsætte Slutningen): Men hvad Proces blev holden, den Tid Bispens gode Ven og Svoger M. Henning Christensen, som nu er den yngste Præst iblandt os 15 Salling Herreds Præster, blev af Hs. Ærværdighed forordnet at være Vice-Præpositus, er Hs. Ærv. selv bevidst. Item, om dette skete efter den Maade, som vores naadige Herre og Konning haver os foreskrevet og udi Ordinansen de eligendis Præpositis Fol. 43 p. 2 naadigst bevilget og forundt, de hoc sub judice lis erit. Endelig hvad vores Provstis Opsættelse betræffer, da er dette ikke usandfærdigt, at dermed er sket Dilation, ikke alene fra den Dag, vores sal. Provst blev begravet, til den Tid M. Henning havde forrejt til den ædle Frue, ærlig og velb. Frue, Fru Kirstine Munk, om Kaldet at erlange, men og den lange Tid, han siden var i Kjøbenhavn, og da først efter hans Hjemrejse om Provstens Election at skulle forhandles; hvilken lange Dilation vel kunde komme i Suspect, ligesom M. Henning mere for Svogerskab af sine Venner blandt os Præster skulde til den Bestilling eligeres, end efter Ordinansens Bogstav. — Dette er saa kortelig mit Indlæg (osv.).

Jørgen Jacobsen m. m.

Efter at alt det var læst, tilspurgte Bispen Hr. Jørgen Jacobsen, om han ikke sagde til ham i hans Hus, at han gjorde Krumspring udi Ordinansen? Hvortil Hr. Jørgen svarede: Nej, nej, Domine Episcopo, det er eders Ord og ikke mine. Hvorved det da ogsaa blev, efterdi Bispen havde ingen Vidnesbyrd, thi de vare ikkun ene to, der dette skete udi Bispens Hus.

Til Bispens Beskyldninger ¹⁾ svarede Hr. Jørgen: 1. Med højeste Ed benægtede, at han udi samme sin Skrivelse,

¹⁾ Næmlig i det foran meddelte Indlæg.

som Hr. Henrik Mortensen var tilskreven, ikke havde ment Bispen i ringeste Maader, men alene formanet sine Medbrødre, at de udi Provstens Udvælgelse ikke skulde anse enten Blod, Byrd eller Svogerskab, men rette sig efter Ordinansens Bogstav. 2. At han havde sagt udi sin Skrivelse, at Kongen ikke havde naaet den Ære, at Provstiet tvende Gange Ordine efter hverandre havde fulgt i nogen Hs. Maj.s Kirker, men velb. Fru Kirstine Munk skulde have den Ære, der dog Nørrebroby ikke er Fru Kirstens men Kongens Kirke; til med og med mange Exempler kan bevises, at Provstiet haver været ikke alene to Gange, men tre og flere Gange Ordine efter hinanden paa eet Sted: Dertil svarede Hr. Jørgen, at han dermed ikke haver ment noget andet Herred end Salling Herred alene. 3. At han og havde sagt, at Riddere og Riddermænds Mænd skulde holde det sig for en Spot, dersom deres Sjølesørgere ikke bleve Provster: Saa svarede han dertil, at den velb. Mand Key Lycke havde ladet sig imod ham forlyde, at han vilde agte sig det for en Spot, dersom hans Sognepræst ikke blev udvalgt til Provst, saa fremt Ordinansen holdt ham dertil.

Der alt dette var passeret, ere begge Parter efter vores Begjæring udgangne, at vi desto bedre kunde deliberere med hverandre om Sagens Beskaffenhed. Og have vi samtlig eragtet, det bedste at være, at der kunde ske et venligt Forligelsemaal, paa det udi den Sag ej ydermere skulde procederes. Lode derfor Hr. Jørgen Jacobsen kalde ind for os og lode ham forstaa, at han højlig havde forgrebet sig imod sin Superintendent, hvilken han dog havde svoret at skulle bevise Ære og Lydighed; skulde derfor afbede sin Forseelse mundtlig og den samme skriftlig forfatte og give Bispen. Hvorpaa der to af vores Midte ginge ud til Bispen udi Kirken at tilspørge ham, om han dermed vilde være tilfreds, svarede han: hjærtelig gerne, thi han søgte intet andet, end at han maatte være og blive den, som Gud og høje Øvrighed havde beskikket

ham til at være. Der vi da kom ind igjen og dette berettede, og derpaa formanede Hr. Jørgen samtlig, at han jo vilde bekvemme sig til Forligelse og afbede sin Forseelse, svarede han, at han vilde vel afbede Bispen, om han havde fortørnet ham; thi han vidste ikke, at han havde forset sig imod ham; men at give noget skriftlig fra sig, vilde han for ingen Del. — Imidlertid dette saa forhandlede, beskyldte han Bispen for Retten, at han havde gjort imod den Proces, som os foreskrives udi Ordinansen, om en Provst at udvælge. — Der vi da med Bøn og Formaning intet kunde udrette hos Hr. Jørgen, er Bispen kommen ind udi vores Consistorio igjen. Og da, førend nogen Dom gik, tilspurgte Bispen Hr. Jørgen Jacobsen, om han ikke sagde til ham i hans Hus: om han ikke gjorde Krumspring udi Ordinansen? Da svarede Hr. Jørgen: er det ikke at gjøre Krumspring udi Ordinansen, at springe over fjorten Præster og gjøre sig selv til den første Eligent.

Hvorfor da begge Parterne vare Dom begjærende, der efter forberørte Lejlighed blev saaledes for Retten afsagt:

Efterdi Hr. Jørgen Jacobsen mundtlig berettede, at han udi sin Skrivelse til Hr. Henrik Mortensen ikke havde ment Bispen i ringeste Maader, og dette uanset udi alles vores Paahørelse for Retten beskyldte hannem, som han dog ikke kunde bevise, at han udi den Proces med Provstens Udvalgelse ikke havde forholdt sig efter Ordinansen; tilmed og paa Bispens Tiltale, der han tilspurgte hannem, om han ikke sagde til ham i hans Hus, at han gjorde Krumspring udi Ordinansen, for Retten svarede: om det var ikke at gjøre Krumspring, at springe over fjorten Præster og gjøre sig selv til den første Eligent; da kunde vi ikke andet kjende, end at han jo højligen haver forgrebet sig imod sin Superintendent og den Ed, han hannem haver svoret; foruden det at han udi sin Skrivelse haver understaaet sig at turbere alle sine Herredsbrødre udi den Ud-

vælgelse, som da skulde foretages med en Provst at beskikke; og derfor bør at være suspenderet ab officio, indtil han saadanne Beskyldninger enten lovligen beviser, eller og nøjagtigen erklærer denne gode Mand, Bispen. Til Vitterlighed have vi vore vanlige Signeter her neden paa trykt. Actum Odense anno et die ut supra.

Original i Fyens Bispearkiv, Salling Hrd. 54. Men af Seglene synes kun to at have været paatrykte, medens der er afsat Plads til tolv.

Naar Hr. Jørgen Jacobsen vovede sig saa vidt ud og det paa en Tid, da Lydighed mod Øvrighed stod betydelig højere i Kurs end i vore Dage, da var det vistnok i Tillid til, at de af ham paaberaabte Folk »paa høje Steder« vilde støtte ham. Heri skuffedes han for saa vidt ikke, som Kaj Lykke, der som Ejer af Brendegaard i Vester-Aaby Sogn følte sig som Kirkepatron, om han end vel neppe havde egentlig Patronatsret, efter hans Forestilling tilskrev Biskoppen følgende karakteristiske Brev:

Ærværdige Hr. Lorents Jacobsen, fornemme, gode Ven (osv.). Giver jeg hannem venligen at forstændige, at en af mine Præster til Brendegaard, nemlig Hr. Jørgen Jacobsen, boendes udi Aaby, haver været hos mig og mig sin bedrøvelige Lejlighed berettet, hvorudaf jeg erfarer, at han fra hans Prædikestol er bleven removeret eller suspenderet, saa han sit Kald ikke maa betjene, mens skal være tilforordnet tvende andre Præster, som hans Tjeneste igjen skal forrette; hvilket giver mig en stor Forundring, det jeg saadant ikke maatte faa at vide, efterdi jeg ikke var vidt henne og var derhos den ældste (!) Kaldsmand, og det meste af Sognet hører mig til. Kan jeg derfor ikke vide, hvorledes det sig kan skikke, om nogen af mine Tjenere hæftig med Sygdom og Døden blev besværet, hvor de strax maatte efter kristelige Ceremonier bekomme Præsten til dennem, efterdi de tvende tilsatte Præster vidt og ubekvemmelig ligge fra Haanden. Kan derfor vel være

befrygtendes, det de i denne selsomme Tid i deres Sygdom maatte hendø som andet Kræ, og ikke engang bekomme Præsten til dennem. Maatte jeg derfor gjerne vide, om saadant er sket med Bispens Vilje eller ej. Hvis ikke, var jeg gjerne begjærendes, det forskrevne min Præst hans Prædikestol og Kald maatte betjene, indtil han haver faaet hans Dom underskrevet og forseglet. Er der da saa stor Forseelse paafærde, kan jeg tro, det er Tid endda, Tid nok hannem at afsætte. Dog forhaaber jeg, det Superintendenten, saa vel som de andre højlærde, i den Maade ikke højere angaar, end de paa højere Steder agter og med Retten kan forsvare. Venligen begjærendes, det min gode Ven mig herudi ikke fortænker; for hvis jeg herudi faar at tale, er jeg skyldig og bør med Rette at gjøre, efterdi han ingen anden Tilflugt haver end til mig. Befalendes hermed min fornemme, gode Ven med alt vellydende under den højstes Protection.

Rantzouholm den 20.

8bris Ao 1653.

Kæje Lycke pp. m.

Udskrift: Hæderlig och højlærd Mand Hr. Lorentz Jacobsen, Superintendent over Fyns Stift, min fornemme Ven, venligen.

Orig., som det synes egenhændig, med Segl smst.

Saa snart Biskoppen havde modtaget dette Brev, svarede han strax. Hans Svar er vel neppe mere bevaret, men Indholdet deraf fremgaar af følgende Erklæring, som Hr. Jørgen Jacobsen tilstillede Kaj Lykke, efter at denne havde tilsendt ham Bispens Brev.

Eftersom min gunstige Patron, ærlig og velbyrdig Mand, Kay Lycke, haver mig overleveret en Skrivelse, som den ærværdige Biskop, hæderlig og højlærd Mand, Hr. Laurits Jacobsen, haver hans Velbyrdighed tilskrevet, dat. Odense den 22. Octobr., hvor udi formeldes, at jeg hans Ærværdigheds Embede saa hart med høje Beskyldninger,

baade skriftlige og mundtlige, uden al billig Aarsag haver angaaet, at hans Ærværdighed ikke kunde forbigaa, mig for Retten at indstevne, og Sagen der lade paakjende, og jeg derfor er ab officio suspenderet, indtil jeg mine høje Beskyldninger lovligen beviser, eller og Bispens Ærv. derfor tilbørligen erklærer. Saa giver jeg min gunstige Patron, velb. Kay Lycke, herpaa underdanigst til Gjensvar, min meget store Uskyldighed udi slige Beskyldninger tilkjende, at jeg udi min Skrivelse, for hvilken jeg saa hart og uhorligen er stevnet, offentlig for Retten haver benægtet, at jeg ikke haver ment Bispen i ringeste Maade. Hvilken Benægtelse er at se allerførst i medfølgende Doms-Slutning: ja til Overflødighed, der Bispen var udvist, og jeg endelig skulde, ikke alene mundtlig, men og skriftlig, med megen slem og haard Forpligt, som mig nogle Gange blev forelæst, erklære Bispen: da haver jeg unødt og utiltvungen for Retten gjort slig en klar og lovlig Erklæring, at dersom der kunde findes en Bogstav eller et eneste Ord udi samme Skrivelse, som enten Bispens ærv. Person, Embede eller Ære kunde angaa, da vilde jeg forud, uden al Dom, ikke alene have mit Kald, men og min Ære og mit ærlige Navn og Rygte fortabt. Denne Erklæring gjorde jeg nogle Gange efter hverandre, der Bispens Ærv. var udvist. Men der hans Ærv. blev indfordret, og jeg derimod blev udvist, synes mig, at de gode Herrer haver forglemt at give hans Ærv. denne Erklæring tilkjende, efterdi her skrives nu igjen, ingen tilbørlig Erklæring at være sket. Dette er mit Svar og min lovlige og tilbørlige Erklæring om de skriftlige Beskyldninger, som mig uden al billig Aarsag eftersiges. For det andet skrives her nu om mundtlige Beskyldninger, som og hans Ærv. Embede saa hart skal angaa, at Bispens Ærv. ej kunde forbigaa mig i lige Maade for dennem at indstevne. Saa kan jeg af Dommens Slutning erfare, at det skal være at forstaa om nogen Ord og Tale, som jeg skulde haft med Bispens Ærv. i hans Hus om Krumspring udi Ordi-

nansen, om hvilke jeg og for Retten er af Bispens Ærv. tilspurgt. Da, at min store Uskyldighed udi slig høj Beskyldning kan for hver Mand blive aabenbaret, skal her gives Agt paa trende Tider.

Den første, paa hvad Dag Bispens Ærværdigheds Stevning er dateret, nemlig den 30. Augusti.

Den 2., paa hvad Dag jeg talte med Bispens Ærv. i hans Huus, nemlig den 12. Septembris.

Den 3., paa hvad Dag Bispens Ærv. mig for Retten om samme Ord og Tale tilspurgte, var den 5. Octobris.

Af denne Overregning er at erfare, at Stevningen er dat. 14 Dage ringere end een, før jeg talte med Bispens Ærv. i hans Hus; og fra den Dag, til Bispens Ærv. mig for Retten om samme Ord og Tale tilspurgte, forløber hen ved 3 Uger og 2 Dage. Hvoraf er at slutte, at jeg ikke er, som Bispens Ærv. angiver, indstevnet for Retten for nogen mundtlig Beskyldning, efterdi slig mundtlig Beskyldning efter Bispens Ærv. ubeviste Angivelser er sket saa lang Tid efter Stevningens Datering. Hvorfor, dersom Bispens Ærv. vil for samme Ord og Tale lade mig lovlig citere for Retten, skal jeg lige saa vel erklære mig for slige mundtlige og uoverbeviselige Beskyldninger, som for de skriftlige. Thi ingen skal eller kan med Sandfærdighed bevise eller sige, at jeg andet eller anderledes haver talet med min kjære Bisp i hans Hus, end en ærlig Guds Ords Tjener egner og i alle Maader vel anstaar. Hvoraf enhver oprigtig kan se, paa hvad for løs Grund Dommen over mig er funderet, efterdi de gaa fra Stevningen og Hovedsagen, og søge Sag til min Fordærvelse ved et hypotetisk om, udi en Tale, som aldrig udi Bispens Hus er sagt, meget mindre for Retten indstevnet. Herforuden, at jeg angives at have i Sinde Sagen for den højere Ret at indstevne¹⁾, da var og er det aldrig mit Sind, at jeg

¹⁾ Herved maa hentydes til Ytringer i Bispens Brev, der refererede sig til Kaj Lykkes Trusel om at bringe Sagen frem paa højere Steder.

vil eller vilde denne Sag for højere Ret indstevne, om jeg ellers maa nyde min Skyld (!) og ikke angribes paa mit Kald for det, jeg ikke udi skyldig er. Thi 1. alligevel min Skrift, som jeg haver skrevet til mine k. Herredsbrødre, fornemmeligen i den Mening, ikke at jeg med den Skrift dennem vilde turbere, som nu angives, men dennem admonere, at de udi Provstens Election skal have Ordinansen udi god Agt, bliver udi Stevningen kaldet en forargelig og uforskammet Skrift, uden al billig Aarsag; 2. Alligevel intet utilbørligt eller usandfærdigt udi samme Skrift findes, som enten Bispens Ærv. Person eller Embede angaar, hvilket dog udi Stevningen foregives, uden al billig Aarsag; 3. Alligevel ingen fortrædelig eller forargelig Ulydighed findes enten hos mig selv imod min k. ærv. Bisp (hvorfra mig Gud naadelig skal bevare) eller udi nogen Tilskyndelse, hvormed jeg mine k. Herredsbrødre til det samme at gjøre vilde tilskynde, som og i Stevningen formeldes, fra hvilken sataniske og oprørske Gjerning Gud naadelig baade mig og alle oprigtige Mennesker beskjærm; 4. Alligevel jeg nu uden al Skjel og Sag er suspenderet fra mit h. Præsteembede, og ikke endnu haver bekommet min Dom¹⁾, men er mig i 3 ganske Uger til denne Dag forholdt, hvoraf alle og enhver kunde kjende, om mine Forseelser ere saa store, at jeg med dennem saa stor en Straf haver fortjent: Saa vil jeg dog alt dette uden al videre Proces, om jeg ellers maa nyde Fred, overbære med al Taalmodighed og lade den retfærdige Gud dette være befalet, som vel i sin Tid skal dømme over disse Sager, som mig her udi uden al billig Aarsag tilskrives.

Begjærer derfor underdanigst, at denne min højnødvendige Undskyldning og Erklæring mod slige uoverbeviselige Beskyldninger maa igjennemlæses og af min meget gunstige og gode Patron paa de Steder andrages, hvor

¹⁾ Nemlig tilskreven og udfærdiget i lovlig Form.

slig min lovlige Erklæring bør vides og overvejes. Bedendes ydmygeligst og underdanigst, denne min høj fornøden Molestering maa gunstigen optages. Befalendes E. f. V. nu og altid under Guds højeste Beskjærmelse. Aaby Præstegaard den 26. Octobr. 1653.

E. V. T.

Jørgen Jacobsen m. m.

At dette er en rigtig Copi af det Brev, som Hr. Jørgen Jacobsen i Aaby haver tilskrevet velb. Kay Lycke til Rantzouholm, bekjender vi underskrevne.

Jacob Sperling m. ppria. Jørgen Bertelsen m. p.

Ovenstaaende Erklæring blev af Kaj Lykke indsendt til Bispen med følgende Skrivelse, hvori Tonen er betydelig nedstemt, ventelig som Følge af Biskoppens Svar paa Lykkes forrige Brev.

Næst al Venligheds Ønske og Foræres¹⁾ Bevisning, min venlige Erbydelse altid tilforn. — Velydende Hr. Lorents Jacobsen, forstændiges hannem hermed paa det venligste, at jeg udaf Eders Skrivelse haver erfaret, det min Præst Hr. Jørgen Jørgensen skal have forset sig i sit Kald og skal derfor være suspenderet fra hans Prædikestol; saa giver jeg Eder herpaa til venligt Gjensvar, at jeg haver haft min Præst, Hr. Jørgen, for mig og tilspurgt hannem, hvorfor og hvad Aarsag her var til, at saadant var passeret, da haver han givet mig sin skriftlige Erklæring, hvorudi jeg ingen synderlig »Fauta« haver funden. Og skikker jeg nu samme skriftlige Erklæring Bispen tilhænde, hvoraf han selv bedst kan erfare, hvad Hr. Jørgens »Fauta« haver været, venligen begjærendes, at Bispen som min fornemme Ven ej vil stræbe den fattige Mand for meget efter paa hans Alderdom, efterdi han sig altid meget christelig haver forholdet. Hvad Provstiet sig

¹⁾ Verehrung.

belanger, da vel muligt et Parti af hans Herredsbrødre vel haver været tilfreds med at udvælge Hr. Jørgen til Provst, efterdi han baade skal findes capabel og var dertil næst til Bestillingen. Jeg forser mig til Bispem, at han jo altingest i den bedste Mening optager og mig for denne min Skrivelse ikke fortænker, eftersom vi altid haver været gode Venner. Jeg findes igjen til Bispens Tjeneste bevaagen, og gjør ellers gjerne, hvis hannem kjært er. Befalendes hannem hermed med alt velydende under den højestes Protection. Rantzouholm den 30. 8bris 1653.

Kæje Lycke pp. m.

Udskrift: Hæderlig og højlerd Hr. Lorents Jacobsen, Superintendent over Fyens Stift, min fornemme, gode Ven, venligen tilhænde.

Orig., som det synes egenhændig, med Segl smst.

Det maatte i og for sig synes lidet rimeligt, at Hr. Jørgen Jacobsens ovenfor meddelte Erklæring, i hvilken han paa en Maade, der kun lidet stemmede med en upartisk Betragtning af de virkelige Forhold, søgte at hævde sin fuldkomne Uskyldighed med Hensyn til Angreb paa Biskoppen, skulde kunne forandre den alt afsagde Dom. At Kaj Lykkes Skrivelse heller ikke har haft dette Resultat, erfares af det i Ny kirkehist. Saml. VI, 337—38 meddelte Kongebrev til Biskop Laurits Jacobsen, dateret 4. Decbr. 1653, hvori det befales ham at paalægge den suspenderede Præst paa egen Bekostning forsvarlig at »lade forsyne Tjenesten« i Sognene, »saa længe han af hans Officio suspenderet bliver, og indtil han den over sig afsagte Dom efterkommer, eller og det for højere Ret paakjende lader«. Det originale Kongebrev findes endnu i Fyns Bispearkiv, forsynet med Hr. Jørgen Jacobsens Paa-tegning om, at det den 15. Decbr. s. A. var blevet ham forkyndt ved tvende Degne. Men videre Oplysninger i Sagen mangle, saa at vi ikke se, om den stridige Hr. Jørgen i Aaby har maattet krybe til Korset eller af en højere

Ret har faaet Oprejsning. Kun saa meget er vist, at han, efter at dette Uvejr havde fordelt sig, selv forrettede sit Præsteembede indtil sin Død den 31. Avgust 1666. Om hans Oplevelser og Hjemløgelser under Svenskekrigen henvises til hans i Ny kirkehist. Saml. VI, 338—40 meddelte Optegnelser.

II.

Dokumenter, som oplyse den Historie om Provstevalget i Laalands Sønderherred Aar 1740, udskrevne af Hr. Wulff i Vesterborg hans Dagebog ¹⁾).

Den 27. Januar 1740 ankom (til Vesterborg) Provstens Begjæring om Præsternes skriftlige Vota til at vælge en ny Provst. Derpaa havde følgende skrevet saaledes:

Som højædle og højærværdige Hr. Biskoppen vil gunstigt se mig fra Provsteembedet entlediget efter min derom gjorte allerydmygste Ansøgning, saa til at succedere mig i Provsteembedet gjør jeg mit Votum til Sognepræsten i Stokkemark, velærv. Mag. Peder Blicher, som den, der ikke aleneste er den ældste efter mig i Herredet, men og habile og bekvem til at antage det.

Vestenskov d. 6. Jan. 1740.

N. Edinger.

Da vores elskværdige Provst viser sig at ville aftræde Provsteembedet fra os, saa ved samme hans mishagelige Aftrædelse æskes til en ny Provst at vælge og kjende, saa finder jeg ikke Loven at berettigge nogen Provstesædet formedelst Alderdom i Præsteembedet; thi da var her intet Valg, naar den exspecterende Provst forud kunde nævnes. Mit Valg falder derfor til og paa den brave Hr. Michael Nestius, Sognepræst i Landet, der mit Embedes korte Tid

¹⁾ P. Rogers's Afskr. i Thottske Saml. 730 Fol. p. 380 ff. — »Dagebog» er hvad nu gjerne kaldes »Liber daticus».

har ved sin Lydighed efter Provstens Sammenkaldelse i vor Herredskirke vist sig baade at ære Provsteembedet og være til samme habile. Det vil desuden ikke være en ringe Glæde for døende og bedrøvede efterladte at kjende saa elskende, activ og sufficient en Provst til Sterfboen¹⁾.

Dannemarre d. 10. Jan. 1740.

C. Zimmer.

Da jeg fornemmer, at vor gode Provst agter at fra-træde sit Provsteembede, det han med største Retsindighed og Kjærlighed imod os hidindtil har forestaaet, og at der maa skrives til et nyt Provstevalg, saa finder jeg to saa gode og habile Mænd allerede nævnede i de tvende foregaaende Paaskrifter, nemlig velærv. Mag. Peder Blicher og velærv. Hr. Michael Nestius, at jeg er uvis om, paa hvem af dem mit Votum billigst bør falde, helst da det fordres ved et Omgangsbrev, uden at Herredsbrødrene tilforn ere blevne sammenkaldte og mundtlig have confereret derom, hvilket ej var utjenligt. Ej desto mindre (for at skrive saa præcise, som paa nærværende Tid mig er muligt, ifald Sagen ved dette Omgangsbrev maatte blive afgjort) declarerer jeg, at mit Votum gives ham af de tvende ovenmeldte gode Mænd, som befindes, naar dette Brev atter til alles Efterretning bliver omkring sendt, at have flest Vota af de Herredsbrødre, som ej endnu har skrevet herpaa. Habenti dabitur, non habenti demitur.

Gloslunde d. 10 Jan. 1740.

H. Seidelin.

Saa længe som vores velærværdige og saa højtelskte Provst, Her Mag. Edinger, lever ved de Kræfter, som Gud endnu har forlenet ham, kan jeg ikke overtale mig at give nogen anden af mine elskelige Herredsbrødre mit Votum

¹⁾ Som bekjendt vare Provsterne den Gang endnu Skifteforvaltere ved Dødsboer efter Præster.

til Provsteembedet; det er tidsnok at savne saa brav og retsindig en Provst, naar Gud kalder ham fra os; men da Gud endnu forunder os ham, saa giver jeg ham ogsaa hermed mit Votum paa ny, allerhelst da mig ikke nogen gyldig Aarsag er bevidst, hvorfor han skulde begjære at blive entlediget fra sit Provsteembede.

Landet Pstgd. d. 11. Jan. 1740.

M. Nestius.

Da jeg ej anderledes kan anse denne Sag, end at D. Velærv. Hr. Provst Edinger med Hs. Højædle Højærværdigheds Approbation devolverer sit Provsteembede til mig, saa declarerer jeg i Herrens Navn, at jeg er resolveret til at tage derimod. Kan derfor ikke give mit Votum til nogen anden. Jeg veed ved mig selv, som jeg og hør at vide, at jeg ved Guds Naade saaledes har vandret i hans Hus og Menighed, og er saaledes intentioneret til at forrette samme Embede, at ingen af de øvrige Herredsbrødre skal med Føje kunne vægre mig deres Stemme; og har jeg den Fridighed i Herren dristeligen at sige: om nogen ydermere skulde votere imod mig, da sker det af saadanne raisons, som de selv ej tør være bekjendt. Resten overlader jeg til Hs. Højærværdigheds Hr. Biskoppens gode Behag, som alene har Votum decisivum i denne Sag.

Stokkemark d. 15. Jan. 1740.

P. Blicher.

Saa gjerne som jeg underskriver med dem af mine Herredsbrødre, der skjønte saa vel paa den Aarvaagenhed, Retsindighed og Kjærlighed, som velærv. Mag. Nicolai Edinger, vor højtelskede Provst, har vist, at de med mig gjerne ønske at have profiteret deraf, saa længe Gud vilde undt os ham, saa lidt underskriver jeg det Provstevalg, som Mag. P. Blicher behager at gjøre paa sig selv; thi endskjønt jeg ej anderledes kan anse den Sag at votere paa en Provst, end at det jo er nok at gaa affirmative frem, saa dog, siden Mag. P. Blicher udæsker mig og

andre dertil med sine alt for nærgaaende Expressioner, saa nødes jeg til endog at gaa negative frem, og da erklærer jeg herved aabenbar uden skjulte raisons, at jeg aldrig kan overtale mig selv til at votere paa Mag. Blicher, som han bilder sig ind uforbigjængelig skal ske, helst da jeg veed, at alle retsindige og for Mag. Blicher ufrøgtagtige skal dømme mine raisons saa gyldige, at jeg altid vil, tør og bør være [dem] bekjendt, som ere følgende: Jeg vil intet tale om, at jeg endnu aldrig har set Mag. Blicher ved nogen Samling i Herredskirken, at Provstebrevene opholdes hos ham længer end andensteds, hvilket ses som af mange, saa især af dette Valgbrev (om det saa maa kaldes), der fra den 12. Jan. til den 27. ejusdem har hvilet hos ham; thi før kom det ikke til mig, endskjønt herpaa staar skrevet den 15., hvilken Urigtighed jeg dristeligen skriver og altid tør være bekjendt; thi desuden finder jeg meget i hans eget medfølgende Votum, som dissvaderer mig. Der er jo ikke mindste raison, hvormed han kunde være bekjendt at have persvaderet nogen af Brødrene; thi anser Mag. Blicher Provst Edingers Resignation som en Disposition fra og med Biskoppen om at faa Provstiet ved samme devolveret fra Mag. Edinger paa ham i Sønderlighed og ingen anden, da maatte jeg formæne, disse Mag. Blichers Reflexioner ikke anderledes at kunne anses end [som] Beskyldninger baade imod Bispen og Provsten, hvilke høje og venerable Mænd kjendes alt for retsindige og eftertænksomme til paa saadan en Maade at betage et helt Herred sit lovgrundede fri Provstevalg; i hvilke Tanker jeg med mine Brødre i vores Valg paa velærv. Hr. Michael Nestius forser os med vel saa grundet en Tillid, som Mag. Blicher til Hs. Højædle Højærværdigheds Votum decisivum; helst da vi forsikre os, Hs. Højærværdighed vel kjender, dette vores Valg formedelst mange Omstændigheder ikke at ske uden vigtige raisons; thi hvo skulde tvivle, at jo den Guds Mand Hr. Nestius skulde villige i vores Valg, som han selv kan

skjønne ikke kan ske af nogen Frygt eller Tvang, men af Respect, som alle har, for hans Capacitet, og Kjærlighed til hans redelige Omgang med os, endskjønt jeg tilstaar herhos, at det vel sker af ham med den Modestie, som alle ærekyære Gemytter tage imod den Ære, dem bevises, og derfor med større Honeur end den, der selv vil obtrudere sig paa os, og ved en selvtiltagen Myndighed søge at tilbringe sig den Ære, som han vel mulig paa ingen anden Maade venter at obtinere, helst da Mag. Blicher viser sig i sit eget Valg at ville tractere Mænd som Børn ved sine for brave Mænd foragtelige Trusler i disse hans egne Ord: »Om nogen ydermere skulde votere imod mig, da sker det af saadanne raisons, som de selv ej tør være bekjendt«. Dem uagtet voterer jeg endnu som før paa den Guds Mand Hr. M. Nestius; thi lad Mag. Blicher rose sig af sin retsindige Vandel i Embedet, da har vel ikke nogen af de andre mine Herredsbrødre vandret saa ufor-sigtigen, at de skulde være nødt til at tage imod Reprimende. Desuden har vor elskværdige Broder, Hr. Nestius, den Ære, at enhver tillægger denne brave Mand saadan Berømmelse i sit Embedes Omgang, som hans eget sagtmodige og ydmyge Væsen undser sig for at vide det med sig selv, som andre retskjønnende vidner om ham. I saa Maade kan han med Frimodighed i Herren styrkes af mig og andre sine vælgende Brødre til at tage imod den Ære, som jeg, saa vidt mig er tilladt, ved mit Votum søger at offerere ham.

Vesterborg Prstgd. d. 29. Jan. 1740.

F. G. Wulff¹⁾.

¹⁾ Da de øvrige Præster i Herredet afgav deres Vota, efter at Omgangsbrevet havde været hos Hr. Wulff i Vesterborg, har han ikke faaet dem afskrevne i sin »Dagebog«. Men af en Klage til Generalkirkeinspektionen, som nedenfor skal anføres, ses, at to udtrykkelig havde stemt for Mag. P. Blicher og to for Hr. M. Nestius, »de øvrige Vota vare saaledes indrettede, at Biskoppen kunde have lagt dem til hvilken af de tvende, han vilde«.

Den 6. August [1740] ankom Hr. Biskoppens Brev i et Omgangsbrev fra Provsten [Mag. Edinger]. Det var af følgende Indhold:

Velærværdige og højlerde Hr. Provst!

Som jeg af samtlige Herredspræsterne i Sønderherred i Laaland deres Paategning paa D. Velærværdigheds Circulairebrev angaaende Provstevalg til en Provst i D. Velærv.s Sted, som fra Provstiet vil resignere, har erfaret, at der udi den Sag er ingen Enighed imellem Præsterne, og at en Del af dem ikke har directe nævnet, til hvem de vil give deres Votum, saa vilde D. Velærv., det snarest ske kan, forsamle samtlige Præsterne i deres Conventkirke, at de der forener sig om ved Bøn og Guds Paakaldelse, uden animosité eller nogen Slags kjødelig Passion, at udvælge en af deres Herredsbrødre, som kan succedere D. Velærv. i Provstiet. Jeg forbliver med al Velstands Ønske

Maribo d. 30. Juni 1740.

D. V. tjenstberedvillige T.

C. Ramus.

Til ovenmeldte Samling havde Provst Edinger udmeldt Torsdagen d. 18. August 1740. Ved denne Samling fik Mag. Blicher 2 Vota, scil. Mag. Edingers og Hr. Th. Winters; Hr. Seidelin fik eet Votum, sc. Hr. M. Nestii, og Hr. Nestius fik 4 Vota, scil. Hr. Sidelmans, Seidelins, Zimmers og Wulffs. Mag. P. Blicher voterede paa sig selv som første Gang.

Den 22. Sept. ankom Provstebrev, hvorudi var Biskoppens Brev til Mag. Blicher om at antage Provsteembedet, lydende Ord fra Ord saaledes:

Velærværdige og højlerde Mag. Blicher!

Da Provsten i Sønderherred i Laaland, Mag. N. Edinger, har frasagt sig Provstiet og samlet samtlige Herreds-

præsterne for at udvælge en anden iblandt dem, der kunde succedere ham i Provsteembedet, og jeg af Provst Edingers til mig indsendte Efterretning har erfaret, at baade Provst Edinger selv og Hr. Th. Winter i Skovlænge har voteret paa D. Velærv., saa lægger jeg og mit Votum til deres, og som jeg gjør mig ganske forsikret om, at D. Velærv. skal blive mig en trofast og redelig Medhjælper, saa ønsker jeg Dem og af Hjertet al Naade, Kraft og Styrke af Gud til Provsteembedet at forrette, saaledes at Guds Ære maa fremmes, og hans Menighed opbygges, saa jeg da og i vor Herres Jesu Navn constituerer D. Velærv. til at være Provst i Sønderherred i Laaland i Mag. Edingers Sted; og haver D. Velærv. strax at antage sig alle Provsteembedets Forretninger og lade sig af Deres Antecessore overlevere de Ting, som Provsteembedet vedkommer. Imidlertid vilde D. Velærv. bekjendtgjøre denne min Constitution for samtlige Herredspræsterne, indtil De ved førstkommende Landemode kan, om Gud vil, efter Kirkeritualets Bydende blive inaugureret. I øvrigt forbliver med al Velstands Ønske

Odense d. 7. Sept. 1740

D. V. tjenstberedvillige Tjener

C. Ramus.

Nok Mag. Blichers Brev til Præsterne, af følgende Indhold:

Velærv. høj- og vellærde Sognepræster og
Medtjenere, højtærede Brødre!

Det har behaget Hs. Højærv. Hr. Biskop Ramus udi Skrivelse, dat. Odense d. 7. Sept. (hvis Copi hermed om-sendes), at constituere mig til Provst her i Herredet. Efter hans Ordre udi samme Skrivelse gives D. Velærv. hermed ommeldte Constitution tilkjende. Det øvrige af hans Ordre, som tilholder mig strax at foretage alle Provsteembedets Forretninger, skal vorde efterkommet med første Lej-

lighed, og saa snart min Antecessor, **Hs. Velærv. Hr. Provst Edinger**, mig de til Provstiet henhørende Ting har overleveret. Guds Ære og hans Kirkes Opbyggelse skal være mit Maal, og udbeder jeg mig samtlige mine kjære Brødres Forbønner og kraftige Assistance udi alle de Ting, som sigter til samme Maal, med Forsikring paa min Side til enhver Broder om al den retsindige Bistand og Tjeneste, som Dem af mit Embede tilkommer. Forblivende med al Velsignelses Forønskning velærværdige Brødres ærbødige Tjener

P. Blicher.

Den 26. Sept. [1740] ankom Provstebrev fra Mag. Edinger, hvorudi var indlagt Biskoppens Brev om Mag. Blicher, som han constituerer til Provst i Sønderherred, lydende saaledes:

Velærværdige og højlræde Hr. Provst!

Af D. Velærv.s Skrivelse af 29. Aug. sidst afvigte har jeg erfaret, at de fleste Herredspræsternes Vota i Sønderherred ere faldne paa velærv. Hr. M. Nestius at være Provst i Deres Sted. Nu har jeg vel aldeles intet at erindre imod Hr. Nestius, men erkjender ham for en redelig, retsindig og fornuftig Mand; men jeg finder og de samme Qualiteter hos Mag. Blicher, og jeg veed intet at tillægge ham, hvorfor han fra Provstiet skulde excluderes, da dog hans Senium baade efter Billighed og almindelig Praxis giver ham nærmeste Adgang dertil. Altsaa kan jeg ikke andet end give Mag. Blicher mit Votum og i Guds Navn constituere ham til Provst i D. Velærv.s Sted, hvorom jeg ogsaa har tilskrevet Mag. Blicher i indsluttede Brev, hvilket D. Velærv. vilde behage at tilstille ham, og bekendtgjøre samtlige Herredspræsterne, og derefter overlevere til Mag. Blicher de Ting, som Provsteembedet vedkommer. Dernæst jeg forbliver (etc.)

C. Ramus.

Derefter indgav fire af Herredets Præster en Klage til General-Kirkeinspectionscollegiet, hvori de, efter et udførligt Referat af Sagens Gang, ytre sig saaledes:

Omendskjønt vi nu honorere vores højærv. Hr. Biskop med al den tilbørlige Lydighed og Ærbødighed, som vi ham som vores foresatte Biskop ere pligtige, saa formene vi dog ved denne Constitution at være graverede. Thi til hvad Ende skulde vi sammenkaldes til at votere, dersom ikke paa plurima Vota skulde reflecteres; det havde jo været langt bedre, at os var sat en Provst foruden at samle vores Vota; Herredets Rolighed havde jo saaledes bedre været conserveret, og al Jalousie forebyggt. De Fundamenter, som Hs. Højærv. grunder sin Constitution paa, formene vi ogsaa, ved den Tillid, vi have til Hs. kgl. Maj.s Lov, at være altfor svage, nemlig Senium, Praxis og Billighed. Vi tilstaa gjerne, at de ere store Prærogativer, naar de ikke ved en expresse Lov dæmpes; men nu vi finde den her udi Lovens Pag. 324, Art. 2, saa se vi ikke, at de anføres Mag. Blicher til Fordel. Praxis kan vel være Lov, naar ingen Lex positiva er; men naar den er til, saa kan Praxis ikke præscribere Legi, men ophæves af Lege. Paa samme Maade kan og, hvor Lex positiva exprimerer en Casum i alle sine Omstændigheder, ikke anden Billighed statueres end den, som fuldkommen kommer over ens med Lovens Ord; og som da nu Loven giver Præsterne den Frihed, at de ved Vota tillige med Biskoppen maa udvælge sig en Provst, hvilken de agte duelig dertil, og plurima Vota efter almindelig Praxin concluderer, saa henfalder jo den Fordel, hvilken Mag. Blicher kunde tilregne sig af sit Senio. Vi kunne derfor ikke nægte, at da Hr. Nestius, ogsaa efter at Hs. Højærv. Biskoppen har lagt sit Votum til de paa Mag. Blicher voterende, beholder de fleste Vota, vi endnu ere i den Tanke, at han endnu har lovligere Adgang til Provsteembedet end Mag. Blicher, hvilket er det, som vi paa det

allerydmygste have villet indstille til den høje General-Kirkeinspections retsindige Decision (etc.).

Landet Prstgd. d. 24. Oct. 1740.

M. Nestius. G. Sidelmand. C. Zimmer. F. G. Wulff.

Da General-Kirkeinspectionscollegiet forlangte Biskoppens Erklæring over dette Andragende, svarede han, at »han var i de Tanker, at ikke just pluralitas votorum, men at Billighed og Upartiskhed maa decidere derudi, og at Biskoppen med de to ældste Præster kunde have ligesaa stor Myndighed til at constituere en Mand til Provst, som fire af de yngste Præster til at excludere ham, især da tvende af de forskrevne fire Præster ved første Samling havde overgivet Afgjørelsen til Biskoppen«. Efter at ovennævnte Collegium derpaa havde indgivet en Forestilling til Kongen om Sagen, udgik der under 23de Decbr. 1740 et kgl. Reskript til Biskop Ramus, hvilket efter et meget udførligt Referat af Sagens Gang, som den ovenfor er fremstillet, ender saaledes:

»Da saasom Loven ikke synes at være tydelig nok til at decidere denne Dispute, og det ikke ses, at den ene af Eder har Loven og Billigheden mere paa sin Side end den anden, hvorefter det følgelig ej heller kan paastaas at faa enten Mag. Blicher eller Nestium til Provst, saa give Vi dig hermed tilkjende, at Vi allernaadigst have fundet for godt, at ingen af forskrevne tvende Præster til Provstembedet skal befordres, men at en tredie af de øvrige Herredspræster til Provst skal vælges, da Vi i det øvrige, i Henseende saa vel til dette i Sønderherred i Laaland forestaaende, som ellers til alle andre i det dig allernaadigst anbetroede Stift forekommende Provstevalg, hermed allernaadigst ville have extenderet forberørte 2den Art. udi Lovens 2den Bogs 16de Cap. og een Gang for alle fastsat: 1. At Provstevalget skal gaa efter plurima vota, og at Biskoppen ogsaa skal have et Votum, som, naar de derved ere lige, bliver decisivum. 2. At Præsterne her-

efter ved hvert Provstevalg under Forsegling skulde indsende deres Vota hver for sig til Biskoppen, der colligerer Vota; og 3. At naar Biskoppen formener sig at kunne have skjellige Aarsager til ikke efter det skete Provstevalg at kunne constituere den af dem valgte Præst til at være Provst, skal han indsende sine rationes tillige med de indkomne Vota til General-Kirke-Inspectionen, for at consulere med dette Collegio, saa at Valget med dets Approbation videre kunde determineres. — Og som Vi ellers af vores General-Kirke-Inspections Collegii udi denne Sag os gjorde allerunderd. Forestilling have fornummet, at der ved fornævnte Provstevalg [er opstaaet] en unyttig og forargelig Proces imellem tvende af Præsterne, nemlig Hans Seidelin til Groshauge og Gloslund og Christoffer Zimmer til Dannemarre og Tillitze Menigheder, saa er hermed vores allernaad. Vilje og Befaling, at Du gjør den Anstalt, at denne Sag rent og strax vorder ophævet.

Anno 1741 d. 20. Januar ankom Provstebrev fra Provst Edinger om 3die Gang at kalde os tilsammen om at vælge en Provst, lydende Ord fra Ord saaledes:

Efter Højærv. Hr. Biskoppens Ordre, med sidste Post ankommen og mig igaar tilstillet, har jeg D. Velærv. at convocere og for Dem oplæse et Hs. kgl. Maj.s til højbemeldte Hr. Biskoppen ergangen allernaad. Rescript angaaende et nyt Provstevalg med videre, som D. Velærv. ved Samlingen skal blive bekjendtgjort. Til samme da til allerunderd. Efterretning at anhøre vilde De Onsdagen den 25. Jan. førstkommende Kl. 10 Formiddag i vores Conventkirke udi Groshauge sig indfinde. Jeg ønsker og forbliver (etc.).

Vestenskov d. 13. Jan. 1741.

N. Edinger.

Efter at Forsamlingen var holdt og Stemmesedlerne indsendte til Biskoppen, fulgte følgende Skrivelse fra denne til den udvalgte Provst:

Velærværdige og vellærde Hr. Sidelman!

Jeg har erholdet D. Velærv.s Skrivelse af 3. passato, hvorudi De melder, at De maatte blive forskaanet for Provsteembedet i Sønderherred, ifald Herredspræsterne skulde votere paa Dem. Men som jeg nu har erholdt Præsternes Vota, og de fleste falde paa D. Velærv., saa kan jeg derfor ikke dispensere Dem, men bør allerunderd. følge Hs. Maj.s allernaad. Befaling. Thi lægger jeg da mit Votum til de andres, og hermed i Guds Navn constituerer D. Velærv. til at være Provst i Sønderherred i Laaland i Hs. Velærv.s Mag. Nicolaj Edingers Sted, som Provstiet har resigneret, indtil Gud vil, jeg til førstkommende Landemode kommer over til Landet, da D. Velærv. efter Kirkeritualet til Provsteembedet kan blive inaugureret. Og haver D. Velærv. denne min Constitution, saa snart den bliver Dem indhændiget, for samtlige Præsterne at bekyndtgjøre, og derefter antage sig alle Provsteembedets Forretninger, dem, jeg forsikrer mig, D. Velærv. og med al tilbarlig Flid og Aarvaagenhed efter Hs. kgl. Maj.s allernaad. Lov og Forordninger opagter, at alle Ting kan ske til Guds Ære og hans Kirkes sande Opbyggelse, hvortil jeg af Hjærtet ønsker Dem al Naade, Kraft og Styrke af Gud, vor Fader, og den Herre Jesu Christo i den Helligaand. Og har D. Velærv. med allerforderligste at tilmelde mig, at denne min Constitution er Dem tilhænde kommen. Jeg forbliver (etc.).

Odense d. 8. Martii 1741.

C. Ramus.

Den ny Provsts Brév, hvormed foranstaaende omsendes, lyder saaledes:

Velærværdige Hr. Provst Edinger, samt velærværdige høj- og vellærde Brødre i Herren, samtlige Sognepræster og Medtjenere i Sønderherred!

Af indlagte Hs. Højædle Højærdigheds Biskoppens mig ved sidste Post tilstillede Skrivelse ser D. Velærd., at det

har behaget Hs. Højærværdighed at constituere mig til Provst her i Herredet, hvilket jeg og hermed vil have Dem communiceret, som iøvrigt næst al Velsignelses og bestandig Velstands oprigtige Erønskning lever stedse de velærv. og højlærde Brødres tjenstvillige Ven,
 Arninge d. 15. Martii 1741. Broder og Tjener,
 G. Sidelmand.

Saaledes endte denne Provstevalgsag efter at have staaet paa i over et Aar. At Mag. Peder Blicher i og for sig, ikke blot ved Alder, men ogsaa ved Lærdom og Dygtighed var den mest fremragende blandt Herredets Præster, er neppe tvivlsomt. Men den Fordringsfuldhed, hvormed han optraadte, og Antagelsen om, at han vilde blive en streng Øvrighed, bevirkede uden Tvivl, at han ikke opnaaede de fornødne Stemmer. Forøvrigt tjener denne Sag til at stadfæste den Ytring af A. S. Ørsted, at Kirkeinspections-Collegiet i sin Tid havde svækket Bispens Myndighed¹⁾; thi det kan ikke nægtes, at det maa have været meget ydmygende for Biskop Ramus at faa den Constitution kasseret, som han havde udfærdiget for Mag. P. Blicher. Men det var ikke det eneste Tilfælde, hvori der forefaldt Sammenstød mellem denne Biskop og hint temmelig myndige Collegium²⁾.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 742.

²⁾ Jvfr. Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. I, 86 flg.

S m a a s t y k k e r .

XI.

Hr. Jakob Sørensen Skive.

Af *J. Kinch.*

Til de allertarveligste Medlemmer, den danske Præstestand har haft, hører uden Tvivl Hr. Jakob Sørensen Skive, som i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Århundrede var Præst, først i Ålborg Stift, derpaa i Ribe Stift, og blev afsat fra begge sine Embeder. Hans Levned og de Sager, som bleve førte imod ham, kunne vistnok fortjene en udførligere Fremstilling, end der hidtil er givet af dem.

Jakob Sørensen Skive var efter Wiberg (se under »Ølby, Asp og Favsing«) født d. 4. Febr. 1663 i Skive, hvor hans Fader, Søren Jensen Ilsøe, var Rådmand. Han blev i en Alder af 23 År Student fra Ålborg Skole og tog 5 År derefter (1693) theologisk Attestats. Efter atter i 5 År at have været Kandidat, blev han 1698 Præst i Helligsø og Gjettrup i Refs Herred i Thy. Han giftede sig med Abigael Henningsdatter, om hvis Slægt jeg kun ved, at hun havde en Søster, som var gift med Degnen i Bodum, Ebbø Remboltsen. Det varede ikke længe, førend hans Menigheder vare i høj Grad misfornøjede med ham. Da Biskop Bircherod i Avgust 1699 kom til Thy og den 6te (efter ny Stil d. 16de) visiterede i Helligsø Kirke, havde

han Aftenen iforvejen 'modtaget et skriftligt Klagemål fra Menigheden over dens Præst. Han oplæste dette i Kirken og spurgte Menigheden ved hver enkelt Klagepost, om den vedstod den. Hertil svarede de Fleste »ja«; men Biskopfik dog den Mening, at de fleste Beskyldninger grundede sig på Had og Ondskab, hvorfor han truede Menigheden, hvis den ikke beviste sin Præst større Kjærlighed og Ærbødighed. Dog fik også Præsten både offentlig i Kirken og siden privat Formaning om at rette de Fejl, som måtte findes hos ham ¹⁾).

For denne Gang var Uvejret altså drevet over; men det trak efter få Års Forløb op igjen, og Biskoppen kom nu til en anden Erkjendelse om Præsten. Den 2den August 1702 fik Biskoppen et Brev fra Provsten i Refs Herred, Hr. Peder Nielsen (i Hvidbjerg), hvori han meddelte, at Hr. Jakob viste et forargeligt og skammeligt Forhold, især ved en ukristelig Opførsel mod sin Hustru, hvorom Provsten havde troværdige Attester fra flere pålidelige Mænd. — Biskoppen skrev da til Provsten, at han skulde stævne Hr. Jakob for Provsteret til at høre Vidner og lide Dom efter de mod ham fremkomne Beskyldninger. Dog da Provsten en Månedstid efter indberettede, at Præsten af Frygt for den Sag, der truede ham, var krøben til Korset og havde lovet at forbedre sit Levned såvel ligeoverfor Andre som for sin Hustru, bevilgede Biskoppen, at Sagen for denne Gang måtte falde bort. — Sit Løfte holdt Hr. Jakob dog kun dårligt; thi den 17de April 1703 indløb der en ny Klage fra Menigheden i Helligsø til Biskoppen over, at deres Præst »levede hen i sit onde Levned, både mod sin Hustru og sine Tilhørere«. Biskoppen beordrede da en ny Tiltale for Provsteretten; men d. 22de Maj kom Hr. Jakob selv til Biskoppen og bad ynkelig for sig. Han havde tillige fået »en og anden af fornemme Godtfolk« til at gå i Forbøn for ham, ligesom også sin Hustru, »som

¹⁾ Bircherods Dagbøger, udg. af Molbech, S. 366.

allermest af hans hårde Medfart var læderet. Skjønt hans Sognefolk i Helligsø vare meget forbitrede på ham, og Retssagen allerede var temmelig langt fremmet, ønskede Biskoppen, som atter var kommen på Visitats i Egnen, dog ikke at lade den gå til det Yderste, så meget mindre, som også Sognemændene ikke vare uden Skyld. Den 18de Juni var han i Annexsognet Gjettrup, og da han nu tillige fandt Menigheden her noget mildere stemt mod Præsten, lod han denne vide, at han endnu dengang for hans Kones og Børns Skyld vilde lade Sagen falde, imod at han afgav en ny og strengere Forpligtelse, i hvilken han blandt Andet forpligtede sig til, hvis han overtrådte den, da at have sit Embede forbrudt. Denne Forpligtelse lod Biskoppen nedlægge i Stiftskisten ¹⁾).

Alligevel varede det ikke længere end til November samme År, førend Sognemændene ved en Karl der fra Sognet lod overbringe Biskoppen et vidtløftigt Klagemål over deres Præst. Klagerne angik atter dennes Opførsel, dels mod dem, dels imod hans Kone, og udsagde, at han i ingen Henseende efterlevede sin sidste Forpligtelse. Hans Provst fik da ny Ordre til at inkvirere om Sagen ²⁾. Denne må derefter først være bleven foretaget for Provsteretten og kom derfra d. 2den April 1704 for Landemodet, hvor Provsten optrådte som Aktor. En Mængde Vidnesbyrd om Hr. Jakobs »grove Forbrydelser« (som Biskoppen nu selv siger) oplæstes; men som Sagens Udfald viser, må de kun have angået hans Forhold ligeoverfor Konen, uagtet Sognemændene også havde klaget over hans Opførsel imod dem. Præsten mødte ikke, ligesålidt som nogen paa hans Vegne, Sagen opsattes derfor til næste (Dionysii) Landemode; men Hr. Jakob suspenderedes midlertidigt ³⁾.

Ved Dionysii Landemode d. 15de Oktober s. År foretoges Sagen påny. Både Provsten og Præsten vare mødte, begge med en Prokurator. Sagen havde imidlertid også

¹⁾ Bircherod, 408 fl. — ²⁾ Smst., S. 434. — ³⁾ Smst. S. 441.

været for Landstinget, idet Præsten havde indstævnet sin Kones Klagemål i Sagen og virkelig havde fået det erklæret for ugyldigt. Rimeligvis har han enten med det Gode eller med det Onde fået hende til selv at igjjenkalde det. Provsten gjorde Påstand på Hr. Skives fuldstændige Fjernelse fra Æmbedet. Sagen forhandlede i hele 7 Timer og maatte endda ved Mørkets Frembrud udsættes til næste Dag, da efter ny, lang Deliberation Dommen blev fældet¹⁾. Den lød således:

Ihvorvel det ikke aleneste af almindeligt Landery, men endog af Akternes Omstændigheder nok fornemmes, at Hr. Jakob Skive har såvel efter sin seneste Forpligts Udgivelse som tilforn øvet sit forargelige Forhold, særdeles med sin Hustrus hårde og usømmelige Medfart, hendes sidste Erklæring af 13de Marts, ved hvilken hun fragår sit Klagemål, i Oktober forhen til Biskoppen udstedt, også nok eragtes under hendes Mands Tvang og ham til Vilje at være forfattet, — ikke des mindre såsom den respektive Landstingsret har allerede for vigtige Årsagers Skyld erkjendt samme Klage-mål for uefterretteligt, så at det ikke må komme hendes Mand, Hr. Jakob, til Præjudits, og efterdi de andre Vidnesbyrd, med hvilke Citanten vilde bevise, at han sin sidste Forpligt af 22de Juni 1703 har brudt og overtrådt, ej heller ere så aldeles nøjagtige, som denne Sags Beskaffenhed udkræver, da bør bemeldte Hr. Jakob Skives Suspension ab officio hermed at være ophævet, så at han sit Kalds og Æmbeds Forretninger ubehindret må tiltræde, dog med den Condition og Forord, at såfremt det ham nogensinde herefter skjelligt overbevises, at han med nogen lastværdig Forhold imod merbemeldte sin Forpligt har handlet, skal alle de imod ham hidtil førte Sager igjen stå ham aaben for, og han da efter samme Reverses og Forpligts Lydelse uden al Forskånsel have sit Præstekald forbrudt. Men hvad sig de meget hårde, nærgående og ubevislige Beskyldninger anbelanger, med hvilke han sin Herredsprovst, Hr. Peder

¹⁾ Bircherod, S. 460.

Nielsen, har angreben, da dog samme hans Provst intet Andet udi den ganske Procedure imod ham har anfanget, ten-
teret eller forrettet, uden hvad kgl. Maj.s Lov og hans Æm-
bedes Pligt ham tilholder, da bør Hr. Jakob Skive at gjøre
Provsten, hvilken han således grov og ubevislig Sag har til-
lagt, her for Retten offentlig Afbigt efter den Deprecations
Concept, som ham af Retten vorder foreskreven, og derfor-
uden erstatte Provsten den på Processen for adskillige Over-
og Underretter anvendte Omkostning med Penge 36 Rdl.
Men for de 10 Rdl. Mulkt til Præsteenker, hvilke han af
Retten er tildømt at udgive, må han være forskånet i Hen-
seende til hans slette Tilstand såvelsom og til den øvrige
Gjæld, hvilken han efter Provstens retmæssige Fordring på
de Fattiges Direktørs ¹⁾ samt flere Vedkommendes Vegne
er forhen af den verdslige Ret tildømt at betale.

Den Afbigt, som Hr. Skive ifølge ovenanførte Dom
måtte gjøre, lød således:

Jeg Jakob Sørensen Skive bekjender hermed for denne
lovlige og gejstlige Overret, at jeg utilbørlig og uforsvarlig
mig imod min Herredsprovst, Hr. Peder Nielsen, har for-
holdt, idet jeg ham med altfor nærgående Beskyldninger
grov og ubevislig Sag har tillagt, hvorfor jeg sådanne mine
imod ham fremførte Beskyldninger hermed revocerer, og yd-
mygelig både hos ham så og hos denne respektive Ret af-
beder sådanne mine grove Forseelser, bedende, at de mig
såvel af ham som af Retten må forlades, såsom jeg herved
lover og tilsiger, at jeg velbemeldte min kjære Herredsprovst
såsom min af Gud og Kongen foresatte Øvrighed herefter
med skyldig Ærbødighed vil begegne, så og være ham på
hans Æmbeds Vegne i alle tilbørlige Sager hørig og lydlig.

I lige Måde lover, at jeg mig både mod min Hustru
og Menighed i fredelig Omgjængelse således vil forholde
herefter, så at Ingen med Billighed skal have Årsag til sig

¹⁾ Hermed menes Indløsningssummen for Præstegården, som var til-
lagt Kjøbenhavns Fattigvæsen.

over mig at besværges. Og dersom jeg mig derimod forbryder, skal Sagen efter min sidst udgivne Forpligt stå mig åben for ¹⁾).

I ovenanførte Dom tales om Hr. Jakobs dårlige Forfatning med Hensyn til Pengesager. Hans Hustru søgte at afhjælpe denne ved en Rejse til Kjøbenhavn. Biskoppen fortæller herom, at hun d. 4de Maj 1706 kom tilbage til Ålborg med Skibslejlighed fra Kjøbenhavn, hvor hun havde ligget »moxen« et halvt År for at obtainere noget Beneficium enten i en eller anden Måde for sin betrykte og bestrængte Husbond ²⁾. Rimeligvis har hun intet opnået, siden Biskoppen ikke nævner det.

Hr. Jakob Skive var sluppen ubegribelig let fra sin tidligere Retssag; men desværre lod han sig ikke advare af den Fare, der havde truet ham. Han synes at have været af en altfor både rå og lidenskabelig Karakter til at lade sig lede af Fornuften. Det varede derfor kun kort, førend der viste sig en ny Fare.

Allerede i Sommeren 1706 indgave Helligsø og Gjetterup Menigheder en vidtløftig Supplik direkte til Kongen, »hvorudi de,« som Biskoppen siger, »i højeste Måder give Klage over deres Sognepræst og hans vanartede Ondskab, begjærende derfor underdanigst, at de må blive skilt ved ham«. Den 20de Avgust fik Stiftamtmanden og Biskoppen denne Supplik sendt til Erklæring fra Kancelliet ³⁾. De må dog endnu denegang have erklæret sig således, at der ikke blev gjort Noget ved Sagen; men næste Sommer kom der paany Klage fra en Præsteenke på Helligsø Kald, som Hr. Skives Formand havde efterladt sig. Den 19de Juli indfandt denne »fattige« Præsteenke sig hos Biskoppen og klagede over, at Præsten forholdt hende hendes Pension. Biskoppen bemærker i den Anledning, at Hr. Skive var i

¹⁾ Både Dommen og Afbigten ere mig godhedsfuldt meddelte af Hr. Adjunkt Wulff efter Landemodes-Protokollen. — ²⁾ Birch. Dagb., S. 487. — ³⁾ Smst., S. 500.

det Ene som i det Andet, og medgav hende en skriftlig, hård Admonition til ham ¹⁾).

Maaske har Hr. Skive i sin egen store Fattigdom dog haft nogen Undskyldning for, at han ikke ydede Andre, hvad de skulde have. Hvad der endelig fældede ham, var Forholdet til hans Hustru; thi den 30te Avgust s. År fik Biskoppen et Brev fra Provsten »på Thyholm«, som han kalder ham med en gammel Benævnelse, om »den vanartede Mand, Hr. Jakob Skives, Fremturenhed i sit forargelige og onde Levned med sin Hustru, som for dets Årsags Skyld var nu atter igjen draget bort fra ham og havde skrevet Provsten et såre ynkeligt Brev til, hvori hun sig over Mandens tyranniske Medfart erbarmelig beklagede«. Provsten ønskede derfor at høre Biskoppens Bestemmelse om, hvad der videre skulde »anfanges med denne forhærdede Delinkvent« ²⁾).

Biskoppen lod da Sagen paany foretage i Provsteretten, hvor der optoges Forhør, og d. 29de Septbr. afsagdes Dom over Præsten. Dommen er mig ubekjendt; men det Følgende viser, at Sagen udelukkende har drejet sig om Hr. Skives Opførsel mod sin Hustru, så at man altså dennegang aldeles intet Hensyn har taget til Menighedernes gjentagne Klager over ham. Da Provsten havde underrettet Biskoppen om Sagens Udfald ved Provsteretten, stævnedes den Sidste allerede d. 1ste Oktbr. Præsten til at møde for det nærførestående Landemode, »for at lide Dom efter sine Gjerningers Fortjeneste«.

Den 12te Oktbr. 1707 foretoges Sagen på S. Dionysii Landemode, i hvis Protokol Følgende findes indført:

Ebbe Remboltzen, Degn i Bodum, på sin Hustrus Søster, Abigael Henningsdatters, Vegne contra hendes Ægte-
mand, Hr. Jakob Skive i Helligsø, for Fremturenhed i sit onde og ukristelige Forhold imod hende.

¹⁾ Birch. Dagb., S. 520. — ²⁾ Smst., S. 523.

På hans Vegne mødte Povl Pásche og fremlagde først Stævningen af den 1. Oktbr. 1707, som blev læst og påskreven, 2. fremlagde en Provstedom, udstedt af Odby Kirke d. 28. Septbr. 1707, som den ganske Akt blev oplæst og påskreven, 3. Hr. Jakobs Forpligt af 8. Avg. 1702, som blev læst og påskreven, 4. endnu en anden hans Forpligt 22. Juni 1703, læst og påskreven, 5. begjærede Povl Pásche, at den sidste ergangne Landemodes Dom, afsagt A^o 1704, tilligemed hans udgivne Forpligt måtte oplæses, som og blev oplæst, 6. fremlagde Abigael Henningsdatters Indlæg af Dato 7. Oktbr. 1707, som og blev læst og påskreven. Derpå blev Hr. Jakob Skive atter igjen tredie Gang som tilforn offentlig for Retten pårábt, om enten han selv eller Nogen på hans Vegne var tilstede; men Ingen indfandt sig, hvorpå Povl Pásche var på Citanten, Ebbe Remboltsens, Vegne Dom begjærende, og såsom han ikke påtvivlede, at Hr. Jakob Skive bliver jo nu formedelst sit uforanderlig onde Levned med sin tilbørlig og længe fortjente Straf anset, så vilde han dog derhos ydmygst formode, at hans fattige Hustru, Abigael Henningsdatter, måtte efter hendes vemodige Indgivende vorde ihukkommet til det Bedste, indstillende ellers Alting til Rettens lovmæssige Kjendelse, og videre efter Tilspørgsel havde ej at fremlægge.

Sententia.

Efterdi Hr. Jakob Skive, Sognepræst til Helligsø og Gjetterup Menigheder, har al den Tid, i hvilken han samme Æmbede har betjent, ført et ondt og forargeligt Levned, i Særdeleshed sit ugudelige og tyranniske Forhold mod sin Hustru, og han ej efter sin Øvrigheds mangfoldige, såvel offentlige som hemmelige, Advarsler og Påmindelser samt sine egne udgivne strenge Forpligter og den til Dionysii Landemode 1704 over ham fældede Dom har rettet og bedret sig, som ved klare Vidnesbyrd er ham overbevist, da bør han Andre til Exempel og sig selv til en velfortjent Straf at have sit Præstekald forbrudt. Og må i Henseende til den Beskjæmmelse, Ordenen har haft, og den Forargelse, Andre har taget af ham, ingen Præstemand her i Stiftet

efter denne Dag bruge hans Tjeneste til Noget i Æmbedet at forrette. Så bør og af hans redeste Midler Ebbe Remboltsen betales denne Processes Omkostning med Penge sex Rdl. Og som det er ikke vænteligt, at Hr. Jakob Skive sin Hustru Noget til Livets Ophold fremdeles forstrækker, bør hvis af hans Nådensår kan over anden, prioriteret Gjælds Fordring blive tilovers, være hende og Børnene til nogen Underholds Behjælpning ¹⁾).

Den 19de Oktbr. indsendte Biskoppen sin Beretning om denne Sag til Kancelliet og androg på Præstens Afsettelse ved kongelig Beslutning. Dog bad han om, at Kaldet ikke måtte blive besat med nogen Anden, førend det havde vist sig, om Hr. Skive vilde appellere Dommen til Højesteret eller ikke. — Den 14de Decbr. indmeldte han, at Præsten, såvidt man kunde formærke, ikke vilde appellere Sagen, og har rimeligvis med det Samme mindet om Ansættelsen af en ny Præst; men hermed trak det længe ud. Istedet derfor kom der et Kongebrev til Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen af 25de Maj 1708 af følgende Indhold: Hr. Skives Hustru, Abigael Henningsdatter, havde suppliceret til Kongen om, at der af Ålborg Hospitals Midler måtte tilstås hende Noget til Underhold, da hun på Grund af sin Mands Hårdhed ikke kunde være hos ham. Herom forlangtes Stiftsøvrighedens Erklæring. Den 23de Juni afgav Biskoppen sin Erklæring herom, i hvilken Anledning han gnavent bemærker i sin Dagbog, at han for længe siden havde notificeret Sagens Beskaffenhed; »men paa høje Steder syntes man ikke at erindre sig Sligt så længe« ²⁾. Senere oplyses det, at der tilstodes hende 2 Mk. egentlig af Hospitalets Midler. — Da der fremdeles ingen ny Udnævnelse kom, skrev Biskoppen d. 7de Novbr. påny til Gehejmeråd Wibe om, at Kaldet, som nu over År og Dag havde stået ledigt, uden videre For-

¹⁾ Ligesom Dommen af 1704 meddelt af Hr. Adjunkt Wulff efter Landemodes-Protokollen. — ²⁾ Birch. Dagb., S. 536.

haling måtte blive forsynet med en Præst¹⁾, og da Wibe i samme Måned var fulgt med Kongen paa hans Rejse til Italien, skrev Biskoppen til de efterladte Herrer af Kancelliet om det Samme. Alligevel blev der først d. 2den Marts 1709 udnævnt (og 22de Maj ordineret) en ny Præst i Helligsø, og imidlertid har den forrige Præst vel beholdt en Del af Indtægterne.

Om man ved denne lange Udsættelse har villet bevise Hr. Skive en Gunst, ved jeg ikke; men det er ikke umuligt. — Det var et temmelig underligt Tilfælde, at Præsten havde mistet sit Æmbede, i Hovedsagen på Grund af sin egen Hustrus Klage over ham, skjønt Hustruen måtte lide ligeså meget ved hans Afsættelse som han selv. Hun var vistnok af en meget svag, tankeløs og uberegnelig Karakter, måske ikke uden noget Hang til Drik; idetmindste finder hun i det Brev, som strax herefter skal anføres, selv Anledning til at bemærke, at hun har underskrevet det i fuld Ædruelighed. Hun fortrød derfor snart den Måde, hvorpå hun var optrådt mod sin Mand. Allerede d. 5te Marts 1708 tilskrev hun ham fra Hvidbjerg Præstegård, hvor hun opholdt sig hos Provsten, et Brev, hvori hun beder ham om Forladelse, skyder Skylden for sin Opførsel på Befolkningen i Helligsø, som havde forledt hende, giver Afkald på den hende ifølge Landemodets Dom tilkommende Ret og bemyndiger Manden at tilintetgjøre Dommen, hvis han kan få den i Hænde. Hun ønsker at flytte til ham, dog ikke i Helligsø, og at følge ham til Kjøbenhavn, hvis hun kan slippe bort fra den Tvang, i hvilken hun nu bliver holdt. Over dette Brev lader hendes Mand i Maj Måned s. År tage et Tingsvidne ved Vestervig Birketing, og der er neppe Grund til at tvivle om dets Ægthed, da begge Ægtefolkene også senere tale om, at han i Kjøbenhavn havde selv fremstillet hende for Kongen, som derved havde fået at vide, hvorledes Sagen

¹⁾ Birch. Dagb., S. 545.

forholdt sig. Navnlig fortæller Manden senere, at det var hans Avindsmænd, som havde fået Konen til at underskrive en Ansøgning til Kongen, i hvilken det fremstilledes, som om han havde slået hende vanfør; i Henhold hertil havde Kongen bevilget hende 2 Mk. egentlig af Ålborg Hospital; men senere var Manden rejst over med hende og havde selv fremstillet hende for Kongen, som da kunde se, hvor usand denne Beskyldning var, og havde givet ham et nyt Kald, hvortil dog også havde bidraget et Vidnesbyrd, som Biskop Bircherod under 16de Avgust 1708 havde givet ham om, at han aldrig havde begået noget Usømmeligt i sit Æmbede ¹⁾).

Sikkert er det, at han d. 6te Febr. 1711 udnævntes til Præst i Ølby, Asp og Fovsing i Hjerm Herred i Ribe Stift, og at vi der finde hans Hustru hos ham; men heller ikke her skulde enten Menigheden eller hans Familie få nogen Glæde af ham. Det varede ikke længe, førend han havde gjort sig i højeste Grad forhadet og foragtet af sine Sognefolk. Forholdet skildrer han selv 4 År senere således, at han hverken i sin egen Gård eller på sin Mark, paa sin Kirkevej eller på Kirkegården kunde være fri for deres Forhånelser eller Overlast, at han ingen Tjenestefolk kunde få, og at de lokkede hans Kone og Børn fra ham. Han indlod sig aldrig på at føre noget Bevis for sine Beskyldninger, og det vilde vist være meget betænkeligt at fæste nogen som helst Lid til hans Fremstilling; men Sognebeboernes Forklaringer vise, at Forholdet ikke var meget bedre, end Præsten fremstillede det, om det end forklares på en anden Måde. Ren Fantasi må det vist være, når han for Provsteretten taler om, at hans Modstandere under Optagelsen af et Tingsvidne på Hjerm og Ginding Herreders Ting d. 24de Avg. 1714 havde stødt Parykken af ham, lagt en Skadehale på hans Hoved og

¹⁾ Disse Oplysninger findes blandt Akterne fra hans senere Processer.

næsten trådt ham under Fødder; thi selve Tingsvidnet indeholder til Slutning en Erklæring af de 8 Mænd (Stokkemændene) om, at Hr. Jakob havde vist stor Mangel på Respekt og Høflighed mod Retten, men Intet om nogen Overlast, som var tilføjet ham.

Præstens eget Udsagn viser tilstrækkeligt, hvor dårligt Forholdet paany var blevet mellem ham og Konen, hvem han beskylder for at bestjæle og ødelægge ham, medens Sognemændenes Vidnesbyrd gå ud på, at han både sul-tede og slog hende, og at han et Par Gange fra Prædike-stolen havde forbudt Alle og Enhver at huse og hælde hende som hans Tyv. Beskyldningerne imod ham som Præst og Sjælesørger vil jeg forbigå her, da de ere op-tagne i den endelige Dom over ham.

Allerede tidligere havde hans Menigheder ladet optage nogle Tingsvidner om hans Opførsel; men et større, som ikke kunde gjøres færdigt på 1 Dag, lode de optage ved Hjerm og Ginding Herreders Ting d. 24de og 25de Avg. 1714. Derefter lode de ham i September stævne for Herredsprovsten, hvorefter Sagen under Prøver på Forlig stod hen til Maj 1715. Han forsøgte efter sin gamle Manér at forhale Sagen ved alleslags Udflugter; men tilsidst satte Retten en Stopper herfor, og d. 31te Maj afsagdes dens Dom, ved hvilken Hr. Jakob dog kun dømtes til Bøder af ialt 50 Rdl. For Forholdet mod Konen dømmes han ikke, da der ikke forelå nogen Klage fra hendes Side. Sagen blev dernæst indstævnet for Ribe Landemode i Juni s. Å. Præsten var ikke mødt, men havde skriftlig be-gjæret en Udsættelse af Sagen, da han havde indstævnt en Del af de imod ham aflagte Vidnesbyrd for Lands-tinget til Afkræftelse. Sagen udsattes da til Varde Lande-mode i Oktober. Her mødte Hr. Skive og fremlagde et Forlig mellem ham og hans »kjære Sognefolk«, hvorved Sagen imellem dem skulde være bortfalden. Han forpligter sig i det til at lære og leve med dem i og uden sit Æm-bede uden Affekter og Passioner. Sognemændene på deres

Side love at tilgive, hvad der hidtil havde været til Forargelse for dem, og herefter at leve med ham som kristelige Sognefolk i og uden Kirken med al Ærbødighed mod det hellige Præsteembede og med kjærlig Omgjængelse i hans og deres Huse og uden Afkortning i de ham tilkommende Rettigheder.

Hvor ydmygende end dette Forlig var for Præsten, var dog en Del af Menighederne ikke tilfreds med det. Der fremkom derfor på Landemodet en Protest imod det, hvori erklæredes, at de 5 Mænd, som havde underskrevet det på Menighedernes Vegne, ingen Bemyndigelse havde haft dertil og kun vare blevne bevægede til at underskrive derved, at Præsten havde truet dem med at nægte dem Adgangen til Alterets Sakramente, hvis de ikke underskrev. Protesten forlanger, at Præsten skal afskediges fra sit Embede, da Menighederne ikke kunne være tjente med ham. Da Protesten kun var underskrevet med Forbogstaverne af 5 Navne, og Overbringeren ingen Fuldmagt havde, tog Landemodet dog intet Hensyn til den, men stadfæstede Forliget, dog således, at Præsten for »en og anden Skrøbelighed« efter eget Tilbud skulde give 20 Rdl. til en smuk Messehagel i Fovsing Kirke.

Det Næste, man hører om Hr. Skive, er, at han 2den Juledag 1719 opførte sig således med »Drik, Slagsmål og Galenskab«, at han næste Dag, 3die Juledag, som jo dengang var en Helligdag, ikke kunde forrette Gudstjenesten i nogen af sine Kirker. Den daværende Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter, Oberstløjtnant Jørgen Lund, som bode på Lindtorp i Asp Sogn, tog heraf Anledning til at tage en Forpligtelse af ham, i hvilken han indrømmede denne og andre Forseelser, bad om Tilgivelse for dem og lovede Forbedring for Fremtiden, idet han forpligtede sig til, hvis han ikke holdt dette Løfte, da i Fremtiden også at stå til Rette for de tidligere Forseelser.

Noget over 2 År derefter, d. 11te Maj 1722, indgave 4 Mænd i hans Sogne en Klage til Biskoppen over, at

han, formentlig uden Grund, havde afvist dem fra Alterets Sakramente, såvelsom over adskilligt Andet, og Amtmand Lund opfordrede i en Påtegning på Klagen Biskoppen til at lade Sagen undersøge, da han anså Klagen for grundet. I Avgust indkom derefter særskilte Klager fra hvert af Sognene over Præstens Opførsel, hvorunder også fremhævedes den skammelige Måde, hvorpå han behandlede sin Kone. Biskoppen anmodede nu Amtmanden om at forfølge Sagen, hvorpå denne beskikkede en Mads Stabye på Langtind til Aktor mod Præsten. — Fra denne haves en Skrivelse til Biskoppen af 1ste Oktbr., i hvilken han søger at retfærdiggjøre sig, især med Hensyn til Afvisningen fra Alterets Sakramente, og fremstiller sig som den uskyldigste Mand i Verden, hvis hele Ulykke skrev sig fra hans Kone, der havde skilt ham ved hans forrige Kald og endnu volder ham idel Sorg. Her fortæller han, hvad der allerede er meddelt S. 823 om hans og Konens Rejse til Kjøbenhavn, og omtaler dernæst en Udsoning, som Amtmanden og Provsten med Frue og Madame havde tilvejebragt mellem ham og Konen, hvorved han påny var kommet i Huset til ham, og han havde overladt hende tilligemed Datteren (Inger) og dennes Mand, Peder Nielsen, Ølby Præstegård tilligemed hele Tienden af Ølby og Fovsing Sogne i 10 År, sig selv til største Skade. »Hvis Gud istedetfor et Huskors havde givet ham et Guds Barn, vilde han nu være så agtet og velhavende en Mand som nogen i sin Stand«.

Der var imidlertid blevet optaget Tingsvidner; men Sagen gik i Langdrag. Under 18de Decbr. (1722) indgave derfor de 4 Bønder et Andragende til Kongen om, at det indtil Sagens Slutning måtte være dem og deres Husfolk tilladt at nyde Alterets Sakramente hos en anden Præst; efterat Sagen var bleven rejst, havde rigtignok Hr. Skive ladet dem advare om at komme til Skriftemål; men dette vovede de ikke af Frygt for, at han i Skriftestolen skulde ængste dem til at opgive Sagen. Med Hensyn til

Sagens Forhaling oplyse de, at Mads Stabye først var rejst til Kjøbenhavn for at søge Byfogedtjenesten i Lemvig, og efter hans Hjemkost havde Hr. Skive overfaldet og truet ham i Holstebro, hvoraf der var opstået en Sag imellem dem, efter hvis Udfald deres egen Sag nu måtte vente. De bede endvidere Kongen om enten selv at lade Sagen undersøge og føre til Ende eller forunde dem beneficium paupertatis. — Biskop Thura mener i sin Erklæring af 6te April 1723, at der var Uret på begge Sider, og henstiller Sagen til Kongen, der under 30te April bevilligede den første Del af Andragendet.

Den 31te Maj 1723 var Sagen endelig færdig til Påkjendelse ved Provsteretten; men da fremlagde Præsten en Landstingsstævning af 28de s. M., hvorved han havde indstævnet 2 af de mod ham førte Tingsvidner til Underkjendelse, og Sagen blev ikke påkjendt ved Provsteretten før d. 24de Juli 1724, hvorefter den først d. 28de Decbr. samme År blev indstævnet for Ribe Landemode, som skulde afholdes i Juni Måned 1725. Her lade de 4 Sognemænd møde; men det viste sig, at Præsten aldeles ikke havde forfulgt Sagen om de 2 Tingsvidner for Landstinget, hvorimod han nu havde erhvervet en kongelig Oprejsning til at optage denne Sag påny, uagtet den lovbestemte Tid dertil var forløben. Det blev da nødvendigt at udsætte Sagen mod Hr. Skive til Varde Landemode i Oktbr. s. Å.

Her viste det sig imidlertid, at Sagen for Landstinget var opsat til November, rimeligvis fordi Hr. Skive også der havde forhalet Sagen så meget som muligt. Landemodet var meget misfornøjet hermed og vilde ikke bevilge ham den forlangte, nye Udsættelse til næste Ribe Landemode, men pålagde ham inden d. 8de Januar (1726) at underrette Stiftsøvrigheden om Sagens Udfald for Landstinget, hvorefter han skulde få at vide, hvad der skulde gøres.

Den 16de Novbr. 1725 faldt Landstingets Dom i Sagen om de 2 Tingsvidner, og Hr. Skive havde virkelig den Fornøjelse at få dem kjendt ugyldige, rigtignok kun på Grund af den Formfejl, at Præsten kun var stævnet til at høre Vidnesbyrd tagne om de 4 Mænds Afvisning fra Skriftestolen, medens Tingsvidnerne også angik andre Forhold, hvorfor Tingsvidnerne, forsåvidt de angik sådanne Forhold, måtte tages om igjen efter lovlig Stævning. — Herved vandt Præsten altid nogen Udsættelse, og for at gjøre den så lang som muligt, underrettede han ikke Stiftsøvrigheden om Kjendelsen førend kort før Ribe Landemode d. 19de Juni (1726), hvoraf Følgen blev, at Aktor nu selv måtte bede om Udsættelse for at få Tingsvidnerne fornyede. — Hr. Skive, som hidtil aldrig var mødt personligt, »forelægges« nu at møde selv næste Gang.

På Varde Landemode d. 9de Oktbr. var han virkelig mødt, men fremlagde nu en ny Landstingsstævning til 6te Novbr. over de nyoptagne Tingsvidner. Ikke desto mindre afsagde Landemodet en foreløbig Kjendelse i Sagen, hvorved Provsterettens Dom (som jeg ikke har truffet på) blev kjendt ved Magt med den Skjærpelse, at Præsten foreløbig skulde være suspenderet fra sit Æmbede, indtil Kongens Beslutning i Sagen var indhentet, til hvilken Tid også Landstingets Dom om Tingsvidnernes Gyldighed kunde være bekjendt.

Hvad Præsten dennegang havde at anføre for Landstinget imod Tingsvidnerne, angik atter kun forment Formfejl; men hans Klage blev afvist ved en Dom af 8de November. — Ifølge Stiftsøvrighedens Indstilling, som motiveredes ved, at det vilde blive de omboende Præster, som for største Delen havde 2 eller 3 Kirker, for besværligt at besørge Gudstjenesten under Hr. Skives Suspension, hvis Sagen først skulde afgjøres ved næste ordinære Landemode, påfulgte der en kongelig Skrivelse af 22de Novbr. om Afholdelsen af et ekstraordinært Landemode til at dømme

i Sagen, til hvilket 5 eller 6 af de nærmest boende Provster skulde tilkaldes. — Om dette extraordinære Landemode findes i Landemodes-Protokollen tilført Følgende, hvoraf vi få en fuldstændig Kundskab om Hr. Skives forargelige, i nogle Tilfælde næsten ubegribelige Opførsel:

Anno 1727 d. 20. Febr. blev på Riber Kapitelshus holdt et extraordinært Mode efter hans kong. Maj. allernådigste Tilladelse d. 22. Novbr. 1726 i Hr. Jacob Skives Sag, nærværende Hr. Kammerherre og Stiftamtmand, hans Excell. v. Gabel, og hans Højærværdighed Hr. Biskop Thura tilligemed M. Søren Seerup ¹⁾, M. Terpager ²⁾, M. Christen Wellejus ³⁾, M. Lavrids Lund ⁴⁾, Hr. Daniel Bleckingberg ⁵⁾, M. Lucas Debes ⁶⁾ og Hr. Jens Biørn ⁷⁾, og blev da

1. Læst hans kong. Maj.s allernådigste Befaling, som blev påskreven.

2. Den her udstedte Stævning d. 4. Febr. sidst afvigt, som Fuldmægtigen Mads Stabye fremlagde, og blev tilligemed påskreven om Stævningens Forkyndelse d. 13. Do. læst, som og blev påskreven.

3. Fremlagde Sr. Stabye en skriftlig Indlæg af denne Dags Dato, som og blev læst og påskreven, tilligemed nogle Tingsvidner, som derudi er påberåbt, efter en derved følgende Reversal, som og blev læst og påskreven.

Hr. Jacob Skive blev trende Gange lydeligen påberåbt, men mødte hverken selv, ej heller Nogen på hans Vegne.

Sr. Stabye blev tilspurgt, om han havde Mere at lægge udi denne Sag i Rette, hvortil han svarede, at han havde Intet videre.

Sagen blev opsat saaledes: Eftersom Hr. Jacob Skive ikke selv mødte i Rette, eller Nogen for hannem, og måtte muligt undskylde sig, at Stævningen ikke så betimelig var forkyndet, at han denne Gang kunde indstille sig, så pålægges Mads Stabye idag otte Dage d. 27. Do. at lade den

¹⁾ Stiftsprovst. — ²⁾ Den bekendte Lektor Peder Terpager. —

³⁾ Provst i Frøs og Kalslund Herr. — ⁴⁾ Provst i Gjording H. —

⁵⁾ Do i Gram H. — ⁶⁾ Do. i Malt H. — ⁷⁾ Do. Hvidding H.

udstedte Stevning lovmæssigen forkynde for Hr. Jacob Skive til at møde her for Retten fjortende Dag derefter, som er Torsdagen d. 13. Martii førstkommende, og ellers at lide efter Loven.

Til bestemte Tid d. 13. Martii mødte Sr. Mads Stabye udi Foreskrevnes Nærværelse ved Retten igjen og forelagde Stævningen, som forhen havde været, hvorpå Opsættelsen var skreven med dens Forkyndelse.

Dernæst forevist en Kopi af Landstings Kjendelse angående de af Hr. Jacob Skive til Svækkelse indstævnedes Vidner, hvis Original nu ej ved Hånden haves, mens af Sagsøgerens Fuldmægtig forsikres med forderligste at skulle indsendes.

Fuldmægtigen refererede sig til den idag 3 Uger gjorte Irettesættelse og var derefter Dom begjærende.

Hr. Jacob Skive blev trende Gange lydeligen påråbt og mødte ikke; men blev en skriftlig Indlæg leveret fra hannem uden hans Hånds Undertegnelse, som var dat. Ølby Præstegård d. 28. Febr. sidst afvigte, og var paa samme Indlæg antegnet under hans Hustrus Abigails Navn¹⁾, som blev læst og påskrevet.

Blev da udi Retten saaledes kjendt og afsagt:

At som denne vidtløftige og formedelst Hr. Jacob Skives mangfoldige Udflugter samt de første Vidners Indstævning til Landstinget langvarige Proces har haft sin Oprindelse fra en Memorial, som fire af Hr. Jacob Skives Sognemænd til Biskoppen have indsendt af d. 11. Maj 1722, som udi Provsterettens Dom findes indført, udi hvilken Memorial bemeldte 4 Mænd ikke alene føre Klagemaal over Hr. Jacob Skive, som dennem og deres Hustruer d. 25. Martii samme År uden lovlig Årsag fra Skriftestolen hånligten havde afvist, men anføre desforuden adskillige grove og højst for-

¹⁾ Konen siger heri, at hun Intet havde at klage over sin Mand; hvad der tidligere kunde være sket, var hun bleven forledt til af sin Mands Efterstræbere; dette havde han selv forklaret for Kongen, som derfor havde givet dem Brød igjen. Smlgn. Mandens Udtalelser S. 823.

argelige Stykker, af Hr. Jacob Skive Tid efter anden efter deres Foregivende forøvede, som dog hjemme hos dem selv vare dæmpede og upåtaalede nedlagte, hvorefter Sr. Mads Stabye efter Biskoppens Forlangende af højædle, nu afgangne Hr. Oberstlieutenant og Amtmand Lund er bleven beordret på bemeldte Sognemænds Vegne Hr. Jacob Skive for slige hannem tillagte Mishandlinger at tiltale og efter lovlig Medfart at hænde Dom over hannem; — Hr. Jacob Skive desimidler hverken for Provsteretten eller for Landemodet noget Gyldigt sig til Befrielse haver fremført, ej heller befindes de Vidnesbyrd, som han til Svækkelse til Landstinget havde indstevnet, sammesteds at være underkjendte, hvilket de Hrr. Landsdommeres Kjendelse noksom giver tilkjende — det og ikke efter vores Formening kan eragtes at være imod Loven stridigt, at de Forgribelser og Forseelser, som først efter nogle Års Forløb bliver for Vedkommende angivne og gjort kundbare, bliver også da først tilbørligen paataalede; — ligesom det også må holdes for en unyttig Udflugt for Hr. Jacob Skive, at hans til sal. Hr. Amtmand Lund udgivne og derefter i Tingbogen indførte Forpligt (ved hvis Brydelse han har forbundet sig til at stå blot og til Ansvar for både førte og uførte Tingsvidner eller Andet, af hvad Navn haves, på ligeså frisk og fersk Fod, som det nu er, at stå i åben Sag) skulde derfor nu Intet gjælde, fordi den Forpligt, som han foregiver, alene er udgiven til velbemeldte Hr. Amtmandens egen Person, som nu er bortdød, og til ingen Anden, da dog Sagen, som Forpligten udgaves for, angik ikke Hr. Amtmandens Person, men Hr. Jakob Skives grove Formastelse imod Guds og Kongens Lov og en retsindig Herrens Tjeneres Pligt og Skyldighed i hans Embede; — og det med lovmæssige og usvækkede Tingsvidner er bevist:

1. At Hr. Jacob Skive d. 25 Martii 1722 haver fra Skriftestolen uden lovlig Årsag nedvist Jens Christensen i Ølbygård, Niels Jensen og Ole Jensen i Vester-Ølby og Jens Kierche i Fovsing med deres Hustruer.

2. At han endog forhen og uden lovskikket Føje har nedvist og fraholdt en Del hans Tilhørere fra Skriftemål og Alterens Sakramente, som efter Fuldmægtigens Indlæg

ved Conference med Tingsvidnerne befindes at være navngivne og i Tallet mere end 21 Personer.

3. At han uordentlig og lovstridig har omgået med det hellige Skriftemål, enten med at nedvise uden Sag dem, som vilde skrifies, og, når de over Tiden måtte holde sig derfra, da at tvinge dem til åbenbar Skriftemål, om de ej med Penge kunde eller vilde afkjøbe sig slig Straf¹⁾, — eller at holde dem, som ej kunde fornøje ham med Offer og Andet, længe for sig på Knæerne i Skriftestolen; og undertiden at skrifte Andre, som stode udenfor, og lade disse imidlertid blive siddende for sig, efter bemeldte Tingsvidne Lit. A. fra 52 til 93 inclusive, sigendes: Så vilde han skrifte Enhver, hvad enten der blev klaget for Provst, Bisp eller Konge, efter samme Tingsvidne, Pag, 58, og samme Løfte holdt imod 2 gamle Folk, som han (da de ginge hart og højt skriftede fra hannem bort) råbte efter: Går nu bort og klager for Provst, Bisp og Konge.

4. At han har vanhelliget Kirketjenesten med Klameri og Skjelden i Guds Hus, hvor han med skammelige Titeler af Skjelmer, Tyve, Rakkerknegte og Horer etc. overfuser Tilhørerne.

5. At han har gjort offentlig Ban af Prækestolen for 4 Svin, som han havde taget i Hus, og som vare imod hans Villie udkomne, efter Tingsvidne, hvor han ønsker Forbandedelse over dem, som vare i Råd og Gjærning hermed, at deres Legemer måtte antvordes Djævelen i Vold til evig Tid etc.

6. Forlangt sin Umage med Ligprædikener over fattige Folk ubilligen erkjendt og, når han ej blev fornøjet, da over Graven og siden på Prækestolen talt hånlig om de Afdøde, spyttet og sagt: Tvi Jer, I fule Bester.

7. Nægtet gamle og dødssyge Folk hans Betjening med Sakramentet, at de uden forlangte Salighedsmidler skal være bortdøde.

¹⁾ Ifølge Vidnesbyrdene havde han i andre Tilfælde afvist Folk fra Skriftestolen og derefter krævet Penge eller Andet af dem for at modtage dem.

8. At han af Prækestolen offentligen har lært og sagt, at når et Menneske ikke gjorde Poenitentze i sin Velmagt, kunde 1000 Præster ikke redde hans Sjæl, når han kom på sin Sygeseng; — saa og sagt i Forsamlinger, at de ikke kunde blive salige uden ved Mose Lov med videre.

9. At han har formedelst Drikken, Slagsmål og Galenskab på 2den Juledags Aften 1719 forsømt den ordentlige Gudstjeneste og Præken i alle 3 hans Kirker 3die Juledag næstefter, som Tingsvidnet, af sal. Hr. Amtmand Lund over dette med mere hans da begangne Excesser erhvervet, noksom forklarer, hvilket Tingsvidne, Hr. Amtmand Lund dog lod henhvile imod den af Hr. Jacob Skive udgivne Forpligt.

10. At han efter førte Bevisligheder befindes at være groveligen henfalden til Banden og Sværgeren, både i Guds Hus og udenfor, såsom han i Tingsvidnet ønsker at må fare levendes ned i Helvede med Chore, Datan og Abiram, om der ikke vare ham så og så mange Penge frastjålen, og dem, som ej vilde tro Sligt, måtte vederfares det Samme. Item, at han istedenfor at ønske Godt over hans Menigheder, har ønsket Forbandelse over dem, — så og ved et Udtogsvidne af 8 Mænd overbevises, at han ved Ed har benægtet og forsøret det, som han nylig havde talt og øvet for Retten.

11. At han haver gjort en sælsom Besøgelse til Jens Christensen i Ølbygård hans Hustru på 10de Dag efter hendes Barnefødsel, slået sig ind for Bindhunden til hende i Huset, som hun lå alene med hendes spæde Barn, da hendes Mand og Tjenestefolk vare i Marken ved deres Arbejde, og han begjerede af hende nogle Andeæg at lægge under en Høne, hvilket da hun undskyldte sig ej at kunne, blev han vred, spyttede ind ad Sengen på hende og sagde: „Tvi dig an, din Jesabel og Skarn“ med mange flere Skjeldsord og Trusel, at, var det ej for hendes Barns Skyld, vilde han træde på hende; ønskende derhos nogle Gange, at Djævelen måtte fare i hende.

12. At han i sine Slagsmåle har brugt Knive at hugge og stikke Folk med, næmlig Christen Ørgård huggede han

med en Kniv i Armen, item Peder Villemos og Jacob Degn, foruden og at han havde søgt sin egen Søn med Skydegevær.

13. At han har overtrådt kong. Maj.s Lov i mange Poster, særlig idet han ved Retterne ej har undset sig for at beskjemme og forstyrre deres lovlig Gjænge med Sværgen og Banden, Kuldern og Banken, Skjelden og Trusel både imod Rettens Betjente, Vederparten og Vidnerne, efter udtagne 8 Mænds deres Vidne.

14. At han haver langs hen og hidindtil levet hård og særdeles forargelig ond med hans egen Ægtehustru, Børn og Svoger (o: Svingerson), dem ej alene slaget og forjaget fra Hus og Hjem, men endog dennem på Ære, Navn og Rygte beskjemmet, skjeldet hans Kone for Hore og Tyv, udstenet hende blå og blodig af Præstegården og offentlig afløst af Prækestolen, at Ingen måtte huse eller hæle hende. Nok bevises ved Sognepræsten i Vejrum, Mag. Henrich Garboes, Hustrus og 2de hendes Søstres udgivne Attest, at Hr. Jacob Skives Kone og Datter var som forjaget Folk kommen til Vejrum Præstegård og beklaget hans hårde Medfart imod dennem, at han havde bundet Hænder og Fødder på Datteren, kast hende ned i en Kjelder og slaget hende med en Øxe, så at hun befandtes sort og blå mange Steder og opkradset i hendes Ansigt, item på Ryggen, ligesom hun var hundebidt etc.¹⁾. — Foruden mange andre Grovheder og Forargelser, som Tingsvidnerne overalt i Minde fører, og man ikke her for Vidtløftigheds Skyld alle kan anføre.

Da mens Hr. Jacob Skives Forseelser og Mishandlinger findes så grove, som forhen er anmeldet, og han ej er fornummen i Liv og Forhold sig at have forbedret, siden han for rum Tid siden i Ålborg Stift sit Kald er fradømt, ej heller siden han År 1715 ved Varde Provstemode så alvorligen var formanet til et gudeligt og en hæderlig Præstemand sømmeligt Forhold, hvilke Formaninger han for Retten

¹⁾ Engang havde han »på siddende Knæ og med oprakte Hænder ønsket Forbandelse over Datteren, og at hun aldrig måtte blive forløst, da hun gik frugtsommelig«.

både med Hånd og Mund lovede stedse at holde sig efterrettelige, — så bliver han hermed efter Lovens 2den Bogs 16 Kap. 5 Art. samt bemeldte Bogs 17 Kap. 8 Art. sit Præsteembede retfærdeligen fradømt, og betaler han til Sr. Mads Stabye, som efter Vedkommendes Ordre har på 5te År ført Processen imod hannem, til nogen Vederlag halvtresindstyve Rdl.¹⁾ og bliver så fri for de Mulkter, som Provsteretten har tildømt hannem.

Under 25de April fik Stiftsøvrigheden en kongelig Skrivelse om, at Sagen skulde indankes for Højesteret, og under 27de Juli en anden om, at da Mads Stabye havde undslået sig for at føre Sagen der, hvilket vilde falde ham altfor kostbart, så var Prokurator Hans Ursin antagen dertil, og der var tilstået ham beneficium paupertatis til Sagens Førelse. — Under 11te Novbr. udstedtes den kongelige Stævning over Hr. Jakob Skive til at møde for Højesteret samme Måned og tilstilledes Stiftsøvrigheden til Forkyndelse for ham. Den 14de afgik den til Provst Jens Hjermin, men kom den 28de tilbage fra denne med Underretning om, at Hr. Jakob Skive var død i Kjøbenhavn d. 27de Septbr. samme År.

Af Hjerm Herreds gejstlige Skifteprotokol ses, at Hr. Jakob Skive var død i Kjøbenhavn efter forudgående Sygdom og Lægebehandling. Stiftsprovst Morten Reenberg, som på Æmbeds Vegne havde registreret hans Efterladenskaber, havde først efter nogen Tids Forløb kunnet erfare hans Hjemstavn, hvorfor han først d. 27de Oktbr. kunde underrette Provst Hjermin om Dødsfaldet. Der var fundet en Beholdning efter ham i Kjøbenhavn af 121 Rdl. i rede Penge. — I Ølby havde han bebod en Lejlighed i et af Præstegårdens Sidehuse, medens hans

¹⁾ Stabyes Regning blot for Udlæg uden Salær var 157 Rdl. 5 Mk. 4 Sk., uden at jeg kan opdage noget Opskruet derved.

Svigerson, som havde Præstegården i Forpagtning (dog uden Afgift), bebode »Salshuset«, og hos ham bode også Præstekonen. Hele hans Indbo der på Stedet udbragtes kun til 37 Rdl. 2 Mk. 3 Sk., hvoriblandt en Ligkiste, som han havde ladet gjøre til sin egen eller sin Hustrus Brug, hvem af dem der døde først, men som nu Enken overtog for 3 Rdl. — Børnene vare Ingeborg Dorthe, gift med den ovennævnte Forpagter, Peder Nielsen, og Sr. Niels Jakobsen, gift og bosiddende i Ejby i Fyn.

XII.

Optegnelser af Mag. Peder Skjelderup.

Professor Dr. L. Daae har meddelt os, at i et Exemplar af »Den rette Ordinants« (Kbh. 1582), som for nylig er skjænket til Univ.-Bibl. i Christiania, har »Petrus Johannis Schielderop Bergensis«, der endte som Biskop i Throndhjem, skrevet sit Navn, og derhos gjort forskjellige Optegnelser, deriblandt følgende personalhistoriske, fra den Tid han var Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn og Provst i Sokkelunds Herred (1608—22):

1619. Bleff M. Samuel y Glasaxe begraffuet Dom. 14 post Trinit., som var den 29. Augusti, oc nest efterfølgende Søndag den 15. hans Hustru. Ipso die D. Michaelis bleff M. Hans Sæby inthroniseret (o: introduceret), som var nederste Capelan her till Vor Frue.

1621. Ipso die S. Bartholomæi bleff H. Niels i Gientout begraffuet. Dom. 23 post Trinit. 4 Novemb. bleff H. Hans Perssøn, som var Capelan i Slangerup, inthroniseret.

1621. Dom. 1 Adventus bleff H. Tollach i Oure Strandt begraffuet.

Rettelser og Tillæg.

Ny kirkehist. Saml. III.

- S. 259, L. 8. Magistergraden, læs: Baccalaurgraden.

Ny kirkehist. Saml. V.

- S. 351, L. 8. den anden Dag efter, læs: d. a. D. efter Lucia.
S. 674. Biskop Lavrits Jakobsens Klage over Kjeld Jensen Slagelses Adfærd ved Præstevalget i N. Alslev Kirke (dat. 30. Jan. 1653) findes i Fynske og Smaal. Indlæg i Geh.-Ark. Et Udtog af samme er trykt i Kalkars Theol. Tidsskrift, 1872, S. 214—5. Bemeldte Kjeld Jensen Sl. blev siden den første danske Præst paa S. Thomas, se Worms Lexicon over lærde Mænd I, 490. II, 390.

Ny kirkehist. Saml. VI.

- S. 517—8. 553. Om Hr. Peder Lavritsen se Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. IX, 71—2, hvor Hr. Overlærer Kinch har oplyst, at der for Ostrup bør læses Estrup. Han var Præst i Estvad (ikke i Haasum).

Kirkehist. Saml. 3. R. I.

- S. 317. Den her omtalte Ejer af Codex Frisianus, And. Matth. Slangendorphius, forekommer i Worms Lex. II, 391.

Kirkehist. Saml. 3. R. II.

- S. 206, L. 1. Mester Niels Skou, læs: M. Niels Skøtt. Han er den M. Nicol. Sagittarius, som 1581 var i Frankfurt a. M. (Ny kirkeh. Saml. III, 663).

Kirkehist. Saml. 3. R. III.

- S. 2, L. 7 f. n. Skanderborghus, læs: Skodborghus (se Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. IX, 73).

- S. 10, Anm. 4. Rektor Hans Pedersen i Vordingborg blev Præst i Kongens Lyngby (Personalhist. Tidssk. IV, 127).
- S. 114, L. 1. samt Andel i Skoven Bo Rand, læs: samt Andel i Skoven Maggehave, som Biskoppen forud havde købt af Bo Rand.
- S. 385, L. 23. Hr. Jep Olsen, læs: Hr. Jesper Olsen.
- S. 731, L. 21. despersi, læs: dispersi.
- S. 774, L. 3. D. Anders Andersen (Ringkjøbing) var nærværende under hele Rigsdagen 1660 og tog forholdsvis betydelig Del i Forhandlingerne (se Danske Saml. 2. R. II, 97. 105. 117. 122—23. Suhms Nye Saml. II, 249).

Kirkehist. Saml. 3. R. IV.

- S. 42, L. 19. Qalis, læs: Qualis. Lin. 31. Eorsyn, læs: Forsyn.
- S. 168, L. 2. Et Røgelsekar af Jakob Rød er naaet til det sydlige Norge (Tjømmø) se N. Nicolaysen: Norske Fornlevn., S. 767, jfr. J. G. Liljegrens Run-Urkunder, Stkholm, 1833, S. 228—9.
- S. 174, L. 15. Finnerup ved Viborg, læs: Finderup ved Slagelse.
- S. 176, Anm. 1. Se om Niels Jurissens Klokkevaaben i Aarb. f. n. Oldk., 1883, S. 34.
- S. 181, L. 12 f. n. En anden Art kronografisk Indskrift nævnes i Darstell. der ältesten Bau- und Kunstdenkmäler Sachsens, I, S. 36.
- S. 190, L. 7 f. n. Stormklokkerne tilhørte ikke altid den Kirke, de hang i, de ejedes ofte af den vedkommende By (Kinch: Ribe, II, S. 529).
- S. 194, L. 3 f. n. Svenskerne førte 1658 Kronborgs Klokker til Stockholm (O. Carlén: Stockholms Kyrkar, 1864, S. 253 flg.; meddelt af Pastor A. Kall Rasmussen).
- S. 194, Anm. 1. Ogsaa Madklokker ere blevne Kirkeklokker. Da Brandstrup Kirke i Vindum Sogn ved Viborg blev bygget i 1870, fik den som Gave fra Palstrup en Klokke, paa hvilken der staar: »Palstrup Spise-Klokke 1762« (Meddelelse af Pastor A. Kall Rasmussen).
- S. 195, L. 15. Yderligere Sagn om, at Klokker ikke ynde at flyttes, se E. Tang Kristensen: Sagn og Overtro fra Jylland, 1883, S. 66.
- S. 197, Anm. 2. Som andre Citater kan mærkes: Dipl. Norv. II, S. 867; VIII, S. 668; X, S. 640.
- S. 197, Anm. 3. Se ogsaa en Kvittering af 27de September 1603 ved Vordingborg Lens Regnskaber Nr. 21 i Kongerigets Arkiv. Medd. af Gehejmeark. A. D. Jørgensen).
- S. 210, Fig. 7. Se om Mærket paa Klokkerne i Lumby og Thorslunde Aarb. f. n. Old. 1883, S. 34.
- S. 212, L. 2 f. n. En Pilespids er Stralsunds Vaaben.
- S. 218, L. 11. ved Viborg, læs: ved Slagelse.

- S. 219, L. 22. »Nu fly'er Johanna«, læs: »Nu fly'er Susanna«. — Klokkernes Lyd belægges i Folkemunde ofte med Ord, se Rasmus Hansen: Gamle Minder, Odense, 1882, S. 3; E. Tang Kristensen: Sagn og Overtro fra Jylland, 1883, S. 303—4.
- S. 226, L. 8. I Øm Klosters Inventarium (1554) nævnes en Smedie med Redskab (Suhms Nye Saml. III, S. 309—10).
- S. 238, L. 11 f. n. ved Viborg, læs: ved Slagelse.
- S. 246, L. 12 f. n. Henricus de Borch støber 1521 en Klokke til Kirken i Heersum (Mitthof: Künstler und Werkmeister Niedersachsens und Westfalens, 1883, S. 46).
- S. 246, L. 4 f. n. »Georg Waghenens« støber 1520 i Tyskland (Mitthof: anf. Skr. S. 331).
- S. 247, L. 3. Michel Debeler følger efter den ældste Gert v. Merfeldt som Støber i Flensborg; han støber 1566 den store Klokke Susanna til Mariekirken i Flensborg; v. 13 Skpd. 8 Lpd., hans Støbeløn var 367 Mk. 4 Sch.; 1591 støber han en Døbefont til den samme Kirke; han dør den 14de December 1593 (O. H. Møller: Erneueres Andenken des Bürgermeisters Gert v. Merfeldt, Flensb., 1773, S. 6—7). Han har herefter ikke kunnet støbe i 1516.
- S. 247, L. 18. Gert v. Merfeldt maa opløses i to Støbere. Den ældste dør den 16de Oktober 1558 i Flensborg (O. H. Møller: Erneueres Andenken des Bürgerm. G. v. Merfeldt, 1773, S. 5). Han støber 1539 en Klokke til St. Peter i Hamborg (Mitthof: Künstler u. Werkmeister Niedersachsens u. Westfalens, 1883, S. 110) og omtales hos Clæden: Monum. Flensb., S. 740. — Den yngre Gert v. Merfeldt er næppe en Søn af den ældre.
- S. 249, L. 18. Udtrykket »Sejerværk« bruges ogsaa i Almindelighed om et Maskineri (Møllværk), der drives ved en synkende Kraft (Vand), se Dipl. Flensb. II, S. 387. 410. Ordet staaer næppe i Forbindelse med Zeigen, som tidligere antaget (Troels Lund: Danmarks og Norges Hist. II, S. 311), men kommer af Roden i síga, synke (K. G. Andresen: Über deutsche Volksetymologie, 1878, S. 172). — 1639 findes paa Riberhus en »Klokke med Sejerværk« (Kinch: Ribe II, S. 471).
- S. 251, L. 1. Bøsserstøber Lavrids Madsen nævnes i Dsk. Mag. 4. R. V, S. 184.
- S. 256, L. 14 f. n. Hans Aldena støber 1555 i Hamborg (Mitthof: anf. Skr. S. 14).
- S. 261, L. 18. Der gives virkelig en Støber Hans Siop; Gisningen om, at Navnet skulde læses Hans Pop, falder altsaa bort (Mitthof: anf. Skr. S. 296).
- S. 262, L. 13. 1619 støber Hartvig Qvillichmeyer en Klokke til Holmens Kirke (jfr. J. L. Wolffs Encomion, S. 158), meddelt af Pastor A. Kall Rasmussen.

- S. 265, L. 11. Rolf Borkartsen støber 1620 en Klokke til Moss (D. Vogt: Beskriv. af Moss, 1834, S. 15).
- S. 276, Anm. 1. 1641 befales det, at alle gamle Kobberstykker (ø: Kanoner) paa Kongens Gaard i Trondhjem skulde sendes til Glückstadt til Omsmeltning (Norske Rigsregistr. VIII, S. 70).
- S. 278, L. 15. Efter Meddelelse fra Pastor A. Kall Rasmussen har Ahasv. Koster v. der Hart støbt en Klokke til Nakskov Kirke (formentlig 1680, jfr. Dske Atl. VI, S. 485) samt to Klokker til Taarnby paa Amager 1678 og 1688. — Om ham findes nogle Oplysninger i Kongerigetets Arkiv, Design. VIII, A, 63.
- S. 290, L. 17. 1764, læs: 1774.
- S. 292, L. 11. C. F. Weiss omtales hos O. Fabricius: Horsens, 1879, S. 364—5. 524.
- S. 293, L. 4. F. W. Löschenkohl har ikke støbt denne Klokke, den bærer nemlig følgende Indskrift: »Støbt af Søren Hansen Hornhaver paa Frederiksværk 1828«.
- S. 296, L. 15. U. Stallknecht omtales hos O. Fabricius: anf. Skr. S. 364—5.
- S. 298, L. 4 f. n. 1690 nævnes et Slagværk i Horsens (Fabricius: anf. Skr. S. 81).
- S. 374, L. 22. Græsted og Maarum, læs: Esbønderup og Nøddebo.
- S. 381. Hvad her er ytret som en Formodning angaaende H. G. Clausens Ønske om at hindre Grundtvig i at tale ved Biskop Balles Begravelse, stadfæstes ved en Ytring af Jac. Chr. Lindberg i Folketingstidenden 1853, Sp. 4495.
- S. 409, L. 16. Dat, læs: Dag.
- S. 527. Den 23de Septbr. 1558 giver Kong Christian III paa Dronningborg Niels Sørensen (Juel) Forleningsbrev paa det Kannikedømme i Viborg, Lime Præbende, som Mester Splid Fassi havde opladt for ham (Regist. o. a. L. Nr. 6, Fol. 438).
- S. 549. Om M. Henrik Nielsen Arctanders mislige Beregning af Naadensaaret efter sin Fader findes endnu et Par Breve i Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 478, 483 og 499, hvilke tillige indeholde andre Oplysninger om viborgske Kapitelsforhold.
- S. 625, L. 8. berømte, læs: bortrømte.
- S. 628. Ludvig Boesens Levned har tidligere været trykt i Maus Nye christelige Samlinger I, 193 ff.
-

Navne- og Sagregister *).

- A**cthonius, Henning Christensen, Pr. i N. Broby. 787-99.
Adamsen, Oluf, Vicar i Helsingør. 368.
Adersen, Jens, Hør. i Helsingør, s. Pr. i Skaane. 357.
Alanus, Hans Jensen, Prof. 122.
Albretsen, Hans, Bisk. i Kbh. 307. 323.
Allesen, Hans, Pr. i Bunkeflod. 342.
Alleslev. 8. 671.
Almueskolevæsenet. 3-28. 756-82.
Alsted og Fjenneslev. 52. 677. 775-6.
Amerinus, Hans Lavritsen, Dr. med. i Ribe. 37. 49.
Andersen, Frants, Rekt. i Rosk., s. Abbed i Ringsted. 514. — Lydich, Raadm. i Ribe. 37. 38. 49.
Antvorskov. 307. 348. 490. 495. 503.
Arctander, Henrik, Rekt. i Vib., s. Pr. i Selde. 508-9. 546-9. 840. — Niels Lavritsen, Bisk. i Viborg. 485. 545. 549.
Arnfeld, Eline. 128. — Elisabet. 128.
Arninge. 812.
Asminderød og Grønholt. 13. 329. 352.
- A**smundsen, Tyge, Bisk. i Lund. 348. 470—1.
Asnæs i Ods Hrd. 770—1.
Assens. 784.
Astrup, Rostrup og St. Arden. 154. 517.
Augsburgske Confession. 26. 397-9. 472. 474. 615. 620.
Augustenborg, Hertug Friedr. Emil August. 19.
Avernakø. 52. 55-62.
Aversie og Thestrup. 15. 762.
- B**agger, Hans, Bisk. i Kbh. 467.
Balle, N. E., Bisk. i Kbh. 1-28. 378-95. 666. 756—82. 840.
Ballerup og Maaløv. 18.
Balslev, Lavr. Luja, Pr. i Haarslev. 643.
Bang, Niels, i Bogense. 48. — Oluf Pedersen, Pr. i Middelfart. 428-31. — Thomas, Prof. 562. 618.
Baptister. 100.
Barfod, Niels, Raadm. i Helsingør. 334.
-

*) Da Afhandlingen om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere (S. 156-302) ogsaa er udkommen særskilt, og i denne Skikkelse af Forfatteren er forsynet med et udførligt Register, saa have vi af Hen'syn til Pladsen anset det for tilladeligt at forbigaa denne Afhandling i nærværende Register.

- Barnekov, Christian. 317. 343. 534.
 Bartholin, Caspar, d. æ., Prof. 133. —
 Hans, Prof. 56—8. — Thomas, Prof.
 493-4. 562.
 Bartskjær, Johan Didriksen, Hofpr., s.
 Bisk. i Viborg. 498. 562 ff. 614 ff.
 Bastholm, C., Hofpr. 686.
 Behrmann, Adj. i Roskilde. 672. 684.
 695.
 Begravelse. 378-95.
 Bentzius, J., Dr. med. 542.
 Bentzon, J. W., Pr. i Gladsaxe. 6.
 Bergen. 361. 370.
 Bering, Ditlev, Jens, Peder, Thomas,
 alle i Randers. 153. — Michel Tho-
 mesen, Pr. i Vrove. 153. — Peder,
 Borgm. i Viborg. 489. — Vitus,
 kgl. Historieskr. 491. 495-6.
 Bertelsen, Anders, Borgm. i Vejle.
 40. — Niels, Hører i Helsingør.
 357.
 Bilde, Erik, t. Lindved. 431-3.
 Billum. 32.
 Billum, Hans Christensen. 39.
 Bindebøll, Pr. i Ledøje. 2. 18-9.
 Birch, And., Dompr. i Rosk., s. Bisk.
 i Aarh. 667. 671.
 Bircherod, Jens, Prof. 500. — Jens,
 Bisk. i Aalborg. 813-23.
 Birkerød. 12.
 Birket paa Laal. 516.
 Bjerg, Jens Justesen, Regenspr. 572-
 3. 597-606. 609. 615-6.
 Bjerrelide, Søren Nielsen, Rekt. i Hel-
 singør, s. Pr. Butterup. 336.
 Bjørn, Jens, Provst i Hvidding Hrd.
 829.
 Bjørn Andersen, t. Stenalt. 43.
 Bleckingsberg, Dan., Provst i Gram
 Hrd. 829.
 Blicher, Peder, Pr. i Stokkemarke.
 800-12.
 Blichfeld, Christen Ottesen, Pr. i Aar-
 hus. 549. — Christen, Forv. paa
 Haxholm. 141. 143. 146-7. — Frants
 Henriksen, Pr. i Vitten. 134-41. —
 Hans Frantsen, Pr. i Søften. 138.
 148. 150. — Henrik, Pr. i Aarhus.
 125. — Henrik Frantsen, Pr. i Vel-
 lev. 137. — Otte Christensen, Rekt.
 i Viborg. 509. 549-50. 553.
 Blix, Hans Lavritsen, Mag. 508. 543-4.
 Blok, Jens Nielsen, Pr. i Viborg.
 559-60.
 Blovstrød og Lillerød. 12.
 Boddum. 813. 819.
 Boesen, Christian Schreil, Cand. th.
 632-3. — Frederik, Pr. i Tøstrup.
 632. 638-9. — Henrik, t. Vedø.
 638-9. — Jens Frederik, Pr. i Vi-
 gerslev. 629. 636. 642-5. — Jo-
 hannes. 636. — Ludvig, Pr. i Rynke-
 by, s. i Vigerslev. 629-45. 840. —
 Morten, Kap. i Kjerteminde, s. Pr.
 i Ebeltoft. 630-1. — Ulrik Chri-
 stian. 636.
 Bondesen, Jakob, Pr. i Skivholme.
 130. 132. 136-9. 144. 146. 148.
 Bonnier, Adjunkt v. Rosk. Sk. 672.
 695.
 Boslunde. 649. 654-6.
 Bordum, Christen, Lic. med., Rekt. i
 Aarhus. 106. 122.
 Bornemann, Cosmus, Borgm. i Kbh.
 466-7.
 Borre p. Mæn. 7.
 Borum og Lyngby. 116. 124. 127-8.
 130-40. 146-7.
 Brabrandt. 130. 141.
 Brahe, Tyge. 42. 48. 338-9. 543. —
 Sten. 460-1.
 Branderslev. 363.
 Brandt, Kancellipræsident. 23-8.
 Brandt (Brant, Brantzon), Caspar Niel-
 sen, Borger i Aarhus. 119. 125.
 130. 134. 147. — Hans Nielsen,
 Pr. i Trige. 115. 117. 124-6. 131.
 133-40. 147-8. — Jakob Pedersen.
 150-1. — Jens, 131. 139. 141.
 146. — Niels Nielsen, Borger i

- Strømsø.** 115. 126-8. — Niels Pedersen, Pr. i Havrum, s. i Hovlbjerg. 149. 151. — Niels Povlsen, Pr. i Skjoldedelev. 106-33. 143-5. — Peder Nielsen, Pr. i Skjoldedelev. 118. 123-4. 131. 133-43. 145-50. — Povl Nielsen, Pr. i Vinding. 115. 117. 124. 127. 131. 133-40.
- Bredal, Niels, Rekt. i Vejle.** 41.
- v. Bredow, Achim, t. Ristrup.** 129.
- Bregninge p. Taasing.** 434-58.
- Bregninge og Bjergsted.** 760.
- Brinch, Gabriel, Rekt. i Viborg.** 509.
- Brochmand, Hans Enev., Bisk. i Aarhus.** 124. 499. — Jesper Rasm., Bisk. i Kbh. 121. 376. 489. 492. 495. 564. — Rasmus Enev., Prof. 562. 617-8.
- Brod, Chr. Rasm., Rekt. i Ribe.** 40.
- Brockenhus, Jakob.** 304.
- Brun, Michel, Lekt. i Viborg.** 524.
- Bryllup.** 115-7.
- Brøndbyvester og øster.** 19. 757.
- Brøns, Villads Nielsen, Lekt. i Viborg.** 481-8. 507-10. 538-42.
- Brønshøj og Rødovre.** 5-6. 765.
- Buck, Jakob Hansen, Kap. i Ribe.** 37. 40.
- Bucerus, Chr. Hansen, Stud.** 529. — Peder Hansen, Pr. i Sønderup. 529. Se Butzer.
- Bugenhagen, Johan, Dr.** 363. 478.
- Butterup og Tudse.** 2. 767.
- Butzer, Hans Pedersen, Rekt. i Vib.** 514. 528-9. 542.
- Bülow, Jochim, Lensm. p. Kronborg.** 371.
- Bøg, Niels Christ., Pr. i Fjellerup.** 125.
- Bøgh, Pr. i Præstø, s. Amtsprovst.** 9. 679.
- Bøhme, Jacob.** 79. 86.
- Børglum, Biskop.** 647.
- Baagøe, Pr. i Roskilde.** 663-4.
- Baarse og Beldringe.** 10. 657.
- Cadovius, Nicolai Peder, Pr. i Lading.** 155-6.
- Calvinister, se Calvinister.**
- Christensen, Anders, Dr. med., Prof.** 49. — Anders, Pr. i Espe. 59. — Christoffer, Hører i Helsingør. 354. — David, Pr. i Helsingør. 376. — Jens, Pr. i Thorsager. 128. — Ægi-dius, Pr. i Billum. 32. 34.
- Christian IV, Konge.** 452. — VI. 630.
- Christiania.** 581-2. 588. 627-8.
- Christiansstad.** 554.
- Christoffersen, Jørgen, Pr. i Christiansstad.** 554. — Rasmus, Hør. i Helsingør. 348-9.
- Chronich, Niels Svendsen, Lektor.** 561-628.
- Clausen, H. G., Pr. v. Frue K. i Kbh.** 28-9. 378-95. 401. 746. 840. — H. N., Professor. 90. 395-400. — Emil, Cd. theol. (s. Pr. i Vorde). 385.
- Colding, se Kolding.**
- Dahl, Clemen Fogh.** 681-2. — Vilh. Burchard, Prokurator. 681-2.
- Dall, Chr. Dittl., Birkedommer.** 425-6.
- Damsholt p. Møen.** 8.
- Dannemare og Tillitse.** 801. 809-10.
- Debes, Lucas, Provst i Malt Hrd.** 829.
- Ditlevsen, Byfoged i Ebeltoft.** 633. 639.
- Dragsholm, Statsfængsel.** 621-3.
- Dyre, Frants, t. Damsgaard.** 560.
- Daa, Ide, Frue t. Lyngbygaard.** 132-3.
- Daaben.** 112-3.
- Ēbbesen, Lavrits, t. Thulstrup.** 126. 128.
- Ebeltoft.** 630-2. — Skole. 130.
- v. Echten, Hans Hansen, Rekt., s. Pr. i Viborg.** 510. 555-7.
- Edinger, Nic., Pr. i Vestenskov.** 800-11.
- Egebjerg.** 761.
- Egitslev.** 491.

- Eigby, Saxe Jensen, Pr. i Ramløse. 374.
- Eisenberg, El., Pr. i Kallundborg. 491.
- Elmelunde. 7.
- Erik XIV, Konge i Sverig. 465.
- Erslev, Lærer i Jægersborg. 3.
- Esbønderup. 345. 840.
- Escholdt, Michel, Slotspr. i Christiania. 628.
- Eskildsen, Hans, Pr. i Svenborg. 428-31. 438-49.
- Espe og Vantage. 59.
- Espendrup, Hans Rasmussen, Rekt. i Helsingør, s. Pr. Hørby. 345.
- Esrom Kloster. 369.
- Ewald, Enev., Pr. i Kbh. 75-7. 87.
- Everdrup. 9.
- Exorcisme ved Daaben. 339.
- Faber, Jakob, Konr. i Viborg, s. Pr. i Kbh. 511. — Nicolai, Bisk. i Odense. 697-755.
- Fabricius, Prof., Pr. ved Frelzers K. paa Christianshavn. 385. 394.
- Falsterbo og Skanør. 459.
- Farensback, Georg. 376.
- Farum og Værløse. 12.
- Fassi, Splid, Kan. i Viborg. 505. 520-1. 840.
- Fensmark og Rislev. 16. 773.
- Fibiger, Peder Grib, Adj. i Rosk. 695-6. — Matthias, Skoleholder i Horslunde. 412-26.
- Fincke, Thomas, Prof. 552.
- de Fine, Arnold, Kapelmester. 341. 491. — Arnold, Bisk. i Trondhjem. 342. — Hans, Rekt. i Helsingør, s. Pr. i Helsingborg. 341-2.
- Fjellerup og Glæsborg. 125.
- Fjeldsted og Harrendrup. 52.
- Fjuren, Henrik, Dr. med. 491.
- Fleischer, Esaias og Johan. 564. 593-5.
- Fodby. 21.
- Fog, Niels Nielsen, Pr. i Ødum. 128. 130. 132.
- Fos (Foss), Christen Nielsen, Rekt. i Viborg, s. Kan. i Aarhus. 123. 127. 130. 507. 532-8. 546. — Desiderius, Rekt. i Rosk., s. i Kbh. 343. 350. — Niels, Dr. med. 537. — Povl, Rekt. i Helsingør. 343-4.
- Francke, August Herman. 66.
- Frantsen, Jørgen, Pr. i Græsted. 337. — Rasmus, Pr. i Esbønderup. 345. 374.
- Frauen, Confessionarius. 78-80.
- Fredensborg Slotskirke. 13.
- Frederik VI, Konge. 720-6.
- Frederiksberg Slotskirke. 78.
- Frederiksberg og Hvidovre. 5.
- Frederiksberg (og Herlev). 14-5. Skole. 15.
- Friis (adel.), Albert. 48. 50. — Anne, Jomfru. 49. — Berthe, Frue. 37. 40. — Christian, t. Kragerup, Kansler. 489. 510. 550-51. 558-9. — Christoffer. 49. — Dorthe, Frue. 145. — Gregers. 489. — Johan, Kansler. 43. — Jørgen, Bisk. i Viborg. 504. 518. — Jørgen Christiansen. 489. — Mogens, Greve t. Frisenborg. 124. — Nicolaus, Greve. 149. — Niels, til Hesselager. 40. — Niels, Kantor i Viborg Kap. 505. 520. — Tønne. 552.
- Friis, Anne Christensdt., gift med J. Basballe. 146. — Christen, Mag., Pr. i Aarhus. 134. — Christen, t. Lundgaard. 154. — Frederik Hansen. 32. — Johannes Forbus, Prokur. i Nakskov. 414-5. 426. — Johan Kristian, Forv. paa Pederstrup. 415-6. 426. — Karl Nielsen, Pr. i Borum. 124. 133-8. — Kasten, Pr. i Astrup. 154. — Klemen Rasmussen, Stud. 139. 141. — Lavrits, Slotsskr. p. Hald. 552. — Matthis, Stud. 552. — Niels, Pr. i Skorup. 139. 147. — Rasmus Nielsen, Pr. i Aarslev. 134-5. — Søren, Slotskr. i Ribe. 38-9.

- Fæst, Gabriel, Rekt. i Næstv. s. i Viborg. 509. 549.
 Følleslev og Særsløv. 769.
 Førslev. 21.
 Faaborg. 785.
 Faarevejle. 771.
- Gad, Ejler, Pr. i Tersløse. 491. — Peder, i Arreløse. 490.
 Galten. 127-8. 130.
 Gammelgaard, Peder Olufsen, Pr. i Galten. 127-28. 130.
 Garboe, Henrik, Pr. i Vejrum. 834.
 Genf, Univ. 532. 536.
 Giessen, Univ. 121. 341. 546. 550.
 Gjedde, Herluf Axelsen. 129.
 Gjemse, Joen Dam Vind, Hør. i Roskilde. 669-70. 672.
 Gjentofte. 6. 466-9. 758. 836.
 Gjern. 136-7.
 Gjør, Salomon, Hører i Roskilde, s. Rekt. i Christianssand. 661. 665-6.
 Gladsaxe og Herlev. 6. 766. 836.
 Gloslunde og Græshave. 801. 809-10.
 Glostrup. 19.
 Glostrup, Niels Simonsen, Pr. i Helsingør, s. Bisk. i Oslo. 360-1.
 Glud, Niels, Pr. og Kan. i Ribe. 37. 39.
 Glumsø og Bavelse. 17. 772-3.
 Glysing, Joh. Otto, i Christiania, Pietist. 66.
 Grave, Erik, Bisk. i Aarhus. 124. — Mogens, Pr. i Vejrsløv. 136.
 Greve og Kildebrønde. 17. 758.
 Grevinge. 770.
 Grubbe, Sivert, t. Hofdal. 317. 322. 532. 536.
 Grundet, Jens Pedersen, Pr. i Ribe. 41-2.
 Grundfør. 128. 130.
 Grundtvig, Nik. Fred. Sev. 88-96. 380-1. 395-401. 676. 679-80. 747-8. 840.
 Græse og Sierslevvester. 14.
 Græsted og Maarum. 337. 840.
- Grøn, Gunde Christensen, Landstingshører i Vib. 506. 526. — Michel, Rektor (?) i Vib. 506. 524-5.
 Gudme Herreds Provsti. 428. 784.
 Gunderup og Nøvling. 516.
 Gyldenstjerne, Ingeborg. 49. — Knud Axelsen t. Thim. 548-9. 552. — Vivike. 40.
 Güntelberg, Eskild, Pr. i Rørbæk. 519. — Nicolai. 518-9.
 Gødesen, Jens, Bisk. i Aarhus. 107-8. 110. 122. 126. 550.
- Haderslev. 155. Herredag 1604. 37.
 Hagedest og Gislinge. 759.
 Hammel. 139. 146.
 Hammelev og Enslev. 135.
 Hammond, Amtsprovst. 679.
 S. Hans Hosp. v. Bistrup. 659. 696.
 Hansen, Albert, Rekt. i Helsingør, s. Bisk. i Aarhus. 323-7. 536. — Anders, Pr. v. Helligg. K. i Kbh. 575. 616. — Christen, Rekt. i Aarhus. 127. — Christoffer, s. Aalborg. — Erik, Kap. i Helsingør. 374. — Henrik, Pr. i Skamby. 784. — Jens, Kannik i Viborg. 523. 527. — Jørgen, Pr. i Skeby. 784-5. — Michel, Pr. i N. Broby. 787.
 Harder, Jørgen, Pr. t. Hollænderby p. Amager. 571-2.
 Harlev og Framlev. 132.
 Hasselbalch, Fr. D., Rekt. i Rosk., s. i Viborg. 695-6.
 v. Haven, Lambert, kgl. Bygmester. 491.
 Havdrup og Skjensved. 17. 764.
 Havrum og Søby. 149.
 Hegelund, Anders Pedersen, Rekt. i Kbh. 554. — Hans, Raadm. i Ribe. 38. 40. — Jørgen, Rekt. i Ribe. 39. — Morten, Borgm. i Viborg. 517. — Peder, Borgm. i Viborg. 504. 517. — Peder, Borgm. og Kan. i Ribe. 34. 48. — Peder, Rekt., s.

- Bisk. i Ribe. 33. 35. 37. 42. 49. 482-3.
- Heiberg, Severin, Pr. i Skamstrup. 759. — Thomas, Pr. i Saaby. 767.
- Heide, Kap. i Nyborg. 638. (Se Heyde).
- Heldvaderus, Nicol., Kalendariograf. 649-54.
- Helligsø og Gjettrup. 813-23.
- Helsingborg. 309. 341-2. 357.
- Helsingør. 303-77. S. Olai Kirke. 13. 305-6. 324-5. 357-69. S. Mariæ K. 13-4. 366. 376. Skole. 13. 303-57. 377. 632. Sortebr. Klost. 304. Hospital. 304. 326. 329. 371.
- Helsted. 376.
- Helt, Elias, Pr. i Vitten. 152-3.
- Hemmet, Iver Iversen, Læsem., s. Biskop i Ribe. 38. 40.
- Hemmingsen, Niels, Prof. 477. 483. 514.
- Henriksen, Christen, Pr. i Lyngaa. 123. 127-30. — Jakob, Pr. i Odense. 428-31. — Jørgen, Kap. i Helsingør. 355-6. 366. — Michel, Slotspr. i Kbh. 562. 573-5. 606-8. 616. — Niels, Pr. i Vitten. 123.
- Herlufmagle og Tybjerg. 16. 763.
- Herlufsholm. 20.
- Hersleb, S. B., Adj. ved Metrop. Sk. 676.
- Herslev og Gjevninge. 766.
- Herstedøster og vester. 19.
- Hertz, Dompr. i Rosk., s. Bisk. i Ribe. 676-9.
- Heyde, Peder Hansen, i Aarhus. 149. 152.
- Heytmand, Rasmus, Ærkedegn i Ribe Kap. 35.
- Himmelev. 766.
- Hindsholm, Lavrits Jakobsen, Bisk. i Odense. 785-99. 837.
- Hjembæk og Svinninge. 768.
- Hjermin, Jens, Provst i Hjerm Hrd. 835.
- Hjersing, Jørgen Nielsen, Pr. i Lyngaa. 142. 152-4. — Niels, Pr. i Søften. 152-3.
- Hjortshøj, Egaa og Elev. 125. 134. 139. (Egaa 537).
- Holbæk og Merløse. 657. 767.
- Holm, Iver, Hr. 39. — Jacob Jensen, Rekt. i Viborg, s. Bisk. i Aalborg. 483. 487. 507. 514. 529-30. 542.
- Holst, Marcus Christensen, Rekt. i Helsingør. 327-9. — Peder Nic., Kap. v. Trinit. K. i Kbh. 81-4. 87.
- Holsten, Baron, t. Holstenhus. 639-40.
- Horneman, Cl. Frees, Prof. 29.
- Horsens. 681. Skole. 661.
- Horslunde. 412-26. 659.
- Hosum, Jens Mogensen, Pr. i Landet og Bregninge. 449-51.
- Hovbjerg og Granslev. 151. 155.
- Hvas, Morten, Pr. i Viborg. 519. — Borgm. i Viborg. 523. 529.
- Hvedstrup og Flyng. 516.
- Hvidovre. 5. 836.
- Hübsch, Elias, Gen.-Auditor. 466-7.
- Hygum, Ped., Bisk. i Aarhus. 630-1.
- Høg, Peder Jensen, Rekt. i Vib. 507. 530-3. 537. 542.
- Højby i Ods Hrd. 770.
- Højetostrup. 4. 270. 758.
- Horby. 345. 759.
- Høst, Jens, Pr. i Niær. 152. 154.
- Haasum og Ramsing. 125.
- S. Ibs og S. Jørgens K. ved Rosk. 668. 766.
- Iversen, Christoffer, Pr. i Bregninge. 457-8. — Hans, Pr. i Boslunde. 656. — Peder, Hør. i Helsingør. 353. — Peder, Dr. med. i Viborg. 487.
- Jakobsen, Jens, Pr. i Skivholme. 129-30. 144. — Jørgen, Pr. i V. Aaby. 785-800. — Lavrits, se Hindsholm.
- Matthis, Dr. med. i Aarhus. 126. — Povl, Pr. i Svenborg. 453.
- Jensen, Jens, Pr. i Skivholme. 141.

148. — Jens, Pr. p. Hven, s. Rekt. i Helsingør. 338-9. — Jonas, Hør. i Helsingør, s. Pr. i Stavanger. 354. — Knud, Pr. i Voldum. 146-7. — Niels, se Aars. — Oluf, Rekt. i Viborg, s. Pr. i Skjerping. 526. — Thøger, Lekt. og Pr. i Viborg. 500. 503. 518-9. — Ægidius, Dr. med. i Randers. 127
- Jepsen, Anders, Pr. i Helsingør. 369. — Oluf, Kap. smst. 363.
- Jersie og Solrød. 17. 515. 764.
- Jersin, Hans Jensen, Pr. i Stege. 575.
- Jespersen, Lavrits, Provst i Salling Hrd. 428-31. — Niels, Bisk. i Fyns Stift. 427-30. 434-49.
- Jostsen, Niels, Hører i Helsingør. 354.
- Juel (Juil), Absalon. 330. — Axel, t. Villestrup, Landsdom. 522. 532. — Axel. 121. — Christoffer. 121. — Iver, t. Villestrup. 121. 532-6. 548, — Jens, t. Lundsgaard. 635. — Knud, t. Taasinge. 454. — Niels, Gen.-Adm., t. Taasinge. 452-4. 637. — Niels, Ritm., t. Taasinge. 454-8. — Vincens. 534.
- Juel (Jul), Kjeld, Bisk. i Viborg. 505-6. 521-4. 527-8. — Niels Sørensen, Lekt. i Viborg. 527-8. 542. 840.
- Juelbye, Jens, Rekt. i Viborg. 491. 511. 558.
- Jungshoved. 8.
- Jyderup og Holmstrup. 774.
- Jørgensen, Anders, Pr. i Ramløse. 353. — Frants, Rekt. i Helsingør, s. Lekt. i Rosk. 336-8. — Hans, Rekt. i Helsingør. 346. — Jens, Hører i Helsingør. 353. — Kjeld, Borgm. i Ribe. 37. — Peder, Pr. i Tranekjær. 785. — Thomas, kgl. Tolder, Raadm. i Ribe. 35. 37.
- Jørlunde. 14.
- K**all, Abraham, Prof. 22-3.
Kallehave. 8.
- Kallundborg. 460—1. 491. 771-2.
- Kalvinister, Calvinisme. 374. 466-9. 516. 536.
- Karise. 516.
- Karlbjerg og Voldby. 123. 136.
- Karlebo. 12-3.
- Karlslunde og Kagstrup. 17. 764.
- Karrebæk. 21.
- Katekismus, Luthers. 23. 25. 778-81.
- Katholm, Jens, Kan. i Trondhjem. 329.
- Kingo, Thomas, Bisk. i Odense. 453.
- Kjelby p. Møen. 7.
- Kjerteminde. 629-30. 638.
- Kjær, Lars, Hører i Rosk. 669. 672.
- Kjærstrup p. Taasing. 436-49. 452.
- Kjøbelev. 412 ff.
- Kjøbenhavn. 66 ff. Kirker: Vor Frue. 28-9. 43. 479. 509. 511. 557. S. Nicolai. 87. Helligaands. 562-4. 577. Trinitatis. 81. Petri. 124. 382. 562. Frederiks. 88-95. Slotssk. 42. 374. 562. Vartov. 82. 95-6. Vajsenhusk. 75-7. 634. Regensk. 562. 572. — Vor Frue Latinskole. 24. 42. 337. 345-6. 661. (Se Universitet).
- Kjøng i Sjæl. 11.
- Klinge, Just, Byfoged i Hadersl. 155.
- Klokkeringning. 142-3. 157 ff.
- Kobberup. 513. 516.
- Kogsbølle Gd. v. Nyborg. 427-33.
- Kolding, Christiørn Lavritsen, Rekt. i Helsingør. 322-3. — Jørgen Nielsen, Kap. v. Helligk. K. i Kh. 562-4. 575-7. 608. 615. — Niels Nielsen, Pr. i Kolding, s. Hofpr. 513. — Niels Pedersen, Slotsskr. paa Frederiksborg og Kronborg. 313. 321.
- Kongsted i Sjæl. 516.
- Kornerup. 3-4.
- Korsør, Niels, Pr. i Slagelse. 489.
- Kortsen, Henrik, Hører i Helsingør. 351.
- Knoph, Christoffer, Hofpræst. 48. — Truels. 564. 593-5.

- Knudsen, Anders, Pr. i Lumby. 428.
 — Hans, Kap. p. Kogsbølle, s. Pr. i Ø. Hæsinge. 427-33. — Jakob, Rekt. i Aarh., s. Prof. i Kbh. 131. 562. 619-20. — Oluf, Pr. i Saxild. 545.
- Krag, Anders, Dr. med. 533-5.
- Kragh, Frants, Pr. i Magleby paa Langel. 453.
- Krog, Jens Jakobsen, Rekt. i Aarhus. 122.
- Krogstrup, Chr. Nielsen, Pr. i Randlev. 145. — Jakob, Pr. i Sjelle. 155.
- Kronborg Slot. 353. 371. 376.
- Krummerup og Fuglebjerg. 21.
- Kruse, Enevold, Rentemester. 542. — Otte. 127.
- Kruse, Hans, Pr. i Helsingør. 333. 361-3.
- Kundby. 768.
- Kvislemark og Fjurendal. 21.
- Kyndby og Krogstrup. 4.
- Kaas, Kancellipræsident. 384-5. 398. 400. — Mogens, t. Taarupgd. 513. — Niels, Kansler. 434. 513. 527. 530-1. 538. 542.
- Ladding, Sabro og Faarup (Skjoldelev Prstgd), 107-56.
- Lambertsen, Michel, Pr. i Borum. 116. 131-4.
- Landemode dømmer i Præstesager. 428 ff. 784 ff. 827 ff.
- Landet Sogn p. Laal. 800. 802. 809. — p. Taasing. 437-58.
- Landskrone. 347-8.
- Lang, Jens Christensen, Rekt. i Helsingør. 339. 366.
- Lange, Christen, t. Bramming, Kantor i Ribe Kap. 36. 49. — Niels, Ridder, t. Kjærgaard. 48.
- Lange, Peder Rasmussen, Pr. i Helsingør. 363. 365. 374. — Rasmus, Kap. i Helsingør. 365. 376. — Vilum, Professor, s. Landsdommer. 365. 492.
- Langeland. 428. 785.
- Langkilde, Proprietær, t. Julskov. 702-4. 716. 721. 754.
- Langaa i Fyn. 784.
- Lassenius, Joh., Pr. v. Petri K. i Kbh. 124.
- Lavgesen, Hans, Bisk. i Ribe. 33. 36. 38. 44. 48-50.
- Lavritsen, Frants, Borgm. i Helsingør. 306. 313. 320. 333. 347. 358. 360. — Hans, Pr. i Virring. 139. — Hans, s. Amerinus, Blix. — Henrik, Pr. i Sejling. 123. — Jon, Pr. i Viby. 784. — Peder, Pr. i Estvad. 837. — Rasmus, Pr. i Helsingør. 306-9. 332. 347-8. 358-60. — Ægidius, Rekt., s. Ærkedegn i Ribe. 30-50.
- Lavrnsen, Søren, Pr. i Vitten. 151-2.
- Ledøje og Smørum. 2. 18-19.
- Lejel, Alexander, Rekt. i Helsingør. 335-6. 347. — Frederik, Rdm. i Helsingør. 306. 309. 313. 321. 333-4. 336. 347. — Hans, Kan. i Rosk. 335. 350. — Jakob Hansen. 336. — Sander, Borgm. i Helsingør. 364.
- Leipzig Univ. 483.
- Lercke, Mads Pedersen, Pr. i Nyborg. 784.
- Leth, O. F., Kap. i Dalum. 638.
- Lewerentz, Reg.-Chirurg. 670.
- Liebenberg, Pr. i Frederiksberg. 5.
- Liim, Ped. Las., Pr. i Skibsted. 517.
- Lime, Morten, Borgm. i Ribe. 37-8.
- Lindberg, Jac. Chr., Mag. 397. 399. 400. 747-8. 840.
- Linna. 136.
- Ljunge, se Lynge.
- Ljungaae, Mads Sørensen, Pr. i Lyngaa. 137. 139. 142. 147-9. 151.
- Lobes, Jochum, tydsk Slotspr. i Christiania. 628.
- Lodberg, Jakob, Bisk. i Fyns St. 59-61. 451-6.
- Longomontanus (Lomborg), Christen

- Sørensen, Rekt. i Viborg, s. Prof. i Kbh. 123. 508. 543. 551-2.
- v. Lossou, Hans, (Assessor) paa Ristrup. 137. 139-40. 147.
- Lucoppidan, Mogens Jensen, Pr. i Ø. Skjerninge. 451. 453. — Niels, Pr. i Landet og Bregninge. 451-6. — Peder Jensen, Pr. smst. 453.
- Lund. Kapitel. 340. Gymn. 340. Biskopper, se T. Asmndsen, M. Madsen, P. M. Ostrup.
- Lund, Chr. Hansen, Prof. v. Gymn. i Odense. 407. — Jørgen, Oberstl., Amtm. i Lundenæs og Bøvling A. 825-6. 831. 833. — Lavrits, Provst i Gjørding Hrd. 829.
- Lykke, Kaj, t. Rantzovholm. 793-9.
- Lyngballe Gaard. 130. 145-54.
- Lyngby, Kongens. 6. 765-6. 838.
- Lyng og Broby. 516. 761-2.
- Lyng og Uggeløse. 14.
- Lyngaa og Skjød. 119. 123. 126-30. 132-42.
- Læsø. 531.
- Løvenbalk, Slægten. 503. 506. 518.
- Laastrup og Skals. 509. 516-7.
- M**adsen, Christen, Borgm. i Slagelse. 490. — Jakob, Pr. i Ribe, s. Bisk. i Odense. 34. 49. 525. — Jørgen, Pr. i Søby. 136-7. — Klemend, Pr. i Aarslev. 128. 130. — Mogens, Bisk. i Lund. 317. — Niels, Rekt., s. Pr. i Lund. 340. — Morten, Bisk. i Aarh. 123. — Povl, Bisk. i Kbh. 323-5. 328-9. 459.
- Magleby p. Am. 6. — p. Langeland. 453. — p. Møen. 7.
- Malmø. 314. 316-20. 358.
- Malthan, Hector Hermansen, Hører i Helsingør, s. Pr. i Opmanaa. 353. — Herman, tydsk Pr. i Helsingør. 353.
- Mand, Anders Mortensen, Stud. 544.
- Maribo. 7.
- Marvede og Hyllinge. 21.
- Matthiesen, Jakob, Bisk. i Aarh. 117. 132.
- Matthiæ, Chr., Prof. Sorø. 546. 606.
- Mauritii, Johannes, Mag., Pr. i Tønder. 50.
- Meadowe, Philip, engelsk Gesandt. 621-3.
- Meiland, Georg, tydsk Pr. i Helsingør. 376.
- Mern. 8. 657.
- Mesler, Hans Andersen, Pr. i Asminderød. 352.
- Methodister. 100.
- Meursius, Joh., Prof. i Sorø. 492-3.
- Michelsen, Hans, Bisk. i Odense. 407. 410-11. — Henrik, Pr. v. S. Hans K. i Odense. 407.
- Missionen i Indien. 56-8.
- Mogensen, Henrik, Borgm. i Helsingør. 309. 313. 320. 347. — Niels, Pr. i Todbjerg. 118. 133-40. 147. — Niels, Hør. i Helsingør. 357.
- Moldenhawer, D. G., Prof. 23. 29.
- Monrad, Peder Marcussen, Pr. p. Avernakø. 59.
- Morsing, Christen, Pr. i Landet paa Taas. 457.
- Mortensen, Henrik, Pr. i Faaborg. 785. 792. — Peder, Rekt. i Helsingør. 307-9.
- Movritsen, Michel, Rekt. i Helsingør, s. Prof. i Lund. 340.
- Mule, Niels, Pr. i Landet paa Taas. 437-9.
- Muncheboe, Jens Hansen, Pr. i Ladding. 155-6.
- Munk, Kirstine, Frue. 450. 452. 786. 788. 790. — Mogens. 145.
- Müller, O. Fr., Konferentsraad. 634.
- Mynster, Jak. Pet., Sjæl. Bisk. 88-104. 401. 747.
- Münter, Baltazar, Pr. i Kbh. 401. — Frederik, Sjæl. Bisk. 29. 378-401. 673. 679-80.
- Møller, Zach., theol. Kand. 685-6. 690.

- Mønster, H. P., Bisk. i Aarhus. 658.
- Mørche, Jens Jensen, Rekt. i Ebeltoft. 130.
- Nadvere, d. h. 563 f. 572. 581 ff. 826.
- Nakskov. 426. 840.
- Nestelsø og Mogenstrup. 11.
- Nestius, Michel, Pr. i Landet. 800-11.
- Nicolai, Philip, Dr. theol., Pr. i Hamborg. 373-5.
- Nielsen, Bonde, Rekt. i Viborg, s. Pr. i Aarhus. 508. 544-6. — Christen, Pr. i Egitslev. 491. — Christen, Pr. i Skivholme. 126-8. 144. — Jakob, t. Ristrup. 136. — Jens, Hører i Helsingør. 347. — Jørgen, se Kolding. — Klemen, Pr. i Søften. 134-41. — Lavrits, Pr. i Langaa. 784. — Michel, Hosp. Forst. i Viborg. 524-5. — Michel, Pr. i Vissebjerg. 428. 431. — Oluf, Hører i Helsingør. 349. — Peder, Hørersmst. 350. — Peder, Kap. smst. 377. — Peder, Hrdsfog. i Sabro Hrd. 126. 144. — Peder, Pr. i Svenborg. 784. — Peder, Pr. i Hvidbjerg. 814-21. — Simon, Kap. i Galten. 127. — Søren, Hør. i Viborg, s. Rekt. i Rosk. 508-9. — Søren, Pr. i Brabrand. 141. — Thomas, Pr. i Lyngaa. 126.
- Nimb, Svend Christensen, Hører i Aarhus. 131.
- Nimtofte. 136.
- Norby, Else, Jomfru. 39.
- Nyborg. 784.
- Nykjøbing og Rørvig. 775.
- Næsby og Tjuvelse. 17.
- Næstved. 16. 549. 763. 773.
- Nykirch, Niels Christensen, Pr. i Vesterhæsinge. 55. 59-60.
- Nørre-Alslev. 837.
- Nørre-Broby. 785-99.
- Nørre-Lyndelse. 785.
- Odden, Ods Hrd. 760-1.
- Odense. 402-11. 427-34. 519. 784. Gymnasium. 355. 407. Skole. 661. 788. Biskopper, se J. Sadolin, N. Jespersen, J. Madsen, H. Michelsen, L. Jak. Hindsholm, Th. Kingo, Chr. Ramus, J. Ramus, Fr. Plum, N. Faber.
- Odense Hrds. Provsti 429. 784.
- Offer, Christoffer Pedersen, Stud. 563. 577-8. 597. 599. 608-12.
- Olivarius, Kap. i Kjertemind. 638.
- Olufsen (Olsen), Anders, i Flensborg. 37. 50. — Christoffer, Rekt. i Helsingør. 334-5. — Hans, Lekt. i Ribe. 40. — Jens, Pr. i Hammel. 139. 146. — Jesper, Pr. i Vadum. 838. — Peder, Rekt. i Aarh. 122. — Peder, se Gammelgaard.
- Ondløse og Søndersted. 337-8.
- Ostenfeld, Christen, Konrekt. i Vib., s. Prof. i Kbh. 511. — Jens, Mag. i Vib. 492.
- Ostrup, Povl Mortensen, Rekt. i Ribe, s. Bisk. i Lund. 36. 38. 44-50.
- Oure og Vejstrup. 731-2.
- Oxe, Peder, t. Gisselfeld. 43.
- Palladius, Peder, Sjel. Bisk. 479. 650.
- Paludan, Hans, Dr. med., Ærked. i Viborg Kap. 542. 559. — Villum, Pr. i Viborg. 552-3.
- Panderup, Peder Jensen, Pr. i Lading. 144. 150-5.
- v. Papenheim, Alex. Rabe, t. Libenow. 345.
- Parsberg, Oluf, t. Jernet. 145.
- Pawels, Klavs, Pr. i Kbh. 29.
- Pedersen, Christiern, Kan. i Lund. 368-9. — Hans, Hører i Helsingør. 355. — Hans, Pr. i Gjentofte. 836. — Hans, Pr. i Kong. Lyngby. 838. — Isak, Pr. i Malmø. 358. — Jens, Pr. i Viborg. 487. 540. — Klavs,

- Pr. i N. Lyndelse. 785. — Lavrits, »Frøkenernes Tugtemester«. 48. — Matthiis, Kan. i Kbh. 478-9. — Movrits, Hører i Helsingør. 352. — Niels (Aurilesius), Prof. i Kbh. 490-1. 495. — Niels, Hør. i Helsingør. 350-1. — Oluf, Hør. smst. 349-50. Peder, i Folby, kgl. Ridefoged. 128-9. — Povl, Rekt., s. Pr. i Roskilde. 341. — Rimbolt, Rekt., s. Pr. i Viborg, 514. 525-6. — Svend, Prof. v. Odense Gymn. 355. 407. Pest. (1602). 485. (1654). 569. (1656). 491. Pfeif, Dan., tysk Pr. i Kbh. 569-72. 596-7. Pind, Christen, Pr. i Voer. 147. Plesner, U. A., Pr. i Humle. 97-104. Plum, Daniel, Pr. Baarse. 657. — Elias, Pr. i Skjelby. 491. — Frederik, Bisk. i Odense. 385. — Frederik, Pr. i Gjentofte. 466-9. — Klavs, Prof. jur. 489. 546. Podebusk, Movrits. 36. 48. — Sidsel. 49. Pors, Mads, Pr. i Ribe. 36-9. 49. Povlsen, Christiern, Prior i S. Knuds Kl. i Odense. 431-3. — Niels, Norges Riges Skriver. 628. Pram, Christen Nielsen, Kap. i Helsingør. 366. Prang, Jens, Provst i Skovby Hrd. 428-31. Provsteret. 59 ff. 814 ff. 819 ff. 826 ff. (se Landemode). Provstevalg. 783-812. Præstekaldelse. 438-40. Præstø og Skibbinge. 9. Paaske, Niels, Rekt. i Aalborg, s. Bisk. i Bergen. 370. 536. Rafn, Oluf, Pr. i Brønderslev. 363-4. Raklev. 772. Ramløse og Annise. 353. 374. Ramus, Christian, Bisk. i Odense. 457-8. 800-12. — Jakob, Bisk. i Odense. 412-25. 635. Ranch, Hieron. Just., Pr. i Viborg. 514. 531. 533. 542. Randers, 508. 545. 550. Randlev og Bjergager. 145. Rantzov, Johan. 505. 521. Rasmussen, Simen, Pr. i Rimsø. 135-7. 139. — Søren, Pr. i Borum. 127-8. 130. 132. Rasted p. Laal. 516. Ravn, Hans, Rekt. i Slagelse. 495. — Lavrits Jensen, Hører i Vib. 550. Reedtz, Peder, 337-8. — Kirsten. 495. Reenberg, Christian, Kap. v. Nic. K. i Kbh. 87. — Jens, Rekt. i Viborg. 492. — Klavs Christensen, Borgm. i Vib. 492. — Morten, Stiftspr. i Kbh. 835. — Peder, Konr. i Vib., s. Pr. i Aalb. 491. 501-2. 511-2. — Thøger, Landsdom. 152. Refsnæs. 774. Remboltsen, Ebbe, Degn i Bødum. 813. 819-21. Se Rimboltsen. Reravius, Rasm. Hansen. 311. Rerslev og Vindinge. 18. 765. Resen, Hans Povlsen, Prof., s. Bisk. i Kbh. 35. 373-5. 490. 507. 530. 543. Reutze, Matthias, Pr. i Landet og Bregninge. 457. Reventlow, C. D., Greve til Christianssæde. 412-26. 659. Rhuman, Hans, Pr. og Kan. i Aarh. 124. — Wulfgang, Prof. 489. Rhod, Lavrits Christensen, Raadmd. og Tolder i Helsingør. 369-77. Rhode, Hans, Konrekt. i Aarhus. 124 — Lavrits, Pr. i Vestenskov. 377. — Ped. Christian, Pr. i Utterslev. 412-26. Ribe. 30-50. Domkirke. 33. 36-7. 50. Kapitel. 33-7. 41. 43. 829. Skole.

- 33-6. 41. 482-3. S. Katrine K. 34.
 37. Biskopper, s. H. Tavsens, H. Laugesen, L. Thura.
- Riber, Hans, Borgm. i Horsens. 49.
 — Hans Jensen, Stud. 555.
- Riisbrigh, Børge, Prof. 29.
- Rimboldtsen, Peder, Pr. i Viborg. 542.
 547. 560.
- Rimsø og Kastbjerg. 135-7. 139.
- Ringkjøbing, Anders Andersen, Bisk. i Aalb. 838.
- Ristrup Gaard. 129-30. 135-40. 147. 152.
- Rosenkrands, Erik, t. Arreskov og Kjørstrup. 435-6. — Erik Ottesen. 480. — Holger, t. Rosenholm. 548. — Jørgen, t. Kjeldgaard. 511. — Lisbeth. 38.
- Rosing, Pr. i Horsens. 681.
- Roskilde. 496-7. 660-96. Domkirke. 662. 664. 679-80. 693-4. Kapitel. 489. Skole. 341. 345. 509. 510. 514. 556-7. 657-96. Lektor. 338. Stiftsbibliothek. 661. 673. Duebrødre Hosp. 663. V. Frue Sogn. 767.
- Rynkeby og Revninge. 634-40.
- Rytter, Rasmus, Pr. i Skjødstrup. 124. 127. 134.
- Rønne, Skole. 630.
- v. Rønne, Movrits Ernst, Lieutenant. 145-6.
- Rønnebæk og Olstrup. 11.
- Rørby. 460-1. 464. 771.
- Sabro Herred. 107-56.
- Sadolin, Jørgen Jensen, Bisk. i Odense. 503. 512. 519.
- Salling Hrd. i Fyn. 59 ff. 428. 784-99.
- Salmebog, »den evang. chr.« 2. 4-21.
- Salmedigtning. 311-21. 375. 458-65.
- Samsing, Rasmus Rasmussen, Pr. i Søften. 126-33. 145. — Peder, Pr. i Helsingør. 358. 363. 369.
- Sandby og Vrangstrup. 15. 775.
- Sandt, Augustinus, tydsk Pr. Helsingør. 333. 362.
- Sass, Niels, Pr. i Assens. 784.
- Saxkjøbing. 659. 696.
- Saxild og Nølev. 545.
- Saxtorph, Hans Chr., Rekt. i Rosk. 661. 682. — Jakob, Hør. i Rosk., s. Rekt. i Odense. 668. 670. 682. — Ole, Bogh. i Kbh. 636-7. 644-5.
- Scandorf, Frederik, Hør. i Viborg, s. Pr. i Skaane. 510. — Niels Povlsen, Rekt. i Vib., s. Pr. i Aalb. 509-10. 552-4.
- Scavenius, Laur. Mort., Sjæl. Bisk. 490. 565.
- Schreil, Christian, Rekt. i Rønne. 630.
- Schultz, Carl Fred., Rekt. i Rosk. 666. 669. 672. 693. 695-6.
- Schwartz, Frederik, Cand. jur. 685. 691-2.
- Schytte, Barthol. Chr., Pr. i Jersie. 515-7. (Se Skytte).
- Seckmann, Jens, Kontrol. i Hals. 636.
- Seefeld, Jørgen, t. Næs. 489. 492.
- Seerup, Søren, Stiftspr. i Ribe. 829.
- Sehested, Christen Thomesen, Kansler. 511. 518. — Hannibal. 622. 628. — Mogens. 549.
- Seidelin, Hans, Pr. i Gloslunde. 801. 805. 809-10.
- Sejling og Sinding. 125.
- Sejrø. 769.
- Selde og Aasted. 509. 549.
- Selby, Baron. 9.
- Sengeløse. 20.
- Sevel, Søren, Konrekt. i Rosk. 661. 664-8.
- Sidelmand, G., Pr. i Arninge. 805. 809. 811-2.
- Simensen, Jørgen, Pr. i Odense. 431-3.
- Sjelle (Skjørring og Laasby). 128. 130. 132. 134. 146. 155.
- Skamby. 784.
- Skamstrup og Frydendal. 759.

- Skavbo, Klavs Lavritsen, Prof. i Kbh. 514.
- Skeby og Otterup. 785.
- Skeel, Albert, t. Fusingø. 536.
- Skejby v. Aarh. 132.
- Skelund og Visborg. 516.
- Skibsted og Lyngby. 517.
- Skinkelsø, Niels Jørgensen, Pr. i Borum. 139-40. 146-7.
- Skive. 511. 813.
- Skive, Jakob Sørensen, Pr. i Helligsø, s. i Ølby. 813-36.
- Skivholme og Skovby. 126-30. 132. 136-41. 144. 146. 148. 154.
- Skjelby og Gunderslev. 16. 491.
- Skjødstrup. 124. 134.
- Skjønning, Jakob, Bisk. i Viborg. 504. 506. 519-20.
- Skjørpinge og Faardrup. 5.
- Skjørpinge og Frær. 526.
- Skolevæsen, det lærde. 484-5. 538-42. 556. 660-96.
- Skorup og Tvilum. 139. 147.
- Skovgaard, Anders Christ., Kap. i Helsingør. 365. — Anders, Ærkedegn i Viborg Kap. 504-5. 520.
- Skovlænge og Gurreby. 806.
- Skram, Dorthe. 130. — Ellen 132. — Ide Margrete. 132. — Valdemar. 132-3.
- Skriftemaal. 148-9. 564. 589 ff. 826. 830 ff.
- Skuespil, opf. af Skoledisciple. 305-6. 311-2. 326.
- Skytte, Familien. 516-7. — Anders Olufsen, Pr. i Viborg. 514-5. — Mads, Stud. 526. — Niels, Mag. 837. — Niels Olufsen, Pr. i Kobberup. 513-4. 516. — Oluf Nielsen, Rekt., s. Pr. i Viborg. 503-5. 512-5. 521. — Peder Olufsen, Pr. i Gunderup. 514. 516. (Se Schytte).
- Slagelse. 342. 374. 489-98. 509. Skole. 495. 661.
- Slagelse, Kjeld Jensen, Pr. p. S. Thomas. 837.
- Slaglille og Bjernede. 772.
- Slagslunde og Gandløse. 12.
- Slange, Niels, Konferensr., Historieskr. 482. 491. 501. — Villads Pedersen, Kaptejn. 492.
- Slangerup og Uvelse. 14. 836.
- Slangerup, Anders Hansen, Hører i Hels. 351. — Anders Madsen. 837.
- Smidstrup, Hans Jensen, Pr. i Trige. 124.
- Smith, Caspar Vilhelm, Prokurator. 657. 674. 686. — Daniel Peter, Pr. i Stege. 657-96. — Peder, Pr. i Holbæk. 657. 767. — Troels, Pr. i Holbæk. 667. 671-2. 692. 695.
- Snesere. 9.
- Snodstrup. 11.
- Snoldelev og Tune. 17. 764-5.
- Sorø, Skole. 339. 516. Akademi. 546. 606.
- Spanierne i Danm. 674. 693-5.
- Sparre, Hieron., Pr. i Vester-Aaby. 59.
- Spener, Philip Jacob. 66 ff.
- Sperling, Jakob, Pr. i Odense. 407. 784. 798.
- Spormand, Peder, Prof. 491. 493. 618.
- Stabye, Mads, paa Langtind. 826-35.
- Stavanger. 340. 354.
- Steenbuch, Hans, Prof. 75.
- Stege. 7. 575. 659-60.
- Stenløse og Vexø. 11.
- Stephanus, Steffen Hansen, Prof. 486.
- Sthen, Christen Hansen, Pr. i Hørby. 319. — Frederik. 320. — Hans Christensen, Rekt. og Kap. i Helsingør, s. Pr. i Malmø. 305-22. — Knud Hansen, Pr. i Højby. 320.
- Stien, Peder Eriksen, Pr. i Vib. 560.
- Stiftsbjergby og Mørke. 768.
- Stigsen, Jens Sørensen, Borgm. i Aarhus. 106. 126-7. 131.
- Stockfleth, Henn., Bisk. i Christiania. 628.

- Stokkemærk, Pr. i Balslev. 630.
 Stolpe, Lavrits. 347-8.
 Store og Lille-Fuglede. 774.
 Storeheddinge. 376.
 Storing. 130. 132.
 Strobios, Jacobus Matthiæ. 458-9.
 Struch, Bertel, Raadm. i Ribe. 37-8.
 44. 50.
 Stub, Iver, Raadm. i Ribe. 33. 39. —
 Iver, Prof. 544.
 Stygge, Movrits, t. Holbækgaard. 120.
 Sunds Hrds Provsti. 428.
 Svallerup. 771.
 Svaning (Svane), Frederik, Kan. i Ribe.
 34. — Hans, Dekan i Ribe. 43. 48.
 — Hans, Prof., s. Bisk. i Kbh. 491.
 496-7. 562. 618-9. — Jakob, Mag.
 50. — Maren. 38. 49.
 Svejstrup, Anders Nielsen, Pr. i Vin-
 ding. 124.
 Syenborg. 435. 437-40. 453. 784.
 Svendsen, Hans, Rekt. i Helsingør.
 346. — Søren, i Ribe. 33.
 Sværdborg. 11.
 Sæby og Hallenslev. 685.
 Symbolske Bøger. 25 f. 67 f. 396 f.
 469 f. 618. 620. 782.
 Søby, Skadde og Halling. 136.
 Søften og Folby. 126-41. 148. 150.
 Søllerød (og Hørsholm). 6. 765.
 Søllested og Vedtofte. 63.
 Sønderborg. 353.
 Sønderup og Suldrup. 529.
 Sørensen, Ib, Pr. i Ribe. 34. — Ja-
 kob, Pr. i Rørby. 464. — Jens, Pr.
 i Aarslev. 139. — Jesper, Hører i
 Helsingør. 351. — Niels, Hør. smst.
 355. — Søren, Raadm. i Vejle. 37.
 40-1. 49.
 Saaby og Kidserup. 767.
 Tauber, Johan Henrik, Rekt. i Rosk.
 660-95.
 Tavsens, Hans, Bisk. i Ribe. 38. 41.
 48. 49. 503-4. 517. 519. (Se Vedel).
 Terpager, Peder, Lekt. Ribe. 829.
 Tersløse. 491.
 Thodberg, se Todbjerg.
 Thomesen, Gregers, Pr. i Vitten. 127
 8. — Hans, Rekt. i Ribe, s. Pr. i
 Kbh. 41-3. — Jakob, Pr. i Karlby.
 136. — Mogens, t. Damsgaard. 560.
 — Niels, Pr. i Sjelle. 128. 130. 132.
 — Samuel, Pr. i Gladsaxe. 836.
 Thoring, T. C., Pr. i Horslunde. 412-7.
 Thorlacius, Rekt. i Kbh. 661.
 Thorlaksen, Gudbr., Bisk. p. Island.
 373-4.
 Thornnis, Baltzer, Rekt. i Helsingør.
 333-4.
 Thorrop (Torup), Hans Nielsen, Stud.
 107. 109. 120-2. — Niels Sørensen,
 Pr. i Ladding. 107-9. 120-2. 126.
 144-5.
 Thorsager. 128.
 Thorlunde og Ishøj. 19-20. 764.
 Thrap, Niels Andreas, Byfoged i Chri-
 stiania. 657-8. 678-9. 681. 687 ff.
 Thrige, se Trige.
 Thura, L., Bisk. i Ribe. 825-35.
 S. Thøger. 646-8.
 Thøgersen, Peder, Bisk. i Ribe. 487.
 506-7. 514. 518. 526-7. 532. 536.
 538-9. 542.
 Tidstadiensis, Chr. Pet., Prof. v. Lunds
 Gymn. 430.
 Tikjøb og Hornbæk. 13.
 Timmermann, Pr. i Hobro. 632.
 Tingsted p. Falster. 516.
 Tjustrup og Haldagerlille. 21.
 Todbjerg og Mejlbj. 118. 130. 133-
 40. 151.
 Todbjerg, Anders Mogens, Pr. i Nim-
 tofte. 136. 138-41. — Filip Mogen-
 sen, Kap. i Mariager. 135. 137-8.
 Togsværld. 10.
 Torm, Erik Olufsen, Prof., s. Pr. i
 Kbh. 554. 557.
 Torndal, Søren Christensen, Rekt., s.
 Pr. i Helsingør. 329-33.

- Tostrup og Roum. 516-7. (Se Højetostrup).
- Trane, Kjeld, Pr. i Gunderup. 516-7.
— Mogens Pedersen, Rekt. i Helsingør. 309. — Peder Mogensen, Slotspr. p. Frederiksborg. 309. 352.
— Søren Mogensen, Pr. i Førslev i Sk. 309.
- Trellund, Hans, Prof. 56-8. 62-3.
- Trebsdorph, Baltazar, fra Norge. 627.
- Trige og Ølsted. 117. 124-5. 133-41. 147-8.
- Trige, Jens Hansen, Pr. i Virring. 134-7. — Lavrits Hansen, Pr. i Karlby. 123. — Mogens Hansen, Pr. i Todbjerg. 130. 135. 148.
- Trochmand, Knud, Pr. i Skaarup. 453.
- Trolle, Herluf. 358.
- Truelsen, Jens, Forfatter. 460-1. — Mattis, Rekt. i Helsingør. 304.
- Tøgersen, Lavrits, Borgm. i Ribe. 49.
- Tømmerup. 775.
- Taarnby p. Am. 7. 840.
- Uby i Ars Hrd. 759-60.
- Udby i Tudse Hrd. 768.
- Udby og Ørslev. 10.
- Udby, Jens Mortensen Petraftanus, Mag. 543. 546.
- Ude- og Oppesundby. 14.
- Uldbjerg og Lynnerup. 500.
- Ulfeld, Ebbe. 450. 452. — Margrete. 452.
- Ulfstand, Hack. 321. — Mette. 317. 322.
- Universitet, Kbhvns. 22-3. 28-9. 35. 120-1. 340. 343-4. 364. 410-1. 514-5. 552-3. 555. 561-626.
- Urne, Dorothea, Frue. 499.
- Utrecht, Henrik Hansen, Stud. 137-8.
- Utterslev p. Laal. 413 ff.
- Valdemar, Greve, Chr. IV's Søn. 452.
- Valkendorf, Christoffer, t. Glorup. 43. 313. — Henning, t. Glorup. 407-10. 411. 784.
- Vallekilde og Hørve. 769-70.
- Vallensbæk. 19. 758.
- Vallensved. 20.
- Vammen og Lindum. 517. 523-4.
- Vandal, Hans, Bisk. i Viborg. 549-51. 556-8.
- Vandel, Iver, Borger i Ribe. 49.
- Vedel, Anders Sørensen, kgl. Historie-skr. 30-1. 33. 36-50. 483. — Hans Tavsens, Mag. 39. 44. 49. — Hans Andersen, Stud. 44. 49. — Lauge Apdensen, Mag. 40. 44. 49. 50. — Svend, Pr. i Saal. 154. — Søren Andersen, Pr. i Ribe. 38. 40. 44. 49. 50.
- Vejerslev, Ajdt og Tørsø. 136.
- Vejle. 40. Skole. 41.
- Vejlø og V. Egesborg. 11.
- Vejrum. 834.
- Wellejus, Christen, Mag., Provst i Frøs og Kalslund Hrd. 829.
- Vestenskov p. Laal. 428. 800. 810.
- Vesterborg. 800. 804.
- Vester- og Østeregede. 15. 773.
- Vesterhæsing og Sandholts Lyndelse. 55.
- Vesterskjerninge og Ulbølle. 59. 453.
- Vestervedsted. 33.
- Vestervig Kloster. 647.
- Vesteraaby og Aastrup. 59. 785-800.
- Viby i Fyn. 784.
- Viborg. 309. 484-8. 492. 498-560. S. Hans Kl. 503-4. Adelsbrudehuset. 145. Skole. 481-560. 696. Biskopper, se J. Friis, J. Skjønning, K. Juel, P. Thøgersen, N. L. Arctander, H. Vandal, J. D. Bartsbjerg, P. Villadsen.
- Viborg, Jens, »Kansler«, Ærkedegn i Ribe Kap. 37. 41-2. 49.
- Vidskinde og Avnsø. 768.
- Wielandt, Christoffer, Pr. i Vesterskjerninge. 59-62. 453. — Jochum, Bogtrykker. 62.
- Viffert, Axel, Lensmd. i Nyborg. 437-49. — Kirstine Madsdt. i Ø Kl.

559. — Mads Jonsen t. Torsted-
lund. 559.
- Vig og Asmindrup. 770.
- Vigerslev og Vevlinge. 629. 640-5.
- Vigersted og Kværkeby. 385.
- Villadsen, Niels, Pr. i Aarhus. 544-5.
— Niels, Stud. 487. — Peder, Bisk.
i Viborg. 481-560.
- Villumsen, Hans, Borgm. i Helsingør.
341. — Niels, Rekt. i Ribe. 483.
- Vinding, Bryrup og Vrads. 117. 124.
133-40.
- Vinding, Christen Andersen, Pr. i
Haasum. 124-5. — Jens Andersen,
Pr. i Hjortshøj. 124-5. 139.
- Vindinge. 432. Herred. 428. 784.
- Vinkel og Rind. 523-4.
- Vinstrup, Peder Jensen, Bisk. i Kbh.
338-9. 496.
- Winter, Th., Pr. i Skovlånge. 805-6.
- Virring. 134-7. 139.
- Visby v. Tønder. 50.
- Vitten, Haldum og Hadsten. 123. 126.
128. 130. 134-41. 147. 151-3. 155.
- Vittenberg, Univ. 33-4. 42. 44. 107.
123. 344. 360. 484. 525. 527-8. 555.
- Vogenfeld, Mette, Frue. 38-9.
- Voldum og Rud. 146-7.
- Volf, Jakob Jakobsen, Prof. v. Od.
Gymn. 407.
- Wolfburg, Jochum Frederik, Pr. i Fjeld-
sted. 52. — Morten Caspar, Pr. p.
Avernakø. 51-63.
- Vordingborg (og Kastrup). 10. 838.
- Vordingborg, Peder Christensen, Kap.
i Helsingør. 357. 374. 376-7.
- Worm, Christen, Sjæl. Biskop. 75. —
Oluf, Prof. 493-4.
- Worm, Jørgen Ernst, t. Voer. 341.
- Wulf, Johan, pavel. Protonotar. 518.
- Wulff, F. G., Pr. i Vesterborg. 800-12.
- Værsløv og Jordløse. 769.
- Wældike, Rekt. i Slagelse. 661.
- Zeuthen, Jens Lavritsen, Rekt. i Aar-
hus. 106. 122.
- Zimmer, Christoffer, Pr. Dannemare.
801. 805. 809-10.
- Zoega, Hans, Prof. 491. 555-6. 562.
- Ysted, Jørgen Rasmussen, Pr. t. Al-
bani Sogn i Odense. 49. 431-3.
- Ægidiisen, Hans, Rekt. i Aalborg. 37.
Lavrits, Læsem., s. Pr. i Ribe. 32-4.
Ægteskabssager. 426-34.
- Ø Kloster. 559.
- Ødum. 128. 130. 132. 141. 146.
- Ølby, Asp og Fausing. 821-36.
- Ølgod og Strelluf. 63.
- Ølstykke. 11.
- Ørsted, And. Sandøe, Kancellidep. 383.
395-400. 701. 717-20. 723. 727-52.
— Søren Madsen, Pr. i Lyngaa.
119. 133-42.
- Ørum, Aarh. St. 139-40.
- Ørum, Borris og Gammelstrup. 498-9.
- Ørum, Ped. Christ. Pr. i Ørum. 498-9.
- Østeregesborg. 10.
- Østerhæsinge og Hillerslev. 427.
- Østerskjerninge og Hundstrup. 453.
- Åagaard, Chr. Lavr., Lekt. i Ribe.
555.
- Aalborg. 509-10. 526. 554. Skole.
370. 484. 508. 539. 813. Hospital.
821. 823. Biskopper, se J. J. Holm,
A. A. Ringkjøbing, J. Bircherod.
- Aalborg, Anders Jensen, Rekt. i Hel-
singør, s. Pr. i Slagelse. 347. 374.
495. — Christoffer Hansen, Rekt.
i Viborg, s. Pr. i Christiansstad.
510. 554-5. 557. — Hans, Bogh. i
Kbh. 554. — Jens Christensen,
Slotspr. i Kbh., s. Pr. i Storehed-
dinge. 374. 376.

Aarby. 774. H. Brochmand, E. Grave, A. Birch,
Aarhus. 106 ff. 125 ff. Domkirke. 35. H. P. Mønster.
123-4. 545. Kapitel. 123. 537. 546. Aars, Niels Jensen, Rekt. i Viborg.
550. Skole. 106-7. 122. 127. 131. 492. 510-1. 557-8.
136. Frue Kirke. 125. 134. 508. Aarslev og Tilst. 128. 130. 134-5.
546. 549. Biskopper, se J. Gøde- 139. 141.
sen, Jac. Matthiesen, M. Madsen,
